КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 51

У збірнику вміщено наукові розвідки професорів, доцентів, викладачів, аспірантів та студентів, присвячені аналізу світоглядних горизонтів сучасного мовознавства.

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР	А.Д. Бєлова, д-р філол. наук, проф.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ	В.Б.Бурбело, д-р філол.наук, проф.; І.О. Голубовська, д-р філол.наук, проф.; Н.Ю.Жлуктенко, к. філол. наук, проф.; В.І.Карабан, д-р філол. наук, проф.; Н.Ф.Клименко, член-кор. НАНУ, д-р філол.наук, проф.; Н.М. Корбозерова, д-р філол.наук, проф.; Г.Г.Крючков, д-р філол.наук, проф.; О.С.Снитко, д-р філол.наук, проф.; Л.І. Шевченко, д-р філол.наук, проф., Л.В. Коломієць, д-р філол. наук, проф.; О.І. Чередниченко, д-р філол.наук, проф.

Адреса редколегії	01030, м. Київ, б-р Тараса Шевченка, 14 Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут філології, тел. 239-32-58
Рекомендовано	Вченою радою Інституту філології від 24 березня 2015 року, протокол №7
Зареєстровано	Міністерством юстиції України (свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 16155-4627Р від 11.12.2009 р.) Постановою ВАК України протокол №1-05/5 від 01.07.10
Відповідальний за випуск	О.С. Снітко, д-р філол.наук, проф.
Адреса видавця	04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41 Тел./факс: (044) 227-38-48, 227-38-28; www.burago.com.ua, e-mail: info@burago.com.ua

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ВПЦ “Київський університет”, 2015

УДК 811.11–26:82–312.9

Александрук І. В., к.філол.н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНА КАТЕГОРІЯ *ПРОСТІР МОЖЛИВОГО СВІТУ* У ТВОРАХ ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ АВТОРІВ)

У статті розглядаються проблеми категоризації та коцептуалізації можливого світу, представленого у творах жанру фентезі американських та британських авторів, а також аналізуються засоби вербалізації та структура концептуальної категорії ***ПРОСТІР****.*

Ключові слова: *категоризація, концеттуалізація, простір, можливий світ.*

У сучасній лінгвістиці продовжують залишатися актуальними питання, що стосуються способів об'єктивації світу (А. Д. Бєлова, І. О. Голубовська, А. Е. Левицький, С. М. Єнікєєва, Ю. А. Зацний, Л. М. Мінкін, М. М. Полюжин, С. О. Швачко, J. M. Anderson, D. A. Cruse, W. U. Dressler, R. W. Gibbs, L. Lipka) та яким чином мова допомагає категоризувати та концептуалізувати світ (реальний чи можливий (А. Вежбицька, Л. О. Манерко, А. М. Приходько, О. О. Селіванова, S. Glucksberg, Z. Kovecses, E. Rosh, L. Talmy, J. R. Taylor, M. Turner), що і обумовлює актуальність нашого дослідження. Метою роботи є визначити та проаналізувати засоби вербалізації та структуру концептуальної категорії **ПРОСТІР**. Відповідно до визначеної мети передбачається вирішення наступних завдань: визначити засоби вербалізації концептуальної категорії **ПРОСТІР**; визначити структуру цієї категорії; дослідити когнітивні та мовні механізми творення номінативних одиниць. Об'єктом дослідження є номінативні одиниці (неологізми та оказіоналізми), які позначають просторові елементи можливого світу, представленого у творах жанру фентезі. Предметом дослідження є лінгвокогнітивні, семантичні та структурні аспекти номінативних одиниць фентезійних творів сучасних англійських та американських авторів.

Процеси концептуалізації та категоризації представляють приклади класифікаційної діяльності і протікають паралельно у свідомості кожної людини. Існує певна відмінність між процесом концептуалізації та процесом категоризації. Процес концептуалізації спрямований на виділення мінімальних змістових одиниць ментального рівня, які є результатом практичного досвіду в процесі пізнання людиною світу (реального чи можливого), що призводить до утворення концептів, концептуальних структур і всієї концептуальної системи у психіці людини. Процес категоризації направлений на поєднання подібних одиниць, які мають подібні риси, у більші розряди.

Дослідження категоризації важливе щодо розуміння операцій індивідуальної та колективної свідомості, для вивчення способів збереження, обробки та використання знань. Категоризація досвіду є переважно неусвідомленою й автоматичною, оперує предметними сутностями й абстракціями, раціональним та ірраціональним

[3, с. 144]; має національно-специфічний характер, знаходить своє вираження в номенклатурі лексичних та граматичних засобів мови [1, с. 15–21]. Саме мовні знаки в їх матеріальному втіленні дають людині вказівку про межі категорій, які формуються в її свідомості.

Під категоризацією розуміють поділ світу на категорії, виділення в ньому груп, класів, категорій аналогічних об'єктів або подій як рубрики досвіду, що сформовані шляхом пізнавальної діяльності людини [2, с. 96]. Процес категоризації включає в себе два аспекти. З одного боку, категорії служать матеріалом, який має доступ до свідомості, і тоді вони можуть розкривати, що є найбільш суттєвим для людини в уявленні та розумінні роботи когнітивних процесів [7, с. 142]. Категоріальна класифікація є основою ментального лексикону людини. Людина співвідносить необхідний їй концепт з іншими взаємопов'язаними концептами. Потрібний концепт займає своє місце у свідомості людини і при необхідності включається в існуючу класифікаційну систему. Процес категоризації супроводжується фіксацією виділених ознак за допомогою мови. Формою об'єктивації категорії в мові є її ім'я [2, с. 307–309]. З іншого боку, процес категоризації супроводжується фіксацією виділених ознак за допомогою мови, як результат, мовні категорії є своєрідними джерелами номінації. Категорії можуть змінюватися від мови до мови, від культури до культури, а також можуть змінюватися в межах однієї мови та культури, можуть належати до однієї або декількох категорій. Людина може концептуалізувати одну й ту саму категорію по-різному і за різних обставин. Дж. Лакофф зазначає, що, якщо змінити уявлення про суть категорії і явищ категоризації, зміниться і уявлення про світ [8, с. 15]. Щоб змінити суть категорій, найчастіше використовують метафору чи метонімію. Метафоричне визначення допомагає по-новому зрозуміти річ, яку ми вже знаємо та вже категоризували або це може привести до перекатегоризації [8, с. 125].

Концептуальні категорії розглядають як узагальнення конкретних смислів або концептів [7, с. 124] або як когнітивні інструменти, що виконують ряд функцій: ***функцію пізнання***, в якій концептуальна категорія слугує базою співставлення нового та минулого досвіду; ***функцію економії зусиль*** в отриманні знань завдяки можливості ідентифікувати членів категорії за обмеженим набором категоріальних ознак та категорій за одним членом; ***комунікативну функцію,*** яка забезпечує передачу інформації від письменника до читача [6, с. 74–76].

Концептуальна категорія представляє собою сукупність членів, які знаходяться на певній відстані від центру, і яка, як правило, має центр та периферію. Структурна особливість концептуальної категорії полягає у тому, що вона може включати в себе інші категорії та субкатегорії. Кожна категорія представлена певним класифікатором, концептом, який виступає центральним орієнтиром цієї категорії. Концепт може бути представлений різнорівневими та різнотипними номінативними одиницями, які розкривають його значення. Тому для опису цих концептів, локалізованих у свідомості людини, потрібно проаналізувати як значення одиниць, які вербалізують відповідний концепт, так і різні випадки його презентації у дискурсі. В основі виділення концептів лежить ***денотативний компонент значення***, тож об'єктом нашого аналізу є ті

предмети, явища, реалії МС, які були вигадані, вербалізовані та закріплені у номінативних одиницях різної структури й семантики.

Категорія **ПРОСТОРУ** виступає однією із основних категорій буття та існування людини, і те, як вони сприймаються та концептуалізуються залежить, від багатьох чинників (досвіду, культури, віку, традицій). Ця категорія займає одне із центральних місць не лише у реальному, а і можливому світі (надалі МС). Всі дії та процеси, які виконує та пізнає людина, відбуваються в конкретному місці та у певний проміжок часу.

ПРОСТІР відіграє важливу роль у сприйнятті МС і всієї життєдіяльності людини, це те, що вміщує людину, те, що людина створює навколо себе [4; 5, с. 193]. Просторові межі включають елементи ландшафту, що визначають горизонтальний та вертикальний поділ МС – *небо, земля, вода, гора, море, озеро, дорога, ліс* та елементи простору, пов'язані з людиною – *країна, місто, село, вулиця, палац, башта, кімната.* Елементи простору, пов'язані з людиною, представляють собою замкнений, захищений простір, який забезпечує ізоляцію та контакт із зовнішнім світом. Зовнішній світ виступає ворожим простором, який містить загрозу для людини. Між своїм та чужим простором існує певна *межа*. Вхід у інший світ відмежований певними *символами* та *лініями*, що визначає, як і звідки до нього йдуть, по якому шляху, як довго йдуть.

У концептуальній категорії **ПРОСТІР** ми виділили дві субкатегорії: **ПРОСТІР І ФОРМА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ** та **БУДОВИ І ЧАСТИНИ БУДОВ**. Ключовим концептом субкатегорії **ПРОСТІР** і **ФОРМА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ** виступає концепт МІСЦЕ. Номінативні одиниці, що вербалізують концепт МІСЦЕ, позначають географічні об'єкти МС. Наведемо деякі приклади, проаналізувавши їхню семантичну структуру.

У структурі субкатегорії можна виділити такі складові елементи.

Гора. До складу назв гір (*the Beor Mountains* [18] та *the Cyclopean mountain* [20]) можуть входити оказіональні одиниці (*Beor* та слово *Cyclope* "циклоп"), що вживаються на позначення етносів МС. Отже у назві гір об'єктивується етнос, який тут проживає. У назві гори може концептуалізуватися назва рослини, яка тут росте: так, у назві гори *the Caderack Mountains* [19] можна виділити морфему *cade,* що має значення "ялівець". Характерною ознакою гір МС *the Mountains of Mist* [15] і *the Clouded Mountain* [15] виступає таке атмосферне явище як туман та хмарність. Таким чином, у назві концептуалізується атмосферне явище. До складу назв гірських хребтів та окремих вершин входять слова, що функціонують у лексичній системі англійської мови та мають значення *mountain / mount* – "гора", а також вигадані письменниками слова, що ускладнює подальший аналіз, наприклад, *the Mountains of Dhoom* [15]; *Mount Kymermosst* [14]; *the Rock of Kuthian* [18]; *the big-hollow-mountain-Farthen Dur* [14].

Місто. У назвах міст може об'єктивуватися зовнішні ознаки та настрій жителів міста. *Urim* чи *Funereal City* – місто, де всюди домінує чорний колір – колір скорботи та суму: "*In Urim, we know each other only by our eyes, and every window is also curtained in black." "It certainly seems so to us – but then, Urim is the Funereal City, and we cannot act against our character"* [29]. Назва *Urim* утворена від єврейського слова, котре вживається на позначення предмета, що використовує священик для поклоніння Богу [11].

Назви міст МС *the city of Lament* [29] та *the Mourned City* [29] утворені від слів *lament* “стогнати” і *mourn* “плакати, голосити” [10]. Номінативні одиниці, що вживаються на позначення міст МС, утворені за допомогою переосмисленого звуконаслідування.

До складу назв міст МС *Southland* [9]; *North Crowthen* [12]; *Southaven* [13]; *the village of Eastcroft* [18]; *Eastland* [9] входять слова, що вживаються на позначення частин світу – *North* “північ”, S*outh* “південь”, *East* “схід”. У назві населених пунктів концептуалізується географічна координата по відношенню до частин світу МС.

Пустеля. До складу оказіоналізмів *the Kierlak Desert* [13]; *the Mohaine Desert* [9]; *the Hadarac Desert* [14]; *the Aiel Waste* [14] входить англійське слово *desert* “пустеля” та вигадані автором слова. Наявність цієї одиниці дозволяє віднести інновації до субкатегорії **ПРОСТІР І ФОРМА ЙОГО ОРГАНІЗАЦІЇ**. У неологічній одиниці *Dying Ground* [14] наявність слова *dying* “вмираючий” підкреслює занепад та вимирання всього живого, що населяє цю пустелю. Давньою мовою МС назва пустелі звучить *Djevik K’Shar: Djevik K’Shar, that’s what Trollocs call the Waste. The Dying Ground*.

Водоспад. Назва водоспаду *Rimfall* [19] утворена від назви території *Rim*, де він знаходиться: *Close into the lip of the Rimfall were the seven lesser colours, sparkling and dancing in the spray of the dying seas. But they were pale in comparison to the wider band that floated beyond them, not deigning to share the same spectrum. It was the King Colour, of which all the lesser colours are merely partial and wishy-washy reflections. It was octarine, the colour of magic. It was alive and glowing and vibrant and it was the undisputed pigment of the imagination, because wherever it appeared it was a sign that mere matter was a servant of the powers of the magical mind. It was enchantment itself. But Rincewind always thought it looked a sort of greenish-purple* [19].

Ліс: *Duln forests* [9]; *the Anar Forests* [9]; *the Ven Forest* [13]; *the Hartland Woods* [13]. До складу інновацій входять назви географічних територій МС та слова англійської мови *forest / wood*, що мають значення “ліс”.

У МС Дж. К. Роулінг існує *the Forbidden Forest*, в якому живуть жахливі створіння*: Ron had never been into the Forbidden Forest before. Harry had entered it only once and had hoped never to do so again* [24]. Наявність слова *forbidden* “заборонений” вказує на те, що всім членам чарівного суспільства не слід перетинати кордони цього лісу.

Річка. У складі інновацій присутня лексема *river ”річка”,* що виступає актуалізатором значення оказіоналізмів: *the Jiet River* [17]; *the River Arinelle* [16, с. 54]; *the Anora River* [7]; *the River Cary* [15]; *the water of the Vareni* [28]; *the Ninor River* [28]; *the Maradon River* [15]; *the Taren River* [15].

Субкатегорія **БУДОВИ ТА ЧАСТИНИ БУДОВ** представлена номінативними одиницями, що об’єктивують концепти МІСЦЕ. Ці одиниці вживаються на позначення об’єктів МС, створених людиною. Всі об’єкти виступають невід’ємними атрибутами життя та функціонування людини МС. Будь-яка будівля чи її частина представляють собою просторовий центр, який виконує певну функцію.

Субкатегорія включає такі складові.

Башта. У баштах МС людина здійснює різні ритуальні обряди (вшанування сил природи) – *Tower of Sun and Moon* [28]; *the Chrysanthemum Tower* [29]; *the Nightingale*

Tower [29]; *the Tower of the Nine Yarrow Stalks* [29]. *Towers of the Living and the Dead* [29] – місце, де відбувається вшанування предків. У іншій башті *the Tower of St. Sigrid* [29] відбувається вшанування святого, якому поклоняються жителі МС. Деякі башти виступають своєрідним фокусним центром, що об'єднують різні світи та дозволяють переміщення людини з одного МС у інший: *It was called the Dark Tower; all worlds, all universes, met in a single nexus, a single pylon, a Tower, the nexus of Time, the nexus of Size. A stairway, perhaps, to the Godhead itself* [19]. У назві башти концептуалізується її колір, що вказує на містичність цього місця МС.

Такі будівлі як школа, коледж, академія, університет виконують освітню функцію. У цих закладах МС людина може здобути необхідні магічні знання. **Коледж.** До назви коледжу МС *Jordan College* [15] входить власне ім'я *Jordan.* Отже, у назві коледжу актуалізується ім'я його засновника та покровителя. **Університет** – *the Unseen University, the high school of magic* [8]. У назві учбового закладу об'єктивується його особлива риса, на що вказує наявність лексеми *Unseen* "невидимий". Якщо людина не належить до світу чарівників, вона не може бачити цей університет. **Школа** – *the Magic School* [13]; *Hogwarts school of Witchcraft and Wizardry* [23]; *the European schools of wizardry* [26]. У назві навчальних закладів присутні лексичні одиниці *witchcraft, wizardry, magic,* що мають значення "чаклунство, чари". Отже, у назві закладу актуалізується предмет, який у ньому викладають.

Для забезпечення всіх потреб життєдіяльності людини МС існують різноманітні заклади (фінансові установи, карні, розважальні, лікувальні заклади): **Лікарня.** Наприклад, до назви лікувального закладу може входити прізвище його засновника *Mungo: A healer who founded St. Mungo's Hospital for Magical Ailments and Injuries. He appears on a Famous Wizard card* [26]. Англійською *mungo* означає "ніжний, лагідний". **В'язниця**. Назва в'язниці, в якій перебувають злі чарівники – *Azkaban* – утворена від назви готелю, який розташований у Туреччині [11]: *Azkaban – the wizard prison, Goyle,» said Malfoy. «The fortress is set on a tiny island, way out to sea, but they don't need walls and water to keep the prisoners in, not when they're all trapped inside their own heads, incapable of a single cheery thought. Most of them go mad within* [25]. У неологічній одиниці *wizard prison* концептуалізується людина, яка перебуває у цьому закладі. **Бар.** У циклі Е. Райс бар має назву *Dracula's Daughter: Declaration in the form of graffiti written in black felt-tip pen on a red wall in the back room of a bar called Dracula's Daughter in San Francisco* [22]. Назва бару утворена від власного імені румунського графа Дракули, якого вважали вампіром. У Румунії панує повір'я, що саме від Дракули вампіри поширилися по всьому світі [11]. У складі назви іншого бару МС *Three Broomsticks* присутня номінативна одиниця *broomstick* "палиця мітли": *It was not at all like the Three Broomsticks, whose large bar gave an impression of gleaming warmth and cleanliness* [27]. У назві бару актуалізується предмет чарівного світу, який використовують його представники. **Паб.** *Leaky Cauldron* – назва маленького та не надто привабливого пабу МС: *Leaky Cauldron – a small and shabby looking pub* [25]. До складу неологізму входять два слова, що функціонують у лексичній системі англійської мови. Слово *leaky* має значення "той, що протікає", а *cauldron* – "котел" [10]. Присутність у назві цих лексичних одиниць вказує на занедбаність та бідність пабу.

Будинок – це захищений простір, який асоціюється з родиною та сім'єю, тим, що є найдорожчим для людини: *my home, is called Aydindril. It is also the home of the wizards, and the Central Council of the Midlands. Aydindril is a beautiful place* [13]. Інколи цей простір може перетворюватись на кардинально протилежне, вороже та нечисте місце в силу певних обставин: *Once a fine-looking manor, and easily the largest and grandest building for miles around, the Riddle House was now damp, derelict, and unoccupied* [26]. У назві будинку може об'єктивуватися прізвище власників будинку – *Riddle* "таємниця, загадка*"* [11].

У субкатегорії **БУДОВИ ТА ЧАСТИНА БУДОВ** ми виокремили такі складові, що вербалізують концепт МІСЦЕ: **Кімната.** У номінативній одиниці *the Room of Tongues* присутня лексема *tongue "мова"* [11]. Специфіка цієї кімнати полягає у тому, що в ній можна вивчати будь-які мови МС: *In his years in the House of Understanding, Gaborn had not bothered to study in the Room of Tongues. Beyond his own Rofehavanish he could speak only a smattering of Indhopalese. When he had a few more endowments of wit and could grasp such things more easily, he planned to make languages a further study* [12]. У школі магії існує спеціальна кімната, де перебувають сови, котрі використовуються для передачі поштових повідомлень: *the Owlery was a circular stone room, rather cold and drafty* [24]. Так у назві кімнати концептуалізується птах, що в ній проживає.

Коридор, стіна виступають межею, котра відділяє один світ від іншого. Зазвичай, цей межовий простір населяють чи охороняють створіння, що не належать до цих світів. **Стіна.** У назві стіни *the Dragonwall* [15], що розділяє два світи МС, експлікується назва тварини, що її охороняє. **Коридор.** У назві коридору *the Corridor of the Winds* актуалізується атмосферне явище, вітер, яке можна спостерігати у цьому межовому просторі: *the Corridor of the Winds, a tunnel inhabited by invisible beings called Banshees after the legendary astral spirits* [9].

Отже, категоризація та концептуалізація представляють собою два взаємопов'язаних процеси. Процес концептуалізації спрямований на виділення мінімальних змістових одиниць людського досвіду, а процес категоризації – на поєднання подібних одиниць. Метафора та метонімія безпосередньо задіяні у процесах концептуалізації та категоризації. Концептуальна категорія **ПРОСТІР** об'єднує у собі номінативні одиниці, що вживаються на позначення різноманітних географічних об'єктів, споруд МС, та їх складових частин.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у дослідженні особливостей фентезійного дискурсу, картини світу окремого письменника фентезійного жанру. Дослідження можуть стосуватися аналізу можливої картини світу фентезійних творів письменників інших країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бєлова А. Д. Вербальне відображення концептосфери етносу : сучасний стан вивчення проблеми / Алла Дмитрівна Бєлова. // Мовні та концептуальні картини світу.– 2001. – № 5. – С. 15–22.
2. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Российская академия

наук. Ин-т языкознания / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
3. Лакофф Дж. Когнитивное моделирование / Джордж Лакофф // Женщины, огонь и опасные вещи. Что категории языка говорят нам о мышлении. – М., 1996. – С. 143–184.
4. Семиотика : Антология / [сост. Ю. С. Степанов]. – [2–е изд. испр и доп.]. – М. : Академ. проект; Екатер: Деловая книга, 2001. – 702 с.
5. Степанов Ю. С. Мир / Юрий Сергеевич Степанов // Константы : Словарь русской культуры. – [3– е. изд. испр. и доп.] – М. : Академ. проект, 2004. – С. 86–126.
6. Croft W., Cruse D. Cognitive Linguistics / William Croft, Alan D. Cruse. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 356 p.
7. Cruse D. A. Meaning in Language. An Introduction to Semantics and Pragmatics / D. A. Cruse. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 409 p.
8. Lakoff G. Jonson M. Metaphors We Live by / George Lakoff, Michal Jonson. – L.: The University of Chicago Press, 2003. – 191 p.
9. Brooks T. The Sword of Shannara [Електронний ресурс] / Terry Brooks. – 1977. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-engfan&altname=shannara_full_series
10. Cambridge Dictionary online [Електронний ресурс] – Режим доступу до словника : http://dictionary.cambridge.org
11. Dictionary.com [Електронний ресурс] – Режим доступу до словника : http://dictionary.reference.com/
12. Farland D. Runelords: The Sum of All Men [Електронний ресурс] / David Farland. – 1998. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=runelords_the_sum_of_all_men
13. Goodkind T. Wizard's First Rule [Електронний ресурс] / Terry Goodkind. – 1994. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=wizards_first_rule_sword_of_truth_book_1
14. Goodkind T. Temple of the Winds [Електронний ресурс] / Terry Goodkind. – 1997. – Режим доступу до роману: http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=temple_of_the_winds_sword_of_truth_book_4
15. Jordan R. Eye of the World [Електронний ресурс] / Robert Jordan. – 1990. – Режим доступу до роману : http://greylib.uz/bookdetails.php?book=447&lang=1
16. Hobb R. Fool's Errand / Robin Hobb. – L. : Harper Collins Publishers, 2002. – 661 p.
17. King S. The Gunslinger [Електронний ресурс] / Stephen King. – 1982. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=the_gunslinger_the_dark_tower_book_1
18. Paolini C. Brisingr [Електронний ресурс] / Christopher Paolini. – 2008. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-engkids-engfan&altname=brisingr_inheritance_book_3
19. Pratchett T. Color of Magic [Електронний ресурс] / Terry Pratchett. – 1983. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-engfan&altname=the_color_of_magic

20. Pullman P. The Golden Compass [Електронний ресурс] / Philip Pullman. – 1995. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-engkids&altname=the_golden_compass
21. Pullman P. Amber Spyglass [Електронний ресурс] / Philip Pullman. – 2000. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-engkids&altname=amber_spyglass
22. Rice A. The Queen of Damned [Електронний ресурс] / Anne Rice. – 1988. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=english-enghor&altname=queen_of_damned
23. Rowling J. K. Harry Potter and the Sorcerer's Stone [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 1997. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
24. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 1998. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
25. Rowling J. K. Harry Potter and the Prisoner of Azkaban [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 1999. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books46.
26. Rowling J. K. Harry Potter and the Goblet of Fire [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 2000. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
27. Rowling J. K. Harry Potter and the Order of the Phoenix [Електронний ресурс] / Joanne K. Rowling. – 2003. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengkids&altname=ves_harri_potter_na_angliiskom_all_harry_potter_books
28. Valente C. M. The Orphan's Tales: In the Night Garden [Електронний ресурс] / Catherynne M. Valente. – 2006. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=the_orphans_tales_in_the_night_garden
29. Valente C. M. The Orphan's Tales: In the Night Garden [Електронний ресурс] / Catherynne M. Valente. – 2006. – Режим доступу до роману : http://www.greylib.su/?category=englishengfan&altname=the_orphans_tales_in_the_night_garden

Стаття надійшла до редакції 10.10.14.

Александрук И. В., к.филол.н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КАТЕГОРИЗАЦИЯ И КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ ПРОСТРАНСТВА ВОЗМОЖНЫХ МИРОВ (на материале произведений современных американских и британских авторов)

Статья посвящена проблеме категоризации и концептуализации возможного мира, представленого в произведениях жанра фентези американских и британских писателей, также анализируются средства вербализации и структура концептуальной категории ***ПРОСТРАНСТВО****.*

Ключевые слова: *категоризация, концептуализация, пространство, возможный мир.*

Aleksandruk. I.V., Cand.Phil.Sci., Associate Professor
The Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CATEGORIZATION AND CONCEPTUALIZATION OF THE POSSIBLE WORLD (based on the Contemporary American and English Literature)

The article focuses on the problem of categorization and conceptualization of the possible world presented in the works of American and British writers. Means of verbalization and the structure of the conceptual category ***SPACE*** *are analyzed.*

Keywords: *categorization, conceptualization, space, possible world.*

УДК: 811.111’367.335

Андрійченко Ю. В., к.філол., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ МАЧИЗМУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню феномену мачизму в іспанській мові. Мачизм – *це вкорінена концепція у свідомості індивіда, яка функціонує в усіх аспектах взаємовідносин, як між чоловіками і жінками, так і між жінками і жінками, чоловіками і чоловіками. Навіть визначення, які використовують жінки для своєї самоідентифікації, містять в собі андроцентричне забарвлення. Цей феномен знайшов своє відображення в мові, яка є віддзеркаленням усіх процесів, що відбуваються в суспільстві.*

Ключові слова: *ґендер, мачизм, фемінізм, комунікація, мова, мовний стереотип.*

Мета статті полягає у лінгвопрагматичному дослідженні феномену мачизму в іспанській мові.

Актуальність обраної теми зумовлена необхідністю вивчення такого явища, як мачизм, в іспаномовному комунікативному просторі і, відповідно, його впливу на словниковий склад іспанської мови.

Об'єктом дослідження у статі обрані лексичні одиниці іспанської мови, марковані ґендерним параметром.

Дослідники маскулінності стверджують, що саме загальноґендерні розвідки надали їм нового поштовху для подальших студій. За Р. Мантесиносом, дослідження маскулінності все ще знаходяться на початковому етапі і мають на меті визначення конфлікту, в якому опинилися чоловіки за умов змін чоловічої особистості в сучасному світі. У своїй праці вчений підкреслює, що через неповне визначення фемінності, зміну традиційних ґендерних ролей і відносин у парі, маскулінна ідентифікація змушує чоловіків розпочати перегляд своїх цінностей, стереотипів і підштовхує на їх зміну соціальної поведінки [5].

Якщо звернутись до історії, стає зрозумілим, що джерелом сексизму антропологи вважають греко-латинську культуру, яка ґрунтувалася на міфі про андрогенність грецького народу, який не зазнав значного впливу інших культур.

Мачизм у суспільстві не має жодного генетичного підґрунтя і будь-яка фізична перевага чоловіка не пояснює дискримінацію жінки. Маскулінність і фемінність – це узагальнені характеристики, які вкоренилися в людській психології, тому ґендерну проблему слід розглядати саме в соціальній площині. Концепти фемінінності і маскулінності присутні в кожній культурі, їм відводиться значне місце у фольклорі, свідомості, повсякденному житті.

Ці концепти відносяться до таких одиниць картини світу, які є значущими як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурної спільноти в цілому.

А. В. Кириліна пов'язує існування ґендерних стереотипів і традиційних очікувань по відношенню до чоловіків і жінок з метафоричними поняттями *маскулінність* і *фемінність*, які через свою семантичну *двоплановість* впливають на свідомість носіїв мови. Внутрішня форма метафізичних категорій *маскулінність* і *фемінність* відсилає до людей різної статі і змушує приписувати їм якості, властиві цим категоріям, але необов'язково властиві реальним чоловікам і жінкам [1:26].

Загальновідомо, що фемінізм виник як антитеза мачизму, але його природа та існування можуть тлумачитися через наявність мачизму, тобто фемінізм стверджує себе через заперечення мачизму, тому його існування є не чим іншим, ніж підтвердженням існування мачизму у суспільстві. Досягненням феменізму є участь жінок у житті суспільства. Мачизм є культурним конструктом, який ґрунтується на еволюції ґендерних ролей, що виникла з міфу про первинність маскулінності по відношенню до фемінності.

Іспанська мова нараховує велику кількість лексичних одиниць, вживання яких по відношенню до жінок є принизливим і відображає мачистську ідеологію мовця: *zorra, putón verbenero, golfa, guarra, ligera de cascos*, та ін. Переважна більшість цих слів є образливою. Але було б помилковим вважати, що іспанська мова є мачистською

через наявність подібних лексичних одиниць, оскільки мова – це передусім засіб комунікації, який дозволяє мовцям висловлювати свої думки і задовольняти комунікативні потреби. Мова повинна мати для цього адекватні лексичні одиниці. Було б неправильним стверджувати, що іспанська мова є расистською, через те, що має такі образливі арготизми, як *negro de mierda, moro mierda, sudaca*, та ін. Так само безглуздо звинувачувати іспанську мову в антисемітизмі через наявність в її лексичному складі слів типу *supremacha de la raza aria, holocausto, limpieza étnica* та ін. Хоча водночас очевидним є той факт, що мовці, які вживають подібні слова, демонструють мачистську, расистську або антисемитську ідеологію, а лексичні одиниці є лише засобом, за допомогою якого вони об'єктивують своє ставлення до певного явища. Додатковим доказом є той факт, що ці слова є *опціональними*, тобто мовець сам свідомо вирішує, вживати їх йому або ні; наслідки такого вживання є його особистою відповідальністю, а не вадою мовної системи.

У контексті феміністської теорії, іспанська мова є сексистською і андроцентричною, тому що дискримінує, виключає і приховує присутність жінки, підкреслює первинну роль чоловіка і визнає жінку виключно через її зв'язок з чоловіком.

У вісімдесятих роках були опубліковані рекомендації, у яких здійснювалась спроба покінчити з мовними формами, які не відображали жіночу стать. У 1989 році Інститут Жінки, підпорядкований Міністерству соціальної політики Іспанії, публікує свої відомі і достатньо полемічні пропозиції щодо вживання мови, яка б не була забарвленою мачистськими стереотипами. В них йдеться про те, що зміни, які відбуваються у соціальній сфері, спричиняють процеси визволення від ґендерних стереотипів. У зв'язку з цим, названа інституція запропонувала при звертанні одночасно як до чоловіка, так і до жінки уникати лексичних одиниць з універсальним значенням, а саме: *hombre (людина)*, *hombres (люди)*, оскільки ця лексема не репрезентує жінок. Уживаючи його як фальшивий загальний рід, іспаномовці приховують присутність жінки. Була запропонована заміна слів *hombre*, *hombres* на *persona*, *personas; mujeres, hombres*, та ін.

Іноді вважають, що основним елементом, за допомогою якого здійснюється «зневага» жінки в іспанській мові, є граматична категорія роду. Супротивники цього твердження наполягають на тому, що з рештою всі мови передбачають опозицію *чоловічий рід / жіночий рід*. Іспанська мова – це мова, яка виділяє рід іменників за допомогою опозиції двох морфем, присутніх у більшості іменників. Звідси запускається механізм процесу приховування жінок, оскільки, коли необхідно звернутися до групи людей, яка складається з чоловіків і жінок, завжди використовується граматичний чоловічий рід, і, таким чином, нейтралізується присутність жінок. Цей граматичний процес відображає мачистську «версію» іспанської мови. На нашу думку, яскравим підтвердженням сексистської тенденції в іспанській мові може слугувати такий приклад: якщо викладач хоче звернутися до аудиторії, де знаходяться представники обох статей, він розпочне своє речення так: *Los alumnos tienen que presentar un trabajo antes del lunes.* Його дискурс є мачистським, тому що він приховує присутність учениць; з метою запобігання цьому, на нашу думку, було б правильним використовувати таку форму: *Los alumnos y las alumnas tienen que presentar un trabajo antes del lunes.* Якщо

у випадку з парою іменників, наприклад, *hijo – hija* будуть такі ж самі результати, як із парою іменників *alumno – alumna*, то ситуація з іменниками, скажімо, *abad – abadesa* буде відрізнятися від попередньої, оскільки в таких випадках існують лексичні особливості, які повинні враховуватись у момент оцінювання відмінностей стосовно форми використання чоловічого роду в якості загального.Немає жодного сенсу казати, наприклад: *Este abad es una abadesa*. Навіть у випадку з гетерогенною множиною це є сумнівним, оскільки достатньо важко знайти контекст, у якому іменник *abades* охоплював би специфічні риси як жіночого, так і чоловічого родів.

На думку дослідниці Люс Ірігарей, протягом століть чоловічий рід набуває все більшої цінності, а жіночий – її втрачає. Наприклад, іменник *sol* належить до чоловічого роду, а іменник *luna* – до жіночого. Але сонце в більшості культур вважається джерелом життя, а луна – це фатум, який має двояке значення. Для впевненості у своїй владі, чоловіки, свідомо або несвідомо, представляють все, що має для них цінність, у формі граматичного чоловічого роду. Хоча більшість лінгвістів зазначає, що граматичний рід є незалежним від статевих конотацій. Скажімо, іменники *sillón* і *castillo,* є не більш «маскулінними», ніж *silla* і *casa* [187].

Ми, в свою чергу, вважаємо, що не слід доводити норми або граматичні правила до екстремальних меж. Вони (норми) певним чином формуються і відповідно вживаються у функції семантичних, морфологічних або синтаксичних критеріїв і є важливим способом розуміння і інтерпретації дійсності

Стаття надійшла до редакції 13.10.2014

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1 *Кирилина А. В.* Гендерные стереотипы в языке / Алла Викторовна Кирилина // Словарь гендерных терминов / под ред. А. А. Денисовой. – М. : Информация – XXI век, 2002. – 256 с. 2.*Лакофф Р.* Язык и место женщины /Робин Лакофф // Введение в гендерные исследования. Часть II. Хрестоматия / Под ред. С. В. Жеребкина. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетея, 2001. – 798 с. 3. *Hamilton, D.L. and Trolier T.K.* Stereotypes and Stereotyping / D. L. Hamilton, T. K. Trolier. – Guilford Press, 1996. – 462 p. 4. *Meseguer García A.* Es sexista la lengua española? / Álvaro García Meseguer. – Madrid : Ed. Paidós, 1994. – 254 p. 5. *Montecinos M. Los mitos de Chile / Sonia Montecino.* – Santiago de Chile : Random House Mondadori, 2003. – 561 p. 6. *Moreno Cabrera J. C.* Acerca de la discriminación de la mujer y de los lingüistas en la sociedad. Reflexiones críticas / Juan Carlos Moreno Cabrera. – Barcelona : Anthropos, 2012. – 265 p.

Андрийченко Ю. В., к.филол.н., доц.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

ЛИНГВАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ВЫРАЖЕНИЯ МАЧИЗМА В ИСПАНСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена исследованию феномена мачизма в испанском языке. На сегодняшний день мачизм - это укоренившаяся концепция в сознании индивида, которая находит проявление во всех аспектах взаимоотношений между мужчинами и женщинами, между женщинами и женщинами, мужчинами и мужчинами. Даже определения, используемые женщинами для своей самоидентификации, содержат в себе андроцентричную окраску. Этот феномен нашел свое отражение в языке, который отражает все процессы, происходящие в обществе.

Ключевые слова: *гендер, мачизм, феминизм, коммуникация, язык, языковые стереотипы.*

Andriichenko Y.V, Candidate of Philological Sciences, associated prof.
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kyiv

MACHISMO: LINGUISTIC FEATURES OF THE EXPRESSION IN SPANISH

The article investigates the phenomenon of machismo in Spanish. Today, machismo is a concept rooted in the consciousness of the individual, which operates in all aspects of the relationships, as between men and women and between women and women and men and men. Even the definitions used by women for their identity contain androcentric color. This phenomenon is reflected in the language, which is a reflection of all the processes taking place in the society.

Key words: *gender, machismo, feminism, communication, language, language stereotype.*

УДК 81’42 + 811.111

Антонов О. В., асп.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ВПЛИВ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ НА КОМУНІКАТИВНИЙ СТИЛЬ ПЕРСОНАЖІВ
(на матеріалі сучасної американської драми)

Статтю присвячено аналізу структури сімейної ієрархії та впливу сімейних ролей на комунікативний стиль персонажів сучасної американської драми.

Досліджуються особливості використання тактик та стратегій у процесі комунікації всередині сімейної групи. Аналізуються лінгвістичні та екстралінгвістичні засоби, що використовуються персонажами, залежно від їх статусу.

Ключові слова: *комунікативний стиль, тактики та стратегії, персонажне мовлення, сімейна ієрархія, роль, статус, сучасна американська драма.*

Сімейне спілкування є різновидом повсякденного, а його вивчення відбувається у руслі комунікативної лінгвістики, соціолінгвістики, дискурс-аналізу та психолінгвістики. Наприклад, розглядається вплив ґендерного фактору на створення ситуації комунікативної асинхронії у сімейному дискурсі, аналізується роль звертання у сімейному спілкуванні [Крижановська 2012, 348-355]. Дебора Таннен досліджує сімейну комунікацію у контексті опосередкованості та контекстуально-когнітивної взаємодії стилів ввічливості членів сім'ї, констатуючи, що у випадках девіаційних відхилень можливі конфліктні ситуації різних категорій та ступенів важкості, що виникають внаслідок домінантного самопозиціювання одного чи декількох членів родини [Tannen 2010, 308-312].

Сьогодні дослідники розглядають спілкування всередині сім'ї як зіткнення інтенцій комунікантів та як взаємодію, засновану на кооперативному задоволенні інтенцій однієї чи обох сторін (або відмові від кооперації залежно від контекстуально-ситуативного компоненту). Так, І. Зачесова вважає, що внутрішнє сімейне спілкування базується на інтенціях до комунікативного впливу, що передбачає декілька моделей домінантності, які характеризують такі важливі компоненти, як сімейна ієрархія, наявність чи відсутність інтересу до задоволення інтенцій у сторін та питомі характеристики самих інтенцій (проста чи розгалужена моделі). Дослідниця вважає, що домінування напряму залежить від сили та якості інтенцій [Зачесова 2008, 1-7].

Сімейна інтеракція розглядається у площині соціального статусу та має рольові складові [Смирнова 2008, 253]. Соціальний статус характеризується як позиціювання малих та великих соціальних груп відносно одна одної. Виділяють фіксований та динамічний компоненти в ієрархічній структурі групи. Фіксований компонент відповідає за ідентифікацію та класифікацію соціальної групи, динамічний компонент – це сукупність питомих характеристик соціальної групи, яка визначає її положення відносно інших груп відповідного типу [Карасик 1992, 3-9]. Сім'я як мала соціальна група, що знаходиться у постійній взаємодії з іншими соціальними утвореннями, вона має чітку ієрархічну структуру, рольовий розподіл прав та обов'язків всередині групи [Макаров 1994, 130], а також наділена певною сукупністю ознак, притаманних малій групі: наявність взаємовідносин та тісного взаємовпливу членів сім'ї одне на одного; певна фіксованість ролей; наявність лідера, що має вплив на інших членів групи; спільність цілей та діяльності; психологічна єдність членів групи та присутність міжособистісних зв'язків, міцність яких залежить від відповідних факторів.

Внутрішня сімейна ієрархія базується на двох основних моделях, які мають безліч варіацій, розглядаються як похідні та доповнюють загальну картину соціальних відносин всередині сім'ї як малої соціальної групи. Перша модель притаманна традиційному суспільству, має вертикальну структуру та складається з впливово-авторитарних рівнів,

що характеризують співвідношення прав та обов'язків членів сім'ї [Смирнова 252-254]. На вершині ієрархії знаходиться патріарх (трохи рідше матріарх), який/яка має непорушний авторитет та найвищий рівень впливу всередині сім'ї, що дозволяє йому/їй приймати рішення в односторонньому порядку без взаємодії з іншими членами сім'ї, визначати вектор зовнішньо-соціальної взаємодії та розподіляти права та обов'язки між тими, хто знаходиться на нижчих щаблях вертикалі. Це накладає відбиток на комунікативний стиль сімейного ієрарха, надаючи йому ознак авторитаризму, наказовості, маніпулятивності, спонукання та примусовості. Другим у цій ієрархії є сателіт (дружина чи чоловік, рідше інший член сім'ї), що виконує функції додаткової медіації та коригування внутрішньо сімейних відносин, дорадчого впливу (при відсутності повністю авторитарної структури моделі сімейних відносин), та/чи функції контролю за виконанням обов'язків іншими членами групи. О. Гридасова виділяє в аналізованій моделі спонукальний та каузальний типи актуалізації рольових характеристик. Так, спонукальний тип характеризується прямою вимогою (чи наказом) ієрарха до виконання розподілених сімейних ролей, супротив, у свою чергу, у більшості випадків створює конфліктогенне середовище. Каузальний тип є прогресивнішим та передбачає пом'якшену форму домінантного впливу, засновану на дорадчо-консультативному розподіленні комунікативних ролей. Оцінні маркери у цьому випадку мають нульову забарвленість, однак, тривале інтенційне ігнорування даного типу актуалізації ролей також призводить до конфлікту [Гридасова 2011, 26-31].

Другою не менш важливою формою внутрішньосімейних відносин є та, в основу якої покладено горизонтальну ієрархічну модель, що характеризується більшою демократичністю та рівноправністю у розподіленні прав, свобод та обов'язків між членами сім'ї. Учасники сімейних відносин мають рівні права у побудові внутрішньо- та зовнішньо сімейних відносин, більшість нагальних питань вирішуються у дорадчому порядку, шляхом обговорення, голосування, пропонування варіантів та пошуком консенсусу у конфліктних ситуаціях. Винятком можна вважати діяльність членів сім'ї у вирішенні нагальних питань, що знаходяться у їх компетенції та не потребують загального обговорення.

Аналіз персонажного мовлення сучасної американської драми дозволяє виявити ієрархічну складову сімейного спілкування. Наприклад, у розмові батька та сина:

KENT [pulling manuscript out of his back pocket]: I've been wanting to talk with you about something.

DAD: What, you're starting dental school next fall?

KENT: No. I just thought I could show you…

DAD: Look, son. Flip's right, that was harsh, I'm sorry. But I swear I don't know what to do with you.

KENT: Do with me?

DAD: It's time to step up. You're about to have a wife, God help you. Maybe start a family? You can't be out there like you've been, trying to find yourself and what not. It's not about you anymore. [Pulling out his Blackberry] I'll help you. [Scrolling through his address book] Figure out what you want to do with your life and get back to me… I'll make some calls. But I'm not entertaining this mess about now I'm a writer… Damn boy… man up. Get a job.

[Beat]
You have something to say?
KENT: [hiding his manuscript] No, sir.
DAD: I didn't think so. [Diamond 2008, 36].

Як бачимо з прикладу, Кент хоче показати батьку результат своєї творчості (*pulling manuscript out of his back pocket*). Розмову син починає з реалізації стратегії опосередкованого комунікативного впливу на батька, для чого застосовує тактику введення нової теми розмови (*I've been wanting to talk with you about something*). Батько відповідає питанням (*What, you're starting dental school next fall?*), перехоплюючи ініціативу та нав'язуючи свою авторитарну комунікативну лінію – інтенційно-вмотивовану, укомплектовану завчасно обраними тактиками та стратегіями модель комунікативної поведінки, що має на меті досягнення поставленої мети шляхом комунікативного впливу на адресата. Використання питання з прямим порядком слів демонструє впевненість мовця у позитивній відповіді. Син потрапляє у комунікативну пастку зміни теми і застосовує тактику виправдовування (*No. I just thought I could show you…*), втрачаючи ініціативу та можливість реалізувати раніше заплановану комунікативну стратегію, про що свідчить незакінченість репліки, повтор особового займенника (*I*), маркера епістемічної модальності (*just*) та загальний невпевнений характер репліки. Батько робить спробу пом'якшити напругу та використовує звертання (*Look, son*), привертаючи увагу сина до наступної репліки. Тактика апеляції до авторитету третьої особи, до успішного у життєвому плані старшого сина *(Flip's right*), тактика вираження співчуття (*that was harsh, I'm sorry*) мають на меті переконати сина у правильності поглядів батька. Подальша тактика виправдання позиції батька, спрямована на створення атмосфери внутрішньо групової ідентичності (*But I swear I don't know what to do with you*). Кент, який повністю втрачає ініціативу та бажання переконати батька, повторює запитання (*Do with me?*), що є, з одного боку, бажанням продовжити комунікацію, а з іншого – визнанням свого залежного статусу. Батько застосовує тактику непрямого спонукання (*It's time to step up*), висловлює непряму критику дій слухача (*You're about to have a wife, God help you*), робить припущення відносно майбутніх дій адресата (*Maybe start a family?*) і за допомогою тактики непрямого переконання (*You can't be out there like you've been, trying to find yourself and what not. It's not about you anymore*) робить спробу змінити відношення сина до життя. Для посилення комунікативного ефекту персонаж компонує екстралінгвальні (*Pulling out his Blackberry*) та лінгвальні засоби впливу – використовує тактику обіцянки (*I'll help you*), прокручує список контактів (*Scrolling through his address book*), даючи Кенту зрозуміти, що він має значний вплив і може сприяти кар'єрному просуванню сина. Таким чином, батько демонструє свій соціальний статус впливової фігури поза межами сім'ї. Тактика наказу (*Figure out what you want to do with your life and get back to me…*) та тактика обіцянки (*I'll make some calls*), визначає незадоволення батька життєвою позицією сина та обраною ним професією письменника. Непряма погроза (*But I'm not entertaining this mess about now I'm a writer*) підсилює комунікативний ефект попередніх тактик. Персонаж використовує інвективну лексику (*Damn boy…*), що характеризує його невдоволення сином, тактику наказу (*man up. Get a job*) та ставить питання з прямим

порядком слів (*You have something to say?*), що може сприйматись як сигнал до закінчення розмови або очікування подальшої реакції Кента. Син ховає рукопис та підкоряється вимозі батька, не бажаючи розгортанню конфліктної ситуації (*No, sir*), де офіційна форма (*Sir)* демонструює визнання сином більш вищої комунікативної ролі батька. Батько залишається невдоволеним реакцією сина, про що свідчить завершальна фраза (*I didn't think so*).

Виконуючи роль голови сім'ї з найвищим соціальним статусом, батько домінує в діаді. У той же час, тактики, які він використовує, є, здебільшого, непрямими. Він займає високу позицію та має відповідний соціальний статус, що дозволяє йому керувати малою соціальною групою.

Якщо суспільні ролі дорослих дітей стають вищими за суспільні ролі їхніх батьків, то останні вступають у протиріччя з ієрархічним розподілом ролей всередині сім'ї. Наприклад:

DHH: Hello.
HYH: Dave?
DHH: Hi Dad.
HYH: Wait a second – (His voice filters into an echo effect with feedback) There!
DHH: What happened to the connection?
HYH: I'm using my new speakerphone.
DHH: Well, it sounds like crap.
HYH: What?
DHH: I said, it sounds like-
HYH: Could you speak up? It's hard to hear over this thing.
DHH: Then pick up the receiver!
HYH: I'll turn up the volume. (The feedback cranks up)
DHH: Aaaah!
HYH: Your mother-
DHH: Just pick up the phone!
HYH: She didn't teach me how to work this thing.
DHH: Pick up the phone!
HYH: But that would turn off my speakerphone.
DHH: Your speakerphone is shit!
HYH: Why you have to talk like that?
(HYH picks up the phone. The sound effect goes out.)
You're right. That speakerphone is shit.
DHH: Dad, I'm a little busy right now. [Hwang 2009, 51-52].

На початку спілкування Девід вітає батька за допомогою формули *Hi Dad*, що свідчить про те, що, він успішно інтегрувався у комунікативний простір США. Таке вітання не викликає протестів і зі сторони батька. Однак, драматург за професією, син має вищий соціальний статус, ніж його батько, який працює у пральні. У площині ж сімейних відносин роль батька залишається вищою за роль сина. Конфліктна ситуація виникає навколо спроби батька увімкнути спікерфон (*Wait a second)*, що викликає неприємний акустичний ефект (*His voice filters into an echo effect with*

feedback) There!). Син реагує на погіршення зв'язку тактикою запиту інформації (*What happened to the connection?*). Для підвищення своєї ролі в очах сина, батько використовує тактику вихваляння (*I'm using my new speakerphone*). Ситуація отримує негативну оцінку у репліці сина. Інтенсивність негативних емоцій, викликаних проблемами зв'язку, зростає, що знаходить своє відображення у поступовому збільшенні лексичних одиниць з негативним значення (*Well, it sounds like crap*), результатом чого є використання лайливої лексики (*Your speakerphone is shit!).* Для підсилення комунікативного ефекту використовується тактика прямого спонукання (*Just pick up the phone!; Pick up the phone!).*

Син продовжує реалізацію стратегії передчасного завершення комунікації, застосовуючи тактики переконання та фальсифікації (*Dad, I'm a little busy right now*), не маючи критично важливих проблем, що потребують негайної уваги, Девід не бажає продовжувати розмову з батьком, однак пряма відмова від продовження комунікації може викликати конфлікт чи знизить комунікативний статус батька.

У процесі комунікації батько, який має вищий статус у внутрішній сімейній ієрархії та значно нижчу роль у зовнішніх соціальних відносинах, намагається вплинути на сина шляхом підвищення свого статусу за допомогою новітніх технічних засобів, однак, отримує протилежний ефект. Конфлікт, що виникає у зв'язку із погіршенням якості зв'язку, змушує сина нервувати та з часом дратуватися. Батько, у свою чергу, протестує проти застосування сином лайливої лексики. Щоб запобігти подальшому розвитку конфліктної ситуації, він використовує тактику згоди (*You're right. That speakerphone is shit*).

Як свідчить аналіз, член сім'ї, який має вищий статус межах родини, застосовує переважно наказово-спонукальні комунікативні тактики та стратегії, спрямовані на підкорення своїй волі адресата. Комунікативна поведінка персонажа набуває ознак владності, домінування. Персонаж, який посідає більш низьке місце у сімейній ієрархії, використовує тактики та стратегії виправдовування, підкорення, лестощів, беззаперечного сприйняття комунікативної позиції ієрарха. У процесі аналізу простежується явище статусної асинхронії, яке виникає на основі незбігу статусних характеристик комунікантів, спричинене тим фактом, що адресат та адресант займають різні ієрархічні позиції всередині малої та великої соціальних груп (у даному випадку – сім'я та літературне товариство), що призводить до створення конфліктогенного середовища, яке може бути чи «погашене» одним із комунікантів шляхом визнання верховенства іншого, чи розвинене у повноцінний конфлікт.

Перспектива розвідки полягає у подальшому дослідженні впливу сімейних ролей на комунікативний стиль персонажів сучасної американської драми, їх розподілу та зміни у процесі функціонування сім'ї згідно з різними ієрархічних моделей та контекстуально-ситуативного компоненту; застосування тактики та стратегій, лінгвістичних та екстралінгвістичних засобів персонажами-членами сім'ї у процесі внутрішньо-групової та зовнішньої комунікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гридасова О. І. Спонукальний та каузальний способи актуалізації стереотипних ролей в англомовному сімейному конфліктному дискурсі / Гридасова О. І. // Вісник харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Вип. 66. – Харків, 2011. – С. 26-31.
2. Зачесова И. А. Взаимопонимание и взаимоотношения собеседников в **диалоге** / И. А. Зачесова. // Психолінгвістика . – 2008. – Вип. 1. – [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/**psling**_2008_1_3.pdf
3. Карасик В. И. Язык социального статуса / Карасик В. И. – М.: Институт языкознания РАН, 1992. – 330 с.
4. Крижановська М. В. Вплив ґендерного фактору на створення ситуацій комунікативної асинхронії в сімейному дискурсі / Крижановська М. В. // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. пр. – Вип. 41. Част. 2 – КНУ, 2012. – С. 348-360.
2. Макаров М. Л. Прагматические характеристики диалога и стиль общения / Макаров М. Л. Язык и культура. Третья международная конференция. Доклады и тезисы докладов. – Киев, 1994. – С. 130.
3. Смирнова А. Г О некоторых особенностях семейной речи. А. Г. Смирнова // Сборник тезисов XIV Международной научной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых Ломоносов – 2007, 11-14 апреля 2007 МГУ им. М. В. Ломоносова. – М., 2007. – С. 252-254.
4. Diamond L. R. Stick Fly: a play/Lydia R. Diamond. – Evanston: Northwestern university press, 2008. – 145 p.
5. Tannen D. Abduction and identity in family interaction: Ventriloquizing as indirectness /Tannen D. // Journal of Pragmatics. – № 42. – 2010. – P. 307-316.
6. Hwang D H. Yellow Face: a play/Devid H. Hwang. – Theatre Communications Group, Inc., 2009. – 70 p.

Стаття надійшли до редакції 9.10.2014.

Антонов А. В., аспирант,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ВЛИЯНИЕ СЕМЕЙНЫХ РОЛЕЙ НА КОММУНИКАТИВНЫЙ СТИЛЬ ПЕРСОНАЖЕЙ
(на материале современной американской драмы)

Статья посвящена анализу структуры семейной иерархии и влиянию семейных ролей на коммуникативный стиль персонажей современной американской драмы. Исследуются особенности использования тактик и стратегий в процессе коммуникации внутри семейной группы. Анализируются лингвистические и экстралингвистические средства, используемые персонажами, в зависимости от их статуса.

Ключевые слова: *коммуникативный стиль, тактики и стратегии персонажной речи, семейная иерархия, роль, статус, современная американская драма.*

Antonov A. V., graduate student
Zhytomyr Ivan Franko State University

INFLUENCE OF FAMILY ROLES ON PERSONAGES' COMMUNICATIVE STYLE (on the Material of Modern American Drama)

The article analyzes the structure of the family hierarchy and the influence of family roles on communicative style of the characters of modern American drama. Peculiarities of use of tactics and strategies in the process of communication within the family group are being studied. Linguistic and extra-linguistic means used by characters, depending on their status are analyzed.

Keywords: *communicative style, tactics and strategies of character speech, family hierarchy, role, status, modern American drama.*

УДК 81'25:364

Аршиннікова М. В., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛ ТОМАСА МАННА З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ

У статті досліджуються особливості застосування перекладацьких трансформацій, зокрема лексичних, при відтворенні німецькомовних новел Т. Манна українською мовою.

Ключові слова: *перекладацькі трансформації, лексичні трансформації.*

Серед стрижневих понять теорії та практики перекладу дослідники виділяють різні види трансформацій. Важливість цих понять для сучасного перекладознавства зумовлює *актуальність* даного дослідження, а обраний *об'єкт* – новели Томаса Манна та їхні переклади українською мовою Євгеном Поповичем, визначають *новизну* цієї розвідки. Обраний *предмет* сприяє визначенню *завдання статті* – висвітлити особливості застосування лексичних трансформацій у перекладах Є. Поповича німецькомовних новел Т. Манна українською мовою. Практичним матеріалом дослідження слугують новели "Wunderkind", "Mario und der Zauberer", "Der Tod in Venedig" [1] "Вундеркінд", "Маріо та чарівник", "Смерть у Венеції" [2].

Висвітленню різних аспектів трансформацій присвячені розвідки провідних перекладонавців: А. В. Федорова, В. С. Виноградова, Я. І. Рецкера, Л. С. Бархударова, В. Н. Коміссарова, О. Д. Швейцера та ін. Варто зазначити, що поняття трансформацій трактується в перекладацькій практиці по-різному. В. Н. Комісаров визначає

міжмовні трансформації як перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниці оригіналу до одиниці перекладу. Перекладацькі трансформації, на його думку, мають формально-семантичний характер, перевтілюючи як форму, так і значення вихідних елементів. Тобто перекладацькі трансформації – це прийоми перекладу, які перекладач може застосовувати в процесі перекладу першотворів різноманітного характеру в тих випадках, коли мовний відповідник відсутній або не може бути використаним в умовах контексту [3]. Трансформації відбуваються на різноманітних мовних рівнях: на лексичному, морфологічному, синтаксичному, а також на рівні мовленнєвого планування [4]. Л. С. Бархударов, Л. К. Латишев, Т. Р. Левицька, А. М. Фітерман, В. Н. Коміссаров, Я. І. Рецкер розділяють перекладацькі трансформації на лексичні, граматичні, стилістичні.

Варто наголосити, що у лексичних системах німецької та української мов спостерігаються розбіжності, які проявляються на рівні смислової структури слова (тобто лексична одиниця – це частина лексичної системи мови). Цим пояснюється своєрідність семантичної структури слів в різних мовах. Тому суть лексичних трансформацій полягає в заміні окремих лексичних одиниць, слів і стійких словосполучень вихідної мови лексичними одиницями мови перекладу, які не є їхніми словниковими відповідниками тобто, які мають дещо інше смислове значення. Причинами необхідності застосування лексичних трансформацій є той факт, що у значенні слова в різних мовах часто виділяються різні ознаки одного і того ж явища або поняття, де відбито бачення світу, властиве носіям цієї мови, що неминуче створює труднощі при перекладі. Слідом за Я. І. Рецкер, ми пропонуємо зупинитися на таких видах лексичних трансформацій.

Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слова або термін ширшої семантики в оригіналі замінюється словом вужчої семантики, що зумовлено розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традиціях мовлення. Наприклад:

*"Wie **machst** du **es**, Kind?" [1] – "Як ти **компонуєш** свою **музику**, хлопчику?" [2]*

*"Kommt es dir von selbst in den Sinn, wenn du **niedersitzest**?" [1] – "Вона в тебе сама складається в голові, коли ти **сідаєш до рояля**?" [2]*

*"Wie wird **es** anfangen?" [1] – „Як почнеться **концерт**?" [2].*

*"Beim **Aumeister** hatte Aschenbach eine kleine Weile den volkstümlich belebten Wirtsgarten überblickt." [1] – "В **ресторані Аумайстра** Ашенбах якусь хвилину дивився на веселий народ біля столиків у садку" [2].*

Генералізацією називають протилежним до конкретизації явищем, – заміну одиниці вихідної мови, яка має вужче значення, одиницею мови, з більш широким значенням.

*"Es ist ein richtiges **Kinderstück**!"[1] – "Це справді **дитяча музика**!" [2]*

*"Das Wunderkind setzt sich auf **den Drehsessel** und angelt mit seinen Beinchen nach den Pedalen." [1] – „Вундеркінд сідає на **стільчик** і ловить ногами педалі" [2].*

*"Bibi zeugt all **seine technische Fertigkeit**." [1] – "Бібі показує всю свою блискучу **техніку**" [2].*

*"**Einige Nachzügler**, die sich verspätete Ankömmlinge, drängten von hinten herein" [1] – "**Кілька слухачів**, що спізнились, тиснуться ззаду" [2].*

Лексична трансформація *смислового розвитку* полягає в тому, що при перекладі використовується слово, значення якого є логічним розвитком значення слова, що перекладається. Найбільш часто при цьому значення співвіднесених слів в оригіналі та перекладі виявляються зв'язаними причинно-наслідковими відносинами. Процес смислового розвитку можна поділити на декілька етапів: сприйняття загального контексту, уточнення значень окремих слів, перевірка на відповідність контексту, побудова логічних ланцюжків, вибір відповідного варіанта, перевірка вибраних слів у загальному контексті.

"Es wird still, und dann beginnen die Leute zu klatschen, weil irgendwo ein ***Herdenführer*** *in die Hände geschlagen hat" [1] – "Западає тиша, а потім люди починають плескати, бо десь збоку* ***якийсь ватажок людської отари*** *перший плеснув у долоні" [2].*

"Das Wunderkind kommt hinter einem prachtvollen Wandschirm hervor, der ganz mit ***Empirekränzen*** *bestickt ist." [1] – "Вундеркінд з'являється з-за пишної ширми, густо затканої* ***вінками в стилі ампір*** *" [2].*

"Zuweilen kommen Sekunden ***des Vergessens und Alleinseins****." [1] – "Трапляються секунди,* ***коли він забуває про все на світі й залишається сам у залі*** *" [2].*

Антонімічний переклад – це взаємозаміна протилежних понять, під час якої повністю зберігається смислове навантаження вихідної фрази. Антонімічний переклад передбачає заміну слів антонімами, стверджувальних речень запереченнями. Наприклад:

*"****Es war gegen diesen Tisch nichts einzuwenden.*** *" [1] – "****Місце було, як місце*** *" [2].*

"Sie verachtet sie, aber sie ***blickt*** *ihnen* ***nach****, bis sie um die Ecke verschwunden sind." [1] – "Вона зневажає їх, але* ***не зводить з них очей****, аж поки вони зникають за рогом" [2].*

"Diese Erfahrung machten wir ***mit etwas Verdruß*** *am Abend unserer Ankunft." [1] – "У цьому ми* ***не без прикрого почуття*** *переконались аж таки першого вечора" [2].*

Прийом цілісного перетворення є певним різновидом смислового розвитку. Перетворюється внутрішня форма будь-якого відрізку мовного ланцюга – від окремого слова, переважно складного, до синтагми, а іноді і цілого речення. При чому перетворюється не по елементах, а цілісно, так, що зв'язок між внутрішньою формою одиниць вихідної мови та мови перекладу вже не простежується [6]. Наприклад:

*"****Bibi schließt unter großem Gepränge****." [1] – "****Фінал у Бібі виходить розкішно*** *" [2].*

"Man findet kaum einen Tisch, und die Musikkapellen, ***ohne daß eine von der anderen wissen wollte, fallen einander wirr ins Wort****." [1] – "Вільного столика майже не можна було знайти,* ***а оркестри, не зважаючи один на одного, грали собі кожен своє, аж у голові гуло*** *" [2].*

"Die Erinnerung an Torre di Venere ***ist atmosphärisch unangenehm****." [1] – "Згадка про Торре ді Венере* ***завжди викликає в мене гнітюче почуття****"[2].*

Компенсацією називається такий спосіб перекладу, при якому елементи змісту оригіналу, що були втрачені при перекладі, передаються в тексті якимось іншим чином для компенсації семантичної втрати. Перекладацька компенсація – це заміна елементу оригіналу аналогічним елементом, що компенсує втрату інформації і здатний справити подібну дію на читача [3].

"Torre ist städtisch-elegant und ***monatelang*** *überfüllt." [1] – "Торре – по-міському елегантний, і завжди дуже людний* ***під час сезону****" [2].*

*"****Die Anziehungskraft*** *von Torre fährt fort, sich zu bewähren." [1] – "Торре й досі* ***приваблює до себе колишньою тишею****" [2].*

Беручи за основу аналіз лексичних трансформацій у новелах «Вундеркінд», «Маріо та чарівник» та «Смерть у Венеції» можна визначити частоту їхнього застосування. Виявилось, що прийоми конкретизації та генералізації значень найчастіше використовувались перекладачем при роботі з даними новелами. Частота їхнього застосування становить 25%. Прийом смислового розвитку з показником 17,5% посідає третє місце. Наступним за частотою є антонімічний переклад – 15%. Прийом цілісного перетворення складає 12,5%, а найменш застосованою лексичною трансформацією виявилась компенсація втрат у процесі перекладу з позначкою в 5%. Перспективним видається аналіз специфіки застосування лексико-граматичних трансформацій у перекладі творів сучасних письменників з української мови німецькою, що визначає подальші вектори наукових студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Mann T. Die Erzählungen.* Frankfurt am Main, 1986;
2. *«Смерть у Венеції», «Вундеркінд», «Маріо та чарівник»* // Зарубіжна проза першої половини ХХ сторіччя: новели, повісті, притчі. – К., 2009.
3. *Комиссаров В. Н.* Теория перевода (лингвистические аспекты). – М., 1990;
4. *Латышев Л. К., Провоторов В. И.* Структура и содержание подготовки переводчиков в языковом вузе. – Курск, 1999;
5. *Федоров, А. В.* Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособие для ин-тов и факультетов иностр. языков / А. В. Федоров. – 5-е изд. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М., 2002;
6. *Латышев Л. К.* Курс перевода (эквивалентность перевода и способы ее достижения). М., 1981.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Аршинникова М. В., магистр,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ ПРИ ПЕРЕВОДЕ НОВЕЛЛ ТОМАСА МАННА С НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА НА УКРАИНСКИЙ

В статье рассматривается проблема переводческих трансформаций, в частности лексических. Анализ трансформаций осуществлен на основе литературных произведений Томаса Манна и их перевода на украинский язык Евгением Поповичем.

Ключевые слова: *переводческие трансформации, лексические трансформации.*

Arshynnikova M. V., Master Student,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

SPECIFIC OF LEXICAL TRANSFORMATIONS USAGE BY TRANSLATION OF THOMAS MANN'S NOVELS FROM GERMAN INTO UKRAINIAN

This article covers research of transformations in translation study, in particular lexical transformations. The literary works by Tomas Mann and their translations into Ukrainian by Eugene Popovich are the main material for the analysis in this article.

Keywords: *transformations in translation, lexical transformations.*

УДК 81'27-05

Афанасьєва О. М., к .філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОБРАЗ МОВЦЯ В СТРУКТУРІ КОМУНІКАЦІЇ

Статтю присвячено проблемі конструювання образу мовця в комунікації та визначенню основних соціокомунікативних і дискурсивних компонентів цього образу. Пропонується розглядати образ мовця в Я-центричному, соціоцентричному, реляційному та дискурсоцентричному аспектах.

Ключові слова: *образ мовця, комунікація, уявлення, конструювання, дискурс.*

Питання, які стосуються цілого комплексу аспектів мовленнєвої діяльності людини, знаходяться в центрі уваги сучасної комунікативної лінгвістики, лінгвопрагматики, дискурсології. Як зазначає Н. Д. Арутюнова, «мова наскрізь антропоцентрична», «присутність людини дає про себе знати на всьому просторі мови…» [Арутюнова 1999, с.3]. Ідеться про формування нової мовознавчої парадигми, адже, з погляду Л. Б. Нікітіної, «сьогодні ми можемо говорити про те, що вслід за порівняльно-історичною науковою парадигмою, в руслі якої мова досліджувалася в XIX столітті й досі існуючою системно-структурною парадигмою, за якою увагу зосереджено на предметі, речі, імені, а отже – на слові, сформувалася нова наукова парадигма – антропоцентрична, яка переключила інтереси дослідника з об'єктів пізнання на суб'єкта – тобто на аналіз людини в мові і мови в людині» [Никитина 2011б, с.5].

Учені наголошують навіть на появі і розвитку антропоцентричної лінгвістики чи лінгвоантропології як окремого напрямку сучасного мовознавства, зазначаючи, що «є підстави стверджувати, що антропологічна парадигма в сучасному вітчизняному мовознавстві породила гіпернауку (гіпернапрям) – лінгвоантропологію, яка охоплює всі дисципліни мовознавчого циклу з людиною як суб'єктом і об'єктом мови / мовлення в центрі. Широка предметна сфера лінгвоантропології в сучасній теоретичній лінгвістиці не зводиться до однієї області і невипадково визначається кількома нетермінологічними

описовими виразами: *людський фактор в мові* (Б. О. Серебренніков та ін.), *людина в мові* (Е. Бенвеніст), *людини і її мова* (Р. О. Будагов), *мова і світ людини* (Н. Д. Арутюнова), *світ людини в мові* (В. В. Колесов), *мова – людини – картина світу, мова – ментальність – культура* і т. п.» [Никитина 2011а, с.8]. Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства, спрямована на виявлення сутності мови як людського феномену, наразі розглядається такими дисциплінами, як філософія мови, соціолінгвістика, психолінгвістика, лінгвокультурологія, лінгвопрагматика, лінгвістична семантика, лінгвокогнітологія, комунікативна лінгвістика, дискурсологія. семіологія.

Отже, ***актуальність*** обраної теми визначається інтересом сучасного мовознавства до проблем лінгвістично-антропологічного плану, зокрема до дослідження ролі та функцій мовця в процесі комунікації.

Новизна пропонованого дослідження полягає в тому, що в ньому аналізуються основні напрямки вивчення образу людини в сучасному мовознавстві і зокрема її комунікативної діяльності, а також пропонується векторна схема аналізу образу мовця в структурі комунікативного процесу.

Метою цієї статті є окреслити основні підходи сучасного мовознавства до проблеми мовця в комунікативному процесі та представити розробку основних складових формування образу мовця в комунікації.

Об'єктом дослідження є образ мовця в сучасному мовознавстві, а його ***предметом*** – лінгвокомунікативні компоненти образу мовця в структурі комунікації.

Останнім часом образ людини нерідко вивчається за її видовими, типологічними ознаками, соціальними категоріями, такими як статусні, ґендерні, вікові, професійні, національно-культурною належністю, психоемоційними виявами, емотивними станами тощо. При цьому такі дослідження нерідко здійснюються в лінгвоконцептологічному, соціолінгвістичному плані, але досить часто йдеться про застосування міждисциплінарного підходу.

У лінгвокультурологічній площині йдеться передусім про вивчення образу людини в мовній картині світу, про вектор пошуку – «людина в мові». Так, М. П. Одинцова вважає, що образ людини в мовній картині світу – це концентроване втілення суті тих уявлень людини про людину, які об'єктивовано всією системою семантичних одиниць, структур и правил тієї чи іншої мови [Одинцова 2000, с. 8]. З погляду таких дослідників, як М. П. Одинцова, О. М. Вольф, В. М. Телія, образ людини в російській лінгвокультурі представлено в таких вимірах: 1) людина – це множинність осіб, іпостасей, органів і квазіоргані; 2) людина – це річ, предмет і, отже, певний простір, фізичний і духовний, на межі – всесвіт, космос, центр двох всесвітів – зовнішнього, природного, і внутрішнього, духовного; 3) людина – це господар світу, розпорядник усього живого і неживого, включаючи саму себе, своє тіло і душу; 4) людина – творець і перетворювач світу, самої себе, мови, іншої людини, рівний – на межі – деміургу, «мірило всіх речей»; 5) людина – суддя і пророк, який оцінює все и вся, наділений розумом і надрозумом, почуттями і надпочуттями, диво творіння, геній, тощо; 6) людина є тотожною світу, а світ – тотожний людині; 7) людина – втілення протиріч, сил, субстанцій, якостей у відношеннях протиборства, конфлікту і разом із тим діалектичної єдності, вона Бог і диявол, цар і раб [див. Нікітіна 2011б, с.13-14].

За Л. Б. Нікітіною, в ряду мовних іпостасей людини слід виділити *інтелектуальну* – homo sapiens, *комунікативну*, *національно-культурну, аксіологічну, мовну.* У першій іпостасі людина реалізує себе в контакті з іншими розумними істотами, а однією з форм такого контакту є мовленнєва комунікація, в якій людина постає або в ролі активного суб'єкта спілкування (мовця, відправника інформації), або в ролі пасивного суб'єкта (слухача, отримувача інформації). Ці ролі людини, яка спілкується (homo communicans), є дуже рухливими: одна «маска» в процесі спілкування змінюється іншою. Національно-культурна іпостась, так само як інтелектуальна і комунікативна, є невід'ємною мовною іпостассю людини. При цьому особливої значущості набуває мовнотворча діяльність. Людина аксіологічна є іпостассю суб'єктною, як всі вищезазначені, і в той же час об'єктною, адже людина є об'єктом різноманітних оцінок [Никитина 2011б, 16-19].

Сучасні дослідники розробляють досить складну класифікацію мовців, у якій наголос ставиться на тій чи іншій буттєвій, мовленнєвій чи власне комунікативній ознаці мовця. Так, у філософському і мовно-філософському планах мовець постає як «істота в світі» у категоріях відчуття, пізнання, досвіду, як істота людська і психосоціальна, а також як дискурсивна інстанція, зокрема у працях М. Мерло-Понті, Ф. де Сосюра, Е. Бенвеніста, Ш. Баллі, Р. Лангакера, Дж. Лакоффа, П. Рікера та інших [Bondi 2014, p.1-16 ; Chiss 1985, p.88-89; Normand 1985, p.16; Lakoff 1980, p.201-207].

У мовленнєво-комунікативному плані суб'єкт мовлення може бути позначений як власне «мовець», «відправник повідомлення», «суб'єкт висловлення», «адресант», «комунікант», «співбесідник», « інтерпретатор», «оповідач» і т. п. Так, О. Дюкро наголошує на необхідності розрізняти мовця – «локутора» та мовця – «енонсіатора», «виголошувача» [Ducrot 2001]. Крім того, у соціолінгвальній площині мовець виступає у певній соціокомунікативній ролі, виконує суспільно та дискурсивно визначені функції, наприклад учасника, актора, партнера, які знаходимо у міркуваннях Б. Бернстайна, М. Халлідея, Д. Хаймса, В. Лабова, Е. Гофмана та інших соціологів, антропологів, соціолінгвістів [Charaudeau 1984, p.41] і які позначено певними маркерами у мовленні та дискурсі. Разом із тим, у соціопсихологічному плані мовець визначається у параметрах мовної та комунікативної особистості, мовної та комунікативної свідомості. Й. А. Стернін під *мовною свідомістю* (в іншій термінології – *мовне мислення, мовленнєве мислення*) – пропонує розуміти сукупність психічних механізмів породження, розуміння мовлення і збереження мови в свідомості, тобто психічні механізми, які забезпечують процес мовленнєвої діяльності людини. А *комунікативна свідомість* – це сукупність комунікативних знань і комунікативних механізмів, які забезпечують увесь комплекс комунікативної діяльності людини [Стернин 2002, с.47-48]. З погляду дослідника, це – комунікативні настанови свідомості, сукупність ментальних комунікативних категорій, а також набір прийнятих у суспільстві норм і правил комунікації, до яких входять знання про правила комунікації як у власній, так і в іншомовній культурі. Як приклади розрізнення мовної та комунікативної свідомості, він наводить такі:

- *мовна свідомість* включає інформацію про формули привітання (тобто про наявні мовні одиниці для позначення певного концепту): здрастуйте, доброго дня,

доброго ранку, привіт та ін., а також про їх диференційовані значення – привітання вранці, увечері і т. д., увічливе, розмовне та ін. Ця інформація, належить до мовної свідомості;

- *комунікативній свідомості* належить інформація про те, як треба вітати – з яким лицем, з якою інтонацією, на якій дистанції, коли і кого, кого можна не вітати, кого треба вітати ввічливо, на ви, а кого можна простіше і т. д., в яких ситуаціях обов'язково вітати, в яких – ні, чи потрібно повторно вітати тощо [там само, с.48].

Як зазначає В. П. Конецька, «як видове поняття «комунікативна особистість» значно ширше поняття «мовна особистість», бо передбачає характеристики, пов'язані з вибором не лише вербального, але й невербального коду комунікації з використанням штучних і змішаних комунікативних кодів, які забезпечують взаємодію людини і машини. Комунікативна особистість має свої особливості актуалізації на різних рівнях і в різних типах комунікації. Комунікативна особистість розуміється як один із проявів особистості, обумовлений сукупністю її індивідуальних властивостей і характеристик, які визначаються ступенем її комунікативних потреб, когнітивним діапазоном, сформованим у процесі пізнавального досвіду, і власне комунікативною компетенцією – умінням вибору комунікативного коду, який забезпечує адекватне сприйняття і цілеспрямовану передачу інформації в конкретній ситуації. Визначальними для комунікативної особистості є характеристики, які складають три основні параметри – мотиваційний, когнітивний і функціональний» [Конецкая 1997, с.106].

Мовець є беззаперечною умовою комунікації. Саме йому належить ініціатива комунікативної взаємодії та організація її перебігу. З огляду на інтерактивність процесу спілкування і взаємооберненість комунікативних ролей мовець постає у подвійній іпостасі – як комунікант та комунікатор, адресант і адресат, автор повідомлення та його реципієнт, активний та пасивний суб'єкт комунікації тощо.

Образ мовця не є сталим, він формується, надсилається і корегується в процесі комунікації. Йдеться саме про образ – уявлення, яке мовець створює для свого адресата і самого себе в певній комунікативній ситуації з метою досягнення поставлених цілей. Головною функцією образу мовця є укладання комунікативного контракту на тих чи інших засадах, узгодження соціокомунікативних ролей та регуляторних функцій і відповідно здійснення бажаного впливу на співбесідника для досягнення певної мети.

Важливим аспектом формування і сприйняття образу мовця є відповідність чи невідповідність очікуванням, певній типовій моделі чи стереотипу, який відповідає тим чи іншим параметрам конструювання особистості. Цей образ формується за соціальними і психологічними ознаками, такими як ґендер, вік, соціальний статус, професійна належність тощо, тобто за відповідними очікуваннями (у разі безпосереднього комунікативного контакту) щодо зовнішнього вигляду, поведінки і т. п. Іншою групою споріднених параметрів є національно-культурні, передусім у разі міжкультурних контактів. Тут нерідко йдеться про очікування, сформовані певними стереотипами щодо рис, властивих представникам тих чи інших національних культур (наприклад, «стриманість англійців», «емоційність латиноамериканців» і т. п.).

У комунікативному плані мовець через створюваний ним образ, як зазначалося вище, виступає стороною «комунікативного контракту» (поняття уведене

П. Шародо [Charaudeau 1993]) і має легітимізувати своє право на участь у комунікативному обміні на певних засадах, тобто у певній соціокомунікативній ролі. Так, зокрема, він виступає в установчій та регулятивній функції як сторона «комунікативного контракту», наприклад як старший чи підлеглий, як рівноправний партнер, як активний чи пасивний учасник комунікативного процесу, як ініціатор комунікативної взаємодії і т. п. Водночас він бере на себе відповідальність за дотримання відповідних правил спілкування і, передусім, за те повідомлення, яке він надсилає адресату.

У дискурсивній площині йдеться про соціодискурсивне позиціонування мовця як свідка, знавця, особи, наділеної певними владними повноваженнями тощо, та його власне дискурсивні функції (оповідача, аргументатора і т. п.). Крім того, мовець виявляє і власне мовно-риторичні ознаки як носій діалектних, регіональних чи стандартних форм мови, як умілий чи некомпетентний ритор. Таким чином мовець виявляє свої основні компетенції – енциклопедичну, соціокультурну, мовно-риторичну.

Отже, ми вживаємо термін «образ мовця» у значенні *створюваного в процесі комунікативної взаємодії і спрямованого до учасників комунікації віртуального конструкту – уявлення про комунікативного актора (акторів), – яке має Я-центричні, соціоцентричні, реляційні та дискурсоцентричні ознаки.*

Так, основними компонентами образу мовця в структурі комунікації є

1) Я-центричні, «доцентрові», серед яких: – самоусвідомлення особистості як цілісного Я – буття і як динамічного, змінного «потоку свідомості», що постійно пристосовується до навколишнього середовища; -мотиваційний базис особистості: потреби і відповідні наміри;

2) Соціоцентричні, по суті поліцентричні, серед яких:

- -позначення належності до певної спільноти (суспільної, етнокультурної тощо); – відповідна ритуалізація комунікативної взаємодії; – модуси моделювання образу:
  - -ідентифікувати себе як…;
  - -грати роль….;
  - -видавати себе за….;
  - -здаватися кимось…;

3) Реляційні, «відцентрові», спрямовані на Іншого та встановлення з ним певних відношень:

- -параметри встановлення взаємодії, які виявляються у проксемічному плані (символічному і «фізичному») як належність до спільної постійної чи тимчасової комунікативної спільноти, у формі:
  - -знайомства, популярності, упізнаваності;
  - -(само)презентації;
  - -вписування до відповідного соціокомунікативного ритуалу;
- -зацікавлення комунікативного партнера у встановленні такої взаємодії:
  - -у соціопсихологічному особистісному плані (користь, задоволення потреб);
  - -у психокогнітивному плані (цікавість, інтерес);
  - -у психоемоційному плані (задоволення, емпатія, розвага);

- -конвенційні процедури укладання «комунікативного контракту», які залежать від зазначеного вище факту знайомства чи необхідності (само)презентації, і включають:
  - -(взаємо)погодження соціокомунікативних ролей;
  - -взяття на себе відповідальності за дотримання угоди;
  - -регуляція комунікативної взаємодії;
- -постійна адаптація до іншого в процесі комунікації:
  - -до очікувань співрозмовника;
  - -до образу співрозмовника;
  - -до ситуації в цілому;

4) Дискурсоцентричні:

-авторське позиціонування;

-дискурсивна функція;

-відповідність когнітивним очікуванням (конструювання інформаційного вектору);

-аргументативний вектор (риторична складова).

Можна схематизувати цю структуру таким чином:

1) Я (осередок особистісної цілісної самоідентифікації) ПРОПОНУЮ ідентифікувати мене
2) ЯК соціального, належного до певної національно-культурної, мовної та інших спільноти АКТОРА
3) у СПІЛКУВАННІ з ТИ як ІНШИМ комунікативним Я-актором, разом із яким на основі спільно укладеного комунікативного контракту формую ситуативну комунікативну спільноту МИ, для досягнення поставленої МЕТИ
4) за допомогою ПОВІДОМЛЕННЯ, сформованого у сукупності дискурсивних умов його інтерпретації.

Якщо при створенні свого образу мовець іде переважно від цілісності до аспектуалізації, адже у певній комунікативній ситуації він відіграє лише певну роль та реалізує певні функції з розмаїття тих ролей і функцій, які самоусвідомлюються особистістю як її цілісність, то при сприйнятті цього образу адресатом йдеться про зворотний процес пізнання чи співставлення цього образу через його окремі компоненти із цілісним уявлення. У цілому можна сказати, що (само)усвідомлення та (само)ідентифікація мовця відбувається відносно певної ситуації і передусім очікувань співрозмовника та встановлюваних із ним відносин. Навіть факт знайомства не виключає процедури упізнавання та адаптації образу співрозмовника у кожній новій комунікативній ситуації.

Національно обумовлені, соціальні, психологічні характеристики мовця пізнаються чи упізнаються переважно у полісеміотичному вимірі через візуальні, аудитивні, менше – одоративні та тактильні канали. Крім того, голосові характеристики, такі як тембр, висота тону та ін., міможестикуляційні та поведінкові ознаки відіграють важливу роль у формуванні образу мовця. Усі ці вияви входять до загального комунікативного контексту конкретної ситуації, вступають у взаємодію з іншими матеріальними і нематеріальними складовими цієї ситуації – часово-просторовими характеристиками, предметами оточення тощо.

Поряд із такими паравербальними компонентами образу мовця значне місце посідають вербальні засоби – експліцитні та імпліцитні, що входять до складу мовленнєвого повідомлення, яке мовець надсилає своєму співрозмовнику. У самому повідомленні образ автора формується у параметрах, які окреслені максимами П. Грайса, теорією релевантності, знанням і компетентністю в галузі суспільних, комунікативних ритуалів та їх формул і когнітивних схем, сценаріїв відображення та категоризації дійсності. У цих параметрах визначається й оцінюється слухачем відповідність мовця як автора повідомлення певним моделям. У цьому плані мовець виступає передусім в риторичній, мовнокогнітивній, дискурсивній іпостасях.

Така відповідність чи невідповідність дискурсивним очікуванням є передусім імпліцитною, але нерідко виявляється у метамовних, метакомунікативних, метадискурсивних компонентах висловлення, в яких мовець виражає, пояснює свою точку зору, характеризує себе як соціальний тип, особистість, як носія певної культури тощо, а також прояснює свої стосунки з співрозмовником, регулює процес (по)розуміння та комунікативної співпраці. У плані мовної рефлексії, а саме відображенні образу мовця в національній мовній свідомості, мовнокультурній картині світу, відбувається концептуалізація та категоризація різних іпостасей людини як мовця-комуніканта, його оцінка у відповідних номінаціях, у пареміологічному фонді.

Обсяг статті не дозволяє детально розглянути співвідношення образу мовця і каналу та носія повідомлення, а також різних типів комунікації. Проте вибір чи вимушені обмеження певними каналами та носіями передачі повідомлення зумовлюють особливості конструювання образу мовця та його адаптаційні можливості, наприклад в усній чи письмовій комунікації. Наразі особливу увагу привертає онлайнова комунікації та створення там нових соціокомунікативних відносин, нових можливостей конструювання образу мовця.

Таким чином, можна зробити висновок про існування системних уявлень про мовця, його ознаки та їх вербалізацію у мовнокультурній картині світу, з одного боку, а з іншого – про постійний процес творення цього образу у процесі комунікації. Формування образу мовця відбувається за чотирма основними напрямками: Я-центричному, соціоцентричному, реляційному та дискурсоцентричному. Образ мовця має полісеміотичне вираження, яке набуває експліцитних, імпліцитних та метарефлексивних форм. У структурі комунікації образ мовця виражається як у загально контекстному, так і в акторіальному плані, а також у структурі повідомлення.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в поглибленому вивченні взаємодії цих планів у конструюванні образу мовця в певній лінгвокультурі, конкретній комунікативні галузі, а також в порівняльному плані.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. *Конецкая В.* П. Социология коммуникаций. Учебник. – М.: Международный университет бизнеса и управления, 1997 – 304 с.

3. *Никитина Л. Б.* Антропоцентристская семантика: образ homo sapiens по данным русского языка: Монография / Лариса Борисовна Никитина – М.: ФЛИНТА, 2011. – 254 с.
4. *Никитина Л. Б.* Образ homo sapiens в русской языковой картине мира: монография / Лариса Борисовна Никитина. – М.: ФЛИНТА, 2011. – 221 с.
5. *Одинцова М.П.* К теории образа человека в языковой картине мира / Язык. Человек. Картина мира. Лингвоантропологические и философские очерки (на материале русского языка). Ч. 1. Омск, 2000. С. 8-11.
6. *Стернин И. А.* Коммуникативное и когнитивное сознание / Иосиф Абрамович Стернин // С любовью к языку: Сборник научных трудов. Посвящается Елене Самойловне Кубряковой. – М.: Институт языкознания РАН; Воронеж: Воронежский государственный университет, 2002.. – С. 44-51.
7. *Bondi A.* L'expérience de la parole: le thème du sujet parlant / Antonino Bondi // Texto : Textes et Cultures. – Vol. XIX (1), 2014. – P.1-19.
8. *Charaudeau P.* Le contrat de communication dans la situation classe / Patrick Charaudeau // *Inter-Actions*. – Université de Metz, 1993. – Режим доступу: http://www.patrick-charaudeau.com/Le-contrat-de-communication-dans.html.
9. *Charaudeau P.* Une théorie des sujets du langage / Patrick Charaudeau // Langage et société – № 28 (1), 1984: Sociosémiotique. – P.37-51.
10. *Chiss J.-L.* La stylistique de Charles Bally : de la notion du « sujet parlant » à la théorie de l'énonciation / Jean-Louis Chiss // Langage. – № 77, 1985. – P.85-94.
11. *Ducrot O.* Quelques raisons de distinguer «locuteurs» et «énonciateurs» / Oswald Ducrot // Polyphonie – linguistique et littéraire. – № 3, 2001. – P.1-17. – Режим доступу: http://www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/Polyphonie_III/Oswald_Ducrot.htm.
12. *Lakoff G.* The Metaphorical Structure of the Human Conceptual System / George Lakoff, Mark Jonson // Cognitive Science. – №4, 1980. – P.195-208.
13. *Normand C.* Le sujet dans la langue / Claudine Normand // Langage. – № 77, 1985. – P.7-19.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Afanasyeva O. M., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE IMAGE OF THE SPEAKER IN THE STRUCTURE OF COMMUNICATION

The article deals with the problems of constructing the image of the speaker in communication and basic definitions of socio-communicative and discursive components of this image. It is suggested to consider the image of the speaker in the I-centric, socio-centric, relational and discourse- centric aspects.

Keywords*: image of the speaker, communication, representation, construction, discourse.*

Афанасьева О. Н., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОБРАЗ ГОВОРЯЩЕГО В СТРУКТУРЕ КОММУНИКАЦИИ

Статья посвящена проблеме конструирования образа говорящего в коммуникации и определению основных социокоммуникативных и дискурсивных компонентов этого образа. Предлагается рассматривать образ говорящего в Я-центрическом, социоцентрическом, реляционном и дискурсоцентрическом аспектах.

Ключевые слова: *образ говорящего, коммуникация, представление, конструирование, дискурс.*

УДК 811.161

Білоконь М. В., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК АФІКСАЛЬНИХ МОРФЕМ (ЕСАМ) СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (СУФІКС -К-)

Проведено комплексний семантичний аналіз суфікса -к- як одиниці морфемного мовного рівня та як одиниці словотвірної системи мови. Проаналізовано словотвірні типи на базі значень омонімічних суфіксів -к-. Представлено фрагмент Електронного словника афіксальних морфем – статтю із суфіксом -к-.

Ключові слова*: суфікс -к-, словотвірне значення, словотвірний тип, аломорф, інтерфейс.*

Укладання різних типів словників має важливе значення у вивченні та дослідженні мови. У словниках знаходять відображення усі теоретичні здобутки мовознавства на кожному етапі його розвитку, тож постійною є потреба у великій кількості словників різних за спрямуванням та принципом укладання.

Як зазначає Є. А. Карпіловська, «у сучасній лінгвістиці накопичено цінний досвід морфемного та словотвірного аналізу, зокрема аналізу суфіксальних підсистем як найбільш розгалужених і активних у слов'янських мовах. Були створені різнотипні морфемні та словотвірні словники української мови, які разом з реєстрами одиниць суфіксальної підсистеми подають відомості про спектр їхніх формальних, змістових та функціональних властивостей» [2, с. 4]. Цим питанням присвячено праці Клименко Н. Ф., Карпіловської Є. А., Карпіловського В. С., Недозим Т. І., Полюги Л. М. та ін.

Актуальність роботи полягає в тому, що в ній на прикладі суфікса -к- описана методика укладання електронного словника афіксальних морфем, який представляє новий досвід у сфері морфемної лексикографії.

Метою укладання ЕСАМ сучасної української мови є системний опис словотвірних значень суфіксів та словотвірних типів із цими суфіксами в системі словотвору сучасної української мови. Для цього використовувалися такі методи:

1) загальнонаукові: індукція, аналіз, синтез;

2) мовознавчі: описовий, зіставний, структурний, кількісний методи, компонентний аналіз.

Дослідження проводиться на базі Автоматизованої системи морфемно-словотвірного аналізу (АСМСА), створеної у Лабораторії комп'ютерної лінгвістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка. У створенні цієї системи було використано досвід світової комп'ютерної лексикографії, а також чималий досвід комп'ютерної лексикографії лабораторії комп'ютерної лінгвістики, серед здобутків якої Частотний словник сучасної української поетичної мови, Ідеографічний словник української фразеології, Граматичний словник українських дієслів, Українсько-італійський словник українських дієслів, Тезаурус (словник синонімів) української мови.

За допомогою цієї бази автоматично створено вибірку слів із суфіксами -к-, яка нараховує 12438 слів, в структурі яких -к- може бути як морфом власне суфікса -к-, так і аломорфом інших суфіксів, таких як *-ок- (прибут-ок → прибут-к-овий)* та *-ськ-,* якщо внаслідок приєднання до твірної основи виникло явище накладання *(бід-ак → бідаць-к-ий)*. У статті суфікса -к- описуються лише ті афікси, які є базовим морфом описаної морфеми, а не аломорфом, що залишився в результаті трансформації інших суфіксів.

1. У процесі укладання ЕСАМ кожен суфікс описується в окремій картці за такими ознаками.
2. Словотвірне значення суфікса, що виявляється в мінімальній словотвірній парі, оскільки структура словотвірного значення завжди двокомпонентна і складається з інтегральної семи морфеми, яка виявляється у відношенні до твірної основи. Це нове значення, яке виникає в похідному слові внаслідок поєднання мотивувальної основи з формантом; результат дії форманта на твірну основу і її лексичне та граматичне значення. Словотвірне значення є формально вираженим типом значення, спільним для цілої серії мотивованих слів із одним і тим самим формантом, яким відрізняються ці слова від слів, що їх мотивують.
3. Мінімальна словотвірна пара із визначенням мотивувального та мотивованого слів із зазначенням коду граматичного класу мотивувального слова;
4. Функція суфікса: словотвірна чи структурна. У більшості значень суфікс -к- виконує словотвірну функцію, але у деяких значеннях він не утворює похідних слів, а виконує структурну функцію в будові непохідних слів (напр. у значенні 'частина тіла': гомілка);
5. Метою створення словника афіксальних морфем є опис морфеми як парадигматичної одиниці, тобто перелік усіх аломорфів суфікса в усіх можливих його позиціях, у межах такої парадигми визначається базовий аломорф суфікса;
6. Морфонологічна інформація: тип морфонологічного явища (чергування, накладання, усічення чи інтерфіксація) та якісна характеристика цих процесів у слові, в якому суфікс -к- виконує словотвірну функцію;

7. Також у картці подається морфемна структура слова, необхідна для словника афіксальних морфем.

З метою забезпечення загальнодоступності та зручного користування базою даних Словника афіксальних морфем у межах спецкурсу «Основи програмування та бази даних» було розроблено один із варіантів інтерфейсу Електронного словника суфіксів -к-. Цей словник планується розмістити у мережі Інтернет для загального доступу користувачів на порталі www.mova.info. На базі словника можна буде здійснювати класифікацію лексики за такими параметрами: за словотвірним значенням та за окремим словом із суфіксом -к-.

Цільовою аудиторією такої розробки є філологи, які можуть використовувати словник у мовознавчих дослідженнях.

У першому полі *«Оберіть значення суфікса»*, яке працює в режимі випадного меню, розміщено 29 значень омонімічних суфіксів -к- в алфавітному порядку: *‘абстрактне поняття’; ‘асемантема’; ‘демінутив’; ‘збірність’;’знаряддя дії’; ‘істота’; ‘місце, приміщення’; ‘напій’; ‘наслідок дії»; ‘неповнота ознаки’; ‘об’єкт дії’; ‘одиниця виміру’; ‘ознака’; ‘опредметнена дія’; ‘особа’; ‘особа жіночого роду’; ‘предмет’; ‘природне явище’; ‘прислівник’; ‘речовина’; ‘різновид звуків’; ‘рослина’; ‘стан (психологічний, фізичний)’; ‘установа’; ‘хвороба’; ‘час’; ‘частина будівлі’; ‘частина тіла’; ‘числівник’.*

Після того, як користувач обере значення суфікса та натисне кнопку *«Показати»,* автоматично формується вибірка із відповідним значенням суфікса -к- у вигляді таблиці з назвою *«Перелік слів, в яких суфікс -к- має значення [обране користувачем значення]».* Таблиця складається з двох колонок: у першій містяться усі відібрані з бази даних слова в алфавітному порядку, у другій міститься поділ відповідного слова на морфеми.

Якщо користувач захоче переглянути детальну інформацію за певним словом, він може перейти до картки слова за гіперпосиланням. Кожне слово першої колонки містить таке гіперпосилання. Після натискання на нього в активній вкладці відкривається картка відповідного слова.

Заголовком картки є обране користувачем слово. Картка містить сім полів, систематизованих у дві колонки. Ліва колонка містить 3 поля: у верхньому полі відображений поділ слова на морфеми; під ним поле з назвою *«Морфемна структура:»,* в якому після двокрапки виводиться морфемна структура слова у форматі «PRSF»; останнє поле називається *«Тлумачення слова:»,* в якому подано лексичне значення слова, якщо його містить база даних. Права колонка структурується на 4 поля: *«Значення суфікса -к-:»; «Функція:»,* де зазначається словотвірна чи структурна функція суфікса; *«Мотивувальне слово:»,* де зазначається мотивувальне слово; *«Морф:»,* де відображається морф морфеми |к| у даному слові.

Якщо користувач бажає одразу здійснити пошук за певним словом із суфіксом -к-, то він має можливість використати другий варіант пошуку на головній сторінці словника. Зліва від поля пошуку міститься інструкція: *«Введіть слово із суфіксом для пошуку».* Саме поле є місцем, де користувач може самостійно вписати слово. Після натискання кнопки *«Пошук»* у тій самій вкладці відкривається вже описана картка

слова за умови, що слово було вписано правильно, містить суфікс -к- і входить до складу бази даних. Якщо хоча б одна з цих умов не буде виконана, то слово не буде знайдене у базі, і користувач отримає наступне повідомлення у цій же вкладці: *«На жаль, такого слова зі суфіксом -к- немає в базі. Зверніться, будь ласка, до словника і спробуйте ще.»*. Під повідомленням міститься кнопка *«Розпочати новий пошук»,* при натисканні на яку користувач знову повернеться до головної сторінки словника.

Формально суфікс -к- консонантний (складається з приголосної фонеми |к|) і однофонемний. На думку В. О. Горпинича за походженням суфікс -к- є питомим (власне українським), має праслов'янське походження у словотвірному значенні 'особа жіночого роду за відношенням до особи чоловічого роду, названої твірною' (напр. *учитель-к-а, панікер-к-а).* Відповідно до загальної тенденції діахронічного словотвіру, суфікс -к-, починаючи з праслов'янського періоду і до періоду сучасної української мови, характеризуються інтенсивним розширенням своєї семантики [1, с. 32-36].

За даними «Словника афіксальних морфем української мови» [7] існує 29 омонімічних суфіксів -к-.

«Словник українських морфем» Л. М. Полюги [8] подає іншу, більш загальну класифікацію значень цих суфіксів. У ній за основу береться залежність семантики від граматичного значення слів. Загалом подається 11 значень.

Враховуючи семантичну варіативність омонімічних суфіксів -к-зазначеними словниками було визначено такі значення цих суфіксів:

1. 'абстрактне поняття' *(базарин-к-а, взятка-к-а, дозиров-к-а);*
2. 'асемантема' *(бід-к-атися, вибев-к-ати);*
3. 'демінутив' *(видолин-к-а, алей-к-а, беріз-к-а);*
4. 'збірність' *(бать-к-и, вал-к-а) ;*
5. 'знаряддя дії' *(викрут-к-а, відмичка-к-а);*
6. 'істота' *(вивір-к-а, біл-к-а, кіш-к-а);*
7. 'місце, приміщення' *(сушар-к-а, альтан-к-а);*
8. 'напій' *(абрикосів-к-а, вишнів-к-а);*
9. 'наслідок дії' *(знахід-к-а, помил-к-а);*
10. 'неповнота ознаки' *(зелен-к-уватий, велич-к-ий);*
11. 'об'єкт дії' *(спону-к-а, пону-к-а);*
12. 'одиниця виміру' *(дріб-к-а, горст-к-а);*
13. 'ознака' *(брид-к-ий, гул-к-ий);*
14. 'опредметнена дія' *(авіарозвід-к-а, вар-к-а, біоочист-к-а);*
15. 'особа' *(безхать-к-о, вискоч-к-а);*
16. 'особа жіночого роду' *(вигнан-к-а, абсолютист-к-а, болгар-к-а);*
17. 'предмет' *(авось-к-а, вил-к-а, блуз-к-а);*
18. 'природне явище' *(замороз-к-и, блискав-к-а, весел-к-а);*
19. 'прислівник' *(залюб-к-и, безустан-к-у, взим-к-у);*
20. 'речовина' *(вівсян-к-а, верш-к-и);*
21. 'різновид звуків' *(агу-к-ання, ай-к-ання, бур-к-ати);*
22. 'рослина' *(квіт-к-а, безсмерт-к-а, антоніе-к-а);*
23. 'стан (психологічний, фізичний)' *(вирач-к-увати, дрижа-к-и, вижов-к-лий);*

24. ‘установа’ *(барахол-к-а, витверезів-к-а);*
25. ‘хвороба’ *(бородав-к-а, вираз-к-а, висип-к-а);*
26. ‘час’ *(досвіт-к-и, потем-к-и, відзим-к-и);*
27. ‘частина будівлі’ *(присін-к-и);*
28. ‘частина тіла’ *(кіст-к-а, гоміл-к-а);*
29. ‘числівник’ (двій-к-о, четвір-к-о).

Фрагмент словникової статті ЕСАМ із суфіксом -к- можна розглянути на прикладі суфікса -к- у значенні ‘*знаряддя за відношенням до дії, названої твірною основою’*. Загалом цей словотвірний тип представлений в українській мові 41 словом.

Цей суфікс присутній у п’яти морфемних структурах:

RFS

Ми + й – к – (а) ← мити
Опас – (а - #) – к – (а) ← опасати
Топ – (и - #) – к – (а) ← топити

RSSF

Сол – (и - #) + ян – к – (а) ← солити
Приск – а + в – к – (а) ← прискати
Бризк – а + л – к – (а) ← бризкати

PRSF

Вивар – (и - #) – к – (а) ← виварити
Викрут – (и - #) – к – (а) ← викрутити
Відмик/ч – (а - #) – к – (а) ← відмикати
Втул – (и - #) – к – (а) ← втулити
Заверт – (а - #) – к – (а) ← завертати
Зав’яз – (а - #) – к – (а) ← зав’язати
Заглуш – (и - #) – к – (а) ← заглушити
Заклад – (а - #) – к – (а) ← закладати
Заклеп – (а - #) – к – (а) ← заклепати
Закріп – (и - #) – к – (а) ← закріпити
Закрут – (и - #) – к – (а) ← закрутити
Запе/ір – к – (а) ← заперти
Запи/он – (а - #) – к – (а) ← запинати
Застіб – (а - #) – к – (а) ← застібати
Застіж – к – (а)
Затул – (и - #) – к – (а) ← затулити
Защіб – (а - #) – к – (а) ← защібати
Защіп – (а - #) – к – (а) ← защіпати
Переклад – (а - #) – к – (а) ← перекладати
Перемик/ч – (а - #) – к – (а) ← перемикати
Підтир – (а - #) – к – (а) ← підтирати
По – воз – (и - #) – к – (а) ← возити
Пов’яз – (а - #) – к – (а) ← пов’язати
Прищеп – (и - #) – к – (а) ← прищепити
Прищіп – (и - #) – к – (а) ← прищіпити
Протик/ч – (а - #) – к – (а) ← протикати
Протяг/ж – (а - #) – к – (а) ← протягати
Розпи/ір – (а - #) – к – (а) ← розпирати
Удав – (и - #) – к – (а) ← удавити
Указ – (а - #) – к – (а) ← указати
Упряг/ж – (а - #) – к – (а) ← упрягати

PRSSF

Вибив – (а - #) – к – (а) ← вибивати
Забив – (а - #) – к – (а) ← забивати
Покри + ш – к – (а) ← покрити

PPRSF

Занавіс – (и - #) – к – (а) ← занавісити

Усі слова із цим суфіксом творяться суфіксальним способом, і тільки одне префіксально-суфіксальним способом творення:

по – воз – (и - #) – к – (а) ← возити.

Найчастотнішим морфонологічним явищем, що виникає при словотворенні за участю цього суфікса, є усічення у твірних основах дієслівного суфікса -а- та -и-, за винятком твірних основ дієслів *мити, бризкати, прискати* та *покрити*, в яких виникає явище інтерфіксації при творенні слів *мийка, бризкалка, прискавка, покришка.*

Менш частотними є явища чергування приголосних *відмик/ч – (а - #) – к – (а) ← відмикати;*

перемик/ч – (а - #) – к – (а) ← перемикати;

протик/ч – (а - #) – к – (а) ← протикати;

протяг/ж – (а - #) – к – (а) ← протягати;

упряг/ж – (а - #) – к – (а) ← упрягати

та голосних

запе/ір – к – (а) ← заперти;

запи/он – (а - #) – к – (а) ← запинати;

розпи/ір – (а - #) – к – (а) ← розпирати.

Парадигму морфеми -к- у значенні '*знаряддя за відношенням до дії, названої твірною основою'* формують чотири аломорфи:

-к- – базовий аломорф (наприклад, *відмичка*);

-ц′- – що виникає при відмінюванні мотивованих слів у давальному та місцевому відмінках перед фонемою |і| (*відмичці*):

RFS

Ми + й – ц'– (і) ← мийка
Опас – (а - #) – ц'– (і) ← опаска
Топ – (и - #) – ц'– (і) ← топка

RSSF

Сол – (и - #) + ян – ц'– (і) ← солянка
Приск – а + в – ц'– (і) ← прискавка
Бризк – а + л – ц'– (і) ← бризкалка

PRSF

Вивар – (и - #) – ц'– (і) ← виварка
Викрут – (и - #) – ц'– (і) ← викрутка
Відмик/ч – (а - #) – ц'– (і) ← відмичка
Втул – (и - #) – ц'– (і) ← втулка
Заверт – (а - #) – ц'– (і) ← завертка
Зав'яз – (а - #) – ц'– (і) ← зав'язка
Заглуш – (и - #) – ц'– (і) ← заглушка
Заклад – (а - #) – ц'– (і) ← закладка
Заклеп – (а - #) – ц'– (і) ← заклепка
Закріп – (и - #) – ц'– (і) ← закріпка
Закрут – (и - #) – ц'– (і) ← закрутка
Запе/ір – ц'– (і) ← запірка
Запи/он – (а - #) – ц'– (і) ← запинка
Застіб – (а - #) – ц'– (і) ← застібка
Застіж – ц'– (і) ← застіжка
Затул – (и - #) – ц'– (і) ← затулка
Защіб – (а - #) – ц'– (і) ← защібка
Защіп – (а - #) – ц'– (і) ← защіпка
Переклад – (а - #) – ц'– (і) ← перекладка
Перемик/ч – (а - #) – ц'– (і) ← перемичка
Підтир – (а - #) – ц'– (і) ← підтирка
По – воз – (и - #) – ц'– (і) ← повозка
Пов'яз – (а - #) – ц'– (і) ← пов'язка
Прищеп – (и - #) – ц'– (і) ← прищепка
Прищіп – (и - #) – ц'– (і) ← прищіпка
Протик/ч – (а - #) – ц'– (і) ← протичка
Протяг/ж – (а - #) – ц'– (і) ← протяжка
Розпи/ір – (а - #) – ц'– (і) ← розпірка
Удав – (и - #) – ц'– (і) ← удавка
Указ – (а - #) – ц'– (і) ← указка
Упряг/ж – (а - #) – ц'– (і) ← упряжка

PRSSF

Вибив – (а - #) – ц'– (і) ← вибивка
Забив – (а - #) – ц'– (і) ← забивка
Покри + ш – ц'– (і) ← покришка

PPRSF

Занавіс – (и - #) – ц'– (і) ← занавіска

-еч-, -оч- – виникають при утворенні демінутивів (-еч- після шиплячих та м'яких *відмичечка*, -оч- після твердих *указочка*), не виконують словотвірної функції, значення слова не змінюється:

RFS

Мий – еч – к – (а) ← мийка
Опас – оч – к – (а) ← опаска
Топ – оч – к – (а) ← топка

RSSF

Солян – оч – к – (а) ← солянка
Прискав – оч – к – (а) ← прискавка
Бризкал – оч – к – (а) ← бризкалка

PRSF

Вивар – оч – к – (а) ← виварка
Викрут – оч – к – (а) ← викрутка
Відмич – еч – к – (а) ← відмичка
Втул – оч – к – (а) ← втулка
Заверт – оч – к – (а) ← завертка
Зав'яз – оч – к – (а) ← зав'язка
Заглуш – еч – к – (а) ← заглушка
Заклад – оч – к – (а) ← закладка
Заклеп – оч – к – (а) ← заклепка
Закріп – оч – к – (а) ← закріпка
Закрут – оч – к – (а) ← закрутка
Запір – оч – к – (а) ← запірка
Запон – оч – к – (а) ← запонка
Застіб – оч – к – (а) ← застібка
Застіж – еч – к – (а) ← застіжка
Затул – оч – к – (а) ← затулка
Защіб – оч – к – (а) ← защібка
Защіп – оч – к – (а) ← защіпка
Переклад – оч – к – (а) ← перекладка
Перемич – еч – к – (а) ← перемичка
Підтир – оч – к – (а) ← підтирка
По – воз – оч – к – (а) ← повозка
Пов'яз – оч – к – (а) ← пов'язка
Прищеп – оч – к – (а) ← прищепка
Прищіп – оч – к – (а) ← прищіпка
Протич – еч – к – (а) ← протичка
Протяж – еч – к – (а) ← протяжка
Розпір – оч – к – (а) ← розпірка
Удав – оч – к – (а) ← удавка
Указ – оч – к – (а) ← указка
Упряж – еч – к – (а) ← упряжка

PRSSF

Вибив – оч – к – (а) ← вибивка
Забив – оч – к – (а) ← забивка
Покриш – еч – к – (а) ← покришка

PPRSF

Занавіс – оч – к – (а) ← занавіска

Оскільки усі слова, утворені за допомогою цього суфіксу є неістотами, то неможливо утворити від них присвійні прикметники, і тому суфікс -к- у значенні '*знаряддя за відношенням до дії, названої твірною основою'* не має аломорфа -ч-.

Просторічне слово *заст'іж – к – а* є калькою з російської мови (від рос. «*застёжка*») , оскільки неможливо визначити до нього мотивувальне слово в українській мові. Натомість у базі також є альтернативне слово *заст'іб – к – а*, мотивація якого прозора.

У процесі роботи над ЕСАМ виникає багато суперечливих питань, наприклад проблема поділу слів на морфеми. Особливо гостро це питання постає у словах із суфіксом -к- у значенні '*демінутив*': чи визначати в таких ситуаціях суфікс -к- як самостійний і визначати морфонологічне явище накладання суфіксів -ечк- та -к- *(книж – ечк ↔к – (а) ← книжка),* чи вважати, що слово *книжечка* мотивоване словом *книга (книг/ж – ечк – (а) ← книга)* і не визначати в ньому суфікс -к- у значенні '*демінутив*'. У прикладі для суфікса -к- у значенні '*знаряддя за відношенням до дії, названої твірною основою'* також характерна ця ситуація.

Інша дискутивна проблема – це визначення статусу суфіксів -к- у ситуаціях, коли він не виконує словотвірної функції, а є лише структурним компонентом слова, тобто виступає асемантемою (напр. *бід – к – а – ти – ся, палах – к – от'і – ти*) чи так званим субморфом – асемантичним сегментом основи, що, на відміну від морфа, не має самостійної семантичної і словотвірної функцій, але має тотожну з ним фонетичну будову і (як морф) бере участь у формуванні лексичної основи.

Отже, в основі ЕСАМ виступає афікс як одиниця морфемної структури мови в усіх його можливих реалізаціях як в словотвірній, так і в структурній функції, афікс визначається як одиниця, яка регулярно реалізується в однотипних морфемних структурах.

Проведений на даному етапі словотвірний аналіз лексики сучасної української мови дозволяє зробити такі висновки.

Для системи української мови характерні 29 омонімічних суфіксів -к- із однаковою формою вираження, які відрізняються один від одного автономними значеннями. Значення цих суфіксів не пов'язані між собою ніякими системними відношеннями. Усі значення є абсолютно різними, а для творення слів використовуются різні твірні основи. Суфікси -к- утворюють найбільший омонімічний ряд афіксів у системі морфеміки сучасної української мови.

Більшість омонімічних суфіксів -к- виконують мутаційну функцію в процесі словотворення, але суфікси у значеннях 'демінутив' та 'неповнота ознаки' лише модифікують значення твірної основи, не змінюючи повністю лексичного значення слова. Значення 'опредметнена дія' є транспозиційним, за якого значення похідного слова відрізняється від значення твірного не лексичною семантикою, а лише частиномовною належністю.

На основі отриманої інформації в межах семантики суфіксів -к- було визначено словотвірні значення, що дозволило згрупувати лексику у словотвірні типи. На базі 26 із 29 інтегральних значень суфіксів -к-реалізуються 44 словотвірні типи. Найбільше словотвірних типів функціонує на базі значення 'особа жіночої статі' – п'ять. Категорії 'абстрактне поняття' та 'природне явище' об'єднують по три словотвірні типи зі словотвірним формантом -к-. Словотвірні категорії 'збірність', 'істота', 'місце, приміщення', 'наслідок дії', 'неповнота ознаки', 'особа', 'предмет', 'прислівник', 'рослина', 'установа' мають по 2 словотвірні типи. На основі інших словотвірних значень існує по одному словотвірному типу зі словотвірним формантом, що містить суфікс -к-. Слова зі значенням 'частина тіла', 'асемантема' та 'об'єкт дії' містять у своєму складі суфікс -к- як структурний компонент, але не є похідними.

Найпродуктивнішими словотвірними типами є всі словотвірні типи в межах значення 'особа жіночого роду', 'демінутив' та 'опредметнена дія'.

Усі результати досліджень будуть відображені в ЕСАМ (суфікс -к-), розміщення якого планується на порталі mova.info для загального доступу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія: Навч. Посіб. – К.: Вища шк., 1999. – 207 с.

2. Карпіловська В. А. Суфіксальна підсистема сучасної української літературної мови: будова та реалізація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова»/ В. А. Карпіловська. – К., 2000. – 45 с.
3. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К., 1981. – 200с.
4. Дарчук Н. П. Комп'ютерна лінгвістика (автоматичне опрацювання тексту) : [підручник] / Н. П. Дарчук. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 351 с.
5. Етимологічний словник української мови: В 7 т. - Т. 1: А-Г / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), І. К. Білодід, В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. — К.: Наукова думка, 1982. -632 с.
6. Словник української мови, тт. 1-11 / Інститут мовознавства АН УРСР. – Київ: «Наукова думка», 1970—1980. 40.Сучасний тлумачний словник української мови: 65000 слів / За заг. ред. д-ра
7. Словник афіксальних морфем української мови / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, В. С. Карпіловський, Т. І. Недозим, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні, Н. – Київ, 1998. – 436с.
8. Полюга Л. М. Словник українських морфем. – Львів: Світ, 2001. – 448 с.

Стаття надійшла до редакції 17.0.2014.

Белоконь М. В., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г.Киев

ЭЛЕКТРОННЫЙ СЛОВАРЬ АФФИКСАЛЬНЫХ МОРФЕМ (ЕСАМ) СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА (СУФФИКС -К-)

Проведен комплексный семантический анализ суффикса -к- как единицы морфемного языкового уровня и как единицы словообразовательной системы языка. Проанализированы словообразовательные типы на базе значений омонимичных суффиксов -к-. Представлен фрагмент Электронного словаря аффиксальных морфем – статья с суффиксом -к-.

Ключевые слова*: суффикс -к-, словообразовательное значение, словообразовательный тип, аломорф, интерфейс.*

Bilokon M., Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko Kyiv National University

ELECTRONIC DICTIONARY OF AFFIXAL MORPHEMES (EDAM) OF MODERN UKRAINIAN (SUFFIX -K-)

A fragment of Electronic dictionary of affixal morphemes – an entry with suffix -k- – is represented. Complex semantic analysis of suffix -k- as a unit of morphemic and derivational language level is made. Derivational types based on the meanings of homonymous suffixes -k- are analized.

Keywords*: suffix -k-, derivational meaning, derivational type, alomorf, interface.*

УДК 811.161.2’373.23(045)

Бойко І. О., асп.,
Київський національний лінгвістичний університет

КОНЦЕПЦІЯ АПЕЛЯТИВА В КОМУНІКАТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ

У статті розглядається концепція апелятива крізь призму комунікативної лінгвістики. Автор здійснює спробу тлумачення ключових понять, а також аналізу основних та супровідних функцій апелятивів. Аналіз здійснюється на базі розмовного дискурсу, репрезентованого сучасною українською художньою літературою.

Ключові слова*: апелятив, вокатив, кличний відмінок, адресатність, комунікативний акт і комуніканти.*

Метою цієї статті є загальний огляд концепції апелятива у руслі комунікативної лінгвістики, здійснення аналізу основних та супровідних функцій апелятивів в контексті адресатності в сучасній українській мові на матеріалі розмовного дискурсу, репрезентованого сучасною українською художньою літературою. Хоча художня література не являє собою повною мірою природного мовлення, однак вона може бути використана як мовний матеріал для дослідження, оскільки має міметичну природу. Крім того цей матеріал є показовим для аналізу апелятивів, тому що текст дає інформацію про учасників комунікативного акту, вписує апеляцію в широкий контекст комунікативної ситуації.

Для характеристики явища апелятива в сучасній українській мові було використано метод суцільного відбору з текстів сучасної української прози. Для вибірки було взято дві збірки оповідань (Филипчук З. Ліки від великої депресії. – Львів, 2008. – 240 с.; Кононенко Є. Книгарня «Шок». Новели, есеї. – 2 вид. – Львів: Кальварія, 2010. – 128 с.) та чотири романи (Роздобудько І. Ґудзик. Роман. – К.: Нора-Друк, 2011. – 240 с.; Роздобудько І. Дві хвилини правди. Роман. – К.: Нора-Друк, 2008. – 248 с. – (День Європи); Роздобудько І. Ескорт у смерть. – Київ: Фоліо, 2007. – 160 с.; Роздобудько І. Я знаю, що ти знаєш, що я знаю – К.: Нора-Друк, 2011. – 240 с. – (День Європи): загальний обсяг складає 1416 сторінок. Було дібрано понад 597 мікроконтекстів з апелятивами, що відповідно становить близько 1 елемента на 2 сторінки.

Актуальність дослідження полягає в тому, що у руслі антропоцентричної наукової парадигми в останні десятиліття активно розробляється комунікативний підхід у дослідженні мовних явищ: увагу зосереджено на питаннях комунікативної теорії у дискурсивній сфері. Він поєднує підходи традиційної лінгвістики, функціональний та прагматичний підходи і теорію мовленнєвих актів.

Оскільки домінантною функцією мови є комунікативна, то й опис мови, її системи і структури має фокусуватися на цій функції. Слід враховувати не лише закономірності та норми побудови мовних одиниць, а й, перш за все, їх комунікативне призначення [10]. У ході розробки положень комунікативного підходу змінилась точка зору й на сферу апеляції. Цей підхід при вивченні апелятивів враховує як внутрішньомовні факти (семантику мовної одиниці, спосіб вираження, функціональний аспект тощо),

так і екстралінгвістичні фактори (комунікативна діяльність, ціль висловлювання та прогнозування його результатів, позиції адресанта й адресата по відношенню одне до одного тощо). Апелятиви почали досліджувати у межах цілого висловлювання, та навіть ширше тексту / дискурсу, враховуючи всі відношення, в які вступають мовці і які обумовлені конкретною комунікативною ситуацією.

Ступінь розробки теми. Комунікативна лінгвістика розглядає апелятив не лише як номінативну одиницю, а й як комунікативну одиницю мовної системи. В останні роки аналіз цього явища саме як комунікативної одиниці вирізняється аспектуальною багатогранністю: досліджується специфіка апелятивів у різних комунікативних ситуаціях та регістрах (І. Р. Корольов [11], В. В. Звягінцева [7], М. С. Скаб [19]), зосереджується увага не лише на адресантові, як на тому, хто добирає й використовує мовні засоби, а й на факторі адресата, який відіграє провідну роль у цьому відборі (Н. Д. Арутюнова [1]); апелятиви розглядаються в контексті мовного етикету (В. І. Карасик [8], О. О. Сереженко [18]).

Апелятив почав розглядатися як цілком повноправна одиниця процесу комунікації в комунікативній діяльності індивідів. Це пояснюється тим фактом, що у ньому безперечно відображаються різні сторони комунікативного акту, які в свою чергу є складовою частиною загального комунікативного призначення мови.

Комунікативна теорія апеляції перебуває зараз у стадії формування. У світлі останніх досягнень лінгвістичної науки були спроби дати визначення поняттю апелятив як комунікативної одиниці, виявити його місце серед інших комунікативних одиниць, його функціонально-комунікативні особливості тощо.

Зараз у комунікативній лінгвістиці можна виділити два основні підходи до визначення апелятива: 1) як особливий тип висловлювання у мовленнєвому акті та 2) як службової одиниці тексту. Така неоднозначність у розумінні аналізованого явища пов'язана з існуванням різних поглядів на тексти і висловлювання в аспекті комунікативного призначення й використання, а також з різним розумінням суті апеляції в комунікативному акті.

Л. П. Рижова, спираючись на класифікацію комунікативно-інтенціональних типів висловлювання, визначає апелятив як функціонально-багатозначний компонент комунікативного акту, як особливий, вокативний комунікативно-прагматичний тип висловлювань й мовленнєвих актів, що має ряд семантичних та комунікативно-прагматичних ознак та властивостей [17, с. 14]. В українській лінгвістичній традиції увагу на те, що вокатив (у ширшому плані апелятив) може інтерпретуватися як окреме висловлювання, звертав І. К. Кучеренко [12]. Хоч адресація сама по собі не складає ціль комунікації, ми переконані, що апелятив входить у висловлювання або становить автономне висловлювання, прибираючи в останньому випадку всіх ознак висловлювання-речення: комунікативність (спрямованість висловлювання на слухача), модальність (особисте ставлення мовця до висловленого), предикативність (прив'язка висловлювання до дійсності). Так, дослідник розглядає випадки, коли іменники у кличному відмінку є виразниками одночленних вокативних речень, основним змістом яких є спонукання, узагальнене значення якого розуміється з ситуації чи спільної теми [12, с. 122-123]: [Оксана]. *Нашу бригаду все одно не обставите.* – [2-га дівчина].

Віро, Оксано. Ми погоджуємося з думкою вченого, яка була підтверджена зібраним матеріалом.

Апелятив розуміється нами як один з актів мовлення, що складається з проголошеної мовцем пропозиції в ситуації безпосереднього спілкування зі слухачем [9, с. 11 – 12]. Мова розуміється як засіб спілкування, що спрямований на досягнення певної мети, а саме звертання – один з можливих мовних актів у ставленні до його мети. Як компонент комунікативного акту апелятив є більш складною та багатоплановою, у порівнянні зі словом, мовною одиницею. Його важливою функціональною ознакою є здатність виступати у ролі індикатора та регулятора характеру соціальних і міжособистісних взаємин між комунікантами. При цьому апелятив є важливим компонентом висловлювання, оскільки він уточнює спрямованість мовлення у напрямку до адресата й акцентує увагу на тому, що саме цей адресат є його отримувачем. Крім того, у прагматичному плані апелятив впливає на адресата не лише з метою привернення його уваги, встановлення чи підтримки контакту, але й виражає ставлення мовця до слухача (того, хто безпосередньо отримує інформацію). Суть звертання полягає у виділенні з ряду осіб потрібного індивіда й приверненні його уваги, встановленні контакту. Воно готує слухача до сприйняття основної інформації, в свою чергу має можливість надавати їй певних смислових відтінків. На підтвердження нашої думки наведемо визначення В. Є. Гольдіна: звертання – службова одиниця тексту, його маркер, який виділяє адресата і спонукає прийняти текст повідомлення в тій чи іншій соціально типізованій тональності [5, с. 58]. Завдяки такому визначенню, увага зосереджується на основній його функції – вокативно-апелятивній, комунікативна сутність якої полягає у встановленні й підтримці контакту з адресатом, а отже підтримці процесу комунікації в цілому. Однак, вокатив вміщує семантику пропущеного речення.

Розуміння явища апелятива як комунікативної мовної одиниці можливе за умови розуміння його семантичних та комунікативно-прагматичних ознак та властивостей.

Призначення комунікативних одиниць визначається через їх функцію у мові. Комунікативно-функціональний підхід передбачає дослідження функціональних можливостей мовних одиниць у межах висловлювання (ширше дискурсу). При аналізі змістової сторони одиниці мають враховуватись всі ті відношення, в які вступають мовці в процесі комунікативної діяльності. Така співвіднесеність апелятива з комунікативною ситуацією, залежність його вибору від компонентів ситуації певною мірою характеризує цю одиницю як важливий компонент спілкування з власним набором семантичних і комунікативно-прагматичних ознак.

Семантичний зміст апелятива розкривається через його відношення до референта – адресата мовлення. Апелятив має як загальне значення – називати / вказувати на адресата, так і включає до своєї семантичної структури наступні ознаки: адресація – номінація, зверненість до адресата; вокативність (кличність) – співвіднесеність з 2-ю особою; й спонукальність, – які створюють узагальнений типовий семантичний зміст звертання.

Комунікативно-прагматичний зміст апелятива розкривається в процесі комунікації. Комунікація (для нас актуальна саме вербальна) – цілеспрямована психолінгво-ментальна діяльність учасників спілкування за допомогою мовного коду,

результатом котрої є інформаційний обмін, взаємовплив тощо [2, с. 329]. Основні комунікативні ролі позначаються як адресант і адресат, мовець і слухач, продуцент і реципієнт, відправник і отримувач. У термінах «адресант» і «адресат» відображено спрямованість дискурсивного ходу, проте, вони є орфоепічно невдалими. Саме тому, доцільним є вибір термінів «мовець» і «адресат». Мовець є виробником висловлення, здійснювачем мовленнєвого акту, носієм комунікативної інтенції, яка полягає в прагненні шляхом здійснення мовленнєвого акту донести певне пропозиційне ставлення до іншого комуніканта – адресата. Адресат – особа або група осіб, якій / яким призначається висловлення адресанта. З урахуванням особистісних параметрів і комунікативних функцій

Г. Почепцов виділяє такі модифікації адресата як: квазіадресат – неживий предмет; адресат-ретранслятор – отримувач висловлення, яке в своїй комунікативно-значеннєвій частині призначено не йому (висловлення таким чином складається з двох частин: 1) частина, адресована адресату-ретранслятору, і 2) частина, адресована справжньому адресату); непрямий адресат – слухач, якому насправді призначено висловлення [16, с. 217]. Наявність мовця й адресата повідомлення, які постають у певних соціальних ролях, володіють спільним фондом мовленнєвих навичок, знань та уявлень про світ, а також наявність певного предмета мовленнєвої комунікації – головна передумова здійснення комунікації. Таким чином, комунікація в цілому включає вербальні та невербальні компоненти й значною мірою обумовлена саме екстралінгвістичними факторами (національно-культурні традиції, соціальна сфера, знання учасників комунікації).

Основними ознаками мовленнєвого акту є інтенційність (умисність), цілеспрямованість (наявність мети) і конвенційність (відповідність загальновизнаним правилам вживання мовних знаків). Послідовність мовленнєвих актів утворює мовленнєву подію (дискурс) [23, с. 80]. Прагматичне значення мовленнєвого акта пов'язане не лише з суб'єктом мовлення, але й із соціальною ситуацією, в якій він реалізується, а також адресантом, який проявляє себе у мовленнєвому акті [1, с. 357]. Так, психолінгвістика вважає, що основна ціль комунікації – вплив на адресата, а відповідно головна функція комунікації – цілеспрямована перебудова свідомості адресата.

К. Бюлер в «Теорії мови» [3] пропонує наступну модель комунікації, акцентуючи увагу на ролі особистості:

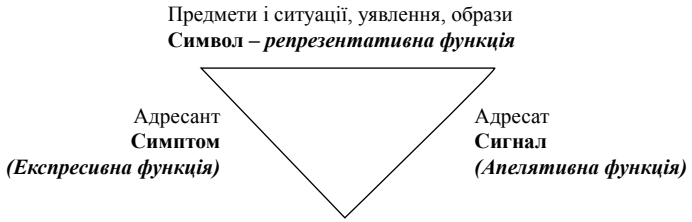

За висловлюванням адресата (мовця) стоїть його інтелектуальний та емоційний стан, тому маємо змогу вести мову про реалізацію експресивної функції.

У висловлюванні адресанта представлено також позамовну ситуацію у вигляді мовних символів – мовних одиниць, тому реалізується також репрезентативна функція. Адресат отримує висловлювання у вигляді сигналу, який в свою чергу є звертанням, а отже мова йде про реалізацію апелятивної функції. Процес кодування й декодування змісту відбувається за допомогою мовної системи, положення якої у моделі свідчить про те, що вона є спільною для обох учасників комунікації. Таким чином, адресат має вихід не лише на позамовну ситуацію, але й на адресанта, що є засадничим для нашого дослідження.

Відповідно до такого розуміння процесу комунікації звертання (апеляція) визначається нами як найважливіший компонент комунікативного акту.

Спираючись на семантичні особливості апелятива (адресації – номінації, вокативності й спонукальності), а також на його призначення в процесі комунікації (апеляції, встановлення контакту, спонукання, соціальної регуляції), можна визначити основні функції звертання як комунікативної одиниці мови. Найбільш повно функції апелятива були описані такими українськими мовознавцями, як І. Кучеренко та І. Вихованець, у західних дослідженнях провідними є праці Б. Бюссе, Ф. Брауна, Г. Шейдена. Дослідниками виділяються наступні функції.

Вокативна функція [20] привертає увагу адресата до подальшого викладу основної інформації: *До речі, **мій дорогий друже**, вибачте за мій анахронізм, але деякі методичні (не плутайте з методологічними) положення ленінської концепції щодо революційної ситуації, щодо програми-мінімум і програми-максимум, щодо важливості засобів комунікації […] – є безсмертними* (1, с. 30).

Апелятивна функція [4, 6, 13, 19, 24, 25] покликана спонукати співрозмовника слухати, спонукати його до спілкування; тому як звертання часто вживаються імена, прізвища тощо: *Слухай, **Мішелю**, може і для мене знайдеться така робота* (5, с. 33); *Якщо ви не проти, **пане Василю**, зіграє з вами моя найкраща половина* (4, с. 148).

Деякими дослідниками [14], як окрема, виділяється **функція встановлення контакту**, яка безпосередньо підпорядковується комунікативній функції і є одним із її виявів. У цій функції апелятиви досить часто формують особливого типу синтаксичні конструкції – вокативні речення: ***Іване**!* (5, с. 228), ***Кип'яток**!* (прізвище) (5, с. 45), ***Мамо**!* (4, с. 227). При чому межі між звертаннями і реченнями-звертаннями (вокативними реченнями) надзвичайно рухливі і динамічні.

Вокативна й апелятивна функції тісно пов'язані, оскільки апелятив використовується не лише для називання й привернення уваги адресата до висловлювання, але й для подальшої підтримки контакту з ним, для спонукання його до відповіді / реакції / дії.

Ідентифікуюча функція [15, 19, 21, 26], або **номінативна функція** [4, 15, 13], яка виявляється в іменуванні адресата мовлення. Основою позначення адресата за допомогою форм звертання є різноманітні критерії, які реферують статеві, вікові, статусно-рольові характеристики адресата, інтерперсональні стосунки між ним та мовцем: *Ну що там, **дівчата**? (Це він так звертався до членів виборчої комісії)* (1, с. 106), *Алло, **Олександро Іванівно**!* (1, с. 28).

Емотивна функція [13, 19, 22] – характеристика особи (або предмета) з того чи іншого боку. На думку І. Вихованця, супровідне емотивне значення посилюється, коли

кличний стоїть у позиції односкладного вокативного речення, речення-звертання [4, с. 145]. У таких звертаннях виявляється експресивне забарвлення, яке виражає емоційно-оцінне ставлення мовця: ***Альоно***, *хоча ти вже давно Еліана, але для мене лишалася і лишаєшся Альоною, тож звертатимусь до тебе саме так* (2, с. 87) – нейтральне дружнє звертання на «ти»; ***Альоночко***, *так мій лист буде нескінченним, я спробую його писати за тим планом, який утворили запитання твого л*иста (2, с.88) – звертання, що виражає ніжне ставлення мовця до об'єкта звертання, надає висловлюванню інтимного характеру; *Таке вже життя,* ***дорога Альоно*** (2, с. 89) – звертання поширене прикметником, який дає додаткову характеристику іменному звертанню.

Зазвичай, така характеристика як ознака апелятива потребує додаткової інтерпретації, тобто підтвердження вербальних тлумачень прикладами вживання того чи іншого семантично навантаженого звертання (для правильної інтерпретації комуніканти потребують спільних фонових знань, а також подібних спеціальних знань): *Мій юний Дон Жуане, ви вже прокинулись?* (3, с. 60). Такого типу розгорнуті означення утворюють з об'єктом номінації цілісну структуру і дають підстави говорити про тяжіння вокатива до чіткої конкретизації об'єктів називання. Ця властивість виявляється саме за наявності уточнюючого члена в структурі апелятива і дає можливість оптимально й адекватно схарактеризувати адресата з точки зору емоційно-оцінного ставлення мовця до нього.

Це дає підстави стверджувати, що апелятиви, виражені вокативом, нерідко увиразнюються тими чи іншими емоціями: це може бути емоція захоплення, гніву, презирства, зневаги, іронії, ласки, ніжності, докору, осуду, благання, жалю, співчуття, радості, задоволення тощо. Емоційне забарвлення звертання може підкреслюватися як у сполуці з ад'єктивом, так і вигуками, що входять до його структури.

Розглянуті чотири функції звертання у мовознавстві виділяють традиційно.

На нашу думку, слід також виокремлювати **етикетну функцію** звертання (пор.: ***Пане Степане****, виборці запитують, де* ***ви*** *раніше* ***працювали*** (4, с. 137)), оскільки ознака поваги до особистості є невід'ємним атрибутом культури. Для більшості індоєвропейських мов, серед них і української, характерним лишається розрізнення звертань на «ти» / «Ви». Й оскільки форми звертання несуть у собі інформацію не тільки про адресата, але й про взаємостосунки комунікантів, їх рольові позиції, вони виконують етикетну функцію, тобто встановлюють можливі прояви поведінки в процесі спілкування, іншими словами, звертання виступає в ролі індикатора і регулятора характеру соціальних та інтерперсональних стосунків.

Маємо змогу говорити не лише про запропоновану функціональну класифікацію, а й про таку важливу ознаку вокативу як синкретизм його функцій, тобто їх активна взаємодія та взаємопроникність. Функції апелятива реалізуються радше в комплексі, просто залежно від контексту, особливостей синтаксичної побудови висловлювання, його структури, одна з них обіймає домінуючу позицію, а інші присутні імпліцитно:

Мікроконтекст	Функції					
	вокатив.	апелятив.	встан. конт.	ідентифік. номін.	емотив.	етикет.
Віро, зберемося у вас.	+	+	+	+	0	0
Пані Віро, ви просили нагадати, що через пів години маєте їхати	+	+	+	+	+	+
До речі, **Вірунчик**, тут до тебе приходив якийсь журналіст	+	+	+	+	+	+

З наведених вище прикладів очевидно, що функції встановлення контакту, апелятивна та вокативна беззаперечно присутні при використанні звертань у висловлюванні, й виконують провідну роль. Функція ідентифікації (номінативна) вже включена як додаткова – виділяє конкретного суб'єкта з ряду подібних. Емотивна й етикетна ж функції, також виконуючи допоміжну роль, розгортаються у векторі «негативна характеристика – нейтральна – позитивна».

Оскільки ідентифікуюча, емотивна й етикетна функції покликані в тій чи іншій мірі виконувати соціально-регулятивну роль, привертає увагу питання щодо основних аспектів ситуації звернення, а саме: вплив розподілу ролей між учасниками комунікації, пов'язаних з їх соціальним статусом й особливостями мовного етикету при апеляції до співрозмовника. Мовна поведінка адресанта безпосередньо пов'язана з його соціальним статусом і комунікативною стратегією, які можна виявити відповідно до наступних параметрів [8, с. 70]: а) статус людини відповідно до прийнятої взагалі соціальної стратифікації, б) статусна оцінка вищого, нижчого чи рівного собі за статусом; в) відповідність поведінки людини статусній нормі. На вибір та використання тієї чи іншої форми апелятива впливають фонові знання про адресата, які наявні у мовця: акт фактичного знайомства (адресат знайомий, малознайомий чи незнайомий мовцю), знання про вік (адресат – одноліток мовця, старший або молодший від нього), соціальний статус (адресат знаходиться вище чи нижче від мовця у суспільній ієрархії), знання про перебіг характеру спілкування (офіційність / неофіційність умов комунікації) тощо. Фонові знання є важливим орієнтиром для мовця у процесі номінації та кваліфікації адресата, під час якого використання мовних засобів переплітається із загальноприйнятими традиціями і правилами мовного етикету. Саме це дає можливість мовцю по-різному назвати і кваліфікувати адресата. Знайомство з адресатом дозволяє мовцю також вибрати відповідні оцінно-емоційні характерологічні засоби.

Отже, з викладеного вище ми пропонуємо таке визначення апелятива як комунікативної одиниці мови: апелятив – суттєвий компонент комунікативного акту, який виконує вокативну, апелятивну, ідентифікуючу, емотивну, етикетну функції в процесі комунікації. Таке визначення стало теоретичною передумовою дослідження апелятива у сучасному українському розмовному дискурсі.

Питання сутності апелятива як комунікативної одиниці залишається відкритим для подальших досліджень. Ми сподіваємось, що наше дослідження певною мірою уточнить характер цієї складної мовної одиниці і допоможе встановити її семантичні, комунікативні й функціональні особливості у розмовному дискурсі серед інших мовних одиниць.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арутюнова Н. Д. Фактор адресата // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М.: Наука, 1981. – Т. 40. №4. – С. 356 – 377.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. (Альма матер).
3. Бюлер К. Теория языка / К. Бюлер. – М.: Прогресс, 1993. – 370 с.
4. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець / АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: наукова думка, 1987. – 231 с.
5. Гольдин В. Е. К определению сущности обращения / В. Е. Гольдин // Язык и общество. – Саратов, 1982. – Вып. 6. – С. 46 – 59.
6. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. – К.: Рад. школа, 1965. – Ч.І. – 424 с.
9. Звягинцева В. В. Интенциональность обращения в семейном дискурсе / В. В. Звягинцева // http://tl-ic.kursksu.ru/pdf/008-09.pdf
10. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2002. – 333 с.
11. Кобозева І. М. Теорія мовленнєвих актів як один із варіантів теорії мовленнєвої діяльності / Ірина Михайлівна Кобозева // Нове в зарубіжній лінгвістиці. Вип. XVII. М.: Прогрес, 1986. – 7-21.
12. Колшанский В. Г. О природе контекста / В. Г. Колшанский // Вопросы языкознания. – 1959. – №4. – С. 47 – 49.
13. Корольов І. Р. Специфіка звертань інтерактанта-англійця в комунікативній ситуації «виправдання» // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки, Розділ VII. Комунікативна лінгвістика, №5, 2009. – С. 410 – 412.
14. Кучеренко І. К. Вокатив як виразник функціонального члена речення і так зване звертання / Актуальні проблеми граматики / Львів: Світ, 2003. – С. 114-127.
15. Кучеренко І. Категорія відмінка в сучасній українській мові / Львів: Видавництво Львівського університету, 1961. – 52 с.
16. Лопатка О. Значення і синтаксичні функції кличного відмінка іменника при вивченні української мови як іноземної // http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nevfil/2010_13/13-8.pdf
17. Мацько Л., Мацько О. Риторика. Підручник / [Лариса Мацько, Оксана Мацько] – Київ: Вища школа, 2003. – 252 с.
18. Почепцов Г. Г. О коммуникативной типологии адресата / Г. Г. Почепцов // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2006. – № 741. – С. 216–218.

19. Рыжова Л. П. Обращение как компонент коммуникативного акта: Автореферат диссертации на соискание научной степени кандидата филологических наук. – М., 1982. – 15 с.
20. Сереженко О. О. Звертання в українських формулах мовного етикету / Олександр Олександрович Сереженко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://masters.donntu.edu.ua/2010/fknt/serezhenko/ind/index.htm
21. Скраб М. С. Кличний відмінок та його синтаксичні функції // Українська мова і література в школі. К., 1990, Вип. 1. – С. 13-15.
22. Сорокина Е. А. Индоевропейские стоки обращения в древнерусском и древнеанглийском языках / Елена Алексеевна Сорокина / Диссертация на соискание научной степени кандидата филологических наук. – Волгоград, 2001. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://31f.ru/dissertation/512-dissertaciya-indoevropejskie-istoki-obrashheniya-v-drevnerusskom-i-drevneanglijskom-yazykax.html
23. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / [за заг. ред. І. К. Білодіда] – К.: Наук. думка, 1969. – 582с.
24. Юносова В. О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові. – К.: Знання України, 2003. – 126 с.
25. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О. В. Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. – 312 с. (Серія «Альма-матер»).
26. Braun F. Terms of address: Problems of patterns and usage in various languages and cultures.- Berlin: Mouton de Gruyter, 1988. – P. 236-240.
27. Busse B. Vocative Constructions in the Language of Shakespeare / Beatrix Busse. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2006. – 525 p.
28. Schaden G. Vocatives: A Note on Addressee-Management [Електронний ресурс] / Gerhard Schaden. – Режим доступу до статті: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1113&context=pwpl

ДЖЕРЕЛА

1. Вільчинський О. Суто літературне вбивство / Олександр Вільчинський. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2003. – 232 с. з іл.
2. Кононенко Є. Книгарня «Шок». Новели, есеї / Євгенія Коненко. – 2 вид. – Львів: Кальварія, 2010. – 128 с.
3. Роздобудько І. Дві хвилини правди. Роман / Ірен Роздобудько. – К.: Нора-Друк, 2008. – 248 с. – (День Європи)
4. Роздобудько І. Я знаю, що ти знаєш, що я знаю / Ірен Роздобудько. – К.: Нора-Друк, 2011. – 240 с. – (День Європи)
5. Филипчук З. Ліки від великої депресії / Зиновій Филипчук. – Львів: Кальварія, 2008. – 240 с.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014.

Boiko I. O., Graduate Student,
Kyiv National Linguistic University

THE CONCEPT OF THE APPELLATIVE WITHIN COMMUNICATIVE LINGUISTIC

The article deals with the concept of the appellative within the communicative linguistic. The author tries to analyze the main terms and also appellative's main and minor functions. The research is based on the spoken discourse, which is represented by the modern Ukrainian literature.

Keywords*: appellative, vocative, vocative case, the feature of addressee, communicative act and communicants.*

Бойко И. А., асп.,
Киевский национальный лингвистический университет

КОНЦЕПЦИЯ АПЕЛЛЯТИВА В КОММУНИКАТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

В статье рассматривается концепция апеллятива с точки зрения коммуникативной лингвистики. Автор делает попытку объяснения ключевых понятий, а также анализа основных и вторичных функций апеллятивов. Анализ осуществлен на базе разговорного дискурса, который представлен современной украинской художественной литературой.

Ключевые слова*: апеллятив, вокатив, звательный падеж, адресатность, коммуникативный акт и коммуниканты.*

УДК 81.347.78.034

Бондар М. В., докторант,
Київський національний лінгвістичний університет

ТУРЕЦЬКІ ВЛАСНІ НАЗВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДАХ

Статтю присвячено дослідженню власних назв (онімів) та особливостей їхнього відтворення в українських перекладах турецьких художніх текстів. Проаналізовано власні назви, встановлено їхні класи (лексико-тематичні групи) та типові способи передачі (транскрипція, транслітерація, калькування), виявлено шляхи подолання труднощів при перекладі українською мовою.

Ключові слова: *переклад, власні назви, антропонім, транскрипція, транслітерація, калькування.*

Переклад є актом і результатом не лише міжмовної комунікації, міжмовної номінації, але й міжкультурного спілкування, у процесі якого здійснюється адекватна заміна культурно-національного коду однієї мови кодом іншої. Особливого теоретичного та практичного інтересу в перекладознавстві набуває проблема передачі національно-культурної специфіки мови та мовленнєвої діяльності іншою мовою.

У зв'язку з пожвавленням політичних, економічних, культурних зв'язків між Україною та Туреччиною, появою значної кількості перекладів художніх творів турецьких письменників на українську мову (Р. Н. Гюнтекін, О. Памук, Б. Карасу та ін.) особливо актуальним є дослідження способів перекладу турецьких власних назв як одиниць, що яскраво відображають національно-культурну самобутність турецького народу.

У процесі перекладу взаємодіють різні культури, національні менталітети. Необхідною умовою є правильне донесення до читача своєрідності та унікальності іншого народу, його способу життя, традицій, звичаїв. Важливу роль у цьому відіграє володіння перекладачем знаннями про відтворювану дійсність.

Власні назви, які є унікальними мовними знаками, відображають багатовіковий досвід номінації, різноманітні ономастичні моделі пов'язані з найдавнішими традиціями найменування, первісними культами та уявленнями, різними етнокультурними процесами. Вчені розглядають процес утворення власних назв як різновид кодування культурно-історичної інформації.

Дослідженню ономастики в різний час присвячували свої праці Л. О. Белей, В. М. Калінкін, Е. Б. Магазаник, М. Р. Мельник, А. В. Суперанська та багато інших [2; 8; 10; 11; 12]. Вчені В. С. Виноградов, С. Влахов і С. Флорін, Н. К. Гарбовський, а також Д. І. Єрмолович [3; 4; 5; 7] вивчали особливості перекладу власних назв.

Мета нашої розвідки – аналіз турецьких власних назв та способи їхнього перекладу на українську мову. Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: зробити вибірку власних назв з художніх текстів та їх перекладів; визначити основні групи; з'ясувати типові способи перекладу власних назв з турецької на українську.

Власні назва (оніми) – слова, що називають дійсний чи вигаданий об'єкт, особу чи місцевість єдину в своєму роді [3, с. 150].

Як зазначає Л. С. Бархударов, переклад власних назв у художньому тексті завжди орієнтований на досягнення комунікативно-функціональної ефективності. В цьому випадку прийнято говорити про безеквівалентну лексику [1, с. 93].

Мовознавці послуговуються класифікацією власних назв, яку запропонував М. П. Кочерган, в основі якої лежить семантика та передача змісту власної назви. М. П. Кочерган зазначає, що власні назви, на відміну від загальних, служать для виділення названого ними об'єкта з низки подібних для його індивідуалізації та ідентифікації: антропоніми – імена людей; топоніми – географічні назви; теоніми – назви божеств; міфоніми –найменування міфічних істот; зооніми – клички тварин; космоніми – назви зон космічного простору і сузір'їв; хрононіми («квазівласні імена») – назви відрізків часу,подій; хрематоніми – назви об'єктів матеріальної культури; гідроніми – назви водоймища (річки, озера, ставка, моря, болота); етноніми – назви народів, етнічних груп тощо [9, с. 186-187]. Деталізуються й певні класи, зокрема розгалужена класифікація

топонімів: ойконіми – назви населених місць, астіоніми – назви міст, гідроніми – назви річок, дрімоніми – назви лісів, ороніми – назви гір, урбаноніми – назви внутрішньоміських об'єктів, годоніми – назви вулиць, агороніми – назви площ, дромоніми – назви шляхів сполучення, макротопоніми – назви великих незаселених об'єктів.

Проаналізувавши твори турецьких письменників, можна зробити висновок щодо високої частотності власних назв, які презентують різні лексико-семантичні групи слів, і потребують особливої уваги, оскільки саме при перекладі перехрещуються власне лінгвістичні, етнопсихолінгвістичні та соціокультурні аспекти корелюючих мов та виявляється рівень володіння перекладачем екстралінгвістичними знаннями.

1. Імена (антропоніми):

- жіночі імена: Фюсун – Füsun, Сібель – Sibel, Іпек – İpek, Міхрівер – Mihriver, Несібе – Nesibe, Шенай – Şenay, Веджіхе – Vecihe, Зейнеп – Zeynep, Фатьма – Fatma, Белькис – Belkıs, Джейда – Ceyda, Асена – Asena, Фейзан – Feyzan, Хюлйа – Hülya, Беррін – Berrin, Нурджіхан – Nurcihan , Лейла – Leyla, Тюркан – Türkan, Шюкран – Şükran, Несіме – Nesime, Айшегюль – Ayşegül, Гюль – Gül, Перран – Perran, Мюкеррем – Mükerrem, Ебру – Ebru, Асли – Aslı, Мелек – Melek, Зулейха – Züleyha;
- чоловічі імена: Кемаль – Kemal, Тарик – Tarık, Бекрі – Bekri, Мюмтаз – Mümtaz, Abdülkerim – Абдюлькерім, Четін – Çetin, Заім – Zaim, Алладдін – Alaaddin, Ібрагім – İbrahim, Тургай – Turgay, Ахмет – Ahmet, Мехмет – Mehmet, Шазімент – Şaziment, Фарис – Faris, Сабіх – Sabih Абдуллах – Abdullah, Рахмі – Rahmi, Барбут – Barbut, Альптекін – Alptekin, Саім – Saim, Фасіх – Fasih, Фахір – Fahir, Меджнун – Mecnun, Ерчетін – Erçetin, Айдин – Aydın, Гюндюз – Gündüz, Кенан – Kenan, Раміз – Ramiz, Зекерія – Zekeriya, Саффет – Saffet, Осман – Osman, Алі – Ali, Орхан – Orhan, Ефе – Efe, Акіф – Akif, Селім – Selim, Керем – Kerem, Юсуф – Yusuf;
- прізвища: Басмаджи – Basmacı, Каптаногули – Kaptanoğulları, Демірбаги – Demirbağlar, Ішикчи – Işıkçılar, Карахани – Karahanlar;
- імена відомих людей (султанів, релігійних діячів, полководців, політиків, письменників, філософів, художників): Мевляна, Ататюрк, Намик Кемаль, Ашик Дертлі, Зія Паша та ін.

2. Імена Бога та його пророків: Аллах – Allah (99 назв), Магомет – Peygamber, Muhammed, Mahomet.

3. Назви міфічних та демонічних істот (теоніми, міфоніми), казок та імена їхніх персонажів, літературних творів: Мюнкір – Münkir, Некір – Nekir, Шахміран – Şahmiran, Зебані – Zebani, Чаршамба-кариси, Оджак-анаси – çarşamba karısı, ocak anasının, Керем Асли – Kerem, Aslı.

4. Назви релігійних свят: Рамазан – Ramazan, курбан-байран – Kurban Bayram, день Хизир-Ільяса – Hıdırellez.

5. Назви релігійних книг, окремих розділів Корану, сур: Коран – Kuran, Kur'an-ı Kerim, Мевлюд – Mevlit, Mevlüt.

6. Назви гімнів: "Істікляль марши" – İstiklal marşı.

7. Географічні назви (топоніми):

- міста (астіоніми): Стамбул – İstanbul, Ізмір – İzmir, Малатья – Malatya, Амасья – Amasya, Кайсері – Kayseri, Карс – Kars, Едірне – Edirne, Конья – Konya, Айдин – Aydın, Трабзон – Trabzon, Маніса – Manisa, Кютах'я – Kütahya, Бодрум – Bodrum, Фетхіє – Fethiye, Чанаккале – Çanakkale;
- селища та села (ойконіми): село Дудуллу – Dudullu köyu, Геліболу – Gelibolu, Чардак – Çardak;
- квартали: Nişantaşı – Нішанташи, Таксім – Taksim, Шішлі – Şişli, Бебек – Bebek, Тешвікіє – Teşvikiye, Суадіє – Suadiye, Фатіх – Fatih, Ускюдар – Üsküdar, Пангалти – Pangaltı, Мачка – Maçka, Долмабахче – Dolmabahçe, Касимпаша – Kasımpaşa, Карагюмрюк – Karagümrük, Чукурджума – Çukurcuma, Емірган – Emirgan, Бешікташ – Beşiktaş, Каракьой – Karaköy, Бейоглу – Beyoğlu, Сирасельвілєр – Sıraselviler, Джіхангір – Cihangir, Кабаташ – Kabataş, Шілє – Şile, Бейкоз – Beykoz, Пендік – Pendik, Картал – Kartal, Бююкдере – Büyükdere;
- райони (урбаноніми): Коджамустафапаша – Kocamustafapaşa, Фатіх – Fatih, Харбіє – Harbiye, Firuzaga – Фірузака, Аксарай – Aksaray;
- вулиці (годоніми): вулиця Аккавак – Akkavak Sokak, вулиця Куйулу Бостан – Kuyulu Bostan Sokak, вулиця Гюмюшсуй – Gümüşsuy, вулиця Далгич – Dalgıç Sokak, Далгич Чикмази – Dalgıç Çıkmazı;
- проспекти: проспект Валіконаги – Valikonağı Caddesi, проспект Емлак – Emlak Caddesi проспект Боазкесен – Boğazkesen Cadessi, проспект Банкалар – Bankalar Caddesi, проспект Джумхурієт – Cumhuriyet Caddesi;
- узвози: узвіз Шішхане – Şişhane Yokuşu, узвіз Юксеккалдирим –Yüksekkaldırım;
- гори (ороніми): гора Алемдаг – Alemdağ;
- затоки, річки, моря (гідроніми): Босфорська затока, Босфор, Золотий Ріг – Boğaz, Haliç, Boğazın girişi, річка Меріч – Meriç, ріка Тунджа – Tunca, річка Кагитхане – Kağıthane, Мармурове море – Marmara, Середземне море – Akdeniz;
- пристані: пристань Ешата-бея – Esat Beyin rıhtımı;
- пляжі: пляж Кілйос – Kilyos plajı;
- парки: парк Барбарос – Barbaros parkı, парк Мачка – Maçka parkı, парк Ташлик – Taşlık parkı, парк Гюльхане – Gülhane Parkı, парк Йилдиз –Yıldız Parkı;
- острови: Принцові острови – Adalar.

8. Назви культових споруд та пам'яток архітектури:

- пам'ятки архітектури: Саат Кулесі – Saat Kulesi, вежа Галата – Galata Kulesi; ворота Едірнекапи – Edirnekapı;
- культові споруди: Ая-Софія – Ayasofya, мечеть Беязит – Beyazıt Camii, мечеті Сулейманіє й Султанахмета – Süleymaniye, Sultanahmet, Єні Джамі – Yeni Camii, мечеть Сінан-Паша – Sinan Paşa Camii, мечеть Фюрузаг – Füruzağaa Camii, мечеть Піялепаша – Piyalepaşa Camii.

9. Назви установ, організацій, об'єднань, закладів, компаній:

- державні інститути: Ankara'da Devlet İstatistik Enstitüsü – Державний інститут статистики в Анкарі;
- громадські організації, партії: PKK – Робітнича Партія Курдистану, Halk Partisi – Народна Партія;

- основні військові та поліцейські підрозділи: Emniyet – служба безпеки, MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) – НРО (Національна розвідувальна організація);
- компанії: цементна фабрика “Юнус” – Yunus, компанія “Текай” – Tekyay, заправка “Тюрк Петрол” – Türk Petrol, газові балони Айгаз – Aygaz tüpleri, розподільно-експортна компанія “Сатсат” – Satsat;
- банки: банк “Зіраат” – Ziraat bankası;
- кіностудії: “Єшільджам” – Yeşilçam.

10. Назви періодичних видань: газета “Міллієт” – Milliyet, газета “Акшам” – Akşam gazetesi, часопис “Хаят” – Hayat dergisi, газета “Сон Поста” – Son Posta, “Терджюман” – Tercuman, “Міллі газете” – Milli gazete, газета “Saadet” (“Щастя”) – Saadet gazetesi.

11. Назви закладів харчування, дозвілля та культурного відпочинку:

- ресторани: “Янінін Єрі” – Yaninin Yeri, “Ханедан” – Hanedan, “Султан” – Sultan , “Гюнкар” – Hünkar, “Паша” – Paşa, “Везір” – Vezir;
- кав’ярні: кав’ярня “Караденіз” – Karadeniz Kahvehanesi, чайхана “Акшам” – Akşam Çayevi;
- ринки: ринок Сахафлари – Sahaflar, Бітпазари – bitpazarı, базар Капаличарши – Kapalıçarşı;
- кінотеатри: “Конак” – Konak Sineması, “Сарай” – Saray Sineması, “Їлдиз бахчесі” – Yıldız Bahçesi Sinemasi, “Чічек” – Çiçek sinema bahçesi, “Юмурджак” – Yumurcak Sineması, “Камбурун Єрі” – Kamburun Yeri, “Мажестік Бахне” – Majestik Bahçe Sineması, “Пері” – Peri Sineması, “Фіташ” – Fitaş Sineması, “Атлас” – Atlas Sineması, “Рюйя” – Rüya Sineması, “Алькасар” – Alkazar Sineması, “Лале” – Lale Sineması;
- театри: “Карагьоз” – Karagöz Tiyatrosu, “Ортаоюн” – Ortaoyun Tiyatrosu;
- стадіони: “Долмабахче” – Dolmabahçe stadı, “Іньоню” – İnönü stadı;
- казино: “Мюджевхер” – Mücevher Gazinosu, “Чакил” – Çakıl Gazinosu);
- готелі: “Диван” – Divan oteli, “Фатіх” – Fatih oteli;
- хамами: хамам Джагаоглу – Cağaloğlu Hamamı;

12. Назви продуктів харчування: неалкогольні напої (“Анкара” – Ankara gazozu, “Ельван” – Elvan, “Мельтем” – meyveli gazozu Meltem), алкогольні напої (“Якут” – Yakut marka şarabı, пляшка “Єні Раки” – Yeni rakı), назви цукерок, морозива (м’ятна цукерка “Ферах” – Ferah marka nane şekeri , морозиво “Омюр” – Ömür dondurması, шоколад “Буз серап” – Buz Serap).

13. Назви футбольних клубів: “Гіресунспор” – Giresunspor, “Фенербахче” – Fenerbahçe, “Болуспор” – Boluspor.

14. Назви транспортних компаній та транспортних засобів: назви марок автобусів: “Мачка” – Maçka, “Левент” – Levent otobüsleri; назви корабельних фірм: пароплави “Шехір Хатлари” – Şehir Hatları Vapurları; експрес Торос – Toros ekspresi, пароплав “Ташуджу” – Taşucu.

15. Назви промислових товарів: одеколон “Золота краплина” – kolonya şişeşini Altın Damla, сигари “Мармара” – Marmara , будильник “Наджар” –Nacar çalar saate.

Подана класифікація допомагає більш повно і систематизовано окреслити особливості передачі власних назв і визначити основні способи перекладу.

Відмінність транскрипції та транслітерації в контексті практичного застосування у лінгвістичному полі турецької та української мов висвітлена в окремому розділі посібника О. Дерменджі "Практика перекладу" [6, с. 90-110]. Ми ж відзначимо лише деякі моменти. М'якість кінцевого -л- та в сполученнях з приголосним в іменах (Сібель – Sibel, Айшегюль – Ayşegül, Кемаль – Kemal, Халіль – Halil, Альптекін – Alptekin, Abdülkerim – Абдюлькерім, Белькис – Belkıs, проте: Хюлйа – Hülya), м'якість -т- в сполученнях приголосних (Фатьма – Fatma), -ü- через -у- або -ю- (Мюкеррем – Mükerrem, Зулейха – Züleyha), непослідовність в передачі подовжених голосних (Алладдін – Alaaddin), непослідовність передачі -h- (Ібрагім – İbrahim, Нурджіхан – Nurcihan).

Іноді при перекладі виникають труднощі, пов'язані з розрізненням жіночих та чоловічих імен, у випадках коли відсутні слова-маркери bey, hanım, abla, efendi (ханим – дама, пані; ханим-ефенді – добродійка; бей-ефенді (а також ефенді або ефендім) – пан, добродій; абла – старша сестра), які при перекладі виступають прикладками: Enise Hanım – Енісе-ханим, Şevket bey – Шевкет-бей, Fikri Bey – Фікрі-бей, Lefter Efendi – Лефтер-ефенді, Mujgan abla – Мюжгян-абла, Kamran beyefendi – Кямран-бей-ефенді, Huriye Hanım – Хуріє-ханим.

Свої особливості при перекладі мають і турецькі прізвища родинних кланів: коли вживається множина, турецьке -lar- опускається, а в прізвищах на -oğulları -ğ- передається через -г-: Каптаногули – Kaptanoğulları, Демірбаги – Demirbağlar, Ішикчи – Işıkçılar, Карахани – Karahanlar.

На окрему вагу заслуговує переклад власних імен значимих постатей, який супроводжується зносками: Мевляна – народна назва (слово перекладається як «наш учитель») відомого класика перської поезії, філософа-суфія Джалалледіна Румі (1207-1273); Селім Третій (1789-1807) – султан Османської імперії, один із перших керманичів цієї держави, що почали впроваджувати в ній реформи західного штибу; загинув унаслідок бунту яничарського корпусу, який намагався реформувати; Газі Ататюрк Мустафа Кемаль (1881-1938) – керівник національно-визвольної революції в Туреччині 1918-1923рр. Перший президент Турецької республіки (1923-1938); Ібн Арабі Абу Абдаллах Мухаммад бен Аліаль-Хатімі ат-Тай, прозваний Муйхн ад-дін (той, який оживляє релігію) (відомий також під ім'ям аш-Шайх аль-Акбар, "Найвеличніший шейх" суфізму) – відомий філософ і видатний поет, який мав вирішальний вплив на розвиток суфізму в усьому ісламському світі; Мухаммад аль-Бухарі (810-870) – відомий ісламський богослов, автор найбільш авторитетної та достовірної сунітської збірки хадисів "Джамі ас-Сахих", або "Сахихи аль-Бухарі" – розповіді про вчинки і висловлювання пророка Мухаммеда і його сподвижників; Намик Кемаль (1840-1888) – турецький письменник; Зія-паша Абдул-Хамід Зія-бей (1825-1881) – турецький поет, публіцист та громадський діяч епохи Танзимату. Як бачимо, в зносках подається інформація про роки життя, вид діяльності, здобутки, що є необхідними даними як для сприйняття, так і для знайомства з культурою іншого народу з метою розширення загальної ерудиції.

Такі ж тлумачення необхідні для назв міфологічних істот, казкових персонажів та літературних героїв, оскільки читач може не зрозуміти їхні функціонально-стилістичні особливості у структурі вербального тексту: Іфрит – злий дух – İfrıt; Каф – у мусульманській космології образ гори або ж гірського хребта, що оперізує землю, "як каблучка палець", кордон між цим світом та невидимим, а також обитель Великого Янгола Каф. Окрім того, Каф – назва літери арабської абетки та однойменної сури Корану – Kaf; Зебані – ангел, що мучить у пеклі грішників – Zebani; Меджнун, Лейла – Mecnun, Leyla – імена закоханих; легенда про їхнє кохання, дуже популярна на Сході, лягла в основу поеми "Лейла і Меджнун" великого азербайджанського поета Нізамі.

Назви релігійних свят також супроводжуються розлогим коментарем, що пов'язано з відмінностями у релігіях (християнство-мусульманство) й потребою донести до читача специфіку цих релігійних свят, оскільки вони є невід'ємною складовою життя турецького народу: Рамазан (Рамадан) – назва 9 місяця мусульманського місячного календаря, найшановнішого місяця мусульман, що вимагає суворого дотримання посту. Саме в цей час ангел Джибриль (Гавриїл) передав пророку Мухаммаду перше божественне одкровення; Курбан Байрам Мусульманське свято закінчення хаджу, відзначається на десятий день 12 місяця за ісламським місячним календарем на згадку про жертвопринесення пророка Авраама; Курбан-байрам ("свято пожертви"); день Хизир-Ільяса – свято першого дня літа.

Назви окремих розділів Корана традиційно подаються з розлогим коментарем про загальний зміст сури. Наприклад: сура "Аль-Ісра" – "Перенесення вночі", "Подорож уночі". Сура розповідає про дивовижне перенесення пророка Мухаммеда на небо. У ній найповніше представлені обов'язкові для виконання моральні норми Корану; сура "Аз-Зумар" – назва пов'язана з віршами 7 і 73, в яких вжито слово "зумар". У сурі тлумачаться дві риси, притаманні людині: коли вона зазнає біди, то звертається до Аллаха, просить про допомогу і благає прощення, коли ж Бог дарує милість і долю, забуває те, як просила це.

Транскрипція арабських назв сур подається з дослівним перекладом на українську (сура "Бакара" "Корова" – 2 сура Корану; сура "Алі Імран" "Сімейство Імрана" – 3 сура Корану; сура "Ісра" "Перенесення ночі" – 17 сура Корану).

При перекладі топоніми можуть супроводжуватися коментарем (місце розташування), який оформлюється зноскою: Діарбекир – місто в Туреччині; Текірдаг – місто в європейській частині Туреччини, на березі Мармурового моря; Айвалик – місто на узбережжі Егейського моря, розташоване навпроти острова Лесбос. Особлива увага перекладачів до пояснення місць, які священні для мусульман: Курбела – священне для шиїтів місто, де в 680 р. солдати арабського халіфа Язіда ібн Мураві відрубали голову імаму Хусейну, онукові пророка Мухаммеда; Кибла – в ісламі – бік, куди спрямований погляд під час молитви, – в напрямку Кааби. Переклад без коментарів можливий, коли з контексту зрозуміло, що ця власна назва є топонімом (напрямок руху в конструкціях "з …до", "на…", а також з дієсловами руху: з Мерсіна до Стамбула – Mersinden İstanbula; з Назіллі в Денізлі – Nazilliden Denizliye; Çeşmeye – до Чешме; Alemdağı-Çamlıca yolu дорога з Алемдага до Чамлиджа; на Бююкада – Büyükadaya; у Бююкдере – Büyükdere yolunda).

Назви частин міста при перекладі супроводжуються словом “квартал”, яке відсутнє в оригіналі. Іноді перекладачі вдаються до коментування в зносках: Галата – район Стамбула, розташований на північному (лівому) березі Золотого Рогу, відомий мостом та вежею з однойменною назвою Галата; Нішанташи – дослівно з турецької “цільовий камінь, мішень” – один з найбагатших кварталів Стамбула, де пролягає його найдорожча вулиця. Складається з мікрорайонів Тешвікіє, Мачка, Пантагалти і є частиною району Шішлі. Всі ці квартали будуть згадуватися у книжці далі; Бейоглу (або грецька назва, яку й досі використовують городяни – Пера) – район Стамбула, що включає квартали Галата, Каракьой, Тепебаши тощо. Сьогоднішній центр мистецького життя та розваг у місті; Хайдарпаша – вокзал в азійській частині Стамбула, відправна точка залізниці в Анатолії). Якщо мова йде про міста, квартали, райони, і перед топонімом вживаються інші об’єкти, то перекладачі не вдаються до коментування: пристань Топхане – Tophane iskelesi, гарячі джерела Бурси і Ялови – Yalova ve Bursa kaplıcaları, будиночок в Куручешме – Kuruçeşmedeki ev, сади Бебека – Bebek bahçesinde, станція Хайдарпаша – Haydarpaşa istasyonu, магазини Бейоглу – Beyoğlu mağazaları. Турецька літера -ğ- передається української -г- (такі назви перекладаються шляхом транслітерації): Мугла – Muğla, Бейоглу – Beyoğlu, Улудаг – Uludağ), у сполученнях приголосного з голосними -уа, приголосний пом’якшується (Амасья – Amasya, Конья – Konya), або пишеться через апостроф (Кютах’я –Kütahya), непослідовність передачі -ü- (Ускюдар – Üsküdar).

У турецьких назвах гір є складова dağ – “гора”, а в українських перекладах вживається слово гора і сама назва (гора Алемдаг – Alemdağ). Найбільш багата на синоніми назва Босфору (Босфорська затока, Босфор, Золотий Ріг – Boğaz, Haliç Boğazın girişi) як центральної водної артерії, що має особливе значення для турків в силу культурних та історичних чинників. Проте гідроніми здебільшого не коментуються, хоча є поодинокі випадки коментування: Кяатхане – річка й назва району в околицях Стамбула.

Назви пам’яток архітектури часто супроводжуються коментарями: Палац Топкапи (досл. тур. – “гарматні ворота”) – головний палац Османської імперії до середини XIX століття, розташований на мисі стрілки Босфору та затоки Золотого Рогу. Також відомий як Сераль; Кизкулесі – Kızkulesi (зноска (турецьк. “Дівоча башта”).

В турецьких текстах назви об’єктів здебільшого оформлені ізафетом, при перекладі він передається власною назвою в лапках з великої літери та родовим поняттям (кінотеатр “Конак” – Konak Sineması, експрес Торос – Toros ekspresi, газета “Акшам” – Akşam gazetesi, часопис “Хаят” – Hayat dergisi, казино “Мюджевхер” – Mücevher Gazinosu, кав’ярня “Караденіз” – Karadeniz Kahvehanesi, чайхана “Акшам” – Akşam Çayevi, стадіон “Долмабахче” – Dolmabahçe stadı). Цікаво, що в турецьких текстах назви футбольних клубів, команд подають без родового поняття, що зумовлено екстралінгвістичними чинниками (футбол – національний вид спорту): “Гіресунспор” – Giresunspor, “Фенербахче” – Fenerbahçe, “Болуспор” –Boluspor.

Іноді назви можуть перекладати шляхом калькування: одеколон “Золота краплина” – kolonya şişeşini Altın Damla, кінотеатр “Янгол” – Melek Sineması, газета “Saadet” (“Щастя”) – Saadet gazetesi, Cumhuriyet Oteli – готель “Республіка”.

Як бачимо з наведених прикладів, переклад власних назв в основному відбувається шляхом: транслітерації, транскрибування, рідше калькування. Найбільш частотними є транслітерація та транскрипція. Ці способи перекладу дозволяють зберегти національний колорит художніх текстів, проте в багатьох випадках потребують додаткового коментування, оформленого у вигляді зносок (які мають чітку структуру подачі інформації, певний рівень інформативної наповненості) або відповідного контексту (типові моделі).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Бархударов Л. С. – М. : Межд. отнош., 1975. – 240 с.
2. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Любомир Белей. – Ужгород : ІНВАЗОР, 2002. – 175 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (Общие и лексические вопросы) / Виноградов В. С. – М. : ИОСО РАО, 2001. – 224 с.
4. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин ; под ред. Вл. Россельса. – М. : Международные отношения, 1980. – 352с.
5. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Гарбовский Н. К. – М. : Издательство Московского университета, 2004. – 544с.
6. Дерменджі О. Практикум з перекладу : українською та турецькою мовами / Дерменджі О. – Сімферополь, 2006. – 163 с.
7. Ермолович Д. И. Имена собственные. Теория и практика межъязыковой передачи на стыке языков и культур / Ермолович Д. И. – М. : Валент, 2005. – 416с.
8. Калінкін В. М. Теоретичні основи поетичної ономастики: Автореф. дис…доктора філол. наук / В. М. Калінкін. – К., 2000. – 35 с.
9. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства / Кочерган М. П. – К. : Академія, 2005. – 368с.
10. Магазаник Э. Б. Ономапоэтика, или «говорящие имена» в литературе / Магазаник Э. Б. – Ташкент : Фан, 1978. – 146 с.
11. Мельник М. Р. Вивчення власних назв в українській художній літературі / М. Р. Мельник // Наша школа. – 1998. – № 3. – С. 50-52.
12. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / Суперанская А. В. – М. : Наука, 1973. – 366 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014 р.

Бондарь М. В., докторант,
Киевский национальный лингвистический университет

ТУРЕЦКИЕ ИМЕНА СОБСТВЕННЫЕ И ОСОБЕННОСТИ ИХ ПЕРЕДАЧИ В УКРАИНСКИХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПЕРЕВОДАХ

Статья посвящена исследованию имен собственных (онимов) и особенностей их передачи в украинских переводах турецких художественных текстов.

Проанализированы имена собственные, определены их классы (лексико-тематические группы), а также типичные способы передачи (транскрипция, транслитерация, калькирование) и выявлены способы разрешения трудностей при переводе на украинский язык.

Ключевые слова: *перевод, имена собственные, антропоним, транскрипция, транслитерация, калькирование.*

Bondar M. V., Associate Professor,
Kyiv National Linguistic University

THE TURKISH PROPER NAMES AND THE PECULARITIES OF THE UKRAINIAN LITERARY TRANSLATION

The article is devoted to the analysis of the Turkish proper names (onyms) and the peculiarities of the ways of literary translation from Turkish into Ukrainian language. The Turkish onyms and its classification (lexico-thematic groups) are examined, the typical types of translation (transcription, transliteration, tracing) and solution of translation difficulties are analyzed.

Keywords: *translation, proper names (onyms), antroponym, transcription, transliteration, tracing.*

УДК 811.133.1’42’366:355

Бондаренко Л. М., ад’юнкт,
ВІКНУ імені Тараса Шевченка

ВІДТВОРЕННЯ КАТЕГОРІЇ СТАНУ У ФРАНКОМОВНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕКСТАХ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДІ

У статті розглянуто питання категорії стану у франкомовних військових текстах. Особливу увагу звернуто на розбіжність поглядів учених при розподілі цієї категорії на види. У результаті детального аналізу прикладів відтворення цієї категорії українською мовою пыдкреслюється важливість та необхідність дотримання функціональної,а не формальної точності під час перекладу.

Ключові слова*: Категория стану, види стану, передача категорії стану.*

Сутність дієслова як частини мови пов’язують насамперед з тим, що слова цього лексико-граматичного класу мають значення дії, стану, процесу, тощо. Дієслово має категоріальне значення процесуальної ознаки і і характеризується граматичними категоріями виду, стану, способу, особи, а також числа і роду. Категорія стану виражає

відношення дії до суб'єкта і об'єкта, які виявляються в реченні. Дієслово є основною ланкою в реалізації граматичних відношень між суб'єктом і об'єктом дії.

Актуальність даної роботи визначається важливою роллю категорії стану у процесі комунікації та її відтворення в перекладах. Не можна вважати вичерпним висвітлення проблематики відтворення цієї категорії у французько-українському перекладі.

Об'єктом дослідження виступає військовий текст, а саме, Оборонний кодекс Французької Республіки, інструкції Генерального Штабу ЗСФ, резолюції та рекомендації ПАРЄ, в оригіналі та його переклад українською мовою.

Предметом дослідження є особливості відтворення категорії стану в перекладах цих документів.

У лінгвістиці категорія стану як вчення про стан дієслова (сам термін стан – точний переклад грецького *diathesis* – розташування, стан, тобто відношення дії до суб'єкта) має свою довгу історію. Як і інші граматичні категорії, категорія стану тісно пов'язана зі значенням і синтаксичною функцією. Дослідженням цього питання здавна займалась велика кількість науковців, зокрема М. В. Ломоносов, Ф. Ф. Фортунатов, О. М. Пешковський, В. В. Виноградов, Р. О. Якобсон, Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова та багато інших. Проблема системно-мовного статусу та функціонування в тексті дана категорія важлива як для україністів, так і для порівняльного вивчення мов [3:333-335].

О. О. Потебня станом називає граматичну категорію, яка відображає відношення між суб'єктом та об'єктом дії, точніше відношення присудка до підмета та додатка. [8].

За В. Г. Гаком у французькій мові станом є лексико-граматична категорія, яка позначає відношення між суб'єктом та об'єктом дії та виражається в формі дієслова. Як і в українській, так і у французькій мовах ця категорія проявляється тільки у перехідних дієсловах [2].

Розглядаючи категорію дієслівного стану, вчені по-різному підходять до цього питання: одні беруть до уваги семантико-граматичні відтінки суб'єктно-об'єктних відношень, які виражені в дієсловах; інші ототожнюють стан з категорією перехідності/неперехідності; деякі вчені спираються тільки на граматично виявлену кореляцію суб'єктно-об'єктних відношень, лишаючи поза увагою суб'єктні відношення з нульовим об'єктом. Розрізняють такі стани дієслів: *активний* (або дійсний), *пасивний* і *зворотно-середній*. [6]. Дієслова, шо означають дію, спрямовану від її носія, вираженого в реченні називним відмінком, на предмет, названий знахідним відмінком без прийменника, належать до *активного стану*. Дієслова, що означають дію, спрямовану на предмет, виражений у реченні називним відмінком, від її носія, названого орудним відмінком, належать до *пасивного стану*. Від форми пасивного стану треба відрізняти *зворотні дієслова*, що означають дію, носій якої в реченні виражений називним відмінком. На відміну від інших, А. В. Ісаченко виділяє дві форми стану – *активну та пасивну* [7:175-180]. Розбіжність у поглядах на категорію стану пояснюється насамперед її складністю в різних мовах. «У категорії стану,— пише В. В. Виноградов, — сплелися шляхи розвитку різних граматичних і лексичних явищ в галузі дієслова». [1].

Зрозуміло, що метою перекладу не може бути відтворення граматичної форми оригіналу як такої. Метою є передача думки в цілому, – думки, вираженню якої в оригіналі можуть відповідати інші формальні засоби. Слід враховувати надзвичайну специфічність кожної мови, з якої чи на яку робиться переклад. Відсутність формальних відповідностей унеможливлює переклад на формально–граматичному рівні. Зачасту він не відповідає нормі сполучуваності мови, а в ряді випадків є стилістично неможливим. Поширеною перекладацькою трансформацією є заміна одних частин мови іншими. В. І. Карабан серед чинників, що зумовлюють необхідність транспозиції, виділяє стилістичні, які визначають в мові перекладу вживання слова іншої частини мови, та мовленнєві традиції (по-різному формується структура речення) [4:46]. Слід зазначити, що транспозиція у чистому вигляді майже не зустрічається, вона поєднується із іншими прийомами перекладу, що зумовлюється властивостями словосполучення двох мов.

Як і в українській, так і у французькій мовах, категорія стану може передаватись дієсловами у пасивній формі, які вживаються тоді, коли в центрі уваги знаходиться особа або предмет, що піддається дії, а не особа чи предмет, що діють. У пасивному стані назва особи чи предмета, що піддаються дії, є підметом і стоїть на першому місці, отримуючи більш граматично-семантичне навантаження, ніж додаток в активному звороті. В обох мовах засобом вираження пасивного стану є поєднання дієслова бути (*être*) та дієприкметника минулого часу. *Наприклад : La notation des officiers des armées est définie dans la présente instruction[11].. – У цій інструкції дано визначення атестування офіцерів ЗС [14].* Категорія стану в оригіналі виражена конструкцією аналітичного пасиву *être défini* у формі теперішнього часу жіночого роду. При відтворенні українською мовою перекладач обирає безособову дієслівну форму на *–но*. Еквівалентність перекладу досягається за рахунок використання **граматичної трансформації заміни одного синтаксичного засобу іншим**. Стилістичний фактор не дозволяє залишити у перекладі пасивну конструкцію тому, що тексти нормативно-правового жанру характеризуються безособовістю.

Іншим прикладом граматичної трансформації: **заміни синтаксичного засобу морфологічним** може бути*: Si le service demandé est incompatible avec l'état de grossesse, le militaire féminin en est dispensé sur présentation d'un certificat médical [11]. – Якщо вагітність унеможливлює виконання службових обов'язків, військовослужбовець-жінка звільняється від них після пред'явлення медичної довідки [14].* У прикладі категорія стану виражена в першій частині складнопідрядного речення віддієслівним прикметником із значенням пасивності *être incompatible* в формі теперішнього часу третьої особи однини та, у другій частині цього ж речення, пасивною конструкцією *être dispensé* у формі теперішнього часу 3 особи однини, в тексті перекладу категорія стану першої частини речення передається активним дієсловом *унеможливлювати* в теперішньому часі та зворотним дієсловом на *–ся*. Як і в нормативно-правових, так і законодавчих документах зустрічаємо передачу пасивних конструкцій зворотними дієсловами на *– ся*. *Наприклад*: *La politique de défense est définie en conseil des ministres [10]. – Політика оборони визначається Радою Міністрів [13:2].*

У досліджених текстах передача категорії стану може здійснюватись таким перекладацьким прийомом, як **транспонування.** *Наприклад: Après avoir été noté en premier*

ressort, l'officier est noté en second ressort par une autorité désignée qui peut l'apprécier au vu de son bulletin de notation des officiers.. [10]..- Після атестації в першій інстанції військовослужбовець проходить її в другій призначеною посадовою особою, яка може оцінити його на підставі атестаційної картки офіцера військовослужбовця[13]. Переклад інфінітивної конструкції аналітичного пасиву в Passé Composé *après avoir été noté* є цікавим прикладом використання номіналізації дієслівного присудка. Складний присудок, виражений тричленною конструкцієї аналітичного пасиву в інфінітиві з прийменником *après*, передається українським непрямим додатком *після атестування*, вираженним іменником. Синтаксична та семантична структура речень документів є складною, тут домінують складні синтаксичні єдності та дієслівні форми. Все це змушує перекладача шукати таку трансформацію, яка б правильно передавала не тільки граматичний зміст документу, а й його прагматичне навантаження.

При відтворенні категорії стану в нормативно-правових документах використовується також **трансформація пасивного стану в активний.** Це зумовлюється характерністю для української мови активних конструкцій з прямим додатком у постпозиції. Українська мова уникає пасивних конструкцій. Тому слід, де це можливо, надавати перевагу дієсловам активного стану над пасивними дієсловами. *Наприклад: Une nouvelle feuille de notes est rédigée et signée par le premier notateur puis communiquée à l'intéressé [10]. – Перший оцінювач складає та підписує нову оціночну відомість потім сповіщає про результати зацікавленій особі [13].* На додачу відбулась ще **граматична трансформація заміни ролей**, в межах речення. Агентивний додаток *par le premier notateur* трансформується в підмет *перший оцінювач* в тексті перекладу. У законодавчому документі був знайдений ідентичний приклад: *Le conseil de défense et de sécurité nationale est présidé par le Président de la République…[10:3]. – Президент Республіки здійснює керівництво Радою національної безпеки та оборони … – [13:3].*

Цікавими прикладами передачі категорії стану в дипломатичних документах можна вважати такі:

L'Assemblée s'inquiète particulièrement de l'escalade…[12:2]. – Асамблея серйозно стурбована ескалацією… [15:2].

L'Assemblée s'inquiète de ce que les dispositions de la loi géorgienne relative aux territoires occupés …[12]. – Асамблея висловлює стурбованість тим, що положення грузинського закону про окуповані території…[15]. У тексті оригіналу в обох реченнях категорія стану передається зворотнім дієсловом *s'inquieter de* в теперішньому часі, в формі третьої особи однини *s'inquiète de*, а в тексті перекладу, в першому прикладі, воно трансформується в пасивний дієприкметник *стурбована,* тобто відбувається **транпозиція**. У другому прикладі категорію стану перекладач відтворює за допомогою кліше *висловлює стурбованість*, яке вживають у мові дипломатії. Як ми бачимо, формальна тотожність конструкцій не завжди є передумовою механічного їх калькування.

Заміну одного морфологічного засобу іншим представлено у вигляді трансформації французького зворотного дієслова зі значенням пасивності в українське активне дієслово. *Наприклад: l'Assemblée se félicite de l'attitude constructive des autorités géorgiennes…[12]. – Асамблея вітає конструктивне відношення грузинської влади [15]..*

Одже, як ми бачимо на практиці, одне й те ж граматичне явище залежно від конкретного лексичного вираження може перекладатися різними способами, постійні є зміни граматичних категорій слова, невеликих транспозицій у межах малих словосполучень. Випадки, коли в складі розповсюдженого речення в перекладі і в оригіналі збігається порядок слів і число, граматичні категорії і основне словникове значення є нечисленними. Виникає необхідність дотримання функціональної,а не формальної точності під час перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Виноградов В. В. Русский язык, М.—Л., 1947. – 639 с.
2. Гак В. Г Сравнительная типология французского и русского языков. – Ленинград : «Просвещение», 1976. – 286 с.
3. Жовтобрюх М. А., Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Ч.1. – К.: Вища школа, 1972. – 406 с.
4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово – стилістичні проблеми. – Вінниця : Нова книга, 2002. – 564 с.
5. Комиссаров В. Н. Общая теория перевода. Учебное пособие. – М.: ЧеРо, 1999. – 136 с.
6. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг. ред.І. К. Білодіда. – К., 1969. – 231с.
7. Сучасна українська літературна мова : Підручник для студентів філолог. спец. вищ. навч. закладів / За ред.: М. Я. Плющ,. -3-тє вид., стереотип.. – К.: Вища шк., 2001. – 430 с.
13. Потебня А. А. Мысль и язык // Потебня А. А. Слово и миф. — М.: Правда, 1989. – 622 с.
14. Федоров А. В. Основы общей теории перевода. – М.: ООО ИД “Филология ТРИ” ., 2002. – 416 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Code de la defénse version consolidée du code de 2009. – 1212 p.
2. Bulletin officiel des armeés, Edition Chronologique №44 du 13 novembre 2009, Instruction № 2450/DEF/EMA/RH/PRH/ – 101 p.
3. http://www.google.com.ua/url?url=http://assembly.coe.int/CommitteeDocs/2009/fmondoc29r_2009.pdf&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ei=5JE_VMiWIovVPNmCgMgI&ved=0CBcQFjAB&usg=AFQjCNGOuQhDfQGLOgqFjumvIQ6wmIahpQ
4. Оборонний кодекс Французької Республіки. 2009. – 1215 с.
5. Офіційний бюлетень ЗС Франції № 44 від 13 листопада 2009, Інструкція № 2450 про атестування офіцерів діючої армії та резерву. – 102 с.
6. http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz2/docs/1027_rez_1683.htm

Стаття надійшла до редколегії 16.10.2014.

Бондаренко Л. Н., адъюнкт,
Военный институт КНУ имени Тараса Шевченко

ОТОБРАЖЕНИЕ КАТЕГОРИИ ЗАЛОГА В ТЕКСТАХ ФРАНКОЯЗЫЧНОГО ВОЕННОГО ДИСКУРСА И ИХ ПЕРЕВОДЕ

В статье рассмотрен вопрос категории залога во франкоязычных военных текстах и их переводе. Особое внимание было обращено на различие подходов разных ученых при разделении этой категории на виды. В результате детального анализа примеров выражения этой категории на украинский язык были отмечены важность и необходимость функциональной точности при переводе.

Ключевые слова*: Категория залога, виды залога, передача категории залога.*

Bondarenko L. N.*, post-graduate,*
Military Institute, Taras Shevchenko National University of Kyiv

REPRODUCTION OF VOICE IN FRENCH MILITARY TEXTS AND TRANSLATIONS

In this article considered the question of the essence of voice in French military texts and its translations. Particular attention was paid to the different approaches of researchers in the division this voice on types. As a result of detailed analysis of the examples of reproduction of this voice into Ukrainian the importance and necessity of functio nal accuracy of the translation were noted

Key words: Voice, types of voice, reproduction of voice.

УДК 811.124’373.47

Борбенчук І. М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ ЕПІГРАМ Г.В. КАТУЛА

У статті, присвяченій політичним епіграмам римського поета І ст. до н. е. Г. В. Катула, розглядаються лінгвостилістичні засоби, які надали творам поетичності, сатиричного забарвлення, гостроти, що дозволило поезіям стати актуальними та цікавими для сучасного читача.

Ключові слова*: епіграма, сатира, сарказм, іронія, тропи та фігури.*

Історія виникнення епіграми бере свій початок від давньогрецької літератури, де епіграмою вважався нагробний чи присвячений богам напис у вигляді одного або двох

елегійних дистихів із гострою і тонкою думкою афористичного характеру. Відомими грецькими епіграматистами були Архілох і Симонід Кеоський. Зокрема, в епіграмах-епітафіях Симоніда зображено величні картини подій початку V ст. до н. е. У пам'ять про бійців на Марафонському полі, при Фермопілах, Саламіні згадуються такі відомі імена, як Мальтіад і Леонід. З-поміж цих епіграм вишуканим смутком вирізняється напис на могилі Анакреонта [Лосев, 79]. З розвитком індивідуалізму маленькі вірші змінили свою спрямованість і стали зручною формою для передачі вражень поета, його відношення до людей і досить часто мали в'їдливий характер.

В олександрійську епоху епіграма та епітафія розділили сфери вживання і призначення. Епітафія, звузивши специфіку, стала функціонувати в якості нагробного напису, а виділена в окремий жанр епітафія почала вживатись для передачі дотепних, сповнених глибоким підтекстом, думок. До нас дійшло 3 епіграми Сапфо, 26 епіграм лірика Феокріта, зразки епіграм Асклепіада Самоського. І якщо елліністична епіграма являла собою стислий ліричний вірш, іноді з незвичайною кінцевою фразою, то за римських часів вона набула чітких сатиричних ознак.

Видатним поетом римської літератури був Гай Валерій Катул (87-54 рр. до н. е.). Його талант проявився в багатьох літературних жанрах (любовна лірика, епілії, епіталами тощо), та з-поміж них чільне місце посідають епіграми, звернені до ворогів, політичних діячів, суперників у коханні. Бурхливе життя в Римі цього періоду вимагало швидкої реакції на події з метою привернення до них уваги. Епіграма як жанр літератури могла викликати широкий суспільний інтерес, оскільки завдяки короткості, влучності передавала характер події, ставлення власне автора до неї, що звучало в обов'язковому підсумку вірша. На думку Курціуса, "жодна з поетичних форм не сприяє так грі із загостреними, приголомшливими думками, як епіграма… Само собою це добре уживається зі справжнім поетичним змістом" [Курціус, 322].

Життя епіграми коротке, оскільки вона закінчує свій поетичний вік, коли суспільство втрачає інтерес до описаної події чи явища. Однак із творами Катула маємо іншу картину: незважаючи на плин часу вони і сьогодні привертають увагу читачів та науковців різних галузей своєю гостротою, поетичністю, талановитим викладом, а тому є **актуальними** для нашого дослідження. **Мета** даної статті полягає у висвітленні питання лінгвостилістичних засобів латинської мови, використаних у епіграмах Катула, що підтверджують художню майстерність автора та поетичну цінність творів. **Завданням** є виявити в латинськомовних епіграмах лексичні, сатиричні, стилістичні, граматичні засоби, що передають гостроту думки та внутрішню красу слова. У дослідженні **об'єктом** виступили спільні за тематикою політичні епіграми Катула.

Як відомо, перебуваючи в Римі Катул вів досить веселе та безтурботне життя. Цикл епіграм, присвячений ворогам і друзям, коханій жінці та просто невідомій особі відтворюють події, що вражають та мають вплив на поета і його творчість. Часто провідною темою епіграм стає політика. Дослідники припускають, що саме через політичні погляди поет посварився з батьком, прихильником і другом Цезаря. Батькові начебто вдалося примирити сина з Цезарем, і останній навіть запропонував Катулу місце на службі. Достеменно не відомо, чи відбулося примирення двох видатних

діячів Риму – поета і політика, – однак, Катул більше не виступав проти Цезаря у властивій йому поетичній формі – сатиричній епіграмі [Тронский 1988, 339].

Однією з характерних ознак епіграми є адресат, відповідно політичні твори Катула умовно можна поділити на такі, що направлені проти Цезаря *[29, 54, 93],* Гнея Помпея *[29, 113],* цезаріанців, зокрема Мамурри, *[43, 57, 114, 115].* Особливість та своєрідність жанру епіграми в тому, що вона коротко і влучно підкреслює головну думку. Та за розміром епіграма Катула являє собою не лише два елегійні дистихи *[93, 94, 105],* часто це цілі інвективи, що нараховують від чотирьох до двадцяти чотирьох строф *[29, 54, 57, 113, 114, 115].*

Серед лінгвостилістичних засобів, використаних автором, нами були виділені сатиричні засоби (сарказм, іронія, інвектива), лексичні засоби (вульгаризми, демінутиви, неологізми, фразеологізми), художні засоби (тропи та фігури) та стилістичні засоби (синтаксичні конструкції, граматичні форми). Причому досить часто автор поєднує різні види засобів для підсилення сили слова, надання фразі переконливості та відповідного настрою.

Як зазначалося, епіграма покликана викрити негативні явища, вчинки, події. Для цього використовуються такі сатиричні засоби, як іронія – образний вислів, застосований на називанні супротивного, коли про щось говориться ніби в позитивному плані, але прихований підтекст свідчить про зовсім протилежне; сарказм – особливо дошкульна викривальна насмішка, що виявляє крайню ненависть і презирство до зображуваного; інвектива – пряме, зовсім не приховане засудження певної вади. Варто зауважити, що названі вище виражальні засоби в сукупності надають творам іронічно-саркастичного забарвлення.

Мова політичних епіграм досить колоритна, розповідь ведеться переважно в теперішньому часі, автор констатує факти, згадує минулі події або вчинки ворогів. Катулові властиве звернення до своїх опонентів у формі кличного відмінка. Напр.: *(cinaede Romule [29. 5, 9], opulentissime socer generque [29.23-24], salve…puella [43.1], unice imperator [54.7], Caesar [93.1]).* Зустрічаються у поетичних творах такі синтаксичні звороти: неповний ablativus absolutus ***consule Pompeio*** *[113.1],* що вказує на події часів консульства Помпея; аблатив незалежний (повний), що позначає дію, виражену основним дієсловом ***facto consule*** *[113.2];* nominativus cum infinitivo ***mentula*** *conatur Pipleium* ***scandere*** *montem [105.1].*

Політична тема обрана Катулом не випадково. У 50-х рр. І ст. до н.е. політичне свавілля досягло такої межі, що про нього не можливо було мовчати. Поет прагне викрити Цезаря і його оточення завдяки сатиричним засобам сарказму, іронії, інвективі. Для досягнення саркастичного тону були використані численні вульгаризми: Цезар постає *розпусником (impudicus), ненаситним (vorax), азартним гравцем (aleo) [29. 2, 10], кінедом (cinaedus), що надає перевагу неприродним статевим зносинам [29. 5, 9; 57. 1], розпусником (pathicus) [57. 2], коханцем (adulter) [57.8], він піде по всіх ліжках perambulabit omnium cubila піде по всіх ліжках [29. 7].* Цезар і його соратник Мамурра – *improbi cinaedi безсоромні кінеди [57. 1], morbosi pariter однаково розпусні, gemelli utrique обидва близнюки [57. 6].* Часто героєм епіграм виступає Мамурра, названий вуличним прізвиськом *mentula.* Це іменник жіночого роду на позначення

чоловічого статевого органу *(mentula, ae f)*. Для надання людських властивостей ментулі Катул вдається до персоніфікації: *mentula comesset член проковтнув [29.13], aut quid hic potest / nisi uncta devorare patrimonia? Що ж він може, як не пожерти батьківське майно? [29.22], mentula moechatur член займається розпустою [94.1], conatur Pipleium scandere montem захотів вибратися на Пімплейську гору [105.1], mentula habet член має численні статки (у тексті йде перелік майна) [114.2; 115.1]*. Характеристиці Мамурриментули сприяють влучні епітети: *mentula magna minax член великий і загрозливий [115. 8], diffututa mentula заїжджений член [29.13], mentula dives багатий член [114.1]*.

Для саркастичного зображення використано такий поетичний троп як гіпербола: Мамура настільки розпусний, що може ковтати mentula по 200-300 тисяч разів *ducenties comesset aut trecenties [29.14]*. Дружина Помпея кількість коханців із двох збільшила до двох тисяч *sed creverunt milia in unum singula [113.3]*. При описі величезних статків Мамури гіпербола у поєднанні з гомеоптотом (однаковий відмінок) і полісиндетоном (велика кількість сполучників) увиразнює мову, підкреслюючи значення кожного слова. Напр.: *1) aucupium omne genus, piscis, prata, arva ferasque nmашине полювання, всілякі риби, покоси, ниви і звірі [114.3]; 2) prata arva ingentes silvas saltusque paludesque/ usque ad hyperboreos et mare ad Oceanum луги, поля, величезні ліси і маєтки, і болота аж до гіперборейців та до моря-океану [115.5-6]*.

Іронічному настрою сприяють такі лексичні засоби:

1) демінутиви: *ut **albulus** columbus aut Adoneus? Ніби білесенький голуб чи Адоніс? [29.8], nec nigris **ocellis** не з чорними оченятами [43. 2], caput oppido est **pussillum** голова така вже крихітка [54.1], uno in **lectulo erudituli** ambo в одному ліжечку обоє досвідчененькі (в коханні) [57. 7], rivales socii **puellularum** спільні суперники до дівчаток (легкої поведінки) [57. 9], musae **furcillis** praecipitem eiciunt музи відразу вилочками скинули (ментулу) [105.2]*. У 105 епіграмі автор приховано говорить про розмір ментули, адже музам було достатньо маленьких вил, щоб із ним розправитись;

2) неологізми: ***diffututa** mentula заїжджений член [29.13], **expatravit** протратив у розпусті [29.16]; **semilauta** crura недомиті стегна [54.2], **eruditulі** досвідчені у любовних справах [57.7], subtile et leve **peditum** Libonis з тонким і легким лібонським вітром [54.3]*. (іменник *peditum, і n вітри* є медичним терміном, тому в даному випадку це натяк на хворобливий неприємний запах тіла). Неологізми передають нові відтінки на позначення такого явища як розпуста. Поет неодноразово наголошує на тому, що Цезар і його оточення перевищують своїх попередників у розпусті та розбещеності, а тому, можливо, і вносить до словника латинської мови нові лексеми на позначення цих явищ;

3) іронізує автор, вживаючи найвищий ступінь прикметника *eone nomine urbis **opulentissime**/ socer generque, perdidistis omnia?* чи ж не з цієї причини ви, **найніжніші** тесть і зять, усе місто розграбували? [29.23-24] .

Вдалій словесній грі сприяє зовнішнє оформлення епіграми. Серед художніх фігур, покликаних прикрашати мову, були виділені:

1) алітерація: ***M**entula **m**oechatur. **M**oechatur **m**entula. Член займається розпустою. Розпустою займається член [94.1], Ipsa **o**lera **o**l**l**a **l**egit. Горщик сам обирає собі овочі [94.2];*

2) кондуплікація (підкреслює значення повторюваних слів): ***quis*** *hoc* ***potest*** *videre,* ***quis potest*** *pati* ***хто може*** *це бачити,* ***хто може*** *витерпіти [29.1],* ***parum*** *expatravit an* ***parum*** *elluatus est* ***чи ж мало*** *він протратив,* ***чи ж мало*** *розжбурляв [29.16];*

3) повтор рядків у різних частинах вірша: *nisi impudicus et vorax et aleo якщо не безсоромник, і розпусник, і гравець [29. 2 і 10 рядки], cinaede Romule, haec videbis et feres розпусний Ромуле, ти бачиш все і терпиш [29. 5 і 9 рядки], pulcre convenit improbis cinaedis вам пасує безсоромним розпусникам [57. 1і 10 рядки];*

4) градація передає наростання гніву: *paterna* ***prima*** *lancinata sunt bona,/* ***secunda*** *praeda Pontica, inde* ***tertia/*** *Hibera…* ***спочатку*** *були розтрачені батьквські статки,* ***потім*** *Понтійська здобич,* ***по-третє*** *Іберська [29. 17-18].*

Автор полюбляє вдаватися до неочікуваних кінцівок у вигляді фразеологізмів філософського характеру. Наприклад, такі прислів'я є підсумком для деяких епіграм: ***O saeclum insapiens et infacetum!*** *О вік брутальний і вульгарний! [43. 8],* ***Fecundam semen adulterio****. Плодюча зернами розпуста [113. 4],* ***Ipsa olera olla legit.*** *Горщик сам обирає собі овочі [94.2],* ***Fructus sumptibus exsuperat.*** *Прибуток перевищує витрати [114. 4].* Окрім прислів'їв вжиті сталі словосполучення ***furcilla ejicere*** *прогнати в шию [105.2],* ***senex recoctus*** *старий пройдисвіт [54.5],* ***pulcre convenit*** *до лиця, пасує [57.1].*

Характерним поетичним прийомом Катула є побудова епіграми на нагромадженні та повторюваності одного й того ж виражального засобу. Так, 29 епіграма побудована на риторичних питаннях, що не вимагають відповіді, але увиразнюють та підсилюють емоційність фраз. Напр.: *Quid hunc malum fovetis? Aut quid hic potest / nisi uncta devorare patrimonia? Що ж ви це зло оберігаєте? Що ж він може, / як не пожерти батьківське майно? [29. 21-22]* Присвячена подрузі Мамурри 43 епіграма побудована на численних літотах: ***nec minimo naso*** *не з малим носом,* ***nec bello pede*** *не з гарними ногами,* ***nec nigris ocellis*** *не з чорними оченятами,* ***nec longis digitis*** *не з довгими пальцями,* ***nec ore sicco*** *не з витертим ротом,* ***nec sane nimis elegante lingua*** *не з дуже вишуканою мовою.* У 93 епіграмі одна яскрава літота, що як засіб сатири підкреслює презирливе ставлення до людини: ***nil nimium*** *studeo, Caesar, tibi,* ***velle placere*** *я ніскільки не бажаю тобі сподобатися, Цезарю [93.1].*

Важливим нововведенням Катула у латинську поетичну мову є сталий епітет до річки *aurifer Tagus [29.19] золотоносний Таг.* Пізніше римські поети, називаючи річку золотоносною, мали на увазі лише Таг.

Отже, в результаті лінгвостилістичного аналізу політичних епіграм римського поета Г. В. Катула можемо зробити деякі висновки: 1) Катул зумів спричинити масовий резонанс у римському суспільстві завдяки такому жанру літератури, як епіграма; 2) сатиричні засоби: іронія, сарказм, інвектива – у повній мірі передали зневагу і презирство до описуваних подій та політичних постатей; 3) епіграми Катула вдало поєднують поетичну форму з поетичним змістом; 4) фразеологізми, вульгаризми, демінутиви, повтори, підтекст сприяють поетичній грі слів, а розмаїття художніх засобів свідчить про великий талант поета.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворецкий, И. Х. Латинско-русский словарь / Иосиф Хананович Дворецкий. – М.: Русский язык, 2000. – 846 с.
2. Дуров, В. С. Основы стилистики латинского языка: учеб. пособие / Валерий Семенович Дуров. – Спб.; М.: Изд. центр "Академия", 2004. – 112 с.
3. Курціус, Е. Р. Європейська література і латиинське середньовіччя / Ернст Роберт Курціус. – Львів: Літопис, 2007. – 752 с.
4. Лосев, А. Ф. Античная литература: учебник для высшей школы / Алексей Федорович Лосев; [Под ред. А. А. Тахо-Годи]. – М.: ЧеРо, при участии изд. "Омега-Л", 2005. – 543 с.
5. Тронский, И. М. История античной литературы / Иосиф Моисеевич Тронский. – М.: "Высшая школа", 1988. – 464 с.
6. C. Valerii Catulli Carmina/ Recognovit brevique adnotatione critica instruxit R. A. B. Mynors. Oxonii e typographeo clarendoniano. – N. Y.: Oxford University Press 1958. – 113 s.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2014.

И. Н. Борбенчук, асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛИТИЧЕСКИХ ЭПИГРАММ Г. В. КАТУЛЛА

В статтье, посвященной политическим эпиграммам римского поэта I в. до н. э. Г. В. Катула, рассматриваются лингвостилистические средства, придавшие произведениям поэтичности, сатирической окраски, остроты.

Ключевые слова: *эпиграмма, сатира, сарказм, ирония, тропы и фигуры.*

I. M. Borbenchuk, Postgraduate Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

LINGUISTIC CHARACTERISTIC OF KATUL'S POLITICAL EPIGRAMS

The article is devoted to political epigrams of the Roman poet of the 1st century BC Katul. It shows linguistic means that gave the epigrams poetry, satiric color, acuteness which made them up-to-date and interesting for the modern reader.

Keywords: *epigram, satire, sarcasm, irony, tropes and figures*

УДК 811.111’276.2

Борис Д. П.,
Київський національний лінгвістичний університет

ВИЗНАЧЕННЯ СЛЕНГУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ТРАДИЦІЯХ

У статті розглянуто підходи до тлумачення терміна “сленг” у вітчизняній та англомовній (британській і американській) лінгвістиці. Зіставлення низки дефініцій дозволило виокремити п’ять загальних характеристик, на яких ґрунтується визначення онтології сленгу. Простежено і систематизовано родо-видові відношення сленгу зі спорідненими поняттями.

Ключові слова: *сленг, соціолект, форма існування мови, соціолектоцентризм, лінгвемоцентризм, хронологічна варіативність, інтерлінгвальна варіативність.*

Виникнення соціологічної лінгвістики у 20-40-і роки XX століття та її активний розвиток у другій половині XX – на початку XXI сторіч сприяли зміщенню акцентів у мовознавстві і виходу на перший план ідей соціальної природи мови крізь призму відношень *мова – суспільство* та *мова – суспільно заангажований індивід*. Подальша активізація ролі людини як універсального мірила й абсолютної відправної точки знайшла віддзеркалення в антропоцентризмі. Подібний зсув парадигми вимагав появи і / або автономізації нових векторів досліджень, серед яких чільне місце зайняла проблематика форм існування мови загалом і соціолектів зокрема.

Метою цієї статті є визначення загальних характеристик сленгу на основі зіставлення вітчизняної та англійської термінологічних традицій сленгономінації.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань**:

1) зіставити і проаналізувати підходи до тлумачення терміна ***сленг*** на сучасному етапі;
2) виділити загальні характеристики, якими керуються лінгвісти при термінологічній вербалізації онтології сленгу;
3) систематизувати родо-видові відношення сленгу зі спорідненими поняттями.

Об’єктом дослідження є англомовний сленг XXI сторіччя.

Предметом дослідження виступають підходи до тлумачення сленгу у вітчизняному та англійському мовознавстві.

Достеменно невідомо, звідки походить лексема ***сленг***. Авторитетний етимологічний словник „A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language” Ернеста Кляйна вказує на ймовірне скандинавське походження терміна – від давньонорв. *slyngva* „кидати”, когнати якого подибуємо не тільки в давньогерманських (давньоангл. *slingan* [Clark Hall 2000, с. 310], давньоверхньонім. *slīhhan* „повзти” [Schützeichel 1981, с. 175]), а й вірогідно в балтійських (лит. *slinkti* „повзти”) та слов’янських (старослов. *слѫкавъ* „кривий” [Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum 1862-1865, с. 863]) мовах. Семантичний паралелізм сучасних когнатів простежуємо в англ. *slang* „сленг” та норв. *slengja kjeften* „вживати лайку”, *slengjenamn*

„прізвисько”, *slengjeord* „слангізм”; також англ. *sling* „кидати, жбурляти; підвішувати” та нім. *schlingen* „обв’язувати”, *Schlinge* „петля”; дан. *slynge* „строп”; швед. *slunga* „кидати, жбурляти” [Klein 1966, с. 1455, 1458]. Інша версія, яка, щоправда, має значно менше прихильників, пов’язує етимологію терміна ***сленг*** зі словосполученнями *beggars’ language* „мова жебраків” та *rogues’ language* „мова шахраїв / злодіїв” [The Oxford Companion to the English Language 1992, с. 940], які зазнали явища перерозкладу (*beggar|s’→language* та *rogue|s’→language*). Водночас, при детальнішому аналізі такий підхід абсолютно суперечить етимології. Якщо лексема дійсно походить від словосполучень *beggars’ language* та *rogues’ language*, то повинна була існувати проміжна ланка *slanguage* (за моделлю *beggars’ language → slanguage → slang*), і така номема дійсно існує. Проте з’являється вона аж на початку XX століття (як телескопізм, утворений на основі комбінації *slang + language*), тоді як одиниця *slang* відома принаймні з XVIII століття [The Oxford Companion to the English Language 1992, с. 940, 943]. Таким чином, версія про перерозклад словосполучень не витримує жодної критики.

Відсутнє і єдине тлумачення поняття „сленг”, причому як у вітчизняному, так і в англійському мовознавстві. Зіставлення та аналіз низки визначень продемонстрував, що переважна більшість дефініцій сленгу акцентують у ньому такі характеристики.

1. **Розмитість обсягу поняття.**

Численні спроби лінгвістів відмежувати сленг від споріднених явищ засвідчують нерозривний зв’язок і постійний перетин обсягів досліджуваних понять. Вітчизняні мовознавці найчастіше співвідносять сленг із жаргоном та арго [Ставицька 2005, с. 42; Мартос 2006, с. 5; Селіванова 2006, с. 152-153, 560; Мосенкіс 2008, с. 20; Грабовий 2010, с. 6]. Однак унаслідок своєї виняткової динаміки, яка інтенсифікується навіть найменш відчутними соціальними змінами (наприклад, мода на певну субкультуру чи ідіолект окремої постаті), сленг також тісно переплітається з такими поняттями, як „вульгаризми”, „групові говори”, „жаргонізована лексика”, „жаргонізована розмовна мова”, „жаргонна лексика”, „інтержаргон”, „іншомовні запозичення”, „койне”, „колоквіалізми”, „некодифікована розмовна мова”, „неологізми”, „обсценна лексика”, „просторіччя”, „професіоналізми”, „соціолект”, „стилістично знижена лексика”, „суржик”, „територіальні діалектизми”, „урболект”, „фамільярна мова”, а також іноді ототожнюється з формально гіпонімічними поняттями „міський сленг” та „молодіжний сленг”. У наведеному переліку можна виділити дві групи понять: поняття, з якими сленг співвідноситься гіперонімічно / еквонімічно / гіпонімічно (групові говори, жаргонізована розмовна мова, інтержаргон, койне, міський сленг, молодіжний сленг, некодифікована розмовна мова, просторіччя, соціолект, фамільярна мова), та поняття, елементи яких сленг інкорпорує (вульгаризми, іншомовні запозичення, колоквіалізми, неологізми, обсценна лексика, професіоналізми, суржик, територіальні діалектизми, урболект).

В англійській лінгвістиці співвіднесення сленгу з соціолектами подибуємо рідше [The Oxford Companion to the English Language 1992, с. 940; Allen 2001, с. 265]. У більшості випадків сленг тлумачиться як різновид розмовної [The Oxford Companion to the English Language 1992, с. 940; Ayto 2005, с. V; Hughes 2006, с. 437; Bussmann

2006, с. 1084], неформальної [Allen 2001, с. 265; LDOCE 2003, с. 1550; OALD 2005, с. 1380], субстандартної [The Oxford Companion to the English Language 1992, с. 940], некодифікованої [Bussmann 2006, с. 1084; Partridge 2006, с. 3083] мови. Таким чином, можна говорити про *соціолектоцентричність* вітчизняної та *лінгвемоцентричність* (термін ***лінгвема*** вслід за В. К. Журавльовим вживаємо у значенні „форма існування мови" [Жукова 2013, с. 224]) англійської традицій сленгономінації.

Розмитість обсягу поняття „сленг" зумовлена також мовною та соціальною варіативністю в хронологічному плані. Стрімкий суспільний розвиток неминуче веде до змін у ставленні соціуму до сленгу і його носіїв, відмови від старих та прийняття нових ціннісних орієнтирів і норм, ювеналізації соціокультурного простору тощо. Ці процеси інтенсифікуються в умовах безперервного інформаційного буму, наближення точки сингулярності в науково-технічному прогресі та антропоцентризації наукової парадигми, що обов'язково знаходить віддзеркалення в мові загалом і в сленгу зокрема.

Річард Спірс у передмові до свого словника „Slang and Euphemism" зазначає, що термін ***сленг*** пройшов тривалу еволюцію (з середини XVIII ст. [Hughes 2006, с. 437]) від простого найменування кримінального говору / жаргону до узагальненого терміна для позначення жаргонізмів, колоквіалізмів, діалектизмів та вульгаризмів, тобто „будь-якого нестандартного або неприємного слова чи фрази" [Spears 1981, с. VII]. Автори словника „The Oxford Dictionary of Modern Slang" Дж. Ейто та Дж. Сімпсон узагалі виділяють 3 етапи еволюції семантики сленгу:

1) особлива лексика, вживана будь-якою групою осіб-маргіналів (середина XVIII століття);
2) спеціальна лексика або фразеологія певного роду занять чи професії (друга половина XVIII століття);
3) здебільшого розмовна субстандартна мова, яка складається з нових та вже відомих слів, ужитих в особливому значенні (початок XIX століття) [Ayto 2005, с. V].

Суттєвим є зауваження дослідників, що сучасний обсяг поняття „сленг" є діахронічно зумовленим й органічно поєднує в собі всі три наведені тлумачення.

2. **Інтегрованість у систему суміжних понять соціолектики.**

Суперечливість понять „сленг", „жаргон" та „арго" суттєво ускладнюють їхню взаємну локалізацію в лінгвістичній терміносфері.

Найчастіше стикаємося зі спробами делімітації термінів ***сленг***, ***жаргон*** та ***арго***. Л. О. Ставицька в монографії „Арго, жарґон, сленг: Соціяльна диференціяція української мови" розмежовує їх за ознакою первинності / вторинності. Дослідниця вказує, що ***сленг*** є вторинним утворенням і включає до свого складу арго, групові та інші соціальні жаргонізми, некодифіковану розмовну мову, вульгаризми, неологізми, іншомовні запозичення, територіальні діалектизми [Ставицька 2005, с. 42]. У трьох запропонованих дефініціях сленгу Л. О. Ставицька підкреслює такі ознаки, як відкритість, евфемістичність, експресивність, ненормативність, неофіційність, оцінність, стилістична зниженість та усність [Ставицька 2005, с. 40, 42]. Натомість визначальними характеристиками ***арго*** дослідниця вважає наявність паралельного словесно-смислового ряду на рівні дискурсу, практичну спрямованість, прив'язаність до певної професійної / соціальної групи, соціальну відокремленість, таємність, штучність

[Ставицька 2005, с. 22, 30-31]. ***Жаргон*** тлумачиться крізь призму його емоційно-оцінної експресивності, напіввідкритості, соціальної корпоративності, швидкозмінності, а в замкнених групах він виявляє також сигнальну та конспіративну функції [Ставицька 2005, с. 33, 37, 163].

С. А. Мартос розмежовує терміни ***сленг***, ***жаргон*** та ***арго*** за шкалою відкритості / закритості. Делімітація вказаних понять має характер градації, розглядаючи ***сленг*** як відкритий, ***жаргон*** – напіввідкритий, а ***арго*** – закритий соціолекти [Мартос 2006, с. 5]. Наведена диференціація певним чином перегукується з концепцією еволюції арго російського дослідника В. С. Єлістратова. Взявши арго за узагальнену інваріантну одиницю, вчений виділяє три етапи його еволюції: 1) арго як закрита система / герметичний комплекс (превалює таємність; основна рушійна сила – традиція, внутрішня догма); 2) арго як привідкрита система / кінічний комплекс (превалюють осміхнення та плебеїзація; основна рушійна сила – експеримент, пошук); 3) арго як відкрита система / раблезіанський комплекс (превалюють народне осміхнення, вульгаризація, карнавальність, соматизація навколишнього світу; основна рушійна сила – здоровий глузд, виражений у народній поетиці смішного) [Елистратов 2010, с. 616-640].

Делімітацію ***сленгу*** та ***жаргону*** подибуємо і в колективній монографії Ю. Л. Мосенкіса, П. М. Грабового, О. С. Фурси „Феномен українського молодіжного сленгу”. Як і ***сленг***, так і ***жаргон*** розуміються як субстандартні підсистеми мови, що включають лексико-фразеологічні одиниці, які не входять до складу літературної мови і мають емоційно-евалуативне забарвлення. Однак ***жаргон***, на відміну від ***сленгу***, обмежується у використанні вузькою професійною / соціальною групою [Мосенкіс 2008, с. 20].

На тісний зв’язок між одиницями ***жаргон*** і ***сленг*** вказує П. М. Грабовий і в дисертації „Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу”, підкреслюючи тенденцію до використання останнього „для позначення найбільш відкритих та мобільних підсистем некодифікованої мови”, а також його активне поширення та популяризацію сьогодні. До онтологічних ознак сленгу вчений відносить функціонування поза межами літературного слововживання, перевагу конотативного елемента над денотативним, значну поширеність поза межами соціальної групи та використання здебільшого в усному мовленні [Грабовий 2010, с. 6].

Чимало мовознавців розглядають ***сленг*** як синонім ***жаргону***. „Словник лінгвістичних термінів” Д. І. Ганича та І. С. Олійника фактично ототожнює ці терміни, визначаючи ***жаргон*** як „соціальний діалект” [Ганич 1985, с. 78], а ***сленг*** як „жаргонні слова або вирази, характерні для людей певних професій (моряків, художників) або соціальних прошарків” [Ганич 1985, с. 263]. ***Арго*** тлумачиться як мова якоїсь вузької соціальної чи професійної групи, яка штучно створюється з метою мовного відокремлення і відзначається головним чином наявністю слів, незрозумілих для сторонніх [Ганич 1985, с. 20]. Таким чином, ***жаргон***, ***сленг*** і ***соціальний діалект*** по суті ототожнюються, а делімітація ***арго*** ґрунтується єдино на його криптолалічності.

В енциклопедії „Українська мова” ***сленг*** тлумачиться в ширшому значенні як синонім ***жаргону***, а у вужчому – як інтержаргонне явище, наближене до ***просторіччя***, але вживане не тільки людьми, які недостатньо обізнані з нормами літературної мови,

а й особами, які ними володіють. Важливе зауваження стосується зарубіжної україністики, де характерне ототожнення ***сленгу*** з ***міською розмовною мовою*** [Українська мова 2004, с. 608].

На абсолютну синонімічність термінів ***сленг*** і ***жаргон*** вказує І. І. Щур, наводячи як їхні онтологічні ознаки відносну відкритість, груповий характер, емоційну забарвленість, інтердіалектність, напівдіалектність, нелітературність, неформальність, субстандартність, усність, фамільярність. ***Арго*** мовознавець тлумачить як своєрідну антимову або умовну мову, яку спеціально створює певна соціальна група з метою таємного спілкування та відособлення себе від інших [Щур 2006, с. 7]. Ототожнення ***сленгу*** та ***(соціального) жаргону*** подибуємо також в термінологічній енциклопедії „Сучасна лінгвістика" О. С. Селіванової. Обидві одиниці розглядаються у протиставленні до арго як „таємної, конспіративної форми існування мови замкнених соціально-професійних груп" [Селіванова 2006, с. 152-153, 560].

Вживання терміна ***сленг*** у вітчизняній лінгвістиці визнають не всі мовознавці. Автори колективної праці „Сучасна українська літературна мова: лексика і фразеологія" (за редакцією І. К. Білодіда) вказують на розповсюдженість терміна ***сленг*** здебільшого в зарубіжному мовознавстві у значенні „розмовного варіанта мови тієї чи іншої професійної або соціальної групи". Еквівалентами ***сленгу*** у вітчизняній лінгвістиці вважаються ***жаргон*** та ***просторіччя*** як явища диференціації мови, що мають відповідно вужчу та ширшу соціальну базу [Сучасна українська літературна мова: лексика і фразеологія 1973, с. 197].

В. Д. Бондалєтов у посібнику „Социальная лингвистика" взагалі відмовляється від терміна ***сленг***, а розмежування ним ***арго*** та ***жаргону*** загалом має непослідовний і суперечливий характер. Так, дослідник приписує останнім двом термінам функцію втаємничення, однак жаргон служить також „своєрідним паролем, засобом розпізнання „своєї" людини на відміну від решти („ворогів", жертв)" [Бондалетов 1987, с. 74]. В. Д. Бондалєтов також вказує, що в арго переважає нейтральна лексика, а в злодійському жаргоні – емоційно-експресивна [Бондалетов 1987, с. 70]. Однак дещо згодом подибуємо абсолютно протилежне твердження, що частка експресивно-емоційних слів у лексиконі арго становить до 70 % [Бондалетов 1987, с. 74]. Наведені невідповідності жодною мірою не сприяють термінологічному упрозоренню досліджуваних номем.

Отже, аналіз наведених сленгономенів засвідчує тенденцію до соціолектоцентризму у вітчизняному мовознавстві.

3. **Повний термінологічний збіг понять „сленг", „жаргон" і / або „арго" в широкому їх розумінні (у вітчизняній лінгвістиці).**

Можливість ототожнення понять „сленг", „жаргон" і / або „арго" в найширшому розумінні засвідчує у своїх працях чимало українських мовознавців (Л. О. Ставицька [Ставицька 2005, с. 40], Т. М. Миколенко [Миколенко 2006, с. 9], К. Л. Бондаренко [Бондаренко 2007, с. 6], П. М. Грабовий [Грабовий 2010, с. 6], Я. С. Старченко [Старченко 2013, с. 5]). Проте подібні термінологічні збіги є вкрай небажаними, оскільки порушують основні вимоги до термінотворення, а саме дефінітивність (зіставлюваність із чітким окремим визначенням), незалежність від контексту, точність, однозначність та відсутність синонімічного ряду [Д'яков 2000, с. 12-13].

Суперечливість підходів до зіставлення понять „сленг”, „арго” та „жаргон” стала також поштовхом до введення в обіг соціолінгвістики узагальненої одиниці „соціолект” [Ставицька 2005, с. 47; Селіванова 2006, с. 568] з метою обслуговування комунікативних потреб соціально обмежених груп людей [Беликов 2001, с. 30].

4. **Інтегрованість у форми існування мови і / або мовні реєстри.**

Сленг у вітчизняних лінгвістичних працях нерідко тлумачиться також як різновид (міської) розмовної, нелітературної, неофіційної, неформальної, усної і / або фамільярної мови [Сучасна українська літературна мова: лексика і фразеологія 1973, с. 197; Клименко 2000, с. 4; Балабін 2002, с. 37; Українська мова 2004, с. 608; Ставицька 2005, с. 40, 163; Щур 2006, с. 7; Мосенкіс 2008, с. 20; Грабовий 2010, с. 6]. Водночас в англомовній традиції, як уже зазначалося, інтегрованість сленгу в мовні коди (форми існування мови і / або мовні реєстри) взагалі набуває онтологічного характеру. Це чітко простежується в таких ілюстративних дефініціях: „здебільшого розмовна субстандартна мова, яка складається з нових та вже наявних слів, ужитих в особливому значенні” – в „An Encyclopedia of Swearing” [Ayto 2005, c. V; Hughes 2006, c. 437]; „британський або американський варіант недбало вживаної розмовної мови з чітко вираженими соціальними та територіальними різновидами” – в „Routledge Dictionary of Language and Linguistics” [Bussmann 2006, c. 1084]; „динамічний набір колоквіалізмів, які загалом прийнято вважати відмінними від літературної мови і соціально нижчими за неї” – в „The Oxford Companion to the English Language” [The Oxford Companion to the English Language 1992, c. 940]; „будь-яке нестандартне або неприємне слово чи фраза” [Spears 1981, c. VII]; „дуже неформальна лексика” – в „Oxford Guide to British and American Culture” [Oxford Guide to British and American Culture 2009, c. 437]; „дуже неформальні слова та вирази, більш поширені в розмовній мові і вживані переважно певною групою людей” – в „Oxford Advanced Learner’s Dictionary” [OALD 2005, c. 1380]; „вкрай неформальна неконвенційна лексика загального вжитку” – в „Concise Encyclopedia of Sociolinguistics” [Allen 2001, c. 265]; „дуже неформальна, іноді образлива, мова, що використовується людьми, які належать до певної групи” – в „Longman Dictionary of Contemporary English” [LDOCE 2003, c. 1550]; „неконвенційна недіалектна мова, здатна функціонувати в усіх суспільних класах” – в „Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English” [Partridge 2006, c. 3083]. Подані визначення яскраво підтверджують виокремлену нами тенденцію до лінгвемоцентричності англійської традиції сленгономінації.

5. **Ідентифікативність сленгу за його функціями.**

У мовознавчих працях сленгу приписуються різні функції:

1) гумористична функція: *always late in take off, always late in arrival* „італійські авіалінії Alitalia”;
2) евфемістична / меліоративна: *brainless* „чудовий, відмінний”;
3) езотерична / конспіративна / криптолалічна / криптофорна функція: *AK47* „різновид марихуани”;
4) експресивна / виражальна функція: *dopefied* „дивовижний”;
5) емоційно-оцінна функція: *Bible* „інструкція з ремонту мотоцикла марки Harley-Davidson”;

6) ідентифікаційна функція: *battle* „змагатися в ді-джейському мистецтві / виконанні репу / малюванні графіті”;
7) іронічна функція: *eat asphalt* „потрапити в дорожньо-транспортну пригоду на мотоциклі / велосипеді”;
8) компенсаторна: синонімічний ряд *bazooka – beans – beautiful boulders – biscuits – BJs – black rock – blue – bones – boost – brick – bumper – butler* на позначення дешевого курильного кокаїну;
9) лімітивна функція: *bedroom* „місце інтимних зустрічей гомосексуалістів”;
10) людична функція: *El Cid* „наркотик ЛСД”;
11) пейоративна функція: *black hole* „жіночий статевий орган”;
12) ритуальна функція / функція соціального символізму: *big fish, little fish, cardboard box* „типові рухи руками у танці в стилі техно початку 1990-их років”;
13) функція протесту: *Bush-muncher* „прихильник політики Джорджа Буша”;
14) функція мовної економії: *Ac* „автомобіль марки Acura”;
15) функція підкреслення престижу: *dossier* „проект”;
16) функція протиставлення „своїх” і „чужих”: *biff* „дитина, яка страждає від розщеплення хребта”;
17) функція соціального самоствердження особистості: *bap (Black American Princess)* „шанована афроамериканка”;
18) функція табуювання: *drop the kids off at the pool* „здійснити акт дефекації”) [Бондалетов 1987, с. 72; Беликов 2001, с. 31; Ставицька 2005, с. 33, 42-44; Мосенкіс 2008, с. 18-31].

Зазначимо, що жодна з перелічених функцій не здатна диференціювати сленг з-поміж інших соціолектів. Крім того, в більшості випадків конкретний сленгізм актуалізує відразу декілька функцій: наприклад, одиниця наркоманського сленгу *AK47* для позначення різновиду марихуани може виконувати одночасно гумористичну (найпоширеніший наркотик порівнюється з найвідомішим автоматом), езотеричну / табуювальну (для непосвячених – назва зброї, а не наркотику), експресивну (наркотик, який діє напевне, як і відомий своєю надійністю автомат Калашникова), емоційно-оцінну (не звичайна, а власне сильна марихуана), ідентифікаційну / лімітивну / ритуальну (належність до певної соціальної групи, яка передбачає використання відповідного субкоду), іронічну (вплив на організм за інтенсивністю прирівнюється до пострілу з автомата), компенсаторну (соціально маркований синонім нейтрального найменування наркотику) та інші функції. У кожному випадку конкретний набір актуалізованих функцій залежатиме від прагматичних цілей комуніканта.

З огляду на сказане можна зробити висновок, що делімітація сленгу на основі його функцій не є науково виправданою.

Отже, дослідження проблеми сленгономінації у вітчизняній та англійській лінгвістичних традиціях дозволяє зробити такі **висновки**:

Поняття „сленг” характеризується значною розмитістю, що пов’язано з винятковою динамікою самого явища, тісним взаємозв’язком і взаємопроникністю з суміжними явищами, а також хронологічною та інтерлінгвальною варіативністю.

Термін ***сленг*** перебуває в гіпонімічному зв'язку з термінами ***розмовна форма існування мови*** та ***фамільярний мовний реєстр***. ***Сленг*** виступає гіперонімом щодо а) ***соціолекту / групового говору***, який становить лише одну з трьох його діахронічно зумовлених іпостасей; б) ***інтержаргону***, який включає бі- та поліжаргонні поля, однак не охоплює колоквіалізми; в) ***просторіччя***, вживання якого обмежується неосвіченими або малоосвіченими верствами населення.

Сленг тісно переплітається з койне, однак відрізняється від останнього обов'язковою генетичною вторинністю щодо літературної мови, відсутністю необхідності інтеграції гетерогенного населення певного регіону в єдину лінгвосоціальну спільноту та онтологічною нерелевантністю територіального чинника.

Український сленг наразі має міську природу, тому в вітчизняних працях поняття „сленг" і „міський сленг" рівноцінні [Ставицька 2005, с. 255-256]. Для англомовного ж сленгу урболектність є типовою, але не абсолютною ознакою. Про це свідчать, наприклад, новозеландські сленгономени початку XXI сторіччя, пов'язані з сільськогосподарською тематикою: *bloater* „мертва вівця / корова"; *body snatcher* „бонітувальник, який займається відбором худоби на забій"; *career girl* „вівця, позбавлена материнського інстинкту"; *double-yolker* „вівця, суягна двома ягнятами" та ін.

Молодіжний сленг як лінгвістичний термін та лексикографічний маркер слід тлумачити як середовище вживання, а не вербокреації сленгу, оскільки практично весь сленг твориться молоддю [Ставицька 2005, с. 163-164]. Інші вікові підсистеми або малопродуктивні і ще потребують серйозного онтологічного аналізу (дитячий сленг досі не відмежовувався від дитячих неологізмів, дитячих оказіоналізмів та дитячих колоквіалізмів), або акцептують сленгономени в готовому вигляді, тільки відтворюючи їх (сленг осіб середнього та старшого віку).

Сленг є ненормативним (некодифікованим, субстандартним) з погляду літературної норми.

Проаналізований нами емпіричний матеріал початку XXI сторіччя представлений широким спектром лексичних та фразеологічних сленгізмів. Гетерогенність зібраних одиниць виявляється в таких планах:

Генетичний: зовнішні запозичення *bhang* „курильна суміш пилку марихуани та індійського масла ґхі" (з гінді), *caramello* „різновид марокканського гашишу" (з іспанської); внутрішні запозичення *dandruff* „кокаїн", *dinosaur* „людина, яка давно вживає героїн".

Соціальний: професіоналізми *beer chit* „гроші" (у сленгу Королівських ВПС Великобританії), *bergy seltzer* „характерний шипучий звук при таненні айсберга" (у сленгу полярників); урболектизми сленгу міських субкультур *Catherine Wheel* „відрив переднього колеса від землі під час виконання маневру „вогняний дракон" (у скутерному спорті), *bling-blinger* „прославлений / успішний хіп-хопер" (у хіп-хопі).

Стилістичний: вульгаризми *cat pan* „тазик для гігієнічних процедур жінки"; *dish bitch* „тележурналіст, який всю інформацію отримує через супутниковий зв'язок"; сюди ж відносимо обсценні одиниці на кшталт *dog's lipstick* „ерегований необрізаний статевий член", *drink from the furry cup* „здійснювати кунілінгус".

Територіальний: територіальні діалектизми *black death* „електричний стілець" (вжив. у Місісіпі), *blue almonds* „рекреаційний наркотичний коктейль із Віагри та наркотика MDMA" (вжив. у Сіднеї).

Хронологічна варіативність поняття „сленг” виявляється в еволюції його семантики з чіткою тенденцією до розширення обсягу поняття. Тому на кожному синхронному зрізі онтологія та наповнення сленгу відрізнятимуться.

Інтерлінгвальна варіативність поняття „сленг” пов’язана з набуттям ним національно специфічних рис у випадку міграції в інші мови. Тому український чи російський сленг не еквівалентний британському. Неправомірно також ототожнювати сленг англомовних країн з іноземними національно специфічними ідіомами типу аргентинського *лунфардо*, іспанського *херманіа*, польського *вєха*, російсько-українського *суржику* чи франко-канадського *жуалю*. Водночас зіставлення останніх зі сленгом становить вельми **перспективний напрямок** сленгознавчих студій.

З погляду традицій сленгономінації вітчизняна лінгвістика виявляє тенденцію до соціолектоцентричності, тоді як англійська традиція є швидше лінгвемоцентричною. Ширший підхід до тлумачення природи сленгу в зарубіжному мовознавстві допомагає подолати суперечності, зумовлені онтологічною для соціолектоцентризму проблемою делімітації сленгу, жаргону та арго.

З-поміж двох десятків функцій сленгу жодна не може тлумачитися як власне диференційна. Тому ідентифікація сленгу на основі притаманних йому функцій позбавлена наукового підґрунтя.

Відтак, **сленг** можна визначити як **динамічний, інтерлінгвально варіативний ідіом соціолектної або лінгвемної природи.**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабін В. В. Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу / В. В. Балабін. – К.: Логос, 2002. – 315 с.
2. Беликов В. И. Социолингвистика: Учебник для вузов / В. И. Беликов, Л. П. Крысин. – М.: Рос. гос. гуманит. ун-т, 2001. – 439 с.
3. Бондалетов В. Д. Социальная лингвистика: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. №2101 „Рус. яз. и лит.” / В. Д. Бондалетов. – М.: Просвещение, 1987. – 160 с.
4. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.17 „Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / К. Л. Бондаренко; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 19 с.
5. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. – К.: „Вища школа”, 1985. – 360 с.
6. Грабовий П. М. Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова” / П. М. Грабовий; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. – К., 2010. – 18 с.
7. Д’яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д’яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: Вид. дім „KM Academia”, 2000. – 218 с.

8. Елистратов В. С. Толковый словарь русского сленга / В. С. Елистратов. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2010. – 672 с.
9. Жукова И. Н. Словарь терминов межкультурной коммуникации / И. Н. Жукова, М. Г. Лебедько, З. Г. Прошина, Н. Г. Юзефович; под ред. М. Г. Лебедько и З. Г. Прошиной. – М.: ФЛИНТА: Наука, 2013. – 632 с.
10. Клименко О. Л. Поповнення словникового складу сучасної англійської мови з нелітературних підсистем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 „Германські мови" / О. Л. Клименко. – Харків, 2000. – 19 с.
11. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова" / С. А. Мартос; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 20 с.
12. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова" / Т. М. Миколенко; НАН України, Ін-т укр. мови. – К., 2006. – 24 с.
13. Мосенкіс Ю. Л. Феномен українського молодіжного сленгу (сутність, розвиток, контакти) / Ю. Л. Мосенкіс, П. М. Грабовий, О. С. Фурса. – К.; Умань: ПП Жовтий, 2008. – 220 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
15. Ставицька Л. О. Арґо, жарґон, сленґ: Соціяльна диференціяція української мови / Л. О. Ставицька. – К.: Критика, 2005. – 464 с.
16. Старченко Я. С. Лексико-словотвірні інновації в жарґонах української мови (від середини 80-их років минулого століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова" / Я. С. Старченко. – Дніпропетровськ, 2013. – 22 с.
17. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), Зяблюк М. П. та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во „Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
18. Щур І. І. Українськомовний комп'ютерний сленг: формування і функціонування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова" / І. І. Щур; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т філол. – К., 2006. – 20 с.
19. Allen I. L. Slang: Sociology / I. L. Allen // Concise Encyclopedia of Sociolinguistics / Ed. by Rajend Mesthrie. – Elsevier, 2001. – pp. 265-270.
20. Ayto J. The Oxford Dictionary of Modern Slang / J. Ayto, J. Simpson. – Oxford University Press, 2005.- 324 pp.
21. Bussmann H. Routledge Dictionary of Language and Linguistics / H. Bussmann. – Routledge, 2006. – 1304 pp.
22. Clark Hall J. R. A Concise Anglo-Saxon Dictionary / J. R. Clark Hall. – University of Toronto Press, 2000. – 432 pp.

23. Dalzell T. The Concise New Partridge Dictionary of Slang and Unconventional English / T. Dalzell, T. Victor. – Routledge, 2008. – 721 pp.
24. Hughes G. An Encyclopedia of Swearing / G. Hughes. – M. E. Sharpe, 2006. – 573 pp.
25. Klein E. A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language / E. Klein. – Elsevier Publishing Company: Amsterdam – London – New York, 1966. – 1776 pp.
26. Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum / Edidit Franz von Miklošič. – Vindobonae: Guilelmus Braumueller, 1862-1865. – 1171 pagina.
27. Longman Dictionary of Contemporary English / [director, Della Summers]. – Pearson Education Limited, 2003. – 1922 pp.
28. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / [chief editor, Sally Wehmeier]. – Oxford University Press, 2005. – 1834 pp.
29. Oxford Guide to British and American Culture. – Oxford University Press, 2009. – 542 pp.
30. Partridge E. Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English / E. Partridge. – Routledge, 2006. – 4218 pp.
31. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch / R. Schützeichel. – Max Niemeyer Verlag Tübingen, 1981. – 250 S.
32. Spears R. A. Slang and Euphemism / Richard A. Spears. – Jonathan David Publishers, Inc., 1981. – 448 pp.
33. The Oxford Companion to the English Language / ed. by T. McArthur. – Oxford University Press, 1992. – 1184 pp.

Сттаття надійшла до редакції 14.10.2014.

Борис Д. П.,
Киевский национальный лингвистический университет

ОПРЕДЕЛЕНИЕ СЛЕНГА В ОТЕЧЕСТВЕННОЙ И ЗАРУБЕЖНОЙ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ ТРАДИЦИЯХ

В статье рассматриваются подходы к толкованию термина ***сленг*** *в отечественной и английской лингвистике. Сопоставление ряда дефиниций позволило выделить 5 общих характеристик, на которых основывается определение онтологии сленга. Прослеживаются и систематизируются родо-видовые отношения сленга со смежными понятиями.*

Ключевые слова: *сленг, социолект, форма существования языка, социолектоцентризм, лингвемоцентризм, хронологическая вариативность, интерлингвальная вариативность.*

Borys D. P.,
Kyiv National Linguistic University

THE DEFINITION OF SLANG IN UKRAINIAN AND FOREIGN TERMINOLOGICAL SYSTEMS

The article examines approaches to the definition of term ***slang*** *in Ukrainian and English linguistics. Comparative analysis of numerous definitions enabled the delimitation of 5 general characteristics upon which linguists rely while exploring the nature of slang. Hierarchical relationships between slang and cognate notions were also investigated and systematized.*

Keywords: *slang, sociolect, language variety, sociolect-centredness, lect-centredness, temporal variation, interlingual variation.*

УДК 81'42+811.111

Борисенко Н. Д., к. філол. н., доц.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОБІЦЯНКА В ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ

Статтю присвячено аналізу дискурсу британської драми. Досліджується специфіка реалізації обіцянки в персонажному мовленні, її залежність від соціально-статусних характеристик персонажів та ситуації спілкування. Визначаються підходи до аналізу обіцянки у дискурсі персонажів. Розглядаються особливості реалізації мовленнєвого акту промісиву та тактики обіцянки.

Ключові слова: *обіцянка, мовленнєвий акт, промісив, мовленнєві тактики, соціально-статусна характеристика.*

Сучасні лінгвістичні дослідження спрямовані на виявлення того, яким чином відбувається обмін інформацією та взаємовплив учасників спілкування. Комунікативно-прагматичний підхід до аналізу спілкування полягає у спробі висвітлення способу спілкування у широкому сенсі. Саме він і уможливлює залучення таких понять, як комунікативна тактика та мовленнєвий акт, для аналізу дискурсу драматичного твору.

Останнім часом ми бачимо поновлення інтересу до лінгвістичного аналізу п'єси, пов'язане із застосуванням когнітивно-дискурсивного підходу і виділенням як когнітивного, так і комунікативного аспектів дослідження драматичного твору. Драматичний твір розглядається як особлива цілісність або формат знань, що фіксує результати людської діяльності одночасно у плані когніції та комунікації [Петрова 2010, 42]. П'єса відображає підсумки людського досвіду та його осмислення, що дозволяє характеризувати її як когнітивне утворення та ілюструє процес конструювання фрагменту світу, який має свої шляхи й особливості [Петрова 2010, 126], виступаючи

фактом певної культури [Кубрякова 2004, 506]. Драматичний твір сприймається як результат дискурсивної діяльності, особливий вид комунікації [Голованева 2010, 4], перетин різного роду дискурсивних просторів: персонажного, авторського, лінгвокультурного, ґендерного, тощо.

Обидва плани п'єси, когнітивний та дискурсивний, розуміються завдяки адекватній інтерпретації мови драматичного твору, яка відіграє ключову роль у декодуванні смислів. Звідси підсилення уваги не лише до персонажної системи п'єси [Сарычев 2009, 76-79], а й до паратексту та метатекстових елементів п'єси [Сафронов 2003].

Дискурсивний простір драми включає в себе взаємодію автора та глядача, автора та читача, персонажів, персонажів і глядача або читача [Голованева 2010]. Певною мірою можемо говорити про дискурс автора та персонажів, оскільки створені драматургом дійові особи на певному етапі починають жити своїм життям. Якщо п'єса має сценічне втілення, до дискурсу долучаються режисер та актори, що відображує специфіку драми як складного дискурсивного організму. Таким чином, зосереджується увага на сукупністі комунікативних та інформаційних взаємодій персонажів драматичного твору.

У той же час, беремо до уваги той факт, що автор, створюючи мовленнєву характеристику персонажів і реалізуючи певні типи комунікативної поведінки дійових осіб п'єси, керується такими комунікативними правилами та дотримується таких конвенцій спілкування, які існують у реальному житті. У сучасній лінгвістиці набуває ваги думка про те, що діалоги драматичних творів відображують загальну вживаність конструкцій у сфері живого розмовного мовлення, беручи у останнього найбільш типове і фіксуючи його в найбільш розповсюдженій формі [Старостина]. Автор відображує у мовленні персонажів особливості спілкування тієї лінгвокультурної спільноти, членом якої він є. Отже дискурсивний простір британського драматичного твору є надійним джерелом інформації про особливості реального спілкування представників британської лінгвокультурної спільноти у певну епоху.

Наше дослідження обіцянки у дискурсі британської драми здійснюється із урахуванням комунікативно-прагматичного підходу до аналізу мовних даних. З іншого боку, ми враховуємо той факт, що у сучасних дослідженнях мова п'єси розглядається як один з трьох підстилів художньої літератури, що має власні канони та закони [Петрова 2010, 43], коли персонажне мовлення сприймається як стилізоване, що будується за законами жанру, хоча і певною мірою відображує реальне спілкування.

Під обіцянкою розуміємо добровільне взяття на себе зобов'язання виконати щось [Ожегов, Шведова 1995, 419]. Сьогодні у мовознавстві досліджують обіцянку як прямий та непрямий мовленнєвий акт [Колоколова 2008, 137-139], тактику [Атьман 2011, 97] та мовленнєвий жанр [Стексова 2011, 63]. Аналізуються мовленнєві акти обіцянки та клятви в російській картині світу, визначається їх лінгвокультурологічний та прагматичний потенціал [Галлямова 2001, 187-189].

Аналіз персонажного мовлення британської драми показує, що обіцянка реалізується як тактика у процесі комунікативної взаємодії персонажів. При цьому обіцянка характеризується декількома обов'язковими ознаками, коли взяття мовцем на себе зобов'язань є добровільним, контрольованим, направленим на виконання обіцяного у майбутньому, а саме зобов'язання є вигідним для слухача [Былина 2012, 5]

У контексті теорії мовленнєвих актів обіцянка реалізується у актах промісиву та перформативу. Відповідно до поділу В. І. Карасиком мовленнєвих актів на статусно-марковані та статусно-нейтральні [Карасик 1992, 120] промісив може бути віднесений до статусно-фіксованих мовленнєвих актів із висхідним статусним вектором, що підвищують статус слухача. У термінах теорії ввічливості промісив спрямований на реалізацію максими такту і великодушності, яка вимагає від мовця збільшувати власні витрати та брати на себе зобов'язання відносно слухача.

Обіцянка виступає як добровільне взяття на себе зобов'язань мовцем, коли додаткові вимоги до слухача не висуваються, наприклад у розмові брата та сестри:

Alan [cheerfully]: *You've a good half-hour yet, Kay, before you need set out for the London train. I'll take you to the station* [Comes up to her.] *What's the matter? Has all this – been a bit too much for you?*

Kay: *Apparently* [Пристли 1989, 106].

У цьому випадку персонаж-чоловік використовує тактику обіцянки (*I'll take you to the station*) та інтонацію (*cheerfully*) для створення позитивного мікроклімату в діалозі та намагаючись заспокоїти сестру після розмови з матір'ю. Оскільки це не допомагає змінити настрій сестри, персонаж-чоловік вдається до тактики запиту інформації у вигляді прямого квеситиву (*What's the matter?*), який комбінується із загальним питанням (*Has all this – been a bit too much for you?*), що може розглядатись як риторичне та спроба мовця сигналізувати слухачеві про розуміння ситуації. Комбінація інтенсифікатора та лімітатора (*a bit too much*) разом із підметом вираженим неозначеним прикметником та вказівним займенником, що лише натякають на неприємну для слухача ситуацію (*all this*), направлені на зменшення напруження ситуації, виражають співчуття та підтримку мовцем слухача та готовність його вислухати.

Тактика обіцянки комбінується з висуванням умови до слухача, за якої обіцянка буде виконана мовцем:

Sheila: *What – what did this girl look like?*

Inspectir: *If you'll come over here, I'll show you* [Пристли 1989, 144].

Як бачимо з прикладу, персонаж-жінка, яку допитує інспектор поліції про її стосунки із жертвою самогубства реалізує тактику запиту інформації (*What – what did this girl look like?*). Інспектор, що у даній ситуації має більш високий статус, використовує тактику обіцянки у вигляді складнопідрядного умовного речення, де власне промісив (*I'll show you*) доповнюється вимогою (*If you'll come over here*), яка пом'якшується наявністю модального дієслова волевиявлення *will*, що має на меті створити ілюзію вибору та добровільного характеру власних подальших дій у слухача.

Наприклад, у полілозі, що відбувається між членами однієї родини та їх друзями, використання тактики обіцянки персонажем-жінкою є вимушеною реакцією на непряме спонукання персонажа-чоловіка сказати правду:

Stanton: …*You'better tell us what happened now. It was an accident, wasn't it?*

Olwen [in a low strained voice]: *Yes, it was really an accident. I'll tell you what happened, but I can't go into details. It's all too muddled and horrible. But I'll tell you the complete truth. I won't hide anything more, I promise you. I think we'd all better tell everything we know now, really speak our minds*.

Robert [also in a low voice]: *I agree* [Пристли 1989, 48].

Так, фрагмент полілогу включає реалізацію Стентоном непрямого спонукання у вигляді тактики поради (*You'better tell us what happened now*), при цьому репліка персонажа-чоловіка містить розділове питання, що виконує декілька прагматичних функцій одночасно, а саме є підказкою для слухача відносно відповіді, яку хочуть почути присутні, виражає точку зору мовця на ситуацію, відносно якої зроблено попередній запит та має на меті запевнити слухача у підтримці з боку решти присутніх (*It was an accident, wasn't it?*).

Екстралінгвальні характеристики мовлення Олвен (*in a low strained voice*) демонструють нервове напруження персонажа-жінки, а її мовлення включає відповідь на розділове питання у вигляді тактики надання інформації (*Yes, it was really an accident*), де маркер епістемічної модальності *really* має на меті підсилити прагматичний потенціал констативу. Тактика обіцянки реалізується у декількох фразах, коли кожний наступний мовленнєвий акт промісиву підсилює прагматичний потенціал попереднього (*I'll tell you what happened I'll tell you the complete truth I won't hide anything more*), а останній промісив комбінується з перформативом із дієсловом *promise* (*I promise you*). У той же час персонаж-жінка окреслює певні межі своїх обіцянок (*I can't go into details*), що знижує прагматичну цінність останніх, водночас використовує тактику виправдання, пояснюючи причину обмежень (*It's all too muddled and horrible*) та використовує непряме спонукання у вигляді тактики поради (*we'd all better tell everything we know now, really speak our minds*), що є певною вимогою до решти учасників полілогу. Таким чином, хоча взяття на себе обов'язків є добровільним, саме ситуація підштовхує мовця до реалізації тактики обіцянки, при цьому має місце висування її додаткових обмежень чи вимог до слухача.

Тактика обіцянки комбінується з іншими тактиками, наприклад:

Inspector: *And you used the power you had, as a daughter of a good customer and also of a man well-known in the town, to punish the girl just because she made you feel like that?*

Sheila: *Yes, but it didn't seem to be anything very terrible at the time. Don't you understand? And if I could help her now, I would –*

Inspector [harshly]: *Yes, but you can't. It's too late. She is dead.*

Eric: *It's a bit thick, when you come to think of it –*

Sheila [stormily]: *Oh, shut up, Eric. I know, I know. It's the only time I've ever done anything like that, and I'll never, never do it again to anybody. I've noticed them giving me a sort of look sometimes at Milwards – I noticed it even this afternoon – and I suppose some of them remember. I feel now I can never go there again. Oh – why had this to happen?* [Пристли 1989, 147].

У розмові, що відбувається між поліцейським інспектором та молодими представниками заможної сім'ї, поліцейський інспектор використовує наступальні тактики, які спрямовані на звинувачення персонажа-жінки. Так, риторичне питання з прямим порядком слів (*And you used the power you had, as a daughter of a good customer and also of a man well-known in the town, to punish the girl just because she made you feel like that?*), що реалізує тактику звинувачення, змушує жінку вдатись до

самовиправдання (*but it didn't seem to be anything very terrible at the time*), яке комбінується із риторичним питанням (*Don't you understand?*) та має на меті отримати розуміння та підтримку у слухача. Тактика жалкування реалізується у складнопідрядному реченні нереальної умови з модальним дієсловом *could* (*And if I could help her now, I would*) і також направлена на зміну відношення слухача до мовця. Проте реакція персонажів-чоловіків свідчить про їх недовіру до персонажа-жінки. Так, інспектор, перериває Шейлу, а Ерік використовує тактику осуду (*It's a bit thick, when you come to think of it –*). Напружений емоційний стан підкреслюється манерою (*stormily*), вживанням ін'юнктиву, грубої лексики, вигуку, звертання та повтору в наступній репліці (*Oh, shut up, Eric. I know, I know.*). У подальшому тактика самовиправдання (*It's the only time I've ever done anything like that*) комбінується з тактикою обіцянки (*I'll never, never do it again to anybody*), емоційність якої підкреслює повтор прислівника *never* та яка має підсилити вплив попередньої тактики і створити позитивний образ мовця, що розкаявся та визнав свою провину. І хоча у цьому випадку слухачі не отримують прямого зиску від зобов'язання взятого на себе мовцем, мається на увазі, що спільнота у цілому виграє від взяття на себе такого зобов'язання.

Таким чином, обіцянка використовується у персонажному дискурсі британської драми і як незалежна тактика, і як елемент реалізації тактик і стратегій більш широкого плану. При цьому обіцянка може супроводжуватись додатковими умовами, обмеженнями або вимогами до слухача. Прагматична цінність обіцянки полягає у створенні мовцем позитивного враження про себе у слухача.

Подальшою перспективою дослідження, на наш погляд, є аналіз лінгвокультурних, етнолінгвістичних, психологічних та прагматичних аспектів реалізації кооперативних та конфронтативних тактик персонажного дискурсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атьман О. В. Вербализация стратегии саморепрезентации в президентських предвыборных теледебатах как агональный жанр политического дискурса США / О. В. Атьман // Политическая лингвистика. – № 1(35). – 2011. – С. 97-102.
2. Былина Е. Э. Прагматика обещания в современном англоязычном дискурсе : автореф. дис. на соиск. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «германские языки» / Былина Елена Эдуардовна ; Иркутск. гос. лингв. ун-т. – Иркутск, 2012. – 20 с.
3. Галлямова Н. Ш. Речевой акт «обещание, клятва» в русской языковой картине мира / Язык и общество на пороге нового тысячелетия: Проблемы и перспективы: Тезисы докладов международной конференции. – М.:. Эдиториал УРСС, 2001. – С. 187-189.
4. Голованева М. А. К вопросу о драматургической коммуникации / М. А. Голованева // Вопросы лингвистики и литературоведения. – № 1. – 2010.
5. Карасик В. И. Язык социального статуса : монография / Карасик В. И. – М.: Институт языкознания РАН, 1992. – 330 с.
6. Колоколова Н. М. Прямые и косвенные способы выражения речевого акта, структурно-семантическая модель речевого акта обещания / Н. М. Колоколова //

Университетские чтения – 2008: материалы научно-методических чтений ПГЛУ. – Пятигорск: ПГЛУ, 2008. – Часть IV. – С. 137-142.
7. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова / Рос. академия наук. Ин-т языкознания. — М.: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
8. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка : 80000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов и Н. Ю. Шведова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: АЗЪ, 1995. – 928 с.
9. Петрова Н. Ю. Категория когерентности в текстах английской драмы / Н. Ю. Петрова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – № 3. – 2010. – С. 125-131
10. Петрова Н. Ю. К вопросу о канонах построения пьес (когнитивно-дискурсивный аспект) / Н. Ю. Петрова // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2010. – № 1. – С. 42-45.
11. Пристли Дж. Б. Опасный поворот : Пьесы / Дж. Б. Пристли / Сост., предисл., коммент. М. В. Лагуновой. – М.: Высш. шк., 1989. – 205 с.
12. Сарычев В. В. Реплика в структуре драматургического текста / В. В. Сарычев // Вестник Московского государственного гуманітарного университета им. М.м. шолохова. Филологические науки. – 2009. – Вып. 1. – С. 76-79.
13. Сафронов А. А. Смыслообразование в драматургическом тексте и его вторичных интерпретациях : автореф. дис. на соиск. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 – “теория языка” / Сафронов Александр Александрович ; Тверск. гос. ун-т. – Тверь, 2003. – 15 с.
14. Старостина Ю. С. Лингвистические маркеры английской стилизованной разговорной речи (системные характеристики) / Ю. С. Старостина // Коммуникативно–когнитивные аспекты лингвистических исследований в германских языках/ Международный сборник научных статей под ред. А. А. Харьковской. – Самара: «Самарский университет», 2008. – С. 214-221.
15. Стексова Т. И. Речевой жанр обещания в политическом дискурсе / Т. И. Стексова // Политическая лингвистика. – 2011. – №4(38). – С. 63-66.
Стаття надійшла до редакції 17.10.14 р.

Борисенко Н. Д., к. филол. н., доц.,
Житомирский государственный университет имени Ивана Франко

ОБЕЩАНИЕ В ДИСКУРСЕ БРИТАНСКОЙ ДРАМЫ

Статья посвящена анализу дискурса британской драмы. Исследуется специфика реализации обещания в персонажной речи, его зависимость от социально-статусных характеристик персонажей и ситуации общения. Определяются подходы к анализу обещания в дискурсе персонажей. Рассматриваются особенности реализации речевого акта промисива и тактики обещания.

Ключевые слова: *обещание, речевой акт, промисив, речевая тактика, социально-статусная характеристика.*

Borysenko N. D., Cand. of Phil. Sc., Assoc. Prof.,
Zhytomyr Ivan Franko State University

PROMISE IN THE DISCOURSE OF BRITISH DRAMA

The article deals with the discourse analysis in British Drama. The specific character of promise realization in personages' speech, its dependence on the social-status characteristics of the personages and the communicative situation are investigated. The approaches to the analysis of the promise in personages' discourse are singled out. The peculiarities of the promisive speech act are taken into account.

Keywords: *promise, speech act, promisive, speech tactics, social-status characteristics.*

УДК 81'115

Борисов О. О., к. філол.н, доц.,
Чернігівський національний педагогічний університет
імені Т. Г. Шевченка

КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ СВАРКИ У БРИТАНСЬКОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню ознак комунікативної ситуації сварки із встановленням особливостей мовленнєвої поведінки взаємодіючих між собою індивідів – представників британського та українського мовних етносів. Під час аналізу сварки встановлено основні засоби здійснення впливу на комуніканта на фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному рівнях. Досліджено комунікативно-прагматичну складову конфліктної комунікації у ситуації сварки.

Ключові слова: *сварка, комунікативна ситуація, діалог, мовленнєвий жанр, вплив.*

Сучасна лінгвістика продовжує активно досліджувати механізми комунікативної взаємодії, пояснювати успішність та неуспішність її протікання, всебічно характеризувати вплив, який здійснюється комунікантами один на одного [1; 5; 8; 11], що й зумовило *актуальність* поданої статті. *Об'єктом* роботи є сварка у сучасному британському та українському (кіно-) діалозі, який відноситься нами до електронного підтипу дискурсу, а її *предметом* є вивчення етнічно зумовлених мовних, мовленнєвих засобів реалізації сварки, а також комунікативно-прагматичних та невербальних особливостей її протікання, що до цього часу не були у фокусі типологічних досліджень. *Мета* роботи – встановлення лінгвальних та нелінгвальних особливостей сварки у сучасному британському та українському електронному (кіно-) дискурсі.

Наукова новизна полягає в тому, що вперше встановлюються лінгвальні особливості діалогу-суперечки у британському та українському електронному дискурсі. *Матеріалом* дослідження є сучасні британські та українські художні фільми, загальний обсяг скриптів кінодіалогів становить 10000 одиниць.

Сварка є однією з найбільш гострих форм конфліктної взаємодії людей. Згідно К. Ф. Сєдову, сварка – «складний багатоактний, комплексний мовленнєвий жанр, який відображає комунікативну ситуацію соціально-психологічної конфліктної взаємодії індивідів» [10, с. 183]. У термінах прототипової семантики сутність сварки трактується як: *СВАРКА знаю, що ти думаєш про Z щось інше, ніж я говорю: ти думаєш погано, говорю це, тому що хочу, щоб ти казав, що ти говорив погані речі* [1, с. 107].

Сварка відноситься нами до первинних нериторичних мовленнєвих жанрів. Типовим мотивом сварки є спосіб вирішення внутрішнього конфлікту або прагнення викрити особою якусь несправедливість у комунікативному просторі. В аспекті інформаційно-владної концепції комунікації такий тип діалогу характеризується тим, що, по-перше, він набирає рис монологічності, «диктатури» продуцента висловлення, захоплення та утримання ініціативи, лідерства, по-друге, призначений для здійснення «впливу на вольову та емоційну сфери адресата» [11, с. 15], по-третє, являє собою таке чергування повідомлень, зокрема експресивно-емоційного характеру, які, відбиваючи експліцитне вираження мовленнєвих інтенцій комунікантів, можуть не доводиться до свого логічного завершення як через сильний афектований стан адресанта, так і через переривання або підхоплення думок співрозмовника адресатом у вигідному для себе напрямі розвитку конфліктної взаємодії. Відповідно, у прагматичному аспекті сварка характеризуються невиконанням відомих постулатів Кількості, Якості, Релевантності, Способу та Ввічливості. Тож, можливо стверджувати, що сварка має виключно фатичну спрямованість з чітким негативним емоційно-оцінним акцентом [5, с. 180].

Афектованість комунікантів, які намагаються довести власну позицію чи завдати максимальної шкоди соціальному «обличчю» один одному, реалізується у зміні *фонетичного* контуру їхніх висловлень, що виявляється в мовленні обох лінгвоспільнот у вигляді значного підвищення тону спілкування із залученням *емфатичного* наголосу: Jane *You are not fit to associate with me!* [14], Jack *Don't play the cop with me, Marion*. Marion *Take that back! Fucking take that back!* [13] та укр. Карпо *Тату! Не бийтесь!* [2], МАЛЬОК: *Ми всі приречені ...* БІТА: *Що ти мелеш, ідіот! Це ти у всьому винен!* [4]. Темп мовлення значно прискорений, ніж під час іншого конфліктного типу діалогу – суперечки, відбувається швидкій обмін репліками, які коротші за репліки суперечки та більш емоційно марковані: Mr Nick *... maybe a little bet?* Doctor Parnassus *On Valentina?* Mr Nick *No*? Doctor Parnassus *You bastard!* Mr Nick *First to five?... You might win...* [14] та укр. Мелашка *Хто це порозкидав сміття?* Мотря *Я розкидала. Не мети свого сміття під мою присьбу, бо я тебе ним колись нагодую!* Мелашка *А зась! Не діждеш ти мене сміттям годувати! Нагодуй свого Карпа!* [2].

Паузи між сусідніми конструкціями робляться комунікантами, на відміну від суперечки, лише в місцях розгубленості від агресивної словесної атаки та обурення,

що може сприйматися опонентом як тимчасове отримання переваги та правильного спрямування тактичних зусиль у протистоянні: Tony *You let him in... into my world, you bitch!?.. After all I've lavished on you!* [14] та укр. Мальок: *Іди ти, Біта... я сказав що не я відкривав* [4].

Порівняно із ситуацією суперечки, спостерігаємо, що зростає кількість як окличних речень (в 1,7 рази в британському мовленні (326 та 191) та в 1,4 рази в українському мовленні (465 та 317)), так і кількість спонукальних речень (в 1,2 рази в британському мовленні (273 та 219) та в 1,4 рази в українському мовленні (349 та 256)), що також свідчить про більш гострий характер сварки представників лінгвоспільнот порівняно із ситуацією суперечки.

Аналіз речень сварки за метою висловлення виявив також, що українська сварка є більш емоційною за сварку британців: окличних речень – в 1,4 рази більше (відповідно 465 (21,7 %) та 326 (7,6 %); при цьому кількість стверджувальних конструкцій – практично співпадає (604 та 601)), спонукальних конструкцій більше в 1,3 рази (349 та 273).

Під час сварки мовлення британських та українських комунікантів відрізняється вживанням таких стилістичних *морфологічних* засобів:

1) ***іменники, прикметники з суфіксами суб'єктивної оцінки*** в українському дискурсі, а саме – ***зменшеності*** (***пестливості*** – ***-очк, -ик***) у випадку 1. підсилення загрозливих намірів: Кайдаш: *Я поб'ю на тобі оце мотовило на трісочки, як ти не впиниш своєї жінки!* [2], або 2. здатності протистояти ним: Карпо *Ба, не втрете! Я вже не маленький!* [2] або 3. намагання припинити конфлікт: Олег: *Кролику! Ти просто не розбираєш!* [10] та ***зневажливості (-уш, -юг, -иськ, -юк)***, як введення інвективи для демонстрації свого зверхнього статусу: (*дорогуша*): Жирний мужик: *Дорогуша, шампунь теж має запах*! [6] чи образи: Мотря *Ти злодюга, ти відьма!* [2], демонстрації свого ставлення: Іванка: *І не називай мене більше цим придуркуватим назвиськом*! [10], Катя: *Хворий ублюдок, ти вбив всіх моїх друзів, падлюко*! [4] (2 та 8 суфіксів відповідно).

2) ***іменники у множині*** для вираження суб'єктивного ставлення до предмету сварки (знайдено лише приклад в українському дискурсі): Олег *Ці чужі барлоги... антисанітарія. Це не для мене* [10].

3) ***прикметники***, які відносяться до одного іменника з метою підвищення його якості, а саме – лінійне збільшення, і таким чином, підсилення інвективного сигналу повідомлення (1 та 3 випадки): англ. Man *You don't recognise me? You had me barred. You fucking little worm* [13] та укр. Ада *Бездарна, тупа й лінива дитина! ...* Юля *Ви погана, зла фея* [10].

В цілому, відзначимо, що для дискурсу сварки характерне вживання в одній синтаксичній конструкції перед іменником лише одного прикметника, який максимально передає афектований стан адресанта, виражаючи, з його погляду, найбільш адекватне (зокрема образливе, зневажливе) ставлення до об'єкту чи суб'єкту комунікації: англ. Dave *Talk to me, you stupid bitch*…[12], Marion *This fucking job's getting to you* [13] та укр. Кайдашиха: *Виколола, проклята зміюка мені око!* [2], Катя *Ти дійсно хворий маньяк*! [4].

Дослідження лексичної складової комунікативної ситуації суперечки в британській та українській лінгвокультурах рівні свідчить про відмінності у кількості вживання стилістично забарвлених лексичних одиниць та словосполучень в англійському (86 лексем) та українському мовленні (117 одиниць), які, будучи відхиленнями від норми, вживаються з метою максимального впливу на комуніканта. Було встановлено належність виділеного лексикону, який повторяється у мовленні комуніканатів, до підвищеного та зниженого стилістичних регістрів. Так, ***літературно-книжний*** шар лексики підвищеного регістру є обмеженим у використанні: англ. *store detective, to give evidence in court, an apple of discord* (3 одиниці (3,5 %)) та укр. *фея, автограф, Перун* (3 одиниці (2,5%)). Значна перевага спостерігається у функціонуванні одиниць ***зниженого*** тону, зокрема, виділяємо **розмовно-просторічні елементи**: англ. *grand (гроші), for God's sake (13), to make one sick (2), cop (5), to be in heaven (2)* (62 одиниць (72,1 %)) та укр. *йолі-бадалі, скажена собака (2), пацан, обчухрати, з глузду з'їхали, чортова дівка, мала* (60 одиниць (51,4 %)), **сленгізми**: англ. *rat (3), worm* (10 одиниць (11,6 %)), укр. *розкусити, завалити, розтерти, фак, наскочити* (17 елементів (14,5 %)), **вульгаризми**: англ. *bitch (6), shit (6), bastard (7), to fuck off (8), fucking* (22), *bloody (6)* (25 одиниць (12,8 %)) та укр. *паскудство (2), бидло (4), сраний* (8), *мудак (6), падлюка* (4), *виблюдок (6), сволота (5)* (37 елементів (31,6 %)). Таким чином, спостерігаємо те, що в українському мовленні мовленнєвий жанр сварки як за кількісним параметром, так і за параметром варіативності вживаних розмовно-просторічних елементів є більш насиченим у порівнянні з мовленням британських комунікантів. Крім того, хоча жанр суперечки видається більш насиченим стилістично забарвленою лексикою, ніж жанр сварки, в останній функціонує більша кількість вульгаризмів.

З позицій стилістичного синтаксису більш вагомим для англійської сварки є вживання таких прийомів та засобів, як

- еліпсис (91 (41,5 %) та 68 (30,6 %) випадків): англ. Dr Parnassus *I'll kill you!* Mr Nick *Now that would be something! By her birthday then!* та укр. Мотря *Та вже ж бачу, не повилазило* [-].

- парцеляція (відповідно 3 (1,7 %) та 1 (0,5 %) випадків): англ. Marion *I want to live with a writer. Not a fucking croupier* [13] та укр. Олег Зрозумій це не моє. *Жахатися кожного шелесту, впрівати від страху. Наче той мужик із анекдоту* [10];

- риторичні запитання (відповідно 26 (11,9 %) та 18 (8,1%) випадків): англ. *St John I'd kill you? I am killing you? Your words are violent, unfeminine and untrue* [10] та укр. *Іванка Викличу? Я що – дівчинка за викликом?* [10];

- апосейопезис (11 (5%) випадків у порівнянні з 8 (3,6%)): англ. *Jane You'd experience no pain… but I tell you it would kill me!* [12] та укр. Льоня: *Ви, мудаки, вже собі по п'ятнадцять років заробили! Зараз в мене терпець обірветься і я…І я… Телефон дай я тобі сказав!* [6];

В українській мовленнєвій ситуації сварки було встановлено перевагу функціонування таких стилістичних елементів:

- вживання однорідних членів речення (15 (6,8%) випадків у порівнянні з 21 (9,5%)): англ. *St John I'd kill you? I am killing you? Your words are violent, unfeminine*

and untrue [12] та укр. Олег *Може нам іще, як твій татусь – похапцем, у машині? Бруд, мухи, тіснота!* [10].

- ***повтор*** (30 (13,5%) випадки у порівнянні з 36 (16,2%)): англ. *Boromir You fool! It is not yours save by unhappy chance... it might have been mine. It should be mine. Give it to me! Give me the ring!* [14] та укр. Мальок *Скільки ти можеш мені робити зла? За що? Що я тобі зробив? Скільки ти можеш знущатися над мною?* [10];

- ***емфатичні речення*** (43 випадків (19,6%) у порівнянні з 70 (31,5%)):

1) ***лексичний повтор*** (18 (8,2%) випадки у порівнянні з 24 (10,8%)): англ. John *Mamma! Mamma! There's a rat! Rat!* [14] та та укр. Біта: *А тепер говори, якого хрена ти нас сюда завів! Я можу зараз висадити твій мозок на цю стіну. Ти хочеш цього, хочеш?!* [4];

2) ***інверсія*** (18 (8,2%) та 36 (16,2%) випадків відповідно): англ. Saruman *Against the power of Mordor, there can be no victory* [14] та укр. Кайдашиха *Ой, лишечко! Виколола, проклята зміюка мені око!!!* [2];

3) власно ***емфатичні конструкції*** (7 (3,1%) та 10 (4,5%) випадків відповідно): англ. Dave *Didn't you? Well, come on!* [12], Mrs Reed *How dare you speak in this manner!* [14] та укр. Ада *Ах ти ж, негідниця!* [10].

Порівняно із суперечкою у сварці спостерігається зростання кількості вживаних стилістичних засобів та прийомів синтаксису, зокрема, інверсія, повтори, риторичні запитання.

В цілому, в українських мовленнєвих ситуаціях сварки було виділено в 1,01 раз більше вживаних прийомів та засобів, що складає незначну різницю (219 та 222) та може слугувати підтвердженням тези про те, що сварка як природний діалог має приблизно однаковий стилістичний потенціалз незначними етнічними варіаціями.

Вивчення особливостей синтаксису британської та української сварки дозволяє стверджувати наступне: загальна кількість складних речень в дослідженому матеріалі британського мовлення складає 114 (складносурядні (32) та складнопідрядні (82); співвідношення становить 3,8 рази) у порівнянні з простими 1072 (співвідношення становить 9,1 рази в британському мовленні та 5 раз – в українському). В українському мовленні було знайдено 206 складних речень (складносурядні (62) та складнопідрядні (144); співвідношення становить 1,8 рази), що складає у порівнянні з простими 1087 (всього – 1293). Відповідно, кількість складносурядних речень є більшою в українському дискурсі в 1,2 рази, складнопідрядних – в 1,8 рази, так само як і простих речень – в 1,01 рази. На відміну від суперечки, де інтенція мовців розкривається у тому, щоб якомога точніше описати предмет обговорення, спостерігаємо скорочення кількості складних речень (в 1,1 рази в британському мовленні та в 1,7 в українському). Різна кількість проаналізованих речень при однаковому обсязі слів свідчить про те, що в середньому для англійських речень комунікативної ситуації сварки так само характерним є більш об'ємні розміри їх конструкцій.

При дослідження комунікативно-прагматичної складової сварки було встановлено, що сутність конфлікту в обох етнічних дискурсах визначається скоріше активним вживанням *директивів* (273 (23 %) та 349 (27 %)) і *менасивів* (31 (1,1 %) та 45 (2,3 %) одиниць), на відміну від суперечки, якій притаманний більш питальний характер

комунікації та значно нижчий рівень вживання *директивів* (219 (18,2 %) та 256 (17,5 %) одиниць) і *менасивів* (7 (0,6 %) та 13 (0,9 %) одиниць). Було виявлено, що для цього типу англійського конфліктного мовлення (всього – 1186 речень в британських та 1293 речень в українських кіносценаріях) у порівнянні з українським характерним є вживання меншої кількості *констативів* (601 (50,8%) та 604 (46,7%)), *квеситивів* (відповідно 263 (22,1 %) й 278 (21,5%)). Щодо таких мовленнєвих актів, як *перформативи* (13 одиниці (1,1 %) та 13 одиниці (1 %)), та *промісиви* (5 (0,4 %) та 4 (0,3%)), то спостерігаємо прилизно однакову їхню кількість.

Афективність сварки є настільки гострою, що репліки-стимули та реакції переростають у фізичну взаємодію (аналіз матеріалу дозволяє говорити про такі найбільш частотні дії, як удари руками, ногами, предметами, укуси, боротьбу). Визначимо випадки *прямої* та *непрямої* агресії (кількісні підрахунки свідчать про 32 та 39 разів невербальної агресивної поведінки, виявленої в англійському та українському дискурсах, співвідношення становить 1,2 рази). *Пряма агресія* реалізується тоді, коли активність інвектора спрямована на завдання фізичної шкоди інвектуму: англ. Jack *Wait a minute. You got yourself barred.* Man *It was you, you shit!* [Хапає Джека за краватку та обидва у боротьбі валяться на асфальт] [13] та Біта: *Це все через тебе, козел! Це ти винен!* [Накидається та душить Малька] [4]. Непряма агресія реалізується у формі спрямування дій інвектора на певні об'єкти, які знаходять у ціннісному полі інвектуму, та вплив на які розцінюються обома як удар по соціальному статусу та психологічному стану адресанта: англ. Dave *Don't chuck my clothes out! Dil Take your fucking goldfish, too!* [Діл хапає банку з золотою рибкою та викидає її з вікна] [12] та укр. Мелашка *Ти думаєш, що я тобі мовчатиму? То ти мене вчиш як малу дитину? Ось тобі, ось тобі!* [розкидає сміття] Мотря *То ще ти так!* [2].

Таким чином, аналіз діалогу-сварки на матеріалі британських та українських кінофільмів свідчить про те, що його конфліктна складова реалізується гостріше у порівнянні із суперечкою, що виявляється на фонетичному (підвищений тон, висока швидкість, відсутність пауз між зміною мовців та їх наявність у випадку розгубленості, неможливості зібратися з думками тощо, перебивання з метою захвату ініціативи), морфологічному (зокрема збільшення в українському мовленні кількості вживаних суб'єктивних суфіксів), лексичному (значно більша кількість вживаних вульгаризмів), синтаксичному (скорочення довжини реплік, незакінчені чи еліптичні конструкції, збільшення кількості окличних речень тощо) рівнях. Саме такі засоби розглядаються комунікантами як найбільш ефективні з погляду здійснення впливу один на одного. Англійська сварка є менш емоційною порівняно з українською; однак, в обох випадках вона протікає більш гостро у порівнянні з суперечкою. В комунікативно-прагматичному аспекті відмічаємо значне збільшення кількості вживаних менасивів та директивів, які визначають конфліктність взаємодії. Іноді спостерігаємо активне використання агресивних невербальних засобів вираження емоційності. Виявленою аломорфною ознакою є кількісне варіювання вживаних мовних засобів, мовленнєвих прийомів та мовленнєвих актів, які сформували прагматичну тканину тексту дискурсу. Перспективою подальших досліджень є встановлення основних аломорфних та ізоморфних параметрів таких типів діалогу, як розмова, бесіда, суперечка та сварка в британському та українському електронному дискурсі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вежбицкая А. Речевые жанры / А. Вежбицкая // Жанры речи. – 1997. – С. 99-112.
2. Войтюк І. Кайдашева сім'я, або сумна веселка[Електронний ресурс] / І. Войтюк. – Режим доступу: http://screenplay.com.ua/screenplays/?id=193
3. Голіченко Ю. Перше вересня [Електронний ресурс]/ Ю. Голіченко. – Режим доступу : http://www.kinokolo.ua/scripts/18/.
4. Кобильчук Л. Штольня [Електронний ресурс] / Л. Кобильчук. – Режим доступу : http://www.kinokolo.ua/scripts/19/.
5. Кощеева О. В. Жанр ссоры в детском дискурсе / О. В. Кощеева // Текст – дискурс – картина мира. Межвузовский сборник научных трудов. – Вып. 6. – Воронеж : Издательство «Истоки», 2010. – С. 180-188.
6. Росич О. Олігарх [Електронний ресурс] / О. Росич. – Режим доступу : http://www.kinokolo.ua/scripts/10/.
7. Росич О. Останній забій [Електронний ресурс] / О. Росич. – Режим доступу : http://www.kinokolo.ua/scripts/8/
8. Седов К. Ф. Внутрижанровые стратегии речевого поведения: «ссора», «комплимент», «колкость» // Жанр речи. – Саратов : Издательство Государственного учебно-научного центра "Колледж", 1997. – С. 188-195.
9. Ткаченко В. Кіт із капустою [Електронний ресурс] / В. Ткаченко. –Режим доступу : http://screenplay.com.ua/screenplays/?id=471.
10. Трубай В. Сто тисяч за кохання [Електронний ресурс] / В. Трубай. – Режим доступу : http://www.screenplay.com.ua/screenplays/?id=469.
11. Фадєєва О. В. Стратегії й тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови) / О. В. Фадєєва : автореф. дис. … канд. філол. наук. 10.02.04. – Київ, 2000. – 19 с.
12. Jordan N. The Crying Game [Електронний ресурс] / N. Jordan. – Режим доступу : http://www.imsdb.com/scripts/Crying-Game.html.
13. Mayersberg P. Croupier [Електронний ресурс] / P. Mayersberg. – Режим доступу : http://www.imsdb.com/scripts/Croupier.html.
14. McKeown T., Gilliam Ch. The Imaginarium of Doctor Parnassus [Електронний ресурс] / T. McKeown, Ch. Gilliam. – Режим доступу : http://www.imsdb.com/scripts/Imaginarium-of-Doctor-Parnassus.
15. Walsh F. The Lord of Rings : Fellowship of the Ring [Електронний ресурс] / F. Walsh. – Режим доступу : http://www.imsdb.com/scripts/Lord-of-the-Rings-Fellowship-of-the-Ring, html.

Стаття надійшла до редакції 9.10.14.

Борисов А. *А.,* к. филол. н, доц.,
Черниговский национальный педагогический университет имени Т. Г. Шевченка

КОММУНИКАТИВНАЯ СИТУАЦИЯ ССОРЫ В БРИТАНСКОМ И УКРАИНСКОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию признаков комуникативной ситуации ссоры и определению особенностей речевого поведения взаимодействующих между собой

индивидов – представителей британского и украинского языковых этносов. Во время анализа ссоры были выявлены основные средства влияния на коммуниканта на фонетическом, морфологическом, лексическом, синтаксическом уровнях. Исследована коммуникативно-прагматическая составляющая конфликтной коммуникации в ситуации ссоры.

***Ключевые слова**: ссора, коммуникативная ситуация, диалог, влияние.*

Borisov A. A., Candidate of Science, Associate Professor,
Chernigiv Taras Shevchenko National Pedagogical University

THE COMMUNICATIVE SITUATION OF QUARREL IN BRITISH AND UKRAINIAN DIALOGICAL DISCOURSE

The article is devoted to the communicative situation of 'quarrel' research as well as British and Ukrainian interlocutors' speech behavior establishment. The basic means of impact implementation in communication were found out on the phonetical, morphological, lexical and syntactical levels. The communicative-pragmatic aspect of conflict communication in the situation of quarrel was investigated.

***Keywords**: communicative situation, argument, dialogue, impact.*

УДК 811.161.2'276.3-053.2'246.2

Брага І. І., к. філол. н., доц.,
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

СУРЖИК У РОДИННОМУ СПІЛКУВАННІ ДІТЕЙ

Статтю присвячено вивченню особливостей мовлення дітей, соціалізація яких відбувається у родинному середовищі батьків, що послуговуються суржиком та мешкають в м. Суми і містах – районних центрах Сумської області. Для мовної поведінки таких дітей характерні механізми змішування і перемикання кодів. Специфіка "дитячого" суржику полягає в тому, що в ньому реалізується тільки механізм змішування кодів, на відміну від дорослих, які володіють й іншими кодами, – у їхньому мовленні одночасно "спрацьовують" механізми перемикання і змішування кодів. Водночас суржик дітей подібний до суржику тих мовців, для яких він являє собою єдиний засвоєний код.

***Ключові слова**: дитяче мовлення, інпут, дитячий білінгвізм, мовна поведінка, перемикання кодів, змішування кодів, українсько-російський суржик.*

Проблема дитячого білінгвізму, що на сьогодні активно розробляється як у зарубіжному, так і в українському мовознавстві, перебуває на перехресті кількох напрямів

науки про мову – психо-, онто- і соціолінгвістики. У зв'язку із цим учені заявляють про появу нових інтеграційних наукових дисциплін – соціопсихолінгвістики, вікової соціолінгвістики, онтосоціолінгвістики, вікової білінгвології, онтобілінгвології. У центрі уваги дослідників опиняються особливості засвоєння, функціонування та статусне співвідношення різних мов у дитячому віці, роль інпуту в мовный соціалізації та мовленнєва діяльність дітей-білінгвів, формування їхньої мовної, мовленнєвої та комунікативної компетенції тощо.

Дитячий білінгвізм, фундамент для вивчення якого заклали видатні психологи Ж. Піаже, Л. Виготський, О. Лурія, Н. Імедадзе, О. Негневицька та ін., опинився у колі наукових інтересів багатьох сучасних лінгвістів (О. Шахнарович, С. Цейтлин, К. Протасова, Г. Чиршева, О. Черничкіна, О. Бернгардт, Т. Дерюгіна та ін.), увагу яких, в основному, зосереджено на ранньому збалансованому й одночасному білінгвізмі. Вивчення дитячої двомовності набуває особливої актуальності в ситуації масового тривалого контактного українсько-російського білінгвізму в його диглосній формі, щоправда, робіт, які торкаються цього питання, небагато (Н. Шумарова, Н. Бікова, О. Руда, Л. Боть, Н. Галунова та ін.).

Метою нашої наукової розвідки є вивчення специфіки комунікативної діяльності двомовних дітей дошкільного і молодшого шкільного віку, мовна соціалізація яких відбувається у родинному середовищі носіїв суржику. Така постановка мети вимагає виконання таких завдань: 1) виявити факти домінування певної мови в різних комунікативних ситуаціях; 2) з'ясувати особливості перемикання і змішування кодів у дитячому мовленні.

Матеріалом дослідження стали результати анкетування, спостережень, а також аудіозаписи мовлення дітей, що мешкають в м. Суми і містах – районних центрах Сумській області, яка належить до регіонів компактного проживання носіїв УРС (див., наприклад: [10]).

При доборі матеріалу дослідження нас передусім цікавило дитяче білінгвальне мовлення в соціально-нейтральних умовах, під якими, слідом за Є. Верещагіним, розуміємо такі умови комунікації, коли мовець, за самоспостереженням, "не думає, як сказати" (цей критерій для нас був визначальним), і які виникають при спілкуванні людей, рівних за соціальним станом, тобто які мають однакову соціальну історію [2, 95] (у нашому випадку – діти-однолітки) або ж у спілкування з рідними і близькими людьми, адже, по-перше, спілкування мовців, що відбувається в родинному середовищі як зоні послабленого соціального контролю (за Л. Крисіним), характеризується розкутістю, невимушеністю, спонтанністю і непідготовленістю, по-друге, як зазначають дослідники, "вибір мови і створення тексту можливі для дитини лише в ситуаціях психологічного комфорту, звичності й стабільності комунікативних правил" [11, 37].

Учені остаточно не з'ясували, у якому віці повністю встановлюється диференціація мов і відповідно формуються регулятивна функція і функція планування: одні дослідники вважають, що у віці двох років, точніше – наприкінці другого року життя дитини (Н. Імедадзе), інші – у віці трьох років (О. Негневицька, О. Шахнарович) або між трьома – чотирма роками (М. Сигуан, У. Ф. Маккі). Виходячи із цього, "віковий

ценз” дітей-білінгвів, мовлення яких вивчається, становить 3 роки, а матеріалом дослідження послугувало мовлення дітей таких вікових категорій: молодший (3-4 роки), середній (4-5 роки), старший (5-6 роки) дошкільний вік, а також молодший шкільний (6-8 роки) вік. У роботі не торкаємося питань, пов’язаних з “автономним дитячим мовленням” (Ч. Фергюсон, О. Лурія).

Сучасні дослідники дитячого мовлення говорять про вплив мовленнєвого середовища на оволодіння дитиною рідною мовою, яке визначає обсяг і характер інпуту – сукупності усієї мовленнєвої продукції дорослих, яка сприймається дитиною [11, 43].

Первинним середовищем, у якому дитина отримує не тільки початкові знання про довкілля, а й починає засвоювати мову / мови, є родина. Вчені підкреслюють роль батьків, особливо матері, її мовленнєвої поведінки в мовній соціалізації дитини (див., наприклад: [11, 24–35, 45]), оскільки спілкування з матір’ю, як образно висловилася Н. П. Шумарова, є “першим кроком на шляху осягання дитиною навколишнього світу і власного “я” [14, 29].

У дослідженні мовної компетенції українсько-російських білінгвів Н. Шумаровою експериментально було доведено, що найбільш значущим чинником диференціації мовної поведінки людини є мова батьків (мова дитинства) [13, 16–17; 14, 29]. Проаналізувавши особливості спілкування членів двомовної сім’ї в умовах українсько-російського білінгвізму, Т. Кузнєцова експериментально підтвердила теоретичні погляди багатьох мовознавців про домінувальну роль матері в становлення мовної особистості дитини [5, 8]. Викладені положення особливо релевантні при вивченні дитячого білінгвізму (див.: [12, 188–194]), адже саме родина найбільш активно впливає на формування дитячого білінгвізму, являючи собою мікросоціум зі своєю специфікою використання мовних засобів двох і більше мов.

Структура нашої наукової розвідки зумовлена тими соціолінгвістичними методами, які були використані під час дослідження мовлення дітей в сім’ях носіїв українсько-російського суржику (визначення див.: [6, 77; 7]), а саме: опитування, спостереження і аудіозапис живого мовлення.

Аналіз результатів анкетування, проведеного у 2008 – 2009 рр. серед студентської молоді м. Суми (усього 289 респондентів) дозволив установити, що для респондентів групи “українці з рідною українською мовою” (усього 244 осіб) середня частота використання мовного коду в сімейній сфері спілкування розподіляється наступним чином (методику статистичної обробоки матеріалу див.: [13]): українська мова – 0,350, російська мова – 0,121, УРС – 0,431; інший варіант – 0,097 (сюди ввійшли наступні варіанти відповідей: українська і російська мова – 0,027; українська мова й УРС – 0,010; російська мова й УРС – 0,004; українська, російська мови, УРС – 0,008), без відповіді – 0,0048. Як бачимо, найчастіше роль “домашньої мови” виконує УРС. У сімейному середовищі найвищий показник відносної частоти використання УРС зафіксовано при спілкуванні з батьками і дідусем / бабусею (відповідно 0,533 и 0,512), а найнижчий – з дітьми-учнями (0,246).

Спостереження та аудіозаписи живого мовлення дозволили скоригувати дані опитування і засвідчують наступне.

1. Питома вага УРС дещо занижена, оскільки багато з тих респондентів, хто в анкеті зазначив українську мову як мову сімейного спілкування, самі говорили суржиком.

2. У дорослих при спілкуванні з дітьми, дошкільнятами і молодшими школярами, дійсно існує установка говорити "чистою українською мовою" (за визначенням самих респондентів) для того, щоб діти засвоювали нормативне мовлення і для полегшення навчання в школі. Щоправда, зміна мовленнєвого коду, як правило, нетривала: з одного боку, відчутний тиск стереотипу "УРС – сімейна мова" (для всіх носіїв УРС), а з іншого – недостатній рівень мовної компетенції (для тих мовців, єдиним засвоєним кодом яких є УРС). Перемикання коду в напрямку "УРС → українська мова" здебільшого пов'язане із зміною теми спілкування на "шкільну".

3. Існує стереотип, що старше покоління, дідусі й бабусі, говорять суржиком і представники середнього і молодого покоління, спілкуючись з ними, найчастіше переходять на УРС. Аналіз мовлення старшого покоління у порівнянні з мовленням середнього і молодого виявив, що у старшого покоління мовлення найменше насичене гібридними словоформами.

Тож, як бачимо, значною частиною інпуту в ситуації українсько-російського білінгвізму є суржик.

У ході експериментального дослідження психологічних закономірностей розвитку мовленнєвої діяльності дітей-білінгвів при дотриманні принципу "одна людина – одна мова" Н. Імедадзе виділила два етапи: 1) поява змішаного мовлення на двох мовах; 2) формування мовлення з усвідомленим виділенням двох мовних систем [4, 64]. Перехід до другого етапу гальмується кількома чинниками: 1) соціокомунікативною ситуацією в Сумській області – регіоні українсько-російського порубіжжя, 2) функціонування суржику як мови сімейного спілкування, 3) недотримання принципу "одна людина – одна мова" у процесі мовної соціалізації дітей.

Відмінною рисою дитячого мовлення в умовах українсько-російського білінгвізму є наявність суржику. Розглянемо це на прикладі транскрибованого запису дитячого мовлення (При транскрибуванні дотримано правил, прийнятих в українській діалектологічній практиці. У цьому і наступних фрагментах жирним шрифтом виділяються гібридні словоформи):

Ж˙іў */ woўк і ли^{е}ˈсич·ка // аˈн'і жи^{е}ˈли ˈра-азом // і це йоˈго буў жи^{е}ˈн'іх / а йіˈйі н'іˈв'е-е-с-та // і аˈн'і жиˈли ˈразо^{а}м хараˈшо / н'і^{е}каˈwо н'е аб'іˈжал'і // шч'е ў них буˈла ˈд'ewо^{а}ч'ка ди^{е}ˈтинка // аˈн'і йіў буˈли ˈра-ад'і / шо ў них по^{а}йаˈвилас'а // аˈн'і* ***виˈход'іл'і*** */ гуˈл'а-ал'і* ***з неї*** */ і н'е аб'іˈжал'і // аˈна буˈла хаˈроше^{и}н'каї ˈд'ewо^{а}ч'ко^{а}ї / ˈдуже^{и} пре^{и}ˈду-уже і краˈс'іво^{а}ї ста^{ˈ}новилас' // і ˈмама йіˈйі с ˈпапо^{а}ї л'уˈб'іл'і / ˈду-уже^{и} ˈду-уже^{и} / йак м'і^{е}ˈн'а і ˈмама // і йа зˈнайу / і йа // і ˈйіхн'а ди^{е}ˈтинка ˈкаже^{и} / йа зˈна-айу / шо йа вас ˈдуже^{и} л'убˈл'у / йа в^{ф}с'о зˈнайу //* (Настя, 4,6 р., у сім'і називають *ˈНаст'а, ˈНаст'ен'ка*; інпут – українсько-російський суржик, батьки родом із с. м.т. Хотинь Сумського району Сумської обл.).

Відповідно до методології, розробленої Г. Хентшелем у процесі дослідження білорусько-російського змішаного мовлення [9], залежно від свого походження кожна словоформа була проіндексована, в результаті чого було отримано 4 групи словоформ:

українські, російські, спільні (українські та російські) і гібридні (суржикові). Така індексація враховує синхронне походження морфем і словофом, а не їх історичну етимологію (наприклад, українське слово *заробити* і російське *заработать* мають спільну історичну етимологію, але з погляду синхронної етимології ці слова відносимо до різних мов). Відштовхуючись від думки О. Тараненка про те, що “вихідною основою для дослідження суржику має бути насамперед жива, народна українська мова (на регіональному рівні – її діалектні різновиди або койне)” [8, 49], вважаємо, що наявність українських діалектних особливостей дозволяє уналежнювати словоформи до української мови (наприклад: 1) так зване акання (різний ступінь наближення [о] до [а]), яке характерне для північних говірок, наприклад: *оᵃˈцеї, оᵃˈбдур’ат’*; 2) пом’якшена вимова звука ***[ч]***, що притаманна для живого мовлення східноукраїнського ареалу (південно-східні говірки), наприклад: *кусоч’ок, шч’е*).

Кількісний аналіз займенників, ужитих в наведеному фрагменті мовлення, дозволив встановити їхній склад: українські займенники – *це, йоˈго, йіˈйі* (2 р.), *ў них* (2 р.), *йії, ˈйіхн’а*; російські – *аˈн’і* (3 р.), *н’іᵉкаˈwo, аˈна, м’іᵉˈн’а, вᶠс’о*; спільні – *йа* (5 р.), *вас, нас*; гібридні – *з неї*. Таким чином, загальна кількість вжитих займенників (з урахуванням повторюваних) – 23, з яких українських – 8 (34,8 %), російських – 7 (30,4 %), спільних – 7 (30,4 %), гібридних – 1 (4,4 %). Як бачимо, використання українських, російських і спільних займенників кількісно збалансоване, а кількісний показник гібридних займенників дуже низький. Подібне кількісне співвідношення словоформ спостерігається в аналізованому тексті в цілому: усього словоформ – 80, українських – 33 (41,25 %), російських – 22 (27,5 %), спільних – 22 (27,5 %), гібридних – 3 (3,75 %).

Проаналізуємо інший мовленнєвий відрізок цього самого мовця.

[зітхнула] *Йа гуˈл’айу з друˈз’:а-ами / і вс’е’ґˈда ў ˈмене д’н’і наˈроджен’:а // і поᵃˈтом йа н’е гуˈл’айу з ˈними / а приˈхожу даˈмої і ви ко мн’е приˈход’іт’е на пˈразн’ік // йа коᵃˈлис’ жда ˈла кˈр’осну / шо аˈна пр’іш ˈла ко мн’е на пˈразн’ік // жˈдала жˈдала / а оᵃˈна н’е пр’іˈход’іла // а поᵃˈтом йіх поᵃˈбач’іла / шо аˈна пр’іш ˈла с кˈр’осним // а Арˈт’омк’і і т’еᵈˈб’а н’е буˈло // і ґд’е ви буˈли / йа н’е зˈнала // ˈможет / на тр’ен’еᵈˈровк’е / ˈможет у шˈкол’і / йа н’е зˈна-ала // йа би ˈдумала / ґд’е ви вс’еґˈда ˈход’іт’е // а іш ˈч’е ми ˈкушатимем торт // йа вс’еґˈда н’е зˈнайу / каˈкоў у м’ен’а ˈторт’ік // поᵃˈтом приˈхожу на ˈкухн’у / дивˈл’ус’ / каˈкоў у м’еˈн’а ˈторт’ік // а вам // поᵃˈтом приˈхожу в ˈкомнату і вам н’і каˈжу // це ˈбуд’ет вам с’урпˈр’із каˈкоў краˈс’івиў / йа коᵃˈлис’ зˈйіла з гриˈбоч’ками / ˈкуроᵃч’коў // ˈтока меˈн’і не понˈравилас’а // ˈкуроᵃч’ка меˈн’і панˈравилас’ / гриˈбоч’к’і // ˈдумала / што ˈпасоᵃч’ка / а ўˈкусниў бувᶠ ˈторт’ік / преўˈкусниў / ˈкаждому ў таˈр’елочк’е краˈс’іwoў // там буˈли ˈрозов’ен’к’іў / ˈсин’ен’кіў і з’еˈл’он’ен’кіў // і оᵃˈткуда аˈн’і вз’аˈл’іс’ / ми н’е зˈнайем // в нас таˈк’іх н’іᵉ було // мабут’ йіх ˈрано куˈп’іл’і / а т’еˈп’ер аˈн’і аˈн’і палаˈмал’іс’а і ми йіх ˈвик’інули //* [пауза] *і поᵃˈтом все в нас буˈло //*

У поданому фрагменті виявлено 41 займенник, серед яких українських (*меˈн’і* (2 р.), *у ˈмене, з ˈними, в нас* (2 р.), *йіх* (3 р.), *це, все*) – 11 (26,8 %); російських (*ко мˈн’е* (2 р.), *у м’еˈн’а* (2 р.), *аˈна* (2 р.), *оᵃˈна, ан’і* (2 р.), *теᵈˈб’а, какой* (2 р.), *каждому*) – 13 (31,7 %); спільних (*йа* (8 р.), *ми* (3 р.), *ви* (3 р.), *вам* (3 р.)) – 17 (41,5 %); гібридних немає (0 %).

Отримані результати дозволяють зробити припущення про те, що наявність гібридних, власне суржикових, словоформ не є основним критерієм для ідентифікації мовлення як УРС. Визначальним же, на нашу думку, є використання українських, російських і спільних словоформ в одному висловленні / тексті. Окрім цього, виявлено збалансоване кількісне співвідношення зазначених словоформ, принаймні в межах одного ідіолекту (див. [7; 8]), що надалі буде перевірятися на більшому за обсягом матеріалі.

Як відомо, здатність мовця перемикати коди свідчить про високий рівень володіння мовами. Відповідно до наших даних, перемикання кодів здебільшого притаманне для мовлення дітей молодшого шкільного віку, аніж для дошкільнят. Діти, сімейною мовою яких є УРС, на початковому етапі, як правило, несвідомо і короткотривало переходять на українську мову під впливом україномовних родичів – бабусь, дідусів (*хай, це, оце, отаке, не ˈхочу*) або під впливом ЗМІ, зокрема телебачення, використовуючи фрази із рекламних роликів, назви телепередач або часто повторювані фрази з них (*"Давай одружимось", "Все буде добре", "Україна має таланти", "Голос країни"*). Після того, як такі діти починають відвідувати дитячий садок, перемикання на українську мову стає регулярнішим і урізноманітненим, але залишається короткотривалим: перемикання пов'язане з використанням етикетних одиниць (*добрий день; на добраніч, до побачення, дякую, будь ласка*), назв професій (*кухар, вихователька*), предметів (*цукерка, сік*), їхніх властивостей (*великий, смачний, уважний, слухняний / неслухняний, красивий / некрасивий)*, дій (*бігати, малювати, розфарбовувати; слухатися / не слухатися*) тощо. Характерно, що антропонімічний фонд як дошкільнят, так і молодших школярів, здебільшого є зросійщеним: *Алˈекˈсˈеї, Аˈлˈоша, Андˈрˈеї, Арˈтˈом, Вˈладˈік, Даˈнˈі:л, Дˈеˈнˈіс, ˈДˈіма, ˈДˈімка, Макˈсˈім, Нˈіˈкˈіта, Сˈтˈопа, Тˈімоᵃˈфˈеї ˈФˈедˈа; Аˈлˈона, ˈАнˈа, ˈЖенˈічˈка, Карˈіна, Кˈсˈуша, ˈЛˈена, Маˈрˈіна, ˈМаша* та ін. Вихователів і вчителів діти, як правило, називають українською: *Гаˈлина Гриˈгорˈівна, Свˈітˈлана Ваˈсилˈівна, Окˈсана Анаˈтолˈійівна, Валенˈтина Микоˈлайівна* тощо.

Серед ситуативно закріплених різновидів кодових перемикань можна назвати зміну мови, що здійснюється дітьми у дитячому садку / школі. На заняттях у дитячому садочку або на уроках у школі діти намагаються говорити / говорять українською, а зі своїми ровесниками у вільний, позаурочний час говорять в основному російською або суржиком. Такий стереотип мовної поведінки формується в період 4-6 років, але є нестійким.

Наприклад, у наступному фрагменті мовлення Настя, відповідаючи на запитання матері, сформульовані українською мовою, перемикається на цей мовний код: у першій відповіді обсяг перемикання становить одну словоформу, друга репліка є повторенням репліки матері, третя відповідь являє собою УРС.

А. *Роᵃскаˈжи / йак ви гоᵃˈтовитесˈ доᵃ Ноᵃˈwого ˈроку //* **Н.** *ˈПˈісенˈку? // у-у-у // ну йа ˈпомнˈу / ˈтоко ˈда / ˈдалˈше йа не ˈпомнˈу // ˈтоко* [зітхнула] *оᵃдˈнˈі слоᵃˈва ˈпомнˈу //* **А.** *Ну / а шчо ви там ˈробите? // ну / йаˈкˈі ˈтанцˈі танˈцˈуйете? // йак гоᵃˈтуйетесˈ до ноˈwого ˈроку? //* **Н.** *Гоᵃˈтуйемсˈа до ноˈwого ˈроку? // ми там караˈwод ˈwодиᵉмо // е-е / ˈдˈелайем караˈwод //* **А.** *У вас репеˈтиційі йе йаˈкˈісˈ / так? // йак ви ˈходите? // коˈли?//*

Н. *Ну / ми тре|нуремс'|каждиї ден'// ў ме|не іш|ч'е ад|ниї|в'іршик йест'//* **А.** *Ро^{а}с|казуї //* [Настя читає вірш українською].

Порівняймо два інших фрагменти (спілкування старшої (19 років, далі **С.**) і молодшої (далі **Ж.**) сестер. Дані про респондента: Євгенія, 6,5 р., відвідує дитячий садок, у сім'ї називають *|Жен'а, |Жен'ечка, |Жен'ічка*; інпут – українсько-російський суржик, мати також володіє російською, але вдома нею не спілкується.

У першому фрагменті молодша сестра говорить українською з незначною кількістю суржикових елементів. Припускаємо, що тема майбутньої професії обговорювалася в дитячому садку, тому мовлення молодшої сестри не зазнає впливу суржикового мовлення старшої.

С. *|Жен'іч'ка / а ко^{а}|ли ти |виро^{а}стеш / к'ім ти |хоч'еш стат'? //* **Ж**. *|Кухарем //* **С**. *|Кухарем? // ч'о|го це? //* **Ж**. *Ну то|го шо йа |хочу у|м'іти го|тови^{е}т' |йісти //* **С**. *А так ти не^{и} |хочеш нау|ч'іц:а //* **Ж**. *|Хочу / ну |т'і^{и}ки йа |хочу нау|чиц:а / а по^{а}|том п'і|ти / ход / п'і|ти в |кухар'а //* **С**. *|Жен' / та то|б'і ж надо|йіст' і |дома го^{а}|товит' / шч'е ї там дес'го^{а}|movи^{е}т' //* **Ж**. *Ну і шо-о //*

У другому фрагменті хоча сестри й розмовляють про школу (ця тема обов'язково обговорюється в дитячому садку), перемикання за напрямом "суржик → українська мова" не відбувається, що свідчить про недостатню сформованість механізму перемикання коду відповідно до зміни теми розмови.

Ж. *Ма|р'і-іна //* **С**. *Шо? //* **Ж**. *|Лучше і|ти в^{ф} ш|колу / а не в^{ф} |сад'ік // в^{ф} ш|кол'і ж^{ш} |лучше //* **С**. *А йа |помн'у / ти шч'е не|даўно ка|зала / шо ти не |хоч'еш в^{ф} ш|колу //* **Ж**. *Ну да-а // то|го шо в^{ф} |сад'іку пага|н'іше спат' / а там у|роки пи|сат'//* **С**. *Ну / і шо? // ну / і шо / шо у|рокі пи^{е}|сат'? // ти шо / не^{и} |хоч'еш у|ч'іц:а? //* **Ж**. *Н'е-е-е //* **С**. *З|нач'іт по^{а}|том |будеш ра|ботат' д|ворн'іком? //* **Ж**. *Н'е-е-ет // у|ч'іт'ел'н'іцейу //* **С**. *У|ч'іт'ел'н'іцейу? // за|ч'ем? //* **Ж**. *Уга|даї / йако / йа|кого к|класу // і йа|койу |mowойу //* **С**. *А|ну ж // не з|найу //* **Ж**. *У-у-у // йа |буду у|ч'іт' анг|л'іїс'койу |mowойу //* **С**. *Да ти шо? //* **Ж**. *Да ти шо //* **С**. *А ч'о це ти пр'ам анг|л'іїс'ку / да|ваї н'і|мец'ку //* **Ж**. *А / а йа н'|ічо не з|найу з н'е^{и}|м'ецко^{а}wo^{а} //* **С**. *Йа|кого? //* **Ж**. *Н'е^{и}|м'е-ецкава //* **С**. *У-у // ну так на|уч'ат' //* **Ж**. *А ўдруг^{х} ми там не |будем у|ч'іт'н'е^{и}|м'ецк'ії? //* **С**. *Ну п|приїде^{и}ш і ви / і с|каже^{и}ш / |даїте ме^{и}|н'і / йа |буду у|ч'іт'н'е^{и}|м'ецк'ії //* **Ж**. *А вдруг^{х} ме|н'і не да|дут' / а? //*

Розглянемо інший приклад: фрагменти однієї розмови старшої сестри (19 р., далі – **А**) з молодшою (Дарина, 6,6 р., учениця І класу, далі– **Д**). У сім'ї молодшу сестру називають *Даріна, Дарінка*. За результатами опитування, функціонально першою мовою батька є українсько-російський суржик, а матері – російська мова, може перемикатися на російсько-український суржик. Перша засвоєна мова – російська. Дорослі намагаються підлаштовуватися під українську мову дитини.

Фрагмент 1. **А**. *А шо ви |**уч'іте по^{а}** укра|йінс'к'ії |мов'і?* **Д**. *Сло|ва / |назви |дійі пре^{и}д|мет'іў //* **А**. *Сло|ва / |назви |дійі пре^{и}д|мет'іў? //* **Д**. *Да //* **А**. *А шо **у|ч'іли** до^{а}|ц'ого? //* **Д**. ***Не |помн'у** //*

Фрагмент 2. **А**. *А шо на при|родоз|наўстwo |**уч'іте**? //* **Д**. *Шо |л'убл'ат' |пити тва|ри-ини / |ри-иби //* **А**. *Угу //* [далі нерозбірливо] **Д**. ***Н'е** // ми го|worим про |озеро // йа|к'і wo|доїми не да|йут' |л'удам / |л'уд'ам |пити // с|к'і^{и}ки ў нас йе мо|р'іў в Укра|йін'і // **А**. **С|коко** в нас мо|р'іў в Укра|йін'і? //* **Д**. *Два //* **А**. *А йак нази|вайуц':а? //* **Д**. *|Ч'орне і А|зовс'ке //*

Фрагмент 3. **А**. *Ко^{а}ґ|да ти |виростеш / к'ем ти |хоч'еш стат'?* // **Д**. *П^{е}ро^{а}дав|цом / шоб зара|ботат'ба|гато |д'ен'ег / шоб со^{а}|б'і |кукал ку|пит'* // **А**. *Так а за|ч'ем то|б'і?* // *вз|рослаї ти сил'но |будеш? / вз|росла ко^{аг}да |будеш ра|ботат'?*// **Д**. *Оі / йа думала шч'ас* // **А**. *А шч'ас ти хоч'еш бут' про^{а}давцом?* // **Д**. *Да / шоб заработат' д'ен'ег* // **А**. *А ко^{а}да ти виростеш / ким ти хоч'еш стат'?* // **Д**. *Про^{а}даўцом* // **А**. *І ко^{аг}да виростеш будеш?* // *так а зач'ем тоб'і кукли / ко^{аг}да виростеш?* //

Як бачимо, у першому і другому фрагментах Дарина, яка до фіксованого моменту говорила із сестрою суржиком, при обговоренні шкільної тематики переходить на українську, відповідаючи на питання старшої сестри, мовлення якої протягом усієї розмови залишалось змішаним, тобто ні співбесідник, ні його код не змінювалися, змінилася лише тема розмови. Таким чином, шкільна тема зумовила зміну коду за моделлю "суожик → українська мова". У третьому фрагменті і питання старшої сестри (усього словоформ – 7, українських – 1 (14,3 %), російських – 4 (57,1 %), спільних – 2 (28,6 %), гібридних немає), і відповідь молодшої (усього словоформ – 9, українських – 5 (55,6 %), російських – 4 (44,4 %), спільних і гібридних немає) являють собою українсько-російське змішане мовлення. Варто зазначити, що в третьому фрагментів, на відміну від двох попередніх, гібридних словоформ немає, що не заважає сприймати мовлення як УРС.

Отже, мовна соціалізація дітей у сім'ях носіїв суржику відбувається у специфічних умовах: як інпут, так і дитяче мовлення здебільшого являють собою суржик. Для мовної поведінки дітей характерні механізми змішування (формується на початковому етапі оволодіння мовою) і перемикання кодів (формується пізніше, як правило, у дитячому садку та в школі, і пов'язане здебільшого із зміною теми). Специфіка "дитячого" суржику полягає в тому, що в ньому реалізується тільки механізм змішування кодів, на відміну від дорослих носіїв, які володіють й іншими кодами, – у їхньому мовленні одночасно "спрацьовують" механізми перемикання і змішування кодів, що накладаються один на одного (див.: [9; 1]). Водночас суржик дітей подібний до суржику тих мовців, для яких він являє собою єдиний засвоєний код. У результаті аналізу суржикового дитячого мовлення з'ясовано, що наявність гібридних словоформ не є основним критерієм для його ідентифікації, тобто наявність суржикових словоформ необов'язкова. Визначальним, на нашу думку, є мозаїчне використання українських, російських і спільних словоформ в одному висловленні / тексті. Окрім цього, виявлено збалансоване кількісне співвідношення зазначених словоформ, принаймні в межах одного ідіолекту, що дозволяє говорити якщо не про системність, то про певну впорядкованість суржику. У подальшій роботі виявлені тенденції будуть перевірятися на більшому за обсягом матеріалі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Брага І. І.* До проблеми аналізу українсько-російського змішаного мовлення / І. І. Брага // Українське мовознавство. Міжвідомчий наук. збірник. Вип. 43/1. – К. : Київський націон. ун-т імені Тараса Шевченка, 2013. – С. 424–432.

2. *Верещагин Е. М.* Психологическая и методическая характеристика двуязычия (билингвизма) / Е. М. Верещагин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1969. – 160 с.
3. *Гриценко П. Ю.* Вступ / П. Ю. Гриценко // Говірки Чорнобильської зони : Тексти / упоряд. П. Ю. Гриценко та ін. – К. : Довіра, 1996. – С. 7–19.
4. *Имедадзе Н. В.* К психологической природе раннего двуязычия / Н. В. Имедадзе // Вопросы психологии. – 1960. – № 1. – С. 60–68.
5. *Кузнєцова Т. В.* Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Т. В. Кузнєцова. – К., 1999. – 19 с.
6. *Ставицька Л.* Суржик : суміш, мова, комунікація / Л. Ставицька, В. Труб // Українсько-російська двомовність. Лінгвосоціокультурні аспекти : [зб. наук. пр.] – К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2007. – С. 32–120.
7. *Тараненко О. О.* Українсько-російський суржик: статус, тенденції, оцінки, прогнози / О. О. Тараненко // Мовознавство 2008. – № 1. – С. 14–30.
8. *Тараненко О.* Варіантність vs. стабільність у структурі українсько-російського "суржику" (УРС) : сукупність ідіолектів vs. соціолект / О. Тараненко // Studia Slavica Oldenburgensia 21. Variation und Stabilitдt in Kontaktyarietдten. – Oldenburg : der Carl von Ossietzky Universitдt Oldenburg, 2013. – С. 27–61.
9. *Хентшель Г.* Белорусский, русский и белорусско-русская смешанная речь / Г. Хентшель // Вопросы языкознания. – 2013. – № 1. – С. 53–76.
10. *Хмелько В. Є.* Лінгво-етнічна структура України: регіональні особливості та тенденції змін за роки незалежності / В. Є. Хмелько // Електронний ресурс. Доступно з : http://www.kiis.com.ua/materials/articles_HVE/16_linguaethnical.pdf
11. *Цейтлин С. Н.* Язык и ребенок : Лингвистика детской речи / С. Н. Цейтлин. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 240 с.
12. *Чиршева Г. Н.* Детский билингвизм : одновременное усвоение двух языков / Г. Н. Чиршева. – СПб. : Златоуст, 2012. – 488 с.
13. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція киян : соціолінгвістичний аспект / Н. П. Шумарова // Мовознавство. – 1992. – № 4. – С. 11–17.
14. *Шумарова Н. П.* Мовна компетенція особистості в ситуації білінгвізму / Н. П. Шумарова. – К.: Київський державний лінгвістичний університет, 2000. – 283 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2014.

Брага И. И., к. филол. н., доц.,
Сумской государственный педагогический университет имени А. С. Макаренка

СУРЖИК В СЕМЕЙНОМ ОБЩЕНИИ ДЕТЕЙ

Статья посвящена изучению особенностей речи детей, языковая социализация *которых осуществляется в семейной среде носителей суржика, проживающих в г. Сумы и городах – районних центрах Сумской области. Для языкового поведения детей в подобных семьях характерны механизмы смешения и переключения кодов. Специфика "детского" суржика заключается в том, что в нем реализуется только механизм смешения кодов, в отличие от тех его взрослых, которые владеют и другими кодами, – в их речи одновременно "срабатывают" механизмы переключения и смешения кодов. В то же время суржик детей напоминает суржик тех, для кого он является единственным усвоенным кодом.*

Ключевые слова*: детская речь, инпут, детский билингвизм, языковое поведение, переключение кодов, смешение кодов, украинско-русский суржик.*

Iryna I. Braha, Cand. of Philol. Sc., Assoc. Prof.
A. S. Makarenko State Pedagogical University of Sumy

THE LANGUAGE BEHAVIOR OF CHILDREN IN THE FAMILIES OF THE UKRAINIAN-RUSSIAN SURZHYK NATIVE SPEAKERS

The article studies the specific features of the language spoken by the children whose linguistic socialization takes place in the family environment of the surzhyk ; native speakers living in the city of Sumy and in the district centers of the Sumy Oblast. The mechanisms of code switching and mixing characterize the language behavior of the children in the families of the surzhyk native speakers. The 'child' surzhyk is exclusively distinguished by the implementation of the code mixing mechanism from the surzhyk of adult native speakers who command other codes and simultaneously use mechanisms of code switching and mixing in their language. At the same time, the child surzhyk is similar to that of the speakers who have it as the only code they mastered.

Keywords*: child language, input, child bilingualism,language behavior, code-switching, code-mixing, Ukrainian-Russian surzhyk.*

УДК 811.131.1

Веклич О. А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІТАЛІЙСЬКИХ РЕАЛІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ГРАЦІЇ ДЕЛЕДДИ «ТРОСТИНИ НА ВІТРІ»

У статті аналізується відтворення італійських реалій українською мовою. Розглядаються основні принципи перекладу реалій залежно від їхнього типу. Здійснюється аналіз перекладацьких стратегій, які застосовувалися Віктором Шовкуном при перекладі реалій.

Ключові слова: *реалія, способи відтворення італійських реалій, перекладацькі трансформації, конкретизація, генералізація, класифікація реалій, міфологічні реалії, побутові реалії, реалії природного світу.*

Роман Грації Деледди «Тростини на вітрі» вийшов друком у 1913 році. У 1975 році він був перекладений на українську мову Віктором Шовкуном. Автор роману – Грація Козіма Деледда – відома сардинська письменниця початку ХХ-го століття, перший лауреат Нобелівської премії серед італійських жінок. Загалом творчості Деледди властиве використання реалій, діалектизмів сардинського походження, назв персонажів сардинської міфології, специфічних власних назв. Для романа «Тростини на вітрі» характерним є використання реалій різних типів, особливо міфологічних, побутових та реалій природного світу.

Мета запропонованої розвідки полягає у визначенні особливостей відтворення українською мовою реалій у перекладі роману Грації Деледди «Тростини на вітрі».

Новизна розвідки полягає в аналізі способів передачі авторського стилю та жанрових характеристик при перекладі з італійської мови на українську саме на прикладі творчості Грації Деледди.

Об'єктом дослідження у статті є оригінал роману Грації Деледди «Тростини на вітрі» та його переклад українською мовою у виконанні В. Шовкуна.

Предметом розвідки є способи відтворення реалій українською мовою в перекладі Віктора Шовкуна.

Переклад реалій є важливою складовою відтворення національного колориту певної країни. У перекладознавчих працях «реалія» як термін з'явився у 40-х роках. Його уперше вжив відомий мовознавець А. Федоров у роботі «Про художній переклад». Використовується він на позначення предметів чи явищ матеріальної культури, що не мають лексичних відповідників в інших мовах. Роксолана Зорівчак – провідна українська дослідниця в галузі перекладознавства у своїй праці «Реалія та переклад» формулює визначення таким чином: «Реалії – це моно- і полілексемні одиниці, основне значення яких вміщає (в плані бінарного зіставлення) традиційно закріплений ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови-сприймача» [5, с.58].

Дослідниця пропонує такі класифікації, релевантні з точки зору перекладознавства.

Історико-семантичну:

1) власне реалії (при існуючих референтах);
2) історичні реалії – семантичні архаїзми, які внаслідок зникнення референтів входять до історично дистантної лексики. Вони вміщають фонові знання культурної спадщини. Крім національного, їм характерний хронологічний колорит.

Структурну:

1) реалії-одночлени;
2) реалії- полічлени номінативного характеру;
3) реалії-фразеологізми.

З погляду перекладацької практики Р. П. Зорівчак поділяє реалії на явні і приховані. Прикладом прихованої реалії є українська лексема *рушник*, що має семантичне значення саме вишитого рушника. В італійській мові такою реалією можна назвати лексему *festa*, що перекладається як свято, хоча переважно має релігійний відтінок [5, с.72].

Іншу класифікацію пропонують російські вчені С. Влахов та С. Флорин, що розділяють їх за **предметною** та за **місцевою** ознакою. За предметною ознакою реалії поділяються на **географічні** (найменування об'єктів фізичної географії, в тому ж числі і метеорології) та **етнографічні** (позначають предмети побуту, знаряддя праці і назви професій, назви грошових одиниць, урядових посад, предмети культури, військові реалії тощо). За місцем в площині однієї мови реалії поділяють на **свої** (слова даної мови) та **чужі** (запозичення). В площині двох мов виділяють **зовнішні** (**чужі** для обох мов) та **внутрішні** (**свої** для однієї з мов) [2].

Проте, серед численних варіантів класифікації реалій найдетальнішою вважається класифікація В. С. Виноградова, який поділяє реалії на **побутові** (назви житла, одягу, знарядь праці, грошових одиниць, національних свят), **етнографічні і міфологічні** (назви національних меншин, міфологічних істот)**, реалії природного світу** (назви тварин, рослин, ландшафт, пейзаж)**, реалії державного устрою і суспільного життя** (адміністративні одиниці, титули, військові звання)**, ономастичні реалії** (антропоніми і топоніми), **асоціативні реалії** (символи, певні літературні і мовні алюзії) [1]. Саме цією класифікацією ми вирішили скористатися під час проведення нашої розвідки.

Якщо говорити про відтворення семантико-стилістичних функцій реалій при перекладі, то ми зупиняємося на способах, запропонованих Р. П. Зорівчак: **транскрипція (транслітерація), гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, калькування, транспозиція на конотативному рівні, уподібнення, контекстуальне розтлумачення, ситуативний відповідник.**

Також окремо дослідниця виділяє **перекладацький коментар**, який слід розглядати як додатковий прийом, що супроводжує слова, перекладені без будь-якої лексико-семантичної трансформації, але при цьому це такі слова, що вимагають розширеного пояснення. У перекладі твору «Тростини на вітрі» В. Шовкун вдається до такого прийому для роз'яснення передусім міфологічних реалій:

…sì, la giornata dell'uomo lavoratore era finita, ma cominciava la vita fantastica dei <u>folletti</u>, delle fate, degli spiriti erranti [7, с. 28].

Так, день для робочої людини вже завершився, настає час таємничого казкового життя <u>фолетто</u>*, фей, бродячих духів.

****духи повітря*** [3, с.6]

На думку Джанкарло Буцці – відомого італійського письменника, дослідника творчості Деледди, роман «Тростини на вітрі», як і майже всі інші твори письменниці, описує провінційне життя людей на початку XX-го століття, тож лексику потрібно було підібрати максимально просту, і таку, що найкраще відповідала тій епосі.

Власне, Віктору Шовкуну це вдається, що ми бачимо вже з перших рядків:

Tutto il giorno Efix, il <u>servo</u> delle dame Pintor, aveva lavorato a rinforzare l'argine primitivo da lui stesso costruito un po' per volta a furia d'anni e di fatica, giù in fondo al poderetto lungo il fiume: e al cader della sera contemplava la sua opera dall'alto, seduto davanti alla capanna sotto il ciglione glauco di canne a mezza costa sulla bianca Collina dei Colombi [8, c.27].

Цілий день Ефікс, <u>наймит</u> дам Пінтор, не розгинаючись лагодив сяк-так зліплену його руками за довгі роки важкої праці греблю попід садибою уздовж річки , а коли смеркло, всівся біля куреня під синьо-зеленою стіною очерету, на схилі біля Голуб'ячого пагорка, і замилувався своєю роботою [3, с.5].

Перш за все, лексема *servo*, є контекстуальною реалією. Пряме його значення – *раб*, а оскільки мова йде про XX століття, то очевидно, що мова йде про прислужника, що найчастішу в італійській мові позначається лексемою «servitore». В українському варіанті, як бачимо, для перекладу використовується застаріла лексема *наймит*.

Повертаючись до питання реалій, варто сказати, що в українському перекладі ми досить часто зустрічаємося з поняттям *феста* – транслітерацією італійського *festa*, що означає *свято*. Відповідно до класифікації Р. П. Зорівчак, в даному випадку воно є прихованою реалією.

Пропонуємо розглянути два основні способи інтерпретації цієї реалії у перекладі:

Ai primi di maggio donna Noemi rimase sola in casa perché le sorelle andarono alla <u>festa di Nostra Signora del Rimedio</u>, come usavano tutti gli anni, da tempo immemorabile, per penitenza, – dicevano – ma anche un poco per divertimento [8, c.40].

На початку травня донна Ноемі залишилася вдома сама, бо сестри пішли на <u>фесту святої діви-заступниці,</u> – вони ходили туди щороку, ще з давніх часів, для покути і трішечки для розваги [3, с.29].

З контексту зрозуміло, що під цим словом і мали на увазі свято чи святкування. Звичайно, в такому випадку можна було б у перекладі використати нейтральну лексику, проте перекладач зробив вибір на користь транслітерації задля підкреслення саме регіонального колориту Сардинії.

Проте варто звернути увагу на те, що такий підхід характерний лише для відтворення назв місцевих свят. У випадку позначення письменницею загальновідомих свят В. Шовкун вдається до дослівного перекладу:

E nata sedici anni fa, per la <u>festa del Cristo</u>, mentre la madre morriva [8, c.48].

Шістнадцять літ уже, як народилася вона на <u>Христове свято</u> і як мати померла [3, с.23].

У відтворенні географічних реалій В. Шовкун надає перевагу описовому перекладу. Наведемо такий приклад:

Il silenzio e la frescura del Monte incombente regnavano attorno… [8, c.45]

Довкола від навислої гори віяло прохолодою [3, c.20].

Або ж знаходить контекстуальний відповідник:

…ella disse, passando di traverso nella porticina dal cui vano si vedeva l'interno d'una camera bianca con un letto antico, un cassettone antico, una finestruola senza vetri aperta sullo sfondo verde del Monte [8, c.45].

…мовила вона, і попрямувала до дверцят, крізь яке виднілася біла кімната зі старомодним ліжком, старомодною скринею і віконцем без шибки, що виходило на зелене підгір'я [3, c.20].

Переходячи до питання відтворення міфологічних реалій, які є характерними саме для роману «Тростини на вітрі», зазначимо, що цьому творі поміж людських персонажів з'являються і вигадані істоти, назви яких характерні лише для Сардинії. Наприклад, в такому уривку:

Efix sentiva il rumore che le *panas facevano nel lavar i loro panni giù al fiume, battendoli con uno stinco di morto e credeva di intraveder l'*ammattadore*, folletto con sette berretti entro i quali conserva un tesoro, balzar di qua e di là sotto il bosco di mandorli, inseguito dai vampiri con la coda di acciaio.**

**donne morte di parto* [8, c.29]

Почулося шарудіння – це пàни, жінки померлі при пологах, прали свій одяг на березі, вибиваючи його гомілкою мерця. Краєм ока Ефікс навіть угледів аммматадоре, духа під сімома кашкетами, в яких сховано скарби, – той вистрибував у хащах мигдалю, а за ним ганялися вампіри з металевими хвостами [3, c.6].

Як бачимо, перекладач вирішив ввести пояснення для слова *пани* прямо в тексті, використавши дескриптивну перифразу, в той час як в оригіналі воно було оформлене в вигляді коментаря. Ще один образ, що досить часто зустрічається в цьому творі і який бачимо в наведеному уривку, – *фолетто*. Це транслітерація італійського *foletto*. Коли ця лексема з'явилася в творі вперше, перекладач вдається до перекладацького коментаря. Проте саме в даній ситуації використана генералізація, і це слово означає в такому випадку дух. Проте перекладач не обмежується транслітерацією і одомашненням назв міфічних істот:

Era il suo passaggio che destava loscintilio dei rami e delle pietre sotto la luna: agli spiriti maligni si univano quelli dei bambini non battezzati, spiriti bianchi che volavano per aria tramutandosi nelle nuvolette argentee dentro la luna: e i nani e le *janas*, piccole fate che durante e la giornata stanno nelle loro case di roccia a tesser stoffe d'oro in telai d'oro, ballavano all'ombra delle grandi macchie di filirèa, mentre i giganti s'affacciavano fra le rocce dei monti battuti dalla luna, tenendo per la briglia gli enormi cavalli verdi che essi soltanto sanno montare, spiando se laggiù fra le distese d'euforbia malefica si nascondeva qualche drago o se il leggendario serpente *cananèa*, vivente fin dai tempi di Cristo, strisciava sulle sabbie intorno alla palude [8, c. 29].

Це там, де він біг, мерехтіло каміння під місяцем. А зі злими духами вже витали духи нехрещених немовлят, сріблястими хмаринками проносились у небі білі духи,

під розлогими кущиками філіреї танцювали гноми і жани, крихітні феї, які вдень сидять у скелі і тчуть золоте полотно на золотих кроснах. А поміж скель, затоплених місячним сяйвом, постали велети, тримаючи за повіддя величезних зелених огирів – тільки вони могли загнуздати цих коней – і вдивляючись в зарості отруйного молочаю внизу, чи не ховається там дракон і чи не повзе по піску легендарна змія кананея, відома ще з часів Христа [3, с.7].

У відтворенні міфічних персонажів перекладач демонструє кілька стратегій. Назви вигаданих істот, які мають затверджені відповідники, перекладаються дослівно: феї, дракон, гноми. А міфологічні реалії, характерні саме для Сардинії транслітеруються з частковою адаптацією: *janas* перекладаються як жани, serpente *cananèa* – змія кананея. Крім того, варто звернути увагу на прийом конкретизації: *enormi cavalli verdi* В. Шовкун перекладає як *величезні зелені огирі.* Обрана форма є також і діалектною, що надає тексту додаткового стилістичного забарвлення. З погляду передачі змісту, така трансформація була не обов'язковою, проте вона вплинула певним чином на передачу стилю. Окрім того, *giganti* перекладаються як *велети*, що в свою чергу є стилістично забарвленою регіональною лексемою.

Якщо розглядати відтворення побутових реалій, які займають визначну роль в то найяскравішим прикладом цьому будуть назви грошових одиниць:

Ecco la mia suocera: domanda a lei se queste berrette non costano a me nove *pezzas* [7, с.51].

А он і моя теща: спитай її, чи не обійшлися мені ці беретки в дев'ять пецца [3, с.26].

Наведений вище приклад демонструє використання транслітерації, до якої було застосовано одомашнення.

Аналогічну стратегію демонструє і такий приклад:

Kallì, dammi un altro scudo! [7, с.50]

Каллі, дай мені ще один скудо! [3, с.25]

Отже, як бачимо з усіх наведених прикладів, перекладацькі стратегії для відтворення реалій різняться в залежності від їх типу, походження конкретних слів та способу використання. Для перекладу міфологічних реалій найчастіше використовується послівний переклад та транслітерація, що в багатьох випадках супроводжується перекладацьким коментарем. Реалії природного світу відтворюються за допомогою описового перекладу і адаптації. Побутові реалії, в свою чергу, зазнають транслітерації і одомашнення. Загалом, на нашу думку, стратегії, до яких вдався В. Шовкун при перекладі роману «Тростини на вітрі», цілком виправдані, оскільки вони зберігають національний колорит Сардинії і допомагають чітко відтворити описи життя людей початку XX століття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. В. С. Виноградов Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). — М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001, — 224 с.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе (реалии) // Мастерство перевода. — М., 1970. — С. 433–454

3. Деледда Г. Тростини на вітрі. Мати. /Г. Деледда. – К, 1975. – 262 с.
4. Зорівчак Р. Український художній переклад як націотворчий чинник // Вісник Львівського університету ім. Івана Франка: збірник наукових праць / Львівський національний університет ім. Івана Франка. – Львів, 2005. – С. 8-23. – (Серія іноземні мови; Вип. 12)
5. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози), Львів: Вид-во при ЛНУ, 1989, . – 216 с.
6. Фёдоров А. В. Основы общей теории перевода. — М.: Филология Три, СПБ:, 2002. — 416 с.
7. Giancarlo Buzzi. Grazia Deledda. Milano;m Fratelli Bocca – Editori, 1953. –180p.
8. Grazia Deledda. Canne al vento. – Grandi classici bur 2008. –218 p.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2014.

Веклич О., студ.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕДАЧИ ИТАЛЬЯНСКИХ РЕАЛИЙ НА УКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ В ПЕРЕВОДЕ РОМАНА ГРАЦИИ ДЕЛЕДДЫ «ТРОСТНИК НА ВЕТРУ»

В статье анализируется передача итальянских реалий на украинском языке. Рассматриваются основные принципы перевода реалий в зависимости от их типа, проводится анализ переводческих стратегий, которые употреблял Виктор Шовкун при переводе реалий.

Ключевые слова: *реалия, передача итальянских реалий, переводческие трансформации, конкретизация, генерализация, мифологические реалии, бытовые реалии, реалии природного мира.*

Veklych O., *stud.,*
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

INTERPRETATION OF THE ITALIAN REALIA INTO UKRAINIAN IN THE TRANSLATION OF THE NOVEL OF GRAZIA DELEDDA «THE CANE ON THE WIND»

The article rappresents the research of the interpretation of Italian realia into Ukrainian, examination of essential principles of translation measures of the realia according to their type, analysis of the strategies used by Viktor Shovkun in translation of the realia.

Key words: *realia, translation of the Italian realia, translation transformation, specification, generalisation, classification of realia, mythological realia, domestic realia, realia of the nature.*

УДК 811.124’01

Галамага О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГЕНОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ САКРАЛЬНИХ ЛАТИНОМОВНИХ ТЕКСТІВ

Статтю присвячено проблемам сучасної генології, зокрема, специфіці сакральних текстів як жанру мовної комунікації. Запропоновано класифікації сакральних текстів з опорою на можливі критерії їх упорядкування. Розмежовано поняття заговору (замовляння), наговору, прокляття.

Ключові слова: *генологія, класифікація, сакральний текст, замовляння, наговір, прокляття.*

Найдавніші сакральні тексти – це унікальні пам’ятки людської культури, що значною мірою визначають світогляд та світовідчуття цілих народів, їх системи цінностей та картини світу. Вони містять в собі інформацію про багатовіковий досвід людського буття, і, відповідно, є безцінним джерелом знань про особливості життя, традицій, культури певних етносів.

Сакральні тексти завжди були об’єктом міждисциплінарного наукового дослідження, внаслідок чого сакральний текст ставав і є предметом аналізу релігієзнавців, філософів, істориків, лінгвістів, психологів, культурологів, тощо. Проте генологічний аспект вивчення сакральних текстів опрацьований ще недостатньо.

Об’єкт нашого дослідження – сакральність як лінгвістичний феномен.

Предмет дослідження – генологічний аспект сакральних латиномовних текстів. **Мета** – запропонувати універсальну жанрову класифікацію сакральних латиномовних текстів. З цією метою було: 1) здійснено короткий огляд традиції вивчення генологія, зокрема сакральних текстів; 2) проаналізовано походження та природу таких сакральних жанрів, як замовляння, наговор, приворот; 3) розглянуто різні критерії класифікації сакральних текстів.

Насамперед звернімося до характеристики новітньої предметної ділянки у мовознавчій науці під назвою «генологія», яка останнім часом оформилася в досить перспективний напрям антропоцентричної лінгвістики, що має паралельну номінацію – жанрознавство (генристика) [Арутюнова 1998; Барнет 1985; Бацевич 2003; 2005; Дементьев 2000; Дерпак 2005; Седов 1998, 2004; Шмелёва 1995; Van Dijk 1990]. Проте у сучасній науці ще не досягнуто єдності в розумінні лінгвістичної природи жанрів.

Традиційно під генологією (грец. γενος – рід і λογος – вчення) розуміють розділ у теорії літератури, присвячений дослідженню літературних жанрів (родів, видів). Термін запропонував французький учений П. Ван Тіж в 30-ті XX ст. Генологія – наука, котра своїми коренями сягає «Поетики» Аристотеля і є однією з найдавніших галузей теорії літератури. У класичному розумінні генологія представлена в праці Н. Буало «Мистецтво поетичне» (1674). У XX ст. з появою змішаних жанрів змінився характер генології. До сьогодні точаться дискусії з приводу того, який характер має сучасна генологія: теоретичний чи історико-літературний.

Першим проблему жанрів мовлення у лінгвістичному вимірі порушив визначний філософ і філолог XX ст. М. М. Бахтін (1895–1975). Вчення про жанри мовлення складає один із аспектів бахтінської філософії мови, яка відбиває тільки один бік його цілісної концепції культури. У монографії «Проблема мовленнєвих жанрів» М. М. Бахтін розмежовує мовленнєве спілкування, висловлення як його одиницю і мову, що надає засоби для побудови висловлень [Алпатов, 2001].

Мовленнєвий жанр М. М. Бахтін визначав як категорію, що дозволяє пов'язати соціальну реальність із мовною реальністю. Жанри мовлення вчений називав «приводними ременями від історії суспільства до історії мови» [Бахтин, 1996]. На сьогодні генологічні виміри сакральних текстів ще не дістали достатнього науково-лінгвістичного висвітлення.

Такі дослідники, як В. Г. Адмоні, Н. Б. Мечковська, І. О. Кривелєв, Т. Брукхардт неодноразово підкреслювали специфіку сакрального тексту як культурно заангажованого явища. За термінологією В. А. Кухаренко, сакральні тексти є закритими системами, тобто вони завершені, їх елементи не підлягають подальшому розвитку, вилученню або заміні. Це означає, що вони не можуть бути ані переглянуті, ані піддані подальшому розвитку: лише витлумачені [Кухаренко, 2003].

У лінгвістиці набуло поширення поняття «сакральні тексти», під якими розуміються практично всі види релігійних текстів. В. Г. Адмоні вважає сакральними всі види релігійних текстів на підставі наявності в них «певної частки сакральності». Класифікація мовних текстів за В. Г. Адмоні значною мірою ґрунтується на виокремленні різних аспектів мовної комунікації. Автор називає вісім аспектів, кожен з яких передбачає наявність низки типів висловлювань, що мають специфічні риси. Однак, як вже було вище зазначено, В. Г. Адмоні під текстами розуміє тільки відтворювані висловлювання, розраховані на більш-менш тривале існування, на противагу разовим висловлюванням, що їх вимовляють з установкою на досягнення безпосередньої комунікативної мети в даній комунікативної ситуації.

Основною сферою застосування разового висловлювання є усне мовлення, що проявляється найчастіше у вигляді діалогу різного характеру (побутовий, виробничий, науковий і навчальний, «парламентський» і «мітинговий», судовий і адміністративний, військовий). Кожен з представлених вище видів діалогічного спілкування передбачає наявність численних різновидів залежно від цільового призначення комунікації. Серед відтворюваних висловлювань В. Г. Адмоні розрізняє сакральні, утилітарні і художні тексти, а також тексти звукової масової комунікації [Адмоні, 1994].

Як зазначав Ш. Баллі ще у 1932 р., сакральні тексти на той час і досі ще залишаються поза проблемним полем сучасної лінгвістики: не запропоновані засади загальноприйнятої їх класифікації. Зрозуміло, що в основу типології текстів містичного характеру можуть бути покладені різноманітні критерії. Нижче представлена спроба розмежування містичних текстів[1] з опорою на поняття диктуму та модусу. Під диктумом Ш. Баллі розуміє «вираження судження про факт», або фактичний зміст висловлення, а під модусом – «різні відтінки почуття чи волі», або оцінка висловлення [Балли, 1932].

[1] Тут і надалі терміни «сакральний» та «містичний» використовуємо як синоніми.

В аспекті типології текстів містичного характеру виявляють свою дієвість виділені Н. Д. Арутюновою класи модусів породження і сприйняття текстів, сформовані з опертям на концепцію, згідно з якою «ключ до семантики суб'єкта лежить у його предикатах». Важливими також слід уважати спосіб і форму втілення текстів. Із урахуванням цих критеріїв вчена виділяє низку модусів, релевантних для типології сакральних текстів:

1. Модус перцептивний.

2. Модус епістемічний (когнітивний, ментальний).

3. Модус емотивний.

4.Модус вольовий.

5. Модус втілення тексту: а) усний: б) писемний; в) друкований; г) комбінований, який суміщає знаки різних семіотичних систем.

6. Модус форми втілення тексту: а) монологічний; б) діалогічний; в) полілогічний [Арутюнова, 1990].

З опорою на низку традиційних понять, а також категорій сучасної прагматично зорієнтованої лінгвістики, В. Е. Чернявська запропонувала класифікацію сакральних текстів на основі таких критеріїв:

1) основна (провідна) текстова функція;

2) тематичні особливості текстів;

3) спосіб (способи) представлення змісту зображуваного;

4) комунікативні ознаки текстів;

5) мовні засоби і категорії (лексичні, морфологічні, синтаксичні) втілення того чи того тексту [Чернявська, 2009].

У сфері власне сакральних текстів найважливішими критеріями розмежування текстотипів – культурно-історичних моделей текстів з окремими функціональними та структурними особливостями – виступають: спосіб представлення змісту зображуваного, зокрема, «позитивний» (катафатичний) чи «негативний» (апофатичний); використання чи невикористання художніх засобів; образ (модель) адресанта, автора тексту; образ (модель) адресата – «споживача» тексту; тип модусу і модальності тексту.

Дослідження характеру сакрального тексту на рівні його універсальності показало, що універсальність тексту є обернено-пропорційною складності його символіки і форми: чим складніший ритуал (багато символів, складні форми), тим більше локальної і соціально-структурованої інформації він містить; чим ритуал простіший (мало символів, прості форми), тим більш універсальним є його призначення [Тернер, 1983].

Вважаємо, що вдаючись до класифікації латиномовних сакральних текстів, можна спиратися на різні критерії:

1.Зміст – виділення побутових, любовних, лікувальних, воєнних, релігійних текстів.

2. Стиль, мова написання.

3. Хронотоп написання.

3. Авторство (його наявність або відсутність). Авторські тексти представлені у творах Овідія, Марціала, Секста Проперція, Апулея, Плавта, Вергілія, тощо.

4. Мотив використання.

5. Форма представленн: ритмовані/ не ритмовані.

6. Наявність/відсутність ритуалу.

З іншого боку, всі сакральні тексти за критерієм сфери їх використання можна поділити на дві групи:

• Магічні (ритуальні) тексти – закляття побутової магії для захисту, лікування від хвороби, привернення удачі, таблички проклять, а також тексти любовної магії : наговори, замовляння, привороти або присушки.

• Релігійні (універсальні) тексти, зокрема тексти військового характеру (закляття на полі бою), представлені у творах Тіта Лівія, Салюстія. Також слід додати до цих текстів тексти молитов до богів.

У свою чергу, магічні ритуальні тексти можуть бути класифікованими під кутом зору 6-ого критерія (наявністю/відсутністю ритуалу). Як видається, саме безритуальні тексти, до яких належать побутові прокльони як акти мовної комунікації, написи на табличках проклять та літературні прокльони (авторські тексти), є незаангажованим об'єктом дослідження з огляду на чітку окресленість його меж.

Якщо взяти до уваги номінативний аспект сакральних текстів, то виділяються наступні:

1. Tabulae defixiones– таблички проклять, надряпані на свинцевих пластинах.

2.Imprecatio– прокляття, переважно написані родичами на надгробках, звернені до вбивці.

3. Incantamentum – закляття, магічна формула.

4.Laminae ignorabiter litterae– таблички, вкриті невідомими письменами, які використовувались у ритуалах.

5. Devotio – прокляття, пожертва підземним богам.

6. Deprecatio – насилання прокльонів.

7. Consecratio – магічне закляття з ритуалом.

8. Preces – молитва, прокляття.

9. Prefiscini – закляття, написане на амулеті від зурочення.

Очевидно, що магічні закляття, таємничі слова та формули є хронологічно пізнішими від простих посвят богам. Перші свідчення про наговір зустрічаємо в XII таблицях.[2] Цей наговір був спрямований не на людей, а на плоди (*nequis alienos fructus excantassit*).

Дослідник латинських сакральних написів І. В. Помяловський наголошує на відмінності між наговором, прокляттям і замовлянням. Зокрема він зазначає, що замовляння, які накликають зло, є наговорами, а ті, що відвертають зло – замовляннями. Прокляття ж, за його логікою,– це форми зурочення, спрямування зла на людину.

Передусім необхідно визначитися з тим, що таке наговір та чим він відрізняється від замовляння. Наговір (*incantatio* або *defixio*), як показує сама етимологія, – це формула, за допомогою якої на певну особу накликається гнів богів. Ідея такої посвяти богам полягає в тому, що особа, яка стає жертвою підземних богів, повинна потрапити під їх безпосередній вплив, який через характер самих божеств не може не бути згубним. Приворот також відрізняється від наговору. Спільним для них є те, що

[2] XII таблиць (лат. *Duodecim tabularum*) 451—450 до н. е. — кодифікація державного закону від народу (*lex publica*) у Стародавньому Римі, які регулювали практично всі галузі життя.

певна особа піддається впливу божества, але при наговорі – це згубний вплив, а при привороті – примус одної особи покохати іншу.Слід зазначити, що в любовному привороті може бути використаний і наговір як мовне вираження помсти за зраду чи погрози за відмову в коханні. Любовний приворот міг писатися і на *tabulae defixiones*[3], якщо необхідно було водночас і нейтралізувати суперника, і завоювати прихильність об'єкта любовних зазіхань.

Приклади таких поєднань зустрічаємо у творах римських поетів Вергілія (лат. Publius Vergilius Maro; 70 р. до н. е. – 19 р. до н. е.) та Марціала (лат. Marcus Valerius Martialis; бл. 40р.– 105р. н. е.) у вигляді любовних заклять:

Limus ut hic durescit et haec ut cera liquescit

Uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.(Vergilius, Eclogae 8, 80-81)

(Як глина ця затверділа, так і віск розплавиться у вогні, так і любов нашого Дафніса.)

Non amet hanc vitam quisquis me non amat, opto,

Vivat et urbanis albus in officiis.(Martialis, liber 1, 55)

(Той, хто мене не любить, нехай в житті нікого не полюбить. Бажаю, щоб він жив змарнілим).

Не менш цікавим автором, що використовує сакральні тексти любовних заклять, є Апулей[4]. У«Метаморфозах» він пише про чаклунство Памфіли, яка бажала приворожити юнака, що їй сподобався. З цією метою вона використовує все необхідне: пахощі, дощечки, написані невідомими літерами (*laminae ignorabiter litterae*), останки затонулих кораблів та рештки вже оплаканих і похованих трупів: *Priusque apparatu solito instruit feralem officinam, omne genus aromatiset ignorabiliter lamminis litteratis et in felicium navium durantibus damnis<repletam>, defletorum, sepultorum etiam, cadaverum expositis multis admodum membris.* (Apuleius, Metamorphoses, liber3, 17).

Цілком можливо, що спочатку існувала проста молитва, в якій людина зверталася до божества з проханням припинити чийсь негативний вплив на себе. Згодом молитва і прохання перейшли в наказ, з яскравим впливом східних вірувань, що відобразились у незнайомих формулах, походження яких було назавжди загублене. Очевидно, що ці таблички з невідомими письменами служили засобом як наговору, так і привороту. Це підтведжує і Арнобій[5], зазначивши, що в його часи Псілли та Марси (заклинателі змій, міфічні жителі Лівії та Нижньої Італії) продавали подібні таблички, що служили замовляннями від смертоносних ударів та отруйних укусів змій [Помяловский, 1873].

Іншим видом проклять були *tabulae defixiones,* які містили наговори щодо присвяти душі померлого підземним богам, вони заривалися в будь-яку могилу з метою негативного впливу на живу людину. Історичним свідченням цього ритуалу є згадки історика Тацита (лат. Publius Cornelius Tacitus; 50– 120 р. н.е.) та Діона Кассія[6] про те,

---

[3] Tabulae defixiones – таблички проклять, які створювались у вигляді свинцевих пластинок, тонких і довгих, що дозволяло скручувати її в циліндр, і в такому вигляді складати в глиняний посуд у вигляді вази.

[4] Апулей (*Apuleius*, бл. 125—180 рр. н. е.) — римський письменник, філософ-платонік, ритор, писав твори грецькою і латиною.

[5] Арнобій— ранньохристиянський богословта апологет IV ст., автор твору «Проти язичників».

[6] Діон Кассій (лат. *Lucius Claudius Cassius Dio Cocceianus*; між 155 і 164 р. н. е.230 р. н. е.) —

що таблички проклять були знайдені саме в домі Германіка[7] після його передчасної смерті. Складно пояснити подібне ухилення від магічного ритуалу.

Saevam vim morbi augebat persuas ioveneni a Pisone accepti; etreperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et devotiones et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semus tic ineres ac tabooblit ia liaquem aleficaquis creditur animas numinibus infernis sacrari. (Сильну силу недуги поглиблювала упевненість Германіка в тому, що він отруєний Пізоном; і дійсно, в будинку Германіка не раз знаходили на підлозі і на стінах витягнуті з могил залишки людських трупів, накреслені на свинцевих табличках, і тут же – ім'я Германіка, напівобгорілий прах, що сочиться гноєм, та інші знаряддя знахарства, за допомогою яких, як вважають, душі людські посвячуються богам пекла) *(Tacitus, Annales, liber 2, 69).*

Спільним для наговорів, замовлянь та приворотів є звертання до підземних богів: *Dispater* (батько Діт – римський бог, що прирівнювався до грецького Плутона, іноді до Гермеса – хтонічного бога-провідника мертвих душ). Частим є звертання до Геї-матері Землі (*Matergenuit, materreceipit – мати породила, мати прийме),* до Персефони – цариці підземного світу, до Гекати (покровительки нечисті, чаклунства та ворожінь), що має подібні риси з Артемідою, та до Кори – божества помсти та смерті. Звертання до дрібних божеств – Манів (*diiManes*[8]) мало досить суперечливий характер, оскільки не виключалася можливість впливу цих божеств на живих людей. Мани намагалися привернути до себе душі живих, залякували, викликаючи хворобу чи навіть смерть. Лише іноді звертання до Манів вживається в прокляттях*(imprecationes)*, спрямованих на особу, на яку насилаються найстрашніші тортури чи смерть.

Формули *devotiones* (віддавання жертви підземним богам) не містили прямого звертання до конкретного божества, проте мали певну вербальну формулу – *nomen delatum est, hanc ostiam acceptam habeaset consumas (ім'я зазначеного, прийми цей дар за бажаний і занапасти).*

Цікавим в дослідженні наговорів, та й взагалі всіх магічних формул, є мотиви, які спонукали до їх створення. Якщо, наприклад, для любовного привороту існує мотив зради, то для інших – здійснення вбивств, що спонукало родичів до помсти, та дрібних злочинів, таких, як крадіжки. Наговори наносилися на спеціальні таблички, які вивішувалися на зовнішній стороні храму. Для досягнення цілей такі таблички повинні були містити докладну вказівку на провину певної особи з тією метою, щоб ця особа, впізнавши в описі себе, поспішила, остерігаючись згубного впливу богів,

---

римський консул та історик грецького походження, автор часто цитованої «Римської історії» (др.-гр.Ῥωμαϊκὴἱστορία,) в 80 книгах, що охоплює історію від прибуття Енея до Італії до часів Александра Севера.

[7] Германік (лат. *Germanicus Iulius Caesar Claudianus*), уроджений Тіберій Клавдій Нерон Германік (лат. *Tiberius Claudius Nero Germanicus*), також згадується як Нерон Клавдій Друз Германік (лат. *Nero Claudius Drusus Germanicus*), частіше згадується як Германік (15 до н. е. —19 р. н.е.) — римський воєначальник і державний діяч, консул 12 та 18 років, що прославився своїми масштабними германськими кампаніями, почесний когномен Germanicus — «Германський» він, як і його брат, успадкував від батька в 9 р. до н. е.

[8] *Dii Manes*– божества підземного світу чи духи померлих родичів, покровителів роду.

виправити свою помилку або визнати свою провину: наклеп на когось, присвоєння чиєїсь власності, борг, тощо.

Отже, дослідження можливостей генологічної класифікації сакральних текстів виявило низку критеріїв, релевантних для їх поділу. Всі сакральні тексти за критерієм сфери їх використання було поділено на магічні та релігійні. Інші класифікації можуть спиратися на найрізноманітніші критерії: зміст, стиль, мову та хронотоп написання, авторство (його наявність або відсутність), мотив використання, форма представлення, наявність/відсутність ритуалу. Залежно від призначення сакральних текстів було чітко розмежовано поняття замовляння, наговору та привороту. Запропоновані класифікації будуть використані у подальших дослідженнях як база для тлумачення вище зазначених текстів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Адмони В. Г.* Система форм речового высказывания / Владимир Григорьевич Адмони. – СПб. : РАН Ин-т лингв. исслед, 1994. – 153 с.
2. *Алпатов В. М.* Вопросы лингвистики в работах М. М. Бахтина 40–60-х годов / В. М. Алпатов// Вопросы языкознания. – 2001. – № 6. – с. 123–137.
3. *Арутюнова Н. Д.* Язык и мир человека / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
4. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французького языка / Шарль Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. —416 с.
5. *Бахтин М. М.* Собрание сочинений : в 7 т. / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Русские слова-ри, 1996. – Т. 5 : Проблема речевых жанров. – с. 159–206.
6. *Бацевич Ф.* С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Львів : ПАІС, 2005. – 264 с.
7. *Иванова Р. А.* Сакральный текст какособый тип спеціального текста / Р. А. Иванова //Linqua mobilis: Научный журнал. Вып. № 1(15) // – Челябинск: Челябинский государственный университет, 2009. – с. 51-55.
8. *Кухаренко В. А.* Інтерпретація тексту: підруч. для студ. старш. курсів філол. спец./ Валерія Андріївна Кухаренко. – 3-е вид. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 261 с.
9. *Тернер В. У.* Символ и ритуал /Виктор УиттерТернер.– М.,: Наука, 1983. – 39 с.
10. *Помяловский И. В.* Эпиграфические этюды/Иван Васильевич Помяловский. – СПб., 1873.
11. *Чернявская В. Е.* Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : Либроком, 2009. – 248 с.

Стаття надійшла до редакції 21.10. 2014.

Галамага Е. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ГЕНОЛОГИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ САКРАЛЬНЫХ ЛАТИНСКИХ ТЕКСТОВ

Статья посвящена проблемам современной генологии, в частности, специфике сакральных текстов как жанра речевой коммуникации. Предложены классификации сакральных текстов с опорой на возможные критерии их упорядочения. Разграничены понятия заговора, наговора, проклятия.

Ключевые слова: *генология, классификация, сакральний текст, заговор, наговор, проклятие.*

Galamaga H., PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

The article is devoted to the problems of modern science of genre, in particular, to the specifics of sacred texts as a genre of speech communication. Different classifications of the sacred texts are being proposed, built on possible criteria for ordering them. Notions of spell, hex, malediction are being differentiated.

Keywords: *science of genre, classification, sacred text, spell, hex, malediction.*

УДК 81’23=112.2=161.2

Гнатюк Л. П., д. філол. н., проф.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

КОРИГУВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ МОВНОЇ ФУНКЦІЇ ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ

У статті в контексті проблеми впливу мови на свідомість розглянуто питання про зміни в мові, наслідком яких можуть стати корективи в картині світу людини.

Ключові слова*: вплив мови на свідомість, картина світу, мовна картина світу, зміни в мові, зміни в картині світу.*

Однією з найважливіших лінгвістичних аксіом і в XXI столітті залишається те, що мова здійснює вплив на свідомість і поведінку індивіда й суспільства. В. фон Гумбольдт іще в першій половині XIX ст. сформулював відоме положення про те, що природна мова описує навколо народу певне коло, має зворотний вплив на його мислення, формує його світогляд [4, с. 311, 317, 319]. Американський лінгвіст Б. Уорф, фахівець з мов американських індіанців і автор гіпотези лінгвістичної відносності, небезпідставно вважав, що “прийняті норми вживання слів визначають деякі форми мислення і поведінки” [12, с. 58]. Пригадаймо і відомий вислів австрійського філософа Л. Вітгенштайна, який своїм “Логіко-філософським трактатом” здійснив

лінгвістичний поворот у філософії: “Межі моєї мови означають межі мого світу” [1, с. 70]. Видатний німецький неогумбольдтіанець Л. Вайсгербер, утворюючи від німецького *Wort* ‘слово’ нове дієслово *worten*, стверджував, що рідна мова є “*ein Worten der Welt*” – “ословлювання” світу, осягнення світу в слові [5, с. 15].

Те, що погане слово руйнує людську душу, а добре – зцілює, помітив свого часу відомий український філософ XVIII ст. Г. Сковорода : “Злое лукаваго міра зерно износит терніе, мучащое душу: “Тлят бесѣды благы, обычаи злы…” и съяй в смерть пожнет истлѣніе души. Но, напротив, добраго слова зерно прозябает в сердцѣ: “Любов, радость, мир, долготерпѣніе” [7, с. 394].

Українські народні прислів’я та приказки відбивають великий вплив слова на душевний стан людини: *Від меча рана загоїться, а від лихого слова – ніколи; Гірше болить від язика, як від ножа; Впік мене тим словом, не треба й вогню; Гостре словечко коле сердечко; Кого не б’є слово, тому й палиця не поможе; Не гріє мене кожух, лиш слово гріє й тішить; Шабля ранить тіло, а слово – душу; Як слово не поможе, то й кий не дошкулить; Слово може врятувати людину, слово може і вбити; Холодним словом серце не запалиш* та ін. [11].

Народна мудрість стверджує, що вдало дібране слово може спонукати людину до певних дій, вплинути на її поведінку: *Коня керують уздами, а чоловіка – словами; Лагідні слова роблять приятелів, а гострі слова – завзятих ворогів; Чиєсь одне слово губить діло; Добре тому жити, хто вміє говорити* тощо [11]. Пригадаймо й народне застереження: *Кажи* “*свиня*”, “*свиня*” *– захрюкає*. Народ помітив, що не можна постійно нав’язувати людині думку про те, що вона погана, оскільки внаслідок цього адресат перетвориться саме на те, ким або чим його й називали.

Чимало праць сучасних психологів і лінгвістів (Є. Л. Доценка, С. Г. Кара-Мурзи, Н. І. Клушиної, С. В. Насакіної, Н. В. Слухай та ін.) присвячено методам мовного впливу і маніпулятивним технікам. Відомо, що вони широко застосовуються, наприклад, у сучасній рекламі. За допомогою сучасних інформаційних технологій рекламне повідомлення формує сприйняття (і відповідно – поведінку) адресата в потрібному для рекламіста напрямку, використовуючи і методи переконання, і методи навіювання, незважаючи на те, що “Законом про рекламу” (Розділ І, Стаття 8) заборонено використовувати засоби і технології, які безпосередньо впливають на підсвідомість споживача [6, с. 215–216]. Наприклад, у рекламі ліків до засобів мовного впливу на раціональному рівні дослідники зараховують зокрема використання висловів авторитетних особистостей; перераховування всіляких регалій, звань, дипломів; використання цифрових даних, графіків, таблиць, які створюють квазінауковий стиль і в такий спосіб апелюють до раціональної сфери свідомості; покликання на думку громадськості; до засобів мовного впливу на емоційному рівні – повтори ключових слів; використання окремих мовленнєвих тактик, які підпадають під етичну заборону, наприклад, залякування; використання пресуппозицій; уживання емоційно забарвлених слів, які налаштовують споживача на позитивні емоції тощо [6, с. 217–219].

Мову як засіб впливу на свідомість вдало використовував тоталітарний режим. О. О. Тараненко слушно зауважив, що омонімія визначень руської і російської мов, руського та російського народів (пор. *русский язык*, *русский народ* і аналогічно

в інших мовах), що звичайно не усвідомлюється як така, впливає не тільки на масову свідомість, а й на свідомість дослідників. Звідси недиференційоване оперування терміном *русский* у двох об'єднувальних значеннях: а) руський і російський (пор. "Словарь русского языка XI–XVII вв."); б) східнослов'янський [8, с. 36]. Ще раніше О. Горбач зазначав, що термін *древньоруський/ древнерусский* "для всякого невтаємниченого в такі термінологічні нюанси" автоматично означає "староросійський", якщо спеціально не наголосити на іншому значенні терміна *руський/ русский* [2, с. 24].

П. Ю. Гриценко навів цікавий приклад того, як, здавалося б, загальноприйнятий лінгвістичний термін може впливати і на мовну, і на лінгвістичну свідомість мовознавців: "Тому загальнозрозуміла і самоочевидна настанова – *початком дослідження мови художнього тексту є його текстологічний аналіз, з'ясування історії та руху тексту* – не була теоретично розвинута й належно реалізована у студіях лінгвістів. Склалася парадоксальна ситуація: вивчаючи писемні пам'ятки від найдавнішого часу до кінця XVIII ст., дослідники уважно з'ясовують історію тексту, небезпідставно надаючи значення навіть непершорядним подробицям, оскільки вони, як показують дослідження, здатні нести важливу інформацію про особливості тексту пам'ятки та розвиток мови в цілому; однак, вступивши у XIX ст., багато хто з лінгвістів відчутно знижує увагу до історії тексту, ймовірно, перебуваючи під магічним впливом терміна *нова*, значить *сучасна* література і літературна мова, а відтак убачаючи її цінність і актуальність насамперед у сучасному, а не в деталях, відгомоні минулого" [3, с. 19].

На жаль, випадки, які не можна трактувати інакше, як спробу маніпулювання свідомістю за допомогою мовних засобів, засвідчені і в нормативних документах, що стосувалися українсько-російських зв'язків двох попередніх десятиліть. Зокрема відомо, що, прагнучи створити як зовнішньополітичні, так і внутрішньополітичні умови та військово-політичні підстави для пролонгації "Угоди про статус та умови перебування Чорноморського флоту Російської Федерації на території України" і закріпити Севастополь як його головну базу, що було прописане як довготермінове стратегічне завдання в "Концепції морської діяльності Російської Федерації", російська сторона в переговорному процесі та офіційних документах уникала сполуки "*тимчасове* перебування ЧФ РФ на території України", натомість замінюючи її сполукою "*довготермінове* перебування ЧФ РФ на території України" [10, с. 123]. Лише нині, коли Крим окуповано Російською Федерацією, стає добре зрозумілим і продуманий наперед план впливу на масову свідомість і мовними засобами.

Відомо, що зміни в мові призводять до змін у свідомості людини. Йдеться передусім про зміни в лексиці, які спричиняють бачення світу крізь іншу призму, якою часто є внутрішня форма слова, а отже, певною мірою впливають на ставлення людини до навколишнього світу, її поведінку.

Г. М. Яворська дослідила, що ще в програмних тезах Празького лінгвістичного гуртка (1929), опублікованих до I з'їзду славістів, була сформульована думка про збільшення ролі свідомого втручання в мову (зокрема різних реформаторських спроб), що супроводжує розвиток літературної мови, отже, власне про екстенсивний розвиток мовної свідомості [13, с. 60].

Звертаючи увагу на те, що поряд із філософським та семіотичним аспектами явище мовного реформування майже завжди пов'язане з виконанням певної соціально зумовленої функції, дослідниця наводить слова Р. Блакара, які залишаються надзвичайно актуальними і в XXI ст.: "Той, хто бажає реформи суспільства, має у своєму розпорядженні такий ефективний засіб, як реформа мови". Р. Блакар доречно згадує в цьому зв'язку явища перейменування та створення нових слів для нових понять [13, с. 226], що ми могли спостерігати на прикладі різних влад.

За спостереженнями О. О. Тараненка, другий Президент України порадив свого часу «відмовлятися від військових термінів у політиці типу *наступ* і *фронти*» [9, с. 30], напевно, розуміючи, який вплив на свідомість політиків і звичайних громадян здійснює постійне використання лексики, що належить до тематичної групи на позначення воєнних дій.

Змінити ставлення людини до навколишнього світу, передусім природи, за допомогою німецької мови намагаються, за нашим спостереженням, німецькі та австрійські "зелені" шляхом формування в мовній свідомості людей іншої концептуальної та мовної картин світу. На думку "зелених", людина іноді агресивно ставиться до творінь живої природи, зокрема тварин, рослин, через те, що внутрішня форма окремих слів диктує саме такий тип поведінки. Тому, наприклад, замість *Raubvogel* 'хижий птах' (дослівно "розбійник-птах") вони пропонують уживати *Greifvogel* (дослівно "птах, що хапає"), замість *Fischreiher* 'сіра чапля' (дослівно "чапля, яка ловить рибу") – *Graureiher* (дослівно "сіра чапля"), а замість *Unkraut* 'бур'ян' (дослівно "не-трава") – *Wildkraut* ("дика трава"). "Зелені" виступають і за зміну обсягу деяких понять. Так, *Unkraut* 'бур'ян', на їхню думку, – це рослина, яка росте не тому місці, де б хотілося людині. Вони уникають також уживання слова *Schädling* – 'шкідник', оскільки, за їхнім переконанням, ці створіння мають право на існування.

Суспільство, як показує зокрема німецький досвід, може негативно реагувати на поширення й використання окремих слів, змістове наповнення яких викликає спротив, руйнує певні загальноприйняті уявлення про усталену картину світу. Відомо, наприклад, що з 1991 р. у Німеччині спеціальне журі, до складу якого входять філологи, журналісти, письменники, визначає "антислово". Мета цього заходу – привернути увагу громадськості до певних проблем і спробувати очистити мову від небажаних наслідків сучасного словотворення (як відомо, можливості словоскладання в німецькій мові невичерпні, саме так твориться чимало нових слів). На титул "антислово-2014" претендували зокрема композити *Putin-Versteher* 'той, хто розуміє Путіна' та *Sterbehilfe-Tourismus* 'евтаназійний туризм; поїздки з метою евтаназії'. Зрозуміло, що перший із них викликає несприйняття з огляду на агресивну політику Росії щодо України, а другий – через поєднання абсолютно непоєднуваних для нормальної людини понять [14].

Запитаймо себе: що передусім потрібно свідомо змінювати в українській мові так, щоб світ крізь її призму – у тому числі й на побутовому рівні – видавався кращим? Якби ми повернулися до давніх українських форм звертання *шановний (-а, -і) добродію, добродійко, добродії / пане, па́ні*, *пані́й панове* (на противагу остогидлим суржиковим формам *мужчина*, *женщина)*, частіше віталися б один до одного поширеним

колись в Україні привітанням “*Моє шанування!*”, ми б тим самим дали шанс усім, до кого звертаємося, якусь мить відчувати себе саме такими, отже, формувати взаємне позитивне сприйняття і в такий спосіб змінювати світ на краще.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вітгенштайн Л. Tractatus Logico-Philosophicus; Філософські дослідження / Людвіг Вітгенштайн / з нім. переклав Є. Попович. – К. : Основи, 1995. – 311 с.
2. Горбач О. Генеза української мови та її становище серед інших слов’янських / О. Горбач // Зібрані статті : у 3 т. Укр. вільний ун-т. – Мюнхен, 1993. – Т. 3. – С. 4–30.
3. Гриценко П. Ю. Ідіолект і текст / П. Ю. Гриценко // Лінгвостилістика: об’єкт – стиль, мета – оцінка : [зб. наук. пр., присвяч. 70-річчю від дня народж. проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. В. Г. Скляренко]. – К., 2007. – С. 16–43.
4. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию: пер. с нем. / Вильгельм фон Гумбольдт / под общ. ред. Г. В. Рамишвили. – М. : ОАО ИГ “Прогресс”, 2000. – 400 с.
5. Караулов Ю. Н. Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 355 с.
6. Насакина С. В. Манипуляционные техники в рекламе лекарств / С. В. Насакина // Записки з загальної лінгвістики. – Вип. 7. – Одеса, 2006. – С. 215–222.
7. Сковорода Г. С. Повне зібрання творів : у 2 т. / Григорій Сковорода; [редкол. В. І. Шинкарук (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. 2. – 574 с.
8. Тараненко О. О. Мова Київської Русі: вузол історико-лінгвістичних і політико-ідеологічних проблем / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 1993. – № 2. – С. 35–38.
9. Тараненко О. О. Формування нової системи соціальних цінностей і пріоритетів українського суспільства (на матеріалах української мови кінця XX – початку XXI ст.). II / О. О. Тараненко// Мовознавство. – 2012. –№ 5. – С. 13–40.
10. Україна на шляху до НАТО: через радикальні реформи до набуття членства / за ред. Г. М. Перепелиці. – К. : ВД “Стилос”, 2004. – 400 с.
11. Українські прислів’я та приказки. – К. : Дніпро, 1984. – 389 с.
12. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку/ Б. Уорф // Зарубежная лингвистика. М., 1999. – Т. 1. – С. 58–91.
13. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада / Г. М. Яворська. – К. : Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, 2000. – 286 с
14. http://www.dw.de

Гнатюк Л. П., д. филол. н., проф.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

КОРРЕКТИРОВАНИЕ КАРТИНЫ МИРА КАК РЕАЛИЗАЦИЯ ЯЗЫКОВОЙ ФУНКЦИИ ВЛИЯНИЯ НА СОЗНАНИЕ

В статье в контексте проблемы влияния языка на сознание рассмотрен вопрос об изменениях в языке, следствием которых может стать корректирование картины мира человека.

***Ключевые слова**: влияние язика на сознание, картина мира, языковая картина мира, изменения в языке, изменения в картине мира.*

Hnatiuk L. P., Doctor of Philol.Sci., Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MODIFICATION OF THE PICTURE OF THE WORLD AS AN IMPLEMENTATION OF LANGUAGE FUNCTION OF INFLUENCE ON THE AWARENESS

Considering language influence on the awareness, the article deals with the problem of language changes which may result in modifications in man's picture of the world.

***Key words**: language influence on the awareness, picture of the world, language picture of the world, language changes, changes in the picture of the world.*

УДК 811.124'01

Голубовська І. О., д.філол.н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ВЧЕННЯ М.Я. МАРРА ПРО МОВУ ЯК «ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ»

У статті розглянуті деякі положення загальнолінгвістичного доробку акад. М. Я. Марра в контексті досягнень сучасної лінгвістики та інших наук. Увагу закцентовано на теорії «кінетичного мовлення», явищі конвергентного розвитку мов (схрещенні мов), топонімічному контекстуальному методі К. Тищенка як інструменті дослідження мовної конвергенції, структурі дифузних кореневих елементів М. Марра (сал, бер, йон, рош) як підсвідомому відображенні моделі генетичного коду Людини.

***Ключові слова**: мова жестів, походження мов, дивергенція, конвергенція, ізоморфізм структури мовно-семіотичного і генетичного кодів Людини.*

Метою даної розвідки є оцінка деяких фрагментів наукової спадщини М. Я. Марра у світлі появи нових візій і розумінь у сучасній науці, зокрема опрацювання новітніх методів лінгвістичного аналізу та розвитку мовознавчої науки у цілому в когнітивному аспекті.

У рамках цієї статті ми не будемо торкатися «екстралінгвістики», пов'язаної з оцінкою наукового доробку академіка М. Я. Марра (1864-1934) майже через шістнадцять років по його смерті (мається на увазі відома лінгвістична дискусія за участі Й. Сталіна на сторінках газети «Правда», про яку вже багато написано у науковій та науково-популярній літературі)[1]. Нас цікавитимуть ті лінгвістичні сторони наукового спадку М. Марра, які у свій час були оголошені сумнівними (ненауковими або неприйнятними), проте котрі на сьогодні постають такими, що заслуговують на прискіпливий інтерес та подальше вивчення. Звернімося до деяких з них.

Перше. Однією з «хибних ідей» М. Марра, закарбованих навіть у підручниковому форматі, вважається його думка про те, що перехід суспільства від однієї формації до іншої супроводжується стрибкоподібними, революційними змінами у мові, які й змінюють її стан [11, 125]. Нагадаємо, що, за Марром, перехід від мови жестів до звукової мови у доісторичні часи пов'язувався з виникненням «нового мислення», яке вимагало інших, ширших можливостей для свого втілення. Зараз, коли наше суспільство із постіндустріального перетворилося на інформаційне, коли радикальним чином змінилися способи отримання і (хочеться вірити!) перероблення інформації людським мозком, коли в Інтернеті побутують так звані гібридні, креолізовані тексти з потужною невербальною складовою і кардинально зміненим способом графічного відтворення усного мовлення (на кшталт 4 u= for you), вчені починають задаватися питанням «А чи не була геніальним передбаченням Марра «візуальна революція» XX – XXI століть?» Так, відомий російський вчений В. М. Алпатов, зокрема, зазначає: «…положення про майбутню революцію у мові, спричинене тим, що «нове мислення» не «вміщується у звукове мовлення» і готується до «ліпки, творення» якісно нового способу передачі, може мати і серйозний зміст» [2, 6]. Все більшає і кількість адептів теорії маррівського «кінетичного мовлення», в якій обстоювалася первинність мови жестів відносно звукової мови. Такі американські дослідники проблеми походження мови, як М. Корбаліс, М. Томаселлло, Д. Морфорд наводять досить переконливу аргументацію, обстоюючи ідею «генетичної пов'язаності» між жестовою та звуковою мовами. Так, М. Корбаліс вважає, що шлях до звукової мови пролягав через жестикуляцію рук до «мімічного жесту» (який супроводжував викрики) і далі перетворився на артикуляцію мовних звуків, змістившися всередину рота[2]. На думку вченого, відбулося це близько 40 тисяч року тому, в період верхньопалеолітичної революції, коли виникла ціла низка «культурних новацій»: наскальний живопис, прикраси, нові технології оброблення каміння, тощо. Однією з таких новацій і постала

---

[1] Горбаневский 1991; Алпатов 1991 – 2004; Илизаров 2012.

[2] У фонетиці широко використовується поняття «артикуляторного жесту», під яким розуміють комплексні рухові акти, за допомогою яких у мовленні реалізується цільова артикуляція. В артикуляційному жесті виділяють три часові фази:екскурсію, витримку і рекурсію. Цій проблематиці було присвячено ґрунтовну дисертацію З. В. Дудник «Артикуляторний жест: онтологія і аналіз (експериментально-фонетичне дослідження. – К., 2004.

звукова мова [3, 313]. На думку М. Томаселло, комунікація людей сягає вказівних жестів і пантоміми, оскільки в їх основі лежить схильність людини до зорового спостереження та інтерпретації поведінки оточуючих [Op.cit., 314]. На певному етапі формується конвенційна звукова мова, у якій повнозначні слова витісняють пантоміму, а службові – вказівні жести [Op.cit., 315]. Безсумнівно, що **всі** ці гіпотези не можна ані довести, ані спростувати (як відомо, проблема походження мови належить до «вічних» проблем мовознавчої науки і такою, що не підвладна адекватному розв'язанню через брак емпіричного матеріалу), тим не менше у низці інших дотичних гіпотез згадані вище можна «… без перебільшення назвати науковими» [Op.cit., 312], стосовно чого ми повністю солідарні з російською вченою Світланою Бурлак, яка у ґрунтовній праці «Походження мови» (М., 2011) на величезному корпусі даних лінгвістики, нейрофізіології, когнітивістики, антропології, археології, етології, генетики та інших наук узагальнила все, що зроблено на сьогоднішній день у царині мовного глотогенезу.

Друге. Як відомо, М. Марр, який першопочатково визнавав «родовідне дерево» компаративістів, у 1923 році висунув теорію схрещення мов, згідно з якою у розвитку мов превалюють не дивергенційні, а конвергенційні процеси, котрі сприяють об'єднанню мов і, відповідно, зменшенню їх кількості. В ідеалі за доби комунізму мала б виформуватися «одна мова для всього людства» [11, 125]. Існування прамови як єдиного джерела для подальшого дивергенційного розходження мов, звичайно, заперечувалося, сама прамова оголошувалася «кустарно побудованою» і такою, що « … і за технікою, і за думкою ніколи не існувала» [9, ч. 2, 341]. Фікцією пропонувалося вважати ще й інші епістеми порівняльно-історичного мовознавства XIX століття.

Втім, слід зазначити, що альтернатива концепції компаративістів з'явилася задовго до маррівських візій, а саме – у період критики неолінгвістами молодограматиків як представників третьої хвилі індоєвропеїстів. Отже, зробимо невеличкий екскурс в історію лінгвістики початку XX століття.

Німецький вчений Й. Шмідт (1843 – 1901), незважаючи на те, що його вчителем був відомий компаративіст середини XIX ст. Август Шлейхер, у 1872 р. оприлюднив роботу «*Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*» («Споріднені відношення індогерманських мов»), де запропонував свою «хвильову теорію», яка ґрунтувалася на визнанні переважно конвергентного розвитку мов. Згідно теорії хвиль Шмідта, мовні інновації, поширюючись з центру до периферії (подібно до кіл на воді від кинутого каменя), призводять до процесів сходження мов. Ця теорія мала вплив на засновника школи «слів та речей» австрійського вченого Гуго Шухардта (1842–1927), котрий запропонував теорію «мовної безперервності», яка постулювала поступовий взаємоперехід між мовами внаслідок відсутності чітких меж між ними. При цьому схрещування (змішування) мов визнавалася як необхідна умова їх існування. Г. Шухардт вважав, що вчення молодограматиків про абсолютність фонетичних законів гальмує «…подальший розвиток науки у відповідності із законами причинності» [9, ч. 1, 308-309].

Прихильником теорії схрещення мов був і І. О. Бодуен де Куртене, котрий у 1901 р. написав полемічно загострену статтю «Про мішаний характер всіх мов» [4, т.1,

366-367]. Його учень академік Л. В. Щерба у статті «Про поняття змішення мов», намагається зайняти помірковану позицію, більше схиляючись до поглядів відомого індоєвропеїста А. Мейе щодо розуміння спорідненості мов як безперервності мови (с. 63) і кваліфікуючи питання про змішення мов «…одним з найбільш неясних у сучасній лінгвістиці» [14, 60]. Є. Д. Поливанов, будучи абсолютним опонентом М. Марра, зробив великий внесок у вивчення проблеми мовної конвергенції, впровадивши до наукового обігу терміни гібридизація та метизація, відповідно для позначення схрещення споріднених і неспоріднених мов. М. С. Трубецький (1890 – 1938) запропонував свою теорію «мовного союзу», суть якої полягає у тому, що тривалі контакти між географічно суміжними мовами призводять до їх фонетичного, граматичного та лексичного уподібнення навіть у випадку їх повної неспорідненості.[3]

Після дискусії на шпальтах газети «Правда» у 1950 р. компаративістика була знов відновлена в своїх правах на пошук наукової істини, проте колізія між визнанням переважно конвергентного або дивергентного розвитку мов і досі існує: «Питання про межі застосування порівняльно-історичного методу залишається дискусійним. Проте… побудувати … методику роботи з конвергенцією мов *нікому ще не вдавалося*» (Курсив мій – І .Г.) [2, 10].

Проте, як видається, наразі така методика вже існує, завдячуючи копіткій науковій праці визначного українського вченого професора К. М. Тищенка. На мій погляд, запропонований К. М. Тищенком «метод топонімічного контексту», котрий був презентований українській науковій спільноті у 2007 р. на І-ій Міжнародній конференції «Актуальні проблеми давньої історії» (м. Київ, 2007), є якраз тим інструментом, який може претендувати на методичне усталення в галузі дослідження мовної конвергенції. Саме завдяки застосуванню цього методу (який полягає у врахуванні семантичних зв'язків між сусідніми географічними назвами як членами топонімічної системи) на матеріалі українських топонімів були продемонстровані кавказькі, іранські, алтайські, арабські, мадьярські впливи на український словник; на багатющому мовному матеріалі доведено, що: «сучасний український словник сягає яких завгодно часових глибин., … несе в собі все забуте за цілу мовну історію… наші слова *мито, щирий, гаразд, очуняти* походять таки з готської мови; *лікар, брага, поневірятися* – таки з кельтських; *хата, збіжжя, тривати, дбати, жвавий, потвора* – таки з іранських; *корогва, халява, баламут* – таки з монгольських, *клуня, пелька, джиґун* – таки з литовської» [12, 8]. Далі у цитованій праці вчений наводить переконливі свідчення граматичних, фонологічних та морфонологічних особливостей української мови, які є спільними для неї та мов іранських, романських, західнослов'янських, при цьому наголошуючи: «Геґелівська думка про взаємодію як кінцеву причину всіх речей не мусить нас облишати. Саморозвиток в етногенезі – справді відомий, але замкнені суспільства на островах чи в гірських долинах завжди були винятком і узбіччям історії. Кінцева причина сьогоднішнього розмаїття словника української мови, особливостей

[3] Щоправда, і І. О. Бодуен де Куртене, і Л. В. Щерба, і Є. Д. Поливанов, і М. С. Трубецький визнавали наявність і конвергентного, і дивергентного розвитку мов, визнаючи їх глибоко діалектичний характер: «…інколи навіть важко провести грань між цими двома видами розвитку» [13, 46].

її фонетики й граматики – в учорашніх плідних контактах наших предків з сусідами» [Op.cit., 8-9]. Далі – ще більше. Посилаючись на М. Брайчевського, вчений зазначає: «За сучасними уявленнями, українці … склалися у середньовіччі шляхом інтеграції (не диференціації) трьох слов'янських племен – полян, деревлян, сіверів» і з посиланням на Ю. Шевельова : «Тому українські діалекти – давніші від української мови» [Op.cit., 9]. Що це, як не визнання саме конвергенції рушійною силою мовної еволюції? Таким чином, ми можемо констатувати перегук ідей у мовознавчому континуумі.

Цікавим є політичний бік теорії конвергентивного розвитку мов, який було також актуалізовано в ході дискусії 1950 р. на сторінках газети «Правда». Як зазначає Ю. Шерех у своїй статті «Присмерк марризму», теорію Марра про перехрещеність усіх мов, і тим самим про принципову рівність усіх мов важко погодити з думкою про вищість російської мови: «За Марром усі мови однаково давні, а значить українська і білоруська мови не молодші від російської» [15]. Можна припустити, що усвідомлення змісту можливих ідейно-політичних консеквенцій з теорії М. Марра також сприяла привселюдному паплюженню його теорії.

А зараз зосередимося на **третьому аспекті** творчого доробку цієї неоднозначної фігури в лінгвістичній науці.

Як відомо, М. Марр запропонував своєрідну модель глотогонічного процесу з чотириелементним палеонтологічним аналізом, в основу якого лягли дифузні корені-першоелементи *сал, бер, йон, рош*, від яких, на думку автора, беруть початок всі мови світу: « …за яфетичним мовознавством тільки чотири лінгвістичних елементи є первинними значимими словами, які використовувалися за певних обставин для сигналізації того чи іншого предмета, resp. групи предметів, котрі не мали самостійного, конкретного змісту і як частини мови не можуть бути далі проаналізованими. І ці чотири лінгвістичних елементи є спільними для всіх мов, вони притаманні кожній мові безвідносно до суспільної формації її функціонування, входження до певної системи в синхронії або діахронії та до сім'ї мов, куди б її могло віднести старе вчення про мову, вчення індоєвропеїстів» [9, ч. 1, 343-344].

Для того, щоб оцінити значущість цього на перший погляд бездоказового й ірраціонального твердження варто звернутися до епохального відкриття у сучасній молекулярній біології: дешифрування геному людини. Було встановлено, що спадковість можна уподібнити повідомленню, записаному вздовж хромосом за допомогою певного виду хімічного «алфавіту». В якості вихідних елементів цього алфавіту, його «букв», використовуються **чотири** хімічних радикали, які, комбінуючись один з одним в нескінченних лінійних послідовностях нуклеїнових кислот, створюють «хімічний текст» генетичної інформації. У генетичному коді інформативним є не окремий елемент системи, не окремий хімічний радикал, а особливі комбінації цих вихідних чотирьох нуклеотидів по **три** елементи, що створюють так звані «триплети». Оскільки можна скласти всього 64 комбінації з чотирьох вихідних елементів по три, генетичний «словник» складається з 64 «слів» з яких три триплети є «знаками пунктуації», що маркують у послідовності нуклеїнових кислот початок і кінець «фрази», а решта співвідносяться з однією з 20 амінокислот.

Безсумнівно, що у часи М. Марра не було ніяких відомостей про структуру людського геному, як не могли про це знати (хоча?) давньокитайські філософи, автори «Книги перемін» (I Ching), які приблизно три тисячі років тому розробили особливу систему трансформації чотирьох бінарних елементів, які складалися з «чоловічого принципу» ян -yang- і «жіночого принципу» інь -yin-, згрупувавши їх по три, що у цілому дає 64 троїчні послідовності, аналогічних генетичним «триплетам». За допомогою комбінувань цих «трійок» у старокитайській символічній системі подається опис різноманітних виявів усього живого в їх співвідношеннях і кореляціях, аналогічні системи з чотирма елементами існують в космогонії мілетської школи давньогрецьких філософів, чотири стани людського тіла виділяв знаменитий давньогрецький асклепіад Гіппократ. Як зазначає Т. Гамкрелідзе, «Ці символічні системи, як і маррівська модель мови, дивним чином збігаються, навіть у кількісних параметрах, зі структурою генетичного коду, котрий виступає, вочевидь, в якості їх підсвідомого субстрату» [5, 5].

Генетичний код, таким чином, можна уподібнити коду мовному, – виявляється структурний ізоморфізм між двома інформаційними кодами – генетичним і мовним, причини чого ще не є остаточно з'ясованими: такий стан речей виник внаслідок структурного зближення двох різних систем з аналогічними функціями (Фр. Жакоб), або цей ізоморфізм пов'язаний із філогенетичним конструюванням мовного коду за моделлю і структурними особливостями коду генетичного (Р. Якобсон)? [6].

Питання мовного онто-та філогенезу все ще залишаються відкритими і такими, що містять багато суперечностей і білих плям. Проте не можна не віддати пошанівок геніальній науковій інтуїції М. Я. Марра, керуючись якою він спромігся підсвідомо «зчитати» структуру генетичного коду Людини і відобразити це у своїй моделі мовного розвитку: «Глотогонічна теорія М. Я. Марра не має під собою ніяких раціональних підстав. Вона суперечить і логіці сучасної теоретичної лінгвістики, і мовної емпірії, і в цьому сенсі вона ірраціональна. Але теорія ця, що представляє своєрідну структурну модель мови, дуже близьку до генетичного коду, не є іррелевантною для науки і може слугувати ілюстрацією проявлення у вченому інтуїтивних і неусвідомлених представлень про структуру генетичного коду, очевидно, підсвідомо скопійованих ним при створенні оригінальної моделі мови» [5, 5].

Недивно, що інтерес до творчого спадку М. Марра не вщухає у наші дні, про свідчать наукові конференції [Op.cit., 6], дисертаційні дослідження у царині історії матеріальної культури, філософії, мови, існування лабораторії у Санкт-Петербурзькому університеті (випускником якого є М. Марр) з вивчення його глибокого і різновекторного доробку.

Таким чином,

1) Маррівська ідея «кінетичного мовлення», переходу від мови жестів до звукової мови у доісторичні часи, що він пов'язував з виникненням «нового мислення», знаходить все більше прихильників у сучасній лінгвістиці. Сьогоднішній перехід від суспільства постіндустріального до інформаційного може бути визнаним співставним за радикальною зміною способу обробки інформації переходу періоду нижнього палеоліту від мови жестів до звукової мови.
2) Ідеї Марра щодо схрещення мов не були абсолютно новими для мовознавчої науки. Багато авторитетних вчених визнавали переважно такий модус мовного

філогенетичного розвитку (Г. Шухардт, Б. де Куртене, Л. Щерба, С. Трубецький та ін.).

3) Методику роботи з конвергенцією можна вважати започаткованою і апробованою на матеріалі топонімічного шару лексики української мови. Автором контекстуального топонімічного методу є визначний український вчений нашої сучасності К. М. Тищенко.
4) Швидше за все, критика маррівського вчення була принципово пов'язана з радянською політичною ідеологемою про російську мову як «старшого брата» всіх східнослов'янських мов, яку логіка вченого фактично заперечувала.
5) Чотириелементна модель глотогонічного процесу М. Марра структурно корелює з устроєм генетичного коду людини, частина якого була розшифрована зусиллями молекулярних біологів. Дивним чином у давньокитайській «Книзі перемін» (I Ching) система трансформацій чотирьох бінарних елементів має такий самий структурний принцип утворення, що й генетичні «триплети», простежується аналогія з чотирма елементами в космогонії іонійських філософів (Фалеса, Анаксімандра, Анаксімона, Геракліта Ефеського та ін.), чотирма станами людського тіла, вирізненими давньогрецьким лікарем Гіппократом.
6) Творчий доробок Марра зараз ретельно вивчається як за кордоном, так і на східнослов'янських теренах з огляду на свій когнітивний потенціал і можливості подальших поглиблених інтерпретацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Алпатов В. М.* История одного мифа. Марр и марризм. – М.: Наука, 2004. – 240 с.
2. *Алпатов В. М.* Актуально ли учение Марра // Вопросы языкознания. – 2006. – № 1. – 3 – 15.
3. *Бурлак С.* Происхождение языка: Факты, исследования, гипотезы.- М.: Астрель: CORPUS, 2011. – 464 с.
4. *Бодуэн де Куртенэ*. Избранные труды по общему языкознанию. – Т. 1. – М.: Изд-во Академии наук СССР, 1963. – 384 с.
5. *Гамкрелидзе Т. В*. Об одной лингвистической парадигме // Вопросы языкознания. – 2005. – № 2. – С. 3-6.
6. *Гамкрелидзе Т. В.* Р. Якобсон и проблемы изоморфизма междлу генетическим кодом и семиотическими системами // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 5-8.
7. *Горбаневский М. В.* В начале было слово: Малоизвестные страницы истории советской лингвистики. – М.: Изд-во УДН, 1991. — 256 с.
8. *Дудник З. В.* «Артикуляторний жест: онтологія і аналіз (експериментально-фонетичне дослідження): Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.15 / З. В. Дудник; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 22 с.
9. *Звегинцев В.* А. История языкознания XIX- XX векав в очерках и извлечениях – М.: Изд-во «Просвещение», 1964. – Ч. 1, 1964. – 465 с.; Ч. 2, 1965. -495 с.
10. *Илизаров Б. С*. Почётный академик Сталин и академик Марр. – М.: Вече, 2012. – 432 с.

11. *Кочерган М. П.* Загальне мовознавство: підручник, 3-тє видання. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 464 с.
12. *Тищенко К. М.* Давній схід у словнику і топонімії України // Мовні та літературні зв'язки України з країнами Сходу (колективна монографія) / За ред.. Бондаренка І. П. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 7 – 58.
13. *Трубецкой Н.* С. Мысли об индоевропейской проблеме // Н. С. Трубецкой. Избранные труды по филологии. – М., 1987. – С. 44 – 59.
14. *Щерба Л. В.* Языковая система и речевая деятельность. – Изд. 2-е, стереотип. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 432 с.
15. *Шерех Ю.* Присмерк марризму.[Електронний ресурс] // Режим доступу: http://movahistory.org.ua/wiki.

Стаття надійшла до редакції 30.10.2014 р.

Голубовская И. А., д.филол.н., проф.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

УЧЕНИЕ Н. Я. МАРРА О ЯЗЫКЕ КАК «ВИРТУАЛЬНАЯ РЕАЛЬНОСТЬ»

В статье рассмотрены некоторые общелингвистические положения научного наследия акад. Н. Я. Марра в контексте достижений современной лингвистики и других наук. Внимание акцентировано на теории «кинетической речи», явлении конвергентного развития языков (смешения языков), топонимическом контекстуальном методе К. Н. Тищенко как инструмента исследования языковой конвергенции, структуре диффузных корневых элементов Н. Марра (сал, бер, йон, рош) как подсознательном отображении модели генетического кода Человека.

Ключевые слова: *язык жестов, происхождение языков, дивергенция, конвергенция, изоморфизм структуры лингвосемиотического и генетического кода Человека.*

Golubovska I., Doctor of Philol.Sci., Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

M. MARR'S DOCTRINE ABOUT LANGUAGE AS "VIRTUAL REALITY"

The present article deals with some general linguistic thesises of the scientific heritage of academician M. Marr in the context of the achievements of modern linguistics and other sciences. The author's attention is focused on the theory of "kinetic speech", the phenomenon of convergence of languages (crossing of languages), on toponymic contextual method developed by K. Tishchenko as a tool for the study of language convergence, on the structure of diffusive Marr's root elements (sal, ber, jon, rosh) as subconscious mapping of the human genetic code model.

Keywords: *body language, the origin of languages, divergence, convergence, isomorphism of lingvosemiotical and human genetic code structure.*

УДК 81.373.43=111

Гонта І. А., к. філол. н., доц.,
Інститут філології імені Тараса Шеченка, м. Київ

КОМПОЗИТНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРУ У ФОРМУВАННІ НЕОЛОГІЗМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКУ XXI СТ.

У статті розглядаються структурні, семантичні та словотвірні особливості формування композитів-неологізмів англійської мови, що виникли на початку XXI століття і становлять суттєвий пласт нової лексики сучасної англійської мови. Аналізуються такі словотвірні процеси, як основоскладання, телескопія, утворення абревіатур, акронімів, розглядається роль метафори, метонімії, розвиток полісемії в семантиці композитів-неологізмів та дериваційний потенціал новоутворених композитів.

Ключові слова: *композит, неологізм, телескопія, абревіатури, акроніми.*

Композити як чисельний, семантично ємний та структурно різноманітний пласт англійської мови завжди був у центрі уваги багатьох лінгвістичних досліджень. Серед недавніх фундаментальних праць є роботи, присвячені композитам-метафорам [2], композитам-колоративам [5], композитам з першим дієслівним компонентом [7], субстантивним композитам-бахувріхі [1], композитам з агентивним суфіксом -er [3], соціодискурсивному аспекту композит прямої та непрямої номінації [4]. Проте найфундаментальнішою працею є робота Л. Ф. Омельченко [8], що досліджує всі види композитів в багатьох аспектах. Роль композитного словотвору в формуванні найсучаснішої лексики — неологізмів ще не набула достатнього висвітлення в лінгвістичних працях. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою статті є дослідження ролі композитного способу словотвору в утворенні неологізмів. О'бєктом та матеріалом дослідження стали неологізми-композити англійської мови початку XXI сторіччя, вилучені методом вибірки зі словника неологізмів Ю. А. Зацного та А. В. Янкова [6]. Предметом дослідження є їхні структурні, семантичні та словотвірні характеристики. До матеріалу дослідження також увійшли лексеми, що не мають графічного критерію композита, проте в словнику фіксуються як лексеми за допомогою категоріальних позначок *n, adj, v* і т. д. Це свідчить про те, що такі мовні одиниці сприймаються як лексеми, а не як словосполучення.

Серед усіх способів композитного словотвору найпродуктивнішим на сучасному етапі є телескопія, як найекономніший спосіб композитоутворення, що поєднує економію мовних засобів та мовленнєвих зусиль. Телескопізми можуть бути трьох типів: а) з усіченим першим компонентом: *bewrecked (bereft + wrecked) позбавлений автомобіля (через аварію); celebreality (celebrity + reality) 1) правдиве відображення життя знаменитості; 2) телешоу, в якому відома людина бере участь для відображення життєво-правдивих ситуацій; celesbian (celebrity + lesbian) знаменита жінка з нетрадиційною сексуальною орієнтацією;* б) з усіченим другим компонентом: *blogebrity (blog+celebrity) відомий і популярний укладач інтернет-журналів; blogstitute*

(blog+prostitute) особа, яка просить інших користувачів Інтернет-журналів про різні послуги; blogsploitaition (blog+exploitation) шахрайство через використання інтернет-журналів засобами масової інформації США; carbage (car + garbage) бруд та сміття всередині автомобіля (особливо в салоні); carcoon (car + cocoon) автомобіль як головне місце роботи та відпочинку, центр суспільної діяльності людини; carfast (car + breakfast) сніданок під час керування автомобілем; deskfast (desk + breakfast) сніданок під час роботи за комп'ютером; cashola (cash + payola) гроші, що використовуються для підкупу чиновників; celloholic (cell + alcoholic) особа, надмірно захоплена мобільним зв'язком; Menglish мова, яка використовується чоловіками; в) з усіченими двома компонентами: *ad-dundancy (ad + redundancy) надоїдливе повторення комерційної реклами; adit (adult + kid) дорослі діти в сім'ї; affluenza (affluent + influenza) надмірна матеріальна зацікавленність, яка веде до перевтоми через важку працю; beautifect (beautiful + perfect) прекрасний та досконалий; camikini (camisole+bikini) комбінований жіночий купальник, нижню частину якого становить бікіні; carnography (carnage + pornography) літературний твір, фільм та інші матеріали, які переповнені сценами вбивств, кровопролиття та насилля; cellco (cellular phone + company) компанія, яка займається виготовленням сотових телефонів; chidult доросла дитина в домі і т. д.*

Цікавим випадком є телескопічна композита, в якій середина першого компонента заміщується другим компонентом: *cewebrity (celebrity + web) особа, яка відома тільки користувачам Інтернетом.*

Про зростання ролі китайського національного елементу в англомовному соціумі свідчить композит *Chinglish (Chinese + English) гібрид китайської та англійської мов,* а про економічне зростання Китаю та Індії -- композита *Chindia (China + India) гіпотетичне економічне поєднання Китаю та Індії; Chindian (Chinese + Indian) особа наполовину китайського і наполовину індійського походження.* Іншими прикладами використання телескопії для позначення "продуктів глобалізації" та "інтернаціоналізації" англомовного соціуму є композит *Denglish (Deutch + English) гібрид англійської і німецької мови.*

Абревіатури та акроніми також можна вважати видом композитного словотвору. Акроніми представлені наступними мовними одиницями: *CAVE (citizens against virtually everything); BANANA (built absolutely nothing anywhere near everyone) незгода певних осіб з плануванням будівництва споруд, які шкодять і людям і довкіллю.*

У формуванні графічної форми деяких абревіатур іноді використовуються цифри, що заміняють омофонічні прийменники. Тенденція заміняти деякі прийменники цифрами на письмі в англійській мові виникла в XX сторіччі: *B2B (business-to-business) електронна торгівля за схемою від одного ділового підприємства до іншого; B2B2C (business-to-business-to-consumer) електронна торгівля за схемою від одного ділового підприємства до іншого та до споживача; C2B2C (consumer-to-business-to-consumer) електронна торгівля за схемою "від одного споживача через ділове підприємство до іншого споживача"; C2C (customer to consumer) електронна торгівля за схемою "від одного споживача до іншого".*

Цікавим прикладом поєднання композитного способу і скорочення є композита *m-government доступ рядових громадян до управлінських структур шляхом надсилання повідомлень електронною поштою.*

Іншу групу становлять композити, що в своєму архітектонічному складі повністю зберігають компоненти, що функціонують як вільні лексеми: *car-school навчати і виховувати дітей під час поїздки на автомобілі (за браком часу); casualty-free майже без втрат у живій силі (про війни); mental gymnastics спеціальні курси розумової гімнастики для людей похилого віку і т. д.*

Композити з непрямим (як правило метафоричним значенням) також широко репрезентовані, що свідчить про широку роль метафоричного асоціативного мислення, його комбунівання з композитним словотвором. При утворенні таких композитів-метафор процеси основоскладання та метафоризації відбуваються одночасно: *baby nuke ядерна міні-бомба; bait car спеціальний автомобіль-приманка для автомобільних злодіїв; barefoot-luxury елегантно простий; bandit sign незаконний рекламний знак, встановлений у людному місці; asylum-shopper людина, яка мандрує теренами Європи в пошуках країни, яка дасть їй притулок; blood diamonds діаманти, добуті в зоні бойових дій; blogswarm одночасне скупчення багатьох користувачві блогами на одній темі, на одному предметі; cell-hole зона неякісного прийому сигналів мобільними телефонами; death-blossom стрілянина з автоматичної зброї довгими чергами; carpet nuke проводити суцільне бомбардування "квадратно-гніздовим способом" з використанням ядерних зарядів (у можливій ядерній війні).*

За асоціативним зв'язком з композитом-метафорою *rat-race* виник неологізм *mouse-race спокійне, позбавлене стресів життя*.

Деяким композитам притаманна полісемія, що також свідчить про їхній деривaційний потенціал: *cat-herding 1) безуспішні намагання переконати групу вільнолюбивих людей думати і діяти так, як більшість; 2) марні зусилля підприємства бути в лідерах і т. д.*

Семантичний компонент агентивності композитів-неологізмів може представлятися суфіксом -er: *dead-ender фанатик, який не бажає визнати свою поразку і воює до кінця.*

У композиті з метафоричним значенням *chatawhirl особа, яка багато розмовляє* спостерігаємо звязну голосну *а*, що є рідкісним явищем для англійської мови і дуже поширеним для українських композитів.

Деякі композити містять ономастичний компонент у своєму складі: *Delia-dish суто англійська страва* (Делія Сміт — автор "кулінарних бестселерів").

Серед композитів з метафоричним значенням трапляються лексеми, яким притаманний також елемент римування, що посилює їхню експресивність та прагматичний потенціал: *chick flick фільм, який більше подобається жінкам, ніж чоловікам*. Зауважимо, що перший компонент композита *chick* є скороченим варіантом від субстандартної лексеми *chicken*, обидві лексеми (*chick, chicken*) були переосмислені в сленгу і функціонують вже десятки років у переносному значенні *"жінка", "дівчина"*, в свою чергу лексема *flick* вже давно функціонує в значенні *"кіно"* і навіть вважається устарілою в цьому значенні. Це свідчить про те, що в утворенні неологізмів

мовний соціум користується “старим матеріалом”. Інший приклад композита з елементом римування є лексема, що містить в своєму складі прийменник: *name and shame v. публікувати прізвища і адреси педофілів у пресі.* Таку лексему можна вважати інкорпорованою композитою.

Іншим прикладом використання “старого матеріалу” для утворення неологізмів є лексема *deja dit неприємне відчуття людини, ніби вона говорить те, що було вже раніше сказане*, яка, крім цього, містить частину давно запозиченої французької лексеми *“deja vu”*. Іншими прикладами використання лексем іншомовного походження в утворенні композит є композита-неологізм *ninja-date таємно зустрічатися з кимось за взаємною згодою.* Перший компонет цього композита *ninja* є запозиченням з японської мови, що також функціонує як окрема лексеми *ninja* в значенні *1) рухатися скрадливо і непомітно; 2) непомітно щось вкрасти*.

При утворенні композитів-неологізмів можуть використовуватися також суфікси іншомовного походження: *no-smokenik особа, яка виступає проти паління*. Як відомо суфікс *-nik* є запозиченим з російської мови, словник Уентворта та Флекснера фіксує ряд лексем американського сленгу, побудованих за допомогою цього суфікса [9: 623].

Трапляються також композити, в основі формування яких лежить метонімія, тобто перенос за суміжністю: *car-bomb здійснювати терористичний акт шляхом використання автомобіля з вибухівкою; meat-tooth людина, що любить м‘ясо.*

Нові композити-неологізми можуть створюватися і на базі вже існуючих композитів, зокрема за допомогою суфіксів: *offshorable 1) здатний бути перенесеним в іншу країну, особливо для зменшення затрат (про бізнес); 2) здатний бути виготовленим в іншій країні з меншими витарами.*

Деякі композити-неологізми самі в свою чергу слугують дериваційною базою для утворення інших лексем, що свідчить про словотвірний потенціал композитів-неологізмів: *bluejack – bluejacker – bluejacking; carbon-neutral – carbon-neutrality; carcoon -- carcooning; car-school – car-schooling; nearshore – nearshoring; news grazer — news-grazing.*

Новоутворені композити можуть також об‘єднуватись в лексико-семантичні ряди лексем, у яких одна з лексем є спільною: *flybaby відома людина, яка погрожує залишити країну в разі необрання нею певного політика; flyboard v. розміщувати рекламу про продаж нерухомості (з метою реклами); flyboarding розміщення реклами про продаж нерухомості (з метою реклами); flyboard n. реклама про продаж нерухомості (з метою реклами); gene bank “біобанк”, сховище біоматеріалів (для проведення досліджень з проблеми залежності захворювання людини від особливостей генетичного складу людей, що належать до різних расових і етнічних груп); gene cuisine одержання синтетичних продуктів харчування шляхом біоінженерії; gene dope змінювати генетичну структуру людини з метою примусити організм виробляти більше гормонів й інших природних речовин; gene-doping “генне допінгування” спортсменів, зміна генетичної структури людини з метою примусити організм виробляти більше гормонів; gene food синтетичні продукти харчування, отримані шляхом біоінженерії.*

Отже, підводячи підсумок, зазначимо, що композитний спосіб словотвору займає суттєве місце в утворенні англійських неологізмів, його результатом є різноманітні

за словотвірними, структурними та семантичними характеристиками лексеми, які в свою чергу можуть слугувати дериваційною базою для творення нових композитів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєва О. Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахувріхі / О. Г. Васильєва. Автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2006. – 20 с.
2. Гонта І. А. Структурні та семантичні особливості композит-метафор у американському сленгу : Дис. … канд. філол. наук: 10.02.04 / І. А. Гонта. Київськ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 190 с.
3. Гончарова Т. В. Лінгвоаксіологічна семантика агентивних номінативних одиниць із формантом -er у сучасній англійській мові / Т. В. Гончарова. Дис. ... канд-та філол. наук: 10.02.04. – К., 2005. – 237 с.
4. Дембовська Л. М. Пряма і непряма композитна номінація в англійській мові: соціодискурсивний аспект / Л. М. Дембовська. Дис. ... канд-та філол. наук: 10.02.04. – К., 2011. – 233 с.
5. Деменчук О. В. Колоративна комопзита в англійській мові: когнітивно-ономасіологічний аспект / О. В. Деменчук. Дис. ... канд-та філолю наук: 10.02.04. – К., 2001. – 240 с.
6. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття. / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. Словник. Вінниця: Нова книга, 2008. – 360 с.
7. Крайняк Л. К. Композити з першим дієслівни компонентом у сучасній англійській мові: семантико-когнітивний аспект / Л. К. Крайняк. Автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2001. – 19 с.
8. Омельченко Л. Ф. Английская композита: структура и семантика / Л. Ф. Омельченко. Дис... д-ра филол. наук: 10.02.04. – К., 1989. – 493 с.
9. Dictionary of American Slang. / Ed. by H. Wentworth, S. B. Flexner. – New York: Thomas Y. Crowell, 1975. – 766 p.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014.

Гонта И. А., к.филол. н., доц.,
Киевский национальный университет им. Тараса Шеченка

КОМПОЗИТНЫЙ СПОСОБ СЛОВООБРАЗОВАНИЯ В ФОРМИРОВАНИИ НЕОЛОГИЗМОВ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье рассматриваются структурные, семантические и словообразовательные особенности формирования композитов-неологизмов английского языка, которые возникли в начале XXI века и составляют существенный пласт новой лексики современного английского языка. Анализируются такие словотвообразовательные процессы, как основосложение, телескопия, образование аббревиатур, акронимов, рассматривается роль метафоры, метонимии, развитие полисемии в семантике композитов-неологизмов, а также деривационный потенциал новообразованных композит.

Ключевые слова: *композита, неологизм, телескопия, аббревиатуры, акронимы.*

Ihor A. Honta, Cand.Phil.Sci., Assoc. Prof.,
Kyiv National Taras Shevchenko University

COMPOUNDING IN WORD-BUILDING NEOLOGISMS OF THE ENGLISH LANGUAGE

The article deals with structural, semantic and derivational peculiarities of forming compound neologisms appearing at the beginning of the 21th century and constituting an essential layer of the newest vocabulary of the modern English language. The following word-building processes are analyzed: compounding, blending, formation of abbreviations and acronyms, development of polysemy in the semantics of compound neologisms as well as derivational potential of newly created compounds.

Keywords: *compound, neologism, blending, abbreviations, acronyms.*

УДК 821.10/03

Гриценко М. В. асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

АДАПТАЦІЯ В СИТУАЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ І РЕКОНСТРУКЦІЯ ОРИГІНАЛУ

У статті подається огляд сучасних підходів до адаптації та їх можливе застосування до перекладу художньої літератури. Адаптація розглядається як засіб реконструкції оригіналу, результатом якої має стати переклад, що функціонуватиме як автентичний твір у культурі-реципієнті.

Ключові слова: *адаптація, переклад, оригінал, цільова аудиторія, цільова культура, автентичність.*

Питання адаптації порушує чи не кожен перекладознавець і перекладач-практик, адже воно нерозривно пов'язане з процесом перекладу: і як його основа, і як те, чому протистоять стратегії очуження. Ставлення до адаптації постійно переосмислюється, тому **метою** нашої розвідки стало дослідження поглядів сучасних науковців на адаптацію та визначення їх актуальності в реаліях українського культурного середовища. З цією метою було проаналізовано різні погляди на явище адаптації в науковій літературі, виявлено неузгодженість частини з них із концепцією адаптації як спрощення. Новим є тлумачення адаптації як ціннісного узгодження перекладеного твору із культурою реціпієнтом.

Чи можна охарактеризувати переклад поняттям автентичність? Що дозволяє нам стверджувати, що заново створений в інокультурному середовищі продукт вимушеної сумісної творчості стане *"нашим набутим"* оригіналом? Ця низка питань,

здавалося б, знаходить свою відповідь у нашій готовності, а точніше в готовності цільової аудиторії твору, визнати переклад своїм оригіналом, привласнюючи його як істинно зарубіжний твір.

На думку Синтії Цуї, більшість читачів зарубіжної літератури ставляться до перекладних текстів як до "оригіналів", не звертаючи увагу на зміни, зроблені перекладачами. Ідея "оригіналу" стає неважливою у відносинах між читачами й перекладами [Tsui 2012, 58]. Таку ж думку висловлює і Джиліан Латей: "Діти, як і більшість дорослих, не усвідомлюють того, що вони читають переклад [Lathey 2010, 198]".

Проте видимість такого твору і як перекладу водночас не дозволяє завершити таке привласнення повністю. Визнаючи оригінальність і культурну цінність зарубіжного твору в перекладеному продукті, читач може використовувати своє право споживача-критика робити застереження на кшталт: "твір гарний, але переклад мені не сподобався тим-то й тим-то". Для таких читачів оригінал, якщо скористатися визначенням Ейріка Фрісвольда і Анни Софії Россхольм, "може бути перш за все ідеєю, чимось уявним, а не фактичним текстом для порівняння" [Frisvold, Rossholm 2012, 155].

Так, Джон Белком, зауважуючи, що в США до перекладачів висувають набагато суворіші вимоги, аніж до письменників, обґрунтовував вибір перекладацької стратегії: "*Я відчув, що якби перекладений текст відображав порушення граматичних мовних норм першотвору, то звинуватили б у цьому не автора, а мене. Тому мій варіант відображав те, що оповідалося в історії, але не зовсім так, як саме це оповідалося*" [Balcom 2007, 128]. В цьому прикладі простежуємо стратегію упередження: спрямованість тексту на передбачуваного читача обрана для того, щоб уникнути вищезгаданих закидів.

Отже, складності поглиблюються разом із переходом перекладу з абстрактної площини в цілком конкретні умови існування передбачуваного твору. Сприйняття й розуміння твору пов'язане з контекстом його створення й функціонування: культурним, історичним, політичним, ідеологічним. На заваді входження зарубіжного твору в новий контекст стає відсутність у читача необхідних культурноспецифічних знань, що характеризує, перш за все, читача-неексперта, масового читача. Проте слід враховувати й існування поміж аудиторії його антипода — читача-експерта: редактора, критика, науковця-дослідника, ентузіаста певного жанру тощо. Чи буде для них переклад оригіналом?

Дж. Белком, спираючись на власний досвід перекладу з китайської, впритул підійшов до роботи з так званими контекстуально проблематичними творами і зробив висновок про те, що для читача перекладу, за браком знань ширшого культурного контексту, значення у повному сенсі цього слова, може бути і буде неосяжним, якщо зважати на те, що половина задоволення від читання такого твору полягає у здатності пов'язувати прочитане з екстралінгвістичним контекстом твору [Balcom 2007, 120-122]. Таким чином, у перекладі цілком природно виникає потреба в паратекстах на шляху до розуміння оригіналу. Хоча, як спостерігає Катя Кребс, більшість художніх перекладів, спрямованих на читача-неексперта, позбавлені таких індикаторів втручання, проте вони висвітлюють перекладацький (творчий та ідеологічний) процес [Krebs 2012, 45]. Користуватися паратекстами чи ні, вносити їх до тіла тексту

чи вилучити — не залежить винятково від волі перекладача. До процесу прийняття рішень під час реалізації перекладацького проекту залучені й інші агенти впливу. Так само як і на завершальному етапі, після виходу перекладу на ринок, використання паратекстів залишається цілковито на розсуд читача.

Тому, окреслюючи проблему нашої розвідки, скористаймося чи не класичним у такому випадку питанням: "*Як саме перекладач створює художній твір, який може стояти пліч-о-пліч із першотвором у всіх його аспектах, як-от: творчість, стиль і навіть гра слів, і заразом відповідати вимогам та очікуванням (...) читачів та (...) видавничої індустрії*" [Balcom 2007, 119-120]?

У найбільш загальному розумінні першотвір становить основу для міжкультурного трансферу, зважаючи на неминучість адаптивних процесів під час перекладу. Сама можливість реконструкції першотвору (оригіналу) фактично підтверджується виданнями перекладів зарубіжних художніх творів. Однак така ситуація показує здавалося б парадоксальну природу перекладу: адаптація — як пристосування, переписування, перестворення тощо — використовується як засіб реконструкції оригіналу. Оригіналу, що його з певними застереженнями розуміємо як щось унікальне, неповторне, єдине у своєму роді. Тобто відхилення від оригіналу становить засіб і спосіб наближення до нього, що може відбуватися на цілком різних рівнях твору. Умовно ця різнорідність проявляється в аспектах змістового наповнення та його формального вираження.

Розгляньмо переклад як процес реконструкції оригіналу в інокультурному середовищі. Оригінал, щонайменше формально і здебільшого як абстрактна сутність (навіть у такому разі можливі текстуальні зміни, не кажучи вже про оформлення й візуальну презентацію друкованого тексту), залишається незмінним у своїй культурі, проте реконструкцій оригіналу в культурі-реципієнті може бути декілька. Отже, в даному разі маємо свідчення суб'єктивності перекладу і заразом його ситуативності, коли кожен переклад має задовольняти певну поставлену перед ним мету. Такий стан справ відображають спостереження Майка Інгрема про те, що культурні продукти співіснують паралельно, але для різних, часом перехресних аудиторій [Ingram 2012, 192].

Визначаючи своє ставлення до адаптації, перекладачі-практики Рос Шварц і Ніколя де Ланж, дискутували про роль перекладача та його втручання в оригінал. Р. Шварц, наприклад, визначила власну загальну стратегію насамперед тим, що, як перекладач — вона перш за все читач: "*Не існує правильного, об'єктивного, єдиного перекладу; ваш переклад — це ваше прочитання автора. Ваш вибір неминуче буде суб'єктивним, ваш словник — особистий словник, що відрізняється від усіх інших*" [Schwartz 2007, 11]. Вона зауважує, що зловживання доступністю художнього твору може перетворитися на його колонізацію і говорить про те, що відчуває відповідальність за переклад, і знає, що критики готові накинутися на все, що здається трохи дивним, і розцінити це як перекладацьку незграбність. На думку Р. Шварц, такий стан справ склався частково з вини перекладачів, тому що вони не говорять про те, чим саме займаються. Тому вона переконана, що перекладачам слід частіше наголошувати на своїй роботі й стверджувати: "Так, це мій переклад, моє прочитання, моє розуміння, моє тлумачення; воно не одне єдине, не обов'язково найліпше. Але це те, що я зробив/зробила, і я на цьому стою" [Schwartz 2007, 13-18].

Схожих позицій дотримується і її колега Н. де Ланж, зауважуючи, що кожен переклад – це втручання. На його погляд, не існує правильного чи хибного способів перекладу, адже текст існує як потенціал, а виконання — переклад – буде зовсім унікальним і самобутнім [De Lange 2007, 17-18].

Наведені перекладацькі позиції наштовхують на думку про те, що оригінальність першотвору в перекладі переростає у творчі здібності, а відтак у рішення перекладача. Тобто професійна майстерність перекладача визначає здатність вводити чужорідний текст до власної культури, а отже тією чи іншою мірою адаптувати його до вимог нового середовища існування. Тому ми повертаємося до питання про те, як розглядають адаптацію в сучасному перекладознавстві.

Лінда Хатчен, визнаний теоретик у галузі сучасних адаптивних студій, зазначає, що адаптацію вважають другорядною й меншовартісною. Ідея "вірності" попередньому текстові часто керує будь-яким компаративним методом дослідження. Натомість, як стверджує дослідниця, існує багато різноманітних мотивів для адаптації, однак лише деякі з них передбачають збереження вірності. Вона виокремлює ще одну можливість: коли спалахує інтерес, ми можемо справді прочитати або подивитися так званий оригінал уже *після* ознайомлення з адаптацією, таким чином піддаючи сумніву авторитет будь-якого поняття першості. Якщо адаптований твір нам відомий, стверджує дослідниця, тоді існуватимуть постійні перегуки між ним та новою адаптацією, з якою ми ознайомлюємося; якщо ж ні, то ми не сприйматимемо твір *як адаптацію* [Hutcheon 2013, xiv-xvii].

При цьому слід зауважити, що в суто перекладознавчому дискурсі реконструйований шляхом адаптації оригінал можна розглядати як єдиний можливий для читачів-неекспертів.

Дослідниця спостерігає, що ні продукт, ні процес адаптації не існують у вакуумі: вони всі мають контекст – час і місце, суспільство й культуру. Взаємодія з історіями також відбувається в рамках певного суспільства й загальної культури [Hutcheon 2013, 28].

Як приклад цього Л. Хатчен наводить фан-культуру, що взяла уявну (й економічну) владу над долею своїх улюблених історій, чому активно сприяють соціальні мережі. Очевидно, що вірність фанів може підвищувати рівень продажу, проте вона ж може загрожувати контролю, і зрештою, економічним прибуткам. Л. Хатчен спостерігає, що читачі повністю нової культової популярної класики, особливо творів Дж. Р. Р. Толкіна, Ф. Пуллмана, Дж. К. Ролінг, так само вимогливі щодо вірності в адаптаціях, як і читачі традиційної класики [Hutcheon 2013, xviii-xxv; 29].

З погляду *процесу сприйняття*, Л. Хатчен визначає адаптацію як форму інтертекстуальності: ми сприймаємо адаптації (*як адаптації*) як палімпсести завдяки нашим спогадам про інші твори у вигляді повторів із варіаціями. Вона також пропонує визначати адаптацію як визнану транспозицію впізнаваного іншого твору або творів; творчий та інтерпретативний акт пристосування/використовування/рятування; розширену інтертекстуальну роботу з адаптованим твором [Hutcheon 2013, 8].

Для аудиторії адаптація *як адаптація* – це неминуче певний тип інтертекстуальності, *якщо адресат знайомий з адаптованим текстом*. Це безперервний діалогічний

процес. Для аудиторії такі адаптації прямо й відкрито пов'язані з іншими впізнаваними творами, і цей зв'язок — частина їхньої формальної ідентичності. Почасти задоволення адаптаціями й розчарування в них полягає у знайомості, що виростає з повторення й пам'яті. Як членам аудиторії, нам потрібна пам'ять, щоб відчути відмінність і подібність. Тому Л. Хатчен пропонує розглядати адаптацію як творчу інтерпретацію й палімпсестичну інтертекстуальність [Hutcheon 2013, 21-22].

Аудиторія, надаючи значення й цінність адаптації *як адаптації*, оперує в контексті, що охоплює її знання і її власну інтерпретацію адаптованої роботи, а також інколи й адаптатора. Вона відчуває подвійне задоволення палімпсестом, ознайомлюється з більш ніж одним текстом, і усвідомлює це. Таким є інтертекстуальне задоволення адаптацією, що його називають елітарним, або ж таким, що збагачує. Йому прямо протистоїть задоволення доступністю, що визначає не лише комерціалізацію адаптацій, але і їхню роль в освіті [Hutcheon 2013, 111-117].

Як необізнана аудиторія, ми сприймаємо твір без подвійності палімпсеста, яка можлива тільки з відповідними знаннями. З одного боку, це втрата. З іншого, це просто сприйняття твору самого по собі [Hutcheon 2013, 127].

Так, наприклад, маркування, яке часто трапляється в українських виданнях — "*для ... шкільного віку*"/"*для тих, хто...*" — вказує на те, що маніпулювання текстом, переклад як адаптацію легітимізує видавнича традиція принаймні у формальному аспекті. Це відкрите попередження читача про особливість обраного ним тексту, якщо все ж таки виникає потреба розмежовувати рівні перетворення/ситуативного адаптування тексту.

Зважаючи на суперечливе ставлення до адаптації в перекладі як вимушеної та бажаної необхідності та як до засобу фальсифікації авторського задуму, порушене Л. Хатчен питання: "*чи не варто для різноманіття прислухатися до адаптатора* [Hutcheon 2013, 77]?" (тобто, в нашому випадку, до перекладача в такій ролі) набуває першорядного значення для обстоювання перекладачем своєї позиції. Адже, як визначає дослідниця, адаптатор — це тлумач, який потім стає творцем. Творча транспозиція історії в адаптованому творі та її гетерокосм залежать також від темпераменту й таланту адаптатора і його індивідуальних інтертекстів, через які фільтрується матеріал, що проходить адаптацію [Hutcheon 2013, 84].

Л. Хатчен говорить, що рішення приймаються в контексті: ідеологічному, соціальному, історичному, культурному, особистому й естетичному. Цей контекст стає доступний нам двома шляхами. По-перше, текст несе на собі ознаки вибору, ці ознаки розкривають припущення творця – принаймні, настільки, наскільки ці припущення можна зрозуміти з тексту. Варіації функціонують як індикатори "голосу" адаптатора. По-друге, позатекстові твердження про наміри й мотиви часто справді існують, щоб довершити наше відчуття контексту створення [Hutcheon 2013, 109].

Отже, бачимо, що адаптацію розцінюють як складний процес транскультурного переходу, хоча її результат може бути дуже простим для сприйняття, однак може таким і не бути.

Так, Жорж Л. Бастен і Юго Вандаль-Сіруа спостерігають, що всі перекладачі так чи інакше вдаються до адаптації, однак адаптація як продукт вважається "вільним"

перекладом, навіть коли цього вимагає перекладацький контекст. Дослідники зауважують, що саме наближення тексту до культурного й часового контексту читачів спонукає перекладачів відмежовуватися від буквалістських підходів, щоб зберегти значення, вплив або мету першотвору та забезпечити щонайбільш схвальне сприйняття перекладу цільовою аудиторією. При цьому, за їхніми спостереженнями, перекладачі також часто адаптували тексти, щоб виконати свої власні ідеологічні зобов'язання. На думку перекладознавців, неможливо вимагати від перекладача створення сприятливого для цільової аудиторії тексту, уникаючи при цьому будь-якої лінгвістичної, семіотичної та культурної адаптації [Bastin, Vandal-Sirois 2012, 21-24].

Серед найбільш поширених факторів, що спонукають перекладача до адаптації, дослідники називають кроскодовий розрив, ситуативну або культурну неадекватність, зміну жанру та порушення комунікативного процесу. Переклад опрацьовує значення, адаптація ж віддає перевагу комунікативній ситуації, а отже – функціональності [Bastin, Vandal-Sirois 2012, 24].

Дослідники вирізняють тактичні адаптації (коли в тексті перекладач стикається з окремою перекладацькою проблемою лінгвістичного або культурного типу) та стратегічні адаптації (коли для забезпечення відповідності й корисності перекладу необхідно здійснити загальні модифікації). Якщо перший вид адаптації вони характеризують як вибірковий і такий, що стосується власне тексту, то другий – як безперечно необхідний для того, щоб переклад відповідав очікуванням цільової культури [Bastin, Vandal-Sirois 2012, 25].

Ж. Л. Бастен і Ю. Вандаль-Сіруа наголошують на цілеспрямованій культурній природі адаптації. Тому, говорять дослідники, перекладачеві слід зважати на: мету тексту, що буде введений до іншої культури; причину, з якої замовляють переклад; цільових читачів перекладу [Bastin, Vandal-Sirois 2012, 25-26].

Твердження про те, що кожному перекладачеві доводиться адаптувати на певному етапі, видається загальновизнаним, і кроскультурний зсув відбувається в більшості, якщо не в усіх перекладах. Дослідники підсумовують, що адаптація — це справа комунікативної релевантності в перекладі. Тому, здатність перекладача полегшити сприйняття, підвищити ефективність комунікації в даному контексті — наріжний камінь більшості аргументів на користь локалізації та адаптації. Зрештою, адаптація та пристосування втілюють у собі видимість, яка дає перекладачам те ж саме визнання, що й авторові першотвору [Bastin, Vandal-Sirois 2012, 26-28; 37].

Згідно з позицією С. Цуї, цільовий текст у культурно-орієнтованих теоріях перекладу розглядається швидше як текстово-культурний ресурс, який надає ідеї та зміст для майбутньої регенерації значення. Окрім того, переклад як цільовий текст вважається продуктом, створеним згідно з читацькими потребами в цільовому культурному контексті.

При цьому, стверджує дослідниця, інтертекстуальне тло адаптації може збагатити читацький досвід аудиторії та вплинути на її тлумачення значень, однак читачі також можуть підходити до адаптації зі своїх власних позицій. Тому, на думку С. Цуї, інтертекстуальні знання не становлять передумову для сприйняття адаптації [Tsui 2012, 58].

Ж. Азена і М. Морейра розглядають адаптацію як крок до отримувача та умов сприйняття, з одного боку, а з іншого – як позицію, що визнає творчість як невід'ємну

частину перекладацького процесу. Дослідники спостерігають, що рішення щодо того, чи маркувати цільовий текст як "переклад" чи "адаптацію" постійно приймається з позицій маркетингу [Azenha, Moreira 2012, 67; 78].

Т. Е. Тунк характеризує адаптацію, переклад та інтерпретацію як водночас конструктивні (творчі) та деструктивні (руйнівні) процеси, що передбачають пристосування, модифікацію та переробку (а не просто "переписування"), щоб відповідати різним умовам та вимогам середовища (адаптація) [Tunç 2012,97].

Згідно з Дженні Вонг, переклад може бути не тільки лінгвістичним процесом, а й адаптацією, пристосуванням, що відображає гібрид двох культур [Wong 2012, 108-109].

Айлет Кон і Рейчел Вайсброд пропонують поглянути на переклад не просто як на міжмовний трансфер, а як на трансформативний процес, який охоплює культурні, психологічні та інші елементи [Kohn, Weissbrod 2012, 124].

Ріітта Ойттінен, розмірковуючи над поняттями "переклад" і "адаптація", дійшла до такого висновку: термін "адаптація" слід вживати в традиційному значенні (тобто, коли йдеться про скорочення), навіть якщо, на її думку, кожен переклад є певною мірою адаптацією. Адаптацію, за спостереженнями перекладачки, визначають стосовно того, наскільки переклад відходить і чим відрізняється від оригіналу. Переклад завжди передбачає адаптацію, та й сам акт перекладу завжди включає в себе зміни та одомашнення. Зміна мови завжди наближає текст до цільової читацької аудиторії. Перекладач, вірний читачам перекладу, може залишатися вірним авторові оригіналу [Oittinen 2000, 16, 24].

Поставимо стосовно адаптації контрольне запитання, що його Л. Хатчен порушує в адаптивних студіях: "***Якщо адаптації за визначенням настільки меншовартісні й другорядні, чому вони такі всюдисущі в нашій культурі, і чому їхня кількість стабільно зростає*** [Hutcheon 2013, 4]"?

Відповісти на це питання можна цитатою з Тамари Гундорової. Визначаючи попкультурну індустрію присвоєння класики як один із елементів розвитку сучасної культури [Гундорова 2013, 363], вона наводить приклад привласнення/адаптації сучасною культурою віддаленої в часі класики: "*Нове уведення Шевченка в політичний (ідеологічний) контекст спирається на видозміну його портретних іміджів (поява не "розгніваного", а "усміхненого" Шевченка, "оголеного Шевченка", а не "Шевченка в кожусі", Шевченка — не Пророка, а Діджея)* [Гундорова 2013, 375]. Літературознавець зауважує, що "такий варіант перетворення іконічного Шевченка на рок-Шевченка зовсім не свідчить про знищення чи применшення *класики"* [Гундорова 2013, 378], адже в такий спосіб "поп-Шевченко стає (...) живою, а не музеїфікованою культурною пам'яттю, актуалізованою сучасними українськими авторами [Гундорова 2013, 381].

Отже, адаптація становить процес вписування цінностей у сучасний нам культурний простір, їх "наближення"; це спосіб взаємодії із власним і чужим культурним середовищем. Що й суперечить погляду на адаптацію як спрощення, адже таким чином ми допускаємо зниження вартості культурних цінностей. Спрощення може бути лише одним із видів прояву адаптації. Загалом, адаптація — це переосмислення оригіналу. При цьому тенденції в адаптивних стратегіях відображають тенденції імпорту зарубіжних культурних цінностей.

Бачимо, що такий погляд на адаптацію передбачає визнання інтердисциплінарної природи перекаладознавства. Адже у своїй основі це галузь, що враховує ***людський фактор*** в основі формування цілей перекладацького проекту і відповідних стратегій їх досягнення. Проте, якщо ми розцінюємо першотвір як культурний капітал, то маємо погодитися, що, як спостерігає Дж. Белком, "*тексти, так само як і аудиторії, висувають свої вимоги*" [Balcom 2007, 128]. Образно уявити таку ситуацію можна за допомогою метафорично-критичного зауваження М. Гнатишака на адресу І. Вільде: "*Артистка високої кляси є; фортеп'ян першорядної марки; але програма концерту надто одноманітна* [Гнатишак 2014, 273]*"*. Так, у перекладацькому проекті виділяємо три ключові елементи: перекладач (агент дії) — першотвір (культурний капітал) — переклад (продукт, культурний капітал, реконструйований оригінал). Виконання, а саме реконструкція оригіналу залежить також від того, наскільки перекладний твір відповідатиме вимогам культури-реципієнта. Назвімо це об'єктивними вимогами до перекладу, тобто такими, що не залежить від одноосібного вибору когось із учасників перекладацького проекту.

Отже, можемо зробити **висновок**, що адаптацію в сучасній науці розглядають як невід'ємну частину культурних процесів, зокрема й перекладу. Адаптацію можемо вважати процесом, через який відбувається переклад. Вона спирається і націлена на протидію або ж врахування вимог системи факторів, на які спирається перекладацький проект, що й відображається в перекладацькій стратегії.

Проте адаптація до сучасної ситуації має свої недоліки, а саме, вкоріненість у сьогодення – тобто зсув у сучасність, у теперішню актуальність, що маркує художній переклад обставинами його створення. Тож даний підхід може позбавити переклад універсального характеру. Проте слід зауважити, що адаптація і є, з одного боку, маркуванням, яке визначається потребами цільової культури. З іншого боку, природа адаптації залишається функціональною і ситуативною. Це дозволяє перекладачеві вибудовувати гнучку стратегію відтворення або віднаходження особливостей першотвору, щоб у власній культурі реконструювати оригінал тією мірою, якою він може бути сприйнятий цільовим читачем як автентичний текст.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Гнатишак, М.* Ірина Вільде. Химерне серце / М. Гнатишак // "Райська Яблінка". Антологія української малої "жіночої" прози Галичини міжвоєнного періоду / Упоряд., літ. редакція, передм. і прим. Н. Поліщук. – Львів : ЛА "Піраміда", 2014. – С. 272-273.
2. *Гундорова Т.* Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми : статті та есеї / Т. Гундорова. – К. : Грані-Т, 2013. – 548 с. (Серія "De profundis")
3. *Azenha, J., Moreira, M.* Translation and Rewriting: Don't Translators 'Adapt' When They 'Translate'? / J. Azenha, M. Moreira // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 61-80.
4. *Balcom, J.* Translating Modern Chinese Literature / J. Balcom // The Translator as Writer / ed. by Susan Bassnett, Peter Bush. – New York: Continuum, 2007. – P. 119-134.

5. *Bastin, G. L, Vandal-Sirois, H.* Adaptation and Appropriation: Is there a Limit? / H. Vandal-Sirois, G. L. Bastin // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 21-41.
6. *De Lange, N., Schwartz, R.*A Dialogue: On a Translator's Intervention / N. de Lange, R. Schwartz // The Translator as Writer / ed. by Susan Bassnett, Peter Bush. – New York: Continuum, 2007. – P. 9-19
7. *Frisvold, E., Rossholm, A. S.* The Paradoxes of Textual Fidelity: Translation and Intertitles in Victor Sjostrom's Silent Film Adaptation of Henrik Ibsen's *TerjeVigen* / E. Frisvold, A. S. Rossholm // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 145-161.
8. *Hutcheon, L., O'Flynn, S.*A Theory of Adaptation / 2nd ed. / L. Hutcheon, S. O'Flynn.– London and New York : Routledge, 2013. – 274 (xxx) p.
9. *Ingram, M.* The Mind's Ear: Imagination, Emotions and Ideas in the Intersemiotic Transposition of Housman's Poetry to Song / M. Ingram // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 188-209.
10. *Kohn, A., Weissbrod, R.* Waltz with Bashir as a Case of Multidimensional Translation / A. Kohn, R. Weissbrod // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 123-144.
11. *Krebs, K.* Translation and Adaptation — Two Sides of an Ideological Coin / K. Krebs // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 42-53.
12. *Lathey, G.* The Role of Translators in Children's Literature : Invisible Storytellers / G. Lathey. – New York and London: Routledge, 2010. – 241 p.
13. *Oittinen R.* Translating For Children / R. Oittinen. — New York & London : Garland Publishing, Inc. – 2000. – 205 (xvi) p.
14. *Tsui, C. S.* The Authenticity in 'Adaptation': A Theoretical Perspective from Translation Studies / C. S. Tsui // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 54-60.
15. *Tunç, T. E.* Adapting, Translating and Transforming : Cultural Mediation in Ping Chong's *Deshima* and *Pojagi* / T. E. Tunç // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 81-98.
16. *Wong, J.* The Transadaptation of Shakespeare's Christian Dimension in China's Theatre — To Translate, or Not to Translate? / J. Wong // Translation, Adaptation and Transformation / Continuum Advances in Translation Studies / ed. by Lawrence Raw. – London, New York : Continuum, 2012. – P. 99-111.

Стаття надішла до редакції 15.10.2014 р.

Гриценко М., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

АДАПТАЦИЯ В СИТУАЦИИ ПЕРЕВОДА И РЕКОНСТРУКЦИЯ ОРИГИНАЛА

В статье представлен обзор современных подходов к адаптации и их возможное применение в переводе художественной литературы. Адаптация рассматривается как средство реконструкции оригинала, результатом которой должен стать перевод, функционирующий в качестве аутентичного произведения в культуре-реципиенте.

Ключевые слова: *адаптация, перевод, оригинал, целевая аудитория, целевая культура, аутентичность.*

Grytsenko M., PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ADAPTATION IN THE SITUATION OF TRANSLATION: RECONSTRUCTING THE ORIGINAL

The article presents an overview of current approaches to adaptation and focuses on the ways they can be applied to translation of fiction. Adaptation is regarded as a means of reconstruction of the original which results in a translation designed to fulfill its role as an authentic work in the target culture.

Keywords: *adaptation, translation, original, target audience, target culture, authenticity.*

УДК 811.162.1’373.613:159.923

Дем’яненко Н.Б., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ (на матеріалі польської та російської мов)

У статті розглядається специфіка функціонування фразеологізмів у газетних та рекламних текстах, а також зміни, що відбуваються у фразеологічних одиницях при використанні їх у ЗМІ.

Ключові слова*: фразеологічна одиниця, засоби масової інформації, фразеологічні трансформації*

Засоби масової інформації є важливою ланкою суспільного життя. На сьогоднішній день відбувається активний розвиток інформаційних технологій. Дедалі більший

вплив ЗМІ на різні сфери життя визначає й спрямованість лінгвістичних розвідок на дослідження мас-медійного дискурсу. Засоби масової інформації – це засоби донесення інформації широкому кругу читачів і слухачів, які охоплюють велику аудиторію та діють на постійній основі. До засобів масової інформації належать друковані видання та електронні засоби (телебачення, радіо, Інтернет). Прагнення до новизни та свіжості, емоційності й експресивності на тлі стандарту – визначальна риса мови ЗМІ. Тому сучасні мас-медіа неможливо уявити без використання фразеологічних одиниць. Метою нашої статті було визначити специфіку функціонування фразеологізмів у газетних та рекламних текстах, а також простежити, які трансформації відбуваються у фразеологічних одиницях при використанні їх у ЗМІ.

У лінгвістичній літературі останніх років, як зазначають дослідники, неодноразово аналізувалося використання фразеологізмів у ЗМІ. Вчені пов'язують використання фразеології у текстах ЗМІ із загальною демократизацією життя у суспільстві і, відповідно, більш вільним відношенням учасників комунікації до вибору мовних засобів, з підвищеною емоційністю сучасної публічної мови, з пошуком нових мовних засобів для покращення виразності текстів і т. п. Проте, деякі проблеми використання фразеологізмів у сучасних ЗМІ залишаються не достатньо вивченими [Ганапольская 2004, 110].

Джерелом нашого дослідження стали різноманітні російські періодичні видання: «Московский комсомолец», «Новая газета», «Ведомости», «Итоги», «Аргументы и факты», «Известия», «Сегодня», «Коммерсант», «Жизнь», «Новые известия», «Независимая газета», «Труд», «Спорт-экспресс» та ін. Джерельну базу польського матеріалу склали матеріали польських періодичних видань, таких як «Polityka», «Rzeczpospolita», «Wprost», «Gazeta wyborcza» тощо.

Лінгвістичний аналіз текстів ЗМІ 90-х років XX ст. і до сьогоднішнього часу дозволяє виділити такі основні особливості використання фразеологізмів у текстах ЗМІ: 1) концентрацію фразеологізмів у невеликому фрагменті тексту та 2) використання фразеологізмів у якості заголовку [Ганапольская 2004]. Широке використання ФО у назвах газетних статей є невипадковим, оскільки саме заголовок повинен нести певну експресію та специфічність з метою приваблення уваги читача. Розглянемо приклади газетних заголовків у сучасних мас-медіа. Так, у статті під назвою *«В голодный год»* йдеться про те, що в Росії різко підвищилися ціна на продукти харчування («Московский комсомолец» від 15.02.2011 р.). Часто можна зустріти назви газетних статей, що містять у собі той чи інший фразеологізм: *«Друг познается в беде», «Заклятый враг»* і т. п.

Старі, традиційні фразеологічні одиниці часто стають об'єктами перетворень і стають більш сучасними. Так, наприклад, у заголовках сучасних газетних текстів зустрічаємо наступні перетворені фразеологічні одиниці: *Хождение по ... визам* («АиФ» от 19.04.2001 р.) (від висловлювання *хождение по мукам*); *Разведка газом* («Жизнь» от 15.03.2004 р.) (від фразеологізму *разведка боем*); *Вот тебе, избиратель, и Александров день* («Известия» от 30.04.2001 р.) (від фразеологізму *вот тебе, бабушка, и Юрьев день*) та ін.

Трансформація фразеологічних зворотів відбувається під впливом часу. Заміна одного компоненту іншим несе у собі зміну значення та наповненості змісту тексту.

Так, у статті *«Кислород дороже денег»* (від *«Уговор дороже денег»*) ставиться проблема дефіциту чистого повітря (« Труд» от 17.06.2010 р.). А в статті під назвою *«КАМАЗ на скаку остановит»* (від *«Коня на скаку остановит»*) йдеться про те, що необхідно робити у випадку дорожньо-транспортної пригоди («Комсомольская правда» від 16.02.2011 р.). У статті під заголовком *«Чиж, который летает сам по себе»* мова йде про музичну групу «Чиж», яка здійснювала концерти у різних містах Росії («Московский комсомолец» від 19.02.2011 р.). У газеті «Жизнь» (від 15.12.2010 р.) автор статті *«Лес попутал»* (від *бес попутал*) говорить про оригінальну ідею нового мера Москви С. Собяніна відправити літніх людей до лісу, де немає ні заторів, ні смогу, де свіже повітря. Із фразеологічними трансформаціями пов'язаний семантичний розвиток окремих слів-компонентів фразеологізму: їх актуалізація, виявлення прихованих семантичних і словотвірних можливостей активізує утворення нових сполучень. Так, сучасний етап розвитку, наш час у російській мові все частіше носить назву *времечко*. З цим пов'язано формування таких фразеологізмів, як *Герои нашего времечка* («Областная газета» від 23.12.2010 р.) (від *герой нашего времени*); *Всему свое времечко* («Областная газета» от 17.04.2002 р.) (від фразеологізму *всему свое время*).

У той же час у ЗМІ виникають нові, сучасні фразеологізми, часом запозичені з англійської мови. Наприклад, часто можна зустріти такий фразеологізм *гнать волну* — це, звичайно ж, не зовсім те саме, що англійський зворот *to make waves — справити враження.* Але дати точне тлумачення цього фразеологізму, якого поки що немає у словниках, нелегко. Можливо, його значення ще не встановилось і достатньо невизначено. Фразеологізм *знаковая фигура* — використовується у ЗМІ протягом останніх десяти-п'ятнадцяти років. Це – російський еквівалент англійського *icon*. Останнім часом також використовуються звороти *знаковые события — momentous events, знаковые заявления* — в залежності від контексту *momentous* або *revealing statement.*

Використання фразеологізмів у польських ЗМІ також в основному характеризується або використанням звороту у фрагменті заголовку газетного тексту, або у видозміненому вигляді безпосередньо у тексті. Серед заголовків можемо зустріти такі фразеологізми, як «*Mądrej głowie dość dwie słowie*», «*Nie ma dymu bez ognia*», «*Im dalej w las*» тощо. Що ж стосується фрагментів тексту, то, як і в російській мові, польські фразеологічні звороти підлягають перетворенням. Так, можемо спостерігати 1) скорочення традиційного фразеологізму: *Nie mogłem nic zrobić, bo on wciąż rzucał mi kłody* (від фразеологізму *rzucać kłody pod nogi*) («Gazeta wyborcza» від 18.12.2012 р.); *Udają, że mają takie same poglądy i chcą przy okazji upiec pieczeń* (від фразеологізму *upiec pieczeń przy jednym ogniu*) («Rzeczpospolita» від 18.02.2013 р.); 2) зміна граматичної форми одного з компонентів: *To była wilcza przysługa, której konsekwencje wciąż odczuwam*y (замість *wilcza usługa*) («Gazeta wyborcza» від 04.11.2011 р.), *Jego opór to walka z wiatrakiem* (замість *walka z wiatrakami*) («Gazeta wyborcza» від 08.02.09 р.).

Розглядаючи питання використання фразеологізмів у рекламному тексті, необхідно уточнити межі фразеології В. М. Телія вважає, що на сьогоднішній день існує принаймні шість класів фразеологізмів, кожен з яких включає в себе або тільки «ядро» фразеологічного складу – ідіоми, або фразеологічні сполучення, які безпосередньо взаємодіють за своєю структурою з одиницями лексико-семантичної системи мови,

або паремії (прислів'я та приказки), що мають водночас і пряме і образне значення. До цього іноді додають мовні штампи та кліше, а також крилаті вислови. Усі ці одиниці об'єднуються за двома ознаками: різнооформленість та відтворюваність [Казанцев 2009, 69].

У рекламі користувачі легше і швидше сприймають стійкі звороти. Рекламне повідомлення, побудоване на основі стійких зворотів, проходить більш короткий шлях до свідомості людини, їй не доводиться пояснювати смисл фрази. Більша частина фразеологізмів знаходиться у прямому або в пасивному словниковому запасі мовця, він просто розпізнає їх, сприймає як власні і тим самим зменшує критичний супротив нав'язаного рекламою образу товару чи послуги, що пропонується. Як правило, у рекламі, як і у ЗМІ, фразеологізми зустрічаються у двох видах: 1) у буквальному відтворенні й 2) у перетвореному вигляді.

Наприклад, фразеологізм *почивать на лаврах* в уривку тексту *Статистика – вещь упорная, однако, почивать на лаврах в компании Pioneer не любят и не умеют* («Из рук в руки» грудень, 2004); перетворений фразеологічний зворот *грядут бизнес-приложения и технологии* (від *грядут перемены*): *Не секрет, что грядут высокопроизводительные и потому более требовательные бизнес-приложения и технологии;* фразеологізм *не остаться за бортом* у фрагменті тексту *Но как действовать сейчас, чтобы не остаться за бортом этих технологий в будущем?* («Эксперт-Урал» № 17, 2008 р.). Широко використовуються у рекламних текстах прислів'я та приказки. Наприклад, *Не красна изба углами, а красна пирогами! Уж что-что, а пироги у нас знатные. Кафе «Масленица»* («Выбирай» №15, 2005 г.). *В ногах правды нет. Купи машину. Новые автомобили ИЖ* («Дело» № 8, 2009 г.).

Польські фразеологізми в рекламі також можуть бути модифіковані і перетворені. Такі прийоми використовуються на правах мовної гри, спрямованої розвеселити і зацікавити читача [Lusińska 2007, 28]. У рекламі часті, насамперед, випадки делексикалізації, тобто, оновлення колишніх значень, наприклад *Ból gardła odbiera ci głos? Weź „Strepsil.* Переносне значення фразеологізму: *zabrać komuś głos* (тобто не дозволити продовження виступу) залишається у тексті співвідносним з буквальним і актуальним завдяки контексту (рекламованим продуктом, тому що таблетки від болю у горлі).

Варто зупинитись на прикладі тексту реклами шампуню проти лупи «Head&Shoulders», в якому використаний цілий ряд фразеологічних зворотів, що мають у своєму складі компонент *głowa*, наприклад, *suszyć głowę, rwać włosy z głowy, mieć (coś) na głowie*. Тут ми можемо побачити взаємодію буквального і переносного значень зворотів.

Іншим прикладом вживання модифікованого фразеологічного звороту є рекламний текст *Masz świat w zasięgu karty*. Даний текст виник внаслідок заміни компоненту фразеологізму *w zasięgu ręki*. Подібним чином відбулася модифікація фразеологізму *wziąć coś na rozum* у рекламному тексті заспокійливого препарату *Weź to na spokój!*

Дослідження показало, що фразеологізми широко використовуються в усіх частинах сучасного тексту ЗМІ: у заголовках, у рекламних та інформаційних блоках. Особливості фразеологізмів полягають у наступному:

- вони відомі більшості людей, тому інформаційні та рекламні тексти, що містять ФО, легко сприймаються мовцями;
- образність фразеологізмів, їх метафоричність має достатній вплив на адресата повідомлення;
- трансформація або модифікація відомих фразеологізмів обов'язково привертає увагу читача чи слухача повідомлення.

Аналіз показав, що прийоми трансформацій по-різному впливають на формування актуального значення фразеологізму. Структурно-семантичний прийом заміни компонентного складу є дієвим стилістичним засобом. Прийом скорочення компонентного складу фразеологізмів рідко зустрічається в газетних текстах. Прийоми трансформацій можуть виступати в газетному тексті комплексно. Це дозволяє значною мірою «навантажити» текст додатковими смислами, що в цілому сприяє успішному вирішення творчих завдань, що стоять перед журналістом [Lewiński 1999, 222]. Аналіз фразеологічних одиниць у засобах масової інформації показав, що вони – необхідний будівельний матеріал для створення експресивності та образності тексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ганапольская Е.* В. Свободное слово или эзопов язык? // Актуальные проблемы теории коммуникации: Сборник научных трудов. – Спб.: Изд-во СПб ГПУ, 2004. – С.68-74.
2. *Казанцев А. И.* Фразеологизмы в рекламных текстах Челябинских СМИ // Вестник челябинского государственного университета, 2009. – С.108-114.
3. *A. Lusińska*. *Reklama a frazeologia. Teksty reklamowe jako źródło nowych frazeologizmów*, Toruń 2007.
4. *P. Lewiński*. *Retoryka reklamy*, Wrocław 1999., s. 222.
5. *U. Szyszko. Gry językowe w sloganach reklamowych*, „Język Polski" 1996, LXXX, 3-4 Kraków.

Демьяненко Н. Б., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ
(на материале польского и русского языков)

В статье рассматривается специфика функционирования фразеологизмов в газетных и рекламных текстах, а также изменения, которые происходят во фразеологических единицах при использовании их в СМИ

Ключевые слова*: фразеологическая единица, средства массовой информации, фразеологические трансформации*

Demyanenko N. B., PhD in Philology, Associate Professor
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

IDIOMS IN THE MEDIA
(based on the material polish and russian)

The article reviews the specificity of functioning of phraseology in newspapers and advertising texts, changes occurring in phraseological units when used in the media.

Keywords: *phraseological unit, media, phraseology transformation*

УДК 81’255.4(=111=161.2):316.346.2

Дехтярук О., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ҐЕНДЕРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ:
ВИКЛИКИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА
(на матеріалі казок Оскара Уайльда)

У статті аналізуються труднощі, що виникають при відтворенні ґендерних характеристик персонажів, а також розглядаються різні способи розв’язання окреслених перекладацьких завдань. Особлива увага приділяється структуротворній ролі ґендерних характеристик у художній концепції автора, його світобаченні та сприйнятті читача.

Ключові слова: *ґендер, граматична категорія роду, маскулінність, фемінінність, антропоцентричний підхід, асиметрія перекладу, переклад.*

Потреба у перекладознавчому дослідженні ґендеру виникає невдовзі після розвитку антропоцентричного повороту у лінгвістиці. Науковці переносять свою увагу із вивчення будови мови на її функціонування. Мова як антропологічне явище – невід’ємна від суб’єктивного світу і мислення людини, її вивчення “не є кінцевою ціллю, а разом з іншими науками слугує найвищій і загальній меті людського духу, меті пізнання людиною самої себе і свого ставлення до всього баченого і небаченого навколо себе” [5, с.283]. Дослідники цього підходу вивчають, як зазначає Е. Бенвеніст, “людину в мові” [13, с.11]. І саме з цього принципу і витікає така пильна увага до ґендерного фактору, адже він неабияк впливає на розвиток мовної картини світу.

Протягом останніх десятиліть спостерігається поява багатьох праць із вивчення ґендеру. Так з’являється напрямок, який не має одної конкретної дефініції, його називають “лінгвістичною ґендерологією”, “ґендерною лінгвістикою”, “ґендеролектологією”, “ґендеризмом”, причому іноді підкреслюється нетотожність цих понять [10]. Об’єктом вивчення цього напряму є прояв ґендеру у лінгвістиці, мовна

особистість чоловіка та жінки, ґендерні стереотипи та інше. Такими дослідженнями займались Н. Розанова [6], О. Земська [6], М. Китайгородська [6], А. Кириліна [8]. Вони висвітлюють основні тенденції вивчення ґендеру в лінгвістиці.

На сучасному етапі в українському перекладознавстві ґендерні дослідження сконцентровані на ґендерних особливостях автора чи перекладача (див. О. Сизова [12]), на особливостях ґендерних концептів (див. Т. Бідна [2]), з головним акцентом на розбіжностях у ґендерному світосприйнятті. Однак, не дивлячись на пильну увагу до вивчення проблеми ґендерних відношень у лінгвістичному просторі, досить мало досліджень було присвячено ґендерним маркерам у перекладі художньої літератури з огляду не на ґендерну ідентичність автора, а на його художню картину світу.

Але саме відтворення ґендерних особливостей персонажів досить часто викликає неабиякі труднощі у перекладі. Суперечливість та неоднозначність підходів до відтворення ґендерних характеристик у художніх творах породжує **актуальність** дослідження цього питання у перекладознавстві. Ця розвідка зосереджена на таких ґендерних питаннях, які створюють реальні труднощі і навіть виклики для перекладача. Тільки пильне прочитання ґендерних характеристик персонажів відкриває перед нами й нові грані художнього твору та, навіть, особистості автора.

Новизна дослідження полягає у напрацюванні нового перекладознавчого підходу до аналізу і відтворення ґендерних характеристик персонажів художніх творів крізь призму авторської художньої картини світу, а також виокремленні ґендерного компонента як структуротворного параметра художнього твору, який впливає на відтворення художніх образів та сюжетних ліній у перекладі.

М**етою** цієї студії є визначення ролі ґендерних характеристик персонажів у художньому творі та аналіз труднощів їх перекладу. Дослідження здійснювалося на матеріалі казок Оскара Вайльда у перекладі Т. Некряч та І. Корунця, бо саме у цих творах було знайдено чималу кількість суперечливих моментів.

А. Кириліна зазначає, що основні теоретико-методологічні положення ґендерного концепту засновані на чотирьох взаємопов'язаних компонентах: культурні символи; нормативне ствердження, що задає напрямок для можливих інтерпретацій цих символів та виражається у релігійних, наукових, правових та політичних доктринах; соціальні інститути та організації; самоідентифікація особистості [8, с.6]. Тож поняття ґендеру враховує і ґендерні характеристики, і соціальні відношення, і мовну картину світу, що загалом охоплюють особливості світовідображення.

Відтворення ґендеру казкових персонажів із англійської мови українською створює неабияки проблеми, оскільки структури цих мов дещо відрізняються. Як англійська, так і українська мови належать до флективних (у вираженні граматичних значень провідну роль відіграє флексія). Однак тоді як українська належить до синтетичного типу (відношення між словами виражаються завдяки формам слів, оскільки словоформа у них передає і лексичне, і граматичне значення, зокрема значення відмінків, форми яких відтворюють граматичні відношення слів), то англійська є аналітичною (відношення між словами у реченні виражаються з допомогою службових слів і порядком розташування повнозначних слів) [9]. Відповідно, категорія роду в українській мові широко функціонує, а в сучасній англійській її функціонування

дуже обмежене. Це створює основну проблему відтворення ґендеру персонажів, адже перекладач мусить ввести героя в іншу мову і культуру із тими ґендерними характеристиками, які запрограмував автор та які охоплюють біологічні і соціопсихологічні властивості, уникаючи дисонансу між лінгвістичними особливостями категорії роду й ґендерними характеристиками персонажа.

Відображаючи у перекладі категорію роду, слід враховувати не тільки граматичні особливості мови оригіналу, а й зважати на менталітет та національне мислення носіїв мови. Особливо актуальним це видається в ході перекладу іменників у казках тоді, коли з цими іменниками співвіднесені займенники чоловічого або жіночого роду.

Перекладознавці пропонують кілька способів вирішення проблем перекладу граматичного роду. Одним з таких способів є уникнення вживання займенників того чи іншого роду, своєрідне "знеособлення" (тобто граматична трансформація опущення). Проте така трансформація не завжди діє у практиці перекладу, оскільки дійовими особами можуть бути навіть неживі предмети, які досить часто мають визначені ґендерні характеристики. Крім того, коли на них постійно вказує займенник, неможливо постійно уникати його вживання. У такому випадку можна замінити форму слова-еквівалента в мові перекладу на аналог потрібного роду [7].

Звісно, перекладач може відтворити персонажа у роді звичному для мови перекладу. Втім, тоді спостерігатиметься не просто асиметрія між текстом оригіналу і перекладу, а й значні втрати змісту. Наприклад, у казці Оскара Вайльда "Щасливий принц" Ластівка зображується як "чоловік", і автор співвідносить її з чоловічим родом: *"One night there flew over the city a little Swallow. His friends had gone away to Egypt six weeks before, but he had stayed behind, for he was in love with the most beautiful Reed. He had met her early in the spring…"* [14, с.6]. Очерет або ж Очеретинка, в яку закохана Ластівка, в тексті оригіналу, навпаки, жіночого роду. І це протиставлення розвивається і поглиблюється автором. В оригіналі Swallow явно служить втіленням маскулінності. Їй (йому) властиві чисто чоловічі риси: закохавшись, герой не може думати ні про що, окрім своєї любої, тому й не відлітає з іншими птахами, намагаючись таки здобути серце коханої. З часом персонаж розуміє, що був просто засліплений хвилинним захопленням. Він розчаровується у своїй коханій, і, потерпаючи від холодів, летить у теплі краї. Але потім Ластівка зустрічає Прекрасного Принца, у якого закохується. Постає проблема, адже відтворення Ластівки в жіночому, а Очерета – в притаманному для мови перекладу тому ж чоловічому роді, деформує закладену автором ідею твору.

Перекладачка Т. Некряч, описуючи труднощі в ході перекладу казок Оскара Вайльда, підходить до вирішення цієї проблеми так: "Українською мовою *swallow* – це ластівка, самка чи самець. *"Ластівка полетів..."*, *"Ластівка побачив..."*, *"Ластівка сказав...*" звучить доволі неприродно. Не хотілося перетворювати його і у *Ластів'я*, тобто робити значно молодшим. Надання птаху жіночого роду суперечило би авторському задуму оспівати одностатеву любов. Правда, у такому випадку залицяння *Ластівки (її)* до *Очеретинки (також її)* натякало б на одностатеву любов також, але навряд чи б сам автор схвалив такий поворот сюжету. У короткому романі з Очеретинкою птах виявляє доволі типові ґендерні поведінкові моделі незрілого

чоловіка, а зовсім не жінки, та й намір одружитися двом особам жіночого роду виглядав би кричущим анахронізмом" [11].

Перекладачці довелося прикласти чималих зусиль, щоб виконати своє професійне завдання – перекласти твір без втрати у змісті. Т. Некряч звертається до орнітології, звідки дізнається про один з підвидів ластівок, що називається серпокрильцем. Тож вона й застосовує цю перекладацьку знахідку. Таким чином, відтворений перекладачкою уривок звучить так: *"Одного вечора у місто залетіло Ластів'я-Серпокрилець. Його друзі вже шість тижнів тому відлетіли у теплі краї, до Єгипту, а він залишився, бо був закоханий у найпрекраснішу Очеретинку. Він побачив її ще навесні…"* [3, с.5]. Т. Некряч робить рішучий і ризикований, проте професійний хід, в результаті якого ґендерні характеристики героїв та граматична категорія роду збігається, зміст твору не деформується, зберігаються навіть найтонші моменти авторської концепції, які він вклав у цю казку.

На противагу більш новому перекладу Т. Некряч, опублікованому в 2011 році, І. Корунець залишає очерету його притаманний мові чоловічий рід, а ластівці – жіночий. Тому його варіант звучить наступним чином: *"Якось уночі над містом пролітала Ластівка. Її подруги ось уже шість тижнів як подалися до Єгипту, а вона відстала, бо закохалася в чудовий Очерет. Уперше вона зустрілася з Очеретом навесні…"* [4, с.14]. Відповідно, проблеми не виникає як такої: Ластівка любить Очерет, а потім закохується у Щасливого Принца. Перекладач ігнорує ґендерні характеристики персонажів. Однак, на нашу думку, це прояв суб'єктивізму. Так, такий переклад легко сприймається українським читачем, однак він не відтворює усі грані цієї казки.

Цікавим випадком є казка *"The Nightingale and the Rose"*. Відмінності в перекладі категорії роду помічаємо навіть у назві: у варіанті І. Корунця – *"Соловейко і троянда"*, а в Т. Некряч – *"Соловушка і троянда"*. Бачимо, що переклади подають різні роди на позначення солов'я. Оскар Вайльд же у творі називає казкового героя займенником she, що відповідає жіночому роду в українській мові: *"But the Nightingale understood the secret of the Student's sorrow, and she sat silent in the oak-tree, and thought about the mystery of Love"* [14, с.23].

Насправді Nightingale має в оригіналі таки чисто жіночі ґендерні ознаки: ніжність, трепет, співчуття, а основне – здатність на самопожертву задля величного кохання та радості іншої людини. Тому, можна стверджувати, що автор хотів зобразити цінні риси дівчачої, навіть дещо материнської натури. Суперечливим моментом залишається слово "соловушка", оскільки це скоріше калька з російської. Але варіант Т. Некряч повністю відтворює ґендерні характеристики казкового героя і передає закладений автором сенс: "*Проте Соловушка розуміла причину страждань Студента; вона принишкла на своєму дубочку і замислилася над таємницями Кохання"* [3, с.33].

І. Корунець же надає герою чоловічого роду, і, відповідно, змінює і категорію, використану в оригіналі, та деформує зміст твору загалом: *"Тільки Соловейко розумів страждання Студента; він тихо сидів на дубі й роздумував про таємниці кохання"* [4, с.43]. В українській мові активно функціонує саме слово "соловей", тому такий вибір перекладача цілком зрозумілий і виправданий. Однак Соловей все одно залишає в собі певну жіночність, що створює неоднозначні враження у читача.

Ще одним твором, що привернув нашу увагу ще у назві, є казка *"The Remarkable Rocket"*. Т. Некряч перекладає її як *"Диво-феєрверк"*, а І. Корунець – *"Незвичайна Ракета"*. Спробуймо зрозуміти такий вибір перекладачів. І. Корунець знову ж відтворює назви та роди героїв, звично до українського слововживання. Т. Некряч пояснює, що автор хотів описати вкрай неприємний, однак таки чоловічий характер – високомірний, самовдоволений, хвалькуватий. Тож перекладачка вирішила цю проблему так: "Після довгих пошуків, роздумувань та консультацій з тямущими у піротехніці людьми виник варіант Запальник (далеко не ідеальний, втім, він непогано пасував до тональності тексту). Казка отримала заголовок "Дивовижний Запальник". Проте, без погодження зі мною, відповідальний редактор видання С. Єзерницька замінила ім'я цього персонажа на Фонтан (?!), а заголовок казки на "Диво-Феєрверк"" [11].

Як бачимо, перекладачка педантично поставилася до вирішення даної проблеми. Однак лепта редактора таки дещо покращила варіант перекладу, адже лише люди, котрі знаються в піротехніці, без труднощів сприйняли б його, а для тих, хто в даній галузі не орієнтується, залишилася б біла пляма.

Нашу увагу в цій казці привернув і наступний фрагмент: *"Order! Order! Cried a Cracker. He was something of a politician, and had always taken part in the local elections, so he knew the proper Parliamentary expressions to use"* [14, p.64].

Словник вказує, що англійське *"cracker"* має значення *"хлопавка"* [1, с.271] і, відповідно, в українській мові належить до жіночого роду. Політика ж в XIX столітті була чисто чоловічою справою, тому слово "*хлопавка"* не підходить. Більше того, звучить воно теж не найкращим чином.

Перекладач І. Корунець досить вдало називає героя Бенгальським Вогнем*: "Увага! Увага! – вигукнув Бенгальський Вогонь. Він захоплювався політикою, завжди брав участь у місцевих виборах і тому дуже вміло користувався всіма парламентськими виразами"* [4, с.52]. Таким чином, ми бачимо, що можна замінити іменник іншим, який позначає близьке до вказаного в оригіналі явища. Хоч перекладач і змінює назву героя, зберігаються і соціопсихологічні, і лінгвістичні ґендерні характеристики персонажа.

Т. Некряч використовує не таке вже й уживане слово, проте цей варіант ідеально підходить в контекст казки: *"Увага! Увага! – прокричав Хлопавко. Він був охочий до політики, бо завжди відігравав помітну роль на місцевих виборах, отже навчився правильно вживати парламентські вирази"* [3, с.83]. Перекладачка створює індивідуально-авторський неологізм, що зберігає задану в оригіналі категорію роду.

Досить часто зміна роду не впливає на зміст перекладу. В основному, це стосується незначних персонажів, що зустрічаються в тексті рідко, та й відтворення їхніх ґендерних характеристик не несе у собі суттєвої художньої цінності. Наприклад, в оригіналі маємо: *"Why is he weeping?" asked a little Green Lizard, as he ran past him with his tail in the air"* [14, p.40].

В І. Корунця: *"За чим це він плаче? – запитала маленька Зелена Ящірка, що бігла мимо, задерши догори свого хвостика"* [4, с.42].

У Т. Некряч: *"Чого він плаче? – спитала Зелена Ящірка, пробігаючи повз Студента, задерши хвостик"* [3, с.29].

Таке ж явище відбувається і в перекладі наступного фрагменту: *"Then you should certainly lecture on Philisophy", said the Dragon-fly; and he spread a pair of lovely gauze wings and soared away into the sky"* [14, с.75].

Т. Некряч відтворює цей уривок так: *"Тоді вам треба читати лекції з філософії, – зауважила Бабка, разправила свої гарні прозорі крильця і злетіла в небо"* [3, с.97].

У І. Корунця ж він звучить наступним чином: *"Тоді Вам, звісно, треба читати лекції з Філософії, – сказала Бабка і, випроставши свої чудові серпанкові крильця, злетіла в повітря"* [4, с.61].

Бачимо, що категорія роду у перекладі змінюється, але такі зміни повністю відповідають нормам української мови, адже у нашому слововживанні ящірка та бабка мають жіночий рід. Крім того, персонажі не мають конкретних визначених ґендерних ознак, що впливають на сенс твору, тому відтворення ґендеру в даному випадку не є обов'язковим.

Отже, дослідження чітко показує, що переклад ґендерних характеристик персонажів становить неабиякі труднощі. Перекладачу потрібно враховувати всі аспекти світобачення автора, зрозуміти не лише основну ідею твору, а й деякі тонкі моменти сюжету. Все це значно впливає на відтворення авторської художньої картини світу. Звичайно, переклад не може бути абсолютно симетричним до оригіналу, однак і не може кардинально деформувати зміст твору. Перекладачу, безумовно, необхідно враховувати ґендерні характеристики персонажів і, якщо вони яскраво виражені та є втіленням авторської концепції, то важливо відтворювати ці характеристики у перекладі, узгоджуючи їх із засадничими настановами автора. Так, це копітка праця, яка вимагає майстерних перекладацьких навичок та умінь, але, як показали приклади перекладу Т. Некряч, результат виправдовує витрачені сили. Та все ж, остаточне рішення – за перекладачем, адже переклад казок допускає і адаптацію, яка враховує цільову аудиторію, її вікові особливості, а також ідеологічні засади цільової культури

Перспективи дослідження полягають у ґрунтовному напрацюванні перекладацьких засадних принципів щодо відтворення ґендерних маркерів у перекладі художньої літератури та встановленні чітких меж, які розділяють власне переклад і адаптацію. Проаналізовані переклади підтверджують, що номінація художніх персонажів вимагає глибокого концептуального переосмислення, яке спрямоване на збереження ідіостилю автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Англо-український словник / [уклад. Гороть Є. І., Коцюк Л. М. та ін.]. – Вінниця: Нова Книга, 2006. – 1700 с.
2. *Бідна Т. О.* Реалізація концептів ЖІНКА та ЧОЛОВІК в оригіналі та перекладах художнього тексту (на матеріалі перекладів романів М. Мітчел «Gone with the Wind» і Дж. Голсуорсі « The Forsyte Saga»): автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. – Одеса, 2012. – 20 с.
3. *Вайльд О.* Зоряний хлопчик / Пер. з англ. Т. Некряч. – К. : Країна Мрій, 2011. – 288 с.

4. *Вайльд О.* Казки : Для молодшого та середнього шкільного віку / Пер. з англ., передм. І. В. Корунець. – К. : Школа, 2003. – 138 с.
5. *Гумбольдт В.* Язык и философия культуры. – М.: Прогресс, 1985. – 451 с.
6. *Земская Е. А., Китайгородская М. А., Розанова Н. Н.* Особенности мужской и женской речи. // Русский язык в его функционировании / Под ред. Е. А. Земской и Д. Н. Шмелева. – М., 1993. – С. 90 – 136.
7. *Казакова Т. А.* Практические основы перевода. English. – Санкт-Петербург : Издательство Союз, 2000. – 320 с.
8. *Кирилина А. В.* Ґендер: лингвистические аспекты. – М.: Изд-во Института социологии РАН, 1999. – 298 с.
9. *Кочерган М. П.* Вступ до мовознавства. – К. : Академія, 2000. – 468 с.
10. *Кузнєцова І. В.* Ґендерні особливості презентації персонажів художнього твору: предметно-лінгвістичний аспект. // Вісн. Житомир. держ. ун-ту. – 2004. – № 17. – С. 172-174. 11.
11. *Некряч Т.* Хто закохався у Щасливого Принца, або Як спритного злодія підвела граматика (труднощі відтворення граматичного роду в англо-українському художньому перекладі). // Наукові записки. – Випуск 95 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – С. 417 – 422.
12. *Сизова О. Ф.* Особливості відтворення в перекладі ґендерної ідентичності суб'єкта жіночого поетичного дискурсу (на матеріалі англомовних перекладів з української) : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16. – К., 2007. – 20 с.
13. *Харитонова И. В.* Системное исследование языка: философско-методологический аспект: автореф. дис. на соиск. учен. степ. д-ра филос. наук: спец. 09.00.08 «Философия науки и техники». – М., 2004. – 32 с.
14. *Wilde O.* Fairy Tales. – Kyiv, 1996. – 64 p.

Стаття надійшла до друку 20.09.2014.

Дехтярук Е., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ГЕНДЕРНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖЕЙ: ВЫЗОВЫ ДЛЯ ПЕРЕВОДЧИКА
(на материале сказок Оскара Уайльда)

В статье анализируются трудности при переводе ґендерных характеристик персонажей, а также рассматриваются различные подходы к их воспроизведению в переводе. Особенное внимание уделяется структурообразующей роли гендерных характеристик в художественной концепции автора, его мировоззрении и восприятии читателя.

Ключевые слова: *гендер, грамматическая категория рода, маскулинность, фемининность, антропоцентрической подход, асимметрия перевода, перевод.*

Dekhtiaruk O., Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENDER CHARACTERISTICS OF LITERARY CHARACTERS: CHALLENGES FOR A TRANSLATOR
(on the basis of fairy tales by Oscar Wilde)

The article analyzes the difficulties which appear while translating gender characteristics of literary characters and also describes different approaches to their rendering in translation. Special attention is paid to a structural role of gender characteristics in author's literary concept, his world outlook and reader's perception.

Keywords: *gender, grammatical category of gender, masculinity, femininity, anthropocentric approach, asymmetry of translation, translation.*

УДК 801.66:004

Дригіна А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК РИМ ЛІНИ КОСТЕНКО ТА ІВАНА АНДРУСЯКА

Статтю присвячено укладенню електронного словника рим на основі бази даних у програмі Microsoft Access й аналізу римотворчих особливостей поезії Ліни Костенко та Івана Андрусяка за функціональним аспектом.

Ключові слова: *електронний словник, рима, поезія, база даних.*

Стаття присвячена створенню електронного словника рим на основі поезій Ліни Костенко та Івана Андрусяка. Про попит на електронні словники рим свідчить популярність вебсайтів «Рими України», «Онлайн словник українських рим». Крім того, існує не так багато словників рим української мови, серед них найвідоміші: «Словник українських рим» А. А. Бурячка (1979 р.) та «Словник рим української мови» С. Караванського (1994 р.) Отже, створення словника рим є **актуальним завданням**, а електронна форма його існування – **новим**. **Практичне значення** нашої роботи полягає у можливості використання електронного словника як представниками філологічних спеціальностей, так і тими, хто потребує віднайдення цікавої непересічної рими. **Теоретичне** значення вбачаємо у системному підході до вивчення рим, що забезпечує можливість вивчати звукову структуру української мови, її музичні властивості, інтонаційні закони, омонімічні, синонімічні та антонімічні зв'язки в межах віршованого чотирирядка тощо. . На думку Л. В. Мовчан [4], римарії сприяють розвиткові вчення про риму: чим більшим фактичним матеріалом оперують науковці, тим точнішими є теоретичні висновки та узагальнення. Крім того, можна

було б вирішити багато лінгвістичних завдань шляхом зіставлення авторських римаріїв. Серед них опис історії розвитку рими та систем римування, дослідження індивідуальних стилів поетів, виявлення типових рим, характерних для певної епохи. Отже, на основі словника рим може бути розроблений широкий спектр лексикологічних досліджень. Тож на сьогоднішній день є створення словника рим у режимі он-лайн дуже важливим. Однак, попри те, що римографія української мови має багатостолітню історію, її теоретичне підґрунтя є недостатньо опрацьованим. Теорія римографії ще не була об'єктом прикладного комплексного дослідження в українському мовознавстві й обмежується вступними статтями до словників рим

Матеріалом розвідки послужили тексти Ліни Костенко та Івана Андрусяка, чия поетична мова стала **об'єктом** дослідження, **предметом** – рима митців. **Мета роботи** – розроблення алгоритму укладення електронного словника рим Ліни Костенко та Івана Андрусяка.

Для досягнення *мети* треба виконати наступні **завдання**: дослідити поетичні твори Ліни Костенко (на матеріалі збірок її поезій «Проміння землі» 1957, «Вітрила» 1958, «Мандрівки серця» 1961, «Над берегами вічної ріки» 1977, «Неповторність» 1980, «Сад нетанучих скульптур» 1987, «Вибране» 1989); дослідити вірші Івана Андрусяка (на матеріалі збірок поезій «Депресивний синдром» (1992), «Отруєння голосом» (1996), «Шарґа» (1999), «Повернення в Ґалапаґос» (2001), «Сад перелітний» (2001), «Дерева і води» (2002), «Часниковий сік» (2004), «Храбуст» (2006), «Писати мисліте» (2008), «Неможливості мови» (2011), «Книга трав, дерев і птахів» (2013)); виокремити римовані сегменти, здійснити їх аналіз; створити базу даних рим у програмному середовищі Microsoft Access; на матеріалі БД згрупувати слова відносно римованих елементів; визначити спосіб римування; на основі бази даних укласти алгоритм автоматичного створення римарію та програми зі зручним інтерфейсом.

У роботі використано такі **методи:** структурний аналіз поетичного тексту (визначено особливості римотворення Ліни Костенко); групування (частиномовне; на основі подібності елементів); експерименту; порівняння; узагальнення.

У процесі дослідження віршованої творчості Ліни Костенко було укладено базу даних рим у програмноу середовищі Microsoft Access обсягом 2000 рим. База даних містить 8 колонок: Textbody, Ryadok, Slovo, RymovanuyVidpovidnik, Ryma, VydRumy, NazvaVirsha, Avtor. У першій подається віршований чотирирядок, у другій – безпосередньо римовані рядки. У колонках Slovo та RymovanuyVidpovidnik подаються слова, які римуються, а у колонці Ryma – римовані сегменти слів. Зазначаються також вид римування, назва вірша та автор, оскільки база постійно буде розширюватися.

Програма має назву RhymeMaker та складається з чотирьох вкладок: File, Edit, View та Help. У верхній частині програми знаходиться поле для введення слів (Word), які потребують моментального підбору рими. А у полі Examples з'являються римовані відповідники слів, підкріплені наявними прикладами, наприклад із поезії Ліни Костенко або Івана Андрусяка.

Цей словник відрізняється, насамперед, від наявних паперових римівників легкістю при пошуку бажаної рими, адже комп'ютер може швидко підібрати римований відповідник до введеного слова із наявної бази даних. Також вперше на ґрунті

української мови була створена програма електронного словника рим, в якій вказані вид римування та виділяється римований сегмент.

У процесі роботи над створенням бази даних рим, нам довелося зіткнутися із певними труднощами. Це, насамперед, стосується виділення римованого сегмента, а саме: якою має бути його довжина і в якій формі записувати дані, якщо, наприклад, слова римуються лише на основі звукової подібності, тобто римування є неточним. Було вирішено записувати той сегмент, який безпосередньо є однаковим в декількох римованих словах, а у разі графічної неподібності – здійснювати запис обох римованих елементів слів. З огляду на майбутнє дослідження акцентуаційних особливостей планується також введення фонетичної транскрипції римованого сегмента.

Зупинимося на особливостях римування Ліни Костенко, виявлених у процесі роботи.

1. На основі аналізу 6-ої колонки VydRumy можна зробити висновок, що найпродуктивнішим способом римування є *перехресне* :

Дзвенять у відрах крижані ***кружальця.***
Село в снігах, і стежка ані ***руш.***
Старенька груша дихає на ***пальці****,*
їй, певно, сняться повні жмені ***груш****.*
(«Дзвенять у відрах крижані кружальця». Ліна Костенко)

Також часто зустрічається суміжне та кільцеве римування:

Комарі на скрипку ***грають****,*
комарівни ***завмирають***
(«Десь-не-десь, в якомусь царстві». Ліна Костенко)
Він любить час. Хвилини. Дні. ***Роки.***
Він дивний звір, він любить навіть ***муку.***
Він любить навіть відстань і ***розлуку****,*
Але не любить на плечі ***руки****.*
(«Не треба думати мізерно». Ліна Костенко)

2. У римуванні Ліни Костенко превалюють *одногрупні* рими:

Життя іде і все без коректур.
І час летить, не стишує ***галопу.***
Давно нема маркізи Помпадур,
і ми живем уже після ***потопу.***
(«Життя іде і все без корректур». Ліна Костенко)

3. На основі виділення римованого сегмента у колонці Ryma, можна відзначити, що у творчості поетеси наявне як *точне,* так і *неточне* римування:

точне римування*:*
Спини мене отямся і отям,
Така любов буває раз в ніколи,–
Вона ж промчить над зламаним життям,
за нею ж будуть бігти видноколи.
(«Спини мене отямся і отям». Ліна Костенко)
неточне римування:

Хай буде легко. Дотиком пера.
Хай буде вічно. Спомином ***пресвітлим.***
Цей білий світ — березова кора,
по чорних днях побілена десь ***звідтам.***
(«Хай буде легко. Дотиком пера». Ліна Костенко)

4. Помітне й рівнозначне використання

10. *чоловічої:*

Земля – як панцир ***черепах,***
лежить, не змита і грозою.
Вишневий Хутір у ***степах***
немов пропечений сльозою.
(«Хутір вишневий». Ліна Костенко)

та *жіночої рим:*

Ще крок, Сізіфе. Не чекай ***на оплески.***
Для глядачів тут сцена закрута,
де чорний беркут з крилами ***наопашки***
хребет землі до сонця поверта.
(«Тінь Сізіфа». Ліна Костенко)

5. Широко використовуються естетичні ресурси нерівноскладових, складених, внутрішніх, *каламбурних* рим:

Він божевільний, кажуть.
Божевільний!
Що ж, може бути. Він – це значить я.
Боже – вільний*...*
Боже, я – вільний!
На добраніч, Свободо моя!
(«Ван Гог». Ліна Костенко)

Отже, елетронний словник RhumeMamer містить 2000 рим та має зручний інтерфейс, що забезпечує легкість у користуванні програмою.

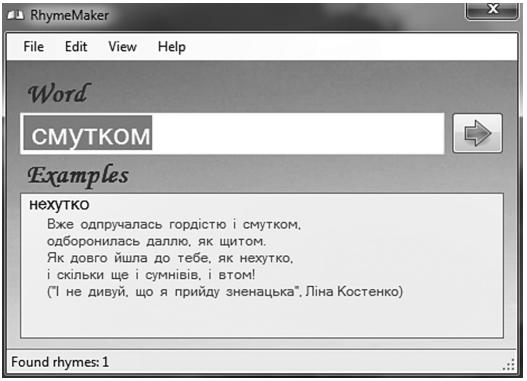

Укладення електронного словника рим є актуальним у наш час: він має велике значення для поетів-перекладачів, мовознавців, дослідників творчості Ліни Костенко та Івана Андрусяка. В майбутньому планується також дослідження римотворення Івана Андрусяка з урахуванням фонологічних особливостей у римованих одиницях.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Башкирова Ольга Миколаївна. Версифікація Ліни Костенко (метрика, ритміка, строфіка, фоніка) : Автореф. канд. філол. наук: 10.01.06 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2004. — 18 с.
2. Бурячок А. А. Словник українських рим / А. А. Бурячок, / І. Гурин. — К.: Наук, думка, 1979. — 338 с.
3. Караванський С. Словник рим української мови, укладений як лінгвографічна модель формального нагромадження звукових сигналів мовним центром людини. — Л.: БаК, 2004. — 1048 с.
4. Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові/ Інститут української мови НАН України; відп. ред. І. С. Гнатюк. — К.: КММ, 2012.— 488 с.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2014 р.

Дрыгина А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ЭЛЕКТРОННЫЙ СЛОВАРЬ РИФМ ЛИНЫ КОСТЕНКО И ИВАНА АНДРУСЯКА

Статья посвящается созданию электронного словаря рифм на основе базы данных в программе Microsoft Access и анализу функциональных особенностей рифмы в поэзии Лины Костенко и Ивана Андрусяка.

Ключевые слова: *электронный словарь, рифма, поэзия, база данных.*

Dryhina A., Stud.,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv, Kyiv

ELECTRONIC DICTIONARY OF RHYMES OF LINA KOSTENKO AND IVAN ANDRUSYAK

The article is dedicated to the development of the electronic rhyme dictionary on the basis of Microsoft Access Database and analysis of rhyme functional peculiarities of Lina Kostenko and Ivan Andrusyak.

Keywords: *electronic dictionary, rhyme, poetry, Database.*

УДК 373.5.091[811.161.2+004]

Заєць В. Г., к. пед. н., ст. викл.,
Київський університет імені Бориса Грінченка, м.Київ

ОСВІТНІ МОДЕЛІ ІНТЕГРАЦІЇ МОВНО-МОВЛЕННЄВИХ ЗНАНЬ УЧНІВ

У статті розглядаються форми оволодіння мовно-мовленнєвими знаннями засобами тексту міжпредметного змісту. Різні моделі навчання української мови забезпечують інтеграцію знань. Вивчення та закріплення знань мовних одиниць через текст інтенсифікує навчальний процес, дає змогу уникати дублювання й перевантаженості другорядним матеріалом.

Ключові слова: *освітня модель, форми навчання, міжпредметна компетентність, міжпредметні лінгвістичні лабораторії, мовні явища, мовно-мовленнєві завдання.*

Актуальність проблеми. Сучасна наука відзначається прагненням до інтеграції знань, розкриття сутності об'єктів пізнання. Питання вивчення мовних категорій є важливим засобом розвитку здатності людини до абстрагування, узагальнення. Тому українська мова стає не лише предметом вивчення, а й інструментом пізнання, який тісно пов'язаний з інтеграційними процесами, що спостерігаються в усіх галузях науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гуманізація та гуманітаризація сучасної школи передбачає взаємопов'язане навчання української мови із предметами шкільного курсу (історією, літературою, краєзнавством). Такий підхід до змісту освіти, на думку Г. Сагач, "покликаний формувати цілісну картину світу, гуманітарну культуру людини, яка володіє мистецтвом творення й розгортання власних ідей та думок, мистецтвом переконуючої комунікації" [5, с.12]. Тому на державному рівні були прийняті освітні документи, спрямовані на формування у підростаючого покоління міжпредметної компетентності [2].

Провідні вітчизняні лінгводидакти (З. Бакум, Л. Варзацька, О. Горошкіна, Є. Голобородько, Т. Донченко, С. Єрмоленко, С. Караман, В. Мельничайко, Е. Палихата, М. Пентилюк, К. Плиско, М. Плющ, Л. Рожило, В. Тихоша та ін.) наголошують на такому процесі українськомовної освіти, який сприяв би розвиткові творчих здібностей кожного учня та забезпечував належний рівень сформованості умінь користуватися мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності.

За останні десятиріччя пошуки моделей навчання української мови свідчать про посилення тенденцій до інтеграції знань.

Зазначимо, що урок залишається основною формою навчання учнів. Тому вчителі-словесники на уроках розвитку зв'язного мовлення використовують міжпредметний дидактичний матеріал (письмові та усні перекази, твори-роздуми на морально-етичні теми), під час написання диктантів для перевірки орфографічних та пунктуаційних знань та вмінь тощо.

На сторінках вітчизняних часописів вчені-методисти, учителі-практики пропонують добірки тематичних дидактичних матеріалів, зміст яких суттєво доповнює підручники, викликає інтерес до пізнання [7]. Методисти і досвідчені словесники-практики пропонують розробки уроків, які поєднують словесну творчість із різними видами діяльності дитини (грою, спілкуванням з природою, музикою, образотворчим мистецтвом, драматизацією, дослідницькою діяльністю).

Відомий вітчизняній лінгводидактиці досвід учителів Українського колежу імені В. Сухомлинського (м.Київ) [4]. Розроблені вчителями кафедри україністики ігрові моделі сприяють реалізації міжпредметних зв'язків і групуються на три типи: навчальні, розвивальні та творчі. Засвоювати учням теорію тексту, його елементів допомагають *навчальні ігрові моделі*: "Крапка" (вміти розмежовувати речення), "Мовні обрахунки!" (аналізувати мовні явища). *Творчі ігри* "Лінгвістична палеонтологія" (відновити пропуски у тексті правильними відомостями), "Текстуальний шарварок" (відновлювати текст) розвивають уяву, творчий потенціал учнів. *Розвивальні ігри*: "Від добрих сусідів" (переписувати текст, виправляти помилки), "Визбирувач"(знаходити певні мовні явища), "Слідами власних помилок" (виправляти в тексті помилки), "Літературний редактор", "Лови помилку!", "Перекладач" (перекладати, зберігаючи ідіостиль автора) – створюють передумови стійкості уваги, пам'яті, збагачення словника [7].

Безцінним надбанням для вчителів-словесників залишаються методичні доробки В. Федоренка "Ігровий університет" та "Синтез наук" [6;7]. На думку методиста, "саме грі належить провідна роль у переорієнтуванні сучасного освітнього процесу з надмірної затеоретизованості й зарегламентованості". Тому в навчально-виховному процесі покладався на гру, оскільки вбачав у ній реалізацію, окрім "розвивальної, комунікативної, інформативної, активізуючої ще й інтегративну функцію, яка забезпечує міжпредметні зв'язки" [6 , с.8].

Реалізовувати зв'язки між предметами словесникам допомагають також тематичні уроки з використанням лінгвістичного матеріалу, зміст якого відображає українську народну культуру. Пов'язуючи усі мікроетапи уроку однією краєзнавчою тематикою, представленою в текстах, учителі пропонують завдання: "лінгвістичні ажури", "синтаксичні загадки", "діалогічне мереживо" та ін [1, с. 2–4].

Нові освітні моделі навчання української мови набули широкого запровадження в навчальний процес – це курси за вибором та факультативи, які допомагають здійснювати ґрунтовну лінгвістичну підготовку. Їх зміст і завдання полягають у тому, щоб повніше забезпечити реалізацію особистісно зорієнтованого навчання, усвідомлення учнями своїх інтересів і пізнавальних потреб, а також спробу виявити себе в різних видах діяльності. Значення мовної освітньої підготовки учнів в опануванні низкою компетентностей полягає в готовності використовувати засоби мови й мовлення з метою одержання і передачі інформації, уміння брати участь у навчальному діалозі, будувати монологічні висловлення різних типів, жанрів мовлення з урахуванням завдань мовлення і ситуацій спілкування (знайомих і нестандартних).

Суттєвим доповненням базового компоненту вітчизняної освіти став елективний курс "Лексикографія української мови" (автор М. Степанюк), який спрямовує учителів здійснювати навчання на текстовій основі міжпредметного змісту. Окрім вправ

зі словниками, автор подає тексти з художньої літератури, фізики, історії, географії, російської та іноземних мов для перекладу [3, с.113–134].

У практичній діяльності з учнями учителі також посилаються на програму курсу "Практикум з правопису української мови" (автор С. А. Омельчук). До курсу розроблено навчальний посібник, у якому подано систему дослідницьких вправ з українського правопису. Дидактичний текстовий матеріал дає змогу вчителям реалізувати навчальний аспект шляхом узагальнення і систематизації основних питань орфографії та пунктуації, цікавими є запропоновані автором види робіт: "лінгвістична діагностика", "лінгвістичний експеримент", завдання "Ти – редактор", "Перевір себе", дослідження-аналіз, дослідження-моделювання, дослідження-зіставлення, дослідження-переклад та ін. Однак подані тексти (окрім завдань на дослідження-моделювання) для редагування, виписування, відновлення, творчого спостереження з елементами аналізу не передбачають написання творчих робіт [3, с. 257–269].

Відзначимо, що введення в навчальний процес нового варіанту "Програми курсів за вибором і факультативів з української мови. 8–11-і класи"[3] дало можливість запроваджувати такі моделі навчання, які надають можливість коригувати кількість годин для ущільнення навчального матеріалу: факультативний курс може бути використаний як курс за вибором тощо [3]. До збірника включено *професійно спрямовані курси за вибором* "Школа журналіста" та "Юні мовознавці", зміст яких знайомить учнів із професіями, формує стійкі фахові інтереси.

Крім того, заслуговують позитивної оцінки програми *пробних* курсів за вибором *предметного характеру* для 8 класу: "Синтаксис простого та простого ускладненого речення" і факультативів: "Синтаксис сучасної української мови. Просте речення", "Культура мовлення"; для 9 класу з поглибленим вивченням української мови програми курсів за вибором – "Лексикографія української мови", "Синтаксис складного речення", "Мова як генетичний код народу" та факультатив "Цікава орфографія"[3].

Програма факультативного курсу "Шкільна риторика" рекомендує вивчати предмет із 5-го класу, у 8 та 9 класах опановують на засадах інтеграції, оскільки учні спочатку ознайомлюються з розділом "Історія риторики", а далі – "Теорія риторики" [3].

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, ефективною формою інтегрування навчального матеріалу є *міжпредметні лінгвістичні лабораторії* із залученням матеріалу інших предметів шкільного курсу. Сама ідея та опис форм її реалізації становлять новизну дослідження і являють собою його мету.

Така освітня модель сприяє формуванню загальнонавчальних умінь і навичок учнів, підвищує практичну спрямованість учіння, систематизує знання в масштабі всіх предметів шкільного курсу. Прикладом результату навчання в міжпредметній лінгвістичній лабораторії є укладання міні-словників міжпредметної термінологічної лексики, дослідження мови творів вітчизняної літератури. Окрім того, на заняттях міжпредметної лінгвістичної лабораторії слід приділяти увагу проведенню аналізу тексту з використанням експериментів. Підготовлений заздалегідь міжпредметний дидактичний матеріал має забезпечувати виконання таких завдань: "вилучення певного мовного явища з тексту", "підставлення замість мовного елементу синонімічного або функціонального", "поширення (розгортання) тексту",

“згортання тексту”, “трансформація (перетворення) тексту”, “перестановка слів та інших мовних одиниць”, “уніфікація”, “порушення зв’язку між компонентами, або частинами тексту” тощо.

Для таких видів роботи має бути творче портфоліо словесника, що містить дидактичні матеріали за рубриками: “Відомі мовознавці”, “У світі професій” та ін. Професійно спрямовані тексти доречно використовувати для аналізу та перевірки мовних знань (попереджувальні зорово-слухові диктанти, пояснювальні, вибіркові, відтворювані, творчі тощо). Використання текстів художнього стилю суттєво доповнює зміст мовного навчального матеріалу, оскільки дає можливість оволодіти першоелементом мови мистецтва слова. Зразки дотекстових та післятекстових завдань мають спрямовувати на повторення й узагальнення вивченого, контроль знань, умінь і навичок, виконання творчої роботи.

На нашу думку, досягати міжпредметних узагальнень, наближатися до побудови моделі ***мовної картини світу*** допоможе вчителеві введення в навчальний процес курсу “Лінгвістична лабораторія” [3, с. 165–177]. Методично правильно здійснені підходи до роботи з текстами міжпредметного змісту дають можливість заощадити час, чітко розподілити навчальний матеріал між суміжними і несуміжними предметами, усунути дублювання у вивченні нового матеріалу.

На наше глибоке переконання, зацікавленість у такій роботі може викликати організована вчителем робота з мовним матеріалом, дібраним із довідкової та енциклопедичної літератури, підручників літератури, історії, біології, географії, фізики, хімії, тощо, який містить цікаві відомості, що розширюють світогляд учнів і водночас виконують певну комунікативну функцію. Наприклад, запропонувати до слова “гідрат” додати префікси, що походять від грецької назви чисел 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10. З новоутвореними словами *(моногідрат, дигідрат, тригідрат, тетрагідрат, пентагідрат, гексагідрат, гептагідрат, октагідрат, нонагідрат, декагідрат)* побудувати словосполучення і розібрати їх за будовою. Також прикладом інтегративного є завдання: записати в алфавітному порядку слова *(активний, неозначений, індукція, клас, клаузула, пасив, період, антитеза, мотив, корінний, елементарний, артикуляція, контамінація, варіація, вид, модуль, вільний, динаміка, дійсний, дія, основа, особа, паралелізм, елемент, заперечення, звук, зв’язка, імунітет, періодичний),* визначити галузі наук, в яких ними послуговуються.

Висновки з проведеного дослідження. Інтеграції мовно-мовленнєвих знань сприяють такі освітні моделі, які формують правописні вміння, навички стилістично виправдано послуговуватися в мовленнєвій практиці. Факультативи, елективні курси дають змогу учням не тільки оволодіти технологією вибору моделі навчання для здійснення ґрунтовної філологічної підготовки, а й розвивати вміння висловлювати і аргументувати власні думки, твердження, приймати рішення, планувати власну освітню і трудову діяльність.

Перспективи дослідження вбачаю в розробці більш широкого репертуару завдань та підходів, що могли би використовуватися під час занять за цією методикою.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гаврилюк О. Світ який – мереживо казкове / О. Гаврилюк, О. Панчук // Дивослово. – 2009. – №9. – С. 2–4.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: [http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п]
3. Програми курсів за вибором і факультативів з української мови 8–11 класи / за заг. ред. К. В. Таранік-Ткачук. – К. : Грамота, 2011. – 272 с.
4. Рідномовний простір. Науково-методичний посібник за редакцією В. М. Хайруліної. – Київ. – 2002. – 366 с.
5. Сагач Г. М. Похвальне красномовство: Практичний посібник для вчителів, студентів середніх та вищих навчальних закладів. – К.: ІЗМН – 1996. – 156 с.
6. Федоренко В. Л. Інтегрований ігровий комплекс “Синтез наук”. – Тернопіль: Мандрівець. – 2009. – 224с.
7. Федоренко В. Л. Лінгвістична ігротека / В. Л. Федоренко // Українська мова та література. – 2003. №11. – с.3–88.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2014 р.

Заец В. Г., к. пед. н., ст. препод.,
Киевский университет имени Бориса Гринченко, г.Киев

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ МОДЕЛИ ИНТЕГРАЦИИ КУЛЬТУРНО-РЕЧЕВЫХ ЗНАНИЙ УЧАЩИХСЯ

В статье рассматриваются формы овладения культурно-языковыми знаниями в процессе работы над текстом межпредметного содержания. Различные модели обучения украинскому языку обеспечивают интеграцию знаний. Изучение и закрепление знаний языковых единиц через текст интенсифицирует учебный процесс, позволяет избегать дублирования и перегруженности второстепенным материалом.

Ключевые слова: *образовательная модель, формы обучения, межпредметная компетентность, межпредметные лингвистические лаборатории, языковые явления, культурно-речевые задания.*

Zaets V. H., Cand.Pedag.Sci., Senior Lecturer,
Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv

EDUCATIONAL MODELS INTEGRATING LANGUAGE AND SPEECH STUDENTS’ KNOWLEDGE

The article deals with the learning language and forms of speech in the process of work ovet texts with intersubject content. Different models of teaching Ukrainian provide the integration of knowledge. Learning of language units and knowledge consolidation through the text intensifies the learning process, contributing to the avoidance of duplication and congestion secondary material.

Keywords: *educational model, forms of education, intersubject competence, intersubject linguistic laboratory, linguistic phenomena, language and speech tasks.*

УДК 811.112.2’373

Золотаренко О. А., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПРОДУКТИВНІСТЬ АФІКСАЦІЇ В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті досліджено особливості та продуктивність афіксального словотвору німецької мови. На матеріалі юридичної термінології було виявлено продуктивність суфіксів, префіксів та афіксоїдів у різних тематичних групах. Проаналізовано основні тенденції утворення нових термінів на сучасному етапі функціонування мови.

Ключові слова *термін, продуктивність, афікси (суфікси, префікси), афіксоїди.*

Утворення нових слів – не просто засіб розширення словника мови, а і детермінант її майбутнього. Кожне явище або елемент нашої реальності отримує свою назву, потрапляючи у комунікативну дійсність. У сучасному світі мало що залишається поза увагою мовної концептуальної системи, а відтак і можливості нашого осягнення. Мовні новоутворення постійно виникають. Перш за все це стосується різних сфер науки та діяльності людини, де вона постійно стикається з чимось новим, що потребує назви для подальшого врегулювання відносин, у нашому випадку правових.

«Слово – вихідний матеріал законодавства і норомотворчості в цілому. Воно виступає засобом передавання думки, ідей законодавця. За допомогою слів створюється текст права, набуваючи форми, матеріалізуючись у правові норми» [3, с. 172].

З розвитком правничої науки збільшилась також її специфічна лексика, тобто термінологія. Під *терміном* розуміють слово або словосполучення спеціальної (наукової, технічної, і т. п.) мови, створене (прийняте, запозичене і т. п.) для точного вираження спеціальних понять та позначень спеціальних предметів [5, с. 474]. Серед ознак терміна основними вважаються системність (систематичність), однозначність, точність, стилістична нейтральність, лаконічність, відсутність емоційної чи експресивної вираженості.

Юридична сфера нині користується найбільшим попитом на ринку перекладу, але попри те термінологія цієї науки є не найлегшою в перекладі. Юридичний термін як такий має формальний та змістовий аспект. При перекладі варто враховувати перш за все змістове наповнення термінологічної оболонки, добираючи еквівалентні поняття, але формальне існування терміна як слова є не менш актуальною темою для дослідження стану та тенденцій розвитку певної мовної системи.

Об’єктивно можна говорити про *продуктивність* певного виду словотвору, в нашому випадку афіксального, та проводити відповідні аналітичні дослідження, перед тим визначившись, що власне вкладено у це поняття: *продуктивний* – це той, що є зразком (моделлю) формування нового слова та словоформ [5, с. 365].

Актуальність теми зумовлена перш за все тим, що дослідження такого типу систематизують знання про мову, поглиблюють розуміння специфіки мислення її носіїв та загальних мовних процесів на сучасному етапі. Статистичні дані є не менш

важливими і для майбутнього. Програми машинного перекладу та розпізнавання мовлення базуються на частотних даних та продуктивних моделях словотвору для формування вихідного тексту (SBMT та ін.).

Метою даної статті є загальний огляд, виявлення особливостей афіксального словотвору у німецькій мові та продуктивних словотворчих моделей.

Предметом дослідження стали особливості афіксального словотвору та його продуктивність. Аналіз було здійснено на матеріалі німецько-російського юридичного словника на 46 тисяч слів та словосполучень [4], які стали **об'єктом дослідження**. До уваги бралися в першу чергу *іменники* та *словосполучення на їх основі.*

Одиницею афіксального словотвору є *афікс* (від лат. affixus — прикріплений) — службова морфема, мінімальний будівельний матеріал мови, що прикріплюється до кореня слова під час процесів морфологічної деривації, і служить перетворенню кореня для граматичних і словотворчих цілей; частина слова, яка протистоїть кореню і несе у собі граматичні та/або словотворчі значення [5, с. 61].

Проаналізуємо продуктивність афіксів у юридичних термінах, розглянувши суфікси та префікси іменників і прикметників та звернувши увагу на таке поняття як афіксоїди.

Нові іменники (в тому числі й конкретно терміни) утворюються за схемами *«основа (іменник, прикметник, дієслово) + суфікс»* та *«префікс + основа (іменник, дієслово)»* [1, с. 70].

Як зазначено у словнику лінгвістичних термінів, *суфікс* – післякоренева афіксальна морфема, що виділяється у складі словоформи [5, с. 464].

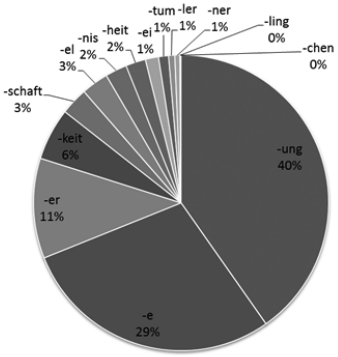

Рис. 1. Продуктивність власне німецьких іменникових суфіксів

Результати загальної продуктивності власне німецьких іменникових суфіксів наведено на рис. 1. Як бачимо, найпродуктивнішими є суфікси –ung (40%), -e (29%) та –er (11%).

Відповідно на рис. 2 показана продуктивність іменникових суфіксів іншомовного походження, де найбільший відсоток у суфіксів -(t)ion(25%), -at(15%) та -ie(12%).

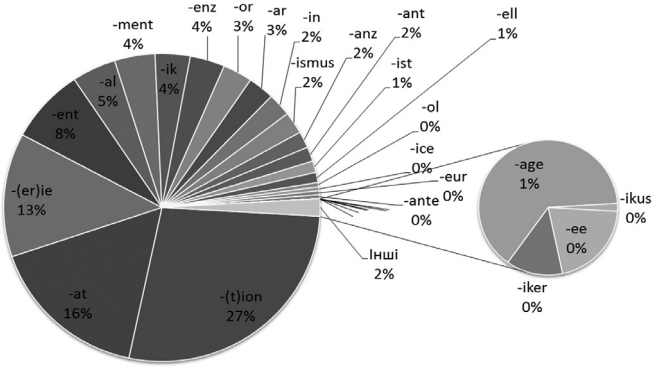

Рис. 2. Продуктивність іменникових суфіксів іншомовного походження

Німецькі суфікси можуть одночасно мати декілька різних значень. Крім того вони детермінують рід іменника, на противагу префіксам, які мають в основному семантичне навантаження [2, с. 14]. Проте в ході дослідження вдалось виявити тематичні групи термінологічної лексики. Однією з найчисельніших є суфікси для утвореннння *абстрактних понять (якість, властивість, стан, процес), понять зі значенням колективності, установ* (цифра в дужках тут і надалі позначає продуктивність суфікса):

-ung (6854): *Ableugnung* – заперечення*, Grenzschließung* – закриття кордонів*, Prozesseinleitung* – початок судового процесу; **-keit** (971): *Schlüssigkeit* – переконливість, *Oberherrlichkeit* – верховна влада; **-schaft** (509): *Ersatzpflegschaft* – додаткове опікування*, Oberste Staatsanwaltschaft* – Верховна прокуратура; **-(er)ie** (377): *Kriminalsoziologie* – кримінальна соціологія*, Präventologie – наука запобігання (злочинності)*, *Bundesgendarmerie* – федеральна жандармерія (Австрія); **-heit** (370): *Gerichtskostenfreiheit* – звільнення від судових витрат*, Gerichtshoheit* – судова влада; **-ei** (247): *Polizei* – поліція*, Quertreiberei* – інтриги; **-al** (131) *(*також суфікс для утворення прикметників від запозичених слів): Entschädigungskapital* – капітал для відшкодування збитків, *Verwaltungspersonal* – управлінський персонал*; interkantonal* – міжкантонний*, kollegial* – колегіальний; **-ik** (104): *Strafpolitik* – карна політика*, Strafrechtsdogmatik* –кримінально-правова догматика; **-ismus** (67): *Absentismus* – ухилення від виконання громадянських обов'язків, *demokratischer Zentralismus* – демократичний централізм*;* **-age** (34): *Handelsarbitrage* – арбітраж у справах торгівельних конфліктів*, Militärspionage* – військовий шпіонаж*, Prozeßsabotage* – саботування процесу; **-ee** (11): *Stadtexekutivkomitee* – міський виконавчий комітет*, Okkupationsarmee* – окупаційна армія;

Другою групою є суфікси на позначення *осіб, діяльності, роду занять, походження.* Наведемо приклади найпродуктивніших з них:

-er (1868): *Besitzer* – власник*, Regressschuldner* – регресивний боржник*, Erpresser* – вимагач; **-ent** (227): Produzent – виробник, Revident – ревізор;

-ler (116): *Arbeitsrechtler* – фахівець у сфері трудового права*, Gewerkschaftler* – профсоюзний робітник; **-ner** (93): *Partner* – партнер, *Schuldner* – боржник; **-or** (88): *Arbeitsinspektor* – інспектор праці*, Terror* – терор; **-ar** (78): *Fiduziar* – довірена особа, *Referendar* – стажер; **-ant** (44): *Denunziant* – донощик, *Rechtspraktikant* – юрист-стажер; **-ist** (35): *Kriminalist* – криміналіст, *Neutralist* – прибічник нейтралітету; **-ling** (21): *Häftling* – арештант*, Militärflüchtling-* дезертир; **-eur** (12): *Ambassadeur* – посол, *Deserteur* – дезертир; **-ice** (12): *Komplice* – спільник; **-iker** (7): *Alkoholiker* – людина з алкогольною залежністю; **-ikus** (1): *Syndikus* – синдик(адвокат).

Третю групу репрезентують суфікси іменників, які означають *предмети, приміщення, установи* тощо:

-e *(4878): Abfertigungsbehörde* – митниця, *Abstammungsklage* – позов на встановлення особи; ***-(t)ion*** *(796): Interpellation* – запит, протест, *Strangulation* – задушення; **-at** (478): *Regressat* – регресат, *Schiffszertifikat* – судовий сертифікат, *Nuntiat* – відповідач, *Präjudikat* – прецедент; ***-nis*** *(406): Rechtsunkenntnis* – юридична непоінформованість, *Schankerlaubnis* – дозвіл на продаж спиртних напоїв; **-tum** *(184): Schuldnereigentum* – майно боржника, *Tatsachenirrtum* – фактична помилка; **-ur** (122): *Kontrasignatur* – контрасигнація, *Fahrspur* – слід транспортного засобу; **-ment** *(120): Testament* – заповіт*, Blankoindossament* – бланковий індосамент; **-enz** *(103): Round-table-Konferenz* – конференція круглого столу, *Schmutzkonkurrenz* – нечесна конкуренція; **-in** *(70): Doktrin* – доктирина, *Disziplin* – дисципліна; **-anz** *(50): Gerichtsinstanz* – судова інстанція, *Ordonnanz* – розпорядження; **-ell** *(31): Resozialisierungsmodell* – модель ресоціалізації; **-ose** *(28): Prognose* – прогноз*, kriminologische Diagnose* – діагноз; **-ol** *(13): Angebotsmonopol* – монополія продавців; **-ante** (12): *wesentliche Determinante* – вагомий детермінуючий фактор, *Handlungsvariante* – варіант поведінки, *Konstituante* – установчі збори.

Непродуктивними або малопродуктивними для юридичної термінології є суфікси *-an*, *-bold, -lein, -chen, -ian, -aille, -alie, -ette, -ität, -itis, -ade, -arium.*

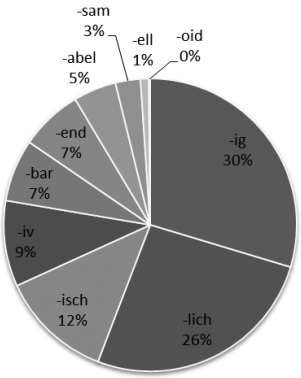

Рис. 3. Продуктивність прикметникових суфіксів

Не варто залишати без уваги й прикметники, які можуть виступати в якості термінів як самостійно, так і у складі словосполучень. Розглянемо продуктивні прикметникові суфікси у групах за їх походженням (рис. 3).

Серед власне німецьких прикметникових суфіксів, що означають *пасивну можливість, приналежність до чогось, відносність* найпродуктивнішими є:

-ig (194): *wehrpflichtig* – військовозобов'язаний, *aufsichtspflichtig* – відповідальний за нагляд, *aktenkundig* – підтверджений документально, *beweiskräftig* – той, який має силу доказу; **-lich** (171):: *dinglich* – речовий, *erweislich* – той, який можна довести, *gemeinschaftlich* – колективний; **-isch** (81): *annexionistisch* – загарбницький, *deklaratorisch* – декларативний, *dogmatisch* – догматичний; **-bar** (45): *materiell haltbar sein* – нести матеріальну відповідальність, *strafbar* – карний; **-end** (45): *unzureichend* – недостатній, *verdachterregend* – підозрілий. **-sam** (18): *rechtswirksam* – законний, *unwirksam* – недіючий.

Найбільш продуктивними прикметниковими суфіксами іншомовного походження у німецькій юридичній термінології є:

-iv (62): *offensiv* – агресивний, *prohibitiv* – заборонений; **-ell** (31): *kriminell* – кримінальний, *notariell* – нотаріальний; **-abel** (6): *dispensabel* – той, який можна відмінити, *inappelabel* – той, який не підлягає оскарженню; **-oid** (1): *schizoid* – шизоїдний.

Непродуктивні для даної лексичної категорії: *-lei, -fach, -esk.*

Другим важливим типом афіксів є *префікс* (префіксальна морфема) – докоренева афіксальна морфема у складі словоформи, яка має переважно словотворчий характер [6, с. 351]. Продуктивність цього типу афіксів наведено на рис. 4.

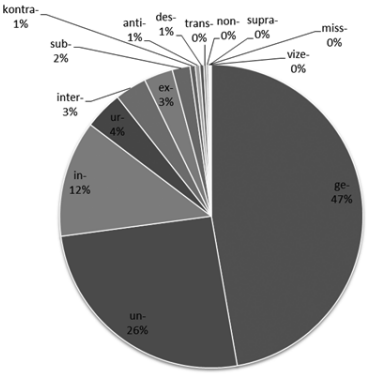

Рис. 4. Продуктивність німецьких префіксів

Серед власне німецьких префіксів іменників найвищу продуктивність зафіксовано у сфікса **un-**, який має заперечне значення. Проте у німецькій мові є й низка інших:

un- (839): *Unabänderlichkeit* – незмінність, стабільність, *Unabgestimmtkeit* – неузгодженість; **in-** (407): *Inhaftnahme* – арешт, Inhaber – власник; **inter-**(111): *Interdependenztheorie* – теорія взаємозалежності, *Interlokution* – тимчасове рішення;

ur- (133): *Urheber* – ініціатор, винуватець, *Urkunde* – документ, акт, грамота; **ex-** (101): *Exekutionsordnung* – порядок примусового виконання судових рішень, *Exmission* – примусове виселення; **sub-** (62): *Submission* – підпорядкованість, підлеглість, *Subordination* – субординація; **kontra-** (18): *Kontrahent* – контрагент; **anti-** (16): *Antiarbeitsgesetzgebung* – антиробітниче законодавство, *Antisemitismus* – антисемітизм; **des-** (14): *Desannexion* – відміна анексії, *Desintegration der Gesellschaft* – дезінтеграція суспільства; **trans-** (9): *Transaktion* – договір, *Transmission* – передача прав та обов'язків; **non-** (7): *Nonvalenz* – неплатоспроможність; **miss-** (4): *Misshandlung* – нанесення тілесних ушкоджень, *Missetat* – злочин; **supra-** (3): *supranationales Organ* – наднаціональний орган; **vize-** (3): *Vizekanzler* – віце-канцлер, *Vizekonsul* – віце-консул, *Vizepräsident* – віце-президент.

Непродуктивними або малопродуктивними є: erz-, bi-, prä-, pro-, ultra- infra-, para-, super-.

Окремо розглянемо німецький афікс *ge-,* який виступає як іменниковим префіксом, так і циркумфіксом – дискретною морфемою [1, с. 89]. Загальна продуктивність афікса сягає 1548 одиниць. Прикладами іменників, утворених за допомогою цього префікса, можуть слугувати наступні слова: *Gebietserwerbung* – присвоєння території, *Gebot* – наказ. Наступний приклад – *Geächtete* (особа, яка знаходиться поза законом) – є субстантивацією форми минулого часу дієслова ächten/achten (ge+ächt+et), де афікс ge- виступає у ролі так званого циркумфікса.

До сьогодні дискусійним залишається поняття *«афіксоїд»* або *«напівафікс»*, існування яких подекуди взагалі заперечується деякими дослідниками. Розуміння самого явища та використання даного терміна зумовлює виникнення нового питання, з чим саме ми маємо справу – зі складним словом, утвореним складанням основ, чи з деривацією, тобто використанням афіксального словотвору. Погоджуючись з Х. Ельзен [1, с. 67], зазначимо, що різниця між «афіксом» та «напіафіксом» криється в еволюції значення певної семи від метафоричного до більш загального. Ці зміни носять системний характер і підтверджуються чисельними прикладами досліджень, у ході яких «напівафіксами» прийнято вважати елементи, що знаходяться на межі між компонентами складного слова та власне афіксами. У мовній системі все ще простежується вільний незалежний відповідник цьому елементу, але з огляду на внутрішній зв'язок між компонентами слова стає очевидним, що «напівафікс» втратив свою рівноправність і повнозначність. Для прикладу німецьке слово *Grundrecht*, яке у словнику юридичної термінології [4] подається у двох перекладах:

1) основне право

2) право, пов'язане із земельною власністю

Беручи до уваги другий варіант перекладу, зауважимо, що маємо справу з двома повнозначними основами, компонентами складного слова – Grund (земля) та Recht (право). Такий вид словотвору німецька морфологія визначає як «детермінативний композитум» (нім. Determinativkompositum) [1, с. 69], що означає взаємний зв'язок між двома компонентами: перший елемент вказує на специфічність, уточнює другий.

Перший же варіант наряду з іншими чисельними прикладами, виступаючи продуктивним елементом у системі німецького словотвору, свідчить про ослаблення

основного значення, а в результаті й видозміни зв'язку між компонентами у новоутвореній лексичній одиниці. На основі такої семантичної еволюції маємо підстави говорити про «напівафікс» та його різновиди – *суфіксоїди/напівсуфікси* та *префіксоїди/напівпрефікси*.

Отже у ході дослідження було виявлено наступні продуктивні суфіксоїди та префіксоїди, серед яких виділяється група зі значенням колективності (- gut, -kraft, -wesen, -zeug) та інші афіксоїди (рис. 5):

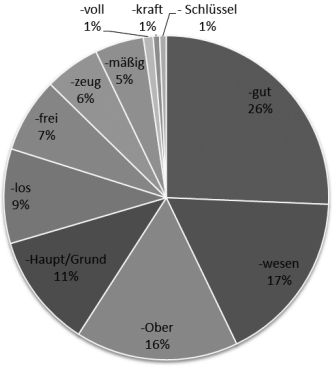

Рис. 5. Продуктивність німецьких афіксоїдів/напівафіксів

-gut (79): Marktgut – ринковий товар, Pfandgut – закладена річ, Privatgut – приватна власність; **-wesen** (53): Bildungs- und Erziehungswesen – система освіти та виховання, Fahndungswesen – розшук; **-los** (29): відсутність чогось: erwerbslos – безробітний, gefahrlos – безпечний; **-frei** (23): gebührenfrei – безмитний, вільний від податків, lastenfrei – необтяжений; **-zeug** (17): gefährliches Werkzeug – небезпечне знаряддя, in Fahndung stehendes Fahrzeug – транспортний засіб, що знаходиться у розшуку; **-mäßig** (15): rechtmäßig – правомірний , verhältnismäßig – відносний; **-kraft** (2): Arbeitskraft – робоча сила, Aushilfskraft – тимчасова робота; **-voll** (3): gefahrvoll – небезпечний, verantwortungsvoll – відповідальний;

-Haupt/Grund (35): Hauptanklage – основне обвинувачення, Grunddelikt – основний злочин; **-Ober** (50): Oberappellationsgericht – вищий апеляційний суд, Oberrichter – старший суддя; **– Schlüssel** (2): *Schlüsselrecht* – право дружини на відмову від майна, яке залишилось після смерті чоловіка.

Отже, як показують дані дослідження власне німецькі суфікси є найбільш продуктивними для юридичної термінології, що приводить до висновку про те, що німецька мова тяжіє до утворення власних слів і має для цього доволі потужну лексичну та морфологічну базу.

Суфіксація є найбільш продуктивним методом утворення нових термінів. Порівнявши дані суфіксального словотвору (20482) у категорії іменників та прикметників як основи термінологічної лексики із загальною продуктивністю префіксації

(3275), зробимо висновок, що суфіксація має значно більшу продуктивність – 86%. Загальна кількість іменників, утворених за допомогою власне німецьких суфіксів складає 17022 одиниці, в той час як іменників із суфіксами іншомовного походження нараховується лише 3460.

Варто зазначити, що загалом найчисельнішими є іменники жіночого роду – 9405 одиниць, тоді як іменники чоловічого роду та середнього налічують 5771 та 3958 одиниць відповідно.

Дискусійним залишається питання про напівафікси, проте дані дослідження фіксують їх продуктивність для афіксального словотвору у юридичній термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Elsen, H. Grundzüge der Morphologie des Deutschen / De Gruyter Studium. – Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2011.
2. Ludwig, M. Eichinger Deutsche Wortbildung: eine Einführung. Tübingen: Narr., 2000. — 255 s.
3. Красницька А. В. Юридичні документи: техніка складання, оформлення та редагування: [посібник] / Анжела Віталіївна Касницька. – 2-ге вид. , допов. і перероб. – Київ. : Парламентське вид-во, 2006. – 528 с.
4. Немецко-русский юридический словарь [Текст] : ок. 46 000 терминов / П. И. Гришаев [и др.] ; ред. П. И. Гришаев, М. Беньямин. – 6-е изд., стереот. – М. : Руссо, 2000. – 622 с.
5. Словарь лингвистических терминов [Текст] / О. С. Ахманова. – Изд. 4-е, стер. – М. : КомКнига, 2007. – 570 с.
6. Степанова М. Д. Лексикология современного немецкого языка / М. Д. Степанова, И. И . Чернышева. — М.: Наука, 1963. — 310 с.
7. Языкознание: Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В.Н Яйцева, 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Золотаренко О. А., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ПРОДУКТИВНОСТЬ АФФИКСАЦИИ В ЮРИДИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

В статье исследованы особенности и продуктивность аффиксального словообразования в немецком языке. На материале юридической терминологии с помощью количественных методов была определена продуктивность суффиксов, префиксов и афиксоидов в разных тематических группах. Проанализированы основные тенденции образования новых терминов на современном этапе развития немецкого языка.

Ключевые слова: *термин, продуктивность, аффиксы (суффиксы, префиксы), афиксоиды.*

Zolotarenko O. A., Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PRODUCTIVITY OF AFFIXATION OF LEGAL TERMINOLOGY IN GERMAN LANGUAGE

The article is devoted to the features and efficiency of affixation in German language. On the material of legal terminology the productivity of suffixes, prefixes and affixoids in different thematic groups was calculated and specified. The main trends of law-term formation are defined and analysed.

Keywords: *term, productivity, affixes (suffixes, prefixes), affixoids.*

УДК 811.161.1'42:316.77:808.1

Иванова К. А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, м. Київ

ПОЗИЦИЯ АВТОРА И СПОСОБЫ ЕЕ ВЫРАЖЕНИЯ В ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРНЕТ-ТЕКСТАХ

Главной задачей информационно-аналитического медиатекста является анализ информации и ее оценка. Эту задачу выполняет автор. На основе авторской позиции строится весь медиатекст: тезисы, рассуждения, оценки и выводы. В данной статье рассматрена авторская позиция как одна из типологических характеристик информационно-аналитического медиатекста, а также описаны медиалингвистические средства выражения позиции автора.

Ключевые слова: *информационно-аналитический медиатекст, позиция автора, авторская оценка.*

Понятие «язык средств массовой информации» сегодня понимается уже не просто как весь корпус текстов в СМИ (медиатекстов), а как отдельная система функционирования языка, со своими правилами и законами. Классификация медиатекстов – один из важнейших открытых вопросов медиалингвистики. На современном этапе исследований наиболее полная классификация (но не абсолютно завершенная), которой придерживаемся мы, была предложена Т. Г. Добросклонской. Согласно этой классификации выделяются четыре функционально-жанровых типа текстов: новости, информационная аналитика, публицистика и реклама.

Каждый тип медиатекстов нуждается в выработке четких параметров, характеристик, которые, собственно, и отличают один тип текстов от другого.

Актуальность данной статьи состоит в определении одной из главных характеристик информационно-аналитических медиатекстов, а именно – наличии авторской позиции и оценки.

Цель статьи – определить и описать способы выражения позиции автора в информационно-аналитическом медиатексте.

Информационно-аналитические медиатексты в наибольшей степени выполняют интерпретационную, или идеологическую функцию СМИ. Само название «аналитические» тексты предопределяет наличие некоего анализа (ситуаций, фактов, явлений и т. п.), по результатам и в процессе которого делаются выводы и ставятся оценки. Это и является главными отличительными характеристиками информационно-аналитических медиатекстов – анализ, итог и оценка.

Три вышеупомянутых составляющих предполагают наличие того, кто их делает – кто проводит аналитические операции, на основе которых этот кто-то подводит итоги и этот же кто-то ставит оценки (оценка – явление более или менее субъективное). То есть в информационно-аналитическом медиатексте присутствует субъект, который совершает данные операции и за счет этого делает информационно-аналитический текст именно таким типом медиатекста. Этим субъектом является автор.

Исследований, посвященных категории и образу автора, огромное количество: концепцию образа автора разрабатывал в своих трудах В. В. Виноградов; важными являются исследования М. М. Бахтина; оригинальную точку зрения на категорию автора описал М. Фуко; много работ посвятил категории автора в языке СМИ Г. Я. Солганик.

Цель автора, который создает информационно-аналитический медиатекст, – не просто донести до читателя информацию о событиях, действиях, явлениях, фактах и их детали (эту функцию выполняют новостные медиатексты), но и объяснить причины возникновения той или иной ситуации, ее значимость, ее положительные и отрицательные стороны, расставить акценты на том, что является важным в этой ситуации, дать ей максимально объективную оценку, спрогнозировать последствия ситуации, варианты ее развития, сделать выводы. Конечно, ситуация будет показана так, как ее видит автор, с его точки зрения и с его жизненной позиции (либо с позиции редакции). «Используя инструмент авторского “я”, публицист может активно вторгаться в ход описываемых событий, свободно выражать свои мысли, входить в контакт с героями, выражать собственную позицию и мнение и т. д.» [Ким 2004; 258]. Кто-то из читателей поддерживает это мнение, а кто-то нет, поэтому автор стремится приводить наиболее весомые аргументы и быть всячески обоснованным в своих доводах, при этом можно добавить эмоционально-экспрессивный элемент, выразив таким образом и свою оценку и заодно сделав свой медиатекст более ярким и красочным.

В результате анализа информационно-аналитических статей (209 единиц, медиатопик – политика Украины; аналитические сайты – «Око планеты», «Однако», «Хвыля», «ИноСМИ», «Контрпост», «Империя», «Альтернацио»; период – март-июль 2014 г.) мы выделили следующие средства выражения авторской позиции в информационно-аналитическом медиатексте.

1. Общее построение и содержание текста – это главная мысль/идея, которую хочет донести автор до читателя, и в соответствии с которой выстраивает свой текст. Для этого автор отбирает определенные факты для анализа и построения

своих рассуждений, формулирует тезисы и подводит соответствующие итоги. Как уже упоминалось выше, цель автора – не просто проинформировать, а преподнести «разложенную по полочкам» информацию в нужном свете, показать и аргументировать свою точку зрения и убедить читателя в своей правоте. Например, цель автора – осветить какое-либо политическое событие и показать читателю, что это событие положительно/отрицательно скажется на жизни страны и его собственной (читателя), поставить оценку действий политической стороны А, политической стороны Б, политической стороны В и т. д., и, таким образом, убедить читателя в правоте той политической стороны, которую поддерживает сам автор. Для анализа автор вводит в текст непосредственно само событие, затем в процессе анализа подключает предшествующие события, факты, явления, которые имеют отношение к этому (главному) событию, затем подкрепляет свою точку зрения мнениями экспертов, известных политиков и общественных деятелей, ссылается на мнение других журналистов. Но, что самое важное, для своей статьи автор отбирает только «выгодные» мнения, высказывания и факты, которые подкрепляют (а не, наоборот, опровергают) его точку зрения (делает «отбор фактов»).

2. Форма построения текста. Автор, позиционируя себя как объективное начало, может (и должен) абстрагироваться от текста и вести рассказ не от первого, а от третьего лица, избегая категоричных оценок и радикальных суждений. Но такого рода текст будет «сухим», в нем не будет чувствоваться живая речь, эмоции, оценки – он будет неинтересным и скучным для читателя. Поэтому автор старается вести с читателем диалог, как будто читатель присутствует при размышлениях автора и при написании данного текста. Для этого автором используются следующие риторические фигуры:

- обращение к читателю: «***Давайте*** *это рассмотрим без эмоций»;* «***Обратите внимание,*** *что сам запад вводит санкции с оговорками»; «Ну что ж,* ***уважаемый читатель****, вот мы и стали свидетелем того “как, для чего и почему”»; «****Согласитесь****, в таких условиях не много найдется желающих рисковать карьерой…»;*

- риторические вопросы: *«Это и есть вторая Америка? Это и есть страна всеобщего счастья?»; «А что, кто-то думал, что будет иначе?»; «Куда ж бедному президенту США податься»;*

- форма «вопрос-ответ»: *«Нужна ли тогда будет Украина Западной Европе? Однозначно – нет»; «В чем разница? В ответственности»; «Кто тогда Северная Корея? Одна из беднейших стран мира – вот кто».*

Зачастую также автор ведет повествование от собственного лица (употребление личностного местоимения «я») и может ссылаться на свой собственный опыт для подтверждения своих мыслей в процессе анализа: *«все это, повторюсь, понятно»; «мне доводилось слышать»; «сказать откровенно»; «мой коллега»; «я прекрасно помню своё чувство протеста»; «по моему мнению»* и т. д. При этом автор употребляет местоимение «мы» (и его формы) в значении `автор/редакция и читатель/читатели`, подразумевая, что есть еще «они» (в значении той политической стороны, действия и взгляды которой автор не одобряет) (автор очерчивает круг «свои – чужие»): *«Мы уже слышим, что на улицах Киева позавчера была стрельба»; «ну а* ***мы с вами*** *за ним*

*проследим»; «**мы** имеем дело с конфликтом двух поколений»; «Разве не то же самое **мы** наблюдаем сегодня?»; «**Они** то сами понимают, что говорят?».*

3. Внутритекстовые связи – логические связи, которые автор устанавливает между тезисами и фактами, которые вводит в свой текст – для подтверждения, для уточнения, для объяснения, причинно-следственные связи. Эти связи реализуются с помощью таких слов как: *значит; иными словами; наоборот; потому что; кстати; ожидаемо; то есть; здесь дело не в том; так что; подтверждение тому.*

А также расстановка акцентов в тексте – когда автор структурирует свой материал, указывая на то, что более и что менее важно (формально это выражается в таких словах как: *во-первых, во-вторых; в первую очередь, в следующую очередь; [это]самое главное/важное; первый этап, второй этап; важный момент, второй важный момент,* разбивание по пунктам и т.п.), либо отдельные случаи акцентирования внимания читателя – автор выносит свой акцент в скобки, или в отдельное предложение: *«Жизни мирных жителей **(даже детей!)** для него что-то несущественное»* (Око планеты)*; «Вот о чем **(повторю это еще раз)** необходимо задуматься гражданам Украины»* (Око планеты)*; «Славянск, конечно, стал символом «русской весны», более того – он вошел в историю. **Навсегда**»* (Однако).

4. Всевозможные способы выражения оценки и отношения автора:

- прямая оценка: *«вполне **логичное** молчание Пентагона»; «украинский транзит больше **не внушает доверия**»; «это **плохо** для Порошенко, однако **хорошо** для Коломойского»; «это очень плохой знак для Обамы»*

- оценочная лексика (мелиоративная и пейоративная): *«**блестящая** операция»; «**умные** внешнеполитические маневры»; «яркие впечатляющие **победы**»; «**бесчинствующие** на Донбассе»; «сеющих **ложь** и **ненависть**»; «**злобные**, **подлые**, **тупые** существа»;*

- идеологически модальная лексика: *пропагандисты; сепаратисты; фашизм; путчисты; мародёры; беженцы;страна-агрессор; тиран; враг; оккупация; заложники;*

- модальные слова, выражающие отношение и оценку автора (положительные, либо отрицательные): *увы; к сожалению; самое ужасное; наиболее печально, что; желательно; к счастью; слава богу; радует то,что;*

- стилистически сниженная лексика (сленг, жаргон, разговорная лексика): *фуфло; пацан; лыбиться; бабло; бузотёры; лузерша; продинамить; гопота; дурацкий; заваруха; шарахнуть; сыр-бор; дармоеды; дурачки;*

- фразеологизмы: *«Дела США в Ираке **из рук вон** плохи»* (Контрпост)*; «Путин **водит за нос** целую супердержаву»* (Контрпост)*; «поворот Януковича разбил **в пух и прах** эти мечты»; «заживут **как сыр в масле**»;*

- эвфемизмы: *«шоколадный король»; «девица из темницы»; «газовая принцесса»; «межигорский “помазанник”»;*

- авторские неологизмы: *майдановцы; вышиванковые; укроармия; еврошпана; правосек; рашизм; фирташевцы;*

- метафора: *«Вашингтон **дал зеленый свет**»; «**мутный поток клеветы и обмана**»; «**битва** гигантов»; «**выпустила из бутылки джина хаоса**»; «**патовая***

дипломатия»; «поставила Путина в ***цугцванг»; «полиэтнический борщ в украинском котле»****.*

Данная классификация представлена в последовательности от общего (более широкого и масштабного) к частному.

Таким образом, как видно из классификации, позиция автора выражается и четко прослеживается на каждом уровне текста (от уровня общей идеи и цели до уровня слов и словоформ). Это свидетельствует о том, что на основе авторской позиции строится весь медиатекст, а также о том, что цель автора – максимально доступно, в любых возможных формах донести свою точку зрения до читателя.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Валгина Н. С. Теория текста. – М.: Логос, 2004. – 278 с.
2. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению СМИ. – М., 2008.
3. Ким М. Н. Жанры современной журналистики. – СПб: Изд-во Михайлова В. А., 2004. – 335 с.
4. Клушина Н. И. Языковые механизмы формирования оценки в СМИ // Публицистика и информация в современном обществе / Под ред. Г. Я. Солганика. М., 2000.
5. Огнева К. А. Текст информационно-аналитической статьи в аспекте когнитивно-дискурсивной парадигмы: автореф. дис. …канд. филол. наук. – Ставрополь, 2012.
6. Попова Е. А. Авторская модальность как средство выражения антропоцентричности текста: автореф. дис. …канд. филол. наук. – Тверь, 1995.
7. Солганик Г. Я. Автор как стилеобразующая категория публицистического текста / Вестник Моск. Ун-та. Сер. 10. Журналистика. – М., 2001. – №.3.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Іванова К. О., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОЗИЦІЯ АВТОРА ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ В ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ІНТЕРНЕТ-ТЕКСТАХ

Головним завданням інформаційно-аналітичного медіатексту є аналіз інформації та її оцінка. Це завдання виконує автор. На основі авторської позиції будується весь медіатекст: тези, розмірковування, оцінки та висновки. Дана стаття розглядає авторську позицію як одну з типологічних характеристик інформаційно-аналітичного медіатексту, а також описує медіа лінгвістичні засоби вираження позиції автора.

Ключові слова: *інформаційно-аналітичний медіатекст, позиція автора, авторська оцінка.*

Kseniia Ivanova, PhD Student,
Institute of Philology, Kyiv National Shevchenko`s University

THE AUTHOR`S ATTITUDE AND THE WAYS OF ITS EXPRESSION IN ANALITICAL INTERNET-TEXTS

One of the main characteristics of analytical mediatext are the analysis of information and its assessment. The author is the one who brings those characteristics into the mediatext. That is why the whole body of analytical mediatext (thesis, discussion, assessment and summery) depends on the author`s attitude. This article observes the ways in which author expresses his/her attitude in analytical internet-text (based on the analysis of political internet-articles).

Keywords: *analytical mediatext, author`s attitude, author`s assessment.*

УДК 81’442:811.162.3

Калениченко М. М., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЧЛЕНІВ БЕЗОСОБОВОГО РЕЧЕННЯ У ЧЕСЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано специфіку двовалентних структур у безособових реченнях сучасної чеської мови із використанням системного підходу, що дозволяє передбачити їх структурно-семантичну взаємодію.

Ключові слова: *односкладне речення, безособове речення, предикативна основа речення, структурні параметри, семантичні параметри.*

Дослідження двовалентних структур речень у сучасних славістичних працях із синтаксису вимагає системного підходу до вивчення мовних явищ, що передбачає аналіз відповідних синтаксичних одиниць як на рівні мови, так і на рівні мовлення. Це дозволяє як виявити моделі, за якими утворюються конкретні синтаксичні конструкції, так і врахувати структурно-семантичну взаємодію членів речення.

Більшість дослідників синтаксичного моделювання речень у слов’янських мовах погоджується з тим, що модель речення (структурний мінімум) обов’язково повинна включати мінімальну кількість конструктивних компонентів (Андерш Й. Ф., Арполенко Г. П., Забєліна В. П., Вихованець І. Р., Адамець П., Бауер Я., Ґрепл М., Данеш Ф., Главса З. та інші).

Нагадаємо, що в односкладному елементарному реченні центральною, визначальною є предикатна синтаксема, яка своєю семантикою породжує залежні непредикатні компоненти з різними семантико-синтаксичними функціями. Цю властивість предиката

називають семантико-синтаксичною валентністю, яка робить його організаційним центром семантико-синтаксичної структури речення [Городенська 2001, 69].

У теорії односкладного речення відзначається, що предикатна основа елементарних односкладних речень у слов'янських мовах має свою специфіку, зокрема для безособових односкладних речень організаційним центром є предикатні синтаксеми із семантикою стану, причому різновиди станового значення розрізняються засобами своєї морфологічної експлікації [Городенська 2001, 69; Mluvnice 1987, 174].

У лінгвістичній літературі відзначається, що поверхневу структуру безособового речення у слов'янських мовах визначають дві позиції – позиція головного члена і позиція другорядного члена – й відповідно два члени речення: головний і другорядний. Наявний другорядний член безособового речення поширює предикативне ядро речення або другорядні члени речення, які поділяються на детермінантні і прислівні другорядні члени [Вихованець 1983, 6]. Аналізуючи відповідні синтаксичні одиниці в українській мові, І. Р. Вихованець стверджує, що позиція детермінанта у безособових реченнях характеризується пов'язаністю з трансформацією складного речення через згортання однієї з предикативних частин, а ускладнене детермінантами безособове речення являє собою семантично складну конструкцію з двома або більше предикатами [Вихованець 1987, 53-54].

На нашу думку, теоретичні узагальнення відомого українського синтаксиста повною мірою співвідносяться із результатами досліджень чеських безособових речень, у яких детермінанти поєднуються з головним членом безособового речення слабким підрядним зв'язком за допомогою прилягання, а позицію детермінанта здебільшого займають синтаксичні й аналітичні прислівники. Адже детермінанти у чеських, як і в українських, безособових реченнях не мають фіксованої позиції і можуть вказувати на характеристики суб'єкта. За наявності декількох детермінантів позиція кожного з них визначається близькістю або віддаленістю від головного члена безособового речення [Běličová 1982, 18-19].

Відомо, що специфіку підрядного зв'язку у слов'янських мовах відбиває сильний характер зв'язку з його типовою формою – керування, яке виявляється в тому, що опорний компонент вже за своєю лексико-граматичною природою вимагає залежного компонента в певній формі для розкриття свого змісту, тобто опорний компонент містить у собі потенцію керування. Пор.: *Zatmělo se jí v očích* (L. Ziková); *Sklaplo mu v hlavě* (K. Mašek); *Na chvíli jí blesklo mozkem* (K. Sezima).

Дослідження безособових речень на тлі інших чеських односкладних структур виявило сильний характер підрядного зв'язку у тих випадках, коли позицію залежного компонента займає знахідний відмінок. При цьому напівпериферійну позицію займають компоненти, які поєднані не тільки з самим опорним компонентом, а й із залежними від нього словами. Напр., у реченні *Množství jablek, broskví a mukyní strženo bylo se stromů tíhou a dozrálostí* (J. Opolský) компонент *se stromů* залежить від комплексу *Množství jablek, broskví a mukyní strženo bylo*. У периферійній позиції залежного компонента словосполучення функціонує орудний відмінок, що поєднується з опорним компонентом разом із залежними від нього словами формою слабкого керування. У реченні *Množství jablek, broskví a mukyní strženo bylo se stromů tíhou*

a dozrálostí компонент *tíhou a dozrálostí* залежить від комплексу *Množství jablek, broskví a mukyní strženo bylo se stromů*.

Реалізація слабкого підрядного зв'язку у словосполученнях із проекцією на структуру чеського безособового речення відбувається за допомогою узгодження, вибір якого зумовлюється морфологічними факторами: ***komu*** *se dostane* ***čeho*** *od koho*. Пор.: *Vždyť se* ***vám*** *dostalo* ***výhodného pozadí*** (F. Šrámek). Це явище простежується і в інших слов'янських мовах за умов, коли виражений прикметник із синтаксичними формами роду, числа і відмінка прикметника залежний член словосполучення поєднується з опорним іменником, а форми роду, числа і відмінка прикметника визначаються формами роду, числа і відмінка опорного іменника.

У чеських безособових одиницях, крім головного члена, другорядних членів речення (детермінанта і прислівного другорядного члена) у позиційній структурі речення виділяються також позиції опорного члена і опосередкованого другорядного члена речення, які не змінюють якісної структури безособового речення, видозмінюючи його лише з кількісного боку [Mluvnice 1987, 13; Андерш 1987, 25]. Опорні члени у структурі безособового речення поєднуються за допомогою сурядного зв'язку, який не вносить якісних змін, а тільки поширює речення через введення до його складу нових членів, однорідних у формально-граматичному плані.

Така особливість структури чеських безособових речень, очевидно, може кваліфікуватися як спільнослов'янська, оскільки простежується і в східнослов'янських мовах, зокрема в українській, коли опосередкований підрядний зв'язок характеризується нерівноправністю поєднаних ним членів речення, один з яких (залежний) підпорядковується опорному, з одного боку, і через посередництво опорного співвідноситься з предикативним ядром безособового речення. Порівн. чеське *Bylo mu uloženo vyplatit oslovenému dlůh, vlastně jen dvacet korun* (V. Dyk) і українське *Видано діарій письменника, тобто його щоденникові записи*.

Аналіз безособових речень чеської мови дозволив виділити структурну модель **Vf imp – Sd – Adv** та виявити специфіку її семантичного маркування, зокрема у таких безособових структурах мова йде лише про частину людського тіла (або тварини), а позиція валентного поля відкриває обставину місця. Структурно модель характеризується наявністю компонента Sd – синтаксичного іменника у формі давального відмінка, який позначає істоту. При цьому дія, виражена безособовим дієсловом, локалізується лише в окремій частині тіла, напр.: *Mně kručelo v žaludku* (O. Bočková); *Začalo mi téct z nosu* (H. Pavlovská); *V hrdle mu zachrulo* (O. Bočková).

Утворені за цією моделлю речення виражають фізичні відчуття людини (істоти), які в своєму перебігові не залежать від її волі. Предикати, що виражають згадані стани людини (істоти), мають трансформаційну природу. Якщо локалізатор дії змістити в позицію називного відмінка, то такі конструкції можуть перетворюватися на двоскладні, причому у структурі елементарних двоскладних речень їм відповідають предикати дії. Залежно від типу перетворень базових предикатів дії утворюються предикати результативного стану та предикати стану потенційної дії (або потенційного процесу чи стану).

Варто зауважити, що такий процес відбувається поетапно. Спочатку валентно зумовлений компонент із функцією суб'єкта дії переміщується з лівобічної позиції предиката в правобічну позицію об'єкта, а об'єктний компонент – у позицію суб'єкта, пор.: *Hučí mi v hlavě – Hlava hučí; Bolí mi v krku – Krk bolí.* Дослідники відзначають певні семантичні обмеження при модифікації, напр.: голова може шуміти – *Hlava hučí*, але вуха шуміти не можуть, шуміти може лише у вухах – *Hučelo mi v uších.* Таких самих семантичних змін зазнають і модифіковані речення типу *Zatmělo se jí v očích – Zatměly očí* адже двоскладні речення будуть виражати якість і стан самих очей, а не фізичний стан чи відчуття людини.

За моделлю **Vf imp – Sd – Adv** у чеській мові утворюються також безособові речення, у яких виражається відношення виконавця дії до самої дії. На відміну від попередніх речень типу *V hrdle mu zachrulo* (O. Bočková); *Škrábe mi v krku a ještě tady* (Mája Z.), у яких мова йде лише про якусь частину людського тіла (або тварини), а позиція валентного поля збігається з позицією обставини місця, у чеських безособових реченнях, які виражають відношення виконавця дії до самої дії, структура валентного поля реалізується за допомогою прислівників *výborně, trapno, nevolno, líto, teplo* та ін., напр.: *Udělalo se mi nevolno* (O. Bočková); *Spalo se nám výborně* (V. Dyk); *Daří se mi lépe* (O. Bočková).

Для обох вказаних типів чеських речень спільним є те, що компонент **Sd** у них характеризується як носій стану. Разом з тим між ними простежуються певні відмінності, які стосуються передусім відтінків семантики давального відмінка істот. Так, у реченнях типу *Spalo se nám výborně* на семантику носія стану нашаровується відтінок агентивності – особа, яка відчуває певні фізичні чи психологічні зміни, є одночасно і виконавцем цієї дії. Ці можливості простежуються при трансформації односкладних конструкцій з **Sd** у двоскладні з підметом-іменником у називному відмінку, пор.: *Spalo se nám výborně – Spal jsem se výborně – Spali jsme se výborně*, а у реченнях типу *Loupá mi v zádech*; *Škrábe mi v krku a ještě tady* на семантику носія стану нашаровується відтінок посесивності – місце, де відбувається певна дія становить частину тіла носія дії або є її органом. Це вказує на те, що між носієм дії і певним органом людини існує безпосередній зв'язок, наприклад, компонент **Sd** може співвідноситися з конструкцією із присвійним займенником (прикметником) або іменником у формі родового відмінка: *Škrábe v mém krku a ještě tady*. Тому давальний відмінок істоти у реченнях першого типу треба характеризувати як відмінок агентивного носія стану, а в реченнях другого типу – як відмінок посесивного носія стану.

Дуже важливим, на нашу думку, є твердження Й. Андерша, що у таких реченнях відтінок носія стану послаблюється, а відтінок присвійності, навпаки, посилюється в давальному посесивного носія стану тоді, коли він вступає в посесивні зв'язки з назвами предметів власності чи належності особи, яку він оформляє [Андерш 1987,154].

Варто зауважити, що крім наведених моделей в аналізованих текстах нами було також зафіксовано безособові речення, дієслова-предикати яких пов'язані з психічними характеристиками людини: *Záleží mi na vaší spokojenosti* (J. Opolský); *Jde mi*

o zásadu (O. Theer). Але їх відсоток від загальної кількості проаналізованих речень є незначним – менше 10 % від загальної кількості, що свідчить про нерегулярність використання таких конструкцій у чеській мові.

За структурною моделлю **Vf imp refl – Sd – AdvQual** у чеській мові утворюються безособові речення, у складі яких є давальний відмінок синтаксичного іменника і якісний прислівник; іменник, позначаючи особу, виконує роль додатка, прислівник – обставини. Напр.: *Dobře se mu stalo!* (V. Dyk); *A jak se vám pořad vedlo?* (L. Ziková); *Rok dařilo se mi znamenitě* (V. Dyk); *Jen aby se Mindě tak nestýkalo* (K. Čapek); *Ale myslivci se také lépe nevedlo* (B. Hrabal).

Хоча обидві залежні позиції у цій моделі є конститутивними, у певних мовленнєвих ситуаціях вони можуть не заміщатися, тобто бути потенційно можливими. Зокрема, компонент **Sd** може опускатися тоді, коли дія має узагальнений характер і стосується будь-кого, пор.: *Tady dýchalo se těžce* (J. Opolský); *Za mé doby se tak neučilo* (V. Dyk). У тих випадках, коли позиція Sd не реалізується, диспозиційні речення можуть формально збігатися з дійовими. Про це, зокрема, говорить Р. Мразек, пояснюючи специфіку перетворення чеських двоскладних конструкцій в односкладні, коли мова йде про два типи модифікацій у семантичному відношенні: а) модифікацію, при якій виражається відношення виконавця до дії, при чому виконавець бере участь у дії мимовільно, і б) модифікацію, при якій виражається сама дія як така. Напр.: *Alici se na výletě po Moravě udělalo špatně* (O. Bočková) і *Chvíli se dokonce dobře filmovalo* (O. Bočková).

Щодо прислівника, який вживається у ролі обставини і в структурній моделі передається компонентом **Adv,** то він може опускатися в емоційно забарвлених висловленнях чеської мови, у яких про якісну характеристику дії імпліцитно сигналізує семантика самого дієслова та інтонація висловлювання: *Stalo se mu!* Обставинний компонент у таких безособових одиницях завжди можна вербалізувати за допомогою відповідних якісних прислівників: *Dobře se mu stalo!* (V. Dyk); *Mně se stalo!* (J. Hilbert); *Tvrdilo se pořadně* (K. Sezima); *Ale dík přijímati zdalo se mi nepřiměřeno* (V. Dyk); *Zdálo se mu* (J. Hilbert); *Tak se aspoň zdálo matce* (F. Šrámek).

У чеській мові безособові речення, утворені за структурною моделлю **Vf imp – Sa – Adv**, виражають фізичний стан, відчуття особи, яку оформлює компонент **Sa**. Компонент **Adv** у таких реченнях позначає орган або частину тіла істоти, де локалізується дія. Пор.: *Bolí mě v zádech* (K. Mašek); *Škrábe mě v krku* (K. Mašek); *Chytlo mne v hlavě a už nepustilo* (K. Sezima); *Sklaplo mne v hlavě* (K. Mašek). В окремих випадках у реченнях, утворених за даною моделлю, компонент **Adv** може опускатися, пор.: *Bolí mě v zádech – Bolí mě*; *Škrábe mě v krku – Škrábe mě*. Такі чеські безособові речення можуть трансформуватися у двоскладні, якщо локалізатор пересувається у позицію підмета, напр.: *Bolí mě v zádech – Bolí mě záda*; *Škrábe mě v krku – Škrábe mě krk*.

Аналізована модель частково перебуває в синонімічних зв'язках з моделлю **Vf imp – Sd – Adv**. Пор.: *Bolí **mě** (mi, ho, ti) v zádech*; *Škrábe **mě** (mi, ho, ti) v krku*; *Loupá **mi** (mě) v zádech*; *Škrábe **mi** (mě) v krku a ještě tady* Разом з тим між обома типами речень спостерігаємо чітку смислову відмінність, зумовлену, очевидно, відмінністю

між граматичною специфікою знахідного і давального відмінків іменника. Тому, К. Свобода справедливо зауважує, що знахідний оформлює назву особи, яка безпосередньо і повністю охоплює дію, тоді як давальний оформлює назву особи, у зв'язку з якою лише мислиться стан [Svoboda 1972, 47]. У процесі нашого дослідження підтвердилася теза Й. Ф. Андерша про те, що в чеській мові у семантичному плані знахідний відмінок зв'язаний лише з дієсловом, тоді як давальний – з дієсловом і з іменем, з яким його поєднує посесивне відношення [Андерш 1987,155]. Тому речення типу *Loupá mi*; *Škrábe mi*; *Zní mi*; *Zablýsklo se mu*; *Koni se zajiskřilo*; *Zatmělo se jí*; *Hučelo mi*; *Sklaplo mu*; *Dařilo nám znamenitě*; *Mžiklo mi*, які в принципі вкладаються у ймовірну парадигму безособового використання, в аналізованих текстах не були виявлені.

Синонімічні зв'язки аналізованої моделі з моделлю **Vf imp – Sd – Adv** проявляються і в прикладах, де позиція обставини місця збігається з альтернативними виразами із суб'єктом дії: *Tatínka bolí v zádech – bolí ho záda; Zablýsklo se mu v očích – zablýskly se mu oči* [Mluvnice 1987, 172]. Особі, з якою пов'язана певна дія, у таких випадках відповідає форма давального або знахідного відмінка іменника, оскільки найширші комбінаційні можливості у чеській мові мають саме знахідний чи давальний, відрізняється лише їх активність у створенні тих чи інших комбінацій. Цікаво, що у прикладах, де дієслово може поєднуватися з різними відмінковими формами, спостерігаємо паралельне використання відмінкових форм (kolísání), що дозволяє виявити граматичні особливості чеської мови (літературна чи народнорозмовна мова, стилістичні відмінності тощо): *tatínk**a** / tatínk**ovi** bolí v zádech.* Напр.: *Hrobníka bolelo skoro všude* (B. Říha).

За структурною моделлю **Vf imp – Si – Adv** у чеській мові утворюються безособові речення, в яких іменник у формі орудного відмінка **Si** позначає джерело дії, а **Adv** – локалізатор дії. Предикатами таких речень, як правило, виступають неперехідні дієслова з семантичною ознакою породження запаху чи процесу «tahnout», «vonět», «foukat», «vanout» тощо, напр.: *Vonělo tu pochybem větrů* (M. Majerová); *Dýchalo tu zmarem* (I. Klíma); *Vonělo tu velikonočním mazancem, ruměným a křížem pukajícím* (M. Majerová). У безособових реченнях, побудованих за вказаною структурною моделлю, як правило, можна визначити автора дії.

Слід також зазначити, що у відсотковому відношенні у чеській мові ширше використовуються двоскладні конструкції, з якими аналізовані безособові речення співвідносяться. Наші спостереження підтверджують висновки Й. Андерша та М. Савицького про те, що найчастіше такі безособові речення можуть співвідноситися з двоскладними конструкціями двох типів: утвореними за моделлю Sn – Vf – Si, напр.: *Náměstí se hemžilo lidmi*, коли у позиції підмета виступає локалізатор дії, та Sn – Vf – Adv, напр.: *V kuchyni voněla káva*. Також у позицію підмета може потрапляти неозначений займенник **to** [Андерш 1987,156; Савицький 1971, 114], пор.: *Víte, i prokuristy a ředitele to chytlo* (K. Čapek).

Серед аналізованих безособових одиниць чеської мови функціонують речення, в яких компонент **Vf imp** позначає фізичну дію, **Sa –** особу, у якої цією дією викликаються певні фізичні відчуття, **Si –** виконавця фізичної дії. Найчастіше позицію

безособового предиката у такій моделі заповнюють дієслова, що позначають певну фізичну дію, яка відбувається у довкіллі, і певним чином (позитивно чи негативно) впливає на фізичні відчуття людини, типу: *ovanout, ovát, ofouknout, polít, roztřást* тощо, а позиція **Si** – іменниками типу: *zima, vítr, chlad* тощо, напр.*: Opět se vyjasnilo a **oválo ji jarním větrem*** (V. Dyk); *Ovanulo ho svěžím větrem* (H. Pawlovská); *Znenadání se nad námi zatemnilo a **ovinulo ho mlhou*** (K. Sezima).

Дослідники слов'янського синтаксису відзначають, що орудний відмінок є продуктивним засобом вираження суб'єктної синтаксеми, і відводять йому друге місце після давального відмінка за частотою вживання в безособових реченнях.

За нашими спостереженнями, серед непрямо-суб'єктних безособових речень з особовими дієсловами у предикатній частині чеські безособові речення з непрямим суб'єктом у формі орудного відмінка є досить частотними. Функціонально-семантичний статус іменного компонента у формі орудного відмінка у чеських безособових реченнях залежить від багатьох чинників: семантики дієслівного предиката, його валентного потенціалу, від семантики інших валентно зумовлених компонентів речення і, нарешті, від лексичного наповнення форми орудного відмінка.

Чеські дослідники, зокрема Г. Бєлічова, аргументовано вважають, що такий орудний може виражати середовище у широкому розумінні: матеріал, пристрій, але також і спосіб реалізації дії, посередництво, мотивацію дії, що дозволяє поєднувати конкретні значеннєві відтінки предиката з семантикою іменника, вжитого в орудному відмінку [Běličová 1982, 57].

Тому, залежно від семантики предикатів, розрізняються дві позиції суб'єктного орудного, які характеризуються специфічною семантичною зв'язністю з предикатом, зокрема іменник, вжитий в орудному відмінку, може виступати у функції єдиного додатка і мати значення матеріального об'єкта, на який спрямована дія. У позиції максимального розширення орудний займає позицію другого додатка і виконує функції, тісно пов'язані з семантикою предиката – конкретизує середовище, у якому відбувається певна дія.

На окрему увагу заслуговує теза П. Адамеця про можливість семантичної і структурної трансформації таких безособових речень і його пояснення такої трансформації тим, що виконавець дії втрачає свою активність і набуває додаткових обставинних семантичних відтінків причини. Таке перетворення двоскладної конструкції в односкладну він називає деміактивним [Адамец 1982, 69].

У східнослов'янській лінгвістиці проблема вираження суб'єкта формою орудного відмінка в безособових реченнях перебували в центрі уваги Н. М. Арват, М. П. Баган, О. В. Болюх, І. Р. Вихованця, Г. О. Золотової, Т. П. Ломтєва, Н. Ю. Шведової та інших. Але одностайної характеристики орудного суб'єктного ми не зустріли. Так, одні вважають, що вираження суб'єкта формою орудного відмінка пов'язане з пасивізацією суб'єкта, ослабленням його зв'язку з предикатом. Інші відзначають, що орудний суб'єкта протиставляється називному «за ознакою деміактивності-активності, яка виявляється у випадковій/невипадковій ролі предмета в дії. На думку Г. О. Золотової, орудний суб'єкта є засобом маркування вираження мимовільності дії чи стану щодо суб'єкта речення, його вживання пов'язане

з комунікативною потребою підкреслити стихійність, мимовільність дії або стану [Золотова 1982, 106].

Для нас цікавою тезою цієї теорії є можливість визначення орудного суб'єкта як окремого морфологічного варіанта суб'єктної синтаксеми з семантичною неоднорідністю, що може ускладнюватися значенням граматичної форми. Це дає можливість кваліфікувати такий орудний у слов'янських мовах як синкретичний компонент, що поєднує денотативну семантику суб'єкта з інтерпретативним значенням займаної позиції.

Наші спостереження над функціонуванням чеських безособових речень, побудованих за такою структурною моделлю, показують, що їх вживання пов'язане з певними обмеженнями. У науковій літературі про це говорив П. Адамець, відзначаючи той факт, що модифікації можуть зазнавати лише ті вихідні речення, у яких позицію підмета займають іменники на позначення неістот та інші позначення якоїсь стихійної, природної чи фатальної сили або якогось предмета, здатного завдавати лиха кому-небуть або чому-небуть, а роль предиката виконують дієслова з семантикою активного впливу на пацієнс, а саме: *ovanout, polít, roztřást, ofouknout* тощо [Адамец 1982, 129]. Такі вимоги до формальної перебудови речень, на нашу думку, можуть бути причиною малої частотності вживання безособових речень такого типу в сучасній чеській мові.

Таким чином, у чеській мові двовалентні структури представлено структурними моделями **Vf imp – Sd – Adv; Vf imp refl – Sd – AdvQual; Vf imp – Sa – Adv; Vf imp – Si – Adv; Vf imp – Sa – Si,** організаційним центром яких є предикатні синтаксеми із семантикою стану, яка, на думку дослідників, може вказувати на власне-стан і невласне-стан. За нашими спостереженнями, у кількісному еквіваленті двовалентні структури становлять 18,1% від загальної кількості аналізованих конструкцій, а предикати, що передають значення фізичного, фізіологічного і психічного стану людини, крім позиції носія цього стану відкривають і позицію об'єкта стану, яка називає носія фізичного, фізіологічного або психічного стану, а позиція валентного поля збігається з обставиною місця.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Адамец П.* Образование предложений из пропозиций в современном русском языке / П. Адамец. – Praha: Univ.Karlova, 1982. – 160с.;
2. *Андерш Й. Ф.* Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською / Й. Ф. Андерш. – К.: Наукова думка, 1987. – 190с.;
3. *Вихованець І. Р.* Семантико-синтаксична структура речення / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, В. М. Русанівський – К.: Наукова думка, 1983. – 219с.;
4. *Вихованець І. Р.* Система відмінків української мови / І. Р. Вихованец. – К.: Наук.думка, 1987. – 232 с.;
5. *Городенська К.* Предикатно-валентна основа елементарного односкладного речення / К. Г. Городенська //Українська мова. – 2001. –№1. — С.69-73.;
6. *Золотова Г. А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса / Г. А. Золотова.– М.: Наука, 1982. – 368с.;

7. *Савицький Н.* Безличные предложения с невозвратным глаголом в украинськом, русском и чешском язиках / Н. Савицький // Československá rusistika XVI. Ústav jazyků a literatur československé akademie věd. Praha, 1971, S.109-115.;
8. *Běličová H.* Semantická struktura věty a kategorie pádu / H. Běličová. – Praha: Academia, 1982. – 160 S.;
9. *Mluvnice češtiny.* Díl 3. Skladba. – Praha: Academia, 1987. – 746 s.;
10. *Svoboda K.* Ke vztahu mezi souvětnou stavbou a myšlením / K. Svoboda // SlavPrag. – 1972. – 14. – S.47.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Калениченко М.М., к.филол.н., асист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЧЛЕНОВ БЕЗЛИЧНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ЧЕШСКОМ ЯЗЫКЕ

В статье проанализирована специфика двухвалентных структур безличного предложения в современном чешском языке на основе системного подхода, что позволило спрогнозировать их структурно-семантическое взаимодействие.

Ключевые слова: *односоставное предложение, безличное предложение, предикативная основа предложения, структурные параметры, семантические параметры.*

Kalenychenko M.M., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

STRUCTURAL-SEMANTIC INTERACTION OF THE TERMS OF THE IMPERSONAL SENTENCES IN CZECH LANGUAGE

Structural-semantic interaction of the terms within the impersonal sentences is analysed with the focus on the specific nature of the double-valent structures in the modern Czech language and system approach by means of.

Keywords: *monosyllabic sentence, impersonal sentence, predicative base of the sentence, structural parameters, semantic parameters.*

УДК 811.124’01

Карабан В. І., д. філол.н.,проф., ***Карабан А. В.,*** к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОРІВНЯЛЬНЕ УЗУСОЗНАВСТВО

У статті пропонується новий напрямок досліджень – порівняльне узусознавство, який має теоретичне значення для подальшого розвитку порівняльних досліджень мов та практичну цінність для викладання іноземних мов, перекладознавства і практики перекладу.

Ключові слова: *узус, порівняльне узусознавство, перекладознавство, переклад, навчання іноземним мовам.*

У цій статті йдеться про таку важливу характеристику мовлення, як узус, тобто загальноприйняте вживання мовного елемента або мовленнєвого акту на відміну від його оказіонального вживання [1, *532*]. Нам уже доводилося раніше зазначати [2, с. 16], що з усіх аспектів перекладу найважливішим є мовний аспект, тому що саме завдяки мові передається вся інформація, яка міститься в оригіналі. Без мови, зрозуміло, не було б і самого перекладу. Оскільки у перекладі перекладач має справу із двома мовами, важливим видається усвідомлене знання ним усіх особливостей цільової мови у порівнянні з вихідною мовою, релевантне саме для перекладу, а також те, що ще залишаються недостатньо дослідженими деякі суттєві особливості формування та функціонування англійських мовленнєвих актів у порівнянні з українськими мовленнєвими актами, що мають безпосередній стосунок до процесу перекладу.

Після остаточного спростування твердження видавців А. Сеше та Ш. Баллі “Курсу загальної лінгвстики” Ф. де Сосюра, приписаного ними останньому, про те, що “єдиним та істинним об’єктом лінгвістики є мова, розглянута в самій собі для себе” [3], про несистемність мовлення та неможливість його наукового дослідження, перед мовознавцями та перекладознавцями відкрилося насправді широкі горизонти встановлення нових фактів та закономірностей мовлення і порівняння мовлення різними мовами.

Дослідники зазначають, що між узусом та актом мовлення існує відношення взаємозалежності: мовна норма детермінує, тобто передбачає, узус та мовлення, але не навпаки (див. [4]). З усіх цих взаємопов’язаних понять (мовна норма, узус та акт мовлення) найважливішим є узус, оскільки він впливає як на мовну норму, так і на акт мовлення [5]. Йдеться перш за все про так званий груповий узус, тобто звичайне вживання мовних елементів та мовленнєвих актів людьми у мовлення. Груповий узус також відомий під іншими назвами – мовленнєві традиції, традиції мовлення та мовленнєва практика. Півстоліття тому вивченню узусу мовознавці приділяли значну увагу, проте, сьогодні традиції його дослідження, можна стверджувати, незаслужено занепали. Про недостаню увагу сучасних мовознавців та перекладознавців може, зокрема, свідчити той фокт, що в українському та російському сегментах Інтернету взагалі відсутні згадки термінів “узусознавство” та “узусоведение” відповідно.

Наразі збільшення інтересу до дослідження узусу слід пов'язувати із докладним порівняльним аналізом узусів двох та більше мов. Порівняльне узусознавство становить функціональний підхід до порівняльних досліджень мовлення двома мовами (наразі вже існує розуміння того, що потрібно суттєво оновити у комунікативно-функціональному напрямку зміст порівняльних мовознавчих дисциплін у планах навчання та навчальних програмах для майбутніх перекладачів).

Чому ж дослідження узусу певної мови та порівняльне дослідження узусів заслуговує на суттєву увагу дослідників у галузях дослідження та викладання іноземної мови і перекладу? Перш за все, воно дасть можливість встановити, на яких ділянках мовлення двома мовами є відмінним (наприклад, де мовлення однією мовою є лаконічнішим за мовлення іншою мовою), виявити відмінні традиції мовлення (так звані узусні правила). Це має велике теоретичне значення для розвитку мовленнєзнавства, адже лише у порівнянні можна встановити особливості мовлення тією чи іншою мовою. Порівняльне узусознавство тісно пов'язане із дослідженням мовленнєвої інтерференції, які безперечно багато виграють від порівняльного дослідження мовлення. Порівняльне узусознавство дасть важливий матеріал, який можна використати у навчанні правильному мовленню іноземною мовою та правильному перекладацькому узусу. Наразі англомовними вченими розробляються корпусні підходи до вивчення узусу, а англомовні методисти використовують ці напрацювання для підготовки підручників з англійської мови як іноземної. Це надзвичайно важливо, оскільки, не перебуваючи у мовному просторі, особа не може автоматично чи то механічно запам'ятовувати та відтворювати узусні моделі. Тож чимала кількість майбутніх українських філологів та перекладачів приречена на неправильне розуміння, наприклад англійського узусу та на неправильність його інтерпретації рідною мовою. Безперечно, порівняльне узусознавство допоможе не лише перекладачам-практикам поліпшити якість перекладу, а й підготувати молодих спеціалістів із якісно вищим рівнем розуміння іноземної мови та узусу обох мов.

Порівняльне узусознавство – це галузь порівняльного мовознавства, предметом дослідження якої є виявлення особливостей та подібностей узусів двох або більше мов з метою встановлення відповідних сфер подібностей та розбіжностей у нормах мовлення. Наразі порівняльне узусознавство перебуває у зародковому стані. Потреба у порівняльному узусознавстві зумовлена тим, що багато у чому порівняння мовлення двома мова ще не здійснено, мало виявлено розбіжностей у мовленні двома мовами.

Предметом порівняльного узусознавтва є розбіжності та подібності пропозицій мовленнєвих актів двох мов (лексика, фразеологія, словосполучення та граматика), розбіжності у вживанні мовленнєвих актах різних типів та видів, слів, словосполучень, фраз та граматичних елементів. До завдань порівняльного узусознавства входить також виявлення розбіжностей між перекладацьким узусом (тобто, мовленням перекладача) твору мовою перекладу та оригінальним авторським узусом твору, написаного цією ж мовою. Іншими словами, потрібно дослідити, наскільки мова перекладів є відмінною від мови першотворів, написаних однією й тою самою мовою. Поряд із мовними правилами, які визначають правильність мовних елементів, існують узусні правила, які регулюють правила вживання мовних елементів у мовленні.

На сьогодні поки що узусні правила чи то традиції мовлення залишаються переважно не сформульованими. Тому одним із завдань порівняльного узусознавства є встановлення таких правил мовлення кожною мовою та порівняння їх, адже їх виявлення видається легшим, коли порівнюються мовлення двома або більше мовами.

Об'єктами порівняльного узусознавства є пропозиції мовленнєвих актів та самі мовленнєві акти у цілому. За основу порівняння береться мовленнєвий акт в одній мові та порівнюється із відповідними мовленнєвими актами в іншій мові (інших мовах). У цьому плані порівняльне узусознавство відмінне від порівняльного мовознавства тим, що об'єктами дослідження у першому виступають мовленнєві одиниці та їх фрагменти, тоді як об'єктами дослідження у другому є мовні елементи (слова, словосполучення, фразеологізми тощо), що включені у систему мови. Разом із тим, порівняльне узусознавство, як і порівняльне мовознавство, може бути і синхронічним, і діахронічним. Одними з основних матеріалів досліджень у порівняльному узусознавстві є тексти оригіналів та їх переклади іншою мовою. Методом порівняльного узусознавства є порівняльний аналіз вживання різних мовних елементів та мовленнєвих актів двома мовами та їх пропозицій. Одним із шляхів порівняльного дослідження особливостей узусу в українській та англійській мовах є виявлення міжмовної асиметрії, що свідчить про різницю мовних елементів (слів, словосполучень та речень) і мовленнєвих актів.

Наприклад, корисним для встановлення особливостей узусу є аналіз прагматичних ідіом – слів та словосполучень, прив'язаних до певної ситуації спілкування. На особливу увагу у порівняльному узусознавстві заслуговують розбіжності у вживанні мовних елементів та мовленнєвих актів у мовленні, адже саме вони є потенційним джерелом інтерференції у спілкуванні іноземною мовою та перекладі. Важливим аспектом порівняльного дослідження узусів є виявлення розбіжностей та подібностей у вживанні синонімів та їх сполучуваності у різних мовах.

Можна зазначити такі можливі сфери дослідження у порівняльному узусознавстві. У першу чергу слід зазначити подібності та розбіжності членів речень у двох мовах. Наприклад, порівняння підметів українських та англійських речень засвідчує, що за обсягом вони доволі різняться: як правило, англійські групи підмета рідко бувають обсягом більше шести слів, тоді як в українському мовленні групи підметів речень практично не мають обмежень на їх обсяг. Для забезпечення такої компактності групи підмета англійського речення в англійські мові є принаймні сім способів розвантаження великої групи підмета, зокрема: 1) використання формальних підметів it та there/here (у конструкціях there is/are та here is/are)) – в українській мові взагалі відсутні формальні підмети, 2) вживання розщепленого підмета, коли великий підмет оригіналу членується за певними правилами на дві частини у перекладі, 3) заміна великого підмета на підметове підрядне речення, 4) використання персоніфікації підмета та метафоризації присудка та 5) застосування неемфатичної інверсії, коли в англійському реченні підмет виноситься у кінець речення, наприклад:

В Ізраїлі спостерігається *великий інтерес до цієї кримінальної історії, пов'язаної із стародавніми рукописами, що оцінюються у 300 млн. американських доларів*. – There is *great interest in Israel over this criminal story which concerns ancient manuscripts estimated at $300 million.*

Почала формуватися *ситуація, внаслідок якої постало питання утворення теорії міжнародних відносин того ж порядку, як і єдина теорія біології. – A situation* had begun to develop *that put the question of a single theory of international relations in about the same class with that of a single theory of biology.*

Особливо вражає у Великобританії, як і у багатьох інших країнах, *та кількість політиків, які походять з родин політиків.* – What is striking in Britain, as in many other countries, is *the number of politicians who come from political families.*

Тут зустрічається велике різноманіття тварин і птахів. – Here *one* **(***we***)** can observe a great variety of animals and birds.

У цьому році відбулося багато важливих подій. – This year has seen many important events.

У кінці кожної глави наводиться *вибірка сучасних та корисних книг і статей. – At the end of each chapter will be found* a selection of books and articles which are up to date and useful.

Можна сформулювати таке правило узусу підмета для англійського та українського мовлення: в англійському мовленні група підмета тяжіє до якомога меншої кількості слів, а підмет у препозиції до присудка переважно міститиме комплемент, таким чином ад'юнкти опиняються у постпозиції до присудка, тоді як в українському мовленні група підмету за обсягом може бути більше шести повнозначних слів аж до 10-15 повнозначних слів та навіть більше. Це, власне, у плані прагматики обґрунтовується, зокрема, асиметрією тематично-рематичних відношень в узусах різних мов.

Аналіз узусів в англійському мовленні дозволив сформулювати й узусне правило наведення форми множини іменників в англійському речення, відповідники яких звичайно вживаються в українському мовленні в однині: *Свобода* слова, організацій та демонстрацій у Великобританії тримаються більше на традиції і політичній культурі, ніж на законі. – British *freedoms* of speech, organization, and demonstration are supported more by tradition and the political culture than by law.

У англомовному узусі мовець послуговуватиметься власною мовною інтенцією використання таких одиниць, а саме, за розуміння таких абстрактинх іменників як конкретних їх проявів, зазвичай у зв'язці з позесивною модифікацію, мовець використає такий іменник у множині, із атрибутами вживання конкретних іменників, а за розуміння таких слів як абстракцій із родовим відношенням до інших абстракцій у постпозиції, переважним чином такий іменник буде використовуватись як абстрактний із усіма йому належними граматичними атрибутами (невживання артиклю, використання у однині тощо). У цьому прикладі в англійському реченні freedoms вжито у множині через те, що присутня сукупна множина означень of speech, organization, and demonstration, а слово freedoms має означення British, й відтак отримує конкретне значення та можливість його використання як конкретного іменника.

Розбіжності у вживанні дієслівних форм стану у двох мовах також досить помітні: осообові англійські речення із пасивною формою дієслова відповідають безособовим українським реченням з активною формою дієслова: *They were given what they wished for. – Їм дали те, чого вони бажали; She should do as* she was told. – Їй потрібно вчинити так, як їй сказали; *Iraqi and Afghan translators deserve visas they*

were promised. – Іракські та афганські перекладачі заслуговують на візи, які їм обіцяли; He is paid a lot of money to coach a football team. – Йому як визначному тренеру футбольної команди платять купу грошей; She was offered work as a technician. – Їй запропонували роботу технічного спеціаліста.

Цікавим аспектом порівняльних досліджень узусів мов є визначення тих ділянок мовлення двома, у яких спостерігаються лаконізм висловлювань та їх декомпресія. Наступні приклади демонструють певний лаконізм англійського мовлення порівняно з українським мовленням: *Investment-wise*, what can a person do with $5000? – Що може людина зробити *в інвестиційному плані*, маючи п'ять тисяч доларів?; *Theorywise*, could one arrow hit a target twice? – *Якщо розмірковувати теоретично*, то чи може одна стріла влучити двічі в одну ціль?; How to grow *potted* plants? – Як вирощувати рослини *у горщиках*?; What is the impact of *union-sponsored* boycotts on the stock prices of these firms? – Яким є вплив бойкотів, *що влаштовуються профспілками*, на біржову ціну цих фірм?

Можна припустити, що така асиметрія узусів зумовлена розбіжностями у словотворі обох мов, а, власне, певної 'гнучкості' англійського та певної консервативності українського.

Компресія спостерігається в англійському мовленні й у разі заміни складнопідрядного українського речення на просте англійське речення, ускладнене суб'єктно-інфінітивним зворотом: *Вважається*, що цей інстинкт є основою тривалої залежності від матері. – This instinct *is considered to be* the basis for a long-lasting dependence on the mother.

Можна говорити й про більщий лаконізм англійського висловлювання у тому випадку, коли українському реченню відповідає англійський дієприслівниковий зворот: *Він народився у Львові і почав займатися плаванням ще у дитинстві. – Born in Lviv, he began swimming as early as a child.*

Тут можна припустити наступне – англомовний узус тяжіє до більшої когезії тексту, а власне, не роз'єднувати окремі діє на дві дієслівні групи, а об'єднати їх за допомогою партиціпіальною конструкцією, відтак дві дії є пов'язаними і зачасту (проте не у цьому випадку) мають причинно-наслідковий зв'язок, що як виявляється більш релевантно англомовному узусу ніж україномовному.

Наявність в англійському висловлюванні дієприкметникового звороту, слова або словосполучення замість українського підрядного речення свідчить також про більший лаконізм англійського мовлення: Українська політика на західному напрямку ставатиме все більш натоцентричною, *що об'єктивно сприяє розширенню блока на схід*. – Ukrainian foreign policy will be increasingly NATO-centric, *facilitating, in objective terms, the eastward expansion of NATO*; *Поки її мати відсутня*, за неї відповідаю я. – *In the absence of her mother* I am responsible for her; Внаслідок цього у кінцевому рахунку виникне криза енергопостачання, *що весь час буде поглиблюватися*. – This will eventually create *ever-deepening* crises of energy supply; Всі вони самі скінчили погано, *а в країнах своїх призвели до краху культури*, економіки, у кінцевому рахунку – до розпаду держави. – All of them came to a bad end themselves, *leading their countries to a collapse of culture and the economy and in the end to disintegration*.

Вживання слова в англійському реченні замість українського словосполучення також демонструє більший лаконізм англійського висловлювання: *У рамках зустрічі президентів* підписано спільну заяву.. – *The Presidents* signed a joint statement; Ці ягоди будуть *придатні для продажу* тільки через два тижні. – The berries will not be *vendible* for another two weeks.

Особливо помітна більша компресійність англійського висловлювання у випадку вживання в українському речення абстрактних віддієслівнх іменників на *–ення/-ання* та *–аття/-яття*, прямі відповідники яких, як правило, в англійському мовленні не вживаються: Найкращим шляхом є швидке *проведення* радикальних реформ. – The best way is quick radical reforms; Ось чому на наступній сесії Комісії ООН з прав людини США будуть домагатися *прийняття резолюції* по Китаю. – That is why the U.S. will seek *a resolution* on China at the upcoming session of the United Nations Human Rights Commission.

Відтак можна припустити, що в англомовному узусі іменники reforms та resolution певною мірою сприймаються як віддієслівні і відтак мовець намагається позбавитися надлишкової інформації, тоді як в українському узусі такі іменники не викликають асоціації з дієсловами і тому потребують подальшого уточнення значення за допомогою таких віддієслівних іменників.

Хоча вважається, що в англійських реченнях вживання підмета обов'язкове, все ж зустрічаються випадки, коли в англійському реченні підмет може бути відсутній тоді, коли в українському реченні він наявний: Проте чи ви бачите, що думку більшості потрібно враховувати, як *це* видно у вашому власному випадку? – But do you see that the opinion of the majority must be regarded, as is evident in your own case? Тут підмет англійського речення є імпліцитний, тоді як в українському реченні підмет експліцитний.

Компресія англійського речення порівняно з українським реченням може відбуватися завдяки характерним для англійської мови дієслів із післялогами: *Допоможіть мені вибратися звідси! – Help me out of here!* Через існування в англійській мові так званого абсолютного генетиву англійські речення можуть бути лаконічнішими: Потім я побачив ще одну постать. То була *постать Таї.* – Then I saw another figure. It was *Taya's.* Наявність в англійській мові каузативних дієслів також може робити англійські речення коротшими за українські: *I can't have you faint in the street. – Я не можу допустити, аби ти знепритомніла на вулиці.*

Це стосується й наявності в англійській мові так званих адвербіальних дієслів, які роблять англійські речення більш компресованими: Лімузин *уповільнив хід і тихо зупинився.* – A limousine *drifted silently to a stop*.

Слід, проте, зазначити, що на деяких ділянках українське мовлення може бути лаконічнішим за англійське мовлення: Побачимося пізніше! – I will see you later in the day!; Це гарна пісня. – This is a good song *to sing*; Вона майже не могла повірити, що таке таки трапилося. – She could hardly believe it has happened like *it had*; *Працюючи*, стоматолог продовжував розмовляти. – The dentist continued to talk *as he worked.*

Існує ще велика кількість випадків, коли узуси української та англійської мов є відмінні, і вони заслуговують на подальше дослідження. Формування порівняльного

узусознавства потребує значних зусиль з боку як мовознавців, так і перекладознавців, а також викладачів іноземних мов і перекладу. На нашу думку, воно є перспективним напрямком досліджень у мовознавстві, перекладознавстві та методиці викладання іноземних мов і перекладу. Одним із завдань у цій науковій галузі може бути й опрацювання теоретичних засад та створення так званих узуальних перекладних словників, де б наводилися мовою перекладу узуальні та оказіональні відповідники елементів вихідної мови. Включення то таких словників оказіональних відповідників дасть можливість майбутнім перекладачам ознайомитися із індивідуальними перекладацькими рішеннями та можливостями нестандартних підходів до перекладу мовних елементів та мовленнєвих актів. Втім, останнє завдання – це справа відносно віддаленого майбутнього, яка постане на часі після створення більш-менш цільного напрямку порівняльного узусознавства у цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лингвистический энциклопедический словар / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685с. – ISBN 5-852760-31-2.
2. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову: навч. посібник / Карабан В. І., Мейс Дж. – Вінниця: Нова книга, 2003. – 606 с. – ISBN 966-7890-51-1.
3. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. — М.,: Едиториал УРСС 256 с. — (Лингвистическое наследие XX века). — ISBN 5-354-00556-6. (обл.)
4. Хакимова Е. М.. Понятие «языковая норма» в системе фундаментальных лингвистических категорий // Електронний ресурс. Точка доступу: http://www.lib.csu.ru/vch/091/128.pdf)
5. Карабан В. І. Важливість навчання узусу рідної та іноземної мов у підготовці перекладачів та філологів іноземних мов // Мовні і концептуальні картини світу. Вип. 2 (44). – Київ, 2013. – С. 24-30.

Стаття надійшла до редакції 30 вересня 2014 р.

Karaban V. I., Doctor of Philol.Sci., Professor ***Karaban A. V.,*** Cand.Phil.Sci.,

COMPARATIVE LANGUAGE USAGE STUDIES

The article highlights some major points of a new direction in comparative studies – comparative customary language usage studies which is of both theoretical significance for furthering comparative linguistics and practical value for teaching foreign languages, training translators and the practice of translation.

Keywords*: language use, comparative language use studies, translation studies, translation. foreign language teaching.*

Карабан В. И., д. филол. н., проф., ***Карабан А. В.***, к. филол. н.,

СРАВНИТЕЛЬНОЕ УЗУСОВЕДЕНИЕ

В статье обосновывается новое направление в сравнительном языкознании – сравнительное узусоведение, которое имеет теоретическое значение для дальнейших сравнительных исследований в языкознании и практическую ценность для преподавания иностранных языков, подготовки переводчиков и практики перевода.

Ключевые слова*: использование языка, узусоведение, переводоведение, перевод, преподавание иностранных языков.*

УДК 811.161.1’342:801.661Ю.Кузнецов

Киреева Т. М., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЗВУКО-ЦВЕТОВОЙ СИМВОЛИЗМ В ПОЭМЕ ЮРИЯ КУЗНЕЦОВА «ПУТЬ ХРИСТА»

Статья посвящена исследованию звукосимволизма в поэме Юрия Кузнецова «Путь Христа». Определено преобладание двух гласных [о], [і], соответствующие золотистому и голубому цвету. Установлено соотношение звуко-цветовой символики и сакральной семантики, заложенное в первоначальном названии поэмы «Золотое и синее».

Ключевые слова: *звукосимволизм, звуко-цветовой символизм, синестезия, звуковые единицы.*

Неодолимому влечению подвластны,
Блуждают отзвуки, сливаясь в унисон,
Великий, словно свет, глубокий, словно сон,
Так запах, цвет и звук между собой согласны.
Шарль Бодлер «Соответствия»

Интерес к проблеме звукосимволизма возвращается в связи с появлением работ в области психо- и нейролингвистики, которые изучают синестезию, в частности цвето-графемную синестезию (grapheme-colour synestheasia) как самый распространенный тип «соощущений». Например, исследования Рамачандрана – современного индийского невролога – под названием «Синестезия – ключ к загадкам восприятия, мышления и языка» [Ramachandran 2001, 3-34]. Изучается звукосимволизм в рекламных текстах и шире в масс-медийном дискурсе [Федорова 2008].

Под звукосимволизмом в лингвистике понимается наличие непроизвольной связи между звучанием и значением слова [Левицкий 2009, 5]. К этому понятию

обращались ученые разных школ и направлений. В области исследований, касающихся звукосимволизма, можно выделить четыре основных направления.

Первое представлено учеными (А. Леонтьев, И. Горелов, А. Шахнарович, О. Корнилов, Wundt, Oehl, Cassirer и др.), которые придерживались старой мысли о прогрессивной фонетической демотивации при переходе от примитивного языка к развитому.

Второе направление образовалось лингвистами, предостерегающими от аксиомы абсолютной произвольности Соссюра и, поэтому, призывающими к введению в лингвистику явления аналогии и фонетического иконизма для более адекватного понимания всей реальности языка (А. Левицкий, Jespersen, Sapir, Jakobson, Ullmann).

Третье направление занимается изучением фоносемантических универсалий, привлекая свидетельства, как из различных языков индоевропейской семьи, так и выходя за ее пределы (В. Иллич-Свитыч, А. Газов-Гинзберг, Д. Воронин).

Четвертое направление исследований характеризуется экспериментальными работами психологов и психолингвистов, анализирующих синестетические явления, связанные с различными звуками языка. Инициированное Э. Сепиром, оно было продолжено такими учеными как Д. Узнадзе, С. Ньюмен, В. Келер, И. Тэйлор, Дж. Вайс, Ж. Петерфалви, Л. Маркс, А. П. Журавлев [Михалев 1995, 11-12].

Материалом исследования послужила поэма «Путь Христа» Юрия Поликарповича Кузнецова, который в конце своего творческого пути обратился к религиозной теме и написал «поэтическую трилогию»: «Детство Христа», «Юность Христа», «Зрелость Христа» (под общим названием «Путь Христа»), которая вместе с поэмой «Сошествие в ад» объединена в циклообразующие произведения 2000-2002 годов под названием «Золотое и синее». Целью данного исследования стал анализ фоносимволической стороны поэмы Юрия Кузнецова «Путь Христа».

Своеобразный аспект символики звуков речи представляют собой звуко-цветовые соответствия. Они имеют часто синестетическую основу и касаются лишь некоторых звуков. По мнению Р. Якобсона, «цветовую окраску» имеют только гласные [Журавлев 1974;50]. Под звуко-цветовым символизмом мы, вслед за Т. О. Дегтяровой, понимаем способность звуков стимулировать те или другие цветовые ассоциации [Дегтярева 2002, 10]. Для получения достоверных результатов мы опирались на работу А. П. Журавлева «Фонетическое значение», где экспериментальным путем установлен характер звуко-цветовых соответствий для русских гласных: «[а] – красный, ярко-красный; [і] – синий, голубой; [о] – желтый, светло-желтый, белый; [э] – зеленый, светло-зеленый; [u] – темно-зеленый; [ы] – темный цвет, темно-коричневый, черный» [Журавлев 1974;51]. Что касается йотированных, то, например, **я** воспринимается как красный, **ю** часто называют сиреневым, **е** и **ё** воспринимаются как зеленые, то здесь можно увидеть соответствие между природой цвета и звуковым устройством языка [Журавлев, 1974; 52].

Гласные звуки, будучи ассоциированы с цветом, начинают нести в себе некоторую долю информации. В поэме «Путь Христа» количество гласных превышает средний разговорный процент (ср. 40 % и 42%), а количество согласных становится меньше (ср. 60 % и 58%), чем разговорный стандарт.

Нами проведен подсчет звуковых единиц и определено несколько гласных звуков (всего 19 530 гласных звуков), которые преобладают в поэме. Получен такой результат: [о] – 5005, 25,6%; [а] – 4767, 24,4%; [э] – 3724, 19 %; [і] – 3339, 17%; [u] – 1732, 8,9%; [ы] – 963, 4,9%.

Желтый цвет (золотой) – из всех основных цветов наиболее противоречивый по своей символике – от позитивного до негативного, в зависимости от контекста и оттенка. Теплые желтые тона разделяют солнечную символику золота. В православии золото символизирует Божественность, подвиг христианского мученичества через очищение и страдание. Золотистый, золотой цвет, в который облачает своего Христа Юрий Кузнецов: «золотая голова», «он высекал злат-огонь из померкших сердец», «каждый пророк золотыми словами богат» – это свет, солнце; пустыня, куда Бог-Отец перенес Христа, чтобы «испытать человека на крайний предел».

Так, в евангельской истории волхвы вместе с ладаном и смирной приносят Чудному Младенцу золото как символ Божественного озарения, мудрости и бессмертия. Дары волхвов – одна из немногих реликвий, связанных с земной жизнью Иисуса Христа. Каждый из даров имеет свое символическое значение. Например, золото – дар Младенцу как царю, указывающий на то, что Иисус родился, чтобы быть Царем. Золото является образом света, символом божественного. Во многих дохристианских культурах золото устойчиво связывалось с солнцем. Эпитет Христа, по словам пророка Малахии, «Солнце Правды» (Мал. 4:2). В эсхатологическом контексте золото названо в числе «строительных материалов», которые в Судный день пройдут испытание огнем. Совершая суд, Господь будет, подобно золотых дел мастеру, плавить и очищать золото, «дабы испытанная вера ваша оказалась драгоценнее гибнущего… золота» (1 Пет. 1:7; Откр. 3:18) [цит. по Ильинская; 2008].

Юрий Кузнецов описывает евангельский сюжет о мудрецах, пришедших с Востока, чтобы поклониться младенцу Иисусу и принести ему дары (золото, ладан и смирну):

Ладан убог, миро бледно, а *злато* победно.
В ладане бог, в мире участь, а в *злате* весь мир,
Так говорит наше *Солнце – восточный* кумир.
…ладан и миро прозрачны, а *злато* темно.
Злато он тронул рукой – превратилось оно
В черные угли и пепел… Волхвы онемели.

[о] – 25; **[а]** – 18; **[і]** –5; **[u]** – 11; **[ы]** – 4; **[э]** – 0

Таким образом, фонетический уровень доказывает, что в этих строфах преобладают светлые цвета, желтый и символический золотой, несмотря на то, что в последних строфах злато превращается в «черные угли и пепел» (это отражает гласный звук **[ы]**). Ассоциативный словарь Ю. Н. Караулова на слово-стимул «солнце» выдает такие реакции: *яркое, светит, желтое* [Русский ассоциативный словарь, 2002]. Если обратиться к текстообразующей категории семантической связности, то на лексическом уровне мы видим повтор слова «злато», который имплицитно присутствует в лексемах «солнце» и «восток».

Синий цвет. Сакральная семантика ассоциируется также и со второй лексемой заглавия – синим цветом. В христианстве он символизирует набожность, искренность и благоразумие. Синий цвет неба – наиболее спокойный и в наименьшей степени «материальный» из всех цветов. В иконографии Деву Марию и Иисуса Христа часто изображают одетыми в синее [Ильинская; 2008].

Проанализируем звуко-цветовые средства создания образа Иисуса Христа в таких строфах:

И человек над собою картину вознёс.
И пронизали её небеса *голубые*,
И ощутил он своими руками впервые
Трепет картины. И стала картина полней –
Заголубели пустые глазницы на ней,
И посмотрела картина живыми глазами.
Только на миг просияла она небесами.
Только на миг человеку явился Христос.
Вихрь налетел и в пустыню картину унёс…

[i] – 29; **[а]** – 25 + 3 (я)= 28;**[о]** – 21+3(ё)=24;**[э]** – 21;**[u]** – 10+2(ю)=12; **[ы]** – 7.

Итак, в этом фрагменте поэмы цвет неба, кроме лексемы голубой, дорисовывается еще и на фонетическом уровне. Доминирует здесь звук **[i]**, который передает значение синего и голубого цветов.

Для каждого церковного праздника существует свой цвет одежды. На Рождество и Крещение священник должен быть в белом одеянии, на праздники Богородицы – в голубом, на апостольские – в желтом, на Пасху – в красном, на Троицу в зеленом. Для постов нужны темные ризы.

Праздники Богоматери знаменуются *голубым* цветом, который символизирует Ее небесную чистоту и непорочность. Н. Ильинская отмечает: «из одиннадцати фрагментов текста поэмы «Золотое и синее», связанных с Марией, шесть обращены к текстам Евангелий, остальные – плод авторского вымысла» [Ильинская, 2008, 44]:

Груди Марии, как в мареве горы, дрожали,
И наконец под звезду Вифлеема вошли,
Но в Вифлееме приюта нигде не нашли.
И во хлеву, на соломе, она разрешилась
Чудным младенцем… И ангелы пели: – Свершилось!

[i] – 16; **[а]** – 14; **[о]** – 11; **[u]** –4+1(ю)=5; **[ы]** – 3. **[э]** – 0

Как показали подсчеты, преобладает гласный звук [i], который в звуко-цветовых соответствиях А. П. Журавлева ассоциируется с синим, голубым цветом.

Таким образом, в поэме преобладают два гласных звука: [о], который соответствует белому, светло-желтому, золотистому цвету (Божественный свет); [i] – синий, голубой цвет, цвет неба. В системе византийско-христианской символики синий цвет передает Божественное начало, непостижимость тайны, глубину откровения. Небеса и Лик Христа у Ю. Кузнецова сливаются в единое целое, отражая тайну неба запредельного.

Имплицированные в сильной позиции текста – заглавии, колористические образы получают развитие в субъектно-образной структуре всех четырех частей, что в дальнейшем можно было бы проследить на других произведениях автора и его современников. Будучи сквозным не только для поэмы, но и идиостилистики Ю. Кузнецова, цветосимволический образ «злато на сини» наполняется высоким сакральным смыслом: «как злато на сини», сияют Вера Христова, образы Спасителя и Богородицы – доминанты религиозно-поэтического сознания Ю. Кузнецова. Концепт Русский Христос, располагаясь в ценностных координатах национальной ментальности, поэтически воплощает феномен особого почитания Божией Матери. Это единство символически отражено в первоначальном названии трилогии: «Золотое и синее», которое может быть прочитано, исходя из цветосимволики и сакральной семантики, как «Христос и Богородица».

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Дегтярева Т. О.* Языковые средства выражения импрессионизма в художественном тексте (на материале творчества А. С. Грина). – К.,2002. – 17 с.
2. *Журавлев А. П.* Фонетическое значение / А. П. Журавлев. – Ленинград, 1974. – 160с.
3. *Ильинская Н.* Между миром и Богом: духовные и художественные искания Юрия Кузнецова / Н. Ильинская. – Херсон: Айлант, 2008. – 164 с.
4. *Левицкий В. В*. Звуковой символизм. Мифы и реальность: Монография. – Черновцы: Черновицкий национальный у-т, 2009. – 264 с.
5. *Михалёв А. Б.* Теория фоносемантического поля. [Электронный ресурс] Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 1995.- 213 с.
6. *Русский ассоциативный словарь.* В 2 т. / Ю. Н. Караулов и др. М., 2002. – 784 с. Т. II.
7. *Тресиддер Д.* Словарь символов. – М., 1999.
8. *Федорова Е. В.* Явление звукового символизма в текстах французской радиорекламы. – М., 2008.- 249 с.
9. *Ramachandran, V. S.; Hubbard, E. M.* (2001), “Synaesthesia: A window into perception, thought and language”, Journal of Consciousness Studies 8 (12): 3–34

Стаття надійшла до редакції 28.10.2014 р.

Кіреєва Т. М., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЗВУКО-КОЛЬОРИСТИЧНИЙ СИМВОЛІЗМ В ПОЕМІ ЮРІЯ КУЗНЕЦОВА «ПУТЬ ХРИСТА»

Статтю присвячено дослідженню звукосимволізму в поемі Юрія Кузнецова «Путь Христа». Встановлено, що дві голосні [о],[і] переважають та відповідають золотистому та синьому кольорам. Виявлена взаємодія звуко-кольористичної символіки та сакральної семантики, закладена у початковій назві поеми «Золоте та синє».

Ключові слова: *звукосимволізм, звуко-кольористичний символізм, синестезія, звукові одиниці.*

Kireieva T.M., Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOUND-COLOUR SYMBOLISM IN THE POEM «THE WAY OF CHRIST» BY YURI KUZNETSOV

The article investigates the sound symbolism in the poem "The Way of Christ" by Yuri Kuznetsov. According to our research, two vowel sounds [o], [i] have the meaning of the gold and blue colour. It was established the correlation between sound-colour symbolism and sacral semantic laid in the first title of the poem «Gold and blue».

Keywords: *sound symbolism, sound-colour symbolism, synestheasia, sound units.*

УДК 81'255.4(44)

Кирилова В.А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

НОВЕЛА МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «INTERMEZZO» – ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУШІ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Статтю присвячено аналізу основних проблем та складнощів, з якими зустрічається перекладач при відтворенні лінгвопоетики новели М. Коцюбинського «Intermezzo» французькою мовою; визначаються найпоширеніші прийоми її адекватного відтворення у французькому перкладі з метою забезпечення семантико-стилістичної та структурної цілісності твору, із урахуванням естетичного компоненту оригіналу.

Ключові слова: *новела, французький переклад, художні засоби, лінгвопоетика, естетичний вплив.*

Я тут почуваю себе багатим, хоч нічого не маю.
Бо поза всякими програмами й партіями — земля належить до мене.
Вона моя. Всю її, велику, розкішну, створену вже, — всю я вміщаю в собі.
Там я творю її наново, вдруге,
— і тоді здається мені, що ще більше права маю на неї.

Je me sens riche, bien que je n'aie rien.
Car en dehors de tout programme et de tout parti, la terre m'appartient.
Elle est à moi. Tout entière, je la contient en moi-même.
Là, je la crée de nouveau, une deuxième fois,
et il me semble alors que j'ai droit à elle encore plus.

Твір Михайла Коцюбинського – немов заклик із не такого далекого минулого для всіх тих, хто задихається від гніту несправедливості і страждання. Заклик до визволення, до відродження. Події, що відбуваються нині, затьмарили блакитне небо, принесли горе на українську землю. Як подолати цю нещадну силу руйнування? Допомогти людям відстояти правду та пережити горе? Наша рідна земля – то і є наша сила. Бо українець завжди жив у єдності із природою, у любові до свого зеленого краю. Віра у себе, у свій працьовитий народ є шляхом до перемоги. Тому таким близьким за духом має бути для кожного новела «*Intermezzo*» – сумна сповідь змученої людини, яка водночас перероджується, надихаючись цілющою силою рідного краю.

Твір, що має таку естетичну та духовну цінність, неодмінно має вплинути на читача і пробудити в ньому почуття прекрасного, надихнути на зміни. Те, що новела українського письменника перекладена багатьма іноземними мовами, дає змогу зарубіжним читачам сформувати думку не лише про нелегку долю українського народу, але й про поетичність душі українця, розгледіти хоча б із далеку неповторну красу українського краю, співчувати і радіти разом з оповідачем, подорожуючи подумки посеред золотих колосистих стежок українського поля із блакитним небом над головою.

Саме тому **об'єктом** нашого дослідження став французький переклад новели Михайла Коцюбинського, зроблений французьким перекладачем Емілем Крюбою. ***Метою*** було описати способи формування лінгвопоетики новели, тому ***завданням***, яке постало, була систематизаціяу ***художнів засобів оригіналу*** у цільовому тексті, оскільки вони є ***базовими елементами лінгвопоетики*** і їх збереження є неодмінною умовою створення рівноцінного естетичного ефекту на французького читача.

Під **лінгвопоетикою**, як правило, розуміється «сукупність використаних у художньому творі мовних засобів, за допомогою яких письменник забезпечує естетичний вплив, необхідний йому для втілення його ідейно-художнього задуму» [див. А. Липгарт 2013, 16].

У рамках нашого дослідження доцільно розглянути наступні два терміни – «естетичний вплив» та «функція впливу». **Естетичний вплив**, як зазначав А. Ліпгарт, може мати окремий художній твір в цілому, і для цього можуть служити будь-які фактори, в тому числі й стилістично марковані мовні одиниці. Саме ці одиниці й реалізують **функцію впливу**, тобто «мають властивості, які за певних умов можуть зробити ці одиниці лінгвопоетично та естетично значущими…Вживання лінгвопоетично значимої мовної одиниці є однією зі складових того естетичного впливу, який даний текст має на читача» [А. Липгарт 2013, 17-18]. Для її прояву необхідним є відповідний мовний фон. Завдяки їм «письменник може підкреслити структуру висловлювання, надаючи йому якісно відмінне від повсякденного мовлення забарвлення» [А. Липгарт 2013, 41-43].

Переходячи безпосередньо до аналізу твору М. Коцюбинського, зазначимо, що **лінгвопоетика** новели «*Intermezzo*» твориться численними ***художніми засобами та стиліёстичними фігурами***, ***що служать для зображення яскравих пейзажів та емоційно наповнюють описи***. Серед таких образотворчих елементів особливе місце в М. Коцюбинського посідають **метафора**, **епітет**, **порівняння** та **персоніфікація**. Так, **порівняння** виступає виразником образотворчої мовленнєвої експресії, оскільки «підкреслює й посилює уявлення про який-небудь предмет чи про яке-небудь явище за рахунок іншого предмета чи явища, викликає певні естетичні асоціації та почуттєво-оцінні реакції» [Чабаненко 2002, 221]. Епітет — троп, що означує предмет або дію, підкреслює характерну рису зображуваного та збагачує зміст новими емоційними чи смисловими відтінками. Присутність метафори у художньому тексті є цілком природньою, оскільки метафора органічно пов'язана із поетичним баченням світу [див. Теория метафоры].

«*Сонце*» у М. Коцюбинського – як уособлення чогось величного, автор звертається до нього з повагою: «*Повернутись до нього спиною — **крий Боже!** Яка невдячність! Я дуже щасливий, що стрічаюсь з ним тут, на просторі, де **ніхто не затулить його обличчя**, і кажу до нього: сонце! я тобі вдячний. **Ти сієш у мою душу золотий засів** — хто знає, що вийде з того насіння? Може, вогні? Ти дороге для мене. Я п'ю тебе, сонце, твій **теплий зцілющий напій**, п'ю, **як дитина молоко з матерніх грудей**, **так само теплих і дорогих**. Навіть коли **ти палиш** — охоче вливаю в себе **вогняний напій** й **п'янію від нього**. Я тебе люблю*» [Коцюбинський 2013, 121]. / «*Lui tourner le dos, – que **Dieu m'en garde!** Quelle ingratitude! Je suis très heureux de le rencontrer ici, dans cette étendue libre où **personne ne viendra me masquer son visage**, et lui dis : soleil! je te remercie. **Tu sèmes en mon âme une semence d'or**: qui sait ce qu'elle donnera? Peut-être des feux?Tu m'es cher. Je te bois, soleil, je bois ton **chaud breuvage qui guérit**,je le bois **comme l'enfant, le lait du sein de sa mère, aussi chaud et aussi cher**. Même quand **tu brûles**, je me verse volontiers en moi-même ton **breuvage de feu** et **je m'en grise**. Je t'aime*» [Kotsioubynsky 1971, 179].

Аналізуючи вихідний та цільовий текст, ми бачимо, як перекладачеві важко зберегти оригінальні художні засоби у їх первинному вигляді, тому, Еміль Крюба вдається до прийому **рекатегоризації**, замінюючи означення на дієслова та прийменники з додатками, наприклад: *зцілющий напій/ breuvage qui guérit; вогняний напій/ breuvage de feu, золотий засів / une semence d'or.* Мають місце також **стилістичні розбіжності**, хоча за змістом лексичні одиниці можна прирівняти до еквівалентних, розмовний стиль оригіналу відтворено у перекладі літературною мовою (французьке *Dieu m'en garde!* відповідає за змістом українському *крий Боже!* – «оберігати, захищати»; *затуляти обличчя – masquer son visage* – у значенні «приховувати»).

Автор апелює до уяви читача – численні детальні описи настільки реалістично зображують події твору, що картина, ніби, стає перед очима у тому часі й вигляді, в якому вона була написана М. Коцюбинським. Так, наприклад, ми спостерігаємо живі реалістичні замальовки — оживлення предметів та явищ, надання їм людських якостей: «***Поїзд летів**, повний людського гаму. Здавалось, **город витягує в поле свою залізну руку** за мною і не пускає. Мене дратувала **непевність**, що **тремтіла в мені**:*

чи ***розтулить рука свої залізні пальці****, чи* ***пустить мене****?*» [Коцюбинський 2013, 116]. / «***Le train filait****, plein du vacarme des hommes*. ***La ville semblait étendre dans la campagne sa main de fer*** *derrière moi et ne pas me lâcher*. ***L'incertitude*** *qui* ***tremblait en moi*** *m'irritait. Cette* ***main desserer-t-elle ses doigts de fer****,* ***me lâchera-t-elle****?*» [Kotsioubynsky 1971, 171]. Щодо перекладу, образність та динаміку у даному випадку збережено – дієслово "*filer*" відтворює рух потягу, жвавість якого підсилюється "*гаміром людей*" (*vacarme des hommes*); уточнимо лише, що у французькій граматиці замість прикметника переважно вживається іменник з додатком. У даному випадку ми можемо свідчити про застосування Емілем Крюбою **дослівного перекладу** з метою збереження метафоричності у цільовому тексті.

Автор створює контрасти, насичує художню мову такими стилістичними фігурами, як **оксиморон** (поєднання суперечливих понять, що створює парадокс), **метафора**, **порівняння**: «*Я не маю вже* ***краплі гарячої крові*** *й для тих* ***живих мертвяків****, серед яких ви йдете,* ***як кривава мара***» [Коцюбинський 2013, 118]. / «*Je n'ai plus* ***une goutte de sang chaud dans les veines*** *même pour ceux* ***cadavres vivants****, parmi lesquels vous passez* ***comme des fantômes sanguinaires***» [Kotsioubynsky 1971, 173]. Задля збереження образності й експресивності оригінального вислову, перекладач вдається до **лексичного додавання** (***une goutte de sang chaud***) та **прийому рекатегоризації** – (заміна категорії однини на множину – ***comme des fantômes sanguinaires***), натомість відтворення оксиморону є еквівалентним (***cadavres vivants***).

Прикладом не дуже вдалого відбору відповідника є переклад наступного речення, французький перекладач замість "велика тиша" перекладачем вжито означення "глибока", що призводить до **тавтології** у цьому ж реченні: «***велика тиша****.. виповняла весь двір, таїлася у деревах, залягла по* ***глибоких*** *блакитних просторах*» [Коцюбинський 2013, 118 / «***un profond silence****... il implissait toute la cour, se dissimulait dans les arbres, recouvrait* ***les profonds*** *espaces bleus*». Однак ми мусимо зважати на **сталі вирази** у французькій мові, де прийнятно було вжити саме вислів «*un profond silence*» [Kotsioubynsky 1971, 172].

В свою чергу Еміль Крюба знаходить низку **синонімів** для відтворення образу **темряви**, яка з'являється у новелі в **алегоричній формі** — «obscurité mystérieuse, profonde, infinie» («невідома», «глибока», «безконечна»).

Мальовничі пейзажі, що рясніють художніми засобами, автор подає не самі по собі, а через бачення свого героя, тому вони є переконливими, бо з'являється **перспектива**: «*Розплющую очі і* ***<u>раптом</u>*** *бачу у вікнах глибоке небо і віти берези. Кує* ***зозуля****.* ***Б'є молоточком у великий кришталевий дзвін*** *– ку-ку! ку-ку! – і* ***сіє тишу по травах****. Уявляється* ***<u>раптом</u> зелений двір*** *– він вже* ***поглинув*** *мою* ***кімнату****, – я зскакую з ліжка і гукаю у вікно до зозулі: «Ку-ку… ку-ку Добридень!*» [Коцюбинський 2013, 118]. / «*J'ouvre mes yeux et je vois* ***<u>soudain</u>*** *dans les embrasures des fenêtres le ciel profond et les branches du bouleau.* ***Le coucou*** *chante.* ***Il frappe de son petit marteau une grande cloche de cristale.*** *– Cou-cou! cou-cou! – et* ***sème le silence dans les herbes****.* ***<u>Soudain</u>*** *apparaît* ***la cour verdoyante*** *– elle* ***a déjà englouti ma chambre*** *– je saute à bas du lit et j'appelle l'oiseau: cou-cou... cou-cou... Bonjour!*» [Kotsioubynsky 1971,174].

Прислівник «*раптом*» повторюється автором двічі з метою передати здивування й двічі еквівалентно відтворюється французьким перекладачем (*soudain*), і тим самим читач ніби наближується у часі до подій, оскільки слово спонукає уявити ситуацію так, ніби все відбувається миттєво. Зважаючи на те, що епітетом може бути слово, вжите як у переносному так і в прямому значенні, у художньому творі логічні означення набувають певного естетичного навантаження. Щодо перекладу, із застосуванням логічного розвитку понять (для позначення «зеленого двору» використано «*verdoyante*», тобто «квітучо зелений») підсилюється підсилює метафоричність оригінального задуму, за яким письменник прагнув показати «всепоглинаючу» силу природи. Так сама, намагався перекладач відтворити образ зозулі, **зберігаючи звуконаслідування** *«ку-ку»*, яке відповідає французькому «*cou-cou*». З метою уникнути тавтології у перекладі, оскільки у французькій мові для позначення назви зозулі та відповідного звуконаслідування існує єдина лексична одиниця (*cou-cou/ un coucou*), Еміль Крюба вживає **синонім** «*пташ*» (*l'oiseau*). Важливим для створення цього образу є протиставлення: зозуля, невелика за своїм розміром пташка, «*б'є молоточком*» (так само невеликим) у «*великий кришталевий дзвін*». За відсутності зменшувального суфікса у французькій мові перекладач вдається до **лексичного додавання** (*petit marteau*) для відтворення оригінального протиставлення.

Уважний до кожного авторського слова Еміль Крюба обережно підходить до вибору дієслів, зважаючи на те, що саме **дієслова руху** створюють **динаміку** в описі пейзажу.

«***Йду далі все***. ***Все*** *тче. Хвилює* ***серпанок***. ***Стежки зміяться глибоко в житі****, їх око не бачить, сама ловить нога.* ***Волошки дивляться*** *в небо. Вони хотіли бути як небо і стали як небо. Тепер* ***пішла пшениця***. ***Твердий, безостий колос б'є по руках****, а* ***стебло лізе під ноги****. Коли ж сьому край буде?* ***Біжить за вітром****,* ***немов табун лисиць****, й* ***блищать на сонці хвилясті хребти***» [Коцюбинський 2013, 120]. / «***Je vais plus loin***. *Elle* ***continue*** *de tisser. Elle fait onduler* ***son voile***. ***Les sentes serpentent profondément dans le seigle****, l'oeil ne les voit pas, le pied seul les attrape.* ***Les bleuets regardent*** *le ciel. / Maintenant, c'est* ***le blé qui commence***. ***Son épi ferme et imberbe me bat les mains****; et* ***sa tige m'entre dans les pieds****. Quand en verra-t-on la fin?* ***Il court derrière le vent****,* ***comme une bande de renards*** *dont* ***les échines ondulées brillent au soleil***» [Kotsioubynsky 1971, 176].

Особливо цікаво те, що часом для відтворення одного й того ж українського дієслова перекладач знаходить у французькій мові низку дієслів, які якнайкраще розкривають образи задумані М. Коцюбинським. Адже саме **імпресіоністична манера**, у якій написана новела, зумовлює **рух оповіді**: пейзажі виринають із внутрішніх монологів ліричного героя, виражені **дієсловами руху** та **чуттєвого сприйняття**, картина природи постає живою та виразною завдяки поєднанню **епітетів та порівнянь**, набуваючи найбільшої образності через метафори та персоніфікації: «*Врешті стаю.* ***Мене спиняє біла піна гречок****,* ***запашна, легка, наче збита крилами бджіл****. Просто* ***під ноги лягла співуча арфа й гуде на всі струни***. ***Стою і слухаю***» [Коцюбинський 2013, 120]. / «*Je fais halte enfin.* ***Je suis arrêté par la mousse blanche du sarrazin****,* ***odorante, légère****,* ***que l'on dirait battue par les ailes des abeilles***. ***Une harpe chantante***

s'est couchée juste sous mes pieds *et* ***elle vibre de toutes ses coudes***. ***Je reste sans bouger et j'écoute***» [Kotsioubynsky 1971, 176].

Всі ці художні деталі відтворені французьким перекладачем із усіма тонкощами і тому мають відповідний оригіналові естетичний ефект. Зрозумілим є тяжіння перекладача до пошуку аналогових синонімічних відповідників та використання ним таких прийомів перекладу, як **лексичні** та **граматичні заміни** (напр.: *стебло лізе під ноги – sa tige m'entre dans les pieds*; граматична заміна українського прийменника *«все» дієсловом «продовжувати»* у французькому перекладі; **реструктуризація**: *Мене спиняє біла піна гречок – Je suis arrêté par la mousse blanche du sarrazin;*), оскільки розбіжності засобів виразності вихідної та цільової мов вимагають детального відбору мовних одиниць, аніж застосування дослівного перекладу чи калькування. Отже, той факт, що перекладач із художнім хистом та стилістичною майстерністю вводить нові незнайомі для французького читача образи і водночас доносить авторську у її первозданному вигляді, говорить про те, що Еміль Крюба йшов творчим шляхом.

Попри те, що описи рясніють яскравими **епітетами, метафорами, порівняннями**, мова оповідача сповнена **просторіччя**, оскільки автор хотів наблизити розповідь до розмовного мовлення, близького і зрозумілого простій людині у повсякденному житті.

«Великі білі вівчарки, наче ведмеді, скачуть на задніх лапах, і скаче на них довга кудлата вовна» [Коцюбинський 2013, 118]. / «*De grands bergers blancs, tels des ours, sautent sur leurs pattes de derrière, et la longue laine frisée qui les recouvre saute aussi*» [Kotsioubynsky 1971,174].

«Ну чого ти, собако… як тебе ***звать****?*» [Коцюбинський 2013, 118]. / «*Et bien, qu'as tu, mon chien... Comment* ***t'appelles-tu****?*» [Kotsioubynsky 1971, 174].

«Скачуть червоні очі, скаче широкий лоб і білі хутряні ногавиці. Рветься й не може вискочить зовсім зубата лють з глибокої пащі і лиш ***підкида*** *копицею вовни. Ну, чого ж ти, Оверко? Чого горять твої червоні очі і стоплюють у вогні разом страх і зненависть?.. Правда, я розумію, ланцюг… То через нього твої передні лапи мусять хапати повітря, то він душить за горло і вганяє назад у нього твою злість. Почекай трошки. Зараз будеш на волі… У, благородна псина, – тобі воля дорожча, ніж задоволена злість*» [Коцюбинський 2013, 118]. / «*On voit sauter ses yeux rouges, sauter son large front et ses guêtres blanches fourrées. C'est tout juste si, sous la violence du désir, sa fureur carnassière ne jaillit pas du fond de sa gueule profonde; elle* ***fait*** *seulement* ***danser*** *un tas de laine. Allons, qu'as tu, Overko? Pourquoi tes yeux rouges sont si pleins de feu et mêlent-ils l'effroi à la haine? Bien sûr, je comprends, la chaîne... C'est à cause d'elle que tes pattes de devant doivent happer l'air, c'est elle qui te serre à la gorge et fait rentrer le feu de ta furreur. Attends un peu. Tu seras tout de suite en liberté... Ah ! noble chien: tu préfères la liberté à l'assouvissemnt de ta rage*» [Kotsioubynsky 1971, 174].

Детальний опис собаки, що лютує, бо закована у кайдани, і водночас в очах якої із люттю вбачається страх – в вочевидь автор в **алегоричній формі** проводить паралель із рабським становищем звичайної людини. Водночас автор підкреслює **доброзичливий тон** звертання до бідного звіра, що французькому перекладачеві вдалося зберегти частково, оскільки **стилістично марковані просторіччя** відтворені Емілем Крюбою загальновживаними лексичними одиницями, відповідно до норм

французької мови. Однак, слід зазначити, що перекладач **вдало компенсує** цю стилістичну невідповідність образністю, що з'являється у цільовому тексті із словосполученням «*faire danser*».

Інший образ передається через кровожерного собаку: «*Трепов солідний, розважний. Він зовсім солідно, обдумано наче, перекусить вам горло, і в його сильних ногах, що стануть на ваші груди, буде багато самоповаги*» [Коцюбинський 2013, 119]. / «*Trépov est posé, raisonable. Il vous tranchera la gorge gravement, comme avec préméditation, et dans ses fortes pattes qui se poseront sur votre poitrine, il y aura beaucoup de respect de soi-même*» [Kotsioubynsky 1971, 175].

У даному уривку простежується **іронія**, і хист автора як раз у тонкощах її введення. Для цього служить і синтаксис і відповідне лексичне навантаження тексту. Так два рази автор навмисно повторює слово «солідний», «солідно», чим підкреслює характер собаки. Водночас опис розгортається не квапливо, щоб лише у кінці остаточно приголомшити читача. Як результат, через низку мовних і граматичних засобів, досягається естет етичний ефект. Що ж до французького перекладу даного фрагменту тексту, цей ефект подиву, на нашу думку, частково втрачено. Так, у французькому тексті відсутні авторські повтори, замість них вжито прикметник *raisonable* і прислівник *gravement.* Перекладач прагнув дотримуватися норм французького синтаксису, і таким чином інформативна частина, що має йти у кінці речення, виноситься на початку і тим самим шокує читача миттєва, але без підготовки. Тобто, разом із динамікою втрачається й іронія у тому вигляді, у якому була задумана в оригіналі.

«*Трепов! Оверко! Пава! Чотири пальці у рот — і дикий степовий свист. Біжать. Як троє білих ведмедів. Може, вони мене роздеруть, а може, приймуть запросини в поле. Хо-хо!* ***Той Оверко не може без штук****. Стрибає, наче дурне теля, і скоса наводить червоне око. Трепов гордо несе свою вовну і ставить ноги, наче білі колони. Його підрізані вуха стрижуть. Пава ступає поважно, меланхолійно хитає задом і одстає. Я йду за ними, і мені видно легке гойдання всіх трьох крислатих хребтів, м'яких, вовнистих й звіряче сильних*» [Коцюбинський 2013, 121]. / «*Trépov, Overko, Pava! Quatre doights dans la bouche – et coup de sifflet sauvage à travers la steppe. Ils accourent. Comme trois ours blancs. Peut-être vont ils me déchirer en lambeaux ou peut-être accepteront-ils mon invitation aux champs. Oh! Oh!* ***Il faut que cet Overko fasse des siennes****. Il saute, tel un veau stupide et louche de son oeil rouge. Trépov porte fièrement sa laine et pose ses pattes comme des colonnes blanches. Il remue ses oreilles écourtées. Pava avance d'un air fier, dodeline mélancoliquement du derrière et la et se laisse distancer. Je les suis, et je vois le balancement léger des trois larges échines, molles, laineuses et fortes comme chez les fauves*» [Kotsioubynsky 1971, 178].

Отже, розглядаючи попередні приклади, ми можемо стверджувати, що естетичний ефект у новелі досягається не лише за рахунок образності тропів, але не менш важливою також є наявність такої стилістичної фігури, як **іронія**. Для її збереження у цільовому тексті перекладач часом вдається до **логічного розвитку поняття** та **пошуку аналогів**. Так, наприклад, розмовне українське слово «*штука*» (витівка, каверза) замінює сталим французьким висловом *faire des siennes*, що означає «робити дурощі» («faire des folies, jouer un mauvais tour, avoir de mauvais procédés qui sont bien

dans le caractère, dans les habitudes de celui qui s'en est rendu coupable»). Водночас, спостерігається розбіжність за змістом у відтворенні вигуку, адже українське «хо-хо» – вжите М. Коцюбинським для позначення сміху, натомість французький вигук позначає здивування (oh – interjection marquant la surpise).

Багата на свої алегорії новела М. Коцюбинського містить також **алюзії із Біблії**: «*Приходив обвіяний духом полів, свіжий, як дика квітка. В складках своєї одежі приносив запах полів,* ***мов старозавітний Ісав****. Спокійний, самотній, сідав десь на ґанку порожнього дому й дивився, як* ***будувалась ніч****. Як* ***вона ставила легкі колони, заплітала сіткою тіней, зсувала й підносила вгору непевні, тремтячі стіни****, а коли все се зміцнялось й темніло,* ***склепляла над ними зоряну баню***» [Коцюбинський 2013,]. / «*Je rentrais enveloppé de l'odeur des champs, fraîche comme une fleur sauvage. Dans les pils de mes vêtements, je rapportais le parfum de champs,* ***tel Isaïe dans l'Ancien Testament****. Calme,seul, je m'asseyais quelque part sur le perron de la maison vide et je regardais* ***se construire la nuit****.* ***Je la regardais poser de légères colonnes, tresser entre elles un filet d'ombres****,* ***déplacer des murs chancelants, tremblants, les élever****, et quand tout cela se consolidait et s'assombrissait,* ***les joindre en une coupole étoilée***» [Kotsioubynsky 1971,]

Як ми бачимо, застосований перекладачем прийом **рекатегоризації** (**прийменник та прикметник з іменником** замість **епітета** ***«старозавітний»***) трохи знижує образність. Натомість, **заміна інфінітивною конструкцією** не змінює стилістичних відтінків оповіді, художній задум автора збережено. Цікавим, на нашу думку, є вживання у даному реченні слова «баня», яке відноситься до другої відміни іменників і має переносне значення (від первинного – опуклий дах, що має форму півкулі; купол) – сферична поверхня або предмет такої форми. Тут слід зазначити, що перекладач із повним розумінням **полісемії** в українській мові знаходить **адекватний відповідник** – *une coupole* у поєднанні з французьким дієсловом joindre, що є рівноцінним українському «склепляти» (тобто, зводити впритул, з'єднувати, стулювати, закривати). Отже, **поетичність** художнього означення оригіналу, збережено у цільовому тексті завдяки **еквівалентному відтворення епітета та метафори** – *une coupole étoilée* – у французькому перекладі.

Проаналізувавши новелу «Intermezzo» та її французький переклад, варто зазначити, що перекладач Еміль Крюба сумлінно виконав творчу настанову автора. Адже твір М. Коцюбинського є не лише складним за своїм ідейним змістом, але і за формою. Майстерність автора, як художника слова виявляється у яскравих описах природи, сповнених епітетами, порівняннями, метафорами. Художні пейзажі тісно вплітаються у почуття героя оповіді і мають усі відтінки його внутрішнього стану. Палітра кольорів новели примхлива: художник згущає барви, змальовуючи драму душі, а потім ніби широкими мазками пензля на «полотні» виступають яскраві барви. Драматичні монологи, вплетені в оповідь героя, цікаві своїм стилістичним вираженням: поряд із натхненним внутрішнім мовленням, що рясніє мовними тропами, просторіччя, які роблять героя простим і щирим, реалістично зображаючи портрет, що підходить пересічній знедоленій людині. Твір наскрізь пронизаний алегорією, яка служить для втілення ідейного задуму. Разом ці художні прийоми реалізують лінгвопоетику твору.

Отже, «Intermezzo» – це витвір мистецтва, який має свою естетичну цінність, а рівноцінне відтворення його лінгвопоетики – це досягнення перекладача. Не зважаючи на певні неточності у перекладі, яких припускався Еміль Крюба через граматичні невідповідності вихідної та цільової мов, через нестачу еквівалентних відповідників у французькій мові та розбіжності стилістичних норм, український шедевр прозвучав у франкомовному світі завдяки хисту французького перекладача і його вмінню віднайти вірні й співзвучні авторському слову одиниці перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Кузнецов Ю. Б.* Орлик П. І. Слідами феї Моргани: Вивчення творчості М. М. Коцюбинського у школі: Посібник для вчителя. К.: Рад. шк., 1990. – 208 с.
2. *Коцюбинський М. М.* Тіні забутих предків: повість, оповідання. – Х.: Фоліо, 2013. – 156 с.
3. *Липгарт А. А.* Основы лингвопоэтики: Учеб. пособие. Изд.5-е. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 168 с.
4. *Словник української мови*: академічний тлумачний словник української мови: тт.1–11. [гол.редкол.:Білодід І.К.]. – К.: Наук. Думка, 1970. – 1980.
5. *Теория метафоры*: Сборник: Пер. с анг., фр., нем., исп., польск. яз. / [Э. Кассирер, Х. Ортеги-и-Гассет, А. Ричардс, Дж. Серль др.]; Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журинской. — М.: Прогресс, 1990. – 512 с.
6. *Томашевский Б. В.* Теория литературы. Поэтика: Учеб. пособие/ Вступ. статья Н. Д. Тамарченко; Комм. С. Н. Бройтмана при участии Н. Д. Тамарченко. – М.: Аспект Пресс, 1999.–334с.
7. *Хованская З. И.* Стилистика французского языка: Учеб. для ин-тов и фак-тов иностр. яз / Хованская З. И. Дмитриева Л. Л. – 2-е изд., испр. – М.: Высш. шк., 2004. – 415 с.
8. *Чабаненко В. А.* Стилістика експресивних засобів української мови: Монографія. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 351с.
9. *Kotsioubynsky. Nouvelles*/ Traduit par E. Kriuba. – K.: Dnipro, 1971.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

***В. Кириллова*,** асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

НОВЕЛЛА МИХАИЛА КОЦЮБИНСКОГО «INTERMEZZO» – КАК ОТРАЖЕНИЕ УКРАИНСКОЙ ДУШИ ВО ФРАНЦУЗСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Статья посвящена анализу основных проблем и трудностей, с которыми сталкивается переводчик при воспроизведении лингвопоэтики новеллы М. Коцюбинского «Intermezzo» на французский язык; определены распространенные приемы ее адекватного воспроизведения с целью обеспечения семантико-стилистической и структурной целостности произведения во французском переводе, с учетом эстетического компонента оригинала

***Ключевые слова**: новелла, французский перевод, художественные средства, лингвопоэтика, эстетическое воздействие*

V. Kyrylova, PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

MYKHAILO KOTSIUBYNSKY NOVEL, «INTERMEZZO» AS THE REFLECTION OF THE UKRAINIAN SOUL IN A FRENCH TRANSLATION

The article investigates the main problems and difficulties which occur when the translator reproduces the linguapoetics of the Kotsiubynsky's short story «Intermezzo» in French; the most common techniques of its adequate reproduction in the French translation are determined to ensure semantic, stylistic and structural integrity of the work, taking into account the aesthetic component of the source text.

***Keywords:** short story, French translation, artistic means, linguapoetics, aesthetic impact.*

УДК 81`25 + 821.112.2

Ковальчук І. С., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ ТА КОНКРЕТИЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПЕРЕКЛАДАЧА (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ОПОВІДАНЬ Г. БЕЛЛЯ)

Статтю присвячено дослідженню лексико-семантичних трансформацій (генералізації та конкретизації) як складових індивідуального стилю перекладача О. П. Логвиненка.

***Ключові слова:** компоненти індивідуального стилю перекладача, генералізація, конкретизація, позитивні та негативні перекладацькі рішення.*

Один і той самий текст неможливо перекласти однаково. Скільки перекладачів, стільки буде й інтерпретацій. Це пояснюється тим, що для перекладу недостатньо механічної заміни слів іноземної мови словами мови перекладу, оскільки переклад, особливо художній, – процес творчий і, як наслідок, виключно індивідуальний.

Існує не лише індивідуальний стиль письменника, а й індивідуальний стиль перекладача. А. М. Науменко пропонує виділяти в категорії індивідуального стилю перекладача три компоненти: філософський, індивідуальний і професійний:

«Філософський компонент полягає у тому, що прочитання перекладачем оригіналу оцінюється як наслідок філософського акту сприйняття суб'єктом об'єктивної реальності, внаслідок чого виникає копія сприйнятого об'єкта, в якій обов'язково присутні і об'єкт, і суб'єкт.

Індивідуальний компонент пояснюється тим, що перекладач інтерпретує оригінал по-своєму, залежно від своїх соціальних, психологічних, освітніх, вікових та національних особливостей.

Професійний компонент пов'язаний з тим, що перекладач має особисті звички на всіх мовних рівнях (фонетичному, лексичному, морфологічному, синтаксичному, стилістичному, жанровому тощо)» [Науменко 2010, 25].

Сукупність цих трьох компонентів і створює неповторний образ перекладача.

Актуальність дослідження зводиться до необхідності поглиблювати та розширювати знання у сфері художнього перекладу з наголосом на особливості індивідуального стилю перекладача.

Предметом статті є особливості використання перекладачем О. П. Логвиненком лексико-семантичних трансформацій (генералізації та конкретизації) як прояву його індивідуального стилю.

Об'єктом дослідження є такі оповідання Г. Белля та їх переклади: «Mein Onkel Fred» («Мій дядько Фред»), «Der Mann mit den Messern» («Людина з ножами») та «Die Botschaft» («Фах»).

Мета статті: порівняльний аналіз оригіналів оповідань Г. Белля і українських перекладів О. П. Логвиненка та виокремлення випадків уживання перекладачем генералізації та конкретизації.

Поставлена мета вимагає вирішення таких *завдань*: проаналізувати професійний компонент індивідуального стилю перекладача; опрацювати практичний матеріал та дослідити використання генералізації та конкретизації як складових індивідуального стилю О. П. Логвиненка.

Наукова *новизна* статті полягає в тому, що генералізація та конкретизація розглядаються не в ракурсі трансформацій як таких, а як складові індивідуального стилю перекладача.

Нижче представлені приклади використання конкретизації і генералізації та їхній вплив на кінцевий результат.

Конкретизація

Позитивні рішення

1. *«Das ist doch prachtvoll,* ***Mensch****…»* [Böll 1968, 33]. – *«Та це ж чудово,* ***хлопче****!»* [Белль 1989, 26]. Перекладач не вживає у перекладі нейтральну кличну форму «людино» і нехтує семантичною еквівалентністю на рівні слова, але зберігає адекватність на мовленнєвому рівні.

2. *Abenteuer* ***eines Brotbeutels*** [Böll 1968, 126]. – *Пригоди* ***солдатського клунка*** (заголовок оповідання Г. Белля)[Белль 1989, 105].

Brotbeutel – Beutel aus Segeltuch für die Marschverpflegung (von Wanderern, Soldaten) [Hueber 2003, 170].

Клунок – наповнена чим-небудь дорожня торба або мішок, пристосовані для носіння їх за плечима [http://sum.in.ua/ 435].

Перекладач доречно в даному випадку розширює переклад, додаючи слово «солдатський», а не перекладаючи просто «торба з провіантом», адже ця деталь дуже важлива і адекватно характеризує зміст та жанрову приналежність тексту оригіналу вже на рівні заголовку в перекладі.

3. *Ich fand seine Stimme ausgesprochen lächerlich, kümmerlich künstlich, wie Papierblumen und billigste* ***Schminke*** [Böll 1968, 40]. – *Його вихиляси видалися мені прикро вимучені, нестерпно жалюгідні, немов папіряні квітки чи найдешевша* ***помада*** [Белль 1989, 34].

Die Schminke – kosmetisches Mittel in Form von farbigen Cremes, Pudern, Fettstiften o. Ä., das besonders für die Gesichtshaut, Lippen, Augenbrauen zur Verschönerung oder (besonders in der Schauspielkunst) Veränderung des Aussehens benutzt wird [Hueber 2003, 526].

Помада – запашна косметична мазь, що є сумішшю жиру з ароматизованими речовинами. // Така мазь для фарбування губ [http://sum.in.ua/111].

Перекладач навмисно використовує конкретизацію, щоб в уяві читача виник чіткий і добре зрозумілий образ штучного голосу персонажа. За допомогою конкретизації перекладачеві вдається досягти підсилення значення порівняння.

4. *Beide Möglichkeiten veranlassten ihn, sich wütend über das Geschlecht unserer* ***Großeltern*** *auszulassen, dem wir…* [Böll 1968, 141]. – *В обох випадках він немилосердно кляв усе покоління нашого рідного* ***діда****, що йому ми...* [Белль 1989, 116].

Перекладач цілком виправдано вдається до конкретизації, адже у мові перекладу відсутній системний відповідник лексеми «Großeltern».

5. *Erst* ***war*** *Schweigen…* [Böll 1968, 28]. – *Спочатку за дверима* ***запала тиша****…* [Белль 1989, 20].

Западати – починатися, наставати (про вечір, ніч, темряву, тишу, мовчання і т. ін.) [http://sum.in.ua/238].

Конкретизація була доречною в цьому випадку, оскільки сталий вислів «запала тиша» набагато ближчий українському читачеві, ніж такі еквівалентні словосполучення, як: була тиша, настала тиша, було мовчання чи спочатку мовчали і т. п.

6. ***Im Hintergrund*** *tauchte eine muskulöse… Männergestalt auf...* [Böll 1968, 29]. – ***Десь за її спиною*** *виросла дебела чоловіча постать* [Белль 1989, 20].

Hintergrund – hinterer, abschließender Teil des Blickfeldes bzw. des im Blickfeld liegenden Raums, Bereichs (von dem sich die Gegenstände abheben) [Hueber 2003, 327].

Використавши конкретизацію «десь за її спиною», перекладач, наче наблизив читача до самих персонажів, що значно полегшує сприйняття тексту і створює реалістичні візуальні образи в уяві реципієнта.

7. *... während ihre Linke mit den ärmlichen* ***Dingen*** *spielte* [Böll 1968, 30]. – *... а лівою перебирала той убогий* ***скарб*** [Белль 1989, 22].

Das Ding – nicht näher bezeichneter Gegenstand, nicht näher bezeichnete Sache [Hueber 2003, 206].

Скарб – перен., хто-, що-небудь надзвичайної цінності, з винятковими достоїнствами, якостями і т. ін. // Людина або річ особливо потрібна, дорога для когось [http://sum.in.ua/ 252].

Перекладач виправдано вдається до конкретизації і підкреслює тим самим всю цінність і важливість переданих речей для героїні оповідання, крім того, серед речей були і справді цінні: каблучка та годинник.

Рішення, що негативно позначилися на перекладі

1. *... die man heute mit dem harten **Wort** Diebstahl bezeichnen muss* [Böll 1968, 141]. – *... що його сьогодні означують шорстким **терміном** «крадіжка»* [Белль 1989, 117].

Термін – 1. слово або словосполучення, що означає чітко окреслене спеціальне поняття якої-небудь галузі науки, техніки, мистецтва, суспільного життя тощо. 2. розм., будь-яке слово, будь-який вислів. // Слово або вислів, що вживається в тому чи іншому середовищі, на певній території, людьми певного фаху [http://sum.in.ua/ 88].

Конкретизації в даному випадку можна було б уникнути, оскільки у читача слово «термін» здебільшого асоціюється з першим значенням.

2. *... dass ein uniformierter **Mensch** Onkel Fred mit heftiger Stimme aufgefordert hatte...* [Böll 1968, 142]. – *... що якийсь **добродій** у військовому мундирі гучним голосом звелів йому...* [Белль 1989, 118].

Добродій – 1. дорослий чоловік, переважно з привілейованих шарів суспільства. // Форма ввічливого звертання до такого чоловіка. 2. розм., те саме, що добродійник. 3. ірон., про лиху, ненависну, небезпечну людину [http://sum.in.ua/ 324].

Перекладач невиправдано надає перекладові іронічну конотацію, яка повністю відсутня в оригіналі.

Генералізація

Позитивні рішення

1. *Er ging voran, und wir traten in sein **Zimmer** zurück* [Böll 1968, 33]. – *Він рушив іти, і ми знову вернулися до його **житла*** [Белль 1989, 26].

Das Zimmer – (für den Aufenthalt von Menschen bestimmter) einzelner Raum in einer Wohnung oder in einem Haus [Hueber 2003, 713].

Житло – приміщення, пристосоване, призначене для життя людей; дім, оселя. // Взагалі місце для проживання, перебування [http://sum.in.ua/ 533].

У цьому випадку важко судити, чи перекладач правильно вчинив, вдавшись до генералізації, адже можна було б спокійно вжити слово «кімната» чи навіть «кімнатка» і тим самим підкреслити той факт, що персонаж жив незаможно. На нашу думку, прийняття таких рішень і є проявом індивідуального стилю перекладача.

2. *Er stand auf, ..., **knipste Licht an**...*[Böll 1968, 34]. – *... він підвівся, **ввімкнув світло**...* [Белль 1989, 27].

Anknipsen – durch Knipsen, Drücken des Schalters an-, einschalten [Hueber 2003, 101].

Семантика слова «вмикати» не містить звуку клацання, що цілком характерно для лексикону української мови. Тому перекладач цілком виправдано використав генералізацію і досяг концептуальності в перекладі.

3. *... und mir dieses hübsche kleine **Köfferchen** überbrachte* [Böll 1968, 35]. – *... і віддала оце **добро*** [Белль 1989, 28]**.**

Добро – сукупність належних кому-небудь речей, предметів, цінностей і т. ін.; майно [http://sum.in.ua/ 323].

Використання генералізації доречне у цій ситуації, оскільки автор робить наголос не на тому, що персонажу майже нічого не зосталось від батьків, а на тому, наскільки ці речі важливі для нього.

4. ... ***an vielen Ecken*** *tauchten nun Blumenstände auf*... [Böll 1968, 144]. – ... ***по багатьох місцях*** *з'явилися ятки з квітами* [Белль 1989, 120].

Die Ecke – Stelle, an der zwei Straßen zusammenstoßen; Straßenecke [Hueber 2003, 215].

«Квіти на розі вулиці» більше американсько-європейська реалія, тому перекладач вживає генералізацію і тим самим трохи одомашнює переклад.

Рішення, що негативно позначилися на перекладі

1. Перекладач упускає одну з ключових деталей вже на самому початку – у назві оповідання: ***der Mann*** *mit den Messern* [Böll 1968, 32]. – він перекладає як: ***людина*** *з ножами* [Белль 1989, 24], хоча наголос робиться на тому, що йдеться саме про чоловіка.

2. *«Zum Kotzen»,* ***sagte*** *Jupp* ***leise*** [Böll 1968, 32]**.** – – *Хай йому чорт! –* ***мовив*** *Юп* [Белль 1989, 24].

В оригіналі представлене словосполучення «*leise sagen*», що означає: тихо говорити, промовляти. Перекладач опускає прислівник у цьому дієслівному словосполученні, тим самим залишає виключно семантику слова «*sagen*».

Мовити – висловлювати вголос свої думки; говорити, казати [http://sum.in.ua/ 769].

Крім того, після репліки Юпа Логвиненко ставить знак оклику, який відсутній в оригіналі, тим самим він кардинально змінює настрій твору, що в даному випадку не зовсім виправдано.

3. ...*er*... *hing meinen Mantel auf, dann seine* ***Windjacke*** [Böll 1968, 38]. – ... *він... повісив моє пальто й свою* ***куртку*** [Белль 1989, 32].

Windjacke – sportliche Jacke aus leichtem, meist wasserundurchlässigem Material, die gegen Wind und Regen schützt [Hueber 2003, 698].

Куртка – короткий верхній одяг, що наглухо застібається [http://sum.in.ua/ 413].

Хоча в даному випадку переклад можна вважати адекватним, а генералізацію виправданою, проте на рівні тексту даний прийом не є бажаним, оскільки втрачається деталь, яка відіграє важливу роль при відтворенні індивідуального стилю Г. Белля.

4. ... *anstatt nun hier zu* ***stehen***... [Böll 1968, 28]. – ... *аніж тепер* ***опинитися*** *тут*... [Белль 1989, 20].

Опинятися – 1. потрапляти куди-небудь, звичайно раптово, несподівано або дуже швидко. // Несподівано або випадково з'являтися де-небудь. // Потрапляти в яке-небудь становище (перев. незручне, невигідне); виявлятися в якомусь становищі. / Несподівано виявлятися де-небудь, у кого-небудь, невідомо як потрапляти кудись, до когось. 2. тільки док., розм., припинити рух; зупинитися [http://sum.in.ua/ 709].

Stehen – sich stehend an einem bestimmten Ort, einer bestimmten Stelle befinden [Hueber 2003, 571].

Дієслово «опинятися» не асоціюється в українського читача з дієсловом «стояти», тому така генералізація є недоречною.

5. *Das dunkelrote* ***Kleid***... [Böll 1968, 29]. – ... *темно-червона* ***одежина***... [Белль 1989, 21].

Das Kleid – zur Oberbekleidung von Frauen und Mädchen gehörendes, einteiliges Kleidungsstück, das den Ober- und Unterkörper [sowie die Arme] und die Beine (in unterschiedlicher Länge) bedeckt [Hueber 2003, 366].

Одежина – що-небудь з одягу; окрема складена, частина одягу [http://sum.in.ua/ 624].

У цьому випадку генералізації можна було уникнути, щоб не втрачати деталей.

Отже, з прикладів стає зрозуміло, що використання генералізації та конкретизації – не завжди вимушений крок. Найчастіше, це свідомий вибір перекладача, який є проявом його індивідуальності. О. П. Логвиненко надає перевагу конкретизації, тим самим він інколи спрощує переклад, робить його прозорішим і зрозумілішим для кінцевого читача. У свою чергу, вживання генералізації призводило до порушення індивідуального стилю автора, втрачалися важливі деталі.

Перспектива роботи полягає в дослідженні інших компонентів індивідуального стилю О. П. Логвиненка.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Академічний тлумачний словник української мови (1970-1980) в 11 томах. Режим доступу: http://sum.in.ua/
2. *Белль Г.* Твори: В 2 т.: Пер. з нім. / Передмова Д. Затонського. – К.: Дніпро, 1989. – Т.1 – 798 с., Т.2 –752 с.
3. *Науменко А. М.* Складові індивідуального стилю перекладача // Наукові записки. – Випуск 89(1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2010. – С. 25-31.
4. *H. Böll*. Mein trauriges Gesicht. Erzählungen und Aufsätze. – Verlag Progress. – Moskau, 1968. – 366 с.
5. Hueber Wörterbuch. Deutsch als Fremdsprache. – Dudenverlag, 2003. – 768 S.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2014 р.

Ковальчук И. С., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ГЕНЕРАЛИЗАЦІЯ И КОНКРЕТИЗАЦИЯ КАК КОМПОНЕНТЫ ИНДИВИДУАЛЬНОГО СТИЛЯ ПЕРЕВОДЧИКА
(на материале переводов рассказов Г. Бёлля)

Статья посвящена исследованию лексико-семантических трансформаций (генерализации и конкретизации) как компонентов индивидуального стиля переводчика О. П. Логвиненко.

Ключевые слова: *компоненты индивидуального стиля переводчика, генерализация, конкретизация, позитивные и негативные переводческие решения.*

Kovalchuk I, Master Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

GENERALIZATION AND CONCRETIZATION AS COMPONENTS OF THE TRANSLATOR'S INDIVIDUAL STYLE
(Based on the Translations of H. Böll's Short Stories)

The article focuses on the research of lexical-semantic transformations (generalization and concretization) as components of the individual style of translator O. P. Logvynenko.

Keywords: *components of translator's individual style, generalization, concretization, positive and negative translator's decisions.*

УДК81'373.612.2=521+22.05

Козирєв Є. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ МЕТАФОР ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розглянуто специфіку та головні труднощі перекладу метафор, які зустрічаються в тексті Біблії, і проаналізовано способи їх розв'язання в японськомовних перекладах різних християнських конфесій. Окреслено вплив біблійної метафори на сучасну японську фразеологію.

Ключові слова*: Біблія, метафора, японська мова, переклад, релігійна комунікація.*

За даними, оприлюдненими Центральним розвідувальним управлінням США, понад третина населення нашої планети є християнами. Постмодерні рефлексії [4] та стирання політичних, географічних та інформаційних бар'єрів дають змогу культурній розмаїтості активно приходити на зміну закритості та відгородженості. Протестантські конфесії характеризуються неабиякою здатністю адаптуватися до глобалізаційних процесів. Більш традиціоналістичні – католицизм та православ'я, хоча й вони поступово змінюються та модифікують культ відповідно до об'єктивних умов існування та функціонування.

Цілком виправданим вважаємо твердження, що практика біблійного перекладу була, є і лишається чи не найголовнішим етапом релігійної комунікації. Саме у книгах біблійного канону зосереджено світобачення, світовідчуття, принципи мирського та духовного життя християнина. Символи віри, тлумачення, проповіді, письмово зафіксовані та імпровізовані молитви – всі ці комунікативні засоби базуються на Святому Письмі. Важливою частиною міжкультурної комунікації (під якою ми розуміємо «адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що належать до різних національних культур» [2]), у релігійній сфері є система культурних

архетипів [4], які формуються на основі релігії та міфології. Задля правильного функціонування комунікаційної системи вона повинна мати свою мову та пам'ять (соціальна пам'ять, збережена в певних релігійних традиціях) і культурні коди, тобто програму переробки інформації [4]. Тож важливим є аналіз саме конфесійної мови, оскільки те, яку мову використовують ті чи інші представники етносу і соціальних груп як конфесійну, який ступінь її поширення та яка відповідність типу віросповідання і мови – усі ці питання не можуть не цікавити і етнографію, і соціологію, і етнолінгвістику [2]. Релігійний текст є дуже своєрідним: в ньому наявні мовні знаки, не властиві звичайній повсякденній мові, яким приписуються певні трансцендентні властивості: магічна сила, божественне походження, святість чи гріховність та ін. [3] Саме така комплексність проблеми і становить труднощі для перекладу текстів національними мовами.

Дослідження способів перекладу метафор нерозривно пов'язане з визначенням природи метафори як такої. Окрім класичного підходу до природи метафори як до риторичного, лінгвістичного явища, існує інший – когнітивний. Сутність його перш за все полягає в осмисленні та переживанні явищ одного роду в термінах явищ іншого роду. [6] За словами відомого когнітивіста А. Вежбицької, «метафори… являють собою цінні та незамінні інструменти пізнання» [7]. Отже, метафора – елемент мови, що відіграє важливу роль як у її структурі, так і в когнітивному процесі.

Загалом переклад метафори виглядає як двоетапний процес: спершу визначається лексичне та образне значення слова або виразу, після чого підбирається еквівалент із подібними значеннями у мові перекладу. Набагато складнішим є процес перекладу метафор, які або не мають еквівалентів у лінгвокультурі мови перекладу, або якщо комунікативно-прагматичну мету перекладу метафори не можна відокремити від її культурного фону, відтворення специфіки навколишньої дійсності. Метафора, як засіб, навантажений однаковою мірою семантично та образно, у перекладі повинна виконувати ті самі функції, що і в мові оригіналу: небажано жертвувати смислом заради збереження «орнаментальності». І навпаки, нехтування образністю, «деметафоризування» (Я. де Ваард) оригінального тексту призводить до збіднення вихідного послання. Переклад метафор неможливо зобразити як перелік абстрактних правил, він повинен залежати від структури та функцій кожної окремої метафори в контексті культури [5]. Нині існує низка підходів, які можна розділити на три основні твердження. Згідно з першим, переклад метафори *принципово неможливий*. На цих засадах стоять вчені Ю. Найда та М. Деґат, стверджуючи, що будь-яка спроба перекласти метафору призводять до створення нової. Згідно з іншим підходом, метафори є *повністю перекладаними* в контексті загальної теорії перекладу (К. Мейсон). Нарешті, третій спирається на ідею про те, що метафори можливо перекласти, але переклад *обмежений умовами міжлінгвістичної еквівалентності*, і ступінь її перекладаності залежить від функцій, які вона виконує в тексті (П. Ньюмарк, Ван ден Брок).

Усе зазначене повною мірою стосується такого явища, як біблійна метафора. Донині точаться дискусії щодо самої можливості «викультуровування» християнського вчення з його культурного контексту. Однак, якою б мовою не проповідував Ісус Христос, якими б культурно забарвленими не були його власні слова, все ж

комунікацію було орієнтовано на універсальність для всіх країн та народів: «*Ідіть по цілому світові, та всьому створінню Євангелію проповідуйте!*» (Марка 16:15). Головною проблемою у дослідженнях біблійних метафор більшістю екзегетів постає відсутність транскультурної перспективи: гіперболи та парадокси розглядаються в культурному вакуумі, ніби вони є лише особистим ідіостилем мовця або автора. Насправді ж такі іноді «абсурдні» метафори були невіддільною частиною культурної традиції, до якої належала історична особистість Христа, і повністю вписувалися в дійсність давньоєврейської поетичної образності [7].

В історії японськомовних перекладів представники протестантських конфесій виявили себе найактивнішими перекладачами. Ними було створено перший повний переклад під назвою *Мейджі Ґен'яку Сейшьо* 明治元訳聖書 (1887 р.) та більш новий, виправлений *Тайшьо Кай-яку Сейшьо* 大正改訳聖書 (1917 р.), обидва виконаних класичною японською письмовою мовою бунґо. У 1954 р. Японським біблійним товариством (ЯБТ) *Ніхон Сейшьо Кьокай*日本聖書協会 було видано перший повний переклад Біблії розмовною мовою коґо, *Коґо-яку Сейшьо*口語訳聖書, а у 1987 р. – новий міжконфесійний розмовний переклад *Шін-кьодо-яку Сейшьо* 新共同訳聖書. Японська православна церква використовує бунґо-переклад Рівноапостольного Миколая Японського (Касаткіна), який він виконав разом із учнем та головним помічником Павлом (Накаї) Цуґумаро та вперше виданий у 1901 р. Від часу першого видання і до сьогодні цей переклад перевидається майже без змін. На жаль, повного православного перекладу Вітхого Заповіту японською мовою досі не існує.

Розглянемо деякі приклади біблійних метафор у японськомовних версіях перекладу різних християнських конфесій.

Зі словом *хліб* пов'язано цілу низку метафоричних виразів у тексті Біблії. Чи не найвідоміший із них – це прохання, звернене до Бога у молитві «Отче наш»: «***Хліба** нашого насущного дай нам сьогодні*» (Мт. 6:11). Метафоричне значення слова ***хліб*** (ц.-с. хлѣбъ), в руській культурі увійшло у щоденний ужиток (напр., *писати вірші – це мій хліб*), і в цьому повністю аналогічне давньогрецькому слову ἄρτος, вжитому в грецькому тексті Євангелія. Воно позначає їжу в цілому, усе те, що необхідне людині для її існування, у тому числі також і «їжу духовну». У японському православному перекладі, як і в протестантському бунґо-перекладі, воно відображено словом ***кате*** 糧 («*їжа, продовольство*»), що також утворює фразеологічні словосполучення ***кокоро-но кате*** 心の糧 («*духовна їжа*») та ***іночі-но кате*** 命の糧 («*основа життя*»). Розмовний переклад Японського біблійного товариства пропонує спрощене, утилітарне ***шьокумоцу*** 食物 («продукти харчування»), суттєво звужуючи семантику.

Іншим прикладом може слугувати вираз «*Я **хліб** життя!*» (Івана 6:48). У грецькому тексті зустрічаємо те саме ἄρτος, але на вибір лексики для перекладу накладається контекст. У даному випадку слово *хліб* вжито у більш буквальному значенні: Христос протиставив «*хліб-манну небесну*», яку Бог подав євреям у їхніх скитаннях та «*хліб істинний*», тобто такий, що насичує не на деякий час, а дає вічне життя: «*Пильнуйте не про поживу, що гине, але про поживу, що зостається на вічне життя, яку дасть нам Син Людський*» (Івана 6:27). Японський православний переклад у якості еквівалента оперує словом ***мочі*** 餅 («*рисівник*»), наближуючи його до

японської культурної традиції「我は生命の餅なり」(«*я – рисівник життя*»), у той час як у перекладах ЯБТ та протестантів ужито лексему ***пан*** パン(запозичене з порт. «*хліб*»). Варто зауважити, що слово *пожива* (ц.-с. брашно; гр. βρῶσις «їжа») японською мовою перекладено аналогічно до слова *хліб* у Молитві Господній – ***кате*** та ***шьокумоцу***. Метафоричне вираження себе через образ хліба, Божої благодаті – яскравий приклад Христового стилю мовлення. Образність мовлення, як свідчить текст Біблії, не була повністю зрозумілою навіть тогочасним слухачам, які іноді сприймали вчення цілком буквально: «*Наші отці їли манну в пустині, як написано:* ***Хліб*** *із неба їм дав на поживу*» (Івана 6:31).

У Вітхому Заповіті слово *хліб* також вживається у метафоричному значенні: «*Бо вони* ***хліб безбожжя*** *їдять, і вино грабежу попивають*» (Приповісті 4:17), але в цьому випадку основне значення давньоєврейського слова לֶחֶם – «їжа, продовольство», що відображено в церковнослов'янському перекладі: «тји бо питаютсz **пищею** нечестіz@@@». Означене давньоєврейське слово своєю полісемантичністю близьке до японського слова ***меші/го-хан***飯 («варений рис, їжа»). Злакова їжа складає основу раціону більшості культур, що зумовлює постійні семантичні перетини та зсуви (пор. ц.-с. брашно та укр. *борошно*). Проте, оскільки католико-протестантські переклади здійснювалися через англійську мову або звірялися з англомовним варіантом («*For they eat* ***the bread*** *of wickedness...*»), в обох варіантах ужито слово ***пан***.

Деякі суто біблійні метафори, образність яких цілком уписується в картину світу біблійної реальності, але при цьому є винятково культуроспецифічними, можуть також перекладатися без змін у формі та змісті. Наприклад, у книзі Єремії зустрічаємо: «*Єгипет… та всіх, хто волосся довкола стриже, хто сидить на пустині, всі оці люди* ***необрізані****, а ввесь дім Ізраїлів* ***необрізаносердий****!..*» (Єремія 9:25). У єврейській традиції обрізання – акт посвячення людини Богу. Під тими, хто «*волосся довкола стриже»*, розуміються араби, ритуальне обстригання волосся яких не має нічого спільного зі *справжньою вірою* (розуміємо – іудаїзмом). У той же час із ними порівнюються і іудеї, котрі обрізані фізично, але при цьому далекі від Бога та не мають «*обрізання*» у своїх серцях. Японською мовою слово «необрізаносердий» передано дослівно виразом «*той, який не пройшов обрізання*»: ***кацурей-о укедзу*** 割禮をうけず (бунґо), ***кацурей-о укетеінай*** 割礼をうけていない (розм.) Така складна алегорична екстраполяція може бути цілком незрозуміла як японцям, так і культурно християнським народам, а тому потребує екзегетичного тлумачення.

Ще однією проблемою для японських перекладачів Святого Письма виявився переклад номінативної (лексикалізованої) метафори «*Геєнна* [*огненна*]». Саме по собі слово *геєнна* – транслітерація з грецького відповідника, взятого з арамейського גֵּהִנָּם «Долина Гінном». Цей географічний об'єкт був розташований на південному заході колишнього Єрусалиму і свою недобру славу здобув через практику ритуального жертвоприношення (спалювання) немовлят в жертву язичницьким богам, яке там проводилося. Згодом, після знищення місць ідолопоклонства юдейським церем Йосією, долину деякий час використовували для спалювання тіл злочинців. Цей топонім Ісус Христос вживав під час проповідей, і зустрічається він декілька разів саме у Новому Заповіті. Вочевидь, на той час образ місця, де постійно горить вогонь,

у якому згорають людські тіла, справляв на людей такі ж враження, як на наших сучасників – газові камери та крематорії, а тому, зважаючи на радикальність у висловах Христа, така метафора, будучи живою, цілком передавала жах хай навіть безліч разів описаного, так все ж абстрактного та досі небаченого пекла.

В японській мові наявне слово, що виступає еквівалентом біблійного *пекла* – ***джіґоку*** 地獄. Вказана лексема – буддійський термін (санскр. **नरक** ***нарака***), що позначає найнижчий світ переродження в сансарі. Подібно до пекла християнського, туди потрапляють душі людей внаслідок грішних діянь. Головною відмінністю різних японських перекладів Нового Заповіту є неоднаковий підхід до перекладу реалії. Так, у католико-протестантському бунґо-перекладі в більшості випадків уживається транслітероване слово ***ґехена***ゲヘナ, тобто текст перекладу за формою наближено до оригіналу. У розмовному перекладі використано слово ***джіґоку***, що передає семантику вислову. Однак найцікавіший варіант запропоновано православними перекладачами – ієрогліфічне написання слова ***джіґоку*** 地獄 супроводжується фонетичною транскрипцією зі звучанням ***ґеенна***ゲエンナ. Завдяки цьому специфічному прийому який у японському мовознавстві називається **атеджі** (当て字) – надання словам невластивого читання – збережено одночасно і форму, і семантику. Нині ж, коли дана метафора у православному християнському світі стала мертвою, таку особливість важко переоцінити. Пор.:

«[*а хто скаже дурний,*] *підпадає* ***геєнні*** *огненній*» (Матвія 5:22)
ПРАВ.: 者は火の地獄に干らん
РОЗМ.: 地獄の 火に 投込まれる
БУНҐО: ゲヘナの 火にあふべし

«[*хто має владу, убивши,*] *укинути в* ***геєнну***» (Луки 12:5)
ПРАВ.: 地獄に投ずる
РОЗМ.: 地獄に投げ込む
БУНҐО: ゲヘナに投なげ入る

«[*запалює круг життя, і сам*] *запалюється від* ***геєнни***» (Якова 3:6)
ПРАВ.: 地獄燃さる
РОЗМ.: 地獄の火で焼かれる
БУНҐО: 地獄より燃え出でる

До речі, варто зауважити, що і в російському синодальному перекладі, і в церковнослов'янській Єлизаветинській Біблії вітхозавітне слово ***шеол*** שְׁאוֹל («*могила, царство мертвих*») передано синонімами *ад* та *преисподняя*: «и3збавитъ душу мою2 и3з8 руки2 ***ѓдовы***», «*избавит душу мою от власти* ***преисподней***», хоча первісно воно не означає покарання за гріхи. До шеолу, згідно з доктриною іудаїзму, потрапляють усі померлі, незалежно від того, яким життям вони жили, і тому більш вдалим, хоча й, імовірно, менш зрозумілим для більшості читачів, вважаємо переклад митрополита Огієнка: «*визволить Бог мою душу із влади* ***шеолу***» (Псалми 48:16).

Одним зі способів перекладу слів, вжитих у метафоричному значенні є калькування. Яскравим прикладом слугує переклад метафори Агнець, або Агнець Божий. Ця метафора у більшості є однією з номінацій Ісуса Христа: «*Оце* ***Агнець Божий****, що на Себе гріх світу бере!*» (Івана 1:29). В усіх японських перекладах ужито вираз

камі-но кохіцуджі («*ягня Бога*»), але при цьому з різним написанням. У розмовному перекладі застосовано сучасну графіку: 神の小羊(«*маленька вівця*»), у той час як православний переклад оперує специфічною застарілою ієрогліфікою神の羔. У бунґо-перекладі вжито китаїзм зі зміненим порядком знаків: 神の羔羊. Аналогічно до цього і сам Христос називає своїх учнів паствою – *ягнятами, вівцями*: «*Промовляє йому: Паси* ***ягнята*** *Мої!*» (Івана 21:15) та «*Промовляє йому: Паси* ***вівці*** *Мої!*» (Івана 21:16). У грецькому першоджерелі вжито слова ἀρνίον («*ягня*») та πρόβατον («*вівця*»), що відображено і в японських перекладах: пор. 我が羔を牧せよ («*паси моїх* ***ягнят***») та我が羊を牧せよ («*паси моїх* ***ягнят***»).

Деякі біблійні метафоричні максими внаслідок «приживлення» християнської культури сформували ідіоматичні вирази та увійшли у щоденний вжиток сучасних японців. Їх відповідники є також в українській та деяких інших мовах. Яскравим прикладом є вислів ***бута-ні шінджю***豚に真珠 («*метати бісер перед свиньми*»), скорочений варіант фрази眞珠を豚の前に投ぐな «*не розсипайте перел своїх перед свиньми*» (Матвія 7:6), сказаний Ісусом Христом під час нагірної проповіді як застереження, аби учні його не витрачали дорогоцінні слова та мудрість Божу на тих, хто не здатен чи не бажає їх сприймати. Приклад уживання зустрічаємо в «Листі до вчителя С» японської письменниці Юріко Міямото:「希わないものに何故無理にもやらなければならないのか、豚に真珠だ」(«*То навіщо ж даремно давати їм те, чого вони самі не бажають?* ***Метати бісер перед свиньми!***»). Цікаво, до речі, що в японській мові наявна еквівалентна ідіома, яка звучить ***неко-ні кобан*** 猫に小判 («*червінці коту*») та вживається, аби підкреслити безглуздість давання цінних речей тому, хто не усвідомлює їхньої цінності. Інша схожа паремія – ***ума-но мімі-ні нембуцу***馬の耳に念仏 («*молитися коневі у вухо*»).

Ще одна ідіома, подібна до християнської, – ***саджьо-но рокаку***砂上の楼閣 («*за́мок на піску*»), яка позначає гарне зовні, але неґрунтовне творіння: 「いかにも立派な計画に見えたが、結局は砂上の楼閣に過ぎなかった」«*Яким би чудовим не виглядав цей план, він все ж не більш як замок на піску*» (п. с.). Цілком імовірно, що цей вислів сягає сюжету Христової алегорії про чоловіка, який побудував свій дім на непридатному для цього місці: «*А кожен, хто слухає цих Моїх слів, та їх не виконує, подібний до чоловіка того необачного, що свій* ***дім збудував на піску***» (Матвія 7:26).

Окрім того, існує ще низка виразів, що стали засобами щоденного спілкування серед японців:

- 目には目を、歯には歯を («Око за око, зуб за зуб», Левит 24:20)
- 目から鱗 («*Луска з очей*», Дії апостолів 9:18)
- 人はパンのみ生きるにあらず («Не хлібом самим живе людина», Повторення закону 8:3) тощо.

Отже, метафоричне переосмислення навколишнього світу, як життєвий досвід людини, охоплює її враження, оцінки, спостереження, які в рамках релігійного контексту набувають сакрального значення. Будь-який текст розширює межі мови, а отже й культурний світ людини, особливо якщо це текст Біблії [1]. Метафора, окрім оціночної функції, нерідко виконує функцію номінативну, називаючи нове поняття вже відомим словом, або навпаки. А це в свою чергу не лише збагачує словниковий

запас самої людини та розвиває її образне мислення, а й удосконалює лексичний апарат мови. Переклад метафор загалом та біблійних зокрема – процес неоднорідний та не рутинний, він потребує постійної активації усіх наявних мовних засобів, щоб якнайкраще зберегти форму та зміст. На відміну від звичайного художнього тексту, глибока прагматична адаптація та прямі ідіоматичні еквіваленти не підходять для перекладу Біблії, текст та образність якої необхідно зберігати. Разом із тим, вибір із синонімічного ряду, якщо це може покращити розуміння тексту читачем та не змінить його смислу, є припустимим та навіть бажаним. У випадку ж, коли навіть при наявності у мові перекладу необхідних для передачі тексту лексичних одиниць зміст метафори залишається недостатньо прозорим, на допомогу читачеві має прийти додаткова екзегетична література. Приклад «вкультуровування» християнських архетипів в японську лінгвокультуру через переклади Святого Письма засвідчує, що міжкультурна релігійна комунікація функціонує і є цілком плідною навіть за умов низької культурної спорідненості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Беерле-Моор М.* Живая Библия – живой язык. Почему мы переводим Библию на языки малочисленных народов? // Информационный бюллетень «Новости библейского перевода». М., 2000. № 3 (10) – 28 с.
2. *Герд А. С.* Введение в этнолингвистику: Курс лекций и хрестоматия. 2-е изд., испр. – СПб: Изд-во Санкт-Петерб. гос. ун-та. – 2005. – 457 с.
3. *Гойхман О.Я., Надеина Т.М.* Речевая коммуникация. Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. — М.: ИНФРА-М, 2007. – 272 с.
4. *Петрушкевич М.С.* Релігійні комунікації: християнський контекст. Монографія. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2001. – 228 с.
5. *Dagut, M. B.* Can “metaphor” be translated? // Babel: International Journal of Translation, 32: 1, 1976. – Pp. 21-33.
6. *Lakoff, G., Johnson, M.* Metaphors We Live By – Chicago: University of Chicago Press, 1980 – 256 p.
7. *Wierzbicka A.* What did Jesus mean? Explaining the Sermon on the Mount and the Parables in Simple and Universal Human Concepts – New York: Oxford University Press, 2001 – 528 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Козырев Е. В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СЛОЖНЫЕ СЛУЧАИ ПЕРЕВОДА БИБЛЕЙСКИХ МЕТАФОР НА ЯПОНСКИЙ ЯЗЫК

В статье рассматривается специфика и основные трудности перевода метафор, встречающихся в тексте Библии, а также анализируются способы их разрешения в японоязычных переводах различных христианских конфессий. Определено влияние библейской метафоры на современную японскую фразеологию.

Ключевые слова*: Библия, метафора, японский язык, перевод, религиозная коммуникация.*

E. Kozyriev, PhD Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv

This article deals with the peculiarities and major difficulties in translating the metaphors present in the text of the Bible and represents the main methods of their solving used in Japanese translations of various Christian confessions. In addition, the article defines the influence the Biblical metaphor had upon modern Japanese phraseology.

Keywords*: the Bible, metaphor, Japanese language, translation, religious communication.*

УДК 811.521’38

Комісаров К. Ю., к. філол. н., доц.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

ГОЛОВНІ СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ ЯПОНСЬКИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ

Розглянуто шляхи мовної реалізації характерних екстралінгвістичних ознак наукової інформації, а саме: логічної зв’язності, узагальненості, стислості, точності, беземоційності. Детально проаналізовано та проілюстровано прикладами головні особливості вживання складнопідрядних речень у текстах науково-технічного стилю сучасної японської мови. Аргументовано актуальність урахування стильових особливостей японських науково-технічних текстів у процесі перекладу.

Ключові слова: *науково-технічний текст, стиль мови, екстралінгвістична ознака, умовні конструкції, інформативний переклад, зіставний аналіз.*

Актуальність цієї розвідки зумовлена передусім тим фактом, що перекладачів японських науково-технічних текстів наразі в Україні майже не готують. Так,

зокрема, А. Р. Медведів констатує, що мовно-літературні зв'язки України з Японією на сьогоднішній день обмежуються художньою та навчальною літературою і майже ніяк не пов'язані з літературою науково-технічною, яка, поза сумнівом, в останні десятиліття є не менш цікавою й актуальною для українських науковців та інженерів, ніж європейська та американська [4, с.8]. Технічні ж фахівці у більшості випадків не володіють ані достатніми знаннями з японської мови, ані перекладацькими навичками. Отже, японські науково-технічні тексти потребують сьогодні масштабного наукового опрацювання, результати якого будуть повсякчас враховуватися у перекладацькій діяльності. У зв'язку з цим і постала потреба виявити головні стильові особливості таких текстів і показати механізм їх урахування при перекладі.

Говорячи про стильові ознаки науково-технічних текстів, слід насамперед згадати, що стиль мови регламентується екстралінгвістичними і лінгвістичними чинниками, а наукова мова призначена для адекватної передачі наукової інформації. Її характерними екстралінгвістичними ознаками є логічна зв'язність, узагальненість, стислість, точність, відсутність емоційності [2, с.7]. Розглянемо кожну із зазначених ознак докладніше.

Логічна зв'язність підкреслюється спеціальними засобами і досягається шляхом ретельного відбору лексичних одиниць, використання речень відповідних типів, застосування виразної можливості порядку слів тощо. У якості спеціальних засобів зв'язку в японському простому реченні використовуються відмінкові показники (格助詞) і післяйменники (後置詞), які виражають відношення між присудком та іншими членами речення, а у складному реченні – сполучники (接続詞) та форми інфінітивного присудка, що уточнюють відношення між частинами складного речення. Між реченнями вживаються сполучники, сполучні та вступні слова, що виражають відповідні логічні відношення.

Логічність викладу забезпечується на синтаксичному рівні, зокрема, використанням чималої кількості підрядних означальних речень (присубстантивні, 連体修飾, та приакцидентні, 連用修飾, означення), субстантивованих конструкцій, стійких граматичних сполучень тощо.

Взагалі, оскільки у науковому викладі інформації дуже помітним є відокремлення головного від другорядного, то найзручнішим способом вираження думки вважається використання складнопідрядних речень, в яких смислові відношення між предикативними частинами виразити набагато легше, ніж у складносурядних.

За нашими підрахунками, у текстах науково-технічного стилю сучасної японської мови приблизно вісімдесят відсотків усіх речень становлять саме складнопідрядні, і це переважно умовні конструкції (条件表現). Вони допомагають оформити складні логіко-поняттєві зв'язки. Науковий виклад матеріалу потребує виявлення причинно-наслідкових зв'язків та обумовленості явищ для аргументації думки автора. Саме це певною мірою пояснює той факт, що в опрацьованих науково-технічних матеріалах виявляються умовні конструкції практично всіх типів, які можна виділити за логіко-граматичним принципом. Зустрічаються навіть багатокомпонентні речення з декількома умовними формами, наприклад:

これは単文レベルでは非文にならなくても、複文になると主節と従節の視点の一貫性を欠くことになり、よりいっそう母語話者(NS)に不自然さを感じさせたり、さらに、そこに主語省略が加わると「ねじれ文」となり聞き手に誤解を与えたりすることになる。[9, c.104]

Можливо, на рівні простого речення це не спричинить зрушення, однак, якщо говорити про складне речення, то це може призвести до втрати єдності точки зору у змісті головної та підрядної частин, і носії мови (NS) відчують неприродність вислову; якщо ж до цього додати ще й опускання підмета, речення зазнає «викривлення», і співрозмовник може невірно вас зрозуміти.

У якості засобу зв'язку предикативних частин кондиційних речень у науковому стилі мовлення часто використовується сполучник と. І це не є випадковістю, оскільки цей сполучник має властивість виражати досить сильну обумовленість реалізації змісту головної частини реалізацією змісту підрядної. Найчастіше його можна зустріти у реченнях, якими мовець описує принцип роботи машин чи механізмів, фізіологію живих організмів, природні явища тощо.

しかし、すべてのブロックにフィルタを採用されると、
逆に帯域制限した画像しか得られなくなる。[10, c.91]

Однак, якщо у всіх блоках застосувати фільтри, то, навпаки, можна буде отримати лише зображення, обмежене смугою.

Наступними за частотністю використання в науково-технічних текстах сучасної японської мови є конструкції з формою ば. Однак слід зазначити, що здебільшого такі речення можна зустріти, насамперед, у науково-популярних текстах, де наявна певна установка на адресата:

心理学の用語で言えば、この傾向は「認知的強調」と呼ばれますが、この「認知的強調」の特にめざましい例が「理想化」という名で呼ばれているものです。[11, c.209]

Якщо висловлюватися психологічними термінами, то ця тенденція називається «свідоме підсилення», однак найбільш вражаючим прикладом цього «свідомого підсилення» є явище, яке має назву «ідеалізація».

Спостереження свідчать, що у науково-технічних текстах досить рідко зустрічається умовна форма たら. Вірогідно, це пояснюється, передусім, її побутово-розмовним забарвленням, невисоким ступенем обумовленості між предикативними частинами, які вона з'єднує.

Причинно-наслідкові конструкції у текстах наукового стилю представлені здебільшого формою ので і, меншою мірою, серединною формою (て).

顆粒球と単球には食作用があり、体内に侵入した細菌などを
とり込むので、細菌感染があると増加する。[7, c.20]

Оскільки гранулоцити та моноцити мають поглинальний ефект, і поглинають мікроби, які потрапили до організму, їх кількість збільшується, якщо відбувається зараження мікробами.

これら、フレーム間／内、動き補償オン／オフなどのマクロブロック属性情報は、サイド情報として送られるので、フィルタオン／オフ選択の基準は設計の自由にまかせられている。[10, c. 91]

Оскільки інформація макроблоків, така як включення та виключення рухової компенсації, надсилається у середині кадру або між кадрами в якості бокової інформації, вибір стандарту включення та виключення фільтрів залишається на розсуд розробника.

Цікавим є факт, що, скажімо, у розмовному стилі форма ので використовується, переважно, у випадках, коли має місце чітка установка на адресата інформації з урахуванням його соціального чи вікового статусу, а також ситуації:

頭痛がひどいので、早退してもいいでしょうか。

У мене сильний головний біль. Чи не дозволите піти раніше?

Існує також думка, що ので порівняно, наприклад, з たら має властивість пом'якшувати висловлювання, полегшувати його сприйняття співрозмовником та певним чином регулювати взаємини комунікантів. Якщо ж говорити про науково-технічні тексти, то згадані стилістичні можливості у цьому випадку навряд чи реалізуються. Науковий виклад інформації використовує цей формальний засіб для передачі стійкого причинно-наслідкового зв'язку. При цьому оцінний та емоційний мікрокомпоненти значення майже не виявляються.

Що стосується допустових конструкцій у текстах науково-технічного стилю, то в переважній більшості це речення з формою ても між предикативними частинами.

テレビジョン方式が異なっても直接接続できる機能を持たせる。[10, c.85]

Тут передбачено функцію, яка робить можливим безпосереднє підключення, навіть якщо телевізійний стандарт відрізняється.

たとえわずかな誤差であっても、符号化のたび発生する誤差は、フレームメモリの中に蓄積され、ついには目に付く雑音となってしまう。[10, c.89]

Незважаючи на те, що це незначна розбіжність, та розбіжність, яка буде виникати під час кожного кодування, зберігатиметься у кадровій пам'яті і в результаті перетвориться на помітний шум.

Якщо говорити про протиставні форми, то їх у текстах науково-технічного стилю зустрічається здебільшого дві: が та 但し. Японська форма が є досить частотною для цього стильового різновиду (іноді вона зустрічається до 10-15 разів на одній стандартній сторінці) і широко використовується в текстах різної тематики,

що робить її зручним перекладацьким відповідником до багатьох протиставних форм в інших мовах.

これらの血球は骨髄でつくられるが、リンパ球は主に
リンパ節・胸腺・脾臓でつくられている。[7, c.20]

Ці кров'яні тільця утворюються у кістковому мозку, а лімфоцити утворюються переважно в лімфатичних вузлах, у тимусі та в селезінці.

但し – це сполучне слово, яке завжди стоїть на початку речення і зв'язує це речення із попереднім за аналогією до того, як сполучники підрядності зв'язують частини складнопідрядного речення. Воно відрізняється від сполучника が тим, що вживається переважно у письмовому варіанті мовлення і майже ніколи не використовується у розмовному стилі. Окрім того, порівняно з が, парадигма значень但し не така розгалужена, і це знаходить своє відображення у функції цього сполучного слова – воно чітко сигналізує про те, що зараз буде висловлено уточнення чи обмеження щодо змісту попереднього речення, щось буде протиставлятися тому, про що говорилося. が ж, передусім, слугує для того, щоб адресат повідомлення зробив паузу між логічно закінченими відрізками інформації. І тільки після цього у реципієнта відбувається розкриття та інтерпретація протиставних відношень між предикативними частинами сприйнятого речення:

……習得状況がよい。ただし、今後「てもらう」「てくれる」
別の習得状況を調べる必要がある。[9, c.107]

...умови для засвоєння є сприятливими. Однак, згодом виникає потреба пошуку умов засвоєння окремо конструкцій «те морау» та «те куреру».

双方とも静止画像もしくは対話形グラフィックス（interactive graphics: カメラの前で図を描きながら説明するなど）も可能とする。ただし、高解像度画像（CCIR 601等）の転送は別アルゴリズムによる。[10, c. 84]

В обох випадках передбачена можливість використовувати статичне зображення або інтерактивну графіку (intractive graphics: наприклад, робити пояснення, малюючи схему перед камерою). Проте, передавання зображення з великою кількістю пікселів (CCIR 601 тощо) відбувається за іншим алгоритмом.

І тут варто ще раз пригадати, що таке науково-технічний текст у принципі. Це, за словами Ю. В. Пиввуєвої та К. В. Двойніної, «чітка інформація, що призначена для використання у чітко визначеній галузі й має визначений смисл» [5, с.172]. А отже, робота з науково-технічними текстами має проводитися за установленими для неї правилами, які суттєво відрізняються від правил роботи з художніми текстами, адже, як уже зазначалося, текстам науково-технічного стилю притаманна відсутність емоційності. У свою чергу, «відсутність емоційності як стильової риси, передбачає безособовість викладу, відсутність займенників першої та другої особи однини, а також суб'єктивно-оцінних прикметників, переважаюче використання пасивних та дієприкметникових дієслівних форм» [4, с.11].

Як відомо, японська мова належить до мов типу S–O–P (суб'єкт – об'єкт – предикат), що отримує вираження у фіксованому порядку слів: підмет, додаток, присудок, причому підмет передує присудкові. Обставини місця і часу, здебільшого, знаходять своє вираження на початку речення. Такий прийом, як інверсія (і, тим паче, парцеляція) у науково-технічному тексті не є припустимим.

Як констатує, зокрема, Н. В. Кутаф'єва, точність і простота викладу досягається також за рахунок фіксованої довжини речень і абзаців, співвідношення ієрогліфів у реченні. Японські автори посібників з написання технічних статей провели дослідження між довжиною речення (довжина оцінювалася як кількість слів, складених з ієрогліфів) і ступенем його читабельності: якщо в реченні менше 30 ієрогліфів, речення легко читається, якщо 40-45 ієрогліфів, читається без особливих ускладнень, а якщо ж у ньому більше 70 ієрогліфів – практично не піддається інтерпретації. Довжина абзаців не повинна перевищувати 200 знаків. Також була простежена залежність між процентним співвідношенням використаних ієрогліфів і ступенем читабельності тексту: якщо текст складається на 20% з ієрогліфів, він читається легко, на 30% – без ускладнень, на 35-40% і більше – сприймається дуже важко [2, с.8]. Це підтверджують і наші спостереження.

Зазначені вище особливості не можна не враховувати при перекладі. І тут, насамперед, слід зауважити, що науково-технічний переклад як окремий жанр у загальній теорії перекладу зазвичай не виділяється, а вважається варіантом інформативного перекладу і у своїй основі має всі його головні принципи. Як відомо, текст друготвору при інформативному перекладі лише повідомляє інформацію і не має жодного художнього ефекту, не призначений для справляння художньо-естетичного впливу на реципієнта.

З одного боку, інформативний переклад видається більш простим у виконанні, ніж художній, при якому окрім власне інформації необхідно передати ще й емоційне забарвлення першотвору. Проте, тут існують свої труднощі, про які необхідно повсякчас пам'ятати. Так, якщо при художньому перекладі є припустимими (а іноді – навіть бажаними) додавання та скорочення, різного роду модифікування тексту оригіналу, покликані служити передачі «не букви, а смислу» першотвору, то по відношенню до інформативного перекладу, а надто до перекладу науково-технічного, такі дії в більшості випадків вважаються неправомірними.

Окрему увагу варто приділити лексичному аспекту, а саме – тому, що пов'язано з науковою термінологією. Ми згодні з В. М. Манакіним у тому, що, відповідно до розмежування стилістичного компонента лексичного значення і функціонально-стильової приналежності слова, розбіжності за стилістичним параметром зручно поділити на два типи: а) слова, що відрізняються за емоційно-експресивними характеристиками, які складають частину їх смислового сприйняття; б) слова, що мають різну функціонально-стильову вживаність залежно від галузей, частотності, обмеженості тощо їх використання у мовах [3, с.199]. У зв'язку зі специфікою матеріалу дослідження, нас цікавить другий тип, оскільки, як уже зазначалося, аналіз емоційно-експресивних властивостей не є релевантним для науково-технічного стилю.

Цікаво, що відсутність необхідної термінології не вважається особливою перешкодою при перекладі науково-технічних текстів, адже терміни виробничого чи

наукового характеру доволі активно народжуються у процесі роботи відповідних кіл та установ і в короткі терміни засвоюються мовою. Науково-технічна термінологія постійно розвивається, і навіть поширені терміни можуть набувати нових значень.

Якщо говорити про особливості науково-технічної термінології сучасної японської мови, то варто одразу ж відзначити розвиненість синонімії. Так, на позначення одного й того самого поняття паралельно можуть використовуватися: а) слова китайського походження (漢語), питомо японські слова (和語) чи терміни, утворені комбінуванням перших і других; б) запозичення з європейських (переважно, з англійської) мов (外来語) чи терміни, утворені їх комбінуванням зі словами китайського походження; в) англійські абревіатури. Наприклад: 最終過熱器 = スパーヒーター = SH (Super Heater) *конвективний пароперегрівник високого тиску (КППВТ)*; 一次通風器 = 一次ファン = PAF (Primary Air Fan) *вентилятор гарячого дуття (ВГД)*; 電気式集塵装置 = コットレル = EP, ESP (Electrostatic Precipitator) *електрофільтр для уловлювання попелу в димових газах*. Також розповсюдженим є паралельне вживання повних та скорочених найменувань: 電熱面 = 伝面 *поверхня нагріву*; 水冷壁 = 水壁 *екран парового котла*.

За наявності синонімічних форм вираження думки в японській мові, запозичення з європейських мов вживаються зазвичай тоді, коли мовець прагне надати своєму висловлюванню певної експресивності, викликати у реципієнта відчуття новизни інформації, її сучасного характеру. У науково-технічному мовленні лексика 外来語 немає жодного стосунку до експресивності й не є засобом передачі емоційності. Передумовою такого паралельного використання є, вірогідно, постійне прагнення японських фахівців активно обмінюватися технічною інформацією зі спеціалістами відповідних галузей виробництва з інших країн, а головну функцію європейських запозичень у науково-технічному стилі ми вбачаємо у забезпеченні стислості та усуненні можливої двозначності, особливо у повсякденному спілкуванні з виробничих питань, а також під час співпраці з іноземними колегами через перекладача.

Попри те, що існують підстави розглядати науково-технічний переклад як дуже мобільний і не пристосований до якоїсь конкретної національної мови, певні стильові та жанрові особливості, що залежать від мови, для науково-технічних текстів виявити таки можна. Для цього необхідно перед здійсненням власне перекладу уважно ознайомитися з текстом оригіналу від початку й до кінця, оскільки інакше може трапитися так, що текст перекладу з якихось причин не буде сприйматися як єдине ціле, що, у свою чергу, призведе до суттєвих викривлень змісту.

У зв’язку з цим варто згадати про такий метод дослідження перекладу, як зіставний аналіз, і зокрема про третю та четверту його процедури [1, с.34-35]. Часто переклади можуть зіставлятися з оригінальними текстами мовою перекладу, і в такий спосіб можна доволі легко встановити, що мова перекладів є особливою підсистемою відповідної національної мови. Тут не йдеться про те, що під впливом іншомовного оригіналу перекладач може інколи порушувати норму та узус мови перекладу. У теоретичному плані великий інтерес становлять численні випадки, коли перекладач, свідомо чи підсвідомо, розширює комунікативні можливості мови перекладу, використовуючи такі стандартні прийоми перекладу, як запозичення, кальки, дослівний переклад, зміна частотності вживання окремих форм тощо.

Цілком зрозуміло, що такі відхилення, зумовлені прагненням якомога повніше відтворити зміст оригіналу, складають своєрідну перекладацьку норму і є цілком виправданими, але не для всіх текстів. Усвідомлювати це дуже важливо для перекладача, адже, з практичної точки зору, навряд чи можна вважати правомірним застосування описаних вище та інших, подібних до них, прийомів до текстів науково-технічного стилю, оскільки в такому випадку реципієнти, вірогідно, не сприймуть текст перекладу адекватно і не зможуть ефективно використати його у своїй діяльності.

Проілюструємо сказане прикладом опису галузі техніки, до якої відноситься винахід, з перекладу японського патенту, зіставленого з відповідним фрагментом українського патенту. Можна легко простежити подібність:

本発明は、周方向に分割されるとともに水冷された導電性の銅坩堝（以下、「冷却坩堝」という）を用いた電磁鋳造技術を適用し、シリコン太陽電池基板に使用される多結晶インゴットを製造するシリコン鋳造装置およびそれを用いたシリコン基板の製造方法に関するものである。 [8]

Переклад японського патенту

Даний винахід відноситься до технології електромагнітної виливки з використанням розділеного на сектори охолоджувального мідного плавильного котла (далі – охолоджувальний котел), для виробництва мультикристалічних силіконових злитків, які використовуються в силіконових основах для сонячних батарей.

Український патент

Даний винахід відноситься до силікон-гідрогелевих м'яких контактних лінз, а конкретніше, до силікон-гідрогелевої композиції для м'яких контактних лінз, що включає 2-гідроксиетилметакрилат і N,O-біс(триметилсиліл)акриламід як силіконовий мономер, а також до м'яких контактних лінз, виготовлених із застосуванням цієї композиції [6].

Пропонуємо також звернути увагу на наведений вище японський текст, адже ще один вид зіставлення полягає у порівняльному аналізі паралельних текстів мовою оригіналу та мовою перекладу, тобто текстів, близьких за змістом, які належать до аналогічного функціонального стилю чи жанру (у нашому випадку зіставляються тексти патентних описів). У такий спосіб виявляються відмінності у використанні мовних засобів у відповідних текстах двох мов, що викликає необхідність стилістичної адаптації при перекладі.

Проте, це не означає, що потрібно повсякчас намагатися перефразувати речення, що видалося побудованим не надто вправно. Натомість варто намагатися зрозуміти, який ефект воно створює саме у такому вигляді, і, по можливості, відобразити це у тексті друготвору. Результат такої роботи вважається задовільним, якщо текст перекладу співпадає за стилем з оригіналом.

Зіставний аналіз різномовних текстів, у тому числі науково-технічних, передбачає виявлення подібності, відмінності та співвідношення не лише структури й

змісту текстів як цілісних утворень, а й зіставлення окремих елементів цих текстів. При цьому теорія перекладу широко використовує такі лінгвістичні методи дослідження як компонентний аналіз, методи трансформаційного аналізу і статистичних підрахунків [1, с.34-35].

Якщо ж говорити про теорію науково-технічного перекладу, то, як слушно відзначають Ю. В. Пиввуєва та К. В. Двойніна, вона завжди вважалася найбільш проблемною ділянкою у галузі перекладознавства, і пов'язано це насамперед із кінцевою специфікою такого типу перекладу [5, с.173]. Низка теоретичних питань залишається нерозробленою навіть сьогодні попри те, що рівень підготовки фахівців з перекладу можна вважати достатнім.

З огляду на обмежений обсяг, ми розглянули далеко не всі стильові риси сучасних японських науково-технічних текстів, але результати, представлені тут, дозволяють зробити низку важливих висновків.

Наукова мова характеризується відсутністю емоційності, а якщо певну експресивність і можна виявити, то вона слугує виключно меті переконати читача в об'єктивності повідомленої інформації, і досягається це за рахунок чіткості, аргументованості та логічності її викладу.

Що ж до синтаксичних особливостей, то виявилося, зокрема, що в текстах науково-технічного стилю сучасної японської мови переважну більшість складають складнопідрядні речення. Вони допомагають оформити складні логіко-поняттєві зв'язки, сприяють експлікації причинно-наслідкових відношень та обумовленості різних явищ.

Серед лексикологічних особливостей особливу увагу привертає розвинена синонімія, представлена паралельним використанням одиниць, які належать до різних за походженням прошарків японської лексики.

На окрему увагу заслуговують питання, пов'язані з науково-технічним перекладом, який в основі має головні принципи інформативного перекладу, а отже, не дозволяє перекладачеві вдаватися до різного роду модифікувань вихідного тексту. Для визначення ступеню адекватності тексту перекладу корисно послуговуватися відомими й вельми актуальними для сучасного перекладознавства процедурами зіставного аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Комиссаров В. Н.* Современное переводоведение: Учебное пособие. – М., 2004. – 424 с.
2. *Кутафьева Н. В.* Японский язык. Особенности научно-технического стиля / Н. В. Кутафьева. – М.: Восток-Запад, 2005. – 136 с.;
3. *Манакин В. Н.* Сопоставительная лексикология / В. Н. Манакин. – К.: Знання, 2004. – 326 с.
4. *Медведів А. Р.* Особливості перекладу японських науково-технічних текстів українською мовою : навч. посіб. / А. Р. Медведів. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 216 с.
5. *Пиввуева Ю. В.* Пособие по теории перевода (на английском материале) / Ю. В. Пиввуева, Е. В. Двойнина. – М.: Филоматис, 2004. – 304 с. – (Серия «Филология»).

6. Силікон-гідрогелева сполука для м'яких контактних лінз і м'які контактні лінзи, що виготовляються із застосуванням даної сполуки [Електронний ресурс] : База патентів України // Режим доступу: http://uapatents.com/2010/09/27.
7. 医学一般. 福祉士養成講座編集委員会. – 東京, 1994. – 301頁.
8. シリコン鋳造装置およびシリコン基板の製造方法 [Електронний ресурс] : Patentscope // Режим доступу: http://patentscope.wipo.int/search/en/detail.jsf?docId= WO2006088037&recNum=1&maxRec=&office=&prevFilter=&sortOption=&queryString=&tab=PCTDescription.
9. 田中真理. 視点ヴォイスの習得 // 日本語教育. – 6. – 1996. – 104-116頁.
10. 通信用符号化 // International Standards for Multimedia Encoding. – 東京, 1995. – 84-95頁; 11. 南博. 心理学がわかる事典. 日本実業出版社. – 東京, 1985. – 318頁.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

Комиссаров К. Ю., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСНОВНЫЕ СТИЛЕВЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННЫХ ЯПОНСКИХ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ

Рассмотрены пути языковой реализации характерных экстралингвистических признаков научной информации: логической связности, обобщенности, краткости, точности, отсутствия эмоциональности. Подробно проанализированы и проиллюстрированы примерами главные особенности употребления сложноподчиненных предложений в текстах научно-технического стиля современного японского языка. Аргументирована актуальность учета стилевых особенностей японских научно-технических текстов в процессе перевода.

Ключевые слова: *научно-технический текст, стиль языка, экстралингвистический признак, условные конструкции, информативный перевод, сопоставительный анализ.*

Komisarov K., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

MAIN STYLISTIC PROPERTIES OF MODERN JAPANESE SCIENTIFIC AND TECHNICAL TEXTS

Such ways of implementing for basic extra-linguistic features of scientific information as logical coherence, generality, brevity, accuracy, lack of emotion are discussed. Main points of the complex sentences usage for the texts of scientific and technical style of modern Japanese are analyzed in detail and illustrated by examples. Importance of consideration for the stylistic peculiarities of Japanese scientific and technical texts in the translation process is proved.

Keywords: *scientific and technical texts, language style, extra-linguistic feature, the conditionals, informative translation, comparative analysis*

УДК 37.016:811.133.1:792

Конік Г. В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ
викладач в Альянс Франсез м. Одеси

МІСЦЕ ТЕАТРАЛЬНИХ ПРАКТИК СЕРЕД МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ

У роботі схарактеризовано особливості освітніх можливостей театральних практик та проаналізовано переваги та недоліки їх використання у практиці викладання та вивчення іноземної мови у шкільному віці. Визначено види навчальної діяльності та форми аудиторної та позакласної роботи з застосуванням театральних вправ, а також окреслено шляхи подальшого науково-педагогічного дослідження.

Ключові слова: *театр, театральні практики, естетичне виховання, мовна освіта.*

Постановка проблеми. Загальноприйнятим критерієм ефективності навчального процесу є мотивація, що тісно пов'язана з рівнем зацікавленості учнів. «Створити умови практичного оволодіння мовою для кожного учня,- зазначають дослідники,- вибрати такі методи навчання, які дозволили б кожному учню проявити свою активність, свою творчість – в цьому і полягає завдання вчителя: активізувати пізнавальну діяльність учня в процесі навчання іноземних мов» [6; 1].

У науково-педагогічній літературі нами розглядалися питання, пов'язані з різними аспектами використання театральних практик у викладанні іноземної мови: театральний проект (Гербач Е. М.), спілкування на уроці та режисура поведінки (Ершов П. Н., Ершова А. П., Букатов В. М.), технологія театральної педагогіки (Ильев В. А., Плотникова Н. Н.).

Завданням статті є характеристика особливостей освітніх можливостей театральних практик та визначення їхнбого впливу на навчальний процес, а також визначення засобів практичного застосування театральних практик у викладанні іноземної мови.

У сучасній методиці відсутній «єдиний універсальний метод викладання іноземних мов. Таким чином, необхідно поєднувати і комбінувати різні методики залежно від цілей, умов навчання та інших чинників. Чим більше буде альтернативних методичних рішень, тим пліднішим буде пошук нових шляхів викладанні предмета в цілому» [8; 21].

Сьогодні актуальним є питання розробки нових технологій освіти, виховання та розвитку особистості учня, що відповідає сучасним соціальним, економічним, моральним та освітнім потребам.

Театральна педагогіка передбачає зміну ролі вчителя, вчитель стає режисером. Дитина, як і дорослий, потребує живого співрозмовника, який відчуває, дивує, страждає і радується. Дитині має бути цікаво, інакше контакт з ним ніколи не буде в повному сенсі діалогічним.

Залучення театральної педагогіки при вивченні іноземної мови включає в себе посилення мотивації, активізацію інтенсивної комунікативної діяльності, що є цікавим

в рівній мірі учням і вчителю, а також виносить на перший план творчі здібності, що, на мою думку, є однією з її найцінніших характеристик.

Під педагогічною технологією ми розуміємо «сукупність освітніх засобів і методів, спрямованих на успішне вирішення навчальних задач, на реалізацію окремих елементів педагогічної системи (прикладні методики) і включаючи варіанти способів діяльності (дидактичні процеси), умови реалізації діяльності (організаційні форми навчання) і засоби здійснення цієї діяльності, що включені в кожен конкретний урок» [7; 7]. Під театральними технологіями розуміється «сукупність театральних прийомів, що застосовуються в освітній сфері діяльності для виконання і управління цією діяльністю відповідно до запланованих результатів, це форми, методи, способи, прийоми в процесі навчання іноземної мови» [7; 8].

Дослідження доводить, що будь-яка дитина готова грати ролі в казках, сценках, і якщо ви хочете активізувати її знання фонетики, лексики та граматики, то «використання під час уроку театральних технологій може стати найсильнішим стимулом у вивченні іноземної мови. Вивчення мови засобами мистецтва використовується в цілях підвищення інтересу до мови, емоційного, інтелектуального, естетичного виховання учнів» [3; 3].

Мовний бар'єр стає непомітним, як тільки учні потрапляють в ситуацію гри, рольової взаємодії, залучаються до загального творчого процесу.

«Важливим є і те, що спільна робота над виставою або підготовка до свята розвиває в учасників вміння слухати партнера, створює умови для взаєморозуміння і взаємовиручки (сильні учні допомагають слабким), зміцнює відповідальність за успіх спільної справи» [5; 2].

Театральні технології виконують два основних завдання:

1. Вдосконалюють пластичність нервової системи, дозволяють усвідомлено відтворювати роботу механізму сприйняття і механізмів перемикання, що важливо при вивченні іноземної мови.

2. Допомагають відшліфувати, зробити гнучким і яскравим психофізичний апарат учня, розкрити всі його природні можливості і піддати їх планомірній обробці, розширити коефіцієнт корисної дії всіх необхідних з наявних можливостей, ліквідувати непотрібні і, нарешті, створити відсутні, наскільки це можливо.

Проблема полягає в тому, щоб зуміти включити елементи театральної педагогіки, а саме театральні практики в сферу педагогічної діяльності. Вони повинні бути модифіковані та адаптовані відповідно до викладання іноземної мови, що повинно зробити його більш ефективним і дієвим.

Театральна постановка включає в себе: вибір театрального тексту, адекватного мовній підготовці дітей, фонетичне читання, робота над вимовою, інтонацією, переклад, робота над граматичними, лексичними конструкціями, розподіл ролей, розігрування окремих сцен казки, розучування ролей, пісень, танців, обговорення костюмів, декорацій і т. д. Тобто, всі аспекти мовленнєвого акту будуть опрацьовані під час різного роду театральних практик. Учні матимуть можливість мовленнєвої практики з емоційним фоном, а це ідеальні умови для наближення до реальності. До того ж, ми не виходимо за рамки гри, – урок тепер не просто «класна робота», а цілеспрямоване театральне дійство.

У підготовці театральної постановки ми виділяємо кілька етапів:

1. Вибір тексту, його емоційне зображення (історичні характеристики), лексичне та граматичне опрацювання.
2. Розподіл ролей (охарактеризування діючих осіб).
3. Художнє оформлення (обговорення та підбір костюмів, декорації, реквізиту).
4. Репетиції (деталізація складових діючих осіб – опрацювання інтонацій, емоційних станів, міміки, жестикуляції, хореографії).

Кожна сходинка, у процесі підготовки, має свої важливі культурні і мовленнєві переваги для вивчення іноземної мови.

Перший етап допомагає нам ознайомитися з частинкою історії та культури країни походження п'єси, з її автором, з історією самого твору, а також, ми маємо можливість поповнити лексичний запас та опрацювати граматичний аспект. Другий етап знайомить нас з персонажами, показує характерні риси для іноземних мовців, мову яких ми вивчаємо, тут учні мають змогу самостійного обґрунтованого вибору своєї ролі, що сприяє розвитку логічного мислення та самостійного прийняття рішень. Третій етап відкриває безмежні творчі можливості, сприяє розвитку естетичного смаку у дитини. Четвертий етап задіє всі можливі фізичні аспекти мовленнєвого акту, що допомагає забарвити процес вивчення мови і нівелювати зусилля направлені на запам'ятовування слів та граматичних правил, адже, завдяки емоційному фону набуває значення особистість і одночасно працюють обидві півкулі мозку – це допомагає зняти навчальну напругу і робить мовленнєві вправи найбільш близькими до природніх ситуацій.

Зупинимося на останньому етапі підготовки, а саме на репетиціях. Тут кількість можливих вправ просто безмежна, в залежності від мети роботи ми будемо користуватися різними підходами, розглянемо кілька прикладів таких вправ.

Починаючи з найпростішого звернемося до артикуляції, що є дуже важливим вмінням для актора. Ми пропонуємо розучити кілька скоромовок, наприклад:

« Mon tonton tond ton tonton, donc ton tonton est tondu. »

« Une libellule volubile et minuscule circule en virgule et articule cent sons ridicules. »

« Dans la gendarmerie, quand un gendarme rit, tous les gendarmes rient dans la gendarmerie. »

Це весела та нескладна вправа, що допоможе у невимушеній атмосфері вдосконалити фонетичні та артикуляційні навички учнів.

Потроху ускладнюючи завдання, перейдемо до інтонацій. Перейдемо до роботи з текстом п'єси. Маємо на меті тренування різних виразних інтонацій, припустимо, ми працюємо над уривком з п'єси Мольєра «Міщанин-шляхтич»:

Завдання

– Прочитайте уривок з п'єси шепчучи, ніби ви розповідаєте секрет.

– Прочитайте, ніби ви звертаєтеся до людини, яка вас не чує.

– Прочитайте так, якщо б це була смішна історія.

– Прочитайте, урочисто, як під час важливої церемонії.

– Прочитайте, вимовляючи всі кінцеві приголосні слів.

MOLIERE

Le Bourgeois gentilhomme

Acte II, scene 4.

MONSIEUR JOURDAIN.- O, O. Il n'y a rien de plus juste. A, E, I, O, I, O. Cela est admirable ! I, O, I, O.

MAÎTRE DE PHILOSOPHIE.- L'ouverture de la bouche fait justement comme un petit rond qui représente un O.

MONSIEUR JOURDAIN.- O, O, O. Vous avez raison, O. Ah la belle chose, que de savoir quelque chose !

MAÎTRE DE PHILOSOPHIE.- La voix, U, se forme en rapprochant les dents sans les joindre entièrement, et allongeant les deux lèvres en dehors, les approchant aussi l'une de l'autre sans les rejoindre tout à fait, U.

MONSIEUR JOURDAIN.- U, U. Il n'y a rien de plus véritable, U [12; 56].

Зазначена вправа дає можливість побачити текст з різних боків і обрати те індивідуальне втілення героя, що ми будемо розвивати на подальших репетиціях, завдяки цій вправі учні тренують здатність емоційно забарвлювати текст.

Для наступного етапу тренування інтонацій ми пропонуємо розіграти діалог без слів, за допомогою звуків (можливо задіяння жестикуляції), наприклад, замість «Bonjour, ça va?», скажемо «Таті, тата?» з відповідною інтонацією. Подібна вправа покаже учням, наскільки важливо правильно інтонувати, адже вони побачать, що можуть розуміти одне одного без слів.

Перейдемо до жестикуляції та хореографії. Зіграємо пантоміму!

Для розігріву почнемо з коротких завдань-етюдів, наприклад: Попрацюймо з ходою

– Пройтись нормально;

– Пройтись, ніби на високих підборах;

– Пройтись на внутрішній частині стопи, потім на зовнішній;

– Пройтись із зігнутими колінами;

– Пройтись швидко, повільно,дуже повільно;

– Пройтись широкими кроками,малими, зовсім малими кроками;

– Пройтись нормально.

Попрацюймо з емоціями

– Продемонструйте здивування, злість, радість, біль, втому, сонливість, страх;

– Продемонструйте людину похилого віку, дуже стареньку людину, малу дитину, немовля;

– Ви посміхаєтеся, посміхаєтеся іншій людині, глядачам, смієтеся одне над одним, над глядачами, смієтеся самі над собою.

Після розігріву граємо у «крокодила», наше завдання – показати без слів задане слово, наприклад, «ведмідь», для ускладнення проілюструємов речення, наприклад, «ведмідь танцює», учні вгадують, хто перший називає правильне слово.

Такі вправи дають можливість учням навчитись користуватися мовою тіла, а саме – жестами, мімікою, рухами. Учні стають більш впевненими в собі і вже бачать

на практиці перші театральні перевтілення, а також тренують лексику, адже, вони мають грати французькою.

Після таких початкових вправ можна потроху переходити до опрацювання заданих ролей.

Отже, театральний проект, без сумнівів, допомагає розвинути в учнів мовну компетенцію. Беручи участь у виставі, діти слухають, чують і розуміють одне одного, спілкуються. Тим часом діалог – один з найбільш важливих і складних видів мовленнєвої діяльності, а театр – це не просто мовленнєвий діалог, це діалог жестів, інтонацій, предметів, рухів, міміки.

Саме тому будь-яка додаткова можливість в практиці діалогу може бути корисна учням. Так як сценічна дія допомагає зрозуміти сенс того, що відбувається, в результаті в учнів розвивається мовно-асоціативне уявлення. Сцена також привчає дітей до чіткого мовлення, правильно оформленого фонетично і граматично.

Найважливішим завданням що стоїть перед вчителем сьогодні, є «розвиток дитини, його художня освіта, естетичне виховання, та іноземна мова як дисципліна відіграє в цьому важливу роль. Захоплюючий світ вистав, пісень, ігор, імпровізацій, імітацій, може надати вчителю неоціненну допомогу у формуванні та розвитку мовної компетенції, вирішенні завдань естетичного виховання, у розвитку творчих здібностей дітей» [3; 8].

Уроки, пов'язані з залученням театральних засобів, атрибутів та їх елементів, служать для вивчення, закріплення та узагальнення програмного матеріалу. Театралізовані уроки привабливі тим, що вносять в учнівські будні атмосферу свята, піднесений настрій, дозволяють дітям виявити свою ініціативу, сприяють розвитку почуття взаємодопомоги, комунікативних умінь.

Відомий психолог О. О. Леонтьєв ще в восьмидесятих роках писав, що «вчитель іноземної мови зобов'язаний активно втручатися в емоційну атмосферу уроку і забезпечувати, по можливості, виникнення в учнів емоційних станів, сприятливих для їхньої навчальної діяльності» [8; 2].

Специфіка використання театральних засобів полягає в тому, що одночасно з опрацюванням мовної та мовленнєвої сторони матеріалу ведеться робота над його сценічним втіленням. Необхідно показати учням, як правильно рухатися у процесі розігруваного діалогу, як володіти жестом і мімікою, говорити голосно з гарною дикцією так, щоб було чутно глядачам. Доброзичливими репліками учитель заохочує учнів і показує, як долати боязкість і скутість, вступати в контакт зі своїми партнерами, говорити чітко і без особливої напруги голосових зв'язок, передавати характер дійових осіб. «У розподілі ролей необхідно враховувати як мовні, так і акторські можливості учнів: одні розучують репліки мовою, що вивчається, інші – пантомімічні ролі або виконують пісні і танці, треті стають суфлерами і працюють із зоровою опорою на текст. Призначаються дублери, оформлювачі, режисери постановок. Така організація роботи стимулює активність всіх її учасників» [5; 3].

Театральні практики можуть виступати як одним з методів викладання іноземної мови поруч з іншими, так і самостійною методикою. Звісно, якщо ми розглянемо театр як самостійну методику, з додатковими лексичними та граматичними

коментарями і вправами, ми не можемо мати початківців, як цільову аудиторію, це має бути рівень мінімум А2, за шкалою «Cadre européen commun de référence pour les langues» [9; 40].

Досвід доводить, що діти без зусиль засвоюють складний матеріал, не помічаючи цього. Тому і мається на меті найближчим часом реалізувати театральний проект як самостійну методику викладання французької мови.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Гербач Е. М. Театральный проект в обучении иностранному языку на начальном этапе. / Иностранные языки в школе, 2006 №4
2. Голуб Т. В. Викладання французької мови у початковій школі. За новою програмою: Метод. посіб. для вчителів / Т. В. Голуб, Н. П. Чумак. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. – 37с.
3. Грицан И. М. Курский государственный университет, Россия. Средства театральных технологий в процес се обучения иностранному языку [Електронный ресурс] //: http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Philologia/46127.doc.htm (08.09.2014).
4. Ершов П. М., Ершова А. П., Букатов В. М. Общение на уроке, или Режиссура поведения учителя. / М., 1998.
5. Зайцева Г. Г. Драматизация и инсценирование как виды организации внеклассной работы по иностранному языку. [Електронный ресурс] //: http://festival.1september.ru/articles/410128/ (28.09.2014).
6. Педос Н. Ю. Нові інформаційні технології при викладанні іноземних мов [Електронный ресурс] //: https://nataliyapedos.wordpress.com/2012/11/01/нові-інформаційні-технології-при-вик (01.10.2014).
7. Ильев В. А. Технология театральной педагогики в формировании и реализации замысла школьного урока. / М., 1993.
8. Плотникова Н. Н. Технология театральной педагогики на уроках английского языка [Електронный ресурс] //: Фестиваль педагогических идей – сайт для преподавателей, Москва, Россия. URL: http://festival.1september.ru/articles/563909/ (01.10.2014).
9. Cadre européen commun de référence pour les langues [Електронний ресурс] //: URL: http://www.coe.int/t/dg4/linguistic/source/framework_fr.pdf (30.08.2014).
10. Le plaisir d'apprendre [Електронний ресурс] //: сайт для преподавателей французского языка, Виши, Франция. URL: http://www.leplaisirdapprendre.com/ (10.09.2014).
11. Le point du FLE [Електронний ресурс] //: сайт для преподавателей французского языка, Франция. URL: http://www.lepointdufle.net/ (10.09.2014).
12. Molière J. B. Le bourgeois gentilhomme [Електронний ресурс] URL: http://www.toutmoliere.net/le-bourgeois-gentilhomme,46.html (15.09.2014).
13. Sophie Lagrange, Pierre Trapet Mille ans de théâtre. / Milan, 2007.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2014 р.

Конік Г. В., асп.**,**
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев,
преподаватель в Альянс Франсез, г. Одесса

ТЕАТРАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ КАК МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА

В работе охарактеризованы особенности образовательных возможностей театральных практик, проанализированы преимущества и недостатки их использования в практике преподавания и изучения иностранного язика в школьном возрасте. Определены виды учебной деятельности и формы аудиторной и внеклассной работы с применением театральных упражнений, а также намечены пути дальнейшего научно-педагогического исследования.

Ключевые слова: *театр, театральные практики, эстетическое воспитание, языковое образование.*

Konik G. V., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Teacher in Alliance Française, Odesa

THEATRICAL PRACTICE AS METHOD OF TEACHING FRENCH

In this article we have described educational features and potential of theatrical practices and analyzed their use in the practice of teaching and learning of a foreign language at the school age. We have determined some kinds of learning activities and forms of classwork and extra-curricular activities with the use of theater exercises, and outlined ways to further scientific and pedagogical research.

Keywords *: theatre, theatrical practices, aesthetic education, language education.*

УДК 81’25:347.962

Касяненко Д. С., к. філол. н., доц., ***Коржик В. В.,*** магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПЕРЕКЛАДАЧ У СУДІ: СПЕЦИФІКА РОБОТИ ТА ВИМОГИ ДО КВАЛІФІКАЦІЇ

У статті досліджено специфіку діяльності перекладачів у суді в країнах Європейського Союзу та в Україні, необхідні компетенції та компетентність перекладача, вимоги до кваліфікації.

Ключові слова: *перекладацька діяльність у суді, компетенції усного та письмового перекладача, кваліфікація.*

Переклад різних жанрів юридичних текстів (далі ЮТ) не втрачає своєї актуальності на всіх етапах існування людської цивілізації [1, 30] і слугує сьогодні об'єктом досліджень таких відомих науковців та перекладознавців, як П. Сандріні, Д. Мадсен, С. Шарчевич, А.-Л. К'яєр, Д. Цао, В. І. Карабан, О. А. Шаблій та інших. Хоча переклад ЮТ становить сьогодні нагальну проблему для всіх європейських країн, поза увагою сучасних перекладознавчих студій і досі залишаються питання специфіки роботи, кваліфікації та навчання професійних *перекладачів* в певній вузькій галузі, зокрема *в суді*, чим зумовлена *актуальність* обраної проблематики.

Мета цієї розвідки – з'ясувати особливості роботи перекладачів в суді, завдання, які на них покладено, а також вимоги до їхньої кваліфікації в Німеччині та в Україні.

За судовою практикою ФРН, у разі необхідності під час судових справ в Німеччині, а також інших країнах ЄС, залучають професійних перекладачів, які є водночас експертами з юридичних питань. До таких перекладачів висуваютьтакі вимоги: (1) обізнаність у справі та знання найважливіших положень процесуального права; (2) досвід роботи усним або письмовим перекладачем не менше ніж 5 років, чи 2 роки досвіду, якщо кандидат має диплом зі спеціальності переклад; (3) повна дієздатність; (4) фізичні та духовні якості, необхідні для цієї професії; (5) здатність заслужити довіру; (6) готовність за потреби надати необхідні рекомендації [5, 199-200].

Серед завдань, виконання яких покладено на перекладачів у суді, традиційно вважають посередництво між різними культурами. Під цим, наприклад, більшість суддів розуміють – роз'яснення перед судом понять іноземних культур, які виникають під час слухання справи у мові однієї зі сторін, що є представником іншої культури, а також пояснення значень понять іншомовних культур, використання яких спричинене середовищем, у якому вони проживають. Крім цього, судді також очікують від перекладача, що він правильно розтлумачить представнику іншої культури інформацію саме судовою мовою, що означає самостійне роз'яснення перекладачем одній зі сторін усіх юридичних термінів.

Під час одного судового процесу перекладач може виконувати різні види перекладів: 1. *Усний переклад з іноземної мови рідною* та навпаки, або мовою суду під час слухання справи. Окрім усного перекладу у суді перекладача можуть також залучати на основі різноманітних запитів у залі суду до інших видів усного перекладу, тобто поряд з обов'язками виконання послідовного перекладу з або без використання техніки нотування *(нім. das Konsekutivdolmetschen mit bzw. ohne Notiztechnik)* [5, 207] перекладач повинен вміти перекладати синхронно, нашіптуючи переклад *(нім. das Flüsterdolmetschen)* [там само] одному чи двом представникам однієї зі сторін під час слухання справи, щоб не було затримок та не заважати перебігу судового процесу. Традиційний синхронний переклад застосовують у міжнародних судах, проте важливо також приділяти достатньо уваги навчанню перекладу-нашіптуванню, який часто використовують під час роботи у суді. Дуже часто на практиці також зустрічається усний переклад по абзацах *(нім. das Dolmetschen von bruchstückhaft Erzähltem)* [5, 211] для слухачів у залі суду.

2. *Усний переклад з аркушу* під час слухання справи *(нім.das Vom-Blatt-Dolmetschen)* [5, 207] під час якого перекладають: позов, обвинувачувальний акт, протоколи прийняття свідчень;

3. *Підготовка письмових перекладів у суді (нім. Anfertigung von Übersetzungen im gerichtlichen Auftrag)* [5, 207], які охоплюють різноманітні види текстів: експертний висновок з медичних, технічних, податкових питань; переклад офіційних судових документів, як, наприклад, обвинувачувальний акт, судові рішення, різноманітні запити стосовно міжнародної юридичної допомоги. Переклад здійснюється як із судової мови іноземною, так і навпаки;

4. *Підготовка письмових перекладів поза межами суду (нім. Anfertigung von Übersetzungen außerhalb des gerichtlichen Auftrags)* [5, 207], таких як: договори, дипломи, свідоцтва, атестати, довідки, квитанції, посвідчення, паспорти і т. д. До суду часто надходять тексти, які потребують письмового перекладу та завірення, наприклад, висновки експертів, іншомовні судові рішення або допити свідків у межах міжнародної юридичної допомоги або протоколи прийняті закордоном. Тому перекладач має право перекладати та завіряти будь-які види документів, які він отримує для перекладу поза судом від інших осіб чи установ. При цьому діяльність перекладача подекуди не обмежується лише перекладацькою і передбачає обов'язкові юридичні знання, зокрема процесуального права, наприклад для *здійснення компетентної оцінки конкретного положення справ* [5, 207-208].

Очевидно, що в межах культурної комунікації для успішного виконання усіх видів перекладацької роботи від перекладачів очікують відповідних вмінь, які становлять різні види компетенції. Серед них наступні.

1. *Фахова компетенцію* – 1.1. *перекладацька освіта* та 1.2. *юридична освіта.* Фахова компетенція перекладача в суді обов'язково передбачає ґрунтовні знанні судочинства країн вихідної та цільової мов, а також загальні знання засад юриспруденції [5, 208-209].

2. *Моральна та етична компетенції* перекладача включають у себе ті ж правила та обов'язки поведінки, що й професійна етика судді [2]. Сюди належать високе моральне ставлення до професійних зобов'язань, професіоналізм та особисте відношення до справи. Перекладач повинен прагнути до вдосконалення своїх знань, вмінь та навичок, постійно підвищувати кваліфікацію та адекватно оцінювати свої можливості під час приймання замовлення [5, 212].

3. До *культурної компетентності* належать знання власної та іноземної культури: свідоме знайомство з традиціями, звичаями, манерами поведінки та відносинами під час спілкування, а також володіння знаннями про культуру мови та мовлення. Важливим є вміння приймати розбіжності, відкривати нові культури завдяки іноземній мові та здатність по-новому поглянути на власну культуру, використовувати міжкультурну комунікацію у професійній сфері [5, 209-210].

4. Особливе значення у роботі перекладача в суді приділяється питанню *рідної мови*, яка становить складову частину його *перекладацької компетентності*. Під терміном *іншомовна компетентність* ми розуміємо ґрунтовне оволодіння іноземною мовою, що включає у себе як вільне володіння мовою, так і знання про цю мову та культурні особливості її застосування, історію тощо. Йдеться про вміння усвідомлено, прагматично перекладати, враховуючи соціальні та культурні моменти, а також здатність доцільно використовувати іноземну мову залежно від певної ситуації та

сфери її застосування. Необхідне для перекладацької діяльності оволодіння іноземною мовою потрібне для успішної комунікації й вимагає обміркованого та оціночного сприйняття і продукування мовлення [5, 209-210].

5. Не в останню чергу до *компетенцій* усного перекладача належить надзвичайно хороша короткострокова пам'ять, а також ясне, чітке та вільне мовлення [5, 211]. Усі ці очікування та кваліфікаційні вимоги ставлять перед перекладачем завдання: бути експертом в усіх питаннях та мати обізнаність з широкого кола питань.

У статті 55 Цивільно-процесуального кодексу України зазначено:*»Перекладач – це учасник процесу, який залучається судом для надання допомоги особі, яка не володіє державною мовою, на якій ведеться цивільне судочинство».* Оскільки Конституційний Суд України у справі про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України (справа про застосування української мови) від 14.12.99 р. роз'яснив: *«українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначаються законом».* З урахуванням такого тлумачення, суд не вправі вести процес іноземною мовою в жодному випадку [4].

Проте в Україні на відміну від Європейського Союзу немає єдиного реєстру перекладачів, що ускладнює процес пошуку відповідного перекладача, але не обмежує у виборі перекладача з осіб, які вільно володіють відповідними мовами. Перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням особи, яка бере участь у справі і якій потрібен перекладач особисто або для перекладу змісту доказів та інших матеріалів, які подаються цією особою. Суд може призначити перекладача з власної ініціативи, зокрема, якщо дійде висновку, що особа внаслідок неспроможності оплатити послуги перекладача буде позбавлена судового захисту [3].

Факт вільного володіння іноземною мовою потребує доведення в суді, а єдиним допустимим доказом вільного володіння іноземною мовою є документ про відповідну освіту та кваліфікацію перекладача. Згідно з законодавством перекладач у суді *має право* задавати питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду. Перекладач *зобов'язаний* з'являтися за викликом суду, здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом в процесуальних документах, що вручаються сторонам у перекладі на їх рідну мову або мову, якою вони володіють. За завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків – відповідальність, встановлену законом [4]. Не може бути перекладачем особа, яка не володіє українською мовою. Тому не допускається так званий подвійний переклад, наприклад, з арабської англійською, а потім з англійської українською. З цих причин судовий розгляд в місцевостях, де не має перекладачів рідкісних мов, може стати загалі неможливим.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що перекладач, який має на меті працювати у суді, повинен усвідомлювати наскільки серйозною і відповідальною є його діяльність. Адже на нього покладене важливе завдання – сприяння порозумінню між представниками різних мовних та правових середовищ з усвідомленням основних прав, а саме права на забезпечення чесного судового процесу, а також гарантій якості перекладу, аналіз яких визначає напрями подальших студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Касяненко Д. С.* Особливості перекладу та лексичної гармонізації законодавчих актів ЄС в контексті євроінтеграції України : дис... канд. філол. наук: 10.02.16 / Д. С. Касяненко. – К., 2011. – 259 с.;
2. *Кодекс професійної етики судді* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://court.gov.ua/969076/67885465345;
3. *Перекладач у суді* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uristinfo.net/adminpravo/232-naukovo-praktichnij-komentar-kas-ukrayini/5911-perekladach.html;
4. *ЦПК України*. Науково-практичний коментар [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uazakon.ru/ukr/tspk/55/default.htm;
5. *Kadric M.* Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen – Anforderungen – Kompetenzen. – Wien: Facultas Verlags- und Buchhandels AG, 2006. – 255 S.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Касяненко Д. С., к. филол.н., доц., ***Коржик В. В.***, магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

ПЕРЕВОДЧИК В СУДЕ: СПЕЦИФИКА РАБОТЫ И ТРЕБОВАНИЯ К КВАЛИФИКАЦИИ

В статье исследуется специфика работы переводчиков в суде в странах Европейского Союза и в Украине, необходимые переводчику компетенции и его компетентность, требования к его квалификации.

Ключевые слова: *переводческая деятельность в суде, компетенции устного и письменного переводчика, квалификация.*

Kasianenko D. S., Cand. of Philol. Sci., Associate Professor,
Korzhyk V. V., Master Student
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSLATORS AT THE COURT:WORK SPECIFIC AND REQUIREMENTS TO QUALIFICATION

The article deals with the study of the work of translators at the Court in the EU countries and Ukraine, the analysis of necessary competences of translators and interpreters and requirements to their qualification.

Keywords: *translators` and interpreters` work at the Court, competences of translators and interpreters, qualification.*

УДК 811.161

Крупко О. І., співробітник
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ЛЮДИНА* В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЛІНИ КОСТЕНКО

У статті зроблено спробу проаналізувати мікроконцепти душі та серця – поетико-філософських категорій, які відображають етику та естетику авторки і є складовими концепту людини, одного із ключових у творчості Ліни Костенко.

Ключові слова: *концепт, концептуальний аналіз, метафора, мінітекст.*

Актуальність теми зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістичної науки на вивчення дискурсу в лінгвокогнітивному та комунікативно-прагматичному аспектах, на дослідження національної та етнокультурної специфіки мовних і концептуальних картин світу, а також на детальний аналіз особливостей вербалізації окремих концептів.

Об'єктом дослідження є поетична картина світу, створена Ліною Костенко, як складова мовної картини світу українців.

Предметом вивчення є концепт *людина* та мовні засоби репрезентації цього концепту в ідіостилі поета.

Мета роботи – дослідити індивідуально-авторське осмислення та особливості вербальної репрезентації заявленого концепту на різних етапах формування ідіостилю поета.

Матеріалом дослідження стало афористичне слово в поетичних збірках «Мандрівки серця», «Вибране», «Неповторність», «Річка Геракліта», «Триста поезій», в романах у віршах «Маруся Чурай» та «Берестечко».

Теоретична цінність роботи полягає у можливості подальшої розробки лінгвістичних стратегій дослідження лінгвопоетики та ідіостилістики на засадах лінгвоконцептології.

Обрана методика лінгвоконцептуального аналізу обґрунтовується основними положеннями когнітивної лінгвістики, ураховує комплексний підхід до дослідження художнього тексту, а тому допомагає сформулювати уявлення про людину – її ментальний та емоційний стани.

Уже "більш як півстоліття живемо в силовому полі естетики поетичного слова Ліни Костенко, у крилатості її думки й афористичності висловів»[1:4], що стали знаковими для багатьох життєвих ситуацій наших сучасників, увійшли в культурний простір інтимного спілкування. Її поезія, а отже й афористика, це не тільки спосіб мислення, а й світогляд, сконцентрований у певних образах і поетичних структурах, у яких художньо перевтілюються і етично оформляються найскладніші проблеми сучасності, суперечності історичного розвитку, соціально-психологічні процеси. Саме індивідуальне світорозуміння свого життя і життя свого народу створюють її унікальну картину світу, а її ідіолект як майстра слова містить не лише національно-культурний

компонент мовної семантики і репрезентує не лише індивідуальне світосприйняття, а й характерні ознаки національного менталітету.

Сучасний погляд на концепт *людина* характеризується розумінням його як багатоаспектного багаторівневого явища, що постає в різних формах: як матеріальне, духовне, інтелектуальне. Адже людина ідентифікує себе у світі через систему певних параметрів (часових, просторових, оцінки, процесу, тощо) і через висвітлення механізму мовного відтворення цих ознак людського світобачення. Концепт *людина* репрезентує її як носія якостей, властивих тій чи іншій нації. Вона реалізує себе і як природна, і як соціальна сутність, в якій відображається все буття світу.

Важливість концепту *людина* у ліриці Ліни Костенко визначається колом його смислових реалізацій, до яких входять як загальноприйняті трактування, так і авторські бачення. У художніх текстах поетеси він репрезентований багатогранно, належить до основоположних у структурі вербальних шарів і становить основу її мовостилю. Концепт *людина* був оприявлений уже в перших збірках (віршах), коли поетеса тільки визначалася зі своїми мовно-поетичними та аксіологічними пріоритетами: ***Людина*** *нібито не літає. А крила має. А крила має!(МС,64); Немає краще –* ***людської*** *вроди, немає вище –* ***людського*** *духу!(МС,106); Метушня слабким притаманна. Безголосим властивий галас* (ПЗ,8). Часто ціла строфа сприймається як афористичний вираз, хоч і не завжди має ознаки лаконізму: *На світі можна жить без еталонів, по-різному дивитися на світ: широкими очима, з-під долоні, крізь пальці, у кватирку, з-за воріт. Від того світ не зміниться нітрохи, а все залежить від людським зіниць – в широких відіб'ється вся епоха, у звужених – збіговисько дрібниць* (МС,25).

В українській мові для вираження концепту *людина* ключовим словом є однойменна лексема з такими значеннями: **Людина** – 1) одиничне до **люди** // будь-яка особа, кожний// людська постать, // уживається у значенні одиниці ліку людей. 2. Особа, як втілення високих інтелектуальних і моральних властивостей. 3. Уживається у значенні особового чи неозначено-особового займенника // Уживається у значенні узагальненого або займенникового звертання (часто з означенням) [2:567]. Дослідження цього концепту – крок до розгадки феномена національного характеру.

Провідним у творах Л. Костенко є осмислення людини як особи, що є втіленням високих інтелектуальних і моральних властивостей: *Життя іде і все без коректур, і як напишеш, так уже і буде* (В,81); *Єдине, що від нас іще залежить, – Принаймні вік прожити як належить (В,13); Є скарби, допоки їх шукають (В,27).* Чутлива національна свідомість, прагнення до афористичності вираження художнього змісту приводить автора до оволодіння такою таїною словесного мистецтва, як складна метафоричність та філософська алегорія: *Зробити щось, лишити по собі… Щоб тільки неба очі голубі Цю землю завжди бачили в цвітінні* (Н,61); *Лиш храм збудуй, а люди в нього прийдуть (Б,48*);

Активним репрезентантом концепту *людина* є лексема *душа.* Функціонуючи у величезній кількості контекстів, вона у Ліни Костенко є доволі частотною. Авторка сформувала велике число значень і відтінків цього слова. Семантична багатоплановість і смислова ємність цього образу забезпечують йому роль стрижневого компонента авторських афористичних висловів: *Віддай людині крихітку себе. За це* ***душа***

поповнюється світлом (В,549); *Людині бійся* ***душу*** *ошукать. Бо в цьому схибиш – то уже навіки* (ТП,240).

Душа як душевне й тілесне у наївно-анатомічній картині світу українського етносу має особливо значуще значення. Тіло людини розглядається етносом як форма існування індивідуальності, як умістилище душі [3:276]. Лексема *душа* є складником багатьох семантичних конструкцій, у яких набуває нових відтінків: наприклад, душа як вираження сутності та безсмертя людини та його духовних витоків: ***Душа*** *належить людству і епохам (РГ, 42)*; ***Душа*** *шукає слів як молитов (ТП,40); Цінує розум вигуки прогресу,* ***душа*** *скарби прадавні стереже (РГ,104);* ***Душа*** *– єдина на землі держава / де є свобода чиста як озон (В,261).*

Як багатозначна лексема з розвинутою семантичною структурою, вона найчастіше використовується у значеннях – *людина та безсмертна нематеріальна основа в людині*: *У закутку* ***душі*** *хай буде трохи сад* (РГ,252); *З такого болю і з такої муки* ***душа*** *не створить бутафорський плід* (РГ,155); ***Душі*** *людської туго і тайго (В,381); Життя – це оббирання реп»яхів, що пазурами уп'ялися в* ***душу*** (В,178). Значення більшості фразем мотивується прямим значенням слова душа: «*внутрішній психологічний світ людини, з її настроями, переживаннями та почуттями*» [4:629] **знайти** Мікроконтексти зі словом *душа* у такому значенні знаходимо у письменниці у складі афоризмів аж 37 разів.

Погляд авторки на душу як на живу істоту, відповідає традиційним уявленням українців: наприклад, із душею порівнює авторка дівчину, де лексема *душа* виступає найвищою мірою якості: *Ця дівчина не просто так, Маруся. Це – голос наш. Це – пісня. Це –* ***душа*** *(МЧ,23).* Поетеса тонко відчуває семантичні глибини слів, що лягають в основу образності метафор, порівнянь, епітетів. Душа – як цінність, як епіцентр позитивних духовних характеристик, насамперед, добра: *Їй сняться хмари, і липневі грози, |чиясь* ***душа****, прозора при свічі (В,4); Душа летить в дитинство, як у вирій, бо їй на світі тепло тільки там (МЧ,32);* душа – це щирість, душа – совість, душа – честь: *Цей білий сніп* ***душі****, який горить в людині, його ж ніякий вітер не задме!* (Б,108); *Як мовчанням* ***душу*** *уяремлю, то який же в біса я поет?* (ТП,115).

Найчастіше актуалізується уявлення *душа – людина*, яка перебуває на межі витривалості, передовсім відчуває біль, тобто її душа може боліти, страждати, умирати: *А прийде ніч – болить* ***душа*** *словами* (В,380). Ці дієслівні компоненти позначають негативні стани як наслідок дії матеріальних чинників на «субстанцію» душі: ***Душа****, зруйнована як Троя, Своїх убивць переживе (В,542).* Фраземи, пов'язані із значенням змінності локалізації душі в тілі людини, можуть характеризувати емоції: *душі не стало, душа не на місці [5:*629]*;* тривоги, занепокоєння: *Тривога* ***душу*** *розпинає: а що як любиш не мене?* (В,317); *Думками за ніч* ***душу*** *натомив (Б,103).*

Конкретний характер емотивної сфери при цьому може передавати метафоризація стану, в якому знаходиться душа, особливо при вираженні нею емоцій: тяжко на душі, – *хто-небудь дуже сумний, з гнітючим настроєм, у важкому психологічному стані* [5:545], порожньо *(*на душі, в душі*)* – [там само, с.545], *кого-небудь охоплює почуття суму, гіркоти, неспокою; переживає, страждає хтось з якогось приводу; кому-небудь гірко, неспокійно, тривожно. (*там само, с. 782*).* ***Душа*** *до ранку смутком*

*осипалась (МЧ,49); **Душа** гортає тисячі причин. І чим я, чим я, чим поразку цю спокутую? Свою провину виправдаю – чим?* (Б,102); ***Душа** моя обпалена, / як ти іще жива? / Шукаєш, мов копалини, – слова, слова, слова! (В,194).*

Епітетна характеристика внутрішнього світу людини, експлікованого в образі душі, дуже багата й різноманітна у поетичній творчості Ліни Костенко. *Вокзали, темпи, термінали, в прогрес запряжена **душа*** (РГ,181); *Сахається розгублена **душа**, почувши раптом тихі кроки щастя (В,347); Блаженний сон **душі** мистецтву не сприяє (В,88).* Нечасті фрагменти поезії містять випадки підкреслено позитивного означування душі: *Поки віриш, поти й **душа** не піде в жебри до тривог (Б,59); Буває тяжко впорожні, буває легко з тягарами, Тягар **душі** – мої пісні – мені буває легко з вами (ПЗ,27); Відбілює **душа** свою велику правду у лузі споминів, над річкою Буття* (Б,71); ***Душа** пройшла всі стадії печалі. Тепер уже сміятися пора. (ТП,221).*

Її афористика – це засіб трансформації звичних понять у віртуозні форми висловлювань. Ліна Костенко активно використовує метафору, що стає своєрідною філософією найменування прихованої сутності: *А як подумать, – що таке **душа**? Як той казав – це горизонт до Вічності (МЧ,98); Душа* з абстрактного позначення почуттєвої сфери людини, внутрішнього світу багатющою уявою Ліни Костенко трансформується в істоту, якій притаманні всі земні печалі й радощі: *Чи він мені, чи я йому – нерівня. Нерівня **душ** – це гірше, ніж майна! (МЧ,47),* яка можепризвичаюватись, продаватись, двоїтися. *Дев'ять день **душа** не пручається, а тепер вже десь призвичаїться; Від того кидавсь берега й до того. Любив достаток і любив пісні, Це, як скажімо, вірувати в бога і продавати **душу** сатані (МЧ,15); Не служать очі на таке дивиться, щоб так двоїлась хлопцеві **душа**! (МЧ,39).*

Водночас образ душі набуває нових семантичних рис, асоціюючись, наприклад, з пташиночкою на дроті, шкатулкою, горизонтом, темним лісом, сатаною, тощо*: І в цьому днів круговороті, де все минати поспіша, як та пташиночка на дроті, спочине стомлена **душа*** (РГ,266); *Усе складаю в **душу** як в шкатулку. Уже **душа** гіркіша полину. (МЧ,99); Чужа душа – то, кажуть, темний ліс (МЧ,13); Ото така вже вдача потайна. Бо на обличчя з янголами схожа, але в **душі** – то чистий сатана (МЧ,9).* Зустрічаємо й авторські лексичні новотвори: *Душа моя, знайдибіда* (В,194); *Душа моя, одиначка* (В,218). Серед них особливою експресією вирізняються прислівник *у дві душі; на дві душі*: *Але й жили! Душили копійчину. У дві **душі** робили без спочину (МЧ,52); Нелегко, кажуть, жити на дві хати. А ще нелегше – жить на дві **душі!** (МЧ,66).*

Численні поєднання лексеми *душа* з іменниками, прикметниками, числівниками, займенниками свідчать про «багатозначність синтагматичних зв'язків данної лексеми, репрезентують сильний узагальнюючий потенціал її в творчості Ліни Костенко» [6:277]. В художніх творах буквальне значення цього слова обростає новими, абсолютно іншими смислами. Це і є передумовою появи художнього концепту. Лексема в художньому тексті може отримати значимість концепту в тому випадку, якщо особливий смисл, який вкладає автор в це слово, виходить за рамки його загальноприйнятого розуміння.

Негативний ореол сучасності виникає внаслідок зображеного поетесою регресу людської моралі, домінування матеріального над духовним, деградації одвічних

цінностей: ще і в XXI столітті зосталися риси духовного неандерталізму людей, чия ***душа*** *ще з дерева не злізла* (В,64); *А хто від правди ступить на півметра, –* ***душа*** *у нього сіра й напівмертва (В,216).* Категоричні твердження буває звучать навіть парадоксально, неймовірно, проте й вони підпорядковуються логіці загальної думки, працюють на концепт: *А не дай боже так танцювать навиворіт* ***душі!*** *(МЧ,65); той хоч умре з набитим гаманцем, –* ***душа*** *у нього буде горобцем, куди б не йшов він, на землі і далі, дощі розмиють слід його сандалій* (В,217).

Не тільки душа, а й серце також є місцем виникнення та зосередження емоцій і почуттів. Лексема з таким значенням формує навколо себе значну за обсягом групу афоризмів, що передають емоційні характеристики. Завдяки тому, що серце є внутрішньою, отже невидимою частиною тіла, його в українській мові розглядають саме як осередок емотивного досвіду, а не як орган вираження емоцій [7:540]. У Ліни Костенко лексема *серце* – найчастіше вживаний синонім до слова *душа* в значенні *внутрішній психічний світ людини*: *І маленькі були неполадки, І великі були нелади, І ніщо не здавалось випадком, бо лишало на* ***серці*** *сліди* (Вітрила,9); *Є для* ***серця*** *така покута – забувати скоріше зло, аніж те, що мусило бути і чого в житті не було (В,133).*

Аналіз її поетичного дискурсу уможливлює визначення характерних ознак, які властиві серцю: а) здатність зазнавати фізичних відчуттів: *Воно як маєш* ***серце*** *не з льодини, розп'яття – доля кожної людини (МЧ,86); Як зберегти в собі це* ***серце,*** *коли воно не кам'яне?* (В,541); вміння мислити як локалізатор, оскільки серце є частиною внутрішнього світу людини: *Нехай тендітні пальці етики Торкнуть вам* ***серце*** *і вуста* (В,66).

А. Вежбицька вважала слова серце і душа одними із ключових концептів слов'янських мов і культур [7: 3]. Як орган, що, подібно до інших частин тіла, відповідає за певні здатності (запам'ятовувати, переживати, забувати, боятися тощо), воно, як писав Григорій Сковорода: «Голова всього в людині… Воно-то і є найточніша людина в людині» [8: 351]. Отже, серце для українців є центром людини, що породжує думки, почуття, устремління. Переваги почуттів та емоцій над інтелектом та волею етнопсихологи називають кордоцентричністю українського народного духу [9:17]. Як базові компоненти концепту *людина* вони мають високу значущість для української культури, маніфестуючи як універсальні, так і національно-специфічні аспекти, які відображають мовну картину світу українського народу, є етнокультурними ціннісними еталонами.

Аналізуючи метафоричне вираження концепту *людина*, треба зазначити, що загалом мовна картина світу письменниці досить повно відображає народну концептуальну картину світу в тому її фрагменті, який стосується душі та серця. Однак на функціонування концепту накладає відбиток індивідуально-авторське використання мовних засобів. Конкретна семантико-психологічна й емоційно-естетична реалізація концепту в її художніх дискурсах визначається особливостями мовної свідомості митця.

Афоризми Ліни Костенко як атрибут її поезії посилюють сприйняття символів, мікрообразів, уводячи читача в неповторний світ високої авторської естетики вислову. Це напружене шукання ключів до таємниці буття людини, нації, людства.

ЛІТЕРАТУРА

1. С. Я. Єрмоленко. Мого народу гілочка тернова. Виступ за круглим столом «Мовосвіт Ліни Костенко», 8.03.2010 р. (Українська мова, 2010, №3).
2. Великий тлумачний словник української мови /Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004.- 1440 с.
3. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти) /О. О. Селіванова. – К.- Черкаси: Брама, 2004.- 276 с.
4. НТСУМ: 1, с.629) – новий тлумачний словник української мови: в 3-х т. уклад. В. Яременко, О. Сліпушко).- К.: «Аконіт»: – т.1/А-К/.- 926 с.
5. СФУМ: Словник фразеологізмів української мови (уклад. В. М. Білоноженко та інші) – К.: Наукова думка, 2008.- 1104 с.- (Словники України).
6. В.Калашник. Людина та образ у світі мови. /В.С.Калашник. – Харків, Майдан, 2011., 312 с.
7. Сковорода Г. Твори: У 2-х томах / Г. Сковорода. – К.: Обереги, 1994.- Т.1 – 527с.
8. Старовойт І. С. Західноєвропейська і українська ментальність: Компаративний аналіз / І. С. Старовойт. – Тернопіль: Тернопільська академія народного господарства, 199.- 184 с.
9. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. / А. Вежбицкая. – М.: Языки русской культуры, 1996.- 411 с.

ПЕРШОДЖЕРЕЛА

1. Костенко Л.- Проміння землі,- Видавництво «Молодь», К., 1957;
2. Ліна Костенко. Вітрила. – Радянський письменник», К., 1968;
3. Ліна Костенко. Сад нетанучих скульптур. – К., Видавництво „Радянський письменник”, 1987. – 203с.
4. Ліна Костенко. Вибране. – К., Видавництво «Дніпро», 1989, 559 с.
5. Ліна Костенко. Неповторність. – Видавництво „Молодь”, 1980.- 222с.
6. Ліна Костенко. Річка Геракліта. – Київ, „Либідь”, 2011. – 288с.
7. Ліна Костенко. Мадонна перехресть» К.: Либідь, 2012.
8. Ліна Костенко. Триста поезій. Вибране. Серія «Українська поетична антологія». Ліна Костенко, 2012 «. А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2014, видання четверте.

Умовні позначення: афористичні вислови – АВ; Проміння землі – ПЗ; Вибране – В; Неповторність – Н; Сад нетанучих скульптур – СНС; Річка Геракліта – РГ; Мадонна перехресть – МП; Триста поезій – ТП.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Крупко О. И., сотрудник,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ЧЕЛОВЕК В ПОЕТИЧЕСКИХ ТЕКСТАХ ЛИНЫ КОСТЕНКО

В статье предпринята попытка анализа микроконцептов души и сердца – поэтико-философс ких категорий, которые отображают этику и эстетику автора и являются составными концепта человека, одного из ключевых в творчестве Лины Костенко.

Ключевые слова: *концепт, концептуальный анализ, метафора, минитекст.*

Krupko Olga, Employee,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE REPRESENTATION OF THE CONCEPT *MAN* IN LINA KOSTENKO'S POETRY

The article gives the analysis of the microconcepts Soul and Heart which are poetic and philosophical categores reflecting the ethics and aesthetics of the poet and constitute the concept MAN, that is one of the key concepts in Kostenko's poetry.

Keywords: *concept, concept analysis, metaphor, minitext.*

УДК 811.112.2'373.7

Куликовская Н. И.,
Нежинский государственный университет имени Николая Гоголя, г. Нежин

КАША НА ЛУКУЛЛОВОМ ПИРУ
(на материале фразеологических единиц немецкого языка с гастрономическим компонентом)

В представленной статье рассматриваются фразеологические единицы немецкого языка с гастрономическим компонентом, систематизируются их тематические признаки, анализируются особенности их функциональной специфики, формулируется вывод об их значимости в рамках актуальных исследований современной науки.

Ключевые слова*: фразеологическая единица, гастрономический компонент, тематическое поле, функция.*

Каждый из нас, будучи участником современного потребительского общества, попадает в заманчивые сети макдональдизованного макмира (термины Дж. Ритцера [7] и Б. Барбера [3]), корректируя при этом волей-неволей интернациональный гомогенизованный вкус в соответствии с собственными ощущениями.

Противоположное стремление обнаруживают ситонимы как номинации блюд (термин Х.-Д.Поля [5]), чья неугасимая сила сохраняет способность транслировать рельефную выразительность нашей этнической/национальной/региональной идентичности на живописной карте мира благодаря своей уникальной индивудуальности (срав. более 50 номинаций корочки/краюшки хлеба в немецком языке [8]). Очерченное контрадикторное поле современного потребительского общества объясняет актуальность выбранной тематики и необходимость сосредоточения исследовательского интереса на базовой практике человеческого организма – практике питания.

Ее лейтмотивная эволюционная нить позволяет рассматривать номинации продуктов в качестве архиэлементов в рамках целостной практики (биологического) выживания человека, а их вовлеченность во фразеологические цепочки языкового поля индивидуализирует этнический колорит. Осмысление последнего обязует принять во внимание достаточно широкий диапазон гастрономического субстрата, охватывающего специфические знания выращивания/получения продукта, его приготовления, корректной сервировки и приличествующего потребления, благообразного угощения пищевыми ресурсами, навыки использования специальных столовых приборов и посуды, знание поведенческих схем в соответствующих гастрономических заведениях. Такая мультиспектральность «гастрономического организма» упрочивает направленность поисковых интенций во фразеологическое поле, структурно-семантический потенциал которого способен реализовать модально-оценочные оттенки многообразных граней семантико-тематического поля «питаться». Результатом выступает изучение функциональной специфики фразеологических единиц с гастрономическим компонентом (общее количество – 978 ФЕ), что формирует предмет представленного пилотного исследования.

В ходе первичной систематизации исследуемых ФЕ выкристализовались ядерные векторы искомого семантико-тематического поля: 1) значение питания: 1.1) (не)возможность питаться (наличие/отсутствие продуктов); 1.2) питание и психофизиологические потенции человеческого организма; 2) регламентированность практики питания: 2.1) основы корректного получения продукта; 2.2) свойства продуктов питания и характеристика повара; 2.3) рекомендации по приготовлению пищи; 2.4) принципы потребления; 3) столование как социально значимое функционирование: 3.1) питание и виды заработка (свой/чужой, горький/кислый/сладкий, тяжелый/легкий, асоциальные пути); 3.2) питание и социальный статус; 3.3) столование и социальное поведение/деятельность/поступки.

Процесс формирования пищевого поведения проявлял/-ет свою зависимость, как известно, от многих причин: (а) ассортимента продуктов, наличие которых определялось климатическими условиями и допустимым потенциалом местного ландшафта; (б) темпоральной локальности индивида/этноса; (в) степени его включения в экономические, социополитические и культурные преобразования. Исторический экскурс в прошлое оживляет в нашей памяти ключевые моменты в эволюции питания: оседлость, «одомашнивание» огня, приручение зверей и становление агрокультуры, революционизирование пищевых традиций во времена политических экспансий, модного туризма вплоть до современного перенасыщенного потребительского

рынка пищевыми ресурсами на рассматриваемой европейской части территории с немецкоязычным населением.

Занавес гастрономической эволюции человека раскрывает исследовательскому взгляду хронологическая таблица кулинарного искусства и питания [10], иллюстрирующая пошаговое совершенствование и преобразование первичных моделей потребления продуктов. Исходный общий анализ диапазона пищевых ресурсов (ФЕ1) позволил зафиксировать: (1) *участие на «гастрономической сцене» немецкоязычного региона двух культур: хлебной и мясной*: Wer wenig Fleisch hat, beklaubt die Knochen; Wer kein Brot hat, dem muss auch der Mehlbrei schmecken; (2) *допустимость вариативности продуктов в схеме потребления, срав. чечевица→бобы/фасоль, масло→творог, мясо→рыба→продукт растительного происхождения* (*напр., бобовые, капуста), вода→вино (непостоянство этого взаимозаменяемого звена объясняется следствием известного негативного воздействия спирта на человеческий организм)*: Wer keine Butter hat, muss sein Brot mit Quark bestreichen; Sind die Linsen aufgezehrt, so kochen wir Bohnen; Ist kein Fleisch vorhanden, so nimmt man mit gesalzenen Fischen fürlieb→Kann man keinen Speck bekommen, muss man mit Kohl fürlieb nehmen; Besser Wasser getrunken und erworben, als Wein getrunken und verdorben; (3) *сохранение лидерской позиции за энергетическим ресурсом хлеба, неимение которого отождествляется с отсутствием мира, дома, еды как таковой*: Fehlt das Brot im Haus, so zieht der Friede aus; Ohne Brot taugt kein Mahl; Wo kein Brot im Haus, macht sich selbst der Hund hinaus.

Профилирование ФЕ1 хлеба на фоне растительной пищи как ключевого продукта объясняется емкой понятийной структурой слова, охватившей (1) *материал*, из которого производиться/-лась мука, (2) *способы приготовления*: (а) каша/похлебка; (б) хлеб (пресный, удобный для хранения, но тяжелый для переваривания, требующий предварительного размачивания в воде); (в) выпечка из квашеного теста (на основе особого сорта пшеницы, допускающего молотьбу без предварительной сушки на огне и с высоким содержанием клейковины). Разумеется, что постепенное расширение многообразия хлебобулочных изделий за счет состава муки, степени помола зерна, технологии выпечки, формы, функционального назначения продукта (напр. на сегодня в Германии свыше 300 сортов хлеба и более 1200 сортов мелкоштучных (кондитерских) изделий) выступило логическим следствием перехода от «присваивающего» хозяйства к «производящему» [1, с. 15], увеличившего долю растительного компонента и изменившего химический состав пищи, ее вкусовые характеристики.

Понимание хлеба как основы физического существования человека развивает особую этику бережного обращения с ним, ведь маленький кусочок черного черствого хлеба, оставшийся на завтра, способен защитить от голода и нужды, вызывая тем самым глубокое уважение к себе в народе: In der Not schmeckt jedes Brot; Auch schwarzes Brot schützt vorm Hungertod; Wer mit einem Stück Brot fürlieb hat, darf für kein ganzes sorgen.

Линейный композиционный принцип структурной организации ФЕ1 позволяет увидеть: (1) *минимальный жизненный набор, включающий помимо хлеба соль и воду*: Salz und Brot schützt vor Hungersnoth→Auch Wasser und Brot stillt Hungersnoth,

совокупный питательный ресурс которых приравнивается к скудной/плохой еде: Salz ist halbes Futter, Uebel gegessen ist halb getrunken; (2) *искомое насыщение тела, где комбинации хлеба с другими продуктами (маслом, сыром и т. д.) раскрывают признак хорошей, любимой еды*: Brot und Butter ist ein beliebtes Futter; Brot und Käse schliesst den Magen zu, *а композиции хлеба с мясом и вином демонстрируют физическую и духовную гармонию сытого бренного тела*: Wein und Brot vertreiben Durst, Hunger und Noth; Fleisch macht Fleisch, Wein macht Blut, Brot ist für Leib und Seele gut.

Представленный функциональный вектор рассматриваемых ФЕ обращает внимание на голод, сменяющий свой статус с «объективной детерминанты» на «субъетивную (сознательно искомую) величину» в результате поисков (а) оптимальной пищевой ценности и (б) максимального чувственного удовольствия от потребляемого. Периодические волны пауперизации – массового обездоливания трудового населения, приводящие к обеднению во всех смыслах этого слова, в том числе и к оскудению генетической информативности самого человеческого рода, вынуждали представителей последнего к поискам экономически доступных пищевых резервов. Этнограф Г. Хиршфелдер указывает на четыре исторически сложившиеся модели экономии провизии: (1) уменьшение самой порции еды; (2) композиционное решение, например, пищевыми добавками для суррогатного хлеба выступали лебеда, картофель, бобовые, желуди, свекловичный жом, солома, кора и др.; (3) замена одного продукта относительно равнозначным по пищевой ценности другим; (4) временный возврат к кашам, способным сохранить пищевую ценность своих компонентов [4, с. 97, 160, 167, 174]. Примерами подобных устаревших образцов выступают потребление лебеды вместо капусты, кофе из желудей, традиция есть пальцами: Wer keinen Kohl hat, kocht Melden; Wo es keine Bohnen gibt, macht man Kaffee aus Eicheln; Wer Brot zu essen hat, knabbert keine Eicheln; Wer keine Gabel hat, nimmt die Finger.

Последующий функциональный ракурс ФЕ1 и ФЕ2, представленный широкими синонимическими рядами исследуемого тематического поля, направлен на формулирование ключевых позиций в рамках практики питания: (1) *наличие съестного выступает искушением для любого живого существа, в том числе и для человека*: Ist nur Honig da, die Fliegen kommen von selber; Ist nur Speck da, die Mäuse finden sich schon; Wo Brot ist, da fehlt's an Hunden nicht→ Wo es nach Brot riecht, wird der Sack des Bettlers weit; Wo das Wasser gut ist, da drängen sich die Durstigen; (2) *каждый (даже плохой) продукт находит своего потребителя*: Jeder Weizen findet seine Scheune; Jeder Topf hat seinen Deckel; Ein Kochlöffel passt in jeden Topf; Es gibt Fleisch für jede Schneide und für jedes Messer→Auch das schlechteste Fleisch findet einen Käufer; (3) *потребительский выбор руководствуется принципом «не все то…(≈сахар/мед), что… (≈сладкий)»*: Es ist nicht alles Butter, was auf den Markt kommt; Es ist nicht jeder Fisch ein Stör; Es wird nicht jede Milch zu Butter geschlagen; (4) *каждый продукт имеет свои недостатки, из-за которых не следует от него отказываться*: Jedes Fleisch hat seine Knochen; Jede Bohne hat ein schwarzes Pünktlein; Der Honig ist nicht ohne Galle; Kein Weizen ohne Disteln; Kein Fisch ohne Gräten, kein Mensch ohne Mängel; (5) *хорош тот продукт, который без ущерба для здоровья выполняет свое прямое функциональное назначение – насытить, наполнить энергией тело*: Jedes Brot ist gut, das nährt.

Рекомендации получения качественного продукта (ФЕ 2.1) охватывают зоны выращивания, ухода, приобретения (покупки и добычи) продуктов, правильного обхождения с необходимым предметным инвентарем: Wenn du Bohnen pflückst, lass welche zu Samen übrig; Wasser im März macht den Feldern Schmerz; Kommt die Gerste trocken zur Erd‘, ist eine gute Ernt‘ beschert; Die Pfanne halt beim Stiel, den Pflug beim Sterz; Man muss die Butter kosten, ehe man sie kauft. Их знание, как продолжение освоения правил биологического выживания предков, позволяет (1) *увидеть зависимость конечного результата от мастерства повара, его физической сноровки, доброго расположения духа и кулинарной грамотности/личного культурного опыта*: Wie das Fleisch, so die Brühe→Wie der Koch, so der Brei→Wie das Fleisch ist, so ist der Pfeffer; Wie das Salz, so die Suppe; Wie der Speck, so das Schwein, wie die Wurst, so der Metzger; (2) *избежать плохого/некачественного стола/продукта, абсорбирующего в себя признаки «несвежий/старый», «грязный», «прогорклый», «заплесневелый», «дешевый», «подгоревший», «плохо проваренный», «холодный», «затхлый», «незнакомый», «открытый (для (домашних) зверей)»*: Der beste Honig verdirbt im unreinen Glas; Wenn der Topf überläuft, so läuft das Fett mit; In einen offenen Topf steckt leicht der Hund den Kopf; Schimmlige Butter dient nicht zur Suppe; Man kann nicht alles essen, was ins Maul fliegt; In eine kalte Küche kommt keine Maus.

Анализ техники приготовления (ФЕ 2.3) и принципов потребления (ФЕ 2.4) профилирует позиции: (1) *наличие провианта как первооснова конструирования логической цепочки действий в рамках практики питания (социального функционирования)*: Brot ist leicht gebacken, wenn’s nur nicht an Roggen fehlt; Wer keinen Zucker hat, muss keinen Kuchen backen; Wer sein Brot selber bäckt, wird gut genährt; (2) *принцип индивидуального авторского творения съестного*: Das Brot, das im Unglück nähren soll, muss im Glücksofen gebacken sein; Wenn man den Zucker nicht mit gutem Herzen gibt, so wird er zu Wermuth; Wer sein Brot selbst bäckt, lässt sich keinen Teig stehlen; (3) *необходимость соблюдения физико-химических рекомендаций потребления пищевых продуктов, их комбинаций (напр., обязательность предварительной обработки (варка, засолка, копчение, жарка), охлаждения горячего, хорошего пережевывания→молчания, правильная последовательность приема продуктов)*: Was man nicht frisch essen kann, muss man räuchern; Es ist ein schlechter Koch, der das Fleisch nur auf einer Seite bratet; Was im Salz liegt, verdirbt nicht; Wer das Fleisch pökelt, muss es gut salzen; Das Wasser muss erst sieden, ehe man die Suppe quirlt; Man muss den Brei erst blasen, ehe man ihn isst; Das Brot gut gekaut, ist halb verdaut; Bei Tische höflich, im Bette freundlich, im Hause tüchtig, in der Kirche andächtig und auf der Strasse züchtig (4) *желательность следования этикетным рекомендациям поведения за столом, соблюдение вежливости, чувства нормы в еде*: Wer zu viel isst, kann‘s nicht verdauen; Wer zu viel gegessen hat, der bekommt leicht Magendrücken; Frass und Völlerei sind des Teufels Gasterei; Von einem geringen Tisch ist sicher zu essen; (5) *принцип непритязательности в выборе съестного*: Man muss den Brei essen, wie er gekocht ist; Wie der Kohl gekocht ist, so schmeckt er; Man muss das Wasser nehmen, wie es die Quelle gibt.

Функциональное участие гастрономического компонента в качестве семантического центра в структурах ФЕ 3.1 синхронизуется с работой как предварительным

условием последующего насыщения: Der Weizen fragt nicht nach den Feiertagen; Brot essen lernt sich leichter als Brot verdienen→Der eine gewinnt sein Brot mit Sitzen, der andere mit Laufen und Schwitzen. Примечательной выступает зависимость варирования степени обязательности труда от социальной нормы, приемлемых моделей заработка. Так, например, выясняется, что даже выпрошенный, украденный, неискренне поданный хлеб способен сохранять свои соблазнительные вкусовые характеристики ввиду отсутствия в процессе получения собственных затрат труда, что свидетельствует о достаточной толерантности немецкоязычного общества: Gebetteltes Brot schmeckt süss; Gestohlenes Brot schmeckt wohl; Ungegönntes Brot gedeiht am besten. Однако диапазон варирования вкусовых показателей в рамках амплитуды «чужой – свой» семантически растягивается и приобретает реверсную направленность: «(чужой) вкусный/хороший – (чужой) вкуснее/лучше → (свой) самый вкусный/лучший → (чужой) невкусный/нехороший»: Aus fremder Küche schmeckt die Suppe gut; Anderswo ist auch gut Brot essen; Wenn eine Gabel aus London ist, sticht sie gut→Fremdes Brot schmeckt besser als Hausbrot; Ein gereichter Löffel Milch stärkt mehr als ein verheissener Rinderbraten; Ein Schluck Milch, den man reicht, ist besser als eine Kuh, die man verspricht→Mit eigenem Löffel isst es sich am besten; Eigener Herd kocht am besten→Laues Wasser schmeckt nach keiner Würze; Anderes Brot ist sehr gesalzen; Fremder Kohl schmeckt nicht wohl.

Семантическое развитие концепта ВИНО ярко иллюстрирует возможные векторы социального роста индивидуума в обществе, включает зоны изменения его социального статуса в личностном отношении и на профессиональной ниве: Ohne Brot und ohne Wein friert die Liebe ein; Wasser ist gut zum Beten, aber der Wein macht Poeten. Пшеница, хлеб (белый), шпик/жаркое/рыба, капуста, соль, хорошая/большая/чистая вода/вино, масло, мед, хороший/большой стол, ложка часто выступают показателями благополучия. Синонимический стержень ФЕ 3 формируется вокруг позиций: (1) *«хлеб (с маслом)» – это тяжелый труд:* Wer sein Brot sauer verdient, dem schmeckt es desto besser; (2) *«хлеб» не всегда получает тот, кто тяжело работает и заслуживает его*: Wer das Brot verdient, bekommt es nicht; Der den Braten dreht, bekommt ihn nicht; (3) *социальный статус «богач↔бедняк» выступает колеблющимся*: Grosser Tisch macht leere Speicher; Fette Küche macht magern Beutel; Wem heute noch geschmiertes Brot nicht schmeckt, der morgen schon nach trockner Rinde leckt→ Brot und Salz isst man im Hunger für Schmalz; (4) *достижение благополучия предполагает единения с другими, разделения свого благосостояния*: Wer Fleisch hat, Brot und Wein, lässt (lasse) das andere willig sein; Man soll sein Brot auch übers Wasser fahren lassen; (5) *мир, спокойствие, свобода выносятся статическим условием физического здоровья:* Bei essen und trinken ohne Ruh‘ setzt man das Leben zu; Brot und Wasser in Fried‘ und Ruh‘ ist besser als alle Fülle in Unruh‘; Besser eine Bohne und frei, als Zuckerwerk in Sklaverei.

Разносторонняя всеядность человека, обеспечившая его выживаемость как вида, ее непосредственное влияние на человеческий организм (напр., эволюционное формирование групп крови человека, формы его головы: челюсти и т. д.) позволили в ходе развития товарного обмена стать продуктам первичным эквивалентом денег, что свидетельствовало об утрате их жизненной связи со

своим личным носителем–производителем и установлением зависимости потребителя от государственных форм обеспечения пищевыми ресурсами. Однако выступая эволюционным носителем общественных отношений, еда несмотря на свое обезличивание и отчуждение от человека сохранила свою стратегическую значимость в современных условиях, в частности в парадигме (экономических) войн. Айн Рэнд замечает, что если человек хочет противостоять войне, то он должен в первую очередь противостоять экономике, контролируемой государством, ввиду игнорирования последним ценностей и жизненных ресурсов своих индивидуумов [6].

Поставить точку в нашем исследовании поможет посредническое участие в структуре исследуемых ФЕ столовых приборов как необходимых культурных данностей, занявших позицию между телом человека и самим продуктом, благодаря чему цепочка взаимосвязанного функционирования трех сторон замыкается в едином семантическом треугольнике: Wer kein Brot hat, bedarf kein Messer; Wer Braten riecht, greift eher nach der Gabel als nach der Bürste; Löffel und Schüssel machen noch kein Gastmahl. Внимание на себя обращает пространство между ртом и ложкой, которое остается открытым: Zwischen Löffel und Gaum ist ein grosser (weiter) Raum; Zwischen Löffel und Mund geht viel Suppe zu Grund; Wer zu viel auf die Gabel nimmt, verliert es, ehe es zum Maule kommt. Такая обнаженность документирует практику питания как привилегию разума, взывает к ответственному сохранению качественной генетической информативности в конструировании тела Homo sapiens, апеллирует к сознательной защите рода человеческого в теперешней «машинизированной» среде. Подобно каше на лукулловом пиру растекаются мысли современного потребителя, тщетно пытающегося отыскать на полках магазинов то, что утолит его физический голод и сохранит его физическое тело здоровым. Фиктивная иллюзорность насыщения в нынешнюю эпоху здорового образа жизни пролонгирует многовековые поиски оптимального питания человека, увлекая тем самым в дальнейшие исследования всю антропоцентрическую парадигму современной науки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нутриентное поведение человека: монография / О. В. Буюклинская и др.; под ред. доц. А. Н. Плакуева, проф. А. Л. Санникова. – Архангельск: Изд-во Северного государственного медицинского университета, 2013.– 213 с.
2. Сохань И. В. Как исследовать гастрономическое? К вопросу о дефинициях и подходах // Вестник Томского государственного университета. Серия: Культурология и искусствоведение, 2013. – № 1 (9). – С. 99-109.
3. Barber, B. R. Jihad vs. McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy / Benjamin R. Barber. – Random House Publishing Group, 1996. – 432 p.
4. Hirschfelder, G. Europäische Esskultur: eine Geschichte der Ernährung von der Steinzeit bis heute / Gunther Hirschfelder. – Frankfurt/New York: CampusVerlag, 2005. – 327 S.
5. Pohl, H.–D. Zum Wortschatz der Küche / Heinz-Dieter Pohl. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://members.chello.at/heinz.pohl/Kuechensprache.htm

6. Capitalism: The Unknown Ideal / Ayn Rand, with additional articles by Nathaniel Branden, Alan Greenspan, Robert Hessen. – New York: Signet, 1986. – 416 p.
7. Ritzer, G. The McDonaldization of Society 5 / George Ritzer. – London: Pine Forge Press; 2007. – 320 p.
8. Sick, B. Zwiebelfisch: Von Knäppchen, Knäuschen und Knörzchen /Bastian Stick in Spiegel Online. [Електронний ресурс]: Режим доступу : http://www.spiegel.de/kultur/zwiebelfisch/zwiebelfisch-von-knaeppchen-knaeuschen-und-knoerzchen-a-434183.html
9. Wander K. F.W. Deutsches Sprichwörter-Lexikon: Ein Hausschatz für das deutsche Volk – Leipzig: F. A. Brockhaus. – 1. Band, 1867 S.; 2. Band, 1870 S.; 3. Band, 1873 S.; 4. Band, 1876 S.; 5. Band, 1880 S.
10. Zeittafel der Kochkunst und der Ernährungsgeschichte / Kochkunstwelten [online]. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.koch-welten.de/zeittafelderkochkunst.htm

Стаття надійшла до редакції 24.09.2014 р.

Куликовська Н. І.,
Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, м. Ніжин

КАША НА ЛУКУЛЛІВСЬКОМУ БЕНКЕТІ
(на матеріалі фразеологічних одиниць німецької мови з гастрономічним компонентом)

У представленій статті розглядаються фразеологічні одиниці німецької мови з гастрономічним компонентом, систематизуються їх тематичні ознаки, аналізуються особливості їх функціональної специфіки, формулюється висновок про їх фактично необхідну позицію в рамках актуальних досліджень сучасної науки.

Ключові слова*: фразеологічна одиниця, гастрономічний компонент, тематичне поле, функція.*

Kulykovska N.,
Mykola Gogol State University, Nizhyn

MUSH ON THE LUCULLEAN BANQUET
(based on German Idioms With the Gastronomical Component)

The article deals with the phraseological units of German with the gastronomical component, systematizes their thematic characteristics, analyses peculiarities of their functional specificity, draws conclusion about their real essential attitude within modern scientific research.

Keywords: phraseological unit, gastronomical component, thematic field, function.

УДК 811.161.2’33’374:004:792

Кулікова О. С., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БАЗИ ДАНИХ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Статтю присвячено дослідженню української театральної термінології з метою укладання інформаційно-пошукового тезаурусу, що може функціонувати як довідково-енциклопедична система або у складі іншої інформаційної системи. Проаналізовано склад театральної термінології, а також структурні відношення між її елементами, зокрема синонімія, кореляція, гіперогіпонімія та менш репрезентовані специфічні відношення.

Ключові слова: *театральна термінологія, база даних, тезаурус, термін-гіпонім, термін-гіперонім.*

На сьогодні театральна термінологія активно розвивається, оскільки виникають синтетичні театральні жанри й активно з’являються новаторські ідеї в самому ігровому мистецтві. Відповідно, такі процеси сприяють зростанню зацікавленості до спеціальної лексики, що належить до цієї галузі. Спостерігаємо активізування процесу кодифікації театральної термінології, адже на сьогодні вже вийшло кілька україномовних словників термінології ігрового мистецтва: у 2002 р. – за редакцією В. Дятчук та Л. Барана [15], у 2009 р. – А. Баканурського [1] і у 2006 р. – найбільш повний «Словник театру» П. Паві [10], перекладений з французької мови. Щодо теоретичного опрацювання театральної підмови, то відомі кілька розвідок, у яких частково розглянуто семантичні групи театральної термінології [8], деякі аспекти її функціонування [6], проведено часткове міжмовне порівняння [4], а також розглянуто українську театральну термінологію в історичному аспекті – її становлення та розвиток [5]. Одним із важливих етапів у дослідженні української термінології була дисертаційна робота А. Костюк [7], проте, по-перше, від часу написання праці театральне мистецтво та його термінологічна система зазнали значних змін, а, по-друге, дослідниця акцентувала свою увагу більшою мірою на історичній та функціонально-стилістичній характеристиці одиниць. На сучасному етапі розвитку театральної лексики ще не було проведено комплексне дослідження, що зумовлює **актуальність** нашої роботи.

Для сучасного стану науки і суспільства написання теоретичних робіт та лексикографічних праць традиційного типу, на нашу думку, вже є недостатнім, адже можна простежити тенденцію до синкретичних досліджень, а також до надання переваги прикладному аспекту. Саме тому **метою** нашої роботи було створення електронної бази даних театральної термінології: формулювання дефініції кожного терміна, накладання на систему одиниць сітки структурних відношень між термінами та визначення специфіки театральної лексики як такої.

Побудова інформаційно-пошукового тезаурусу будь-якої галузі знань на сьогодні є важливою, оскільки, з одного боку, він є «способом формалізованого представлення

термінології, тому що досить строго представляє семантичні відношення між термінами, а , з іншого – вважається важливим інструментом постійного вдосконалення системи знань конкретних наук» [2:191].

На початку роботи із будь-якою терміносистемою необхідно визначити її склад. Відзначимо, що одним зі способів її представлення може бути укладання гіперлексем – груп словотвірно зв'язаних спільнокореневих слів у лексичній парадигмі, що мають єдність індивідуально-лексичних сем хоча б в одному зі значень [12:68]. Іншими словами, усі термінологічні слова, що належать до однієї гіперлексеми, репрезентують одне поняття з певної галузі і відрізняються граматичними засобами мовного вираження та семантичними відтінками, привнесеними афіксами. Так, у театральній лексиці можна визначити гіперлексеми: ***актор*** – *акторський – акторка – акторство****; вистава*** – *ставити – виставлений;* ***гра*** – *грати – перегравати – зіграний – перегграний;* ***грим*** – *гримувати – гримувальня – гример – гримувальний – загримувати – загримований* тощо. Загалом нами було зібрано й опрацьовано близько 2 000 одиниць театральної термінології, із яких найчисленніші групи становлять іменники (954 одиниці), прикметники (126 одиниць) та дієслова (60 одиниць), а також більше 800 термінів-словосполучень. Ми зараховуємо дієслова до термінологічних слів, якщо вони входять до словотвірного ланцюжка термінологічних іменників та прикметників. Прислівники *біс* і *браво* є також терміноодиницями-гіперлексемами, які утворюють власні словотвірні гнізда (*біс – бісирувати*; *браво – бравісимо*).

Між усіма гіперлексемами та термінологічними словами виникають різноманітні відношення, що становлять логіко-лінгвістичну основу будь-якої термінології як системи. Однією з основних ознак будь-якої термінології є чіткість та моносемічність одиниці: у термінологічному полі має реалізуватися взаємообернений принцип «один термін – одне поняття; одне поняття – один термін» [14:682]. Іншими словами, одне поняття з певної галузі не може мати два мовних відповідника, які тим паче різняться між собою відтінками значень. Така закономірність виключає функціонування в межах спеціальної лексики часткових синонімів. Натомість для термінологічної лексики характерні лише абсолютні синоніми, які переважно пов'язані з існуванням інтернаціоналізмів та питомого відповідника (*режисер / постановник; авансцена / рундук; апарте / репліка вбік; невербальна сцена / німа сцена; помічник режисера / асистент режисера*) та з використанням різних синтаксичних моделей (*п'єса на один акт / одноактна п'єса* тощо). Як можна простежити, у театральній термінології синонімічні відношення трапляються як серед однослівних термінів, так і між аналітичними одиницями. Цікавою є неспіввіднесеність синонімічних зв'язків між одиницями в загальновживаній мові та в межах термінологічного поля: так, слова *вистава – перформанс; режисер – режисер-постановник* у загальномовному вжитку є повними синонімами, проте в межах театральної термінології їхні значення чітко розрізняються, а лексеми вступають в ієрархічні відношення (*вистава* є родовим поняттям для *перформансу*, поняття *режисер* підпорядковане поняттю *режисер-постановник*).

Щодо вираження понять, протилежних за своїм значенням, то можна говорити про функціонування у терміносистемі корелятів, що поєднують антонімічні відношення та відношення доповнення одного спільного поняття [3:77]. Зауважимо, що

дуже часто протилежні значення у терміносполученнях формуються за рахунок другого, додаткового компонента: *актор – глядач; комедія – трагедія; статика – динаміка; сцена – зал; права куліса – ліва куліса; задня частина сцени – авансцена; горизонтальна композиція – вертикальна композиція; драматургія закритої форми – драматургія відкритої форми; вербальна комунікація – невербальна комунікація; закулісний простір – сценічний простір; розвідка розумом – розвідка дією; головний гардероб – гардероб поточного репертуару*.

Найбільш показовими і важливими для термінології є гіперо-гіпонімічні відношення. Г. Матліна, порівнюючи різні способи структурування мовного матеріалу, відзначає частковість / вибірковість синонімії та антонімії щодо охоплення термінологічного матеріалу і протиставляє їм родо-видові відношення, що охоплюють всю спеціальну лексику[9:86]. Такі зв'язки формують терміни з різним ступенем конкретизації: гіпероніми, або слова з родовим значенням, та гіпоніми – слова на позначення виду. Так, термін **театр** в значенні «вид мистецтва» стає гіперонімом (та одночасно протиставляється) до таких видових понять: ***видовищний*** *театр,* ***епічний*** *театр,* ***інтимний*** *театр****, матеріалістичний*** *театр,* ***міщанський*** *театр,* ***новий*** *театр,* ***постмодерний*** *театр,* ***синкретичний*** *театр,* ***танцювальний*** *театр, театр* ***абсурду****, театр* ***жінок****, театр* ***образів****, театр* ***предметів****, театр* ***форми*** тощо. Слід підкреслити, що гіпоніми в сукупності становлять перший рівень конкретизації цього родового поняття і є відносно один одного когіпонімами, тобто видовими поняттями, що стосуються одного гіпероніма.

Основою побудови родо-видових груп стає семантика мовних одиниць: гіперонім має більш узагальнене лексичне значення, а гіпонім є, власне, його конкретизацією, уточненням, причому останній «містить весь той комплекс ознак, що становлять значення терміна-виразника родового поняття, плюс деякі додаткові значеннєві ознаки» [11:192]. На основі цього можемо говорити про видову ознаку – це те нове в значенні гіпоніма, що можна виокремити порівняно з родовим поняттям і яке є розрізнювальним компонентом. Термін як родове поняття може бути схарактеризований за різними критеріями, а саме здатністю гіпероніма формувати паралельні гіперо-гіпонімічні групи на підставі різних видових ознак. Наприклад, лексема *сцена* в одному зі своїх значень («епізод із вистави») стає гіперонімом одночасно для кількох видових груп: 1) *вербальна сцена, німа сцена / невербальна сцена* – за «використанням голосу»; 2) *масова сцена, сцена з глядачами, сцена з гуртом, сцена на двох* – видовою ознакою цієї групи є «кількість осіб, залучених до епізоду»; 3) *неочікувана сцена, очікувана сцена* мають спільну видову ознаку «передбаченості / непередбаченості дії»*;* 4) семантичний елемент «функції епізоду» є спільним для таких видових понять: *головна сцена, епізодична сцена, проміжна сцена, сцена конфлікту*, *фінальна сцена* тощо. Термін *п'єса* так само можна сконкретизувати кількома видовими ознаками: 1) за характеристикою «кількість актів» виділяємо гіпоніми: *п'єса на один акт, п'єса на два акти, п'єса на три акти, п'єса на чотири акти;* 2) за характеристикою «призначення твору» виділяємо гіпоніми: *дидактична п'єса/, повчальна п'єса, ознайомлювальна п'єса, панегірична п'єса, шкільна п'єса*.

Відношення між елементами гіперо-гіпонімічної ієрархії в термінології можуть виникати на основі «синтагмозначень гіперонімів або шляхом актуалізації парадигматичних значень» [11:193]. Відповідно до цього виділяємо типи родо-видових зв'язків: формально-семантичний та власне семантичний. У гіперо-гіпонімічних групах, де простежується спільність між складниками і на формальному (спільні корені чи спільні компоненти терміносполучень), і на значеннєвому рівнях, можна виявляти формально-семантичний тип зв'язку. Наприклад, гіперонім *композиція* утворює таку гіпонімічну парадигму: *вертикальна композиція, відкрита композиція, глибинна композиція, горизонтальна композиція, діагональна композиція, закрита композиція, кільцева композиція, лінійна композиція, нелінійна композиція* тощо. Ще один приклад формально-семантичних відношень можна представити у вигляді схеми до терміна *репетиція* (рис.1):

Рисунок 1. Схема родо-видових зв'язків із гіперонімом *репетиція.*

Родо-видові структури, у яких відсутній спільний формальний елемент, будуються на основі лише лексичної співвіднесеності. Наприклад, термін *вистава* є родовим відносно низки видових понять: *водевіль, драма, інтерлюдія, інтермедія, комедія, опера, трагедія* тощо. До гіпероніма *амплуа* можна дібрати такі гіпоніми: *август, арлекін, гаер, грандам, грандкокет, жен-прем'єр, інженю, кокет, онагата, паяц, субретка, фат, чжендань, чженмо* тощо. Як показало дослідження, в театральній лексиці переважають родо-видові структури з формально-семантичним зв'язком.

У театральній термінології досить продуктивним є перехід гіпонімів у розряд гіперонімів щодо видових понять, які знаходяться на нижчому рівні конкретизації гіпероніма. Унаслідок таких процесів виникають комбіновані ієрархічні відношення, які можна представити у вигляді схеми до аналітичної одиниці *спілкування на сцені* (рис.2):

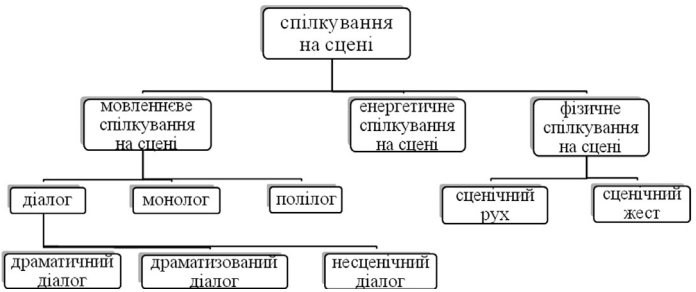

Рисунок 2. Чотирирівнева схема родо-видових зв'язків до гіпероніма *спілкування на сцені*

Ще одним прикладом може слугувати схема трирівневої конкретизації гіпероніма *світлова апаратура* (рис.3)*:*

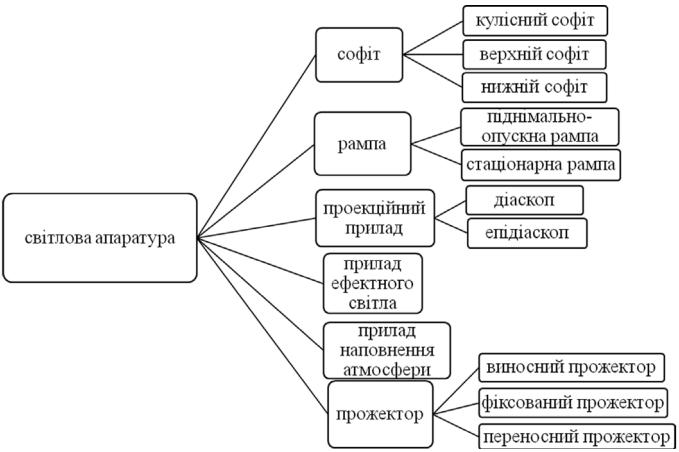

Рисунок 3. Трирівнева схема родо-видових зв'язків до гіпероніма *світлова апаратура*

Наведені приклади засвідчують, що родовим може ставати поняття, виражене як синтетичним терміном-гіпонімом, так і терміносполученням. Зв'язки між гіперонімом та гіпонімами в цих парадигмах кваліфікуємо як комбіновані, тобто як формально-семантичні, так і власне семантичні. Зазначимо також, що проаналізовані гіперо-гіпонімічні відношення лягають в основу виділення ядра та периферії української театральної термінології: родові поняття належать до основних, ядрових, а видові переважно становлять периферійну зону.

Як показало дослідження, між складниками театральної терміносистеми виникають відношення іншого характеру. Так, значний відсоток одиниць можна поєднати в пари на основі зв'язку за характеристикою «прийом» (компонент А є прийомом для компонента В), наприклад: *абсурд*[2] із семантикою «основний прийом творення образів та сценічного ефекту у театрі абсурду» відповідно вступає в зазначені відношення з терміносполукою *театр абсурду*; *перевтілення* є прийомом для *сценічної гри*, а *розвідка дією* та *розвідка розумом* – для *репетиції* тощо. Типовими для театральної терміносистеми є також об'єктні відношення (компонент А є об'єктом для компонента В), які утворюють відповідні термінологічні пари: *вистава – інтерпретація*[2] (у значенні «власне режисерське бачення»); *вистава – режисура* тощо. Активно репрезентовані і відношення за визначальною характеристикою «виконавець» (компонент А є виконавцем компоненту В): *глядач – інтерпретація*[1] (із семантикою «ставлення глядача до тексту та вистави), *режисер – добір акторів*, *режисер – режисура, режисер – інтерпретація*[2]*; актор – сценічна гра, актор – перевтілення* тощо.

Таким чином, нами було встановлено склад театральної термінології та сукупність відношень між її елементами, на основі якої укладатиметься інформаційно-пошукова система спеціальної лексики театру тезаурусного типу. Наступним нашим завданням є тестування розробленої бази даних на конкретних текстах із метою виявлення термінів, які функціонують послідовно, активно, а також маловживаних одиниць, що підтвердить або спростує статус ядра чи периферії конкретних термінів.

СИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баканурський А. Г. Театрально-драматичний словник XX ст. / А. Г. Баканурський, В. В. Корнієнко. – К. : Знання України, 2009. – 319 с.
2. Дарчук Н. П. Термін у лінгвістичній інформатиці / Н. П. Дарчук, Л. А. Алексієнко, В. М. Сорокін // Інформаційні технології в освіті. – 2009. – № 4. – С. 191–199.
3. Дарчук Н. П. Термін у лінгвістичній інформатиці : навч. посіб. / Н. П. Дарчук, В. М. Сорокін. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – 143 с.
4. Кійко С. В. Міжмовна омонімія театральної лексики [Електронний ресурс] / С. Кійко // Новости научного прогресса : Филологические науки. – 2009. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/25_NNP_2009/Philologia/50601.doc.htm
5. Клековкін О. Ю. Межі театру (проблеми термінології) / О. Клековкін // Український театр. – 2008.– №4.–С. 20-25.
6. Костюк Алла Валентинівна. Сцена, кін, світло рампи… [Електронний ресурс] / А. Костюк // Культура слова. – 1989. – Вип. 6. – С. 35–39. Режим доступу : http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine36-10.pdf
7. Костюк Алла Валентиновна. Терминологическая и профессиональная лексика театрального искусства в современном украинском литературном языке: автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов СССР (украинский язык)” / А. В. Костюк ; Институт языковедения А. А. Потебни АН УССР. – Киев, 1990. – 21 с.
8. Ліхньовська Л. Фольклорний театр: проблеми термінології / Л. Ліхньовська // Народна творчість та етнографія. – 2003. – №5–6. – С. 93–104.
9. Матлина Г. А. К вопросу о гипонимической группе / Г. А. Матлина // Семантика языковых единиц. – Л. : Изд-во Ленингр. пед. ин-та, 1975. – С. 85–88.
10. Паві П. Словник театру / П. Паві; Пер. з фр. Маркіян Якубяк; Наук. ред. Володимир Клековкін. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 639 с.
11. Панько Т. І. Українське термінознавство : Підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів, 1994. – С. 192–194.
12. Поликарпов А. А. Логическое пространство единиц лексической подсистемы язика и квантификация соотношений между ними / А. Поликарпов // Прикладная

лингвистика и автоматический анализ текста : тезисы докладов науч. конф., 28.01.–30.01.1988 г. – Тарту, 1988. – С. 67–69.
13. Суперанская А. В. Общая термінологія : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева / [отв. ред. Т. Л. Канделаки]. – [6 изд.] – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 248 с.
14. Українська мова : Енциклопедія / [Редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – [2-ге вид., випр. і доп.] – К.:Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
15. Український тлумачний словник театральної лексики /В. В. Дятчук, Л. І. Барабан. – [2-ге вид., перероб. і доп.]. – К., 2002 р. – 150 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Куликова О. С., магістрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ БАЗЫ ДАННЯХ УКРАИНСКОЙ ТЕАТРАЛЬНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

Статья посвящена исследованию украинской театральной терминологии и составлению информационно-поискового тезауруса, который может функционировать как справочно-энциклопедическая система или дополнительный корпус в составе другой информационной системы. Проанализирован состав театральной терминологии, а также структурные отношения между ее элементами, а именно синонимия, корреляция, гиперогипонимия и менее репрезентированные специфические отношения.

Ключевые слова: *театральная терминология, база данных, тезаурус, термин-гипоним, термин-гипероним.*

Kulikova O., Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

SPECIFIC FEATURES OF DATABASE BASED ON THE UKRAINIAN THEATRICAL TERMS

The article deals with research of the Ukrainian theatrical terms and also with compiling informational and retrieval thesaurus, which can functionate as independent searching and encyclopaedic system or as a component of the other informational system. All the theatrical terminology and the structural relations between its elements, such as synonymity, correlation, subsubtion and less specific relations has been analysed in the article.

Keywords: *theatrical terminology, database, thesaurus, term-hyponymy, term-hyperons.*

УДК: 811.112.2

Курагіна Л. П., здобувач,
Львівський національний університет ім. І. Франка

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТАБУ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Статтю присвячено проблемі функціонування мовних табу на політичну тематику у сучасній німецькій лінгвокультурі. Охарактеризовано поняття мовного табу та розкрито його роль у комунікації. Акцентовано увагу на тісному взаємозв'язку норми та табу. Висвітлено питання історичних табу у політичній сфері, проаналізовано мовні табу у сфері зовнішньої та внутрішньої політики Німеччини.

Ключові слова: *табу, табуювання, норма, політична мова, евфемізм.*

Важливою складовою реальності є суспільне життя, яке безперечно знаходить своє відображення у мові. Неможливо уявити людське суспільство без мови і спілкування. Звичайно, як у будь-якій системі, у мові існують свої правила, закони і норми. Однією з найдавніших суспільних норм виступають вербальні та невербальні табу, які реалізують у різних сферах діяльності людини. Особливо чітко помітні табу на перетині культур та мов, адже мова кожного народу розвивається і змінюється у відповідності до історичних, політичних, культурних, історичних процесів соціуму, і процеси ці у різних країнах різні. Найяскравіше мовні табу певної лінгвокультури проявляються на політичному фоні, у галузі міжнародних відносин та у дипломатичній діяльності. Дослідження політичних табу дає можливість зрозуміти історію, психологію, політичну та суспільну культуру певного народу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що на сьогодні є багато розвідок, присвячених політичним табу в англійській мові, що легко пояснити домінуванням цієї мови в економічному та політичному просторі. Однак і німецькі табу викликали інтерес науковців. Табу у німецькій мові досліджували такі вчені, як В. Гаверс (1946), Л. Геделюс (1958). Е. Шпоо (1971) аналізував табу у пресі ФРН. Невелику кількість праць науковців-присвячено німецьким евфемізмам у мові політики, та й ті датовані серединою XX ст. Так, наприклад, базовою працею, яка детально розкриває особливості німецьких евфемізмів та мовних табу, є монографія З. Лухтенберг під назвою «Untersuchung zu Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache» (1975).

Сучасного аналізу, який би розкрив особливості політичних табу у німецькій лінгвокультурі на сьогоденних прикладах, бракує, що обумовлює актуальність пропонованого дослідження. Метою статті є визначити особливості функціонування політичних табу у німецькій лінгвокультурі. Поставлена мета зумовлює потребу вирішення таких завдань: визначити поняття мовного табу, проаналізувати особливості мовних табу у політиці та способи їх реалізації у сфері зовнішньої та внутрішньої політики Німеччини, описати історичні політичні табу німецької лінгвокультури.

На сьогодні найпоширенішим видом політичного устрою держави у світі є демократія. За даними глобального британського дослідження та рейтингу «Індекс

демократії країн світу» (The Democracy Index), станом на 2012 рік майже дві треті держав світу мають демократичний устрій [2]. З демократією пов'язана ціла низка цінностей: законність, рівність, права людини, свобода. Однак попри той факт, що демократія покликана ґарантувати широкий діапазон особистісної свободи та прав людини, певні обмеження свободи слова та думки ми можемо спостерігати і сьогодні. Заборонні прескрипції виражають у вербальних та невербальних табу, цензурі, нормах. Досліджуючи мовні табу у сучасній німецькій лінгвокультурі, доходимо висновку, що для цього феномену значимим є тісний взаємозв'язок між суспільством, мовою та нормою.

Спілкування у межах суспільства створює базу для успішного співіснування всіх його членів, для кооперації між ними у різних сферах діяльності, для досягнення спільних цілей та для критичних дискусій. Комунікація – це важлива передумова для розвитку самого суспільства, життя якого є певною мірою свідомо організованим процесом. І мова відіграє в такій організації домінуючу роль. Не можна не погодитися з думкою А. Болена про те, що завдяки мові реалізується хід важливих для існування та розвитку суспільства ментальних та фізичних операцій, як то планування, аналіз, підбиття підсумків, організація та координація дій, досягнення цілей та встановлення нових [6,71]. Звичайно, розвиток можливий і без існування мови, наприклад, у світі тварин або рослин. Також мова майже не впливає на біологічний розвиток людини. Однак прогрес суспільства неможливий без мови.

Такий розвиток ґрунтується на численних правилах та нормах. У найширшому розумінні *норми* можна визначити як «вказівки до дій, вимоги, що слугують для того, щоб створити гармонію у певній області поведінки» [8, 248]. В Академічному тлумачному словнику української мови знаходимо два пояснення поняття норми, головним значенням є наступне: «звичайний, узаконений, загальноприйнятий, обов'язковий порядок, стан; зразок, правило поведінки людей у суспільстві; загальноприйняте правило в мові, літературі» [4, 442]. Норми можуть приймати форму наказів, вимог, заборон, директив, порад та рекомендацій, дозволів [6]. Варто також зазначити, що поряд з нормами, звичаями, традиціями, порядками важливу роль у формуванні мови відіграють й інші екстралінгвістичні чинники, такі як політичний та моральний стан суспільства, а також табу, релігійні уявлення та переконання. Так, наприклад, суворі звичаї та моральні уявлення у межах якоїсь спільноти можуть спричинити часте використання евфемізмів у повсякденному житті. На формування таких мовних норм впливають різні фактори, серед яких слід виділити історичний аспект. Як загальнолюдські, так і специфічні національні особливості історичного розвитку відбиваються на актуально важливих та діючих нормах, в тому числі і мовних (прикладом можуть бути періоди громадянських війн, пуританізму, індустріальної революції, націонал-соціалізму у Німеччині тощо). Згідно Т. Шіппан, соціальні і мовні норми визначаються діючими економічними та політичними відносинами [14, 271]. Важливим фактором є також приналежність людей до соціальних груп чи прошарків, до партій або політичного руху.

Норми можуть бути зафіксовані у формі законів (юрисдикція) чи інших зобов'язуючих правилах (накази, стандарти, приписи тощо). Соціальні норми

виражаються, зазвичай, у формі конституції, зводу законів, кримінального чи цивільного кодексів, а також і у вигляді «неписаних законів» (традицій, табу). Табу як прояв заборони, коріння якої перебуває у соціумі та традиції, представляє складову частину норми співіснування у людському суспільстві.

Важливо зазначити, що поняття табу пережило в своєму історичному розвитку низку смислових змін. Слово походить із тонганської мови, яка належить до полінезійської мовної сім'ї, та увійшло в англійську мову у XVIII ст. Перше пояснення слова «табу» у німецькомовних джерелах знаходимо у словнику Brockhaus (1878-81 рр.). У тонганській мові *tapu* означає щось «сильно позначене, відмінне від звичного» [6, 75]. Майже століття значення табу у німецькій мові лишалось незмінним: у словнику Meyer (1964) воно ідентифікувалося лише з первісними народами і пояснювалося магією, релігією. Застосовувавати таке визначення для сучасного суспільства некоректно. Вже в другому виданні того ж словника спостерігаємо розширення трактування табу: «religiös begründetes Verbot vieler Völker, das den Kontakt mit Lebewesen, Gegenständen, die Ausführung bestimmter Handlungen oder das Aufsuchen bestimmter Orte bzw. die Verwendung bestimmter Wörter untersagt. Tabusitten beeinflussen in hohem Maße nicht nur das religiöse, sondern auch das wirtschaftliche und gesellschaftliche Leben…» [6, 75]. Для цього дослідження особливо важливим є той факт, що табу почали пов'язувати не лише з предметами, діями чи процесами, а й зі словами, що стосуються табуйованих явищ. Відомі інші визначення табу (В. Гаверс, Х. Вебстер), однак вони тяжіють до релігійного витоку. У ході дослідження долучаємось до погляду З. Лухтенберг, яка під табу розуміє «alle mit Denk-, Anfaß- oder Nennverbot belegten Gegenstände, Vorgänge oder Gedanken, was als gesellschaftlicher Prozess begriffen werden muss, d. h. jedes Tabu entsteht in einer bestimmten Gesellschaft und ist durch ihre Besonderheiten bedingt» [11, 22]. Також погоджуємося з А. Боленом, який у своєму дослідженні зазначає, що мовні табу тісно пов'язані із суспільними нормами та особливо впливають на політичну мову. Вчений розглядає мовне табу як таку частину норми, яка описує мисленнєві фіксації, що стосуються людських дій і мають колективну законність та обов'язковість до виконання і які не дозволяється чи не варто реалізовувати [6, 76]. Мовні табу, подібно до норм, можуть діяти у двох формах: письмовій (закони, приписи тощо) та несвідомій (так звана «народна совість»), певні табу можуть нав'язувати, диктувати членам суспільства. Успіх функціонування таких табу можливий лише за умови сприйняття їх більшістю людей та їх підтримкою цих табу. З огляду на новітню історію негативним прикладом таких мовних табу є націонал-соціалістична мовна політика та регламентація.

Табу не обов'язково мають бути усвідомлені особою, людина може зазнавати впливу табу і несвідомо. І чим частіше практикують ті чи інші способи поведінки під час зіткнення із табуйованими темами чи діями, в тому числі і мовними, тим активніше табу проникають у несвідоме. Прикладом може слугувати традиція висловлювати співчуття співрозмовнику з приводу смерті його близького чи рідного. Така мовна поведінка є автоматизованою і відповідає вимогам мовного табу, хоча і не усвідомлюється мовцем в повній мірі.

У протилежному ж випадку, коли мовець застосовує поведінку, яка ламає діючі у суспільстві табу, проти нього можуть бути застосовані санкції. Це знаходить своє відображення у законах суспільства та у штрафах, які передбачені за (право)порушення, і виносяться судом. Варто також додати, що існують табу з релігійно-марновірних причин, санкції проти порушення яких можуть приписувати надприродним силам, богам тощо. Для нейтрального спостерігача (наприклад, представника іншого народу або культури) негативні наслідки від порушеного табу вважаються невезінням чи прикрим збігом обставин. Для забобонної особи таке покарання ще більше зміцнює її віру у силу табу. Слід зауважити, що існує третій вид табу, здебільшого це суспільні табу з області мови, дотримання яких контролює або все суспільство, або родина чи окремий учасник цього суспільства. В якості покарання можуть виступати догана або засудження. В такому випадку до порушника висуваються санкції з боку «особи, яка контролює табу» [6, 78]. З огляду на політичну сферу життя суспільства, на мову, яку використовують політики, а також на інші сфери суспільного життя, залежні від політичних рішень та програм, випливає, що у межах країни контролюючим органом виступає держава. Держава може використовувати у власних цілях існуючі у суспільстві табу для просування своєї політики.

Політична мова, за А. Чудіновим, є особливою підсистемою національної мови, призначеною для політичної комунікації, для пропаганди тих чи інших ідей, емотивного впливу на громадян, вироблення суспільного консенсусу [1, 72].
Функціонально мовне табу та мова політики дуже близькі. У результаті зіставного аналізу ми змогли виокремити наступні спільні функції: 1) регулятивна (головна функція як мовних табу, так і політичної мови, полягає у прагненні до керування суспільною думкою та діями, здатна пробуджувати волю до дії, гальмувати чи дестабілізувати), 2) контролююча (шляхом соціального контролю відбувається формування системи орієнтацій), 3) репрезентативна (вибудовування системи взаємовідносин людини і зовнішнього світу, в якій мова виступає як інструмент інтерпретації та створення ілюзій); 4) маскуюча (політичні або суспільні потреби часто зумовлюють необхідність «читання між рядками»).

Слід зауважити, що наявність мовних табу у політиці не означає, що табуйована тема чи предмет назавжди виключаються з ужитку чи перестають існувати. Радше маємо справу з табуйованою лексикою, небажаними до вжитку словами, якими можна образити, засмутити, відштовхнути співрозмовника. Для політиків важливим негативним ефектом від вжитку слів-табу є велика ймовірність спровокувати себе перед суспільством, викликати осуд, втратити потенційних виборців. Тому у політичній мові у разі неминучого зіткнення з мовними табу використовують такі стилістичні засоби, як гіперболи, літоти, іронія, метафори та евфемізми. Останні є найпоширенішим засобом, щоб висловити те, що прямо говорити не можна або не варто чи слід оминути у мовленні з прагматичних міркувань. За допомогою такого непрямого висловлювання можна забезпечити спілкування про певні предмети, процеси, явища дійсності, не порушуючи при цьому табу. За А. Боленом, існують певні особливості використання евфемізмів у політичній мові: вони вживаються для того, щоб прикрасити реальні політичні об’єкти та явища, приховати негативні аспекти [6, 138]. Політичні табу

у сучасному суспільстві не стільки релігійно детерміновані, скільки соціально. При цьому, суттєву роль відіграють загальносуспільні та специфічні (для певної групи) табу. На встановлення і дотримання того чи іншого мовного табу впливають конкретні політичні погляди: «Wer eine fremde, eine ungebräuchliche Begrifflichkeit oder einen fremden Sprechduktus benutzt, stellt sich allein dadurch schon außerhalb einer Gruppe und macht sich verdächtig» [15, 92]. Таким чином, лексика, характерна для однієї партії, є свого роду табу для представників іншої політичної сили. Демократи не вживають термінів комуністів і навпаки. Загальним табу для всіх сучасних німецьких політиків (і пересічних громадян також) є використання слів, які активно вживалися націонал-соціалістами та фашистами, а також їх модернізовані варіації. § 86a Кримінального Кодексу Німеччини офіційно забороняє (із покаранням у вигляді ув'язнення до трьох років або грошового штрафу) вживати лозунги та привітальні форми націонал-соціалістичної пропаганди з метою поширення недемократичних ідей, наприклад *mit deutschem Gruß, deutscher Widerstand, Großdeutschland*. Уникають також і вживання скороченнь *HffH* ("Hammerskins forever – forever Hammerskins" – лозунг расистської групи скінхедів «Hammerskins», які називають себе елітою, заснованої 1986 р., в Техасі, США. Про існування цієї групи у Німеччині відомо з 1991 р.), *RAHOWA* (Racial holy war – Heiliger Rassenkrieg), *WAW* (Weißer arischer Widerstand – назва руху расистського супротиву), *W.O.T.A.N.* (візуально завуальований під імя найвищого германського бога Вотана, відомого ще як Одін, вираз «will of the aryan nation / Wille der aryschen Nation» отримує подвійне значення завдяки крапкам після кожної літери та використовується на позначення екстремістських, расистських поглядів).

До політичних мовних табу на історичну тематику можна віднести поняття *DDR* на позначення колишнього східнонімецького державного утворення, ліквідованого 3.10.1990. Якщо мовна ситуація вимагає згадування НДР, політики вважають за краще уникати цього скорочення та вдаються до перифразу: *ehemalige DDR, Beitrittsgebiet, fünf neue Länder, neue Bundesländer, der deutsche kommunistische Staat*. Як стверджує А. Болен, вживання поняття *DDR* протиставляє мовця пануючій суспільній нормі, ідеології парламентської демократії та ставить під питання дотримання ним єдиних для сучасної Німеччини цінностей, поглядів, переконань [6, 140].

Ще одним прикладом історичного мовного табу є відмова від використання слова *Deportation*. У словнику Duden надається така дефініція: «Zwangsverschickung, Verschleppung, Verbannung von Verbrechern, unbequemen politischen Gegnern oder ganzen Volksgruppen» [7]. Лексема *Deportation* у сучасній німецькій лінгвокультурі вживається здебільшого в історичному контексті, коли мова йде про депортацію народів до концтаборів. Так, міністр культури Німеччини М. Грюттерс згадує у своїй промові від 11.05.2014: «Die 86-jährige Martha Liebermann nahm sich 1943 das Leben, um der Deportation in das KZ Theresienstadt zu entgehen» [10]. З метою уникнення негативної історичної асоціації та підтримки іміджу Німеччини як мультикультурної держави, відкритої та дружньої до всіх народів, політики вживають нейтральне слово з певним бюрократичним відтінком *Aufenthaltsbeendigung* (дослівно: закінчення перебування): «Stefan Seibert: Grundsätzlich hatten wir im Koalitionsvertrag vereinbart, diese Bereiche – Bleiberecht, Aufenthaltsbeendigung – neu zu regeln» [13].

У сфері внутрішньої політики Німеччини мова теж зазнає впливу табуювання. Функція мовних табу у цій галузі здебільшого превентивна, вони мають зберігати громадський спокій та захищати від нагнітання ситуації. Сучасна Німеччина – це міцна, заможна соціальна держава, закони та державні програми якої націлені на забезпечення добробуту кожного громадянина. Однак актуальні дослідження стверджують, що кожен п'ятий німець – бідний або перебуває на межі бідності [5]. Говорити про гроші, а особливо про бідних та багатих, підтвердити існування класового розмежування німецького суспільства – табу для привладних політиків. Так, бундесканцлер А. Меркель вживає евфемізми *Besserverdienende* / *Geringverdienende* замість слів «бідний» та «багатий», зміщуючи при цьому акцент з матеріального стану людини на робочу площину: «…wenngleich uns die OECD – ich betone: die OECD – aufgefordert hat, mit Blick auf die Stabilität des Landes und die Zukunftsvorsorge dafür Sorge zu tragen, dass auch die Unterschiede zwischen den Besserverdienenden und den Geringverdienenden nicht zu groß werden» [16].

Як зазначалося вище, табу проявляться на стику культур та традицій, особливо при проведенні зовнішньої політики. Зовнішня політика – це діяльність держави за межами своїх національних кордонів. Держава (як політичний інститут) офіційно представляє суспільство у зовнішніх відносинах, бере участь від його імені з іншими державами й міжнародними організаціями, укладає договори, оголошує війну тощо [3]. Наявність мовних табу у сфері зовнішньої політики демонструє відносини однієї країни з іншою, домінування країни чи залежність її від іноземних партнерів. Особливе значення для зовнішньої політики держави має її ставлення до військових дій або участь у них. Використання слова «*Krieg*» означає визнання військового протистояння, неспроможності дипломатичного врегулювання конфлікту, тому у політиці віддають перевагу евфемістичним виразам, наприклад: *bewaffneter Konflikt, Fehde, Gefecht, Kampfhandlungen, kriegerische / militärische Auseinandersetzung, militärischer Konflikt, Schlacht* [7]. 27.09.2014 німецький віце-канцлер, міністр закордонних справ Німеччини Ф.-В.Штайнмайєр так прокоментував війну в Україні: «Deshalb muss ich an dieser Stelle den *Konflikt* in der Ukraine ansprechen. Manche hier im Saal mögen diese *Auseinandersetzung* für einen regional begrenzten *Konflikt* im Osten Europas halten – ich bin überzeugt, das wäre die falsche Sicht; dieser *Konflikt* betrifft uns alle… Vor wenigen Wochen standen wir vor einer unmittelbaren *militärischen Konfrontation* zwischen russischen und ukrainischen Streitkräften» [12]. З метою локалізації військового конфлікту, віддалення держави від нього, відчуження вживаються складні слова та словосполучення із географічними назвами та компонентом Krieg: *Krieg im Kongo, Vietnam-Krieg, Irak-Krieg, Korea-Krieg, Afghanistan-Krieg, Gaza-Krieg, Syrien-Krieg*: «Aber wahr ist auch: Die Region ringt bis heute mit den Folgen des Irak -Kriegs» [9].

Війна – це гранична ситуація, екстремальна, вона будує гострий, часто незручний для політиків фон. Постійна конфронтація, максимально звужена межа між загальнолюдськими цінностями (перша і найголовніша – збереження життя) та політичними інтересами окремого діяча, партії, керівництва держави (навіть за таких жорстких, часом жорстоких умов намагається продовжувати просувати свою політику чи партійну) – плідний базис для виникнення та існування мовних табу у політиці.

Підбиваючи підсумки, варто відмітити, що табу існують у будь-якому суспільстві і мають історичне або релігійне підґрунтя. Слід зазначити, що з часом характер табу зазнав суттєвих змін, однак табу продовжують впливати на співіснування людей в межах якоїсь країни. У політиці табу діють та знаходять своє мовне втілення перш за все через суспільні норми. Особливу роль відіграють політичні евфемізми, які, з одного боку, покликані прикривати справжні наміри та цілі політика, не вдаючись до брехні. З іншого боку, індивідуум, який дотримується суспільних табу та використовує певні евфемізми, не виключається із суспільства (та мовної спільноти). Можемо стверджувати, що навіть за теперішніх часів гарантованої свободи слова та думки у суспільстві продовжують функціонувати мовні табу. Особливо у сфері внутрішньої та зовнішньої політики. Таким чином, використання політичних евфемізмів є необхідністю. Вони слугують для встановлення меж табуйованих зон і допомагають уникнути небажаного ефекту від прямолінійного висловлювання – відкритого протесту або критики.

Перспективи подальших пошуків у згаданому науковому напрямку полягають в ґрунтовному аналізі структурно-семантичних і прагматичних особливостей мовних табу з різних сфер життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики [Текст] / Л. Нагорна. – К.: Світогляд, 2005. – 315 с.
2. Рейтинг стран мира по уровню демократии – информация об исследовании [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://gtmarket.ru/ratings/democracy-index/info. – Назва з екрана
3. Шляхтун П. Політологія (теорія та історія політичної науки): Навчальний посібник [Тескт] / К.: Либідь, 2005. – 576 с.
4. Юрчук Л., Винник В. Словник української мови [Текст]: в 11-ти томах. – К.: Наукова думка, 1974. – Т.5. – 839 с.
5. Birkenstock G. Viele Arme im reichen Deutschland [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.dw.de/viele-arme-im-reichen-deutschland/a-16326551. – Назва з екрана.
6. Bohlen A. Die sanfte Offensive: Untersuchungen zur Verwendung politischer Euphemismen in britischen und amerikanischen Printmedien bei der Berichterstattung über den Golfkrieg im Spannungsfeld zwischen Verwendung und Missbrauch der Sprache [Текст] / Andreas Bohlen. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1994. – 278 S.
7. DUDEN online [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.duden.de. – Назва з екрана.
8. Helbig G. Geschichte der neueren Sprachwissenschaft / Helbig G. – Leipzig: Bibliograph. Institut, 1973. – 392 S.
9. IM WORTLAUT: STEINMEIER. „Ich lasse mich nicht entmutigen“. Interview mit: Frank-Walter Steinmeier [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/
10. Interview/2014/06/2014-06-24-steinmeier-bild.htm. – Назва з екрана.

11. Kulturstaatsministerin Monika Grütters eröffnet wiederhergestellten Liebermann-Garten in Berlin am Wannsee [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Pressemitteilungen/
12. BPA/2014/05/2014-05-11-liebermann-bkm.html. – Назва з екрана.
13. Luchtenberg S. Untersuchung zu Euphemismen in der deutschen Gegenwartssprache [Текст] / Sigrid Luchtenberg. – Bonn: Phil. Fak. der Rheinischen Friedrich-Wilhelms-Univ., 1975. – 576 S.
14. Rede von Frank-Walter Außenminister Steinmeier bei der 69. Generalversammlung der Vereinten Nationen [Електронний ресурс] : Режим доступу:http://www.auswaertiges-amt.de/DE/Infoservice/Presse /Reden/2014/140927_69_Generalversammlung_VN.html. – Назва з екрана.
15. Regierungspressekonferenz vom 12. Mai [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/Mitschrift /Pressekonferenzen/2014/05/2014-05-12-regpk.html. – Назва з екрана.
16. Schippan Th. Einführung in die Semasiologie [Текст] / Th.Schippan. – Leipzig, 1975. – 269 S.
17. Schmidt S. Sprache und Politik. Zum Postulat rationalen politischen Handels [Текст] / Schmidt S. J. // Sprache und Gesellschaft. – München, 1972. – S. 81-101.
18. Sommerpressekonferenz von Bundeskanzlerin Merkel. Thema: Aktuelle Themen der Innen- und Außenpolitik [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.bundesregierung.de/Content/DE/
19. Mitschrift/Pressekonferenzen/2014/07/2014-07-18-pk-merkel.html. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2014 р.

Курагина Л. П., соискатель,
Львовский национальный университет им. И. Франко

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ТАБУ В СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Статья посвящена проблеме функционирования языковых табу на политическую тематику в современной немецкой лингвокультуре. Охарактеризовано понятие языкового табу и раскрыта его роль в коммуникации. Внимание акцентируется на тесной взаимосвязи нормы и табу. Освещен вопрос исторических табу в политической сфере, проанализированы языковые табу в сфере внешней и внутренней политики Германии.

Ключевые слова: *табу, табуирование, норма, политический язык, эвфемизм.*

Kuragina L. P., Candidate for a Cand.Phil.Sci.,
Ivan Franko National University of Lviv

**FUNCTIONING OF POLITICAL TABOOS
IN THE MODERN GERMAN LANGUAGE CULTURE**

The article is devoted to the problem of linguistic taboos functioning on the political theme in the modern German linguistic culture. The concept of a linguistic taboo is characterized and its role in the communication is developed. The problem of historical taboos in the politics is illustrated; linguistic taboos in the foreign and home policies of Germany are analyzed.

Keywords: *taboo, tabooing, norm, political language, euphemism.*

УДК 81-116’362

Леміш Н. Є., к. філол. н., доц.,
Київський національний лінгвістичний університет

**СЕМЕМА ЯК TERTIUM COMPARATIONIS У ДОСЛІДЖЕННІ
КАУЗАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ В РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ**

Статтю присвячено обґрунтуванню вибору семеми як tertium comparationis у крослінгвальному вивченні каузального комплексу. З цією метою уточнюється значення поняття семема в лінгвістиці; за допомогою дефініційного аналізу виокремлюються семеми каузальних домінант: cause – в англійській мові, oorzaak – в нідерландській, causa – в іспанській, причина – в українській та російській мовах. Результати аналізу виділених в різноструктурних мовах семем дають змогу ідентифікувати їх дивергентні типи за мовами дослідження.

Ключові слова: *семема, tertium comparationis, каузальний комплекс, каузальні домінанти, дивергентні типи.*

Проблема встановлення tertium comparationis у сучасних контрастивних дослідженнях турбує як вітчизняних (Н. Б. Іваницька [13], М. П. Кочерган [15], Н. Є. Леміш [18], В. П. Сніцар [20], Т. С. Толчеєва [26] та ін.), так і зарубіжних (А. Л. Зеленецкий [12], Э. Косериу [14], Р. Ладо [17], Р. Штернеманн [30], U. Connor [31], R. J. Di Pietro [34], K. M. Jaszczolt [41], A. Moreno [31] та інші) мовознавців вже не одне десятиліття. І це не є випадковим інтересом, а скоріше вимушеною необхідністю, оскільки застосування саме коректно визначеного третього члену зіставлення гарантує (наскільки це можливо в такій динамічній галузі знань як лінгвістика) об’єктивність отриманих результатів. Отже, *актуальність* пропонованої розвідки є очевидною, зважаючи на значущість

зіставних досліджень для навчання іноземним мовам, а також у теорії та практиці перекладу у межах сучасної антропоцентричної парадигми.

Каузальний комплекс, що виступає об'єктом нашого міжмовного дослідження, розуміється нами як ментально-логічний конструкт, який репрезентується в мові мікроструктурами причина-ефект, підстава-висновок, умова-результат, допуст-наслідок і мета-засіб. Компоненти мікроструктур, або каузальних блоків, номінуємо каузальними домінантами. За tertium comparationis для зіставлення каузальних домінант у мовах дослідження (англійській, нідерландській, іспанській, українській та російській) обрано семему як окреме значення слова, на противагу лексемі як матеріальній оболонці слова або семантемі як сукупності пов'язаних одне з одним значень багатозначного слова як структури.

Метою статті, що пропонується, є підтвердження адекватності вибору семеми як tertium comparationis у кослінгвальному вивченні каузального комплексу. Для обґрунтування доцільності виділення семеми як основи зіставлення у дослідженні каузального комплексу в різноструктурних мовах вважаємо за необхідне вирішити такі *завдання*: 1) уточнити значення поняття *семема* в лінгвістиці; 2) виокремити каузальні семеми домінант *cause / oorzaak / causa / причина / причина* із застосуванням дефініційного аналізу словникових статей; 3) проаналізувати отримані результати з метою виявлення дивергентних типів каузальних семем за мовами, що вивчаються.

Подібно до більшості термінів у лінгвістиці, *семема* (від грец. σημαίνω (semáino) – позначую) інтерпретується неоднозначно. Наприклад, "Большая советская энциклопедия" (1969-1978) [2] тлумачить *семему* як одиницю мовного плану змісту, співвідносну з морфемою, як сукупність сем (компонентів її змісту). Таку саму дефініцію наводять й українські словники [29; 5]. Виступаючи елементарною одиницею змістової системи мови (елементарним значенням слова), *семема* корелює з елементом виражальної системи – лексемою, що не властиве семі як її найпростішій складовій. Саме тому ми не підтримуємо думку, наведену у сучасних російських словниках [11; 16; 8], відповідно до якої *семема* ототожнюється з *семою*.

Цікавим є підхід до визначення *семеми*, репрезентований у "Толковый переводоведческий словарь" [19], де вона (*семема)* представлена як мінімальна одиниця плану змісту на рівні абстрактного опису.

У словнику лінгвістичних термінів Т. Жеребіло [9] *семему* подано не лише як одиницю змісту, яка включає сукупність сем, але й як інваріантну одиницю, що підлягає модифікації в разі додавання / вичленовування однієї з сем. Така дефініція, у нашому розумінні, більше відповідає поняттю *семантема*.

Семему також розглядають як парадигматичну одиницю, якій в синтагматичному ряді відповідає сема (О. С. Ахманова [1]). Деякі дослідники до одного ряду з *семемою* включають *сему, зміст* і *смисл*, а також *аллосему* (як варіант *семеми*, її конкретного різновиду, що реалізується в мовленнєвому контексті) [10].

Підсумовуючи, акцентуємо, що з огляду на білатеральну природу мовного знаку, вважаємо за доцільне розрізняти у слові матеріальне та ідеальне. *Семема* саме й є тим ідеальним, що втілюється в окремому значенні слова, а *аллосема* – актуалізований у мовленні варіант семеми.

Отже, уточнивши визначення поняття *семема* в лінгвістиці, можемо безпосередньо перейти до виокремлення семем каузальних домінант *cause / oorzaak / causa / причина / причина* у мовах нашого дослідження. Задля отримання найбільш об'єктивних результатів ми звернулися до різного типу словників і за допомогою дефініційного аналізу виявили каузальні семеми з кожної мови, що вивчається: англійської, нідерландської, іспанської, української та російської. Зважаючи на обмеженість рамок статті, детальні дані наведемо лише для двох мов (англійської та іспанської), проте кількісні підрахунки за дивергентними типами каузальних семем подамо для всіх 5 мов дослідження. (Звертаємо увагу, що поряд з кожною виокремленою каузальною семемою подається номер дивергентного типу, варіанти позначуються маленькими літерами, наприклад: 2а = другий дивергентний тип, варіант а).

Так, в англійській мові матеріалом для опрацювання було обрано словникові статті з SOEDHP [47], ODEE [44], NWDTEL [43], OTE [45], HOALDCE [40], DELC [33]. SOEDHP [47] відмежовує загальне вживання лексеми *cause* від її використання в юридичній сфері, відповідно подає *cause* I і II. У загальному ужитку аналізована лексема має 4 значення, всі з яких вважаємо каузальними; в юридичній галузі – 5 значень, де лише 5-е видається інтерпретувати як каузальне. Усього розглянуто 9 значень, виокремлено 7 каузальних семем, 2) і 4) семеми репрезентовані двома варіантами (2а / 2б і 4а / 4б): I.1)SMTH TO PRODUCE SMTH ELSE (AN EFFECT) / ЩОСЬ ПРОДУКУВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ (ЕФЕКТ) – 1; 2)SMB TO OCCASION SMTH (intentionally) / ХТОСЬ СПРИЧИНИТИ ЩОСЬ (наміряно) – 2а; / SMB TO OCCASION SMTH (unintentionally) / ХТОСЬ СПРИЧИНИТИ ЩОСЬ (ненаміряно) – 2б; 3)SMTH TO MOVE SMB TO DO SMTH ELSE / ЩОСЬ СПОНУКАТИ КОГОСЬ ЗРОБИТИ ЩОСЬ ІНШЕ – 3; 4)SMTH TO BE A GROUND FOR SMTH / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4а; / SMTH TO BE A REASON FOR SMTH / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4б; 5)SMTH TO BE A MOTIVE OF SMTH / ЩОСЬ БУТИ МОТИВОМ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 5; 6)SMTH SMB TO STRIVE FOR (SMTH TO BE THE PURPOSE OF SMB) / ЩОСЬ ХТОСЬ ПРАГНЕ ДОСЯГТИ (ЩОСЬ БУТИ МЕТОЮ КОГОСЬ) – 6; II.7)SMTH TO BE A DISEASE / ЩОСЬ БУТИ ХВОРОБОЮ – 7.

У словнику ODEE [44] *cause* подано з 3 значеннями (хоча вони й не нумеруються), що дало нам змогу виокремити 2 каузальні семеми, у 1) – два варіанти – 4а / 4б: 1) SMTH TO BE A GROUND FOR SMTH / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4а; / SMTH TO BE A REASON FOR SMTH / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4б; 2)SMTH TO PRODUCE SMTH ELSE (AN EFFECT) / ЩОСЬ ПРОДУКУВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ (ЕФЕКТ) – 1.

У NWDTEL [43] значення також не пронумеровано, з поданих дефініцій нами виділено 4 каузальні семеми: 1)SMTH TO BRING ABOUT SMTH ELSE (A RESULT) / ЩОСЬ ПРИЗВОДИТИ ДО ЧОГОСЬ ІНШОГО (РЕЗУЛЬТАТУ) – 8; 2)SMTH TO BE A BASIS FOR SMTH ELSE / ЩОСЬ БУТИ ОСНОВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 9; 3)SMTH TO BE GROUNDS FOR SMTH ELSE / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4а; 4)SMTH TO LEAD TO SMTH ELSE / ЩОСЬ ПРИЗВОДИТИ ДО ЧОГОСЬ ІНШОГО – 10.

OTE [45] репрезентує 4 значення (точніше синоніми розподілено у синонімічні ряди за наявністю інтегральної семи: source, reason, principle, case). Нами виокремлено 4 каузальних семеми, 3) має 2 варіанти – 4а / 4б: 1)SMTH TO BE THE ORIGIN OF SMTH ELSE / ЩОСЬ БУТИ ДЖЕРЕЛОМ ПОХОДЖЕННЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 11; 2) SMB TO BE THE SOURCE OF SMTH ELSE / ХТОСЬ БУТИ ДЖЕРЕЛОМ ЧОГОСЬ – 12; 3)SMTH TO BE THE REASON FOR SMTH ELSE / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4б; / SMTH TO BE THE GROUNDS FOR SMTH ELSE / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4а; 4)SMTH TO SERVE THE CAUSE OF SMTH ELSE / ЩОСЬ СЛУЖИТИ ПРИЧИНОЮ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 13.

Лексема *cause* у HOALDCE [40] включає 4 значення, з-поміж яких вичленовуємо 5 каузальних семем: 1)SMB TO MAKE SMTH HAPPEN / ХТОСЬ РОБИТИ ТАК ЩОБ ЩОСЬ СТАЛОСЯ – 14; 2)SMTH TO MAKE SMTH ELSE HAPPEN / ЩОСЬ СПРИЧИНЮВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ – 15; 3)SMTH TO BE A REASON FOR SMTH ELSE / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4б; 4)SMTH TO BE SUPPORTED BY SMB / ЩОСЬ ПІДТРИМУВАТИСЬ КИМОСЬ – 16; 5)SMTH TO BE FIGHTED BY SMB / ЩОСЬ ЗА ЩО ХТОСЬ Б'ЄТЬСЯ – 17.

DELC [33] подає *cause* з 5 значеннями, з яких нами виділено 8 каузальних семем: 1)SMTH TO PRODUCE SMTH ELSE (AN EFFECT) / ЩОСЬ ПРОДУКУВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ (ЕФЕКТ) – 1; 2)SMB TO MAKE SMTH HAPPEN / ХТОСЬ РОБИТИ ТАК ЩОБ ЩОСЬ СТАЛОСЯ – 14; 3)SMTH TO MAKE SMTH ELSE HAPPEN / ЩОСЬ СПРИЧИНЮВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ – 15; 4)SMTH TO PROVIDE A REASON FOR SMTH ELSE / ЩОСЬ ЗАБЕЗПЕЧУВАТИ ПІДСТАВУ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 18; 5)SMTH TO BE DEFENDED BY SMB / ЩОСЬ ЗАХИЩАТИ КИМОСЬ – 19; 6) SMTH TO BE SUPPORTED BY SMB / ЩОСЬ ПІДТРИМУВАТИСЬ КИМОСЬ – 16; 7)SMTH TO BE A REASON FOR SMTH ELSE (ACTION IN A COURT OF LAW) / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО (ДІЇ У СУДІ) – 4в; 8)SMB TO MAKE (COMMON) CAUSE WITH SMTH ELSE / ХТОСЬ СОЛІДАРИЗУВАТИСЯ (ЗАРАДИ ЧОГОСЬ) – 20.

Усього з 6 словників англійської мови для каузальної домінанти *cause* було виділено 30 каузальних семем. Виключаючи тотожні типи, ідентифіковано 20 дивергентних типів.

Для дефініційного аналізу каузальної домінанти *causa* в іспанській мові нами було обрано словникові статті теж 6 видань (RAE [46], DRAE [36], DUE [38], DMLE [35], DE [32], DSA [37]). RAE [46] наводить для лексеми *causa* 5 значень, з-поміж яких перші два нами визнано каузальними. В обох каузальних значеннях вважаємо за доцільне виділити по дві семеми. Усього ідентифіковано 4 каузальні семеми: 1)ALGO CONSIDERARSE COMO FUNDAMENTO DE ALGO MÁS / ЩОСЬ ВВАЖАТИ ОСНОВОЮ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 1а; 2)ALGO CONSIDERARSE COMO ORIGEN DE ALGO MÁS / ЩОСЬ ВВАЖАТИ ДЖЕРЕЛОМ ПОХОДЖЕННЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 2а; 3)ALGO SER MOTIVO PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ МОТИВОМ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 3; 4)ALGO SER RAZÓN PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4.

Словник DRAE [36] подає *causa* з 6 значеннями, 3 з яких визнано каузальними. У першому значенні виділяємо 3 семеми, у другому і третьому – по одній. Усього

виявлено 5 семем, що ідентифікують каузальні зв'язки: 1) ALGO SER MOTIVO PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ МОТИВОМ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 3; 2)ALGO SER FUNDAMENTO PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ОСНОВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 1б; 3)ALGO SER ORIGEN PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ДЖЕРЕЛОМ ПОХОДЖЕННЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 2б; 4)ALGO SER RAZÓN PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4; 5)ALGO ESTAR SEGUIDO POR ALGUIEN / ЩОСЬ ХТОСЬ ПРАГНЕ ДОСЯГТИ – 5.

М. Молінер у DUE [38] виокремлює для *causa* 4 значення, з яких 2 вважаємо каузальними. У першому значенні виділено 4 семеми. Загалом у словниковій статті DUE виявлено 5 семем на позначення каузальних відношень: 1)ALGO PRODUCIR ALGO MÁS / ЩОСЬ ПРОДУКУВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ – 6; 2)ALGO MOVER A ALGUIEN A HACER ALGO MÁS / ЩОСЬ СПОНУКАТИ КОГОСЬ ЗРОБИТИ ЩОСЬ ІНШЕ – 7; 3)ALGO SER MOTIVO PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ МОТИВОМ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 3; 4)ALGO SER RAZÓN PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4; 5) ALGO ESTAR SEGUIDO POR ALGUIEN / ЩОСЬ ХТОСЬ ПРАГНЕ ДОСЯГТИ – 5.

Словникова стаття *causa* у DMLE [35] репрезентована 4 значеннями, в яких ми виділили 5 каузальних семем (1 значення – 2 каузальні семеми, 2 значення – 2 семеми, 3 значення – 1 семема, 4 значення не демонструє каузальних семем): 1)ALGO SER ORIGEN DE ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ДЖЕРЕЛОМ ПОХОДЖЕННЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 2б; 2)ALGO PRODUCIR ALGO MÁS (un efecto) / ЩОСЬ ПРОДУКУВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ (ефект) – 6; 3)ALGO SER MOTIVO PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ МОТИВОМ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 3; 4)ALGO SER RAZÓN PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ПІДСТАВОЮ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 4; 5)ALGO SER FIN POR EL QUE HACER ALGO MÁS (trabajarse) / ЩОСЬ БУТИ МЕТОЮ ЗАРАДИ ЧОГО ЩОСЬ РОБИТИ (працювати) – 12.

Словник DE [32] подає *causa* з 3 значеннями: у першому і другому виокремлюємо по 2 каузальні семеми – 4 загалом, які повністю збігаються з даними зі словника RAE [46], тобто 4 каузальні семеми в цілому.

DSA [37] розмежовує синоніми до лексеми *causa* за 7 інтегральними семами, на базі яких нами було сформульовано 7 каузальних семем (у 5-му значенні – 2 каузальні семеми, у 6-му – жодної): 1)ALGO SER ORIGEN DE ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ ДЖЕРЕЛОМ ПОХОДЖЕННЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 2б; 2) ALGO SER MOTIVO PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ МОТИВОМ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 3; 3)ALGO SER MÓVIL PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ СТИМУЛОМ ДЛЯ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 8; 4)ALGO SER INTENTO PARA ALGO MÁS / ЩОСЬ БУТИ МЕТОЮ ЧОГОСЬ ІНШОГО – 9; 5)ALGUIN PRODUCIR ALGO / ХТОСЬ ПРОДУКУВАТИ ЩОСЬ – 10; 6)ALGO PRODUCIR ALGO MÁS / ЩОСЬ ПРОДУКУВАТИ ЩОСЬ ІНШЕ – 6; 7)ALGO INFLUIR ALGO MÁS / ЩОСЬ ВПЛИВАТИ НА ЩОСЬ ІНШЕ – 11.

Таким чином, проаналізувавши 30 каузальних семем, виокремлених з дефініцій домінанти *causa* з 6-х словників іспанської мови, нами виявлено 12 дивергентних типів для подальшого вивчення.

Щодо нідерландської мови, то до аналізу було залучено дефініції *oorzaak* з 5 словників (EWN [39]; MNW [42]; VD [48]; WFT [49]; WNT [50]), з яких вилучено 18 каузальних семем 10 дивергентних типів.

В українській мові теж було опрацьовано 5 словників (ВТССУМ [4]; ГСУМ [6]; ЕСУМ [7]; ССУМ [23]; СУМ [25]) на предмет визначення каузальної домінанти *причина*. У результаті ідентифіковано 32 каузальні семеми 15 дивергентних типів.

У російській мові проаналізовано дані 6 словників (БТСРЯ [3]; СРЯ [21]; ССРЛЯ [22]; СТСРЯ [24]; ТСЖВЯ [27]; ТСРЯ [28]) і виокремлено 36 каузальних семем 19 дивергентних типів.

Отже, кількість дивергентних типів каузальних семем за мовами дослідження розподілилась таким чином: (англ.) 20; (рос.). 19; (укр.) 15; (ісп.) 12; (нід.) 10. Це, очевидно, свідчить про те, що на глибинному рівні кодування позамовної дійсності у частині каузальних відношень (категоризація каузального комплексу) в англійській мові відбувається найдрібніша деталізація концептуальних структур каузальних домінант. Натомість у нідерландській мові спостерігається схильність до більшого узагальнення, що, безумовно, повинно позначатися й на поверхневому рівні. Складання повного переліку дивергентних типів каузальних семем у досліджуваних мовах і подальше застосування tertium comparationis (що ми вбачаємо за перспективу) дозволить нам виявити універсальні й ідіоетнічні каузальні семеми в англійській, нідерландській, іспанській, українській та російській мовах, а, відповідно, й ідентифікувати загальне й відмінне у сприйнятті світу різними етносами стосовно об'єкту нашого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : КомКнига, 2007.
2. *Большая советская энциклопедия* : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – [3-е изд.]. – М. : Советская энциклопедия, *1969–1978*.
3. БТСРЯ : Большой толковый словарь русского языка / [гл. ред. С. А. Кузнецов]. – [1-е изд.]. – СПб. : Норинт, 1998.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : *Перун*, 2005.
5. ВТССУМ : Великий тлумачний словник сучасної української мови : [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь : Перун, 2001. – С. 957.
6. ГСУМ : Словарь української мови : в 4-х т. [упор. з дод. власного матеріалу Б. Грінченко]. – Київ : Наукова думка, 1997. – Т. 3 : О–П. – С. 584.
7. ЕСУМ : Етимологічний словник української мови : в 7 т. [уклад. О. С. Мельничук та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 4 : Н–П. – С. 583–584.
8. *Ефремова Т. Ф. Новый словарь русского языка. Толково-словообразовательный* / Т. Ф. Ефремова. *– М. : Русский язык, 2000*. – 1233 с.
9. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Т. В. Жеребило. – [5-е изд., испр. и доп.]. – Назрань : Пилигрим, 2010.
10. Жеребило Т. В. Термины и понятия лингвистики : Синтаксис : Словарь-справочник / Т. В. Жеребило. – Назрань : Пилигрим, 2011.

11. Захаренко Е. Н. Новый словарь иностранных слов / Е. Н. Захаренко, Л. Н. Комарова, И. В. Нечаева. – М. : Азбуковник, 2003.
12. Зеленецкий А. Л. Контрастивная лингвистика и типология / А. Л. Зеленецкий // Вестник ВГУ. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация, 2010. – № 1. – С. 27–31.
13. Іваницька Н. Б. Tertium comparationis у міжмовному зіставленні дієслівних систем / Н. Б. Іваницька // Мовознавство : Науково-теор. журнал Ін-ту мовознавства ім. О. О. Потебні. – 2009. – № 1. – С. 46-59.
14. Косериу Э. Контрастивная лингвистика и перевод: их соотношение: Пер. с нем. Б. А. Абрамова / Э. Косериу // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика : [Пер. / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 63 – 81.
15. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підруч. [для студ. філол. спец. вищ. навч. закл.] / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2006. – 424 с. – (Серія “Альма-матер”).
16. Крысин Л. П. Толковый словарь иноязычных *слов / Л. П. Крысин*. – М. : Эксмо, 2008. – 944 с.
17. Ладо Р. Лингвистика поверх границ культур : [Пер. с англ. В. А. Виноградова] / Р. Ладо // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика : [Пер. / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 32–62.
18. Леміш Н. Є. Синтаксичний концепт як tertium comparationis при встановленні типології структур каузального комплексу (на матеріалі нідерландської та української мов) / Н. Є. Леміш // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2014. – Т. 17. – № 1. – С. 107–114.
19. Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – [3-е изд., перераб.]. — М. : Флинта : Наука, 2003.
20. Сніцар В. П. Засоби етномовного кодування семантем кримінального права: контрастивний аспект (на матеріалі сучасного британського та українського юридичних дискурсів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / В. П. Сніцар. – Київ : Київський національний лінгвістичний університет, 2012. – 20 с.
21. СРЯ : Ожегов С. И. Словарь русского языка / [ред. Н. Ю. Шведовой]. – [22-е изд., стер.]. – М. : Рус. яз., 1990. – С. 601.
9. ССРЛЯ : Словарь современного русского литературного языка: в 17 т. [ред. В. И. Чернышёва]. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1948—1965. – Т. 11. – С. 874 – 876.
22. ССУМ : Полюга Л. М. Словник синонімів української мови. – К. : Довіра, 2007. – 477 с.
23. СТСРЯ : Ефремова Т. Ф. Современный толковый словарь русского языка : в 3 т. – М. : АСТ, Астрель, Харвест, 2006.
24. СУМ : Словник української мови : в 11 т. – К. : Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. 8. – С. 971.

25. Толчеєва Т. С. Контенсивна типологія сигніфікативних артефактів у різносистемних мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Т. С. Толчеєва. – Київ : КНЛУ, 2010. – 32 с.
10. ТСЖВЯ : Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 ч. [ред. И. А. Бодуэна де Куртенэ]. – [3-е изд., испр. и доп.]. – СПб. : Товарищество М. О. Вольфа, 1903—1909.
11. ТСРЯ : Толковый словарь русского языка: в 4 т. [ред. Д. Н. Ушакова]. – М.: Сов. энцикл. : ОГИЗ, 1935—1940.
26. Український тлумачний словник [Електронний ресурс] : Режим доступу : https://uktdic.appspot.com/?q.
27. Штернеманн Р. Введение в контрастивную лингвистику : [Пер. с нем. Е. Р. Сквайре] / Р. Штернеманн (рук.) и колл. // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV. Контрастивная лингвистика : [Пер. / Сост. В. П. Нерознака; Общ. ред. и вступ. ст. В. Г. Гака]. – М. : Прогресс, 1989. – С. 144 – 178.
28. Connor U. Tertium Comparationis : A vital component in contrastive research methodology / U. Connor, A. Moreno // Directions in Applied Linguistics : Essays in Honor of Robert B. Kaplan / [eds P. Bruthiaux, D. Atkinson, W. G. Eggington, W. Grabe, V. Ramanathan]. – Clevedon, 2005. – P. 153–164. – (England : Multilingual Matters).
29. DE : Diccionario Enciclopédico Vox 1. – Larousse Editorial, S.L., 2009.
30. DELC : Dictionary of English Language and Culture (Gets to the Heart of the Language). – Longman : Pearson Education Limited, 2006. – 1620 p.
31. Di Pietro R. J. Language structures in contrast / R. J. Di Pietro. – Rouley (Mass.) : Newbury House Publishers, 1978. – P. 15–51.
32. DMLE : Diccionario Manual de la Lengua Española Vox. – Larousse Editorial, S.L., 2007.
33. DRAE : El Diccionario de la lengua española. – Espasa – Calpe, 2001.
12. DSA : El Diccionario de Sinónimos y Antónimos [Electronic Resource]. – Access Mode : http://lenguaje.com/cgi-bin/Thesauro.exe?edition_field =causa&B1=Buscar.
34. DUE : Moliner M. Diccionario de uso del español. – Madrid : Gredos Editorial, 1992. – T. 1. – A – G. – 1446 p.
35. EWN : Etymologisch woordenboek van het Nederlands (Ke – R) / [onder hoofdredactie van dr. Marlies Philippa, dr. Frans Debrabandere, prof. dr. Arend Quak, dr. Tanneke Schoonheim en dr. Nicoline van der Sijs]. – Amsterdam : Amsterdam University Press, 2007. – Vol. III. – 695 p.
36. HOALDCE : Hornby A. S. Oxford Advanced Lerner’s Dictionary of Current English. Oxford University Press, 2010. – 1716 p.
37. Jaszczolt K. M. On Translating “What Is Said” : Tertium Comparationis in Contrastive Semantics and Pragmatics / K. M. Jaszczolt // Meaning Through Language Contrast / [eds K. M. Jaszczolt, K. Turner]. – Amsterdam : J. Benjamins, 2003. – Vol. 2. – P. 441–462.
13. MNW : Midden-Nederlands Woordenboek [Electronic Resource]. – Access Mode: http://nl.wikipedia.org/wiki/Middelnederlandsch_Woordenboek.

14. NWDTEL : New Webster's Dictionary and Thesaurus of the English Language. – Danbury, CT : Lexicon Publications, Inc., 1993. – XXXI, 1149 p., T – 67.
15. ODEE : The Oxford Dictionary of English Etymology. – Oxford at the Clarendon Press; Oxford University Press, 1985. – 1025 p.
16. OTE : Oxford Thesaurus of English. – Oxford: Oxford University Press, 2006. – XII, 988 p.
38. RAE : El Diccionario de la lengua española. – [la 22ª ed]. – Real Academia Española, 2001.
39. SOEDHP : The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles. – Oxford at the Clarendon Press; Oxford University Press, 1956. – 2515 p.
40. VD : Van Dale: Groot woordenboek der Nederlandse Taal / red. C. Kruyskamp: 2 Dl. – 10-e dr. – 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1976. – 3230 p.

WFT : Woordenboek der Friese Taal [Electronic Resource]. – Access Mode: http://gtb.inl.nl/.

WNT : Woordenboek der Nederlandse Taal [Electronic Resource]. – Access Mode: http://en.wikipedia.org/wiki/Woordenboek_ der_Nederlandsche_Taal.

Стаття надійшла до редакції 09.10.14 р.

Lemish N. Y., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Kyiv National Linguistic University

SEMEME AS TERTIUM COMPARATIONIS IN THE CAUSAL COMPLEX STUDYING IN THE LANGUAGES OF DIFFERENT STRUCTURES

The article grounds the sememe selection as tertium comparationis in the causal complex crosslingual studying. For this purpose there has been specified the notion of sememe in linguistics, as well as using the definitional analysis there have been defined the sememes of the causal dominants: cause – in English, oorzaak –in Dutch, causa – in Spanish, причина – in Ukrainian and Russian languages. The results of the selected sememes analysis in the languages of different structures make it possible to identify their divergent types in the languages under studyting.

Keywords: *sememe, tertium comparationis, causal complex, causal dominants, divergent types.*

Лемиш Н. Е., доц., к. филол. н.,
Киевский национальный лингвистический университет

СЕМЕМА КАК TERTIUM COMPARATIONIS В ИССЛЕДОВАНИИ КАУЗАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА В РАЗНОСТРУКТУРНЫХ ЯЗЫКАХ

Статья посвящена обоснованию выбора семемы как tertium comparationis в кросслингвальном исследовании каузального комплекса. С этой целью уточняется значение понятия семема в лингвистике; с помощью дефиниционного анализа вычленяются семемы каузальных доминант: cause – в английском, oorzaak – в нидерландском,

causa – в испанском, причина – в украинском и русском языках. Результаты анализа выделенных в разноструктурных языках семем дают возможность идентифицировать их дивергентные типы в изучаемых языках.

Ключевые слова: *семема, tertium comparationis, каузальный комплекс, каузальные доминанты, дивергентные типы.*

Литовченко Д., магістрант,
Інститут філології КНУ імени Тараса Шевченка

СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ МУСУЛЬМАН В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ МАС-МЕДІА

Статтю присвячено опису негативної стереотипізації мусульман в англомовних мас-медіа, а також змінам у сприйнятті ісламу і мусульман в новому міжнародному дискурсі, де визнається проблема ісламофобії і просувається культурне розмаїття та відкритість меншин. На прикладі одного видання регіонального значення в США розглядаються способи вираження стереотипів, мета яких – маніпуляція суспільною думкою.

Ключові слова: *стереотипізація, дискурс, етнокультурний стереотип, ісламофобія, мусульманин, мас-медіа.*

Іслам і мусульмани стали звичною темою англомовних ЗМІ впродовж останнього десятиліття. Іслам представлено у ЗМІ дуже часто як щось загрозливе, небезпечне, антиурядове або, як мінімум, «інше», чужорідне; його дуже рідко розуміють як легітимне або приватне вірування. Стереотипні уявлення про певні значущі явища та елементи повсякденного життя все глибше вкорінюються у концептуальній картині світу, створюваній англомовними ЗМІ і значно впливають на сприйняття цих явищ їх читачами і глядачами. В статті описано основні механізми реалізації етнокультурних стереотипів мусульман у мові англійських мас-медіа.

Негативна стереотипізація мусульман відбувається за допомогою лінгвальних засобів, які ще не є достатньо вивченими. **Актуальність** цієї статті полягає в тому, що з огляду на розвиток подій на ближньому сході, стереотипізація відбуватиметься надалі, упереджене зображення мусульман в мас-медіа продовжуватиметься, отже дослідження мають довгострокову перспективу.

Мета статті полягає у встановленні базових стереотипів, які зображають мусульман у англомовних мас-медіа та розгляді способів вираження цих стереотипів, що впливають на загальні уявлення англомовного світу про представників мусульманського середовища.

Після терактів 11 вересня СМІ не мусять додавати зусиль, щоби підняти тему ісламу та розглянути мусульман у негативному світлі [6]. На даний момент тенденція

постійного очорнення мусульман, їх релігії та культури є очевидною. Седрік Хусе акцентує свою увагу на тому, що:

«...Islam is often associated with Islamism, which, according to tradition, borrowed from neo-conservative circles of the United States, called the new totalitarianism and compared to Nazism or Stalinism. This analogy is based on the blending of diverse ideas; it also rests on a one-sided understanding of Islamic fundamentalism and even the entire Muslim world» [7].

У Великобританії Елізабет Пул провела систематичний і глибокий аналіз тих моделей, за допомогою яких мусульмани представлені в національній британській пресі. Дослідивши образ британських мусульман у ЗМІ, а також форми їх ідентифікації різними суспільними групами, Пул дійшла висновку про те, що уявлення ці не однорідні: «The Muslim position appears somewhere on the periphery of the print media, while “the bulk of the content is divided between news reports, designs and categorization conservative positions» [8, с.168].

Дійсно, з часів Справи Рушді, війни в Перській затоці, війни в Іраку і подій 11 вересня британські журналісти опублікували низку статей, ворожих ісламу. Хоча деякі щоденні видання, такі як «Guardian», іноді залучають до роботи мусульманських журналістів, все ж багато з них сфокусовані лише на примітивному питанні про те, чи є іслам прогресивною / раціональною або ж варварською / ірраціональною релігією. Медійне висвітлення глобального тероризму схильне побічно асоціювати цей феномен з рядовими британськими мусульманами, чия позиція зараз також перебуває під пильним спостереженням.

Незважаючи на національні відмінності, ЗМІ діють за подібною моделі у всій Західній Європі, повстаючи періодично проти ісламу і мусульман. Беручи все це до уваги, можна сказати, що інформаційний продукт виходить обмеженим, консервативним і узгодженим. Журналістська практика підготовки і відбору новин стикається з організаційними обмеженнями, які обумовлені інституціональним контекстом і капіталістичною системою; іншими словами, завжди є необхідність залучити більшу аудиторію за допомогою сенсаційних новин. Виходить, що люди західного світу бачать, як розвивається дуалістичний образ ісламу: з одного боку, «інтегровані» або «сучасні» мусульмани, а з іншого боку – ісламізм. Помітно переважає публічний дискурс з приводу ексклюзивності, сепаратизму і фанатизму. Статті, що публікуються в мейнстрімі ЗМІ, спираючись на офіційні формулювання надають стратегічну, дискурсивну конструкцію нації, її культури і автентичності; вони заявляють про необхідність захисту цієї конструкції шляхом маргіналізації тих, хто за межами цієї структури. Поступово фігури ісламістів і терористів зливаються воєдино, виправдовуючи жорсткість імміграційної політики як в нових, так і в старих імміграційних країнах. Іслам, таким чином, – це одна з призм, через яку представлено населення колишніх колоній і за допомогою якої воно піддається стигматизації.

Мусульманські спільноти, незважаючи на різноманітність всередині ісламу, висувають безліч публічних заяв з метою представлення мусульман як унікальної групи, що є жертвою дискримінації; вони також схильні відстоювати свої права як права меншості. Спроби мусульман зберігати свою віру та звичаї іноді інтерпретувалися

як сепаратизм і загроза «традиційним британським устоям» і викликали питання про лояльність мусульман, що проживають на території Великобританії. Ці питання / відповіді сильно загострили почуття мусульманської ідентичності і привели до політизації мусульман в Британії; мусульмани висунули численні вимоги, щоб домогтися статусу релігійного (а не етнічного) статусу меншини нарівні з євреями і сикхами. Хоча мусульмани мали всі необхідні права як етнічна меншина, дебати про права прихильників ісламу і самому ісламі були винесені на національну публічну арену, як показано у звіті організації «Runnymede Trust», лише після деяких подій початку 1980-х рр., таких як справа Рушді, справа Ханіфорд і війна в Перській затоці.

Так виникло поняття «ісламофобії». Наприкінці 1990-х доповідь «Runnymede Trust» звузила сферу вживання цього терміну до англо-саксонських держав. Через кілька років слово було експортовано в інші країни Європи, де стало предметом політичних і наукових дебатів. Вже більше 10 років, але особливо після 11 вересня 2001, європейські мусульмани стверджують, що до них ставляться упереджено, і це відбивається на культурній політиці [3].

В останні десятиліття всі країни Західної Європи стали свідками розвитку ЗМІ з орієнтацією на мусульман. Ці «мусульманські мас-медіа» включають друковану продукцію (он-лайн, офф-лайн), радіо, телебачення, а також спеціальне мовлення для «мусульманського співтовариства». Європейська група «Мінорітімедіа» підрахувала, що в 2007 році у Франції, Великобританії, Італії, Іспанії та Нідерландах існувало близько 89 мусульманських ЗМІ. Більшість з них представлені веб-сайтами, друкованими органами або телебаченням, в той час як радіомовлення виявилося не таким популярним, хоча були дуже цікаві експерименти в Британії, Франції та Іспанії.

Присутність мусульманських ЗМІ у Великобританії є більш тривалим і відчутним, ніж в інших європейських країнах. Перші органи з'явилися ще на початку XX століття, з 1970-х гг. їх число стало рости. Британські мусульманські газети і журнали, такі як «The Muslim News», «Q-News», «Crescent International», «Impact International», «Emel», «Trends»; медіа спільноти, такі як «Мусульманська Рада Британії», «Форум проти ісламофобії і расизму»; радіостанції, такі як «Radio Ummah», «Radio Ramadan» отримали переваги нової комунікації та інформаційні можливості давати альтернативну оцінку всього, що відбувається. Старші покоління іммігрантів передали ЗМІ свій власний досвід, молоді ж іммігранти привнесли «нову кров» і нові ідеї. Всі друковані продукти підготовлені англійською мовою, і більшість з них роздаються безкоштовно в книжкових магазинах і асоціаціях; багато мусульманських ЗМІ Британії поширені в Пакистані, Нігерії, Південній Африці, Шрі-Ланці та Малайзії, а іноді навіть у Канаді та США.

Незважаючи на наявність великої аудиторії на національному, і, меншою мірою, місцевому рівні, мусульманські ЗМІ в Європі, як правило, орієнтовані на прихильників ісламу й ісламський світ в цілому. Близько 70% мусульманських ЗМІ орієнтовані тільки на ісламську аудиторію, близько 30% націлені і на мусульман, і на мультикультурну недиференційовану аудиторію. Більш точні дані показують, що мусульманські медіа мають справу з ісламською аудиторією у Великобританії (98%) і Франції (75%), тоді як у Нідерландах (60%) та Іспанії (85%) вони спрямовані на всі верстви населення.

Відомі вчені Реза Аслан, Бей Ареа, Ваджахат Алі висловили свою думку щодо подій 11 вересня, обговорюючи участь в даній трагедії мусульман: «Even before the events of 9/11, Muslims were the stuff of caricature and vilification. The "three B syndrome," where Muslims – portrayed, erroneously as only Arabs – in TV and movies are depicted as bombers, belly dancers, or billionaires, spread unchecked. A July 1997 article in the Los Angeles Times rounded up the necessary elements to deliver the ultimate Muslim-bashing movie, offering thus: "the villains must all have beards," "they must all wear keffiehs," "they must all have names like Ali, Abdul or Mustapha" and "have them threaten to blow something up». [12]

Англійське видання «US PRINT MEDIA AND PORTRAYAL OF MUSLIM WORLD: A STUDY OF NEWSWEEK AND TIME (1991-2001) пише про те, що протистояння між заходом і ісламом сягають епохи Мухамеда: «The confrontation between Islam and the West is not a new phenomenon. The history bears witness to the fact that the conflicts and military confrontation between west and Islam trace back to the era of prophet Muhammad in the seventh century and run through the Byzantine empire, the crusades, the Spanish re-conquered, the fall of Constantinople, the eras of colonial and national independence, cold war era, post cold war era and above all, after the incident of 9/11».

Нарешті, переходимо до прикладів вираження стереотипів в одному з регіональних видань США «The Columbian", що випускається в штаті Вашингтон. Достатньо тільки поглянути на заголовки певних новин: «Muslim mob torches Khartoum church" або "Muslim rebels attack C. African Republic church" [11; 14]. В цьому випадку бачимо прийом узагальнення. Видання не акцентує увагу на тому, що це спричинили не радикально налаштовані елементи мусульманського суспільства, але мусульмани взагалі, тим самим на підсвідомому рівні надсилаючи сигнал, що всі мусульмани не мають толерантності до інших релігій та їх представників. В статті Ніко та Ларсон використовується лексика "violence, bloodshed, attacks, ethnic cleansing, fighting, brutal." Присутні деталі всіх жахіть, що скоювали повстанці: "There were screams, and after 30 minutes of gunfire, there were bodies everywhere... Muslim civilians were largely spared, while the rebels looted, raped and killed Christians» [14]. Все це подається під ярликом «Muslim rebels», тим самим ототожнюючи Іслам з усіма вищезазначеними жахами.

Висновок можна зробити один: впродовж останніх десятиліть з'явилась потужна тенденція зображення мусульман скрізь призму стереотипів, які спираються на твердження, що мусульмани є нецивілізовані варвари, які за власну агресивно налаштовану релігію не зупиняться ні перед чим, включаючи святість людського життя. Це міні-дослідження показало, що стереотипи на зразок 3 B syndrome та грубі узагальнення з певною порцією гіпербол використовуються з маніпулятивною метою успішно і до сьогодення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баронин А. С. Этнопсихология: Учеб. пособие. — К.: МАУП, 2000.— 116 с.;
2. Бойко А. А. Характер висвітлення етнокультурної проблематики у мас-медіа України // Електронна бібліотека Інституту журналістики: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1968.

3. Бутиріна М. Стереотипізація ісламу у мас-медіа // Іслам в його проблемах і трансформаціях. Збірник наукових праць. – К., 2010. – Спецвипуск 2010-1. – 179 с.
4. Кирюшко М. Політичний іслам – маркер кризового суспільства // Іслам в його проблемах і трансформаціях. Збірник наукових праць. – К., 2010. – Спецвипуск 2010-1. – 179 с.
5. Шибівська Ю. Стереотипи в мас-медіа:[Електронний ресурс]. Режим доступу:http://jrn33s.blogspot.com/2010/12/blog-post_9630.html.
6. Rigouste M. Les cadres médiatiques, sociaux et mythologiques de l'imaginaire colonial: La représentation de «l'immigration maghrébine» dans la presse française de 1995 a 2002, Mémoire de maitrise. Nanterre: Université Paris 10, 2002.
7. Houssez C. L'obsession identitaire des médias français. Режим доступу: http://www.voltairenet.org.
8. Poole E. Reporting Islam: Media Representations of British Muslims. London: I. B. Tauris, 2002. – 240 p.
9. Haideh Moghissi, and Halleh, Ghorashi. Muslim Diaspora in the West: Negotiating Gender, Home and Belonging. Surrey: Ashgate Publishing Limited, 2010.
10. Munro, Mara. **"**Sensationalism Veils: The Portrayal of Muslim Women in Western News Media." MagazineIntercultures2.3 (2011). Режим доступу: http://www.international.gc.ca/cfsiicse/cil-cai/magazine/v02n03/1-4-eng.asp.
11. Niko, Steve and Larson, Krista. «Muslim rebels attack C. African Republic Church.» The Columbian (2014). Режим доступу: http://www.columbian.com/news/2014/may/28/muslim-rebels-attack-c-african-republic-church.
12. Shahzad, Ali. "US print media and portrayal of Muslim world: A case study of Newsweek and Times (1991-2001)."Ph.D. Dissertation. Multan: Bahauddin Zakariya University, 2009. Режим доступу: http://prr.hec.gov.pk/Thesis/465S.pdf.
13. The Monsters Among Us: Exploring Muslim Stereotypes in Media: [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.thetech.org/about-us/media-room/monsters-among-us-exploring-muslim-stereotypes-media.
14. «Muslim mo torches Khartoum church» The Columbian (2012). Режим доступу: http://www.columbian.com/news/2012/apr/21/muslim-mob-torches-khartoum-church/#

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Литовченко Д., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СТЕРЕОТИПИЗАЦИЯ МУСУЛЬМАН В СОВРЕМЕННЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ МАСС-МЕДИА

Статья посвящена описанию негативной стереотипизации мусульман в англоязычных масс-медиа, а также изменению восприятия ислама и мусульман в новейшем международном дискурсе, где признается проблема исламофобии и пропагандируется культурное разнообразие и открытость меньшинств. На примере одного издания регионального значения в США рассматриваются способы выражения стереотипов с целью манипуляции общественным мнением.

Ключевые слова: *стереотипизация, дискурс, этнокультурный стереотип, исламофобия, мусульманин, масс-медиа.*

D. Lytovchenko, Master Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MUSLIM STEREOTYPING IN THE ENGLISH LANGUAGE MASS-MEDIA

The article describes the negative stereotyping of the Muslims in the English-language mass media and takes a look at the changed perception of Islam and Muslims in the latest international discourse, in which the problem of islamophobia has been recognized and cultural diversity together with the openness for minorities are propagated. Ways of expressing stereotypes with the aim of manipulating public thought are analyzed through one randomly chosen US newspaper of regional significance.

Keywords: *stereotyping, discourse, ethno-cultural stereotype, Islamophobia, Muslim media.*

УДК 811.161.2’367.5

Любченко Т. В., к. філол. н., доц.,
КНЛУ, м. Київ

АСПЕКТУАЛЬНІ КЛАСИ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ

У статті простежено та проаналізовано історію дослідження класів дієслів із аспектуально-релевантною семантикою. Розглянуто та систематизовано терміни на їх позначення. Автор обґрунтовує свій вибір на користь терміна “аспектуальні класи дієслів”.

Ключові слова: *терміни, класи, дієслова, аспектуальний, семантика*

Класифікації дієслівної лексики, які базуються на системно-парадигматичному підході, висвітлюють номенклатуру категорійної семантики дієслова як у лексичному [Вейнрейх 1970; Никитин 1974; Уфимцева 1968; Уфимцева 2010; Чейф 1975; Wierzbicka 1980], так і у граматичному [Волкова 2009; Иванова 1961; Тураева 1979] аспектах, репрезентують класи предикатів, які виокремлено на матеріалі різних мов [Булыгина 1982; Селиверстова 1982; Сильницкий 1973; Чейф 1975; Языковая 2006].

Визначення зв’язку аспектуальної семантики зі значенням лексеми, з аспектуальною класифікацією предикатів, з елементами контексту є **актуальним завданням сучасної аспектології** [Авилова 1976; Бондарко 1975; Гловинская 1982, 2001].

Велике значення надається розробці класифікації аспектуальних класів дієслівної лексики [Маслов 1948, Падучева 1996, Горбова 2010], оскільки категорія аспектуальності безпосередньо залежить від семантики базового дієслова.

У сучасній аспектології співіснують терміни, які мають спільну характеристику, визначення класів дієслів із аспектуально-релевантною семантикою, систематизація яких є **завданням** цього дослідження (терміни наведено за абеткою):

1) **аспектуальний клас** [Маслов 2004]. Аспектуальні значення є "категорійними компонентами лексичного значення дієслів, становлять систему аспектуальних класів і підкласів дієслівної лексики" [Маслов 2004, 28];

2) **акціональний клас** [Иваницкий 1988; Ломов 1977; Татевосов 2005]. Аспектуальна семантика є результатом взаємодії лексичного (акціонального) значення і аспектуальної грамеми (дериватеми). Акціональність дієслова детермінована лексико-семантичним, граматичним ладом мови і системою семантико-парадигматичних зв'язків. Складність визначення акціональних груп та підгруп пояснюється тим, що в них перетинаються лексичні, словотвірні та граматичні особливості, що засвідчує корелятивність семантичної категорії акціональності, головним компонентом якої постає інтерпретація характеру перебігу дії, з різними рівнями мови [Загнітко 2011, 204]. Відсутність послідовного формального закріплення акціональної семантики, неоднопланові семантичні критерії вичленовування окремих груп свідчать про синкретичний і семантичний характер акціональності [Загнітко 2011, 208].

В. В. Іваницький вважає, що акціональність може бути репрезентована на лексико-семантичному (роди дієслівної дії), лексико-граматичному (аналітичні конструкції) та лексико-синтаксичному рівнях (контекстуальний рівень). Акціональна семантика ґрунтується на категорії граничності, саме через цю категорію відбувається зв'язок акціональності з видом [Иваницкий 1988, 41 – 42].

А. М. Ломов розрізняє формально зафіксовану та формально не зафіксовану акціональну семантику. Формально зафіксованій акціональній семантиці властива певна незалежність. Вибір певної лексеми: експліцитно маркованої або немаркованої залежить від інтенції мовця. Формально зафіксовані акціональні явища є ідіоетнічними, часто вони репрезентовані аналітичними конструкціями, або контекстом. Формально не зафіксована акціональна семантика є універсальною. Формально зафіксована семантика за певною схемою модифікує акціональну структуру базового дієслова і таким чином репрезентує експліцитно виражену типологію специфіки перебігу дії у часі [Ломов 1977, 33 – 35];

3) **дієслівний клас** [Vendler 1957]. Пов'язавши онтологічну специфіку англійських дієслів із їхніми видовими особливостями, З. Вендлер виокремив чотири аспектуально орієнтовані лексичні класи дієслів, які отримали стійку назву „класи Вендлера": accomplishments ("здійснення"), achievements ("досягнення"), activities ("діяльності"), states ("стани") [Vendler 1967];

4) **рід дієслівної дії** [Вихованець 2004]. У 1908 році С. Аггрель термін "Aspekte" – "Аспект" протиставив поняттю "Aktionsart" – "Рід дієслівної дії", визначивши останній як "семантичні функції дієслів з префіксами (а також деяких безафіксних дієслів), які уточнюють спосіб здійснення дії" [Агрелль 1962, с. 36]. Учення про роди дієслівної дії розвинуто у роботах Е. Кошмідера [Кошмидер 1962] та Ю. С. Маслова [Маслов 1965].

Ю. С. Маслов трактує роди дієслівної дії як “семантичні (саме семантичні, а не, приміром, словотвірні!) розряди дієслів. Їх виділяють на основі подібності в типах перебігу і розподілу в часі дієслівної дії, проти вони не утворюють рубрик єдиної класифікації і, як, наслідок, в широких масштабах перехрещуються між собою. Роди дії лежать в іншій площині, ніж види, але так чи інше взаємодіють з видами” [Маслов 1965; Маслов 2004, 385]. Залежно від наявності або відсутності морфемного вираження семантичних особливостей, Ю. С. Маслов розподіляє їх на характеризовані (морфемно виражені), нехарактеризовані (морфемно не виражені) та непослідовно характеризовані [Маслов 2004, 386]. О. В. Ісаченко запропонував для нехарактеризованих родів дієслівної дії назву “характер дієслівної дії”, а для характеризованих – “совершаемость” (здійснюваність) : “Під здійснюваністю слід розуміти ті загальні значення дієслів, які виражені формальними засобами (префіксами, суфіксами) і модифікують значення вихідного безпрефіксного або префіксального дієслова відносно фазовості, кратності або кількості дії та семантично з ним співвіднесені. Дієслова, що виражають ту чи іншу здійснюваність, представлені завжди лише однією видовою формою” [Исаченко 1960, 216].

Ю. С. Маслов систематизував терміни, які репрезентують основні способи дії слов’янських мов [Маслов 2004, 390 – 394], зробивши висновок про те, що роди дієслівної дії не утворюють чіткої системи, таблиця термінопозначень “не претендує ані на повноту, ані на логічну виструнченість: вона містить лише найважливіші роди дії, які було виділено в ряді слов’янських мов…, причому розташовує ці роди дії в умовній і довільній послідовності. Проте, навряд чи це могло б бути інакше, оскільки в самій мовній дійсності роди дії не уворюють стрункої системи з кінцевою кількістю підрозділів. У деяких випадках окремі рубрики нашої таблиці можна з повним правом включити в інші як “відтінки”, як і навпаки, певні рубрики можна розділити на кілька самостійних рубрик” [Маслов 2004, 389].

У сучасній аспектології існують два підходи до визначення родів дієслівної дії. Прихильники першого підходу трактують роди дії як семантичні розряди, які охоплюють всю дієслівну лексику незалежно від морфемної характеризованості чи нехарактеризованості (слідом за Ю. С. Масловим [Маслов 1959, Маслов 1963, Маслов 1965], О. В. Бондарко [Бондарко 1971, Бондарко 1976], А. П. Загнітко [Загнітко 2011], С. О. Соколова [Соколова 2003], М. О. Шелякін [Шелякин 2008]). Прихильники другого підходу виокремлюють лише формально виражені роди дії (Н. С. Авилова [Н. С. Авилова 1976], К. Г. Городенська [Вихованець 2004], В. М. Русанівський [Русанівський 1971]). Так, слідом за В. В. Виноградовим, Н. С. Авілова вважає більш плідним і адекватним реальній мовній дійсності погляд на роди дії як обов’язково формально виражені ознаки, що модифікують значення простого дієслова [Авилова 1976, с. 264].

На матеріалі української мови ще Є. К. Тимченко звертав увагу на значення, які сучасна аспектологія трактує як значення родів дії : “Опріч того, доконані часівники, залежно від префіксів при них, можуть показувати на початок або кінець чинності (*піду*, *заспіваю, принесу, відспіваю*), на незначну її енергію або короткий час (*попхнути, порушити, посидіти, побалакати)*, поширення на кілька об’єктів (*перебрати*),

або в різні моменти часу стосункові до одного об'єкту і кількох об'єктів (*перебрати*), або в різні моменти часу стосункове одного суб'єкта і кількох об'єктів (*позносити*), або кількох суб'єктів (*поприходити, поприїздити*)" [Тимченко 1917, с. 12].

В сучасній українській мові ряди дієслів із морфологічною однотипністю та семантичною спільністю називають дієслівними родами, способами дієслівної дії [Украинская грамматика 1986, 117] – цей термін визнано недоречним через омонімічність категорії способу [Вихованець 2004, 235], аспектами дії [Загнітко 2011, 203]. Роди дієслівної дії української мови лише частково зазнали монографічного опису [Соколова 2003], проте їх регулярно подають граматики української мови.

А. П. Загнітко розгядає як аспекти дії і характеризовані, і нехарактеризовані одиниці та виокремлює два типи акціональних значень (аспектів дії) : фазові – характеризуються денотативною специфікою й нефазові – відтінки конотативного плану. [Загнітко 2011, 206].

С. О. Соколова, слідом за Ю. С. Масловим, вважає, що аспектуальними класами є класи дієслів (дієслова дії та дієслова не-дії (стану або відношення), граничні й неграничні дієслова), із аспектуальним значенням, що є "категорійним компонентом лексичного значення дієслів" [Маслов 1984, 8; Соколова 2003, 64]. Аспектуальними підкласами є роди дієслівної дії [Соколова 2003, 64]. Аспектуальні та словотвірні значення найбільшою мірою перетинаються саме у аспектуальних підкласах – так званих характеризованих, за Ю. С. Масловим родах дії [Маслов 1965], тобто таких, що виражають певне аспектуальне значення за допомогою афіксів [Соколова 2003, 64 – 66].

В. М. Русанівський у роботі 1971 року [Русанівський 1971] зазначив, що не кожен префікс здатний утворювати відповідник доконаного виду до безпрефіксного дієслова. Переважна більшість префіксів виступає у функціях префікса-модифікатора (ті, що звужують значення дієслова) або префікса-кваліфікатора (ті, що змінюють значення дієслова, вносячи в нього додаткові відтінки). За допомогою префіксів-модифікаторів та префіксів-кваліфікаторів утворюються нові дієслова, це явище перебуває поза сферою видоутворення [Русанівський 1971, 221].

В енциклопедії "Українська мова" В. М. Русанівський кваліфікує роди дії як граматичну категорію, підпорядковану категорії аспектуальності. Основу цієї категорії, за визначенням дослідника, становлять пари дієслів, одне з яких характеризується додатковим семантичним значенням: повторюваності, розподільності, однократності тощо [Укр. мова 2004, 555].

І. Р. Вихованець наголошує на тому, що грамеми категорії виду тісно пов'язані з іншими компонентами семантичної структури слова. Деякі з цих компонентів (що позначають початок дії, її кінець, посилення, послаблення тощо) зближуються з семантикою видових форм, проте їх необхідно відмежовувати від видових протиставлень [Вихованець 1988, 100].

К. Г. Городенська визначає дієслівні роди дії як морфолого-словотвірну категорію і за типом словотворчого афіксу поділяє їх на: префіксальні: *переписати, перемалювати*;суфіксальні: *гримнути, крикнути*; префіксально-суфіксальні: *підспівувати, підсвистувати;* префіксально-постфіксальні: *добігатися, доходитися* та постфіксальні: *митися, голитися* [Вихованець 2004, 236].

На відміну від видових пар, які кваліфіковано як одну лексичну одиницю, дієслова, протиставлені за способом дієслівної дії, згідно з К. Г. Городенською, є різними лексемами. Відповідно до диференційних ознак: 1) характер перебігу дії, процесу, стану; 2) кількісний вияв; 3) результативність виконаних дій та завершених процесів і станів дієслівні роди розподілено на такі групи: 1) **часові** або **фазові**; 2) **кількісні**; 3) **результативні** [Вихованець 2004, 235].

У функціонально-семантичне поле аспектуальності новогрецької мови входить категорія дієслівних родів. Ця лексико-семантична категорія реалізується парою дієслів з тотожною словотвірною основою, одне з яких має додатковий семантичний компонент. Рід дієслівної дії вчена відносить до лексико-словотвірних категорій [Клименко 2010, 270]. Значення родів дієслівної дії у новогрецькій мові реалізовано шляхом префіксації (рідко), основоскладанням та аналітичним способом. У новогрецькій мові, слідом за Н. Ф. Клименко, розрізняємо часові, кількісні, результативні, оцінно-якісні роди дієслівної дії та роди зворотної дії [Клименко 2010, 270].

4) **таксономічна категорія дієслова** [Падучева 1996];
5) **тип ситуації** [Smith 1997];
6) **характер дієслівної дії** [Горбова 2010].

Отже ми приймаємо терміни *аспектуальний клас* та *аспектуальний підклас* за Ю. С. Масловим [Маслов 2004] для подальших досліджень. Слідом за О. В. Горбовою [Горбова 2010] вважаємо, що акціональна класифікація "характерів дієслівної дії", на відміну від родів дієслівної дії, є універсальною. Аспектуальні класи дієслів є криптотипічними (прихованно-граматичними) категоріями, які реалізують себе у висловлюванні і безпосередньо залежать від контексту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Авилова Н. С. Вид глагола и семантика глагольного слова / Наталья Сергеевна Авилова. – М. : Наука, 1976. – 327 с.
2. Агрелль С. О способах действия польского глагола / С. Агрелль // Вопросы глагольного вида / [под. ред. Ю. С. Маслова]. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1962. – С. 35 – 38.
3. Бондарко А. В. Глагольный вид и словари / А. В. Бондарко // Современная русская лексикография : [сборник] / Акад. Наук СССРб Ин-т рус.яз.; [редкол. : А. М. Бабкин (отв. ред. и др.]. – Л. : Наука, 1975 – С. 40 – 54.
4. Бондарко А. В. Грамматическая категория и контекст / Александр Владимирович Бондарко / [отв. ред. В. М. Жирмундский; АН СССР]– Л. : Наука, 1971. – 116 с.
5. Бондарко А. В. Теория морфологических категорий / А В. Бондарко / [отв. ред. С. Д. Кацнельсон; АН СССР, Ин-т языкознания]. – Л. : Наука, 1976. – 255 с.
6. Булыгина Т. В. К построению типологии предикатов в русском языке / Т. В. Булыгина // Семантические типы предикатов / [Т. В. Булыгина, О. Н. Селиверстова, Н. А. Ишевская и др.; Отв. ред. О. Н. Селиверстова]. – М. : Наука, 1982. – С. 7 – 85.
7. Вейнрейх У. О семантической структуре языка / Уриель Вейнрейх // Новое в лингвистике. – Вып. V. Лингвистические универсалии. – М. : Прогресс, 1970. – С. 163 – 249.

8. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська; [ред. І. Р. Вихованець]. – К. : Університетське видавництво “Пульсари”, 2004. – 398 с. – (Академічна граматика української мови). – Бібліогр. : с. 391 – 398.
9. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті [монографія] / Іван Романович Вихованець. – К. : Наукова думка, 1988. – 256 с.
10. Волкова Л. М. Теоретична граматика англійської мови : сучасний підхід : [навч. посібник] / Лідія Михайлівна Волкова. – К. : Освіта України, 2009 – 256 с.
11. Гловинская М. Я. Многозначность и синонимия в видовременной системе русского глагола / Марина Яковлевна Гловинская. – М. : Азбуковник Русские словари, 2001. – 319 с.
12. Гловинская М. Я. Семантические типы видовых противопоставлений русского глагола / Марина Яковлевна Гловинская. – М. : Наука, 1982. – 155 с.
13. Горбова Е. В. Акциональность глагольной лексики и аспектуальные граммемы: вопросы взаимодействия / Елена Викторовна Горбова. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. Ун-та, 2010. – 200 с.
14. Загнітко А. П. Теоретична граматика сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис / Анатолій Панасович Загнітко. – Донецьк : ТОВ ВКФ БАО, 2011 – 992 с.
15. Иваницкий В. В. Вопросы сопоставительной аспектологии / Виктор Васильевич Иваницкий. – Кемерово : КемГу, 1988. – 83 с.
16. Иванова И. П. Вид и время в современном английском языке / Ирина Петровна Иванова. – Л. : ЛГУ 1961. – 200 с.
17. Исаченко А. В. Грамматический строй русского языка в сопоставлении со словацким : Морфологія II / Александр Васильевич Исаченко – Братислава: Изд-во Словацкой АН, 1960. – 577 с.
18. Клименко Н. Ф. Упорядкування дієслівних родів дії в лексико-словотвірній категорії кількості шляхом основоскладання / Н. Ф. Клименко // Українська елліністика : збірник наукових праць – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – С. 281 – 293.
19. Кошмидер Э. Очерк науки о видах польского глагола. Опыт синтеза / Э. Кошмидер // Вопросы глагольного вида : сборник / [сост. сб., редакция, вст. статья и прим. проф. Ю. С. Маслова]. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1962. – С. 105–167.
20. Ломов А. М. Очерки по русской аспектологии / Анатолий Михалович Ломов. – Воронеж : Изд-во Воронежского университета, 1977. – 139 с.
21. Маслов Ю. С. Вид и лексическое значение глагола в современном русском литературном языке // Изв. АН СССР. Отд. лит. и яз. – 1948. – Т. 7, вып. 4. – С. 303 – 316.
22. Маслов Ю. С. Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (значение и употребление) / Ю. С. Маслов // Вопросы грамматики болгарского литературного языка / [отв. ред. С. Б. Бернштейн]. – М. : Изд-во АН СССР, 1959. – С. 157 – 312.
23. Маслов Ю. С. Значение данных болгарского языка для общей теории славянского глагольного вида / Ю. С. Маслов // V-й Международный съезд славистов

(София, сентябрь 1963 г.). Славянское языкознание : Доклады сов. делегации.– М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 197 – 229.
24. Маслов Ю. С. Избранные труды. Аспектология. Общее языкознание/ Юрий Сергеевич Маслов; [Сост. и ред. А. В. Бондарко, Т. А. Майсак, В. А. Плунгян]. – М. : "Языки славянской культуры", 2004. – 840 с.
25. Маслов Ю. С. Очерки по аспектологии / Юрий Сергеевич Маслов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 263 с.
26. Маслов Ю. С. Система основных понятий и терминов славянской аспектологии / Ю. С. Маслов // Вопросы общего языкознания / [отв. ред. Ю. С. Маслов, А. В. Федоров]. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1965. – С. 53 – 80.
27. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании : спецкурс по общей и английской лексикологии / Михаил Васильевич Никитин. – Владимир : Владимирский государственный педагогический институт им. П. И. Лебедева-Полянского, 1974 – 218 с.
28. Падучева Е. В. Семантические исследования. Семантика времени и вида в русском языке. Семантика нарратива / Елена Викторовна Падучева. – М. : Языки русской культуры, 1996. – 464 с.
29. Русанівський В. М. Структура українського дієслова / Віталій Макарович Русанівський. – К. : Наук. думка, 1971. – 315 с.
30. Селиверстова О. Н. Второй вариант классификационной сетки и описание некоторых предикатных типов русского языка / О. Н. Селиверстова // Семантические типы предикатов / [Т. В. Булыгина, О. Н. Селиверстова, Н. А. Ишевская и др.; Отв. ред. О. Н. Селиверстова]. – М. : Наука, 1982. – С. 86 – 157.
31. Сильницкий Г. Г. Семантические типы ситуаций и семантические классы глаголов / Г. Г. Сильницкий // Проблемы структурной лингвистики. 1972. – М., 1973. – С. 373–391.
32. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові / Світлана Олегівна Соколова. НАНУ; Ін-т української мови – К. : Наук. думка, 2003. – 284 с.
33. Татевосов С. Г. Акциональность : типология и теория / С. Г. Татевосов // Вопросы языкознания, 2005. – №1 – С. 109 – 141.
34. Тимченко Є. Українська граматика / Євген Костянтинович Тимченко. – Київ : Друкарня Університету св. Володимира, 1917. – 168 с.
35. Тураева З. Я. Категория времени. Время грамматическое и время художественное : на материале английского языка : [уч. пособ] / Тураева Зинаида Яковлевна. – М. : Высшая школа, 1979. – 219 с. (Библиотека филолога).
36. Українська мова: Енциклопедія / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп.]. – К. : Видавництво "Українська енциклопедія" ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с. : іл.
37. Украинская граматика / [отв. ред. В. М. Русановский]. – К. : Наук. Думка, 1986. – 360 с.
38. Уфимцева А. А. Лексическое значение : принцип семиологического описания лексики / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – М. : Книжный дом "ЛИБРОКОМ", 2010. – 240 с.

39. Уфимцева А. А. Слово в лексико-семантической системе языка / Анна Анфилофьевна Уфимцева. – Москва : Наука, 1968. – 272 с.
40. Чейф У. Л. Значение и структура языка / Уоллес Чейф. – М. : Прогресс, 1975. – 432 с.
41. Шелякин М. А. Категория аспектуальности русского глагола / Михаил Алексеевич Шелякин – М. : Издательство ЛКИ, 2008. – 272 с.
42. Языковая картина мира и системная лексикография / В. Ю. Апресян, Ю. Д. Апресян, Е. Э. Бабаева и др. ; под ред. Ю. Д. Апресяна ; РАН, Ин-т русского яз. им. В. В. Виноградова. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 911 с. – (Studia philologica). – Библиогр. : с. 845–872.
43. Smith C. S. The Parameter of Aspect [Second edition] / Carlota S. Smith. – Dordrecht : Kluwer Academic Publishers, 1997. – 349 p.
44. Vendler Z. Linguistics in Philosophy/ Zeno Vendler – NY : Cornell University Press, 1967. – 200 p.
45. Wierzbicka A. Lingua Mentalis : The Semantics of Natural Language / Anna Wierzbicka. – Sydney / New York : Academic Press, 1980. – XI, 367 p.

Стаття надійшла до редакції 29.10.2014

Любченко Т. В., к. філол. н., доц.,
Киевский лингвистический национальный университет

АСПЕКТУАЛЬНЫЕ КЛАССЫ ГЛАГОЛЬНОЙ ЛЕКСИКИ

В статье прослежена и проанализирована история исследования классов глаголов с аспектуально-релевантной лексикой. Рассмотрены и систематизированы термины, которые употребляются для их обозначения. Автор обосновывает свой выбор в пользу термина «аспектуальные классы глаголов».

Ключевые слова*: термины, классы, глаголы, аспектуальный, семантика.*

Lioubchenko T. V., Cand.Phil.Sci., Associate Professor

ASPECTUAL CLASSES OF VERBS

The aim of this article is to review and analyze the history of research of verb classes with aspectually-relevant semantics. The author has considered and systematized terms which denote such classes and justified her choice in favor of the term "aspectual class of verbs."

Keywords: *terms, classes, verbs, aspectual, semantics.*

УДК 811.111-26

Максимчук Н. М., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДИСКУРС АНГЛОМОВНИХ БРИФІНГІВ: СТРУКТУРНИЙ І ЛЕКСИЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті розглянуто структуру дискурсу англомовних брифінгів. Конкретизовано лексичні та інші засоби мови, за допомогою яких реалізується дискурс англомовного брифінгу в комунікативному просторі. Відзначено характерні риси термінів, які функціонують у дискурсі англомовних брифінгів і використовуються для спеціальних цілей.

Ключові слова*: брифінг, англомовний брифінг, Пентагон, мова для спеціальних цілей, термін, термінологічна система.*

Дискурс англомовного брифінгу як окремий тип дискурсу не є абсолютно незалежним елементом комунікації. Він є складним типом дискурсу й виступає як інтегроване утворення гібридного типу дискурсу, оскільки виявляє ознаки різних типів дискурсів, насамперед мас-медійного, політичного, військового й дискурсу в сфері паблік рілейшнз. Особливості комунікативних процесів у ракурсі структурної організації дискурсивних об'єктів, а саме англомовного брифінгу, обумовлюють **актуальність** даного дослідження.

Предметом дослідження є структурна організація та комунікативно-функціональні особливості дискурсивних компонентів з урахуванням функцій комунікантів англомовних брифінгів.

Об'єктом дослідження є тексти англомовних брифінгів, що відбуваються в міністерстві оборони США.

Структура дискурсу англомовних брифінгів складається із трьох комунікативних блоків: ініціального, медіального й фінального.

Ініціальний блок має на меті встановлення контакту із брифером і журналістами.

Представник Пентагона (цивільна особа або військовослужбовець) має функцію ініціатора-медіатора брифінгу, оскільки він ініціює спілкування брифера із представниками ЗМІ, а також є посередником між ними при встановленні контакту протягом брифінгу. Під час ініціації комунікативного процесу ініціатор-медіатор представляє брифера, надаючи персональну й професійну інформацію (ім'я, військове звання, посада й місцезнаходження на момент проведення брифінгу, якщо захід проводиться за допомогою телефонного або відеозв'язку): *Bryan Whitman (deputy assistant secretary of Defense for Public Affairs): I'm not sure which clock is right, but we're ready to go, so let's go ahead and get started. Let's make sure Colonel Battaglia can hear me first, though. This is Bryan Whitman at the Pentagon. Can you hear me okay, Carl? Col. Battaglia: Yes, we can. How about me? You got me? Mr. Whitman: Yeah. We're hearing you good. Well, thank you for joining us. Good morning to the press corps and good afternoon to our guest in Iraq. We're joined today from contingency base – operating base Adder in southern Iraq*

by Colonel Philip Battaglia, commander of the 4th Brigade Combat Team, 1st Cavalry Division. This is his first opportunity to join us in this briefing format. And so we welcome you and thank you for taking the time today. And since assuming authority across three provinces, Muthanna, Dhi Qar and Maysan on July of this past year – he's also joined by Mr. Foote, a member of the State Department and leader of the Maysan Provincial Reconstruction Team. Dan works closely with the Iraqi leaders in his province to build and maintain governance and economic capability. We appreciate, again, you taking the time this afternoon, both of you, for being with us and for sharing with us the activities that your organizations have been involved with and taking a few questions from us today. So with that, let me turn it over to you for some opening comments, and then we'll – and we'll get into some questions here.

Як показує наведений приклад, ініціальний блок брифінгів є успішним, оскільки фаза встановлення контактів повністю реалізована без яких-небудь комунікативних невдач. Про це свідчить реакція адресата-брифера, представника Міноборони США, що почув і / або побачив адресанта-ініціатора-медіатора брифінгу, який у свою чергу дає можливість учасникам комунікації продовжувати процес спілкування й перейти до наступної фази ініціального блоку брифінгу – виступу-повідомлення представника установи. У своєму виступі брифер – особа, яка представляє установу (Пентагон) відзначає глобальну тему брифінгу, роблячи публічну заяву й тим самим, створюючи певне середовище мовної взаємодії, монологічний блок [5]. Він також виконує функцію активного учасника ініціального блоку брифінгу, у той час як представники мас-медіа не беруть активну участь у заході на даному етапі.

Другий блок (медіальний) проходить у формі полілога (брифер – представник установи – відповідає на запитання журналістів), що являє собою спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин. Монологічний блок брифінгу, виступ-повідомлення є ініціальним. Він змістовно й емоційно програмує наповнення наступного блоку, у якому адресатами стають представники установи. Вони мають вищий комунікативний статус, оскільки володіють інформацією, яка цікавить журналістів. Інакше кажучи, сторона, яка ініціює, має привілеї, оскільки вона задає адресатові тему.

Медіальний блок є найдовшим протягом усього брифінгу. Тут реалізуються макрофункції й мікрофункції всіх учасників брифінгу.

Ініціатор-медіатор виконує макрофункцію постійного активного учасника, а також мікрофункції, які містять у собі підтримку контакту з учасниками брифінгу й управління комунікативним процесом. Саме ініціатор-медіатор починає медіальний блок: Mr. Whitman: Okay, General. We'll get started here. And let's get going with David.

Комунікатор-брифер також виконує макрофункцію постійного учасника. Він виконує перехід від ініціального блоку брифінгу до медіального блоку: *Gen. Post: So to move on, I'll go ahead and turn it back over to you all and see what questions you may have for me.*

Участь у комунікативному процесі, надання інформації, відповідь на питання журналістів є мікрофункціями комунікатора-брифера.

Реалізація макрофункції обов'язкового учасника представників мас-медіа, а також мікрофункцій – запиту й одержання інформації, відбувається на медіальному

етапі брифінгу: *Q: All right, General. It's David Morgan with Reuters. I'd like to know how much time your forces spend tracking the flow of foreign fighters into Iraq from Syria, and what volume of flows you've been seeing, whether there has been any change within the past few weeks.*

На початку питання журналісти надають про себе персональну інформацію (ім'я й прізвище) і професійну інформацію, а саме який засіб масової інформації вони представляють.

Фінальний блок брифінгу – це його завершення. На даному етапі реалізується макрофункція постійного обов'язкового учасника, яку виконують всі комуніканти. Кожний з них має свої мікрофункції, а саме: ініціатор-медіатор виконує функцію управління комунікативним процесом, тобто сигналізує всім учасникам про завершальний етап брифінгу: *Mr. Whitman: Well General, on behalf of everybody in the room here we want to thank you again for taking some time this afternoon, this evening, to give us an update in terms of how the training is going and what some of the prospects are for the future of the training there. But before I bring it to a close, why don't I give you one last chance, in case there's something that we've missed or something that the conversation has stimulated that you'd like to pass on to us, before we bring it to an end? і розриває контакт: Mr. Whitman: Thank you.*

Комуникатор-брифер також бере активну участь у завершальній стадії брифінгу, він вимовляє фінальні репліки: *Gen. Cone: No, I would just add that the Afghans, we feel, have made some pretty good progress here in the last year. Armies aren't measured entirely by numbers, numbers of weapons and numbers of people, it really comes down to their contribution to the fight. The Afghans are a warrior nation. It's a warrior culture. And the trick for us here is to harness that capability. They very much want to defend their country and so it is up to us to really work with them in an organized fashion and be able to bring forward that capability as rapidly as we can. And as I say, nobody wants to do this faster and to gain responsibility for the defense of their country, than the ministry of defense, the ministry of interior and the people of Afghanistan. Thank you very much.*

Представники ЗМІ не беруть активної участі у фінальній стадії брифінгу, тому що реалізують лише макрофункцію постійного учасника, але не активного, а пасивного. На думку автора, це можна назвати незначним комунікативним збоєм, оскільки в журналістів могли залишитися деякі питання, але вони не мають можливості їх задати. Поясненням такого збою може бути обмеженість тимчасових можливостей брифінгу, тому що він не є тривалим заходом. Максимальний строк проведення брифінгу – 60 хвилин.

Дискурс англомовного брифінгу реалізується в загальному професійному комунікативному просторі за допомогою мови для спеціальних цілей (*language for specific purposes*), покликаної забезпечувати комунікацію в межах певної сфери (політичної, військової, інституційної тощо).

У лексичний склад мови для спеціальних цілей, на думку І. С. Кудашева, входить загальновживана лексика, спеціальна лексика, власні імена, терміни й номенклатура, терміноїди, лексика мови для спеціальних цілей, яка має обмежене вживання, застарілі слова й неологізми, неалфавітні елементи мови для спеціальних цілей

і несубстантивні класи спеціальної лексики, морфо-синтаксичні класи спеціальної лексики [1]. Отже, на думку І. С. Кудашева, мова для спеціальних цілей, виконуючи комунікативну функцію, користується всіма наявними в даній національній мові засобами, а також засобами, притягнутими з інших комунікативних систем.

Мова для спеціальних цілей комплектується функціонуючими в дискурсі англомовного брифінгу термінологічними системами, найменшою лексичною одиницею яких є термін. До термінів відносять слова й словосполучення, що називають спеціальні об'єкти й виражають спеціальні професійні поняття. Термін реалізується тільки в складі тієї терміносистеми, що співвідноситься із системою понять, обумовленою предметною областю спеціальної сфери діяльності [2, с. 28-43].

Під терміносистемою варто розуміти впорядковані, науково обґрунтовані сукупності термінів. «Терміносистемою (термінологічною системою) можна назвати тільки впорядковану (кодифіковану) термінологічну лексику з явно вираженими й зафіксованими в словниках і класифікаційних схемах відносинами» [2, с. 41].

З позицій мови для спеціальних цілей термін визначається як вербалізований знак (лексична одиниця тієї або іншої мови для спеціальних цілей у рамках тієї або іншої природної мови), що може мати ряд варіантів, які залежать від обраної теорії й ступеня глибини знання [4]:

– терміни мають всі семантичні й формальні ознаки слів і словосполучень природної мови;

– терміни фігурують як такі саме в лексиці мови для спеціальних цілей, а не в лексиці тієї або іншої природної мови в цілому;

– у лексиці мови для спеціальних цілей терміни слугують засобом позначення спеціальних загальних понять – результату когніції в спеціальних сферах знань і (або) діяльності;

– терміни являють собою елементи терміносистем, що відбивають (моделюючі) теорії, якими описуються спеціальні сфери – об'єкти мови для спеціальних цілей.

Таким чином, мова для спеціальних цілей, що комплектується в дискурсі англомовного брифінгу, реалізується в професійному комунікативному просторі за допомогою спеціальної лексики, у тому числі термінів, що входять до складу політичних, військових, інституційних термінологій і терміносистем. Причому терміносистеми є субсистемами дискурсу англомовних брифінгів.

Однією з характерних рис термінів мови для спеціальних цілей, що функціонують у дискурсі англомовних брифінгів, є абревіація. Наприклад, у телефонному спілкуванні з журналістами 17 березня 2011 р. командуючий тихоокеанським флотом США адмірал Роберт Вілард щодо надання допомоги Японії після стихійного лиха зауважує: *«United States **PACOM** has Navy, Air Force, Marine Corps, Army, Special Operations Command all engaged in direct support to the Japanese Self-Defense Forces, performing functions ranging from humanitarian assistance – support in bringing food, water and other supplied to the hundreds of thousands of displaced people in the area that have been affected by the earthquake and the tsunami – and we're providing logistic support, and in some cases direct support to General Oriki and his forces that are also helping mitigate the reactor accidents that have occurred... We are deeply committed, as*

well, to our U.S. service members and their families, and to ***DOD*** *civilians across our many bases in Japan who assist us in keeping the forces ready».*

У наведеному прикладі абревіатури, що використовуються, **PACOM** – Pacific Command, **DOD** – Department of Defense характеризуються зручністю вимови й гарною запам'ятовуваністю.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, структура дискурсу англомовних брифінгів складається із трьох комунікативних блоків: ініціального, медіального й фінального. Ініціальний блок має на меті встановлення контакту із брифером і журналістами. Медіальний блок проходить у формі полілога (брифер – представник установи – відповідає на запитання журналістів), що являє собою спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин. Завершенням брифінгу виступає фінальний блок. На даному етапі реалізується макрофункція постійного обов'язкового учасника, яку виконують всі комуніканти, кожний з яких має свої мікрофункції, ініціатор-медіатор виконує функцію управління комунікативним процесом, тобто сигналізує всім учасникам про завершальний етап брифінгу.

Дискурс англомовних брифінгів обслуговується мовою для спеціальних професійних цілей, що реалізує професійну комунікацію за допомогою спеціальної лексики, з домінантою термінологічних одиниць, або термінів, а дискурс англомовних брифінгів – мовою для спеціальних політичних, військових цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудашев И. С. Проектирование переводческих словарей специальной лексики / И. С. Кудашев. – Helsinki, 2007. – 443 с.
2. Лейчик В. М. Языки для специальных целей – функциональные разновидности современных развитых национальных языков / В. М. Лейчик // Общие и частные проблемы функциональных стилей. – М. : Наука, 1986. – С. 28-43.
3. Лейчик В. М. Терминоведение: Предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. – Изд. 4-е. – М. : ЛИБРОКОМ, 2009. – 256 с.
4. Нелюбин Л. Л. Семантика и сопоставительная типология / Л. Л. Нелюбин. – М. : Изд-во МПУ, 1993. – 163 с.
5. Ожидрянова В. Г. Англомовний дискурс міжнародних прес-конференцій: структурний, семантичний і прагматичний аспекти : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» ; Київськ. нац. лінгв. ун-т / В. Г. Ожидрянова. – К., 2008. – 200 с.

Стаття надійшла до редакції 28 жовтня 2014 р.

Maksymchuk N. M., PhD Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ENGLISH BRIEFINGS: STRUCTURE AND SEMANTICS

The article deals with the structure of English briefings discourse. Characteristics of terms of the language for specific purposes functioning in the English briefing discourse are under consideration.

Keywords*: briefing; English briefing; the Pentagon; language for specific purposes; term.*

Максимчук Н. Н., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ДИСКУРС АНГЛОЯЗЫЧНЫХ БРИФИНГОВ: СТРУКТУРНЫЙ И СЕМАНТИЧЕСКИЙ АСПЕКТЫ

В статье рассмотрена структура дискурса англоязычных брифингов. Конкретизированы лексические и другие средства языка, с помощью которых реализуется дискурс англоязычного брифинге в коммуникативном пространстве. Отмечены характерные черты терминов, которые используются для специальных целей и функционируют в дискурсе англоязычных брифингов.

Ключевые слова: *брифинг; англоязычный брифинг; Пентагон; язык для специальных целей; термин; терминологическая система.*

Маленький Б. І., асп.,
Інституту філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

НІМЕЦЬКЕ ТЕЛЕВІЗІЙНЕ ТОК-ШОУ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ: ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖАНРУ

У статті розглянуто специфічні жанрові характеристики телевізійного ток-шоу з перспективи лінгвістичного аналізу. На прикладі аналізу німецької теледискусії з економічної тематики висвітлено низку прототипних критеріїв, що характеризують цей жанр з точки зору прагмалінгвістичних особливостей медійного дискурсу та комунікативного контексту, який лежить в основі жанру. Коротко описано комунікативні рівні, на яких здійснюється комунікація, та проаналізовано прагмалінгвістичні особливості типових комунікативних ролей, характерних для жанру тематичної телевізійної дискусії.

Ключові слова: *медіа-жанр, ток-шоу, медіа-комунікація, теледискусія, аргументація, фаховий дискурс.*

Постановка наукової проблеми та її значення.

У епоху інформаційного суспільства мас-медіа характеризуються надзвичайно складною структурою й виконують цілий комплекс соціально значущих функцій. Медіа-дискурс як процес, а також кінцевий продукт, котрий безпосередньо формується із залученням ЗМІ, є відображенням актуальної соціокультурної, політичної та ідеологічної практики. У той же час медійний продукт є досить цікавим з лінгвістичної точки зору, адже він акумулює актуальні мовні характеристики визначеної мовної системи й, таким чином, може слугувати автентичним об'єктом емпіричного дослідження усної чи письмової комунікації саме з перспективи лінгвістики. Ця теза підтверджується великою кількістю новітніх емпірично-орієнтованих лінгвістичних досліджень, матеріалом яких виступають саме продукти медіа-дискурсу. Серед них можна виділити роботи Е. Г. Лариної, Л. Вайнріх, А. Янел та інш. У той же час легко помітити, що кількість досліджень, які ґрунтуються на письмових текстах значно більша, що логічно пояснюється неабиякими методологічними та процедуральними труднощами аналізу продуктів усної комунікації, а також ускладненим доступом до подібних матеріалів.

Актуальність аналізу усних форм комунікації в медіа-просторі, крім зазначеного вище дисбалансу, також обумовлюється тим, що усна комунікація не так жорстко регулюється інституційними рамками медіа-дискурсу, що, в залежності від медіа-жанру, в результаті дає нам можливість отримати біль-менш автентичний мовний продукт реальної усної інтеракції з повним спектром її лінгвопрагматичних характеристик та особливостей.

Метою цієї статті є визначення та систематизація специфічних лінгвістичних та металінгвістичних характеристик й ознак усного медіа-жанру «німецьке телевізійне ток-шоу», котрі визначають його суть з комунікативної, прагма-лінгвістичної та соціокультурної перспективи.

Матеріалом цієї роботи є теоретичні доробки вітчизняних та зарубіжних авторів, котрі фокусуються на висвітленні загальних характеристик медіа-дискурсу, а також роботи, що зосереджуються на аналізі ток-шоу як окремого медіа-жанру. Крім того, матеріалом дослідження виступає корпус транскриптів аудео-відео матеріалів, що загалом вміщує 5 випусків німецького телевізійного толк-шоу «Майбріт Ілнерр», присвяченого економічній тематиці у період з 11.2012 по 04.2013.

З прагматичним поворотом у мовознавчій науці, конкретні форми вираження реальної міжособистісної комунікації все більше привертають увагу лінгвістів, дослідження котрих все частіше мають виражений емпіричний характер й ґрунтуються на автентичному мовному матеріалі. Завдяки новітнім методологічним принципам аналізу усної чи письмової комунікації, котрі нам пропонують теорія комунікації та мовленнєвих актів, теорія жанрів, а також окремі підходи до аналізу підготовленого та непідготовленого діалогічного мовлення як-от: дискурс-аналіз, конверсаційний аналіз, аналіз розмови, тощо, вербальні та паравербальні характеристики міжособистісної комунікації можуть бути детально проаналізовані та описані на макро- та мікро-рівні з точки зору комунікативних, контекстуальних та соціальних характеристик, а також комунікативно-інтенційних особливостей реалізації конкретних форм комунікації у повсякденному чи інституціональному контексті.

Одним з комунікативних жанрів, котрий все частіше стає об'єктом емпірично-спрямованого аналізу комунікації, є жанр телевізійного ток-шоу. Виникнувши в кінці 60-тих років XX ст. в американському медіа-просторі, цей жанр зазнав настільки динамічного розвитку, популяризації та диференціації формату, що 90-ті роки XX ст. можна вважати «епохою буму жанру ток-шоу» [J. Thornborrow 2007, 1439]. Більш масштабний підхід до визначення ролі цього жанру у К. Іліє, котра вбачає в ток-шоу «Новітню форму відродження класичного мистецтва ведення діалогу», а також «Прототипну форму вираження медіа-дискурсу» [C. Ilie 2001, 218]. У німецькомовний простір цей жанр проник у 1972 р., і вже з початку 80 років він стає об'єктом досліджень з жанрової та прагма-лінгвістичної перспективи. (праці У. Мюлен (1985), А. Лінке (1985), тощо). Сучасні роботи з тематики ток-шоу, наприклад Ларіной Л. Г. (2004), підтверджують жвавий інтерес лінгвістики до цієї форми масової комунікації.

Попри всі спроби детального визначення жанру ток-шоу та його типологізації, єдиної дефініції цього поняття не існує і до цього часу, що пояснюється загалом вираженим гібридним характером основних медіа- жанрів, а також динамічною трансформацією самої жанрової форми ток-шоу. Утім, проаналізувавши основні праці, котрі розглядають цей жанр з лінгвістичної та лінгвосоціокультурної наукової перспективи, ми можемо принаймні створити перелік ознак та критеріїв, які б, по-перше. характеризували ток-шоу в контексті медіа-дискурсу, як прояву інституціональної комунікації, а по-друге, виокремлювали б ток-шоу в окремий жанровий вид, відмінний від низки інших типологічно подібних жанрів медіа-комунікації. Зробимо короткий огляд жанрових характеристик ток-шоу з огляду на зазначені вище дві групи параметрів.

Однією з визначальних характеристик жанру ток-шоу є його публічний характер. Ток-шоу як медіа-продукт спрямований на широку аудиторію й, залежно від жанрового різновиду, може переслідувати кілька основних комунікативних цілей: інформативна, розважальна, маніпулятивна, персуативна, тощо. Дехто з лінгвістів визначає розважальний аспект ток-шоу одним з конвенційних та основоположних характеристик жанру [A. Jahnel 2001,18], зазначаючи при цьому, що сама суть інтеракційного контексту ток-шоу ґрунтується на поняттях «infotainment» чи "confrontainment"[1]. Безумовно, для деяких видів жанру ток-шоу, як-от: таблоїдне, тривіальне ток-шоу, толк-шоу із залученням зірок та інш.[2], цей аспект, дійсно, можна вважати домінуючим. Утім, в контексті тематичної теле-дискусії з політиками чи експертами не варто виділяти розважальний аспект як визначальний. Варто погодитись з думкою, що основинм завданням теле-дискусії є створення конфронтативного дискурсивного простору, шляхом зіставлення різних / протилежних точок зору чи позицій. [J. Cots, C. Lorda та інш. 2009, 3]. При цьому однозначно визначити інтенційний аспект створення зазначеної конфронтації не є можливим, адже кожен окремий формат дискусії може мати одну чи декілька із зазначених вище комунікативно-прагматичних цілей.

---

[1] З англ. Inform (інформувати) + entertain (розважати) / confrontation (конфронтація) + entertainment (розвага).

[2] Однією з найвдаліших спроб детальної типологізації жанру ток-шоу є модель М.Флея [M. Fley 1997, 64].

Попри той факт, що жанр ток-шоу надзвичайно насичений елементами повсякденної комунікації, дискурс, що лежить в його основі, все ж варто розглядати саме в контексті масової комунікації інституціонального характеру. Згідно з теорією конверсаційного аналізу, комунікація в межах визначеного інституціонального контексту ґрунтується на мовних структурах й елементах повсякденного міжособистісного спілкування, які відповідно трансформуються, підлаштовуючись під формальні вимоги нового оточення. Перенесення комунікативної ситуації в інституціональний контекст одразу тягне за собою обмеження комунікативного простору, редукцію можливостей щодо здійснення будь-яких комунікативних дій, а також модифікацію їх інтерактивних функцій [U. Mühlen 1985, 34]. Загалом, на відміну від повсякденного спілкування, комунікація інституціонального характеру має більш чітко виражене функціональне спрямування.

Наступною ознакою інституціональної комунікації є чіткий, часто асиметричний розподіл комунікативних ролей, що на прикладі жанру ток-шоу, проявляється в низці чітко окреслених комунікативних ролей: модератора (ведучого), експерта, гостя, глядача в студії, телеглядача. Дехто з лінгвістів пропонує у цьому контексті спиратись на поняття «комунікативного договору» чи «фрейму», який визначається як точка перетину між дискурсивними (ком. цілі, статус, соціальні ролі та норми ведення кон. інтеракції) та інституціональними (ком. форми вербальної та невербальної інтеракції, стиль спілкування та способи мовленнєвого вираження, тощо) аспектими міжособистісної комунікації [J. Cots, C. Lorda та інш. 2009, 3]. Утім особливістю комунікативних ролей в межах жанру ток-шоу є те, що, не дивлячись на визначену наперед асиметрично-ієрархічну структуру, вона є не настільки сталою, як, наприклад, в інших офіційних контекстах. Тому безпосередньо в процесі вербальної інтеракції ми можемо спостерігати відхилення від визначених комунікативних ролей та нормативних прав і обов'язків в межах цих ролей. Чітко простежити цю тенденцію можна на прикладі відхилення від нормативної комунікативної структури «запитання-відповідь», коли учасники ток-шоу на деякий час переймають функції модератора й виконують метакомунікативні функції щодо організації розмови, залучення окремих комунікантів до дискусії, або ж просто обмінюються ролями з модератором у контексті функцій інтерв'ювера та особи, котра переважно відповідає на запитання першого. Ступінь регламентації та попереднього структурування комунікативних ролей, залежно від формату ток-шоу, може значно варіюватися й коливатись між жорстко формалізованим та неформальним спілкування. Саме з огляду на дану характеристику деякі лінгвісти розглядають жанр ток-шоу як псевдо- чи напів-інституціональну форму комунікації. К. Іліє бачить в цьому жанрі новітній тип вербальної інтеракції у напів-інституційному соціокультурному контексті, англо-американського походження. (C. Ilie 2001, 215). Утім, її визначення, насамперед, стосується розважальних ток-шоу таблоїдного типу. У контексті аналізу суспільно-політичного ток-шоу в межах проаналізованого корпусу, цей жанр все ж ближчий до телевізійної дискусієї за участю експертів, яку в німецькому науковому дискурсі часто виокремлюють в окремий комунікативний під-жанр, відмінний від ток-шоу. [A. Jahnel 2000, 40].

Наступною визначальною ознакою комунікативного жанру ток-шоу є його гібридний характер. Насамперед, тут мається на увазі поєднання в ньому низки інших

жанрових форм, як-от: інтерв'ю, неформальна бесіда, формальна критична дискусія, тощо. В. Холлі, підтримуючи тезу про змішаний характер цього жанру, крім того намагається довести, що комунікативним ядром ток-шоу є неформальна світська розмова (англ. «small talk»), а на периферійному рівні вже розташовуються тематично орієнтовані форми дискусії, інтерв'ю, тощо [C. Ilie 2001, 223]. Й. Сорнборров утім висловлює тезу про те, що за своєю природою ток-шоу є виражено аргументативним жанром, в якому аргументаційні елементи, а також розповідь та оповідання, як види комунікативно-мовленнєвої діяльності, утворюють комунікативне ядро цього жанру [Thornborrow 2007, 1439]. Більшість думок, утім, сходяться на тому, що комунікативні жанри в реальних умовах усної комунікації досить рідко виступають автономно й рідко мають гомогенний характер [R. Wodak, B. Busch 2001, 5]. Частіше ми можемо спостерігати переплетіння та взаємне проникнення кількох жанрових форм, що на мовленнєвому рівні проявляється шляхом використання конвенційних, часто ритуалізованих зразків ведення комунікації та застосування відповідних лексичних засобів для кожного з них. З огляду на недостатньо жорсткі інституційні рамки медійного дискурсу загалом, а також ток-шоу зокрема, ми можемо спостерігати поєднання різних комунікативних форм. Тому у контексті аналізу ток-шоу ми маємо право говорити про змішану жанрову форму.

Важливою ознакою ток-шоу є його чітка тематична спрямованість. Хоча, з огляду на зазначені вище метажанрові особливості медіа-дискурсу, досить часто на практиці ми можемо спостерігати відхилення від основного тематичного спрямування дискусії все ж, як правило, модератор як представник офіційної інституції, в межах якої відбувається комунікація, піклується про те, аби вона протікала у визначеному тематичному руслі.

Наступною визначальною характеристикою ток-шоу, як різновиду медіа-дискурсу, є його тріадична структура. В той час, коли класичні риторичні підходи до аналізу публічної комунікації ґрунтувались на діадичній моделі комунікації, виділяючи оратора та пасивну публіку як 2 основоположні елементи публічного дискурсу, новітній медіа-дискурс спирається на тріадичну модель, в якій телеглядач є елементом масової диверсифікованої аудиторії, що репрезентує суспільну думку. Тому комунікативну діяльність учасників ток-шоу потрібно розглядати принаймні на трьох рівнях.

А. Модератор- учасники дискусії (експерти).

Б. Учасники дискусії – глядачі в студії.

В. Учасники ток-шоу в студії- телеглядачі.

Саме ця характеристика медіа-дискурсу, та жанру ток-шоу зокрема, і визначає особливість метапрагматичного контексту цієї форми вербальної (та невербальної) взаємодії. Як зазначає А. Янел, комунікація на прикладі ток-шоу протікає на внутрішньому (а, б,) та зовнішньому рівнях (в). [A. Jahnel 2000, 43]. Саме через мультиадресованість комунікативного повідомлення в контексті медіа-дискурсу, однозначно визначити функціональну спрямованість комунікації в межах телевізійної дискусії досить не просто. Хоча, за визначенням В. Ментса, основною суттю будь-якої дискусії є, насамперед, її персуативний характер [див. A. Jahnel 2000, 43], автоматично застосувати цю характеристику в контексті медіа-дискусії не є можливим. На рівні

комунікації «учасник ток-шоу – телеглядач» (як основна цільова група жанру), звичайно, варто виділити персуативний аспект, який можна вважати домінуючим. При цьому ми спостерігаємо залучення всіх мовленнєвих вербальних та невербальних засобів персуативного впливу та маніпуляції, які використовують як окремі учасники ток-шоу, так і виробник медіа-продукту зокрема.

У контексті ж інтеракції між окремими учасниками ток-шоу та модератором навряд чи можна оперувати нормативними характеристиками критичної дискусії, наприклад за зразком прагмадіалектичної моделі. Кожен з комунікантів, залежно від своєї соціальної та інституційної ролі у контексті ток-шоу переслідує специфічні комунікативні цілі, які можуть виражатися у мовленнєвих діях спрямованих на самовираження, конфронтацію, дискредитацію співрозмовника, або ж навпаки, на залагодження конфліктної ситуації, підкреслення кооперативного характеру комунікації, тощо. Тому, як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні комунікації, залежно від формату теле-дискусії, а також соціо-інституціональних характеристик ролей окремих її учасників, різні комунікативні та метакомунікативні цілі можуть виступати домінуючими. Залежно від внутрішнього та зовнішнього інтенційного спрямування комунікації, співрозмовники залучають широкий інструментарій метакомунікативних та специфічно-дискурсивних засобів комунікації, що проявляється у використанні специфічних лексичних засобів, застосуванні різноманітних тактик та стратегій комунікації й аргументації. У практичному усному мовленні це реалізується за допомогою конкретних ілокутивних та перлокутивних мовленнєвих актів, форма вираження яких часто залежить від специфічно-культурних чи, як згадувалось раніше, суто контекстуальних інституціональних факторів. У межах конверсаційного аналізу мульти-адресованість медійного комунікативного повідомлення може розглядатись з перспективи прийому «*дизайн реципієнта»*, який передбачає те, що автор усного діалогічного мовлення при продукуванні відповідних висловлювань має зважати на когнітивні, соціокультурні та інші психологічні характеристики адресату та відповідно підлаштовувати для нього форму мовного вираження власних ком. повідомлень [Матіюк Л. М, 3]. Варто зазначити, що форми мовленнєвого вираження комунікативних дій, а також дискурсивні форми ведення вербальної інтеракції у визначеному контексті, часто мають специфічні етнокультурні особливості й, відповідно,є надзвичайно цікавими з перспективи прагмалінгвістичного аналізу.

Наступною важливою характеристикою жанру ток-шоу є його інсценізованість. Дуалістичний характер, що виражається діахронічним відношенням між автентичністю/спонтанністю перебігу комунікації та її попередньому режисеруванню/регламентуванню загалом властивий багатьом медійним формам. Ларіна Е. Г., наприклад, виділяє драматургізм як визначальну характеристику ток-шоу. [Ларіна Е. Г. 2000, 4]. Звісно, в межах жанру ток-шоу можна виділити низку ритуалізованих секвенціальних мовних висловлювань, якими здебільшого оперує модератор з метою представлення гостей чи теми дискусії, оголошення про завершення програми і т. д. Утім, більшість дослідників все ж схиляються до того, що комунікацію в контексті ток-шоу можна розглядати як природню та відносно спонтанну [L. Weinrich 1992, 18]. Аналіз матеріалу корпусу також доводить присутність в процесі інтеракції між учасниками

ток-шоу елементів спонтанного усного мовлення, як-от: еліпси, паузи та спонтанні зупинки у мовленні, синхронне мовлення кількох учасників, тощо. Як висновок, згідно моделі П. Коха та В. Остеррайхера (1994), комунікацію у контексті жанру ток-шоу можна вважати різновидом концептуально усної комунікації публічного характеру.

Надзвичайно цікавою з прагмалінгвістичної перспективи є комунікативна роль модератора, котрий водночас виконує кілька інституціонально визначених ролей. По-перше, він виступає представником інституції, в межах якої проходить комунікація, тому модератор із самого початку наділений особливими засобами впливу на перебіг дискусії, залучення до розмови окремих учасників, тощо. У цьому контексті модератор переважно виступає в ролі інтерв'юєра, а також використовує низку метадискурсивних засобів структурування комунікації та керування її перебігом. Загалом, залежно від типу стратегічно-комунікативної діяльності модератора, а також інституціонального формату теле-дискусії, наперед визначається загальна атмосфера перебігу комунікації, що може варіювати між виражено конфронтативним та кооперативним характером. По-друге, модератор виступає безпосереднім учасником дискусії. І знову ж таки, залежно від особистісних психологічних факторів, а також формату дискусії, він може виконувати роль аніматора, основною метою якого є підкреслення розважального характеру толк-шоу; нейтрального спостерігача чи повноправного учасника дискусії, котрий має можливість висловлювати власну позицію. І, нарешті, модератор виступає посередником між учасниками дискусії та широкою аудиторією телеглядачів. Л Вайнріх у цьому контексті приписує модератору ток-шоу роль «про-реципієнта» [L. Weinrich 1992, 22]. У цьому випадку модератор ідентифікує себе з телеаудиторією, виступає від її імені, а також, залучаючи низку мета-комунікативних стратегій, піклується про те, щоб медіа-продукт був доступним для сприйняття та розуміння реципієнтом. У цьому контексті, на прикладі тематичного ток-шоу економічної тематики, комунікативну роль модератора можна розглядати через призму міжфахової комунікації, адже з огляду на тематику, що розглядається, соціальні ролі учасників дискусії, котрі виступають фахівцями й експертами з економічної сфери, подібний жанр можна розглядати як варіант вираження усного публічного економічного дискурсу. Тому комунікативно-стратегічні дії окремих учасників теле-дискусії варто аналізувати у контексті комунікації «фахівець-не фахівець», особливу увагу приділяючи мовленнєвим засобам адаптації продукту комунікації, а також прагмалінгвістичним функціям елементів фахової лексики, котра залучається мовцями у процесі дискусії.

Висновки

Підсумовуючи варто зазначити, що попри розмаїття тематичних та жанрових підвидів ток-шоу, а також гібридний характер цього жанру, все ж можна виділити низку прототипних критеріїв, котрі б характеризували його з дискурсивної та прагмалінгвістичної перспективи. На прикладі аналізу німецького ток-шоу суспільно-економічної тематики у цій статті була здійснена спроба виокреслення згаданих критеріїв. По перше, жанр ток-шоу варто вважати різновидом діалогічної публічної інституціональної комунікації, що, утім, також настчений елементами усного повсякденного спілкування. По друге, характеристикою ток-шоу є його змішаний, гібридний

характер, оскільки йому властиве поєднання в собі низки інших жанрових форм. У той же час інституціональні рамки ток-шоу не достатньо жорсткі, тому ми досить часто можемо спостерігати відхилення від асиметричного розподілу комунікативних ролей його учасників.

З огляду на триідальну модель комунікації, що лежить в основі ток-шоу як медіа-продукту, можна виділити аргументативно-персуативний характер цього жанру, який, насамперед, проявляється у контексті комунікативного впливу на віддалену аудиторію телеглядачів. Наступними важливими характеристиками проаналізованого жанру є взаємовідношення між інсценізованістю – реальністю та спонтанністю і ритуалізацією перебігу комунікації.

Досить цікавим з перспективи лінгвістичного аналізу є висвітлення характеристик комунікативних ролей учасників теле-дискусії. У процесі аналізу доречним може виявитись залучення моделей «дизайну реципієнта», та «комунікативного фрейму», які уможливлюють системне висвітлення процесу мовленнєвої інтеракції з огляду на її специфічні дискурсивні та інституціональні аспекти. Крім того, з огляду на жанрову характеристику тематичної теле-дискусії, котра може розглядатись як один з варіантів вираження публічного фахового дискурсу, досить цікавим та перспективним є функціональний аналіз використання елементів фахової лексики окремими учасниками ток-шоу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ларина Е. Г. Лингвопрагматические особенности ток-шоу как жанра телевизионного дискурса (на материале американских телевизионных программ). Автореферат. Волгоградский государственный университет. Волгоград, 2004. — 22 с. URL: http://www.twirpx.com/file/1294292.
2. Матіюк Л. М. Сутність та прояви адресатності у сучасній німецькій мові. URL:http://lib.chdu.edu.ua/pdf/novitfilolog/20/8.pdf
3. H. Calsamiglia, C. Lorda, L. Nussbaum, L. Payrat та інш. Communicative strategies and socio-cultural identities in talk shows. Pragmatic 5s: 3.32-53 39. International Pragmatic Association. – P. 325-338.
4. C. Ilie (2001): Semi-institutional discourse: the case of talk shows. Journal of Pragmatics 33 (2001). – P. 209-254.
5. A. Jahnel (2000) Argumentation in internationalen Fernsehdiskussionen. München: Iudicium, – S. 22-48.
6. U. Mühlen (1985) : Talk als Show: eine linguistische Untersuchung der Gesprächsführung in den Talkshows des deutschen Fernsehens. Frankfurt a. M.: Peter Lang.
7. J. Thornborrow (2007): Narrative, opinion and situated argument in talk show discourse. Journal of Pragmatics 39 (2007). – P. 1436-1453.
8. L. Weinrich (1992): Verbale und nonverbale Strategien in Fernsehgesprächen : eine explorative Studie. Tübingen: Niemeyer.
9. R. Wodak, B. Busch. Approaches to media text. – P. 105-122. URL: http://www.uk.sagepub.com/mcquail6/PDF.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Маленький Б. И., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

НЕМЕЦКОЕ ТЕЛЕВИЗИОННОЕ ТОК-ШОУ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧНОЙ ТЕМАТИКИ: ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЖАНРА

В статье рассмотрены специфические жанровые характеристики телевизионного ток-шоу с точки зрения лингвистического анализа коммуникативных действий его участников. На примере анализа немецкой теле-дискуссии по экономической тематике высветлен ряд прототипных критериев, которые характерезуют жанр с точки зрения прагмалингвистических особенностей медийного дискурса и коммуникативного контекста, лежащего в основе жанра ток-шоу. Кратко проанализированы и описаны коммуникативные уровни, на которых осуществляется коммуникация, а также прагмалингвистические характеристики прототипных коммуникативных ролей, присущих жанру тематической телевизионной дискуссии.

Ключевые слова: *медиа-жанр, ток-шоу, медиа-коммуникация, аргументация, профессиональний дискурс, элементы профессионального языка.*

Malenkyi Bogdan, Postgraduate Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

GERMAN TV TALK SHOW OF SOCIAL AND ECONOMIC ISSUES: PRAGMATIC AND LINGUISTIC GENRE ANALYSIS

This article summarizes the genre's characteristics of a TV talk show basing on perspective of empirical communicative and linguistic analysis. On the basis of a German television debate on economic issues this paper highlights a number of prototypical features of media discourse and pragma-communicative peculiarities of television debate as a public media genre. Futhermore, this paper briefly examines the communicative settings and interior communicative levels within the analyzed genre and summarizes the characteristics of typical communicative roles, carried out by host, guests and audience of the analyzed TV-debate.

Keywords: *media genre, talk show, media discourse and communications, argumentation, LSP and professional vocabulary.*

УДК [811.14`02 +821.14`02]:165

Малунова Г. Д., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОНЦЕПТ *ЗНАННЯ* В «АПОЛОГІЇ СОКРАТА» ПЛАТОНА: VERBA SCIENDI З СЕНСУАЛЬНИМ ЕТИМОНОМ

Статтю присвячено verba sciendi, первинна семантика яких «відсилає» до сфери відчуттів. Будучи мовними репрентантами концепту ЗНАННЯ у тексті «Апології Сократа» Платона, зазначені дієслова аналізуються з точки зору розвитку семантики від сенсуальної до ментальної.

Ключові слова: *«Апологія Сократа» Платона, verba sciendi, концепт ЗНАННЯ, відчуття.*

Метою нашого дослідження є опис особливостей гносеологічного лексикону Сократа на матеріалі його апології, викладеної Платоном, що актуально в контексті когнітивної лінгвістики, зосередженої, у тому числі, на реконструкції індивідуальних мовних картин світу. Завданням цієї статті, яке обумовило її новизну, – аналіз зафіксованих в апології лексем, що засвідчують чуттєве начало пізнання.

Найперше варто згадати дієслово οἰδα, етимологічно пов'язане з рецептором зору. Проте чи не найвиразнішим з семантичної точки зору у цьому мікрополі є дієслово αἰσθάνομαι. Згідно з П. Шантреном, αἰσθάνομαι походить від αἰς, котре найраніше зустрічається у Гомера й має значення «чути, відчувати, сприймати», рідко «слухатися, підкорятись» [Chantraine 1968, 41-42]. Це дієслово сягає основи αF-ισ-,спорідненої з санскр. *āvih* «очевидно, явно» та лат. *audio* «слухаю, чую». Припускається, що додавання до основи морфеми -θ- надало значення «завершення, результату процесу» (особливо, це помітно у формах аориста та футура), форми ж, утворені від презентної основа з носовим суфіксом -αν-, передають значення «сприймати, помічати щось, здогадуватись про щось» [Chantraine 1968, 41-42]. Як зауважує Ю. С. Степанов на російськомовному ґрунті, синонімом до *ведати* виявляється *слышати*, котре І. І. Срезневський визначає як «знати з розповідей» [Степанов 1997, 344]. Цілком очевидно, що така синонімія епістемічних дієслів з сенсуальним етимоном є лінгвокультурною універсалією, властивою і давньогрецькій мові. Дієслово αἰσθάνομαι є показовим стосовно лінгвістичної «преференції» давньогрецької моделі відчуття. Так, саме слух, а не зір, визначав грецьке відчуття. Для зіставлення, фр. *sentir*, що походить від лат. *sentire* «відчувати», звузило своє значення до «відчувати на нюх», що теж певним чином характеризує модель відчуття французької національно-мовної спільноти. Показовою є синтаксична сполучуваність дієслова αἰσθάνομαι: 1) керуючи Genetivus, воно, як і всі дієслова, що позначають відчуття (окрім зору), має значення «відчувати, сприймати щось»; 2) вимагаючи після себе Accusativus, αἰσθάνομαιозначає «помічати, дізнаватись, розуміти»; 3) використовуючись самостійно, найчастіше у формі Participium, це дієслово має значення «володіти своїми здатностями повною мірою, мати здоровий глузд, бути розумним»

[Дворецкий 1958; Liddell 1996, 42]. Лексикон Гесихія подає такі тлумачення різних форм цього дієслова, а також спільнокореневих з ним слів:

αιωσϙα̣νεσϙαι\ κατανοε͂ιν̣*помічати, розуміти, сприймати, мислити*;

αι;σϙεσϙε\̣μα̣ϙετ̣ε̣*навчіться, дізнайтесь, почуйте, помітьте, зрозумійте*;

αι;σϙησιξ\̣νο̣ησιξ *мислення, споглядання*;

αιωσϙησειξ\̣παρᾶ̣τ̣͂ο̣͂αιωσϙα̣νεσϙα̣ι̣ειωσ̣͂ι̣δ̣͂ε̣͂το̣͂ῦ̣αωνϙρς̣πο̣υ̣σς̣ματοξαιωσϙη σειξπε̣ντε\̣ο[ρασιξ ο;σφρησιξαωκοη̣γε͂υσιξ κᾶ̣ι̣α̣φη̣*відчуття. Є 5 видів відчуттів у людського тіла: зір, нюх, слух, смак і дотик*;

αιωσϙητα,\̣ο̣ρατα,(τα. τῆΙ αιωϙη,σει υ̣ποπι,πτοντα(τα. ο̣ρς,μενα *видиме, те, що сприймається за допомогою відчуття*;

αιωσϙηματα\ τα. τηΙΙΙ/ ο;θει γινο̣μενα πα,ϙη *враження, отримані через зір*

αιωσϙητηρια\ τα. με,λη(διω ς-ν αιωσϙανο̣μεϙα *члени, якими відчуваємо*

αιωσϙοι̣μην\ νοησαιμι *о, якби я сприйняв, осягнув, зрозумів (міг сприйняти, осягнути, зрозуміти)*

αι;σϙου\ συ̣νεξ(α;κουσον(γν͂ς̣ϙι̣*почуй, сприйми, поміть, зрозумій* [Hesychius 1858, 86].

З поданих тлумачень робимо висновок про розвиток значення слова αιωσϙα̣νομαι: походячи з дієслова зі значенням «чути» (αωι□ς), αιωσϙα,νομαι спершу означає «відчувати», а згодом розвиває своє значення від позначення чуттєвих феноменів до позначення мисленнєвих процесів «розуміти, мислити», відчуття фізичне переходить у відчуття, сприйняття, споглядання розумове.

Звернімося до тексту «Апології» Платона. У тексті зустрічаємо форми цього дієслова у різних контекстах з такими значеннями:

1) пізнати, зустріти, познайомитись: εωπε͂ι και. α;λλοξ αωνῆρ εωστι Πα̣ρι οξ εωνϙα̣δε σοφο͂ξ ο]ν εωγ͂ς ηωΙσϙο̣μην εωπιδημο͂υντα(20a);

2) помічати, усвідомлювати, розуміти: μετα. ταυ/τω ουρ̣́ν η;δη εωφεχη/ξ η Ιρ̣́α̣ αιωσϙανο̣μενοξ με͂ν κᾶι λυπο̣υ̣μενοξ κᾶι δεδῖς̣ξ ο[τι αωπηψϙανο̣μη̣ν̣(21e) – тут зустрічаємо самостійне функціонування аналізованого дієслова, у якому воно набуває семантики «мати здоровий ґлузд», «бути у стані активізації всіх ментальних здатностей»; τοιο͂υτον τι, μοι εωφα,νησαν πα,ϙοξ κᾶι ο̣ι ποιηταῖ πεπονϙο̣τεξ κᾶι α[μα ηΙ ωσϙο̣μην αυωτ͂ς̣ν δια. τη.ν ποι,ησιν οιωομε̣νς̣ν κᾶι ταρ̣́λλα σοφς̣τα̣τς̣ν ειρ̣́ναι αω νϙρς̣πς̣ν α] ουωκ ηρ̣́σα̣ν̣(22c) – у цьому контексті дієслово αιωσϙα,νομα̣ι зустрічається у послідовності інших дієслів гносеологічного лексикону: спочатку Сократ говорить, що він дізнався, пізнав (ε;γνς̣ν), що поети створюють свої твори не завдяки мудрості, а завдяки природним здібностям, і надихаються як віщуни, потім йому здалося (μοι εωφα,νησαν), що вони відчувають те саме, що й віщуни, і одночасно він зрозумів (α[μα ηΙωσϙο,μην), що через свій поетичний талант поети вважають себе мудрими й у всьому іншому, хоча такими не є насправді; πλε̣ι̣ουξ ε;σονται υ̣μᾶξ ο̣ι εωλε,γψοντε ξ ου]ξ νῦν εωγς. κατε͂ιψο̣ν̣ υ̣με͂ιξ δε͂ ουωκ ηΙωσϙα̣νεσϙε̣(39d).

Отже, дієслово αιωσϙα̣,νομαι функціонує в «Апології Сократа» Платона переважно з інтелектуальною, а не чуттєвою, семантикою, однак, маючи чуттєве за смислом та етимологією походження, доповнює цим відтінком поняттєву палітру концепту ЗНАННЯ.

У фрагменті 19c зустрічаємо ще одне дієслово групи verba sciendi, споріднене з αιωσϙα̣νομαι, котре характеризується розвитком значення від «відчуття» до «знання». Це дієслово εωπαι□ς: ς̃ν̣εωγς̃ουωδε̃ν̣ου;τ̣εμε̣γα ου;τ̣εμικρο̃ν πε̣ρι εωπαι□ς. Воно є дериватом, утвореним від вище згаданого дієслова αωι□,ς за допомогою додавання суфікса εωπι , котрий надає цьому слову відтінку «руху до»: «почути, дослухатись». Спостерігається такий же, як і в дієслова αιωσϙα,νομαι, розвиток семантики: «чути» ή «відчувати» ή «розуміти» [Liddell 1996, 604; Дворецкий 1958]. Крім того, дієслово εωπαι□,ς набуває ще одного семантичного відтінку – «тямити в чомусь, добре знатися на чомусь» [Liddell 1996, 604]. Саме в такому значенні це дієслово використане Сократом в «Апології» Платона (19c), коли він переказує небувальщину, приписувану йому Арістофаном, говорячи, що він не тямить нічого у цьому. Показовим також є семантика adjectivum verbale від εωπαι□,ς – εωπα,ι□στοξ, 2 – «той, що став відомим, виявлений, відкритий» – котра оприявнює метафору пізнання як відкриття, виявлення (істини, істинного знання). Така семантична ознака корелює з етимологією іменника αωλη,ϙεια «істина». На нашу думку, використання доволі не частотного у давньогрецькій мові взагалі (зустрічається менш, ніж 50 разів у корпусі давньогрецьких текстів [Logeion]) дієслова εωπαι□,ς в зазначеному контексті виконує емфатичну функцію: разом з експресивним виразом ου;τε με,γα ου;τε μικρο.ν використовується не дієслово οιρ́δα, а саме εωπαι□,ς з метою підкреслити не лише інтелектуальну ознаку, певне незнання про щось, а саме відсутність глибинного, сутнісного чуттєво інтелектуального уявлення про сказане комедіографом.

З дієсловом αιωσϙα,νομαι та похідним іменником αι;σϙησιξ,за визначенням Арістотеля, структурно пов'язаний іменник νου/ξ. У трактаті «Περι. θυψη/ξ» філософ подає ієрархію живих істот і їх відповідних здатностей: 1) рослини (φυτα̣), котрі мають лише здатність харчуватись (το. ϙρεπτικο,ν); 2) тварини (ζςΙ/α), які понад це ще володіють здатністю відчувати (το. αιωσϙητικο,ν); 3) люди (α;νϙρςποι), котрі до всього іншого мають унікальну здатність мислити (το. διανοητικο.ν τε και. νου/ξ) (Arist. De anima II, 3, 414b 19). У книзі III Арістотель, визначаючи αι;σϙησιξ та νου/ξ, указує на їх спорідненість: розум він називає формою форм (ο̣ νου/ξ ειρ́δοξ ειωδς/ν), а чуттєвість – формою відчутного (η̣ αι;σϙησιξ ειρ́δοξ αιωσϙητς/ν) (Arist. De anima III, 8, 432a 1 3). На зв'язок та, часом, смислову взаємозамінність αι;σϙησιξ та νου/ξ вказують тлумачення Гесихія, наведені вище.

Лексичний склад «Апології Сократа» Платона демонструє доволі розмаїте використання лексеми νου/ξ та, особливо, похідних від неї дієслів. Зокрема це дієслова νοε,ς(διανοε,ομαι(εωννοε,ς(κατανοε,ςописові звороти το.ν νου/ν προσε,ψειν / ε;ψειν(εων νςΙ/ ε;ψειν̣а також іменник δια,νοια. Виходячи з дефініцій перекладних словників давньогрецької мови, дієслово νοε,ςзасвідчує розвиток семантики від чуттєвої до інтелектуальної: 1) сприймати (зором), помічати; 2) осягати (думкою), уявляти; 3) думати, вважати, обмірковувати; 4) мати намір, вигадувати, затівати (особливо як verbum regens в інфінітивних зворотах); 5) мати значення, означати [Liddell 1996, 1178; Дворецкий 1958]. У вставці «До витоків νου/ξ: нюх» статті ENTENDEMENT у «Європейському словнику філософій» Б. Кассен, зіставляючи ϙυμο,ξ та νου/ξ, зауважує таке: «Хоча семантичні поля цих понять частково перетинаються (як показав

фон Фріц, νοει/ν: «сприймати, схоплювати, обмірковувати, вважати», – передбачає ситуацію потужного емоційного враження й залежить від специфічного ставлення індивіда), все ж νο,οξ, за Шантреном, позначає передовсім «інтелектуальну здатність, ум» (intelligence, esprit), у сенсі «він сприймає, він мислить». Νοει/ν надає сталості зв'язку між сприйняттям і мисленням, і не в емпіристському сенсі (за яким в умі немає нічого, чого спершу не було в у відчуттях), а радше в сенсі раптовості, безпосередності (само)сприйняття. Саме тому νοει/ν пов'язане з дієсловом «відчувати» у сенсі «відчувати на нюх» [Європейський… 2011, 75]. Далі авторка наводить яскравий приклад – епізод з «Одіссеї», коли Одіссей, одягнений в лахміття, був «розпізнаний» на нюх (εωνο,ησεν) своїм старим собакою Арґусом (Odyss. XVII, 301). Зрештою, висновується, що νοει/ν «означає «опинятися в умі» (вбачатися, осягатися), «мати в умі» (зосереджено розмірковувати, намірятися, мати добрий глузд, бути розумним та розважливим)» [Європейський… 2011, 75].

У тексті «Апології» Платона було виявлено один контекст дієслова νοε,ς: ὑμι/ν γ α.ρ ὲξ φι,λοιξ ουὁσιν εωπιδει/χαι εωφε,λς το. νυνι, μοι συμβεβηκο.ξ τὶ ποτε νοεὶ(40a) – вам, оскільки ви мені друзі, я хочу показати, що означає те, що зі мною сталося (пер. Г. М.). Тут аналізоване дієслово вжите зі значенням «означати, мати значення». Ширшу контекстуально семантичну палітру демонструють у тексті «Апології» похідні прийменникові деривати. Двічі у тексті було зафіксовано використання форм дієслова διανοε,ομαι(39d, 41d).

На відміну від дієслова νοε,ςкотре позначає інтуїтивне пізнання, διανοε,ομαι має семантику «дискурсивної раціональності, яка відображається значенням відстані, що несе префікс δια-» [Європейський… 2011, 74]. Διανοε,ομαι характеризується ознакою процесуальності і означає «обмірковувати, думати, уявляти, мислити, розмірковувати» [Дворецкий 1958]. У вище наведених контекстах аналізоване дієслово використовується у сполуці з кваліфікаторами ουω καλς/ξ(39d) і αωληφε,ξ(41d) й актуалізує значення «розмірковувати» («неправильно розмірковуєте» 39d), «вважати» («вважати правильним, істинним» 41d). Спільнокореневий іменник δια,νοια вжитий у тексті один раз (41e) у значенні «намір, замисел». Одноразово зустрічаємо у тексті дієслово κατανοε,ς, котре завдяки префіксу κατα- отримує емфатичне забарвлення і означає «добре розуміти, ясно усвідомлювати, вивчати, засвоювати». Показовим є контекст, у якому цілком вмотивовано використане це дієслово: те, що я є таким, яким мене дав цьому місту бог, ось звідки ви можете добре зрозуміти (α'ν κατανοη,σαιτε): на поведінку кого з людей схоже те, що я вже стільки років не дбаю про власні справи і терплю домашні занедбання, а вашими справами займаюсь завжди, до кожного підходячи по особливому, немов батько чи старший брат, котрий переконує дбати про доброчесність? (31b) (пер. Г. М.). Зафіксовано у тексті використання ще двох лексичних одиниць, похідних від νου/ξ: дієслово εωννοε,ς(34dc d, 40c) та стале словосполучення εων νς|/ ε;ψς(20b). Обидві аналізовані лексичні одиниці, хоч і мають різне мовне оформлення та семантичні відтінки (εωννοε,ς характеризується процесуальністю та ширшим спектром позначуваних ментальних дій, тоді як перифраз εων νς|/ ε;ψς позначене статикою), загалом передають один зміст: «мати на думці». Буквально ж вони означають «мати у розумі» і, таким чином, реалізують концептуальну метафору

«розум – це контейнер, вмістилище». Вирази το.ν νου/ν προσε,ψς(18a) (звернути увагу, де προσε,ψς буквально означає «приставляти, присувати, причалювати, звертати, повертати, приєднувати», за словами ж Ю.С. Степанова, це дієслово відповідає «чистому знанню» і значенню «розуміти», а буквально – «прилинути усім єством» [Степанов 1997, 344]), το.ν νου/ν ε;ψς(27e) (мати розум) демонструють наявність ширшої концептуальної метафори «розум – це предмет», котрий можна мати та котрим можна рухати (повертати, приставляти).

До мікрополя «verba sciendi з сенсуальним етимоном» належать і засвідчені в Платоновій «Апології» дієслова σκοπε,ς(διασκοπε,ς(σκε,πτομαι(συνεπισκε,πτομαι. Ряд цих дієслів гуртується навколо двох з них – σκοπε,ς і σκε,πτομαι – котрі, по суті, є формами активного і медіального стану однієї лексеми з розподілом використання форм за часами (у ранніх д. гр. авторів σκοπε,ς вживається, як правило, у презенсі та імперфекті, а σκε,πτομαι – у всіх інших темпоральних формах). Первинне значення аналізованих дієслів – це «дивитись» [Дворецкий 1958; Liddell 1996]. «Етимологічний словник грецької мови» П. Шантрена засвідчує етимологічну спорідненість дієслова σκε,πτομαι (дієслово σκοπε,ς розглядається як похідне від нього) з лат. specio, авест. spasyeiti і санскр. páśyati, котрі всі означають «дивитися» [Chantraine 1977, 1015]. Однак, як там же зауважується, ідея «дивитись» у давньогрецькому дієслові σκε,πτομαιпредставлена в активній манері: «прагнути побачити, шукати, щоб побачити; помічати, вистежувати» – що відносить його до дещо іншої семантичної царини, ніж ὁρα,ς βλε,πς [Chantraine 1977, 1015]. Так, перекладні словники давньогрецької мови подають такі значення дієслів σκοπε,ς і σκε,πτομαι:

σκε,πτομαι – 1) смотреть, глядеть, взирать; 2) разведывать, разузнавать; 3) рассматривать, исследовать, размышлять; 4) умозаключать, судить; 5) рассматривать, считать; 6) заранее обдумывать, предусматривать, готовить (в ответ) [Дворецкий 1958]; 1) look about carefully, spy; 2) examine; 3) later of the mind, view, examine, consider; 4) think of beforehand, provide, prepare, premeditate, plan [Liddell 1996, 1606 1607].

σκοπε,ς – 1) наблюдать, следить; 2) быть настороже, проявлять бдительность; 3) рассматривать, исследовать; обсуждать; 4) иметь в виду, заботиться [Дворецкий 1958]; 1) behold, contemplate; 2) examine, inspect; 3) (metaph.) look to or into, consider, examine; 4) look out for [Liddell 1996, 1613 1614].

Застосувавши метод компонентного аналізу, у семантичній структурі цих дієслів можемо виділити архісему «дивитись» та диференційні семи «пильність», «уважність», «цілеспрямованість (телеономність)», «дослідження», «панорамність, усеосяжність», «проспективність». Такий набір сем актуалізується і завдяки аналізу семантики спільнокореневих слів. Так, наприклад, σκοπο,ξ(ὁ означає «розвідник; наглядач; мета», σκο,πελοξ(ὁ «скеля, пагорб», σκοπη,(ἡ «пункт спостереження; спостереження», σκε,θιξ(εςξ ἡ «розглядання; дослідження, розбір; вагання, сумнів; (філос.) скептична школа». Сема «проспективності», за свідченням П. Шантрена, стає домінуючою у етимологічно споріднених зі σκε,πτομαι лексемах германської мовної групи [Chantraine 1977, 1015]. Показово, що у сучасній грецькій мові первинне сенсуальне значення нівелюється, а переносні, метафоричні семеми стають домінуючими: так, у новогрецькій мові дієслово σκε,φτομαι означає 1) думати, розмірковувати; 2)

мати намір, збиратись; спільнокореневий іменник σκε,θη(ῃ1) думка; 2) міркування, розмірковування; прикметник σκεπτικο,ξ 1) скептичний; 2) задумливий, замислений; σκοπευ,ς 1) цілитись; 2) мати намір; σκοπο,ξ(ο 1) мета; 2) мотив; 3) мішень; 4) вартовий; σκοπευτη,ριο(το тир, стрільбище [Сальнова 2008]. Отже, у сучасній грецькій актуалізованими стали саме семи ментальної площини: «мислення», «цілеспрямованість», «пильність».

Зазирнувши до «Лексикону» Гесихія, знаходимо такі глоси аналізованих лексем:

σκοπει/σφαι\ ορα/σφαι дивитись

σκο,πελοξ\ υθελο.ξ τυ,ποξ(η᾽ πε,τρα(η᾽ αωκρς,ρεια(αωφω η-ξ ε;στι σκο πει/ν τα. κυ,κλς) και. εωχε,ψουσα ειωξ ρα,λασσαν πε,τρα підвищене місце, або скеля, або гірський хребет, з якого можна оглядати все навкруги; а також скеля над морем

σκοπη,\ α;ποθιξвид, кругозір; зовнішність; видовище; підвищення, вишка

σκοπς/ν\ σκεπτο,μενοξтой, що розмірковує(εωνφυμου,μενοξ той, що замислюється

σκε,π(τ)ετο\ αωπεκρου,ετο відбивався εωφυλα,σσετο захищався παρετη,ρει сп остерігав, слідкував, охороняв περιεβλε,πετο видивлявся, шукав; оглядав [Hesychius 1862, 48 49].

Як і статті перекладних словників [Дворецкий 1958; Liddell 1996], тлумачний словник Гесихія засвідчує семи «дивитись», «підвищення», «панорамність бачення», «мислення». Проте, глоса σκε,π(τ)ετο демонструє значення «дивитись з метою захисту», не зафіксоване перекладними [Дворецкий 1958; Liddell 1996] та етимологічним [Chantraine 1977] словниками.

Звернувшись до тексту «Апології Сократа» Платона, ми з'ясували, що дієслова σκοπε,ς, σκε,πτομαι і похідні, хоч і не виявляють високої частотності слововживань у тексті (σκοπε,ς – 4 випадки слововживань, διασκοπε,ς – 1, σκε,πτομαι – 3, συνεπισκε,πτομαι – 1), є доволі значущими зі смислової точки зору. Перш за все, слід підкреслити, що в усіх контекстах аналізовані дієслова використовуються не у прямому (сенсуальному), а в переносному (ментальному) значенні. Так, дієслово σκε,πτομαι актуалізоване у тексті «Апології» з такими значеннями:

1) міркувати, зважувати (40d, 21b);

2) розмірковувати, заздалегідь обдумувати, планувати (20b).

Одноразово вжитий префіксальний дериват συνεπισκε,πτομαι зі значенням «разом розглядати, спільно досліджувати» (27a).

У фрагментах 21b та 27a дієслова σκε,πτομαι і συνεπισκε,πτομαι використані у формі імператива 2 ої особи множини та ще й з емфатичною часткою δη, з прагматичною метою привернення уваги аудиторії. По перше, показовим є використання дієслова συνεπισκε,πτομαι як заклику до публіки спільно (συν) розглянути/дослідити, щоб віднайти істину. Ю.Д. Апресян, аналізуючи синонімію метальних предикатів групи ВВАЖАТИ на матеріалі російської мови, зауважує, що дієслово «рассматривать» (повністю співвідносне з д. гр. σκε,πτομαι), маючи здатність вільно використовуватись у формі наказового способу, повністю зберігаючи при цьому своє значення, вводить більш об'єктивне і безпристрасне судження і, таким чином,

зазвичай має суб'єктом великі групи людей чи навіть суспільство у цілому [Апресян 1993, 15 16]. По друге, привертає дослідницьку увагу характер більшості закликів та звернень Сократа до публіки. У своїй переважній більшості це дієслова ментального лексикону: προσδοκη,σατς (17c), αωχις,σατε (18d), οιωη,ρητε (18e), φρα,ζετε))) και. εωκτου,του γνς,σεσφε(19d), σκε,θασφε(21b), ζητη,σητε))) ευρη,σετε(24b), συνεπισκε,θασφε(27a), ευρ ι;στε (20d, 28a, 30a, 30c, 31d, 33b), εωννοη,σςμεν(40 c) тощо. На нашу думку, це свідчить про значимість мислення та знання в світогляді Сократа та його філософії, котра наріжним каменем життя людини покладає знання про те, що є хорошим, а що лихим.

У фрагменті 20b після форми εωσκε,φαι маємо прийменник δια, з причиновою семантикою, що актуалізує у тексті «Апології» засвідчені лексикографічними джерелами семи «обумовленість» та «цілеспрямованість (телеономність)» дії , позначуваної дієсловом σκε,πτομαι.

Дієслово σκοπε,ς функціонує у тексті «Апології Сократа» Платона з такою контекстуальною семантикою:

1) наглядати, слідкувати, зважати, пильнувати (18a);

2) спостерігати, слідкувати, досліджувати (21c);

3) осягнути, зрозуміти, визначити (21e);

4) слідкувати, турбуватись, дбати (28b).

У тексті дієслово σκοπε,ς постає в одному синонімічному ряду з дієсловами εω χετα,ζς(εωλε,γψς(εωχελε,γψς(ζητε,ςта іншими і позначає одну з операцій філософського пізнання, віднайдення істини.

Суттєво зробити декілька ремарок щодо узусу аналізованого дієслова у вище згаданих контекстах та особливостей його синтагматичного оточення. У фрагменті 18a дієслово σκοπε,ς вжите у складі сурядного словосполучення разом з ідіомою το.ν νου/ν προσε,ψειν, котра була розглянута вище. Як відомо, сурядний тип зв'язку поєднує однофункціональні компоненти. Тому у досліджуваному контексті лексичні одиниці σκοπει/ν та το.ν νου/ν προσε,ψειν функціонують як синоніми, позначаючи близькі за смислом ментальні дії. Очевидно, смислова близькість цих ЛО спонукала М.С. Соловйова, перекладача «Апології Сократа» Платона, сприймати їх як риторичну фігуру слова гендіадіс, що застосовується з емфатичною метою як надмірність засобів виразності, і, таким чином, перекласти їх однією ЛО: и еще прошу обращать внимание только на то, правду ли я говорю или нет (18a) [Платон 2006, 86].

Фрагмент 21c демонструє використання дієслова σκοπε,ς на позначення саме однієї з операцій філософського дослідження Сократа. У цьому контексті аналізоване дієслово, а також його префіксальний дериват διασκοπε,ς, вжиті у «ланцюгу» інших дієслів номенів операцій філософського випробування дослідження: διασκοπς/ν))) σκοπς/ν))) ε;παφον))) διαλεγο,μενοξ.

У фрагменті 21e дієслово σκοπε,ς вжито, як і в попередніх контекстах, з ментальною семантикою, проте вже не в процесуальному значенні «споглядати», «досліджувати», а, скоріш, результативному – «зрозуміти», «осягнути». Крім того, тут форма participium функціонує як Dativus finalis, підкреслюючи тим самим «цілеспрямованість» «споглядання дослідження», позначуваного словом σκοπε,ς.

Останній контекст (28b) демонструє використання «ментального» дієслова σκοπε,ς стосовно морально етичних понять, що є цілком характерним для Сократової філософії, котра супокладає царину гносеології та етики.

Підсумовуючи стосовно дієслів σκοπε,ς і σκε,πτομαι, варто зауважити, що, хоча ці дієслова мають первісну сенсуальну семантику, у тексті «Апології» використовуються виключно на позначення інтелектуальних операцій.

Отже, наявність лексем-предикатів знання з сенсуальних етимоном і їх функціонування у тексті «Апології Сократа» Платона, по перше, збагачує семантичну палітру мовної об'єктивації концепту ЗНАННЯ у тексті, а по друге, завдяки актуалізації в тексті саме вторинних (метафоричних) ментальних значень цих дієслів засвідчує вже доволі високий рівень абстрактності інтелектуального лексикону «Апології», котрий закладає підвалини майбутньої філософської термінології, пізніше розробленої у працях Платона, Арістотеля й інших та інтродукованої у пан європейський філософський дискурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян, Ю.Д. Синонимия ментальных предикатов: группа СЧИТАТЬ [Текст] / Юрий Дереникович Апресян // Логический анализ языка. Ментальные действия / отв. ред. Н.Д. Арутюнова, Н.К. Рябцева. – М. : Наука, 1993. – С. 7 22.
2. Європейський словник філософій = Vocabulaire Europeen des philosophies : лексикон неперекладностей [Текст] : [пер. з франц.] / [Нац. ун-т "Києво-Могилянська академія" ; Центр европ. гуманіт. досліджень] ; під керівництвом Барбари Кассен; [наук. керівники : Б. Кассен, К. Сігов ; перекл. і редагув. : А. Васильченко, А. Баумейстер, О. Панич та ін.]. – Том перший. – [Вид. 2-ге, виправл.]. – Київ : Дух і Літера, 2011. – 576 с.
3. Платон. Сочинения в четырех томах [Текст] / Платон ; Под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса ; Пер. с древнегреч. – СПб. : Изд-во С. Петерб. ун та ; «Изд во Олега Абышко», 2006 – 2007. – Т. 1. – 2006. – 631 с.
4. Сальнова, А.В. Греческо русский и русско греческий словарь [Текст] / А.В. Сальнова. – 8-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз. – Медиа, 2008. – 711, [25] с.
5. Степанов, Ю.С. Константы: словарь русской культуры. Опыт исследования [Текст] / Ю. С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с., 51 илл.
6. Aristotelis De anima libri tres [Текст] / Aristoteles ; ad interpretum Graecorum auctoritatem et codicum fidem recognovit commentariis illustravit Frider. Adolph. Trendelenburg. – editio altera emendate et aucta. – Berolini, 1877. – 500 p.
7. Chantraine, P. Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots [Текст] / Pierre Chantraine. – Paris : Editions Klincksieck, 1968 – 1977. – T. 1 : A – D. – 1968. – P. 1 – 305 ; t. 2 : E – K. – 1970. – P. 306 – 608 ; t. 3 : L – P. – 1974. – P. 609 – 962 ; t. 4 : P – Y. – 1977. – P. 963 – 1368.
8. Hesychii Alexandrini Lexicon : IV vol. [Текст] / Hesychius Alexandrinus ; post Ioannem Albertum recensuit Mauricius Schmidt. – Ienae : Sumptibus Frederici Maukii, 1858 1862. – Vol. 1. : A – Δ. – 1858. – 556 p. ; Vol. 2 : E – K. – 1860. – 566 p. ; Vol. 3 : Λ – P. – 1861. – 417 p. ; Vol. 4 : Σ – Ω. – 1862. – 368.

9. Liddell, H.G. A Greek-English Lexicon [Текст] / Henry George Liddell, Robert Scott ; revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart Jones with the assistance of Roderick McKenzie. – Oxford : Claredon Press, 1996. – 2042 p.
10. Plato. Euthyphro, Apology, Crito, Phaedo, Phaedrus [Текст] / Plato ; with an English translation by Harold North Fowler ; introduction by W. R. M. Lamb. – Cambridge, Massachusetts, London, England : Harvard University Press, 1999. – 608 p. – (LOEB Classical Library).
11. Дворецкий, И.Х. Древнегреческо-русский словарь [Електронний ресурс] / Сост. И. Х. Дворецкий ; под ред.С. И. Соболевского с прилож. граматики ; сост.С. И. Соболевским. – Москва : Госиздат.иностр. и нац. Словарей, 1958. – Електроні дані. – Alfa. Версия 2.2. – 1 електрон. Опт. Диск (CD – R). – Систем вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 98, Me, 2000, XP. – Назва з контейнера.
12. LOGEION [Електронний ресурс] : [сайт]. – Режим доступу: http://logeion.uchicago.edu/ (10.10.2013). – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редколегії 16.10.2014 р.

.

Малунова А.Д., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КОНЦЕПТ ЗНАНИЕ В «АПОЛОГИИ СОКРАТА» ПЛАТОНА: VERBA SCIENDI С СЕНСУАЛЬНЫМ ЭТИМОНОМ

Статья посвящена verba sciendi, первичная семантика которых «отсылает» к сфере ощущения. Являясь языковым репрезентантом концепта ЗНАНИЕ в тексте «Апологии Сократа» Платона, указанные глаголы анализируются с точки зрения развития семантики от сенсуальной к ментальной.

Ключевые слова: *«Апология Сократа» Платона, verba sciendi, концепт ЗНАНИЕ, ощущения.*

H. Malunova, PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE CONCEPT KNOWLEDGE IN PLATO'S "APOLOGY OF SOCRATES": VERBA SCIENDI WITH SENSATIONAL ETYMON

The article is dedicated to verba sciendi, the primary meaning of which refers to the domain of sensation. Being linguistic representatives of the concept KNOWLEDGE in the text of Plato's "Apology of Socrates", the mentioned verbs are analysed in terms of the semantic development from sensual to mental.

Keywords*: Plato's "Apology of Socrates", verba sciendi, concept KNOWLEDGE, sensation.*

УДК 811.133.1’42

Меленевська А. Р., студ.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

У статті автор робить спробу визначити основні підходи до розуміння концепту інтертексту та поняття інтертекстуальності у контексті сучасних лінгвістичних та літературознавчих студій. Інтертекстуальність як феномен розглядається у широкому та вузькому сенсах творення художнього тексту на різних рівнях та у різних формах.

Ключові слова: *інтертекст, інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність, архітекстуальність.*

Поняття інтертексту та інтертекстуальності вперше було запропоновано Ю. Крістєвою у 1967 році. Суть поняття інтертексту корелюється з структуралістським та постструктуралістським світовідчуттям, а саме розумінням будь-якої інтелектуальної діяльності як тексту, таким чином, якщо мислення є текстом, то обмін різними думками стає обміном різних текстів, а це і є суттю інтертекстуальності. Як зазначає Ю. Крістєва у своїй книзі «Semeiotike», «інтертекстуальність – це транспозиція однієї чи декількох знакових систем в іншу знакову систему». Звідси випливає, що кожен текст є інтертекстом, адже людина – істота суспільна, тобто її думки є збірною системою поглядів, притаманних конкретній епосі. Жодна думка не приходить нізвідки, немає ізоляції ідей, думок, поглядів. Вони завжди випливають з колективного, у підтримці чи полеміці з ідеями свого часу. За Наталі П’єге-Гро, інтертекстуальність – «це проста і навіть банальна констатація того факту, що будь-який текст перебуває в оточенні багатьох творів, які йому передують, і що, відповідно, літератури неможливо позбутись» [4;48]. Відповідно текст – «це комбінаторика, місце постійного взаємообміну між множиною фрагментів, які письмо знову і знову піддає перерозподіленню; новий текст створюється з попередніх текстів, які руйнуються, відкидаються, відроджуються » [4;51].

Основою для виведення даного концепту, крім структуралістських поглядів, слугувала також праця Михайла Бахтіна «Проблеми змісту, матеріалу і форми у словесній художній творчості», де автор висуває концепцію діалогічності твору. Згідно з теорією Михайла Михайловича Бахтіна, кожен літературний твір вписується в загальну парадигму еволюції літератури через полеміку, критику, підтримку філософсько-естетичних поглядів попередників та сучасників.

За Роланом Бартом, «кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні у ньому на різних рівнях у більш або менш впізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти сучасної йому культури. Кожен текст являє собою нову тканину, зіткану зі старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом і т.ін. – всі вони поглинуті текстом і перемішані в ньому, оскільки

завжди до тексту і навколо нього існує мова. Як обов'язкова попередня умова для будь-якого тексту інтертекстуальність не може бути зведена до проблеми джерел і впливів; вона являє собою загальне поле анонімних формул, походження яких рідко можна виявити, несвідомих чи автоматичних цитат, що даються без лапок» [2;235].

Для розуміння суті поняття інтертексту важливою є основа для зближення текстів, яка базується не тільки на лексичних збігах а й на структурній подібності [6;14]. Як зазначає Н. П'єге-Гро, така концепція «включає в себе не тільки експліцитні та імпліцитні інтерференції між творами, але й різноманітні явища перезапису, тобто передбачає презумпцію схожості » [4;51]. Крім цього, за І. Арнольд, важливо зрозуміти функції прототексту в основному тексті [1;40].

Відповідно до підходів визначення поняття інтертекстуальності, існує декілька класифікацій інтертекстуальних елементів. Ми спиратимемося на найвідоміші: П. Х. Торопа та А. Поповича; Ж. Женетта та докладну класифікацію Н. А. Фатєєвої.

За П. Торопом, інтертекстуальність за суттю є метакомунікацією: «Текст, представлений якоюсь своєю частиною в іншому тексті, стає описовим текстом, метатекстом» [5].

Класифікація Ж. Женетта є найбільш загальною. За Н. П'єге–Гро, «Женетта цікавить не інтертекст як об'єкт, але зв'язок, що з'являється між текстом та його інтертекстом, або, якщо говорити мовою «Палімпсестів», між гіпертекстом та його гіпотекстом» [4;55].

Більш докладною є класифікація Н. Фатєєвої, яка базується на зазначених класифікаціях. В її основі лежить поділ Женетта та принципи класифікації Торопа. Тому запропонована Фатеєвою класифікація є більш конкртною і чіткою. Вона визначає таки типи інтертекстуальних зв'язків:

1. Інтерекстуальність – присутність у тексті двох або декількох текстів: цитати (з атрибуцією та неатрибутивні); алюзії (з атрибуцією та неатрибутивні); центонні тексти;
2. Паратекстуальність – відношення тексту і назви, епіграфа, післямови: цитати – назви; епіграфи;
3. Метатекстуальність – коментар або критика до передтексту, «текст про текст»: інтертекст – переказ; варіації на тему предтексту; дописування «чужого» тексту; мовна гра з предтекстами за допомогою специфікаторів – індикаторів;
4. Гіпертекстуальність – пародія одного тексту на інший;
5. Архітекстуальність – жанровий зв'язок текстів як варіація форми;
6. Інші типи зв'язку: інтертекст як троп або/і стилістична фігура; запозичення прийому;
7. Поетична парадигма.

За Н. Фатєєвою, цитатою є відтворення двох та більше компонентів тексту-донора з власною предикацією. Цитати можна типологізувати за ступенем їхньої атрибутивності по відношенню до прототексту, а саме «чи є інтертекстуальний зв'язок виявом авторської побудови та читацького сприйняття тексту чи ні» [6;26].

Атрибутивними вважаються цитати, представлені в оригінальному варіанті з конкретною вказівкою автора. Проте використання даного типу інтертексту не є

розповсюдженим. Частішими є випадки частково атрибутивного цитування. При такому цитуванні постать автора є розмитою і стає уособленням збірного образу, тобто атрибуція стає невизначеною [6;26]. Яскравим прикладом може слугувати творчість Фредеріка Бегбеде, пронизана цитатами багатьох письменників минулого та сучасності. Так, у романі «Windows on the World» письменник повністю цитує поезію Уолта Уітмена «Salut au monde!», які порівнює з враженнями головного героя від перших відвідин одного з хмарочосів «Близнюків»:

What do you see Walt Whitman?
Who are they you salute, and that one after another salute you?
I see a great round wonder rolling through space,
I see diminute farms, hamlets, ruins, graveyards, jails, factories,
palaces, hovels, huts of barbarians, tents of nomads upon the surface,
I see the shaded part on one side where the sleepers are sleeping,
and the sunlit part on the other side,
I see the curious rapid change of the light and shade,
I see distant lands, as real and near to the inhabitants of them as
my land is to me.
I see plenteous waters,
I see mountain peaks, I see the sierras of Andes where they range,
I see plainly the Himalayas, Chian Shahs, Altays, Ghauts,
I see the giant pinnacles of Elbruz, Kazbek, Bazardjusi,
I see the Styrian Alps, and the Karnac Alps,
I see the Pyrenees, Balks, Carpathians, and to the north the
Dofrafields, and off at sea mount Hecla,
I see Vesuvius and Etna, the mountains of the Moon, and the Red
mountains of Madagascar,
I see the Lybian, Arabian, and Asiatic deserts,
I see huge dreadful Arctic and Antarctic icebergs,
I see the superior oceans and the inferior ones, the Atlantic and
Pacific, the sea of Mexico, the Brazilian sea, and the sea of Peru,
The waters of Hindustan, the China sea, and the gulf of Guinea,
The Japan waters, the beautiful bay of Nagasaki land-lock'd in its
mountains,
The spread of the Baltic, Caspian, Bothnia, the British shores, and
the bay of Biscay,
The clear-sunn'd Mediterranean, and from one to another of its islands,
The White sea, and the sea around Greenland.

Неатрибутивні цитати є найбільш популярним способом цитування. Зазвичай подібні цитати певним чином модифікують і змінюють їхній сенс [6;27]. Наприклад, у Ф. Бегбеде є роман, який називається «Je crois, moi nonplus» («Я вірую, я також ні») за аналогією до відомої пісні Сержа Генсбура та Джейн Біркін «Je t'aime, moi non pl us» («Я тебе кохаю, я тебе також ні»).

Алюзією називають використання автором у своєму творі певних елементів, засобів, номінацій, що допомагають читачеві ідентифікувати претекст таким чином, що текст-реціпієнт набуває нових форм та значень. Алюзії відрізняються від цитат об'ємом перейнятої інформації. Крім того, алюзії майже ніколи не бувають атрибутивними.

Яскравим прикладом є алюзії, виражені іменами героїв інших творів, які можна пізнати навіть без згадки автора чи назви твору. Таким чином, атрибуція досить часто представляє собою загадку [6;28].

«Центонні тексти представляють собою цілий комплекс алюзій та цитат, зазвичай неатрибутивних. Йдеться не про введення окремих «інтертекстів», а про створення певної складної мови інакомовлення, в центрі якої семантичні зв'язки визначаються літературними асоціаціями» [6;31]. Так, роман Бегбеде «Кохання живе три роки» містить безліч алюзій на роман Альфреда де Мюссе «Сповідь сина віку»: персоналії головного героя та героїнь.

Цитати-заголовки. Заголовок або ж його відсутність є дуже важливими для розуміння тексту, так як саме через номінативність або її відсутність автор певним чином налаштовує читача на певне прочитання твору, адже він «графічно виділяється від вихідного тексту» [7;31]. Цитати-заголовки можуть мати різний ступінь атрибутивності, але, зазвичай, вони мають бути впізнаваними. Прикладом може слугувати роман Сомерсета Моема «The painted Veil» («Розмальована завіса») є неповною цитатою строки сонету Персі Біші Шеллі «...The painted veil which those who live call life» («… Розмальована завіса, яку ті, хто живуть, називають життям»), де подібна алюзія дає ключ до оцінки образів героїв роману.

Епіграф – наступний ступінь проникнення в текст після заголовку, який знаходиться над текстом і співвідноситься з ним як з цілим. Через те, що епіграф є необов'язковим, його наявність робить його особливо важливим. У якості композиційного прийому епіграф є експозицією після заголовку, але перед текстом і пропонує пояснення або загадки до прочитання тексту по відношенню до назви. Через епіграфи автор відкриває зовнішній кордон тексту для інтертекстуальних зв'язків та літературно-мовних віянь різних епох та напрямів і тим самим наповнює і розкриває внутрішній світ свого тексту [7;32]. Так, епіграфом до першої частини роману «Windows on the World» Бегбеде обрав слова Мерліна Менсона «Задачею митця є занурення в саме пекло», що налаштовує читача на правильне прочитання цього песимістичного роману.

Метатекстуальність, або створення конструкцій «текст про текст», характеризує будь-який випадок інтертекстуальних зв'язків, адже незалежно від того чи це є цитація, алюзія, заголовок або епіграф, усі вони виконують функцію представлення тексту у «чужому» контексті. Проте у даних чотирьох випадках йдеться про імпліцитну метатекстуальність. На противагу їм переказ, варіація, дописування чужого тексту та інтертекстуальна гра з претекстами представляють собою експліцитні висловлювання про претекст або конструкції «текст в тексті про текст» [7;32]. Наприклад, незакінчений роман Новаліса «Генріх фон Офтердінген» був дописаний другом письменника Людвігом Тіком.

Гіпертекстуальність як пародія характеризується тим, що прототекст виступає у якості макета у якому змінюються акценти. Прикладом може слугувати «Дон Кіхот» Сервантеса як пародія на жанр лицарського роману. Також прикладом може слугувати вірш Жоржа Перека, який переінакшує вірш Малларме «Brise marine» таким чином, щоб у поезії не зустрічалася літера «е», і називає її «Bris marin».

Досить частим є використання інтермедіальних семантичних фігур, в основі образності яких є семантичні переноси, до того ж базою для них є порівняння зображальних засобів різних мистецтв. Так, у романі «Windowson the World», який розповідає про події 11 вересня 2001 року, згадується пісня «The Windows of the World» Дайонн Уорвік, яка була написана проти війни у В'єтнамі.

Таким чином, вивчення основних категорій концепту інтертексту спричинює варіативність розуміння самого поняття. „Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст." за редакцією М. Зубрицької робить узагальнення за основними підходами до визначення поняття інтертекстуальності: „Інтертекстуальність (міжтекстуальність) (фран. intertextualité) – термін належить Ю. Крістевій, і означає метод дослідження тексту як знакової системи, що перебуває у зв'язку з іншими системами, а також взаємодії різних кодів, дискурсів чи голосів, які переплітаються у тексті. У. Еко розглядає інтертекстуальність як вид „перекодування", контекстуалізація тексту, встановлення типологічних зв'язків тексту-реціпієнту з текстами-донорами.

Отже, інтертекстуальність виступає як одна з основних текстотворчих категорій, яку не можна обмежити в рамках єдиного підходу чи визначення. Вона виступає як культуротворче та транзитне явище, характерне для сьогодення, яке вимагає значних студій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. ст. / Научн. ред. П. Е. Бухаркин. – СПб.: Изд-во С.-Пб. ун-та, 1999. – 444 с.
2. Барт Р. Избранные работы: Семиотика. Поэтика: Пер с фр. – М.: Прогресс, 1989. – 615 с.
3. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. — Львів: Літопис, 1996. — 633 с.
4. Пьеге-Гро Натали. Введение в теорию интертекстуальности /Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с.
5. Тороп П. Х. Проблема інтексту // Текст в тексте. Труды по знаковым системам. XIV (567). – Тарту, 1981. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://podelise.ru/docs/index-26602982-1.html
6. *Фатеева* Н. *А. Интертекстуальность* и ее функции в художественном дискурсе // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 1997, том 56. – №5. – С. 12-21.
7. *Фатеева* Н. А. *Типология интертекстуальных элементов* и связей в художественной речи // Известия Академии наук. Серия литературы и языка. – 1998, том 57. – №5. – С. 25-38.

Стаття подана до друку 21 жовтня 2014 року.

Melenevska A., student
Institute of philology KNU named after Shevchenko

THE NOTION OF INTERTEXTUALITY AND THE TYPOLOGY OF INTERTEXTUAL ELEMENTS

The author of the article attempts to identify the main approaches to understanding the concept of intertextuality and the notion of intertext in the context of modern linguistics and literary studies. Intertextuality as a phenomenon is examined in broad and narrow senses creating a literary text at different levels and in different forms.

Key words: *intertext, intertextuality, paratextuality, metatextuality, hypertextuality, archytextuality.*

Меленевская А. Р., студ.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка

ПОНЯТИЕ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ И ТИПОЛОГИЗАЦИЯ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЭЛЕМЕНТОВ

В статье автор пытается определить основные подходы к пониманию концепта интертекста и понятие интертекстуальности в контексте современных лингвистических и литературоведческих исследований. Интертекстуальность как феномен рассматривается в широком и узком смыслах создания художественного текста на разных уровнях и в разных формах.

Ключевые слова: *интертекст, интертекстуальность, паратекстуальность, метатекстуальность, гипертекстуальность, архитекстуальность.*

Мельник М. В., асп.,
НПУ имени М. П. Драгоманова, г. Киев

РУССКО-АНГЛИЙСКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ДИВЕРГЕНТЫ В ВИРТУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящается изучению и анализу явления русско-английской лексической интерференции в компьютерном дискурсе. Автор делает попытку выделить основные словообразовательные модели русского языка для производства слов-гибридов (или лексических дивергентов).

Ключевые слова: *лексическая интерференция, лексические дивергенты, интерференты-существительные, интерференты-глаголы, интерференты-прилагательные.*

Языковые контакты русского и английского языков особо актуальны в настоящее время: миллионы носителей языка на постсоветском пространстве включены в опосредованный языковой контакт при помощи Интернета. Подобное культурное и языковое взаимодействие влечет за собой изменения в коммуникации, которые, по мнению лингвистов, осуществляются следующими способами: образованием новых лексем на основе ресурсов языка-реципиента; формированием неосемем (в том числе посредством калькирования); усвоением языком-реципиентом и плана содержания, и плана выражения иноязычных лексических единиц, т. е. собственно заимствованием. Два первые способа «следует относить к фактам семантического заимствования, поскольку создание неологизмов и расширение круга значений лексем реципиента вызвано заимствованием плана содержания чужих лексических единиц» [1]. Все три способа пополнения словаря языка-реципиента представлены в компьютерном дискурсе. Так, большое распространение в виртуальном дискурсе получает лексическая интерференция.

В лингвистике существуют различные определения лексической интерференции. Данное явление Ю. О. Жлуктенко описывает как все изменения в составе лексического инвентаря, вызванные межъязыковыми связями, а также изменения в функциях и употреблении лексических единиц, в их смысловой структуре [2: 129]. Более подробное определение данного явления находим в монографии Ю. С. Блажевич, которая определяет лексическую интерференцию как перенесение лексем чужого языка при билингвизме, выражающееся «либо в перенесении фонемной последовательности из одного языка в другой, либо в сдвигах в структуре значения лексемы родного языка, либо в образованиях, скалькированных по модели иностранных слов» [1].

Лексические интерференты, встречающиеся в компьютерном дискурсе, отличаются как огромным количеством, так и разнообразием, поэтому возникает необходимость их классифицировать. Опираясь на имеющиеся наблюдения современных исследователей и на основании собранного фактического материала, среди русско-английских лексических интерферентов можно выделить в отдельную группу ***частичные интерференты*** или так называемые ***«лексические дивергенты»***.

При переходе термина из английского языка в русский последний подстраивает принимаемое слово под нормы не только своей фонетики, но и грамматики. При грамматическом освоении английское слово начинает подчиняться правилам русской грамматики. В большинстве случаев это глаголы, прилагательные и существительные, образованные по схеме: «английский корень + русский аффикс».

Опираясь на результаты нашего исследования, мы можем утверждать, что наиболее многочисленную группу составляют **интерференты-существительные.**

На основании фактического материала нами был сделан вывод, что английские интерференты-существительные при переходе в русский язык начинают склоняться. Распределение данных слов по типам склонения происходит в зависимости от конечного звука интерферента-существительного. Поэтому иноязычные слова, оканчивающиеся на твердый согласный (*линукс, эксплорер, юзер, саппорт, рефакторинг),* в русском языке входят в 1-е склонение и начинают изменяться как существительные мужского рода с нулевым окончанием. Подтверждением тому

является функционирование подобных интерферентов в виртуальном дискурсе: *Браузер умеет работать с неограниченным количеством вкладок*[1]. **Браузер** (от англ. *browser)* – обозреватель, программа просмотра.

В родительном падеже единственного числа интерференты-существительные с основой на твердый согласный получают флексию **-а**: *Строчку… можно будет легко и безболезненно заменить на другую в ходе регулярной процедуры рефакторинга*. **Рефакторинг** (англ. *refactoring*) или **реорганизация кода** — процесс изменения внутренней структуры программы, не затрагивающий её внешнего поведения и имеющий целью облегчить понимание её работы.

В форме дательного падежа единственного числа наблюдается окончание **-у**: *Повышенный интерес к шопингу считается в молодежной среде признаком ограниченности.* **Шо́ппинг** (англ. shopping) — форма времяпрепровождения в виде посещения магазинов, обычно в торговых центрах и комплексах, и покупки товаров — одежды, обуви, аксессуаров, головных уборов, подарков, косметики и др.

Интерференты-существительные в форме винительного падежа употребляются с нулевой флексией: *Идеи вирусы же позволяют нисколько не напрягаясь потреблять контент*…**Контент** (англ. *content* «содержимое») – содержимое, информационное наполнение сайта, издания.

Форма творительного падежа образуется путем присоединения к английскому корню флексии **-ом**: *…является твоим близким френдом*. **Френд** ***(****англ. friend – сущ. друг).*

Окончание **-е** в соединении с предлогом указывает на форму предложного падежа единственного числа существительных: *Она … не хочет работать в офисе, по четкому графику…* **Офис** (англ. *office*) или контора (нем. Kontor) — помещение, здание, комплекс зданий, в котором работают служащие предприятия (фирмы).

Во множественном числе интерференты-существительные с основой на твердый согласный в именительном падеже получают окончание **-ы**: *… клевещут, что терминалы постоянно зависают.* **Термина́л** (англ. *terminal* — «конечный») — конечная часть некой системы, которая обеспечивает связь системы с внешней средой. Компьютерный терминал — устройство ввода-вывода, рабочее место на многопользовательских ЭВМ, монитор с клавиатурой.

Форма родительного падежа множественного числа образуется по модели «английский корень + флексия **-ов**»: *… препятствуют продвижению важной информационной составляющей блогов…* **Блог** (англ. blog, от weblog — интернет-журнал событий, интернет-дневник, онлайн-дневник) — веб-сайт, основное содержимое которого — регулярно добавляемые записи, содержащие текст, изображения или мультимедиа.

Форма дательного падежа множественного числа образуется добавлением окончания **-ам** к основе интерферента-существительного: *Приход «индивидуального» потребления на смену «статусному» основательно смешал карты маркетологам*. **Маркетолог** (англ. – market – рынок) – исследующий рынок: изучает, прогнозирует и формирует спрос на товары и услуги, определяет перспективы сбыта, отслеживает конкурентную среду и т. д.; требуется специальное образование (в основном экономическое).

Интерференты-существительные, употребляющиеся в форме винительного падежа множественного числа, имеют окончание **-ы**: *...оставляет за собой право не учитывать нерелевантные, по его мнению, диффы...* **Дифф** (от англ. *diff* < *difference* «разница») - различие между двумя текстами, двумя версиями одного текста в стандартной форме.

К первому склонению относятся также существительные, образованные по модели: «английский корень + русский суффикс + окончание»: *Каждый день Вам будут приходить хелпики.* **Хелп** (англ. *help*) – с. помощь, подмога; г. помогать, оказывать помощь, способствовать. Существительное образовано прибавлением к английскому корню **хелп** уменьшительно-ласкательного суффикса –**ик** + окончание.

Интерференты-существительные, образованные добавлением к английскому корню флексии **-а** в именительном падеже единственного числа, склоняются как существительные женского рода и относятся ко второму типу склонения. Такие интерференты в виртуальном дискурсе немногочисленны: *Из всего вышесказанного можно сделать вывод, что идеи-вирусы тормозят блогосферу в развитии.* **Блогосфе́ра** (от англ. blogosphere) — термин, построенный аналогично термину «ноосфера» и ему подобным, и обозначающий совокупность всех блогов как сообщество или социальную сеть.

Не зафиксированы в виртуальном дискурсе интерференты-существительные, имеющие парадигму существительных третьего склонения.

Интерференты-глаголы

Опираясь на результаты нашего исследования, можно установить основные словообразовательные модели русского языка, используемые для производства частичных интерферентов-глаголов (или глаголов-дивергентов) в Интернет-дискурсе. Так, способ аффиксальной деривации является наиболее продуктивным в условиях виртуальной коммуникации.

Наиболее распространены в виртуальном дискурсе частичные интерференты-глаголы на ***-и+ть, реже на -а+ть:***

- **Троллить** (от англ. *trolling* «ловля рыбы на блесну») – процесс размещения на виртуальных коммуникативных ресурсах провокационных сообщений с целью нагнетания конфликтной обстановки: *Как я на местный форум троллить ходил.*
- **Юзать** (от англ. to *use* «использовать») – пользоваться: Кто-*нибудь уже юзал Айпад.*

Активно функционируют также глаголы **на -*и+ть+ся, реже на -а / -я+т+ся:***

Логиниться (англ. *login*) — имя (идентификатор) учётной записи пользователя в компьютерной системе; процедура входа (идентификации и затем аутентификации) пользователя в компьютерную систему, как правило, путём указания имени учётной записи и пароля; программа для Unix-подобных операционных систем, которая позволяет пользователям войти в систему: *Правда я там логинился уже и не помню когда.*

Глаголы-дивергенты могут употребляться с приставками.

***Приставка + -и+ть, приставка + -а /-я+ть*:**

- **Запостить** (от англ. *to post* «отправлять письмо») – оставить сообщение на веб-форуме: *Их устойчивость обеспечивается тем, что предлагающий тебе запостить запись определенного характера (допустим тест)...*

***Приставка + -и+ть+ся, приставка+ -а /-я+ть+ся*:**

- **Перелогиниться** (от англ. *login* «вход в систему») – повторно пройти процедуру входа пользователя в компьютерную систему, как правило, путем указания имени учетной записи и пароля: *Попробуй перелогиниться.*
- **Соскайповаться** (англ. *Skype*) — бесплатное проприетарное программное обеспечение с закрытым кодом, обеспечивающее шифрованную голосовую связь и видеосвязь через Интернет между компьютерами: *Соскайпуемся.*

Интерференты-прилагательные составляют третью наиболее многочисленную группу лексических дивергентов в виртуальном дискурсе. Эту группу составляют прилагательные, образованные добавлением к английскому существительному (реже прилагательному) следующих русских аффиксов:

Суффикс -н + окончание -ый /-ий:

Овердрафтный (англ. *overdraft* «сверх планируемого, перерасход») – кредитование банком расчётного счёта клиента для оплаты им расчётных документов при недостаточности или отсутствии на расчётном счёте клиента-заемщика денежных средств: *Карта чистая, не овердрафтная.*

Суффикс -ск + окончание -ий / -ая):

Блогерский (от англ. *blogger*— веб-сервис для ведения блогов, с помощью которого любой пользователь может завести свой блог): *Подавляющее большинство членов блогерского сообщества — интернационалисты.*

Крайне редко встречаются интерференты-прилагательные на ***–ов + окончание -ий/ -ый:***

- **Топовый** (от англ. top «верх, верхняя часть, верхушка») – лидирующий, ведущий: *На ведущие в народном хозяйстве должности (сейчас бы сказали – на топовые) он брал людей без всякой оглядки на происхождение.*

Таким образом, английские лексические элементы активно включаются в словообразовательные модели русского языка для образования частичных интерферентов (или лексических дивергентов). Так, английские глаголы в виртуальном дискурсе функционируют исключительно в составе глаголов-дивергентов, образованных чаще всего по модели «английская основа + -и+ть(ся) / -а+ть(ся). Интерференты-глаголы и интерференты-прилагательные часто подвергаются суффиксации, префиксация характерна для интерферентов-глаголов. Следует заметить, что наиболее распространены в виртуальном дискурсе существительные-дивергенты, имеющие парадигму существительных первого склонения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Блажевич Ю. С. Лексическая интерференция в условиях языкового контакта (на материале языка русских эмигрантов в Португалии): автореф. дис. д-ра. филол. наук. [Электронный ресурс] / Блажевич Ю. С. — Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/leksicheskaya-interferentsiya-v-usloviyakh-yazykovogo-kontakta
2. Жлуктенко Ю. О. Лингвистические аспекты двуязычия. – К. : Вища школа, 1974. – 176 с.

3. Мюллер В. К. Полный англо-русский русско-английский словарь. 300000 слов и выражений [Электронный ресурс] / Владимир Карлович Мюллер. – М. : Эксмо, 2013. – 1329 с. – Режим доступа : http://www.classes.ru/dictionary-english-russian-Mueller.htm

[1]Сохранены орфография и пунктуация первоисточника.

Мельник М. В., асп.,
НПУ імені М. П. Драгоманова, Київ

РОСІЙСЬКО-АНГЛІЙСЬКІ ЛЕКСИЧНІ ДИВЕРГЕНТИ У ВІРТУАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена вивченню та аналізу явища російсько-англійської лексичної інтерференції в комп'ютерному дискурсі. Автор робить спробу виділити основні словотворчі моделі російської мови для утворення слів-гібридів (або лексичних дивергентів).

Ключові слова*: лексична інтерференція, лексичні дивергенти, інтерфереми-іменники, інтерфереми-*дієслова, інтерфереми-прикметники.

M. V. Melnyk
National pedagogical university named after M. P. Dragomanov, Kiev

LEXICAL RUSSIAN-ENGLISH DIVERGENTS IN VIRTUAL DISCOURSE

The article is devoted to study and analysis of the Russian-English lexical interference phenomenon in the computer discourse. The author tries to mark basic Russian word creation models for hybrid-words (lexical divergents) coinage.

Key words*: lexical interference, lexical divergents, interferents-nouns, interferents-verbs, hybrid interferents*

УДК 81'1'42

Михайлець В. А., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КООПЕРАТИВНЕ ТА КОНФЛІКТНЕ СПІЛКУВАННЯ: УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ БАЗИ

У статті узагальнено погляди на комунікативне і конфліктне спілкування та лінгвістичні й екстралінгвістичні чинники, що впливають на вдалий перебіг комунікації. У контексті типології взаємодії між людьми у світлі комунікативної лінгвістики визначені поняття кооперації та конфлікту, комунікативної цілі, стратегії і тактики, комунікативної особистості, соціальної ролі та статусу мовців.

Ключові слова: *кооперативне та конфліктне спілкування, комунікація, конфлікт, кооперація, типологія взаємодії між людьми.*

Існування людини неможливе без взаємодії з іншими. Саме у ході спільної діяльності та з приводу неї організовується комунікація. Спілкування – не лише процес відправлення інформації однією системою та її отримання іншою. Це взаємодія двох і більше суб'єктів, в основі якої лежить взаємне їх інформування та інтерпретація, а також вплив один на одного.

Дослідження конфлікту і кооперації між індивідами постає проблемою **актуальною** для сучасної нам homo loquens. Незважаючи на достатньо глибоке дослідження цих феноменів, необхідним є уточнення понять, пов'язаних із плануванням та реалізацією мовцем бажаного типу комунікативної взаємодії.

Таким чином, **об'єктом** даної статті є теоретичні та практичні розвідки науковців у царині комунікативної лінгвістики, а **предметом** є уточнення визначень понять, пов'язаних із взаємодією між людьми у комунікації.

Проблемою кооперативного та конфліктного спілкування займалися численні дослідники: Е. Берн, П. Грайс, Р. Лакофф, Дж. Ліч, М. Бергельсон, І. Голубовська, О. Іссерс, І. Корольов, К. Сєдов тощо. **Метою** ж нашого дослідження є узагальнення наявної інформації та уточнення основних понять, пов'язаних з різними типами спілкуванням.

Новизна дослідження полягає в окресленні та розширенні чинників, які сприяють реалізації комунікації: типологія взаємодії між людьми, зміст та стиль взаємодії, комунікативні цілі, стратегії тактики, комунікативна особистість, принцип кооперації та ввічливості, дистанція.

Має рацію М. Томаселло, кажучи, що людська комунікація в основі своїй має ідею співробітництва і найбільш органічно здійснюється у контексті 1) спільного знання (common conceptual ground) та 2) коопераційних комунікативних мотивів (cooperative communicative motives), існування яких взаємно передбачається [17, 6].

Звернімося до поняття типології взаємодії між людьми, що являє собою класифікацію взаємодії за її направленістю. Найпоширенішим є дихотомічний поділ: кооперація і конкуренція (згода і конфлікт, пристосування і опозиція). Залежно від варіанту взаємодії вибудовуються і стосунки між особистостями: 1) *співпраця*, спрямована на повне задоволення учасниками взаємодії своїх потреб (реалізується мотив або кооперації, або конкуренції); 2) *протидія*, що передбачає орієнтацію на свої цілі без урахування цілей партнерів (індивідуалізм); 3) *компроміс*, що реалізується в частковому досягненні цілей партнерів заради умовної рівності; 4) *поступливість*, що передбачає жертвування власними інтересами для досягнення цілей партнера (альтруїзм); 5) *уникання*, яке являє собою відхід від контакту, відмову від здийснення власних цілей для виключення виграшу іншого [9, 332].

Більшість науковців вважають двома основними різновидами людського спілкування кооперативне і конфліктне. Спираючись на психологічне осмисленя проблеми [Платонов, Муравьева], ми приймаємо таке робоче визначення поняття «конфлікт» (*лат*. conflīctus – зіткнення, сутичка): конфлікт є видом спілкування, в основі якого лежать реальні чи ілюзорні, об'єктивні чи суб'єктивні і по-різному усвідомлені протиріччя у цілях комунікантів, на фоні гострих емоційніх станів [12, 59]. Кооперація (*лат*. cooperātio – співробітництво) – це спільна участь людей у різноманітній

діяльності. Звертаючись до термінів Томаселло, можемо трактувати кооперативну комунікацію як частину процесу адаптації людини до спільної діяльності і соціально-культурного життя в цілому. Цей процес включає соціально-когнітивні навички, спрямовані на створення спільних намірів мовців, а також їхнього мотивування допомагати та ділитися з іншими [17, 4-10]. Кооперацію теж можна вважати видом спілкування, коли протиріччя відсутні або суттєво вплинути на взаємодію вони не можуть.

Будь-яка взаємодія завжди присутня у вигляді двох компонентів: змісту та форми. Коли йдеться про мовлення, формою вважати, у тому числі, стиль. Зміст визначає, з приводу чого розгортається взаємодія. Стиль вказує на спосіб взаємодії з оточуючими, який може бути продуктивним, тобто таким, що сприяє здійсненню вдалої комунікації, та непродуктивним, яким заважає реалізації задумів мовців. Стиль залежить від таких критеріїв: 1) характер активності в позиції партнерів (в продуктивному стилі – поряд із партнером, у непродуктивному – над ним); 2) специфіка висунутих цілей (партнери спільно розробляють як близькі, так і дальні цілі vs домінуючий висуває лише близькі цілі, не обговорюючи їх з партнером); 3) ступінь відповідальності (за результати відповідальні усі учасники vs уся відповідальність на домінуючому); 4) характер стосунків між партнерами (доброзичливість і довіра vs агресія, образа та роздратування); 5) особливості функціонування механізму ідентифікації-відособлення (ідентифікація і відособлення vs крайні форми ідентифікації і відчуження) [9, 317].

Можна стверджувати, що як і будь-яка діяльність, комунікативна поведінка описується у поняттях «ціль», «стратегія» і «тактика». Кожна людина є унікальною за своїми психо-фізіологічними характеристиками, тому й спосіб взаємодії з оточуючими є індивідуальним, певним чином стереотипізованим. Йдеться про готовність зближення з людьми, уникання їх, боротьби з ними, домінування над ними або підпорядкування їм. Під психологічним кутом зору на проблему, цілі визначаються потребами людини, що пов'язані з різними формами міжособистісних відносин: а) потреба в близькості (прив'язаності) до людей, б) потреба впливати на людей, в) потреба в емоційній залученості у стосунках [10, 38].

Для цілей та завдань нашого дослідження необхідно, таким чином, визначити поняття комунікативної цілі, стратегії і тактики.

У найзагальнішому вигляді стратегія розглядається як мистецтво планування будь-якої діяльності і керівництва нею, засноване на точних прогнозах щодо цілі, а тактика – як прийом, спосіб досягнення цієї цілі. Тому мовленнєву стратегію слід розуміти як сукупність мовленнєвих дій, спрямованих на вирішення загальної комунікативної задачі мовця. На наш погляд, *комунікативна стратегія* є поняттям ширшим за мовленнєву стратегію, яке включає не лише мовленнєві дії, а й увесь невербальний фон комунікації. Поняття *тактики* є родовим щодо поняття мовленнєвої стратегії, і, слідом за О. Іссерс, ми розуміємо її як одну чи декілька дій, які сприяють реалізації стратегії [7, 109-110].

В теорії мовленнєвих актів знаходимо відповідник поняттю комунікативна ціль – поняття ілокутивного акту як задуму, що міститься у висловленні. Дж. Серль описав п'ять ілокутивних цілей: *асертивна* (мовець презентує дійсний стан речей), *комісивна* (мовець бере на себе зобов'язання реалізувати виголошену лінію дій), *директивна*

(мовець намагається спонукати іншого до дії), *декларативна* (мовець реалізує бажаний стан речей завдяки вдалому виголошенню мовленнєвого акту), *експресивна* (мовець виражає почуття і ставлення) [14, 252-253]. На наш погляд, поняття «комунікативна ціль» корелює з бахтінським «мовленнєвим задумом» чи «мовленнєвою волею мовця», що визначає цілісний зміст висловлення (тобто, предмет висловлення, пов'язаний із попередніми висловленнями), його обсяг, межі та вибір жанрової форми, в якій буде розгортатися висловлення [1, 256].

Зрозуміло, що при незбігу комунікативних цілей мовців спілкування буде відбуватися невдало, існуватиме загроза конфлікту. Таку ж небезпеку може нести за собою «надягання» мовленнєвої маски одним із комунікантів. Мовленнєва маска – це особливий тип комунікативної стратегії, що ґрунтується на тимчасовому та ситуативному використанні чужого мовного образу, який мовець реконструює та привласнює з певною метою [8]. Дослідниця Н. Муравйова припускає, що перевірка ймовірності виникнення конфліктних ситуацій, пов'язаних з мовленнєвою поведінкою, з позиції адресанта йде так: 1) які стосунки встановляться між мною і адресатом у ході комунікації? 2) як я маю виразити власні думки при передачі їх адресату, щоб досягти своїх цілей і уникнути конфлікту? 3) як я можу виразити свою індивідуальність, чи маю враховувати індивідуальність мого співрозмовника? Адресат робить перевірку інакше: 1) як адресант виражає власні думки? 2) які стосунки складаються між нами в ході комунікації? 3) наскільки він проявляє свою індивідуальність і дає проявитися моїй? У реальній комунікації один і той же суб'єкт одночасно реалізовує обидві програми перевірок: адресат оцінює, як говорить адресант, і обдумує, які стосунки можуть і мають бути встановлені між ним і співрозмовником [11].

Звертаючись до проблеми кооперативного та конфліктного спілкування потрібно згадати про *комунікативну особистість*. Услід за І. Голубовською, ми трактуємо її як особистість, що проявляє себе у комунікації, обираючи та реалізуючи ту або іншу стратегію і тактику спілкування, використовуючи той або інший репертуар вербальних і невербальних засобів [3]. Не можна не згадати у цьому контексті і проблему *соціальної ролі*, тобто схваленого суспільством зразка поведінки, який відповідає конкретній ситуації спілкування і соціальному статусу особистості. Соціальна роль може бути обумовлена постійними або довготривалими характеристиками людини: статтю, віком, професією (роль батька, сина, слюсаря, студента) або може бути нав'язана ситуацією, в якій опиняється особистість (роль пасажира, пацієнта). *Соціальний статус*, своєю чергою, – це місце індивіда в ієрархії соціальної групи, що формально встановлюється або мовчазно приймається [4,141-142]. Ерік Берн, застосовуючи транзакційний аналіз для дослідження психологічного компонента спілкування, говорить про те, що мовленнєва поведінка особистості пов'язується із фундаментальними ролями: Дитина (носій ірраціонального начала у поведінці особистості), Батько (авторитарне начало) і Дорослий (раціональне начало), які виконуються мовцями в різних комунікативних ситуаціях [2].

Кооперація знаходить відображення і у вербальному оформленні інтенцій комунікантів. У цьому сенсі вона досліджувалася лінгвістичною прагматикою. Пол Грайс виділяв кооперацію як одну з універсальних конвенцій спілкування, які можуть

складати комунікативний кодекс. Між людьми, що вступають у комунікацію кооперація завжди природньо передбачається, тобто внесок кожного комуніканта має відповідати спільно прийнятій цілі спілкування. Вербальне спілкування буде здійснене вдало, за умови дотримання максими кількості (внесок кожного буде не меншим і не більшим, ніж необхідно), якості (внесок у спільну справу має бути щирим), відношення (на кожному кроці спільних дій внесок партнерів має бути доречним), способу (партнери демонструють суть їхнього внеску і долучаються до виконання певних дій з відповідною швидкістю). Іншими словами, інформація має подаватися у достатній кількості, бути правдивою, відповідати темі спілкування, бути викладена чітко і лаконічно [6, 222-224].

Робін Лакофф, Джон Ліч за основу кооперативної взаємодії приймають дотримання в першу чергу принципу ввічливості, який, на їх думку, ієрархічно підпорядковує собі принцип кооперації Грайса. Ліч виділяв постулат фактичності, великодушності, схвалення, скромності та симпатії. Лакофф постулювала своє правило так: «Виходь із того, що у спілкуванні з тобою беруть участь розумні люди, і вони не прагнуть вчинити шкоди». Дотримання принципу ввічливості створює середовище позитивної взаємодії, забезпечує сприятливий фон для реалізації комунікативних стратегій. Парадоксально, проте хоча ми говоримо із дуже близькими людьми ввічливо, ми часто можемо дозволити собі вираз на кшталт: «Ти що, зовсім здурів? Ану давай швидко!»

Дослідники комунікації констатують, що жодний момент спілкування не може відбутися без залучення певних стратегій ввічливості. Таким чином, принцип кооперації пояснює процес обміну інформацією, а принцип ввічливості стосується відносин у комунікації. Аспект цих відносин присутній у кожному відрізку кожної комунікації. Індивіди надзвичайно вразливі навіть до найменшого порушення у використанні стратегій ввічливості, притаманних даному контексту. Цікавий приклад подає тут М. Бергельсон, говорячи, що іноземці, які проживають у Росії, дивуються, коли незнайомі жіночки роблять їм зауваження з приводу того, що у холодну погоду їх діти не носять капелюшок. Тому стратегії ввічливості постають дуже актуальними проблемами у контексті міжкультурної комунікації. Ці стратегії є прикладом так званого принципу комунікативного контролю, що імплікує переконання мовця у правильності своєї комунікативної поведінки. Поняття комунікативного контролю дотичне до того, які цінності, стратегії та відношення керують поведінкою мовця.

Торкаючись питання поведінки людини у соціальній комунікації, І. Гофман у книзі «Презентація себе у суспільстві» пише про складне поняття «себе» (self) і «соціальне обличчя» (social face) людини. Наше self постійно прагне двох протилежних речей: залученості (людина як істота соціальна прагне почувати себе нормальною та бути частиною групи) та незалежності (людина хоче зберігати свою індивідуальність та свободу від обмеження іншими). Саме тому кожну комунікацію можна розглядати як небезпеку для нашого «self», тому що це завжди взаємодія з іншими, ми відчуваємо, що хтось протистоїть нам і ми прагнемо «зберегти обличчя» [5].

У процесі спілкування, кооперативного чи конфліктного, важливу роль відіграють і невербальні засоби комунікації. Серед іншого варто згадати про дистанцію, що обумовлена ступенем близькості комунікантів, їх соціальними ролями та ставленням одне до одного. Дистанція також впливає на сприйняття мовця оточуючими:

надто близька може відлякувати, надто далека – створити враження неввічливого ставлення. *Горизонтальна* дистанція може бути: 1) інтимна (відстань 15-40 см); 2) особиста (45-125 см); 3) соціальна (125-300 см); 4) публічна (400-700 см і більше) [15, 154]. *Вертикальна* дистанція – це соціальна відстань між людьми (це можуть бути люди, яких ми добре знаємо, знаємо трохи та зовсім незнайомі нам люди). Дотичним до цих понять є поняття *сили,* що позначає ієрархічні соціальні стосунки, які існують між комунікантами, наприклад відношення директор – працівник, батько – його маленький син [16].

Бачимо, що існує ряд аспектів, які має враховувати мовець, аби прогнозувати комунікацію і впливати на неї, тобто зреалізувати бажаний тип комунікативної взаємодії. Проте, як справедливо зауважує професор К. Сєдов, часто мовець до початку формування висловлювання не уявляє собі не лише шляху вербальної реалізації задуму, а й самого задуму і, навіть, – мотиву мовлення. Хід перетворення думки в слово постає перед нами як драматичний конфлікт між особистісними смислами і значеннями, які нав'язує мовцеві національна мова [13, 33].

Отже, процес взаємодії між людьми з приводу спільної діяльності передбачає появу комунікації. Залежно від типу взаємодії, який характеризується категоріями змісту та стилю, комуніканти обирають відповідні тактики (співпраці, протидії, компромісу, поступливості та уникання). Під конфліктом, як і під кооперацією, ми розуміємо вид спілкування, в основі якого присутні чи відсутні протиріччя у цілях комунікантів. Як і будь-яка діяльність, комунікативна поведінка описується у поняттях «ціль», «стратегія» і «тактика»; комунікант тут є «комунікативною особистістю» як мовець, що реалізує у комунікації не лише вербальні, а й невербальні засоби. Принцип кооперації, як природня складова взаємодії індивідів, пояснює процес обміну інформацією, а принцип ввічливості стосується відносин у комунікації. Серед невербальних аспектів, що впливають на процес і результат спілкування, важливо враховувати дистанцію (вертикальну і горизонтальну), соціальні ролі та статус мовців. Вивчення впливу цілей на обрання певної тактики на конкретному різномовному матеріалі складатиме наші подальші дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. – М.: Эксмо, 2013. – 576 с.
3. Голубовська І. О. Мовна особистість як лінгвокультурний феномен. // Studia Linguistica : збірник наукових праць. – Випуск І. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 141 с. – С. 25-33.
4. Горелов И. Н., Седов К. Ф. Основы психолингвистики. – М.: Лабиринт, 2001. – 304 с.
5. Гофман И. Представление себя другим в повседневной жизни. – М.: Канон-пресс-ц, 2000. – 304 с.
6. Грайс П. Логика и речевое общение. // Новое в зарубежной лингвистике. – 1985. – Вып. 16. – С.217-237.

7. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Изд. 5-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
8. Киселева Н. Ю. Коммуникативная стратегия «речевая маска» как способ самопрезентации в Интернет-коммуникации / Н. Ю. Киселева, К. Е. Титаренко. // Проблемы и перспективы языкового образования в XXI веке, 2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http:// vestnik.kuzspa.ru/articles/206.
9. Крысько В. Словарь-справочникпосоциальнойпсихологии. – Питер, 2003. – 416 с.
10. Мелибруда Е. Я – Ты – Мы. – М.: Прогресс, 1986. – 256 с.
11. Муравьева Н. В. Язык конфликта / Н. В. Муравьева. – М.: МЭИ, 2002. – 264 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dere.kiev.ua/library/muravyeva.
12. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий. – М.: Высшая школа, 1984. – 174 с.
13. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Монография. – М: Лабиринт, 2004. – 320 с.
14. Серль Дж. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – Вып. 18. – С. 242–263.
15. Baylon C., Mignot X. La Communication. – Ligugé, 1991. – 399 p.
16. Bergelson M. Understanding Russians: context of intercultural communication [Електронний ресурс] // Режим доступу: coursera.org.
17. Tomasello, Michael. Origins of human communication (Jean Nicod Lectures). – 2010. – MIT Press. – 408 p.

Стаття надійшла до редакції 21.04.2014 р.

Михайлец В. А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КООПЕРАТИВНОЕ И КОНФЛИКТНОЕ ОБЩЕНИЕ: ОБОБЩЕНИЕ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ БАЗЫ

В статье обобщены взгляды на кооперативное и конфликтное общение и лингвистические и экстралингвистические факторы, влияющие на успешный ход коммуникации. В контексте типологии взаимодействия между людьми в свете коммуникативной лингвистики определены понятия кооперации и конфликта, коммуникативной цели, стратегии и тактики, коммуникативной личности, социальной роли и статуса говорящих.

Ключевые слова: *кооперативное и конфликтное общение, коммуникация, конфликт, кооперация, типология взаимодействия между людьми.*

Mykhailets V., PhD Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

COOPERATIVE AND CONFLICT COMMUNICATION: GENERALIZING OF THE THEORETIC BASIS

The article summarizes various opinions on cooperative and conflict communication and linguistical and extra-linguistical factors which affect successful communicative process. In the context of typology of people interaction and in the light of communicative linguistics we generalize such concepts as cooperation and conflict, communicative goal, strategy and tactics, communicative personality, social role and status of speakers.

Keywords: *cooperative and conflict communication, communication, conflict, cooperation, typology of people interaction.*

УДК 811.161.2′42:004

Мяснікова В. В., магістрант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

АВТОМАТИЧНА ФОНЕТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕКСТУ

У статті комплексно розглянуто програму автоматичної фонетичної транскрипції та транслітерації українського тексту «TranSScripT». Особливу увагу приділено принципам роботи програми, яка забезпечує автоматичну фонетичну транскрипцію, транслітерацію та зворотну транслітерацію текстових масивів. Наголошено на унікальності дослідження та його теоретичному і прикладному значенні.

Ключові слова*: автоматичне опрацювання тексту, алгоритм, транслітерація, фонетична транскрипція.*

З прогресом у галузі інформаційно-комунікаційних технологій розвиваються і технології опрацювання мовлення, які реалізують пошуки у розв’язанні класичних проблем діалогу «людина – машина». У світовому науковому просторі такі технології часто спрямовані на широке коло користувачів і тому є популярними.

Такими є продукти технологій опрацювання усного (розпізнавання природного мовлення – Speech Recognition, синтез штучного мовлення – Speech Synthesis) та писемного мовлення (корпусна лінгвістика).

Аспект усномовленнєвого опрацювання втілюється, відповідно до розвитку персональних мобільних систем, у програмах голосового управління мобільними пристроями та віртуальних асистентах: *Siri* – помічник, розроблений для операційної системи iOS; *Microsoft Cortana* – помічник для пристроїв на платформі Windows Phone; *Google Now* – помічник від Google, *S Voice* – від Samsung). Усі вони працюють

на основі синтезатора штучного мовлення і є спрямованими на розпізнавання людського мовлення та адекватне реагування на нього у режимі реального часу: відповіді на запитання, пошук інформації, зміна налаштувань, запуск програмного забезпечення тощо. Зворотним процесом до розпізнавання мовлення є синтез мовлення, який досить успішно реалізується на базі синтезаторів мовлення Text-to-Speech, активно розроблюваних світовими IT-компаніями.

Другий аспект – опрацювання писемного мовлення (власне тексту) – забезпечується масивами текстів, укладеними у корпус. "Корпусні студії зосереджуються на аналізі природної мови в умовах реального функціонування з використанням комп'ютерних технологій на основі великих за обсягом, ретельно відібраних та впорядкованих текстових корпусів" [6, 548].

Корпус – «електронне зібрання текстів природної мови, впорядковане, організоване й оформлене певним чином, призначене для наукового та практичного вивчення мови» [1, 2]. Окрім власне текстових масивів він містить метатекстову інформацію, т. зв. розмітку, яка передбачає, що до звичного у нашому розумінні тексту додається певна формальна інформація шляхом вписування у класичний текст відповідних символів, за допомогою яких машина розуміє цей текст і може відповісти на питання щодо нього [3, 35]. Такою розміткою є морфологічне та синтаксичне анотування корпусу.

Мета нашого дослідження – створення унікального програмного забезпечення для автоматичної фонетичної транскрипції та транслітерації україномовного тексту – є перспективною з урахуванням обох аспектів сучасних прикладних лінгвістичних досліджень.

Актуальність теми безпосередньо пов'язана з тим фактом, що на сучасному етапі автоматичного опрацювання тексту необхідним є створення системи автоматичної фонетичної транскрипції для забезпечення фонетичного опрацювання тексту на рівні з автоматичним морфологічним, синтаксичним та семантичним аналізом тексту. Не менш важливим постає використання алгоритму автоматичної транскрипції у модулях лінгвістичного аналізу синтезаторів штучного мовлення та пов'язаних з ними програмних додатків, призначених для розв'язання лінгвістичних завдань.

Програма «TranSScripT» реалізована в інтегрованому середовищі розроблення з відкритим вихідним кодом NetBeans IDE (Integrated Development Environment) на платформі Java. «TranSScripT» транслюється в байт-код, що виконується віртуальною машиною Java (Java Virtual Machine) – програмою, що обробляє байтовий код, передає інструкції обладнанню і виступає інтерпретатором. Перевагою такого способу виконання програми є повна незалежність байт-коду від операційної системи та обладнання, що дозволяє створювати та використовувати Java-додатки на будь-якому пристрої, для якого існує відповідна віртуальна машина [6, 200]. Саме тому наша програма має можливість застосування не лише на стандартних та портативних персональних комп'ютерах за допомогою платформи Java, а і на телефонах, смартфонах, планшетах та інших пристроях, які підтримують цю технологію. У перспективі можливим є перенесення функціоналу програми на спеціальний веб-ресурс, що дозволить здійснювати фонетичну транскрипцію та транслітерацію за допомогою мережі Інтернет без встановлення програмного забезпечення на комп'ютер.

Графічний інтерфейс програми автоматичної транскрипції та транслітерації створено за допомогою бібліотеки JavaSwing, тому «TranSScripT» має вигляд додатка, типового для використовуваної операційної системи.

Головне вікно програми містить стандартні компоненти, такі як панель меню, кнопки згортання, регулювання розміру вікна та закриття програми.

Меню «Файл» дозволяє закрити програму; «Правлення» – копіювати, вирізати, вставити, виділити весь текст або текст окремих полів; «Довідка» – викликати довідку, яка містить коротку інструкцію для користувача та дані для зв'язку з розробниками програми.

Основними компонентами програми є поля введення тексту та виводу результату, кнопки «Результат», «Транскрипція», «Транслітерація», «Зворотна транслітерація», «Очистити». Остання використовується для очищення усіх полів (Рис. 1. Інтерфейс програми автоматичної фонетичної транскрипції та транслітерації українського тексту «TranSScripT»).

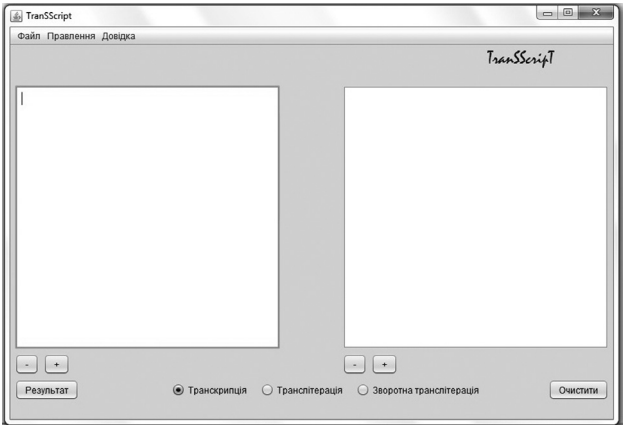

Рис. 1. Інтерфейс програми автоматичної фонетичної транскрипції та транслітерації українського тексту «TranSScripT».

Представлена нами програма містить широкі поля введення і виведення даних та смуги прокручування, за допомогою яких здійснюється навігація по полям при великому об'ємі тексту. Також у вікні наявні кнопки зменшення і збільшення розміру шрифту, який використовується у відображенні тексту, що робить користування програмою винятково зручним: великий текст можна зменшити для відображення максимальної кількості рядків без прокручування; маленький текст можна збільшити для комфортного перегляду.

«TranSScripT» здатний опрацювати 2147483647 символів, що, однак, не може не впливати на швидкість опрацювання тексту. Тому наразі нами проводиться процес перебудови програми та оптимізації її коду.

У поле введення може бути внесений лише український текст, що забезпечує автоматичну фонетичну транскрипцію та транслітерацію, та транслітерований латиницею український текст для зворотної транслітерації.

При вставленні або наборі тексту у поле введення користувач обирає модуль, у межах якого відбуватиметься опрацювання тексту («Транскрипція», «Транслітерація», «Зворотна транслітерація»). При натисненні кнопки «Результат» програма розбиває слова тексту на масиви. Формальне сприйняття тексту комп'ютером передбачає розуміння слова як сукупності графічних символів між пробілами.

Головний цикл програми аналізує оточення елементів масиву, порівнює кожний символ з попереднім, наступним і будь-яким символом, заданим алгоритмом на основі правил, та відповідно до них формує масив даних, який виводиться у поле результату.

За бажанням користувача програма може або очистити поля для введення іншого масиву тексту та, відповідно, нового циклу програми, або скопіювати результат за допомогою меню «Правлення»/контекстного меню у файл Microsoft Word. Застереженням при роботі з текстовим редактором є підтримка фонетичного шрифту ZRCola для повного відображення використовуваних символів.

На вибір користувача програма може здійснити транскрипцію, транслітерацію (українська-латинка) та зворотну транслітерацію (латинка-українська) українського тексту.

Фонетичний модуль програми «TranSScripT» є системою, на вхід якої подається графічний текст, що містить виключно символи алфавіту української мови та графічний символ межі між словами – пробіл. Опрацювання текстів проводиться автоматично, а це передбачає переведення тексту у фонетичне представлення за відповідними правилами транскрипції. Програма «TranSScripT» працює виключно з фонетичною транскрипцією, метою якої є «<...> якомога точніше передати вимову звуків з усіма її відтінками» [5, 174].

Наразі програма працює з такими змінами звуків, як:

1) акомодація:

а) лабіалізація;

б) назалізація;

в) палаталізація;

г) і-подібна артикуляція;

2) асиміляція:

а) за місцем творення;

в) за місцем і способом творення.

Вони алгоритмізуються за такими правилами:

1. Програма, здійснюючи дистрибутивний аналіз одиниць слова, визначає відповідності між літерами, комбінаціями літер та їх фонетичними еквівалентами.

2. Кожному звукові, позначеному на письмі, відповідає літера транскрипції з діакритичними знаками.

3. Запис береться у квадратні дужки: [поле].

4. Великі літери автоматично переводяться у прописні: *Марина* – [марина].

5. Пунктуаційні знаки речень передаються через позначки паузації»/» (для»,»), «//» (для».», «!», «?», «;», «:») та»///» (для «…», «?!», «?!.», «!!!», «?..» «!..»).

6. М'якість попереднього приголосного позначається як «‘», пом'якшеність – «’», подовження – «:».

7. М'який знак, літери *«я»; «ю»; «є»; «і»* позначають м'якість попереднього приголосного і у транскрипції визначають його діакритичні знаки.

7.1. Букви *«я», «ю», «є»* можуть позначати як один, так і два звуки. Два звуки *«я», «ю», «є»* позначають лише у трьох випадках:

1) коли вони стоять на початку слова: *яблуко* – [йаблуко]; *Єреван* – [йереван];

2) в середині слова після голосного: маяк – [майак], Аюдаг – [айудаг];

3) після апострофа і м'якого знака я, ю, є: *здоров'я* – [здоровйа], *Мольєр* – [мол'йер].

7.2. У випадку з пом'якшенням приголосних, яке позначають на письмі букви *«я», «ю», «є», «і»*, у транскрипції на м'якість або пом'якшеність вказують діакритичний знак м'якості [‘] або пом'якшеності[’]. Стосуються вони приголосного звука: *малюють* – [мал'уйут'].

7.3. До м'яких приголосних належать [д'], [т'], [з'], [с'], [ц'], [л'], [н'], [д͡з'], [р'], якщо вони стоять перед *«я», «ю», «є», «і»,* та [й]. Останній є виключно м'яким і не потребує діакритичного знаку м'якості.

7.4. Напівпом'якшеними стають: губні: [б'], [п'], [в'], [м'], [ф'], глотковий [г'], задньоязикові [х'], [ґ'], [к'], шиплячі [ж'], [ш'], [д͡ж'], [ч'] – у випадку, якщо вони стоять перед *«я», «ю», «є», «і»*.

8. *«Ї»* та *«щ»* завжди позначають два звуки: [йі] та [шч].

9. Африкати[д͡з] та [д͡ж] у транскрипції пишуться злито, над обома частинами африкати розташована з'єднувальна дужка. Однак у випадку зі збігом звуків [д] і [з] або [д] і [ж] на межі префікса і кореня дужка відсутня: [п'іджививити].

10. Буква *«в»* позначає звук [ў], а *«й»* – звук [ĭ] на початку слова перед приголосним: *вчора* – [ўчо́ра]; у середині слова перед приголосними та *«й»*; у кінці слова після голосного: *чайний* – [чаїниĭ].

11. Носові приголосні [м], [н], [н'] назалізують сусідні голосні як у прогресивному, регресивному, так і в обох напрямках одночасно: *а* – [ã], о– [х], *у*– [ỹ], *і* – [ĩ], *и* – [ũ], *е* – [ẽ]: *соната* – [сонãта].

12. М'які та пом'якшені приголосні впливають на артикуляцію сусідніх голосних *«а», «о», «у», «е»*, внаслідок чого останні набувають і-подібної артикуляції, що може реалізуватися в прогресивному, регресивному, обох напрямках одночасно: *Катя* – [ка• т'я], *лялька* – [л'•а•л'ка].

13. Приголосні звуки української мови регресивно лабіалізуються перед огубленими голосними [о], [у]: *капуста* – [кап°уста], *хуга* – [х°уга], *вухо* – [в°ух°о] [5, с.233-234].

Наприклад, словосполучення *«реалізується назалізація»* «TranSScripT» затранскрибує таким чином:

Реалізується назалізація→

→ [р][е][а][л][і][з][у][є][т][ь][с][я][_][н][а][з][а][л][і][з][а][ц][і][я]→

→[р][е][а•][л'][і][з°][у•][й•е][ц':][•а][_][н][ã][з][а•][л'][і][з][а•][ц'][і][й•а]

→[реа•л’із°у•й•е•ц’:•а нãза•л’іза•ц’ій•а] (Рис.2. Робота модуля фонетичної транскрипції).

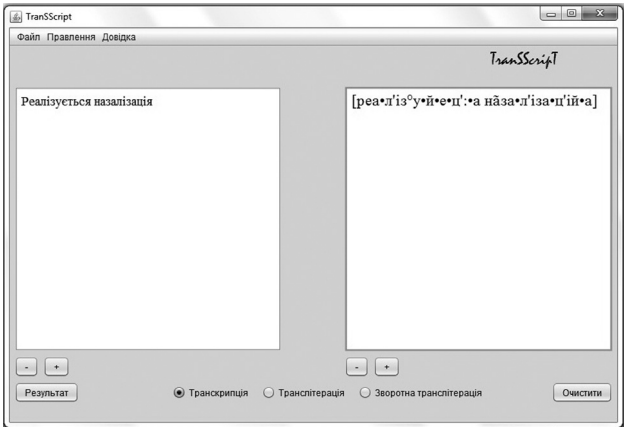

Рис.2. Робота модуля фонетичної транскрипції

Подальшій алгоритмізації підлягають інші види асиміляції приголосних у потоці мовленні (за дзвінкістю/глухістю, м’якістю/твердістю, способом творення) та зміни голосних, які залежать від наголосу.

Найістотнішою перешкодою автоматизації транскрипції є рухомий та вільний наголос української мови. Проблема може бути вирішена за допомогою підключення до програми бази даних, яка містить слова з наголосами та наразі розробляється. У даному випадку після введення тексту додатковий цикл програми шукатиме кожне слово у підключеній базі даних, після чого відбуватиметься стандартна процедура транскрипції. У випадку відсутності слова у базі програма запропонує користувачеві поставити наголос самостійно.

Транслітераційний модуль працює за таким же принципом, проте масиви містять не фонетичні символи та діакритичні знаки, а латинські відповідники кириличних літер українського алфавіту, пунктуаційні знаки та знак пробілу.

«TranSScripT» транслітерує словосполучення «в*еликий корпус текстів»* так:

Великий корпус текстів→

→[В][е][л][и][к][и][и][й][_][к][о][р][п][у][с][_][т][е][к][с][т][і][в]→

→[V][e][l][y][k][y][j][_][k][o][r][p][u][s][_][t][e][k][s][t][i][v]→

→*Velykyj korpus tekstiv*

Алгоритм автоматичної транслітерації та зворотної транслітерації, представлений у програмі, є своєрідним підсумком нашої роботи з різними стандартами транслітерації українського алфавіту, якими послуговуються у світі (BGN/PCGN (1965); ТКПН; Українська латинка; Науковий (традиційний); Науковий (ISO/R 9:1968); ISO 9:1995 (ГОСТ 7.79 А); ГОСТ 7.79-2000 Б; УКППТ 1996 (спрощений); ALA-LC;

Паспортний/КМУ 2010). Жодна з цих систем не задовольнила нас в аспектах повної зворотності, простоти символів та сумісності зі стандартним кодуванням.

Нами було внесено повне розрізнення позначень літер *і, й, и, ї* шляхом введення позначення літери *й* як *j*. Це допомогло вирішити проблему застосування лише двох латинських для відображення чотирьох українських літер. Також інновація торкнулася відображення м'якого знаку як символу пом'якшення попереднього приголосного: *тінь – tin'*, та апострофу, після якого голосні стали йотованими: *polumjia, solovji.*

Зворотна транслітерація створена з метою переведення українського тексту, записаного латиницею, у традиційне кириличне відображення. Її побудовано на основі обернення правил звичайної транслітерації:

Velykyj korpus tekstiv→

→[V][e][l][y][k][y][j][_][k][o][r][p][u][s][_][t][e][k][s][t][i][v]→

→[В][е][л][и][к][и][й][_][к][о][р][п][у][с][_][т][е][к][с][т][і][в]→

→*Великий корпус текстів*

Особливість створеної нами системи транслітерації полягає у повній її зворотності та використанні єдиного діакритичного символу (апострофу), що дозволяє уникнути несумісності кодування та неправильного відображення транслітерованого тексту у мережі Інтернет та у текстових редакторах. Згодом наша система транслітерації стане доступною для загального користування на спеціальному сайті www.translitera.ua.

Як будь-яке програмне забезпечення автоматичного опрацювання тексту, програма «TranSScripT» допускає помилки, які мають мовну і технічну природу.

Мовний аспект помилок пов'язаний із тим, що, по-перше, на сучасному етапі комп'ютер не в змозі забезпечити опрацювання людського мовлення так, як може його здійснити досвідчений фахівець-лінгвіст, що є проблемою і галузі штучного інтелекту в цілому; по-друге, мовлення є динамічним процесом, у якому функціонування одних використовуваних одиниць впливає на функціонування інших, що важко формалізувати адекватно.

Технічний аспект помилок виникає як наслідок взаємодії великої кількості умовних операторів програми, на яких вона побудована. Якщо модулі транслітерації та зворотної транслітерації реалізовані найпростішими правилами *«якщо…, то…»*, які передбачають графічний знак на вході і відповідний графічний знак на виході, що виключає різночитання, то модуль транскрипції відображає важко передбачувані для машини комбінації знаків, взаємодія яких у синтагматичному плані може призводити до втрати фонетичних символів.

Так, поширеною помилкою фонетичного модуля «TranSScripT» була втрата символу і-подібної артикуляції, якщо у суміжних символах представлено більше, ніж два діакритичних знаки: [трãнскриб°ув□н':□]. Як видно з прикладу, наявність чотирьох фонетичних символів підряд спричинило відсутність знаків і-подібної артикуляції перед та після *н* [□н':□]. Наразі проблему вирішено ієрархічною оптимізацією коду.

На наступному етапі ми плануємо запровадити можливість обмеженого ручного редагування тексту, що дозволить вдосконалити його опрацювання.

Теоретичне значення нашого дослідження безпосередньо стосується внеску у дослідження галузі штучного інтелекту, а саме – автоматичного опрацювання тексту, аналізу та синтезу мовлення. **Практичне значення** полягає у тому, що програма «TranSScripT» є надзвичайно корисною для науковців, які займаються проблемами автоматичного опрацювання мовлення та корпусної лінгвістики; лінгвістів при роботі з масивами діалектологічних записів та укладанні «Корпусу діалектних текстів української мови»; викладачів та студентів при вивченні курсу фонетики та суміжних дисциплін. Можемо з упевненістю стверджувати, що наше дослідження виводить можливості комп'ютерного опрацювання українського тексту на новий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дарчук Н. П. Навчальна програма з дисципліни «Корпусна лінгвістика: проблеми, методи, перспективи»/ Дарчук Н. П. – 2013. – 10 с.
2. Демська-Кульчицька О. М. Базові поняття корпусної лінгвістики / Демська-Кульчицька О.// Українська мова. – 2003. – № 1. – с. 40-45.
3. Демська-Кульчицька О. М. Що таке корпус текстів? / Демська-Кульчицька О.// Культура слова. – 2004. – № 64. – с. 35-38.
4. Демська-Кульчицька О. Основи національного корпусу української мови: монографія / О. Демська-Кульчицька. – К.: ІУМ НАНУ, 2005. – 218 с.
5. Мяснікова В. В., Стенка П. В. Лінгвістичні засади створення алгоритму автоматичної транскрипції і транслітерації українського тексту // Мова, свідомість, художня творчість, інтернет у дзеркалі сучасних філологічних студій. – Київський університет, 2013. – с. 230-237.
6. Шапошникова І. Сучасна українська літературна мова. Фонетика і фонологія. Орфоепія. Графіка і орфографія / Шапошникова І., Гайдученко Г. – Херсон, 2001. – 58 с.
7. Седжвик Р. Алгоритмы на Java / Седжвик Р., Уэйн К. — 4-е изд. — М.: Вильямс, 2012. – 848 с.
8. Conrad S. Will Corpus Linguistics Revolutionize Grammar Teaching in the 21st Century? / S. Conrad // Tesol Quartely – 2000. – № 34. – P. 548-560.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2014 р.

Мясникова В. В., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев

АВТОМАТИЧЕСКАЯ ФОНЕТИЧЕСКАЯ ТРАНСКРИПЦИЯ И ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ УКРАИНСКОГО ТЕКСТА

Статья посвящена комплексному рассмотрению программы автоматической фонетической транскрипции и транслитерации украинского текста «TranSScripT». Особое внимание обращается на принципы работы программы, которая обеспечивает автоматическую фонетическую транскрипцию, транслитерацию и обратную транслитерацию текстовых массивов. Подчеркивается уникальность исследования и его теоретическое и прикладное значение.

***Ключевые слова**: автоматическая обработка текста, алгоритм, транслитерация, фонетическая транскрипция.*

V. Miasnikova, Student,
Institute of Philology Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE AUTOMATIC PHONETIC TRANSCRIPTION AND TRANSLITERATION OF THE UKRAINIAN TEXT

The article is devoted to a complex review of the program of the automatic phonetic transcription and transliteration of the Ukrainian text «TranSScripT». Particular attention is paid to the principles of the program, which provides automatic phonetic transcription, transliteration and inverted transliteration of the text. The uniqueness of the research, its theoretical and practical value are emphasized.

***Keywords**: algorithm, automatic text processing, phonetic transcription, transliteration.*

УДК 811.581´367.628

Нестеренко О. О., викл.,
Київський національний лінгвістичний університет

ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВИГУКІВ СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ

У цій статті розкрито проблему синонімічних зв'язків вигуків сучасної китайської мови. Розглянуто питання синонімічної диференціації, особливостей побудови синонімічних рядів вигукових одиниць, а також моделі формування синонімічних пар.

***Ключові слова**: вигук, сучасна китайська мова, синонімія, синонімічна модель.*

Одиниці мовлення не існують ізольовано, а поєднуються відношеннями спорідненості та протиставлення, лексико-семантичними зв'язками, зокрема синонімічними, що утворюють цілісний комплекс.

Існує два підходи до визначення синонімів: власне семантичний та операційно-семантичний. Згідно з першим синоніми визначаються як слова, що мають одне й те саме лексичне значення, але відрізняються відтінками (В. Гумбольдт [8], О. О. Потебня [8], А. О. Брагіна [3]). Прихильники другої концепції пропонують вважати синонімами лише такі слова, відмінності між якими можуть нейтралізовуватися (нейтралізація семантичних відмінностей синонімів) (Ю. Д. Апресян [1], Д. Н. Шмельов [13]). Ряд цінних зауважень щодо синонімічних характеристик вигуків викладають О. О. Шахматов [12], В.В. Виноградов [4], А. І. Германович [5], хоча спеціально це питання не вивчалося.

У статті робиться спроба осмислити синонімію як певний специфічний вид відношень між знаками мовної системи, що входить до більш загального роду відношень – функціональної еквівалентності.

Потреба у розкритті особливостей семантичної кореляції, зокрема синонімічних відношень, вигуків сучасної китайської мови підкреслює **актуальність** цієї статті.

Як відомо, визначальною характеристикою вигуків є їх здатність виражати емоції та почуття, не називаючи їх, а вибір вигукової одиниці обумовлюється інтенцією мовця. Добір синонімів в цьому випадку у сучасній китайській мові обумовлено самою природою цього класу слів та їх суттєвими частиномовними ознаками.

Мета цього дослідження – з'ясувати типи синонімічних зв'язків вигуків сучасної китайської мови, що обумовлює **завдання** статті, які полягають у визначенні особливостей синонімічної диференціації вигуків, виокремленні характерних ознак для опису семантичних відмінностей між вигуками-синонімами, окресленні особливостей побудови синонімічного ряду вигуків, наведенні моделей формування синонімічних пар.

У словнику лінгвістичних термінів О. О. Селіванової синоніми означуються як "розбіжні за значенням і написанням лексеми одного частиномовного статусу або одиниці переважно одного мовного рівня (морфеми, граматичні форми, синтаксичні конструкції, фразеологізми) із близькими чи тотожними значеннями" [10; 540]. Таким чином, синонімами слід вважати слова, які а) належать до однієї частини мови і б) настільки близькі за значенням, що адекватне використання у мовленні потребує точних знань про їхні семантичні особливості.

В. Н. Циганова, спираючись на відмінності в семантиці і стилістичному забарвленні, виділяє три найбільш загальні групи синонімів: 1) семантичні, 2) стилістичні, 3) семантико-стилістичні.

Семантичні синоніми – це стилістично нейтральні слова, що відрізняються один від одного відтінками основного, загального для кожного з них значення. Основне призначення семантичних синонімів у мові – служити засобом точного виразу думки в кожному окремому випадку мовного вживання.

Стилістичні синоніми – це слова, тотожні за своїм значенням і різні за стилістичним забарвленням. Те або інше слово ми визначаємо як стилістичний синонім при зіставленні з відповідним стилістично нейтральним словом, тому в кожній парі стилістичних синонімів або у ряді неодмінно буде слово стилістично нейтральне.

Семантико-стилістичні синоніми – це слова та їх еквіваленти, що позначають одне і те саме явище об'єктивної дійсності і розрізняються не тільки стилістичним забарвленням, але й відтінками загального для кожного з них значення [11; 67-80].

Розглянувши цю класифікацію в контексті вигуків сучасної китайської мови, ми зробили висновок, оскільки стилістично вигуки є притаманними розмовному стилю, що вигукам притаманна семантична та семантико-стилістична синонімія, і про якусь виключно стилістичну диференціацію тут не може йти мови.

Слід зазначити, що, попри розбіжності у тлумаченні явища синонімії, дослідники підкреслюють необхідність чіткого розрізнення плану мови та плану мовлення. Оскільки слово як одиниця мови вказує не лише на об'єкт, а й на мовця, реципієнта, а подекуди і на контекст, то проблему синонімії слід розглядати як з точки зору

семантики (план мови), так і з огляду на прагматичні характеристики знаку (план мовлення) [1; 56]. При визначенні суті синонімії в системі вигуків сучасної китайської мови слід орієнтуватися як на явище паралельності вживання різних вигукових (емоційних) одиниць на позначення одного й того самого змісту, так і на застосування комплексу критеріїв трьох основних аспектів семіотики: семантики, синтактики та прагматики.

Як і в інших мовах, у китайській синоніми можуть бути *абсолютними (*等义词*)* та *відносними (*近义词*)* [19; 3-10].

Абсолютні синоніми повністю співпадають за значенням, їм притаманна функціонально-стилістична ідентичність. Вони не вирізняються за значенням слова, способом використання та приналежністю до стилю, лише відмінні за частотою вживання. Серед вигуків сучасної китайської мови є абсолютними синонімами, наприклад, такі:

哎呀 [āiyā] та 啊呀 [āyā] – вигуки, що виражають реакцію на певну негативну подію. Абсолютна синонімія виникла внаслідок поширення діалектичної форми 啊呀[āyā].

哈 [hā] та 啊 [à] – вигуки, що виражають радість внаслідок початку або завершення певної ситуації.

Відносні синоніми – це слова, значення яких співпадають лише частково. Для цих лексичних одиниць характерним є частковий збіг словникових дефініцій, тобто не усі елементи денотативного значення однієї лексичної одиниці збігаються з елементами денотативного значення іншої одиниці. Оскільки вигуки характеризуються не за денотативним значенням, а за експресивністю, нам варто говорити про частковий збіг їх емоційного навантаження.

Під час аналізу вигукових одиниць сучасної китайської мови очевидним стає те, що більш притаманним для них є явище відносної синонімії, оскільки вигуки зазвичай передають емоції з певними відтінками й ступенем інтенсивності. Наприклад:

Вигуки 哟 [yào] та 哎哟 [āiyào] виражають здивування, суміжне з проявом невдоволення (значення “可不得了” – “не може бути”), однак вигук 哎哟 [āiyào] має більш виражену конотацію здивування (на межі з розчаруванням) [20; 370].

Вигуки 嗯 [ńg] та 欸 [èi] виражають згоду, однак вигук 欸 [èi] є реакцією на наказ.

У контексті вигуків сучасної китайської мови можна виділити особливий клас синонімів, існування якого обумовлене характером ієрогліфічної писемності й своєрідністю нормативної сполучуваності ініціалей та фіналей. Цей специфічний клас синонімів можна віднести до *омонімічної синонімії*, яка характеризується збігом у звучанні та значенні вигукових одиниць, але відмінністю у ієрогліфічному записі. Наприклад:

喔 [ō] та 噢 [ō] – вигуки, які виражають емоцію, що реципієнт зрозумів певну інформацію (значення “明白了” – “зрозумів”).

唉 [ài], 嗳[ài] – вигуки, які виражають покаяння.

Подані вище пари вигуків не відрізняються за звучанням та семантичним навантаженням, однак на письмі позначаються різними ієрогліфами.

Традиційно, сукупність одиниць мови, співвідносних між собою при позначенні тих самих явищ, предметів, ознак, дій, називається *синонімічним рядом*. Під час

аналізу синонімічного ряду прийнято виділяти головне, стрижневе слово, яке зазвичай є найбільш ємким у смисловому сенсі [7; 130]. Однак, серед вигуків китайської мови неможливо виділити основне слово синонімічного ряду, оскільки немає вигуку, який би передавав головне значення емоції. Тому, синонімічні ряди, які формують вигуки об'єднуються за їх семантичним значенням у групі, без виділення домінанти. Варто також згадати, що вигуки, здебільшого, притаманні розмовному мовленню, а отже – доцільно розташовувати їх у синонімічних рядах з огляду наростання від нейтрального до найвищого ступеня емоційного забарвлення. Наприклад: 哟 [yāo], 呦 [yōu], 啊哈 [āhā], 啊呀 [āyā], 哎呀 [āiyā], 嗳呀 [àiyā], 啊唷 [āyō], 嗳哟 [àiyāo], 噫噓嘁 [yīxūxī]. Ці вигуки передають відчуття болю мовцем, однак мають різний ступінь емоційної забарвленості. Так, у поданому синонімічному ряду найбільш «стриманими» вигуками пережитого болю є 哟 [yāo] та 呦 [yōu]. Далі подано по наростаючій вигуки з більшими виражальними властивостями аж до найбільш емоційно забарвлених – 嗳哟 [àiyāo] та 噫噓嘁 [yīxūxī].

Вигуки, які виражають запит: 嗯 [ńg], 吁 [xū], 呣 [mǔ], 咳 [hāi], 嘿 [hēi], 喂 [wèi]. У цьому синонімічному ряду вигуки 嘿 [hēi] та喂 [wèi] мають найсильніший ступінь емоційного навантаження .

Вигуки, які виражають невдоволення: 吓 [hè], 噷 [hm], 阿 [ǎ], 啊呀 [āyā], 阿嗄 [àá], 哎 [āi], 哎呀 [āiyā], 嗐 [hài], 嚄咸 [huōyu].

Слід зазначити, що синонімічний ряд є синхронним явищем, характерним одному часовому періоду, та потенційно безмежним. Абсолютні синоніми (точні синоніми) семантично не відрізняються, тому синонімічний ряд не має внутрішньої структури [3; 65-70].

Пари та ряди слів часто трактуються як синоніми, що відрізняються один від одного відтінками значень. Існує два діаметрально протилежних погляди на термін «відтінок значення». На думку одних вчених, це поняття антинаукове (Ю. Д. Апресян [1], С. Г. Бережан [2]), а на думку інших, «відтінок значення» – провідна особливість та характеристика синонімів (А. О. Брагіна [3]). На наш погляд, проблема забарвлення переходить з проблеми кількісної оцінки синонімів у проблему якісної характеристики одиниць синонімічного ряду. Синонімічний ряд дозволяє передати градацію у вираженні думки, почуттів, у характеристиці сутностей та явищ. Синоніми поєднані близькістю значень, але у їх функціонуванні провідну роль відіграють диференційовані відтінки значень.

Враховуючи особливості системи вигуків сучасної китайської мови, характерними *ознаками для опису семантичних відмінностей між вигуками-синонімами є*:

- *ступінь інтенсивності*. Наприклад: вигуки 噫 [yì], 哎哟 [āiyō], 呜呼 [wūhū], 呜呜 [wūwū], 呜噎 [wūyē], 呜嘑 [wūhū]. Ці вигуки виражають почуття пережитого горя, однак відрізняють за ступенем інтенсивності, глибини емоції. Так, вигук 噫 [yì] може вказувати на те, що з мовцем трапилася якась негативна ситуація, однак вона не є надзвичайно важливою, а вигук 呜嘑 [wūhū] передає стан глибоких переживань.

- *характер* (причини виникнення емоції). Наприклад: вигуки 啊哈 [āhā], 啊唷 [āyō], 哎呀 [āiyā] та вигуки 嘿 [hēi], 嗬 [hē], 嚄 [huō], 喔唷 [ōyō], 喔嚄 [ōhuò]. Всі вони

передають здивування, однак перша група слів виражає здивування внаслідок певних негативних подій, а друга група – внаслідок позитивних ситуацій.

мотивація. Наприклад: вигуки 啊 [à], 唉 [āi], 嗷 [áo], 欸 [èi], 嗯哪 [ňgna], 噫嘻 [yīxī] виражають згоду, однак вигуки 啊 [à],嗯哪 [ňgna],噫嘻 [yīxī] виражають згоду мовця з позицією співрозмовника, його пропозицією, а вигуки 唉 [āi], 嗷 [áo], 欸 [èi] зазвичай використовуються у відповідь до певного наказу або ж вказівки особи, яка є старшою або має вищий професійний статус.

Вигуки 啊 [á], 嗯 [ňg], 噢 [ǎo], 喂 [wèi] виражають запит, однак саме вигук喂 [wèi] використовується під час телефонної розмови, вигуки 嗯 [ňg], 噢 [ǎo] вказують на те, що мовець чекає на відповідь. Вигук啊 [á] може вказувати на перепитування або бажання почути інформацію ще раз.

відношення. Наприклад: вигуки 哎哟 [āiyō] та阿 [ē] виражають кепкування, однак вигук 哎哟 [āiyō] має більш специфічне значення, яке вказує на те, що мовець іронізує над співрозмовником.

Слід підкреслити і той факт, що, зазвичай не слова, а окремі значення можуть мати синонімічні зв'язки один з одним. Таким чином у синонімічні ряди об'єднуються як синоніми не слова, а окремі ЛСВ[1] слів, кожний з яких відповідає одному певному значенню слова.

С. Г. Бережан поділяє синоніми на: 1) повні синоніми (лексичне значення двох слів повністю співпадає) та 2) часткові синоніми. Останні, у свою чергу, поділяються на а) значення слова в цілому співпадає з одним семантичним варіантом (ЛСВ) багатозначного слова, б) одне значення багатозначного слова співпадає з одним значенням багатозначного слова [3; 81-82].

Згідно з цією класифікацією доцільно виділити *моделі синонімів*, які утворюють вигуки:

I. Два вигуки (E_1, E_2) моносемічні (E_1 має значення s^1 , E_2 має значення s^2) і їх значення співпадають ($E_{1=}$ E_2, тобто $s^1= s^2$). Наприклад:

吓 [hè] – вигук, що виражає невдоволення.

嗐 [hài] – вигук, що виражає невдоволення (зі забарвленням жалю).

Ці вигуки є однозначними й утворюють пару відносних синонімів.

II. Два вигуки (E_1, E_2) полісемічні (ЛСВ вигуку E_1 складають множину $\{s_1^1, s_2^1, s_3^1 \dots s_n^1\}$, а ЛСВ вигуку E_4 – множину $\{s_1^2, s_2^2, s_3^2 \dots s_n^2\}$ і всі ці ЛСВ співпадають ($E_1 = E_2$ або $s_1^1, s_2^1, s_3^1 \dots s_n^1 = s_1^2, s_2^2, s_3^2 \dots s_n^2$). Наприклад:

Вигуки 喂 [wèi] та 嗯 [ńg] мають по два значення:

а) оклик (звернення),

б) ініціювання відповіді або реакції співрозмовника.

Обидва ЛСВ вигуків співпадають і утворюють синонімічні пари.

III. Один вигук (E_1) моносемічний, а другий (E_2) – полісемічний ($s^2 = s_1^2, s_2^2, s_3^2 \dots s_n^2$). Значення моносемічного вигуку співпадає лише з одним із ЛСВ другого ($E_1 = E_2$ в значенні s_n^2 або $s^1 = s_n^2$). Наприклад:

吁[xū] – вигук, що виражає здивування (із забарвленням жалю).

---

[1] ЛСВ – лексико-семантичний варіант

啧[zé] –вигук, що 1) виражає захват,

2) виражає здивування (із забарвленням жалю).

Моносемічний вигук 吁[xū] утворює синонімічну пару з одним з ЛСВ вигуку 啧[zé].

IV. Два вигуки (E_1, E_2) полісемічні і один ЛСВ першого співпадає з одним ЛСВ другого. Отже E_1 в значенні s_n^1= E_2 в значенні s_n^2 при нетотожності всіх решти ЛСВ. Наприклад:

Слово 嚄 [huō], [huò] має значення:

1. о, ого-го (виражає здивування),

2. ох, ах (вигук,що виражає невдоволення мовця).

Слово 噫 [yì] має значення:

1. ох, ах (виражає невдоволення),

2. ой (передає почуття болі),

3. дієсл. зітхати, стогнати.

Два слова 嚄 [huō], [huò] та 噫 [yì] є полісемічними і лише по одному ЛСВ кожного з них утворюють синонімічну пару.

V. Два вигуки (E_1, E_2) полісемічні і декілька ЛСВ першого співпадають з декілька ЛСВ другого. Отже, E_1 в значенні $s_1^1 \ldots s_n^1 = E_2$ в значенні $s_1^2 \ldots s_n^2$ при нетотожності решти ЛСВ. Наприклад:

Слово 嘿 [hēi] має значення:

1. гей (оклик, вигук радості),

2. ну-у, ну ось (виражає вдоволення),

3. ах, ой (вигук здивування, співчуття).

Слово 嗨 [hāi] має значення:

1. о, так, еге-гей (вигук радості, часто зустрічається в піснях),

2. ой (виражає почуття тривоги, боязні),

3. о, ой, ах (вигук здивування, співчуття).

Очевидним є те, що два ЛСВ вигуку 嘿 [hēi] співпадає з двома ЛСВ вигуку 嗨 [hāi], а решта ЛСВ не споріднені.

Отже, вигуки сучасної китайської мови характеризуються синонімічними зв’язками у межах цієї частиномовної системи. Для цих лексичних одиниць притаманна семантична та семантико-стилістична синонімія, а також поділ на абсолютні та відносні синоніми. Для вигуків китайської мови властиве особливе явище – омонімічна синонімія (збіг у звучанні та значенні двох одиниць, але відмінність у графічному зображенні). Для побудови синонімічного ряду цих одиниць характерна відсутність основного слова та градація від найменш емоційно забарвленого вигуку до вигуку з найсильнішим ступенем прояву емоції. Виділено ознаки для опису семантичних відмінностей між вигуками-синонімами: ступінь, характер, мотивація, відношення. З точки зору синонімічності ЛСВ вигукових одиниць виділено п’ять моделей формування синонімічних пар.

Перспективу дослідження вбачаємо у дослідженні інших системних відношень, у які вступають вигуки китайської мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян . – М.: Наука, 1974. – 367 с.
2. Бережан С. Г. Семантическая эквивалентность лексических единиц / С. Г. Бережан. – Кишенев, 1973. – 372 с.
3. Брагина А. А. Синонимы в литературном языке / А. А. Брагина. – М.: Наука, 1986. – 126 с.
4. Виноградов В. В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов. – М.: Учпедгиз, 1947. – 784 с.
5. Германович А. И. Междометия русского языка. / А. И. Германович. – К.: Нова книга, 1966. – 170 с.
6. Гнатюк А. В. Дослідження синонімічного ряду на позначення сумніву [Електронний ресурс] / А. В. Гнатюк // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна . – 2009. – Вип. 11. – С. 177-182. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nznuoaf_2009_11_31.pdf .
7. Горелов В. И. Лексикология китайского языка / В. И. Горелов. – М.: «Просвещение», 1984. – 212 с.
8. Гумбольдт В. Избранные труды по общему языкознанию / В. Гумболбдт. – М.: Наука, 1984. – 397 с.
9. Потебня А. А. Из записок по русской граматике / А. А. Потебня. – М.: Наука, 1958. – 536 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Циганова В. Н. Синонимический ряд (на материале глаголов современного русского языка) / В. Н. Циганова. – М.: Наука, 1966. – 164 с.
12. Шахматов А. А. Из трудов А. А. Шахматова по современному русскому языку / А. А. Шахматов. – Москва: Учпедгиз, 1952. – 217 с.
13. Шмелев Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики (на материале русского языка) / Д. Н. Шмелев. — М. Прогресс, 1973. – 280 с.
14. Cross-Linguistic Semantics / Edited by Cliff Goddard. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008. – 356 p.
15. Kreidler C. W. Introducing English semantics / Charles W. Kreidler. – New York: Routledge, 1998. – 332 p.
16. 陈建民. 常用同义词辨析. – 北京: 商务印书馆出版, 1971. – 351 页.
17. 高清赐. 同义词和反义词. –上海: 商务印书馆出版, 2001. – 155 页.
18. 汉俄词典 Китайско-русский словарь / [авт.-уклад. Ся Чжунь-и]. – М.: «Вече», 2008. – 1250 с.
19. 现代汉语词典。修订本 / 中国社会科学院语言研究所词典编辑室编。– 北京: 商务印书馆出版, 1996. – 1722 页.
20. 赵元任。汉语口语语法. – 北京: 商务印书馆出版, 1979. – 380 页.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2014 р.

Nesterenko O., Instructor,
Kyiv National Linguistic University

SPECIFIC FEATURES OF SYNONYMOUS DIFFERENTIATION OF INTERJECTIONS IN MODERN CHINESE

This article deals with the problem of synonymic relations between interjections in Modern Chinese. Problems of synonymic differentiation, specific characteristics of synonymous row of interjections and models of synonyms are analyzed.

Key words*: interjection, Modern Chinese, synonymy, synonymous model*

Нестеренко О. О., препод.,
Киевский национальный лингвистический университет

ОСОБЕННОСТИ СИНОНИМИЧЕСКОЙ ДИФЕРЕНЦИАЦИИ МЕЖДОМЕТИЙ СОВРЕМЕННОГО КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА

В статье раскрыты синонимические отношения междометий современного китайского языка. Рассмотрены вопросы синонимической дифференциации, особенности построения синонимических рядов междометий, а также модели формирования синонимических пар.

Ключевые слова: *междометия современного китайского языка, синонимия, , синонимическая модель.*

УДК 811.161.2’01 “16”

Олешко Ю. Л., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ПРОПОВІДІ XVII СТ.

У статті розглядаються комунікативні стратегії і тактики як обрані мовцем шляхи досягнення певної інтенції. Проаналізовано стратегічну організацію староукраїнських проповідницьких текстів XVII ст. на Різдво і Великдень.

Ключові слова: *комунікативні стратегії і тактики, стратегічна організація тексту, староукраїнська мова XVII ст., стародруковані й рукописні казання.*

Вивчення комунікативних стратегій впливу і тактик їхньої реалізації не є новим словом у мовознавчій науці. Поява такого напрямку пов’язана з розвитком лінгвістики тексту, а саме з іменами Т. ван Дейка, В. Кінча, В. Дем’янкова, О. Іссерс,

Ф. Бацевича та ін. Прикладне вивчення комунікативних стратегій і тактик вже відбувалось на матеріалі проповідей, проте до уваги бралися переважно сучасні тексти (Г. Савін [2009], А. Салахова [2006], М. Смирнова [2014], М. Ділай [2012]). Зважаючи на це, дослідження історичних текстів у зазначеному аспекті має свою новизну. З метою досягнення цілісності комунікативно-когнітивного дослідження староукраїнських проповідей XVII ст. вагомим є аналіз комунікативних стратегій і тактик, використовуваних проповідниками.

Незважаючи на чисельність робіт, пов'язаних із виченням стратегічної організації тексту, термінологічний апарат розроблений недостатньо, тому серед науковців немає одностайності щодо дефініцій і класифікацій у цій галузі. З позицій прагмалінгвістики стратегія визначається як «сукупність мовленнєвих дій» і відповідає ілокутивному компоненту [Труфанова 2001, 58]. Представник комунікативного напрямку уточнює дефініцію – «стратегія мовленнєвого спілкування», яка є оптимальною реалізацією інтенцій мовця щодо досягнення мети спілкування, тобто контроль і вибір дієвих ходів спілкування і гнучкої їх видозміни в конкретній ситуації [Бацевич 2004, 133]. В межах когнітивістики стратегія визначається як «усвідомлення ситуації в цілому, визначення напрямку розвитку і організація впливу» [Веретенкина 2001, 178]. Найдоречнішою вважаємо дефініцію О. Іссерс, яка розглядає стратегію як комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативних цілей [Іссерс 2008, 54], а тактику – як одну або декілька дій, що сприяють реалізації стратегії.

У такий спосіб вибудовується ієрархія комунікативних одиниць: комунікативна інтенція – комунікативна стратегія – комунікативна тактика. Крім цього, деякі мовознавці оперують термінами «комунікативний хід» [Родичева 2002] та «комунікативні техніки», які часто виступають як синонімічні. Однак вони залишаються поза межею нашою уваги, оскільки вони є значущими в діалогічному мовленні, коли можна простежити їхню ефективність через реакцію спірозмовника. Натомість специфіка проповіді полягає у тому, що в більшості випадків мовець діє відповідно до продуманого сценарію, дотримується заготовленої стратегії щодо втілення свого комунікативного плану, лише змінюючи певні ходи. Такі відмінності (акцентуаційні, динамічні, жестикуляційні) не є зафіксованими на папері, оскільки змінюються щоразу під час виголошення проповіді. Загальнопроповідницька комунікативна стратегія спрямована на формування когнітивної бази адресата відповідно до православної християнської доктрини. Однією з цілей будь-якого зразка проповіді є переконання, але воно принципово відрізняється від примусу і маніпуляції, оскільки залишає за людиною право вибору [Мечковская 1998]. Проповідник, з риторичного погляду, відрізняється від оратора (наприклад, полеміста) тим, що, з одного боку, там само, як оратор, є мовцем, але з іншого боку, він – слухач свого Бога. Відповідно його думки й слова належать не лише йому – вони підпорядковані віровченню, тому казнодія має на меті не нав'язати свою думку, а наблизити реципієнта до Бога.

Щодо класифікації комунікативних стратегій у проповіді, то найповніше їх представлено сучасним лінгвістом К. Бобирєвою, яка виділяє три групи стратегій: організуючі, виокремлювальні і об'єднувальні. Організуючі (комунікативна і власне організуюча) належать до загальнодискурсивних стратегій, як і об'єднувальні, до яких

зараховують пояснювальну, оцінкову, контролювальну, закликову, стверджувальну і стратегію співпраці. Група виокремлювальних стратегій, які є вузькодискурсивними (в нашому випадку – релігійними), охоплює молитовну, сповідальну й обрядову [Бобырева 2007].

Оскільки староукраїнські проповідницькі XVII ст. є тематично розмаїтими, у цьому дослідженні ми обмежили коло джерел до святкових проповідей на Різдво і Великдень, а саме тексти зі стародруків «Ключ розуміння» І. Галятовського, «Огородок Марії Богородиці» А. Радивиловського, «Труби словес проповідних» Л. Барановича, а також двох анонімних рукописних збірників першої половини XVII ст. Розгляньмо стратегічну організацію названих текстів і використовувані тактики у зв'язку з комунікативними інтенціями мовця.

У «Казані второму на Воскр(с҃)ніє Хв҃о» (Гал., 92зв. – 99зв.) І. Галятовського заприявлено інтенцію мовця: «ѡбѣцую ѧ ласкамъ вашимъ єщє на тымъ казаню *показати* фѣгуры, которыи прєзначали Хв҃о з (ъ) мр҃твыхъ в(ъ)станє. Потымъ *покажу*, къ и мы з(ъ) мєртвыхъ встати можємо, Х҃а прошу ѡ помочъ, ласк(ъ) вашихъ ѡ слуханє» (Гал., 93зв.). Відповідно до зображувальної мети (показати, покажу) основними стратегіями є пояснювальна і стверджувальна. Казнодія інформує прихожан щодо подій, які ознаймували Воскресіння, вдаючись до тактики звернення до авторитетних і прецедентних імен (численні покликання на Святе Письмо) і тактики використання близької до народної мови, а також пояснення окремих фрагментів сакральних текстів. Очевидно, що для проповідника було важливим досягти розуміння аудиторією Слова Божого. У такий спосіб здійснюється також і стратегія ствердження християнської віри – використовуючи тактику акцентування на події, якій присвячено казання. Стратегія співпраці недостатньо виражена в казанні, оскільки цей мовленнєвий жанр є монологічним, а тактика привернення й утримання уваги адресата відповідає контролювальній стратегії. Тут казнодія вдається до звертань, ототожнення себе з аудиторією («дай намъ всѣмъ Х҃є Бж҃є доступити»), риторичних питань («щожъ маю(т) чинити людє грѣшныи?») та інших засобів, як інтонація, темп.

За стратегічною організацією схожими є казання А. Радивиловського. «Слово пєрвоє на Ро(ж)дєство Г(с҃)да и Бг҃а и Сп҃са нш҃єго Іс҃ Хр(с҃)та» (Рад., 753-761) виразно відповідає вимогам тогочасного «нового» казання, завданням якого було не лише стверджувати православну віру, але й бути корисним і цікавим для аудиторії. Стратегії пояснення і ствердження взаємопов'язані; після отримання певних знань адресат може раціонально осягнути положення віровчення. Примітно, що джерела, до яких звертається казнодія не є однорідними від самого початку проповіді. Після недовгої цитати з «Апокаліпсису» мовець починає оповідь від першої особи: «Блукаючисѧ памѧтїю моєю по вєсоломъ полю історїй свѣтовых(ъ), ко мєжи цвѣтами...» (Рад., 753). Інтимізуючи оповідь і додаючи звертання («слухачу православный»), адресант успішно реалізовує контролювальну стратегію, оскільки стає ближчим до слухача. Вдаючись до тактики доступного викладу матеріалу, проповідник поєднує канонічні і нові джерела, а саме подає історичну довідку з Плінія і Плутарха і пояснює євангелістів.

«Слово второє на Рж(д□)тво Хв□о» (Бар., 114-119зв.) Л. Барановича, на відміну від попередніх проповідей, не містить інтерактивності. Контролювальна стратегія фактично не була застосована мовцем – лише на початку «Слова» міститься звертання до адресата: «Слышатєлю возлюблєнный» (Бар., 114). Проте далі мовець абсолютно уникає будь-якої взаємодії з аудиторією – розлогі синтаксичні конструкції, точні цитати зі Святого Письма, кількість яких є максимальною, не відповідають психологічним потребам слухача, навіть найосвіченішого, тому краще сприймаються під час читання. Єдиною беззаперечною стратегією, якою керується проповідник впродовж усього тексту є ствердження віри, а саме використання тактики прямого цитування (на противагу переповідуванню, більш властивому казанням І. Галятовського й А. Радивиловського).

Дві проповіді на Воскресіння містяться в рукописному збірнику першої половини XVII ст., який походить з Волині. Незважаючи на належність до одного збірника, вірогідно, близький час і місце створення, стратегічна організація проповідей є різною. «Наука на дє(н) триднєвнаго воскрєсєния господа нашєго іисусь Ха□» становить ретроспективне змальовування біблійного сюжету, у такий спосіб реалізується пояснювальна авторська стратегія. Покликання на авторитетні джерела є несистемними; очевидно, мовець вважав, що переповідуваний сюжет є знайомим для аудиторії, тому обрав тактику ототожнення себе з реципієнтом, який сприйматиме все висловлене на віру: «того (ж) сѧ в тѣла(х) нашихь *сподиваимо* при(и)дє час коли силою того во(с) к□рснїѧ Хв□а яко головы *наши* и всѣ тє(ж) чло(н)ки ѡ(т) см□рти во(л)ны буду(т)». (Каз., 6зв.) Проте зауважмо, що, незважаючи на відсутність покликань і прямих цитат, мовець використовує тактику послідовності й точності. Друга проповідь – «Казанє на воскрєсєнїє Христово» – репрезентує відмінність стратегічного мислення казнодії. Тут домінантною є стверджувальна стратегія, яка здійснюється через тактику навіювання. Мовець більше звертається не до біблійного сюжету, а зосереджує увагу на самому святковому дні, апелює до емоцій слухача: «ѡкинувши ѡ(т) сєбє ѡпрѣсноки старозаконныи жалю и фрасунку, тую пасху з вєсєльєм уживати. А кто з цєрквою ма(т) кою нашєю сєго днѧ радуєть, то(т) и в нєбѣ навѣки будє(т) сѧ радовати» (Каз., 9зв.).

В іншому рукописному збірнику першої половини XVII ст., походження якого залишається невідомим, вміщено п’ять святкових проповідей, написаних учнями Київського колегіуму до свят Різдва і Воскресіння. Розгляньмо дві з них. Проповідь на Великдень, датована 11 квітня 1638 р., написана староукраїнською мовою і є досить короткою за обсягом. Її особливість полягає в комунікативній інтенції: по-перше, привітати зі святом, по-друге, звеличити особу архієпископа. Відповідно, реципієнтом є одна конкретна особа, а не узагальнений «православний слухач»: «снє прєѡсвєщєн(н)ый в(ъ) Б□зѣ прєвєлєбны(й) гд□нє ѡ(т)чє и па(с)тыру мой» (Рук., 306зв.). Щодо стратегічної організації, виділяється оцінкова й обрядова стратегії, які реалізуються через тактики акцентування й дистанціювання від звеличуваної особи, ритуалізації і сугестії позитивних емоцій: «вєсєлѧ и радо(ст) на то(т) прєславный а прєсвѣтлый дн□ь» (Рук., 306зв.).

Польськомовна проповідь на Різдво, датована 1618 р., не має вказівки на адресата, проте комунікативний намір подано так: «opowiadamy wam radosci wielki ktora będzie wszystkiemu narodu». Казнодія звертається до біблійного сюжету, проте

досить епізодично й емоційно. Пояснювальна стратегія реалізується через тактику суб'єктивної інтерпретації і контрастування; у такий спосіб стратегія інформування переплітається з оцінковою стратегією: «rodzisię nie w łórzku z marmuru biale(go), ale w jaslech woli być położony» (Рук., 190зв.). Наприкінці казнодія, згідно з ритуалом, висловлює побажання – з метою звеличення Христа принижує себе: «jako nanirzszy służebnik i mosci serca dostąpić żądam» (Рук., 190зв.). Зазначимо, що незважаючи на використання іншої мови, когнітивна база адресанта дуже близька до тих, що відбилися в інших аналізованих рукописних проповідях, написаних староукраїнською.

Як висновок, стратегічна організація староукраїнських проповідей XVII ст. є досить розмаїтою; переважають пояснювальна, стверджувальна, оцінкова і контролювальна стратегії. Вибір комплексу мовленнєвої поведінки підпорядковується авторській інтенції і по'язаний з його когнітивною базою.

У зв'язку зі здійсненим аналізом перспективним постає дослідження комунікативних стратегій і тактик у проповідях, що мають іншу тематику.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Бацевич Ф. С.* Основи комунікативної лінгвістики: Підручник / Ф. С. Бацевич. — К.: Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с.
2. *Бобырева Е. В.* Религиозный дискурс: ценности, жанры, языковые характеристики: монография / Е. В. Бобырева. – Волгоград: Перемена, 2007. – 385 с.
3. *Веретенкина Л. Ю.* Стратегия, тактика и приемы манипулирования / Л. Ю. Веретенкина // Лингвокультурологические проблемы толерантности. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2001. – С.177-179.
4. *Ділай М. П.* Комунікативна тактика пояснення в англомовній протестантській проповіді / Маріанна Ділай // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Вип.16, 2012.
5. *Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс – Омск.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 284 с.
6. *Мечковская Н. Б.* Язык и религия. Лекции по филологии и истории религии. – М., 1998. – 352 с.
7. *Родичева А. А.* Речевое общение на основе коммуникативных ходов: автореф. дис. ... канд филол. наук / А. А. Родичева. – Череповец, 2002. – 19 с.
8. *Савин Г. А.* Коммуникативные стратегии и тактики в речевом жанре современной православной проповеди: автореф. дис. ... канд филол. наук / Г. А. Савин. – Москва, 2009. – 27 с.
9. *Салахова А. Г.* Речевые стратегии и средства их реализации в современних христианских немецкоязычных проповедях : автореф. дис. ... канд филол. наук / А. Г. Салахова. – Уфа, 2006. – 23 с.
10. *Смирнова М. С.* Поняття стратегії і тактики релігійної проповіді з позицій комунікативно-дискурсивного підходу / М. С. Смирнова // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Мовознавство. Т.1, 2014.
11. *Труфанова И. В.* О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филологические науки, 2001. – № 3. – С.56-65.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ НАЗВ ДЖЕРЕЛ

Бар. – Баранович Л. Трубы словєс проповѣдных / Л. Баранович. – К. : Типография Печерской лавры, 1674. – Стародрук ЦНБВ Кир. 108п. – 403 с.

Гал. – Галятовський І. Ключь разумѣнія. – К., 1659. – Стародрук ЦНБВ Кир.32. – 265с.

Каз. – Збірник казань XVII ст. – Рукопис ЦНБВ Л. 246 (Муз. 608). – 42 с.

Рад. – Огородокъ Марїи Богородицы. – Стародрук ЦНБВ Кир. 89. – 1108 с.

Рук. – Збірник п. четв. XVII ст. – Рукопис ЦНБВ П. 169 (46). – 330 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Олешко Ю. Л., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ И ТАКТИКИ СТАРОУКРАИНСКОЙ ПРОПОВЕДИ XVII СТ.

В статье рассматриваются коммуникативные стратегии и тактики как избранные говорящим пути достижения интенции. Была проанализирована стратегическая организация староукраинских проповеднических текстов XVII в., приуроченные к Рождеству и Пасхе.

Ключевые слова: *коммуникативная стратегия и тактика, стратегическая организация текста, староукраинский язык XVII в., старопечатная и рукописная проповедь*

Oleshko Y. L., PhD Student.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

COMMUNICATION STRATEGIES AND TACTICS IN OLD UKRAINIAN SERMONS OF THE 17TH CENTURY

The article deals with communication strategies and tactics as the ways chosen by speaker to achieve his intentions. The article analyses strategic organization of the Old Ukrainian preaching texts of the 17th century on Christmas and Easter.

Keywords: *communication strategy and tactic, strategic organization of the text, Old Ukrainian language of the 17th century, manuscript, printed sermon*

УДК: 81’255.4

Орєхова О. І., асп.,
Херсонський державний університет

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КІНОТРИЛЕРУ З ПОЗИЦІЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

У статті розглянуто як загальножанрові, так і специфічні особливості системи персонажів психологічного кінотрилеру з позицій кінознавства, психології та теорії комунікації; встановлено, відтворення яких ознак характерологічного контексту піджанру «психологічний трилер» викликає найбільший інтерес з точки зору перекладознавства.

Ключові слова: *кінотекст, жанр, піджанр, характерологічний контекст, трилер, психологічний кінотрилер*

Глобальна зв’язність тексту та інтегративні відношення між його частинами проявляються на рівні його характерологічної системи. Справжнє проникнення в образ, осягнення образу у всій його багатогранності та глибині можливе лише в рамках цілого тексту. Система образів безпосередньо пов’язана з естетико-філософською концепцією автора і є найбільш особистісним компонентом стилю, індивідуальної манери письменника [2]. Організація системи персонажів залежить від типа вихідного тексту (далі – ВТ), оскільки саме він впливає на ступінь індивідуалізації персонажів і способи зображення характерів [1].

Особливості характерологічного контексту психологічного кінотрилеру посідають значне місце у наукових розвідках дослідників цього піджанру з позицій кінознавства, психології та теорії комунікації, проте вербальна репрезентація типових образів персонажів з позицій лінгвістики майже не вивчена. Для того, щоб виокремити інваріантні та варіативні ознаки вербальних образів персонажів психологічного кінотрилеру та особливості їх відтворення у тексті перекладу (далі – ПТ), вважаємо за доцільне підсумувати наукові здобутки вчених цих галузей і визначити, які саме типи персонажів є характерними для кінотекстів цього піджанру.

Мета статті полягає у встановленні інваріантних і варіативних особливостей характерологічного контексту психологічного кінотрилеру з позицій перекладознавства. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:** розглянути як загальножанрові особливості системи персонажів кінотексту жанру «трилер», так і специфічні риси, характерні піджанру «психологічний трилер», з позицій кінознавства, психології та теорії комунікації; встановити, відтворення яких особливостей характерологічного контексту психологічного кінотрилеру викликатиме найбільший інтерес з точки зору теорії та практики перекладу.

Сучасна трансатлантична кінознавча теорія зосереджена на виявленні міжособистісних психологічних зв’язків між персонажами кінотрилеру, ґрунтуючись на сфері підсвідомого, сексуально зорієнтованого Его людини. Джерело інваріантних

ознак характерологічного контексту кінотрилера дослідники вбачають у кількох літературних жанрах, що передували його появі. На формування системи персонажів кінотрилера суттєво вплинули два жанри: традиційний готичний роман жахів (френетична готика – термін, запропонований вперше Ш. Нод'є в 1821 р.) та класичний детектив. У готичного роману кінотрилер запозичив тісний зв'язок **сексуальної напруги** та **насилля над особистістю.** Традиційний готичний роман містить два головних персонажі: переслідувача чоловічої статі та жертву – жіночої. Проте, можливі різноманітні варіації цього співвідношення на кшталт наявності протагоніста чоловічої статі, якому властиві фемінні риси характеру. Зазвичай, роман змальовує переслідування, викрадення та докучання беззахисній дівчині з боку демонічного лиходія-антагоніста. Жінку, полонену чи зачаровану якимось способом, тероризує і лякає злодій, скоряє її своїй волі, насолоджується повним контролем і домінуванням над нею. Садо-мазохістські мотиви, притаманні готичному романові, повною мірою характерні також і для жанру «трилер» [8, 41]. Критична вразливість морально поневоленого протагоніста (жертви) в готичному романі також перейшла до основних жанроформувальних характеристик кінотрилера (*"Black Swan", "Funny Games", "In the Cut", "Silence of the Lambs"*).

Іншим літературним попередником жанру «трилер», який суттєво вплинув на формування особливостей персонажного контексту, постає жанр детективу, родоначальником якого вважають американського письменника Едгара Аллана По, чиї «Вбивства на вулиці Морг» (1841) слугують зразками детективних оповідань; твори Еміля Габоріо, чий персонаж Мсьє Лекок був першим значущим поліцейським слідчим; Артура Конан Дойля, творця Шерлока Холмса, який вперше вийшов у друк у 1887 р. Класична ексцентричність детектива та його соціальна ізоляція маркують його як нащадка готичного злодія-антагоніста, але того, що не скоює, а навпаки – викриває злочини. Він вправляється у вмінні комбінувати здібності глузду та уяви з метою приборкання хаотичної невизначеності, яка керувала готичним світом.

Психологічному трилеру, як і всім іншим суміжним піджанрам, властиві деякі з облігаторних характеристик трилеру як матричного (ядерного) жанру. З огляду на те, що магістральним, жанроформувальним елементом кінотрилера слугує **саспенс**, усі його контексти побудовані у такий спосіб, щоб створити максимальні умови для його актуалізації.

Надмірність у всьому, притаманна більшості рівнів зображення у кінотрилері, а також почуттєва амбівалентність, яка завжди призводить до втрати стабільності світосприйняття як головним героєм, так і глядачем, який ототожнює себе з ним, викликають гостре відчуття **вразливості** персонажів. Саме втрата головним героєм контролю над ситуацією робить вагомий вклад у створення саспенсу [8, 6]. Трилерам властивий певний рівень **пасивності** з боку героїв, із якими ототожнює себе глядач: їх захоплює вихор подій, над якими вони втрачають будь-який контроль. Саме **втрата контролю** – центральна проблема трилеру. Трилер випромінює потужну садо-мазохістську привабливість, оскільки глядач отримує задоволення від перегляду того, як герої страждають, але сам також страждає, адже ототожнює себе з ними. Трилер жорстоко поводиться як з персонажем, так і з глядачем [8, 7]. Усі ці якості

репрезентуються як на аудіо-візуальному, так і значною мірою – на вербальному рівні кінотексту, на що слід звертати особливу увагу перекладачеві.

Філософ Ральф Харпер у монографії «Світ трилера» (1969) доводить, що трилери наслідують мистецький напрям «екзистенціалізм», зображуючи сучасний світ, сповнений хаосу та абсурду [8,11]. Героя трилеру, втіленого в образі пересічного громадянина, виривають з попередньо безпечної та зручної середи існування, пов'язаної із звичками, традиціями та релігійним тлом, та ставлять у критичну ситуацію, де він, беззахисний, має протистояти абсолютним поняттям ідентичності, моралі, віри та смерті [8, 11].

Конфлікт у сценарії створює антагоніст, адже найважливіша складова будь-якого трилеру – план злодія, так само як і найважливішим персонажем завжди виступає саме злодій [11]. Один з перших знакових суперзлодіїв кінематографу, які вплинули на формування типового образу антагоніста кінотрилеру – це доктор Мабузе (1922), герой однойменної стрічки австрійського режисера Фріца Ланга, чий внесок у розвиток кінотрилера порівнюють лише з тим, що зробив А. Хічкок. Доктор Мабузе – майстер криміналу, який успадкував риси французьких (Фантомас) та американських злодіїв, але на більшому та абстрактнішому рівні. Його основне завдання – вчинити паніку, хаос і суспільний безлад, не маючи на меті власної вигоди. Він обдурює в карти, проте не забирає гроші; він викрадає свого головного опонента, прокурора міста, але замість того, щоб убивати, залишає його непритомним у човні, з якого той згодом врятується. Зло розважає доктора Мабузе, воно і є його основною ціллю. Як і Фантомас, Мабузе гравець і майстер перевтілень. Він більш вражаючий у своїх численних образах, ніж його власна особистість.

Появою на кінематографічній арені видатного режисера А. Хічкока ознаменувався початок класичного періоду історії кінотрилера. Тоді як Ф. Ланг більш переймався «структурою пастки», Хічкок – **емоційним станом** того, хто в пастці. Ланг був ключовою фігурою у розвитку «архітектури» трилера, «екзоструктури» його наповнення, тоді як Хічкок зіграв таку ж роль у формуванні психологічної «ендоструктури» за допомогою розвитку способів емоційної ідентифікації та інтенсифікації [8, 81]. Саме тому фільм А. Хічкока *"Psycho"* вважають першим психологічним кінотрилером, який побачив світ.

У фільмах Хічкока злодії не належать до світу жахів та «інакшості», як Фантомас, Доктор Мабузе чи Дракула. Вони належать до світу норми, що значно спрощує для глядача процес ототожнення. Так, наприклад, терорист Верлок у фільмі *"Sabotage"* був дивакуватим сім'янином, якому докучали фінансові проблеми та обридлий шлюб. І протагоністи, й антагоністи у Хічкока більш індивідуалізовані, психологічно деталізовані та звичні. Майже весь класичний період ознаменований зображенням психологічної напруги між позиціями жінки та чоловіка, а особистісні зв'язки набагато важливіші за характер змови [8, 83]. Звідси, можемо зробити припущення, що при перекладі психологічного кінотрилеру відтворення ***гендерних особливостей*** мови персонажів відіграватиме вагому роль. Трилер посилює відчуття вразливості, тримаючи глядача у напрузі, викликаючи протилежні емоційні прояви: комедія-страх, зацікавленість-відраза, садистська перевага – мазохістське ототожнення. Така чуттєва

амбівалентність, підсилена кінематографічними засобами, проявляється перш за все на вербальному рівні в моменти контакту протагоніста з антагоністом, що стимулює в аудиторії гостре емоційне збудження та саспенс.

Герой трилеру є головним суб'єктом саспенсу [8, 218]. Одним з основних факторів, що утворюють саспенс, слугує ***ототожнення***. Воно може викликатися будь-чим, що збуджує в нас відчуття подібності, спорідненості (не обов'язково повної або беззаперечної) з певним елементом фільму. Ототожнення глядача може переходити від одного персонажа до іншого (*"Psycho"*), бути розділеним між двома протилежними персонажами (*"Strangers on a Train"*) або глядач може ототожнювати себе з одним персонажем в одних ситуаціях, а з другим – в інших [8, 221]. Перекладач має так само тонко відчувати, на боці якого персонажа в той чи інший сюжетний момент знаходиться прагматичне ототожнення глядача для того, щоб підібрати відповідну стратегію перекладу у такий спосіб, аби репліка персонажа у ПТ зберігала задуманий автором ефект.

Окрім інваріантних загальножанрових ознак характерологічного контексту, піджанру «психологічний кінотрилер» властиві також власні специфічні характеристики. Так, психоаналіз у своїй спрощеній формі давно став звичним елементом жанрів «трилер» і «хорор» [3, 18]. На сьогодні досі не існує чіткого визначення кінематографічного піджанру «психологічний трилер», а вчені-кінознавці та кінокритики, говорячи про нього, пропонують лише характерні риси чи ознаки, якими цей піджанр маркований.

Психологічним, за визначенням Уільяма Індіка (*"Psycho Thrillers",* 2006), вважається будь-який трилер, якому властива психологічна тематика, а саме – психологічні якості персонажів, розлади або феномени (амбівалентність особистості, фанатизм, Déjà Vu тощо) [5, 2]. Німецька дослідниця Соня Гайнріхс коротко додає, що сама назва піджанру говорить за себе, адже йдеться про трилери, «дія в яких є психологічно детермінованою (вмотивованою)» [4, 104]. Це жанр, який грає із саспенсом і відразою, а також містить у собі людську драму. Це фільми, що сковують публіку, створюють гармонійну взаємодію між елементами, які викликають задоволення від страху *(нім. – 'Angstlust')*, напруження від наявності таємниці та психологічних конфліктів [4, 256].

Дослідниця Інга Гольде (2002) також пропонує чотири критерії, які допомагають розпізнати американський психологічний кінотрилер серед низки суміжних під жанрів.

1. Злочинець скоює злочин проти суспільства як результат психічно детермінованих відхилень поведінки.
2. Фантастичні чи надприродні феномени категорично виключені. Зображувана реальність збігається з тією, в якій перебуває глядач.
3. Злочинець не належить до жодної злочинної організації, а натомість завжди переслідує свої власні інтереси.
4. Центральний мотив американського психологічного трилера – взаємозв'язок еротики та насилля [6, 19].

Замість того, щоб зацікавити глядача різноманітними сюжетними перипетіями, на перше місце в психологічному кінотрилері виходять **герої та їх психіка**, емоційні

конфлікти між персонажами, або й одного персонажу. Реципієнт, який ототожнює себе з протагоністом, в ідеалі співчуває конфліктові та сам стає частиною моральної дилеми [4, 106]. З цього розуміємо, що психологічний кінотрилер має антропоцентричну природу, адже саме персонаж і його внутрішній світ стає плацдармом для сюжетних перипетій. Через те, що емоційний стан, думки, страхи та бажання людини виражаються здебільшого мовними засобами, не беручи до уваги кінетичний (паралінгвальний) рівень комунікації, саме перекладач слугує транслятором семантичного навантаження ВТ, адже на аудіовізуальному рівні психологічний трилер лише підсилює прагматичний вплив на глядача тієї інформації, яку він отримав на вербальному рівні.

Для розвитку кримінальної сюжетної лінії та психологічних труднощів здебільшого застосовується введення фігури **психопата**. Як правило, він з'являється на початку фільму в образі серійного вбивці, вбиває безневинну жертву та пропонує слідчому і глядачеві загадку стосовно своїх мотивів [4, 106].

Саме психопат (або соціопат) у психології – це людина, яка перебуває в конфлікті з нормами суспільства, не знає почуття провини та не здатний на співчуття до інших. Це імпульсивна, безвідповідальна, гедоністична особа, яка не має здатності переживати нормальні емоційні компоненти міжособистісних стосунків, таких, як провина, обов'язок, розуміння, любов чи піклування про добробут оточуючих. Більшість психопатів безсердечні, войовничі й агресивні; інші пасивні, схильні до паразитичного існування, маніпулятивності, але ховають свою безпомічність за поверховим шармом, говірливістю та приємною зовнішністю, щоб здобути те, чого вони прагнуть [4, 107].

У фільмі психопат завжди розумний, його злочини сплановані та слідують одній меті. Він багатогранний, схильний до нарцисизму, викликає зацікавленість глядача та здається особою, якій є що сказати. Як правило, розумні, маскулінні та соціально ізольовані серійні вбивці уособлюють суспільні острахи, передчуття нещастя або упередження про помилковість і ненадійність соціального апарату. Їхніми жертвами зазвичай стають жінки або ті, хто не відповідає загальноприйнятим нормам, що висуваються до чоловіків. Відповідно, жінконенависництво та хибне уявлення про чоловіче домінування часто є мотивацією їхніх учинків [7, 162]. Широко відомо, що більшість злочинів, скоєних без мотиву, було здійснено освіченими, ерудованими людьми з високим рівнем інтелекту. В історії навіть зафіксовано випадок, коли дует убивць (Натан Леопольд і Річард Леб) вважав страту людини «інтелектуальним» мистецтвом. Цікаво, що німецький психіатр 20-х рр. XX ст. зауважив, що французький поет-символіст Шарль Бодлер і серійний убивця Петер Куертен – це два однаково небезпечних психопати; а Бодлер, якби не знайшов творчого виходу своїм інтелектуальним здібностям як сублімації смертоносного потенціалу, став би другим Куертеном [3, 17].

Окрім антагоніста, головну роль у фільмі відіграє розвиток психологічного стану його супротивника, а також боротьба на духовному тлі, яка розвертається між ними. Протагоніст також бореться зі своїми пристрастями, поперемінно піддається ним або бере над ними контроль. Суспільне уявлення про мораль ставить перед глядачем серію питань: чи порушить протагоніст табу? Чи скориться він своїм аморальним бажанням? [4, 110]. Психологічний тягар різних форм зазвичай обтяжує героя емоційно близького та прив'язаного до вбивці або підозрюваного у вбивстві. У цьому

випадку психологічна дилема персонажа може крутитися навколо таких питань, як, наприклад: «Чи я одружена з убивцею?», «Чи маю я йому довіряти?», «Чи маю я йому зрадити?», «Чи стану я наступною жертвою?» [8, 204].

На відміну від класичного детективу, в якому надмірна деталізація психологічних образів персонажів може стати на шляху розв'язання загадки [9], у психологічному кінотрилері образи персонажів та вплив, який чинять на них події стрічки, є найважливішими елементами [8, 204]. Звідси ми можемо зробити припущення, що **характерологічний контекст виступає одним із жанроформувальних контекстів** зазначеного піджанру. Психологічному кінотрилеру характерне психологічне викладення мотивів та емоційних стосунків між персонажами, детермінованих злочином [8, 203].

Німецька вчена Соня Гайнріхс у міждисциплінарному дослідженні *"Erschreckende Augenblicke. Die Dramaturgie des Psychothrillers"* (2011), яке поєднало наукові підходи літературознавства та кінознавства, розглядає особливості драматургії та сюжетно-композиційної побудови психологічного кінотрилера, а також встановлює принципи взаємодії антагоніста і протагоніста з позицій теорії комунікації. Для нашого дослідження релевантним вважаємо вагомий внесок С. Гайнріхс у деталізацію образів персонажів, а також виведення за їх ознаками типології психологічних кінотрилерів. За твердженням дослідниці, психологічний кінотрилер поділяється на два типи.

Першому типу характерна боротьба між двома персонажами: антагоністом-психопатом, який зазвичай виступає в ролі серійного вбивці, і протагоністом, який є членом комісії з розслідування вбивств або агентом ФБР. Антагоніст, як правило, маскулінний, надзвичайно розумний, нарцисичний і часто має високий культурний вишкіл. У суспільстві він або займає соціально високу позицію, або намагається бути для всіх непомітним. Він має на меті вплутати детектива, який ще має йому довести, що він інтелектуально чи духовно достойний, у небезпечну гру в кішки-мишки, причому він завжди тримає нитку у своїй руці. Свої ідеї, манії, бажання він зазвичай виражає також за допомогою самого ритуалу своїх убивств (напр., Буфало Білл – жага трансформації, Джон Доу – пророк і месія).

Всесвітньовідомий трилер *"Silence of the Lambs"*(«Мовчання ягнят»), який був частково навіяний описом життя маніяка Еда Гейна, остаточно затвердив образ **серійного вбивці** як персонажу-кліше (стереотипний персонаж – Т. С. Борисова) для сучасного психологічного кінотрилеру. Привабливість злодія полягає у тому, що серійний убивця втілює образ варвара, який нехтує соціальним порядком та правилами цивілізації, виражає перебільшену форму особистісного анархізму, що не признає жодних загальноприйнятих моральних цінностей [3, 15].

Слідчий-протагоніст, із яким ототожнює себе глядач, іде по сліду антагоніста, наближаючись усе ближче до нього. При цьому, в нього є певний природній дар, що допомагає знайти кілера. Замість того, щоб радіти цій здібності, він явно шкодує через те, що завдяки цьому поступово зближується зі своїм опонентом на емоційному рівні. Так, наприклад, трилер «Мовчання ягнят» формує новий тип протагоніста – федеральний агент Кларіса Старлінг, яка спеціалізується на складанні психологічних портретів злочинців. Варіативними другорядними персонажами можуть бути як додатковий антагоніст (*"Silence of the Lambs"*), додатковий слідчий (*"Se7en", "Insomnia"*)

та ін. [4, 256]. Особа вбивці може бути прихованою, зазвичай присутній один або два підозрюваних і жодної центральної фігури детектива (*"In the Cut"*) [8, 205].

У психологічних трилерах **другого типу** сім'я та повага суспільства відіграють визначальну роль. Антагоністом зазвичай виступає відлюдник, який не має близьких родичів – повна протилежність до протагоніста, в якого є сім'я і звичайне нормальне життя. На самому початку фільму антагоніст шукає прямого контакту з протагоністом, настирливо змушуючи його звернути на себе увагу та відчути занепокоєння. Його девіз: «Не ігноруй мене, або я змушу тебе звернути на мене увагу». Він не залишає закодованих послань, шифрів чи загадок. Він використовує розмовні засоби або дає опонентові зрозуміти свої наміри через пряму загрозу. З плином сюжету напруга поступово зростає: чим більше протагоніст від нього відмежовується, тим агресивніше він про себе нагадує. У спорі антагоніст бере на себе роль месника, адже не може змиритися зі зрадою чи розлученням, за які він карає надзвичайно жорстоко.

Саме такий тип психологічного трилеру мав на увазі М. Рубін, наголошуючи, що на відміну від класичного детективу, фігура слідчого, замість того щоб бути у центрі дії, у психологічному кінотрилері грає периферійну роль, або й зовсім відсутня. Найчастіше центральним персонажем виступає випадкова людина. Відсутність у протагоніста досвіду контактів із кримінальним світом лише підсилює його відчуття вразливості, що значно посилює ефект саспенсу [8, 205].

Жертвою психопата у цьому типі трилеру зазвичай стає чоловік, який не цінував щастя свого розміреного життя. Раптом у його буденний світ норми вривається психопат, який методично руйнує все, що в нього є, на його ж очах. Саме в цьому полягає психологічний ефект напруженого очікування саспенс, адже глядач повністю екстраполює на себе долю протагоніста, переживаючи з ним всі жахливі моменти краху його життя [4, 359-360].

Образ серійного вбивці, який зазвичай виконує роль антагоніста у психологічних кінотрилерах, маркований такими рисами, як надзвичайні розумові здібності, сила психологічного впливу на опонента, гостра проникливість і всюдисущність [10, 87]. Такі характеристики, зазвичай, актуалізуються саме на вербальному рівні через вишуканий, літературний стиль мови персонажа, використання наукової, мистецтвознавчої, медичної термінології; схильність до складання закодованих послань у вигляді ребусів, анаграм, головоломок, шифрів; застосування алюзій, ремінісценцій, метафор, порівнянь. Усе це вимагає наявності у перекладача багатих фонових знань, життєвого досвіду та культурологічної обізнаності.

Американська дослідниця Кірстен Моана Томпсон висловлює свій погляд на типологію злочинців-серійних убивць. Вона виокремлює два типи серійних злочинців: перший – таємничий **«чоловік зі знаком мінус»** ***('minus man'),*** загадковий анонім, холодний інкогніто, серійний убивця Джон Доу (*"Se7en"*), який приховує свою особистість, а зовнішньо нічим не відрізняється від пересічних перехожих, замість нього говорять його злочини; другий – це контрастний йому образ Ганнібала Лектера (*"Silence of the Lambs"* – **нео-готичний** кримінальний фільм – Саймонс) – серійний убивця як сучасна версія монстра, вампіра, диявола, чаклуна, вовкулака. Неоготичний кримінальний фільм також романтизує стосунки між монстром і жертвою,

як різновид небезпечної спокуси в таємничій атмосфері забороненої жорстокості та крайнощів гріху [10, 89]. К. Томпсон, вочевидь, розглядає вже відомі у психологічній теорії два типи психопата – агресивного, розумного та нарцисичного маніпулятора та безликого й невиразного відлюдника, який асимілюється в натовпі.

Сюжет психологічного трилера *"Se7en"* побудований навколо переслідування двома поліцейськими серійного убивці, відомого лише як **«Джон Доу»,** який використав сім смертних гріхів за Біблією як модель для серії своїх злочинів. Сім убивств за сім днів, які карають людей за один із семи гріхів. Детективи, розслідуючи серію злочинів, самі потрапляють у пастку, яку для них підготував злочинець. Фільм базується на жахливих, лячних візуальних ефектах, сцени понівечених жертв вражають своїм натуралізмом, гротескністю і холодять серце. Постать самого убивці до кінця фільму лишається нерозкритою, навіть відбитків пальців він не має, адже власноруч зрізав шкіру щоб повністю стерти свою особистість і не залишати жодних слідів, що тільки інтенсифікує його таємничу силу. Ім'я антагоніста, Джон Доу, знайдене на картці бібліотеки, фігурує в бюрократичній системі США як таке, яке дають відвідувачу, що не надав інформації про себе (на кшталт «Іванов Іван Іванович»). Іншими словами, фігура Джона Доу увиразнює острах суспільства перед анонімністю й прихованістю реальних серійних убивць у реальному світі [10, 94]. Джон Доу вірить, що суспільство замислиться та зрозуміє його урок. Він у своїх злочинах вбачає мистецьку й теологічну алегорію із повчально-моралізаторською функцією. Кінотекст такого типу, в якому на передній план висувається не внутрішній світ героїв, а саме дії, вчинки антагоніста, на нашу думку, не викликає особливого інтересу з позицій перекладознавства, адже він базується здебільшого на аудіовізуальних ефектах, тоді як семантичне навантаження, що покладене на вербальний ряд, досить редуковане.

Ганнібал Лектер втілює дуалізм романтичного образу антагоніста – як відомий герой роману Р. Л. Стівенсона, його образу характерна амбівалентна особистість: частина «Доктора Джекіла» – це освічений, сучасний, люб'язний доктор, естет і гурман, знавець мистецтва, цінувальник класичної музики, а частина «Хайда», його альтер-его вбиває та вживає в їжу людей. Оповідь концентрується навколо інтелектуального двобою Лектера і Старлінг [10, 91]. Моторошне випромінення Лектера інтенсифікується його винятковою здібністю встановлювати особисті деталі життя Кларіси навіть за її запахом: *«You wear Evian skin cream, and sometimes L'air du temps – but not today»*.

Як у психологічному трилері, в кінотексті застосовується висунення психології обох – Лектера і Старлінг, та суперницькі, але й зі взаємною повагою, стосунки, які розвиваються між ними на очах глядача. Як освічений психіатр, Лектер, чиє ім'я трактується як «читець», виступає інтелектуалом, який читає розум співрозмовника неначе книгу, все бачить і все знає: *«Don't lie to me because I'll know»*. Демонічне альтер-его Лектера розкриває романтичний образ злочинства: під нашою цивілізованою та окультуреною оболонкою криються сили Ід: неконтрольовані пристрасті, демонічна одержимість і фольклорні архетипи [10, 93]. Цей тип кінотексту постає найцікавішим з точки зору перекладознавчих студій, адже вербальні образи персонажів, розвиток стосунків між героями, їх психологічні баталії занурюють глядача

у неймовірний, моторошний світ напівтонів, недоговореності, натяків, крижаного мовчання, шокуючої небезпеки, тривоги та занепокоєння, які реалізуються автором ВТ переважно на вербальному рівні. Адекватне відтворення таких ознак у ПТ слугує запорукою збереження прагматики кінотексту піджанру «психологічний трилер», що складає центральне завдання перекладача.

Отже, тоді як кінотрилеру як матричному («ядерному») жанру можуть бути характерні будь-які типи героїв, піджанр «психологічний кінотрилер», натомість, відрізняється сталими специфічними типами персонажів і їх комбінаціями. З огляду на це стає зрозуміло, що характерологічний контекст психологічного кінотрилеру виконує жанроформувальну функцію. У кінотексті цього піджанру, в якому на перше місце виходять герої та їх психіка, емоційні конфлікти між персонажами, або й одного персонажу, замість різноманітних сюжетних колізій, основне семантичне навантаження містить вербальний компонент. Відтворення характерологічного контексту психологічного кінотрилеру, а особливо – вербального образу антагоніста, викликає, на нашу думку, найбільший інтерес з позицій перекладознавства.

Подальші науково-практичні розвідки вбачаємо у детальному аналізі жанрових особливостей психологічного кінотрилеру в перекладі на рівні хронотопного, сюжетно-композиційного та лексико-семантичного контекстів, а також виведення перекладознавчої типології кінотексту жанру «трилер».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Новикова М. А. Стиль автора. Стиль перевода: учеб. пособие / М. А. Новикова, О. Н. Лебедь, М. Ю. Лукинова и др.. – К. : УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 84 с.
2. Тураєва З. Я. Лингвистика текста: (Текст:структура и семантика): учеб. пособие / З. Я. Тураева – М.: Просвещение, 1986. – 127 с.
3. Fuchs Christian. Bad Blood: An Illustrated Guide to Psycho Cinema/ Christian Fuchs. – Creation Cinema Collection (Book 18): Creation Books, 2002. – 256 p.
4. Heinrichs Sonja. Erschreckende Augenblicke: die Dramaturgie des Psychothrillers/ Sonja Heinrichs. – Herbert Utz Verlag, 2011. – 436 s.
5. Indick William. Psycho Thrillers. Cinematic Explorations of the Mysteries of the Mind/ William Indick. – Mc Farland and Company: Jefferson. – North Carolina, London, 2006. – 195 p.
6. Golde Inga. Der Blick in den Psychopathen. Struktur und Wandel im Hollywood-Psychothriller/ Inga Golde. – Verlag Ludvig: Kiel 2002. – 212 s.
7. Röwerkamp Burkhard. Vom film noir zur méthode noire. Die Evolution filmisher Schwarzmalerei/ Burkhard Röwerkamp. – Schüren: Marburg, 2003. – 240 s.
8. Rubin Martin. Thrillers / Martin Rubin. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2010 (first ed. 1999). – 319 p.
9. Symons Julian. Bloody Murder: From the Detective Story to the Crime Novel: A History/ Julian Symons. – Rev. ed. New York: Viking, 1985. – 349p.
10. Thompson Kirsten Moana. Crime films: investigating the scene/ Kirsten Moana Thompson. – Wallflower Press, 2007. – 144 p.
11. Martell William C. My Mother the Antagonist [Electronic source]: http://www.scriptsecrets.net/articles/antagon.htm

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Орехова О. И., асп.,
Херсонский государственный университет

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО КИНОТРИЛЛЕРА С ПОЗИЦИЙ ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЯ: ХАРАКТЕРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ

В статье рассматриваются как общежанровые, так и специфические особенности системы персонажей психологического кинотриллера с позиций киноведения, психологи и теории коммуникации; установлено, воссоздание каких признаков характерологического контекста поджанра «психологический триллер» вызывает наибольший интерес с точки зрения переводоведения.

Ключевые слова: *кинотекст, жанр, поджанр, характерологический контекст, триллер, психологический кинотриллер.*

Oriekhova O., PhD Student
Kherson State University

GENERIC FEATURES OF THE PSYCHOLOGICAL THRILLER FILM WITHIN TRANSLATION PERSPECTIVE: THE SYSTEM OF CHARACTERS

The article focuses both on general and specific generic features, relevant to the system of characters in the psychological thriller film, with the focus on Film Studies, Psychology and Theory of Communication; it investigates, reproduction of which characterological context's peculiarities of psychological thriller film require special attention of Translation Studies.

Keywords: *film text, genre, sub-genre, characterological context, thriller, psychological thriller.*

УДК 811.111'373'367'

Пасічник Г. П., к. філол. н., ст. викл.,
ВДВНЗ "Ужгородський національний університет"

ІНФОРМАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОПИСУ ПЕЙЗАЖУ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено вивченню однієї із властивостей дискурсу інформативності на прикладі пейзажу, який репрезентує мікротекст, інтегрований у макротекст (художній твір) і, через нього, в англомовний художній дискурс. Визначено типи інформування в описі пейзажу і досліджено їх вплив на сприйняття зображеного.

Встановлено, що інформативність представляє головний інструмент збігу планів автора і читача у тексті опису пейзажу.

Ключові слова: *англомовний художній дискурс, опис пейзажу, інформативність.*

Вивчення проблем співвідношення мови і мислення, формування та презентація знань про світ у мовній семантиці здійснюється у межах одного з напрямів сучасного мовознавства – когнітивної лінгвістики. Одним з ключових понять наукового пошуку є дискурс, який вирізняється такими конститутивними властивостями, як телеологічність, стилізованість, інформативність, антропоцентричність, проективність, хронотоп, тактико-стратегічна лінія тощо. Всі ці складники у різних констеляціях та ступенях вираженості в тому чи іншому творі визначають його віднесення до того чи іншого мовленнєвого жанру та "до утворення статичної лінгвістичної структури, тобто тексту" (3). Дискурсивному аналізу властиво враховувати екстралінгвальну ситуацію, у якій розгортається дискурс. Учасники дискурсу інтегрують мову з позамовними явищами, широким ситуативним контекстом, прагматичними, соціокультурними та психологічними чинниками (1; 11). Когнітивно-дискурсивна парадигма передбачає можливість широкого залучення даних інших гуманітарних дисциплін до проведення наукового аналізу емпіричного матеріалу, що сприяє глибшому проникненню дослідницької думки у природу та сутність мови (І. А. Бехта [2010], В. І. Карасик [2004], О. О. Селіванова [2004; 2010] та ін.]. Це стосується передусім вивчення соціокультурного простору "побутування мови" – дискурсу та усталених форм його матеріально фіксованої репрезентації – текстів, разом з художніми текстами. Різнобічність природи дискурсу визначає цілий спектр наукових пошуків.

Метою роботи є вивчення інформаційного потенціалу опису пейзажу в англомовному художньому дискурсі XIX – початку XX століть.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких конкретних **завдань**:

1) з'ясувати лінгвістично релевантні параметри 'опису пейзажу' у контексті міждисциплінарної проблематики гуманітарного знання;

2) встановити кореляцію опису пейзажу (далі — ОП) та англомовного художнього дискурсу;

3) виділити різновиди інформації в ОП англомовного художнього дискурсу (далі — АХД);

4) визначити інформативний потенціал ОП та його вплив на сприйняття реципієнта.

Матеріалом дослідження слугували текстові фрагменти з ОП, відібрані з романів англійських письменників XVIII – початку XX ст. (Д. Голсуорсі, Т. Гарді, Ч. Дікенс, Т. Смолетт).

Актуальність теми визначається тим, що вона відповідає загальній спрямованості сучасного мовознавства на вивчення питань, пов'язаних з дослідженням лінгвокогнітивного потенціалу, які в ОП значною мірою долучаються до створення художньо об'єктивованого "зображення природи" та психологічно достовірного образу

людини на її тлі з позицій назрілих завдань антропоцентричної парадигми лінгвістичних досліджень.

Наукова новизна полягає у тому, що вперше визначено лінгвістично релевантні параметри ОП в англомовному художньому дискурсі (далі — АХД).

Пейзаж є "описом природи, ширше – будь-якого незамкненого простору зовнішнього світу" [15, с. 272; 13, с. 311; 12, с. 713]. Інакше кажучи, опис пейзажу – це статико-динамічне зображення зовнішнього простору людини – краєвиду, місцевості і/або погодно-кліматичних процесів разом з об'єктами і деталями. Він складається з видимих частин ділянки землі, які включають фізичні елементи – землеформи, елементи флори і фауни, небо і погодні умови, а також артефакти – витворений людиною оточуючий простір.

Разом з портретом та інтер'єром опис пейзажу належить до мовленнєвого жанру "опис", специфіка якого полягає в актуалізації наративного простору художнього твору. Таким чином опис пейзажу представляє мікротекст, інтегрований в одиницю вищого порядку – макротекст (художній твір), а через нього – у художній дискурс. З лінгвістичної точки зору опис пейзажу є композиційно-мовленнєвим компонентом художнього твору, а той – компонентом художнього дискурсу. Англомовний художній дискурс вирізняється такими конститутивними властивостями, як телеологічність, стилізованість, інформативність, антропоцентричність, проективність, хронотоп, тактико-стратегічна лінія тощо.

У свідомості кожної людини присутня модель оточуючого світу. Під час читання ОП модель реципієнта накладається та співставляється з авторською моделлю, яка так або інакше представлена у тексті. У результаті виникає повна або часткова подібність опису пейзажу, або різниця.

Процес створення ОП підпорядкований не лише прагматиці англомовного художнього дискурсу, що впливає на змістову картину зображуваного, а і когнітивним схемам репрезентації знань. ОП когнітивно співвідноситься з узагальненим тематично інтегрованим знанням у вигляді фрейму, який містить прототипну інформацію про те "{ЩО – [КОЛИ – ДЕ – ЯК – (ЧОМУ)] – ВІДБУВАЄТЬСЯ}". Цей фрейм є тим когнітивно-дискурсивним доменом, який визначає когнітивну карту опису пейзажу. Під час сприйняття ОП активуються відповідні слоти.

Алгоритм конструювання ОП в англомовному художньому дискурсі передбачає певну послідовність у введенні мовної і позамовної інформації, яка є багатоаспектною та різностатусною, що зумовлює складноструктурованість тексту ОП. Подана інформація базується щонайменше на трьох методологічно релевантних чинниках: мотиваційно-інтенціональному (спрямовує використання підпорядкованих йому стратегій і тактик побудови ОП), пропозиціональному (скеровує шляхи та способи наповнення ОП позамовною інформацією), композиційно-структурному (відповідає за логіко-смислове конструювання і мовне аранжування). Усі ці три складники відповідають тій структурі мовленнєвої діяльності, яку Ч. Морріс розглядав у триєдності прагматики, семантики та синтактики [5, с. 79] і яка вважається класичною схемою породження мовленнєвих повідомлень.

У мовознавстві феномен ‘мотив’ розглядається у контексті психологічних концепцій та визначається як те, “що спонукає людину до здійснення дій і вчинків та спрямовує її мовленнєву діяльність” [4, с. 11]. Під час детального ознайомлення з конкретним ОП можна зауважити певні мотиви, яким надається перевага у процесі його побудови. Основою цього є перцептуальна виділеність окремих деталей, у результаті якої одні з них виступають значущими, а інші – другорядними.

Пор.: (1) *It was one of those* ***grey late summer*** *days, very* ***still****, when the* ***few leaves*** *that are left hang listless,* ***waiting to be windswept****. The puddled road smelled the* ***rain*** /19: 123/; (2) *The few* ***lonely trees*** *and the* ***thorns of the hedgerows*** *appeared as if they had* ***put off a vegetable for an animal integument*** /23: 302/.

Наведені приклади є двома різними індивідуально-авторськими фреймами початку осені, у яких зображена картина (1) виступає швидше тлом подій роману, а у (2) уривку – уособленням внутрішньої напруги персонажу. В ОП відбуваються такі когнітивні процеси: передусім, опис пейзажу доповнюється новими ознаками (*grey, late, few, lonely, etc.*), а фрейми розширюються за рахунок периферійних необов’язкових елементів (*waiting to be windswept, put off a vegetable*).

З’ясування мотивів робить внесок у розуміння конкретних намірів/ інтенцій автора, а точніше – мети /телеології. Мовленнєвий акт (далі — МА) як одиниця комунікативної діяльності характеризується у параметрах інтенціональності, конвенціональності, адресат/н/ості, пропозиціональності [14, с. 168; 7, с. 83; 9, с. 36–43; 17, с. 412]. Основною телеологічною настановою ОП як зображення природи, краєвиду, погодно-кліматичних явищ в АХД є інформування, що спирається переважно на послідовне використання мовленнєвих актів різного іллокутивного статусу – асертивів, квеситивів та ін. Зрозуміло, що тут перевага надається МА асертив (констатив, репрезентатив).

Пор. (3) ***<u>Bleak</u>****,* ***<u>dark</u>****, and* ***<u>piercing</u>*** *cold, it was a night for the well-housed and fed to draw round the bright fire and thank God they were at home* /21: 165/. Констатація когніцій, якими позначено особливості неприємного холоду – лякаючого, суворого і пронизливого, представляє прояв раціонального підходу до кодування знань про світ [2, 3] та характеризує погодно-кліматичні умови з точки зору індивідуального сприйняття (3). Спостерігаємо зміну суті концепту ХОЛОД/COLD у наведеному прикладі та прояв його іншої сторони: виявляються і підкреслюються негативні риси (*bleak, dark, piercing*).

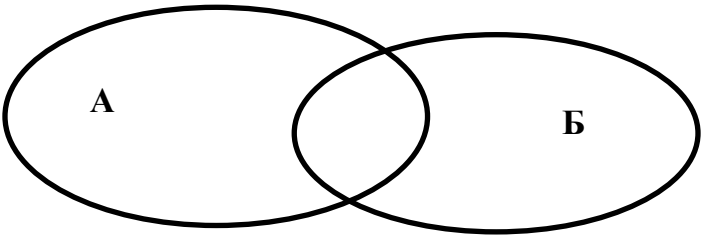

Рис. 1. Схема сприйняття тексту художньої літератури

Мотиви викристання ОП в АХД можуть бути найрізноманітнішими (фатичний, апелятивний, інформативний), проте основним є, очевидно, художня позиція автора. Таким чином типи інформування відображають принципову готовність наратора довести до відома читача те, що він знає / гадає, розуміє, усвідомлює / стосовно позамовної дійсності. Інформування є, таким чином, сферою когнітивної взаємодії комунікантів, у якій здійснюється передавання знання, коли автор-мовець виступає відправником інформації, а адресат – її отримувачем. Головна функція інформативних висловлювань в ОП полягає не просто у констатації фактів, а у викладі важливої естетичної інформації відповідно до авторської прагматики з одночасним застосуванням адекватних стратегій і тактик.

Пор.: (4) *It was a cold, dark* ***night****. The* ***stars*** *seemed, to the boy's eyes, farther from the* ***earth*** *than he had ever seen them before; there was no* ***wind****; and the sombre shadows thrown by the* ***trees*** *upon the* ***ground****, looked sepulchral and deathlike, from being so still* /21: 136/. Реальний пейзаж і його художній опис представляють світи, які перетинаються, але не співпадають. Хоча у читача є можливість детально "роздивитись" об'єкти ОП.

Відомо, що текст як основна комунікативна одиниця актуалізується у процесі творення автора та у свідомості читача, тобто є об'єднуючим центром ментальних процесів партнерів по комунікації [6, с. 12]. Схему сприйняття будь-якого художнього тексту традиційно представляють у вигляді двох кіл, які накладаються одне на одне (див. рисунок 1), де перше коло умовно означає намір автора (А), друге – сприйняття цього тексту читачем (Б), а область пересічення кіл репрезентує сферу, у якій інтенції автора знаходять читацький відгук.

Пор.: (5) *...Meanwhile, the* ***sea*** *swelled mountains high; the boat pitched with such violence as if it had been going to pieces; the* ***wind*** *roared, the* ***lightning*** *flashed, the* ***thunder*** *bellowed, and the rain descended in a deluge* /20: 438/; (6) *The* ***waves*** *are hoarse with repetition of their mystery: the* ***dust*** *lies piled upon the* ***shore****; the* ***sea-birds*** *soar and hover; the* ***winds*** *and* ***clouds*** *go forth upon their trackless flight; in white arms beckon, in the* ***moonlight****, to the invisible* ***country*** *far away* /21: 395/. Наведені приклади відображають два різні прояви авторської індивідуальності у картинах шторму / *storm*, у яких акцентуються своєрідні деталі природної стихії. Автори надають перевагу різним деталям опису, щоб максимально збільшити розуміння змальованої картини реципієнтом.

На нашу думку, головним інструментом сходження планів адресанта і адресата у тексті є інформування. Будучи основною телеологічною настановою у генеруванні ОП, інформування безпосередньо стосується передачі знання та як таке утворює *когнітивний* ('семантика' відповідно до термінології Ч. Морріса) складник наведеного алгоритму. Примат когнітивного, який постулюється у сучасних лінгвістичних дослідженнях, має своїм наслідком припущення про те, що когнітивні моделі виконують організуючу функцію стосовно мовних структур [14, с. 64], а останні можуть бути співвіднесеними з певними ступенями пізнання – "творчої діяльності людей, що формує їх знання, на підставі яких виникають цілі та мотиви дій людини" [16, с. 368].

Чільне місце в ОП посідає фонова інформація (соціокультурна, соціоісторична, країнознавча, ідеологічна, психологічна та ін.), яка подається не хаотично,

а упорядковано. Організаційною основою такого аранжування виступають когнітивні схеми або фрейми .

Пор. (7) ***Dimly and darkly had the sombre shadows*** *of* ***a summer's night*** *fallen upon all around, when they again reached* ***Dingley Dell****, and stood within the entrance to* ***Manor Farm*** /22: 131/.

Побудова цього ОП актуалізує усі слоти когнітивної схеми: "ЩО – [ДЕ – КОЛИ – ЯК – ЧОМУ] – ВІДБУВАЄТЬСЯ" (підкреслено). Інверсована обставина образу і способу дії актуалізує "як, яким чином" на все довколо впали тіні літньої ночі, що передається метафоричними прикметниками та дієсловом (*fallen upon*). Опис пейзажу зумовлений авторським наміром показати естетичну красу і експресивну характеристику зображеної картини.

Третім не менш важливим аспектом ОП є *вербальний складник* ('синтактика', за Ч. Моррісом), виокремлення якого передбачає усвідомлення семантичної домінанти художнього образу (ядро) та одноразово використаних (периферія) мовних засобів, напр., в ОП (8) *A* ***fine night, and a bright large moon, and multitudes of stars****. Mr. Tulkinghorn… looked up casually, thinking what* ***a fine night, what a bright large moon, what multitudes of stars!*** /ВН: 600/ семантичним ядром виступає '*night*'.

Висновки. Лінгвістичні студії вивчають опис пейзажу як композиційно-мовленнєвий компонент англомовного роману, а той, у свою чергу, – як компонент англомовного художнього дискурсу, що вирізняється такими конститутивними властивостями, як телеологічність, стилізованість, інформативність, антропоцентричність, проекттивність, хронотоп, тактико-стратегічна лінія та ін. Актуалізована в ОП інформація базується щонайменше на трьох методологічно релевантних чинниках: мотиваційно-інтенціональному, пропозиціональному і композиційно-структурному. Типи інформування відображають готовність автора упорядковано довести до відома читача те, що він знає, та репрезентують сферу когнітивної взаємодії комунікантів. Отже, інформування є головним інструментом збігу планів адресанта і адресата у тексті. Перспективним видається психолінгвістичне дослідження процесу сприйняття опису пейзажу в АХД, яке сприяло би аналізу ролі і співвідношення лінгвістичних та позалінгвістичних чинників, що впливають на наше сприйняття оточуючої дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Изд. 4-е. / Н. Д. Арутюнова. – М.: Едиториал УРСС, 2005. – 384 с.
2. Белова А. Д. Цветообозначение в современном английском языке: концептуализация цвета для различных товаров / А. Д. Белова // Вісник Харківського університету. – Харків: Константа, 2006. – С. 5–9. – (Праці / ХНУ ім. В. Н. Каразіна; № 741).
3. Демьянков В. З. Интерпретация политического дискурса в СМИ // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования: Учебное пособие / В. З. Демьянков // Отв. ред. М. Н. Володина. – М.: Изд-во Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова, 2003. – С.116-133.

4. Ейгер Г. В. Мотивационный потенциал речевых актов /Ейгер Г.В., Шевченко И. С. – Х.: Константа, 2000. – С. 10–17. – (Праці / ХНУ ім. В. Каразіна; № 500).
5. Моррис Ч. У. Основания теории знаков / Ч. Моррис // Семиотика: Сб. / Под. ред. Ю. С. Степанова. – М.: Радуга, 1983. – С. 37–90.
6. Полюжин М. М. Когнітивні основи прагматичного опису текстів англійської художньої літератури / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології: Зб. н. пр. – Ужгород: Ліра, 2004. – С. 5–21.
7. Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові / А. М. Приходько. – Запоріжжя: ЗДУ, 2002. – 292 с.
8. Серио П. Структура и целостность: об интеллектуальных истоках структурализма в Центральной и Восточной Европе: 1920-30-е гг. / П. Серио. – Москва: ЯСК, 2001. – http://www.psyoffice.ru/124-serio-patrik.
9. Шевченко И. С. Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв. / И. С. Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168 с.
10. Fairclough N. Analysing Discourse. Textual Analysis for social research /N. Fairclough. – London, NY: Routledge. – http://www.fd.unl.pt/docentes_docs. – P.27.
11. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Schiffrin. – Oxford, Cambridge, MA: MIT Press, 1994. – 438 p.
12. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. В. Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2002. – 1440 с.
13. Большая советская энциклопедия. – М.: Изд-во БСЭ. – Т. 10. – С. 340; Т. 19. – С. 311-313.
14. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: МГУ, 1997. – 245 с.
15. Литературный энциклопедический словарь /Под общ. ред. В. М. Кожевникова и П. А. Николаева. – М.: Сов. энцикл., 1987. – 752 с.
16. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Изд. политической литературы, 1986. – 590 с.
17. 17. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – 2-е изд. – М.: БРЭ, 2000. – 688 с.
18. Dickens Ch. Bleak House. – NY: Everyman’s Library, 1998. – 864 p.
19. Galsworthy J. The Forsyte Saga. – M.: Изд-во иностр. л-ры, 1956. – vol. III. – 290 p.
20. Smollett T. The Expedition of Humphrey Clinker. – GB: The Navarre Society Ltd, GB, 1890. – 468 p.
21. Dickens Ch. Oliver Twist, or, the Parish boy’s Progress. NY: Everyman’s Library, 1992. – 428 p.
22. Dickens Ch. The Posthumous Papers of the Pickwick Club. – N.Y.: Everyman’s Library, 1998. – 401 p.
23. Hardy Th. Tess of D’Urbervilles. – USA: A Signet Classic, 1980. – 430 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Пасичник Г. П., к.филол.н., ст.. препод.,
ГВУЗ «Ужгородский национальный университет»

ИНФОРМАТИВНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ОПИСАНИЯ ПЕЙЗАЖА В АНГЛИЙСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена изучению одного из свойств дискурса — информативности – на примере пейзажа, который представляет микротекст, интегрированный в макротекст (художественное произведение) и, через него, в английский художественный дискурс. Определено типы информирования в описании пейзажа и исследовано их влияние на восприятие изображенного. Установлено, что информативность является главным инструментом пересечения планов автора и читателя в тексте описания пейзажа.

Ключевые слова: *английский художестивенный дискурс, описание пейзажа, информативность.*

H. Pasichnyk, Cand.Phil.Sci., Senior Lecturer
SHEE “Uzhhorod National University”

INFORMATION POTENTIAL OF THE LANDSCAPE DESCRIPTION IN THE ENGLISH BELLES-LETTRES DISCOURSE

The article deals with the study of one of the discourse properties – informativeness on the basis of the landscape description, which presents micro-text integrated into the macro-text (belles-lettres work) and through it into the English belles-lettres discourse. The types of informativeness have been defined as well as their influence on the perception of the represented. It has been established that informativeness is the major instrument of the author’s and reader’s plane coincidence in the text.

Keywords: *English belles-lettres discourse, landscape description, informativeness.*

УДК 811.512.161 = 161.2:82-84

Пилипенко А. В., студ.,
КНУ імені Т. Г. Шевченка, Київ

ТЕМАТИЧНА ПАРАДИГМА ТУРЕЦЬКИХ ПРИСЛІВ’ЇВ ТА ПРИКАЗОК

Стаття присвячена дослідженню турецьких прислів’їв і приказок, принципу їх класифікації. Особливу увагу приділено тематичній класифікації. Надано характеристику найбільш загальновживаним тематичним групам.

Ключові слова: *прислів’я, приказки, тематична класифікація, тематика, паремії.*

Фразеологія як наука посідає важливе місце у системі лінгвістичних дисциплін. Проте проблема розуміння фразеологічної одиниці і досі залишається актуальною, через такі ознаки фразеологічної одиниці, як семантична цілісність, образність, емотивність та експресивність. Найбільш вживаними фразеологічними одиницями вважаються прислів'я та приказки. Завдяки ним можна повною мірою осягнути особливості побуту кожного народу, його традиції, вірування та звичаї, спосіб мислення, особливості світосприйняття та національної ментальності. Прислів'я та приказки часто використовуються в художньому контексті з різною метою: як орнаментальні прикраси, як провідники авторської ідеї, спосіб розкриття внутрішнього світу персонажів, елементи поетики тощо. Так, твори турецької літератури рясніють прислів'ями та приказками, які характеризують життя та поведінку людей. Але все ж основною їхньою рисою є власне виховне спрямування.

Мета даного наукового дослідження – класифікувати турецькі прислів'я та приказки за їх тематикою, охарактеризувати кожну з тематичних груп.

Об'єктом дослідження є турецькі прислів'я та приказки, а ***матеріалом*** слугували збірки турецьких прислів'їв та приказок, збірки українських прислів'їв тексти художньої літератури, періодика.

Значний внесок у дослідження турецької народної творчості зробили сходознавці В. О. Гордлевський, А. Ю. Кримський та В. В. Радлов, які не тільки публікували зразки фольклору, а й вивчали історію виникнення та розвитку окремих його жанрів. Цей матеріал опрацювали Г. Пермяков та українські тюркологи І. Л. Покровська та Г. Халимоненко. До проблеми дослідження турецьких паремій звертались також відомі турецькі дослідники Т. Аджароглу, О. Аксой, П. Боратав, А. Озтюрк, О. Чобаноглу. Власне тематичною класифікацією прислів'їв та приказок займались А. Сертел та М. Юртбаши.

Турецький народ створив багату усну словесність, але тільки порівняно недавно стала вона предметом наукового вивчення в самій Туреччині та за її межами. Звичайно, записували прислів'я та приказки віддавна. Так, видатний німецький гуманіст І. Мегізер у своїй праці навів приклад 220 прислів'їв та приказок. Та лише в XIX ст. у зв'язку з розвитком сходознавства й фольклористики, вивчення усної творчості турецького народу поставлено на наукову основу – з'являються спеціальні записи та публікації.

Прислів'ями володіють всі народи світу, саме тому ці фразеологічні одиниці досконало вивчаються. Тюркологи, які вивчають цей жанр в турецькій літературі, дають таке роз'яснення цим поняттям.

Омер Асим Аксой: «Прислів'я – це вирази, які завдяки багаторічному досвіду наших пращурів дійшли до наших часів, і носять повчальний характер» [Aksoy 1993, 5].

Тюркєр Аджароглу надає таку характеристику прислів'ям: «Прислів'я в більшій мірі носять метафорічний характер і являються філософією цього народу» [Acaroğlu 1992, 8].

Таку думку підтримує Алі Озтюрк, для якого «прислів'я – це голос народу, розуміння життя, та його оцінка» [Öztürk 1986, 261].

Пене Боратав порівнює прислів'я з анекдотами, знаходячи тут як загальні, так і відмінні риси. Він вважав, що прислів'я промовляється після певного висловлювання, або теми і є давнім жанром тюркського народу [Boratav 1969, 129].

М. Б. Лановик зазначає: «У наші дні існує безліч друкованих збірок присвячених прислів'ям та приказкам, здійснено ряд теоретичних досліджень щодо їх класифікації. Однак на сьогодні це питання ще остаточно не розв'язане. Це пов'язано з тим, що, незважаючи на стислість форми, прислів'я та приказки – явище багатоаспектне, їх вивчення ведеться під різними кутами зору. Важливими є проблеми дослідження їх внутрішнього змісту (пошуки джерел їх походження, еволюція форми і змісту, вивчення історичного підґрунтя, тематична характеристика, семантика, визначення жанрових різновидів та ін.). Не менш важливе питання форми (композиція прислів'їв, поетика). Мало вивчена й проблема варіативності приказок (їх розгалуження і зміна значення на різних територіях, утворення тематичних гнізд і т. д.), полісемантичність значень, міжнаціональних запозичень (етнічні, типологічні зіставлення) та ін.» [Лановик 2005, 546-547]

Григорій Пермяков виділяє найголовніші, на його думку, типи класифікації прислів'їв:

1. **Алфавітна класифікація.** Ця класифікація є найдавнішою і бере початок від найперших збірок.
2. **Лексична класифікація.** За цією класифікацією формуються певні групи – усі варіанти одного стрижневого слова чи висловлювання. Наприклад, таку турецьку народну приказку «Такий, як пес під дощем» можна віднести до групи про собак і про дощ.
3. **Монографічна класифікація.** Базується на групуванні приказок за місцем або часом їх збирання, або за упорядником.
4. **Генетична система класифікацій.** Розділяє матеріал за походженням, особливо за мовою чи народом, з якого він прийшов.
5. **Тематична класифікація.** Прислів'я та приказки групуються за темами (наприклад: віра, війна, сім'я, страх). Проте деякі прислів'я є багатотемними, тому не можуть відноситися до якоїсь однієї теми [Пермяков 1968, 5-7].

Кожна із зазначених вище систем має свої переваги та недоліки і може бути використана в окремих випадках. Але все ж всі вони мають один спільний недолік: всі вони спираються на випадкові ознаки, які часом навіть не пов'язані з самими прислів'ями та приказками. Саме тому жодна з класифікацій не може слугувати основою для створення єдиної системи.

Найбільш поширеною та зручною у використанні вважається тематична класифікація. Дослідники зрозуміли, що без тематичної класифікації прислів'їв та приказок дуже важко знайти потрібний відповідник у підручниках чи іншій друкованій літературі. Спочатку прислів' впорядковуються ща алфавітом , а згодом їх роділяюмт за тематичною ознакою. Кожна приказка чи прислів'я належить до певної категорії.

Метін Юртбаши виділив 172 категорії особливих тем. Близько 30.000 приказок та прислів'їв зібрані в його праці *«Sınıflandırılmış Türk atasözleri»* («Тематичний розподіл турецьких приказок та прислів'їв») [Yurtbaşı 1994, 3].

Дослідженням прислів'їв та приказок також займався Адем Сертел. Його тематична класифікація включає в себе значно меншу кількість тем ніж у класифікації Метіна Юртбаши, всього 80 пунктів [Sertel 2006, 5-7].

Класифікація турецьких прислів'їв та приказок настільки різноманітна, що не існує єдиної правильної думки щодо їх поділу. Ці тематичні групи не охоплюють весь пласт прислів'їв, що існують в турецькому фольклорі, а містять в собі найвживаніші сучасні прислів'я. Дуже часто одне прислів'я можна віднести одразу до двох чи більше категорій, що лише ускладнює їх поділ. Трапляється й таке, що до однієї конкретної теми належить лише одне чи декілька прислів'їв. У такому випадку науковці вимушені відносити такого роду прислів'я та приказки до розділу «інше».

Отже, чіткого тематичного поділу паремій на сьогодні не існує, але все ж деякі теми є більш поширеними. Виходячи з цього ми можемо констатувати, що великий пласт прислів'їв належить до наведених нижче груп. Було розглянуто найбільш загальновживані групи, що зустрічаються і в класифікації Метіна Юртбаши і в класифікації Адема Сертела. Розглянемо деякі з них:

1. Кохання. Значні за обсягом тематичні ряди складають прислів'я та приказки, у яких змальовуються закохані та їхні любовні взаємини :

Aşk bir deryadır, dalmayan bilmez. [Yurtbaşı 1994, 33] – *Любов – це ріка, хто не пірнає, той не пізнає; Deniz dalgasız olmaz, gönül sevdasız olmaz.* [Yurtbaşı 1994, 33] – *Не буває моря без хвиль, серця – без кохання.* Як і дівоча краса, кохання у фольклорі підноситься до найбільш окриленої людської мрії. Цей пафос відбився й на прислів'ях про кохання, хоча нерідко тут можна зустріти і прагматичні перестороги вибору судженого: *Güzel nerede, kavğa orada.* [Yurtbaşı 1994, 34] – *Де красуня, там і сварка*; *Aşığın gözü kördür*. [Yurtbaşı 1994, 33] – *Очі кохання сліпі.* Ці прислів'я розкривають весь складний діапазон почуття кохання: від його нестійкості, природності до фатальності. Такий романтичний погляд на кохання ріднить прислів'я з романтичними піснями й баладами, де часто любовні колізії розв'язуються трагічно. Але на відміну від них у прислів'ях та приказках глибше звучать реалістичні нотки, стриманність, а іноді й розважливі поради надавати перевагу не почуттям, а розуму.

2. Виховання. Сімейно-побутові прислів'я зображують сімейні відносини між чоловіком і жінкою, батьками й дітьми, погляди народу на одруження, сімейне життя, виховання дітей тощо. Одна з найпоширеніших тем для обговорення в сім'ї – це тема виховання та освіти дітей. Народні вислови цього циклу зображують найрізноманітніші ситуації у взаєминах родиного життя: діти як продовження роду, їх виховання, добрі й лихі діти, ставлення дорослих дітей до старих батьків та ін.: *Kızın var, sızın var.* [Yurtbaşı 1994, 77] – *Є дочка – є й біль*; *Evladın varsa bin derdin var, evladın yoksa bir derdin.* [Yurtbaşı 1994, 76] – *Діти є – тисяча бід, дітей нема – одна біда.* З цих прислів'їв видно, що піклування дітей за батьками є їх невід'ємним моральним обов'язком. Ця тема торкається й економічного питання: *Çocuğu sırtartma, başına çıkar.* [Yurtbaşı 1994, 75] – *Не розбещуй дитину – на шию сяде*; *Bir baba dokuz evladını besler, dokuz evlat bir babayı besleyemez.* [Yurtbaşı 1994, 75] – *Один батько прокормить дев'ятьох дітей, дев'ять дітей і одного батька не прогодують.*

3. Релігія. Цікавими є прислів'я і приказки про ставлення народу до релігії та її служителів. Релігія має дуже великий та тривалий вплив на супільство та людину. Прислів'я на релігійну тематику не відображають правила та канони, що існують в релігії, а передають вірування та погляди релігійного фольклору. Прислів'я

на релігійну тематику висвітлюють широке коло питань. Можна зробити висновок, що турецький народ протягом віків живе в органічному поєднанні світського та релігійного світів. У прислів'ях немає місця фанатизму й забобонам. Релігія подається у прислів'ях дуже реалістично, живо. Народні традиції поряд з релігійними поглядами стали тим фундаментом, на якому тримається турецьке суспільство. Складовою ж цього суспільства є людина з високими моральними цінностями: *Altın alma, dua al.* [Yurtbaşı 1994, 94] – *Не май золота, але молись*; *İnsaf dinin yarısıdır.* [Yurtbaşı 1994, 95] – *Совість – половина релігії.*

4. Здоров'я. Також турецький народ понад усе цінує здоров'я. Воно не тільки запорука матеріального благополуччя, а й джерело життєрадісного настрою, краси людини: Sağlam kafa sağlam vücütta bulunur. [Yurtbaşı 1994, 238] – *В здоровому тілі здоровий дух*; *Başın sağlığı, dünya varlığı.* [Yurtbaşı 1994, 237] – *Буде здоров'я – буде й достаток.*

5. Молодість. Часто зустрічаються прислів'я та приказки, які звеличують період молодості людини. В цей час здобуваються знання та досвід, які неодмінно принесуть свій результат впродовж всього життя: *Akıllı tez kocar.* [Yurtbaşı 1994, 290] – *Розумний швидко дорослішає*; *Gençlikten kocalığa sağlık saklanmalı.* [Yurtbaşı 1994, 290] – *Бережи здоров'я з молодості для старості.*

6. Старість. Старість теж має свої переваги, у неї багата життєва практика. Кожна людина знаходиить в цих прислівях втіху та підтримку: *Gönül kocamaz.* [Yurtbaşı 1994, 290] – *Серце не старіє*; *Yaş yaşadıkça akıl başa gelir.* [Yurtbaşı 1994, 291] – *З віком людина розумнішає.*

7. Природа. Турецький народ протягом своєї вікової історії прагнув пізнати природу, серед якої жив, спостерігав за нею та висловив свої думки з цього приводу зокрема у прислів'ях. До таких прислів'їв увійшло багато географічних елементів (гори, долини, річки та ін.): *Su çukurunu, yel tepesini bulur.* [Yurtbaşı 1994, 84] – *Вода знайде свою яму, вітер – свою вершину (Кожному своє місце); Irmak kenarına çeşme yapılmaz.* [Yurtbaşı 1994, 83] – *На березі річки криниці не копають*. Часто прислів'я використовують метафоричні образи, запозичені зі світу природи: сонце, місяць, зірка, небо та ін.: *Güneş balçıkla sıvanmaz.* [Yurtbaşı 1994, 85] – *Сонце глиною не забруднити (Золото і в грязі блищить).*

8. Тварини. Давні турки вивчали також тварин, які населяли їхню місцевість. Найбільш популярними тваринами у прислів'ях є: вовк, собака, кінь, лев, верблюд, вівця, коза, заєць, змія. Окреме місце займають птахи та риби. Ці прислів'я, як і деякі інші, набули алегоричного значення: *Isıracak it dişini göstermez.* [Yurtbaşı 1994, 142] – *Собака, який кусається, зубів не показує; Kurdun oğlu kurt olur.* [Yurtbaşı 1994, 143] – *Син вовка вовком буде (Яблуко від яблуні недалеко падає).*

9. Смерть. Людське життя, чи то довге, чи то коротке, врешті-решт добігає кінця. Багато прислів'їв та приказок групуються навколо слів, що відносяться до природної смерті людини або її трагічної загибелі. Серед цієї тематичної групи найбільше висловів з опорним словом смерть, де насамперед підкреслюється її невідворотність: *Her şeye çare bulunur, ölüme çare bulunmaz.* [Yurtbaşı 1994, 230] – *Від всього є зілля, від смерті – немає*; *Az yaşa çok yaşa, akıbet gelir başa.* [Yurtbaşı 1994, 229] – *Мало*

живи, багато живи – від смерті не втекти. Турецький народ виробив філософське розуміння акту смерті як природного процесу, а в окремих висловах передав свою байдужість до смерті, відчайдушність: *Ölümün ötesi kolay.* [Yurtbaşı 1994, 231] – *Після смерті легко. Ölümden korkan korkudan ölür.* [Yurtbaşı 1994, 231] – *Хто смерті боїться, від страху помре.*

Розглянувши тематичну класифікацію найбільш поширених та загальновживаних тем, можна зробити ***висновки***, що прислів'я та приказки посідають важливе місце в житті та побуті народу і є основою його моралі. Саме тому вагомим етапом у становленні мови є тематична класифікація всіх відомих Наголосимо, що ці тематичні групи не охоплюють весь пласт прислів'їв, що існують у турецькому фольклорі, а містять в собі найбільш вживані сучасні паремії. Саме тому існують перспективи подальших досліджень даної теми, з метою створення найбільш зручної для користування класифікаційної системи прислів'їв та приказок турецької мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. (БТРС) Большой турецко-русский словарь / ред. А. Н. Баскаков. – М.: Русский язык, 1998. – 966 с.
2. *Лановик М. Б.* Українська усна народна творчість: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / М. Б. Лановик, З. Б. Лановик. – К.: «Знання-Прес» – 2005. – 591 с.
3. *Пермяков Г. Л.* Избранные пословицы и поговорки народов востока. – М.: «Наука», 1968. – 368 с.
4. *Acaroğlu M. T.* Türk Atasözleri. – İstanbul: İletişim Yayınları, 1992. – 132 s.
5. *Aksoy Ö. A.* Atasözleri ve deyimler sözlüğü. – İstanbul: İnkitap, 1993. – 318 s.
6. *Boratav P. N.* 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı. – İstanbul: Gerçek yayınevi, 1969. – 482 s.
7. *Öztürk A.* Türk Anonim edebiyatı. – İstanbul: Bayrak Yayıncılık, 1986. – 624 s.
8. *Sertel A.* Tecrübenin dili. Konu konu atasözleri. – İstanbul: Pozitif, 2006. – 328 s.
9. *Yurtbaşı M.* Sınıflanbırılmış Türk Atasözleri. – İstanbul: Özdemir yayıncılık, 1994. – 311 s.

Дата надходження до редколегії: 25.10.2014

Пилипенко А. В., студ.,
КНУ имени Т. Г. Шевченко, Киев

ТЕМАТИЧЕСКАЯ ПАРАДИГМА ТУРЕЦКИХ ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК

Статья посвящена исследованию турецких пословиц и поговорок, принципу их классификации. Особое внимание уделяется тематической классификации. Предоставлена характеристика наиболее общеупотребительных тематических групп и приведены примеры.

Ключевые слова: *пословица, поговорка, тематическая классификация, тематика, паремии.*

Pylypenko A. V., student,
Kyiv Taras Shevchenko National University, Kyiv

THE THEMATIC PARADIGM OF THE TURKISH PROVERBS AND SAYINGS

This article is devoted to the research of the Turkish proverbs and sayings, their approach of classification. The most attention is paid to the thematic classification. The most common thematic groups are characterized giving the examples.

Keywords: *proverb, saying, thematic classification, thematics, paroemias.*

УДК 81'1:159.922.4

Письменна Ю. О., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСЕМ ЯК ПРЕДМЕТ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ.

У статті здіснено критичний огляд і систематизацію сучасних лінгвістичних напрямів, орієнтованих на дослідження лексики, яка містить у своїй семантиці культурно зумовлений компонент.

Ключові слова: *культурно маркована лексика, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, контрастивна лінгвістика, лінгвоконцептологія, міжкультурна комунікація.*

Антропоцентрична переорієнтація мовознавчих досліджень, в якій визначальна роль відводиться вивченню національної самобутності народу, унікальному феномену народної культури в національній мові, що слугує зберігачем і транслятором культурних особливостей, цінностей і світогляду нації, зумовила в останні десятиліття зростання дослідницького інтересу до лексики, що містить у собі національно-культурний компонент.

Джерело цього інтересу, на думку Анни Вежбицької, « ...полягає в осмисленні того факту, що значення слів у різних мовах не збігаються (навіть якщо вони наводяться як відповідники один одному у словниках), що вони відображають і передають спосіб життя і спосіб мислення, характерний для даної мовної спільноти, і що вони є безцінним ключем до розуміння культури» [Вежбицкая 1999, с. 267]. Культурно специфічні слова являють собою понятійні знаряддя, що відображають у певний спосіб досвід суспільства відносно дій і міркувань про різні речі і сприяють увічненню цих способів. Внаслідок змін у суспільстві зазначені знаряддя можуть також поступово видозмінюватись і відкидатись. У цьому сенсі інвентар понятійних знарядь суспільства ніколи не «детермінує» повністю його світогляд, але, очевидно, впливає на нього [Там само, с. 269].

Актуальність статті визначається необхідністю систематизації і методологічного оформлення сучасних підходів до вивчення культурно маркованої лексики. **Метою**

є комплексна репрезентація основних напрямів дослідження лексичних одиниць, які містять у своїй семантиці культурно зумовлений компонент.

У сучасній лінгвістичній парадигмі, антропоцентричній за своїм характером і спрямуванням, основними напрямами досліджень культурно маркованих лексичних одиниць є *етнолінгвістичний, лінгвокультурологічний* та *контрастивний.*

Етнолінгвістика – комплексна дисципліна, що знаходиться на стику мовознавства, етнографії і соціології. ЇЇ виникнення традиційно пов'язують з іменами Ф. Боаса і Е. Сепіра та їхніми дослідженнями мов північноамериканських індіанців; на становлення та методологічне оформлення етнолінгвістичних досліджень також вплинула теорія Г. Шухардта, відома під назвою «Wörter und Sachen» («Слова і речі») [Шухардт 1950], орієнтована на вивчення історії слів у тісному зв'язку з історією реалій.

А. С. Герд вважає. що метою етнолінгвістики є демонстрація того, як мова в різних формах її існування, на різних етапах її історії впливала і впливає на історію народу, на становище того чи іншого етносу в сучасному суспільстві. В етнолінгвістиці категорії і факти мови використовуються тільки як засіб глибшого проникнення у власне етнічні процеси [Герд 1995, с. 5].

В. В. Воробйов зазначає, що етнолінгвістика вивчає мову в соціокультурному контексті, об'єктом її аналізу може стати будь-який мовний акт з урахуванням усіх умов та обставин комунікації [Воробьёв 1999, с. 81].

На думку одного з найвідоміших представників цього напряму М. І. Толстого, етнолінгвістика враховує перш за все специфічні – національні, народні, племінні – особливості етносу. Її основні завдання зводяться до реконструкції відображення в мові культурних, психологічних і міфологічних уявлень і «переживань» у їхньому діахронному русі, що дає надзвичайно багатий матеріал для зіставлення культур вищезазначених етнічних спільнот [Толстой 1997, с. 27, 39].

У межах розгляду фразеологічного рівня мови етнолінгвістична орієнтація дослідження направлена переважно на реконструктивний план виявлення культурних пластів у формуванні фразеологізмів [Телия 1999, с. 14].

На відміну від етнолінгвістики, *лінгвокультурологія* орієнтована на сучасний стан і функціонування мови і культури. Ця дисципліна розглядається як «та частина етнолінгвістики, що присвячена вивченню й опису кореляції мови і культури в їхній синхронній взаємодії». Лінгвокультурологія досліджує насамперед живі комунікативні процеси у зв'язку із синхронно діючим менталітетом [Телия 1996, с. 217–218].

За визначенням В. В. Воробйова, лінгвокультурологія – комплексна наукова дисципліна синтезуючого типу, що вивчає взаємодію і взаємозв'язок культури і мови в її функціонуванні і відображає цей процес як цілісну структуру одиниць у єдності їхнього мовного і позамовного (культурного) змісту за допомогою системи методів і з орієнтацією на сучасні пріоритети і культурні установки [Воробьёв 1999, с. 101]. Її предметом є національні форми буття особистості, відтворювані у системі мовної комунікації. Лінгвокультурологічні дослідження спрямовані на антропоцентричне розуміння культури; людину як мовну особистість; розгляд мови як системи втілення людських цінностей; національну своєрідність мовного відображення світу; моделювання процесів породження і сприйняття мови; входження тексту в культуру і його

інтерпретацію тощо. Лінгвокультурологія дає системний опис фактів мови і культури в їхній взаємодії та взаємозв'язку, досліджує МКС, єдність матеріальної та духовної культури в мові [Там само, с. 76–77].

Однією з базових наук, що слугують теоретичною основою і джерелом лінгвокультурології є власне культурологія. Ця наука займається теорією і методологією дослідження культури, вивчає сутність і характер культури, її види, форми, функції, структуру і динаміку, моделює культурні конфігурації різних епох, народів, соціумів, конфесій, станів, виявляє риси своєрідності культурних світів [КС, с. 325].

Лінгвокультурологія тісно пов'язана з лінгвокраїнознавством, яке може вважатися одним із її джерел. Їх споріднює те, що обидві дисципліни мають не лише теоретичну, а й прикладну, лінгводидактичну направленість. На відміну від лінгвокраїнознавства, для якого був характерний вибірковий, несистемний, швидше ілюстративний підхід до опису культурних реалій, лінгвокультурологія ставить перед собою завдання цілісного, системного представлення одиниць мови і культури в їхній кореляції та взаємодії. Лінгвокультурологія «працює» на глибинному рівні семантики з урахуванням системного й інтегративного підходів до вивчення явищ мови і культури. Співвідносячи значення культурно детермінованих одиниць із концептами (кодами) загальнолюдської або національної культури, лінгвокультурологічний аналіз дає їм об'ємну і всеохоплюючу експлікацію [Ольшанский 2000, с. 30–31].

Лінгвокультурологія активно формує свій категоріальний апарат, до якого входить, зокрема, лінгвокультурологічне поле, лінгвокультурема, лінгвокультурна ситуація, культурна інформація, культурний фон, культурний концепт, культурна конотація, культурно-мовна компетенція тощо.

У межах лінгвокультурологічних досліджень виділяються фразеологічний, концептологічний, лексикографічний, лінгводидактичний напрями, а також теорія міжкультурної комунікації.

1. Фразеологічно орієнтована лінгвокультурологія. Як зазначає С. Г. Тер-Мінасова, в ідіоматиці мови, тобто в національно- маркованому її шарі, зберігається система суспільних цінностей, мораль, ставлення до світу, до людей, до інших народів, які притаманні певному етносу. Фразеологізми, прислів'я, приказки найбільш наочно демонструють і географічне положення, й історію, і спосіб життя, і традиції тієї чи іншої людської спільноти, об'єднаної однією культурою [Тер-Минасова 2000, с. 80]. Прислів'я і приказки – це багатий, експресивно забарвлений шар мовної системи, що віками зберігає у собі скарби народних спостережень, уявлень та умовиводів. Поряд з універсальними уявленнями про світ прислів'я та приказки відображають і національно-специфічні цінності та ідеали, притаманні представникам конкретного мовного соціуму [Орлянская 2003, с. 50]. Лінгвокультурологічний аналіз ставить за мету вивчення здатності фразеологічних знаків відображати сучасну культурну самосвідомість народу, що розглядається як основа його ментальності.

При дослідженні культурно-національної самобутності фразеологічного складу мови головними постулатами є такі (за [Телия 1999, с. 14]):

1. Більшість фразеологізмів мають культурно-національну своєрідність (сюди можуть входити і ті фразеологізми, які освоєні та культурно адаптовані в мові через різні форми запозичення).

2. У колективній несвідомій пам'яті носіїв мови зберігається інтертекстуальний зв'язок фразеологізмів з тим чи іншим кодом культури, що виявляється у здатності носіїв мови до культурної референції, котра залишає свій слід у культурній конотації.

3. Відтворюваність фразеологічних знаків сприяє міжпоколінній трансляції культурно значимих настанов, а отже, формуванню в процесах засвоєння і використання мови культурної самосвідомості як окремої особистості, так і культурно-національної ідентичності народу – носія мови.

Дослідженнями національно-культурної специфіки фразеологічної діасистеми займаються такі вчені, як Б. М. Ажнюк, М. Л. Ковшова, Т. Г. Орлянська, В. Н. Телія та ін.

2. Логіко-лінгвістичний, або концептологічний, напрям зосереджений на вивченні культурних концептів («ключових слів культури» за А. Вежбицькою): укр. «доля», «воля», «лихо», «серце»; рос. «правда», «свобода», «память», «долг», «тоска»;англ. «self», «privacy», «freedom», «understatement» тощо. У цих концептах реалізуються як універсальні, загальнолюдські, так і національно-специфічні риси. При дослідженні таких номенів застосовується концептуальний аналіз. За його результатами робляться висновки про місце культурного концепту в мовній картині світу етносу, в ціннісній ієрархії етнічного світогляду, про його функції в житті «етнічної» людини.

3. Лексикографічний напрям реалізується створенням новітніх культурологічних словників, що містять різноманітну етнокультурну і лінгвокультурологічну інформацію.

З-поміж оригінальних культурологічних лексикографічних праць варто виділити такі: В. В. Жайворонок «Знаки української етнокультури» (2006); «Słownik stereotypów i symboli ludowych» (1996) під редакцією Є. Бармінського, Ю. С. Степанов «Константы: словарь русской культуры» (1997), «Славянские древности» (1995-2009) під редакцією М. І. Толстого тощо.

4. Лінгводидактичний напрям і проблеми міжкультурної комунікації (МКК) постав із лінгвокраїнознавчої теорії слова, започаткованої Є. М. Верещагіним і В. Г. Костомаровим. На момент свого виникнення ця теорія являла собою оригінальну семантичну концепцію прикладного характеру: через поняття лексичного фону здійснювалося ознайомлення іноземців з іномовною культурою, в лінгводидактичних цілях реалізувалася кумулятивна функція мови, і в такий спосіб проводилась акультурація адресата [Верещагин, Костомаров 1973; Верещагин, Костомаров 1980]. На сучасному етапі динамічного розвитку набула теорія міжкультурної комунікації (міжкультурної інтеракції, міжкультурного спілкування), яка досліджує спілкування між партнерами, що належать до різних лінгвокультур. МКК є інтегративною дисципліною, що поєднує досягнення антропології, етнографії, теорії комунікації, психології, етнопсихоаналізу, етнориторики тощо.

Є. Ф. Тарасов, досліджуючи механізми міжкультурного спілкування, робить висновок про те, що головною причиною непорозуміння у процесі міжкультурної комунікації є не стільки відмінність мов, скільки відмінність національної свідомості

комунікантів. При цьому під терміном «діалог культур» розуміється спілкування образів різних культур у рамках однієї свідомості, а не спілкування різних свідомостей [Тарасов 1996, с. 8–9].

Центральними для проблематики МКК стають поняття етноцентризму, культурного релятивізму, культурного шоку і його стадій, культурно-специфічних знань, акультурації.

І. В. Привалова одним із базових понять у дослідженні процесів МКК вважає «етнолінгвокультурну свідомість» – інваріантний образ світу, співвіднесений з особливостями національної культури і національної психології, що існує як у суспільній, так і в індивідуальній формах. Базисні функції етнолінгвокультурної свідомості такі ж, як у картини світу – інтерпретаційна і регулятивна, але вона ширша за МКС, оскільки включає не тільки усвідомлене, структуроване і вербалізоване знання, а й неусвідомлене, неструктуроване і невербалізоване. Етнолінгвокультурна свідомість опосередкує акти світосприйняття і світорозуміння у процесі МКК, а також здійснює побудову суб'єктивних образів об'єктивного світу [Привалова 2004, с. 92].

Для мовних засобів, які є зовнішнім виявом етнолінгвокультурної свідомості, дослідниця пропонує термін «мовні маркери національно-культурної свідомості» і виділяє три їх типи: лінгвоструктурні (лінгвістичні конструкти граматичних концептів), лінгвокультурні (засоби мовного контакту, етнографічні та побутові номени), лінгвоекологічні (неологізми, нові фразеологізми, контамінаційні вирази). Такий підхід, на думку І. В. Привалової, дозволяє визначити національно-культурну специфіку всієї мовної системи як інструментарію, яким користується мовна особистість для зовнішньої реалізації своїх образів свідомості, що відбувається у вигляді вербальної інтерпретації [Там само, с. 93].

Функціональна спрямованість МКК, у центрі якої знаходиться людина як носій універсалій і культурних особливостей, набуває особливої актуальності в контексті сучасного осмислення міжнаціональної взаємодії, коли культурні відмінності визнаються не менш серйозним фактором у міжнаціональних конфліктах, ніж економічні інтереси та ідеологічні чинники.

Контрастивна лінгвістика, виникнення якої у зарубіжній лінгвістиці пов'язується з ім'ям Р. Ладо, при зіставленні двох або більше мов керується завданням визначити особливості кожної із зіставлюваних мов, що можуть лишитися непоміченими при лише «внутрішньому» дослідженні певної мови.

На думку В. В. Воробйова, контрастивна лінгвістика має яскраво виражені лінгводидактичні цілі, адже виявляються найбільш суттєві розходження у мовних структурах у цілому і на окремих їх рівнях; вивчається одна мова у «дзеркалі» іншої, що методологічно виправдано для прикладного аспекту лінгвокультурології [Воробьёв 1999, с. 100].

А. Вежбицька стверджує, що неможливо знайти «ідентичність» своєї власної культури (якою б різнорідною вона не була), доки глибоко і досконало не познайомишся з іншою культурою [Вежбицкая 1999 , с. 289].

Для отримання об'єктивних результатів при контрастивному зіставленні дослідник має подолати бар'єр етноцентризму – принципу, згідно з яким представники

будь-якої культури зазвичай вважають свій спосіб дії і розуміння навколишнього світу, свої мовні форми і значення правильними. Тому, коли в іншій культурі використовуються відмінні форми і значення, це неправильно [Ладо 1989, с. 56]. Отже, за формулюванням Г. Д. Гачева, лінгвіст-культуролог, беручись за крос-культурне дослідження, зобов'язаний не лише нівелювати звичні схеми сприйняття та розуміння, нав'язані йому рідною мовою, а й подолати свій підсвідомий етноцентризм, прагнучи максимальної об'єктивності в інтерпретації лінгвокультурних фактів мов, носіями яких виступають різні етноси [Гачев 1995, с. 45].

На нашу думку, контрастивний аналіз не протиставлений етнолінгвістичному та лінгвокультурологічному, як це формулює В. Н. Телія (див. вище), хоча він, безумовно, є специфічним, відмінним від інших напрямом і методом дослідження національно-культурних особливостей мовних одиниць; також ми не погоджуємося із розумінням контрастивного аналізу виключно як інструментарію лінгвокультурології для реалізації лінгводидактичних цілей, як вважає В. В. Воробйов. Лінгвокультурний аналіз, що має справу зі специфічними словами і значеннями тільки однієї мови, на нашу думку, в будь-якому разі орієнтований на зіставлення. У випадку залучення тільки однієї мови контрастивне зіставлення є латентним і неконкретизованим – аналізована мова протиставляється «іншим» невизначеним мовам, адже саморефлексії та усвідомлення своєї «іншості» не є мотивованими для мовця – носія рідної мови, доки він не стикається із чужорідними явищами і поняттями. «Чисте» контрастивне дослідження має визначений об'єкт – конкретні мови, між якими і проводиться зіставлення із застосуванням лінгвокультурного аналізу. Висновки такого дослідження мають право претендувати на більшу об'єктивність і меншу «умоглядність», тому що, аналізуючи певну лексему та її відповідники в інших мовах, можна достатньо точно говорити про її еквівалентність (а отже, універсальність), часткову еквівалентність, безеквівалентність, або унікальність, даної лексеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ажнюк Б. М.* Англійська фразеологія у культурно-етнічному висвітленні / Ажнюк Богдан Миколайович. – К.: Наук. думка, 1989. – 134 с.
2. *Вежбицкая А.* Семантические универсалии и описание языков / Анна Вежбицкая. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – 780с.
3. *Верещагин Е. М., Костомаров В. Г.* Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Евгений Михайлович Верещагин, Виталий Григорьевич Костомаров. – М., 1973. – 223с.
4. *Верещагин Е. М., Костомаров В. Г.* Лингвострановедческая теория слова / Евгений Михайлович Верещагин, Виталий Григорьевич Костомаров. – М., 1980. – 320с.
5. *Воробьёв В. В.* Лингвокультурология в кругу других гуманитарных наук / Владимир Васильевич Воробьёв // Русский язык за рубежом. – 1999. – № 2– С. 76–82; № 3. –С. 95–101.
6. *Гачев Г.* Национальные образы мира. Космо-Психо-Логос / Георгий Дмитриевич Гачев. – М.: Прогресс, 1995. – 480с.

7. *Герд А. С.* Введение в этнолингвистику: Учебное пособие / Александр Сергеевич Герд. – СПб., 1995. – 103 с.
8. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
9. *Ковшова М. Л.* Ни кола ни двора: образ бездомного в русском языке и фольклоре / Мария Львовна Ковшова // Культурные слои во фразеологизмах и в дискурсивных практиках. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – С. 208–220.
10. *Ковшова М. Л.* Как с писаной торбой носиться: принципы когнитивно-культурологического исследования идиом / Мария Львовна Ковшова // Фразеология в контексте культуры. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – С.164–173.
11. *КС* – Культурология. XX век. Словарь / Под. ред. Левит С. Я. – СПб.: Унив. кн., 1997. – 640с.
12. *Ладо Р.* Лингвистика поверх границ культур / Р. Ладо// Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 25. Контрастивная лингвистика. – М., 1989. – С. 32–62.
13. *Ольшанский И. Г.* Лингвокультурология в конце XX в.: итоги, тенденции, перспективы / Игорь Григорьевич Ольшанский // Лингвистические исследования в конце XX в.: Сб. обзоров. – М., 2000. – С. 26–55.
14. *Орлянская Т. Г.* Национальная культура через призму пословиц и поговорок / Татьяна Георгиевна Орлянская // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2003. – №3. – С. 27–51.
15. *Привалова И. В.* Разнообразие подходов в развитии теоретических основ межкультурного общения / Ирина Владимировна Привалова // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2004. – №3. – С.85-97.
16. *Степанов Ю. С.* Константы: Словарь русской культуры: Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М.: „Языки русской культуры”, 2005. – 824с.
17. *Тарасов Е. Ф.* Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания / Евгений Фёдорович Тарасов // Этнокультурная специфика языкового сознания. – М., 1996. – С. 7–22.
18. *Телия В. Н.* Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры / Вероника Николаевна Телия // Фразеология в контексте культуры. – М.: «Языки русской культуры», 1999. – С. 13–24.
19. *Телия В. Н.* Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телия. – М.: «Языки русской культуры», 1996. – 288 с.
20. *Тер-Минасова С. Г.* Язык и межкультурная коммуникация / Светлана Григорьевна Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 262 с.
21. *Толстой Н. И.* Этнолингвистика в кругу гуманитарных дисциплин / Никита Ильич Толстой // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. – М.: Academia, 1997. – С. 306–315.
22. *Трошина Н. Н.* Лингвистический аспект межкультурной коммуникации / Наталия Николаевна Трошина // Этнокультурная специфика речевой деятельности. Сб. обзоров. – М., 2000. – С. 56–68.

23. *Шухардт Г.* Избранные статьи по языкознанию / Гуго Шухардт. – М.: Изд-во иностр. лит., 1950. – 291 с.
24. *Słownik stereotypów i symboli ludowych*/ Jerzy Bartmiński – Lublin, 1996. – T.1. – 522 s.

Стаття надійшла до редакції 23.10.2014 р.

Письменная Ю. А., к. филол. н., асист.,
Інститут филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ЭТНОКУЛЬТУРНАЯ СПЕЦИФИКА ЛЕКСЕМ КАК ПРЕДМЕТ ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В XX – НАЧАЛЕ XXI В.

В статье представлен критический обзор и систематизация современных лингвистических направлений, ориентированных на изучение лексики, содержащей в своей семантике культурно обусловленный компонент.

Ключевые *слова: культурно маркированная лексика, этнолингвистика, лингвокультурология, контрастивная лингвистика, лингвоконцептология, межкультурная коммуникация.*

Yuliya Pysmenna, Cand.Phil.Sci., the Assistant Professor,
National Taras Shevchenko University of Kiev

CULTURALLY MARKED WORDS AS THE OBJECT OF THE LINGUISTIC RESEARCHES IN THE END OF THE 20TH CENTURY – IN THE BEGINING OF THE 21ST CENTURY

The thesis is devoted to the critical review and systematization of the modern areas of the linguistic studies, focused on the culturally marked words.

Keywords: *culturally marked words, ethnolinguistics, cultural linguistics, contrastive linguistics, concept, intercultural communication.*

УДК 81’25=111=161.2:82-7

Підгрушна О. Г., асп.,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка , м. Київ

ГУМОР В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДНОСТІ
(на матеріалі англомовних художніх творів)

У статті досліджено відтворення гумору в художньому перекладі та межі його перекладності. Розглянуто причини нерозуміння гумору з іншої культури. Проаналізовано втрати, які виникають при відтворенні гумору іншою мовою.

Ключові слова: *гумор, переклад, перекладність, художність, мова, культура.*

Переклад гумористичної літератури вважається одним із найскладніших завдань в царині перекладознавства. Здавалося б, чому? Адже почуття гумору притаманне всьому людству. Сміються всі. Проте, чи завжди сміються над тими самими речами? Гумор є невід'ємною частиною культури народу: в ній він виникає і в ній же функціонує. Розбіжності соціально-історичного розвитку, умов життя, та ін. зумовлюють той факт, що в різних країнах гумор набуває специфічних рис. З раннього дитинства ми навчаємося гумору шляхом імітації, засвоюємо ситуації, над якими прийнято чи не прийнято сміятись у сімейному, навчальному, професійному середовищі. Це відбувається у межах свого культурного простору. Чим менше у людей спільних «точок доступу» до джерел гумору, тим більша розбіжність їхніх сміхових реакцій. Нерозуміння гумору може виникати навіть у межах однієї лінгвокультурної спільноти. Тим більше ускладнюється ця проблема при перекладі, де контактують і взаємодіють різні культури сміху.

Саме з цих причин гумор стає в центрі дискусій про перекладність. Наприклад, Л.-К. Гол стверджує: якщо говорити про проблему неперекладності, то, мабуть, гумор – це один із найперших неперекладних аспектів [9]. До причин неперекладності гумору відносять і тісний його зв'язок з культурними особливостями народу, і специфічний вибір мовних засобів та прийомів для його створення. Однак, визнаючи при цьому існування так званого «універсального гумору», зрозумілого всім незалежно від мовної чи культурної належності. Наприклад, Ш. Балі вважав, що гумор є неперекладною категорією лише між далекими культурами і неспорідненими мовами, а між мовами народів спільного психологічного складу перекладацькі проблеми закладені лише у типологічних розходженнях мов [1].

Зрозуміло, що формальних відповідників при перекладі гумору, особливо між неспорідненими мовами і культурами, не віднайти. Однак, як і у випадку з безеквівалентною лексикою, маємо інший шлях – відтворити функцію, яку гумористичний елемент виконує у творі. Ще К. Чуковський закликав «сміх перекладати сміхом, усмішку – усмішкою» [6, с.47]. Таким чином, у перекладі важливо передати основну функцію елементу, яку він виконує у творі. У випадку з гумором – викликати сміх, створити гумористичний ефект. Але через специфіку самого феномену виникає низка труднощів, які впливають на переклад. З цього приводу В. Шадрін зазначає, що переклад гумору може супроводжуватись такими значними втратами інформації, які дозволяють ставити питання про межі перекладності або неперекладності гумору [7, с.361].

Розгляньмо, які саме втрати виникають у процесі відтворення гумору. Неабияку роль відіграє суб'єкт сприйняття. Перекладач може просто не помітити гумору у творі через специфіку особистого почуття гумору або навпаки – трактувати як гумористичне те, що таким не є. Подібні втрати можемо продемонструвати наступним прикладом: *«I always get red bathing drawers. I rather fancy myself in red drawers. They suit my complexion so.»* [10, с.18]. Гумор в оригінальному висловлюванні базується на прихованому змісті. Говорячи, що «red drawers suit my complexion» герой має не увазі, що він згорає на сонці і теж стає червоним. Це очевидно для читача оригіналу. В одному з варіантів перекладу виходить, що герою просто личить червоний колір: *«Труси я завжди купую червоні. Я подобаюсь сам собі в червоних трусах. Вони*

мені дуже личать.» [2, с.31]. У другому ж, взагалі зроблено грубу помилку. Слово «complexion» – яскравий приклад так званих «псевдодрузів перекладача» і у перекладі має значення «колір обличчя» і аж ніяк не «комплекція»: *«Купальні труси в мене завжди були червоного кольору. Ну, подобаються мені труси червоного кольору. Вони дуже пасують до моєї комплекції.»* [3, с.30]. Таким чином в обох випадках спостерігаємо втрату гумористичного елементу.

Неабиякі труднощі породжує відтворення так званого мовного гумору. У широкому сенсі, він постає з неузгодженості між формою та значенням повідомлення. Це гра смислами і формами мовних знаків. Саме при перекладі такого гумору і виникає значна кількість втрат. Це пояснюється тим, що при відтворенні мовної гри виникає потреба віднайти у мові перекладу такі еквіваленти, які б забезпечили і передачу самої мовної гри, і зберегли б змістовий компонент вихідного повідомлення, що не завжди видається можливим.

Візьмімо такий приклад: *« "You don't think a dress like this would be a bit . . . forward, do you?" said Sacharissa, holding the dress against herself. Rocky looked worried. He hadn't been hired for his dress sense, and certainly not for his grasp of colloquial Middle Class. "You're quite a lot forward already," he opined. "I meant make me look like a fast woman!" "Ah, right," said Rocky, getting there. "No. Def'nitly not." "Really?" "Sure. No one could run much in a dress like dat."»* [12, с.164]. Діалог тут цілком побудовано на розбіжному трактуванні слів. Жінка намагається вивідати у грубуватого і недалекого співрозмовника, чи не надто вульгарну сукню вона обрала, однак виховання не дозволяє їй спитати про це прямо, а брак його освіти не дає йому можливості зрозуміти прихованої суті запитання. У перекладі: *«– Ти не думаєш, що ця сукня… надто відверта? – спитала Сахариса, прикладаючи одяг до себе. Скель набрав стурбованого вигляду. Його винаймали не за навички модельєра, і вже тим паче – не за знання тонкощів мовлення середнього класу. – Ви завжди були відверта людина, – нарешті зважився він. – Я питаю, чи не здаватимусь я легковажною жінкою! – А, он воно шо, – сказав Скель, підходячи. – Нє, звісно, нє. – Справді? – Авжеж. Ви важите не так і мало.»* [5, с.96]. Слово «forward», яке обіграється у значеннях «зухвалий, розв'язний» та «передовий, прогресивний», відтворено словом «відвертий», яке створює аналогічну двозначність як стосовно до вигляду сукні, так і до рис характеру людини. Наступна двозначність базується на обігруванні виразу «fast woman», яке трактується в переносному значенні, а саме як «легковажна, нерозбірлива жінка», і у прямому, тобто «швидка жінка». Перекладач створив іншу двозначність, обігравши слово «легковажний». Гумористичний ефект частково збережено у перекладі, однак за рахунок значних змін. Тут важливо зазначити, що заміна змістового компоненту має бути чітко продумана, адже він має поєднуватись із загальним контекстом твору. Отже, в першу чергу, варто брати до уваги саме вимоги контексту, а вже в другу – розглядати можливості відтворення мовної гри.

Наступний приклад ілюструє повну втрату гумору в перекладі: *« "I speak as I find, me," he said. "Always have done, always will —" "And what is it that you call a spade?" said Lord Vetinari. "What? Never use spades," said the glowering dwarf. "Farmers use spades. But I call a shovel a shovel." "Yes, I thought you would," said Lord Vetinari.»*[12,

с.26]. Тут обігрується ідіома «to call a spade a spade», яка означає «називати речі своїми іменами». Саме на цю ідіому натякає один із учасників діалогу – високоосвічений лорд, однак інший учасник діалогу натяку не розуміє і трактує висловлювання у прямому значенні. Слово «spade», як і «shovel» у перекладі мають одне й те саме значення – «лопата». У перекладі ні двозначність ситуації, ні обігрування ідіоми не збережено: *«– Я говорю, як звик, – сказав він, – і називаю речі своїми іменами... –А що ви називаєте лопатою? – урвав Правитель. –В житті не тримав у руках лопати, – ображено сказав гном. – «Лопати» бувають у селян. Але я називаю заступ заступом! –Я так і думав, – сказав Ветерані.»* [5, с.15]. Перекладач лише додає наступний коментар: ««Назвати лопату лопатою» – англійська ідіома, що означає «назвати речі своїми іменами». Чергова гра слів – у даному разі між інтелігентом Ветінарі та не обтяженим зайвою ерудицією гномом.» Та чи рятує ситуацію наявність такого коментаря? Він лише інформує читача про те, що втрачене у перекладі, однак аж ніяк не викличе посмішки.

Особливу проблему становить наявність культурно-обумовленого компоненту в гумористичному висловлюванні, в тих випадках, коли саме від знання і розуміння читачем особливостей культури залежить реалізація гумористичного ефекту. Наприклад: «*«Cæsar, of course, had a little place at Walton — a camp, or an entrenchment, or something of that sort. Cæsar was a regular up-river man. Also Queen Elizabeth, she was there, too. You can never get away from that woman, go where you will. Cromwell and Bradshaw (not the guide man, but the King Charles's head man) likewise sojourned here. They must have been quite a pleasant little party, altogether.»*» [10, с.51]. Тут обігруються образи відомих у Великобританії та у світі особистостей. Особливо цікаве обігрування однофамільців Джона і Джорджа Бредшоу. В перекладі:*«І поблизу Уолтона, звісно, є щось пов'язане з Цезарем — табір, чи вал, чи щось таке. Той Цезар, видно, дуже любив Темзу. І королева Єлизавета теж учащала сюди. Від цієї жінки ніде не сховаєшся, куди не поїдь. Кромвель і Бредшо (не той, що склав путівник, а той, що через нього позбувся голови король Карл) також бували тут. Мабуть, веселенька була компанія.»* [2, с.84]. Хоч перекладач і додає невеликий культурологічний коментар (*«Кромвель, Олівер (1599—1658) — вождь англійської буржуазної революції XVII ст. Бредшо, Джон (1602—1659) — діяч революції, очолював комісію, що винесла смертний вирок королю Карлові I. У XIX сторіччі його однофамілець Джордж Бредшо видавав путівники й довідники для туристів.»*), та він не забезпечує реалізацію гумору в перекладі.

Наступний приклад ілюструє повну втрату гумору з компонентом культури в перекладі: *«"You've heard about the telephone bill? Honestly! Whatever next?" "I told him he must get Valentina to pay. I'm not going to subsidise her." My voice is Disgusted of Tunbridge Wells. "Of course that's exactly what I said, Nadezhda." My sister is even better at D. of T. W. than I am. "And do you know what he said? He said, she can't pay for the telephone bill because she has to pay for the car."»* [11, с.94]. «Disgusted of Tunbridge Wells» – це загальна назва, яка використовується у Великобританії для позначення людини, зазвичай із різко консервативними політичними поглядами, яка пише листи до газет у тоні морального гніву. Такий образ у контексті ситуації

викликає гумористичний ефект у вихідного читача. Читачу цільовому фраза «голос як в «Обуреного з Танбрідж-Велсу»» взагалі нічого не говорить. В перекладі: *«– Я йому сказала, що нехай Валентина платить. Я її фінансувати не буду. – Мій голос як в «Обуреного з Танбрідж-Велсу». – Надіє, так само і я сказала. – Голос Обуреного в сестри виходить навіть краще ніж у мене. – І знаєш, що він відповів? Що вона не може платити за телефон, бо має платити за машину.»* [4, с.85]. У цільового читача не виникне бажання сміятись, адже ситуація незрозуміла і не сприймається ним як «смішна». Таким чином, гумористичний ефект не реалізується у перекладі. Можливо, тут варто було б подати невеликий коментар для того, щоб пояснити те, що ховається під даним образом. Або ж взагалі вдітись до описового перекладу з метою зберегти гумористичний ефект, наприклад: «Мій голос кипить від обурення й морального гніву».

Окремо маємо виділити випадки, коли в гумористичному елементі наявні неприйнятні, образливі чи табуйовані для цільової культури мотиви. Саме в таких випадках спостерігаємо повну втрату гумору в перекладі. У перекладі такі гумористичні елементи не просто не викличуть гумористичного ефекту, а призведуть до виникнення негативних емоцій у читача. Наприклад: *«"My school was better," says Stanislav. "More discipline. More homework. But now in Ukraina you have to pay the teachers if you want to pass the exams." "No different to your new school then," I say drily. Mike kicks me under the table. "No different to my school," chirps Anna. "We're always having to bribe our teachers with apples." Stanislav looks astonished. "Apples?" "Just a joke," says Anna. "Don't children in your country give their teachers apples?" "Apples never," says Stanislav. "Vodka, yes."»* [11, с.115]. У діалозі гумористичний елемент базується на обігруванні культурної специфіки двох країн, в основі якого лежить протиставлення «apples» – «vodka». Описувана ситуація, скоріш, має трактуватись як щось нечуване, у творі ж вона подана як цілком нормальне явище, що додає гумористичності висловлюванню. У перекладі: *«- У мене школа була краща, – каже Станіслав. – Більше дисципліни. Більше домашніх завдань. Але тепер в Україні треба платити вчителеві, якщо хоче скласти іспити. – Виходить нема різниці з твоєю новою школою, – кажу сухо. Майк під столом штурхає мене ногою. – Нема різниці з моєю школою, – щебече Анна. – Ми завжди підкупляємо вчителів яблуками. Станіслав дивується. – Яблуками? – Це жарт! – каже Анна. – Хіба в твоїй країні учні не пригощають учителів яблуками? – Яблуками – ні, каже Станіслав. – Горілкою – так.»* [4, с.105]. Об'єктивно гумористичний елемент реалізується завдяки ефекту неочікуваності: підкуп горілкою вчителів – не зовсім стандартна ситуація. Однак, як на подібні заяви відреагує читач-українець? Одна справа, коли представник певної культури сміється сам над своїми національними рисами чи своєю країною (такі жарти сприймаються скоріше як самоіронія, а не образа) і зовсім інша, коли це робить представник іншої культури. Чи сприймуть читачі-українці жарти над собою від закордонного автора? В таких випадках те, що було гумором в тексті оригіналу не лише зникає, а й перетворюється на образу для цільового читача.

Кожен окремо взятий гумористичний елемент, який функціонує в художньому творі, є унікальним і неповторним не лише через мовну та культурну свою специфіку,

а й через те, що має і визначене місце реалізації у тексті, і визначений зв'язок змістового елементу із попереднім сюжетом та контекстом твору. Кожна з цих особливостей ускладнює роботу перекладача і призводить до повних (ті випадки, коли у тексті перекладу відсутній гумор на тому рівні твору, де він присутній в оригіналі, і відповідно, гумористичний ефект у перекладі не реалізується взагалі) чи часткових (такі випадки, при яких гумор оригіналу відтворено у перекладі з певними змінами, однак гумористичний ефект реалізується у перекладі) втрат у тексті перекладу.

Наявність втрат при перекладі гумору є неминучим і цілком природнім явищем, яке зумовлене тим, що твір створювався в іншій культурі і для інакшої читацької аудиторії. Той факт, що **певні аспекти** іншокультурного гумору об'єктивно є неперекладними аж ніяк не означає, що гумор взагалі не піддається перекладу. Дійсно, існують певні межі перекладності гумору, однак вони не є чітко визначеними і стабільними, а варіюються і розширюються в залежності від близькості мовних структур тексту оригіналу та перекладу, об'єму фонових знань читачів перекладу, здатності перекладача помічати, сприймати та творчо відтворювати іншокультурний гумор та власне почуття гумору читацької аудиторії.

Навіть принципова перекладність, за А. Швейцером [8], допускає втрати. Однак такі втрати стосуються лише другорядних і менш суттєвих елементів тексту при обов'язковому збереженні його головних функціональних домінант. Саме в цьому полягає один з провідних принципів художнього перекладу. Таким чином, втрати при перекладі окремих гумористичних елементів твору аж ніяк не означають неможливість відтворення загального гумористичного тону оригіналу, що і має бути домінантою перекладача.

Художній твір є певною цілісністю, а гумор – це набір елементів, система, яка функціонує і реалізується у ньому. Обґрунтовані вилучення чи вимушені зміни не призведуть до критичних змін у тексті першотвору. Читач мови перекладу сприймає вже цілісний текст і втрат не помічає. Однак це зовсім не означає, що можна взагалі не клопотатись над відтворенням гумористичних елементів оригіналу. Навпаки, чим точніші і вдаліші варіанти відтворення віднайде перекладач, тим ближче читач наближається до розуміння іншої культури через один з основних її компонентів – гумор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли ; пер. з франц. – М.: Издательство иностранной литературы, 1961. – 394 с.
2. Джером К. Джером Троє в одному човні (як не рахувати собаки). Оповідання / Джером К. Джером ; пер. з англ. Юрій Лісняк – К.: «Дніпро», 1974. – 311 с.
3. Джером К. Джером Троє в одному човні (якщо не рахувати собаки) / Джером К. Джером ; пер. з англ. Олег Якушик – К.: «Країна Мрій», 2011. – 250 с.
4. Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи / М. Левицька ; пер. з англ. Олекса Негребецький. – К. Темпора, 2013. – 312 с. ISBN 978-617-569-144-1
5. Пратчетт Т. Правда [Електронний ресурс] // Террі Пратчетт ; пер. з англ. Олександр Михельсон – Буквоїд, 2010. – 125 с. – Режим доступу до тексту: http://

bukvoid.com.ua/library/terri_pratchett/pravda_pereklad_-_oleksandr_mihelson/1.html.
6. Чуковский К. Высокое искусство / К. Чуковский. – М.: Советский писатель, 1988. – 348 с.
7. Шадрин В. И. Проблема перевода юмора на международных конференциях / В. И. Шадрин // Университетское переводоведение. Вып. 5. Материалы V Международной научной конференции по переводоведению «Федоровские чтения» 23-25 октября 2003 г. – СПб: Филологический факультет СПбГУ, 2002. – С. 360 – 365.
8. Швейцер А. Д. Теория перевода / А. Д. Швейцер – М.: Наука, 1988. – 215с.
9. Gáll, L.-K. Translating Humor across Cultures: Verbal Humor in Animated Films [Електронний ресурс] / L.-K. Gáll // Partium Christian University, Oradea – 2008. – Режим доступу до статті : www.theroundtable.ro/Archive/language_studies/laura_karolina_gall_translating_humor_across_cultures_verbal_humor_in_animated_films.doc.
10. Jerome K. Jerome Three men in a boat (to say nothing of the dog) / Jerome K. Jerome, 1889. – 126 p.
11. Lewycka M. A Short History of Tractors in Ukrainian / Marina Lewycka // London : Viking, 2005. – 325 p.
12. Pratchett T. The Truth / Terry Pratchett // London : Doubleday a division of Transworld Publishers, 2000. – 207 p. – ISBN0385-6010-26.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Подгрушная О. Г., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЮМОР В АСПЕКТЕ ПЕРЕВОДИМОСТИ
(на материале англоязычной художественной литературы)

В статье исследованы принципы и приемы воссоздание юмора в художественном переводе и пределы его переводимости. Рассмотрены причины непонимания юмора представителей другой культуры. Проанализированы потери, возникающие при воссоздании юмора на другом языке.

Ключевые слова: *юмор, перевод, переводимость, художественность, язык, культура.*

Pidgrushna O. G., PhD Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

ON TRANSLATABILITY OF HUMOUR
(Based on the English Literary Works)

The author investigates the recreation of humor in literary translation and the limits of its translatability. The causes of misunderstanding humor from another culture are discussed. Losses arising during the process of humor recreation are analyzed.

Keywords: *humor, translation, translatability, artistry, language, culture.*

УДК 81’255.4:82-3=161.2-31

Плющ Б. О., асп.,
Інститут філології, КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ПРОЗИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: КОМПЛЕКС ПЕРЕЖИТОГО

“Правдивою формою є не постаті, не фігури, не посудина,
а той простір, який між ними”.
Тарас Прохасько “Одної і тої самої”.

У статті здійснено аналіз англомовних та німецькомовних перекладів української постколоніальної літератури з позицій відтворення специфіки її третього простору, а також особливості репрезентації комплексу пережитого у європейському контексті.

Ключові слова: *художній переклад, постколоніальна література, гетеролінгвізм, гібридність, третій простір, піджинізація комплекс пережитого.*

Українська сучасна література безумовно є літературою постколоніалізму, натхненною незалежністю, роками відродження культурної самобутності та подолання імплікацій колонізаційного минулого. Ідентичність, інакшість та влада, чи радше вплив – головні складники її парадигми. Ці теми, з огляду на історію України, котра неминуче знаходила своє відображення й у літературі, завжди мали місце у творчості українців. Французький філософ доби Просвітництва Вольтер ще в 1730 році зауважив: “Україна завжди прагнула волі”[5]. Так, вона завжди її прагнула й нарешті 1991 році здобула. Нова сторінка в історії ознаменувала зміни у політиці, економіці, мистецтві й літературі молодої держави. Проте колоніальне минуле України лишило глибокий слід у житті й свідомості її народу. Література – тільки один із багатьох його медіумів. Польський літературознавець, публіцист та перекладач Л. Стефановська у своїй книзі-дослідженні відродження українського літературного життя у повоєнні роки (1945-1948) пише про “комплекс уцілілого”[1] [9:55], себто відбиток у творчості письменників-вихідців з України (біженців, які тікали від радянського режиму, від загрози фізичного знищення) тем трагічного минулого, непевності, очікування “заслуженої кари” та “катастрофічного бачення” світу. Цим людям вдалося втекти, вижити, але забути – ні. Тому маємо багато автобіографічного у творах того часу, скажімо, “Сад Гетсиманський” І. Багряного. Схожа доля не оминула й твори сучасної української літератури, себто літератури постколоніального періоду. Комплекс *пережитого* об’єднує у собі дві епохи: радянські часи й життя після здобуття незалежності – у вельми непростий час. Недаремно китайці бажають своїм недругам народитися у часи змін. Незалежність подарувала радість, але колоніальний тягар минулого не зник за день чи рік. Зріз між старим та новим, колоніальним і вільним, загальним та індивідуальним, тяжкі роки Перебудови, перехід від радянського соці-

[1] “Kompleks ocalonego” (пол.)

алізму до капіталізму, боротьба прагнень до повернення радянізації чи наближення до європейськості – стали складниками формування у свідомості свідків того часу постколоніального комплексу *пережитого*. Тлумачення понять ідентичності та інакшості під впливом *пережитого* формують проблематику творів таких сучасних українських письменників, як Ю. Андрухович, С. Жадан, Т. Прохасько та ін. Й, безумовно, постає проблема вибору шляху чи впливу, адже щось нове часто ризикує перетворитися на давно забуте старе. Болісне й часами неохоче відмирання типу ментальності "homo sovieticus"[2] [2:12] та його заміна на *щось інше* (Головне питання: на що саме? Кого формує чи сформував постколоніалізм?), нерівномірність, повільність або й неможливість такої заміни чи зміни – улюблені теми української постколоніальної літератури.

Цікавості дослідженню перекладів творів представників постколоніалізму додає його *потенційний* статус у теорії перекладу. М. Тимочко проводить аналогію між художнім перекладом та постколоніальною літературою, порівнюючи ці два види писемності, які "попри свої ґрунтовні відмінності мають чимало спільного" (переклад наш. – *Б. П.*) [20]. Американський перекладознавець переконана, що порівняння художнього перекладу та постколоніальної літератури може допомогти збагнути останню як явище. Про тісний зв'язок між постколоніальними дослідженнями та перекладом пише й британський теоретик перекладу С. Басснетт, згадуючи насамперед *соромну співпрацю* колонізації та перекладу, коли століттями тексти перекладалися лише *на* європейські мови і *для* європейського читача [3:5]. Дещо радикальнішу позицію стосовно місця та ролі постколоніалізму в перекладі демонструє фінський літературознавець і перекладознавець Б. Петтерссон. Він стверджує, що "культурний переворот", за висловом А. Лефевра та С. Басснетт, який відбувся у дисципліні в 90-х роках, за своєю суттю *є* "постколоніальним", з огляду на широкий інтерес саме до постколоніальної літератури [6]. Е. Пім виокремлює "постколоніальний дискурс" як один із культурологічних чинників перекладу (разом із образами інших культур, функціями літератури тощо) [8:11]. Постколоніальна література, на думку австралійського перекладознавця, виступає складовою "культурологічного перекладу"[3] – підходу до перекладу як до міжособистісного процесу, а не лише справи обміну текстів.

Однією з ознак культурного перевороту в теоретичних парадигмах перекладознавства або ж культорологічного перекладу є, за словами українського перекладознавця Л. Коломієць, "спроба інтерпретації перекладу з погляду етно-національних особливостей культури-джерела і культури-сприймача, причому більшу зацікавленість викликає у дослідників саме культура-сприймач, так зване "друге життя" художнього твору, його взаємозв'язок із новим читачем, носієм своєї культури" [1:99]. Ця зацікавленість реалізувала себе у контроверсійній пропозиції єгипетського перекладознавця М. Бейкер проводити дослідження між перекладами та оригінальними текстами (не перекладами) однією мовою, взагалі не звертаючись до першоджерел тих перекладів чи мови їх оригіналу [7:14].

---

2 "людина совєтська" (лат.)

3 "cultural translation" (англ.)

Та чи можемо ми відкидати оригінальний багатошаровий контекст (культурні, соціальні, релігійні особливості тощо), аналізуючи переклад твору? Постколоніальна література своєю сутністю вичерпує це питання. М. Тимочко, порівнюючи художній переклад з постколоніальною літературою, однією з відмінностей між перекладачем та письменником постколоніалізму називає те, що перший передає текст, а другий – культуру [10:21]. Письменник-постколоніаліст може сам встановлювати "культурний інтерфейс", який він хоче показати читачеві, адже він, як правило, вже зорієнтований на те, що його твір буде перекладено і діє/ пише відповідно до цього максимуму.

Проте кожен літературний витвір, як і його автор та обставини його створення є особливим. Б. Петтерссон наголошує на цій унікальності творів постколоніальної літератури, а саме "контексту їхнього створення, посередництва/ передачі та сприйняття/ рецепції як у діахронічній, так і в синхронічній перспективі" (переклад наш. – *Б.П.*) [6]. Єдино спільним для творів української постколоніальної, тобто сучасної літератури, є згаданий комплекс *пережитого*, який у творах різних письменників постає у різних іпостасіях, з різних перспектив. Чудовими зразками його імплементації є твори двох найпопулярніших українських письменників – С. Жадана та Ю. Андруховича. Понад те, вони належать до когорти найвідоміших українських письменників у західній Європі, що свідчить про входження постколоніального комплексу *пережитого* до європейського контексту. Його оригінальне вираження та специфіку відтворення ми розглянемо на прикладі романів "Депеш Мод" С. Жадана і "Дванадцять обручів" Ю. Андруховича та їхніх англомовного і німецькомовного перекладів відповідно.

В обох романах мова героїв та мова автора – це лакмусовий папірець реальності, що змальовується у творі. Авторська мова Ю. Андруховича вишукана й тяжіє до самоіронічного епатажу. Авторська мова С. Жадана майже не відрізняється від мови героїв-персонажів твору, бо він, себто той, хто оповідає, є героєм твору та безпосереднім учасником подій. Однак спільним для мови обох творів є їхній гетеролінгвізм – тобто поєднання принаймні двох мов в одному творі [4:82], себто рідної мови автора– української – та мови колишнього колонізатора – російської. Для постколоніальної літератури це явище є типовим. Таким чином мова проектується у так званий "третій простір" – термін, запроваджений одним із провідних дослідників постколоніалізму Г. Бгабгою для пояснення гібридності, котру помічаємо у постколоніальних контекстах [4:84] – змішаний простір, який акумулює в собі частину рис двох інших – колонізаційного та колонізаторського. Український піджин – так званий суржик – є одним із характерних ознак третього простору. Але в перекладі він, зазвичай, зникає, перетворюється на стандартне мовлення. У мові героїв твору С. Жадана маємо чимало суржику та сленгу, часом водночас:

1. …і він справді хапається за нижчу гілку дерева під самою стіною, рвучко підтягується, сідає на неї, потім стає і починає рухатись вгору, **путьом**, кричить нам звідти, що? не розуміємо ми, я кажу – **все путьом**, повторює Чапай…[1:113].

1.1. …and he really does grab the lowest branch of the tree under the very wall, yanks himself up, sits on it, then stands up and begins to move upwards, **follow me**, he shouts at us from there – what? we don't understand – **I say everyone follow me**, repeats Chapai…[2:112].

Бачимо, що в англомовному перекладі російський сленговий вираз (**все путем**) замінено на стандартне мовлення (**follow me –** йдіть за мною) з певною, відсутньою, в оригіналі емпатичною експлікацією, яка може ввести читача в оману стосовно особистості мовця-героя твору. Розмовна фраза **It's Ok** або **Everything's Ok** (Все гаразд) краще відтворює прагматичний аспект висловлювання. Однак піджинізація, себто змішання мов у всіх випадках перекладу, на жаль, не відтворена.

Безпосередньо російськомовні вкраплення у перекладі також не відтворюються, але, принаймні, читач здебільшого має вказівку на їхню присутність у тексті. Наприклад, головний герой роману Ю. Андруховича – австріяк Карл Йозеф – подорожуючи до України, відразу ж зіштовхується з російською мовою:

2. …бічним зором фіксував на собі часом цікаві, проте зазвичай зневажливі погляди вкритих щоразу товщим шаром косметики огрядних російськомовних секретарок і, допущений врешті до аудієнції, вкотре нагадував забудькуватому урядникові своє прізвище, ім'я, **род занятій** та мету відвідин [3:2].

2.1. …nahm aus dem Augenwinkel die interessierten, herablassenden Blicke der von Mal zu Mal stärker geschminkten, fülligen russischsprachigen Sekretärinnen wahr und nannte, endlich zur Audienz vorgelassen, dem vergeßlichen Beamten zum x-ten Mal Name, Vorname, ***Art der Beschäftigung*** und Zweck der Reise [4:12].

3. … чотиригодинний обшук на прикордонному переїзді в Чопі — **цель прієзда**, допитувався один із них, у зимовій шапці з опущеними вухами (хоч дещо загальмований громадянин Республіки Австрія і відповів завчене «шугналіст, фото», проте в ту хвилину він і сам ще не здогадувався про істинну свою ціль)…[3:8].

3.1. …vierstündige Durchsuchung am Grenzübergang Tschop – "***Zweck der Reise***", befragte ihn einer auf russisch, in Wintermütze mit heruntergelassenen Ohrenklappen (und obwohl der irgendwie verunsicherte „Bürger der Republik Österreich das auswendig gelernte "Schurnalist, Foto" antwortete, wußte er in diesem Moment selbst nicht mehr, welches der wirkliche Zweck seiner Reise war") [4:23].

У прикладах 2.1. і 3.1. російськомовні вирази оригіналу перекладені на німецьку мову та виділені курсивом. Однак якщо у перекладі з прикладу 2.1. читач може не зрозуміти мету курсиву, то у перекладі з прикладу 3.1. бачимо додане пояснення – **befragte ihn einer auf russisch** – запитував один у нього російською. У цих прикладах справді головно має значення лише сам факт присутності російської мови у щоденному, побутовому мовному просторі українців (вочевидь, що саме це прагнув показати Ю. Андрухович), а не зміст сказаного і тому вказівки на її наявність уже досить. Але часом мова є важливим інструментом змалювання образу героя. Тому відтворення чи не відтворення певних її особливостей, у випадку постколоніальної літератури – гетеролігвізму, може істотно вплинути на формування хибної парадигми образів у читача, у нашому випадку – англомовного чи німецькомовного. А головно завадити йому як реципієнту іншої культури пізнати вплив колоніального на життя та свідомість носіїв цієї культури – відчути *пережите* та його наслідки. У наступному прикладі Ю. Андрухович зображує двох молодих дівчат – українок, з якими в дорозі зустрічається головний герой:

4. Зараз (але хіба тільки зараз?) вони однаково ні про що не думають — з тією, щоправда, відмінністю, що коли у Лілі всередині цілковита тиша, привалена ззовні

ревом мотору, то в Марлени все ж крутиться десь у підкірці **ветер с моря дул, ветер с моря дул, ветер с моря дул** [3:16].

4.1. Jetzt (aber gilt das wirklich nur für jetzt?) denken sie übereinstimmend an nichts, mit dem einzigen Unterschied, daß in Lilis Innerem völlige Stille herrscht, bestürmt von außen durch das Brüllen der Rotoren, während in Marlen irgendwo ein Ohrwurm ("**Azuurro, da ta ta ta ta ta ta ta ta Azuuro dam dam**") klopft [4:38].

У прикладі 4. слова з російської поп-пісні (співачка Наталі) 1997 року, які лунають у голові героїні твору символізують іронію над пострадянською дійсністю, що у багатьох породила невизначену гібридну ідентичність – з одного боку дівчата будучи "Свєткою і Маріною" іменують себе західноєвропейськими іменами – Лілі і Марлена, а з іншого – мають смак до російськомовного музичного продукту. У перекладі ж перед нами постають дещо послідовніші та вишуканіші дві особи, адже вони не лише прагнуть носити європейські імена, вони (тобто, одна з них) ще й є палкими шанувальницями італійської естради найкращого зразка, себто Адріано Челентано як виконавця та Паоло Конте як композитора[4] ("Azzurro", 1968).

Однак третій простір українського постколоніалізму не вичерпується гібридністю колонізаційного – українського та колонізаторського – російського. Відкриття кордонів після здобуття незалежності сприяло спершу дуже хаотичному, невибагливому всотуванню насамперед елементів англомовної західної цивілізації. Це вирізняє українську постколоніальну літературу з-поміж інших, адже в ній також маємо чимало англомовних вкраплень, реалій, запозичень. Це сатирично відтворив С. Жадан, описавши враження одного з героїв своєї книги від американського псевдоотця сектанта, котрий приїхав до Харкова "навертати у віру" людей:

5. Преподобний накручує себе в гримерці, ковтає якісь пігулки, п'є багато кави без кофеїну, і голосно **рецитує** щось із **голі байбла** [1:29].

5.1. His reverence gets himself psyched-up in the dressing room, swallows some kind of pills, drinks a lot of decaf coffee, and loudly **recites** something from **De Holy Bible**…[2:30].

У прикладі 5. бачимо фонічну й граматичну піджинізацію, причому англійські слова задіяні й у гру слів: **голі байбла –** голе бабло – гроші готівкою (*сл.*), що цілком відповідає психотипові та перманентним настроям героя. Англомовний переклад таких елементів вимагає від перекладача надзусиль і творчості. Попри те, що гра слів втрачена у перекладі, сленговий аспект на позначення зневаги мовця відтворено за допомогою вживання замінника означеного артикля в англійській мові **the** на сленгове **de**– вимова, притаманна не носіям англійської мови. Отож бачимо, що гібридність українського постколоніального дискурсу не є дуальною (російсько-українською). Це робить його ще складнішим для перекладу. Адже письменники використовують цю рису здебільше як інструмент сатири та гумору. Ось кілька фрагментів з проповіді згаданого псевдоотця сектанта, яку він проголошує у книзі С. Жадана рідною англійською мовою, користуючись послугами послідовного перекладу (переклад подається у дужках):

---

[4] "Azzurro" (1968), композитор: Паоло Конте та Мішель Верано, виконавець: Адріано Челентано.

6. Одного разу на її шляху трапився божий чоловік, пастор (в її житті з'явився чоловік, мужчина) і він сказав їй – сестро! (це була його сестра) сестро! (ще одна) зупинись, це кошмарно – ти сама закриваєш двері, через які міг би увійти до тебе **Ісус** (закривай двері, сказав він, до тебе може прийти **кошмарний Джізус**.) [1:32]

6.1. One day she came upon a man of God, a clergyman (a man appeared in her life, a male) and he said to her "Sister!" (she was his sister) "Sister!" (another one) abandon this nightmare, you yourself are closing the door through which **Jesus** could enter your life (close the door, he said, **the nightmarish Dzhizus** might come.) [2:32]

7. І тоді вона зрозуміла – адже це господнє откровення, откровення, яке відкрилось їй (і тоді в неї відкрилось), і що це сам **Ісус** дарує їй просвітлення, зовсім невеличке, невеличку таку смужку світла, як уночі, коли ви відкриваєте холодильник (**кошмарний Джізус** уночі хоче подарувати їй холодильник, зовсім невеличкий такий) [1:34].

7.2. And then she understood: this was the Lord's revelation, a revelation that revealed itself to her (and then she had a revelation), and that **Jesus** himself was granting her a light, a small one, a small ray of light, like when you open the fridge at night (**the nightmarish Dzhizus** wants to give her a fridge at night, just a small one) [2:34].

У прикладах 6. та 7. бачимо, що перед перекладачем постало непросте завдання відтворити англійською мовою комічну комунікативну ситуацію перекладу-калькування з англійської мови. Тож неперевершена перекладацька знахідка "тьоті-перекладачки" у творі, а саме калька- транскрибація **кошмарний Джізус** була частково транскрибована у перекладі, а саме **Dzhizus**, тоді як епітет відтворений за допомогою відповідника – **nightmarish**. Отож комічність ситуації була відтворена у перекладі, хоча можливо зі значно меншою вмотивованістю гумору для англомовного читача. Попри це, не варто забувати, що й український читач не завжди може збагнути гумор оригіналу, якщо, скажімо, він зовсім не володіє англійською мовою.

Останні три приклади засвідчили, що гетеролінгвізм третього простору українського постколоніалізму часто є як мінімум трикомпонентним (українська, російська та англійська мови), отож йому притаманний як суржик, російськомовні вкраплення, так і фонічна й граматична піджинізація. Ці та інші ознаки письменники постколоніалізму використовують для гри слів, характеристики героїв, сатири, іронії, гумору та інших інструментів відтворення пострадянської реальності, пострадянської особистості, її ідентичності та її мислення крізь призму власного *пережитого*. Таким чином, потверджується потреба пасіонарності перекладачів, прилучених до перекладів сучасної української прози, адже врахування безлічі ньюансів третього простору як кожного окремого твору, так і складових вираження комплексу *пережитого* в українському постколоніалізмі при перекладі, вимагає неабияких зусиль та винахідливості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Коломієць Лада Володимирівна. Перекладознавчі семінари: актуальні теоретичні концепції та моделі аналізу поетичного перекладу: навчальний посібник / Лада Коломієць. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2011. – 527 с. – ISBN 978-966-439-405-2;

2. Ротфельд А. Д. Адам Даніель Ротфельд: “Україна – не красуня на виданні”: [інтерв’ю з професором Адамом Даніелем Ротфельдом] / спілкувався Влодзімеж Кнап // Нова Польща. – 2014. – Спеціальний український номер. – С.11-14;
3. Bassnett Susan. Introduction: of colonies, cannibals and vernaculars / S. Bassnett and H. Triverdi // Post-colonial Translation: Theory and Practice; ed. by S. Bassnett and H. Triverdi. – London and New York: Rourledge, 1999. – P.1-19. – ISBN 0-415-14744-1;
4. Burcet Humberto. The reader as translator: cognitive processes in the reception of postcolonial literatures / Humberto Burcet // Translation research projects 4: ed. by A. Pym and D. Orrego-Carmona. – Tarragona: Intercultural Studies group, 2012.– P.81-102. – ISBN 10: 84-695-3050-X;
5. From Ukraine: Про духовне та гріховне. Вольтер про Україну [Електронний ресурс]: Блог цікавої публіцистики. – Режим доступу: http://berest.blogspot.com/2011/01/blog-post_14.html;
6. Bo Pettersson. The Postcolonial Turn in Literary Translation Studies: Theoretical Frameworks Reviewed [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: http://www.uqtr.ca/AE/vol_4/petter.htm;
7. Pym Anthony. On the social and the cultural in Translation studies / Anthony Pym [Електронний ресурс]. – 2006. – 21р. – Режим доступу до статті: http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/research_methods/sociocultural.pdf;
8. Pym Anthony. On Toury’s laws of how translators translate / Anthony Pym [Електронний ресурс]. – 2007. – 23р. – Режим доступу до статті: http://usuaris.tinet.cat/apym/on-line/translation/2007_toury_laws.pdf;
9. Stefanowska Lidia. Mission Impossible. MUR I odrodzenie ukraińskiego życia literackiego w obozach dla uchodźców na terytorium Niemec 1945-1948 / Lidia Stefanowska. – Warszawa: Uniwersytet Warszawski, Katedra Ukrainistyki, 2013.– 343 s. – ISBN 978-83-936550-0-7;
10. Tymoczko Maria. Post-colonial writing and literary translation / M. Tymoczko // Post-colonial Translation: Theory and Practice; ed. by S. Bassnett and H. Triverdi.– London and New York: Rourledge, 1999. – P.19-41. – ISBN 0-415-14744-1.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Жадан Сергій. Депеш Мод / Сергій Жадан; післямова П. А. Загребельного. – Харків: Фоліо, 2014. – 229 с. – ISBN 978-966-03-5101-1 (Графіті). – ISBN 978-966-03-40-35-0;
2. Zhadan Serhiy. Depeche Mode / Serhiy Zhadan; tr. by M. Shkandrij. – London: Glagoslav Publications, 2013. – 198 p. – ISBN 978-1-909156-84-5;
3. Андрухович Юрій. Дванадцять обручів / Юрій Андрухович [Електронний ресурс]. – 144 с. – Режим доступу до книги: http://javalibre.com.ua/java-book/book/2917029;
4. Andruchowytsch Juri. Zwölf Ringe / Juri Andruchowytsch; aus dem Ukrainischen von Sabine Stöhr. – Frankfurt am Main: suhrkamp taschenbuch 3840, 2005. – 306 s. – ISBN 978-3-518-45840-2.

Стаття надійшла до редакції 16.10.14.

Плющ Б. О., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПЕРЕВОДЫ УКРАИНСКОЙ ПОСТКОЛОНИАЛЬНЫЙ ПРОЗЫ В ЕВРОПЕЙСКОМ КОНТЕКСТЕ: КОМПЛЕКС ПЕРЕЖИТОГО

В статье представлен анализ англоязычых и немецкоязычных переводов украинской постколониальной литературы с точки зрения отображения специфики ее третьего пространства, а также репрезентации комплекса пережитого в европейском контексте.

Ключевые слова*: художественный перевод, постколониальная литература, гетеролингвизм, гибридность, третье пространство, пиджинизация, комплекс пережитого.*

Pliushch B., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

TRANSLATION OF UKRAINIAN POSTCOLONIAL PROSE IN THE EUROPEAN CONTEXT: THE HARDSHIP SURVIVOR COMPLEX

The article presents analysis of the English and German translation of Ukrainian postcolonial literature from the standpoint of rendering its hallmark third space as well as taking into account the the hardship survivor complex and its proper representation in the European context.

Keywords: *literary translation, postcolonial literature, heterolingualism, hybridity, the third space, the hardship survivor complex, pidginization.*

УДК 811.131.1’373.45’42:341.76

Пономаренко О. В., докторант, доц., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (на матеріалі італійської мови)

У статті аналізується роль інтерлінгвальних та інтердискурсивних запозичень у процесі становлення дипломатичного дискурсу. Продемонстровано його двовекторний потенціал не лише як дискурсу-реципієнта, але і як дискурсу-донора елементів (зокрема лексичних) для інших дискурсів.

Ключові слова: *дипломатичний дискурс, запозичення.*

Кінець XX – початок XXI століття асоціюється з періодом докорінних змін у світі, що відбуваються у контексті загальних глобалізаційних процесів. Останнє означає узгодження практичних дій на шляху реалізації програм по зближенню, спрощенню та уніфікації спілкування на всіх рівнях. У площині політики це відповідає впровадженню ідей, висловлених у Європейській штаб-квартирі ООН у Женеві в 1999 році, а саме необхідності – заради зміцнення міжнародної взаємодії – замінити дипломатію сили на силу дипломатії [4]. Відтак, не лише в політиці та дипломатії, але й в інших суспільно-гуманітарних науках посилилася увага до вивчення міжнародної, міжкультурної та міжетнічної комунікації, в якій, безперечно, вагома роль належить дипломатичному дискурсу – об'єктові нашого дослідження.

Аналіз комунікації в будь-якій сфері людської діяльності на сучасному етапі розвитку лінгвістики, незалежно від обраного аспекту чи ракурсу, не проводиться ізольовано, а, навпаки, враховує існування міждисциплінарних зв'язків. На цьому наголошували у своїх дослідженнях немало вчених [1; 4; 5; 13; 21; 22]. З іншого боку, сучасні міжнародні відносини охоплюють дедалі ширше коло тем, питань і сфер спілкування. На думку Т. О. Волкової, на нинішньому етапі міжнародна комунікація проникає навіть у ті галузі, які традиційно вважалися внутрішньонаціональними [5].

Упродовж останніх років до аналізу дипломатичного дискурсу зверталися вітчизняні та зарубіжні лінгвісти: В. А. Бабюк [2], М. В. Бєляков [3], О. О. Вебер [4], С. Г. Гась [6], О. І. Жигаліна [7], Н. Кащишин [8], Г. С. Кожетева [9], О. І. Маня [10], О. М. Мацько [11], О. В. Метелиця [12], Л. А. Нефедова [13], Р. В. Поворознюк [14], Л. М. Терентій [15]; M. G. Angeli Bertinelli [16], H. Bresslau [17], M. M. Bullard [18], M. Negri [21], L. Piccirilli [16], E. Serra [22] та інші. Однак, кожна з опрацьованих нами наукових праць цих авторів розкриває окремі аспекти дипломатичного дискурсу, так чи інакше тяжіючи до порівняння чи протиставлення з політичним дискурсом. Метою цієї статті є довести необхідність об'єктивного висвітлення місця дипломатичного дискурсу в контексті міжмовних і міждисциплінарних студій, продемонструвати його ***двовекторний потенціал*** не лише як ***дискурсу-реципієнта***, але і як ***дискурсу-донора*** елементів (зокрема, лексичних) для інших дискурсів.

Уважаємо за неможливе стовідсотково погодитися з позицією російської дослідниці дипломатичного дискурсу О. О. Вебер [4], яка в другому положенні, винесеному на захист кандидатської дисертації, стверджує, що внаслідок прозорості меж дипломатичний дискурс має високий ступінь інтердискурсивності, який зумовлює „проникний" характер цього типу дискурсу в суміжні дискурси". Таке тлумачення ролі дипломатичного дискурсу видається нам дещо звуженим у контексті визначення його місця „серед суміжних дискурсів" [4]. Логічнішим видається висновок про те, що дипломатичний дискурс не може „випадати" із загальної парадигми присутніх у певній мові явищ або суперечити загальним законам лінгвістики. Безперечно, мова – це організм, який постійно розвивається, відкрита, гнучка система, особливо в частині лексики. Остання постійно збагачується новими поняттями та одиницями, що їх позначають, розширює чи звужує значення існуючих слів. Стилістичні канони теж зазнають модифікацій упродовж еволюції, навіть найзакритіша система – граматична – і та вдається, переважно, до спрощення своїх структур. За аналогією, всім дискурсам

певної мови будуть притаманні її основні властивості й тенденції. Підтвердження цьому знаходимо у давніших і сучасних філологічних дослідженнях. Приміром, Т. О. Волкова, погляд котрої нам імпонує більше, аналізуючи положення теорії дискурсу Е. Лакло та Ш. Муфф, наголошує на тому, що жоден дискурс не є замкнутим і завершеним, а, навпаки, постійно змінюється завдяки контактам з іншими дискурсами [5, 8]. Тобто, ми відстоюємо позицію ***наявності у дипломатичному дискурсі романомовних країн (Італії, зокрема) інтерлінгвальних й інтердисциплінарних запозичень***. При цьому в обох випадках розкривається ***двовекторний потенціал дипломатичного дискурсу – запозичати до корпусу своїх лексичних засобів і надавати для інших***, необов'язково близьких або споріднених мов і/або дискурсів, більше чи менше поширені (від одного слова до сталих виразів і мовних кліше) ***лексичні елементи***.

Для ілюстрації доречно навести приклади на підтвердження висунутої тези.

І. Так, *в сучасному дипломатичному дискурсі як* ***реципієнті*** *запозичених одиниць* зустрічаються *лексичні елементи з інших мов* (переважно – латинізми, англіцизми, запозичення з грецької, французької мови тощо): *... il rafforzamento dei rapporti con i nuovi leaders del mediterraneo costituisce quindi un elemento fondamentale [...]. L'Italia, tra i paesi europei, viene percepita dalle nuove leadership arabe come l'essenziale punto di riferimento* [23]. У наведеному прикладі, в межах одного виступу Міністр закордонних справ Італії вживає два однокореневі слова англійської мови: „*leaders*" і „*leadership*". При цьому другу лексичну одиницю мовець використовує у відповідності до вимог граматики італійської мови, узгоджуючи – за змістом, але не відображаючи це граматично формою закінчення, – у множині жіночого роду: з прийменником, злитим з артиклем „*dalle*" і прикметниками „*nuove*" та „*arabe*". А у мові-донорі англіцизм „*leadership*" позначає збірне / множинне поняття „*лідери, керівники, керівництво*" (ідентичний випадок бачимо й у прикладі, розміщеному нижче). Натомість, у випадку з англіцизмом „*leaders*" це правило порушене – запозичений елемент має типове закінчення „-*s*", яке у мові-донорі вказує на форму множини. Водночас зберігається типове для італійської мови узгодження у формі множини чоловічого роду з артиклем „*i*" та прикметником „*nuovi*".

В іншому виступі Джуліо Терці зустрічаємо англіцизм, не змінюючи його початкової форми (чоловічого роду однини) у значенні множини, на що вказують сполучені зі словом „*partner*" артикль „*i*" і прикметник „*mediterranei*", обидва – у формі чоловічого роду множини, тобто вжиті повністю згідно норм італійської мови, напр.: *Grazie agli stretti rapporti subito stabiliti con le nuove leadership arabe, partecipiamo attivamente nella redifinizione delle strategie fra l'Unione e i Partner mediterranei nell'ambito della Politica di Vicinato...* [24].

Наступний приклад засвідчує використання лексичних одиниць зі збереженням їхнього граматичного роду мови-джерела запозичення, напр.: *...il nostro export verso la regione è cresciuto nel 2011 di circa 19% rispetto al 2010...* [23]. Так, у цитованому фрагменті дипломат надає перевагу іншомовній лексемі „*export*" чоловічого роду однини, замість питомої італійської „*esportazione/i*", яка належить до жіночого роду однини/множини. При цьому артикль „*il*", присвійний займенник „*nostro*" та складена

дієслівна форма (зокрема, закінчення дієприслівника минулого часу) „*è cresciuto*" узгоджені в роді та числі з англіцизмом.

А ось приклад, в якому в ролі мови-донора знову виступає англійська, напр.: *Siamo alla conclusione di una Legislatura, che ha visto il Paese reggere l'urto di una crisi senza precedenti, nata fuori dall'Europa ma di cui l'Europa ha subito particolarmente le conseguenze: complici evedenti carenze strutturali della propria governance economico – finanziaria e le pesanti situazioni debitorie* [24]. Запозичений іменник „*governance*" вжито зі збереженням роду та числа, з відповідним узгодженням прийменника, злитого з артиклем „*dalla*", і прикметників „*propria*" і „*economico-finanziaria*" – у жіночому роді однини. Таке саме вживання слова „*governance*" ілюструє і нижченаведена цитата. Іншим моментом, на який варто звернути увагу, аналізуючи наведений приклад, є те, що іменник „*governance*" є „***одночасним дворівневим запозиченням***" – ***інтерлінгвальним*** (стосовно італійської мови, якою висловлюється дипломат), а також ***інтердискурсивним*** (відносно дипломатичного дискурсу на загал, італійського, включно, оскільки належить до термінології управлінського (офіційно-ділового) дискурсу).

Не спростовуючи кількісну перевагу англіцизмів в дипломатичному дискурсі Італії, заради справедливості наведемо приклади запозичень з інших мов, напр.: *Il volto dell'Europa deve essere ben definito e con esso la sua azione diplomatica esterna: soprattutto in quei dossier che rivestono per noi carattere prioritario; a cominciare dai rapporti con la sponda sud del Mediterraneo* [24]. Перший запозичений з французької мови іменник „*dossier*", як уже було описано у випадку з англіцизмом, ужито в чоловічому роді однини мови-оригіналу при одночасному його узгодженні з вказівним займенником „*quei*" у формі множини чоловічого роду та дієсловом „*rivestono*", використаним теж у множині. Цікавим є і друге запозичене слово – „*sud*", яке настільки прижилося в італійській мові (попри існування питомого італійського „*mezzogiorno*"), що багато хто забуває про його французьке „коріння".

Приклад, який розміщено нижче, підтверджує наявність у дипломатичному дискурсі Італії слів з грецької мови. Зокрема, іменник „*sistema*" є звичним для італійської мови, включно – для інших дискурсів, напр.: *Per il 2013, sono già pronte missioni di sistema in Medio Oriente, nel Mediterraneo, in Africa, Asia e America Latina* [24].

На підтвердження тези про можливість запозичення не лише окремих лексичних (поодиноких, ізольованих) одиниць, але й кількох іншомовних елементів поспіль, наведемо такі приклади. Зокрема, у цитованих фрагментах з виступу Міністра закордонних справ Італії фіксуємо:

- стале словосполучення-англіцизм з економічного дискурсу (утворене з двох елементів), напр.: *Al contempo, dobbiamo promuovere dinamiche della governance globale verso il multilateralismo e il burden-sharing, anche alla luce del contributo costruttivo che dobbiamo sollecitare dalle potenze emergenti* [24];

- власні назви, що вживаються мовцем без перекладу (утворені з двох, трьох і чотирьох елементів). При цьому дипломат варіює у мовленні повною назвою та абревіацією, напр.: *Attraverso le Country presentations abbiamo approfondito le opportunità di investimento in paesi come Angola, Corea, Etiopia, Iraq, Mozambico, Serbia, Uganda e Vietnam. L'"Asean Awareness Forum" ha messo in evidenza le possibilità di commercio*

e investimento in dieci paesi ASEAN, un mercato in via di integrazione con 600 milioni di abitanti. Non è un caso che la conferenza plenaria del Missile Technology Control Regime avrà luogo proprio in questa sala, tra pochi mesi [24].

Останній з цієї серії прикладів ілюструє високу ступінь проникнення запозичених (іншомовних) слів до дипломатичного дискурсу Італії, що трансформується у відповідний рівень їх сполучуваності з італійськими лексичними одиницями – аж до утворення усталених виразів-кліше й загальновживаних термінів, які можна назвати ***„інтернаціоналізмами дипломатичного дискурсу"***, напр.: *È in questo spirito che, in coordinamento con i nostri principali partner, ma anche sulla base di iniziative nazionali, l'Italia è intervenuta nella recente crisi libica e sta facendo sentire la sua presenza in Siria. Nel mondo abbiamo fatto apprezzare il "modello italiano di peacekeeping", dal Kosovo al Libano all'Afghanistan. Il mondo sa che l'Italia è sempre presente quando si tratta di assicurare pace e sviluppo, e tutelare la dignità dell'uomo* [24]. Так, виразом „*modello italiano di peacekeeping*" – „*миротворча італійська модель*", який містить англіцизм „*peacekeeping*" – „*підтримка, збереження, забезпечення миру*", італійський дипломат позначає „*постійну присутність Італії, коли йдеться про забезпечення, гарантування миру та розвитку*", що сприймається його партнерами по комунікації як загальнозрозумілий термін (поняття).

Цікавим є також одночасне вживання мовцем суто італійського та іншомовного термінів поспіль, напр.: *Abbiamo sostenuto in ogni modo possibile le nostre imprese. Nelle mie missioni all'estero e nelle country presentations in Italia sono state coinvolte più di 500 aziende italiane* [25]. У наведеному прикладі італійською мовою дипломат назвав власні закордонні довготермінові відрядження (місії) – „*(nel)le mie missioni all'estero*", реферуючи, на противагу, англіцизмом „*(nel)le country presentations*" до іноземних представництв (дипломатичних установ). Таким чином, Міністр імплікує концепти „наш" – „ваш", „свій" – „чужий", „вітчизняний" – „зарубіжний", застосовуючи мовленнєву тактику непрямого розрізнення, розмежування та протиставлення.

II. Другий блок прикладів демонструє *на матеріалі дипломатичного дискурсу та деяких інших дискурсів* перебіг двовекторного процесу *запозичення лексичних елементів* (переважно – політичного, економічного, військового, юридичного, журналістського, релігійного, Інтернет-дискурсу, медичного, будівельного/архітектурного; рідше – рекламного, спортивного та інших дискурсів), напр.: *È chiaro: in gioco è la protezione dell'individuo in quello che pensa, crede o non crede, che è la pietra fondamentale di qualsiasi legislazione sui diritti umani* [26]. Щойно наведена цитата вибрана навмисне, оскільки засвідчує використання Міністром закордонних справ Італії в межах одного речення елементів, властивих трьом різним дискурсам: „*in gioco*" – „*у грі*" (спортивному), „*pietra fondamentale*" – „*наріжний камінь*" (релігійному/теологічному/культовому) та „*diritti umani*" – „*права людини*" (юридичному/правовому). Така ***концентрація інтердискурсивних запозичень поспіль*** узгоджується з тезою про ***відкритість дипломатичного дискурсу до поповнення*** та сприйняття одиниць інших дискурсів – до прояву, певною мірою, глобалізаційних процесів у досі „пуристській" італійській мові, наявності й функціонування в ній універсалій. Як видно з прикладу, запозичення з інших дискурсів теж представлені як окремими

лексичними елементами, так і їх сполученнями (термінами, фразеологізмами, сталими виразами).

III. Натомість, сучасний *дипломатичний дискурс* (незалежно від мови) як ***донор*** *своїх типових лексичних одиниць* збагачує ними інші види дискурсів (переважно суміжні – політичний, військовий, економічний, юридичний тощо): *Diplomazia all'italiana: bombe sulla Libia, pasticcio sulla Palestina* [19]. У наведеному прикладі політичного дискурсу зафіксовано принизливо-іронічне називання „*дипломатією на італійський манер*" приховану урядом М. Монті військову операцію, в якій брав участь італійський контингент.

Нерідко лексичні одиниці дипломатичного дискурсу вживають у щоденному (побутовому) мовленні й пересічні громадяни, напр.: *Per ottenere il visto bisogna rivolgersi in persona al Consolato d'Italia* [20].

Зауважимо також, що не повинно скластися хибне враження про те, що ***двовекторний потенціал*** (здатність виступати ***донором і/або реципієнтом*** стосовно елементів інших мов і/або дискурсів) притаманний лише *сучасному* дипломатичному дискурсу. Свідченням маніфестацій цього явища *на значно раніших стадіях еволюції* дипломатичного дискурсу знаходимо як в теоретичних працях, присвячених історії дипломатії, так і в оригінальних письмових джерелах.

Приміром, італійська дослідниця М. Негрі зазначає, що, на загал, починаючи з XVII сторіччя, міжнародні договори чи трактати остаточно перетворилися на основну форму реалізації норм і положень міжнародного права, а відтак стали основними дипломатичними документами [21, 62-63]. По суті, це було завершенням процесу, розпочатого у попередньому сторіччі – а саме: прямого запозичення, адаптації, повної чи часткової зміни початкового значення термінів греко-римського права до потреб спілкування у сфері дипломатії. Саме тоді до корпусу лексичних одиниць дипломатичного дискурсу Італії увійшли терміни сфери юриспруденції (частина з яких була запозичена з або через грецьку мову), напр.: *acqua territoriale, aggressione, annessione, arbitrato, blocco marittimo, clausola delle nazioni più favorita, commissione degli ambasciatori, concerto europeo, conferenza (di vario tipo), consenso, contrabbando, direttori, neutralità, non belligeranza, notificazione, occupazione, patente, protettorato, riconoscimento, sovranità, spionaggio, zona d'influenza*. Хоча, за словами дослідниці, *юридична лексика* – не єдине джерело формування словника дипломатичного дискурсу, одиниці й інших галузевих дискурсів – від політичного, економічного, наукового – аж до біологічного увійшли до корпусу дипломатичної лексики ще задовго до XX-XXI століття [21, 31-32].

На думку іншого дослідника, Х. Бресслау [17, 983], у Середньовіччі у мовленні дипломатів можна вже було чітко визначити поодинокі лексичні одиниці, запозичені *з художньої літератури* (так звані „слова, запозичені в інших авторів" – „*prestiti da altri autori*"; „слова, словосполучення, а, подекуди, й цілі речення, взяті з Біблії, чи такі, що належали латинським і романським класикам" – „*parole e unioni di parole, perfino intere frasi, attinte dai classici romani o dalla Bibbia*"; цитати з творів (до речі, з точним зазначенням джерела) „письменників перших століть християнства" – „*da scrittori dei primi secoli cristiani*". До того ж, запозичення з суміжних стилів (дискурсів) були модними, вважалися ознакою обізнаності й певної сміливості мовця.

На завершення цієї наукової розвідки пропонуємо:

1) називати ***„інтернаціоналізмами дипломатичного дискурсу”*** іншомовні слова, використовувані в якості термінів, елементів професійної лексики у дипломатичному дискурсі інших країн (у нашому випадку – романомовних) без додаткових тлумачень, пояснень, перекладу;

2) зважати на ***концентрацію*** у дипломатичному дискурсі ***кількох інтерлінгвальних і/або інтердискурсивних запозичень поспіль***, що свідчить про *відкритість дипломатичного дискурсу* до сприйняття одиниць інших мов і/або дискурсів (доводячи висунуту на початку дослідження тезу), а також є проекцією загальних глобалізаційних процесів на лінгвістичному ґрунті;

3) визначити „***одночасним дворівневим запозиченням***” – ***інтерлінгвальним*** (стосовно досліджуваної мови) та ***інтердискурсивним*** (відносно досліджуваного дискурсу) іншомовний елемент будь-якого дискурсу, відмінного від дипломатичного, що функціонує в межах останнього;

4) припустити, теоретизуючи, можливість існування ***синхронних багаторівневих / різнорівневих запозичень*** в дипломатичному дискурсі, котрі будуть одночасно не лише інтерлінгвальними та інтердискурсивними, але й, приміром, інтертекстуальними;

5) вважати *наявність подвійних запозичень* однією з ***характерних рис*** дипломатичного дискурсу (Італії – зокрема);

6) сформулювати одну з *універсальних властивостей* досліджуваного дискурсу, наступним чином: *дипломатичному дискурсу притаманний* ***двовекторний потенціал – дискурсу-реципієнта*** й ***дискурсу-донора*** – у розумінні його здатності до *взаємного* (хоча й необов’язково рівноцінного та/чи одночасного) *збагачення (проникнення), аксептації та функціонування (вживання) лексичних одиниць, усталених виразів, кліше з інших дискурсів і навпаки*;

7) наголосити на тому, що цей *двовекторний потенціал маніфестувався* для дипломатичного та інших (переважно, хоча необов’язково) суміжних дискурсів ***упродовж усього періоду становлення дипломатичного дискурсу***;

У подальшому, вивчаючи ретельніше ознаки та характеристики описаних явищ дипломатичного дискурсу, доречно зосередитися на таких аспектах аналізу проникнення лексичних одиниць: визначення дискурсу-донора та дискурсу-реципієнта (етимологічний аспект); встановлення історичного етапу (часу) появи та/чи зникнення з узусу; квантифікація (кількість і частотність); детермінація авторства окремих слів (як властивих ідіолекту певного дипломата); пошук різнорівневих запозичень, тематичне переважання лексики певного дискурсу-донора в дипломатичному; зв’язок (залежність) такого преваліювання від історичної епохи та/чи ключових подій на світовій арені; порівняння особливостей запозичень і їх функціонування, беручи за основу дипломатичні дискурси різних романомовних країн.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Акульшин О. В.* Дискурс-аналіз як лінгвосинергетичний психосоціальний феномен // Ученые записки Таврического национального университета им.

В. И. Вернадского. Серия „Филология. Социальные коммуникации”. – Том 25 (64), № 1. Ч. 2 (Межкультурная коммуникация и языковая традиция). – С. 23-32. – http://science.crimea.edu/zapiski/2012/filologiya/uch_25_64_1_p1/004_akul.pdf#page=1&zoom=auto,0,849.

2. *Бабюк В. А.* Навчання мови дипломатії методом вивчення та аналізу текстів у галузі дипломатії (на матеріалі французької мови). – http://vuzlib.com/content/view/2622/31/.
3. *Беляков М. В.* Дипломатический дискурс как вид политического дискурса // Сб.науч.тр. Московского государственного института международных отношений. Серия „Филологические науки”. – № 41 (56). – Москва: Из-во МГИМО, 2010. – С. 19-26. – http://www.mgimo.ru/files/6055/fn-41.pdf.
4. *Вебер Е. А.* Опыт лингвистического исследования когнитивного диссонанса в английском дипломатическом дискурсе. – Дис. ... канд.филол. наук. – 10.02.04. – Иркутск, 2004. – 213 с. – Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat: http://www.dissercat.com/content/opyt-lingvisticheskogo-issledovaniya-kognitivnogo-dissonansa-v-angliiskom-diplomaticheskom-d?_openstat=cmVmZXJ1bi5jb207bm9kZTthZDE7#ixzz2K4RRxogh.
5. *Волкова Т. А.* Дипломатический дискурс в аспекте стратегичности перевода и коммуникации (на материале английского и русского языков). – Автореф. дисс. канд..филол. наук..... – 10.02.20. – Тюмень, 2007. – 24 с.
6. *Гась С. Г.* Образ России в российском дипломатическом дискурсе // Investigationes Linguisticae. – Vol. XVI. – Poznan, 2008. – Instytut Językoznawstwa, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań. – P. 25-32. – http://www.staff.amu.edu.pl/~inveling/pdf/Swietlana_Gas_inve16.pdf.
7. *Жигалина О. І.* Стилистические особенности языкового оформления англоязычного корпоративного блога // Наувові записки. Серія: Філологічні науки. – Випуск 81 (2). – Харків, 2009. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_2/Statti/76.pdf.
8. *Кащишин Н.* Особливості дискурсу та терміносистеми англомовних дипломатичних документів. – Львів, 2009. –http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nz/Fil/2009_81_2/Statti/77.pdf.
9. *Кожетева А. С.* Языковая объективация адресанта и адресата в дипломатическом дискурсе. – Москва, 2012. – УДК 811.13. – http://teoria-practica.ru/-1-2012/philology/kozheteva.pdf.
10. *Маня Е. И.* Дипломатический дискурс как тип социально-профессионального дискурса. – ООО „Издательство „Спутник+””, 2012. – http://elibrary.ru/item.asp?id=15612128.
11. *Мацько О. М.* Мовні формули в дипломатичних текстах сучасної української мови. – Дис. ... канд.наук: 10.02.01 – українська мова. – Київ, 2001. – http://referatu.net.ua/newreferats/7569/185138.
12. *Метелица Е. В.* Лингвосемиотическое пространство дискурса дипломатического протокола (на материале текстов дипломатического протокола государственного

департамента США). – Дисс. … канд. филол. наук. – 10.02.04 – германские языки. – Волгоград, 2002. – 193 с.
13. *Нефедова Л. А., Волкова Т. А.* Коммуникативные стратегии дипломатического дискурса // Дискурс: функционально-прагматический и когнитивный аспекты: коллективная монография / отв. ред. Е. Н. Азначеева. – Челябинск: Челяб. гос. ун-т, 2008. С. 98-111.
14. *Поворознюк Р. В.* Лінгвокультурологічні особливості протокольних промов у оригіналі та перекладі (на матеріалі українських та американських текстів). – Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.16 – перекладознавство. – УДК 81'25=111:341.76. – Київ. КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 20 с.
15. *Терентий Л. М.* Основные черты дипломатического дискурса. – Москва, 2011. – http://www.rusnauka.com/29_DWS_2011/Philologia/9_95680.doc.htm.
16. *Angeli Bertinelli M. G., Piccirilli L.* Linguaggio e terminologia diplomatica dall'Antico Oriente al'Impero Bizantino // Atti del convegno nazionale. – Italia: Genova, 19 novembre 1998. – http://www.bretschneider.it/cercacatalogo-e.php?pagnow=20.
17. *Bresslau H.* Manuale di diplomazia per la Germania e l'Italia // Traduzione di Voci-Roth A.M. – Associazione italiana dei paleografi e diplomatici. Divisione studi e pubblicazioni. – Italia, Roma: Ministero per i beni culturali e ambientali. Ufficio centrale per i beni archivistici, 1998. – 1423 p.
18. *Bullard M. M.* The Language of Diplomacy, in Ead., Lorenzo il Magnifico: Image and Anxiety, Politics and Finance, Firenze 1994, pp. 81-109.
19. *Diplomazia all'italiana*: bombe sulla Libia, pasticcio sulla Palestina. – http://geopoliticamente.investireoggi.it/diplomazia-allitaliana-bombe-sulla-libia-pasticcio-sulla-palestina/.
20. *Idee* per viaggiare. – http://www.ideeperviaggiare.it/.
21. *Negri M.* Interpretazione e diplomazia: aspetti comunicativi e linguistici del negoziato internazionale. – Italia: Trieste, 2010. – 125 p.
22. *Serra E.* Manuale di storia dei trattati e diplomazia. – Milano, 1980.
23. *Terzi G.*: Intervento del Ministro Terzi al Meeting di Rimini 2012 "Politica internazionale e libertà religiosa". – Roma, 24 Agosto 2012. – http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Interventi/2012/08/20120824_termeetrim.htm?LANG=IT.
24. *Terzi G.* Intervento del Ministro Terzi in occasione della IX Conferenza degli Ambasciatori d'Italia. – Roma, 20 Dicembre 2012. – http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Interventi/2012/12/20121220_Intervento_ConferenzaAmbasciatori.htm?LANG=IT.
25. *Terzi G.* Intervento del Ministro Terzi nella sessione conclusiva della Conferenza degli Ambasciatori d'Italia. – Roma, 23 Dicembre 2012. – http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Interventi/2012/12/20121223_intterconclconf.htm?LANG=IT.
26. *Terzi G.*: Intervista del Ministro. G. Terzi – M. Spindelegger: "Libertà di culto, difendere le comunità" // Avvenire. Giovanni Maria Del Re. – Bruxelles, 11

Dicembre 2012. – http://www.esteri.it/MAE/IT/Sala_Stampa/ArchivioNotizie/Interviste/2012/12/20121211_LibertaDiCulto.htm?LANG=IT.

Стаття надійшла до редакції 27.10.2014 р.

Пономаренко О. В., докторант, к.филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ЗАИМСТВОВАНИЙ В ДИПЛОМАТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ (на материале итальянского языка)

В статье анализируется роль интерлингвальных и интердискурсивных заимствований в процессе становления дипломатического дискурса. Продемонстрирована его двухвекторный потенциал не только как дискурса-реципиента, но и как дискурса-донора элементов (в частности лексических) для других дискурсов.

Ключевые слова: *дипломатический дискурс, заимствование.*

Olga Ponomarenko, Doctoral Candidate**,** Cand.Phil.Sci., Associated Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

PARTICULARITIES OF THE BORROWING PROCESS IN THE DIPLOMATIC DISCOURSE (on the Material of the Italian Language)

The article deals with the role of interlingual and interdiscoursive borrowings in the establishing process of diplomatic discourse. The author argues that it has two-level potential of a discourse-recipient and discourse-donor of elements (eg. lexical) for other discourses.

Keywords: *diplomatic discourse, borrowinng.*

УДК 811.111'373

Приблуда Л. М.
Київський національний лінгвістичний університет

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ У МОВОТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА

Статтю присвячено дослідженню вторинної номінації у мовотворчості Володимира Лиса. Здійснено аналіз семантичних особливостей антропоморфних метафор, зокрема зооморфізмів, охарактеризовано роль метафори у творенні мовної картини світу письменника.

Ключові слова: *вторинна номінація, метафора, антропоморфна метафора, номінація, оціночні конотації.*

Вторинні найменування не є наслідком прямого відображення дійсності, їх семантику зумовлює значення вихідного слова. Призначення вторинної номінації влучно окреслила В. Н. Телія, яка наголосила на тому, що вона присутня скрізь, де відбулося переосмислення мовної сутності. О. О. Тараненко під вторинною номінацією розуміє надання об'єктові ще однієї назви з іншою мотивованістю і з певною спеціальною метою або як трансформацію попередньої назви об'єкта [10, с. 418].

Одним із компонентів формування вторинного номінативного змісту є метафора. У художній творах талановитого сучасного письменника Володимира Лиса вона виступає важливим елементом утворення емоційного колориту. Зокрема, на позначення певних біологічних, фізіологічних та психологічних особливостей людини використовується антропоморфне метафоричне перенесення, серед якого важливе місце належить зооморфній метафорі. В. Крюкова наголошує на тому, що зооморфна метафора базується на зіставленні тварини та істоти або неістоти. Модулем при зіставленні виступає певне зооморфне уявлення, в основі якого лежить система асоціацій і конотацій, пов'язаних у свідомості мовців із певною твариною [4, с. 152]. У мовотворчості Володимира Лиса виокремлюємо такі найпродуктивніші типи перенесення метафоричних зооморфних одиниць:

1. Зовнішні характеристики людини, напр.: *бугай*, *кабан*, *мавпа*. Пор.: *Іван хмурить брови. Супиться. Міркує. У нього є суперник. Льоську він добре знає. Такий* ***здоровенний бугай з червоним носом*** ("Іван і Чорна Пантера") – зооморфна метафора вживається на позначення кремезного чоловіка; *...Ростік, то ж такий* ***кобиляка****, що любу поборе…* ("Іван і Чорна Пантера") – йдеться про сильного чоловіка; *Ще коли бігла, у скронях застукало: Костья, її Костья знав, що з нею має зробити цей* ***огидний кабан*** ("Іван і Чорна Пантера") – метафора позначає людину непривабливої зовнішності.

2. Вік людини, напр.: *старий пеньок*, *старий пес*, *зелений лейтенант*. Пор.: *Нападник тривожно поперезиралися, дали діду пару стусанів: чи не бреше старий* ***пеньок****?* ("Століття Якова"); – метафора вживається на позначення чоловіка похилого віку; – ***Старий підлий шолудивий пес****, – сказала спересердя Таумі* ("Іван і Чорна Пантера") – метафора вживаються на позначення старої некрасивої людини з низькими моральними категоріями; ***"Щуриха"****, жінка років за п'ятдесят, висушена, наче добре вив'ялена тріска, все перекладала ті папірці* ("Іван і Чорна Пантера") – мова йде про жінку у віці; – *Молчать! – взводний,* ***лейтенант зелений****, гаркнув. Ще й пальнув з пістолету угору* ("Століття Якова") – йдеться про молоду недосвідчену людину.

3. Внутрішні характеристики людини, напр.: *сорока*, *дурна звірина*, *божевільний хрич*. Пор.: *– Йди,* ***сороко****, – сказав. Або ж рота на замок. І ключик сховай* ("Століття Якова") – метафора позначає жінку, схильну до пліткарства; ***Дурна звірина****… Він переживає, хвилюється, бо тая сучка прийшла? А виходило, що так* ("Іван і Чорна Пантера") – йдеться про нерозумного чоловіка; – ***Божевільний хрич****, я тебе на куски розріжу, – крича Ростислав. Ти здохнеш як пес…* ("Століття Якова") – зооморфізм уживається на позначення людини із запальним характером.

4. Соціальні характеристики людини, напр.: *відома світська левиця*, *багата/вродлива жінка-тигриця*, *багата/впливова жінка-тигриця*. Пор.: *Вона знала про*

причину скрути Леонардіса – його вичавила, видушила, мов перезрілий лимон, одна із ***відомих світських левиць*** *– Грета…* (“Іван і Чорна Пантера”); *Звідки загроза? Від самої Таумі Ремпбелл, цієї бісової* ***вродливої і багатющої жінки-тигриці****?* (“Іван і Чорна Пантера”); *…ця* ***“шоколадна тигриця”*** *надто* ***багата****, а отже, й* ***впливова****…* (“Іван і Чорна Пантера”) – зооморфні метафори вживаються на позначення жінки, яка має високий статус у суспільстві.

Фактичний матеріал засвідчує, що в художніх творах Володимира Лиса метафора вживається на позначення соціально-сексуальних характеристик осіб. Пор.: *Ніхто, окрім цієї* ***проклятої тварини****, яка вміла так її задовольняти, боксера Джиммі Мейсона, який ті кілька разів добряче віддубасив. Теж чорного* (“Іван і Чорна Пантера”). Також на позначення жінки легкої поведінки уживається антропоморфне метафоричне словосполучення *училка-підстилка*. Пор.: *…вулицею повз їхній будинок йде кудись ця* ***забацана учила-підстилка*** (“Іван і Чорна Пантера”).

Із наведених прикладів видно, що зооморфізми переважно мають негативні оціночні конотації, але самі назви тварин оцінок не містять. І. Харкавців наголошує на тому, що відповідні ознаки тварини, якщо вони відносяться до людини, майже завжди набувають оціночних смислів, приписуючи людині етичні, психічні та соціальні властивості, характеристики поведінки [9, с. 266]. Дослідниця підкреслює, що як допоміжна сутність у всіх концепціях метафори виділяється її назва в “буквальному” значенні. Очевидно, що подібність є початковим шляхом до метафоризації і встановлюється не тільки за значенням, але й за властивостями того, що позначає назва. Пор.: ***Пантера-тигриця*** *певна своєї величавої непереможної сили* (“Іван і Чорна Пантера”). Зоонім *пантера-тигриця* відображає стереотипне уявлення про сильну, впевнену в собі, вродливу жінку. Н. Арутюнова зазначає, що зрозуміти метафору – означає розгадати, які властивості об’єкта, що визначається в ній, і як вони підтримуються за допомогою асоціативного комплексу [1].

Мовотворчість Володимира Лиса засвідчує, що зооморфна лексика дає переважно оцінну характеристику. На думку Т. Сукаленко, зооморфізми також несуть на собі відображення національно-культурної асоціативної системи. Зооморфні образи впродовж свого існування віддзеркалювали світогляд та культуру певної епохи [8, с. 28]. О. Сліпушко зазначає: “Образи звірів, птахів, плазунів, комах, земноводних, риб відіграють у міфології, фольклорі, літературі, малярстві, емблематиці важливу роль символів, виступають репрезентантами неповторного суспільного і культурного світогляду людини у конкретні історичні епохи” [7, с. 11]. Пор.: *– Йди,* ***сороко****, – сказав. Або ж рота на замок. І ключик сховай* (“Століття Якова”) – зоонім *сорока* позначає жінку-пліткарку.

Таким чином, зооморфізми виступають продуктивним джерелом категорії оцінки зовнішнього вигляду об'єкта, моральних якостей, соціальних характеристик.

Емоційний колорит художньої прози Володимира Лиса особливо виразно постає за допомогою використання такого семантико-стилістичного засобу як перифраза. Вона розкриває світосприйняття не тільки автора, а й читача, їхню оцінку об’єктивної дійсності. Перифрастичні вирази у мовотворчості письменника виконують функцію заміщення первинної назви предмета, явища, дії і несуть суб’єктивну оцінку особи, об’єкта чи ситуації.

Появу перифрази стимулюють позамовні чинники і зумовлюють ситуативні перенесення назви за суміжністю чи подібністю бажанням мовця через евфемістичні причини або з необхідністю уникнути тавтології дати зображуваному явищу певну емоційну оцінку. Пор.: *– Ти не падатимеш, синку? – мама аж встала з ліжка. – Мо', **чорна болєзня** приступає, то приляж* (“Іван і Чорна Пантера”) – перифраза вживається на позначення епілепсії; *Тут щось інше, скажемо так, нетрадиційне. – Підступи конкурентів серед моделей чи **акул модельного бізнесу**, отже, малоймовірні? – спитала Таумі?* (“Іван і Чорна Пантера”) – йдеться про досвідчених фахівців у модельній справі; *Вона користувалася завжди **“зеленим коридором”** і жодному митнику не спало на думку зупинити і перевірити, що ж несе ця красуня* (“Іван і Чорна Пантера”) – перифраза позначає форму проходження митного контролю; *І якось наче спогорда подивився. Наче то не він, Яків, першим з його жінки **росу збив**, та ще й не раз, а він у Якова скарб абощо забрав* (“Століття Якова”) – перифраза вживається на позначення позбавлення дівчини цноти; *Я тетерка, Ясику, заміжня жінка. Заміжня, Ясику. Дві **медові ночі** вже мала. Не віриш? Тимко мій вельми гарячий чоловік…* (“Століття Якова”) – йдеться про шлюбні стосунки.

Характерною ознакою перифрастичних одиниць художньої прози Володимира Лиса є їх здатність вступати у синонімічні зв'язки зі словом чи словосполученням, що забезпечує поряд із традиційними введення нових елементів характеристики. Із цим пов'язане явище евфемізації, зумовлене прагненням уникнути тих лексем, які занадто експресивні та викликають негативні емоції чи асоціації. Це явище виконує функцію своєрідної нейтралізації контексту. Пор.: *Зі **старою каргою** я ще вспію привітатися. Наливай-но ліпше, Іванку, рештки вина* (“Іван і Чорна Пантера”); *Довго лежав напівпритомним. Падав на бік, зводився на лікті, зновка падав. Кликав смерть і знав, що не докличеться, а якщо й прителющиться **стара карга**, то днів за два-три* (“Століття Якова”); *Дорога дівчинко! Пишу тобі, що ми вже не побачимося. **Стара сухорлява сива леді** постукала у мої двері й просить йти за собою* (“Іван і Чорна Пантера”) Отже, із наведених прикладів ми можемо зробити висновок, що в мовотворчості Володимира Лиса перифраза слугує яскравим стилістичним засобом увиразнення дійсності.

Отже для мовотворчості Володимира Лиса характерне активне використання вторинної номінації, яка є яскравим зображувальним явищем. Антропоморфна метафора у художньому мовленні письменника вживається на позначення рис характеру людини, характеристик поведінки, певних біологічних, фізіологічних, психологічних властивостей та виступають продуктивним джерелом оцінки. Перифрастичні одиниці виконують функцію заміщення первинної назви предмета, явища, дії і передають суб’єктивну оцінку особи, об’єкта чи ситуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Функциональные типы языковой метафоры / Н. Д. Арутюнова. // Изв. АНСССР. Сер. лит. и языка. – Т.37. – №4. – 1978. – С. 54-62.
2. Дяченко Н. М. Вторинна номінація крізь призму діалектологічних студій / Н. М. Дяченко // Лінгвістичні студії: Зб. наук. праць. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – С. 202 – 206.

3. Кобилянський І. Ю. Перифраза як засіб емоційно-образного висловлення думки // Українська мова і література в школі. – 1986. – № 1. – С. 51-55.
4. Крюкова В. Научно-популярный текст: архитектоника, терминология, образные средства / В. Ф. Крюкова. – Белгород: Изд-во БелГУ, 2006. – 204 с.
5. Регушевський Є. С. Перифрази в українській мові / Є. С. Регушевський // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 4. – С. 41-42.
6. Скляревская Г. Н. Метафора в системе языка / Галина Николаевна Скляревская. – СПб.: "Наука", 1993. – 146 с.
7. Сліпушко О. Давньоукраїнський бестіарій / О. Сліпушко. – К.: Дніпро, 2011. – 144 с.
8. Сукаленко Т. Метафора як засіб вербалізації гендерних стереотипів // Мова і суспільство. – 2011. – Вип. 2. – С. 23-32.
9. Харкавців І. Р. Антропоморфна метафора в системі мовної образності (на матеріалі англійської мови) / І. Р. Харкавців // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 14 (273). – Ч. ІІ. – С. 264-269.
10. Українська мова: Енциклопедія / [редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.] – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" імені М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

Стаття надійшла до редакції 22 жовтня 2014 р.

Приблуда Л. М.
Киевский национальный лингвистический университет

ВТОРИЧНАЯ НОМИНАЦИЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ВЛАДИМИРА ЛИСА

Статья посвящена исследованию вторичной номинации в творчестве Владимира Лиса. В этой статье осуществлен анализ семантических особенностей антропоморфных метафор, в частности зооморфизмов, охарактеризована роль метафоры в создании языковой картины мира писателя.

Ключевые слова: *вторичная номинация, метафора, антропоморфная метафора, номинация, оценочная коннотация.*

Prybluda L. M.
Kyiv National Linguistic University

SECONDARY NOMINATION IN THE WORKS BY VLADIMIR LYS

The article devoted to the functioning of the secondary nominations in the poetry of Vladimir Lys. This article analyzes the semantic features of anthropomorphic metaphors, including zoomorfizs, described the role of metaphor in the creation of writer's linguistic picture of the world.

Keywords: *secondary nomination, metaphor, anthropomorphic metaphor, nomination, evaluation connotation.*

УДК 811.161’373.23(347.189.3)

Приходько И. Г., к. филол. н., н. с.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЛИЧНОСТНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ЭЛИТЫ В УКРАИНСКИХ СМИ: ТЕНДЕНЦИИ И ДИНАМИКА

В статье рассматриваются личностные наименования элиты в украинских СМИ. Анализируется воздействующий потенциал прозвищ и их роль в формировании негативного образа представителей высшего эшелона власти. Выявляются тенденции и динамика использования прозвищ в массмедийном коммуникативном пространстве на протяжении 2004 – 2014 гг.

Ключевые слова: *СМИ, массмедийное коммуникативное пространство, прозвище, кличка.*

На современном этапе самой яркой и значимой тенденцией развития общелитературного языка является его демократизация, повлекшая за собой значительные и разнообразные изменения в языке и в различных дискурсивных практиках.

В этой связи особую значимость получает изучение языка СМИ как в лингвистическом, так и социальном плане. И для исследования процессов развития языка массовой коммуникации на собственно украинском материале в 2003 году в Киевском университете из выпускников аспирантуры создается научная группа под руководством д. филол. н., проф. Л. А. Кудрявцевой и открывается бюджетная научная подтема.

Предметом изучения коллектива становятся актуальные дискурсивные практики массмедийного коммуникативного пространства, речевая агрессия в массмедийном политическом дискурсе, речевые модели негативных / позитивных оценок политических массмедийных нарративов, стратегии дискредитации политических оппонентов в дискурсе СМИ, речевые средства воздействия и манипулирования в политическом массмедийном дискурсе, невербальные компоненты медиатекстов как составляющая пиар-воздействия, дискурс толерантности / интолерантности в современных СМИ, воздействующий ресурс сленгизмов в политическом массмедийном дискурсе, спортивный и досуговый медиадискурс и др. [11].

Результаты более чем десятилетней работы позволяют выявить актуальные процессы, характерные для коммуникативного пространства Украины, и проследить их динамику. Так, исследование украинского массмедийного коммуникативного пространства в 2003 – 2009 гг. показало, что политический дискурс этого периода 1) определяется нарративами президентских (2004 и 2009 гг.) и парламентских (2006 и 2007 гг.) избирательных кампаний, 2) характеризуется жестким противостоянием двух политических сил («бело-голубых» и «оранжевых»), 3) одной из основных коммуникативных стратегий считает дискредитацию политического оппонента [7, с. 215].

С этой целью используется весь имеющийся арсенал эмотивно-оценочных языковых и речевых средств: использование субстандартной лексики, в том числе

беспрецедентного количества лексико-фразеологических единиц уголовного жаргона, общего и молодёжного сленга, обсценных и грубопросторечных лексико-фразеологических единиц, эмотивно-экспрессивно-оценочных окказионализмов, оскорбительных эпитетов, метафор, имен, названий, которые характеризуют того или иного политического деятеля, вызывают эмоционально-негативное отношение к нему окружающих. Весьма широко и разнообразно в украинском массмедийном дискурсе используется навешивание вербальных ярлыков, среди которых своим воздействующим потенциалом выделяются прозвища.

Активное употребление в СМИ прозвищ, которые снижают статус личности, также является одним из эффективных языковых средств выражения интолерантности. СМИ не только допускают, но и активно пропагандируют использование кличек в отношении лиц высшего эшелона власти. А ведь прозвища и клички, как отмечает В. И. Супрун, появляются прежде всего в территориально или социально ограниченной речи и их функционирование в ономастическом поле русского языка, ограничено диалектной, сленговой и жаргонно-просторечной средой [10, с. 102].

Благодаря многолетней регулярной трансляции на экранах ТВ милицейских телесериалов и детективов, а также передач из серии жанров «расследование» и «криминальная хроника», массовой аудитории прекрасно известно, что прозвища и клички являются непременным атрибутом социально замкнутых сообществ: в первую очередь криминального, а потом уже молодёжного.

В преступном мире кличка является важным атрибутом криминальной субкультуры наряду с табелем о рангах, жёсткой системой норм и правил, тюремной лирикой, арго, клятвами, проклятиями, татуировками и др. Именно обязательное наличие ряда специфических признаков (неотъемлемый атрибут любого профессионального преступника, своеобразный титул, который фиксируется в регистрационных документах правоохранительных органов и досье) позволило известному исследователю криминального арго М. А. Грачёву выделить криминальную (уголовную) кличку как специализированный вид [5].

Необходимо отметить, что функции, которые выполняют клички в преступном мире и молодежной среде существенно различаются.

Так, известный правозащитник и исследователь криминальной субкультуры Ю. К. Александров указывает 4 основные функции кличек:

– одно из средств деперсонализации человека (при наделении его кличкой унизительного характера типа «Лопух», «Холера», «Чума» и т. д.);

– средство персонализации личности (наделение звучной кличкой типа «Король», «Бриллиант», «Царь» и т. д.);

– замена фамилии (например, «Ворон» от Воронова, «Кузнец» от Кузнецова, «Царь» от Царева, «Никон» от Никонова и т. д.);

– закрепление статуса (высокого или низкого) личности в групповой иерархии (например, «Король», «Лорд», «Барон», «Лакей» и т. д.) [1, с. 60].

Проф. В. Ф. Пирожков расширяет перечень функций и к перечисленным добавляет еще одну: в преступном мире клички также являются средством стигматизации (от греч. stigma – клеймо) – навешивания ярлыков [8].

Отличительной чертой молодёжной субкультуры является стремление ко всему новому, образному, необычному и желание противостоять всему традиционному, порвать с общепринятыми правилами и шаблонами. Эти стремления проявляются и в языке, реализуясь посредством использования экспрессивных номинаций и склонности к языковой игре. Поэтому клички, которые используются в молодёжном сленге, связаны с образными и эмоциональными оценками, обладают повышенной экспрессивностью и являются результатом вербальной игры. Соответственно, основными функциями прозвищ в молодёжной среде будут экспрессивная и людическая (игровая). Молодёжная субкультура многолика и разнообразна, поскольку включает в себя большое количество сообществ всевозможной направленности: досуговой (футбольные фанаты, диггеры, байкеры, граффитисты, скейтеры), музыкальной (рэперы, рокеры), игровой (геймеры, толкиенисты), контркультурной (растаманы, металлисты, панки, хиппи, готы, эмо), фэндомной и др. В каждом сообществе употребление кличек и прозвищ имеет свои особенности (так, для молодежной субкультуры фанатов характерно наличие тотемных прозвищ и кличек [4]), и в зависимости от его направленности помимо двух основных могут активизироваться и проявлять большую интенсивность другие функции. Например, для молодёжных сообществ контркультурной направленности одной из основных функций кличек будет функция социальной иерархии, а для детских прозвищ, по мнению Н. А. Родиной, главными являются «социальная (указание на место человека в социальной структуре общества), дейктическая (функции указания) и эмоционально-экспрессивная (отвечает за выражение эмоций и чувств индивида)» [9, с. 40].

Исследуя массив прозвищ и кличек, характерных для русской речи, авторы «Большого словаря русских прозвищ» приходят к выводу, что на основании ряда параметров, к числу которых относятся качественные признаки обозначаемых людей, происхождение, сфера употребления, активность и территория распространения, можно говорить о существовании 4 типов прозвищ: 1) традиционные русские деревенские и городские прозвища (сюда же относятся и социолектные, т. е. арготические и криминальные клички); 2) прозвища учителей и учеников, преподавателей и студентов, профессиональные клички и т. п.; 3) наименования политических деятелей и знаменитостей (политиков, писателей и публицистов, артистов, шоуменов, спортсменов, олигархов и т. д.); 4) коллективные прозвища [2, с. 4].

Остановимся подробнее на характеристиках прозвищ третьей группы – наименованиях политических деятелей. Во-первых, самое главное их отличие от прочих прозвищ заключается в том, что объект номинации – люди знаменитые и широко известные, чья жизнь публична и широко освещается СМИ. Поэтому эти личностные номинации теряют присущую прозвищам камерность, а в некоторых случаях даже становятся онимами-интернационализмами. Во-вторых, основополагающая роль в их появлении, распространении и популяризации принадлежит СМИ, в частности бульварной прессе, которая запускает прозвища в медийное пространство. В-третьих, такие прозвища выполняют социальный заказ на характеристику общественных деятелей. И в-четвёртых, их создание нацелено на языковую игру [3, с. 55 – 57].

Прозвища политических деятелей образуются по традиционным моделям номинации: наименования по внешнему облику человека, его физическим данным, психологическим особенностям, чертам характера, особенностям поведения, профессиональной деятельности в настоящем и прошлом и т. д.

Закономерно, что лидерами по количеству прозвищ будут политики высшего эшелона власти, поскольку медиатопик «Политические новости» является доминирующим в массмедийном пространстве. СМИ регулярно освещают деятельность первых лиц страны в новостях, аналитических программах и ток-шоу и затрагивают разнообразный перечень тем: международные переговоры и визиты, встречи президента с гражданами, инициативы правительства и народных депутатов, деятельность политических партий и их лидеров, двойные стандарты в политике, подписание соглашений, изменения в законодательстве и налогообложении, подготовка реформ, проблемы миграции, национальной нетерпимости и т. д. И так же регулярно появляются новые личностные наименования известных политиков, с которыми представители масс-медиа знакомят свою аудиторию как путём введения единичных примеров в медиатексты, так и публикацией материалов, где эта информация обобщается и систематизируется.

Так, начиная с 2006 года в прессе регулярно появляются статьи, в которых не только перечисляются прозвища всех ведущих украинских политических деятелей (например, статья «Любимые прозвища украинских политиков», размещенная 5 июля 2006 г. на информационном портале ForUm или статья «УНИАН составил рейтинг прозвищ политиков: лидирует ПроФФесор», размещенная 18 мая 2007 г. на сайте vybory.org), но и делаются попытки эти прозвища классифицировать (например, статья «Клички наших политиков: Фантомас, Бандерлог, кролик Сеня и мама Рая», напечатанная 21 марта 2008 г. года в газете «Сегодня» или ее вариант, размещенный того же числа на интернет-портале «Цензор.нет» «Прозвища украинских политиков: Фантомас, Бармен, Верзила, Кролик Сеня и Крокодил Крокодилович»). По словам автора одной из таких статей Александра Чаленко, «основанием для того, чтобы «окрестить» политика тем или иным прозвищем, служит его фамилия или имя, род деятельности (обычно бывшей), особенности характера, телосложения и поведения, привычки, возраст, национальность, и даже предметы туалета и прически». Так, Президент Украины Виктор Ющенко упоминается в СМИ как ***Пасечник***, ***Пчеловод***, ***Ющ*** и ***Мессия***, лидер оппозиции Виктор Янукович – как ***ПроФФесор*** или ***Янек***, бывший Спикер Верховной Рады Арсений Яценюк – как ***«Кролик Сеня»*** *и* ***«я Маленький».*** Лидирует по количеству номинаций Премьер-министр Юлия Тимошенко, которая благодаря своей яркой политической карьере получила достаточно много ярких прозвищ. Практически ни одно из действий Юлии Владимировны не осталось без внимания прессы, и как следствие – без прозвища: ***газовая принцесса***, ***Орлеанская дева***, ***бело-сердечная***, ***жулька*** и др. Среди последних наименований Премьер-министра в СМИ употребляются: ***некая «працьовитая» политическая сила***, ***Вона***, ***Кыця***).

При этом сами журналисты наиболее толерантными прозвищами считают такие – ***Тюлька***, ***Леди Ю***, ***Снегурочка***, ***каравай с ушами***, ***Юля-кААлиция***.

Приведем примеры использования прозвищ политиков в масс-медиа:

– о Викторе Ющенко: *«А что ему, в принципе, стесняться? Это же не он сдал интересы своей страны неизвестно кому, а* ***Пчеловод****. Пусть он и стесняется. Пусть покраснеет при мысли о том, что теперь все видят, какой из него голый король получился. Все наружу»* (Интернет-газета «Провокация», 10.02.2006); *«****Пасечник*** *сказал –* ***пасечник*** *сделал»* (ForUm, 04.04.2007); *«"****Юща*** *под нож, УПА – на кол!" – в Москве прошла акция юных евразийцев»* (сайт информационного агентства УНІАН, 19.10.2008);

– о Викторе Януковиче: *«****«Проффесор»*** *переквалифицировался в «апозицию»?»* (Портал ЛІГА.net 23.09.2005); *«Поэтому, когда в 2007 году Ющенко объявил досрочные выборы я был уверен, что* ***Янек*** *ему голову быстро свернет. Все шансы у Виктора Федоровича была на руках. Но побоялся Янукович какой-то мифической «войны», послушал сладкие речи о ширке и согласился на выборы»* (Сегодня, 27.10.2009);

– о Юлии Тимошенко: *«Премьер-министр Украины Юлия Тимошенко (по терминологии бабы Параски* ***"наша кыця"****) отбыла в Японию. Опасное это, скажу вам, дело – по япониям ездить. Это же оттуда происходят суши с диоксином, которые прыгнули прямо в тарелку самого отравленного человека страны»* (Власть и деньги, 26.03.2009); *«И если бы* ***«Она»*** *в конце выступления вдруг взяла в руки Конституцию, украшенную сердечком, и принесла бы присягу, как и подобает супермайданному президенту, то и этому никто бы уже не удивился»* (2000, №44 (483) 30 октября – 5 ноября 2009 года); *«Днем позже в премьерском стаде... виноват, в премьерском стане выдвигали в президентки* ***Вону****. Свой победный путь от прорухи к прорухе... бр-р-р... от прорыва к прорыву Юля решила продолжить майданом-2»* (2000, №44 (483) 30 октября – 5 ноября 2009 года).

– об Арсении Яценюке: *«Власть за неделю: "Кто подставил* ***кролика Сеню****?.."»* (ForUm, 17 ноября 2008); *«Например, злые языки утверждают, что значительные средства на предвыборные нужды и «Я большого», и* ***«я Маленького»*** *(для тупых: Янека и* ***Сени****) тратит некий Зять некоего президента»* (Обозреватель, 29.10.2009).

– о Несторе Шуфриче: *«То и дело в медиа наталкивалась на* ***"Нюсю Шуфрича"****, но выяснить – это прозвище такое или уменьшительное от "Нестор" – нигде не могла»* (2000, №33 (472) 14 – 20 августа 2009 года).

Особенностью украинского массмедийного дискурса является активное использование прозвищ, которые принижают статус личности, что служит одним из приёмов создания негативного образа политического оппонента.

Описывая изменения, которые произошли в украинском массмедийном пространстве после Оранжевой революции, Л. А. Кудрявцева отмечает, что в 2008 – 2009 гг. впервые в избирательной кампании «из уст первых лиц государства прозвучали грубые и оскорбительные ярлыки, нашедшие отражение и развитие в массмедийном дискурсе: комментируя декларацию о доходах Ю. Тимошенко, президент на встрече с журналистами высказался о премьер-министре: «*Бомж!* Где берутся сотни миллионов гривен на рекламу у премьера, у которого ни квартиры, ни кусочка земли, ни машины? *Бомж!* Как можно 50 лет *бомжом* жить в стране? « («Власть денег», №48,

ноябрь 2009). Ярлык «бомж» и возникшие после него «Бомжуля» (бомж + Юля, по аналогии с *Тигрюля* из политической рекламы Ю. Тимошенко), «Леди Бомж» активно стали использоваться в печатных СМИ и в интернет-пространстве» [6, с. 37].

В массмедийном пространстве Украины наблюдается отход от высмеивания, шутки, языковой игры в сторону социального принижения и оскорбления. Эта тенденция явно прослеживалась в период избирательных кампаний 2004 – 2010 гг., потом она пошла на спад, но с началом Евромайдана и последовавших за ним событий мы можем вновь наблюдалось её активизацию. Значительно увеличивается количество злых, неприличных личностных наименований. Так, в СМИ и блогосфере появились новые прозвища:

– Виктора Януковича: ***Януковощ*** (*«Куда пропал **Януковощ**?»* (http://uainfo.org/important/84523--uda-propal-yanukovosch.html), 22.12.2012, *«**Януковощ** опять оконфузился: «Надо сделать страну ОПАСНОЙ для жизни наших граждан»»* (http://v-n-zb.livejournal.com/4588502.html, 25.05.2012), *«**Януковощ** в 3D»* (http://mevamevo.livejournal.com/291070.html, 13.04.2014)); ***Овощ*** (*«Чего же добились свидомые прогнав **овоща** и панду?»* (http://maydan-2014.livejournal.com/3081619.html, 28.09.2014), *«Тут сообщают, что завтра ушедший в подполье **овощ** должен вновь объявиться «на всех телеэкранах» страны и дать объемную пресс-конференцию в Ростове-на-Дону»* (http://colonelcassad.livejournal.com/1467758.html, 10.03.2014));

– Арсения Яценюка: ***Кулявлоб*** (*«Прикольные клички политиков: Яценюк – **«кулявлоб»**; Ляшко – «вилывжоп»; Путин – «ботоксвмозг»»* (Цензор.нет, 14.04.2014) *«Представляете, какое количество компаний предстоит нынешнему премьеру **«кулявлоб»** уговорить отказаться от строительства?», – резонно замечает известнейший эксперт в энергетической сфере Леонид Гусак»* (http://blogs.korrespondent.net/blog/politics/3395287/, 25.07.2014)), ***Сеня Кулявлоб*** (*«**Сеня «Кулявлоб»** подмахнул бумагу с шулером – и теперь боится, что Майдан разойдется до конца года»* (http://obkom.net.ua/news/2014-02-21/1725.shtml), *«**Сеня Кулявлоб** загонит Украину в гроб»* (http://informburo.dn.ua/cgi-bin/iburo/start.cgi?info52=0515, 29.07.2014), *«Почему же **Сеня-Кулявлоб** вдруг так резко изменил свою позицию?»* (http://versii.com/news/309083/, 01.08.2014)); ***Яйценюк/Яйценюх/Яйценюг*** *(«Также, в период предвыборной кампании 2010 г. один из каналов по ошибке добавил в фамилию кандидата в бегущей строке букву «й», в итоге получилось **«Яйценюк»**»* (http://lurkmore.to/Яценюк), «***Яйценюх** жжёт. Яценюк призвал не снимать санкции с России, пока Киев не «получит контроль над востоком и Крымом»»* (http://peremogi.livejournal.com/4029123.html, 25.09.2014), *«С этой инициативой выступил премьер Арсений который **Яйценюх»*** (http://mikle1.livejournal.com/4677908.html)); ***Сеня – деньги вперед*** (*««Вы знаете, какая кличка у Арсения Петровича? Я вам скажу. Я думаю, что он тоже знает. **«Сеня – деньги вперед»**. И, кстати, это Юля на фракции сказала об этой кличке», – отметил Ляшко. «Потому что когда (Яценюк) работал на государственных должностях, с любым вопросом когда заходили – деньги вперед», – сказал он»* (Сегодня, 28.04.2012, http://maydan-2014.livejournal.com/224926.html 25.03.2014)); ***Фронтовой Кролик*** *(«Премьер-министр Украины Арсений Яценюк, известный в определенных кругах как **«Фронтовой Кролик»**, съездил в Нью-Йорк,*

выступил там в ООН и заверил всех присутствующих: «Мы уверены, что Украина не объявит дефолт»» (from-ua.com, 25.09.2014));

– Петра Порошенко: ***Джек Потрошенко*** (*«**Джек Потрошенко** is back?»* (http://abrod.livejournal.com/624000.html, 20.09.2014), *«Запорожцы шлют открытку Джеку Потрошенко»* http://peremogi.livejournal.com/1545699.html, 12.06.2014)); ***Шоколадный раджа*** (*«До 2016 года либо **шоколадный раджа** сдохнет, либо евроослик ласты склеит»* (http://contrpost.com/index.php/90-es/18431-na-vostochnom-fronte-bez-peremen, 30/09/2014)); ***Шоколадный барон*** (*«**Шоколадный барон** захватил МИД»* (http://vovremya.info/art/1255095154.html, 09.10.2009), *«Азаров дал Порошенко полгода на переквалификацию из **шоколадного барона** в шакалоидного министра»* (http://censor.net.ua/n201506, 28.03.2012), *«Потепление в отношениях произошли после того, как проевропейский **«шоколадный барон»** был объявлен победителем непростой президентской гонки»* (http://hubs.com.ua/authority/forbes-poroshenko-hladnokrovnyiy-lider.html, 27.05.2014), *«Прошло сто дней с того момента, когда **«шоколадный барон»** Порошенко потряс булавой во время инаугурации в Верховной Раде, заявив, что идет в президенты, «чтобы сохранить и укрепить единство Украины, обеспечить длительный мир и гарантировать надежную безопасность»»* http://wek.com.ua/article/81947/, 17.09.2014).

Номинации, которые используются для обозначения обличённых властью лиц, всё чаще продвигаются по эмотивной шкале от полюса «одобрение» к полюсу «неодобрение»: наблюдается отход от одобрительно-шутливого, насмешливого, иронического прозвища в сторону уничижительного, презрительного, пренебрежительного, оскорбительного и даже бранного. Прозвища политиков стали использоваться в целях деперсонализации личности, снижения её статуса, что характерно для социально-замкнутых сообществ. В пространстве массовой коммуникации активное использование подобных наименований свидетельствует о криминализированности социума.

Меняется удельный вес и соотношение среди инициаторов распространения и популяризации прозвищ: если раньше основной вклад принадлежал СМИ, то на современном этапе значительно возросла роль блогеров. Об этом свидетельствуют аналитические выкладки и рейтинги социальных сетей. Например, аналитический портал br-analytics.ru ежемесячно размещает 2 рейтинга цитируемости: 1) российских СМИ и 2) русскоязычных топ-блогеров. Рейтинг цитируемости русскоязычных блогеров за сентябрь 2014 года, в котором указывается адрес блога и количество ссылок за месяц, выглядит следующим образом [12]: 1) navalny.com (сайт российского политического и общественного деятеля Алексея Навального) – 40 693, 2) colonelcassad.livejournal.com (блог севастопольца Бориса Рожина) – 35 885, 3) voicesevas.ru (Информационный проект «Голос Севастополя», гл. редактор Б. Рожин) – 31 894, 4) shrek1.livejournal.com (автор блога не развиртуализируется) – 20 795, 5) avmalgin.livejournal.com (блог российского журналиста и политического деятеля Андрея Мальгина) – 20 709, 6) varjag-2007.livejournal.com (блог киевской журналистки, писателя-публициста Мирославы Бердник) – 17 369, 7) vk.com/newsfront_tv (официальная группа информационного агентства Anna-News в социальной сети Вконтакте)– 15 137, 8) nstarikov.ru (сайт российского общественного и политического деятеля, писателя

Николая Старикова) –13 967, 9) zergulio.livejournal.com (блог Сергея Колясникова из Екатеринбурга)– 13 040, 10) el-murid.livejournal.com (блог сотрудника информационного агентства АННА-news, профессионального блогера Анатолия Несмияна) – 12 804, 11) peremogi.livejournal.com (блог коллективного сообщества «Перемоги. Склад свидомых перемог») – 10 975, 12) zyalt.livejournal.com (блог московского бизнесмена, общественного деятеля, фотографа, блогера Ильи Варламова) – 10 550, 13) matveychev-oleg.livejournal.com (блог российского писателя, политолога, политтехнолога Олега Матвейчева) – 10 526, 14) yurasumy.livejournal.com (автор блога из Сум не развиртуализируется)– 10 129, 15) putnik1.livejournal.com (блог писателя, историка и политолога Льва Вершинина) – 10 030.

Топ-блогеры вводят в коммуникативное пространство новые прозвища, которые благодаря перепостам десятков тысяч пользователей социальных сетей, становятся известны большому количеству людей. Например, политолог Владимир Корнилов на своей странице в Facebook Президента Украины П. Порошенко постоянно называет ***Педро Порошенко***: *«**Педро Порошенко** на прошлой неделе обещал, что уже с 26 мая каждый украинский солдат будет получать по 1000 гривен в день»* (https://www.facebook.com/profile.php?id=1452215322&fref=nf, 27.05.2014), *«Глубоко символично, что бравый **Педро Порошенко** под влиянием толпы, жаждущей крови, объявил о продолжении карательной операции именно 30 июня!»* (http://istina.com.ua/news/vladimir-kornilov-merkel-dolzhna-gotovit-poroshenko-mestechko-v-rayone-zaksenhauzena) и др. Блогер mikle1 в своем журнале, когда речь идёт о Премьер-министре Украины А. Яценюке, регулярно употребляет словосочетания ***Бойцовый Кролик*** (*«**Бойцовый Кролик** отметил, что пакет антироссийских санкций готов на случай, если «если Россия введет ограничительные меры по отношению к украинским товарам»»* (http://mikle1.livejournal.com/4677908.html) и ***Бойцовый Кролик Сеня*** *(«На этом фоне хорошо выступил премьер – **Бойцовый Кролик Сеня**: «Относительно денежного обеспечения того, что мы смогли сделать: командир бригады в зоне «АТО» получает зарплату 24 тысячи гривен, солдат в окопе – 8000 гривен»»* (http://mikle1.livejournal.com/4678214.html, 04.10.2004).

Таким образом, общая агрессивность и интолерантность, свойственные украинскому массмедийному пространству в прошлые годы, не только сохраняется, но и имеет тенденцию к усилению. Это проявляется в использовании таких эффективных средств выражения интолерантности, как прозвища и клички, снижающие статус личности. Такое активное употребление в СМИ по отношению к представителям высшего эшелона власти личностных наименований, направленных на оскорбление и деперсонализацию личности, что является особенностью украинского массмедийного дискурса, может свидетельствовать, в частности, о криминализированности социума.

Дальнейшее научное исследование личностных наименований в украинском массмедийном дискурсе весьма перспективно в плане изучения национально-культурного своеобразия прозвищ политиков сквозь призму востребованной в социуме системы оценок.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Александров Ю. К. Очерки криминальной субкультуры. [Текст] / *Александров Ю. К.* М., Права человека, 2001. – ISBN 5-7712-0181-2.
2. *Вальтер Х., Мокиенко В. М.* Большой словарь русских прозвищ. [Текст] / БСРП. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2007. – ISBN 978-5-373-00435-0.
3. Вальтер Х., Мокиенко В. М. Русские прозвища как объект лексикографии. [Текст] Вальтер Х. // Вопросы ономастики. – 2005. – №2. – С. 52 – 69.
4. *Головачев Н., Зорин И. В.* Футбольные фанаты – молодежная субкультура. Зарождение и генезис [Электронный ресурс] / Головачев Н. // Режим доступа: http://lfk.dp.ua/notes-psychologist/football-fans/.
5. *Грачев М. А.* Русская криминогенная кличка: мифы и реальность [Текст] / Грачев М. А. // Грани слова: Сб. научн. ст. к 65-летию В. М. Мокиенко. М., 2005. С. 621 – 629.
6. *Кудрявцева Л. А.* Массмедийный политический дискурс Украины: особенности «послемайданного» периода / Л. А. Кудрявцева // Язык и дискурс средств массовой информации в XXI веке: коллективная монография / Под ред. М. Н. Володиной. – М.: Академический проект, 2011. – С. 30–43.
7. Кудрявцева Л. А., Завражина А. В., Подшивайлова А. М., Приходько И. Г., Филатенко И. А. Речевое воздействие в украинском массмедийном политическом дискурсе (2003 – 2008 гг.) [Текст] // Язык – культура – человек: Сборник научных статей к юбилею заслуженного профессора МГУ имени М. В. Ломоно сова М. В. Всеволодовой. М., 2008. С. 215 – 223.
8. *Пирожков В. Ф.* Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура). [Текст] / Пирожков В. Ф. – Тверь, 1994. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://yurpsy.com/files/biblio/pirojkov/10.htm
9. Родина Н. А. Современные детские и молодежные прозвища: структурно-семантический и функционально-динамический аспекты / Родина Н. А.: Дисс. канд. филол. наук: спец. 10.02.02 «Русский язык». – Смоленск, 2014. – 254 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.kantiana.ru/upload/iblock/beb/rodina_dis.pdf.
10. *Супрун В. И.* Ономастическое поле русского языка и его художественно-эстетический потенциал. [Текст] / Супрун В. И. – Волгоград: Перемена, 2000.
11. Перечень работ научной группы см.: http://uapryal.com.ua/medialingvistika/.
12. https://br-analytics.ru/blog/?p=1855.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Prykhodko I. G., Cand.Phil.Sci., Research Assistant,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of the Kyiv

THE PERSONAL NAMES OF THE ELITES IN UKRAINIAN MEDIA: TRENDS AND DYNAMICS

The article deals with the personal names of the elite in the Ukrainian media. The author has analyzed the influencing potential of nicknames and their role in the formation of a negative image of the representatives of the higher echelons of power. The trends and dynamics of the use of nicknames in mass-media space for 2004 – 2014 years are identified.

Keywords: *media, communicative space of the mass media, nickname.*

Приходько І. Г., к. філол. н., наук. спів.,
Інститут філології КНУімені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБИСТІСНІ НАЙМЕНУВАННЯ ЕЛІТИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗМІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА

У статті розглянуто особистісні найменування еліти в українських ЗМІ. Проаналізовано впливовий потенціал прізвиськ та їх роль у формуванні негативного образу представників найвищого ешелону влади. Виявлено тенденції та динаміку використання прізвиськ в масмедійному комунікативному просторі протягом 2004 – 2014 рр.

Ключові слова: *ЗМІ, масмедійний комунікативний простір, прізвисько, кличка.*

УДК81’25

Радчук О. В., к. філол. н.,
перекладач компанії “Booking.com”, Амстердам, Нідерланди

КОНКРЕТИЗАЦІЯ ОБРАЗУ: ЗАТЕКСТ І ТЕЗАУРУС

На прикладі перекладів В. Мисика і М. Лукаша з Р. Бернза висвітлюється специфіка сприйняття (конкретизації) віддаленого у часопросторі поетичного образу, характер його зв’язку з відображеним життям (позамовною ситуацією, затекстом) і фоновими знаннями (тезаурусом) читача.

Ключові слова: *поезія, образ, переклад, тлумачення, конкретизація, затекст, тезаурус, Бернз.*

Світ поета починається з батьківщини, яка наділила його силою, недарма мовиться, що країна **дає** або **дарує** людству поета, а поет представляє країну. Якщо сам поет, вбираючи в себе помисли, почування і художні традиції свого народу, виступає

чинником синтезу, кристалізації національного духу, а водночас і світочем – джерелом духовної іррадіації, фактором впливу на уми та серця (в чому вже проглядає двоїста прагматика знака), то народ, серед якого живе і творить поет, може значною мірою претендувати на співавторство. Місцеве людське середовище є первісним і основним у творчості поета контекстом. Воно і в подальшій актуалізації творів зазвичай залишається близьким, чутливим і прихильним до поета. Рідний край, з подиху, пульсу і ґрунту якого постала поезія, плідно відтінює закладені у слова значення і надійно оберігає їх від кривотлумачень. Цьому сприяють і сам предмет зображення, і текстологічний консерватизм оригіналу (хай деколи він існує в кількох автентичних варіантах), і те, що мова ойкумени найкраще припасована до неї самої.

Інше діло – переклад. Долаючи мовний бар'єр, він відкриває зовсім нові контексти, забезпечує цілинні обшири для взаємодії тексту із затекстом (позамовною ситуацією, реальною дійсністю), зокрема й нові можливості для підтекстів, або імплікацій. У всій своїй гостроті постає, отже, у перекладі **проблема розуміння поета**, і то не просто дохідливості чи доступності, а резонансу його душі і його естетики у новому середовищі, в іншій культурі. Адже цей резонанс розбуркує іншомовний читацький загал у той спосіб, яким твір поета, маючи властивості знака, розвивається і збагачується й сам. Чи завжди сприяє він тим самим **наближенню до поета**?

При цьому доводиться з'ясовувати, в чім полягають адекватність розуміння і правдивість перекладача, відповідність перекладу оригіналові і авторові, а з іншого боку – читачеві і своєму призначенню, отже, замислюватися над тим, що таке в принципі зміст твору, як він доходить до людської свідомості, якою є природа тлумачення, в чім його складність, що нерідко обертається і неприйнятними результатами. Тлумачення можна визначити через його процедуру та міжсуб'єктність, а три розгалуження герменевтики: генеративістську, функціоналістську та іманентну – об'єднати в одну на тій підставі, що вони описують різні ланки цілісної процедури, зокрема і перекладацької [4]. Такий підхід застосовуємо, зокрема, при дослідженні українських перекладів поезій Р. Бернза [3].

Актуалізація твору принципово множинна, тому кожну версію оцінюють у множині конкретизацій. Відмінне від шотландського сприйняття Бернза у будь-якій країні аж ніяк не можна вважати неправильним, адже воно цілком закономірне, об'єктивно зумовлене середовищем функціонування творів. Однак рецептивна естетика, потужно заявляючи про себе в перекладах, аж ніяк не може бути чистою від поетики самого автора, безвідносною до його стилю, що опертий на народну пісню або інший жанровий взірець (літературну традицію), далекою від художніх наміру і задуму, що нерідко засвідчені не лише структурою твору, але й в епістолярії та коментарях митця слова.

Закономірним, тобто спричиненим реаліями життя, а отже, таким, що піддається поясненню, слід визнати також появу кривотлумачень, непорозумінь, скороминущих суб'єктивних нашарувань і тривких міфів. Проте ця "піна" так само закономірно зникає завдяки ширшій і тіснішій взаємодії контекстів твору, завдяки інтертекстуальності оригіналу і перекладу у вимірі їхньої зчепності з життям, бо саме воно – життя (об'єктивна дійсність, середовище буття твору, реальний затекст у функції контексту) – вносить і поправки в читацьке сприйняття та перекладацьке тлумачення, знімає

непорозуміння, розвіює міфи, відсіює зерна закладеної в текст питомої художньої суті від плевел домислу та недомислу, зрештою являє нам істину.

Будь-яка конкретизація художнього образу містить і загальне. Тому відомі на весь світ рядки з пісні Роберта Бернза "Поцілуймося востаннє" (пер. М. Лукаша [9, с. 434; 5, с. 170]):

Had we never lov'd sae kindly,	Ох, якби ми та й не знались,
Had we never lov'd sae blindly,	Не любились, не кохались, –
Never met – or never parted –	Не було б тепер розлуки,
We had ne'er been broken-hearted.	Не було б на серці муки.

Але чому люди плачуть над цими рядками або почувши пісню? Що очищає їм душу? Тільки спогад про свою власну втрату? Тільки жалість до чужої долі? Чи те й інше разом завдяки посередництву ліричного образу? Кожен бачить у ньому своє, а то й себе. Але дехто уявляє і вітрила, під якими з певної причини сумна красуня пливе на Ямайку – туди, куди кількома роками раніше, але вже з інших міркувань, збирався відплисти й поет, чи тим самим кораблем "Россель" [9, с. 434], чи іншим, що його назва враз обертається містикою – "Ненсі" [8, с. 598]. Особливого сенсу образу надають обставини його постання, особиста драма поета і водночас – інтрига. При пильному читанні, коли до почуттів підключається логіка, істотним виявляється те, до кого звертається ліричний герой Бернза. Хто така Ненсі, що її ім'я в перекладі проминає М. Лукаш? Які стосунки мав Бернз, він же Сільвандер, батько дітей від різних жінок, з нею, вишуканою і набожною поетесою-інтелектуалкою Ненсі-Клариндою, а насправді з заміжньою Агнесою Маклігез (McLehose), теж матір'ю дітей, якій 1788 року вже присвячував прощальний вірш "Clarinda, Mistress of My Soul"? Виникає ще ціла низка запитань. Чому закохані прощаються вдруге (1791 року) і назавжди? Чому цілуються *востаннє*? Чому любилися сліпо – *blindly*? Чому кохання спричиняє розлуку? Чому любов завдає їм стільки страждань? Відповісти на них можна, тільки зв'язавши ліричного героя з творцем пісні – зазирнувши в контекст стражденної душі. І тоді катарсис глибшає, бо знак передає більше.

Перекладач має до ситуації виникнення твору прямий стосунок, бо він зважує, що брати з неї в текст, від чого утримуватися, а головне – що на її тлі треба відтінювати в самому тексті і чим можна пожертвувати. Зрештою – що треба пояснити в коментарі, який є продовженням тлумачення і живе у свідомості читача разом з текстом перекладу як єдине ситуативне ціле. Звертаючись у поезії до конкретних людей, Бернз не повідомляє про них важливих речей, що їх знають тільки адресат та вузьке оточення і яких ширшому колові текст не прояснює. Роздуми у "Листі до Дейві, поета-побратима" прозорішають, коли читач сам знаходить ключ до алюзій і літературних ремінісценцій, власне, до прямих наслідувань поетам, що їх В. Мисик [6, с. 408–411; 9, с. 86] не розтлумачив у примітках чи й не відтворив. Так само залишив перекладач без необхідних у такому разі пояснень і дуже смішний (принаймні в оригіналі для шотландців) панібратський "Лист до Х'ю Паркера" [6, с. 411–412; 9, с. 322–323], приятеля-банкіра, якому Бернз грайливо-манірно жалівся, що не може написати кращого листа через *пекельний дим* у хаті ("*fog infernal*", натяк на "Inferno" Данте), де він 1788 року жив, очікуючи переїзду на ферму в Елісленд. Цю алюзію

В. Мисик передав: "*У пічці* ***пекло*** *торф'яне* / *Жаріє сліплячи мене,* / *Як теє полум'я в* ***геєні****"*". Але при першому сприйнятті читач напевне зрозуміє перекладача далі в тексті так, що опорою і натхненницею поетові була жінка: "*Тепер у мене тільки Дженні, Пегас мій славний!*" І тільки в наступних рядках переконається, що це кобила, на якій бард їздив по окрузі. Оригінал уточнює зразу – *Jenny Geddes*. До слова, свого живого Пегаса Бернз назвав іменем жінки, яка уславилася тим, що 1637 року метнула ослінчиком для ніг в єпископа Единбурга, коли той спробував перевести паству на англомовний молитовник. У вірші поет пропонує Паркеру зустрітися в Тарболтоні 24 червня: "*Tarlbolton, twenty-fourth of June*" – і, як легко здогадатися, у звичному для обох місці (де тепер напевне висить одна з тисяч подібних у Шотландії меморіальних табличок з іменем барда). Переклад відлітає від реалій у непевність: "*Та в мене* ***через тиждень-два*** / *Знов проясниться голова.* / *Отож – до зустрічі й застілля*". Навряд чи обмежує перекладача таким розв'язком жорстка версифікаційна структура.

Відгук тоді повнозначний, коли відомий привід. Численні "відповіді" поета самі по собі, без джерела-контексту постають суцільною загадкою. Можливо, тому досі не витлумачено по-українському чимало "біографічних" творів Бернза, таких, як-от різка і відверта відсіч неделікатному моралізатору "Answer To A Tailor" (інша назва – "Reply to a trimming epistle received from a tailor" , де *trimming* має багато значень: вишуканий, оздоблений, акуратний, впорядкувальний, приголомшливий, розгромний, лайливий, брехливий) [9, с. 242–244]. Переклад – тлумачення, але для повноти сприйняття він нерідко потребує **дотлумачення** в коментарях. "Відповідь на лист" (1787) була б зрозумілішою, якби В. Мисик [6, с. 406–407] бодай переказав той лист, теж віршований шотландською мовою. Надіслала його з пледом поміщиця Е. Скот, яка сумнівалася, що ратай може бути поетом. Чутливий Бернз з вишуканою доброзичливою іронією подякував дамі за подарунок [9, с. 271–272], відніс його на користь дев'яти муз (*the Nine*) та шотландської ліри (*the Scottish lyre*, у В. Мисика лише *музи*) і не забув при цьому підкреслити, що "*одяг простий цей* / *Мені любіш без міри* / *Од горностаєвих кирей,* / *Од мантії й порфіри*". І що суттєво, нагадати про символ шотландської слави і єдності – *будяк*:

The rough burr-thisle spreading wide	Коли стрічався з будяком
Amang the bearded bear,	Я на лану своєму,
I turn'd the weeder-clips aside,	Його обходив я серпом,
An spar'd the symbol dear.	Як дорогу емблему.

Предметний світ у Бернза живе не просто у віршах, а серед віршів, а точніше, самі вірші живуть на предметах, у предметах і серед предметів. В епітафіях він глузував не лише з людських вад, а й зі смерті. Життя бачив у прим'ятій маргаритці, потривоженій польовій миші, підбитому зайці, у кобилі, вівці й воші на дамському капелюшку. Плуг і перо для поета важили однаково. Він посилав вірші з листами, дарунками (як-от 12 рядків Кларинді з парою фужерів [9, с. 321]), віршував на банкноті, на шибках, на столах у пивницях, але… не будь-де і не будь на чому. Предметний світ барда – особливий, суттєвий, домінантний складник його естетики.

Семіозис – процедура вільна, заснована на асоціаціях, які сповна передбачити неможливо. У ній всі ланки спрацьовують ефективно лише разом. Тому й не здатні

явити весь зміст твору окремі методи тлумачення – генеративістський, функціональний та іманентний. Звичайно, в кожного методу є і свої специфічні труднощі. Є вони і на рівні розкопок походження образу (біографічних, психологічних тощо), і при вивченні дії образу, яка породжує конфлікт оцінок, і, нарешті, при зануренні в образ як герметичну структуру.

Діалогічна сатира "Два собаки" містить цікавий момент. Представляючи читачеві ньюфаундленда Цезаря, поет каже, що все видавало в ньому нешотландця: "*His hair, his size, his mouth, his lugs* (=ears) / *Shew'd he was nane* (=none) *of Scotland's dogs*. / *But walpit* (=pupped*) some place far abroad,* / *Whare sailors gang to fish for cod*". Редагуючи свій текст, В. Мисик не задовольнився переказом – одне уточнив, інше зашифрував [2, с. 96; 1, с. 221]:

і кожний би сказав, що він	По шерсті, вухах – по всьому
прибув сюди з чужих країн,	Пізнав би кожний у ньому
де інші люди, інші мови,	Поріддя острова, що здавен
де ходять моряки на влови.	Тріскою у рибалок славен.

Правка спонукала пояснити у примітці, що острів – це Ньюфаундленд. Звичайно, втулити таке довге і немилозвучне слово в розмір ні Бернз, ні перекладач не могли. При перевиданні ж [6; 7] усі примітки знічев'я прибрали, і Бернз у всіх подібних випадках став дуже загадковим.

І ще одне. Далі, опріч іншого, пси на всі заставки шпетять "*тих панів, що знай цокочуть* / *в парламенті – й гризуться там,* / *щоб добре всім жилося нам*". Так каже пес Люарт – ім'я поет взяв у свого улюбленця, чия загибель первісно схиляла до звичного сентиментально-поминального жанру. Цезар відрікає: "*Щоб добре всім жилось!* / *Це діло їм і за вухом не свербіло*". В. Мисик зредагував це місце у своєму перекладі на "*зверхників багатих,* / *Що все змагаються в палатах,* / *Готові важити життям* / *На благо Англії – і нам.* / *Цезар* / *На благо Англії? Ах друже,* / *Боюсь, що їм про те байдуже!*" В оригіналі: "*some gentle master,* / *Wha aiblins* (=perhaps) *thrang a parliamentin* / *For* ***Britain's*** *guid!* (=good) *his saul* (=soul) *indentin* (=indenturing, pledging, engaging). *Caesar: Haith, lad, ye little ken* (=know) *about it:* / *For* ***Britain's*** *guid! guid faith! I doubt it*" [2, с. 101; 1, с. 227; 9, с. 144]. Як бачимо, Люарт пробує мудрувати книжно, "грамотно", але в нього це не виходить. Цезар грає просторіччям, удаючи з себе народника. В. Мисик зробив уточнення коштом нівеляції стильових партій (які в перекладі загалом ледь намічені і надто залежні від розміру та рими). І що істотно – перейменував країну. Тепер роздільне "*Англії – і нам*" означає, що Люарт визнає Цезаря за шотландця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Вибране [Пер. М. Лукаша і В. Мисика]. – Київ: ДВХЛ, 1959. – 258 с.;
2. Бернс Р. Пісні та поеми [Пер., вступна стаття і примітки В. Мисика]. – Харків; Київ: Література і мистецтво, 1932. – 128 с.;
3. Радчук О. В. Відображення поетичного світобачення Роберта Бернза в українських перекладах: Автореф. дис… канд. філол. наук. Спеціальність 10.02.16 – перекладознавство. – Київ: Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2012. – 20 с.;

4. Радчук О. Герменевтика перекладу: зміст поезії і сутність тлумачення // Донецький вісник НТШ. – Т. 34. Історія. Філософія. – Донецьк: Східний видавничий дім, 2012. – С. 262–286;
5. Лукаш М. О. Від Боккаччо до Аполлінера: Переклади [Ред., упоряд., авт. передм. М. Н. Москаленко]. – Київ: Дніпро, 1990. – 510 с.;
6. Мисик В. О. Захід і Схід: Переклади [Авт. передм. О. І. Никанорова]. – Київ: Дніпро, 1990. – 543 с.;
7. Мисик В. О. Твори: В 2-х томах. – Т. 2. Захід і Схід: Переклади. – Київ: Дніпро, 1983. – 416 с.;
8. Стивенсон Р. Л. Присматриваясь к Роберту Бернсу [Пер. Г. Зельдовича] // Бернс Р. Собрание поэтических призведений. – Москва: Риппол классик, 1999. – С. 582–624;
9. Burns, Robert. The Complete Poetical Works [Edited by Dr. J. A. Mackay]. – Alloway Publishing Ltd, 2005. – 640 p.

Радчук О. В., канд. филол. наук, переводчик компании
“Booking,com”, Амстердам., Нидерланды

КОНКРЕТИЗАЦИЯ ОБРАЗА: ЗАТЕКСТ И ТЕЗАУРУС

На примере переводов В. Мысыка и М. Лукаша из Р. Бернса освещается специфика восприятия (конкретизации) хронотопически отдаленного поэтического образа, характер его связи с отображенной жизнью (внеязыковой ситуацией, затекстом) и фоновыми знаниями (тезаурусом) читателя.

Ключевые слова: *поэзия, образ, перевод, толкование, конкретизация, затекст, тезаурус, Бернс.*

Radchuk, Olena, Candidate of Sciences in Philology,
language specialist of “Booking.com”, Amsterdam, the Netherlands

BACKGROUNDS OF POETIC IMAGE IN REALITY AND MIND

Some poems of Robert Burns translated into Ukrainian by Vasyl Mysyk and Mykola Lukash illustrate how images, distant in space and time, are perceived (concretized), how they relate to reflected life (extralingual situation) and to the background knowledge (thesaurus) of the reader.

Key-words: *poetry, image, translation, interpretation, concretization, backgrounds, thesaurus, Burns.*

УДК 811.581:398.8

Ракітіна М. І., асп.,
Інститут філології КНУ імені Траса Шевченка, м. Київ

МОТИВНО-ОБРАЗНА ПАРАДИГМА НАРОДНИХ ПІСЕНЬ «ШИЦЗІНУ»

Статтю присвячено функціонуванню мотивів, образів та символів у китайських народних піснях антології «Шицзін». Виокремлено базові для народних пісень «Шицзіну» теми соціальної нерівності населення, кохання, воєн, туги за Батьківщиною. Описано домінантні мотиви та образи-символи.

Ключові слова: *народні пісні, «Шицзін», мотив, художні образи, династія Чжоу.*

Фольклор можна розглядати як систему, своєрідну картину світу, яка створена за допомогою мови. Це живий комунікаційний процес, а мова – засіб, завдяки якому він реалізується. Досконале вивчення зв'язків, що утворюються за допомогою фольклорних творів, дасть змогу побачити ту картину світу, яка властива ментальності будь-якого етносу [6, 51].

Фольклор, на думку учених, виник тоді ж, коли виникло й людство, впродовж багатьох тисячоліть формував систему, поліфонічну і поліваріантну за своїм складом, позаяк належить до різних епох та періодів існування світових етносів. Відтак, можна зробити висновок, що функціонування фольклору повність залежить від політичних, соціальних та суспільних потреб того чи іншого народу. Також фольклор має дуже тісний зв'язок із соціально-побутовими відносинами у родині та колективі.

Однією з форм усної словесності є народна пісня. Пісні, які передавалися з вуст у вуста, є, по суті, одним із найархаїчніших видів народної творчості Китаю. Вони збереглися в основному у двох пам'ятках. Найбільш ранні (II – I тис до н. е.) – у «Книзі пісень» («Шицзін» «诗经»), у збірках Музичної Палати (乐府, I тис до н. е. – перші століття нашої ери) [5, 23]. Китайська народна пісня заслуговує на увагу не тільки лише як «база» для формування різних напрямів у китайській культурі і мистецтві. У них відбилося життя китайського народу за величезний період. Його початок – розкладання первіснообщинного ладу, його кінець – падіння рабовласницького ладу.

Академік В. П. Васильєв, який першим наприкінці XIX ст. здійснив критичний аналіз «Книги пісень», стверджує, що «Шицзін» – це «основание всего развития китайського духа» [1, 454]. Це визначення цілком правомірне, позаяк антологія є першою поетичною пам'яткою, частиною конфуціанського канону, та, можна сказати, енциклопедією пізнання світобачення цілої цивілізації.

Антологія поетичного мистецтва «Шицзін» стала одним із найбільш досліджуваних об'єктів в історії давньої та сучасної синології. Наприклад, до змісту «Книги пісень» зверталися і дослідники із далекого зарубіжжя (Гіллес Герберт Аллєн із США, Вільгельм Річард із Германії, В. Карлгрен зі Швеції, Лян Шаожень, Кан Ювей, Лян Цичао з Китаю), і такі вітчизняні та російські науковці, як Я. Шекера, Б. Вахтін, Л. Ейдлін, М. Конрад, М. Кравцова, І. Лісевич, В. Нікітіна, В. Сорокін, Н. Федоренко, П. Шмідт.

«Шицзін», також відома як «Книга од», «Книга поезії», або «Книга пісень», – це «книга древнейших гимнов, жертвенных песнопений, торжественно-церемониальных од и, главное, – народных песен тех царств, на которые в ту эпоху распадался Китай» [4, 49].

Це – найбільш рання колекція китайських віршів та пісень, яка обіймає період із 10 р. до н. е. до VII століття до н. е.(епоха династії Чжоу). Варто зазначити, що матеріал зберігся у досить гарному стані і дійшов до наших днів через те, що у давніх школах Китаю ще не початку I ст. до н. е. учнів навчали не тільки управляти колісницями та стріляти з лука, але й співати пісні, в яких був закріплений історичний, культурний, естетичний досвід попередніх поколінь [3, 21].

Вітчизняна дослідниця Я. В. Шекера зазначає, що до складу «Книги пісень» входили «трудові пісні, весь зміст яких міститься в назві повторюваної дії, пісні-заклинання тотемів, стародавня календарно-обрядова поезія, пісні, пов'язані з весільною та поховальною обрядовістю, епічні пісні, серед яких визначають міфічні, героїчні та історичні, культові гімни, нарешті, лірика з розробленою системою художніх засобів і політична дидактика, що є витвором анонімних, але вже відчутно присутніх авторів» [3, 21].

Усі твори наживо, майстерно та витончено ілюструють нам культуру, побут та соціальні й суспільні відносини народу. Топіка, що порушується у піснях, одах і гімнах (теми кохання, обов'язку, поваги, любові, прив'язаності до своєї країни, опису навколишнього світу, морально-етичних норм поведінки), збережених в антології, роблять її справжнім зібранням творів із характером народності. Адже саме народна творчість є сторожем національних традицій, найяскравішим виразником етнічної ментальності і духу, на чому наголошує і Д. Чижевський: «До характеристики національного типу можна йти трьома шляхами. Перший із них – це дослідження народної творчості, другий – характеристика найбільш «блискучих», яскравих, виразних історичних епох, які даний народ пережив, третій – характеристика найбільш значних, «великих», видатних представників даного народу. Перший шлях є, може, максимально надійний» [7, 95].

Канонічний текст «Шицзіну» складається з 305 віршів та пісень і розділений на три частини відповідно до їх поетичного жанру і музичного стилю: 风(арії і народні пісні з п'ятнадцяти держав) в тому числі 160 пісень, 雅(святкові пісні) – 105 віршів; 颂 (гімни і вихваляння), включаючи 40 пісень. 雅 ділиться на 小雅(незначні святкові пісні), зокрема 74 вірші, і 大雅 (основні святкові пісні), включаючи 31вірш.

Ми зосередили свою увагу на 风, тому що це старовинні народні пісні, які фіксують почуття та настрої народу. Вони часто описують повсякденне життя простих людей, яке містить і любов, і залицяння, тугу за коханою, життя солдатів на військовій службі, сільське господарство, хатню роботу, навіть сатиру на тему політики, а також протест проти реальності.

Більшість із 160 народних пісень в «Щицзіні» складено з чотирьох рядків з невеликою цезурою між другим і третім рядками з чотирма символами у кожному.

Майже всі з 160 народних пісень римовані, як правило, за такою моделлю AAOA, OAAA, AABA, і ABAB. Ці моделі рим структуровані у гармонійні музичні мелодії, що використовуються в традиційних китайських віршах та піснях. Тобто, можна

сказати, що 风встановив керівні принципи ранньої китайської поезії в канонічному сенсі, яка відображала весь реальний світ суспільства часів династії Чжоу, дозволяла зрозуміти думки та почуття простих людей стародавнього Китаю. З

Варто звернути увагу на те, що усі тексти «Шицзіну», зокрема й народні пісні, підпорядковуються морально-етичним нормам. Кожна пісня, кожна ода, кожний гімн – це осудження порочного та злого і вихваляння доброго та світлого. «Шицзін» представ перед нами як кодекс моралі чесного та доброго народу [4, 49].

Як уже зазначалося вище, однією з головних тем пісень є повсякденне трудове життя народу. Приміром, така тематика є наскрізною у пісні «Подорожник» («芣苢»), що належить до пісень царства Чжоу (周南):

采采芣苢、薄言采之。
采采芣苢、薄言有之。
采采芣苢、薄言掇之。
采采芣苢、薄言捋之。
采采芣苢、薄言桔之。
采采芣苢、薄言擷之。

Ми рвемо подорожник, хутенько збираємо.
Все рвемо подорожник, руками щипаємо.
Ми рвемо подорожник, та й зерна з землі підіймаємо.
Все рвемо подорожник, та й жменями все обриваємо.
Ми рвемо подорожник, у сукні поділ висипаємо.
Все рвемо подорожник, за пояс поділ загортаємо. [3, 25]

Ця поезія майстерно ілюструє робочий процес групи жінок у полі. Прослідковується динамічний характер роботи, яскраві деталі збору специфічного для нас продукту, позитивний настрій дівчини, від того, що назбирали вже великий урожай. Ритм, окрім естетичної функції, відігравав і суто утилітарну роль – структурував роботу збиральниць, робив їх працю більш продуктивною. На наш погляд, текст суголосний українській календарно-обрядовій ліриці (веснянкам, жниварським пісням), у яких зображення певних дій зумовлене прагматичною функцією: заклинання майбутнього врожаю.

Іншим прикладом може слугувати пісня «Качки крячуть» («关关雎鸠»). Вона має інтимний характер:

Чути – крячуть качка з качуром.
На Янцзи-ріці, там, на острові.
Гарна дівчина, скромна дівчина,
Покохав її благородний муж.

Рясно поросли жовті лілії,
Ліворуч зірвем і праворуч теж.
Гарна дівчина, скромна дівчина,
Уночі й удень він її бажав.

Він і мріяти про таку не міг
І, сумуючи, не стуляв очей.
Довгу-довгу ніч сон ніяк не йшов,
Згадував її, все крутився він.

Рясно на воді – жовті лілії.
Ліворуч, праворуч – зберемо їх.
Гарна дівчина, скромна дівчина,
Цінь і се звучать – жити в злагоді.

Рясно на воді жовті лілії.
Праворуч, ліворуч – їх нарвемо.
Гарна дівчина, скромна дівчина
Дзвін і барабан радісно звучать [3, 24].

У ній висвітлено прекрасне почуття кохання між чоловіком та жінкою. Автор співає про те, як благородний чоловік покохав жінку, про яку і мріяти не міг, а вона, у свою чергу, відповіла йому взаємністю. У тексті на рівні художнього паралелізму фігурують образи, які надають насамперед завуальованості та краси поезії: *качка з качуром* – образ закоханої пари. Ще з давніх часів ходили легенди про нерозлучних качок-мандаринок (що традиційно плавають у парі), які стали традиційним символом подружнього щастя. Існує безліч легенд про розділену пару мандаринових качок на кшталт пари закоханих, що не можуть бути разом. Варто звернути увагу на те, що зображення качки використовували як декоративний елемент у вбранні нареченої. Цей образ-символ є частотним і для класичної поезії. Символічними є образи *Цінь і Се* – двострунних музичних інструментів, звучання яких у народній традиції співвідносили із звучанням справжнього кохання.

Рясно у воді – жовті лілії – образ-символ тих благ, які несе у собі взаємне інтимне почуття, якими насолоджуються закохані один в одного люди. Символіка кольорів у Китаї є наскрізною не тільки у літературі, а й у народній традиції загалом. Символічність кольорів визначають згідно з теорією про п’ять першоелементів: чорний, червоний, синьо-зелений, білий і жовтий відповідають воді, вогню, дереву, металу та землі. Оскільки першоелементи є основою всього існуючого, а кольори існують саме в них, то за давніх часів стали використовувати символіку кольору під час вибору одягу, їжі, житла. Якщо звернутися до вищезгаданої теорії, то жовтий колір – це колір землі, символізує центр. У Китаї є вираз «жовтий колір породжує Інь і Ян», що підтверджує його домінантність. Варто зауважити, що у китайській символіці колір висловлював соціальний статус: кожній соціальній групі відповідав свій колір, тож жовтий вважався священним привілеєм імператорської фамілії і являв собою символ влади, сили, свободи від людських тривог, безтурботного щастя, тому на свята прийнято дарувати букети саме с жовтих квітів.

Образ лілій є полісемантичним. Цей образ властивий не лише китайській, а й багатьом іншим східним традиціям, де він символізує творчу силу, духовне відкриття, мудрість, чистоту, мир і гармонію.

Відтак, аналізована інтимна лірика сповнена глибокого символічного змісту.

Пісня «Б'ють барабани» («击鼓») ілюструє інший характер поезії – військову повинність:

Гримлять барабани – до праці;
У воїв – піднесений дух.
Будують столицю вони, місто Цао;
В похід лиш один я на південь іду.

Крокуєм покірно за Сунем Цзичунем –
Аби втихомирити Чень царство й Сун.
Він не дозволяє вернутись додому –
І серце тривожне роз'ятрює сум.

Хто відає те, де живем, спочиваєм?!
А де у поході я втратив коня?
Де буду шукати коня вороного?
Під лісом отим; я піду навмання!

Життя і кончина – окремо чи поруч;
З дружиною разом я, в щасті й у горі.
Тримаю всякчас її руку немов –
Із нею я буду до старості жить!

Печально, що нас розлучили – як жаль!
І не дозволяють зійтися – на жаль.
Так гірко: безмежна ця мука – о жаль!
Не можем здійснить обіцянку – а жаль! [3, 28]

Ця пісня майстерно розкриває соціальну тему – життя чоловіка, якого загнали у військові походи, щоб вести бої не відомо за що. Вказівка на це міститься у першій строфі, в якій ліричний герой співає: «*Будують столицю вони, місто Цао; в похід лиш один я на південь іду*». Такий мотив спричинений історичною даністю: у давні часи багаті пани посилали чоловіків, що вирізнялися великою силою, воювати, а інших відправляли на будівництво захисних споруд, міст та доріг. У цитованій пісні висвітлюється важке життя чоловіків у військових походах, жорстоке ставлення полководців до своїх підлеглих. Окрім того, пісні властиві й інтимні мотиви – безмежний сум за домівкою, батьківщиною та коханою дружиною, з якими ліричного героя розлучили примусово. Цікавими у поезії є образи-символи коня й лісу. У світовій міфологічній традиції ліс постає межовим простором, через який відбувається перехід героя між світами, кінь же, по суті, – не лише сакральний помічник героя, а й «гінець смерті», на чому акцентує Л. Дунаєвська: «Походження образу коня дослідники пов'язують не лише з його господарською роллю, а й з релігійними уявленнями про службу в потойбічному світі, для чого й ховали коня разом з покійниками.

Про зв'язок коня з похованням свідчать і античні традиції» [2, 194.]. В аналізованому зразку символічність цих образів і їхню дотичність до локусу смерті підтверджують слова «*Життя і кончина – окремо чи поруч*», які, окрім того, демонструють загальносвітові уявлення про життя і смерть як бінарну опозицію – нерозривну єдність.

Отже, у народних піснях, що увійшли до антології «Шицзін», як у дзеркалі, відображене життя простого люду. Ці твори ілюструють почуття, думки, соціальне та економічне становище населення за часів династії Чжоу. Поза сумнівом, наведені пісні створювалися та виконувалися простими людьми, що підтверджується відсутністю слів, належних до високого, поетичного стилю і загальнолюдськими мотивами цих поезій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильев В. П. Очерк истории китайской литератры. – СПб., 1880
2. Дунаєвська Л. Ф. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій. – К., Вид-во «Бібліотека українця», 1997. – 435 с.
3. Коломієць Н. В., Шекера Я. В. Хрестоматія китайської літератури (від найдавніших часів до III ст. н. е.). – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 256 с.
4. Конрад Н. И. Избранные труды. Литература и театр / АН СССР. Отделение лит. и языка. – М.: Наука, 1978. – 463с.
5. Лисевич И. С. Древняя китайская поэзия и народная песня / И. С. Лисевич. – М.: «Наука», 1969. – 287с.
6. Чернышева Е. В. Теория Фольклора: учебное пособие. – Симф.: СГТ, 2013. – 66с.
7. Чижевський Д. Українська філософія // Філософські студії.–1993.– №1. – С. 48–157.

Стаття подана до редакції 21.10.2014

Ракитина М. И., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

МОТИВАЦИОННО-ОБРАЗНАЯ ПАРАДИГМА НАРОДНЫХ ПЕСЕН «ШИЦЗИНА»

Статья посвящена функционированию мотивов, образов и символов в китайских народных песнях, зафиксированных в антологии «Шицзин». Выделены базовые для народных песен «Шицзина» темы социального неравенства, любви, войн, тоски по Родине. Выделены доминантные мотивы и образы-символы.

Ключевые слова: *народные песни, «Шицзин», мотив, художественные образы, династия Чжоу.*

M. Rakitina, PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

MOTIVIC-IMAGINATIVE PARADIGM OF «SHIJING» FOLK SONGS

The article is devoted to the functioning of the motifs, images, and symbols in Chinese folk songs, recorded in the anthology «Shijing». Basic «Shijing» folk songs themes of social inequality of the population, love, war, homesickness were allocated. Dominant motifs and symbolic images were highlighted in the analyzed texts.

Keywords: *folk songs, «Shijing», motif, artistic images, the Zhou Dynasty.*

УДК 811.161.2:001.4:664

Романовська Т. І., доцент, ст. наук. співр., к. т.н.,
Національний університет харчових технологій
Левчук Л. О.,
Український гуманітарний ліцей КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Розглянуто технічну термінологію, закріплену державними стандартами України й обов'язкову до використання у технічній і науковій літературі. Виявлено калькування окремих термінів з російської мови і невідповідність їхньої суті позначуваним предметам та явищам. Запропоновано переглянути вказані стандарти та внести відповідні виправлення.

Ключові слова: *харчова і переробна промисловість, технічні терміни, калькування з російської, державні стандарти.*

Технічні науки закріплюють терміни та поняття, що використовуються у промисловому виробництві, основоположними стандартами. Зі встановленням державності України наукові комітети при провідних наукових установах, уповноважені на розроблення та впровадження нормативних документів, переглянули стандарти колишнього Радянського Союзу та розробили державні стандарти України (ДСТУ).

Перегляд стандартів, особливо основоположних, зводився до перекладу термінів із російської на українську мову. Деякі стандарти зафіксували транслітерацію російських понять українськими буквами, внаслідок чого втратився зміст та відбулось перекручення суті термінів. Невикористання питомих українських термінів, які пройшли тисячолітнє застосування під час приготування їжі та закріплені стандартами, і примусове насадження покручів з російськомовним корінням призводить до неадекватного опису технологічних процесів виробництва харчових продуктів.

Розглянемо основні поняття олійножирової галузі харчової промисловості, закріплені у ДСТУ 2423-94 [1] та обов'язкові до вживання у будь-якій технічній і науковій літературі. У вказаному стандарті подано українську назву продукту та відповідник її російською мовою. Власне назва стандарту вже є некоректною: термін «масла растительные» наводять як «олії рослинні», хоча тваринних олій немає, а є тваринні жири, а саме жир яловичий, сало чи смалець (жир свинячий) тощо. У поясненні до поняття «форапаратна олія» дають визначення «олія, одержана шляхом попереднього знімання …» без прикметника *рослинна*, а російською у поясненні вже є «растительное масло, получаемое предварительным съемом …». Така назва стандарту спричинила значне поширення [2] у технічній літературі словосполучення «рослинна олія» замість звичного та правильного «олія».

Поняття російською «необрушенное масличное сырье» подано у вказаному стандарті як «необрушена олійна сировина», а «обрушенное масличное сырье» як «обрушена олійна сировина». Йдеться про зняття оболонок – плодової та насіннєвої – з плодів і насіння олійних культур. Також зняття оболонок необхідне й у зернових культур, зокрема у приготуванні пшеничної куті. Українська мова у вживанні дієслова не розрізняє з якої культури знімають оболонки та природу оболонки (зернова чи олійна культура, плодова чи насіннєва оболонка). Знімання оболонки з будь-якої культури виражають дієсловом «шеретувати». Так у пісні «У перетику ходила» є такі рядки:

Мельник меле, шеретує,

Обернеться – поцілує.

У побуті також є дієслово «лузати», яке вживають для опису процесу зняття оболонки з плодів соняшнику під час вживання їх у їжу людиною. Російськомовна калька «обрушування» неадекватно описує процес зняття оболонок, оскільки українською обрушування означає повне руйнування матеріалу. Наприклад, у повідомленнях про стихійні явища природи, а саме: землетрус, цунамі чи смерч – можна почути про повне руйнування чи обрушування стіни, будинку тощо. У нашому випадку сім'янки соняшнику не руйнують розмелюванням, а з цілого ядра сім'янки знімають оболонки.

Отже, щоб адекватно передати зміст, необхідно використовувати лише питомо україномовний термін «шеретування» на позначення знімання оболонок із зернових чи олійних культур.

У технічній літературі описується обладнання для розділення шеретівки на фракції у потоці повітря на ядро, лушпиння та проміжні фракції. Серед таких проміжних фракцій є перевій, цілі плоди, пил та калькований з російської «недоруш». Доцільно перекласти цей термін як напівшеретовані плоди, оскільки з них знята оболонка частково. Таку фракцію напівшеретованих плодів повторно направляють на шеретування. Також варто акцентувати увагу на кальковану з російської назву вказаного обладнання для розділення шеретівки, а саме «війка», яка зустрічається у технічних регламентах, складених у тому ж науковому закладі, який розробляє нормативні стандарти на технічну термінологію. Цей термін доцільно замінити питомо українським терміном «віялка». Варто вказати, що в українській є термін «вія, війка, вієчка» на позначення щетинистого ряду волосся навколо очей. Російською мовою це поняття звучить як «ресничка, ресница». За перекладу україномовного технічного тексту з калькованим

російськомовним поняттям на російську виникає анекдотичний випадок, коли розділення лушпиння від ядра проводять віями.

Тому у технічних текстах необхідно вживати такі терміни: *шеретування, шеретівка, напівшеретовані плоди, віялка*.

У борошномельному виробництві, яке є переробною промисловістю, вживають кальковане з російської поняття «крупчатка» на позначення борошна вищого ґатунку. Українською кажуть *питльоване борошно*. Запитуючи свою бабусю, яка родом із села Пилипівка Фастівського району Київської області 1910 р. н. і родичі якої мали млин у сусідньому селі Берники, про поняття «крупчатка», я не почула відповіді. Однак на запитання «Як називають найбіліше борошно?» вона відповіла. Найбілішим борошном є питльоване борошно, а млин у навколишніх селах називали питель (у відмінках питля, питлю, питлем, у питлі). Отже необхідно вживати термін «питльоване борошно» на позначення найчистішої від оболонок, найбілішої фракції пшеничного борошна.

Вказані терміни та поняття мають питомі українські відповідники, які внесені в орфографічний та інші словники, і широко застосовуються в побуті українців. Оскільки будь-який стандарт має переглядатися через певний проміжок часу, зокрема стандарт на продукт переглядають через п'ять років, а на термінологічне поняття за необхідності, то слід вважати що така необхідність вже настала.

Таким чином, нами було виявлено калькування окремих термінів з російської мови і невідповідність їхньої суті позначуваним процесам та предметам. Запропоновано переглянути вказані термінологічні стандарти та внести відповідні виправлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. ДСТУ 2423-94. Олії рослинні. Виробництво. Терміни та визначення. К.: Держстандарт України, 1994.– 15 с.
2. *Осейко М.І.* Технологія рослинних олій: Підр. ВНЗ. – К.: Варта, 2006. – 279 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Романовская Т.И., к.т.н., ст. науч. сотр., доц.,
Национальный университет пищевых технологий, г. Киев
Левчук Л.О.,
Украинский гуманитарный лицей КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ ПИЩЕВОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Рассмотрена техническая терминология, закрепленная государственными стандартами Украины и, таким образом, обязательная к использованию в технической и научной литературе. Выявлено калькирование отдельных терминов с русского языка и несоответствие их сути означенным процессам и предметам. Предлагается пересмотреть указанные стандарты и внести соответствующие исправления.

Ключевые слова: *пищевая и перерабатывающая промышленность, технический термин, калькирование с русского языка, государственный стандарт.*

Romanovska T.I., Cand.Phil.Sci., Senior Researcher, Associate Professor,
National University of Food Technologies, Kyiv
Levchuk L.O., Ukrainian Humanitarian Lyceum
Taras Shevchenko National University of Kyiv

DEVELOPMENT TRENDS OF TECHNICAL CONTROL OF TERMINOLOGY FOOD INDUSTRY

The author considers technical terminology, fixed by the state standards of Ukraine, that, according to the requirements, is mandatory for use in technical and scientific literature. The tracing revealed that some of the terms are calques from Russian language and their essence doesn't correspond signified processes and subjects. It's proposed to review and correct these standards.

Keywords: *food and processing industry, technical term, calques from Russian, state standard.*

УДК’367.622.22

Руда Н. В., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ДЕМІНУТИВІЗОВАНІ ПРИСЛІВНИКИ І ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЛАТИНСЬКОЇ МОВ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ)

У статті досліджено семантику та функції демінутивізованих прислівників і дієслів української та латинської мов, аналізуються універсальні риси та етномовні особливості прислівникової та дієслівної демінутивізації у зазначених мовах.

Ключові слова: *категорія демінутивності, демінутив, оцінно-емоційне значення, експресія.*

Тим фактом, що людська свідомість здатна не лише об’єктивно відображувати дійсність, але й залучати до образів сприйняття суб’єктивно-емоційні враження, пояснюється глибоке проникнення емоційності у всі сфери життя та діяльності людини. Вираження емоцій у мові пов’язане також із тим, що пізнавальна діяльність людини супроводжується оцінкою того, що пізнається.

У сучасній лінгвістиці зростає тенденція до розгляду емотивності як особливої когнітивної структури мовної особистості, основною функцією якої є емоційне національно-зумовлене оцінювання дійсності, відповідно, об’єктом дослідження нерідко стає оцінно-емоційна лексика. Як особливий клас оцінно-емоційної лексики в мовах

світу виділяються демінутиви – похідні суфіксальні утворення, які реалізують семантику зменшеного розміру об'єкта, ослабленого вияву ознаки чи дії. Мовною фреквенталією є те, що демінутиви крім функції позначення малості служать і для вираження емоцій мовця, поява яких викликана тими чи іншими властивостями об'єкта, особистим ставленням адресанта або ситуацією мовлення, а також для створення експресивного фону. Тому місце демінутивів у лексичних системах різних мов неоднакове: в одних вони мають особливий статус оцінно-емоційної лексики, в інших репрезентують лише значення малості з майже або повністю відсутнім потенціалом оцінно-емоційних конотацій.

Об'єктом нашого дослідження є демінутивізовані прислівники та дієслова української і латинської мов, а **предметом** – спільні та етномовні семантико-функціональні характеристики прислівникової та дієслівної демінутивізації у зазначених мовах. **Актуальність** дослідження зумовлюється тенденціями сучасної лінгвістики до вивчення як ідіоетнічних особливостей у мовах світу, так і універсального компонента з метою висвітлення загальних характеристик тих чи інших мовних явищ та специфіки їх відображення в структурі кожної з досліджуваних мов.

Особливість української мови, навіть у порівнянні із іншими слов'янськими мовами, в тому, що її система демінутивного словотвору характеризується як багатством демінутивних суфіксів для утворення іменників, так і наявністю оцінно-емоційних демінутивних похідних у всіх інших повнозначних частинах мови – прикметників, прислівників, займенників, числівників, дієслів. Утворення з демінутивними суфіксами представлені навіть у системі вигуків. Звичайно, продуктивність суфіксів залежить від частиномовної приналежності мотивуючої основи. Найпродуктивнішими є суфікси іменника та прикметника, менш продуктивними – прислівника; демінутиви, утворені від числівників, займенників, дієслів, зустрічаються значно рідше, а демінутиви-вигуки в переважній більшості є авторськими неологізмами. Але, незважаючи на більшу чи меншу продуктивність, такі форми є фактами української мови, її специфічною ознакою, певною характеристикою її носіїв. Демінутивний словотвір латинської мови представлений у сфері іменника, прикметника, прислівника та дієслова.

В обох мовах демінутиви, утворені від прислівників, виступають як експресивними послаблювачами, так й інтенсифікаторами ознаки за ознакою, яку виражає твірне слово (напр., лат. *paululum – ледь-ледь* (дуже мало), *clanculum – тихенько* (досить тихо), *satillum – трішечки* (дуже небагато); укр. *веселенько* (досить весело), *веселісінько* (дуже весело); *давненько* (досить давно), *давнісінько* (дуже давно). Порівняймо приклади з латинської мови: 1) *Ac primum prae metu aliquantisper vigilo, dein circa tertiam ferme vigiliam* ***paululum*** *coniveo* (*Спочатку через страх я деякий час сторожував, але десь ближче до третьої сторожі* ***потрішечки*** *почав засинати*) [Apulejus 1989, 24]; 2) *Enim vos bonae frugi latrones inter furta parva atque servilia* ***timidule*** *per balneas et aniles cellulas reptantes scrutariam facitis* (*Бо ви, чемні розбійники, дрібну і мізерну здобич* ***боязкувато*** *продаєте по лазнях та бабських халупках*) [Apulejus 1989, 198]; з української мови: 1) *...але вже наперед відчував, що ... все вона робить правильно,* ***точнісінько*** *так само, як робив би він сам на її місці...* [Сняданко 2008, 235]; 2) *Троянди пахнуть так, наче* ***тихесенько*** *стогнуть* [Денисенко 2008, 60].

Проте тоді як в українській мові значення слабкого або, навпаки, інтенсифікованого вираження ознаки за ознакою часто супроводжується ще й експресією (найяскравіше вона виражена у прислівників-демінутивів другого ступеня демінутивізації, напр.: *лег**есенько**, однаков**ісінько***), латинські прислівники-демінутиви значно рідше реалізують емоційні конотації, які повністю залежать від контексту (оскільки в латинській мові явище демінутивного ступенювання у сфері прислівника відсутнє). Порівняймо приклади з латинської мови: 1) *Ipsa linea tunica **mundule** amicta et russea fasceola praenitente **altiuscule** sub ipsas papillas succinctula, illud cibarium vasculum floridis palmulis rotabat...* (*Сама ж вона була **акуратненько** одягнена в лляну туніку з рожевим пояском, підв'язаним **височенько** аж під груденята, і помішувала квітучими ручками якусь їжу в невеличкому горщику…*) [Apulejus 1989, 72]; 2) *...quidam colonus partem venationis, immanis cervi pinguissimum femus, domino illi suo numeri miserat, quod incuriose pone culinae fores **non altiuscule** suspensum canis latenter invaserat...* (*... якийсь селянин прислав своєму господареві найжирнішу частину величезного оленя, але її повісили **не досить високо** над дверима кухні, і собака радо вхопив...*) [Apulejus 1989, 120]; з української мови: 1) *Смутний і невеселий ходить по хаті пан конотопський сотник, Микита Уласович Забрьоха, урядившись як можна гарніш, і виголившись **чистесенько**, і чуб підстригши **любесенько*** [Квітка-Основ'яненко 1982, 189]; 2) *Троянди пахнуть так, наче **тихесенько** стогнуть* [Денисенко 2008, 60].

Демінутивний словотвір у сфері дієслова представлений в обох мовах, але семантика та функції таких утворень значно відрізняються у кожній із них. Дієслова української мови внаслідок приєднання демінутивного суфікса не змінюють свого денотативного значення, а лише набувають здатності виражати емоційне ставлення мовця або/і, що найголовніше, експресивно забарвлюють мовлення (напр.: *купоньки*, *спатоньки*, *їсточки*). Такі утворення, як правило, вживаються в розмовах із дітьми або в ситуаціях, коли підкреслюється грайливий настрій мовця. Наприклад: 1) *Зараз не можна **гамочки,** моя крихто, – розкладала картоплю в рядочок і студила на неї. – Жижа! А як вичахне, тоді гам* [Тютюнник 1981, 119]; 2) *Як об дошку, так наша Явдоха об воду, не порина, а як рибонька поверх води, так і лежить, і бовтається зв'язаними руками і ногами, і приговорює: «**Купочки-купусі, купочки-купоньки**!»* [Квітка-Основ'яненко 1982, 160]; 3) ***Їстоньки** дівчаткам майбутнього буде важче, аніж нам* [Єшкілєв 2008, 62]. Про такі випадки С. В. Красильникова зазначає, що «...іноді ставлення до адресата передається "приклеюванням" афікса до одного чи кількох членів висловлювання. При цьому в багатьох випадках виявляється неможливим говорити про внутрішньослівний зв'язок основи й афікса. Вартим уваги є прикріплення афікса до цілої словоформи в кінці номінативної одиниці. Тобто тут можна говорити про суперсегментну накладку, що стосується структури висловлення» [Красильникова 1982, 45].

Інша ситуація в латинській мові, де в подібних утвореннях демінутивні суфікси видозмінюють семантику твірного дієслова, надаючи похідному значення слабкої інтенсивності вираження дії часто з відтінком ітеративності (напр.: *sorb**il**are – посьорбувати, пити маленькими ковточками*, від *sorbere – сьорбати*, *пити*; *conscrib**ill**are – понисувати*, від *conscribere – писати*; *murmur**ill**are – підмугикувати*,

від *murmurare – мугикати, мурмотіти*; *ust**ul**are – обпалювати*, від *urere – спалювати*). Дослідниця І. О. Волніна відзначає, що значення послабленої інтенсивності дії з'являється значно пізніше в зменшувальному суфіксі, тоді, коли він виділяється в самостійний афікс і вільно приєднується навіть до дієслівних основ. Дослідниця робить висновок, що у такому разі значення послабленої інтенсивності дії, яке привноситься так званим суфіксом зменшеності в дієслово, безпосередньо не пов'язане зі значенням малості, яке привноситься відповідним суфіксом в іменникові утворення [Волнина 1957, 286]. Ми погоджуємося з думкою дослідниці про те, що латинські дієслівні демінутивні суфікси *-ill-, -ul-* є такими лише формально, так само як і українські *-к-, -оньк-, -очк-* тощо, адже ні ті, ні інші конкретного значення зменшеності не виражають, та, власне, й не можуть його виражати. Але оскільки дієслівні демінутивні суфікси обох мов беруть початок в іменному демінутивному словотворі, де мають свої формальні відповідники і деякою мірою виконують їхні функції (у латинській мові виражають слабку, мало виражену інтенсивність дії, а в українській – емоційно-експресивні конотації), ми й розглядаємо їх як демінутивні.

Очевидно, що дієслова-демінутиви латинської мови емоційно-експресивних конотацій не мають, хоча логічно припустити, що, як і в українській, такі утворення належали переважно до розмовної мови, де, можливо, могли отримувати ті чи інші емоційно-експресивні семи. Наприклад: *Ac me pressim deosculato et corollis revincto ac flore persperso, arripit poculum ac desuper aqua calida iniecta porrigit bibam; idque modico prius quam totum exsorberem clementer invadit, ac relictum paullulatim labellis minuens meque respiciens **sorbillat** dulciter* (*І в мене, обцілованого, у віночок вбраного і квітами обсипаного, міцно обіймаючи, вона приймає келих, і, доливши холодної води, простягає, щоб я пив; але перш, ніж я мав випити все, швидко від мене відбирає і решту, потрошку вустоньками смакуючи і дивлячись на мене, солодко **посьорбує***) [Apulejus 1989, 90].

Отже, робимо висновки, що прислівники-демінутиви української мови, на відміну від латинської, в якій у семантиці демінутивних прислівників розмежовуються сема реального послаблення чи посилення вияву ознаки за ознакою та семи емоційних оцінок, виражають обидва типи значень у нерозривній єдності. Демінутивізовані прислівники української мови часто виражають експресію, її реалізація залежить не лише від контексту, але й від семантики основи та структури суфікса, на відміну від латинської мови, де кількість подібних утворень значно менша загалом, а поява оцінно-емоційних конотацій зумовлюється специфікою контексту. Семантика демінутивних дієслів української та латинської мов очевидно відрізняється: хоча в обох мовах подібні утворення називаються демінутивами лише формально, проте в українській вони вживаються тільки з оцінно-емоційним та експресивним значенням у специфічних контекстах, а в латинській реалізують семантику слабкої інтенсивності вираження дії, не маючи оцінно-емоційних конотацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волнина И. А. К вопросу об образованиях с уменьшительными суффиксами в системе французского глагола / И. А. Волнина // Грамматика, лексикология

и стилистика: [уч. зап. 1-го Моск. гос. ин-та иностр. языков. Том XV] / отв. ред. Л. И. Базилевич. – М., 1957. – С. 285-294.
2. Денисенко Л. *Коли він оселяється в тобі* / Лариса Денисенко // 100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки: / авт. проекту С. Г. Васильєв, О. А. Коваль; упор. С. Г. Васильєв. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 51-60.
3. Єшкілєв В. *М_арь* / Володимир Єшкілєв // 100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки: / авт. проекту С. Г. Васильєв, О. А. Коваль; упор. С. Г. Васильєв. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 61-73.
4. Квітка-Основ'яненко Г. *Конотопська відьма* / Григорій Квітка-Основ'яненко // Повісті та оповідання. Драматичні твори / упоряд. і приміт. Н. О. Ішиної; ред. тому О. І. Гончар. – К.: Наукова думка, 1982. – С. 133-198.
5. Красильникова Е. В. О соотношении языковых уровней в системе русской разговорной речи / Е. В. Красильникова // Проблемы структурной лингвистики: [ежегодник] / Ин-т русс. яз. – М.: Наука, 1982. – С. 37-49.
6. Сняданко Н. *Черстве печиво* / Наталка Сняданко // 100 тисяч слів про любов, включаючи вигуки: / авт. проекту С. Г. Васильєв, О. А. Коваль; упор. С. Г. Васильєв. – Харків: Фоліо, 2008. – С. 229-238.
7. Тютюнник Г. *Син приїхав* / Григір Михайлович Тютюнник. // Вибрані твори: Оповідання, повісті / передм. Б. Олійника / Григір Михайлович Тютюнник . – К.: Дніпро, 1981. – С. 115-133.
8. Apulejus *Metamorphoses* /Apuleius (Saturninus). // Metamorphoses: In 2 vol. – Cambr., Mass.; Lnd.: Harvard UP, 1989. – Vol. 1 : Books 1-6. – 371 p.

Стаття надійшла до редакції 20. 10. 2014 р.

Руда Н., канд. филол. наук, ассист.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ДЕМИНУТИВИЗИРОВАННЫЕ НАРЕЧИЯ И ГЛАГОЛЫ В УКРАИНСКОМ И ЛАТИНСКОМ ЯЗЫКАХ (СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ)

В статье исследуются семантика и функции деминутивизированных наречий и глаголов украинского и латинского языков, анализируются универсальные черты и этноязыковые особенности наречной и глагольной деминутивизации в указанных языках.

Ключевые слова: *категория деминутивности, деминутив, оценочно-эмоциональное значение, экспрессия.*

Ruda N., Cand. Phil. Sci., Assistant Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE DEMINUTIVIZED ADVERBS AND VERBS IN UKRAINIAN AND LATIN LANGUAGES (COMPARATIVE ASPECTS)

The article investigates the semantics and functions of deminutivized adverbs and verbs in Ukrainian and Latin languages. Common and ethnic-language features of adverbal and verbal deminutivization are analyzed.

Keywords: *the category of diminutivity, diminutive, evaluative-emotional meaning, expression.*

УДК 81'255

Рудницька Н. М., к. філол. н., доц.,
Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ

МАНІПУЛЮВАННЯ ІДЕОЛОГЕМАМИ У РАДЯНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Оскільки тоталітарна мова слугувала засобом формування ідеологізованої свідомості радянської людини, перекладна література підлягала ідеологічній адаптації, яка заради забезпечення бажаного впливу на читача штучно наближала перекладені твори до радянського дискурсу. Одним з ефективних способів такого наближення було маніпулювання ідеологемами, яке відбувалася через додавання, вилучення або заміну радянських ідеологем, використаних автором оригіналу у небажаному з точки зору радянських ідеологів значенні або контексті.

Ключові слова: *переклад, ідеологічна адаптація, ідеологема, радянський дискурс.*

Вивчення ідеологічно мотивованої адаптації тексту перекладу стало невід'ємною складовою досліджень особливостей розвитку та функціонування перекладу у різних історико-політичних та національних контекстах (Е. Гіббельс [8], Х. Сантаеміліа [11], М. Такс Чолдін [13] та інші). Ідеологічній адаптації тексту перекладу через маніпулювання ідеологемами приділяє увагу С. Шеррі, досліджуючи вплив радянської цензури на переклад за часів Й. Сталіна і М. Хрущова [12]. Втім, питання ідеологічної адаптації тексту перекладу через маніпулювання ідеологемами є на разі недостатньо вивченим, хоча тексти російськомовних перекладів, що публікувалися в СРСР (і перевидаються сьогодні) надають багатющий матеріал для аналізу. Метою цієї розвідки є вивчення особливостей та наслідків маніпулювання ідеологемами у радянському перекладі. Об'єктом аналізу є маніпулювання ідеологемами як засіб ідеологічної адаптації тексту. Предметом дослідження є способи маніпулювання ідеологемами. Матеріалом аналізу слугували оригінальні твори британських та американських

авторів початку XX ст. (Г. Веллса, Дж. Голсуорсі, Дж. Ріда, Дж. Фрімена) та їх переклади російською мовою.

Згідно визначенню Н. Купіної, ідеологема – це «мовна одиниця, семантика якої покриває ідеологічний денотат або нашаровується на семантику, що покриває денотат неідеологічний [3, с.183]. За твердженням Є. Земської, тоталітарна мова являла собою систему ідеологем і слугувала засобом формування ідеологізованої свідомості радянської людини [2, с.23]. З такою метою використовувалася також перекладна література, про що свідчить її ідеологічна адаптація, яка не лише забезпечувала бажану читацьку інтерпретацію, але й штучно наближала перекладені твори до радянського дискурсу, в тому числі через маніпулювання ідеологемами. Завдяки такому маніпулюванню забезпечувалася бажана читацька інтерпретація перекладеного тексту. Конкретними прийомами, що застосовувалися для досягнення цієї мети, були вилучення, заміна та додавання таких радянських ідеологем як «більшовик», «боротьба», «буржуазія», «вождь», «демократія», «інтелігенція», «революція», «робочий» тощо.

Однією з ідеологем, що найчастіше додавалися до тексту перекладу, є ідеологема «буржуазія». Так, у перекладі роману Дж. Голсуорсі "The Man of Property" Н. Волжиної західна ідеологема з позитивною конотацією «middle-class» в усіх випадках використання замінюється на ідеологему, що мала чітко виражену негативну конотацію «буржуазия», та похідні від цього слова, прим.:

«Those privileged to be present at a family festival of the Forsytes have seen that charming and instructive sight – an upper *middle-class* family in full plumage» [9, с.3] –

«Тем, кто удостаивался приглашения на семейные торжества Форсайтов, являлось очаровательное и поучительное зрелище: представленная во всём блеске семья, принадлежащая к верхушке английской *буржуазии*» [1, с.17];

«How impossible and wrong would it have been for any family, with the regard for appearances which should ever characterize the great upper *middle-class*, to feel otherwise than uneasy!» [9, с.4] –

«Какой нелепостью, какой ошибкой было бы для любой семьи, уделяющей столько внимания внешности (что вечно будет служить отличительной чертой могучего класса *буржуазии*), испытывать в этом случае что-либо, кроме беспокойства!» [1, с.18]

Заміна ідеологеми «middle-class» ідеологемою «буржуазія» відбувається і в перекладі твору «Ten Days That Shook the World» Дж. Ріда, прим.:

«The struggle between the proletariat and *the middle class*, between the Soviets and the Government, which had begun in the first March days, was about to culminate» [10, с.27].

«Борьба между пролетариатом и *буржуазией*, между Советами и правительством, начавшаяся ещё в первые мартовские дни, приближалась к своему апогею» [4, с.35].

Необхідно зазначити, що така заміна усуває диференціацію цих двох термінів, присутню в оригінальному тексті. Так, автор використовує «middle-class» у нейтральних коментарях і «bourgeois», «bourgeoisie» у цитатах більшовицьких промов, публікацій, тощо:

«Pinned to the wall by the pressure of the Revolution (*cried Rabotchi Put*), the Government of "provisional" *bourgeois* tries to get free by giving out lying assurances that

it never thought of fleeing from Petrograd, and that it didn't wish to surrender the capital...» [10, c.25]

«Припёртое к стене натиском революции, – *гремел «Рабочий Путь»*, – правительство *буржуазных* временщиков пробует извернуться, швыряя лживыми уверениями о том, что оно не собиралось бежать из Петрограда и не хотело сдавать столицу…» [4, c.32].

«The substance of his talk, in his own words, I give here:

«The Provisional Government is absolutely powerless. The *bourgeoisie* is in control, but this control is masked by a fictitious coalition with the oborontsi parties» [10, c.33].

«Привожу самое существенное из сказанного им, сохраняя в точности его выражения:

«Временное правительство совершенно бессильно. У власти стоит буржуазия, но её власть замаскирована фиктивной коалицией с оборонческими партиями» [4, c.46].

Зазначена уніфікація призводить до підсилення негативної оцінки опонентів більшовиків у перекладі. Також у перекладі цього твору наявні маніпулювання ідеологемою «рабочий». Наприклад, у наступному фрагменті переклад професії «coal miners» як «горнорабочие» дозволяє наголосити на ініціативності та готовності до дій саме «рабочих»; використана в оригіналі один раз, у перекладі ця лексема зустрічається тричі:

«In Kharkov thirty thousand coal miners organised, adopting the preamble of the I. W. W. constitution: «The working class and the employing class have nothing in common» [10, c.25];

«В Харькове тридцать тысяч горно*рабочих* организовались и приняли тот вводный пункт устава «Индустриальных *рабочих* мира», который гласит: «Класс *рабочих* и класс предпринимателей не имеют между собой ничего общего» [4, c.31].

Ідеологема «рабочий» в радянському дискурсі була несумісна з негативною характеристикою; відповідно, зміни вносились і до перекладів іноземних творів, що використовували цю ідеологему у небажаному контексті. Так, Дж. Рід вказує:

«Among the worker, soldier and peasant masses, however, there was a *stubborn feeling* that the "first act" was not yet played out» [10, c.17].

В перекладі не відтворено сему «впертість», і «stubborn feeling» перекладається словосполученням з виключно позитивною конотацією – «твердо убеждены»:

«Но рабочие, солдатские и крестьянские массы были, наоборот, *твердо убеждены*, что первый акт еще далеко не закончен» [4, c.17].

Ідеологема «рабочий» використовується також для наближення до радянського дискурсу автобіографічного роману Дж. Фрімена «American Testament»:

«There will be another fierce, dreadful wave of unemployment, another American famine… *any American workingman* will give you the same information» [10, c.238] –

«Мы увидим новую гигантскую волну безработицы, новый американский голод… *Наш великий американский рабочий* скажет вам то же самое» [4, c.182].

Асиметрія у значенні і статусі англійських «worker» і «class» та їх російських словникових еквівалентів порою спричинювало вилучення зазначеного слова у перекладі. Так, аналізуючи важке матеріальне положення вчених в Росії у 1919 р., Г. Веллс у творі "Russia in the Shadows" зазначає:

«It is the paradox of science that it alters the whole world and is produced by the genius of men who need protection and help more than *any other class* of *worker*» [14, c.2].

Російською «any other class of worker» перекладене генералізовано «кто бы то ни было другой»:

«Наука, искусство, литература – это оранжерейные растения, требующие тепла, внимания, ухода. Как это ни парадоксально, наука, изменяющая весь мир, создается гениальными людьми, которые больше, чем *кто бы то ни было другой*, нуждаются в защите и помощи» [5, с.12].

Оскільки згідно з радянською ідеологією робочий клас і радянська інтелігенція були єдині, переклад твору Дж. Ріда зазнав адаптації, метою якої було усунути ті фрагменти, в яких інтелігенція змальовувалася як опозиційна до революційних подій. Приміром, у наступному фрагменті автор оригіналу прямо вказує на те, що ділові кола та інтелігенція бажали закінчення революції ще до основних її подій:

«There was a feeling among business men and the *intelligentzia* generally that the Revolution had gone quite far enough, and lasted too long; that things should settle down» [14, c.8].

Адекватний переклад надав би можливості для неоднозначної інтерпретації («революция зашла достаточно далеко и затянулась; пора бы все уладить»), оскільки в такому формулюванні ділові кола та інтелігенція, по-перше, мали спільні ідеї і цілі, по-друге, виглядали як прибічники революції як такої, але не бажали кривавого продовження революції. Тому перекладач додає негативності оцінці («things should settle down» перекладено як «пора бы покончить с нею (революцией)»), а слово «интеллигенция» бере в лапки, щоб наголосити, що це не справжня, радянська, революційно налаштована інтелігенція, а ті люди, які маскувалися під інтелігенцію, будучи насправді спільниками класових ворогів:

«С точки зрения деловых кругов и «*интеллигенции*», революция уже зашла достаточно далеко и тянулась достаточно долго: пора бы покончить с нею» [5, с.16].

Ще однією важливою радянською ідеологемою було слово «большевик», і використання цієї ідеологеми в негативному контексті було неможливе. У наступному фрагменті Дж. Рід називає більшовиків «маленькою політичною сектою», наголошуючи на їх невеликій чисельності у певний період:

«The Bolsheviki, then a small political sect, put themselves at the head of the movement» [14, c.11].

У російській мові за часів СРСР поєднання слів «більшовики» і «секта» просто порушувало норму сполучуваності, тому в перекладі наявні дві заміни («sect» замінено на «партия», а «small» на «немногочисленная»): «Большевики, тогда еще немногочисленная политическая партия, выдвинулись и стали во главе движения» [5, с.20].

Так само неприйнятним для радянського дискурсу було твердження Дж. Ріда, що світ нібито повірив, що більшовики були шпіонами Німеччини:

«Provocators and reactionaries raised the cry that the Bolsheviki were German agents, *until people all over the world believed* it» [10, c.15].

У перекладі виділене підрядне речення взагалі вилучене; замість нього дається коментар щодо дій буржуазії в цій ситуації, де ідеологема «буржуазия»

використана у належному контексті; також вводиться пряма оцінка неправдивої інформації – «клевета»:

«Провокаторы-реакционеры неистово и упорно кричали, что большевики – немецкие агенты, *а буржуазия радостно подхватывала и распространяла эту клевету*» [4, с.20].

В цілому, для перекладу А. Ромм характерні зміни, націлені на посилення позитивної характеристики дій і особистостей більшовиків і негативної оцінки – їх політичних опонентів. У наступному фрагменті Дж. Рід позитивно оцінюючи міць і дії більшовиків, нейтрально описує дії меншовиків та есерів:

«But *more potent* still, they took the crude, simple desires of the workers, soldiers and peasants, and from them built their immediate programme. And so, while the oborontsi Mensheviki and Socialist Revolutionaries *involved themselves in compromise* with the bourgeoisie, the Bolsheviki rapidly captured the Russian masses» [10, c.16].

У перекладі «more potent» (про більшовиків) перетворюється на «выказали еще большую мощь», а нейтральний опис дій опонентів «involved themselves in compromise» замінюється оціночним «путались и запутывались, вступая в соглашения (с буржуазией)»:

«Но большевики *выказали еще большую мощь...*

И вот в то время как меньшевики-оборонцы и социалисты-революционеры *путались и запутывались, вступая в соглашения* с буржуазией, – большевики быстро овладели массами» [4, с.20].

З перекладу також вилучається все, що імплікує можливість співіснування демократії і підприємців, землевласників та кадрових офіцерів. У наступному реченні Дж. Рід про активний спротив зазначених соціальних груп демократичним змінам:

«Of course, as was natural, the manufacturers, land-owners and army officers exerted all their influence against any democratic compromise» [10, c.14].

Хоча оригінальний текст на перший погляд не суперечить настановам радянської ідеології, використання ідеологеми «демократия» («демократический компромисс») було небажаним поруч із переліком головних класових ворогів. Єдиним джерелом демократії міг виступати робочий клас, тому в перекладі з'являється нове сполучення – «демократические массы», а «(democratic) compromise» замінюється на «уступки»:

«Вполне естественно, что предприниматели, помещики и офицерство прилагали все усилия, чтобы не давать демократическим массам никаких уступок» [4, с.18].

Ще однією важливою радянською ідеологією є «борьба», яка використовувалася в різних сполученнях – «классовая борьба», «борьба с фашизмом», «идеологическая борьба», тощо. В перекладах іноземних творів часом відбувається ідеологізація тексту через уведення цієї ідеологеми. Наприклад, змальовуючи протистояння в російському суспільстві у 1917 р., Дж. Рід широко використовує весь синонімічний ряд – "struggle, fight, combat, war», також дієслово «oppose». В перекладі незмінним залишається «борьба» та «бороться», прим.:

«To Americans it is incredible that the *class war* should develop to such a pitch» [10, c.19] – «Американец не поверит, чтобы *классовая борьба* могла дойти до такой остроты...» [4, с.23];

«This is class *war*. The pomieshtchiki of course *oppose* the peasants, and the manufactures *oppose* the workers.Are you going to allow the ranks of the proletariat to be divided?» [10, c.243] –

«Ведь это классовая *борьба*. Помещики, разумеется, *борются* с крестьянами, а фабриканты *борются* с рабочими» [4, с.291].

Ідеологізація тексту відбувається у перекладі наступного фрагменту роману Дж. Фрімена «American Testament». Автор оригіналу закликає жити «як мудрі і відважні чоловіки і жінки, що підкорюють якусь частину природи»:

«We live once; let us not live like rats burrowing in some little hole, but like wise and courageous men and women who *conquer some part of nature* in their own generation» [7, c.377].

Натомність у перекладі вилучається образ підкорення природи; уведення ідеологеми «борьба» імплікує заклик долучитися до якогось з видів боротьби, що її постійно веде радянська спільнота:

«Мы живем только раз, давайте же жить не как крысы, зарывшиеся в нору, а как мудрые и мужественные люди, которые выбрали *себе какой-то вид борьбы*» [6, с.171].

Численні маніпуляції в перекладі пов'язані з радянською ідеологемою «вождь» (партії, революції). Можна визначити існування тенденції до ідеологізації тексту через уніфікований переклад англійських синонімів (leader, director) як «вождь», наприклад:

«In the stormy debates on the Land question and the Lenin resolution, the Bolsheviki were twice on the point of quitting the assembly, both times restrained by their *leaders*…» [7, c.265] – «Во время бурных споров о земельном вопросе и о ленинской резолюции большевики дважды собирались уходить со съезда, но *вожди* всё-таки удержали их…» [c.298];

«But the *directors* of the Revolution, and the bourgeois in the Government, had insisted that the question could not be solved until the Constituent Assembly met…» [7, c.261] – «Но тогдашние *вожди* революции и представители буржуазии во Временном правительстве настояли на отсрочке этого вопроса до открытия Учредительного собрания...» [6, c.294].

Лексема «революція» також є радянською ідеологемою, що накладає певні обмеження на її сполучуваність у тексті російською мовою. Натомність, Г. Веллс називає революцію «вступ до ери нескінченного експерименту»:

«Lenin… has recently stripped off the last pretence that the Russian revolution is anything more than the inauguration of an age of limitless experiment» [14, c.22].

Оскільки така метафора є неприйнятною для радянського дискурсу, В перекладі «limitless experiment» перекладено словосполученням з більш виразною позитивною конотацією «непрестанные искания»:

«Но Ленин… рассеял недавно последние иллюзии насчет того, что русская революция означает. что-либо иное, чем вступление в эпоху непрестанных исканий» [5, c.27].

Дж. Рід передає в оригіналі зміст промови Леніна, який використовує ідеологему «революція»:

«At this moment we are not only trying to solve the Land question, but the question of Social *Revolution* –not only here in Russia, but all over the world. The Land question

cannot be solved independently of the other problems of the Social *Revolution*…» [10, c.278].

У перекладі А. Ромм революція соціальна згідно вимогам часу підмінюється на соціалістичну:

«– В настоящий момент мы пытаемся разрешить не только вопрос о земле, но и вопрос о *социалистической революции*, – и притом не только здесь, в России, но и во всем мире. Вопрос о земле не может быть разрешен вне зависимости от прочих вопросов *социалистической революции*...» [4, с.295].

Оскільки тоталітарна мова слугувала засобом формування ідеологізованої свідомості радянської людини, перекладна література підлягала ідеологічній адаптації, яка заради забезпечення бажаного впливу на читача штучно наближала перекладені твори до радянського дискурсу. Одним з ефективних способів такого наближення була ідеологізація тексту перекладу, яка відбувалася через додавання, вилучення або заміну радянських ідеологем. Оскільки втрата радянською ідеологією позицій панівної стала фактором, що визначив особливості розвитку перекладацької практики у пострадянських країнах на зламі XX-XXI ст.ст., перспективним видається дослідження (де)ідеологізації текстів сучасних перекладів творів західних письменників мовами колишніх республік СРСР.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голсуорси, Дж. Сага о Форсайтах: Собственник [пер. Н. Волжиной] / Джон Голсуорси. – М. : Известия, 1958. – 324 с.
2. Земская Е. А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества / Е. А. Земская // Вопросы языкознания. – 1996. – № 1. – С.19-25.
3. Купина Н. А. Языковое строительство: от системы идеологем к системе культурем / Н. А. Купина // Русский язык сегодня. – 2000. – №1. – С.181-187.
4. Рид Дж. Десять дней, которые потрясли мир [пер. А. Ромм] / Джон Рид. – Петрозаводск : Карелия. – 1987. – 383 с.
5. Уэллс Г. Россия во мгле [пер. И. Виккера, В. Пастоева] / Герберт Уэллс. – М. : Правда, 1958. – 104 с.
6. Фримен Дж. Завет американца [пер. З. Ган] / Джозеф Фримен // Интернациональная литература. – 1937. – №1-3.
7. Freeman, Joseph. An American Testament: A Narrative of Rebels and Romantics / Joseph Freeman. – NY : Farrar and Rinehart, 1936. – 425 p.
8. Gibbels, Elizabeth. Zensur und Translation in Deutschland zwishen 1878-1890: das “Sozialistengesetz” und die Exilzeitung der Sozialistischen Arbeitspartei / Elizabeth Gibbels // The Power of the Pen: Translation and Censorship in 19th Century Europe / [ed. Merkle D., O’Sullivan C., van Doorslaer L., Wolf M.]. – Wien : Lit Verlag Dr W. Kopf, 2010. – P.143–169.
9. Galsworthy, John. The Man of Property. The Forsyte Saga. Volume One / John Galsworthy. – Rockville : Wildside Press, 2007. – 400 p.
10. Reed, John. Ten Days That Shook the World / John Reed. – Penguin, 1966. – 256 p.

11. Santaemilia, Jose. The Translation of Sex-Related Language: The Danger(s) of Self-Censorship(s) / Jose Santaemilia // TTR : traduction, terminologie, redaction. – 2008. – № 21 (2). – P.221-252.
12. Sherry, Samanta. Censorship in Translation in the Soviet in the Stalin and Khrushchev Eras [Doctor of Philosophy thesis] / Samanta Sherry. – University of Edinburg, 2012. – 318 p.
13. Tax Choldin, Marianna. Censorship via Translation: Soviet Treatment of Western Political Writing // The Red Pencil: Artists, Scolars, and Censors in the USSR / ed. by Marianna Tax Choldin and Maurice Friedberg. – Boston : Unwin Hyman, 1989. – P. 21-52.
14. Wells H. G. Russia in the Shadows / Herbert George Wells. – Memphis : General Books LLC, 2012. – 44 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Rudnytska N., Cand.Phil.Sci., Associate Professor

IDEOLOGEMES MANIPULATION IN SOVIET TRANSLATION

As the totalitarian language used to be a means of forming the Soviet person's ideologized mentality, translated literature was ideologically adapted in the USSR. This adaptation aimed to make the translated texts comply with the norms of Soviet discourse. One of effective ways of such adaptation was through manipulating ideologemes: addings, omissions or substitutions of Soviet ideologemes used by the original author in unorthodox meaning or context.

Keywords: *translation, ideological adaptation, ideologeme, Soviet discourse.*

Рудницкая Н., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

МАНИПУЛИРОВАНИЕ ИДЕОЛОГЕМАМИ В СОВЕТСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Поскольку тоталитарный язык служил средством формирования идеологизированного сознания советского человека, переводная литература подвергалась идеологической адаптации. Ради обеспечения желательной интерпретации читателем тексты переводов адаптировались согласно нормам советского дискурса. Одним из эффективных способов такой адаптации выступало манипулирование идеологемами, осуществляемое через добавление, опущение или замену советских идеологем, употребленных автором оригинала в нежелательном с точки зрения советских идеологов значении или контексте.

Ключевые слова: *перевод, идеологическая адаптация, идеологема, советский дискурс.*

УДК811.111-26’398.332.416=161.2

Саволоцька А. А., магістр,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

РІЗДВЯНА ФІЛОСОФІЯ Ч. ДІККЕНСА КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕКЛАДУ

У статті висвітлюється своєрідна Різдвяна філософія Чарльса Діккенса як особливий ідейно-філософський комплекс цінностей. В основі дослідження – прагматично-стилістичні особливості роману “Великі сподівання”. З огляду на різні культурно-марковані контексти оригіналу та перекладу було визначено оптимальні прийоми перекладу на українську мову.

Ключові слова: *Різдвяна філософія, культурно-маркований контекст, семантичне розширення, контекстуальна заміна, ідейно-філософський комплекс.*

Англійська літературна традиція створила свої зразки введення теми Різдва у літературу [5, 301]. Чи не найяскравіше з поміж усіх британських письменників Різдво змальовує Чарльс Діккенс, для котрого воно перевтілюється у цілий ідейно-філософський комплекс, в основі якого лежать вікторіанський культ родинності та християнські моральні цінності. У романі “Великі сподівання” художні рішення автора, пов’язані з духовними орієнтирами вікторіанської Англії, керуються насамперед утопічною вірою у непереможну силу добра, ідеалізацією сімейних відносин та естетичним сприйняттям звичаїв і побуту “старої доброї Англії”.

Дослідження особливого світосприйняття – *Різдвяної філософії* крізь призму перекладу на матеріалі роману “Великі сподівання“ зумовлює собою як **новизну, так і актуальність** обраної теми. Вперше загальновідома складність та багатогранність різдвяного феномена у творчості Чарльса Діккенса досліджується з точки зору повноти перекладу.

Мета роботи полягає у виокремленні характерних способів втілення особливостей різдвяної філософії Чарльза Діккенса в українському перекладі, здійсненим Ростиславом Доценком. **Об’єктом** дослідження є роман Ч. Діккенса “Великі сподівання” та його україномовний переклад. **Предметом** наукового дослідження є прийоми перекладу специфічних стилістичних одиниць з точки зору Різдвяної філософії.

Чарльса Діккенса по праву вважають творцем різдвяного жанру та різдвяної філософії. Вони з’явились в його творчості цілком закономірно, через те, що вони найбільш всього відповідали внутрішній логіці його художнього методу. Про закономірність появи у творчості Діккенса різдвяної філософії, пише і французький літературознавець Луї Казамьян [3]. Але не можна говорити про англійську різдвяну літературну традицію Діккенса як про безпосереднє основоположне джерело для написання творів, пронизаних “різдвяною ідеологією” іншими письменниками. Цілком закономірно, що в цей час в інших країнах формується схожа ідейна філософія добра, яка базується не тільки на використанні фольклорного матеріалу, а й на християнській моралі. Як приклад можна навести Е.Т.А. Гофмана в німецькій та Г. К. Андерсена в данській літературі, які ще до Діккенса послуговувалися ідеєю Різдва як особливої системи цінностей.

У монографії Т. Сільман є цікаве порівняння Діккенса з Ірвінгом. Але у Вашингтона Ірвінга, який проповідував культ домашнього вогнища і різдвяну пом'якшеність серця, різдвяна філософія набуває дещо інших способів вираження. На думку Ірвінга, найяскравіше культ домашніх радощів може проявитися у спокійній сільській тиші, де ще немає тих різких соціальних контрастів, які так характерні для великого сучасного міста. Тут стосунки між людьми будуються на основі гармонії, а Різдво поселяє в серцях людей мир та любов [3, 171]. Цей період символізує затишне сімейне зібрання навколо мирного вогню з каміну. Яскравий вогонь, освітлюючи кімнату, немов штучне сонце, зігріває родину і змушує їх привітно посміхатись кожному, хто б до них не завітав. У людей виникає думка, що всі двері і всі серця відчинені, адже цей час – розквіт гостинності.

У Діккенса, так як і у Ірвінга, мова йде не про релігійну ідеологію буквально, а про специфічну, особливу і символічну соціальну філософію. В основі різдвяної філософії Чарльза Діккенса лежить "домашня" ідеологія, яка володіє непереможною силою добра [3, 177]. Домашня ідеологія є чимось на кшталт сентиментальної ідеології родини, адже родинні почуття можуть бути головною об'єднуючою силою для усіх людей, незалежно від їх соціального статусу чи матеріальних статків; відбувається поновлення дружніх та сімейних зв'язків, перерваних через певні причини. Діккенс творить міф, який пов'язує свято Різдва в першу чергу з родинними цінностями та християнською мораллю, тому дуже часто його ідейну філософію добра називають "культом родинності".

Як писав сам Чарльз Діккенс у своєму листі, "Різдвяна філософія – це погляд на життя з веселої точки зору, нещадне препарування обману, піднесений настрій... і струмінь яскравого, щиросердного, щедрого, радісного, променистого зображення всього, що стосується домашнього вогнища" [5, 66].

Діккенсова «Різдвяна філософія» деякою мірою зазнала впливу інших філософських течій. В. В. Івашева зазначає, що вся молодість Діккенса пройшла серед людей бентамівської школи. Після білля 1832 року велика кількість членів палати громад – радикали знаходились під впливом ідей Бантама. Його лозунг "якомога більше щастя для найбільшої кількості людей" повинен був притягувати маси своїм відвертим утопізмом та ілюзорністю, заспокоївши загал, який був так наляканий зростанням робочого руху. Автор висуває припущення, що промови радикалів могли мати на Діккенса більший вплив, аніж трактати самого Бентама. Будучи ще парламентським стенографом та репортером, Діккенс ознайомився з основними положеннями "філософії користі" [1, 177]. Беручи до уваги грамотність та начитаність Діккенса, В. В. Івашева стверджує, що знайомство письменника з англійською буржуазною економічною та філософською думкою не було випадковим. "Філософія користі" переплітається у Діккенса із сповідуванням людяності та засудженням нерозумного егоїзму.

Чималий вплив на нього справив і Мілль зі своєю пропагандою альтруїзму [1, 178]. Саме в положеннях Мілля письменник намагався знайти опору для своєї різдвяної ідеології. Він вірить, що можливо усунути усі соціальні конфлікти та досягти гармонії шляхом широкої пропаганди альтруїзму. Гуманістична філософія надихнула його на оголошення загальнолюдських цінностей [4, 177]. Ті філософські теорії, які так широко

були розповсюджені в добу Вікторіанства розглядались ним як шкідливі та аморальні; він постійно їх критикував. Слід зауважити, що окрім філософських поглядів на Ч. Діккенс чималий вплив мало суспільне життя країни. Загальновідомо, що Різдво у Вікторіанській Англії завжди святкувалось дуже активно, із загальним завзяттям. В 1837 році королевою Англії стає Вікторія, яка дуже любила і шанувала це свято. З цього періоду культурне бачення свята дещо змінюється: воно стає більш символічним з точки зору духовної вартості як окремого індивідууму, так і цілої родини.

Культурна асиметрія зумовлює появу неповноти, а часом неадекватності перекладу. Отже, проілюструємо декілька прикладів:

1. It was *Christmas Eve*, and I had *to stir the pudding for next day*, with a copper-stick, *from seven to eight by the Dutch clock*. I tried it with the load upon my leg (and that made me think afresh of the man with the load on his leg), and found the tendency of exercise to bring the bread-and-butter out at my ankle, quite unmanageable [10, 20].

Діялося це все у *святвечір*, і від сьомої до восьмої години за стінним годинником я мусив *перемішувати кописткою тісто для різдвяного пудингу*. Я спробував виконувати це доручення з тягарем на нозі (що знов нагадало мені чоловіка з ногою, закутою в кайдани), але від кожного мого поруху хліб конче силкувався вискочити внизу [9, 24].

У даному прикладі *Christmas Eve* є метафоричним вікторіанським символом, який уособлює суто англійське бачення цього свята. На перший погляд, видається, що труднощів при перекладі цієї лексеми немає, адже в українській мові існує повноцінний еквівалент – *святвечір,* який повністю відповідає структурно-семантичному рівні оригіналу. Дійсно, формальні лексично-граматичні зв'язки не порушено, проте, культурна асиметрія зумовлює розбіжності при інтерпретації українського метафоричного символу *святвечір*. Когнітивне рішення автора щодо мовного вираження цього образу є невдалим, адже культурний переніс у даному випадку просто неможливий: український читач вбачає у святвечорі суто українські цінності. Для англійської традиції цілком нормально, що родина Гарджерів скликає до себе в гості впливових друзів та далеких родичів, накриваючи для них багату вечерю, а от для української – ні. Василь Скуратівський пише, що "Святвечір – чисто родинне свято. Як правило, його справляли ввечері, коли за обрядовим столом збиралися лише члени сім'ї" [5, 172]. Важливо зрозуміти, що для українців Святвечір – це родинно-релігійно-обрядове, деякою мірою навіть культове свято, яке припадає на останній день Пилипівського посту, а для англійців – більшою мірою приготування світсько-родинного Різдва. В даному випадку доцільним вважаємо використання *прийому перекладацького коментування* у передмові до роману.

Ще одним цікавим метафоричним образом у цьому реченні виступає *the Dutch clock*, який Р. Доценко переклав як *стінний годинник*. У своїй книзі "Clock" Саймон Фліт пише, що так звані *Dutch clocks* (чия справжня назва *"Deutch clocks")* виготовляли в м. Фуртванген (Німеччина) і представляли собою великі настінні годинники, вироблені повністю з дерева, деталі яких пізніше почали оздоблювати міддю (переклад наш – *С.А.*) [8, 32]. Головною функцією такого годинника є нагадування, у цьому і вбачається символізм образу, який було вжито автором для підсилення емоційного

ефекту: дитина має стежити за приготуванням святкової страви, самостійно слідкуючи за годинником.

2. *"And where the deuce ha' you been?-* was Mrs. Joe's *Christmas salutation*, when I and my conscience showed ourselves. I said *I had been down to hear the Carols* [11, 35].

"А тебе куди чортяка носив?" – *привітала мене місіс Джо*, коли ми вдвох із моїм сумлінням стали на порозі. Я сказав, що *ходив до церкви слухати колядки* [10, 31].

У цьому прикладі цікавою видається фразема Mrs. Joe's *Christmas salutation*, яку було перекладено *привітала* мене місіс Джо. Р. Доценко випустив прикметник *різдвяний*, що на нашу думку є перекладацьким огріхом, оскільки переклад неабияк втрачає на емоційному рівні. З контексту стає зрозумілим, що дитина очікувала на привітливе і святкове привітання, не дивлячись на те, що прийшла додому невчасно. На прагматичному рівні відчувається великий відступ від точного відтворення змісту. Ми пропонуємо скористатися прийомом *семантичного розширення*. Наш варіант перекладу: *неабияк по-святковому зустріла* мене місіс Джо.

Наступною фраземою, яка становить інтерес з точки зору повноти перекладу є *I had been down to hear the Carols*, в українському перекладі – *ходив до церкви слухати колядки.* Одразу помічаємо вдалий перекладацький прийом *додавання*: *до церкви*. Завдяки цьому функціональному додаванню вдається дотримати стилістичний баланс між оригіналом і українським перекладом: адже за Вікторіанською традицією було прийнято слухати різдвяні проповіді і колядки у церкві. Натомість в українській культурній традиції колядувати прийнято на саме Різдво, а не на Святвечір.

Емоційно забарвлене "*And where the deuce ha' you been?"*перекладено: "*А тебе куди чортяка носив*?" Перекладачу вдалося зберегти посилене емоційне навантаження, більш того, перекладач *віднайшов* українозвучний еквівалентний *відповідник*, тим самим наблизивши обидва невербальні комунікативні маркери один до одного.

3. We ***dined*** ***on these occasions in the kitchen***, and adjourned, for the nuts and oranges and apples, ***to the parlour***; which was a change very like Joe's change from his working clothes to his ***Sunday dress***. My sister was uncommonly lively on the present occasion, and indeed was generally more gracious in the society of Mrs. Hubble than in other company [11, 40-41].

Обідали ми з такої нагоди в кухні, а ***до вітальні*** перебиралися споживати горіхи, апельсини та яблука; переміщення це вельми нагадувало перевдягання Джо з робочого вбрання ***у недільне***. Сестра моя того дня була надзвичайно жвава, та й узагалі при місіс Габл вона ставала товариськішою, ніж звичайно [10, 34].

У цьому прикладі помічаємо ледь помітне інтертекстуальне вкраплення, а саме: "*…adjourned, for the nuts and oranges and apples, to the parlour…"* , яке власне є стилізацією під смислову королівську традицію святкування Різдва. Стилізація (франц. stylisation) – це свідоме наслідування творчої манери певного письменника, зовнішніх формальних ознак його стилю, певного фольклорного чи літературного жанру, стилю, напряму, історичного періоду і т. д. [9, 640]. У своєму щоденнику, будучи тринадцятилітньою принцесою, королева Вікторія пише про вечір напередодні Різдва 1832 року: "*Після вечері у їдальні …ми попрямували до вітальні*. Там стояли два величезні круглих столи, а на них дві ялинки, прикрашених вогниками та іграшками з цукру. А навколо новорічних дерев лежали подарунки (переклад наш – *С.А.*)" [9, 14].

Цікавою видається фраза *Sunday dress*, яку Р. Доценко переклав як *у недільне.* Точний переклад цієї фрази: кращий, святковий одяг. Але влучний, короткий, образний вислів, вжитий перекладачем *у недільне,* звужує оригінальне семантичне значення. Уточнююча *контекстуальна заміна* є вдалим перекладацьким прийомом у даному контексті.

4. We were to have a superb dinner, consisting of a leg of pickled pork and greens, and a pair of roast stuffed fowls. ***A handsome mince-pie*** had been made yesterday morning (which accounted for ***the mincemeat*** not being missed), and the pudding was already on the boil [111, 36].

У цей день мав бути розкішний обід – солона свинина з городиною та дві фаршировані курки. ***Смачнющий пиріг*** був спечений ще вчора вранці (через це й не виявили досі, що зникла ***начинка***), а пудинг саме пікся [10, 32].

Розпізнавальним інгредієнтом відомого вікторіанського пирога було м'ясо. Але через фінансову скруту далеко не всі могли собі дозволити приготувати цю страву, тому м'ясо почали заміняти фруктами. Багатії ж додавали до м'яса фрукти і спеції. Ця страва була особливою через цікаву традицію. Вважалось, що той, кому вдасться покуштувати дванадцять різдвяних пирогів в дванадцятьох різних будинках протягом дванадцяти Різдвяних днів – буде щасливим дванадцять місяців у наступному році (переклад наш – *С.А.*) [9, 29].

У перекладі *a handsome mince-pie звучить* як *смачнющий пиріг*. Варто зауважити, що прикметник *handsome* є полісемантичним і може реалізовувати декілька кардинально різних значень. Відтак, пиріг в українському перекладі може стати *великим*; *гарно приготованим*; *рум'яним* (семантичний розвиток), щедро приправленим глазур'ю (семантичний розвиток, додавання, контекстуальна інтерпретація) чи просто красивим (буквалізм).

Складним для перекладу є культурна реалія *the mincemeat*, перекладена на українську як *начинка*. З метою економії мовних засобів та досягнення логічно прозорого, Р. Доценко використовує перекладацький прийом *звуження*. Словникове значення лексеми: a mixture of currants, raisins, sugar, apples, candied peel, spices, and suet, typically baked in pastry. Ми пропонуємо *додати* прикметник *фруктова* з метою уточнення інформації тексту оригіналу.

5. By degrees, I became calm enough to release my grasp and ***partake of pudding.*** Mr. Pumblechook partook of pudding. ***All partook of pudding.*** The course terminated, and Mr. Pumblechook had begun to beam under the genial influence of gin-and-water [11, 48].

Поступово я настільки заспокоївся, що зміг витягти руки з-під столу й ***узятися за пудинг***. Містер Памблечук теж узявся за пудинг. ***Усі інші також***. Коли з пудингом покінчили, містер Памблечук під благодійним впливом гарячого джину знову підбадьорився [10, 38].

Жирний, ароматний, солодкий пудинг – одна із найстаріших традиційних англійських страв… Короля Георга I навіть називали "Пудинговий король" через те, що на його перше в житті Різдво йому подали ароматний фруктовий пудинг…Тісто для пудингу, який готували вдома, розмішували усі члени родини і кожен з них загадував бажання (переклад наш – *С.А.*) [9, 16].

При відтворенні на українську мову фрази *partake of pudding* не виникає жодних, адже в українській мові існує рівноцінний еквівалент–культурно маркований *пудинг*, який в українського читача викликає асоціації про традиційне англійське різдво. Асоціативний шлейф культуреми *пудинг* реалізує у свідомості читача національно-специфічне середовище. Різдво – це улюблене традиційне свято англійців, пов'язане для Діккенса з визначеними моральними уявленнями, в першу чергу примиренням ворогів і забуттям образ, встановлення миру та доброзичливих стосунків між людьми, до яких верств населення вони не належали б [3]. Різдво пов'язане для Діккенса з певними моральними установками, зокрема ілюзією прощення ворогів і забуття образ, установлення миру і доброзичливих відносин між людьми, злагоди у родині. Діккенс показує традиційне обличчя Вікторіанскої родини [7, 129].

Отже, у перекладі, здійсненим Р. Доценком, можна відмітити деякі неточності та навіть упущення, які призвели до суттєвих втрат у перекладі. Невиправдане одомашнення лексичних одиниць, які несуть важливе культурно-традиційне навантаження, зумовлене бажанням перекладача будь-що наблизити англійську культуру до української, що у даному випадку є неприйнятним, адже Різдвяна філософія Ч. Діккенса являє собою особливу систему англійських цінностей, притаманних виключно англійському суспільству Вікторіанської доби.

Таким чином, можна зробити висновок, що задля повноти перекладу слід уникати прийому одомашнення, такої собі виразної натуралізації, яка певно стирає культурні межі двох віддалених культур. Варто пам'ятати, що перекладаючи роман "Великі сподівання", перекладач перекладає особливу філософію добра Ч. Діккенса, тому варто орієнтуватися на прийом очуження, який спрямований на збереження культурних особливостей оригіналу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ивашева В. В. Творчество Диккенса / В. В. Ивашева. – М.: изд-во Моск. ун-та, 1954. – 472 с.
2. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 752 с.
3. Лорие М. Чарльз Диккенс. Рождественские повести / М. Лорие. – М.: Государственное Издательство художественой литературы. – том 12, 1959.
4. Сильман, Т. И. Диккенс: очерки творчества / Т. И. Сильман. – Л.: Худ. Лит.,1970. – 375 с.
5. Скуратівський В. Т. Місяцелік. Український народний календар/ В.Т Скуратівський. – К.: "Мистецтво", 1993. – 207 с.
6. Соловьева Н. А. История зарубежной литературы 19 века: Учеб.длястуд.вузов/ Н. А. Соловьева. – М.: Высш.шк.; Академия,1999. – 559 с.
7. Carter R., McRae J. The Penguin Guide to English literature British and Ireland / R. Carter, J. McRae. – London.: Penguin Group, 1996. – 246 p.
8. Simon Fleet Clock / Fleet S. – London: Octopus Books, 1972. – 96 p.
9. Walter E. A Christmas Scrapbook / E. Walter. – London: Collins. St James`s Place, 1979. – 42 p. Ілюстративні матеріали: 10. Діккенс Ч. Великі сподівання / Ч. Діккенс. – К.:

Веселка, 1986. – 480 с. 11. Dickens C. Great Expectations / C. Dickens.: Planet PDF, 2002. – 865 p.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Саволоцкая А. А., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

РОЖДЕСТВЕНСКАЯ ФИЛОСОФИЯ Ч. ДИККЕНСА С ПЕРЕВОДЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

В статье освещается своего рода Рождественская философия Ч. Диккенса как особый идейно-философский комплекс ценностей и прагматическо-стилистические особенности романа "Большие надежды". Ввиду различий между культурно-маркированными контекстами оригинала и перевода были определены оптимальные приемы перевода на украинский язик.

Ключевые слова: *Рождественская философия, культурно-маркированый контекст, семантическое расширение, контекстуальная замена, идейно-философский комплекс.*

Savolotska A. A., Master Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CHRISTMAS PHILOSOPHY OF CH. DICKENS IN THE LIGHT OF TRANSLATION

The article highlights peculiar Christmas philosophy of Ch. Dickens as an original conceptual-philosophical complex of values and pragmatic-stylistic special features of novel "Great expectations". Taking into consideration culturally-marked differences between contexts of original and translation, article shows optimal translational methods into the Ukrainian language.

Keywords: *Christmas philosophy, culturally-marked context, semantic widening, contextual substitution, conceptual-philosophical complex.*

УДК 811.111’373.43

Сандига Л. О., к.філол.н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ У СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті досліджуються неологізми, утворені в межах англійської економічної термінології. Проаналізовано економічні чинники, в умовах яких сформувалися неологізми. Серед них найголовнішим є світова економічна криза. Встановлено, що найпродуктивнішими способами формування сучасних неологізмів у сфері економіки та бізнесу є словоскладання та телескопія.

Ключові слова*: неологізм, неологія, економіка, словоскладання, телескопія.*

Інформаційна революція, поширення нових тенденцій та зміни у сфері економіки останніх років посіли одне з ключових місць у житті світової спільноти загалом та англомовного суспільства зокрема. Світова економічна криза стала потужним каталізатором для посилення конкуренції та гонитви за клієнтом, створення нових професій, прийняття нових антикризових законів тощо, що знайшло своє відображення у мові.

Неологізми завжди були в центрі уваги лінгвістичних досліджень, наприклад, К. Максвелл стала автором словника неологізмів під назвою ***Brave New Words*** [8], Ю. К. Островська займалася зіставним дослідженням оцінних неологізмів в англійській та українській мовах кінця ХХ – початку ХХІ століття [2], М. О. Жулінська вивчала англомовні неологізми сфери інформаційних технологій [1]. Саме тому дослідження неологічних процесів у межах англійської економічної термінології є як ніколи **актуальним**.

Мета статті полягає у встановленні сфер, у яких виникають англомовні економічні неологізми, та виявленні найпродуктивніших способів формування останніх.

Мовний матеріал, на якому базується дослідження, налічує 64 економічних неологізма, виокремлених методом суцільної вибірки в Інтернет словниках неологізмів та онлайн-статтях.

Перш за все, сфера економіки та бізнесу є продуктивним джерелом формування неологізмів, які називають нові професії та категорії людей, що з’явилися на тлі переформатування бізнес-середовища.

Власники невеличких підприємств або підприємці, які, бажаючи зекономити, не хочуть наймати персонал та у всіх справах покладаються на самих себе й виконують велику кількість функцій одночасно (***multitaskers***), називають себе ***solopreneurs*** *(solo+entrepreneurs)*. Похідними є прикметник ***solopreneurial*** та іменник ***solopreneurship*** [12]. Таким підприємцям-мультифункціоналам не стане в заваді ***finlit*** (***fin lit*** або ***fin-lit***) [12] – так звана фінансова обізнаність, яка допоможе їм приймати виважені економічні рішення.

Підприємців, бізнес яких направлений на вирішення соціальних проблем або має вплинути на соціальні зміни, називають ***social entrepreneurs***, а саме явище – ***social***

entrepreneurship [3]. Ця тенденція є продовженням руху корпоративної соціальної відповідальності, який набув популярності у бізнес-середовищі в останні роки.

Неологізм ***nevertiree*** [12], який сформувався шляхом телескопії лексем *never+retiree*, позначає таку категорію людей, які не кваплються на пенсію й продовжують працювати у поважному віці. Таке постійне працевлаштування називають ***nevertirement*** (*never+retirement*) [12]. Майбутні пенсіонери можуть також збільшити розмір своєї пенсії в останній рік свого працевлаштування за рахунок понаднормової праці, невикористаної відпустки та інших невикористаних робочих пільг, що позначає неологізм ***pension spiking*** [3].

У зв'язку з кризою багато людей втратили свої робочі місця, а деякі працівники вимушені були погодитися на ***zero hour(s) contract*** [12] – тип контракту, згідно з яким людина працює не постійно, а лише на вимогу працедавця.

Проте не у всіх безробіття виникає сумні настрої: люди, які отримують задоволення від того, що ніде не працюють, називають себе ***the funemployed*** (телескопія лексем *fun+the unemployed*) [12]. Свій вільний час вони витрачають на задоволення та веселощі. Похідними лексемами є прикметник ***funemployed*** та іменник ***funemployment*** [12].

Жорстка конкуренція, гонитва за успіхом, обіймання високих посад жінками призвели до чіткішої категоризації бізнес-позицій. Поряд з чоловіками-лідерами, які досягли успіху (***alpha males***) та тими, хто заробляє достатньо для комфортного життя (***beta males***), з'являються ***omega males*** [12], які свідомо відмовляються від боротьби за високий статус та/або посаду та, на відміну від *alpha males,* не прагнуть виставляти напоказ своє ego.

Світова криза завдала удару по американському середньому класу, добробут якого завжди був віддзеркаленням успішного розвитку американської економіки. Неологізмом ***the squeezed middle*** [12] зараз називають представників середнього класу, фінансові можливості яких погіршилися та які мусять затягнути паски.

Економічна криза також вплинула на фінансову спроможність молодого покоління придбати власне житло. Зважаючи на цілу генерацію молодих людей, народжених у 80-х роках XX століття та пізніше, які вимушені арендувати житло, з'явився неологізм ***generation rent*** (або ***Generation Rent***) [12].

Сім економічних неологізмів завдячують своїй появі новим антикризовим законам. Два неологізми ***bedroom tax*** та ***spare room subsidy*** [3] утворилися на фоні прийняття закону *Welfare Reform Act 2012* у Великобританії, який постановив знизити державні пільги на житло тим громадянам, у домівках яких є додаткова (зайва) спальня; що стало причиною масових невдоволень серед населення.

Економічний неологізм ***Robin Hood tax***, який належить до розмовного шару лексики, є мовним новоутворенням руху за подолання економічної кризи та встановлення соціальної рівності, який зародився у Великобританії й зараз поширюється у світі. Даний неологізм називає такий вид податку, який має на меті збір додаткових коштів з фінансових установ задля досягнення суспільного добробуту, а саме подоланню бідності серед населення світу та боротьби з кліматичними змінами [14].

Деякі нові закони намагаються вбити одразу двох зайців: побороти кризу та переконати громадян дотримуватися більш здорового способу життя. Так, неологізми ***fat***

tax та ***junk-food tax*** утворилися на фоні прийняття закону, мета якого – покращити здоров'я американців шляхом підвищення цін на нездорові продукти харчування, через які громадяни набирають зайву вагу. Суголосними цим неологізмам є мовні новоутворення ***chocolate tax*** та ***sugar tax***, які з'явилися завдяки ініціативі політиків США підвищити ціни на шоколад та інші солодощі [6].

Використання продуктів харчування в якості альтернативних джерел енергії також може призвести до зростання цін на них – ***agflation*** (телескопія *agricultural+inflation*), ***agflationary*** (*agricultural+inflationary*) [12].

В умовах кризи компанії, які хочуть залишитися в бізнесі, мають швидко реагувати на зміни та пристосовуватися до нових умов гри, жорсткішої конкуренції. Корпоративні культури, які на таке здатні, називають ***adhocracies*** (***ad hoc+cracy***). Їх характеризує більша гнучкість, заохочення індивідуальних ініціатив поміж працівників, надання останнім більшої свободи дій, повноважень тощо [4].

Серед прикладів такої гнучкості – пропонування деякими супермаркетами нових способів здійснення покупок, які мають на меті полегшити життя споживачів, зекономивши їх час. Новинкою у сфері роздрібної торгівлі є послуга ***click and collect*** [16], яка полягає в тому, що покупець може замовити бажані товари онлайн, а потім забрати їх у магазині. Похідним є прикметник ***click-and-collect*** [16], який характеризує такі магазини або послуги.

Завдяки розвитку сучасних комп'ютерних технологій з'явилася нова зручна система оплати товарів та послуг ***wave and pay***: достатньо піднести платіжну картку або мобільний телефон до спеціального пристрою, який автоматично зчитує інформацію [12].

Соціальні мережі, які посіли активне місце у житті сучасної людини, стали новими зонами торгівлі. Поряд з такими вже існуючими онлайн-гігантами торгівлі як *eBay.com* та *Amazon.com*, все більш популярним стає ***F-Commerce (Facebook commerce)*** [3] – продаж товарів через соцмережу *Facebook*.

Маркетологи продовжують вигадувати нові способи рекламування товарів та послуг. Тепер просувати свій товар можна за допомогою татуювань: такий новітній вид реклами отримав назву ***skinvertising*** (телескопія лексем *skin+advertising*). Похідними лексемами є дієслово ***to skinvertise*** та ***skinvertisement*** (*skin+advertisement)* [12].

Телескопічний неологізм ***brandalism***, який поєднав у своєму складі лексеми *brand* та *vandalism*, описує процес завішення стін публічних будівель, а саме шкіл, бібліотек тощо, рекламними постерами, слоганами, логотипами різних компаній [9]. Автори даного неологізму виразили у ньому своє роздратування такою поширеною та нав'язливою рекламою.

Серед інших нових способів приваблення клієнтів – пропонування безкоштовного базового продукту, який отримав назву ***freemium***, щоправда, покупці мають платити за додаткові характеристики, товари або послуги [12]. Неологізм утворився шляхом телескопії лексем *free* та *premium*, примітно, що послідовність отримання безкоштовної та платної послуг зберігається.

Для того, щоб перевірити реакцію споживачів на новий товар, рекламісти вдаються до різних методик. Неологізм ***soft launch*** позначає запуск нового продукту у два етапи: спочатку він пропонується обмеженій аудиторії споживачів або на одному

ринку, а вже потім запускається на всі ринки (дієслово ***to soft-launch***) [10]. Натомість для найменування запуску нового продукту в один етап використовують неологізми ***hard launch*** та ***to hard-launch*** [10].

З метою підвищення зацікавленості покупців у своєму товарі маркетологи можуть вдатися до заохочення потенційних клієнтів за допомогою гри, що отримало назву ***gamification*** [15]. Дієслово-неологізм ***to gamify*** [15] позначає процес зближення споживачів з продукцією компанії за допомогою гри, а прикметник ***game-attuned*** – покупців, які люблять грати в ігри [15]. Так, для споживачів можуть розробляти спеціальні, у тому числі онлайн, ігри, пов'язані з продукцією компанії, які мають певні правила, у яких гравці можуть конкурувати з іншими учасниками, збирати бали тощо. Одним з прикладів такої гри з економічним підтекстом став експеримент, спонсорований компанією ***Volkswagen*** та проведений у Стокгольмі в листопаді 2010 року. У місті встановили камеру відеонагляду, яка фіксувала швидкість автомобілів, які проїжджали повз. Водії, які перевищили швидкість, платили штрафи, які перераховувалися у спеціальний фонд лотереї, кошти з якого були потім виплачені законослухняним водіям.

Серед інших ініціатив ***Volkswagen*** – монтаж сходів у переході метро Стокгольму у формі піаніно, які також звучать, коли по них ходять, що стимулює громадян більше рухатися. Ще одна творча ідея, направлена на збереження довкілля та скорочення витрат на прибирання – встановлення „музичної" урни у парку, з якої кожного разу, як хтось викидає сміття, лунають цікаві звуки, немов би урна є дуже глибокою та сміття падає з великої висоти, тощо [5]. Таким чином, компанії, які пропонують такі ігри, не тільки рекламують себе, але й проявляють соціальну свідомість (згадаймо вищеописане ***social entrepreneurship)***.

Іронічний неологізм ***first world problems*** позначає такі проблеми, які у глобальному масштабі здаються абсолютно неважливими та створюють занепокоєння виключно для жителів заможних країн. Як приклад такої проблеми можна навести ситуацію, коли людина скаржиться, що їй набридло обідати у всіх ресторанах поруч з місцем роботи [12].

Декілька лінгвістичних новоутворень пов'язані безпосередньо з грошами, серед іншого, з борговими зобов'язаннями. Перші три фінансові неологізми стосуються позик. Перший з них – ***payday loan*** – називає відносно невелику за розміром позику, яка видається під високі відсотки й має бути погашена щойно боржник отримає заробітну платню [3]. Другий неологізм – ***payday lender*** – позначає таку компанію-позичальника [3]. Неологізмом ***debt trap*** позначають ситуацію, у якій борг дуже складно, або навіть неможливо погасити, частіше за все через те, що високі виплати відсотків унеможливлюють виплату основної суми позики [3].

Неологізм ***debt ceiling*** позначає верхню межу суми, яку може позичити уряд, ***ghost money*** – таємні кошти, які комусь передає засекречена урядова організація, неологізм ***silly money*** – кошти, які були витрачені безглуздо [3]. Шляхом метафоричного перенесення було утворено неологізм ***to taper***, який у свою чергу став основою для утворення шляхом конверсії іменника ***taper***, який потім став „донором" для іменника ***tapering***, який утворився шляхом афіксації. Дані неологізми позначають поступове

скорочення виділення нових коштів центральним банком для стимулювання економічного оздоровлення [12].

В останні роки також з'явилася нова категорія громадян, яку позначає неологізм-акронім ***PT*** – ***permanent tourist*** або ***perpetual traveller***. Таких «постійних туристів» приваблюють можливості, які відкриваються для них як для не-резидентів урядами різних країн протягом певного проміжку часу, після закінчення якого «туристи» переїжджають до іншої країни. Серед таких пільг однією з найпривабливіших є звільнення від сплати податку на дохід [11].

Без сумніву, сучасні інформаційні технології стали невід'ємною частиною життя для більшості громадян у багатьох країнах світу. Саме тому дані, отримані із соціальних мереж, електронного листування, записів розмов по мобільному телефону – ***data for development*** – можуть допомогти дати відповідь на те, як стимулювати економічний розвиток та прогнозувати проблеми й потребу у гуманітарній допомозі бідним країнам світу [3]. З іншого боку, даний неологізм не уточнює, яким чином така інформація буде збиратися і чи не порушуватимуться через це права людини.

Останнім часом з'являються нови види шахрайств у бізнес-середовищі або старі види обманів отримують мовне втілення. Синонімічними неологізмами ***account takeover, account compromise, account hijacking*** та ***login fraud*** позначають крадіжку персональних даних банківського рахунку клієнта, що призводить до подальшої крадіжки коштів з цього рахунку [13].

Ще один економічний неологізм, пов'язаний з рекламою у Інтернеті, –***click fraud*** – називає шахрайство, коли хтось багато разів поспіль клікає по рекламному оголошенню, розміщеному на якомусь вебсайті з наміром підвищити прибуток цього сайту, або змусити рекламодавця заплатити більше грошей через більшу кількість відвідувачів [12].

Наступний вид шахрайства позначає неологізм ***shill bidding*** (інша назва – ***shilling***). Йдеться про пропонування на аукціоні (наприклад, на популярному вебсайті *eBay*) більшої ціни за свій власний товар або товар родичів чи знайомих тощо з метою створення штучної конкуренції та ажіотажу й, відповідно, підвищення ціни на товар. Таких шахраїв – ***shill bidders*** (або ***shillers***) – у разі їх викриття чекає позбавлення права брати участь в аукціоні та навіть переслідування у судовому порядку. Таке нечесне пропонування вищої ціни називається неологізмом ***shill bid*** [7].

Таким чином, сфера економіки є продуктивним джерелом формування неологізмів, які відображають зміни в англомовній концептуальній картині світу. Такі зміни пов'язані, перш за все, зі світовою економічною кризою, яка стала причиною появи нових професій, категорій громадян, послуг, видів реклами, антикризових законів, шахрайств. У таблиці 1 представлено класифікацію проаналізованих неологізмів за способами формування. Встановлено, що найпродуктивнішими способами формування неологізмів у сфері економіки та бізнесу є словоскладання (58% прикладів) та телескопія (23% прикладів). Менш продуктивними є комбінація різних способів (10% прикладів), афіксація (6%), абревіація (1,5%) та метафоричне перенесення (1,5%).

Перспективними для подальших розвідок у неологію є нові види комунікації у Інтернеті, сфери шоу-бізнесу, реклами, екології, кулінарії тощо.

Таблиця 1

<table>
<tr><td colspan="2">Словоскладання (58%)

1. account compromise
2. account hijacking
3. account takeover
4. bedroom tax
5. chocolate tax
6. click and collect
7. click fraud
8. data for development
9. debt ceiling
10. debt trap
11. fat tax
12. first world problems
13. game-attuned
14. generation rent
15. ghost money
16. hard launch
17. junk-food tax
18. login fraud
19. omega male
20. payday lender
21. payday loan
22. pension spiking
23. permanent tourist
24. perpetual traveller
25. Robin Hood tax
26. shill bid
27. shill bidders
28. shill bidding
29. silly money
30. social entrepreneur
31. social entrepreneurship
32. soft launch
33. spare room subsidy
34. sugar tax
35. the squeezed middle
36. wave and pay
37. zero hour(s) contract</td><td>Телескопія (23%)

1. agflation
2. agflationary
3. brandalism
4. finlit
5. freemium
6. (the) funemployed
7. funemployment
8. nevertiree
9. nevertirement
10. skinvertisement
11. skinvertising
12. solopreneur
13. solopreneurial
14. solopreneurship
15. to skinvertise</td></tr>
<tr><td>Комбінація різних способів (10%)
1. click-and-collect
2. F-Commerce
3. taper
4. tapering
5. to hard-launch
6. to soft-launch</td><td>Афіксація (6%)

1. adhocracy
2. gamification
3. shilling
4. to gamify</td><td>Абревіація (1,5%)
1. PT

Метафоричне перенесення (1,5%)
1. to taper</td></tr>
</table>

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Жулінська М. О.* Афіксалізація як метод утворення англійських неологізмів сфери інформаційних технологій / М. О. Жулінська // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки : наук. журнал / гол. ред. Коцан І. Я. – Луцьк : РВВ “Вежа” ВНУ ім. Лесі Українки, 2009. – № 6. – Серія “Філологічні науки”. – С. 362–366.
2. *Островська Ю. К.* Оцінні неологізми в англійській та українській мовах кінця XX – початку XXI століття : автореф. дис... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Ю. К. Островська; Донецький національний ун-т. — Донецьк., 2011. — 22 с.
3. *About words:* a blog from Cambridge Dictionaries Online [Electronic resource]. — Access mode: http://dictionaryblog.cambridge.org/tag/neologisms/. — Title from the screen.

4. *Adhocracy* [Electronic resource]. — Access mode: http://whatis.techtarget.com/definition/adhocracy. — Title from the screen.
5. *BlueMotion Technologies: The Fun Theory* [Electronic resource]. —Access mode: http://www.rolighetsteorin.se/bluemotion/en/overview/#/rolighetsteorin/]. — Title from the screen.
6. *Callaghan H***.** FAIL: World's First Fat-Sugar Tax In Denmark To Be Dismantled [Electronic resource] / H. Callaghan. — 2012. — Access mode: http://www.activistpost.com/2012/11/fail-worlds-first-fat-sugar-tax-in.html#!bqyoRM . — Title from the screen.
7. *Hsiao A***.** Shill Bidding [Electronic resource] / A. Hsiao. — Access mode: http://www.ebay.com/gds/SHiLL-BIDDiNG-5-Ways-To-Detect-Shill-Bidders-On-Ebay-/10000000002559018/g.html. — Title from the screen.
8. *Maxwell K.* Brave New Words: A Language Lover's Guide to the 21st Century / K. Maxwell. — London : Pan Macmillan, 2007. — 256 p.
9. *McFedries P***.** The Word Lover's Guide to New Words [Electronic resource] / P. McFedries. — Access mode: http://www.wordspy.com/words/brandalism.asp. — Title from the screen.
10. *Oxford Dictionaries* [Electronic resource]. — Access mode: http://www.oxforddictionaries.com/. — Title from the screen.
11. *Permanent Tourist FAQs* [Electronic resource]. — 2007. — Access mode: http://perpetual-traveller.blogspot.com/2007/02/pt-faqs.html. — Title from the screen.
12. *Recent Buzzwords* [Electronic resource] // Macmillan Dictionary Online. — Access mode: http://www.macmillandictionary.com/buzzword/recent.html. — Title from the screen.
13. *Stop Account Takeover Fraud* [Electronic resource]. — Access mode: http://www.kount.com/use-cases/account-takeover. — Title from the screen.
14. *The Robin Hood Tax* [Electronic resource]. — Access mode: http://robinhoodtax.org.uk/. — Title from the screen.
15. *Van Grove J.* Gamification: How Competition Is Reinventing Business, Marketing & Everyday Life [Electronic resource] / J. Van Grove. — 2011. — Access mode: http://mashable.com/2011/07/28/gamification/. — Title from the screen.
16. *Wallop H.* Click and collect – the new way to go shopping [Electronic resource] / H. Wallop. — 2013. — Access mode: http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/retailandconsumer/ 9785532/Click-and-collect-the-new-way-to-go-shopping.html. — Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Сандыга Л. А., к.филол.н., ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

АНГЛОЯЗЫЧНЫЕ НЕОЛОГИЗМЫ В СОВРЕМЕННОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье исследуются неологизмы, образованные в рамках английской экономической терминологии. Проанализированы экономические факторы, в условиях которых сформировались неологизмы, среди которых самым главным является мировой экономический кризис. Установлено, что наиболее продуктивными способами формирования современных неологизмов сферы экономики и бизнеса являются сложение слов и телескопия.

Ключевые слова*: неологизм, неология, экономика, сложение слов, телескопия.*

Sandyga L. O., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

ENGLISH NEOLOGISMS IN THE MODERN ECONOMIC DISCOURSE

The article is the study of English neologisms in the sphere of economics. Economic factors which influenced the neologisms' formation, the world economic crisis being the major reason, are analyzed. Compounding and telescopy have been found to be the most productive ways of economic neologisms formation.

Keywords*: neologism, neology, economics, compounding, telescopy.*

УДК 811.161.1'373.4(45)

Семашко Т. Ф., к. філол. н., доц., докторант,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченко, м. Київ

ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ «ПЕРЦЕПТИВНЕ СПРИЙНЯТТЯ»

Виходячи з того, що мова – це джерело пізнання навколишнього світу, а перцептивна лексика являє собою мовні форми, в яких відбувається об'єктивація цих знань, автор у пропонованій розвідці робить спробу визначити статус сенсорної лексики як регістратора результатів такого пізнання у мові.

Ключові слова: *чуттєве сприйняття, перцептивна лексика, перцептивний прикметник, ознакове слово, сенсорна оцінка.*

Із огляду на те, що інформацію про навколишню дійсність людина отримує за посередництва п'яти органів чуття (зір, слух, дотик, смак, нюх), які складають загальну

систему фізичного сприйняття світу людиною, можна говорити, що сприйняття складається із широкого кола явищ і процесів, починаючи від простого усвідомлення людиною того, що з нею у будь-який момент її існування відбувається, до узагальнення сенсорного чи чуттєвого досвіду у вигляді відображення навколишньої дійсності і в образі світу, і в його окремих фрагментах.

Феномен сприйняття постійно привертає увагу вчених різних дослідницьких парадигм як вид знань, що займає певне місце серед інших їх видів. А оскільки будь-який сегмент поняттєвої сфери безумовно проектується у вигляді сукупності клітин мовної матриці, цілком обґрунтованою є зацікавленість лінгвістів аналізом лексико-семантичного та образного полів чуттєвого сприйняття. Особливого значення на сучасному етапі набувають дослідження сприйняття в межах когнітивного напрямку, для якого пріоритетним є завдання пошуку закономірностей отримання, обробки та зберігання знань, набутих у результаті чуттєвого сприйняття і життєвого досвіду, і вивчення мовних форм, у яких відбувається об'єктивація цих знань.

Існує думка, що людина живе у багатовимірному світі, а відчуття органів перцепції «локалізуються у свідомості двовимірно як конструйовані відображення, що проявляються на мовному рівні, та як одновимірний сигнал» [6, с. 21]. Мова ж, як один із інструментів пізнання та категоризації навколишнього світу, допомагає нам звести воєдино, обробити і узагальнити всю інформацію, що потрапляє через зір, слух, нюх, дотик і смак, тобто за допомоги знань, набутих у результаті сприйняття світу органами чуття (чуттєвий досвід), а також за допомоги знань, отриманих шляхом предметної діяльності і мисленнєвих операцій [4, с. 27]. Органи сприйняття, будучи лексично позначеними, тим самим виступають засобом пізнання об'єктивного світу, наближаючись за цією функцією до мови, оскільки світ можна пізнавати двома шляхами: через рецептори (предмет біології) та через посередництво мови (предмет мовознавства). Відмінності між ними полягають у тому, що рецептори утворюють першу сигнальну систему, а мова – другу сигнальну систему. Можемо констатувати, що перцептивні лексеми являють собою сплав двох сигнальних систем; мова ж (слово) у відповідному контексті виконує роль регістратора результатів сприйняття.

Сенсорна лексика (чуттєва лексика, перцептивна лексика, лексика сприйняття), як і відповідна поняттєва сфера, неодноразово попадала в поле зору як вітчизняних, так і зарубіжних учених різних галузей знань, що свідчить про її важливість та дає підстави говорити про актуальність її дослідження. Серед основних напрямків аналізу сенсорної лексики можна виокремити наступні: 1) використання сенсорної лексики як ілюстрації для інтегрального опису мовної системи (О. Потебня, Ю. Апресян); 2) окреслення принципів її систематизації у мові та функціонування у мовленні (О. Волошина, В. Дятчук, Е. Жаркова, О. Скворцова); 3) дослідження сенсорної лексики як складової частини образної мовної картини світу (Ю. Апресян, О. Волошина, К. Рахіліна, Н. Сукаленко); 4) контрастивне дослідження сенсорних мікрополів (Л. Єрасова, А. Куценко); 5) дослідження історії розвитку семантичної структури окремих груп сенсоризмів (Л. Кудрєватих); 6) психолінгвістичний аналіз сенсорної лексики (А. Вежбицька, Л. Соболєва); 7) дослідження особливостей відтворення семантики окремих складових лексико-семантичного поля сенсоризмів при перекладі

художнього тексту (І. Ковальська); 8) використання сенсорної лексики як ілюстративного матеріалу для перекладознавчих студій (Дж. Кетфорд, Ю. Найда, Р. Якобсон) тощо. Попри значний обсяг напрацювань, до сьогодні не з'ясованими залишаються ряд питань, серед яких, і питання щодо статусу сенсорної лексики як регістратора результатів пізнання людиною навколишнього світу в мові. З огляду на це, тема пропонованої розвідки є своєчасною і актуальною. Метою відповідного дослідження є визначення ролі перцептивної лексики як засобу фіксації, об'єктивації та сенсорної оцінки результатів пізнання. Мета передбачає виконання наступних завдань: означити критерії впорядкування перцептивних відчуттів, а також мовних знаків для їх вираження; визначити статус сенсорної лексики у мові; з'ясувати властивості лексики чуттєвого сприйняття та особливості її функціонування як важливого чинника накопичення та розширення досвіду і буття етносу.

Відома думка, що певні властивості перцептивної лексики обумовлені об'єктивними факторами, а саме – каналом отримання інформації [2, с. 39]. На нашу думку, місце і роль, яку відіграє лексика чуттєвого сприйняття в системі сучасної української мови, безпосередньо залежить і від цінності інформації, яка отримується за допомоги конкретного органу перцепції. Це дає підставу говорити про нерівноцінність перцептивних різних відчуттів та мовних знаків їх вираження, які утворюють ієрархію, що знаходить своє відображення в словниковому складі мови.

Ю. Апресян розглядає дану систему як ієрархію п'яти підсистем, які впорядковує залежно від обсягу інформації, що поступає через них у свідомість людини [1, с. 363]. Перевага надається тим відчуттям, які передбачають віддаленість суб'єкта від об'єкта сприйняття і можливість чи необхідність їх знакового опосередкування. Усі знакові системи (зокрема, мовлення і мова) пов'язані найперше із зоровим і слуховим сприйняттям (за винятком ураження відповідних органів чуття). У чуттєвому фрагменті концептуальної картини світу візуальна лексика покриває значну частину мовного простору, адже зорові органи чуття людини отримують найбільше інформації про зовнішній світ (до 80%, за відомостями Ю. Апресяна, О. Леонтьєва, О. Лурія, І. Рока, Н. Рябцева та інших). Саме зір відіграє основну роль у сприйнятті зовнішнього світу, в практичній (і теоретичній) діяльності людини, у всьому, що вона робить, і особливо у формуванні та використанні мови [9, с. 342]. Друге місце за чисельністю посідає лексика слухового сприйняття. Достатньо обмеженою кількісно є лексика нюхового та смакового сприйняття. Найменшу кількість номенів фіксує поле тактильного сприйняття [1, с. 10], хоча дотик має в житті людини не менше значення, ніж зір і слух. Наприклад, позбавленому зору саме дотик заміняє очі, однак у мові відображаються уявлення здорової людини. Підтвердженням цьому є результати досліджень канадських учених, які представляють систему чуттєвого сприйняття у вигляді когнітивної піраміди, визначаючи відсоток інформації про навколишній світ, отриманої завдяки тому чи іншому чуттю: зір – 83%; слух – 10%; нюх – 4%; смак – 2%; дотик – 1% [11, с. 15].

Означений порядок прийнято аргументувати перш за все тим, що місце тієї чи іншої підсистеми (мікрополя) у ієрархії безпосередньо залежить від кількості лексем, що обслуговують дану підсистему (поле) в системі тієї чи іншої мови. Найбільш різноманітною і багатою є лексика, що позначає зорове сприйняття. За нею, суттєво

поступаючись у обсязі, йде лексика на позначення слухового сприйняття. Лексеми на позначення нюху, смаку, дотику за кількісним критерієм не надто різняться один від одного. З метою їх впорядкування Ю. Апресян залучає суто лінгвістичний аргумент – процеси метафоризації, що відбуваються у мові, про які ще на початку 50-х років писав С. Ульман. Останнім була сформульована така статистична закономірність: близько 80% інтерсенсорних (кінестетичних) метафоричних переносів відбуваються лише у напрямку від нижчих щаблів ієрархії сприйняття до її вищих рівнів, і тільки 20% розвиваються у протилежному напрямку. Це означає, що метафори типу *теплі барви, колючий погляд, крижаний голос, солодка мова, п'янкий запах, м'який присмак* тощо є більш ймовірні, ніж метафори типу *тьмяний звук, сліпучий запах, солодка на дотик тканина.* Отже, «саме зорове та слухове сприйняття постійно потребують нових засобів вираження. Словник цих систем обслуговує найбільшу кількість комунікативних ситуацій і швидше за все зношується через постійний вжиток» [1, с. 364].

Незважаючи на достатню обґрунтованість відповідного твердження, зазначений вище порядок, на нашу думку, можна пояснити також і зв'язком видів чуттєвого сприйняття з мисленням. Так, зір і слух більше, ніж дотик, нюх і смак, «емансиповані» від фізіології, тілесних, сенсорних характеристик життєдіяльності людини і звернені до інтелекту. Значно менше чуттєвої інформації сприймається іншими органами: нюхом, смаком і дотиком, що підтверджує низька частота актуалізації відповідних сфер на синтагматичному рівні, зокрема у художньому прозовому й особливо поетичному текстах. При тому зауважимо, що відносний порядок трьох останніх систем не такий очевидний і чіткий, як двох перших.

В індивідуальному лексиконі відсоткове співвідношення сенсорних предикатів може варіюватися у зв'язку з тим, що у кожної людини можна виділити основну модальність, яка відіграє визначальну роль у його взаємодії з навколишнім світом. Для однієї людини світ – це, найперше, те, що вона бачить, для іншого – світ наповнений звуками, для третього світ складається із запахів тощо. Тож аналізувати перцептивні лексеми у системі мови необхідно як на рівні кількісних, так і якісних відповідностей.

Репрезентанти чуттєвого сприйняття у мовній системі морфологічно представлені різними частинами мови: прикметниками, іменниками, дієсловами, прислівниками, де кожна частина мови утворює семантичний ряд, межі між якими не є тривкими, оскільки часто перетинаються компоненти зорових, смакових, дотикових та інших відчуттів. Прикметникам (простим і складним із сенсорною складовою, як *чорнобровий, сисокрилий)* у контексті нашого дослідження належить особлива роль як ознаковим словам, носіям перцептивних характеристик, відмітною рисою яких є «широкий змістовий обсяг… і ледь помітні межі лексико-семантичного варіювання» [10, с. 197]. Перцептивні прикметники фіксують образи, сформовані у процесі сприйняття – оскільки категорія ознаки – одна із основних у процесі сприйняття і осмислення світу людиною [5]; виражають статичну (постійну), невіддільну від об'єкта ознаку, виконуючи комунікативну та мовомисленнєву функції. Разом із тим, прикметники наділені високою інформативністю і спроможні проникнути у всі сфери організації тексту, виражаючи різні ознаки: якість, дію, час, і, найперше, оцінку. Відповідна широта семантики призводить до високої мобільності відповідної частини мови: один

прикметник може використовуватись для характеристики різних денотатів, що дозволяє перцептивним прикметникам слугувати засобом формування відсутніх значень і сприяти розвитку лексичної системи мови.

Правомірним видається твердження, що сенсорні прикметники пов'язані із поняттям «еталону», оскільки наша свідомість у процесі осмислення сприйнятої ознаки здійснює його узагальнення, типізацію. Суть такого узагальнення полягає у співвіднесеності ознаки, сприйнятої органами чуття, з тим еталоном, який існує у свідомості, що є особливим для кожного різновиду ознак (розміру, кольору, смаку, запаху тощо) і для кожного класу об'єктів. Тобто еталон можна розглядати як вихідну ознаку – уявлення, з яким співвідноситься сприйнята органами чуття, ознака реального предмета [8, с. 79-84]. Еталонні атрибути, таким чином, описують ознаку референта за відношенням до ознаки якогось іншого об'єкта (еталона), наприклад *солодкий* – 'схожий до смаку цукру'; *конічний* – 'той, що має форму конуса', *помаранчевий* – 'схожий за кольором до помаранча. Таке уявлення має суб'єктивно-об'єктивний характер. При тому зауважимо, що повна суб'єктивність вихідної ознаки неможлива хоча б тому, що значення вживаного прикметника було б не зрозумілим для співрозмовників, оскільки у кожного свій рівень знань і своя шкала критеріїв. З іншого боку, навіть важко уявити собі можливість наявності у всіх людей загальної, єдиної точки відліку.

Враховуючи чисто лінгвістичний фактор, у межах перцептивних прикметників можна виділити кілька різновидів предикатів, як от: мономодальні, полімодальні, кросмодальні. До мономодальних предикатів відносимо лексеми, сфера застосування яких обмежена одним перцептивним модусом. Так, наприклад, *червоний* належить модусу кольору, *гучний* – модусу інтенсивності звуку, а *округлий* – модусу форми. До полімодальних предиків – відносимо лексеми, співвідносні з кількома модусами. Наприклад, прикметник *гладкий* означає таку якість поверхні, яка сприймається як навпомацки, так і зором, а *лимонний* сприймається як зором, так і смаком. До кросмодальних предикатів відносимо лексеми, що відповідають певній модальності у своєму прямому значенні, але метафорично переносяться в іншу модальну сферу. Наприклад, прикметник *м'який* відповідає сфері тактильного сприйняття, однак у словосполученні *м'який голос* кінестетичний предикат *м'який* метафорично вживається для характеристики властивості голосу, виступаючи у відповідному контексті як аудильний предикат; прикметник *солодкий* належить модусу смакового сприйняття, а у метафоричному сполученні *солодкий запах* предикат *солодкий* виступає як густативний предикат, характеризуючи запах; сфері тактильного сприйняття відповідає прикметник *колючий,* однак у метафоричному сполученні *колючий погляд* предикат *колючий* виступає як візуальний предикат.

Досліджуваний матеріал демонструє чисельні зв'язки між сенсорними лексемами окремих лексико-семантичних полів, які взаємодіють у макрополі чуттєвого сприйняття, що свідчить про високий ступінь дифузності в інтерпретації різних видів сприйняття. Тому можемо говорити про взаємопроникність модусів перцепції стосовно лексичних засобів їх репрезентації як сутностей у характеристиці чуттєвого фрагмента мовної картини світу. Окрім того, слід наголосити на обмеженості набору широкої семантики та відкритість і динамічність периферії, що, на нашу думку,

відповідає загальним структурним властивості лексичної системи української мови як сукупності лексико-семантичних полів.

На нашу думку, перцептивні лексеми обслуговують два етапи сприйняття: на першому етапі сприйняття органи чуття (очі, вуха, ніс, язик, руки) безпосередньо беруть участь у процесі сприйняття, виступаючи його знаряддям. Другий етап процесу сприйняття ми, услід за О. Падучевою, називаємо «ментальною обробкою» [7, с. 33] фізіологічно сприйнятих, почутих, побачених і т. д. подій, явищ тощо. Це дає можливість у семантиці перцептивної лексики розрізнити два компоненти: 1) власне перцептивний, що є реакцією відповідного органу сприйняття на дійсність; 2) ментальний, який являє собою усвідомлення сприйнятого, ідентифікацію об'єкта, виявлення його властивостей та ознак, які безпосередньо спостережені і перцептуально помітні.

Примітно, що сенсорна лексика має яскраво виражену національну своєрідність. Етноспецифічність відповідного шару лексики реалізується в об'ємному конотативному полі лексеми, яке передає багатошаровий пласт смислів, що відображають фонові знання, етимологічні, асоціативні зв'язки, разом із тим потенційну предметність як семантичну складову. Відповідна лексика пов'язана з емоційною та ментальною сферами діяльності, вона може нести ряд етноспецифічних конотацій і символічних змістів. Така етноспецифічність найбільш повно розкривається при порівнянні мов, наприклад при перекладах, у цілеспрямованих психолінгвістичних експериментах, при співставленні фрагментів асоціативних, семантичних словників різних мов. У результаті ядерні одиниці кожного із лексико-семантичного поля чуттєвого сприйняття, тобто найбільш аксіологічно ємні елементи мовної системи, що детерміновані культурною, географічною, емоційною, матеріальною специфікою етносу, розглядаються як «етноейдеми» [3] – образи, значимі для конструювання національних картин світу.

На підтвердження означеної думки наведемо факти з української та корейської культур, які засвідчують такі відмінності. Так, в українській традиції білому кольору відведено особливе місце: білий колір абсолютизується через Божественне світло, святість, істину, чистоту та непорочність, належність до символізації Богаотця, Богородиці, ангельських чинів, що відображається в мові за допомогою словосполучень із прикметником *білий.* Наприклад, *білий покрив (омофор) Богоматері* (своєрідний оберіг України, що з часом став символом прагнення країни до встановлення миру і добросусідських відношень); *на білому коні* (з'являється Святий Георгій); *біла намітка* (головний убір жінки-матері, що є берегинею роду). У корейській культурі білий колір – амбівалентний, він може означати як чистоту (весільна сукня кореянки традиційно біла), так і бути знаком смерті (недарма траурний одяг у Кореї білого кольору). Червоний колір в Кореї співвідноситься з королівською владою: одяг імператора і його наближених в епоху феодальної Кореї були червоного кольору, зараз це колір надії, мрії та перемоги. В Україні червоний колір, що передається у мові прикметниками *червоний, красний* – амбівалентний. *Червоний* – синонім усього найкращого, красивого, почесного, наприклад, *весна красна, дівка красна, краснеє личко, червона тоня, червоне дерево, червона ікра*, і, разом із тим, уособлення зла, наприклад *червона кнопка, червона мітла, червоний терор, червона зараза, червона біда*. Наведені приклади свідчать, що індивід не тільки отримує перцептивну

інформацію, але й на рівні свідомості інтерпретує її, створює перцептивні образи, що стають засобами вираження сенсорної оцінки. Результати інтерпретації відображаються на мовному рівні, об'єктивуючись у лексичних одиницях.

Узагальнюючи зауважимо, інформація, яка поступає до людини у результаті сприйняття світу органами чуття, обробляється, узагальнюється за допомогою мовних знаків, що є засобами фіксації результатів сприйняття і виразниками сенсорної оцінки. Місце і роль лексики чуттєвого сприйняття в системі сучасної української мови, основу якої складають прикметники, безпосередньо залежить від цінності інформації, яка отримується за допомоги конкретного органу перцепції. У такому контексті сенсорні відчуття, а відповідно і лексичні засоби, що їх фіксують є нерівноцінними і утворюють ієрархію відмінних інтерпретацій, обумовлених самобутністю національної культури, особливостями національного мислення, природного середовища тощо. Вони, виступаючи засобом вираження сенсорної оцінки, передають стереотипне в досвіді етносу, і є плідними для подальших наукових пошуків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Апресян Ю. Д. Интегральное описание языка и системная лексикография / Ю. Д. Апресян. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1995. – Т. 2. – 767 с.
2. Арутюнова, Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 896 с.
3. Белов А. В. Цветовые этноэйдемы как объект этнопсихолингвистики / А. В. Белов // Этнопсихолингвистика. – М., 1988. – С. 49-58.
4. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамб. ун-та, 2001. – 2-е изд. – 123 с.
5. Лаенко Л. В. Перцептивный признак как объект номинации / Л. В. Лаенко. – Воронеж : ВГУ, 2005. – 303 с.
6. Огуй О. Д. Полісемія в синхронії, діахронії та панхронії. Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи / О. Д. Огуй. – Чернівці : Золоті литаври, 1998. – 370 с.
7. Падучева Е. В. К структуре семантического поля «восприятие» (на материале глаголов восприятия в русском языке) / Е. В. Падучева // Вопросы языкознания. – 2001. – № 4. – С. 23-45.
8. Рузин И. Г. Когнитивные стратегии наименования: модусы перцепции (зрение, слух, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке / И. Г. Рузин // Вопросы языкознания. – 1994. – № 6. – С. 79-100.
9. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект / Н. К. Рябцева. – М. : Academia, 2005. – 640 с.
10. Уфимцева А. А. Лексическое значение: принцип семиологического описания лексики / А. А. Уфимцева. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – 240 с.
11. Miram G. Translation Algorithms. Introduction into Translation Formalozation / G. Miram. – K. : Tvim inter, 1998. – 175 p.

Статтю подано до редакції 09.10.2014 р.

Семашко Т. Ф., к. филол. н., доц., докторант
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко, г. Киев

ВЕРБАЛЬНАЯ АКТУАЛИЗАЦИЯ ПОНЯТИЙНОЙ СФЕРЫ «ЧУВСТВЕННОЕ ВОСПРИЯТИЕ»

Исходя из того, что язык – это глубокий источник познания окружающего мира, а перцептивная лексика представляет собой языковые формы, в которых происходит объективация этих знаний, автор в предлагаемой статье пытается определить статус сенсорной лексики как регистратора результатов такого познания в языке.

Ключевые слова: *чувственное восприятие, перцептивная лексика, перцептивные прилагательные, признаковые слова, сенсорная оценка.*

Semashko T. F., Cand.Phil.Sci., Associate Professor, Doctoral Candidate,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

VERBAL ACTUALIZATION OF CONCEPTUAL SPHERE «SENSORY PERCEPTION»

Based on the fact that the language – it is a profound source of learning about the world, and perceptual vocabulary is a linguistic forms in which this knowledge is objectified, the author of the present paper tries to determine the status of sensory vocabulary as a register of *such knowledge's results in language.*

Keywords: *perception, perceptual vocabulary, perceptual adjectives, indicative of words, sensory evaluation.*

УДК 81'373.2

Синявская О. Е., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

РУССКИЕ КОММЕРЧЕСКИЕ НАИМЕНОВАНИЯ СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА В АСПЕКТЕ ПРАГМАЛИНГВИСТИКИ

Статья посвящена анализу русских коммерческих наименований советского периода в аспекте прагмалингвистики. В Советском Союзе основной патогенный поток формировал макротекст тоталитарной идеологии, главным инструментом которого выступал новояз. Этот клишированный, искусственно созданный язык, являлся удобным средством для внедрения в сознание носителей языка известных идей, ложных шаблонов и стереотипов, поведенческих и психологических норм, которыми должен был руководствоваться советский человек. Поскольку процесс создания

коммерчески релевантного имени был подконтролен государству, то наименования товаров также превратились в средство пропаганды и агитации советского образа жизни и позиционирования ценностей социалистического строя.

Ключевые слова: *коммерческая номинация, патогенность, советский нейминг, идеологически маркированная лексика.*

Исследование коммерческих номинаций советского периода способствует расширению знаний о нейминге как явлении современной действительности и дает возможность проследить факты преемственности в процессе формирования имен торговой сферы. Номинации товаров в коммерческих целях предполагают реализацию прагматического потенциала наименования, созданного в соответствии с определенной интенцией неймера. Это обуславливает необходимость их изучения с точки зрения прагмалингвистики, рассматривающей «языковые средства, свойства и закономерности речи, которые используются обществом для воздействия на психику и, как следствие, на поведение» [1]. В связи с этим анализ советских коммерческих названий в аспекте их прагматического воздействия на потребителя представляется актуальным для лингвистики, рекламистики, маркетинга и других наук.

Советский Союз, являясь довольно замкнутым и изолированным государством, был удобен для распространения и закрепления в общественном сознании определенного рода идей, клише, стереотипов, поведенческих и психологических норм, большинство из которых носили патогенный характер и реализовывались в том числе и в сфере создания коммерчески релевантных имен.

Одной из первых работ, посвященных анализу советских коммерческих наименований, является статья В. Тренина 1928 года, в которой автор рассматривал происхождение названий различных продуктов, указывал на множество несоответствий и неблагозвучий и призывал к более рациональному «имятворчеству» [17].

Исследовательский интерес к изучению проблемы существования патогенных речевых единиц на постсоветском пространстве активизировался лишь в 90-е годы, когда, после распада Советского Союза, ранее табуированные темы нашли широкое распространение в медиапространстве. В современный научный обиход украинской лингвистики понятие «патогенности» ввели исследователи Б. Потятиник и М. Лозинский. В своей книге «Патогенный текст» они рассмотрели взаимосвязь цензуры и возникновения патогенных потоков, изучили влияние порнографии и насилия, осуществили попытку разработать средства защиты от патогенных текстов [5].

Современные исследования, посвященные проблеме патогенного потенциала текстов, представлены работами Н. В. Слухай [15]; [16], О. Семенюка [12], Н. В. Труфановой [18], М. В. Кучеренко [3], Е. И. Пронина [7], Е. Е. Прониной [8], К. С. Серажим [13] и др.

Термин «патогенность», применяющийся, в основном, в области медицины для обозначения способности порождать патологии, перешел в сферу лингвистики, сохранив семантику болезнетворности. Так, следствием влияния современных патогенных текстов можно считать нездоровое состояние человеческого организма, которое развилось вследствие получения негативной информации [13].

Согласно определению Б. В. Потятиника, патогенный текст – это «текст, способный генерировать болезненные отклонения в психике реципиента, вызывать моральную и психическую деградацию личности или целых общественных групп. А, действуя длительное время, такой текст оказывает заметное влияние на способ жизни и мировоззрение как отдельной личности, так и человеческого сообщества, нации и т. п.» [6; 4].

Исследователи отмечают несколько аспектов, определяющих патогенность текста. В экстралингвистическом плане это: скрытая установка на социальное неравноправие (невозможность купить рекламируемые товары большей частью членов общества); распространение заведомо ложных сведений о рекламируемых товарах и услугах; навязывание ненужных товаров; использование сексуальных стимулов и некоторые другие. В лингвистическом плане выделяют такие черты патогенности, как активное употребление и некорректное использование иноязычной лексики; использование непривычных для носителей языка аббревиатур, неологизмов, затрудняющих адекватное восприятие информации; тиражирование прямых речевых ошибок [12]. В перечень патогенных включают те тексты, которые содержат пропаганду классовой и расовой вражды, порнографию, гиперболизированную рекламу, тоталитарное общение [12], [13].

По словам О. Семенюка, в Советском Союзе основной патогенный поток формировал квазикомуникативный текст, или – макротекст тоталитарной идеологии. Основным составляющим и инструментом идеологического макротекста является идеологизированный язык (квазиязык) или «новояз», своеобразный язык, жаргон, который был выработан под влиянием идеологии и некоторых других экстралингвистических факторов [12]. Его основными чертами являются: «… Высокая степень клишированности, эвфемистичность, нарушение основных постулатов общения, применяемое с целью лингвистического манипулирования, ритуализированное использование языка, десемантизация не только отдельных слов, но и больших отрезков дискурса. Клише «новояза», как правило, ориентированы либо на абстрактный референт, либо на референт, отсутствующий в действительности» [2; 23]. Одна из ведущих задач языка советского времени «состояла в формировании нового человека» [19].

Советская власть стремилась распространить свое влияние на все сферы жизни общества, в том числе и коммерческую, определяя рекламу как «совокупность информационно-пропагандистских средств и мероприятий, предназначенных для воздействия на потребности населения, формирование и стимулирование покупательского спроса на товары народного потребления и повышение культуры обслуживания» [10;13].

Процесс создания коммерческих номинаций также регулировался государством (постановлением ЦИК и СНК СССР от 12 февраля 1926 года «О товарных знаках») [20]. Таким образом, большое количество коммерческих наименований советского времени превратились в средство агитации и «пропаганды социалистических идей, нового уклада жизни» [11; 4]. Это способствовало тому, что лексика многих советских неймов, в особенности раннего периода, характеризовалась идеологической

маркированностью (например, кондитерские изделия «*Красная Москва», «Красная Заря», «Красный Авиатор», «Красный Октябрь», «Пятилетка»,* «*Республиканская*», *«Броненосец Потемкин», «Серп и Молот», «Слава труду», «Интернационал», «Пионеры», «Юный Пионер»,* печенье «*Турксиб», «Пионерия*», «*Октябренок*», кофе *«Москва социалистическая»*, папиросы *«Советский Союз», «Красноармеец», «Профинтерн*», «*Ворошиловский стрелок», «Пролетарские», «Строим!*»). Исследователи того времени рассматривали подобные советизмы не просто как слова и выражения, отражающие определенные реалии советского периода, но определяли их как «лексические единицы, которые представляют собою своеобразную летопись новой жизни, в них запечатлены новые общественные отношения, этапы <...> борьбы, созидательного труда и побед советских людей» [9; 30].

Идеологическая направленность ряда советских названий усиливалась с помощью агитационных лозунгов и стихотворений, сопровождающих наименование. Например, серия конфет «*Красноармейская Звезда*», содержит стихотворения В. Маяковского, призывающие население к бдительности и восхваляющие вооруженные силы СССР:

«Не верьте, крестьяне, в тишь да гладь, -
В землю штык рано втыкать»;
«Если на фронте опасность имеется –
Наша защита – красноармейцы»;
«Чтоб враг не лез на республику в ражи –
Красноармейцы, стойте на страже!».

Подобные двустишия содержали также конкретные фамилии так называемых «врагов народа» и четко называли основных противников социалистического государства:

«Вздумалось лезть генералу Деникину –
Красноармеец Деникина выкинул»;
«Врангеля шлют помещики вскоре –
Скинули Врангеля в Черное море»;
«Сунулся было Колчак в правители –
Только того адмирала и видели»;
«Шел Юденич на Красный Питер, -
Да о штаны бока повытер»;
«С Антантой вострей держите ухо –
Тоже тянется к нашим краюхам»;
«Шире открой на запад глаза –
С запада может притти гроза».

Несмотря на сомнительную художественную ценность подобных стихотворений, они полностью отвечали критериям тоталитарной идеологии: возвышали собственные военно-политические и идеологические ценности (могущество Советского Союза, победоносность Красной армии, власть рабочих и крестьян) и культивировали чувство ненависти к «чужим» (антибольшевистским и западным) идеалам. Таким образом, с помощью целой системы ложных стереотипов происходила примитивизация

действительности, призванная утвердить в обществе единомыслие и сделать отношение к окружающей реальности менее критичным. При таком мировосприятии все его многообразие представало в сильно упрощенном виде: социалистический строй воспринимался советскими гражданами как «свое», привычное, освоенное, а потому и положительное пространство, а внешний мир, особенно западный, рассматривался как «чужая», опасная, неосвоенная, негативная зона. Выразительность и гиперболичность образов, императивность, простота рифмовки, использование разговорно-бытовых слов и выражений в данных стихотворениях В. Маяковского были направлены на популяризацию желаемых для советской системы стереотипов в сознании широких масс. «Мы знаем прекрасно силу агитации, — писал В. Маяковский в 1923 году. — В каждой военной победе, в каждой хозяйственной удаче на 9/10 сказывается умение и сила нашей агитации. Реклама — промышленная, торговая агитация <...> надо пользоваться для популяризации государственных, пролетарских организаций, контор, продуктов всеми оружиями, пользуемыми врагами, в том числе и рекламой» [4].

В сочетании с названием использовались различные невербальные приемы идеологического давления: изображение общественно-политических деятелей, использование революционной образности и символики (памятник «Рабочий и колхозница», серп и молот, звезда, знамя), в том числе колоративов (превалирование красного цвета и его оттенков). Так, коммерческие названия сопровождались изображением исторических фигур революционеров, общественных и политических лиц: карамель «*Декабристы*»[1] с портретом П. И. Пестеля, «*Всероссийский староста*» с портретом М. И. Калинина, «*Восьмидесятники*» с портретом Н. И. Кибальчича, «*Юбилейная*» с портретом Я. М. Свердлова и портретом К. Либкнехта, *«Пролетарская»* с портретом А. В. Луначарского и с портретом Л. Б. Красина, «*Ильич*» с портретом Владимира Ильича.

Государственный контроль над номинационной сферой привел к тому, что высокий процент коммерческих номинаций в первой половине XX века превратился из средства наименования определенных товаров в рупор советской власти. При помощи названий подчеркивался статус советского государства, становились известными широкой общественности его достижения в развитии науки, техники, спорта и культуры.

Превалирование информационно-пропагандистской направленности при создании советских коммерческих номинаций привело к нарушению принципа адекватности многих наименований (связи с реальностью, денотативной соотнесенностью) и их коммуникативной релевантности. Например, названия «*Аэропорт Домодедово*» (табачные изделия), «*Аэропорт Кишинев*» (табачные изделия), «*АМО первый автомобильный завод*» (табачные изделия), «*Пятый международный кинофестиваль – Москва, 1967*» (табачные изделия), «*Девятый международный кинофестиваль – Москва, 1976*» (табачные изделия), «*Десятый международный*

[1] При этом, возле названия предприятия-производителя в скобках часто указывалось предыдущее наименование фабрики: «*бывш. т-ва Абрикосова», «быв. Эйнемъ», «бывш. С. Сиу и Ко»,* которое выполняло прагматическую функцию апелляции к авторитету, и было рассчитано на узнавание данной марки потребителями и признании ее высокого качества, таким образом осуществлялась преемственность традиций.

кинофестиваль – Москва, 1977» (табачные изделия), «*Строительство магистрального газопровода Союз*» (табачные изделия), «*Союз Аполлон*» (табачные изделия), «*Пятилетка в четыре года*» (конфеты), *«25 лет Российской коммунистической партии (большевиков)»* (табачные изделия), *«Привет делегату 17-го съезда ВКП(б)»* (табачные изделия), «*Всесоюзная сельско-хозяйственная Выставка*» (табачные изделия), «*11 Международный газовый конгресс Москва 1970*» (табачные изделия), «*125 лет Ярославской табачной фабрике 1850-1975»* (табачные изделия), «*26 ЛЕТ МКИД Международная Комиссия по Ирригации и Дренажу*» (табачные изделия), «*Метро строит вся Москва*» (ягодная пастила) созданы с целью запечатлеть основные достижения советского общества в области техники, науки, политики, культуры и т. д. При этом, в данных наименованиях также нарушается принцип их краткости и содержательности, поскольку в качестве названия в коммерческой сфере не рекомендуется использование более двух слов или слов, содержащие более двенадцати звуков [21].

Искусственная ограниченность и замкнутость советского новояза привела к наличию большого количества одинаковых наименований у различных товаров (например, «*Выставочные*» (кондитерские и табачные изделия); «*Гвардейские*» (кондитерские и табачные изделия); «*Космос*» (шоколад и табачные изделия); «*Московские*» (кондитерские и табачные изделия) и «*Московский*» (квас); «*Народные*» (кондитерские и табачные изделия), «*Народный*» (кофе и шоколад) и «*Народное*» (пиво); «*Наша Марка*» (кофе, пиво и табачные изделия); «*Октябрь*» (шоколад и табачные изделия); «*Особое*» (пиво и печенье) и «*Особые*» (кондитерские изделия); «*Петровская*» (водка), «*Петровское*» (пиво), «*Петровские*» (табачные изделия); «*Победа!*» (кондитерские и табачные изделия); «*Праздничная*» (водка), «*Праздничное*» (пиво и печенье), «*Праздничные*» (кондитерские и табачные изделия); «*СССР*» (кондитерские и табачные изделия); «*Стенька Разин*» (кондитерские и табачные изделия), «*Степан Разин*» (пиво)).

Советский нейминг демонстрирует широкий спектр названий, созданных на основе аббревиатур. Так, в качестве наименований товаров в советский период употреблялись различные виды аббревиации: буквенная (табачные изделия «*АЗ», «ВДВ», «КМВ», «СМ*»), сложение усеченных основ (папиросы *«Профинтерн*», «*Инпродторгмаш-78»,* «*Морфлот»,* «*Речфлот*», «*Совнаркомовские*», «*Моссельпром*») или усеченных и полных (папиросы «*Беломорканал*», «*Центросоюз*», конфеты «*Профсоюзные*»). При этом некоторые аббревиатуры легко расшифровывались советскими потребителями: «*СССР*» (табачные изделия) – Союз Советских Социалистических Республик, «*АМО»* (табачные изделия) – автомобильное московское общество, «*БАМ*» (табачные изделия) – Байкало-Амурская магистраль, «*Турксиб*» (конфеты) – Туркестано-Сибирская магистраль. Другие наименования, созданные с помощью аббревиатур, сами содержали расшифровку: табачные изделия «*КФ (комбинированный фильтр)*», «*РС (русские сигареты)*». Но встречались и аббревиатурные названия, значение которых оставалось неизвестным массовому потребителю: папиросы «*ВТ»,* «*СМ*», «*ЦНА*». Подобные наименования не имели денотативной соотнесенности с именуемым товаром, их значение не было известным для большинства покупателей, следовательно, они не вызывали у потребителей определенных образов и ассоциаций, что значительно затрудняло их запоминание и воспроизведение.

Несмотря на контроль со стороны государственной власти, среди советских наименований табачных изделий существовало также небольшое количество номинаций, созданных на основе разговорных слов и выражений (например, табачные изделия *«Епсель-Мопсель», «Червонец», «Гривенники», «Шуры-Муры», «Ой-ой», «Эх, отдай всё», «Тары-Бары»*). Данные названия использовались для наименования табачных изделий дешевых сортов, рассчитанных на массового потребителя со средним и низким достатком, и они четко контрастируют с названиями более дорогих папирос (например, «*Триумф», «Для знатоков», «Ориент*»). Реклама советских табачных изделий также была ориентирована на женскую аудиторию (например, табачные изделия «*Комсомолка*», «*Набивщица*»). Это свидетельствует о том, что в советском нейминге все же учитывалось целевое назначение товара.

Таким образом, патогенный характер многих коммерческих наименований советского периода заключался, прежде всего, в их идейно-пропагандистской направленности. Сфера коммерческой номинации в XX веке превратилась в одно из средств агитации советского образа жизни и позиционирования ценностей социалистического строя. При этом наблюдалось нарушение функциональной целесообразности коммерческого наименования: вместо номинативной, оно выполняло идейно-пропагандистскую функцию и служило для продвижения государственной политики. Также часто игнорировались такие критерии коммерческого наименования, как благозвучность и легкость в произношении, лаконичность и содержательность, образность и денотативная соотнесенность названия. Постепенная демократизация советской политической системы во второй половине XX века привела к уменьшению использования идеологически маркированных имен в качестве коммерческих наименований.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гурова Н. В. Языковые средства речевого воздействия в испанском рекламном дискурсе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2009/V/uch_2009_V_00012.pdf.
2. Земская Е. А. Клише новояза и цитация в языке постсоветского общества// Вопросы языкознания. – 1996, №3. – С. 23-32.
3. Кучеренко М. В. Патогенний текст як загроза психологічній безпеці особистості [Электронный ресурс]. – Режим доступа: ufck.univer.cherkassy.ua/.../du...
4. Маяковский В. В. Агитация и реклама [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://feb-web.ru/feb/mayakovsky/texts/ms0/msc/msc-057-.htm
5. Потятиник Б., Лозинский М. Патогенний текст. – Львів: Місіонер, 1996. – 296с.
6. Потятиник Б. В. Патогенний текст у масовій комунікації : ідентифікація, типологія, нейтралізація : автореф. дис.на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.01.08 «Журналістика» / Б. В. Потятиник. – К., 1997. – 32 с.
7. Пронин Е. И. Журналистский текст как система выразительных средств / Е. И. Пронин // Матер. межреспуб. науч. конф., Таллин, 29–30 сент. 1980 г. – Таллин : Периодика, 1983.
8. Пронина Е. Е. Девиантная реклама/ Е. Е. Пронина//Вестник Московского университета. – Серия 10: Журналистика. – 2002, №3. –С.43-53.

9. Протченко И. Ф. Лексика и словообразование советской эпохи. – М.: Наука, 1975.
10. Рекламоведение: Учебное пособие/ С. Е. Кайструков, А. Ф. Моргун, С. И. Борак, А. И. Паламарчук. – М.: [б.и.], 1979. – 85с.
11. Розенталь Д. Э., Кохтев Н. Н. Язык рекламных текстов: Учеб. пособие для факультетов журналистики вузов. – М.: Высш. школа, 1981. – 125с.
12. Семенюк О. Юмор и сатира как конкуренты патогенного текста [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.philosophy.ua/lib/28semenuk-doxa-13-2008.pdf
13. Серажим К. С. Журналистский текст патогенного характера [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_sk/2010_2/files/SC210_32.pd
14. Серажим К. Текстознавство: підручник/ К. Серажим. – К.: ВПЦ Київський університет, 2008. – 188с.
15. Слухай Н. В. Разрушение архетипа как фактор формирования патогенного текста [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/vg/2002_9/17_9.pdf
16. Слухай Н. В. Язык современных масс-медиа в зеркале мифа. – К. – Изд-во ИФ КНУ. – 100с.
17. Тренин В. Пище-вкусовые жанры [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.ruthenia.ru/sovlit/j/3329.html
18. Труфанова Н. В. Функционирование и адаптация жаргонных инноваций в современном дискурсе в контексте теории патогенного текста [Электронный ресурс]. – Режим доступа: archive.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vdpu/.../23.pdf
19. Червиньски П. Семантика советского позитива в контексте продуцируемого представления действительности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://journals.uspu.ru/i/inst/ling/ling26/ling_6%2826%292008_chervinski.pdf
20. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ESU;n=18685
21. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:http://www.trdm.ru/129/

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Синявська О. Є., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

РОСІЙСЬКІ КОМЕРЦІЙНІ НАЙМЕНУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ В АСПЕКТІ ПРАГМАЛІНГВІСТИКИ

Статтю присвячено аналізу російських комерційних найменувань радянських часів в аспекті прагмалінгвістики. В Радянському Союзі основний патогенний потік створював макротекст тоталітарної ідеології, головним інструментом якого була новомова. Ця штучно створена мова була зручним засобом для впровадження в свідомість носіїв мови помилкових шаблонів і стереотипів, поведінкових і психологічних норм, якими повинна була керуватися радянська людина. Оскільки процес створення

комерційно релевантного імені був підконтрольний державі, то найменування товарів також перетворилися на засіб пропаганди і агітації радянського способу життя і позиціювання цінностей соціалістичного суспільства.

Ключові слова: *комерційна назва, патогенність, радянський неймінг, ідеологічно забарвлена лексика*

Syniavska O. E., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

RUSSIAN COMMERCIAL NAMES OF THE SOVIET PERIOD IN ASPECT OF PRAGMALINGUISTICS

The article deals with the issue of commercial names used in the Soviet Union in aspect of pragmalinguistics and contributes in the analyses of their pathogenic peculiarities. The major interpretations of the phenomenon of pathogenicity are highlighted in the paper. Besides, some basic lexical tools of pathogenic influence the soviet commercial names have on a recipient (including ideologically marked lexis and unusual abbreviations) are outlined in the article. As a result, it is concluded that the appearance of such pathogenic names is conditioned by extralinguistic factors as they were created under the government control in order to propagandize the Soviet Union lifestyle.

Keywords: *the commercial nomination, pathogenicity, the Soviet naming, ideologically marked lexis*

УДК 81’255.4=134.2=161.2

Сировець А. Ю., магістрант,
Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ ІНШОМОВНОГО КОМПОНЕНТА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТВОРІВ А. ПЕРЕСА–РЕВЕРТЕ

У статті розглядається такий засіб стилізації і побудови образів персонажів, як присутність іншомовного компонента (вкраплень). Проаналізовано особливості відтворення цього компонента в українських перекладах художніх творів А. Переса–Реверте. Досліджується взаємозв’язок іншомовного компонента з прагматичними характеристиками тексту і впливом на комунікацію між автором та читачем.

Ключові слова*: індивідуальний стиль, перекладацький коментар, транслітерація, стилізація, експресивність*, *іншомовний компонент.*

У художній літературі можна часто спостерігати, як автор вдається до використання іншомовних елементів задля підвищення загального естетичного рівня твору

та надання більш точної характеристики персонажам, що повинні якнайповніше відображати творчу авторську інтенцію і задум, бо саме через слово відбувається комунікація автора з читачем — як на асоціативно–образному, так на емоційно–експресивному рівнях.

Таким чином, **актуальність дослідження** зумовлена необхідністю обґрунтувати можливість різних форм відтворення в перекладах іншомовного компонента у творах Артуро Переса–Реверте як однієї з ключових складових індивідуального стилю цього автора.

Наукова новизна статті пов'язана з тим, що досі іншомовний компонент як структурний елемент ідіостилю А. Переса–Реверте розглядався в перекладознавчому контексті досить побіжно.

Мета дослідження полягає у аналізі екстралінгвістичних та лінгвістичних особливостей відтворення іншомовного компонента в українських перекладах творів А. Переса–Реверте.

Предметом дослідження є розкриття ролі іншомовних вкраплень у творах А. Переса–Реверте задля їхньої правильної інтерпретації в перекладах.

Об'єктом дослідження є корпус іншомовних вкраплень у романах А. Переса–Реверте"Фламандська дошка" "Шкіра для барабана, отриманий шляхом суцільної виборки.

Багатомовність є однією з ознак широкої освіченості та значної культурної компетенції людини, адже дозволяє більше точно описувати оточуючу дійсність і повідомляти свої думки співрозмовнику, посилаючись на досвід не однієї, а декількох культур. Це пояснюється тим, що кожна мова є відображенням певної культури та бачення світу. І письменник, котрий послуговується більше, ніж у однією мовою у своїй творчості, демонструє високий, з погляду залучення культурних маркерів, рівень інтелектуального охоплення дійсності та її розуміння.

Ключовим поняттям для творчості будь–якого автора є його індивідуальний стиль, який формується з різних компонентів, в тому числі й з іноземного — шляхом включення іншомовних вкраплень у художній текст. Під іншомовними вкрапленнями розуміються слова і вирази чужою для першотвору мовою в іншомовному написанні, які вводяться автором для надання тексту автентичності, для створення колориту, атмосфери або враження начитаності чи вченості [6].

Присутність іншомовного компонента у творі дозволяє авторові більш точно реалізувати свій індивідуальний стиль та зробити текст більш цілісним з точки зору репрезентації культурних маркерів, які допомагають читачеві краще орієнтуватися у творі і глибше розуміти авторський творчий задум. Іншомовні вкраплення зазвичай присутні в мовленні персонажів твору, але автори рідко вдаються до їхнього вживання в мовленні оповідача. Це пояснюється тим, що стиль мовлення останнього має бути стилістично нейтральним, бо основна функція оповідача у творі – наративна, тим часом як іншомовний елемент у художньому тексті є фактором експресивності, стилістичного забарвлення. Важливим параметром стилістичного характеру, який відрізняє художній текст від "тексту взагалі", виступає експресивність або експресія, яка розуміється як "виражально-зображальні якості мовлення, що відрізняє його від

звичайного (або стилістично нейтрального) і надають йому образності й емоційної забарвленості" [3].

Отже, використання іншомовного елементу в художньому творі дозволяє авторові створювати необхідну експресивність, яка є одним із чинників художності.

Текст твору створюється шляхом втілення ідіостилю автора як особливої творчої манери вираження власного бачення світу. Без розуміння (бодай і підсвідомого) індивідуального стилю автора з боку читача неможливою є повноцінна комунікація між ними на культурному та естетичному рівнях, адже, як зазначає І. С. Орлова: "в ідіостилі проявляється світогляд автора і [його] знання про світ; це стиль особистості у всьому різноманітті її багаторівневих текстових проявів" [7;114]. Тобто текст автора є індикатором рівня знань автора про світ, особливим способом своєрідно й оригінально повідомити читачеві нову для нього інформацію за допомогою доступних авторові способів втілення власної творчої особистості. В цьому контексті С. І. Маніна наголошує на тому, що іншомовний компонент, який свідомо впроваджується автором у тканину твору, часто використовується в художньому тексті як важливий і дійсний стилістичний прийом, перетворюючись на характерну рису ідіостилю [5].

Як вже зазначалося, основною сферою застосування іншомовного компонента в художньому творі є мовлення персонажів. Найбільш дієвим способом створення образу персонажа є надання його мовленню таких рис, які чітко корелюють з його діями та особливостями поведінки. Отже будь–який образ персонажа в художньому творі має дві основні складові: мовлення та дії. Ці складові мають бути логічно пов'язані між собою та пояснювати одне одного, адже якщо мотивація дій персонажа буде суперечити його висловленим думкам, читач одразу це зрозуміє і буде шукати цьому пояснення, що перешкоджатиме адекватному розумінню задуму автора.

У літературних творах запозичення націлені на побудову художнього образу та відтворення індивідуальної манери. Наявність подібних одиниць у тексті підсилює ефект реалістичності, надає мовленню літературних героїв природності й особливого колориту [4; 105]. Іншомовний елемент дозволяє естетизувати образ персонажа, імпліцитно повідомити читачеві, що йдеться про людину освічену й обізнану з щонайменше декількома культурами. А як кожний персонаж створюється спільно автором та читачем, то цілісний образ персонажа–інтелектуала передбачає володіння як автором, так і читачем тими культурними референціями, які закладені в іншомовних вкрапленнях у творі, бо стилістично забарвлена запозичена лексика в справді художньому тексті завжди мотивована, що відчуває і розуміє читач [8].

Іншомовні вкраплення є також елементом інтертекстуальності, бо репрезентують не лише відмінну від питомої культуру, але й твори інших письменників або промовців. Весь лексичний корпус — в тому числі й іншомовний, — який автор використовує в своїх творах, є результатом свідомого підбору з усіх літературних джерел, які були доступні авторові, тих текстових одиниць, які видалися авторові релевантними для написання свого власного тексту. Таким чином, можна говорити, що ті елементи, які подаються в творі в оригінальному написанні без перекладу, вважаються автором такими, що найповніше відтворюють його творчу інтенцію і лише втратять в експресивності від їхнього перекладу. Це зачіпає питання авторської

прагматики. Наприклад, В. Н. Комісаров вважає, що один із прагматичних аспектів тексту пов'язаний зі способом мовного викладу, інакше кажучи вибором мови, якою викладається текст [3;105]. Підтверджує таку думку й М. Раміро Вальдеррама, зазначаючи, що "Кожен роман—це світ, і має розповідатися належною мовою"[11]. У світлі вищевикладеного, твори А. Переса–Реверте характеризуються своєю підкресленою інтелектуальністю та інтенціональною стилізацією під ту епоху, на тлі якої в них розвиваються події. Артуро Перес–Реверте є автором, який будує свій твір за логікою достовірності та відповідності дійсності, що зображується. Кожен персонаж виписується в нього не лише шляхом авторської експліцитної характеристики, але й за допомогою мовлення персонажа, його вмінням слушно і дотепно реагувати на обставини, які подекуди досить–таки динамічно змінюються як на рівні подій, так і на рівні діалогів. Наприклад, одна з персонажів роману А. Переса–Реверте Менчу дотепно висловлює свій скепсис щодо обставин за допомогою обігрування латинського виразу *in dubio pro reo:* "*In dubio pro reo*, como aseguraba el pedante de Cesar, la vieja clueca. ¿O era *in pluvio*?"п[10;23] — "*In dubio pro reo*, як напучував Сесар, ця стара квочка. Чи, може, *in pluvio*?" [1;21]. В українському перекладі цей вираз збережений в оригінальному вигляді, що можна пояснити його поширеністю в юридичній сфері, і, таким чином, читач може без жодних проблем дізнатися його значення, проконсультувавшись із словником. Проте незрозумілою є відсутність перекладу цього виразу, враховуючи, що в оригінальному тексті присутня вільна латинська форма *in pluvio*, яка не належить до виразів–кліше і відіграє прагматичну роль у тексті. Також не подається жодного коментаря до цього уривку, що ускладнює розуміння читачем авторської прагматики, від чого страждає адекватна інтерпретація цілісності образів Менчу і Сесара.

Аналогічні вільні вирази італійською мовою та латиною подаються в оригіналі та з перекладом в коментарях: "*Pietrus Husyus, insignis pictror*" [10; 32] — "П'єтрус Гусіус, видатний живописець" [1; 30], "*De viribus illustris*»п[10; 32] — «Про славетних мужів" [1; 30], "*Opera buona di mano di un chiamato Piero di Juis, pictor famoso in Fiandra*" [10; 32] — "Гарний витвір руки того, хто зветься П'єро ді Юйсом, знаменитим живописцем у Фландрії" [1; 30]. Це є слушним рішенням, бо в оригінальному творі була обрана саме іншомовна форма відтворення вищезазначених фрагментів, адже йдеться про середньовічні тексти, в яких згадується ім'я художника Пітера ван Гюйса. Такий вибір автора зумовлений бажанням надати більшої достовірності й автентичності власному тексту, і перекладач в цьому випадку доречно зберігає в перекладеному тексті оригінальну форму, пропонуючи читачеві ознайомитись з перекладом уривків у коментарях внизу сторінки.

Ще одним випадком вживання іншомовних вкраплень є власні імена історичних персонажів та їхні титули в латинському написанні в роман "Фламандська дошка": FERDINANDUS OST.D, BEATRIX BURG.OST.D, RUTGIER AR.PREUX, *Ostenburguensis Dux* [10; 30–33]. В українському перекладі вони залишені в оригінальному вигляді, з огляду на те, що з самого тексту стає зрозумілим значення латинських вкраплень: "FERDINANDUS OST.D. Йдеться про Фердинанда Алтенгоффена, герцога Остенбурзького, *Ostenburguensis Dux*"; "За логікою речей, дама біля вікна, позначена написом BEATRIX BURG.OST.D, — не інакше як Беатріса Бургундська,

дружина герцога"; "RUTGIER AR.PREUX… RUTGIER — може бути Роже, Рухеліо чи Руджеро — існує щонайменше десяток варіантів цього імені, дуже поширеного в ті часи. Однак у добу пізнього Середньовіччя слово *preux* вживали як таке собі почесне означення, навіть як іменник в сенсі "хоробрий", "лицарський". У Франції та Англії, посвячуючи когось у лицарі, до нього зверталися *soyez preux*, тобто "*будь вірним, мужнім*" [1; 27–31]. Те, що А. Перес–Реверте пропонує як філологічну загадку з метою щонайглибшого занурення читача в сюжетну канву, в українському перекладі вдало зберігається шляхом передачі власних імен та титулів в оригінальному написанні та відповідного перекладу пояснення, поданого у вихідному тексті іспанською мовою.

У перекладі роману "Фламандська дошка" подекуди відсутнє відтворення певних іншомовних елементів в оригінальному тексті. Так, наприклад, французький вираз *bien au vif*, який означає "з натури", в українському перекладі роману А. Переса–Реверта не відтворений: "En el mismo documento figura el encargo de pintar el retrato de Beatriz, que entonces era todavía prometida del duque, *bien au vif*" [10; 30] — "У тому ж документі згадується про доручення написати портрет Беатріси, яка тоді була ще нареченою герцога" [1; 29]. Хоча й вищезазначений французький вираз в цьому уривку несе радше додаткове, аніж основне, семантичне навантаження, але ж автор все ж мав певну прагматичну мету, коли вжив саме іншомовне вкраплення. На жаль, в українському перекладі ця інтенція втрачена.

«Фламандська дошка» рясніє латинізмами (21 оригінальне слововживання), що чітко вказує на тісний зв'язок актуальних подій в творі з середньовіччям, враховуючи, що в ті часи лінґва франка була саме латина. Власне, сюжетна інтрига в романі розпочинається саме із запитання латиною "*QUIS NECAVIT EQUITEM*" [10; 10] — "ХТО ВБИВ ЛИЦАРЯ?" [1; 6]. В іспанському варіанті іменник "*eques*" ("*лицар*") був відтворений як *caballero*, що співзвучно іспанській назві шахової фігури "кінь" — *caballo*. На цьому іменнику побудована гра слів між іменниками *caballo* і *caballero*, адже в запитанні про те, хто вбив лицаря є алюзія на зв'язок вбивства лицаря (*caballero*) і побитою фігурою з шахової партії на картині — конем (*caballo*) Зокрема, йдеться про те, що в Середньовіччі сучасна шахова фігура *caballo* звалася *caballer*о, а в англійській мові й досі так зветься — *knight* (лицар). В українському перекладі всі ці терміни ретельно відтворені, тому слід вести мову не лише про адекватність, але й про еквівалентність перекладу.

З шаховою термінологією пов'язане прізвище однієї з персонажів творуа — Менчу Роч. В іспанській мові існують два співзвучних слова: *rocan— скеля і roque — тура, ладдя*, і саме асоціація прізвища "Роч" з ладдею, яка англійською також співзвучно "Роч" буде *rook*, дозволяє зробити персонажам твору певні висновки щодо логіки вбивці, тобто іншомовний англійський елемент відіграє ключову роль в сюжетному розвитку твору. В українському перекладі для відтворення всіх цієї асоціації перекладач використав додаткове до англійського іноземне вкраплення – іспанське, що є досить слушним рішенням, бо автор інтенціонально вживає іншомовний елемент у цьому випадку і його слід зберегти в перекладі, а оскільки українська мова не має співзвучних відповідників іспанським лексемам *roca* і *roque,* то перекладач

був вимушений зберегти їх та додати власний коментар безпосередньо у тексті: “El apellido de Menchu era Roch, ¿verdad? Y esa palabra, lo mismo que la inglesa *rook*, puede traducirse como *roca* y además como *roque*, término con el que, en ajedrez, también se designa a la torre” [10; 308] — “Прізвище Менчу було Роч, еге ж? А це слово, так само як англійське *rook*, може тлумачитися по–іспанськи як *roca,* тобто скеля, але також і як *roque* — тура, так у шахах іноді називають ладдю” [1;d329].

Відтворюючи оригінальний твір українською мовою, перекладач також вдається до прийому транслітерації: йдеться про назву музею в Амстердамі: “Fotografías del original (Rijksmuseum de Amsterdam) permiten aventurar que…”п[10; 80] — “Фотографії оригіналу (зберігається в амстердамському Рійксмузеумі) дають підстави припускати, що…” [1; 82]. Це відома власна назва, тому використання саме українського варіанту написання є цілком доречним, адже дозволяє українському читачеві без проблем зрозуміти, про який саме музей ідеться, не звертаючись до додаткових джерел, адже назва музею не несе виключного прагматичного навантаження. Додатково варто зазначити, що більш поширеним відповідником назви музею в українському варіанті є “Рейксмузей” або просто “Державний музей”. Втім, варіант “Рійксмузеум” також подекуди зустрічається в українських текстах, що дозволяє перекладачеві вільно обирати між двома варіантами.

В іншому романі А. Переса–Реверте “Шкіра для барабана” основні персонажі належать до католицького церковного клеру і час від часу висловлюють свої думки латиною, що є досить–таки поширеним явищем в католицькому релігійному середовищі, адже латина є основною мовою католицької церкви. Відповідно, автор має на меті надати більшої достовірності власному твору та створити більш цілісні образи відповідних персонажів.

Основним прийомом відтворення таких виразів у перекладі є збереження їхньої початкової форми і зазначення українського перекладу в коментарі внизу сторінки: “*Laudeatur Jesus Christus*, Eminencia” [9;в22] — “Laudeatur Jesus Christus, Ваше високопреосвященство” (в коментарі подається варіант “Слава Ісicу Христу”) [2; 15], “*Memento mori*. Recuerda que eres mortal” [9; 35] — “Memento mori. Пам’ятай про смерть” (коментар не подається, бо в тексті сам автор далі пояснює значення латинського вислову) [2; 31], “Un trono que hoy se sotiene merced a la religión convertida en espectáculo, los viajes papales televisados y toda esa parafernalia del *Totus tuus*” [9; 40] — “Трон, котрий сьогодні тримається на релігії, перетворений на видовище — усі ці папські поїздки, телевізійні шоу, Totus tuus” (в коментарі подається переклад “Увесь твій” і пояснення “слова з гімну посвяти Пресвятій Богородиці, написані на гербі Івана Павла II”) [2; 37], “Hasta entonces, y sólo para cuestiones de trabajo, ya sabe que tiene mi absolución general, *sub conditione*” [9; 44] — “А доти — щоправда, тільки у тому, що стосується роботи, — я даю вам повне розгрішення” (латинський вислів не відтворений у перекладі, коментар не подається) [2; 42] “*Galia est omnia divisa in pártibus infidélibus*” [9; 73] — “Galia est omnia divisa in pártibus infidélibus” (у тексті подається коментар “Беззмістовний набір латинських слів”, що може пояснюватися як бажанням персонажа дона Ібрагіма похизуватися своїми буцімто глибокими знаннями з латини, які не підкріплені реальним володінням цією мовою. Або ж перекладач не зумів знайти відповідний вираз українською мовою. Менше з тим, дон Ібрагім пояснює сенс сказаних ним слів, тому читацьке сприйняття твору

від вищезазначених факторів не страждає, хоча гумористичний ефект загублений, але виправдано, адже він побудований на хибному цитуванні Юлія Цезаря з перекрученням сенсу вислову та заміні деяких лексем на інші, що читач може зрозуміти, лише або володіючи латиною, або з'ясувавши значення вихідної фрази Цезаря в енциклопедії; задля збереження гумористичного ефекту в перекладі ми пропонуємо такий український варіант Ібрагімової фрази: *"Галія вся поділена на відмінно невіруючі частини"*) [2; 76], "Son otros que dicen *ibi ad crucem*" [9; 85] — "a *ibi ad crucem* кажуть інші" (в коментарі пропонується переклад "Іди на хрест" і пояснюється, що це "стандартна форма вироку в Давньому Римі") [2; 91], "*Roma locuta causa finita*" [9; 121] — "Roma locuta causa finita" (подається переклад в коментарі "Рим сказав, справуазакрито") [2;a134].

Як бачимо, перекладач вміло відтворює латинізми та латинські вислови, переносячи переклад у коментар внизу сторінки, не позбавляючи читача задоволення самому оцінити багатство оригінальної форми, зберігаючи її в авторському написанні в перекладеному тексті. Зберігається як прагматика твору, так і авторська творча інтенція та задум. Відповідно, комунікація між автором і читачем забезпечується в українському перекладі нааналежномуарівні.

Отже, проаналізувавши логіку використання іншомовного елементу в оригінальному творі та його відтворення в українському перекладі, можна дійти висновку про те, що він є носієм функції експресивності і стилізації в творах А. Переса–Реверте та дозволяє автору більш повно розкрити образи персонажів через присутність в їхньому мовленні іншомовних вкраплень. Останні, окрім всього, ще й забезпечують інтертекстуальність творів Артуро Переса–Реверте шляхом використання спільного латинського літературного джерела, яке дозволяє багатьом творам західноєвропейської літератури мати спільні риси не лише в тематичному та ідейному, але й суто лінгвістичному плані, і включення творів А. Переса–Реверте в цей широкий культурний контекст досягається, зокрема, і завдяки використанню цим автором іншомовних вкраплень у своїх творах. Тому важливим стає питання адекватного відтворення іншомовного компонента в перекладі. В результаті здійсненого аналізу українських перекладів вибраних творів Артуро Переса–Реверте ми дослідили різні перекладацькі стратегії і дійшли висновку, що в українських перекладах існує тенденція до збереження оригінальної форми іншомовного компонента із подачею перекладацького коментаря або перекладу в зносках, хоча іноді перекладачі вдаються й до повноцінного перекладу в рамках перекладного тексту твору. Обидві стратегії є цілком виправданими та прийнятними, адже націлені на якнайточніше відтворення авторської творчої інтенції у творі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Перес–Реверте, Артуро* Фламандська дошка: роман; пер. з ісп. С. Ю. Борщевського. — Харків; Фоліо, 2012. — 442 с. — (Карта світу).
2. *Перес–Реверте, Артуро* Шкіра для барабана: роман; пер. з ісп. О. Є. Леська. — Харків; Фоліо, 2012. — 606 с. — (Карта світу).
3. *Комиссаров В. Н.* Лингвистика перевода. М.: ЛКИ, 2007. — 176 с.
4. *Лапінська О. М.* Англіцизми в мові персонажів сучасної української літератури./ Ученые записки Таврического национального университета им.

В. И. Вернадского.— Серия «Филология. Социальные коммуникации».— Том 25 (64) № 1.— Ч. 1.— С.102-106
22. *Манина С. И.* Прагматические функции иноязычных вкраплений. *[Електроннийпресурс]*.пРежимпдоступу: http://cyberleninka.ru/article/n/pragmaticheskie-funktsii-inoyazychnyh-vkrapleniy (дата звернення: 02.10.14).
23. *Немонежная В. Ю.* Иноязычные вкрапления в художественном тексте как переводческая проблема: На материале русских переводов произведений А. Конан Дойла на историческую тематику. *[Електронний ресурс]*. Режим доступу:пhttp://www.dissercat.com/content/inoyazychnye-vkrapleniya-v-khudozhestvennom-tekste-kak-perevodcheskaya-problema-na-materiale (дата звернення: 03.10.2014).
24. *Орлова І. С.* Відтворення гіпалаги у перекладах творів Х. Л. Борхеса./ К.: ВПЦ "Київський університет", 2013.— Мовні і концептуальні картини світу.— Вип. 46.— Ч. 3.— С.113–122
25. *Ремнёва М. Л.* Лингвокультурологический тезаурус "Гуманитарная Россия". Иноязычные вкрапления. *[Електронний ресурс]*. Режим доступу: http://www.philol.msu.ru/~tezaurus/library.php?view=c&course=3&raz=4&pod=4 (дата звернення: 02.10.14).
26. *Pérez–Reverte, A*. La piel del tambor. Debolsillo. Random House Mondadori, S. A. Barcelona: Debolsillo. Random House, 2012.
27. *Pérez–Reverte*, A. La tabla de flandes. Mondadori, S. A. Barcelona: Debolsillo. Random House, 2013.
28. *Ramiro Valderrama, Manuel*. Los retos de lectura y traducción del texto plurilectalmente marcado *La Reina del Sur*, de Pérez–Reverte. *[Електронний ресурс]*. Режим доступу: http://es.slideshare.net/manuelramirovalderrama/los-retos-de-lп (дата звернення: 04.10.2014).

Стаття надійшла до редакції: 16.10.2014 р.

Сыровец А. Ю., магистрант,
Институт филологии КНУ им. Т. Шевченко, г. Киев

ВОСПРОИЗВЕДЕНИЕ ИНОЯЗЫЧНОГО КОМПОНЕНТА В УКРАИНСКИХ ПЕРЕВОДАХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ А. ПЕРЕСА-РЕВЕРТЕ

В статье рассматривается такое средство стилизации и построения образов персонажей в художественном тексте, как присутствие иноязычного компонента (вкрапления). Анализируются особенности воспроизведения этого компонента в переводах призведений А. Переса-Реверте. Исследуется взаимосвязь иноязычного компонента с прагматическими характеристиками текста и воздействием на коммуникацию между автором и читателем.

Ключевые слова*: индивидуальный стиль, образ персонажа, стилизация, экспрессивность, художественный текст, иноязычный компонент, переводческий комментарий, транслитерация.*

Syrovets A. Y., Master's Student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

REPRODUCTION OF THE FOREIGN LANGUAGE COMPONENT IN THE UKRANIAN TRANSLATIONS OF A. PÉREZ–REVERTE WORKS

The article deals with the peculiar stylistic phenomenon of foreign language components in a literary text. The author analyzes specifity of this component reproduction in translations of A. Pérez–Reverte's works. The study examines a correlation between the foreign language component, pragmatic characteristics of the text and its influence on the communication between an author and a reader.

Keywords: *individual style, characterization, stylization, expressivity, literary text, foreign language component, , translator's comment, transliteration.*

УДК 81'367:81'42=161.2

Ситар Г. В., к. філол. н., доц.,
Донецький національний університет (м. Вінниця)

ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ РЕЧЕНЬ У МОВЛЕННІ

Статтю присвячено аналізу фразеологізованих речень у комунікативно-прагматичному аспекті. Запропоновано класифікацію функцій, виконуваних висловленнями, побудованими за фразеологізованими моделями. Наголошено на поліфункційності як характерній прагматичній властивості висловлень цього типу.

Ключові слова: *висловлення, комунікація, модель речення, прагматика, функція, синтаксичний фразеологізм, українська мова, фразеологізоване речення.*

У сучасних синтаксичних студіях увага дослідників сконцентрована не тільки на будові синтаксичних одиниць та семантиці, яку вони передають, але й на їхньому комунікативному призначенні, закономірностях вживання у мовленнєвих актах різних типів.

Фразеологізовані речення (або синтаксичні фразеологізми, фразеосхеми) як особливий тип речення, у якому фіксовано розташовані постійний і змінний компоненти пов'язані ідіоматично, граматичні зв'язки і прямі лексичні значення слів послаблені [1; 2; 6; 15; 20 та ін.], є втіленням взаємопроникнення двох мовних ярусів – синтаксису і фразеології: *Оце так день! Чим не чоловік! Що за дитина! Учитель є учитель. Хлопець як хлопець. Яке там дозволили! Відмовила так відмовила* (докладно про ознаки та статус синтаксичних фразеологізмів у системі фразеологічних одиниць див. у праці [17]).

На сьогодні в україністиці відомі ґрунтовні праці, присвячені аналізу особливостей структури й семантики фразеологізованих речень в українській мові [10; 11],

проте у прагматичному аспекті вони досі залишаються не вивченими. Сучасні вітчизняні та зарубіжні лінгвісти (Ф. Бацевич, І. Вихованець, М. Всеволодова, А. Загнітко, О. Падучева та ін.) обґрунтували положення про виняткову важливість дослідження прагматичної площини речення-висловлення. Зокрема, А. Загнітко стверджує, що «… володіння мовою передбачає не тільки уміння конструювати речення (мовна компетенція), але й уміння правильно використовувати речення в мовленнєвих актах для досягнення відповідного комунікативно-функціонального ефекту та результату (комунікативна компетенція)» [7: 122]. Усе це мотивує актуальність обраної теми дослідження.

Прагматичний потенціал синтаксичних фразеологізмів охоплює низку особливостей їхнього вживання у процесі спілкування, серед яких основними вважаємо такі:

1) функції синтаксичного фразеологізму (комунікативне призначення фразеологізованого речення);

2) прагматичний статус мовця (тип відношення мовця до ситуації, тип відношення мовця до адресата);

3) прагматичний статус адресата (тип адресата – тип відношення адресата до ситуації, тип відношення адресата до мовця);

4) тип прагматичного зв'язку з іншими репліками в діалозі.

Мета статті – виділити функції фразеологізованих моделей речень, які вони реалізують у мовленні. Поставлена мета передбачає досягнення таких завдань:

1) визначити термін «функція мовної одиниці»;

2) проаналізувати погляди дослідників на призначення фразеологізованих речень;

3) укласти перелік функцій висловлень, побудованих за фразеологізованими моделями, у процесі спілкування на підставі аналізу 3000 прикладів, дібраних з текстів української художньої літератури, періодичних видань та україномовних інтернет-ресурсів.

У широкому розумінні «Функція (лат. *functio* – виконання) – роль (призначення, уживання) мови в людському суспільстві або якої-небудь одиниці в системі мови, визначувана залежністю, співвідношенням з іншими одиницями; завдання тієї чи тієї мовної одиниці, мовної форми (мовного знака); роль мовної одиниці, що реалізується нею при використанні в мовленні» [8: 111]. Термін «функція мовної одиниці» розуміємо як призначення мовної одиниці, її використання з певною метою у процесі спілкування. О. Селіванова наголошує на перспективності ситуаційно-комунікативного аспекту аналізу функцій мовних одиниць, під яким розуміє «встановлення призначення мовних одиниць у певних категорійних ситуаціях і комунікативному акті» [16: 648].

Фразеологізовані речення, на відміну від традиційних, тобто нефразеологізованих, не позначають певну ситуацію об'єктивної дійсності, вони виражають ставлення мовця до відповідної реалії або ситуації. У силу цього більшість лінгвістів визначає як комунікативне призначення синтаксичного фразеологізму не інформування адресата, а оцінку ситуації, відношення мовця до неї [1; 6 та ін.]. А. Величко пояснює це положення на прикладі аналізу російських фразеологізованих речень *Ох уж эти мне мальчишки!* та *Где девочке все это запомнить!* Перше речення «нічого не повідомляє про дії хлопців, а тільки виражає негативне ставлення до їхніх дій», друге – «не вказує, хто і що пропонує дівчинці для запам'ятовування, а тільки оцінює в модальному

плані, як неможливу ситуацію, у якій перебуває (або може опинитися) ця дитина» [4: 84]. У цьому розрізі цілком обґрунтованою видається думка Т. Водоватової: «Не кожне висловлення, що має форму граматичного речення і логічного судження, несе в собі повідомлення. Існують висловлення, які самі по собі неінформативні, але у взаємодії з контекстом, мовленнєвою ситуацією і фоновими знаннями вони беруть участь у передачі повідомлення» [5: 6]. На позначення таких одиниць дослідниця вживає термін «неінформативні висловлення», до їх складу як первинний та основний підклас зараховує фразеологізовані тавтологічні моделі речень (рос. *А есть А* та різновиди цієї моделі).

В. Мелікян та його учні стверджують, що фразеологізовані речення (лінгвісти вживають термін Д. Шмельова «фразеосхеми») є ефективним засобом експресивного синтаксису, за допомогою якого мовець прагне досягти потрібного впливу на адресата [12; 14 та ін.]. На думку Т. Крапотіної, фразеологізовані стійкі звороти тавтологічного типу вживаються переважно в художніх текстах і виконують у них «функцію експресії змісту тексту» [9: 16]. За А. Величко, основною функцією синтаксичних фразеологізмів є фатична [4: 84].

Аналіз зібраного фактичного матеріалу засвідчує, що у комунікації значна частина українських фразеологізованих речень вживається саме з фатичною функцією, що може набувати різних виявів: контактовстановлення, підтримки або завершення контакту. За нашими спостереженнями, вона є регулярною для моделей *Чим не* N_1 Cop_f, *Що за* N_1 Cop_f, *Оце так* N_1 Cop_f та ін.: *У Львові втретє за цю зиму застосовують зброю.* ***Чим не Чикаго?*** (Високий замок. – 01.03.2008); ***Що за сільрада без інтернет-сторінки!?*** *До 1 травня цього року місцеві органи влади повинні створити власні веб-сайти* (Високий замок. – 01.02.2006). Обидва фразеологізовані речення використані у заголовках статей, їх основним комунікативним призначенням є контактовстановлення. Важливим видається той факт, що у всіх проаналізованих прикладах фатична функція реалізована у поєднанні з іншими, у наведених прикладах – з експресивною функцією.

Водночас речення, побудовані за зразками N_1 *як* N_1 Cop_f та N_1 *є* N_1 Cop_f, реалізують фатичну функцію порівняно рідко [18]: *Життя як життя* (Володимир Дрозд. Життя як життя) (назва повісті).

М. Хохліна виділяє три прагматичні функції фразеологічних речень (у термінології дослідниці – «синтаксичних ідіом») у процесі спілкування: функцію емоційної оцінки, функцію раціональної оцінки та функцію ствердження / заперечення [19: 7]. Видається, що в цьому разі мова йде не стільки про комунікативне призначення відповідних речень, скільки про їхню семантику, а фразеологізовані речення зі значенням оцінки та зі значенням ствердження / заперечення є найбільш продуктивними семантичними групами (див. семантичну класифікацію фразеологізованих речень, запропоновану на матеріалі російської мови А. Величко [2; 3]). М. Хохліна виокремлює також фатичні фразеологічні речення як окремий прагматичний тип [19: 15-16].

У питанні диференціації комунікативних функцій фразеологізованих речень спираємось на класифікацію функцій неінформативних речень Т. Водоватової, яка розмежовує дві основні групи функцій: 1) когнітивні: а) аргументативна (корекційна й

апелятивна); б) генералізаційна; 2) аксіологічні: а) естетична (окремий різновид – декоративна); б) рекреаційна (сміхова й ігрова) [5: 23-26].

Здійснений аналіз фактичного матеріалу дає змогу стверджувати, що більшість наведених функцій властиві й для українських фразеологізованих висловлень, виділити ще три регулярні функції – експресивну, фатичну та маніпулятивну, а також визначити поліфункційність як характерну прагматичну ознаку фразеологізованих синтаксичних одиниць. У мовленні вони переважно виконують кілька функцій одночасно, хоча одна з них може домінувати:

1) експресивна функція втілює здатність синтаксичного фразеологізму передавати суб'єктивне відношення мовця до змісту повідомлення або до будь-якого учасника спілкування:

Павло нікого не слухав, а крутив за держак, і бугай ходив навколо нього пританцьовуючи. Зробивши кілька таких кругів, він цілковито присмирнів, і Павло спокійно відвів його до волярні.

– Що за чоловік? – запитав Дорош, не приховуючи свого захоплення.

– Наш, троянівський, – пояснив Кузь.

– ***Ну й сила ж у нього!..***

– Еге, сила в нього є. Бог, він так і робить: силу дасть, а розум відбере.

– Зате в тебе його до бісового батька і весь на язиці, – сердито сказав якийсь чоловік і пішов двором (Григорій Тютюнник. Вир) (модель *Ну і/й* N_1 Cop_f передає параметричне значення, нашароване на позитивне аксіологічне значення, пор. нефразеологізоване речення *Він має велику силу*; саме у зіставленні з синонімічними традиційними реченнями яскраво виявляється значний експресивний потенціал та комунікативна дієвість відповідних фразеологізованих речень та посилений вплив на адресата повідомлення):

«Мабуть, дізнався таємницю і хочеш її передати комусь? Га? Не чую відповіді!»

Бурдик мовчав.

«А, може, ти ображаєшся на людей, бо ніхто не розуміє тебе?»

Бурдик не відповів.

«Ну й дарма! – щиро зітхнула Боровадянка. – Не можна так. Не маєш права. Бо хто ти такий, щоб від когось чогось вимагати?! Краще скажи мені: ти знайшов секрет чи не знайшов? Поділися хоча б зі мною. Бо пропаде ж!»

Бурдик втупився у свої книжки.

«Не хочеш – не треба. Бо я його й без тебе знаю. Дихання! ***Теж мені – таємниця!*** *Та нам про це й до тебе тисячі разів говорено було! Й такими мудрецями, в таких барвах, і з такими подробицями!..»* (Володимир Діброва. Бурдик) (фразеологізоване речення, побудоване за моделлю *Теж мені* N_1 Cop_f, передає значення заперечення, пор.: *Це не таємниця*);

2) фатична функція, яка може набувати різних виявів:

а) контактовстановлення – ця функція «спрямована на встановлення мовленнєвого контакту між відправником та одержувачем повідомлення, але не заради самого контакту […], а для здійснення певного впливу (відповідно з конкретними завданнями цього різновиду комунікації) на адресата мовлення з метою досягнення

максимального ефекту спілкування» [13: 68]: ***Оце так «гол»!*** *Деметрадзе сидітиме шість років* (Високий замок. – 25.03.2011); ***Що за День незалежності без Махна?!*** (Високий замок. – 14.08.2006) (заголовки статей);

б) підтримки контакту, що яскраво реалізовано в діалогічному мовленні:

– Алхімік і чорнокнижник ще й досі не спить? – в темряві несподівано легко задзвонив мелодійний голос, і до Григорія Стратоновича непомітно підійшла невисока тендітна жінка. Сумовита посмішка тремтіла на пошерхлих пелюстках її напіврозкритих уст.

Учитель од несподіванки здригнувся, рука, за звичкою, сама потягнулась до автомата. Він одразу ж одсмикнув її, поглянув на жінку і засміявся:

– Ну й налякала, ти мене, Степанидо!.. Саме чомусь партизанська минувшина згадалась.

– Дивно було б, якби ти про щось інше думав. Ну, чого посміхаєшся і мружишся?

– На світило завжди доводиться мружитись, – засміявся Григорій Стратонович. – Та й чудуюсь із голосу твого: як дзвенів у дитинстві дзвоником, так і досі дзвенить – не переводиться срібло в ньому.

*– **Яке вже там срібло**, – в опущених куточках її заокруглених уст ворухнулась печаль.*

– Чисте! – переконано сказав Григорій Стратонович. – А ти чого не відпочиваєш?

– Не спиться, брате, перед дорогою. Та й молодість встала-ворухнулась перед очима, – промовила з насмішкою до себе. – Пройшлася ж оце селом, і все-усе згадалось, що промайнуло навіки. Тут же я зустріла свою вісімнадцяту весну. Які сади, які оселі стояли тоді... (Михайло Стельмах. Правда і кривда);

в) завершення контакту (у зібраному фактичному матеріалі цей різновид реалізований найрідше): *Свого часу ці леткі речовини стали застосовуватися у тваринництві при паруванні худоби. Питання про людські феромони залишалося відкритим до середини 80-х років, коли американські та французькі вчені зуміли виділити чистий андростенон і андростенол. Виявилося, що сексуальні екстракти андростенолу універсальні – діють на чоловіків і жінок, отримуючи своє застосування не лише в сексуальній сфері. Сьогодні духи з феромонами продаються в усьому світі. Їх охоче купують заповзятливі бізнесмени, власники різноманітних підприємств у сфері послуг тощо, і справи в них дійсно йдуть краще: клієнт стає більш покладливим. Андростенон же – есенція чоловічої агресивності. Жінок він притягує, а чоловіків відштовхує. Для разової дози вистачає однієї десятої мілілітра. Тож флакончик у 15 мілілітрів можна розтягнути на 150 «заманювань», а коштує він приблизно 25–30 доларів.* Чим не подарунок ***до дня святого Валентина?*** (Дзеркало тижня. – 17 – 23.02.2001 (№ 7 (331)) (фразеологізоване речення є останнім у тексті статті);

3) коректувальна функція втілена у її заперечному варіанті, за якого мовець використовує фразеологізовану конструкцію як заперечення думки співрозмовника:

Вони їли якийсь час мовчки.

– Чудовий хліб, – сказав він.

*– **Хліб як хліб**, – відказала Ванда.*

– Е, не кажи, – відповів палко. – Вік такого не їв!

І справді їв якось по-новому. Ванда те мимоволі відзначила, може, трохи й пожадно (Валерій Шевчук. Білецькі) [=Не чудовий, а звичайний хліб] (речення, побудоване за моделлю N_1 Cop_f *як* N_1, має оцінне значення – звичайності, відповідності реалії уявленням мовця про неї, у цьому ж діалозі вживається як заперечення думки співрозмоника);

Кайдаш прийшов додому. Ввійшов він у двір, дивиться в той куток, де росли густі колючки, аж там замість колючок ростуть маленькі чортики з ріжками, схожими на цвяхи. Кайдаш махнув косою, і йому здалося, що ті чортики полягли покосами та тільки ніжками дригають. Він викосив усі колючки, коли гляне за двір, аж і там, замість кропиви та лопуху, ростуть чортики. Кайдаш давай косити кропиву. З хати повиходили сини й невістки. Карпо гукнув до батька:

– Що ви, тату, робите? Чи вам діла нема, що ви косите на вулиці кропиву?

– Еге, кропиву! ***Добра кропива!*** *Хіба ти не бачиш, скільки наросло тих чортів, бий їх сила Божа! Ось я вас, проклятих, усіх викошу!* (Іван Нечуй-Левицький. Кайдашева сім'я) [=Це не кропива] (нефразеологізовані речення, побудовані за моделлю *Добрий* Cop_f N_1, залежно від контексту та ситуації спілкування передають позитивне або негативне оцінне значення; омонімічні фразеологізовані речення вживаються із функцією заперечення думки співрозмовника);

4) аргументативна функція, типово реалізована в суперечках та обговореннях, у яких синтаксичний фразеологізм входить до складу висловлення-доказу правильності думки / дії мовця:

Книжки валялись на постелі й на подушках; одна подушка валялась на землі.

– Не зачіпай лишень там нічого! Я не раз просив тебе, щоб ти не перекидала моїх паперів.

– ***Як же не зачіпать****, коли тут гидко глянуть.*

– Нехай буде гидко, що тобі до того! І не прибирай там, і не зачіпай! Ото яка чепуруха вдалась (Іван Нечуй-Левицький. Хмари);

5) маніпулятивна функція – фразеологізоване речення може вживатися з метою заплутати співрозмовника, ввести його в оману (перший приклад) та навіть позбутися (другий приклад): *Привітавшись, я мовив: «Ходіть до хати, дівчата, я – зараз». І продовжував розказувати екс-депутатові про сільські хати і ціни на них. Проте екс-депутата уже не цікавили хати. Він жадібно пас очима вродливиць, що чеберяли довгою стежкою через сад до мого гнізда у підніжжі гори. Очі політика свідчили, що його сексуальна фантазія геть пустилася берега:*

– А що це за дівки?

І тут я вирішив відплатити за тиражування брехонь про президентські долари:

– ***Дівчата як дівчата****. Із фірми знайомств для заможних панів. Бачиш, який басурм'яга їх охороняє... – я кивнув у бік шофера, що незворушно возсідав за кермом розкішного лімузина. – Щонеділі привозить мені живий товар із самого Києва. А ви запитуєте про гроші, одержані за статтю про Президента. По триста доларів за візит плачу...* (Володимир Дрозд. Усе – про секс);

– Прибув я! – подає голос з-за дверей страховище.

– І я прибув, – відповідає зсередини гість.

– Звідки прибув?

– З-за моря.

– Чим прибув?

– Кульгавого комара осідлав, на нього сів і прилетів.

– То, мабуть, море було маленьке?

*– **Яке маленьке** – орел летить – не перелетить!*

– Тоді то орленя, а не орел!

*– **Яке там орленя** – коли крило розпускає, ціле місто закриває!*

– Тоді, мабуть, місто замаленьке?

*– **Яке там маленьке** – заєць біг, не перебіг!*

– Тоді, мабуть, не заєць, а зайченя!

– Яке там зайченя – *з його шкіри пошиєш кожух, шапку, обуванку, та й ще лишиться!*

– Тоді, мабуть, не людині, а люденяті!

*– **Яке там люденя** – півень при нозі заспіває, до вуха не долітає!*

– Тоді, мабуть, він глухий!

*– **Яке там глухий** – в горах сарна траву скубне, почує!*

Затуркане такою мовою страховище здогадалося, що в хаті якась сила є, хтось мудрий, сміливий, дужий, та знає, що йому далі казати. А тоді потихеньку задки-задки та навтіки! (Про рибину, що вміла говорити. Вірменська народна казка. Переклад з вірменської О. Божка);

6) генералізаційна функція характерна для «сентенцій (прислів'їв, «крилатих слів», афоризмів і под.), які у своїй асертивній частині виражають певну загальновідому істину, «загальне місце»» [5: 24]:

– Та найтемніший правитель М'янми не обрав би собі такого наступника! – обурюється дружина. – І якби хоч одна судимість, а то ж дві!

– Якось негуманно випоминати людині гріхи юності, – зауважив я.

*– А хто б йому випоминав, якби він не перся у президенти? – вибухнула вона. – Та ради Бога. Може, він золотий чоловік. Може, хороший господарник. **Але закон є закон**. Читай додатки до Конституції. Двічі судимий президентом бути не може* (Ліна Костенко. Записки українського самашедшого);

*Заради справедливості слід зазначити, що «Укртелеком», звичайно, не один такий − **бізнес є бізнес**, і кожен виживає, як уміє* (Forbes Україна. – 4.08.2014);

7) ігрова функція, що передбачає виникнення гри слів, зокрема, як наслідку взаємодії прямого і конотативного значень лексеми або різних значень багатозначного слова: ***Порох є Порох!*** [= Порошенко є Порошенко] *Бізнес є бізнес!*) (Коментар до листівки, 25.04.2014: http://uainfo.org/blogosphere/obshestvo/313535-.html); ***Оце так чоловіче достоїнство!*** *На чемпіонаті вусанів та бороданів журі оцінювало і довжину, і форму* (Високий замок. – 06.10.2010);

8) декоративна функція, яка полягає у «прикрашанні» мовлення за рахунок введення фразеологізованої одиниці: … ***павучок він і в Африці павучок*** (Олександр Вільчинський. Дерева на дахах).

Виділені функції переважно не є закріпленими за певними моделями речень, водночас є функції, що чітко співвідносяться з окремими моделями. Зокрема, генералізаційну функцію типово реалізують висловлення, побудовані за моделлю $N_1 є N_1 Cop_f$.

Отже, спектр функцій, виконуваних у процесі спілкування висловленнями, побудованими за фразеологізованими моделями, виявився досить ємним, він охоплює вісім функцій. Показово, що комунікативне призначення синтаксичних фразеологізмів не обмежується оцінкою реалії або ситуації, оскільки серед виділених функцій аксіологічними є тільки три (експресивна, ігрова й декоративна), до когнітивних належать чотири (заперечна, аргументативна, маніпулятивна й генералізаційна), а фатична функція посідає окреме місце. Більшість фразеологізованих висловлень є поліфункційними, що підвищує їхнє комунікативне навантаження та забезпечує потрібний мовцеві вплив на адресата.

Подальший етап дослідження передбачає з'ясування інших прагматичних властивостей фразеологізованих речень, зокрема, прагматичного статусу адресанта та адресата повідомлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балобанова Л. А.* Семантико-прагматический потенциал синтаксических фразеологизмов и их лексикографическое представление в словаре учебного типа : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (русский язык как иностранный) / Московский гос. ун-т имени М. В. Ломоносова. – М., 2004. – 28 с.
2. *Величко А. В.* Синтаксическая фразеология для русских и иностранцев : Учебное пособие / А. В. Величко. – М. : Изд-во МГУ, 1996. – 96 с.
3. *Величко А. В.* Фразеологизированные структуры русского предложения / А. В. Величко // Книга о грамматике: Русский язык как иностранный : Учеб. пособие / Под ред. А. В. Величко. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – С. 37 – 54.
4. *Величко А. В.* Фразеологизированные структуры предложения как средство общения. Когнитивный и социокультурный аспекты / А. В. Величко // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Ред. кол. М. Л. Ремнёва, Е. Л. Бархударова, А. И. Изотов, В. В. Красных, Ф. И. Панков. – М. : МАКС Пресс, 2013. – Вып. 47. – С. 83 – 90.
5. *Водоватова Т. Е.* Инференциальный смысл высказываний с пониженной и повышенной информационной емкостью : автореф. дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / Волгоградский гос. пед. ун-т. – Волгоград, 2007. – 41 с.
6. *Всеволодова М. В., Лим Су Ён.* Принципы лингвистического описания синтаксических фразеологизмов: На материале синтаксических фразеологизмов со значением оценки / М. В. Всеволодова, Ён Лим Су. – М. : МАКС Пресс, 2002. – 164 с.
7. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови: Синтаксис : Монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
8. *Загнітко А. П.* Словник сучасної лінгвістики. Поняття і терміни : У 4-х томах / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – Том 4. – 388 с.

9. *Крапотина Т. Г.* Фразеологизация синтаксических связей в устойчивых сочетаниях тавтологического типа : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 – русский язык / Московский пед. ун-т. – М., 1996. – 16 с.
10. *Личук М. І.* Ступені фразеологізації речень : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 – українська мова / НАН України; Інститут української мови. – К., 2001. – 16 с.
11. *Личук М. І., Шинкарук В. Д.* Ступені фразеологізації речень / М. І. Личук, В. Д. Шинкарук / Чернівецький нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2001. – 136 с.
12. *Меликян В. Ю.* Современный русский язык. Синтаксис нечленимого предложения : Учебное пособие / В. Ю. Меликян. – Ростов-на-Дону : Изд-во РГПУ, 2004. – 288 с.
13. *Нистратова С. Л.* Контактоустанавливающая функция языка и сферы ее проявления / С. Л. Нистратова // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей / Отв. ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. – М. : МАКС Пресс, 2001. – Вып. 20. – С. 63 – 68.
14. *Посиделова В. В.* Системно-речевые характеристики фразеосинтаксических схем с опорным компонентом-частицей : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19, 10.02.01 – теория языка, русский язык / Педагогический институт ФГОУ ВПО «Южный федеральный университет». – Ростов-на-Дону, 2008. – 22 с.
15. *Русская грамматика* : В 2-х т. – Т. 2. Синтаксис / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Наука, 1980. – 709 с.
16. *Селіванова Олена*. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля К, 2006. – 716 с.
17. *Ситар Г. В.* Статус синтаксичних фразеологізмів у системі фразеологічних одиниць / Г. В. Ситар // Вісник Донецького національного університету. Серія Б. Гуманітарні науки. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – № 2. – С. 66 – 74.
18. *Ситар Ганна.* Фразеологізовані речення, побудовані за моделлю N_1 *як* N_1 Cop_f: структура, семантика й прагматика / Г. Ситар // Мовний простір граматики : актуальні студії : зб. наук. праць / Донецький нац. ун-т; наук. ред. М. О. Вінтонів. – Донецьк : ДонНУ, 2014. – На честь 60-річчя член-кореспондента НАН України Анатолія Загнітка. – С. 194 – 202.
19. *Хохлина М. Л.* Синтаксическая идиоматика русского языка в лингвопрагматическом аспекте : На материале устойчивых моделей простого предложения : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Волгогр. гос. пед. ун-т. – Астрахань, 2006. – 23 с.
20. *Шмелёв Д. Н.* Синтаксическая членимость высказывания в современном русском языке / Д. Н. Шмелёв. – М. : URSS, 2006. – 148 с.

Стаття надійшла до редакції 25 вересня 2014 р.

Ситарь А. В., к. філол. н., доц.,
Донецкий национальный університет, г. Винница

ФУНКЦИИ ФРАЗЕОЛОГИЗИРОВАННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В РЕЧИ

Статья посвящена анализу фразеологизированных предложений в коммуникативно-прагматическом аспекте. Предложена классификация функций, реализованных высказываниями, построенными по фразеологизированным моделям. Акцентирована полифункциональность как характерное прагматическое свойство высказываний данного типа.

Ключевые слова: *выказывание, коммуникация, модель предложения, прагматика, функция, синтаксический фразеологизм, украинский язык, фразеологизированное предложение.*

Sytar G. V., Cand. of Phil., Associate Professor
Donetsk National University, Vynnytsa

FUNCTIONS OF IDIOMATIC SENTENCES IN SPEECH

The paper is devoted to the analysis of sentences with phraseological structures in communicative and pragmatic dimensions. The classification of functions of expressions built after the models with phraseological structures was offered. There was emphasized on the multifunctionality as a characteristic pragmatic feature of these expressions.

Keywords: *expression, communication, model of sentence, pragmatics, function, syntactic idiom, Ukrainian language, sentence with phraseological structure.*

УДК 81-115’373.46=161.2=163.2

Сірук О. Б., *к.філол.н., докторант,*
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ
Держанський І. О., доктор, доцент,
Болгарська академія наук

ЗАЯЧІ НАЗВИ В БОЛГАРСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ БОТАНІЦІ

У статті подано порівняльний аналіз болгарських і українських народних фітонімів із компонентом “заячий” в контексті зіставного дослідження образу зайця в мовній свідомості носіїв болгарської й української мов.

Ключові слова: *фітонім, народна ботанічна номенклатура, мовна картина світу, зооморфна метафора, образ зайця, болгарська мова, українська мова.*

1. Народні фітоніми як об'єкт міжмовного порівняння. Народні назви рослин, або народні фітоніми — це цікавий і потужний, але все ще недостатньо досліджений шар лексики як у болгарській, так і в українській мовах. Відображаючи давні знання людини про рослинний світ, народні фітоніми фіксують особливості образного мислення народу, тож вони є важливим матеріалом для аналізу специфіки національної мовної картини світу. Етнокультурна специфіка народних назв рослин обумовлює підвищену цікавість до їх зіставного вивчення.

Збирання і опрацювання українських народних фітонімів та перші спроби формування на їхній основі наукової термінології для потреб шкільництва розпочалися в середині XIX ст. в Галичині, а фундатором української ботанічної номенклатури й термінології вважається видатний львівський філолог і природознавець І. Верхратський, який уперше відзначив семантичну глибину та синонімічну різноманітність українських фітонімів, вказавши, що для формування вітчизняної терміносистеми немає потреби широко використовувати іншомовні запозичення [18]. У центральних та східних регіонах України аж до початку XX ст. праця в цьому напрямку обмежувалася етнографічними дослідженнями (з-поміж яких варто відзначити "Опытъ словаря народныхъ названій растеній Юго-западнаго края" О. Роговича [14] та "Списокъ растеній съ народ. назв. доставленныхъ М. Ф. Семеренкомъ" Ф. Волкова [3]), оскільки в Російській імперії, на відміну від Австро-Угорської, українська освіта й наука були заборонені. Тож назви рослин займають чимало місця у загальномовних українських словниках кінця XIX — початку XX ст., зокрема у фундаментальному "Словарі української мови" Б. Грінченка [17], матеріали якого широко використовуються в нашому дослідженні. Розквіт термінологічної роботи та системне накопичення відповідного етноботанічного матеріалу припадають на час української незалежності 1917-20 рр. і так званої "українізації" 1920-х рр., коли у складі Інституту української наукової мови Українській Академії Наук працювала створена 1917 року ботанічна підкомісія (секція) термінологічної комісії, яку очолював О. Яната [18]. Результат роботи секції — "Словник ботанічної номенклатури" (1928) — став визначним надбанням української ботанічної науки та послужив прототипом фундаментального сучасного "Словника українських наукових і народних назв судинних рослин" (2004), завданням якого було зведення всього розмаїття народних фітонімів, забезпечення їх даними про вживаність і поширення та формування дохідливої терміносистеми української ботанічної номенклатури. Цей словник є одним із найбагатших джерел українського матеріалу для дослідження фітонімів. Нами використано також відомості словника-довідника народних назв "Корисні та рідкісні рослини України" [20], енциклопедичного довідника "Лікарські рослини" [10] та етимологічного словника [8].

У Болгарії дослідження в галузі ботаніки починаються з праці А. Явашева "Приносъ за познавание българската флора", опублікованої в "Периодическо списание на Българското книжовно дружество въ София" (1887–1891). Основним джерелом даних про болгарські народні фітоніми і досі залишаються "Материали за български ботаниченъ речникъ" (1939) [6], зібрані А. Явашевим і Б. Давидовим,

засновником болгарської фітолінгвістики як розділу загального мовознавства, де вивчаються назви рослин включно з їх етимологією [6, 14]. Нами також використано праці Н. Стоянова "Ръководство по билкосъбиране" (1966) [22] і "Принос към народните имена на българските лекарствени растения" (1974) [21], як і тлумачні й етимологічні словники та описи діалектів: класичний "Рѣчникъ на блъгарскъй язъкъ съ тлъкуваниe рѣчи-тъ на блъгарскъ и на русскъ" Н. Герова [16], академічний багатотомний "Речник на българския език" за редакцією К. Чолакової [13], "Български етимологичен речник" за редакцією В. Георгієва [1] та "Еленски речник" П. Петкова [11].

2. Анімалістичні образи як мотиватори народних назв рослин. Актуальність лінгвокультурологічних студій та контрастивного дослідження етноспецифіки понять не потребує окремого доведення. Анімалістичні образи завжди були одними з ключових в слов'янських картинах світу, і одне з найважливіших місць займає образ зайця. Так, зайцеві присвячено 22 сторінки праці "Символика животных в славянской народной традиции" О. Гури [5], тобто більше, ніж усякому іншому звірові, окрім вовка, якому 37 (ведмедеві тільки 18). Порівняння образів зайця в болгарській і українській мовних картинах показує, що уявлення про зайця мають низку спільних рис, мотивованих природою тварини та спільною культурною спадщиною обох народів. Базова відмінність полягає в тому, що в болгарській мовній свідомості заєць невіддільний від кролика: у болгарській мові лексема *заек* є спільною назвою представників родини зайцевих, тож будь-який "заячий" вираз автоматично є також "кролячим". Натомість в українській картині світу вони розмежовані: на лексичному рівні розрізняються представник роду Lepus *заєць* та Oryctolagus *кріль, кролик, трус, трусик*. Але ця відмінність трансформується в мікросистемі фітонімів, мотивованих образом зайця: це в сучасній українській мові вони саме "заячі" (і асоціюються з "заячими" стереотипними характеристиками; "кролячих" відповідників у народній рослинній терміносистемі не зафіксовано), а от на етапі формування ці номінації, дуже імовірно, об'єднували обидва "вухатих" образи аналогічно до болгарських народних ботанічних назв. Взагалі коли говорять про народні фітоніми, то мають на увазі перш за все назви диких рослин, що цілком корелює саме з образом зайця, а не кролика. Варто відзначити, що в українській мові заєць має ще низку описових назв, спричинених певними особливостями його анатомії чи поведінки, а також окремі назви для деяких частин тіла, які теж можуть мотивувати назву рослини (про *скочки* див. нижче).

Народні фітоніми, мотивовані образом зайця, є досить численними в обох мовах. В українській зафіксовано словниками та довідниками 60 родів і 93 види рослин, як можуть мати одну чи декілька назв із заячим компонентом, у болгарській, відповідно, — 40 родів і 48 видів. Підрахунок за родами у нашому випадку видається більш точним, оскільки трапляється, що однакові чи схожі назви подаються до різних видів одного роду або до родової назви, без уточнення виду. Так, наприклад, українські джерела виділяють три види *заячої капусти* у роді Sedum, а також цей рід в цілому: 1) Sedum telephium L. — *за́яча капу́ста звича́йна*; […] *капу́ста за́яча* […], *капу́ста за́яча красна* [18]; 2) Sedum ruprechtii (Jalas) Omelcz. [20, 351]; 3) Sedum acre [18; 20,

351]; 4) Sedum L. [18]. У болгарських джерелах *заешко зеле* представлено як регіональний синонім фітоніма *тлъстига*, що позначає весь рід Sedum [4, 173], без подальшої деталізації, хоча вид Sedum glaucum має окрему назву *зайчово сирище* (букв. ‘зайчикова закваска, сичужний фермент’) [1: 1, 587].

3. Метафоризація як механізм утворення зооморфних фітонімів. Ще О. О. Потебня відзначав, що “самий процес пізнання є процес порівняння” [12, 255]: людина пізнає світ, означує нові для себе речі та класифікує їх шляхом порівняння незнайомого зі знайомим, через пошук подібності між новим і добре відомим. Перенесення назви з одного предмета на інший на основі їх подібності, або метафоризація, є типовим способом утворення народних назв рослин. Одним із поширених видів метафоричної номінації в народній ботаніці є зооморфна метафоризація, в основі якої знаходиться образ тварини.

Зооморфна метафоризація як універсальний механізм утворення фітонімів продуктивно працює і в болгарській, і в українській мовах, проте має свої етнокультурні особливості, що можна побачити на прикладі фітонімів із зооморфною складовою, із компонентом “заячий”. Як зазначалося вище, ця група фітонімів є дуже розгалуженою в обох мовах, особливо в українській.

У багатьох випадках легко простежити подібність між суб’єктом та об’єктом порівняння за формою, кольором, розміром, кількістю, міцністю, ступенем цінності та іншими фізичними ознаками. Прикладом цього є фітоніми *заячі вуха* (листки рослини за формою, розміром та на дотик нагадують вуха зайця, які загалом є однією з найпримітніших його характеристик: *зайця видно по вухах* [9, 232; 25, 61]) та *заячі глазки* Asparagus officinalis (червоні плоди асоціюються з очима зайця/кролика за розміром та формою, а за кольором — з очима білого кроля; як зазначалося вище, на етапі виникнення фітоніма заєць і кролик, швидше за все, ототожнювалися у свідомості мовців і називалися однаково).

Метафоричний перенос ознак тварини-мотиватора назви на рослину може мати складнішу структуру: у нашому випадку — відображати певну стереотипну характеристику зайця. Порівняльне дослідження образів зайця в українській та болгарській картинах світу [7] виявляє низку таких характеристик: вухань білий і/чи пухнастий (1), маленький / непомітний / слабкий (2), малокорисний у господарстві (3), плодючий (4).

(1)	*зайчета* ‘баранці на воді’ [13: 5, 336] *Нивата гони зайци* букв. ‘поле ганяє зайців’ — гойдається хвилями від вітру [16: 2, 144]	*баранці (зайчики, кучері) на воді* [2, 8] *Он і котики на вербі; а то ще звуть їх зайчики.* [15, 10]
(2)	*зайча мера* ‘заяче пасовище’ — неродючі поля [11, 105]	*маленький, мов зайча* [19, 136]
(3)	*От заец сирене и от сврака масло* ‘від зайця сир і від сороки масло’ — про щось неможливе, нездійсненне [26, 1211]	*із заячий хвіст* — дуже мало [23, 189] *на заячий скік* тс. [23, 172]
(4)	*множат се като зайци*	*плодитися як зайці (як кролики)*

Відповідно, рослина з “заячою” назвою може відрізнятися білим кольором, пухнастістю, маленьким розміром, відсутністю виразного господарського значення та плодовитістю.

Опосередкований зв’язок між суб’єктом та об’єктом порівняння можемо відзначити в українському фітонімі *заячий холодок / холодець* та його болгарському відповіднику *зайча / заешка / зайкова сянка* (рід Asparagus): гілочки та листочки цієї рослини настільки тоненькі, що можуть служити сховком від спеки хіба для такої маленької та непомітної тваринки, як заєць.

Народні назви рослин у сучасній мові, з одного боку, є термінологізованою лексикою, яка виконує перш за все номінативну функцію, тож метафоричність, що лежить в основі фітоніма, стирається. З іншого боку, оскільки переважна частина таких назв не стала повною мірою ботанічною номенклатурою і здебільшого не використовується в сучасних наукових текстах як офіційні назви-терміни, можна говорити про збереження ними метафоричної образності.

4. Складнощі опрацювання матеріалу. Протягом багатьох років українські і болгарські дослідники проробили велику працю зі збирання та впорядкування народних назв рослин. Але цілісне статистичне дослідження та картографування народних фітонімів поки виглядає проблематичним через особливості опрацьованого джерельного матеріалу.

1. Як у болгарських, так і в українських словниках та довідниках часто не вказується чи епізодично вказується джерело походження назви, тож буває важко зрозуміти, чи є фітонім загальновживаним, чи характерним для окремої говірки чи говірок і яких саме, чи взятий з літературних джерел. Це характерно для старіших українських лексикографічних праць загального характеру [17] чи довідників медичного спрямування [10; 20], коли поглиблене нотування різних груп лексики і фітонімів зокрема не ставилося за мету. У новіших спеціалізованих працях [18] та словниках діалектної мови повнота опису одиниць здебільшого не викликає подібних нарікань. Те саме стосується і фіксації наголосів у фітонімах обох мов.

2. Хоча автори й упорядники джерел у цілому прагнули вказувати наукові (латинські) назви рослин, у болгарських виданнях загального характеру вони подекуди відсутні. Це утруднює ідентифікацію фітоніма та його співвіднесення з українським еквівалентом, особливо з огляду на те, що “заячим” фітонімам притаманна омонімічність як в межах однієї мови, так і міжмовна, причому однакові назви можуть стосуватися не лише видів, а й родів рослин. Так, український фітонім *заячі вушка* позначає дев’ять видів і родів, а болгарський *зайчи уши* тлумачиться тричі через наукові чи загальномовні відповідники і тричі визначається описово. Українська *заяча сіль* ‘веснівка дволиста, Majanthemus bifolium’ [20, 298] не тотожна болгарській назві *зайча сол*, яка позначає ‘раст. жилавец [Plantago major]’ [1: 1, 587].

3. В українських джерелах відсутній єдиний стандарт запису фітонімів як у заголовку статті, так і в списках синонімічних назв. Атрибут *заячий* може бути як на першому, так і на другому місці (наприклад, *заяча капуста* [20, 284] і *капуста заяча* [20, 216]), без видимої закономірності, хоча можна припустити, що фітоніми потрапляли до

словників і довідників у тій формі, у якій були зафіксовані в узусі. (У болгарській мові, де порядок слів у таких конструкціях менш вільний, означення завжди передує тому, що визначається).

5. Структура заячих фітонімів. За структурою переважна кількість як болгарських, так і українських зооморфних фітонімів — атрибутивні словосполучення, переважно бінарні, хоча трапляються три- і чотирикомпонентні поєднання іменника з прикметниками: *за́яча крі́вця, за́яча крі́вця крила́та, за́яча крі́вця гі́рська; капу́ста за́яча, капуста заяча красна, за́яча капу́ста звича́йна карпа́тська.*

Однокомпонентних "заячих" фітонімів порівняно мало. В українській мові їх вісім. ***Зайчик*** (1) як рослина Lepidium ruderale фіксується М. Грінченком (п'яте значення слова) та Г. Смиком. Останній наводить також форми ***зайчики*** (2), ***заячик*** (3), локалізацію (Волинь) та офіційну назву "хрінниця смердюча" [20, 291]. Ці ж лексеми, з наголосами та детально локалізовані, подає Ю. Кобів: "за́йчик(и) (Рг1, Пс, Жл, Ум, Ду, Ів, См — ВЛ), за́ячик (Жл)". Г. Смик відзначає, що ***зайчик*** — це ще й 'заяча конюшина багатолиста, Anthyllis polyphylloides Juz. (Черкащина)' [20, 200], а Ю. Кобів — що це назва 'Anthyllis vulneraria L.' [18]. ***Зайчиками*** називається фіялка триколірна 'Viola tricolor L.' [18]. Ю. Кобів фіксує також фітоніми ***зайчук*** (4) 'Consolida regalis S. F. Gray'; ***за́ячина*** (5) 'Cytisus scoparius (L.) Link'; ***заячни́к*** (6) 'Hypericum perforatum L.'. Фітонім ***заячник*** у значенні 'паслін солодко-гіркий, Solanum dulcamara' знаходимо у Г. Смика та Ю. Кобіва [20, 354; 18]. Останній додає синонімічну назву ***зайчиха*** (7); це єдина назва "жіночої статі". Для рослини Sempervivum sp. фіксується назва ***скочки*** (8) [18]. Є підстави припустити, що вона також може стосуватися зайця, причому не опосередковано, через скачки чи стрибки як характерний спосіб його пересування, а безпосередньо, з огляду на подане М. Грінченком тлумачення скоків як 'заячих ніг' [17: 4, 135]. Варто відзначити, що в цій же місцевості співіснує інша синонімічна зооморфна народна назва *капуста заяча*. Однокомпонентні назви є похідними й загалом легко тлумачаться: *зайчук* (молодий/невеликий заєць), *зайчиця* (самиця зайця), *заячик* (= зайчик; щось заяче), *заячина* (м'ясо зайця; щось заяче), *заячник* (заяча/зайцева трава).

Що до болгарської мови, у ній ми знайшли тільки дві однокомпонентних назви: *зайчевина* діал. 'якась рослина' [1: 1, 587] і *зайчина* 'Coronilla varia' (офіційна назва рослини), 'Moehringia trinervia' (вона ж *зайча трева*).

Переважна кількість заячих фітонімів є двокомпонентними. Можна описати їх загальною схемою "заяче щось" та виділити такі структурно-тематичні групи:

1) *заячий* + фітонім (*горох, капуста, козельці, конюшина, мак, осока, рута, сосна, часник, черешні, щавель*; *зайчи лук, зайча салата*);

2) частина тіла зайця (зовнішні: *вушка, глазки, лапки*; *мустаци* 'вуса', *опашка* 'хвіст', *перчан, пирчен* [літ. *перчем*] 'чуб', *око*; внутрішні: *кров, сало*; *мас* 'жир, смалець');

3) річ, яка належить зайцю чи пов'язана з зайцем (у болгарській трапляється дуже рідко, в українській — частіше: *заяча сіль, квас, трава, холодок*; *зайчи хлеб* 'хліб', *заешка метла* 'мітла').

Трикомпонентних назв мало, здебільшого додається прикметник на позначення розташування, це вже не зовсім народні фітоніми: *за́яча крі́вця крила́та, за́яча крі́вця гі́рська; капу́ста за́яча, капуста заяча красна*. Чотири компоненти — рідкість, це характерно для тих назв, які перейшли в розряд наукової номенклатури: *за́яча капу́ста звича́йна карпа́тська*.

6. Кількісні та якісні характеристики. У говірках обох мов фітоніми мають багато фонетичних варіантів: укр. *чесник заячий* ‘цибуля кругла, Allium rotundum’ [20, 195], *часник заєчий, часник заячий, чеснок заячий* ‘Allium angulosum L.’, *ча(е)сник заячий* ‘Allium scorodoprasum L.’ [18]. А також морфологічних: *кров заяча, крі́вця за́яча* ‘Linaria vulgaris’; *холодо́к за́ячий, холоде́ць за́ячий* ‘Asparagus officinalis L.’ [18; 20, 293]; болг. *заешка сянка*, *зайкова сянка*, *зайча сянка* ‘тс.’ [13: 5, 316–336]. Є назви рослин, які трапляються в більшості джерел чи навіть у всіх, і в багатьох варіантах: *заяча салата, заячий салат, салатка заяча* ‘Ranunculus ficaria L.’ [17; 18; 20, 262]; *заячі вушка, заячі ушка, ушки заячі* ‘Consolida regalis’ [10, 170; 18; 20, 238], ‘Verbascum lychnitis’ [17; 20, 373]. Є рідкісні, одиничні назви: *зайчук* ‘Consolida regalis S. F. Gray’ [18], *сльозки заячі* ‘Trientalis europaea L.’ [18], *сосна заяча* ‘Cytisus scoparius’ [18].

В українських народних фітонімах дуже поширені оцінні похідні, переважно зменшувально-ласкаві. Нейтрального варіанта *заєць* немає; завдяки суфіксам емоційно-експресивне забарвлення заячих назв — пестливе, причому як однокомпонентних (*зайчик, зайчики, заячик, заячики*), так і в двокомпонентних назв: *заячий/а/і* {*вушка, дзвоники, крівця, кукурузка, лапки, мордочки, рутка, салатка, сльозки, травка, холодок* тощо}. Це може бути пов’язано як із сильним розвитком українського суфіксального словотвору, так і з великою увагою, яку загалом приділяють зайцеві носії української мови. У болгарській мові зменшувальні іменники використовуються рідше. Серед “заячих” фітонімів їх також менше; ми знайшли тільки *диви зайченца* (букв. ‘дикі зайченятка’) ‘Linaria vulgaris’, *зайче зелче* (букв. ‘заяча капустка’) ‘Sempervivum’, сорт яблук *зайча муцунка* (букв. ‘заяча мордочка’) і невизначену лікарську траву *смучи зайче* (букв. ‘смокчи зайченя’) [27, 61]. Зате прикметники іноді утворюються від зменшувальних назв зайця *Зайко* та *Зайчо*, які стали також власними іменами: *зайкова сянка* (букв. ‘зайчикова тінь’) ‘Asparagus’, *зайчово сирище* (букв. ‘зайчикова закваска, сичужний фермент’) ‘Sedum glaucum’.

Деколи питомі назви співіснують поряд зі своїми перекладними відповідниками з інших мов. Це характерно для регіонів мовного та діалектного помежів’я. Так, фітонім *шо́вшка за́яча* ‘квасениця звичайна, Oxalis acetosella’ — запозичення-калька з мадярського *nyúlsóska* (букв. ‘заячий щавель’). Назви *шо́вшка за́яча* і *щава́ за́яча* побутують на Закарпатті паралельно [18]. У словнику іншомовні (як і архаїчні) еквіваленти закономірно потрапляють в одну словникову статтю як синонімічні назви однієї рослини, що додатково допомагає з’ясувати значення малозрозумілих слів.

7. Заяча флора (спільна). Найбільший інтерес становлять випадки, коли назва типу “заяча рослина” в обох мовах позначає рослину одного й того ж роду. Ми знайшли 9 таких родів, не рахуючи видів та варіантів назв:

Болгарська назва	**Рід**	**Українська назва**
заешко зеле	Sedum	*заяча капуста*
заешка детелина	Anthyllis	*заяча конюшина, комани́ця*[1] *за́яча*
зайча трева[2]	Trifolium	*заяча трава*
зайцов, заечки киселец[3]	Oxalis	*заячий квас, заячий щавель*
зайчи мак	Adonis	*мак заячий*
зайча острица	Carex *leporina*[4]	*осока заяча*
зайчи лук[5]	Allium	*часник заячий*
заешка сянка	Asparagus	*заячий холодок*
зайча муцунка	*сорт яблук* (Malus)	*заяча мордочка, му́ски за́ячі*

Бачимо, що в деяких випадках “рослина” і “заяча рослина” відносяться до одного й того ж роду (Allium, Carex) чи хоча б родини (Trifolium [конюшина] і Anthyllis — до Fabaceae) або ряду (Papaver [мак] і Adonis — до Ranunculales). В інших випадках близької спорідненості немає, але є подібність за певними якостями (приміром, листки рослин родів Rumex [щавель] і Oxalis схожі кислим смаком через високий вміст щавлевої кислоти).

Навряд чи випадково сюди відносяться найбагатші українськими “заячими” назвами роди рослин (Sedum — ще 6 назв, крім “капусти”, Oxalis — ще 4, крім “щавлю”) і найбагатша значеннями українська “заяча” назва *заяча капуста* (ще 11 родів, окрім

---

[1] Це приклад паралельного існування в мові архаїчної назви зі спорідненою загальновживаною. Регіональна назва комана́, комани́ця походить від “псл. komonika/komonica ‘конюшина; буркун; фіалка; шавлія; полин’, найвірогідніше, похідне від komonjь ‘кінь’; назва зумовлена тим, що більшість з цих рослин є цінним кормом для коней, а деякі вживаються як ліки для них; до словотвору і розвитку семантики пор. подібні укр. конюши́на ‘Trifolium L.’, п. koniczyna […] а також ч. koňský dětel ‘Trifolium caballinum’” [8: 2, 528–529].

[2] Болгарська назва стосується виду Trifolium arvense. Цікавим є зауваження Йордана Радичкова: “Вона називається заячою травою не тільки тому, що заєць любить влаштовувати собі в ній денне ложе, а й тому, що вони майже зливаються за кольором” (“Заєць-сіноставець”). Третя можлива причина проглядає з англійської назви hare’s-foot clover, rabbitfoot clover і турецької tavşanayağı ‘заяча нога’ (листочки схожі на лапку тваринки).

[3] Зауважимо, що киселец означає ‘щавель кислий (Rumex acetosa)’; українському ‘щавель шпинатний (Rumex patientia)’ відповідає болгарське лапад.

[4] Одна з небагатьох латинських назв із заячою складовою; може бути мотиватором аналогічних болгарського та українського фітонімів завдяки традиції перекладу наукових текстів з латини.

[5] У сучасній літературній болгарській мові слово лук означает ‘цибуля, Allium cepa’, а часник називається чесън або чеснов лук, але вживання лук у значенні ‘часник, Allium sativum’ поширене в говірках Фракії та Македонії [1: 3, 495] (фітонім зайчи лук зареєстрований в південно-західному місті Гоце Делчев [1: 3, 496]). В українській рослинній номенклатурі також фіксується подібне змішування: наприклад, часни́к польови́й Allium oleraceum L. має назви цибу́ля ди́ка, цибу́ля овоче́ва, лук, часни́к за́ячий, а цибу́ля-трибу́лька Allium schoenoprasum L. — цибу́ля скорода́, часни́к по́ровий, лук-цибуль, часни́к за́ячий [20].

Sedum). Звертає на себе увагу, що в обох мовах серед рослин-мотиваторів є улюблені зайцями капуста та конюшина (в українській — ще й деревій Achillea millefolium L., який має назву *за́яча трава́* [18]), але моркви немає. Тут видно злиття реальності і стереотипу в картині світу. Основним раціоном вуханів є різнотрав'я, у якому особливо привабливими для них є конюшина та деревій, а з капустою зайці в природі перетинаються істотно рідше, домашнім кролям її теж дають потроху, бо може спричинити розлад травлення. Проте асоціація в людському уявленні зайця з капустою дуже стара, поширена і сильна: "в одному [середньоболгарському] документі XII чи XIII століття капуста (Brassica oleracea) називається заячим листом — назва, яка, схоже, щезла без сліду, так що її немає в сучасних [болгарських] говорах" [6, 64]. Деревій, народна назва якого *заяча трава*, не тільки є заячим смаколиком, а й за зовнішніми ознаками — білим кольором та дрібністю квітів, тонкими вузькими листочками — є "заячим". З іншого боку, морква значущо відсутня в "заячих" фітонімах (хоча стереотипна асоціація зайця з морквою зафіксована в українських пареміях: пор. *як заєць у моркві* 'розкішно' [24, 11]), як і назви дерев, здебільшого плодових і зокрема яблук, кора і молоді пагони яких є дуже привабливими для зайців, особливо в холоду пору, коли недоступна інша їжа. Така різниця між капустою і морквою як мотиваторами заячих фітонімів може пояснюватися різною вагою цих рослин у господарстві і загалом різною тривалістю і традицією їх культивування (пор. також вміст і розмір відповідних статей в українських [8] та болгарських [16] джерелах: базові дані про моркву та розлога інформація про капусту).

8. Заяча флора (умовно споріднена). У болгарській та українській мовах є 5 видів / родів диких рослин, назви яких містять "заячий" компонент, але відрізняються за об'єктом метафоризації:

Болгарська назва	**Переклад**	**Рід**	**Українська назва**
заешки корен	заячий корінь	Cytisus	*за́ячина*, *сосна заяча*
заешка метла	заяча мітла		
зайча опашка	заячий хвіст	Fumaria	*рута заяча*
зайча салата	заячий салат	Lactuca	*заяча кров*, *крі́вця за́яча*
диви зайченца	зайченята[6]	Linaria	*заяча кров*; *зайців льон*
зайча мас (маз, маст)	заячий жир	Ranunculus	*заячий/а салат(а)*

9. Заяча флора (різна). Як зазначалося вище, "заячі" фітоніми можуть бути як омонімічними в межах однієї мови, так і міжмовними омонімами, причому однакові назви можуть стосуватися не лише кількох видів, а й родів, що істотно утруднює ідентифікацію фітоніма та співвіднесення його з іншомовним еквівалентом. Так, болгарський фітонім *зайче ухо (заешки/зайчи уши)* тричі тлумачиться через латинську чи болгарську назву 'раст. Knautia arvensis' [1: 1, 587], 'бутурче' [1: 1, 587] та 'самогризка' [13: 5, 316] і тричі — описово як 'вид трева с големи листа'

[6] У сучасній болгарській мові протиставляються диви зайци 'зайці' і питомни зайци 'кролики', з чого випливає, що фітонім мав би з'явитися після появи кролівництва в регіоні свого поширення, інакше він був би тавтологічним, як і його буквальний українській переклад дикі зайченята.

(‘вид трави з великими листками’) [16, 144; 1: 1, 587] і ‘влачещ се плевел с жълти цветове и дребни листа’ (‘повзучий бур’ян з жовтими квітками і дрібними листками’) [11, 42]. В українській мові є дев’ять видів рослин, які мають назву *заяче вухо* в різних варіантах *(ву́ха за́ячі, вухо заяче, ву́шка за́ячі, ву́шко за́йчикове/за́яче, заяче ухо, заячі вуха, заячі вушка, заячі ушка, у́шка зая́чі, у́шки за́ячі)*: Anemone nemorosa L. — анемо́на гайова́ [18]; Convallaria majalis L. — конва́лія звича́йна [18]; Consolida regalis S. F. Gray (Умань) [20, 238; 10, 170; 18]; Inula britannica L. — ома́н лучни́й [18]; Inula helenium L. — ома́н висо́кий [18]; Majanthemus bifolium — веснівка дволиста [20, 298; 18]; Salvia aethiopis L. — шавлія ведме́же ву́хо [18]; Stachys byzantina C. Koch ** (Stachys lanata Jacq.) — чисте́ць вовни́стий [18]; Verbascum lychnitis — дивина волосиста [20, 373]. Вуха — одна з найбільш примітних частин тіла зайця, тож висока частотність фітоніма *заяче вухо* та численність його значень в обох мовах цілком закономірні, хоча відсутність у цьому випадку спільних денотатів є дещо несподіваною.

Варто відзначити випадки наявності в однієї рослини назв із різними зооморфними мотиваторами в межах однієї мови. Так, Salvia aethiopis L. називається і *заячим*, і *ведмежим вухом* [18] через свої великі м’які листки. Але не завжди такі пари можна пояснити фізичною подібністю: так, Asparagus officinalis L. має назви *холоде́ць/ок за́ячий* і *холоде́ць/ок во́вчий*, а Astragalus glycyphyllos L. — *горо́х/шок за́ячий* і *горо́х/шок во́вчий* (причому заячі назви фіксуються в більшій кількості джерел) [18]. Ці фітоніми є апріорі метафоризованими, оскільки належать до структурно-тематичної групи “річ, яка належить певній тварині чи пов’язана з нею”, а подібне нерозрізнення тварин-мотиваторів свідчить про десемантизацію мотивованої видом ознаки із збереженням лише найзагальнішої спільної характеристики “дикий”. Власне, Astragalus glycyphyllos L. має також відповідник *горо́шок ди́кий*.

Семантично тотожними (або спорідненими) і формально близькими, але фактично різними в обох мовах є такі фітоніми:

Рід, якого стосується болгарська назва	**Болгарська назва**	**Українська назва**	**Рід, якого стосується українська назва**
Colutea	*зайче дърво*	*заяче дерево*	Hypericum
Cytisus	*заешки корен*	*заячий корінь*	Chamaecytisus
Arum	*заешка царевица*	*кукурудзка заяча*	Polygonatum
Staphyllea	*зайчи лешници*	*(г)орішки, оріхи заячі*	Amygdalus
Cytisus	*заешка метла*	*вінички заячі*	Lepidium
Trisetum	*заешки овес*	*овес заячий*	Helictotrichon
Lactuca	*зайча салата*	*салат заячий*	Ranunculus; Sonchus
Plantago	*зайча сол*	*заяча сіль*	Majanthemus
Ranunculus	*зайча мас*	*сало заяче*	Sedum
Equisetum; Fumaria	*зайча опашка*	*заячий хвостик*	Eriophorum
сорт винограду (Vitis)	*зайче око*	*заячі глазки*	Asparagus

10. Заяча флора, характерна тільки для однієї з мов. Кожній зі згаданих народних ботанік відомі зооморфно мотивовані фітоніми, яких немає в іншій і які позначають рослини родів, що в іншій мові не називаються "по-заячому". У болгарській народній ботанічній номенклатурі "заячими" бувають *бодил* 'колючка', *грозде* (3)[7] 'виноград', *жито* 'пшениця', *крем/крен* 'лілія', *лапад* 'щавель шпинатний', *лобода* 'лобода', *мустаци* 'вуса', *патка* 'penis', *пишка* 'тс.', *пичка* 'vulva', *стъпка* 'слід', *уста* 'рот', *хлеб* (літ. *хляб*) 'хліб' і *ябълки* (2) 'яблука'. В українській — *буквиця*, *бурячки*, *горох/горошок* (3), *дзвоники*, *калачики*, *кров/крівця/і* і под. (7), *лапки*, *льон*, *осот*, *очеретик*, *рожа*, *рутка*, *сльозки*, *сосна*, *цвіт*, *черешні* і *ячмінь*. Тільки в українській мові є однокомпонентні зооморфні фітоніми *зайчик* (3)*, зайчики* (2), *заячик, зайчук*, *заячни́к, зайчиха*, [*скочки*].

Найбагатшим за кількістю форм та значень серед українських заячих фітонімів, які не мають аналогів у болгарській мові, є ***заяча кров*** (*заяча крів*, *заяча крівця*, *за́ячий крів́ець*, *кревця заяча*, *кровця заяча*, *заяче кривце*, *крівці заячі*, *заяча крівця звичайна*, *заяча крівця гранчаста*, *заяча крівця кошлата*, *заяча крівця крила́та*) — рослини 7 родів (Cerinthe minor L., Linaria vulgaris Miller, Majanthemum bifolium, Potentilla erecta (L.) Räuschel, Thlaspi perfoliatum L., Trifolium rubens L. та Hypericum). Розмаїття форм стосується трьох видів останнього роду: звіробою звичайного, чотиригранного та крила́того (Hypericum perforatum, Hypericum hirsutum, Hypericum tetrapterum Fries). Причиною цього є популярність звіробою в народі як кровоспинного та протизапального засобу, зокрема у вигляді звіробійної олії, яка має червоне забарвлення. Наступний за багатством назв та родів український фітонім ***заячий горох*** (*горох заячий*, *горошок заячий*, *заячий горошок, заячий горох ржавий*) стосується 3 родів рослин (Astragalus, Lathyrus та Onobrychis).

Зауважимо, що в болгарській мові загалом немає такого розмаїття заячих фітонімів: тільки в роду Arum є 3 "заячих" назви, в інших — не більше 2, і тільки *заяче вухо* відповідає 3 родам, інші фітоніми — не більше, ніж 2. Це може пояснюватися як меншою увагою до дикої природи загалом,[8] так і кількістю матеріалу (українська має більші ареал поширення, діалектну розмаїтість та кількість носіїв мови порівняно з болгарською).

11. Напрямки подальших досліджень. Зіставний аналіз народних фітонімів, утворених за допомогою зооморфної метафоризації, мотивованої іншими анімалістичними образами, є важливим для розуміння національної мовної картини світу. Перспективним і цікавим видається також комплексне дослідження анімалістичних образів як елементів мовної картини світу з метою виявлення їхньої етнокультурної специфіки. Таке дослідження концептуальних образів було б корисно провести на загальнометодологічному (з урахуванням інформації енциклопедичних та культурологічних видань), словниковому (за даними лінгвістичних словників різних типів) та корпусному (на базі як одномовних, так і паралельних корпусів) матеріалі.

---

[7] Тут і далі число в дужках відповідає кількості родів, позначуваних фітонімом.

[8] Це підмітив ще Іван Вазов, який в оповіданні "Один кут Старої Планини" нарікав: "У народних піснях, окрім традиційних: ліс зелений, вода холодна, поле широке, ми не натрапляємо на інші поетичні терміни, які виражали б чудове розмаїття красот і краєвидів нашої Батьківщини. Найвеличніші витвори природи в нас не мають назв".

ЛІТЕРАТУРА

1. *Български етимологичен речник* / Ред. В. Георгиев: в 6 т. — София: БАН, 1971–2002.
2. *Вирган І. О., Пилинська М. М.* Російсько-український словник сталих виразів. — Харків: Прапор, 2000. — 864 с.
3. *Волковъ Ѳ. К.* Списокъ растеній съ народ. назв. доставленныхъ М. Ф. Семеренкомъ // Записки Юго-западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. — Т. 1. — К.: Типогр. Импер. Университета Св. Владиміра, 1874. — С. 165–178.
4. *Грънчаров Н., Георгиев Ст., Недялков Ст., Филипов Н.* Практическо ръководство по пчеларство. — София: Земиздат, 1963. — 278 с.
5. *Гура А. В.* Символика животных в славянской народной традиции. — М.: Индрик, 1997. — 912 с.
6. *Давидовъ Б., Явашевъ А.* Материали за български ботаниченъ речникъ. — София: Придворна печатница, 1939. — 569 с.
7. *Держанский И. А., Сирук Е. Б.* Зайо Байо и Зайчик-Побігайчик: Образы зайца в болгарской и украинской картинах мира. — Доповідь на конф. “Философия зайца: неожиданные перспективы гуманитарных исследований”, Институт русской литературы РАН, СПб, 19–21. VI. 2014.
8. *Етимологічний словник української мови*: у 7 т. / Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) [та ін.]. — Т. 2. — К.: Наук. думка, 1985. — 570 с.
9. *Жайворонок В. В.* Знаки української етнокультури: Словник-довідник. — К.: Довіра, 2006. — 703 с.
10. *Лікарські рослини: Енциклопедичний довідник* / Відп. ред. А. М. Гродзінський. — К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1991. — 544 с.
11. *Петков П.* Еленски речник // Българска диалектология: проучвания и материали. — Т. 7. — София: БАН, 1973. — С. 3–176.
12. *Потебня О. О.* Естетика і поетика слова. — К.: Мистецтво, 1985. — 302 с.
13. *Речник на българския език* / Гл. ред. К. Чолакова. — София: БАН, 1977 —.
14. *Рогович А. С.* Опытъ словаря народныхъ названій растеній Юго-западнаго края // Записки Юго-западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества. — Т. 1. — К.: Типогр. Импер. Университета Св. Владиміра, 1874. — С. 109–164.
15. *Російсько-український словник* / Гол. ред. акад. А. Е. Кримський. — Т. 1: А–Ж. — К.: Червоний шлях, 1924. — 290 с.
16. *Рѣчникъ на блъгарскъий езикъ съ тлъкувание рѣчи-тъи на блъгарскъи и на русскъи* / Н. Геровъ. — Част II: Е–К. — Пловдивъ: Съгласие, 1897.
17. *Словарь української мови* / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко: в 4-х т. — К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958.
18. *Словник українських наукових і народних назв судинних рослин* [Електронний ресурс] / Уклад. Ю. Кобів. — К.: Наук. думка, 2004. — Режим доступу: http://r2u.org.ua/dicts/roslyny/index.

19. *Словник української мови: в 11 томах* / Гол. ред. акад. І. К. Білодід. — Т. 3: З. — К.: Наук. думка, 1972. — 744 с.
20. *Смик Г. К.* Корисні та рідкісні рослини України. Словник-довідник народних назв. — К.: УРЕ ім. М. П. Бажана, 1991. — 416 с.
21. *Стоянов Н.* Принос към народните имена на българските лекарствени растения // Българска диалектология: проучвания и материали. — Т. 7. — София: БАН, 1973. — С. 177–196.
22. *Стоянов Н.* Ръководство по билкосъбиране. — София: Земиздат, 1966. — 625 с.
23. *Ужченко В. Д., Ужченко Д. В.* Фразеологічний словник української мови. — К.: Освіта, 1998. — 224 с.
24. *Ужченко Д. В.* Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні / Автореф. дис. … к. філол. н. — Харків, 2000.
25. *Українські прислів'я та приказки* / Упор. С. В. Мишанича та М. М. Пазяка. — К.: Дніпро, 1984. — 390 с.
26. *Фразеологичен синонимен речник на българския език А — Я* / Съст. А. Нанова. — София: Хейзъл, 2005. — 1390 с.
27. *Явашевъ А.* Приносъ къмъ българската народна ботаническа медицина // Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина. — Кн. XXI. — София: Държавна печатница, 1905. — 62 с.

Стаття надійшла до редакції 14.11.2014 р.

Сирук Е. Б., к.филол.н., докторант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев,
Держанский И. А., доктор, доцент,
Институт математики и информатики Болгарской академии наук

ЗАЯЧЬИ НАЗВАНИЯ В БОЛГАРСКОЙ И УКРАИНСКОЙ НАРОДНОЙ БОТАНИКЕ

В статье представлен сравнительный анализ болгарских и украинских народных фитонимов с компонентом "заячий" в контексте сопоставительного исследования образа зайца в языковом сознании носителей болгарского и украинского языков.

Ключевые слова: *фитоним, народная ботаническая номенклатура, языковая картина мира, зооморфная метафора, образ зайца, болгарский язык, украинский язык.*

Siruk O. B., Cand.Phil.Sci., DSc Candidate,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv;
Derzhanski I. A., PhD, Assoc. Prof.,
Institute of Mathematics and Informatics, Bulgarian Academy of Sciences

LEPORINE NAMES IN BULGARIAN AND UKRAINIAN FOLK BOTANICS

The paper presents a comparative analysis of Bulgarian and Ukrainian Folk phytonyms with the component 'hare' in the context of a contrastive study of the image of the hare in the linguistic consciousness of native speakers of Bulgarian and Ukrainian.

Keywords: *phytonyms, folk botanical nomenclature, linguistic world view, concepts, image of the hare, Bulgarian language, Ukrainian language.*

УДК 811.124`02

Скрипник Ю. С., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ,
викладач, Запорізький державний медичний університет

РОЛЬ НОМЕНА MORBUS В ЛАТИНСЬКОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ

У статті розглядаються особливості коннотацій номена MORBUS на основі аналізу творів латинських авторів разних жанрів та історичних періодів. Досліджено дериваційну продуктивність номена, особливості контекстуального використання та його метафоричність

Ключові слова: *лінгвокультурологія, концепт, концептуальний аналіз, лінгвокультурологічний аналіз тексту, концептуальна метафора, концепт morbus, концепт "хвороба", латинська мова.*

В усі часи та за будь-яких умов людина завжди намагалась пізнати сутність свого буття, а з цим пізнанням до неї приходило нестримне бажання досягти гармонії – з собою і навколишнім світом. Пізнання свого внутрішнього світу пробудило цікавість людини до проблем психосоматичного характеру: що є нормальним станом організму, які системи слід підтримувати, аби досягти калокагатійного стану – бути красивим та здоровим, розвиваючи водночас свій розум. Людина зіштовхнулася і з ворогом – хворобою, яка не дозволяла цьому статися. Звичайно, сприйняття цього феномену тогочасною людиною різнилося із сучасним. Тим цікавішим є дослідження розуміння хвороби сьогодні. Тож **актуальність** теми статті обумовлена постійним інтересом, що його викликає в людей ХВОРОБА як явище, а також його безперечною

великою значущістю цього концепту у будь-якому лінгвокультурологічному просторі. Результати такого дослідження можуть бути надалі використані в різних сферах – психології, педагогічній діяльності, медицині.

Метою нашого дослідження є виокремлення й опис ціннісного аспекту концепту ХВОРОБА. Ми намагались користуватися тектами різних жанрів та періодів з метою здійснення всебічного аналізу номена.

Предмет дослідження – лінгвокультурна специфіка номена MORBUS як лексичного репрезентанта концепту ХОРОБА в латинській мові.

Об'єктом дослідження виступає номен MORBUS – найбільш уживаний вербальний репрезентантом концепту ХВОРОБА в латинському лінгвокультурному просторі.

Наукова новизна полягаю в тому, що концепт ХВОРОБА вперше розглядається як лінгвокультурний феномен латинського світоглядного простору.

Саме слово "morbus", за словами Фердинанда де Соссюра «безперечно, споріднене санскритьському "mrdh" «ворог, щось вороже». А отже, ключова сема цього репрезентанта концепта ХОРОБА – ворожість. Вербалізацію цього концепту легко проіллютрувати, спираючись на твори античних авторів, наприклад Сенеки – *Nil melius æterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. Ego expectem vel morbi crudelitatem vel hominis, cum possim per media exire tormenta et adversa discutere?* (Sen. Ep. 70) "На мою думку, прекрасний той закон природи, який визначив нам тільки один вхід у це життя і залишив безліч виходів з нього. Невже ж мені чекати мук від хвороби або від людей, коли в моїй владі уникнути страждань і ненависті ворогів?" – хвороба тут виступає таким самим ворогом, як і недоброзичливі люди.

Також цікавим є наступний уривок – *Tria haec in omni **morbo** gravia sunt: metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. De morte satis dictum est; hoc unum dicam,non **morbi** hunc esse sed naturae metum Multorum mortem distulit **morbus** et saluti illis fuit videri perire. Morieris, non quia aegrotas, sed quia vivis. Istate res et sanatum manet; cum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies.*(Sen. Ep. 78) – "У всякій хвороби важкі три речі: страх смерті, біль у тілі, відмова від насолод. Про смерть ми говорили досить, додам тільки одне: страх цей – не перед хворобою, а перед природою. Багатьом хвороба відстрочила смерть; і те, що вони здавалися вмираючими, служило їх спасінню. Помреш ти не тому, що хворів, а тому, що живеш. Та ж доля чекає і того, хто видужав: зцілившись, ти пішов не від смерті, а від нездоров'я" – тут автор зазначає, що завершенням хвороби слід вважати не смерть, а видужання. Тобто хвороба не є причиною смерті, а, навпаки, спасінням від неї.

Номени MORBUS та MORS часто вживаються поруч – так, наприклад, Плавт зазначає:

MNES. Quid scribam?

CHRYS. Salutem tuo patri verbis tuis.

PIST. Quid si potius morbum mortem scribat? id erit rectius. (Pl. Bac. 4.4.90-95)

"Мнесилох: Що пишеш?

Хрісал: Спершу побажай батькові здоров'я.

Пістоклер: Чому б не хвороби, смерті? Це було б правильніше".

Бачимо антонімію “salutare”, як побажання здоров’я, процвітання та “scribere morbum, mortem” – побажання нездоров’я, смерті. Якщо ключовими характеристиками SALUS є “фізичний добробут, благополуччя, здоров’я, здоровий стан” то MORBUS це “фізичне нездоров’я, неблагополуччя, стан нездоров’я.”

*Agnos cruciatus habet **morbus**. Sed hos tolerabiles intervalla faciunt. Nam summi dolorisintentio invenit finem. Nemo potest valde dolere et diu; sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem aut brevem faceret* (Sen. Ep. 70). – “Хвороба приносить тяжкі болі. Але й вони терпимі, бо перемежовуються. Адже біль, досягнувши найбільшої гостроти, кінчається. Ніхто не може страждати і сильно, і довго: любляча природа влаштувала все так, що зробила біль або такою, що можна пережити, або короткою”.

Цікава градуальність поняття хороба зустрічається в «Тускуланських бесідах» Ціцерона:

*Quo modo autem in corpore est **morbus**, est **aegrotatio**, est **vitium**, sic in animo. morbum appellant totius corporis corruptionem, aegrotationem morbum cum imbecillitate, vitium, cum partes corporis inter se dissident, ex quo pravitas membrorum, distortio, deformitas. (* Cic. Tusc. 4.225-227) “Як у тілі живуть хвороби, захворювання, вади. Хворобою називається повний розлад роботи тіла; захворюванням – хвороба, супроводжувана повним безсиллям; а вада – це коли частини тіла не узгоджені, тобто пошкодження членів, ісковерканность їх, потворність”. Бачимо градацію від найбільшого до найменшого – *morbus => aegrotatio=> vitium.* З цiх троьох morbus – така хвороба, що захоплює все тіло, тобто найсильніша.

Можна зустріти лексему MORBUSy значенні «моровиці», «епідемії», найбільш широко це представлено в історичній прозі, зокрема в Тацита та Тіта Лівія:

*Praeterquam quod infrequens senatus indicio erat sociis adflictam ciuitatem pestilentia esse, maestum etiam responsum tulere, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur; urbem Romanam subita deum ira **morbo** populari; si qua eius mali quies ueniat, ut anno ante, ut semper alias,sociis opem laturos*.(Liv. 36.5) – “І не тільки сама нечисленність сенату показала послам від союзників, що сили римської держави підірвані мором, але також і передана їм гнітюча відповідь, що нехай, мовляв, Герніки з латинами захищаються самостійно: через раптовий гнів богів хвороба спустошує Рим, але, якщо біда хоч трохи відступить, римляни, як і минулого року і як завжди, нададуть союзникам допомогу”.

*Tot facinoribus foedum annum etiam dii tempestatibus et **morbis** insignivere.vastata Campania turbine ventorum, qui villas arbusta fruges passim disiecitpertulitque violentiam ad vicina urbi; in qua omne mortalium genus vispestilentiae depopulabatur, nulla caeli intemperie quae occurreret oculis. seddomus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur* (Tac. Ann. 16.13) – “Цей рік, затьмарений стількома злиднями, боги відзначили також бурями і моровою пошестю. Вся Кампанія була спустошена вихором, який, повсюдно змітаючи споруди, деревні насадження і зібраний в засіки урожай, доніс своє шаленство до околиць Риму, де рід людський винищувався повальної хворобою, хоча і не було ніяких помітних відхилень в погоді”.

MORBUS широко вживається в метафорах. Основою концептуальної метафоризації в цих фрагментах виступають наступні ознаки “порушення норми, гомеостазу”,

“стурбованість душі” – те, що порушує звичний порядок речей – бачимо аналогії з коханням:

Namque ecastor Amor et melle et felle est fecundissimus;
gustui dat dulce, amarum ad satietatem usque oggerit.
Ad istam faciem est ***morbus****, qui me, mea Gymnasium, macerat.* (Pl. Cist. 69-71).
“Все є в коханні – воно і медом, і жовчю багате.
Також солодке на смак, але й повне гіркоти
що пересичує нас – і така ось хвороба,
люба Гімнасіє, мучить мене”.
non iam illud quaero, contra ut me diligat illa,
aut, quod non potis est, esse pudica velit:
ipse valere opto et taetrum hunc deponere ***morbum.***
o di, reddite mi hoc pro pietate mea. (Catul. 76)
“Світлі боги, якщо ласку даруєте ви, якщо справді
В мить передсмертну комусь ви порятунком були,
Гляньте на мене тепер, і якщо без гріха досі жив я, -
Вибавте, врешті, мене з чорного лиха того!”

Ще одним щляхом метафоризації є порівняння вад характеру, інтелектуального розвитку з хворобою:

Si quid a sano accepisses, aegro non redderes, cum plus semper imbecillo amico debeamus ? Et hic aeger est animo ; adiuvetur, feratur. Stultitia ***morbus*** *est animi.* (Sen. Ben. 7.16.6) – “Якщо щось від здорового отримаєщ, хворому не повернеш, і ми повинні завжди бути слабкими розумом? А ось хворий душею; йому допомагають, підносять. Дурість це хвороба розуму (душі)”.

Nam cum est concupita pecunia nec adhibita continuo ratio quasi quaedam Socratica medicina, quae sanaret eam cupiditatem, permanat in venas etinaeret in visceribus illud malum, existitque ***morbus****, quae vellis inveterata non possunt, eique* ***morbo*** *nomen est avaritia*(Cic. Tusc. 4.24) – “Так, коли бажання грошей не стримується постійною роботою розуму, як якимось сократичними ліками, які зціляють від жадібності, то воно осяде в жилах, застигне в нутрощах і залишиться хворобою внутрішньою і довгою, яку в її застарілому вигляді вже не вирвеш з людини, ім’я ж цієї хвороби – жадібність”.

Хвороба при такому метафоричному перенесенні перестає бути фактором чисто фізичним і набуває значення вади і виступає в якості метафори до понять, які є перманентними характеристиками особистості, такими як “дурість” чи “жадібність”.

Отже, здійснивши аналіз лексеми MORBUS, ми дійшли наступних висновків.

1. Серед лексичних репрезентантів концепту ХВОРОБА саме цей є найширше вживаним, а отже, має найзагальніший сенс, крім того цей номен досить рідко уточнюється узгодженими чи неузгодженими означеннями.

2. Аналіз текстів дає можливість побудувати градацію трьох лексем- репрезентантів концепту ХВОРОБА: *morbus => aegrotatio=> vitium,* де morbus – така хвороба, що захоплює все тіло, тобто найсильніша.

3. Номен широко вживається в метафорах на позначення кохання, вад характеру. Основою концептуальної метафоризації в цих фрагментах виступають наступні ознаки “порушення норми, гомеостазу”, “стурбованість душі”.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аскольдов С. А.* Концепт и слово // Русская словесность: Антология / под ред. В. П. Нерознака. – М. : ИЦ «Академия», 1997. – С. 267 – 279.
2. *Воркачев С. Г.* Концепт как «зонтиковый термин» / С. Г. Воркачев // Язык, сознание, коммуникация- М., 2003. – Вып. 24. – С. 5 -12.
3. *Воркачев С. Г.* Культурный концепт и значение / С. Г. Воркачев // Труды Кубанского государственного технологического университета. – Краснодар, 2003. – Сер. Гуманитарные науки. – Т. 17. – Вып. 2. – С. 268–276.
4. *Дворецкий И. Х.* Латинско-русский словарь. – М.: «Русский язык», 2008. –843[5] с. 4. *Карасик. В. И.* Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сборник науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж: ИЦ ВГУ, 2001. – С. 75 – 80.
5. *Красных, В. В.* Этнопсихолингвистика и лингвокультурология: Курс лекций / В. В. Красных. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
6. *Маслова В. А.* Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с. 10. *Ракитина О. М.* Концепт МОРЕ в русском фольклоре// Методологические проблемы когнитивной лингвистики: Научное издание / Под редакцией И. А. Стернина. – Воронежский государственній Университет, 2001.
7. *Степанов Ю. С.* Константы: Словарь русской культуры: Изд 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 990 с. 11.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Скрипник Ю. С., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченка, г. Киев
преподаватель, Запорожский государственный медицинский университет

РОЛЬ НОМЕНА MORBUS В ЛАТИНСКОМ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

В статье рассматриваются особенности коннотации номена MORBUS на основе анализа произведений латинских авторов разных жанров и исторических периодов. Исследуются также деривационная продуктивность номена, особенности контекстуального использования и его метафоричность

Ключевые слова: *лингвокультурологии, концепт, концептуальный анализ, лингвокультурологический анализ текста, концептуальная метафора, концепт morbus, концепт «болезнь», латинский язык.*

Skrypnyk Y.S., PhD Student,
Institute of Philology Taras Shevchenko University of Kiev
Teacher, Zaporizhia State Medical University

THE ROLE OF NAME MORBUS IN LATIN LINGVOKULTUROLOGICAL SPACE

In this article we research the connotative particularities of name MORBUS by analyzing the works of Latin authors of different genres and historical periods. We also study the derivational productivity of name, especially the contextual use and his metaphorical sence.

Keywords: *lingvoculturology, concept, conceptual analysis, lingvoculturological analysis of the text, conceptual methaphore, concept MORBUS, concept "disease", Latin language*

УДК 811.162.1

Совтис Н. М., *к. філол. н., доц.,*
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПОЛЬСЬКОМОВНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА – СПІЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДІВ

Статтю присвячено особливостям виникнення польськомовної української літератури. З'ясовано чинники, які впливали на вибір нерідної художньої мови письменниками-білінгвами. Обгрунтовано приналежність творів, написаних польською мовою письменниками, які походили з українсько-польського пограниччя, однаковою мірою до української та до польської літератури.

Ключові слова*: білінгвізм, пограниччя, транснаціональність.*

Постановка проблеми дослідження. Питання визначення національної ідентичності та культурної приналежності на українсько-польському пограниччі виявилося надзвичайно складним, що викликає необхідність зміни застарілих підходів до вивчення питань літератури, мови та культури в цілому. Протягом тривалого часу існував розділ культур за мовним принципом, з огляду на те, що власна особистість невід'ємна від рідної мови та первинної культури. Таким чином, рідна мова та культура стають домінантними у формуванні творчої особистості, відмова від рідної мови була проявом втрати художньої глибини творчості письменника. Відомі типи двомовності або багатомовності прийнято вважати як результат суспільної практики, а також як «конкретний продукт соціально-історичних умов відповідної епохи» [1, с. 16]. Таким чином дослідники залишали поза увагою той незаперечний факт, що мова для

творця є матеріалом, інструментом, а також нерідко темою, предметом усвідомлення творчого узагальнення, своєрідною ознакою саме літературної творчості. Якщо це врахувати, то питання про двомовність або багатомовність постане дещо в іншому ракурсі [6, с. 14].

Мета нашого дослідження – розглянути специфіку виникнення польськомовної української літератури, з'ясувати причини вибору другої мови письменниками-білінгвами.

Проблема білінгвізму (навіть мультилінгвізму) української літератури на різних стадіях її розвитку, в тому числі й на сучасному етапі, займала одне з центральних місць у лінгвістичних дослідженнях. На спеціальну увагу і обговорення заслуговують польськомовні твори українських письменників, які увійшли до історії літератури і належать як до української, так і до польської культури. Українські письменники, які писали польською мовою, переважно походили з українсько-польського пограниччя – своєрідного культурного, релігійного та мовного феномену. Художні тексти цих письменників стають надзвичайно цінним матеріалом для лінгвістичних досліджень, оскільки в них фіксуються два мовних коди.

Після укладення Люблінської унії 1569 року і приєднання Великого князівства литовського до Польської Корони т.зв. руська мова поступово втрачає свій статус мови офіційного та ділового спілкування. Можна констатувати закінчення її «золотого періоду». Польська ж мова стає на українських землях не тільки мовою освіти, науки і літератури, що було пов'язано з латинсько-польською моделлю освіти, але однією із самодостатніх літературних мов, яка функціонувала на усіх рівнях суспільного життя тодішньої України – урядовому, суспільно-політичному, освітньому, духовно-релігійному, навіть побутовому.

Починаючи з XVI ст. і протягом трьох наступних століть багато українських письменників, орієнтуючись на досягнення польської літератури, писали свої твори польською мовою. Незважаючи на наявність у польському літературознавстві та мовознавстві праць, які досліджують мовотворчість окремих письменників [23, с. 105], ця спільна літературна спадщина не була достатньо вивчена. Одним з перших, хто зосередив свою увагу на багатомовності української літератури був галицький вчений періоду романтизму І. Вагилевич, який у 1843 році написав працю «Pisarze polscy Rusini», що містила додаток «Pisarze łacińscy Rusini» [24]. Майже одночасно перший ректор Київського університету М. Максимович у дослідженні про стародруки «південної старини» (1850) окремий розділ присвятив латинсько-польським творам українських письменників [9].

Оскільки коло проблем, пов'язаних з дослідженням літературної творчості письменників пограниччя, є настільки широким, невичерпним і водночас захоплюючим, можна виділити кілька загальних тенденцій у спробах його інтерпретації. Одні науковці повністю ігнорують питання взаємовпливу обох мовно-культурних традицій, інші пропонують схеми, за допомогою яких окремі явища можна зарахувати до певних категорій. Наприклад, А. Брюкнер пропонував створення спеціальних рубрик, які б окреслювали місця творів і письменників пограниччя, отже слід було б говорити про письменників польсько-руських, тобто про поляків, які писали по-руськи, і про

письменників русько-польських, тобто про русинів, які писали по-польськи [18, с. 355-360]. В українській науці І. Франко наголошував на потребі дослідження польськомовних творів у контексті вивчення давньої української літератури [15, с. 431].

Питанню вибору польської мови письменниками як мови написання своїх творів на сьогодні присвячено небагато наукових студій, перш за все на увагу заслуговують дві монографії – Р. Лужного [20], який досліджував літературу письменників Києво-Могилянської Академії, а також монографія Р. П. Радишевського, який уперше в українському літературознавстві опрацював найдавніший доробок письменників українсько-польського пограниччя – період ренесансу та бароко. У своїй праці Р. П. Радишевський пише, що, на жаль, не усі літературні твори XVII ст., а це переважно були рукописи, стали відомими у наш час. Людський фактор, пожари, війни призвели до втрат значної літературної спадщини, але й збережені твори не дочекалися на належну оцінку, науковий аналіз або публікацію самих текстів [22, с. 13]. Щодо польськомовних творів, написаних українськими письменниками, то частина увійшла до історії польської літератури, однак складна доля і забуття очікувала авторів неправославного віросповідування, які писали латинською та польською мовами. Українська наука протягом тривалого часу визнавала лише православних авторів, отже значна кількість поетичних імен була просто винесена на маргінеси історії та культури. Принцип приналежності релігії і національності використовувався і в польській філологічній науці. Згаданий принцип, можливо, був актуальний до Брестської унії, протягом XVII ст. ситуація зазнала змін. Як стверджував М. Смотрицький: «Не віра Русина Русином робить, Поляка Поляком, Литовця Литовцем, а народження і кров Руська, Польська і Литовська» [22, с. 14]. Р. П. Радишевський підкреслював, що українські дослідники часто ігнорували також польський контекст творів, оминаючи факт існування польсько-українського культурного пограниччя, акцентуючи увагу лише на фактах співіснування в межах однієї держави поляків і українців. Таким чином, пропагувалися твердження, що письменники М. Смотрицький, Л. Баранович, Д. Братковський не мають нічого спільного з польською літературою. Ці постулати не завжди обґрунтовані, наприклад, Д. Братковський свою збірку віршів про проблеми польської держави не лише написав польською мовою, але й адресував її Августу II, називаючи себе вірним підданим короля і громадянином Речі Посполитої [22, с. 14].

Неодноразово у писемних пам'ятках фіксуємо пояснення авторів, що їх твори є перекладом на польську мову, показовим прикладом може слугувати вступ Л. Карповіча до «Kazania na pogrzeb kniazia Wasilewicza Halicyna» (1619), яке було спочатку видано «нашою руською мовою», але автор уважав, що Казання повинно теж бути видане «польським, як більш зрозумілим та більш доречним діалектом» [22, с.11]. Варто навести приклад М. Смотрицького, який писав свої твори «простою» мовою, грецькою мовою, але значну кількість творів написав польською мовою «dla snadnijszego wszechludzi pojęcia» [22, с.11]. Якщо Т. Прокопович написав «Epinikion» (1709) трьома мовами, не обґрунтовуючи свій вибір, то М. Козачинський пояснив, що панегірик на честь Ельжбети (1744) був написаний «слов'янською як рідною мовою, і в Європі найбільш поширеною латинською мовою, польською, як Києву порубіжною» [16, с. 20].

Двома – українською та польською, а також трьома мовами (польською, українською і латинською) писали М. Семп-Шажинський, Я. Гербурт, Ю. Верещинський, С. Шимонович та брати Зіморовичі. Ця література представила не лише незвичайну красу краєвиду, але перш за все сконкретизувала низку культурних цінностей, що творили окраїнний феномен. Інспіратором т.зв. роксолянської течії в літературі був С. Ожеховський. Важливу роль на пограниччі відіграли письменники: Єжи з Дрогобича, Павел з Кросна, Гжегож з Самбора, Я. Домбровський та С. Кльонович, який у своїй поемі «Роксоланія» ввів і зафіксував перейняту з хронік назву, що визначає руський народ і його землю, – Roxolania, Roxolanus, тотожну з Ruthenia, Ruthenus.

Отже, освічені українці того часу не обмежувалися лише однією польською мовою як літературною. Як правило, вони володіли кількома мовами, які використовували згідно із ситуацією та адресатом висловлювання. Якщо до завдань латинської мови входило обслуговування найбільш урочистих і шанованих подій та сфер життєдіяльності, польська мова здобула поширення як найбільш популярна та певною мірою сформована для потреб літератури завдяки творчості М. Рея, Я. Кохановського, С. Кльоновича, С. Ожеховського тощо. Р. П. Радишевський стверджує, що багатомовність була нормою для тогочасного освіченого письменника в Україні. Польська мова поєднувалася в поезії бароко з патріотизмом, елементами ментальності народу, історією і релігійністю українців, і в цьому немає нічого парадоксального. Без усвідомлення цього факту образ польськомовної літератури в Україні був би неповним [22, с. 12].

Зауважимо, що навіть у провідному осередку розвитку науки, культури й освіти – Києво-Могилянській академії (Київській колегії), яка від самого початку розвивалася за освітянською системою Речі Посполитої з домінування польської та латинської мов, навіть за російського володарювання, навчальний процес мав латино-польських характер. Багато викладачів Києво-Могилянської колегії писали свої твори саме польською мовою: С. Косів, І. Оксенович-Старушич, І. Гізель, І. Галятовський, Т. Прокопович, С. Яворський, Л. Баранович. А. Вінценз стверджував, що польську поезію Л. Барановича також слід розглядати як свідоме намагання створити православний варіант польської мови через інтеграцію церковнослов'янських елементів у свій польський текст [2, с. 42].

Великого значення та інтенсивності набувають мовно-літературні контакти під час релігійної полеміки навколо Берестейської унії 1596 року, що з перервами тривала протягом XVII і XVIII ст., учасниками якої були поляки й українці, католики, уніати і православні.

Отже, вплив польської літератури на українську протягом цього періоду їхніх взаємин, і справді був великий. Єдина мова, єдині літературні норми і теми свідчать про те, що значна частина української літератури того часу поділяє спільний контекст з польською літературою [4, с.146]. Як стверджує В. Шевчук, польська мова поступово стала фактом не лише польсько-української літератури чи полемічних змагань, а й однією із самодостатніх українських літературних мов [16, с.17].

Польська мова також вживалася видатними політичними діячами, наприклад, в документах і листуванні Б. Хмельницького або І. Мазепи. Проникнення польської мови навіть до приватного життя підтверджує написання документів особистого

характеру. Славетний поборник православ'я П. Могила написав свій заповіт польською мовою. Д. Ростовський, повернувшись з навчання у Литві, де вивчив польську мову, всебічно ознайомився з римо-католицьким вченням, латино-польськими письменниками, почав вести свій щоденник польською мовою. С. Полоцький, перебуваючи при дворі московського царя, писав листи в Україну по-польськи [7, с.537].

Отже, до польської мови як засобу літературного спілкування з читачем зверталося чимало освічених і авторитетних митців, яких не можна звинуватити про відсутність патріотичних почуттів, вони вболівали за долю країни і шукали шляхи наближення народу до європейського рівня освіти та культури. Усвідомлюючи, що в часи ренесансу та бароко візантійсько-південнослов'янське джерело, що свого часу сприяло розвитку староукраїнської духовної культури вичерпало свої потужності, стає необхідний поворот у напрямку латинсько-католицького Заходу.

Від імені польськомовних українських поетів звертався до польських читачів Л. Баранович: «Proszę, przebacz mnie Polaku, Jeżeli tu nie masz smaku... Wolność mają poetowie Jako w bajkach tak i w mowie...Że twój język i w Rusinie Ciesz się cny polaku, słynie... [22, с.13]. Переконання Л. Барановича про право кожного поета індивідуального вибору мови висловлюванння можна визнати за важливу методологічну засаду протягом XVII ст., обґрунтовуючи її практичну багатомовність.

На нашу думку, на особливу увагу заслуговує оцінка Р. Лужного тогочасної ситуації, який вважав, що багатомовна література пограниччя давньої Речі Посполитої належить до кількох культур, однаковою мірою до української, як і до польської, адже зміст, будова, історична, культурна та релігійна тематика, «руські» географічні і історичні реалії, місцевий колорит, коло авторських зацікавлень – навіть у польськомовних творах є тісно пов'язаним з місцевим середовищем [8, с. 89].

Традиція використання польської мови в староукраїнській поезії знайшла продовження і в пізніший період: в першій половині XVIII ст. в найбільшому православному вузі – Києво-Могилянській Академії, яка надалі була відома під назвою «польсько-слов'янсько-латинська», професори Л. Горка, М. Довгалевський, Г. Кониський, М. Козачинський писали як українською, так і польською мовами. Ці тенденції вплинули на епоху романтизму, на польську писемність, яка віддзеркалює довготривалий контакт двох культур, також посприяли виникненню в польській літературі «української школи», представниками якої були А. Мальчевський, С. Гощинський, О. Гроза, Ю. В. Залеський, М. Грабовський, Т. Падура, а також їх послідовники [13, с. 29].

Після царського указу 1876 року, що забороняв використання в школах української мови, видавництво книг, газет та журналів українською мовою, науковий і культурний центр був перенесений під австрійський протекторат до Львова, де більшість української інтелігентності знала добре польську мову і читала польську літературу в оригіналі. Зацікавлення польською літературою викликало потребу перекладу польських літературних творів на українську мову. Твори А. Міцкевича переклали П. Куліш, О. Навроцький, М. Старицький, у в'язниці в Сибіру П. Грабовський перекладав М. Конопницьку і А. Асника, а також написав вірш до польського приятеля В. Сєрошевського з надією на поєднання і співробітництво народів. Леся Українка переклала вибрані твори М. Конопницької. Впливова «Киевская старина»

опублікувала (російською мовою) переклади польської прози на українську тему – романи Ю. І. Крашевського, нариси Ю. Ролле, «Na kresach» Ф. Равіти-Ґавронського.

Важливу роль в літературних польсько-українських взаєминах відіграв І. Франко – письменник, вчений, політичний діяч. Бібліографія цього письменника налічує близько п'яти тисяч праць, серед яких близько тисячі займають польськомовні позиції. Численні статті дослідник присвятив «українській школі», розвитку польської літератури XVI і XVII ст., писав по-польськи вірші, романи «Lelum Polelum», «Dla domowego ogniska», новели, критичні і наукові праці в галузі літератури, фольклору, перекладав на польську мову західноєвропейську літературу.

Вибір польської мови українськими письменниками XIX ст., що походять з польсько-українського пограниччя викликав різні, часто суперечні думки, а з позиції філологічної науки переважно критичні оцінки. Рішення письменника про відмову використання рідної мови, незалежно від мотивації, часто співвідносилося з поняттям моральної зради.

Аналізуючи мовну дилему, що постала перед М. Гоголем на початку його літературної діяльності, Л. Т. Масенко дає відповіді, які обґрунтовують вибір письменника писати російською мовою. Оцінюючи вибір Гоголя з позицій сучасного рівня лінґвістичних знань, дослідниця стверджує, що його зумовив не так суб'єктивний фактор більшої відданості письменника російській мові, як об'єктивні умови її кращої на той час літературної спрацьованості [10, с. 34-45]. Висновки Л. Т. Масенко частково підтверджуться у дослідженнях Г. Д. Гачева, який аналізував творчість письменників казахів, які писали російською мовою: «письменники у своїй рідній мові не мають такої розвинутої системи, тому рідна мова їй сковує» [3, с. 225].

Отже, перед багатьома письменниками поставав вибір, чи писати мовою, як то польська, чи російська зі сформованими нормами і достатнім лексичним засобом для створення творів високого стилю, чи використовувати селянську говірку.

Чи лише вищий розвиток мовної системи стає ключовим у виборі поетичної мови? На думку Н. Г. Костенко, національна ідентичність письменника визначається цілою низкою факторів, найважливішими серед яких вважаються мовний, географічний, культурний, державний, ідеологічний, релігійний і фактор історичної пам'яті. Проте при пильнішому розгляді всі ці чинники виявляються не такими істотними і домінантними вони можуть виступати лише в своїй єдності, віддзеркалюючи той або інший літературний контекст і визначаючи національну своєрідність конкретної літератури [6, с. 18]. Таким чином, текст, який виникає в результаті перетину двох або більше культур, тобто мультикультурний або транскультурний, вимагає дещо іншого підходу. Дослідник повинний враховувати позамовні чинники: особистість митця, його виховання і становлення як особистості, культурні цінності, що поєднує дві картини світу, що віддзеркалюють одна одну. В такий спосіб можна уникнути певної обмеженості і, як стверджує М. Епштейн, вийти на рівень метамови, тобто універсалістської творчості, що стане проявом не лише змішування або інтелектуального комбінування різних мов, а миттєвим осяянням, розкриваючи в глибинах людства його цілісне, неподільне «я» [5, с. 386-388]. Поняття транснаціональності по-новому розкриває проблему письменницької білінгвальності. На

думку Г. М. Костенко, термін білінгвальність характеризує своєрідні поетикальні властивості, притаманні художньому світові письменника, який створює нову реальність під впливом іншої мови [16, с. 18].

Серед комплексних досліджень, присвячених мультилінгвістичній творчості письменника, варто виділити монографію Л. Форстера «The Poet's Tongues: Multilingualism in Literature», у якій автор підкреслював не лінгвістичний, а культурологічний характер діалогу. У середньовіччі на вибір мови впливав літературний жанр, а не національність митця, тому північноіталійські поети XIII-XV ст. писали поезію ліричного характеру провансальською мовою, а епічні поеми – французькою мовами [19, с. 16], (пор. вибір письменників пограниччя, які для творів «високого» жанру використовували польську мову, а для інших – українську).

В. Мейкі у праці «Literary Biculturalism and the Thought-Language-Culture Relation» робить висновок, що космополітизм літератури – це природне явище, якщо письменник є представником етнічної меншості в регіоні, де домінуючою мовою виступає не його рідна мова, мова більшої сфери використання стає засобом привернути до своєї творчості більшу увагу, тобто розширення аудиторії, що є невід'ємним аспектом творчого процесу, все це, на думку В. Мейкі, – є основоположним чинником у намаганні письменника писати твори іншою мовою [21, с. 9].

Протягом останніх років у лінгвістиці активізуються дослідження, присвячені білінгвізму в літературі (праці Е. Божур, Л. Тарві, Г. Гачева, Є. Нахліка, У. Бахтікіреєвої, Н. Г. Костенко). Таким чином, опозиція «рідна мова – чужа мова», втрачає свій антагонізм, переходячи на рівень діалогу світоглядів, діалогу культур, що виходить за межі штучної взаємодії однієї культури з іншою. Викликає увагу твердження Є. Нахліка про важливість художньо-естетичного підходу у дослідженні двомовності у літературі [11, с.132]. Н. Г. Костенко пише: «Дві мови не можуть не взаємодоповнювати одна одну; дві культури, два образи думок допомагають по-новому осмислити дійсність, розширити це бачення і створити неповторний поетичний світ» [16, с. 24]. Мова виступає однією з форм віддзеркалення дійсності, а література – формою відображення культурної компетенції людей, що користуються двома й більше мовами, досвід існування яких стає важливим культурним надбанням [16, с. 18]. Письменники білінгви передають досвід власної культури засобами іншої мови та за допомогою іншої мови, за якою стоїть столітній літературний і культурний ресурс, що сприяє розширенню світобачення письменника.

Й. Бродський назвав три основних фактора, які змушують письменника робити вибір на користь нерідної мови: «він робить це або через необхідність, як Конрад, або через надмірне честолюбство, як Набоков, або заради більшого відчуження, як Беккет» [17, с. 138]. Сербський дослідник Й. Станішич доповнив причину такого білінгвізму «творчою необхідністю» і навіть «закономірністю», як результат переломного періоду життя письменника, пов'язаного з більшою схильністю митця до сприйняття іншої культури [14, с. 156].

Висновки. Підсумовуючи, варто навести слова С. Подокшина, який писав: «З огляду на специфіку тогочасного суспільно-культурного розвитку, чимало діячів та мислителів належало не одній, а декільком національним культурам» [12, с.10]. Вибір

польської мови українськими письменниками зумовлений як мовними, так і позамовними чинниками: становленням особистості, особливостями виховання та культурних цінностей, що поєднує дві картини світу, значною поширеністю польської мови у комунікативних ситуаціях з огляду на політично-соціальні обставини; літературною спрацьованістю – більший розвиток мовної системи для передачі матеріалу, а також з метою використання як особливого художнього методу, що допомагає вирішити специфічні проблеми, що постають перед письменником.

У письменника-білінгва дві мови взаємодоповнюють одна одну; дві культури, два образи думок допомагають по-новому осмислити дійсність, розширити це бачення і створити неповторний поетичний світ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев М. П. Многоязычие и литературный процесс / Михаил Павлович Алексеев // Многоязычие и литературное творчество / [отв. Ред. акад. М. П. Алексеев]. – Л.: «Наука» Ленинград. Отд-е, 1981. – С. 7-17.
2. Вінценз А. До проблеми українсько-польських мовних контактів / А. Вінценз // Мовознавство. – 1991. – №5. – С. 37-42.
3. Гачев Г. Д. Национальные образы мира / Георгий Дмитриевич Гачев. – М.: Советский писатель, 1988. – 448 с.
4. Грабович Г. До історії української літератури / Г. Грабович. – Київ: Основи, 1997. – 604 с.
5. Эпштейн М. П. Парадоксы новизны: о литературном развитии XIX-XX веков / Михаил Наумович Эпштейн. – М.: Советский списатель, 1988. – 416.
6. Костенко Г. М. Від Конрада до Набокова: Білінгвізм та бікультурність як творчий імпульс / Г. М. Костенкою – Запоріжжя: ЗНТУ, 2011. – 407 с.
7. Лазаренко О. Польська мова у XVII ст. на українсько-польському культурному пограниччі (творчість Лазаря Барановича) / О. Лазаренко // «Українська школа» в літературі та культурі українсько-польського пограниччя. Т. 7. – Київ, 2005. – С. 530-542.
8. Лужний Р. Релігійна течія у давній українській поезії (1575-1647) / Р. Лужний // Варшавські українознавчі записки. – Варшава, 1989, з. I. – S. 85-96.
9. Максимович М. А. Книжная старина южнорусская / М. А. Максимович // Временник общества истории и древностей российских. – 1849, т. 1. – с. 1–12; т. 4. – с. 1–12. /Киевлянин, 1850, т. 3. – с. 117– 138.
10. Масенко Л. Т. Мова і політика / Л. Т. Масенко. – Київ: Соняшник. – 2004, 120 с.
11. Нахлік Є. Проблема письменницького бі(полі)лінгвізму / Євген Нахлік // Сучасність. – 1996. – № 10. – С. 129-134.
12. Падокшын С. Пацей Іпацій: царкоўны дзеяч, мысліцель, пісьменнік на пераломе культурна-гістарычных епох / С. Падокшын. – Мн.: Бел. навука, 2001. – 118 с.
13. Радишевський Р. «Українська» та «польська» школи в літературі українсько-польського пограниччя // Київські полоністичні студії: зб. наук. праць / за ред. Р. Радишевського. – Київ, 2005. – Т. VII. – S. 7-30.

14. Станишич Й. К проблеме двуязычия и многоязычия в литературе южных славян (из истории літератур Сербии, Хорватии, Черногории) Й. Станишич // Многоязычие и литературное творчество / [отв. ред. акад. М. П. Алексеев]. – Л.: Наука, 1981. – С.149-239.
15. Франко І. Зібрання творів у п'ятдесяти томах / Іван Франко; Редакційна колегія: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. ; Академія наук Української РСР, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка. – К.: Наукова думка, 1976-1986. Т. 45. Філософські праці / Редактор тому В. Ю. Євдокименко; Упорядкування та коментарі В. С. Горського, В. Д. Литвинова, Г. М. Чабан. – К.: Наукова думка, 1986. – 574 с.; іл.
16. Шевчук В. Мова і витворення духовних і культурних цінностей (XVII-XVIII ст.) / В. Шевчук // Дивослово. – 1996. – № 3. – С. 16-22
17. Brodsky J. To Pleas a Shadow / Josef Brodsky // Бродский И. Об Одене: [пер. с англ.. Е. Касаткиной]. СПб.: Издательский Дом «Азбука-классика», 2007. – С. 137-199.
18. Brückner A. Wpływy polskie na Litwie i Słowiańszczyźnie Wschodniej. Promieniowanie kultury polskiej na kraje sąsiednie / A. Brückner // Kultura, piśmiennictwo, folklor / Wybór prac pod red. W. Berbelickiego i T. Ulewicza. – Warszawa, 1974. – S. 344-381
19. Forster L. The Poet's Tongues: Multilingualism in Literature / Leonard Forster. – L.: Cambridge University press, 1970. – XII, 101 p.
20. Łużny R. Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska / R. Łużny // Z dziejów związków kulturalnych polsko-wschodniosłowiańskich XVI-XVIII w. – Kraków: Zesz. nauk. Uniw. Jagielloń., 1966. – 168 s.
21. Mackey W. F. Literary Biculturalism and the Thought-Language-Culture Relation / William F. Mackey. – Laval University (Quebec): International Center for Research on Bilingualism, 1971. – 14 p.
22. Radyszewski R. Polskojęzyczna poezja ukraińska od końca XVI do początku XVIII wieku. Część I: [monografia] / Rostysław Radyszewski. – Kraków : Wyd. Oddziału PAN, 1996. – 282 s.
23. Sowtys N. Pisana po polsku literatura ukraińska w kontekście fenomenu kulturowego polsko-ukraińskiego pogranicza / N. Sowtys // Bibliotekarz Podlaski. – Białystok: Książnica Podlaska im. Łukasza Górnickiego, 2013. – nr. 2 (XXVII). – S.104-114.
24. Wagilewicz J. D. Pisarze polscy rusini wraz z dodatkiem pisarze lacińscy rusini / Przedmowa R. Radyszewski / J. D. Wagilewicz – Przemyśl: Południowo-Wschodni In-t Naukowy, 1996. – 318 s.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Совтис Н. М., к. филол. н., доц.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПОЛЬСКОЯЗЫЧНАЯ УКРАИНСКАЯ ЛИТЕРАТУРА – ОБЩЕЕ КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ УКРАИНСКОГО И ПОЛЬСКОГО НАРОДОВ

Статья посвящена особенностям возникновения польскоязычной украинской литературы. Рассмотрены факторы, которые влияли на выбор неродного художественного языка писателями-билингвами. Обоснована принадлежность произведений, написанных польским языком писателями, которые происходили из украинско-польского пограничья, в одинаковой степени к украинской и к польской литературе.

Ключевые слова: *билингвизм, пограничье, транснациональность.*

Sovtys N., Cand.Phil.Sci., Associate Professor
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

UKRAINIAN LITERATURE WRITTEN IN POLISH LANGUAGE AS A SHARED CULTURAL HERITAGE OF UKRAINIAN AND POLISH NATIONS

The article is dedicated to the peculiarities of the origin of Ukrainian literature written in the Polish language. The reasons that influenced the choice of non-native language by the bilingual writers are also specified. The article proves the idea that literary works written in the Polish language by the authors of Ukrainian-Polish frontier equally belong to Ukrainian and Polish literature.

Keywords: *bilingualism, frontier, transnationality.*

УДК 821.133.1:82-34

Смущинська І. В., д-р філол. н., проф.,
Стародубцева О. А., к.філол.н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

КІНЕМА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ

Проаналізовано кінетичну лексику художнього твору, як складову частину лексичної системи французької мови на матеріалі французького роману XX ст. Визначено головні функції кінем та кінетичних комплексів у художньому тексті, з'ясовуються основні характеристики художньої кінетичної системи та визначаються особливості її функціонування у французькому романі. Проаналізовано особливості семантичного розвитку кінетичних одиниць.

Ключові слова: *невербальна комунікація, кінесика, кінема, кінетичний комплекс, фразеокінетичний комплекс, кінетична характеристика.*

Інтерес до вивчення тексту, зокрема художнього, обумовлений прагненням пояснити мову як глобальне явище, як цільний засіб комунікації, більш глибоко вивчити зв'язки мови з різними сторонами людської діяльності, зокрема естетичної, що реалізуються через текст. Художній текст – це відображена у формах мови і забарвлена свідомістю автора узагальнена картина світу, на формування якої вплинули як соціальні фактори, так і фактори психологічні. Серед важливих лексико-семантичних складових структури художнього твору певне місце посідає і невербальна характеристика персонажів.

Мова жестів – одна з найдавніших мов. В історії європейського мовознавства вона відома ще з античних часів, коли існувала проблема походження мови та виникла «теорія жестової мови», згідно з якою саме з жесту почала розвиватися звукова мова.

Проблема дослідження кінетичних явищ у мовленні привертала увагу багатьох науковців. Можна знайти численні праці та дослідження, присвячені вивченню паралінгвістичних та кінетичних проявів людини під час спілкування, у галузі психології, фізіології, соціології тощо (див. роботи В. А. Лабунської, Х. Мікіна, Л. С. Виготського, К. Ізарда, Е. А. Маслико, І. В. Страхова, В. Вундта, Г. М. Андрєєвої, А. А. Бодалева, П. Фреса та ін. [див., наприклад: 1; 2; 3; 4; 10; 11; 12; 17; 19]). Багато лінгвістів, зокрема лексикологів, також досліджували особливості кінетичної поведінки людини та її номінації, можна назвати роботи Л. А. Капанадзе, Е. В. Красильнікової, А. В. Філіпова, Є. М. Верещагіна, І. Н. Горелова, Т. М. Ніколаєвої, К. У. Геворкяна, Е. А. Єрмолаєвої, Ла Бара, Н. І. Смирнової [5; 6; 7; 8; 14; 15; 18], але всі дослідження присвячено функціонуванню кінетичних комунікативних елементів у живому розмовному мовленні. Роль та функції невербальних компонентів художнього тексту ще не досліджено належною мірою, оскільки майже не існує лінгвістичної літератури, присвяченої аналізу паралінгвістичних аспектів художнього твору, можна назвати лише роботи Л. М. Шелгунової [20] на матеріалі російської реалістичної прози, роботу Н. В. Накашидзе [13] на матеріалі англомовної літератури, дослідження О. А. Стародубцевої [16] на матеріалі французького роману XX ст. Саме цим і пояснюється *актуальність* даної наукової розвідки.

Паралінгвістика як науковий напрям почала розвиватися у 50-ті роки XX століття, хоча жести та різні види рухів тіла здавна привертали увагу вчених. Інтерес до незвукової мови як засобу комунікації у тваринному світі та до її специфічного різновиду в людському спілкуванні значною мірою пояснювався пошуками універсальних закономірностей в будь-якій системі знаків, що розглядається в семіотичному плані.

Для позначення дисципліни, що вивчає семіотику рухів тіла, найчастіше використовують термін ***кінесика***. Цей термін започаткував Ч. Дарвін, який фундаментально досліджував питання зв'язку між походженням мови і розвитком жестів та міміки. Він походить від слова «кінема», запозичене з праць Бердвістелла, що вживається для позначення окремих тілорухів, жестів, міміки, що мають певний соціально-культурний смисл у певній системі кінетичних засобів.

Під терміном «кінетика» в сучасній науці розуміють сукупність кінем – тобто значущих жестів, мімічних та пантомімічних тілорухів, які передають певну інформацію та входять у комунікацію як невербальні компоненти під час безпосереднього спілкування комунікантів. Отже, кінесика – це зовнішнє вираження емоцій та почуттів людини. У результаті еволюції за визначеними психічними станами людини закріпилися характерні рухові вираження. Моторний компонент обов'язковий при будь-якій емоційній реакції. Визначити особливості зовнішнього прояву емоційних станів можна, спостерігаючи міміку, пантоміміку, фізіологічні реакції (судинні, дихальні, секреторні), вокальні характеристики мови, дистанцію спілкування та ін.

Однак ***кінема*** розуміється сьогодні у двох аспектах: по-перше, як значущий жест, по-друге, як номінація, мовне вираження цього жесту. Особливого значення цей факт набуває у художньому тексті. Тому, зважаючи на його особливості, ми пропонуємо послуговуватися терміном ***художня кінема***, під яким розуміємо вербальне представлення в художньому тексті будь-якого мімічного або жестового тілоруху, вираженого однією словесною одиницею, яку використовує наратор або персонаж. Художні кінеми утворюють ***художню кінетичну систему*** – сукупність вербальних засобів, які відтворюють невербальну поведінку персонажів в художньому творі, що складається з жестів, міміки та тілорухів.

Як правило, кінетичні одиниці являють собою не елементи, що прикрашають художнє мовлення, а ті, що є її органічною властивістю. За своїми ***функціями*** кінеми – це невід'ємна частина образного узагальнення, невід'ємна перш за все через те, що вона тісно пов'язана з суб'єктом, предметом чи явищем, що відображається, розкриттям їх характерологічних властивостей тощо, отже, їм притаманна ***образна функція.***

Невербальні елементи поведінки мовців під час діалогу постають одним із його найважливіших компонентів та виконують ***комунікативну функцію*** – одну з основних функцій спілкування, що моделюється автором твору. У ситуації реального живого діалогу всі невербальні засоби комунікації – жести, міміка, тілорухи – використовуються для передачі певної інформації. Під час спілкування люди обмінюються інформацією за допомогою мовленнєвих засобів, однак при цьому невербальне може накладатися на вербальне, йти паралельно з ним, випереджати або заміняти його, виступаючи ***засобом передачі імпліцитної інформації***. Наприклад:

« Thomas montre la porte de l'escalier qui descend à l'entrepôt, ferme les yeux, pose l'index sur les lèvres » (Chabrol. Un homme de trop).

Деякі невербальні елементи можуть виконуватись одним з комунікантів неусвідомлено, однак партнер по діалогу зможе правильно їх декодувати, оскільки у свідомості кожного індивіда закладено певне ***символічне значення*** жестів, міміки та тілорухів, характерних для даної соціальної спільності або категорії людей, що і розуміє читач. Наприклад:

« …il se frappe la poitrine puis, bras en croix, la tête sur l'épaule, prend la position du martyr – et le Saint-Esprit ! » (Chabrol. Un homme de trop).

Розглянемо ще один приклад:

Le garçon a levé le doigt vers la chambre de son frère pour me montrer qu'il pouvait entendre toute la conversation.

У цьому прикладі без участі вербальних засобів кінетичний елемент *levé le doigt vers la chambre* передає необхідну в даному випадку інформацію, без якої учасники діалогу не зрозуміли б один одного і комунікативний акт не зміг би реалізуватися.

Виконуючи комунікативну функцію, невербальні елементи можуть виступати ***як допоміжний елемент***, що супроводжує мовленнєве висловлювання, однак цей елемент часто є досить важливим. Міміка і жести уподібнюються надсегментним мовленнєвим елементам, вони накладаються на повідомлення, доповнюють та визначають смисл висловлювання, іноді виступають його невід'ємною частиною. Якщо необхідні кінетичні елементи випускаються під час комунікації, то іноді обмін інформацією може стати неможливим. Отже, спостерігаються:

1. Жести, що заміняють мову: *D'un hochement de tête, il refusait*,

2. Жести, що супроводжують мову: *Regarde, c'est le soleil…Nicolas secoua la tête... – Ce sont les mines de cuivre…*

Невербальна поведінка є однією з характеристик ***спонтанності*** в художньому діалозі, що спеціально моделюється автором через використання відповідних засобів. Живе розмовне спонтанне мовлення характеризується простими і короткими реченнями, оскільки прості конструкції породжуються і сприймаються легше, ніж складні. Невербальні елементи живого діалогу можуть накладатися на репліки діалогу, заповнювати прогалини в розмові, допомагаючи тим самим повноцінно і точно передавати інформацію.

Кинеми можуть бути також:

- ***вказівними***: *étendre la main pour désigner qch; montrer de la main,*

- ***описово-зображальними***: *Quand il ouvrait la porte, au visage rosé d'Odette, dès qu'elle avait aperçu Swann, venait – changeant la forme de sa bouche, le regard de ses yeux, le modelé de ses joues – se mélanger un sourire (Proust),*

- ***символічними***: *faire la révérance; faire la signe de la croix,*

- ***експресивними***: *les gestes de ménaces,*

- ***модально-оцінними*** (такими, що виражають оцінку, ставлення до предметів, людей, явищ, навколишнього середовища): *les gestes d'ironie, de joie.*

Як правило, кінетична лексика функціонує у художньому контексті у вигляді певних структур – кінетичних комплексів. ***Кінетичний комплекс*** – вербальне представлення у письмовій мові елементів невербальної поведінки персонажів, яка складається з жестів, міміки та тілорухів, виражених за допомогою одного чи кількох кінетичних словосполучень або речень, пов'язаних між собою. Наприклад:

« Thomas cambre les reins, ferme les yeux, relève le menton, fait trois pas de danse, frappant du talon et claquant des mains. Avec une bourrade : « Allons quoi ! Un petit sourire, « camarade » ! » (Chabrol. Un homme de trop).

Одним з найпоширеніших засобів передачі кінетичної поведінки персонажів в художньому тексті виступає ***фразеологічний зворот***. Найбільш частотними його варіантами виявилися ті, що включають ***соматизм*** (див. попередній приклад):

se tordre les mains, donner un coup de main, jeter, lancer un coup d'oeil, en mettre son doigt, sa main au feu, avaler sa langue, courber le front, etc.

В принципі, кінетична поведінка може бути переданою такими шляхами:

1. Повнозначним словом: *embrasser,*
2. Фразеологізмом: *en mettre sa main au feu, sa main à couper (en jurer),*
3. Афоризмом: *Il croit qu'il n'y a qu'à souffler et à remuer les doigts (on dit d'un homme qui s'imagine qu'une chose est aisée quoi qu'elle soit fort difficile).*

Як свідчить аналіз, художній текст надає перевагу не ***простим***, а ***комбінованим художнім комплексам.*** Комбіновані жести – це подвійні або потрійні пантоміми, причому один зі складових кінетичних компонентів є, як правило, основним, визначальним, а інший лише відтіняє значення основного, або посилюючи його, або, навпаки, послаблюючи, наприклад:

tendre les mains en saluant et se soulever de la chaise,

taper du pied en fronçant les sourcils et taper du pied en souriant.

З точки зору ***семантичних відношень*** кінетичні комплекси і кінеми можуть бути:

- моносемічними: *mettre les mains sur la tête; compter avec les doigts;*
- полісемічними: *saluer qn en baissant la tête, dire "oui" en baissant la tête; lever le bras en direction du serveur, pour appeler un taxi;*
- енантіосемічними: *serrer la main: 1) pour dire bonjour; 2) pour dire adieu; secouer la tête: 1) signe négatif; 2) signe positif;*
- синонімічними: *désigner qch 1) du doigt; 2) d'un mouvement du menton* тощо.

Щодо ***стилістичної стратифікації***, вони можуть бути:

- професійними: *benir, les gestes de chef d'orchestre;*
- архаїчними: *saluer qn jusqu'à terre, faire un profond salut, faire la révérence;*
- арготичними: *faire une main tombée: 1) voler; 2) faire une caresse discrète sur le postérieur* тощо.

Однак, безумовно, об'єктивною реальністю є їхній ***експресивний потенціал.***

Зі ***структурної*** точки зору кінетичний комплекс може бути:

- одночленним: «*Le bonhomme* ***écarta les bras*** *pour témoigner de son impuissance à exprimer une opinion*»,
- двочленним: «*Mlle Puybrun avait* ***attrapé le poignet de Thierry et le secouait en errant:*** *– Mais qui? – qui?*»,
- багаточленним: наприклад, ***розгорнутий опис жесту*** є характерною рисою стилю М. Пруста: «*Quand il ouvrait la porte, au visage rosé d'Odette, des qu'elle avait aperçu Swann, venait –* ***changeant la forme de sa bouche, le regard de ses yeux, le modelé de ses joues – se mélanger un sourire****» (Proust. Du côté de chez Swann).*

При розгляді кінетичних комунікативних елементів ***на міжкультурному рівні*** необхідно також звертати увагу на особливості жестів, міміки та тілорухів, властиві певному народу. Так, підтримуючи думку відомого французького дослідника невербальної поведінки людей де Ла Бара, вважаємо, що існують кінетичні комплекси, зрозумілі та властиві лише представникам певної народності або культури, представникам інших культур чи суспільств виявляється доволі складно інтерпретувати деякі жести та тілорухи, належні іншим. Так, наприклад, де Ла Бар говорить про звичайний для європейців жест, що використовується для того, щоб дражнити когось, – *висовування язика.* Однак у Китаї колись цей жест позначав погрозу, в Індії – гнів, у народів майя – мудрість.

Численними є специфічні італійські жести, що обов'язково повинні супроводжувати мовлення:

Що ви хочете? – руки над головою;

мені на це начхати – нігті під підборіддя;

класно! – жест так би мовити «випинання» великого пальця та ін.

Інший тип кінетичних комплексів – це жести, міміка та тілорухи, які є зрозумілими майже в усіх культурах, наприклад:

Так! – кивання головою;

він не у своєму розумі – крутити пальцем біля скроні тощо.

Таким чином, врахування невербальних проявів людини в процесі комунікації, визначення їх ролі у розмовному мовленні, у живому діалозі необхідне для аналізу художніх кінетичних одиниць, приналежних художньому твору, де моделюється реальність. Мовленнєве спілкування здійснюється в конкретному природному середовищі, яке створюється зовнішніми факторами, антуражем, оточенням, усіма фізичними характеристиками самих мовців, а також їх певними рухомими проявами під час передачі інформації, що описується в художньому тексті автором. Предметне оточення, фізичні характеристики комунікантів, властивості голосової модуляції, кінетична характеристика, міміка, тілорухи створюють так званий ***паралінгвістичний контекст,*** в якому мовленнєві одиниці отримують певний смисл. Паралінгвістичний контекст також входить до спілкування та надає допомогу під час обміну інформацією, яка міститься безпосередньо в складі вербальної одиниці. А результатами комунікації, тобто досягненням абсолютного розуміння під час спілкування, постає підсумок взаємодії лінгвістичних та паралінгвістичних факторів. Контекст створюється не тільки всіма засобами вираження – мовленнєвими та позамовними, – але й усією ситуацією, яка оточує слово та визначає його смисл. Кінетичні елементи виступають носіями самостійного повідомлення, вони стають зовнішньою стороною певних динамічних процесів, відображаючи їх. Невербальні засоби заповнюють, доповнюють та забезпечують інтерпретацію вербального повідомлення, в цьому їх основна суть.

Як висновок, у художньому творі ***кінетична характеристика*** персонажа є одним із найважливішим образотворчих засобів, засобом створення портретної характеристики, який часто виступає і показником індивідуально-авторського стилю письменника. Дослідження таких авторських «пріоритетів» можна вважати однією з *перспектив* подальшого аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Андреева Г.М.* Социальная психология. – М.: Искусство, 1980. – 159 с.
2. *Бодалев А.А.* Восприятие и понимание человека человеком. – М.: Наука, 1982. – 152 с.
3. *Вундт В.* Проблемы психологии народов. Преступная толпа: опыт коллективной психологии. – М.: Наука, 1998. – 257 с.
4. *Выготский Л.С., Лурия А.Р.* Этюды по истории поведения. – М.: Прогресс, 1930. – 134 с.

5. *Геворкян К.У.* Кинесический язык (введение в кинесику): Автореф. дис... д-ра филол. наук. – Ереван, 1991. – 39 с.
6. *Горелов И.Н.* Невербальные компоненты коммуникации. – М.: Наука, 1980. – 147 с.
7. *Ермолаева Е.А.* Психосемиотический анализ жестикуляции как знакового средства общения (в соотношении с языком): Автореф. дис… канд. психол. наук. – М., 1984. – 21с.
8. *Капанадзе Л.А., Красильникова Е.В.* Роль жеста в разговорной речи // Русская разговорная речь. – Саратов, 1970. – С. 235-241.
9. *Колшанский Г.В.* Паралингвистика. – М., 1974. – 81 с.
10. *Лабунская В.А.* Невербальное поведение (социально-перцептивный подход). – Ростов, 1986. – 135с.
11. *Маслыко Е.А.* К психолингвистической природе паралингвистических явлений // Материалы III всесоюзного симпозиума по психолингвистике. – М.: Наука, 1970. – С. 76-92.
12. *Миккин Х.Х.* Кинесика и язык // Труды по психологии. – 1976. – Вып. 395. – №4. – С. 38-49.
13. *Накашидзе Н.В.* Кинесика и ее вербальное выражение в характеристике персонажа художественного произведения: Автореф.дис...канд.филол.н. – М., 1981. – 23 с.
14. *Николаева Т.М.* Невербальные средства человеческой коммуникации и их место в преподавании языка // Роль и место страноведения в практике преподавания русского языка как иностранного. – М.: Изд. МГУ, 1969. – С. 47-71.
15. *Смирнова Н.И.* Сопоставительное описание элементов русской и английской кинесической коммуникации. – М., 1977. – 289 с.
16. *Стародубцева О.А.* Лексико-семантичні засоби кінетичної характеристики персонажа (на матеріалі французького роману XX ст.): дис. … канд. наук. – К.: КНУ, 2001. – 186 с.
17. *Страхов И.В.* Психологический анализ в литературном творчестве. – Саратов, 1973. – Ч.I. – 158 с.
18. *Филиппов А.В.* Звуковой язык и «язык» жестов // Лингвистический сборник. – Вып.3. – М., 1975. – С. 14-28.
19. *Фресс П., Пиаже Ж.* Экспериментальная психология. – М.: Просвещение, 1966. – Вып. 1-2. – 149 с.
20. *Шелгунова Л.М.* Указания на рече-жестовое поведение персонажей как средство создания образа в русской повествовательной реалистической прозе. – Волгоград: Изд-во Волгоградского университета, 1979. – 86 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.14 р.

Смущинская И.В., д. филол. н., проф.,
Стародубцева Е.А., к.филол.н.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

КИНЕМА КАК ОБЪЕКТ ЛИНГВОСТИЛИСТИЧЕСКОГО АНАЛИЗА

В статье анализируется кинетическая лексика художественного произведения как составная часть лексической системы французского языка на материале французского романа XX ст. Определены основные функции кинем и кинетических комплексов в художественном тексте, проанализированы характеристики художественной кинетической системы и выявлены особенности ее функционирования во французском романе. Выделены особенности семантического развития кинетических единиц.

Ключевые слова: *невербальная коммуникация, кинесика, кинема, кинетический комплекс, фразеокинетический комплекс, кинетическая характеристика.*

Smuschynska Iryna V., Doctor of Philol. Sci., Professor,
Starodubtseva Olena A., Cand.Phil.Sci.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kiev

KINEMA AS AN OBJECT OF LINGVOSTILISTIC ANALYSIS

The kinetic vocabulary of the literary text as the integral part of the lexical system of French language are analyzed on the base of French novel of the XXth century. The main function of kinemas and kinetic complexes in a literary text are defined, the main characteristics of the kinetic system of the literary text are analyzed and the peculiarities of its functioning in the French novel are defined. The features of the semantic development of kinetic units are identified.

Keywords: *non-verbal communication, kinesics, kinema, kinesic complex, frazeokinesic complex, kinetic characteristic.*

УДК 351.085

Сукаленко Т.М., к. філол. н., доц.,
Чужа К.В., студ.,
Національний університет ДПС України, м. Київ

ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСИСТА

У статті розмежовано поняття «компетентність» і «професійна компетентність», розглянуто основні складові та шляхи формування професійної

компетентності майбутнього фінансиста, які допоможуть йому краще засвоїти нову інформацію у виші та задовольнити в подальшому вимоги роботодавців.

Ключові слова: *компетентність, професійна компетентність.*

У процесі підготовки майбутнього фінансиста важливо правильно сформувати його професійну компетентність, яка включає: здатність фахівця кваліфіковано виконувати свою роботу, вміння швидко опановувати сучасні досягнення в галузі фінансів, збагачення своїх знань, досвіду практичної діяльності, вдосконалення умінь і навичок самостійно, оперативно приймати рішення в нестандартних ситуаціях.

М.Ю. Кадемія, розглядаючи професійну підготовку фахівця зауважує: «роботодавцю потрібні фахівці, які здатні розв'язувати конкретні виробничі проблеми і те, що буде використовувати фахівець під час цього (знання, вміння, досвід та ін.), для роботодавця неважливо, як здійснюється процес розв'язання проблеми, а конкретний результат цього процесу. З точки зору досягнення конкурентного результату важлива не здатність використовувати знання, уміння і досвід, а рівень готовності до виконання посадових обов'язків (основних функцій). Рівень готовності визначається системою знань, умінь, досвіду, відповідальності, самостійності, наполегливості, сукупності професійних і особистісних якостей фахівця» [3, 34].

Для сучасних фахівців зовнішньоекономічного профілю актуальним є «висока професійна компетентність та конкурентоздатний рівень кваліфікації, володіння глибокими теоретичними знаннями та практичними навиками у сфері міжнародної економіки. Професійна діяльність цих фахівців здійснюється як на національному, так і на міжнародному рівні в умовах конкуренції як невід'ємної частини ринкової економіки» [6, 72]. Л.С. Отрощенко зазначає: «Під час професійної підготовки фахівців зовнішньоекономічного профілю потрібно чітко уявляти чим характеризується його професійна компетентність, з яких структурних компонентів вона складається та умови її формування» [6, 72].

Т.В. Ткаченко наголошує на тому, що «формування основного блоку знань, умінь і навичок здійснюється в процесі вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки на основі моделювання майбутньої професійної діяльності випускника ВНЗ. Змістовним аспектом вивчення дисциплін цього циклу є системно-діяльнісний підхід як єдина методологічна основа викладання всіх без винятку дисциплін. Це зреалізовується методологією навчання, переходом від репродуктивного характеру засвоєння знань, умінь та навичок, націленого на запам'ятовування й відтворення знань курсантами, на продуктивно-творчий характер навчання, в основі якого лежить діяльність самого курсанта із засвоєння, здобування та застосування знань» [12, 10].

Мета статті: проаналізувати різні підходи до вивчення понять «компетентність» і «професійна компетентність», виокремити основні складові та шляхи формування професійної компетентності майбутнього фінансиста, які допоможуть йому краще засвоїти нову інформацію у виші та задовольнити в подальшому вимоги роботодавців.

Новизна статті полягає в тому, що вперше акцент ставиться на особливостях становлення професійної компетентності фахівців-фінансистів.

Вивченням та аналізом поняття «компетентність» займаються багато вчених. Серед них компетентність досліджували: С.П. Бондар, І.В. Гушлевська, О.І. Пометун, І.В. Родигіна, Г.К. Селевко, А.В. Хуторський, С.Є. Шишов, М.Ю. Кадемія, Т. В. Ткаченко, Л.С. Отрощенко, О.Б. Лисак. Великий внесок в розвиток теоретико-методологічних засад упровадження компетентнісного підходу зробили зарубіжні і українські вчені, зокрема: О. Дахіна, Б. Авво, А. Бермус, Ю. Татур, А. Вербицький, І. Зимня, М. Князян, Б.С. Гершунський, А. Маркова, А. Митяєва, Л. Морська, О. Овчарук, В. Краєвський, В. Петрук, Д. Погонишева, О. Савченко, О. Субетто, С. Трубачева, О. Локшина та ін.

Саме слово «компетентність» з латинської перекладається як коло питань, у яких людина добре обізнана, має знання та досвід.

Поняття «компетентність» різними авторами трактується по-різному, тому немає єдиного визначення цього поняття. Зокрема, Дж. Равен під компетентністю розуміє «специфічну здатність індивіда, необхідну для ефективного виконання конкретної дії у конкретній предметній галузі і включає вузькоспеціальні знання, предметні навички, способи мислення, а також розуміння відповідальності за свої дії» [8]. О. І. Пометун визначає компетентності як «спеціально структуровані (організовані) набори знань, умінь, навичок, що їх набувають у процесі навчання. Вони дозволяють людині визначати, тобто ідентифікувати і роз'язувати, незалежно від контексту проблеми (від ситуації), характерні для певної сфери діяльності» [7, 65]. А.В. Хуторський вказує на компетентність як на здатність до здійснення практичних дій [13]. Г.К. Селевко розглядає компетентність як «інтегральну якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, що ґрунтується на знаннях і досвіді, які набуті в процесі навчання та орієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності» [9].

Професійна компетентність дає можливість фахівцю успішно виконувати різноманітні види професійної діяльності, поєднує в собі великий спектр практичних дій і знань, показує ступінь сформованості професійної культури спеціаліста і визначає результати його роботи [11].

Під професійною компетентністю Г.А. Ларіонова розуміє: «системне поняття, коло повноважень у сфері діяльності, коло питань, з яких суб'єкт володіє знаннями, досвідом, сукупність яких відображає статус і кваліфікацію, а також індивідуальні особливості (здібності), що забезпечують можливість реалізації певної діяльності» [11]. При цьому автор зазначає, що «компетентність – це освітній результат, що відображає підготовленість суб'єкта навчання до реального володіння методами і засобами професійної діяльності та вміння застосовувати їх на практиці» [11].

У Ю.Г. Татура зустрічаємо таке визначення професійної компетентності: «Компетентність спеціаліста з вищою освітою – це проявлені ним на практиці прагнення і здатності (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особистісні якості та ін.) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи її соціальну значущість і особисту відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного удосконалення» [10]. В. Адольф стверджує, що «професійна компетентність – це складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу» [1].

С. У. Гончаренко пояснює професійну компетентність як «оволодіння особистості необхідною сукупністю знань, умінь і навичок, які визначаються сформованістю педагогічної діяльності, спілкування особистості як носія означених цінностей, ідеалів і свідомості» [2, 383].

Професійна компетентність фахівця, як зазначає М.Ю. Кадемія, «передбачає розв'язання різного роду проблем, завдань на основі наявного досвіду, знань і цінностей, а професійні компетенції передбачають здатність людини успішно діяти в процесі своєї професійної діяльності, що робить можливим бути професійно успішним будь-якого випускника навчального закладу» [3, 39].

Дієвість формування професійної компетентності, на думку Т.В. Ткаченка, «залежить від багатьох умов, а саме: психологічно обґрунтований вибір професії, професійний відбір курсантів, формування професійної спрямованості, включення до змісту навчально-виховного процесу розвивальних методик, забезпечення послідовного засвоєння професіоналом системи взаємозалежних видів діяльності» [12, 8].

Критерії формування професійної компетентності майбутнього фінансиста відображені в освітньо-професійній програмі, освітньо-кваліфікаційній характеристиці, навчальних планах і програмах.

На думку Л.С. Отрощенко, «формування професійної компетентності майбутнього фахівця, тобто розвиток особистості у процесі професійної освіти здійснюється через зміст освіти, який охоплює не тільки перелік навчальних предметів, але й професійні навички та вміння, які формуються в процесі оволодіння предметами, а також через активну позицію студента у соціальному, політичному та культурному житті власного закладу. Всі ці чинники формують та розвивають особистість майбутнього фахівця таким чином, щоб вона володіла засобами професійного саморозвитку, самовдосконалення та реалізовувала власний творчий потенціал» [6, 72].

Професійна компетентність фахівця зовнішньоекономічного профілю забезпечується сформованістю її структурних компонентів. Л.С. Отрощенко визначає такі структурні компоненти професійної компетентності фахівця: мотиваційно-вольовий, функціональний, інформаційний, комунікативний і рефлексивний.

Під *мотиваційно-вольовим* компонентом Л.С. Отрощенко розуміє: «погляди, уявлення, мотиви, цілі, потреби, ціннісні настанови актуалізації у професійній компетентності, особисту відповідальність за результати діяльності; стимулює творчу прояву особистості в професійній компетентності; передбачає наявність інтересу до професії економіста-міжнародника» [6, 78]. *Функціональний* компонент, на думку дослідника, «містить здібність застосовувати отримані знання на практиці при вирішенні певних професійних завдань, знаходити та обґрунтовувати вибір економічно вигідного рішення у проблемних ситуаціях» [6, 79]. *Комунікативний* компонент визначає як «вміння зрозуміло та чітко висловлювати думки, міркування, переконувати, аргументувати, будувати докази, аналізувати, встановлювати міжособисті зв'язки, обирати оптимальний стиль спілкування у різних бізнес-ситуаціях, організовувати та підтримувати діалог. Крім того, компетентний економіст-міжнародник повинен володіти діловим етикетом, культурою мови» [6, 79]. *Інформаційний* компонент передбачає «вміння фахівця орієнтуватися в потоці інформації, працювати з різними

джерелами інформації, самостійно обробляти інформацію, приймати рішення у непередбачених ситуаціях з використанням технологічних засобів» [6, 80]. *Рефлексивний* компонент полягає, на його думку, «в умінні свідомо контролювати результати своєї діяльності та рівень власного розвитку, оцінювати особисті досягнення; сформованість таких якостей як креативність, ініціативність, впевненість у власних силах, мобільність. Рефлексивний компонент є регулятором особистісних досягнень, розвитку рефлексивних здібностей, прогнозування результатів діяльності» [6, 80].

Відповідно до положень освітньо-професійної програми підготовки та освітньо-кваліфікаційної характеристики фахівців зовнішньоекономічного профілю, специфіки професійної діяльності цих фахівців О.Б. Лисак виокремила такі структурні компоненти професійної компетентності майбутніх економістів:

1) «компетенції у сфері економічної діяльності (економічне мислення; знання методів економічного аналізу; наявність системного уявлення про структуру і тенденції розвитку української та світової економіки; знання принципів прийняття і реалізації економічних рішень на мікро- та макрорівнях; уміння використовувати економічну інформацію у професійній, виробничій діяльності і повсякденному житті; уміння здійснювати пошук економічної інформації; уміння проводити економічний, стратегічний аналіз та оцінку фінансово-господарської діяльності підприємств; уміння проводити контроль, аудит, перевірку грошових коштів, виробничих запасів, основних фондів у підприємствах, організаціях, установах тощо);

2) компетенції в інших сферах професійної діяльності (система знань з фінансів, маркетингу, аудиту, міжнародної економіки, права, менеджменту; знання нормативно-правової бази);

3) інформаційно-комп'ютерна компетенція (стосується роботи з комп'ютерною технікою і визначається таким переліком знань та вмінь: знання теоретичних основ функціонування комп'ютерної техніки; уміння працювати в мережі Internet; уміння користуватися електронною поштою; уміння працювати із спеціалізованим програмним забезпеченням; уміння ефективно застосувати інформаційні технології і відповідні програми у професійній діяльності);

4) комунікативна компетенція (знання ділового етикету та основ конфліктології, толерантність до існування інших поглядів, ефективна групова взаємодія, позитивна установка щодо себе й оточуючих тощо);

5) компетенція у сфері самовизначення і саморегуляції особистісних якостей (адекватна самооцінка, впевненість у собі, самоконтроль, самоефективність, високий рівень мотивації до досягнень, визнання необхідності неперервної освіти впродовж життя тощо);

6) виробничо-діяльнісна компетенція (передбачає знання посадових інструкцій згідно з кваліфікацією фахівця, а саме: обізнаність з вимогами, функціями, правами, обов'язками; знання основ етикету)» [4].

У цілому можна стверджувати, що процес формування особистості майбутнього фінансиста у виші повинен відбуватися із залученням його до творчої діяльності, пошуку, саморозвитку і самовдосконалення. На думку В.О. Сластьоніна, «професійний саморозвиток, як основа самовдосконалення, складається з двох компонентів:

зовнішніх умов, що створюються певними обставинами, позиціями і внутрішніх здібностей, які передбачають наявність потреби до оновлення, розвитку, самопізнання, розуміння своїх дій, цілей, засобів» [11]. Важливим під час професійно-особистісного зростання є система ставлень особистості до себе як до професіонала, фахівця, до своєї роботи, до змін у процесі професійної діяльності, до бачення світу загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: [монография] / В.А. Адольф. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uchni.com.ua/informatika/11268/index.html???history=0&sample=10&ref=1
2. Гончаренко С.У. Український педагогічний енциклопедичний словник / С.У. Гончаренко. – [вид. друге, доп. й виправл.]. – Рівне: Волинські обереги, 2011. – 552 с.0
3. Кадемія М.Ю. Формування професійної компетенції майбутнього фахівця / М.Ю. Кадемія. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.kpi.kharkov.ua/archive/%D0%9D%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BA%D
4. *Лисак О.Б.* Формування компетентностей майбутнього фахівця-економіста / О.Б. Лисак. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://intkonf.org/lisak-ob-formuvannya-kompetentnostey-maybutnogo-fahivtsya-ekonomista/
5. Новий тлумачний словник української мови: [у трьох томах] / [укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпушко]. – Київ, Вид-во «АКОНІТ», 2006. – Том 1, А – К. – 926 с.
21. Отрощенко Л.С. Професійна компетентність майбутніх фахівців зовнішньоекономічного профілю: теоретичний аспект фахівця / Л.С. Отрощенко. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/6260/1/L.S.Otroschenko.%20Professional%20competence%20of%20future%20specialists%20in%20foreign%20affairs%20-%20theoretical%20-aspect.pdf
6. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / Олена Пометун // Рідна школа. – 2005. – січень. – С. 65–69.
7. Равен Дж. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Дж. Равен; [пер. с англ., изд. 2-е, испр.]. –М.: «Когито-Центр»’, 2001. – 142 с.
8. Селевко Г.К. Компетентности и их классификация / Г.К. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138–143.
9. Татур Ю.Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю.Г. Татур // Высшее образование сегодня. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uchni.com.ua/bank/39287/index.html?page=4???history=0&sample=10&ref=2
10. Теорія і методика професійної освіти – конспект лекцій. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1580011955052/pedagogika/formuvannya_profesiynoyi_kompetentnosti_osobistosti_maybutnogo_fahivtsya_profesiynih_navchalno-vihovnih

11. Ткаченко Т. В. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. … канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Ткаченко. – Вінниця, 2009. – 24 с.
12. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
13. Шишов С.Е. Школа: мониторинг качества образования / С.Е. Шишов, В.А. Кальней. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 316 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Сукаленко Т.Н., к. филол. н., доц.,
Чужая К.В., студ.,
Национальный университет государственной налоговой службы Украины, г. Киев

ПРОЦЕС ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩЕГО ФИНАНСИСТА

В статье разграничиваются понятия «компетентность» и «профессиональная компетентность», рассмотрены основные составляющие и пути формирования профессиональной компетентности будущего финансиста, которые помогут ему лучше усвоить новую информацию в вузе и удовлетворить в дальнейшем требования работодателей.

Ключевые слова: *компетентность, профессиональная компетентность.*

Sukalenko T. M., Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Chuzha K. V., Student,
NU of State Tax Service of Ukraine, Kyiv

FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF A WOULD-BE FINANCIER

The article differentiates between the conceptions «competence» and «professional competence», regards basic components and ways of forming professional competence of a would-be financier, which may facilitate mastering new information in a higher educational establishment and meet future demands of an employer.

Keywords: *competence, professional competence.*

УДК 811.161.1’42

Сыромля Н. Н. к.филол.н., доц., науч. сотруд.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ЭЛЕКТРОННО-СЕТЕВЫЕ ИЗДАНИЯ КАК НОВЫЙ СЕГМЕНТ ДЕТСКОЙ ПЕРИОДИКИ

В статье анализируются динамические процессы, происходящие в коммуникативном пространстве современного детского журнала, в частности, создание и развитие виртуального коммуникативного пространства. Характеризуются виды периодических детских изданий: печатные (бумажные), аудиовизуальные, электронные и сетевые, охарактеризован новый сегмент детской периодики – интернет-издания, определяется направление развития коммуникативного пространства детской периодики: в сторону усиления наглядности и совершенствования механизма обратной связи.

Ключевые слова: *коммуникативное пространство, виртуальное коммуникативное пространство, детский журнал, детский сетевой журнал, детское электронное издание.*

Стремительное развитие информационных технологий обусловливает, с одной стороны, появление новых форм подачи информации, с другой, потребности аудитории в моментальном обмене мнениями, в одновременном доступе к нескольким источникам информации, в большей наглядности, в более высокой скорости общения и потребления новостей.

Последние несколько десятилетий внимание украинских и российских филологов направлено на детскую периодику, которая изучается с различных точек зрения: исторический аспект (Антипчук 2008, Вологина 2011, Корнеева 1999, Корнилова 2002 и др.), общие проблемы (Галковская 2002, Капустина 2014, Круль 2009, Орлик 2011, Петрова 2013, Стаднийчук 1999 и др.), типологическая классификация детских периодических изданий (Давидченко 2008 и др.), содержание и форма, общая характеристика детского журнала (Бессараб 2008, Васнева 2006, Сокирян 2006 и др.), анализируются отдельные издания, например, «Ёж» и «Чиж» (Беленькая 1984), «Барвінок» (Давидченко 2004), «Соняшник» (Литвин 2002), «Малятко» (Заец 2010), и др.

Проанализируем особенности коммуникативного пространства современного детского журнала Украины.

Одним из ярких примеров динамики коммуникативного пространства периодических изданий является появление и развитие детского сегмента в сети Интернет. Исследователи отмечают создание новой системы периодики – детских сетевых СМИ как особого вида интернет-журналистики со своей возрастной аудиторией и спецификой организации [Петрова 2013, 3]. Таким образом, в известной модели акта массовой коммуникации Г. Ласуэлла (1948 г.) *кто сообщает – что сообщает – по какому каналу – кому – с каким результатом* реализация позиции *канала передачи*

информации является наиболее подверженной воздействию экстралингвистических факторов [Ласуэлл, 37].

Об актуальности внимания исследователей и читателей к журналам писал еще Н. В. Гоголь: «Журнальная литература, эта живая, свежая, говорливая, чуткая литература, так же необходима…, как пути сообщения для государства… Она ворочает вкусом толпы. Обращает и пускает в ход все выходящее наружу в книжном мире… Она быстрый, своенравный размен всеобщих мнений, живой разговор всего тиснимого типографскими станками; ее голос есть верный представитель мнений целой эпохи и века, мнений, без нее исчезнувших безгласно… Итак, журнальная литература во всяком случае имеет право требовать самого пристального внимания» [Гоголь 1950, 85].

На наш взгляд, данные положения имеют прямое отношение и к детскому журналу.

В данном высказывании великого писателя определены основные задачи периодического издания: формирование вкуса, знакомство читателя с произведениями искусства, особенно – с новинками и классикой литературы, предоставление возможности обратной связи, формирование общественного мнения. С позиций медиалингвистики, объектом исследования которой является и детский журнал, названные задачи соответствуют воспитательной, информативной, гедонистической, коммуникативной, воздействующей функциям, которые реализуются в рамках коммуникативного пространства издания.

Понятие коммуникативное пространство, вслед за Б.М Гаспаровым, понимаем как «…мысленно представляемую среду, в которой говорящий субъект ощущает себя всякий раз в процессе языковой деятельности и в которой для него укоренен продукт этой деятельности» [Гаспаров 1996, 295].

Детский периодический журнал, выполняя функцию канала передачи информации и носителя коммуникативного пространства на своих страницах, на сегодняшний день имеет следующие формы существования: печатную («бумажную»), аудиовизуальную (например, радиожурнал), электронную (CD, DVD диски, электронный формат для рассылки на электронный адрес), сетевую (онлайновую).

Детская аудитория, по данным «Каталога периодических изданий Украины» за 2013 г. и поисковых Интернет-систем, имеет возможность общения с печатными, аудиовизуальными, электронными и сетевыми изданиями.

Печатная («бумажная») украинская продукция представлена примерно 175 позициями (газеты, журналы, приложения к журналам (взрослым и детским), в том числе издания развлекательно-познавательного характера (раскраски, кроссворды и т. д., не имеющие литературной составляющей), среди которых, с языковой точки зрения можно выделить следующие группы:

– одноязычные (украинский или русский: «Абетка казок», «Барвінок», «Казковий вечір», «В мире сказок», «Ералаш», «Мурзилка», крымско-татарский «Арманчык» и т. д.);

– би- и полилингвальные (в одном номере материал представлен на двух или трех языках):

1) украинский и русский («Бэмс!», «Колосок», «Твой друг муравей», «Класна література» и др.);

2) украинский и английский («Веселі картинки», «Професор Крейд», «Смайлик» и др.);

3) русский и арабский («Веселый светлячок»);

4) украинский, русский и английский («Кешкины кроссворды», «Весела перерва – Веселая переменка – Jolly break»);

5) разноязычные версии одного журнала («Пізнайко» / «Познайка» / «POSNAYKO», «Веселий супержурнальчик кенгуру» / «Веселый супержурнальчик кенгуру» и др.).

С точки зрения вариантов подачи информации различаются печатные журналы с CD-дисками, на которых представлено звуковое и видеосопровождение отдельных фрагментов номера, игры, задания, информация о журнале («Умейка» / «Умійко» с CD и без диска, («Пізнайко від 2 до 6» (с CD), «POSNAYKO» (с CD)), и без приложений в виде электронных носителей («Богдан», «Страна знаний», «Шишкин лес» и др.). В качестве электронных изданий в Каталоге зафиксированы 2 журнала для детей школьного возраста, которые рассылаются на указанный электронный адрес: юридический журнал для школьников «Абетка права» и приложение к журналу «Право України» журнал «Правобукварик».

По мнению исследователей, издания с электронными приложениями в виде дисков и кассет стали переходным видом от печатной продукции к онлайновой форме детской периодики [Петрова 2013, 10].

Определимся с терминологией. Ученые отмечают: «”Детский сетевой журнал”, в отличие от “детского электронного журнала”, обозначает издание, функционирующее в Интернете и обладающее рядом специфических особенностей, основной из которых является интерактивность – возможность организации немедленной обратной связи. “Детский электронный журнал” обладает автономным способом распространения (CD, DVD) и функционирует во внесетевом пространстве… Признак, на основании которого специалисты разделяют периодические интернет-издания, – наличие аналога за пределами Интернета, бумажного, аудиовизуального. Периодическое интернет-издание, имеющее аналог, называется интернет-версия (этот термин утвердился в издательской практике). Периодическое интернет-издание, не имеющее аналога, является оригинальным интернет-изданием» [Петрова 2013, 6].

Анализ сегмента детских изданий, представленных в Интернете, позволил сделать следующие выводы. Выявлены, во-первых, сайты одноименных печатных изданий (так называемые интернет-версии: «Веселые картинки», «Познайка», «Мамине сонечко» и др.); во-вторых, онлайн-журналы (не имеющие аналогов за пределами Интернета «Желтая гусеница», «Ромчик», «Солнышко», «Почитай-ка», «Электронные пампасы»); в третьих, радиожурналы. Отметим, что та небольшая часть оригинальных онлайновых изданий, которые не имеют аналогов за пределами Интернета, в большинстве своем создана энтузиастами и существует благодаря их усилиям.

Остановимся на особенностях коммуникативного пространства детского сегмента изданий, размещенных в сети Интернет, характерной чертой которых является возможность быстрой обратной связи с авторами проекта и общения с собеседниками.

Ученые отмечают: «…новая коммуникативная среда, рождающаяся у нас на глазах (в первую очередь, в лице Всемирной компьютерной сети), налагает на традиционные виды общения свой неповторимый отпечаток…» [Асмус 2005, 18-19]. Речь идет о создании виртуального коммуникативного пространства, в рамках которого активно развиваются детские ресурсы. Исследователи выделяют следующие особенности виртуального коммуникативного пространства: субъективность, интерактивность, гипертектстуальность, глобальность, креативность, анонимность, мозаичность [Асмус 2005, 18-23]. Охарактеризуем их вслед за автором: субъективность подразумевает окрашенность информации мнением, оценкой, т. к. субъективная точка зрения является единственно возможным способом ориентации в новой среде общения; интерактивность – это возможность взаимодействия и непосредственного контакта; гипертекстуальность выражает множественность, одновременность потоков информации; глобальность предполагает размывание территориальных, социальных, половых, возрастных и других ограничений в процессе общения; креативность проявляется в конструировании виртуальной реальности, по словам Умберто Эко, все становятся писателями, оставаясь читателями [Эко 1998, 12]; анонимность – об участнике общения может быть не известно ничего, кроме его стиля; мозаичность характеризует не иерархическое устройство виртуальной среды, неопределенность и асимметричность виртуальной коммуникации [Асмус 2005, 18-23].

Перечисленные особенности виртуального коммуникативного пространства характеризуют детские интернет-издания.

Ученые определяют усиление визуальной составляющей и эффективную обратную связь как основные требования современной детской аудитории, послужившие толчком к появлению детского виртуального сегмента периодики.

Наши наблюдения показывают, что в процессе развития детского журнала на первом месте оказывается стремление к большей наглядности, особенно в периодике для дошкольников, поэтому обратим внимание на взаимодействие вербальных и невербальных компонентов в коммуникативном пространстве детских электронно-сетевых изданий.

По мнению исследователей, информация, полученная реципиентом по разным каналам восприятия, принимает более четкие контуры и является наиболее приближенной к той, которую зашифровал в тексте автор. С позиций психолингвистики Е. Штейнер описывает данный процесс следующим образом: «при кодировании и декодировании текстов из разных моделирующих систем (словесно-алфавитной и визуально-иконической) работают разные части головного мозга. Для умножения количества информации в тексте и для оптимизации ее восприятия оказывается актуальным включение активности одновременно двух полушарий мозга» [Штейнер 1990, 297]. Современные технологии позволяют реализовать и аудиосопровождение материалов издания, доступное в сетевом журнале, интернет-версии печатного издания, на электронных носителях.

Создаются и оригинальные (не имеющие аналогов) электронные дополнения к гаджетам типа планшет iPad и iPhone: одним из первых таких электронных журналов является дополнение к планшету iPad (2011 г., Италия), которое позиционируется

как первый детский журнал для этого устройства и называется Timbuktui (ранее были лишь адаптированные под восприятие малышей интерактивные книги сказок). Как пишут создатели, в Timbuktui сочетаются интересная графическая составляющая (работы иллюстраторов из Индии и стран Европы), звуковое сопровождение и оригинальная навигация – вместо традиционного «перелистывания страниц» электронного издания маленькие читатели открывают новые разделы, двигаясь вверх, вниз и в обе стороны, непосредственно «увлекая» изображения на тач-скрине (http://osvita.mediasapiens.ua/material/2185). В Украине в 2014 году создан проект «Бумбоны» (также приложение к планшету iPad), который называется «детский интерактивный журнал для дошкольников и не только» (https://www.youtube.com/watch?v=_xcb5XQYEkc).

Однако знакомство с содержательной стороной данных приложений показало отсутствие литературной составляющей, поэтому, на наш взгляд, такие проекты не являются журналами ни в одном из значений этого слова: «ЖУРНАЛ, -а, м. 1. Периодическое издание в виде книжки, содержащей статьи, произведения разных авторов, а также отдельная книжка такого издания. Ежемесячный ж. Литературный ж. Модный ж. (журнал мод). Печататься в журналах. 2. Книга или тетрадь для периодической записи наблюдений, событий, решений, операций. Вахтенный ж. Путевой ж. Ж заседаний» [Ожегов 1990, с.199]. «…3. В кино, на радио и телевидении: периодическая информация – подборка сообщений о текущих событиях или на определенную тему. Кинематографический ж. (киножурнал). Телевизионный ж. (тележурнал). Устный ж. || прил. журнальный, -ая, -ое. Журнальная хроника» (http://www.ozhegov.org/words/8502.shtml).

Такие электронные проекты в действительности являются игровыми приложениями к техническим средствам нового поколения, они отличаются наибольшей наглядностью, одновременным воздействием на слуховые, зрительные анализаторы, большим объемом информации (поскольку задания в игровой форме носят обучающий характер) из-за высокой скорости процесса.

Обратим внимание на тот факт, что при общении ребенка с печатным (бумажным) изданием активизируются, кроме уже названных органов чувств, также обоняние, тактильные ощущения (плотность, особенности поверхности бумажных страниц, которые перелистываются вручную и т. д.), развивается мелкая моторика и творческие способности, т. к. есть возможность вырезать детали для поделки, раскрасить картинку, сделать аппликацию.

Таким образом, появление и развитие сегмента электронно-сетевых детских изданий является результатом развития коммуникативного пространства современного детского издания, направленного на совершенствование наглядности и обратной связи. Данный процесс обусловлен экстралингвистическими факторами – развитием информационных технологий и экономической ситуацией, которые побуждают издательства искать новые формы существования и распространения детских периодических изданий: образуются онлайновые журналы, сайты печатных изданий с архивами номеров, так называемые журналы-приложения к гаджетам нового поколения.

Видится перспективным исследование взаимодействия языковых и паралингвистических средств в процессе экспликации языковой картины мира на материале электронных и сетевых периодических изданий, а также изучение дискурса детского журнала как одной из актуальных дискурсивных практик.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. *Асмус Нина Геннадьевна*. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства: дис. … канд. филол. наук: 10.02.19 / Асмус Нина Геннадьевна. – Челябинск, 2005. – 248 с. – Библиогр. : с.224–248.
2. Библиотека детских журналов http://detmagazin.ucoz.ru/
3. *Гаспаров Б. М.* Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б. М. Гаспаров. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с.
4. *Гоголь Н. В.* Собрание сочинений в 6-ти томах. Т.6. Избранные статьи и письма / Н. В. Гоголь – М. : «Государственное издательство художественной литературы», 1950. – 359 с.
5. Журналы он-лайн [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=5677.
6. Книжкин дом: Детям [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : http://knigin-dom.blogspot.com/2011/10/blog-post_28.html
7. Книжчин Дім [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : http://book-house.org/
8. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка // С. И. Ожегов. – М. :Рус. яз., 1990. – 921 с. – ISBN 5-200-01088-8.
9. *Петрова С. А*. Детский сетевой журнал в Рунете: становление, проблемы, методы организации Специальность 10.01.10 – Журналистика Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук Москва – 2013.
10. Сайти дитячих журналів і газет [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу : http://ditky.at.ua/dir/novini_ta_zmi/10-1-2
11. *Штейнер Е. С.* Картины из письменных знаков (из заметок о визуальной поэзии) // Индекс. Альманах по материалам рукописных журналов / Сост. М. Ромм. – М., 1990. – С. 297–321.
12. *Эко У.* От Интернета к Гуттенбергу // Новое литературное обозрение. 1998. № 32. С. 5–13.
13. *Lasswell H. D*. The Structure and Function of Communication in Society. // The Communication of Ideas. / Ed.: L. Bryson. – New York: Harper and Brothers, 1948. P. 37–51.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Сиромля Н. М., канд. філол. наук, доцент, наук. співр.,
Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, м. Київ

ЕЛЕКТРОННО-МЕРЕЖЕВІ ВИДАННЯ ЯК НОВИЙ СЕГМЕНТ ДИТЯЧОЇ ПЕРІОДИКИ

У статті аналізуються динамічні процеси, що відбуваються в комунікативному просторі сучасного дитячого журналу України, зокрема, створення віртуального комунікативного простору. Характеризуються види періодичних дитячих видань: друковані, аудіовізуальні, електронні й мережеві, виявлено новий сегмент дитячої періодики – інтернет-видання, визначається напрямок розвитку комунікативного простору дитячої періодики: убік посилення наочності та вдосконалення механізму зворотного зв'язку.

Ключові слова: *комунікативний простір, віртуальний комунікативний простір, дитячий журнал, дитячий мережевий журнал, дитяче електронне видання.*

Syromlya N., Cand.Philol.Sci, Associate Professor, Research Staff Member,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

CHILDREN'S NET AND ELECTRONIC EDITIONS AS A NEW SEGMENT OF PERIODICALS

The article analyzes the dynamic processes in the communicative space of the modern children's magazine in Ukraine, in particular, the creation of a virtual communication space. Children's periodicals is characterized as printed, audiovisual, electronic and online issues, A new segment of children's periodicals is revealed – Internet publication. It's determined that the communicative space of children's periodicals develops towards strengthening and improving the visibility and a feedback mechanism.

Keywords: *communicative space, virtual communicative space, children's magazine, children's online magazine, children's electronic edition.*

УДК 811.512.161

Телешун К. О., к. філол. н., асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В СТРУКТУРІ ТУРЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТОРГІВЛІ

У статті розглянуто теоретичні підходи до визначення термінів, описано їхні функції, запропоновано визначення поняття «торгівельний термін». Особливу увагу приділено явищу міжгалузевої термінології.

Ключові слова:*термін, термінологія, терміносистема, загальновживані, вузькоспеціальні, міжгалузеві терміни, торгівельні терміни.*

Визначальними для кожної галузі науки є чіткий понятійний апарат та відповідна система термінів. Якість розуміння наукового тексту визначається знанням спеціальних термінів, більше того, термінологічній лексиці належить особливе місце серед лексичних засобів когезійного зв'язку фахового тексту, що репрезентують результати лінгвокогнітивної обробки інформації, яку людина отримує в ході пізнання [21, с. 107].

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю уніфікації термінів торгівлі та всебічного їх аналізу у зв'язку з невпинним впливом процесу глобалізації на сферу торгівлі і відповідно на термінологію.

Метою дослідження є проаналізувати визначення таких понять, як «термін», «термінологія», «терміносистема» та визначити місце термінологічної лексики в структурі турецької фахової мови торгівлі.

Об'єктом дослідження є обрані термінологічні одиниці сфери торгівлі турецької мови, зафіксовані в термінологічних, тлумачних словниках та фахових текстах.

Новизна роботи полягає у тому, що вперше аналіз було проведено на матеріалі турецької торгівельної термінології.

Аналіз теоретичних концепцій з проблеми термінознавства показав, що з питань визначення терміна, вимог, що ставляться до нього, взаємовідносин загальновживаного слова, терміна та поняття в мовознавчій літературі існують різні, часто протилежні точки зору. За деякими підрахунками, на сьогодні нараховується більше 3000 визначень поняття "термін" [2]. У зв'язку з цим слушною видається думка, що "термін, як і всі інші мовні універсалії, важко піддається дефінуванню" [8, с. 10].

У нашій роботі ми визначаємо термін, як одиницю найменування певної області науки та техніки, створену штучно чи взяту з природної мови, з якою співвідноситься певне поняття і яка співвідноситься з іншими найменуваннями в цій області та утворює разом з ними термінологічну систему. Термінологія розглядається як сукупність термінів, що співвідносяться з певною галуззю професійної діяльності людини та є взаємопов'язаними на понятійному, лексико-семантичному, словотворчому та граматичному рівнях [10, с.15-16]. В. М. Лейчик зазначає, що терміносистема "як модель певної галузі знань та (або) діяльності з'являється на тому етапі, коли ця галузь сформувалася в достатньому обсязі, має власну теорію, з'ясувала та усвідомила свої основні об'єкти та зв'язок між ними" [15, с. 119]. До загальносистемних ознак терміносистеми належать цілісність та стійкість, хоч вона і не заперечує відносної відкритості; основною логічною ознакою є структурованість; логіко-лінгвістичною ознакою є зв'язність [15, с. 120–121]. Системні ознаки терміносистеми як мовного явища повинні розкриватися з урахуванням загальномовних закономірностей, зокрема специфіки відповідних функціональних стилів, що вимагають від терміна усталеності, зв'язків з рідною мовою, міжнародної відповідності, словотвірної однорідності, систематичності термінологічного гнізда й поля, логічності, однозначності, відсутності синонімів, репродуктивності, оперативності – зручності у вживанні, нормативної правильності, естетичності, маючи на увазі динамічний аспект мовної синхронії [18, с. 39–56].

Відповідно до поняття про денотат і сигніфікат у науковій літературі існує розмежування термінів на предметні та власне-терміни, слова з абстрактним і конкретним значенням. Так, З. І. Комарова розрізняє дві основні типологічні одиниці термінів із семасіологічних позицій: 1) предметні терміни, які позначають певні спеціальні предмети, тобто на передній план у їхній семантиці виступають денотати; 2) власне терміни, які виражають наукові поняття, тобто на перший план у їх семантиці виступає сигніфікат [14, с. 6].

У більшості наукових досліджень виділяються номінативна, сигніфікативна, дефінітивна, комунікативна, прагматична та когнітивна або гносеологічна функції терміна. Когнітивну функцію поділяють на наступні вторинні підфункції:

1. Евристична функція терміна, яка полягає у відкритті нового знання;
2. Формулююча (функція формування нового знання);
3. Фіксуюча (функція фіксування нового знання);
4. Акумуляційна (функція накопичення та зберігання знання);
5. Компресійна (функція концентрації знань);
6. Репродуктивна (функція відтворення знань);
7. Комунікативно-орієнтована (функція передачі знань) [21, с. 21].

Головними функціями терміна у фаховій комунікації є номінативна – називання загальних понять, категорій, ознак (якостей) понять, предметів спеціального знання; сигніфікативна – позначення загального поняття, яке є елементом системи спеціальних понять певної галузі науки чи техніки та комунікативна – передача у часі та просторі фахових знань (іноді цю функцію називають інформаційною) [15, с. 63–68]. Виокремлюють ще й дефінітивну функцію, оскільки термін виступає засобом логічного визначення спеціального поняття [4, с. 20; 15, с. 66]. Прагматична функція тісно пов'язана з комунікативною, вона обумовлюється зв'язком знака з учасниками комунікації, конкретними умовами та сферою спілкування, залежить від тієї мети, яку обирає продуцент мови, впливаючи на реципієнта: переконати, спонукати до дії тощо. Як зауважують дослідники, дана функція яскраво виражається лише в політичних термінах [15, с. 69].

На сучасному етапі розвитку термінознавства на передній план виходить когнітивна функція терміна. Термін визнається результатом тривалого процесу пізнання сутності предметів та явищ об'єктивної дійсності, тобто він описується як результат дискурсу, який реалізує процес пізнання. У цьому процесі термін виявляється результатом тривалого наближення до адекватності спеціального знання [15, с. 71–72].

Для забезпечення функціональності та структурованості терміносистем термін має відповідати низці вимог, зокрема, бути системним, однозначним (принаймні у межах однієї терміносистеми), незалежним від контексту, точним, логічним, якомога коротшим, умотивованим, експресивно та стилістично нейтральним, милозвучним, узгодженим з мовними нормами; небажаною вважається синонімія [3, с. 84; 8, с. 12–13; 20, с. 46–54, 51–54; та ін.]. Треба зазначити, що деякі з вищеназваних поглядів надто максималістичні, вони наводять ідеальний термін властивості та ознаки якого суперечать особливостям реального мовного вживання термінологічних одиниць.

Відсутність єдиного визначення терміна пояснюється також відмінністю поглядів на вивчення цього питання. Існують дві основні концепції – структурно-субстанційний

та функціональний підходи. Прихильники першого (Д. С. Лотте, Т. Л. Канделакі та ін.) розглядають термін як особливе слово, яке протиставляється за своєю семантичною та граматичною структурою загальновживаному. Ми, поділяючи думку таких прихильників функціонального підходу, як Б. М. Головін, В. М. Лейчик, Т. Р. Кияк, Е. Ф. Скороходько, дотримуємось концепції про функціональну природу терміна, суть якої Г. О. Винокур сформулював таким чином: "У ролі терміна може виступати будь-яке слово…. Терміни – це не особливі слова, а лише слова в особливій функції" [5, с. 5].

Термінологія торгівлі турецької мови (ТТТМ) поряд із загальнотермінологічними властивостями та рисами, характерними для будь-якої терміносистеми, має деякі відмінності, зумовлені специфікою цієї галузі і лексико-семантичних одиниць, що входять до складу її терміносистеми. Вона містить професійну інформацію, забезпечує функціонування та розвиток торгівлі як дисципліни. ТТТМ виступає підсистемою терміносистеми економіки, що є метамовою науки і виступає засобом професійного спілкування. Метамова економіки відображає специфіку розвитку цієї наукової галузі, її сучасний стан та особливості, фіксує результати виробничої та пізнавальної діяльності людини. Уся сукупність торгівельних термінів разом з термінами, що використовують фахівці із суміжних наук (загальноекономічні, фінансові, бухгалтерські терміни тощо) – це величезна макросистема, яка нараховує тисячі найменувань. Кожен термін, що входить до її складу – елемент певної мікросистеми (торгівельної, фінансової тощо). Кожний термін, посідаючи певне місце в мікросистемі, перебуває у фіксованих родо-видових або інших зв'язках з іншими термінами цієї мікросистеми. Зміст кожного терміна визначає його місце у терміносистемі та зумовлює його взаємодію і зв'язки з іншими елементами системи, наприклад, понятійна сутність торгівельного терміна *mal – товар* розкривається через значення наступних термінів: *emek – праця, fiyat – ціна, para – гроші, zaman – час* тощо. Разом з цим терміни різних мікросистем утворюють певні структури взаємовідносин на рівні макросистеми, які відбивають двоїсту тенденцію наукового прогресу: диференціацію економічних наук, з одного боку, та їхню інтеграцію з іншого. Підмови економіки опираються певним чином на загальний для них усіх термінологічний фонд, однак у той самий час насамперед розвивають свої вузькогалузеві словники. Це ускладнює порозуміння в рамках макросистеми економічної термінології, адже за таких умов з'являється небезпека синонімії та багатозначності деяких термінів.

1) На думку більшості мовознавців, усі терміни поділяються на загальновживані та вузькоспеціальні [які позначають міждисциплінарні поняття;

2) «які позначають поняття суміжних з торгівлею дисциплін. Суміжнофахові терміни функціонують у терміносистемі практично без зміни значень, виступають її органічною частиною та утворюють периферійну зону перетину з іншими термінологіями». Це назви загальноекономічних, юридичних понять, фінансові, бухгалтерські терміни, терміни страхування;

3) «які мають кілька значень у різних термінологіях, одне з яких реалізується у фаховій мові» торгівлі [21].

Чіткої межі між цими групами термінів не існує, у багатьох випадках ключову роль відіграє термінологічний контекст [9, с. 268]. Важливими є також відмінності

на рівні індивідуального вживання чи сприйняття лексичних одиниць. Як стверджує В. В. Акуленко, "мотивація багатьох термінів та частини фразеологізмів по-різному сприймається середнім носієм мови, освіченою людиною та кваліфікованим спеціалістом" [1, с. 55–56].

На переконання О. В. Лунєвої, міжгалузеві терміни є тимчасовим явищем, що виникає внаслідок перехрещення терміносистем суміжних сфер, із часом такі терміни здатні переходити до категорії загальнотехнічних чи загальнонаукових лексичних одиниць, а також поповнювати загальнолітературну лексику [16, с. 14].

Загальнонаукові терміни (загальновживані терміни) – це поліспеціальні слова, які номінують поняття в кількох терміносистемах [19, с. 20]. На думку В. М. Лейчика, загальнонаукові терміни відрізняються від міжгалузевих та вузькоспеціальних термінів тим, що вони не належать до жодної термінології [15, с. 90]. Ці одиниці поза науковим стилем вживаються в нетермінологічному значенні, а в наукових текстах використовуються як терміни з різним ступенем термінологізації. Їм властива узагальнена семантика [6, с. 62].

Досить умовним вважають такий поділ І. С. Квитко, О. В. Суперанська, Н. В. Подольська та Н. В. Васильєва, оскільки в кожній конкретній галузі загальнонауковий термін специфікується по-своєму, стаючи омонімом терміна з однаковим звучанням, який є елементом іншої терміносистеми [12, с. 23].

Таким чином, термін – це слово чи словосполучення, що співвідноситься з поняттям визначеної сфери пізнання (науки чи техніки), яке відрізняється однозначністю, точністю, інформативністю та експресивною нейтральністю. Термінологічним одиницям притаманні номінативна, дефінітивна, прагматична та когнітивна функції, які характеризуються певними особливостями у турецькій фаховій мові торгівлі. Торгівельний термін – це слово чи словосполучення, що є елементом даної термінологічної системи, вживається у функції позначення специфічного поняття торгівельних відносин, обслуговує різні сфери торгівлі та пов'язане з торгівлею як фахом та галуззю суспільної діяльності. Зазначена термінологія тематично окреслена підсистема турецької літературної мови, яка є результатом перетину декількох концептосфер – економіки, фінансів, юриспруденції, логістики, ринку цінних паперів, аудиту, страхової справи тощо і представляє собою розмаїття міжгалузевих термінів з усіма характерними їм лексико-семантичними і граматичними закономірностями та особливостями.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Акуленко В. В.* Интернациональные элементы в лексике языков / В. В. Акуленко // Национальное и интернациональное в литературе, фольклоре и языке. – Кишинев: Штиинца, 1971. – С.251-264.
2. *Атанасова И. Я.* О характеристике термина. [Електронний ресурс] / Атанасова И. Я: Филологический факультет. Кафедра русского языка. Ежегодные лингвистические чтения 15 ноября 2003 года. Велико-Тырново, 2004, с. 7 – 12. Режим доступу: http://www.russian.slavica.org/article1190.htl
3. *Будагов Р. А.* Человек и его язык / Р. А. Будагов. – Москва, 1974. – 262 с.

4. *Виноградов В. В.* Русский язык. (Грамматическое учение о слове) / В. В. Виноградов. – М.: Высшая школа, 1986 – 3-е издание. – 640 с.
5. *Винокур Г. О.* О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды Московского института истории, философии и литературы. Сборник статей по языковедению. – М., 1939. – Т.5. – С. 3–54.
6. *Даниленко В. П.* Лексико-семантические и грамматические особенности слов-терминов // Исследования по русской терминологии / Отв. ред. В. П. Даниленко. – М., 1971. – С.7–67.
7. *Даниленко В. П.* Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с.
8. *Д'яков А. С.* Основи термінотворення: семантичні та соціолінгвістичні аспекти / А. С. Д'яков, Т. Р. Кияк, З. Б. Куделько. – К.: Academia, 2000. – 217 с.
9. *Іваницька М.* Терміносистема екологічного менеджменту в німецькій мові (в контексті англійської та української мов) / М. Іваницька, К. Коваль, Р. Іваницький // Сучасні дослідження з іноземної мови – Ужгород: Ужгородський національний університет, 2005. – Випуск 3. – С. 265–279. – (Збірник наукових праць).
10. *Іщенко В. Л.* Англійський багатокомпонентний економічний термін (парадигматичний та синтагматичний аспекти): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04 / В. Л. Іщенко; Полтавський ун-т споживчої кооперації України. – Полтава, 2002. – 181 с.
11. *Карабан В. І.* Переклад англійської наукової і технічної літератури / І. В. Карабан. – Вінниця: Нова книга. 2004. – 575 с.
12. *Квитко И. С.* Термин в научном документе / И. С. Квитко. – Львов, 1976. – 124 с.
13. *Коваль А. П.* Науковий стиль сучасної української літературної мови. Структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К.: Вид-во Київського ун-ту, 1970. – 306 с.
14. *Комарова З. И.* Семантическая структура специального слова и ее лексикографическое описание / З. И. Комарова. – Свердловск: изд-во Уральского ун-та, 1991. – 156 с.
15. *Лейчик В. М.* Терминоведение: предмет, методы, структура. Изд. 3-е / Лейчик В. М. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 256 с.
16. *Лунева О. В.* Лингвостатистическое исследование подъязыка специальности "Цифровые сигнальные процессоры": автореф. на соискание ученой степени кан. фил. наук: 10.02.01 / О. В. Лунева, Ивановский гос. ун-т. – Иваново, 1996. – 21 с.
17. *Марахова А. Ф.* Мова сучасних ділових документів / Марахова А. Ф. – К. "Наукова думка",1981. – 139 с.
18. *Овчаренко В. М.* Структура і семантика науково-технічного терміна / В. М. Овчаренко. – Х.:Вид-во Харк.ун-ту 1968, – 71 с.
19. *Попович Н. Г.* Семантико-граматичні функції загальнонаукової та загальновживаної лексики у філологічному тексті: дис... канд .філ. наук: 10.02.01 / Н. Г. Попович. – Сімферополь, 1999. – 223 с.
20. *Реформатский А. А.* Что такое термин и терминология. Вопросы терминологии (материалы всесоюзного терминологического совещания). М., Изд-во АН СССР, 1961. – С. 46 –54.

21. *Ріба О.М.* Німецька фахова мова нафтової промисловості: структурно-семантичні та функціональні особливості: дис... канд. філол. наук:10.02.04–германські мови. / О. М. Ріба; Івано-франківський національно-технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2010. – 296 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Телешун К.О. к. филол. н., асист.
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКАЯ ЛЕКСИКА В СТРУКТУРЕ ТУРЕЦКОГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ЯЗЫКА ТОРГОВЛИ

В статье рассмотрены теоретические подходы к определению терминов, описаны их функции, предложено определение понятия «торговый термин». Особое внимание уделено явлению межотраслевой терминологии.

Ключевые слова: *термин, терминология, терминосистема, общеупотребительные, узкоспециальные, межотраслевые термины, торговые термины.*

Teleshun K. O., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor.
Kyiv Taras Shevchenko National University

TERMS IN THE STRUCTURE OF TURKISH PROFESSIONAL LANGUAGE OF THE TRADE

The author considers theoretical approaches to the definitions of terms, outlines their functions, proposes definition of "trade term". Special attention is payed to the intersectoral vocabulary.

Keywords: *term, terminology, terminology system, commonly used, narrow special terms, multi-sectoral terms, trade terms.*

УДК 811.161.2

Тесленко В., асп.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ РЕЧЕННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Статтю присвячено дослідженню фразеологізованого речення як особливого типу синтаксичних одиниць. Розглянуто спільні й відмінні риси між фразеологізованими й нефразеологізованими реченнями, з'ясовано особливості відкритих і закритих структур синтаксичних фразеологізмів. Фразеологізовані речення подано

як специфічний вид синтаксичних одиниць, що мають чітко визначену структуру, зумовлену конкретним значенням, яке закодоване безпосередньо в її структурних компонентах.

Ключові слова: *відкриті й закриті структури, нечленоване речення, структурна схема речення, фразеологізоване речення.*

Своєрідність мовної системи,- як зазначають дослідники,- полягає в тому, що, на відміну від інших систем, вона характеризується не сталою, а гнучкою структурою, неоднозначно детермінованою. «У процесі подолання протиріч між структурою мови та її елементами відбувається складна міжрівнева взаємодія, унаслідок якої зазнають редукції ті чи інші елементи, змінюються зв'язки й відношення їх до інших елементів мови, тобто структура, що існує в мові, розпадається, але при цьому не зникає безслідно, а перероджується в нову структуру, що впорядковує якісно нові мовні елементи» [Алефіренко 1987, 5-7]. Прикладом такої трансформації може бути становлення фразеологічних одиниць на базі синтаксично вільних словосполучень і предикативних синтаксичних структур. Взаємозв'язок різних рівнів шляхом подолання протиріч між формою і змістом лежить в основі розвитку й удосконалення мовної системи взагалі і її фразеологічної підсистеми зокрема [Див.: Алефіренко 1987, 5-7].

Речення, як відомо, є основним, проте не єдиним засобом спілкування. Функціонують і такі різновиди комунікативних одиниць, які не можуть бути віднесені до категорії формально-граматичного речення [Золотова 1982, 142-155], оскільки вони не поділяються на члени речення, тобто є синтаксично нечленованими, неподільними [Дудик 1972, 31-37]. У лінгвістичній літературі вони відомі як «нечленовані речення» [Грамматика русского языка 1951-1954, 79] чи «фразеологізовані речення» [Шведова 1958, 100].

Речення, виконуючи функцію повідомлення, будується за певною структурною схемою, якій властива система граматичних засобів для вираження синтаксичних часів і способів. Граматичні зразки, або мінімальні структурні схеми, на які спираються дієслівні й іменні, двоскладні й односкладні прості речення, становлять певну систему, «закритий список» [Шведова 1970, 574] у кожній мові. Речення, побудовані за певним граматичним зразком, здатні членуватися на головні й другорядні компоненти. Інформаційний зміст граматично членованих речень здебільшого ґрунтується на загальній семантиці схем і лексичному наповненні її компонентів.

Подібно до значення фразеологізмів відбувається формування семантики таких речень, реалізація якої не можлива «без підтримки» контексту [Вихованець 1992, 58]. Вона не зумовлена лексичним наповненням компонентів, тому що їхнє конкретне значення «більшою чи меншою мірою втрачається, стирається. Лексичне значення окремих слів хоч і зберігається, та воно значною мірою перекривається загальним функціональним значенням усієї одиниці» [Лекант 1974, 154].

Сучасна класиологія речення враховує різні критерії поділу речення на типи. Проте не всі різновиди простих двоскладних речень можна спроектувати на фразеологізовані. Зокрема, фразеологізовані речення не здатні виявити свою структурну й семантичну природу, реалізуючи питальну мету висловлення. Однак можуть бути:

- розповідними: *Бере мене досада* (Г. Квітка-Основ'яненко);
- спонукальними: *Чорт тебе забирай* (З газети);
- оптативними: *Хай тебе сира земля з'їсть* (Олекса Стороженко).

Фразеологізовані речення можуть бути окличними (*Бог його знає!* (Т. Шевченко) та неокличними (*Я сам не свій* (І. Вільде), здатні до членування (*Його акції падають* (Олена Пчілка) і ні (*Та у нього грошей – кури не клюють* (П. Куліш). Серед фразеологізованих речень трапляються поширені (*золоті верби поростуть*) і непоширені конструкції (*голова ціла*). Щодо повноти/неповноти необхідних другорядних членів речення, то таку класифікацію важко спроектувати на фразеологізоване речення, оскільки недоцільно говорити про неповноту їхньої структури, бо вичленування хоч одного компонента із фразеологічної сполуки призводить, як правило, до втрати її семантичного значення.

Для фразеологізованих речень, які мають структуру простих двоскладних, доцільно послуговуватися двома основними мінімальними схемами: $S_{nom} + V_f$ та $S_{nom} + Cop_fS$. Такі схеми є інваріантами, а похідні від них – варіантами. Однак специфікою структурних схем фразеологізованих речень є те, що межа між мінімальною й розширеною структурними схемами є дуже тонкою. Для звичайних речень інформативно достатньою вважають розширену структурну схему, а для фразеологізованих – однаково інформативною буде і мінімальна, і розширена, оскільки кожний компонент фразеологізованого речення зумовлений граматичною й семантичною природою сполуки.

Обмеженість різновидів структурних схем пов'язана з тим, що фразеологізовані речення здатні реалізуватися як семантичні сполуки лише в конкретних виявах, відкидаючи вокативну реалізацію суб'єкта та інфінітивну форму дієслова. Непродуктивність цих форм пояснюється тим, що фразеологічні сполуки переважно окреслюють риси характеру людини, особисті якості, емоційний і психічний стан, які можливо виразити лише інфінітивними формами дієслова та суб'єктом у прямому відмінку, оскільки такі реалізації найповніше розкривають сутність сказаного і наближають до контексту.

Однак, якщо брати до уваги лише зазначені вище схеми фразеологізованих речень, то навіть на їхньому прикладі помітно, що аналізовані сполуки підпорядковуються тим самим мовним законам, що й нефразеологізовані речення, реалізуючись у певному контексті.

Отже, дослідники характеризують речення фразеологізованої структури, виділяючи такі ознаки, як повна чи розірвана парадигма, наявність або відсутність протиставлень у плані граматичної синонімії, розмежованість або, навпаки, нерозмежованість між компонентами структурної схеми і «другорядними» членами (компонентами, які виражають ті чи інші непредикативні відношення).

Л. Ковалева подає такі ознаки фразеологізованих речень:

- неможливість вилучення одного з компонентів конструкції (це зруйнувало б конструкцію);
- у неповному вигляді ці побудови не можуть мати експліцитного вираження в одному елементі [Ковалева 2004, 43-62].

У процесі фразеологізації речень чи їхніх компонентів відбувається семантичне переродження лексичних компонентів, унаслідок чого встановлюються інші парадигматичні й синтагматичні зв'язки як окремих компонентів, так і фразеологізмів у цілому.

Парадигматичні відношення компонентів фразеологізмів виявляються під час їх заміни:

- лексичними синонімами: *кінці з кінцями сходяться (зводяться);*
- словами однієї лексико-семантичної групи: *приходить край (кінець);*
- різноманітними словотвірними *(нитка (ниточка) увірвалася),* морфологічними *(око (очі) не дрімає (дрімають)* та фонетичними *(півень в (у) брід переходить)* варіантами.

За формальною моделлю (схемою) фразеологізовані двоскладні речення побудовані:

- з обома експліцитними головними членами речення [Загнітко 2001, 145]: ***Пристрасті** в нас **уляглись,** скороспілки ілюзій обпали. З ран, що життя завдало, ще хіба шрами болять (І. Франко);*
- з імпліцитним підметом: *Що ти кажеш? Боже мій! Ти **попираєш усе святе:** ми так жили два роки… Ах, Боже мій! Зою, мені темніє в очах (Микола Хвильовий);*
- з імпліцитним присудком: *Та будь ласка! Робіть собі, що хочете, коли вам до смаку **сізіфова праця**! (А. Головко).*

Праць, які б описували різні типи фразеологізованих речень, небагато. Такі конструкції найповніше описані в монографії Л.Г. Скрипник «Фразеологія української мови», у якій дослідниця бере до уваги особливості фразового оточення фразеологічних одиниць, аналізує їхню граматичну природу, виділяючи замкнені й незамкнені конструкції [Скрипник 1973, 80-81].

Виступаючи в ролі самостійних речень, замкнені (закриті) структури, як правило, не здатні до словесного поширення. У межах складних синтаксичних одиниць вони є окремими частинами й поєднуються не зі словами, а з іншими компонентами цього складного цілого. Наприклад: *Що тут скажеш, – майстер на всі руки.* Така структура зумовлює утворення різних видів зв'язків безпосередньо між фразеологізованою конструкцію та компонентами з прямою семантикою, які мають власні предикативні центри. До складу закритих структур здатні проникати лише компоненти та конструкції, які не мають граматичного або семантичного значення: звертання, вставні слова, вигуки, частки. Такі елементи додають фразеологізованим реченням додаткового семантичного відтінку.

На відміну від замкнених фразеологізованих речень, відкриті часто поширюються словами, що не належать до їх стійкої структури. Поширеною групою незамкнених фраз, побудованих за схемою двоскладних речень, які вільно доповнюються членами речення, є бінарні утворення [Скрипник 1973, 78-89]. Сюди належать дієслівно-субстантивні сполуки, у яких граматично панівним словом виступають іменник у називному відмінку й узгоджене з ним залежне дієслово (*бас урвався, завидки беруть, вуха сверблять, вуха в'януть)* або прикметник чи дієприкметник (*кишка тонка, руки закороткі, закон не писаний).*

Існують і багаточленні відкриті стійкі фрази, які доповнюються назвами суб'єкта, здебільшого особовими займенниками в непрямих відмінках із прийменниками чи без них. Ці одиниці характеризують психічний або фізичний стан особи: *голова йде обертом, полуда з очей спала, кров ударила в голову, шматок в горло не лізе, ледве ноги носять.*

Частина відкритих фраз здатна характеризувати поведінку людини: *вітер у голові, губа не з лопуцька, не всі вдома, рильце в пушку.*

Для закритих структур характерне всебічне, повне розкриття семантичного значення; наявність компонентів структури, які розкривають задане значення; самостійність у плані вираження й плані значення.

Відкритим структурам властиві такі риси: необхідність уточнення вираженого ними значення за допомогою елементів, які не входять до структури фразеологізованого речення; компоненти структури, що є валентно активними й вимагають заповнення відкритих позицій; неспроможність функціонувати самостійно (як вільне речення) без уточнення поширювачами з прямою семантикою.

Отже, фразеологізовані речення, на відміну від мовних кліше, є особливим видом речень, що мають чітко визначену структуру, зумовлену певним конкретним значенням, яке закодоване безпосередньо в її структурних компонентах. Окремого розгляду в подальшому потребують різні типи фразеологізованих речень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології / М. Ф. Алефіренко. – Х.: Вища школа, 1987. – 133 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Грамматика русского языка : В 2-х т. – М. : Изд-во АН СССР, 1951-1954. – Т.1. – 720 с.
4. Грамматика современного русского литературного язика / Под ред. Н. Ю. Шведовой. – М., 1970. – 767 с.
5. Дудик П. С. Синтаксично нерозкладні речення, що виражають емоції / П. С. Дудик // Українська мова і література в школі. – 1972. – № 11. – С. 31-37.
6. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови: Синтаксис / А. Загнітко. – Донецьк, 2001. – 662 с.
7. Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса: [монография] / Г. А. Золотова. – М., 1982. – 368 с.
8. Лекант П. А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке / П. А. Лекант. – М.: Высшая шк., 1974. – 159 с.
9. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови / Л. Г. Скрипник ; АН УРСР, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.
10. Шведова Н. Ю. О некоторых типах фразеологизированных конструкций в строе русской разговорной речи / Н. Ю. Шведова // Вопросы языкознания. – 1958. – №2. – 100 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

Тесленко В., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко

ФРАЗЕОЛОГИЗИРОВАННЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ КАК ОСОБЫЙ ТИП СИНТАКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ

Статья посвящена исследованию фразеологизированного предложения как особого типа синтаксических единиц. В ней рассмотрены общие и отличительные черты между фразеологизированными и нефразеологизированными предложениями, определены особенности открытых и закрытых структур синтаксических фразеологизмов. Фразеологизированные предложения представлены как специфический вид синтаксических единиц, имеющий четко определенную структуру, обусловленную конкретным значением, которое закодировано непосредственно в ее структурных компонентах

Ключевые слова: *открытые и закрытые структуры, нечлененное предложение, структурная схема предложения, фразеологизированное предложение.*

Teslenko V., PhD student,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE SENTENCES WITH PHRASEOLOGICAL STRUCTURE AS A SPECIFIC TYPE OF SYNTACTIC UNITS

The article is devoted to the investigation of the sentences with phraseological structure as a specific type of syntactic units. The author considers common and different features between free sentences and ones with phraseological structure and clarifies some features of open and closed structures of syntactic idioms. The sentences with phraseological structure are shown as a specific type of syntactic units with a defined structure caused by the meaning that is directly encoded in its structural components.

Keywords: *open and closed structures, sentence structural scheme, sentence with phraseological structure.*

УДК 811.1

Титаренко М. В., асп.,
НПУ Драгоманова, м. Київ

ЗНАКИ, ПЕРЕДАЮЩИЕ СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ
(на материале русского, английского и немецкого языков)

В статье проанализированы знаки социального статуса, функционирующие в различных лингвокультурах. В ходе исследования были выявлены знаки,

указывающие на высокий/низкий статус персонажей с учетом особенностей каждой из представленных культур.

Ключевые слова: *социальный статус, знак, подтекст, культурный фон.*

Социальный статус является важной частью повседневной жизни человека. Зачастую информация о социальном статусе передается в реальной жизни имплицитно, в связи с чем в тексте она переносится автором в подтекст. Рассматривая художественный текст, отталкиваемся от того, что он имеет своего непосредственного адресата (читателя). Таким образом, сопоставляется процесс чтения с процессом прямой коммуникации. Поскольку автор стремится передать свои представления об окружающей его действительности, кодируя информацию посредством различных знаков, а читатель, в свою очередь, расшифровывает и интерпретирует эти знаки, основываясь на своем собственном опыте, можно утверждать, что происходит определенный диалог между автором и читателем. Следовательно, чтение зарубежной литературы является одним из видов межкультурной коммуникации.

Основной трудностью при межкультурном общении является, как отмечает Е. Ф. Тарасов, не различие языков, а «различие национальных сознаний коммуникантов» [8]. Подобные различия в сознании влияют на декодирование имплицитной информации человеком, извлекаемой из подтекста произведения. Все знаки в тексте связаны с экстралингвистическими знаниями читателя («внетекстовая память» (по Ю. М. Лотману [5], или «затекст» (по Е. М. Верещагину и В. Г. Костомарову [2]). Говоря о восприятии текста (Textverstehen) М. Шварц отмечает, что реципиент воспринимает не только вербальную информацию, но и конструирует референты, на основе обстоятельств и событий, которые он извлекает из имеющихся у него фоновых знаний в долговременной памяти [10, С.190]. Таким образом, представители разных культур не всегда могут связать со знаком одинаковые ментальные образы [7, С.9]. В. В. Красных также обращает внимание на то, что в случае непересечения индивидуальных когнитивных пространств, которое имеет место при межкультурной или межсоциумной коммуникации, отсутствует пресуппозиция, это ведет к недопонимаю [4; С.23]. Таким образом, приступая к работе с зарубежным текстом, следует уделять внимание его культурному фону, в который Л. П. Иванова включает и фоновые знания, и вертикальный контекст, и пресуппозицию, и аллюзии [3].

Возникает необходимость выявить и сопоставить социальные знаки в различных лингвокультурах, что и обусловливает **актуальность данной** работы. Таким образом, можно облегчить преодоление культурного разрыва, это в свою очередь поможет избежать возможных недопониманий, которые ведут к коммуникативным неудачам при межкультурном общении.

Объектом данного исследования являются знаки, передающие социальный статус персонажей.

Наша **цель** – изучение знаковой функции еды при передаче сведений о социальном статусе персонажей.

Исследованию знаков и знаковых систем посвящены работы как отечественных ученых Ю.М Лотмана, М. М. Бахтина, В. Я. Проппа, Ю. С. Степанова, М. В. Никитина,

А. В. Кравченко, В. Н. Агеева, Г. Е. Крейдлина, так и зарубежных Ф. де Соссюра, Р. Якобсона, Р. Барта, У. Еко, Ж. Деррида, Daniel Chandler, David Lidov. Вопросы имплицитности в тексте как объекты исследования освещены в трудах М. Ю. Федосюка, Т. И. Сильман, Н. П. Пешковой, Н. И. Формановской, а также у зарубежных лингвистов, таких как B. Скалички, B. C. Frassen, W. Emspon.

Среди обилия различных знаков в ходе нашего исследования были выделены следующие группы знаков-индексов высокого/низкого статусов: знаки запахов; знаки еды; знаки языков жестов; знаки пространства и жилищ; знаки времени; знаки вещей и интерьера; знаки животных; знаки орденов; знаки средств передвижения; знаки прислуги; знаки одежды (особый интерес представила также форменная одежда); знаки денег, а также были рассмотрены различные формы обращений как знаки социального статусе.

В данной статье мы рассмотрим знаковую функцию пищи и напитков для передачи социального статуса. Материалом для исследования послужили художественные тексты А. П. Чехова, О'Генри и Э. Кестнера.

Наукой, которая занимается изучением культурных и коммуникативных функций снадобий и напитков, является гастика [6]. По диете человека можно определить, в том числе, его имущественный статус.

В первую очередь, достаточно прямо социальный статус эксплицирует предпочтение определенных алкогольных напитков. Так, в русской культуре, при разговоре двух незнакомцев, один из собеседников приходит к выводу о высоком статусе другого именно на основании его предпочтений в вине: «Теперь, знаете ли, недурно бы после этой сигары рейнского выпить... Шлос-Иоганисберга, что ли, N 85 ½, десятирублевый... А? Или красного... Из красных я пью Кло-де-Вужо-вье-сеп или, пожалуй, Кло-де-Руа-Кортон... Впрочем, если уж пить бургонское, то не иначе как Шамбертен № 38 ¾. Из бургонских оно самое здоровое...— Извините, пожалуйста, за нескромный вопрос: вы, вероятно, принадлежите к здешним крупным землевладельцам, или вы... банкир?» [1]. В английской культуре также подчеркивается высокий статус персонажей благодаря их выбору французкого вина: «After Chateau Margaux, Irish stew, flannel-cakes, cottage-pudding, and coffee (hey, there!-with milk separate) (после Шато Марго, ирландского рагу, тонких лепешек, пудинга с сухофруктами, и кофе (эй, там – молоко отдельно))» [11] – Шато Марго – вино французского винодельческого хозяйства, относится к категории *Premier Grand Cru Classé*, т. е. высшей категории в классификации [9]. В следующем примере автор иронично описывает различие статусов двух старых друзей посредством незнания одного из них сорта вина: «This Medoc isn't bad, – he suggested. – You're the doc, – said Greenbrier» («Этот Медок – неплох, – предположил он. – Ты доктор, – сказал Репейник)[1] [11].

В немецкой языковой традиции высокий статус миллионера подчеркивается его пристрастием к французскому коньяку: «Französischen Kognak liebt er besonders» (Особенно он любит французский коньяк). В то время как невысокий статус молодого человека подчеркивается тем, что он не в состоянии оценить данный напиток: «Sie tranken. Hagedorn setzte sein Glas nieder, zog die Oberlippe hoch und meinte: «Ich

[1] Здесь и далее используется наш буквальный перевод для адекватной передачи смысла

verstehe nichts von Schnaps. Aber der Kognak schmeckt, wenn ich nicht irre, nach Seife.« На что Шульце (миллионер, выдающий себя за бедняка) иронично отмечает: »Das muß er tun«, erklärte Schulze. »Sonst taugt er nichts.» (Они пили. Хагердон опустил стакан, поднял верхнюю губу и сказал: «Я ничего не понимаю в шнапсе. Но коньяк на вкус, если я не ошибаюсь как мыло. – Так и должно быть, объяснил Шульце, иначе он ни на что не годится»).

Знаковым для исследуемых культур является такой напиток, как шампанское. В русской и американской лингвокультурах он сигнализирует о высоком статусе. К примеру, на балу в рассказе «Анна на шее» подают именно шампанское, статус чиновника в рассказе «Ряженые» подчеркивается следующим образом: «несколько слуг приготовляют для него устриц, шампанское и фазанов». В американской языковой традиции автор иронично описывает завышенную оценку окружающих о жизни деятелей театра в рассказе «Strictly Business» следующим образом: «All theatrical people on leaving the theatre at night drink champagne and eat lobsters until noon the next day» (все театральные люди, покидая театр ночью, пьют шампанское и едят лобстеров вплоть до обеда на следующий день). В то время как в немецкой лингвокультуре шампанское упоминается вскользь, не эксплицируя статус персонажей: «Dann winkte er; und Jonny und ein Kellner brachten einen Eiskübel mit einer Flasche Champagner und zwei Gläser. – Ein kleiner Begrüßungsschluck,- sagte der Hoteldirektor lächelnd» (Потом он махнул; Джонни и официант принесли ведерко со льдом и бутылкой шампанского, а также два бокала. -Небольшой подарок, сказал директор отеля, смеясь).

Чересчур простое блюдо может указывать на низкий статус персонажа. Это иллюстрируют следующие примеры: «Она садилась и кушала с ними щи, кашу и картошку, жаренную на бараньем сале, от которого пахло свечкой». Низкий статус двух ковбоев в рассказе «The Call Of The Tame»: «No more wet blankets and riding herd in snowstorms, and bacon and cold coffee» (больше никаких мокрых покрывал, поездок верхом в снежные бури, бекона и холодного кофе). В немецком материале мы встречаем разговор между Кнопкой-дочерью директора фабрики и Антоном, мальчиком из бедной семьи: «…da koche ich eben, wenn ich aus der Schule komme. Was gibt's denn heute?» «Salzkartoffeln», sagte er, nahm einen Topflappen und trat zum Herd» (… поэтому я готовлю, когда прихожу из школы. И что же на сегодня? «Соленая картошка», – сказал он, взял прихватку и подошел к плите. Также Антон описывает другое блюдо из своего рациона: «Ich mache Rührei, und wenn man Mehl und Wasser daranschüttet, werden die Portionen größer als sonst. – Vom Kochen verstehe ich keine Silbe, – gab Pünktchen zu. – Das erledigt bei uns die dicke Berta» (Я делаю болтунью, если добавить муки и воды, порция получится больше. – Я ничего не понимаю в готовке, выдала Кнопка. Этим занимается толстая Берта). В данном примере примечательно также то, что Антон, несмотря на свой возраст, из-за бедности вынужден готовить самостоятельно, в то время как у Кнопки дома для этого есть прислуга.

С другой стороны, если обладающий высоким статусом отдает предпочтение простому и недорогому блюду, то знаковым будет то, как окружающие будут придавать этому блюду статус эксклюзивного. Рассмотрим следующие примеры: «Монахи знали, что она любит маринованную стерлядь, мелкие грибки, малагу

и простые медовые пряники, от которых во рту пахнет кипарисом, и каждый раз, когда она приезжала, подавали ей всё это». Подобная тенеденция прослеживается в немецкой культуре. Так, экцентричный миллионер отдает предпочтение простой пище, чем вызывает недоумение у прислуги: «Gestern gab es Nudeln mit Rindfleisch», bemerkte Isolde melancholisch. – Heute weiße Bohnen mit Würstchen. Ein Millionär sollte eigentlich einen eleganteren Appetit haben. Der Herr Geheimrat ißt, was ihm schmeckt, – sagte Frau Kunkel nach reiflicher Überlegung («Вчера была лапша с говядиной, – заметила Изольда меланхолично. – Сегодня белая фасоль с сосисками. У миллионера вкус должен быть элегантнее». «Господин Гехаймрат ест, то ему нравится», – сказала госпожа Кункель). Дочка известного австирийского композитора предпочитает есть в самом дорогом ресторане Вены, который находится при отеле «Imperial», простой омлет: «Zu dumm, daß ausgerechnet gefüllte Palatschinken dein Lieblingsgericht sind!« murrt Lottchen» («Глупо, что именно омлет с начинкою – твое любимое блюдо», – бурчала Лоттхен»).

В рассказе «Rus in Urbe» один из героев, миллионер, статус которого автор эксплицирует еще в начале следующим образом: «I liked Spencer Grenville North pretty well, although he had something like two or ten or thirty millions – I've forgotten exactly how many» (Мне нравился Спеснер Гринвел Норт, несмотря на его два, или десять, или тридцать миллионов, – я забыл сколько именно), поначалу ест исключительно форель, которую ему готовит личный повар: «My chef has pinched the blue ribbon from the lot. He lays some slices of bacon inside the trout, wraps it all in corn-husks--the husks of green corn, you know--buries them in hot ashes and covers them with live coals. We build fires on the bank of the lake and have fish suppers» (Мой шеф один из лучших. Он начиняет форель беконом, заворачивает ее в кукурузные листья, засыпает ее золой, а поверх кладет горячие угли. Мы разводим костры и ужинаем рыбой), неожиданно отдает предпочтение простой уклейки из дешевого ресторана: Now, I found some whitebait yesterday, at Maurice's, with a new sauce that beats anything in the trout line I ever tasted (Я нашел улейку у Морисса, с новым соусом это лучше любой форели, которую я когда-либо пробывал). Эту тонкую деталь автор использует, чтобы продемонстрировать читателю изменения в герое, вызванные его влюбленностью.

Таким образом, проанализировав материал, приходим к выводу, что для каждой из представленных культур характерна передача статуса посредством знаковости пищи. Упоминания о пристрастиях персонажа к хорошим винам указывает на высокий статус. Своего рода символом роскоши для русской и американской культуры является такой напиток как шампанское (нейтральное отношение в немецкой культуре). На примере пищи продемонстрировано как одинаковые знаки могут отображать диаметрально противоположные статусы. Привлечение для анализа более широкой текстовой базы может в перспективе расширить список специфических знаков социального статуса.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Антон Чехов. Рассказы. Повести. Юморески. Электронный ресурс. Точка доступа: http://chehov.niv.ru/chehov/text/rasskazy.htm

2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: Русский язык, 1990. – 216с.
3. Иванова Л. П. Пособие к спецкурсу «Отображение языковой картины мира автора в художественном тексте» (на материале романа А. С. Пушкина «Евгений Онегин»). 2-е изд. Доп. – К: Освіта України, 2006. − 140 *с*.
4. В. В. Красных. Этнопсихолингвистика и Лингвокультурология. Курс лекций. – М.:ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284с.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров — С.-Петербург: «Искусство—СПБ», 2000. — 704 с.
6. Махлина Т. С. Семиотика культуры повседневности. СПб.: Алетейя, 2009. — 232 с. Точка доступа: http://royallib.ru/read/mahlina_s/semiotika_kulturi_povsednevnosti.html
7. Тарасов Е. Ф. Введение // Язык и сознание: парадоксальная рациональность. М., 1993.
8. Тарасов Е.Ф, Межкультурное общение-новая онтология языкового сознания «Этнокультурная специфика языкового сознания».- М. – 1996 С.7-22. Точка доступа: http://www.iling-ran.ru/library/psylingva/sborniki/Book1996/Part1-1.htm
9. Шато Марго. Электронный ресурс. Точка доступа: http://ru.wikipedia.org
10. Monika Schwarz. Einfuhrung in die kognitive Linguistik. 3 Auflage. A. Francle Verlag Tubingen und Basel. – 298 S.
11. Short stories by O'Henry. Электронный ресурс. Точка доступа: http://www.readbookonline.net/stories/Henry/108/
12. E. Kastner. Punktchen und Anton. Электронный ресурс. Точка доступа: http://www-stud.uni-due.de/~sfwiliii/sharebox/files/Punktchen.und.Anton.pdf
13. E. Kastner. Drei Manner im Schnee. Электронный ресурс. Точка доступа: http://www.book2look.de/book/9783423110082

Стаття надійшла до редакції 09.10.2014 р.

Титаренко М. В., асп.,
Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова, м. Київ

ЗНАКИ СОЦІАЛЬНОГО СТАТУСУ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ
(на матеріалі російської, англійської та німецької мов)

У статті проаналізовані знаки соціального статусу в різних лінгвокультурах. В ході дослідження було виявлено знаки, які вказують на високий/низький соціальний статус персонажів з урахуванням особливостей кожної із представлених культур.

Ключові слова: *соціальний статус, знак, культурний фон, підтекст.*

Titarenko M. V., PhD Student,
National Pedagogical Dragomanov Universit, Kyiv

SIGNS OF SOCIAL STATUS IN FICTION TEXTS
(Based on Russian, English and German)

Social status signs in different linguocultures were analyzed in the article. During our research the signs that represent high/low social status of characters taking into account the peculiarities of submitted cultures were determined.

Keywords: *social status, sign, subtext, cultural background.*

УДК: 070 (047.53) : 811.133.1

Третяк Ю. Ю., к. філол. н.,
Запорізький національний університет

ІМПЛІЦИТНІ СТРАТЕГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ РЕСПОНДЕНТА В ЖАНРІ ФРАНЦУЗЬКОГО ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю

У статті досліджено та систематизовано імпліцитні стратегії легітимації респондента у французькому газетно-журнальному інтерв'ю, описано лексико-семантичні, дискурсивні та комунікативні засоби реалізації цих стратегій.

Ключові слова*: жанр газетно-журнального інтерв'ю, легітимація, стратегія, тактика.*

Зважаючи на інтенсивність впливу сучасних засобів масової інформації на мислення індивіда, формування його мовної картини світу, загальної когнітивної бази, ціннісних орієнтирів, моделей поведінки, лінгвістичне дослідження легітимації одного з суб'єктів такого впливу – респондента французького газетно-журнального інтерв'ю – є актуальним і відповідає загальному спрямуванню сучасних мовознавчих розвідок на вивчення особливостей функціонування медійного дискурсу.

Метою статті є виявлення та системне представлення імпліцитних стратегій легітимації респондента друкованого інтерв'ю. **Об'єктом** дослідження є медіадискурс у жанрі французького газетно-журнального інтерв'ю. **Предмет** складають лінгвопрагматичні засоби імпліцитної легітимації респондента у французькому газетно-журнальному інтерв'ю.

Легітимацію респондента друкованого інтерв'ю ми розуміємо як експліцитне або імпліцитне визначення позиції авторитету, що гарантує повноваження респондента бути "постачальником інформації", "виразником думки", "передавачем інформації або думки", відповідно до жанрового різновиду або конкретного фрагменту інтерв'ю.

Ми розрізняємо експліцитні (прямі та непрямі) та імпліцитні стратегії легітимації респондента у французькому газетно-журнальному інтерв'ю. Прямі стратегії забезпечуються називанням та описом респондента, непрямі – актуалізацією фактів (праксемічного чи, наприклад, перцептивного досвіду) на рівні пропозиціональних структур. Поряд із прямими та непрямими виділяємо імпліцитні стратегії легітимації респондента, які актуалізують його авторитетні позиції без прямої вказівки на якості, статус чи роль, або ж факти праксемічного, споглядального та ін. планів. Серед засобів імпліцитної легітимації розрізняємо: 1) лексико-семантичні, 2) дискурсивні та 3) комунікативні.

Так, вживання певних лексичних одиниць може викривати географічну, хронологічну/генераційну, професійну, ідеологічну, суспільну належність респондента, тобто мати ідентифікувальне значення або, в залежності від конкретної ситуації з усіма її параметрами, утворювати певні ефекти – сучасності, наближеності до народу або, навпаки, ексклюзивності тощо: – *Comment le procureur de Nanterre vit-il le fait de se retrouver sous le coup d'une possible mise en examen ? – Comme une* <u>*injustice*</u>*, d'autant plus que* <u>*cette plainte est procéduralement irrecevable*</u> *et* <u>*juridiquement infondée*</u>*. J'affirme qu'il y a non seulement une volonté de me nuire, de* <u>*porter atteinte*</u> *à mon honneur, à mon intégrité professionnelle et personnelle, mais également de nuire à l'ensemble des membres de mon parquet, plus spécifiquement à Marie–Christine Daubigney, procureur adjoint. La malveillance est manifeste* [Le Figaro du 30.09.2011]. У наведеному прикладі, вживанням лексем *injustice*, *plainte, procéduralement irrecevable*, *juridiquement infondée, porter atteinte* респондент демонструє свою належність до групи спеціалістів у галузі юриспруденції та, у той самий час, забезпечує себе "авторитетом знання". Цей прийом ми назвали тактикою професіоналізації, що полягає у використанні спеціальної термінології.

Розглянемо ще декілька прикладів: *L'abbé Suger a écrit du dauphin, le futur Louis VI le Gros, qu'il était «* <u>*formosus*</u> *» – beau; D'un côté, Thomas de Cantimpre écrit que Jésus est «* <u>*pulcher*</u> *» – beau, que toute forme de beauté vient de lui et qu'elle se reflète chez les autres êtres…* [L'Express du 11.07.2003]; *Pour violet on disait en latin médiéval* <u>*subniger*</u>*, «demi-noir»* [L'Express du 21.08.2004]. Посилання та автентичні дискурсивні вкраплення (*formosus, pulcher, subniger*) свідчать про намагання респондента бути максимально об'єктивним та переконливим, говорять про його обізнаність, компетентність, володіння предметом, гарантують "експертні" повноваження в інтерв'ю (див. роботу [Constantin de Chanay 2010]). Назвемо цей прийом тактикою сакралізувального дистанціювання, яка полягає у надмірному цитуванні та реапроприації автентичних слів/дискурсів.

Тактика аксіологізації також, на нашу думку, може бути віднесеною до імпліцитних засобів легітимації респондента, визначення його позиції у певному дискусійному полі. Йдеться про цінності, які респондент захищає (свідомо чи ні) і які, у свою чергу, характеризують його соціальну і ідеологічну ідентичність/належність [Анипкина 2000; Charaudeau 2008], як, наприклад: *Cette* <u>*dérive*</u> (*la cristallisation du débat sur l'identité nationale sur les musulmans;* коментар наш – Ю.Т.) *découle d'une conception de la nation vue comme un patrimoine, un héritage, quelque chose de figé, qui ne bougereait pas... Il n'y a pas toujours eu cette* <u>*obsession des origines*</u> *que l'on constate aujourd'hui* [Libération

du 16.12.2009]. Вживання лексем із негативно-оцінною конотацією *dérive* (відхилення, девіація), *obsession* (одержимість) досить прозоро визначає позицію респондента, його негативне ставлення до концентрації уваги на "мусульманському питанні" при обговоренні проблем французької національної ідентичності.

Непряма або суб'єктивна презентація досвіду світосприйняття, за посередництвом визначень, порівнянь, утворення образів, "гри" із загальним смислом слів, його трансформацій, також утворює певні уявлення про респондента і може набувати легітимаційного потенціалу. З одного боку, на означення світу накладається суб'єктивне бачення, з іншого – демонструється певна особистісна або суспільна/колективна позиція: *Quand je prépare un spectacle, je ne le fais pas en tout cas dans l'idée de séduire le spectateur. Se placer dans cet état d'esprit serait se comporter en exhibitionniste face à des voyeurs, la pire des propositions*…[L'Express du 17.04.2003]. У портретному інтерв'ю відомий французький танцівник Ніколя Ле Ріш пояснює власну методику, свій підхід до роботи над балетною постановкою шляхом "від супротивного", відхиляючи будь-яку спрямованість на зваблення публіки та кваліфікуючи бажання подобатись як ексгібіціоністську поведінку. Визначення, як дискурсивний прийом кваліфікації [Charaudeau 1992, p. 821], з одного боку, навіть в уявній, потенційній формі має певне консенсусне (а отже – таке, що легітимує) значення [там само], з іншого – разом із негативною оцінкою (*la pire des propositions*) моделює уявлення про респондента, викриває його особистісну позицію у певному дискусійному полі, переконуючи у правомочності тези (*je ne le fais pas en tout cas dans l'idée de séduire le spectateur*). У наступному фрагменті інтерв'ю, Жак Дерріда, поряд із визначенням (*c'est une obscénité inacceptable*), використовує суб'єктивне порівняння, лінгвістичним маркером якого є конструкція з *comme si*: *Renoncer, par exemple, à une difficulté de formulation, à un pli, à un paradoxe, à une contradiction supplémentaire, parce que ça ne va pas être compris, ou plutôt parce que tel journaliste qui ne sait pas la lire, pas lire le titre même d'un livre, croit comprendre que le lecteur ou l'auditeur ne comprendra pas davantage et que l'Audimat ou son gagne-pain en souffriront, c'est pour moi une obscénité inacceptable. C'est comme si on me demandait de m'incliner, de m'asservir – ou de mourir de bêtise* [Le Monde du 18.08.2004]. Відмову від складності формулювань, парадоксу, суперечностей, власного стилю врешті решт на догоду загальному розумінню відомий філософ порівнює зі зрадою себе, підкоренням і навіть смертю. Основу суб'єктивного порівняння становить "образна аналогія, що викликає у свідомості співрозмовника відчуття очевидності" [Charaudeau 1992, p. 823], покращує розуміння, ілюструє, легітимує тезу про неприйнятність для респондента певної моделі поведінки. Схожий прийом використовує респондентка наступного інтерв'ю: – *Aime-t-on plus et mieux quand on vieillit ? – Oui. Enfin, c'est de plus en plus douloureux. C'est comme si chaque amour, heureux ou maleureux, vous enlevait une peau. Après, à chaque fois qu'on vous touchera, ce sera comme une brûlure sur une peau brûlée. Cela fait de plus en plus mal* [Marie Claire du 12/2004]. Проте, ми відносимо цей прийом до наративного опису, оскільки він забезпечує ціле міркування "за аналогією", що має ефект екземпліфікації та легітимує думку.

До комунікативних засобів імпліцитної легітимації респондента відносимо тактику запиту інформації, думки. Як "визначальна складова дуалістичної інформативної

єдності, спрямованої на запит та отримання інформації про навколишній світ" [Андрусь 2007, с. 2], інтерогативи (вже самі їх структурно-формальні ознаки) передбачають відповідь, гарантуючи, тим самим, комунікативні повноваження адресата, адже самим актом запитання припускається, що останній (адресат) наділений необхідними для відповіді компетенціями [Андрусь 2007, с. 4, 7; Charaudeau 1992, p. 591]. Саме імплікована наявність (пресупозиція) тієї чи іншої компетенції становить позицію авторитету, що дозволяє респонденту взяти слово, відповісти. Йдеться про комунікативну легітимацію респондента, тобто актуалізацію його права на відповідь, що надається журналістом. Семантико-когнітивні ознаки інтерогативів, що "базуються на необізнаності мовця і його намірі заповнити лакуни у певному пласті інформації чи компетенції шляхом отримання відповіді" [Андрусь 2007, с. 16], конкретизують імпліковані компетенції респондента – енциклопедичну: *Si la laïcité progresse dans un certain nombre de pays, en France même, elle semble fragile. D'où viennent les principaux dangers?* [Le Français dans le monde, № 386, 03-04/2013], епістемічну: *Qu'avez-vous appris sur la politique, ses enjeux et ses méthodes?* [Le Nouvel Observateur du 14.09.2012], аксіологічну: *Comment avez-vous trouvé l'Elysée?* [Le Nouvel Observateur du 14.03.2013] чи комунікативну: *Sur Twitter, les commentaires sur cette chanson sortie en single sont particulièrement violents. Les avez-vous lus?* [Le Nouvel Observateur du 14.03.2013], позиціонуючи його як "постачальника інформації" чи "виразника думки", "передавача інформації/думки" і потверджуючи його право на відповідь у певному колі знань і компетенцій та певному дискурсивному регістрі.

Комунікативним засобом імпліцитної легітимації респондента вважаємо й тактику прономіналізації, яка полягає у відтворенні системою займенникових значень позицій суб'єктів інтерв'ю або референтних суб'єктів у запитанні, як у наступному прикладі: – *Le Moyen Age évoque à la fois la rusterie et un certain raffinement. Comment considère-t-on la beauté à cette époque? – Il y a beaucoup de préjugés sur la beauté au Moyen Age. La belle dame est noble: elle est grande, mince, blonde et sa peaux est blanche. Elle a un long cou, de longs doigts. Elle a les yeux gris et ressemble à une rose. Tous les écrivains le soulignent. Sentir bon est aussi très important... Telle est en tout cas la beauté aristocratique décrite dans la littérature du Moyen Age* [L'Express du 11.07.2003]. "Експертність" респондента, його обізнаність щодо уявлень про красу, які існували у середньовіччі, імплікується у запитанні узагальненим позначенням представників епохи (займенник *on*), погляди і свідчення яких запитуються. Респондент приймає та справджує цю роль, вдаючись до описового способу організації дискурсу (в дужках зазначимо, що одним із ефектів опису є обізнаність його суб'єкта [Charaudeau 1992, p. 694-695]) та до посилань, апеляцій до авторитетних джерел (*tous les écrivains, la littérature du Moyen Age*), які легітимують відповідь і статус респондента.

Розглянемо ще декілька фрагментів того самого інтерв'ю, протягом якого журналіст методично відбудовує та підтримує опозицію "сучасники (*nous*) – представники певної епохи (*on*)", відводячи респондентові роль "знавця-посередника": – *Que savons-nous de la beauté chez les paysans? – Nous avons peu d'indices. Un texte sur l'amour d'un religieux du XIIe siècle, Andreas Cappelanus, relate brièvement des relations*

sexuelles avec une paysanne. L'auteur ne la décrit pas comme «belle», mais cependant comme «désirable». [...] Nous avons aussi l'histoire du XIe siècle dans laquelle le duc de Normandie regarde par la fenêtre de son château et aperçoit Arlette, qui lave le linge dans la rivière. Il est si bouleversé par elle, avec sa jupe nouée, qu'il va la trouver. Il ne l'épouse pas, mais de cette union naît Guillaume le Bâtard – Guillaume le Conquérant. Nulle part on ne dit des paysannes qu'elles sont belles, seulement qu'elle sont jeunes. – Mais on ne parle jamais des enfants. – Non. Jamais on ne dit des enfants qu'ils sont beaux. [...] Même dans l'histoire de saint Anselme, cet enfant qui est loué pour sa bonté et sa sainteté, mais jamais parce qu'il serait plaisant à regarder. Les gens du Moyen Age ne voient la beauté qu'après la puberté, ches les adultes et en Dieu [L'Express du 11.07.2003]. Респондент самоутверджується у відведеній йому ролі, переважно звертаючись до дискурсивного самонівелювання (див. роботу [Koren 2006]), використовуючи безособові "об'єктивні" репрезентативи *il y a, c'est,* поєднуючи їх із встановленими фактами та посилаючись на автентичні джерела. Визначаючи ж власну позицію, відносить себе до сучасної спільноти (*nous*), ніяк не акцентуючи експліцитно власну експертність, відмінність між категоріями "обізнаних" та "необізнаних" сучасників. Така інтегративна стратегія, крім ефекту спільності, єднання, визначення "кола Своїх" (що певним чином (частіше ірраціонально) легітимує) має, на наш погляд, лестити читачеві, а отже – приваблювати, зацікавлювати, залучати до обговорюваної теми або проблеми.

Отже, ми розрізняємо експліцитні (прямі та непрямі) та імпліцитні стратегії легітимації респондента у французькому газетно-журнальному інтерв'ю. Прямі стратегії забезпечуються називанням та кваліфікацією респондента, непрямі – актуалізацією фактів (праксемічного чи, наприклад, перцептивного досвіду) на рівні пропозиціональних структур. Імпліцитні стратегії легітимації респондента в жанрі французького газетно-журнального інтерв'ю реалізуються за допомогою лексико-семантичних (соціо-дискурсивних, іншомовних/автентичних, оцінних), дискурсивних (визначення, порівняння, наративний опис, аргументація тощо) та комунікативних (запитання, прономіналізація) засобів.

Подальші перспективи наукового пошуку вбачаємо в залученні до дослідження інших жанрів медійного дискурсу, поглибленому вивченні дискурсивного портретування і легітимації суб'єктів цих жанрів, лінгвопрагматичних засобів реалізації легітимаційних стратегій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусь Л. А. Лінгвопрагматичні характеристики питальних речень у сучасній французькій мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05. "Романські мови" / Лідія Анатоліївна Адрусь ; Київськ. нац. університет імені Тараса Шевченка. – К., 2007. – 20 с.
2. Анипкина Л. Н. Оценочные высказывания в прагматическом аспекте / Лада Никитична Анипкина // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 58–65.
3. Charaudeau P. Grammaire du sens et de l'expression / Patrick Charaudeau. – P. : Hachette, 1992. – 852 p.

4. Charaudeau P. L'argumentation dans une problématique d'influence [Електронний ресурс] / Patrick Charaudeau // Argumentation et Analyse du discours. – 2008. – № 1. – Режим доступу : http://aad.revues.org/index193.html.
5. Constantin de Chanay H. La polyphonie au service de l'ethos / H. Constantin de Chanay // Recherches linguistiques : La question polyphonique ou dialogique en sciences du langage. – Metz : Université Paul Verlaine, 2010. – № 31. – P. 299–320.
6. Koren R. La responsabilité des Uns dans le regard des Autres : l'effacement énonciatif au prisme de la prise de position argumentative / R. Koren // Semen. – 2006. – № 22. – P. 87–94.

Стаття надійшла до редакції 9.10.2014 р.

Третьяк Ю. Ю., к. филол. н.,
Запорожский национальный университет

ИМПЛИЦИТНЫЕ СТРАТЕГИИ ЛЕГИТИМАЦИИ РЕСПОНДЕНТА В ЖАНРЕ ФРАНЦУЗСКОГО ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОГО ИНТЕРВЬЮ

В статье исследованы и систематизированы имплицитные стратегии легитимации респондента французского газетно-журнального интервью, описаны лексико-семантические, дискурсивные и коммуникативные средства реализации этих стратегий.

Ключевые слова*: жанр газетно-журнального интервью, легитимация, стратегия, тактика.*

Tretyak Y. Y., Cand.Phil.Sci.,
Zaporizhzhya National University

IMPLICIT STRATEGIES OF LEGITIMATION OF A RESPONDENT IN THE GENRE OF FRENCH NEWSPAPER AND MAGAZINE INTERVIEW

Implicit strategies of legitimation of a respondent of French newspaper and magazine interview are studied and classified in the article; lexical-semantic, discursive and communicative means of realization of these strategies are described.

Keywords*: genre of newspaper and magazine interview, legitimation, strategy, tactics.*

УДК 81’25:808.2 В. Митрофанов

Тригуб А. М., здобувач
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

РЕЦЕНЗІЙНЕ МИСТЕЦТВО ВОЛОДИМИРА МИТРОФАНОВА

У статті висвітлено головні принципи рецензійної майстерності В. Митрофанова, що спрямовані перш за все на підтримання ідейно-змістових та мовностилістичних зв’язків першотвору з перекладом. Основна увага приділена порівняльному аналізу рукописів перекладачів з правками та поясненнями В. Митрофанова.

Ключові слова: *рецензування, буквальний переклад, перекладацький волюнтаризм, монотонний характер перекладу, виправлення та критичні зауваження.*

Не потрібно нагадувати, з якою пильністю і сумлінням має ставитися до своїх обов’язків рецензент, якому доручається відповідальна справа об’єктивної, принципової оцінки перекладу. Адже висновки автора внутрішньої рецензії, як правило, вирішують долю рукопису: його схвалюють до друку або ж відхиляюся. Більш того, братися за оцінку художнього твору можна тільки людині, яка має серйозно, з належною відповідальністю поставитися до свого завдання й дати зразок сумлінної, кваліфікованої та по-справжньому творчої роботи. Йдеться про творчий метод інтерпретатора як струнку й цілісну систему поглядів і прийомів, про новаторський внесок до скарбниці професійного досвіду не лише для видавництва, а й для перекладача [Радчук 1984, 7].

Дослідження рецензій на рукописи перекладів є актуальним з огляду на ті завдання, що постали перед українськими перекладачами сьогодні: сприйняти засвоєнню надбань світової літератури українською культурою. Новизна цієї розвідки обумовлена самим вибором матеріалу, адже переклад та оригінал порівнюються не безпосередньо, а крізь призму міркувань та оцінок одного із визнаних авторитетів у царині перекладу.

Саме ґрунтовність і зрілий професіоналізм – неодмінні ознаки рецензій та редакторських правок В. І. Митрофанова. Усе своє життя Володимир Іванович виконував відповідальну місію практичного організатора перекладної справи в Україні – спершу працював редактором, завідуючим редакцією видавництва “Молодь”, потім тривалий час завідував редакцією перекладної літератури у видавництві “Дніпро”, там же був заступником головного редактора, а пізніше очолював відділ прози капіталістичних країн журналу “Всесвіт”. Щодо свого першочергового завдання як рецензента перекладної літератури, Володимир Іванович висловлювався так: “Та хоч би який гарний був переклад, а головне завдання рецензента полягає все-таки в тому, щоб знайти в роботі перекладача похибки, недогляди (а вони неминучі в будь-якій роботі), вказати на них перекладачеві та редакторові й цим допомогти поліпшити і вдосконалити текст” [8, арк. 2].

Значний перекладацький і редакторсько-видавничий досвід навчив В. Митрофанова бачити, хто є хто в перекладацькій справі. Незважаючи на суворий, але

справедливий редакторський присуд, Володимир Іванович часто давав поради перекладачам-початківцям, які намагалися скопіювати, скалькувати оригінал замість того, щоб відтворити його засобами рідної мови. В. Митрофанов вважав, що автор перекладу, навіть якщо він і дебютант, не потребує особливих знижок і пільг, а тому говорив про будь-яку роботу із звичайною редакторською вимогливістю. Усі види правок, – викреслення, заміна, додавання, – рецензент розглядав як матеріал для розмови з перекладачем, як поштовх до подальших творчих пошуків. У статті "Місія перекладача", опублікованій у газеті "Літературна Україна", Мар Пінчевський влучно зауважив, що "навряд чи знайдеться в республіці перекладач прозових творів зарубіжної літератури, творча доля якого не формувалася б за доброзичливою, дбайливою, безкорисливою участю перекладача, літературознавця Володимира Митрофанова" [Пінчевський 1977, 3].

Стильова еклектичність перекладу. Як рецензент В. Митрофанов приділяє першочергову увагу стилю оригінального твору, від правильного розуміння якого залежить вибір мовних засобів. Його рецензії на перекладні твори доводять той факт, що перекладач може правильно відтворити зміст твору, але стиль повністю спотворити негнучкістю та вимушеністю мови. На початку кожної рецензії Володимир Іванович наголошує на тому, що вибір мовних засобів у перекладі має відповідати стилю першотвору, оскільки головні претензії до перекладу виникають переважно "у царині стилю" [13, арк. 1]. Так, наприклад, у рецензії на переклад з англійської мови **комедії Бернарда Шоу "Шоколадний солдатик"** (перекладач Н. Крижанівська) В. Митрофанов зауважує, що у перекладі зміст п'єси відтворено, але про стиль цього сказати не можна. На думку рецензента, істотною вадою твору драматургії, та ще й призначеного для постановки на сцені, є штучність та натягнутість, яка позначається навіть на найпростіших реченнях. Передача зафіксованої в п'єсах "живої", тобто розмовної, мови часто стає, за висловом В. Митрофанова, "пробним каменем" для перекладачів, і далеко не кожен витримує з честю це нелегке випробовування [6, арк. 4].

В. Митрофанов вважав однією з найголовніших вад перекладу його велемовність та багатослівність, що особливо прикро вражає в прямій мові. Не виключенням став рецензований переклад **оповідання Джона Апдайка "Гості з Філадельфії".** Рецензент зазначає, що Джона Апдайка нелегко перекладати навіть досвідченому перекладачеві, оскільки стиль його лаконічний, напружений, з підтекстом, а перекладач, за висновками Володимира Митрофанова, має очевидну схильність "розвозити" речення, здебільшого без будь-якої потреби [13, арк. 2].

Чимало зауважень Володимира Митрофанова як рецензента спрямовані на усунення стильової еклектичності при перекладі творів гумористичного жанру. У рецензії на переклад чеської повісті **Карела Полачека "Чоловіки в офсайді"** (перекладач Р. Тимченко) В. Митрофанов акцентує увагу на тому, що природа гумористичного твору ставить перед перекладачем підвищені вимоги й додаткові труднощі, оскільки в словесній тканині такого твору часто сполучаються різнорідні стильові елементи, що в сукупності своїй підсилюють комічний ефект. Рецензент додає, що автор такого твору вдається як до іронічно-піднесеної, так і до офіційної лексики, досягаючи цим жвавості й стилістичної різноманітності оповіді. "Тож природно, що, відтворюючи

цей мовностилістичний конгломерат засобами української мови, перекладач мав звертатися не лише до суворо унормованої, чи так званої "кодифікованої", мови, а як то кажуть, копати глибше" [9, арк. 4]. На жаль, в рецензованому перекладі трапляються випадки штучності мови або просто стилістичної кострубатості, що, на думку В. Митрофанова, є головною його вадою.

Володимир Іванович рецензував і переклади, що вже існували у друкованому вигляді. Такою є рецензія на переклад творів **Льюїса Керрола "Аліса в країні чудес"** та **"В задзеркальній країні"** у виконанні Галини Бушиної. В. Митрофанов пояснює складність першотвору тим, що на перекладача чекає тут безліч суто мовних труднощів: і химерні власні імена, і майстерне жонглювання словами, і хитромудрі каламбури. Рецензент зауважує, що всі ці стильові характеристики неможливо отак просто взяти та й перекласти, а в кожному окремому випадку потрібно відтворювати їх так, щоб і звучало органічно, і оригіналові максимально відповідало. В. Митрофанов зазначає, що перекладачу надто часто бракує для цього вміння, досвіду і гнучкості творчої думки, внаслідок чого деякі вирази розв'язуються часом спрощено та примітивно. Наведемо хоча б такі приклади.

Переклад з англійської Г. Бушиної	**Правка В. Митрофанова**
"Вниз, вниз, вниз. Невже цьому падінню кінця-краю нема?"	Віддієслівний іменник був би на місці в переносному значенні. А тут годилося б щось на зразок: *"Невже вона отак і падатиме без кінця-краю?"*
"Перш за все мені необхідно ... досягти свого справжнього зросту"	Очевидно, Аліса думала не такими протокольними зворотами, а десь так: *"Насамперед мені треба знову стати такою, як я була"*.
"До чого справді жахлива, – пробурчала Аліса, – оця манера всіх створінь суперечити!"	Аліса – розумна дівчинка і висловлюється хоча й по-дитячому, проте напевне не так кострубато. Вона сказала б, мабуть: *"Як вони всі люблять суперечити! Ну просто жах!"*
"Егоїстичні створіння!"	Так само вона б, мабуть, подумала: *"Які себелюбці!"*

Рецензент наголошує, що переклад не належить до визначних надбань перекладної літератури, оскільки Г. Бушина не змогла наблизити мову і стиль перекладу до рівня першотвору. Звичайно, В. Митрофанов не заперечує той факт, що свою інформативну функцію переклад виконує, тобто певне уявлення про казкові повісті Льюїса Керрола читачеві дає, але в художньому перекладі цього замало [5, арк. 5-6].

Звісно, поміж матеріалів натрапляємо і на схвальні рецензії зразкових перекладів, як наприклад, переклад **п'єси Бернарда Шоу "Мільйонерка"** у виконанні Леоніда Солонько. Рецензент наголошує, що перекладач добре зрозумів своє завдання і, поєднавши це розуміння з такими "дрібницями", як талант і творчий пошук, дав взірець творчого перекладу, що іскриться всіма барвами живої української мови і якнайкраще відповідає не букві, а духові комедії Шоу [4, арк. 3]. До рецензованих перекладів,

що також тішать редакторсько-рецензентську душу, В. Митрофанов відносив і переклад п'єси **Івана Кочерги "Пісня в келиху",** у виконанні Бориса Тена і Миколи Хомичевського. Рецензований переклад належить до тих непересічних і, на жаль, не частих праць, які Володимир Іванович вважав справжніми прикладами перекладацького мистецтва [11, арк. 6].

Буквалізм та волюнтаризм у перекладі. У своїх рецензіях, які за своєю суттю та структурою є перекладознавчими, В. Митрофанов постійно звертає увагу на питання критеріїв оцінки художнього перекладу, а саме невимушеного і природнього звучання тексту, відтвореного засобами іншої мови. Саме цей постулат, на думку В. Митрофанова, свідчить про високу майстерність перекладача та, звичайно, є неодмінним принципом в його власних перекладах. Рецензент постійно акцентує увагу на тому, що коли перекладач забуває про головні засади художнього перекладу, він починає на кожному кроці вдаватися до сліпого копіювання чи, точніше сказати, калькування невластивих українській мові англійських зворотів. До таких мовних засобів, насамперед, належать безбарвні, газетно-канцелярські мовні штампи, які дістали назву "суконної мови". Здебільшого їх використання призводить до того, що "легкий, невимушений плин повісті помітно обважнюється, втрачає притаманні першотворові риси, а натомість набуває зайвої книжності або просто стилістичної кострубатості" [9, арк. 5]. Це принципово неправильний, нетворчий та буквалістичний підхід до відтворення оригінального тексту.

Цю ж тему продовжує розвивати В. Митрофанов у рецензії на український переклад роману **Харпер Лі "Убити пересмішника"**, де рецензент демонструє, як більш або менш прихований буквалізм обертається стилістичною незграбністю, оскільки навіть одне невдало дібране слово може зруйнувати, знебарвити цілу фразу. Наведемо кілька прикладів аналізу таких "суконних" сполучень [12, арк. 10]:

Роман Харпер Лі "Убити пересмішника"	**Переклад М. Харенка**	**Правка В. Митрофанова**
"During his first five years in Maycomb, Atticus practiced economy more than anything"	*"Протягом п'яти перших років свого життя у Мейкомбі Аттікус більше займався проблемами економії, ніж адвокатською практикою"*	Важко, а до того ж і неточно, бо в оригіналі: *"перші п'ять років… більше заощаджував, ніж робив щось інше"* (з відтінком іронії, взагалі властивим творові)
"So Jem received most of his information from Miss Stephanie Crawford"	*"В основному Джім одержував інформацію від міс Крофорд"*	А чому не сказати: *"Про всякі новини Джем здебільшого дізнавався…?"*
"I think some money changed hands in this transaction…"	*"Думаю, що ця угода не обійшлася без грошової операції"*	Цілком досить: *"Гадаю, без винагороди (плати) при цьому не обійшлося",* – бо мовиться, зрештою, не про якусь там комерційну справу, а про домовленість між батьком і сином-школярем.

"You're starting off on the wrong foot in every way, my dear"	*"Ти у всіх відношеннях починаєш погано"*	Чи не природніше в прямій мові: *"Погано ти починаєш, з якого боку не глянь"*.
"It was no use"	*"Мої намагання були даремними"*	Ну хто так скаже в житті? Скаже: *"Я нічого не могла вдіяти"*.
"Jem had no firm basis for his ideas, he said it was merely a twitch"	*"Джім сказав, що у нього не було особливих підстав для такого припущення, він просто відчував, що це не так"*	Надто багато зайвих слів, коли можна просто: *"Джем сказав, що нічого такого він не помічав…"*
"Scout, simply by the nature of the work, every lawyer gets at least one case in his lifetime that affects him personally"	*"Розумієш, Скаут, за характером нашої роботи кожному адвокату доводиться…"*	Отак – дитині? *("Розумієш, доню, робота наша така…")*.
"You're more like Atticus than your mother," he said. "You're also growing out of your pants a little." "I reckon they fit all right"	*"Ти більше схожа на Аттікуса, ніж на свою маму. Крім того, ти вже виросла із своїх штанів. – Ні, вони мені якраз"*	*"To grow out of somebody's pants"* – ідіоматичний вираз, що означає *"подорослішати"*. Тут, віддаючи іронію оригіналу, годилося б сказати: *"Ти стала аж надто доросла. – Ні, саме в міру"*. (До речі, на цьому спіткнулись і авторки російського перекладу).

Непотрібне нагромадження неживих слів і зворотів там, де це не відповідає стилю та змісту першотвору, підводить рецензента до висновку, що до безпосереднього й невимушеного стилю першотвору в перекладі дуже далеко. У таких випадках персонажі говорять мертвонародженими мовними штампами, бо звороти, що в оригіналі сприймаються як мовна норма, буквально переносяться в переклад. Так, наприклад, у рецензії на переклад роману **Юсифа Азімзаде "Він не чужий"** (переклад з азербайджанської В. Ціпко), В. Митрофанов зазначає, що монотонний характер перекладу може брати початок саме з першотвору, а тому радить такі місця тактовно пожвавити. Рецензент зауважує, що буквалізм такого роду походить здебільшого від того, що перекладач "часом аж надто зв'язує собі руки текстом оригіналу, і це призводить до калькування невластивих українській мові зворотів" [10, арк. 3-4].

Переклад В. Ціпко	**Правка В. Митрофанова**
Перед нашим полком стояло завдання – атакувати висоту, по можливості затримати ворога і перешкодити йому провести операцію, цим самим створивши вигідні умови для наших резервних частин у наступних боях.	А ось як можна б висловити ту саму думку іншими словами: *І от тепер наш полк мав атакувати ту висоту. Якщо ми не дамо ворогові просунутись уперед, поламаємо його плани, та й нашим резервним частинам, що підуть у бій після нас, буде куди легше.*

Навіть із цього фрагменту чітко простежується послідовне та свідоме намагання В. Митрофанова уникнути буквалізмів та калькування у перекладі. Звичайно, навряд чи можна категорично визначити, що краще – точно наслідувати оригінал чи відступати від нього. Володимир Іванович переконаний, що важко наводити конкретні приклади та давати якісь пропозиції, бо перекладацька майстерність лежить скоріш у сфері чуття, інтуїції, аніж "голої" техніки, а отже не лише талант і ерудиція повинні правити перекладачеві за "компас", а й інтуїція та надзвичайна тактовність.

Більш того, В. Митрофанов не заперечує і той факт, що кожний перекладач часом стикається із потребою розшифрувати для читача ту чи іншу авторську думку, передати описово той чи інший іншомовний зворот, додати якесь слово для ритму тощо. У рецензії на переклад комедії **Бернарда Шоу "Мільйонерка"**, В. Митрофанов вказує на те, що хоча перекладач Л. Солонько досить вільно поводиться з оригінальним текстом (переставляє компоненти речення, розчленовує авторську фразу там, де йому потрібно, вводить досить "віддалені" синоніми, фразеологізми, суто розмовні звороти: "великий мудрець", "куца пам'ять", "скороспілі мільйонери", "щастя впало з неба"), проте він майже ніде не переступає тієї межі, що відокремлює волю (свободу) перекладача, цілком виправдану контекстом, і сваволю, насильство над авторським текстом [4, арк. 3]. Така практика, коли вона викликана справді потребою, на думку В. Митрофанова, є цілком припустимою.

На жаль, утриматись на цій грані перекладачеві роману **Ф. Купера "Слідопит"** не завжди вдається. Так, у рецензії В. Митрофанов наводить декілька прикладів так званих "відсебеньків": замість звичайного й природного "вони щиро обнялися" у перекладача "вони взаємно обмінялися щирими обіймами"; замість "пригоди під час мандрів" – "пригоди, що мали місце під час мандрів"; замість "її більше не гнітило" – "вона не перебувала більше в стані того пригнічення" [3, арк. 2]. У наступному прикладі перекладач продовжує зловживати своїм правом на творче переосмислення тих чи інших моментів оригіналу, хоча оригінал не дає до цього жодних підстав. Порівняймо:

Роман Ф. Купера "Слідопит"	**Переклад І. Корунця**	**Правка В. Митрофанова**
"The Indians, in their present condition, were reckless of any rifles that the block-house might hold; though they did retain dim recollections of its containing living beings, an additional incentive to their enterprise, and they approached its base whooping and leaping like demons. As yet they were excited, not overcome by the liquor they had drunk" [Cooper 1989, 483-484].	*"Індіянців у стані такого екстазу, мабуть, не зупинила б яка завгодно кількість націлених із блокгауза рушниць. До того ж, незважаючи на свою затьмарену пам'ять, вони все-таки пригадали, що в блокгаузі є люди. Це ще більш підхльоснуло розгнуздану юрму, яка, захлинаючись від божевільних окриків і по-дикунськи підстрибуючи, кинулася, мов навіжена, до стін будівлі, бо алкоголь ще не валив їх з ніг* (стіни?!), *а тільки довів до стану крайнього збудження"*	*"В такому стані індіанців не зупинили б ніякі рушниці, що могли бути в блокгаузі.* (До речі, оце *"не зупинили б"* – дуже вдалий відповідник, знайдений перекладачем до англійського звороту *"були безтурботні щодо рушниць"*). *Хоч вони невиразно пам'ятали, що там є люди, одначе це тільки додало їм запалу, і вони, зикаючи й вистрибуючи, мов демони, підступили до блокгауза. На той час алкоголь не тільки збудив їх, але ще не звалив з ніг"* (*"не валив з ніг* – теж дуже добре!")

В. Митрофанов не ставив собі за мету дати взірцевий переклад цього уривка, а перекладав його майже дослівно для того, щоб показати, що перекладачеві не було потреби вдаватися до майже сімдесятьох слів, де цілком вистачило б і п'ятдесяти. Як можна бачити, в оригіналі немає ані "якої завгодно кількості" (рушниць), ані "екстазу", ані "затьмареної пам'яті", ані "розгнузданої юрми", ані "захлинаючись", ані "стану крайнього збудження" [3, арк. 5]**.** Рецензент зазначає, що прагнення перекладача уникнути буквалізмів призвело до велемовної описовості та змістових "зсувів" у перекладі.

У перекладі **Раскіна Бонда "Зоосад мого дідуся"** рецензента прикро вражає схильність перекладача до так званих "відсебеньків", тобто до прикрашення тексту всілякими деталями та нюансами, яких немає в оригіналі. У наступних прикладах, крім домислювання за автора, перекладач ще й спотворює зміст. Зрозуміла річ, ніяких готових приписів рецензент дати не може, оскільки, на тверде переконання В. Митрофанова, поза вмінням та досвідом, багато важить у таких випадків і просто інтуїтивне чуття перекладача [7, арк. 5].

Переклад В. Пономарьова	**Правка В. Митрофанова**
"Вона (мавпочка) *раз у раз показувала свої бездоганно білі, <u>але й бездоганно гострі</u> зуби в <u>такій сліпучо-яскравій</u> усмішці, що літні жінки з <u>мого</u> англо-індійського <u>оточення</u> здригалися від страху і <u>молили бога, щоб та усмішка не була адресована їм.</u> <u>Передні лапи, або, як хочете</u>, руки мавпи були такі сухі, неначе вивітрювалися на сонці <u>протягом кількох</u> років, а прудкі пальці <u>весь час шукали</u>, яку б <u>іще</u> шкоду вдіяти"*	Тим часом у більш-менш адекватному перекладі наведений уривок мав би звучати приблизно так: *"Вона раз у раз вишкіряла свої перлисто-білі зубенята, і ця усмішка вкидала в жах наше поважне англо-індійське жіноцтво. Її рученята* (чи лапенята, але або-або) *були такі поморщені, наче багато* (чи: хтозна-скільки*) років сохли на сонці, проте вони аж надто жваво лізли в шкоду".* Як бачимо, у перекладача тексту вийшло майже вдвічі більше (вигадки підкреслено)
"(Контролер) <u>на мить остовпів. Але, рятуючи свою контролерську гідність, він швиденько оговтався і з усією можливою в такій ситуації</u> суворістю заявив…."	*"Але не розгубився і, на превелику досаду дідуся, сказав…"*

Отже, порівнюючи переклад із оригіналом, В. Митрофанов відчував думку перекладача, немовби ставав співучасником його пошуку, особливо там, де розв'язання проблеми не лежало на поверхні, а вимагало творчого підходу. Мовна фактура художніх творів часто вимагає від перекладача чималого професійного вміння, а тому В. Митрофанов завжди підтримував, коли в таких випадках перекладач відтворює оригінал не від форми, а від змісту.

Виправлення та критичні зауваження Володимира Митрофанова як рецензента спрямовані перш за все на поліпшення перекладу із мовностилістичного боку, а також на усунення перекладацьких огріхів із метою його природного звучання й увиразнення стилю автора. Характерною рисою творчого методу В. Митрофанова як рецензента є те, що він не вважає за потрібне використовувати поліпшення для передачі першотвору, а лише наголошує на творчому, проте досить тактовному, підході, якому сам надавав перевагу у власних перекладах. У рецензіях В. Митрофанов вимагає

ґрунтовної перекладацької доробки, головною метою якої має бути очищення мови перекладу від утертих штампів, канцеляризмів, зайвих слів і так званих "відсебеньків", наближення її звучання до природного (з бажаною перевіркою на слух), а також доопрацювання мовних характеристик персонажів. Загальний характер виправлень В. Митрофанова демонструє бажання позбутися буквалізму та штучності в перекладі, надати вислову природності й легкості, підтримувати ідейно-змістовий та мовностилістичний зв'язок першотвору з перекладом.

Перспективо. дослідження могло би стати дослідження рецензій інших фахівців-перекладознавців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пінчевський М. Місія перекладача / Мар Пінчевський // Літературна Україна. – 1977. – 13 верес. – С. 3.
2. Радчук В. Потрібні критики! : [про критику перекладу] / В. Радчук // Літературна Україна. – 1984. – 20 груд. – С. 7.
3. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 24. Рецензія на переклад з англійської роману Ф. Купера "Слідопит" ; для видавництва "Веселка", 7 черв. 1971 р., 6 арк.
4. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 25. Рецензія на переклад з англійської комедії Бернарда Шоу "Мільйонерка" / перекладач Л. Солонько ; для українських театрів, 29 черв. 1971 р., 3 арк.
5. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 27. Рецензія на український переклад творів Льюїса Керрола "Аліса в країні чудес" та "В задзеркальній країні" // (Л. Керол Аліса в країні чудес. Казки / пер. з англ. Г. Бушиної. – К.: Рад. письменник, 1960, 29 жовт. 1974 р.), 7 арк.
6. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 28. Рецензія на переклад з англ. комедії Бернарда Шоу "Шоколадний солдатик" (в оригіналі: "Зброя і людина") / перекладачка Н. Крижанівська ; для укр. театрів, М-ва культури УРСР, 12 берез. 1974 р., 4 арк.
7. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 29. Рецензія на переклад з англійської книжки Раскіна Бонда "Зоосад мого дідуся" ("Веселка"), 31 берез. 1974 р., 5 арк.
8. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 31. Рецензія на український переклад з англійської мови романів Ф. Скотта Фіцджеральда "Великий Гетсбі" і "Ніч лагідна" / перекладач М. Пінчевський ; для видавництва "Дніпро", 10 квіт. 1981 р., 6 арк.
9. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 37. Рецензія на переклад з чеської повісті Карела Полачека "Чоловіки в офсайді" / перекладач Р. Тимченко ; для видавництва "Молодь", 16 черв. 1972 р., 5 арк.
10. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 38. Рецензія на переклад роману Юсифа Азімзаде "Він не чужий" / переклав з азербайджанської В. Ціпко ; для видавництва "Молодь", 30 жовт. 1968 р., 4 арк.
11. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 48. Рецензія на український переклад п'єси І. Кочерги "Пісня в келиху", здійснений Борисом Теном і Миколою Хомичевським, 15 лип. 1970 р., 6 арк.

12. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 57. Рецензія на український переклад роману Харпер Лі “Убити пересмішника” / пер. Михайло Харенко) ; для видавництва “Молодь”, 25 січ. 1975 р., 12 арк.
13. ЦДАМЛМ України, ф. 1061, оп. 1, спр. 76. Редакторський висновок на переклад з англійського оповідання Джона Апдайка “Гості з Філадельфії”, 15 квіт. 1969 р., 2 арк.
14. Cooper J. The Pathfinder, or the Inland sea / James Fenimore Cooper. – New York, U.S.A.: Penguin Books, 1989. – 386 p.
15. Harper, L. To Kill a Mockingbird / Lee Harper ; published by J. B. Lippincott. – Philadelphia, 1960. – 296 p.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014 р.

Тригуб А. Н., соискатель,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

РЕЦЕНЗИОННОЕ ИСКУССТВО ВЛАДИМИРА МИТРОФАНОВА

В статье изложены основные принципы рецензионного мастерства В. Митрофанова, направленные прежде всего на поддержание идейно-содержательных и лингвостилистических связей оригинала с переводом. Основное внимание уделено сравнительному анализу рукописей переводчиков с правками и объяснениями В. Митрофанова.

Ключевые слова: *рецензирование, буквальный перевод, переводческий волюнтаризм, монотонный характер перевода, исправления и критические замечания.*

Trygub A. M., Candidate for a Cand.Phil.Sci.,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE ART OF REVIEW BY VOLODYMYR MYTROFANOV

The article deals with the basic principles of reviewing strategies by Volodymyr Mytrofanov that are mainly aimed at maintaining ideological and conseptual, and linguostylistic links of the original text with its translation. The main attention is paid to the comparative analysis of translators’ manuscripts with corrections and explanations by Volodymyr Mytrofanov.

Keywords: *reviewing, literal translation, voluntarism, monotonous nature of translation, corrections and critical comments.*

УДК 811.112.2

Уманець Р. С., канд.філол. наук, асист.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ ПРИ ВІДТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ (на матеріалі перекладу роману Марії Матіос «Солодка Даруся»)

Статтю присвячено аналізу відтворення реалій у художньому перекладі німецькою мовою на матеріалі роману «Солодка Даруся» М. Матіос. Розглядаються та аналізуються перекладацькі рішення, прийняті при відтворенні реалій, визначаються найпоширеніші способи відтворення реалій, котрі забезпечують адекватність перекладу.

Ключові слова*: способи перекладу реалій, художній переклад, перекладацьке рішення.*

Перекладаючи художній твір, насичений етнокультурною інформацією, перекладач неминуче постане перед вибором: відтворити специфіку, національний колорит, (враховуючи той факт, що існує небезпека перевантажити реципієнта цільової мови та викликати багато непорозумінь); чи опускати насичену прихованою конотацією національно-марковану лексику, що саме по собі призведе до втрати стилю твору вихідної мови та до одомашнення результатів перекладу. Лише інколи вдається поєднати два фактично протилежні завдання (наприклад, застосовуючи комбіновану реномінацію). Той перекладач, котрий береться за таку справу, завідомо приречений як мінімум на частковий провал. І тільки особа з високим рівнем прилучення до іншомовної культури, тобто лінгвокраїнознавчою компетенцією, зможе прийняти виклик, котрий ставить художня література переповнена національно-маркованою лексикою.

Роман М. Матіос «Солодка Даруся» - це яскравий приклад насиченості етнокультурною інформацією. Авторка описує життя 30-х-70-х років минулого століття на Буковині та Галичині. І в даному випадку необхідно враховувати як територіальний аспект, адже це близькість до Польщі, Угорщини, Румунії, а значить і вплив населення цих країн на етнокультурному рівні; так й історичний аспект, тому що в період зображення цих земель у романі М. Матіос вони були у складі Радянського Союзу. З точки зору перекладацького аналізу ці переплетіння утворюють неабиякі труднощі вже на рівні сприйняття тексту, тобто мовної та стилістичної компетенції, не кажучи вже про культурну компетенцію перекладача.

«Солодка Даруся» була перекладена досвідченим перекладачем Клаудією Дате. Вона вивчала російську та польську мову в Лейпцігському та Краківському університетах. Працюючи в Україні лекторкою Німецької служби академічних обмінів, вона опанувала й українську мову та почала власну перекладацьку діяльність. К. Дате вже переклала німецькою мовою твори Сергія Жадана, Олександра Ірванця, Софії Андрухович та ін. Тільки такий високий рівень акультурації, на нашу думку, був підґрунтям для адекватного перекладу даного роману.

Проведений доперекладацький аналіз дав змогу встановити найуживаніші групи реалій у тексті. Спираючись на класифікацію С. Влахова та С. Флорина ми виокремили такі групи:

1). Етнографічні реалії:

- побутові:
  - їжа, напої (борщ, палачинки, кулеша, маґлівниця, кисляк);
  - одяг (кацавейка, куфайка, валянки, цигейка, бринза);
  - транспорт
  - житло, меблі (фіранок, рушник);
- праця:
  - люди праці (бригадир);
  - організація праці (колгосп);
- мистецтво та культура:
  - музичні інструменти (трембіта, дримба);
  - свята (гробки, Петрівка);

2). Суспільно-політичні реалії:

- органи влади (МГБ);
- учбові заклади (восьмирічка);
- символи (червона калина).

Розглянемо способи перекладу реалій, котрі застосовувала Клаудія Дате, базуючись на праці Р. Зорівчак «Реалія і переклад». Роксолана Петрівна виокремлює такі способи перекладу[,с. 84-150]:

- транскрипцію;
- гіперонімічне перейменування;
- дескриптивну перифразу;
- комбіновану реномінацію;
- калькування;
- міжмовну транспозицію;
- субституцію;
- контекстуальний переклад.

Лише в поодиноких випадках К. Дате застосовує **транскрипцію чи транслітерацію** як спосіб перекладу. Низька частота вживання цього способу виправдана, адже реципієнт тільки графічно чи на слух розуміє, що йдеться про особливу конотацію лексики, але при цьому втрачається денотативне значення об'єкта:

1. «А завтра Даруся їх скине до другого Великодня та й уже ходитиме на босу ногу доти, поки не замерзне ріка. А як замерзне – витягне **татові валянки»** [3 , с.]

„Morgen würde Darina sie abstreifen bis zum nächsten Jahr und barfuß laufen, so lange der Fluss nicht zufror. Dann würde sie Vaters **Walenki** rausholen „[5, S. 14]

2. „А Маріїне повидло Даруся їсть узимі. Бере хліб або **кулешу,** мисочку повидла, горнятко окропу – і їсть хоч до полудня…[3 , с.]

«Darina aß Marias Powidl im Winter. Sie holte sich Brot oder **Kulescha,** ein Schüsselchen Powidl und einen Becher heißes Wasser, dann saß sie manchmal kauend dab is in den Nachmittag» [5 , S. 14]

Очевидно, перекладач виходив з того, що такий вид взуття (валянки — теплі повстяні чоботи зі зваляної (тобто виготовленої валянням) овечої вовни) та ця страва (кулеша (мамалига) — страва української кухні, каша з вареного в окропі кукурудзяного борошна. Ця страва традиційна в Румунії, Молдові, Польщі, Угорщині, частково – і в Росії) відома у сусідніх країнах, а значить, можливо, і відома німецькомовному реципієнтові. Проте залишається незрозумілим, чому в інших випадках цю ж саму страву перекладено іншими способами.

3. Ото Марія ладна була щодня носити сусідам **черепки з борщем** чи товченими фасу лями, жменьку **кулешки** чи кусник сала [3, с. 5]

Also brachte Maria ihren Nachbarn vorsorglich jeden Tag ein **Töpfchen Borschtsch** oder Stampfbohnen, **eine Handvoll Maisbrei** oder ein Stück Speck [5, S. 14].

Раніше при перекладі страви «борщ» застосовувалось уподібнення (die Rote-Bete-Suppe, досл: суп з червоним буряком), проте зараз ця страва вже відома і у Німеччині, тому доцільно було використати транскрипцію, зберігши при цьому національний колорит. А от ту ж саму страву «кулеша», котра уже згадувалась попередньо, вже перекладено в інший спосіб. Перекладачка знайшла у мові перекладу еквівалент, котрий вже в собі несе роз'яснення суті приготування страви: der Maisbrei – ein mit Mais hergestellter Brei, проте зникає національне забарвлення.

Такий спосіб перекладу як д**ескриптивна перифраза** видається доцільним, коли перекладач розуміє, що необхідно роз'яснити реалію, інакше контекст для реципієнта буде втрачено:

4. «Все рідше можна було почути **троїсту музику**, а густіше таки **трембіту**, але Іванові **дримби** користувались попитом» [3 , с.36]

«Immer seltener hörte man **die Trios mit Geige, Zymbal und Trommel**, häufiger noch die **Trembita,** aber Iwans **Maultrommeln** waren gefragt» [5 , S. 39]

Троїсті музики – найбільш поширений в українському народі вид ансамблю. Його наявність є, практично у всіх регіонах України. Виходячи з назви, ансамбль складається з трьох виконавців. У класичному вигляді, це – скрипаль, цимбаліст та бубнист. Проте для розуміння цього поняття іншомовним читачем справді необхідне пояснення. Цікавим є той факт, що під впливом угорської та польської мов слово «цимбали» прийшло і в німецьку: das Zymbal – ein in der osteurordischen Volksmusik gespieltes, auf 4 Füßen stehendes Hackbrett. Цим вправно скористалась К. Дате. Пояснивши поняття «троїсті музики» перекладачка навмисно далі застосовує спосіб транскрипції для реалії «трембіта» – «Trembita». Адже контекстуально випливає, що мова йде про музичні інструменти, подальші пояснення переобтяжили б текст, а от транскрипція в даному випадку зберегла національну маркованість.

5. «Мало не до самого ранку (скільки тої ночі в **Петрівку**) гола Даруся лежала поверх теплої хустки» [3 , с.].

«Bis zum Morgen fast (**die Nacht zu Peter und Paul ist kurz**) lag die nackte Darina auf einem warmen Tuch» [5, S. 14].

У даному випадку перекладачка вдалась і до роз'яснення, і до уподібнення реалії. В Німеччині також святкують день на честь апостолів Петра та Павла, проте в інший день. В Україні на позначення короткої ночі вживається «Петрівка» або «петрівочка».

Уподібнення в даному випадку не вносить плутанини, оскільки це приблизно той самий літній період.

Слід наголосити, що перекладачка застосувала комбіновану реномінацію саме в тому випадку, коли важливо було зберегти символіку українського народу:

6. Іванна з Василем доспівались про **червону калину** такої, що їх у Сибір відвезли і дотепер тримають [3, с. 14]

Iwanna und Wasyl hatten so lange von **der roten Kalyna, dem Schneeballstrauch,** gesungen bis sie nach Sibirien kamen, wo man sie immer noch gefangen hielt [5, S.16].

Калина в даному контексті – це символ з конотативним значенням, а не просто денотат з розділу ботаніки. Тому простий пошук еквіваленту нічого б не привніс у розуміння контексту (der **Schneeballstrauch** – Strauch wachsende Pflanze mit [rötlich] weißen, oft in kugelförmigen Trugdolden stehenden Blüten). Вважаємо перекладацьке рішення вдалим, оскільки сама транскрипція вказала б тільки на наявність певної конотації, так і не роз'яснивши суті заслання до Сибіру.

Перекладацький аналіз вжитих способів перекладу реалій дозволив встановити, що найуживанішим способом було **уподібнення**. Суть методу полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалії мови оригіналу, але аналогом мови перекладу. В такому випадку забезпечується розуміння тексту реципієнтом, але, на жаль, зникає етнокультурна специфіка.

7. В **сільраді** за таким розумом у книжку дивляться, а Даруся все у своїй голові тримає [3, с. 5].

Im **Gemeinderat** mussten sie für so viel Vestand erst in einem Buch nachschauen, aber Darina hatte das alles im Kopf [5, S.6].

Сільськá рáда — орган місцевого самоврядування в сільській місцевості України.

Ge|mein|de|rat, der: **1.** Gremium der gewählten Vertreter einer Gemeinde unterste Verwaltungseinheit des Staates.

8. На тобі цюцю! На цюцю! – і кинув жменю барбарисом під самі хатні двері [3, с.6].

Hier hast du ein Gutzi! Hier!, und warf ihr eine Handvoll **Fruchtzuckerl** vor die Haustür [5, S. 8].

Перекладачка намагалась зберегти конотативне значення вживаючи діалектне слово, котре поширене в Баварії та в Австрії (Zụckerl, das – Bonbon).

9. «Марія сиділа на стільці коло ліжка, у Славкових головах, що харкотів з-під накинутої на нього куфайки…» [3, с.11]

«Maria saß am Kopfende bei Slawko, der, mit einer **Wattejake** zugedeckt, schnarrte» [5, S.14].

Фуфайка (*куфайка*) — утеплений одяг — кофта, светр чи ватянка. Знову спостерігаємо, що значення передане, проте знакає національне забарвлення.

10. Вбралася тепло. Зверху на вовняну **кацавейку** накинула половинку тертого-перетертого, давно вицвілого ліжника [3, с.20].

Zog sich warm an. Über ihre **Wolljacke** legte sie sich die Hälfte eines ganz und gar abgewetzten, längst verblichenen Teppichs [5, S. 23].

Кацавейка (з польської) – жіноча коротка кофтина підбита хутром.

Wǫlljacke, die: wollene Jacke: eine gestrickte, dicke, schwere, warme, geknöpfte Jacke

11. «Вона і за **ксьондза** колись дістала від тата доброї петрушки. А все через Маріїного Славка» [3, с. 16].

Für den **Pfarrar** hatte Darina von ihrem Vater auch einmal eine ordentliche Tracht gekriegt [5, S.18].

Ксьондз — термін польського походження, що вживається в сучасній польській мові для означення римо-католицьких священиків.

Pfąrrer – der einer Gemeinde, Pfarrei vorstehender Geistlicher einer christlichen Kirche.

Не було збережено специфіки впливу сусідньої країни на Україну.

12. «Квашена капуста на татовий жолудок не дуже добра. **Затірку** без молока нести також не годиться» [3, с.20].

Sauerkraut war nichts für Vaters Verdauung. Und **Mehlknödelsuppe** ohne Milch ging auch nicht [5, S.22].

Затірка — одна з найдавніших страв, поширених серед слов'янських народів. Круте підсолене пшеничне на яйцях тісто розтирають з борошном у дерев'яних ночовках дерев'яною ложкою, кописткою або рукою доти, доки не утворювалися кульки розміром з горошину чи квасолину. Їх варять в окропі або молоці, іноді у м'ясній юшці. Затірка вважається готовою, коли тісто спливає. Страва має густу консистенцію. Споживають її заправляючи олією, вершковим маслом, смальцем, із засмажкою та й без додатків.

Перекладачка змогла максимально точно передати інгредієнти, з котрих готується затірка, вважаємо, що детальне пояснення тільки б переобтяжило текст. В даному випадку це було вдале перекладацьке рішення.

13. «…а далі від млина в своєму житті Даруся і не ходила ніколи. Хіба колись давно з Марією один раз у сусіднє село **на гробки»** [3, с. 59].

Weiter als bis zur Mühle war Darina noch nie gegangen. Nur ein einziges Mal mit Maria ins Nachbardorf auf den Friedhof, vor langer Zeit**, zu Allerseelen** [5, S. 62].

Про́води (також Ра́довниця, Радуниця, **Гробки́**, Діди́) — понеділок або вівторок через тиждень після Великодня, який в українській традиції є поминальним за померлими родичами (http://uk.wikipedia.org/wiki/Проводи).

Allerseelen – ein Gedenktag für alle Verstorbenen (gewöhnlich am 2. November).

Якщо у першому випадку уподібнення із католицьким святом було виправданим, то в даному вважаємо не найкращим рішенням. Оскільки у романі постійно згадується саме Великдень і те значення, якого надавали цьому святу жителі села, то саме цим нехтувати неможливо. Припустимо, що дескриптивна перифраза в даному випадку змогла б послугувати адекватним способом відтворення реалії.

14. «Комірник **колгоспу**, якого в селі називали **Член Колобок** за його опецькувату і круглу фігуру і за непомірно часте вживання слова «член» [3, с. 50].

«Der Lagerverwalter **des Kolchos**, den im Dorf alle **Palatschinkenglied** nannten, weil er plump und rundlich aussah und unablässig von „Glied“ sprach» [5, S. 52].

У даному випадку радянізм «колгосп» відтворено транскрипцією, але з російської мови. Це логічно пояснюється тим, що за часів НДР російська мова вивчалась

у Німеччині, реалії Радянського Союзу були відомі, уже закарбувались усталені традиції їхнього відтворення. Зацікавленість викликає прізвисько комірника колгоспу, котре одночасно несе комічний ефект та базується на реалії – народній казці в пізнішому опрацюванні Олексієм Миколайовичем Толстим. Саме тому і прозвали жителі села комірника колобком, бо він був пухкий та круглий, коли ходив, то ніби котився по селу. Перекладачка вдалась до уподібнення та застосувала австрійську реалію **Palatschinke,** страва запозичена з угорської кухні **(**dünne, zusammengerolltre Eierkuchen). Проте ця страва швидше схожа на «наші» млинці, а отже, втрачається ефект комічного, котрий несло промовисте ім'я у мові оригіналу. Можливо, краще вдалось би «обіграти» слово «der Kloß» (aus einer Teigmasse bestehende Speise, die zu einer Kugel geformt ist).

В поодиноких випадках, але було помічено, що перекладачка вдавалась до **упущень** реалій:

15. «Він на яйця не дивився з тої пори, як на Великдень сонця дістав, з'ївши одразу п'ять **писанок»** [3, с. 22].

«Eier würdigte er keines Blickes mehr, seit er einmal zu Ostern Ausschlag bekam, nachdem er fünf davon hineinander gegessen hatte» [5, S.24].

16. «Коли сонце паде донизу, але ще не сідає, Даруся бере великодній кошик, вистелює дно половиною **вишитого рушника**…» [3, с. 23].

«Wenn die Sonne sank, aber noch nicht unterging, nahm Darina den Osterkorb, kleidete den Boden mit der einen Hälfte **eines Tuches** aus» [5, S.25].

17. «Так що я Вам радю: купуйте **рушники**, поки є, бо може не бути» [3, с.].

«Ihr solltet Euch übrigens auch **Tücher** anschaffen, solange noch was da ist, vielleicht gibt´s ja bald keine mehr» [5, S.].

18. «Даруся дивилась на те все з вікна почерез **фіранок**, притулившись чолом до шиби і закривши рот долонею» [3, с. 46].

«Darina stand hinter dem Vorhang und beobachtete das Treiben, die Hand vor dem Mund und die Stirn an der Scheibe» [5, S.49].

19. «Але Іван струсив порохи, **розгладив маглівницею** складки та й почав збирати Дарусю» [3, с.57].

«Iwan klopfte den Staub ab, **plättete die Falten** und machte Darina zurecht» [5, S.60].

<u>Маглівниця</u> — прилад для качання білизни

У даному випадку перекладачка намагаласьь компенсувати упущення реалії тим, що вжила діалектне дієслово plätten – platt, glatt machen.

20. «Підводить голову від дровітня, не випускаючи сокири з рук, чоловік у **кептарі, вивернутому до верху цигейкою**» [3, с.79].

«der Mann im Keptar und wandte den Kopf vom Hackstock ab, ohne die Axt aus der Hand zu legen» [5, S. 81].

Високий рівень перекладацької компетенції засвідчує вибір ситуативних відповідників при перекладі реалій:

21. А що своєї хати не маю, то нащо ви такі розумні і ваша влада така розумна забрали мамину хату, коли вона вмерла від побоїв на **МГБ**, а мене по людях пустили? [3, с. 71].

Weil Sie und ihre schlaue Macht, Sie haben das Haus von meiner Mutter beschlagnahmt, als sie von den Schlägen beim **Geheimdienst** gestorben ist [5, S.74].

На момент зображення подій у романі за державну безпеку відповідало Міністерство державної безпеки (з рос: Министерство государственной безопастности – МГБ). Якщо б перекладачка підшукувала саме еквіваленти у мові перекладу, то в результаті ми б отримали Ministerium für Staatssicherheit (StaSi), що неминуче призвело б до уподібнення з органами безпеки в колишній НДР. Таким чином, вважаємо, що саме запропонований варіант ситуативного відповідника є вдалим.

Проаналізувавши способи перекладу реалій німецькою мовою, слід зазначити, що перекладачці вдалось досягти адекватного перекладу саме через високий рівень акультурації. Тільки «живий» досвід від перебування у країні міг так глибоко вплинути на перекладацьку компетенцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Влахов С., Флорін С. Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 343с.
2. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. — Львів : Вид-во при Львів. ун-ті, 1989. — 216 с. 3. Матіос М. Солодка Даруся. – «Літературна агенція», 2004. — 176с.
4. Чередниченко О. Про мову і переклад. – К.: Либідь, 2007. – 248с.
5. Matios Maria, „Darina, die Süße“. – Hazmon Verlag, 2013. – 200S.

Стаття надійшла до редакції 21. 10. 14 р.

Уманец Р. С., канд. филол. наук, ассист.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ ПРИ ВОССОЗДАНИИ РЕАЛИЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ С УКРАИНСКОГО НА НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

(на материале перевода романа Марии Матиос «Солодка Даруся»)

Статья посвящена анализу воссоздания реалий в художественном переводе украинского на немецкий язык на материале роману «Солодка Даруся» М. Матиос. Рассматриваются и анализируются переводческие решения, которые были приняты при воссоздании реалий, определяются самые распространенные способы воссоздания реалий, которые обеспечивают адекватность перевода.

Ключевые слова*: способы перевода реалий, художественный перевод, переводческое решение.*

Umanets R. S., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute Of Philology, Taras Shevchenko National University Of Kyiv

TRANSLATING DECISIONS AT TRANSLATION OF REALIA IN LITERARY TRANSLATION FROM UKRAINIAN INTO GERMAN
(Based on the Novel «Solodka Darusia» by Maria Matios)

The article is devoted to the analysis of translation of realia in the literary translating from Ukrainian into German language on material of the novel «Solodka Darusia» by M. Matios. The translator's decisions, which were accepted at the translation of realia, are examined and analysed, the most widespread methods of translation of realia which provide adequacy of translation are determined.

Keywords*: methods of translation of realities, artistic translation, of translating decision.*

УДК 336.714(477)

Ференс Н. О., аспірантка,
Інститут філології КНУ ім. Т. Шевченка, м. Київ

ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МЕТАТРОПІКИ У ПЕРЕКЛАДІ
(на прикладі інтерпретацій поезії В. Б. Єйтса Анною Блейз)

У статті йдеться про важливість засвоєння перекладачем поезії авторської метатропіки, на якій будується унікальний художній світ автора. На прикладі створених російською перекладачкою А. Блейз версій віршів В. Б. Єйтса показано, як саме авторські метатропи можуть бути реконструйовані та переосмислені у перекладі.

Ключові слова: *метатропи, поетичний переклад, Єйтс, Анна Блейз*

Постулат про питому метафоричність людської мови, утронений у когнітології й когнітивістиці та засвоєний низкою гуманітарних наук, змінив уявлення сучасної науки про процеси смислопородження не тільки у мові, а й у літературі, зокрема, у поезії, котра являє собою у кожному конкретному випадку приклад глибоко індивідуальної інтерпретації абстрактних мовних конвенцій автором. Вершинна індивідуалізованість на тлі максимальної залежності від певного формального канону (навіть бунт автора проти цього ж таки канону не скасовує цієї залежності) – це, напевно, головна риса, що відрізняє поезію від «непоезії». Перекладачеві, який береться тлумачити іншою мовою твори того чи іншого поета і керується у своїй праці *автороцентричною* настановою, слід зважати передусім на індивідуальний вимір оригінальної поезії, і саме його варто доносити тим чи іншим шляхом до читача.

Численні науковці, зокрема, когнітолог Дж. Лакофф [6], доводять, що людське мислення оперує не так формально-логічними структурами, як гештальтами (цілісними образами) і відзначається принциповою метафоричністю; метафори у мові – це відображення метафор у мисленні. В індивідуальному світі поета, закарбованому в його творах, існує аналог зафіксованих у «загальній» мові мисленнєвих метафор. Це явище можна спостерігати у збігах описуваних у віршах ситуацій, загальних концепцій, вжитих прийомів композиції, тропеїчної, звукової, ритміко-синтаксичної організації. Дослідниця Н. Фатєєва стверджує, що такі збіги приховують за собою той «код смислопородження», що він формує авторську модель світу, втілену у творах автора, і пропонує називати такі збіги *метатропами* [5, с.13], спираючись на лотманівське визначення тропу як «пари взаємно неспівставних елементів, між якими у рамках певного контексту встановлюються відносини адекватності» [2, с.10]. Корисність засвоєння авторської метатропіки для перекладача літератури обстоюють Т. Некряч та Р. Довганчина [3].

У фатєєвській теорії метатропів загалом простежується погляд на поетичну творчість як продукт автокомунікації, мистецької рефлексії і *головно підсвідомої* екстеріоризації у тексті внутрішніх психічних процесів творця [5, с.70-72], а *свідомий* вимір творчості відсунутий на другий план, хоча і в жодному разі не відкидається. Між тим, як наголошує Т. Некряч, «те, що автор може робити інтуїтивно, перекладач повинен відтворювати свідомо» [4, с.125]. А американський дослідник Ґ. Мояль проводить паралелі між шлеєрмахерівською концепцію перекладу та вченням З. Фройда, зокрема, відзначаючи, що і фройдівський психоаналіз, і праця перекладача «не тільки витлумачують слова та їх референти, а й окреслюють зв'язки між образами та тими словами, що їх представляють» [7, с.229]. Іншими словами, перекладач поезії на певному етапі своєї праці мусить охопити вільний *образ*, породжений уявою автора, і сконцентрувати його у лаконічнішому, раціоналізованому вигляді, щоб потім реконструювати чи довільно змінити цей образ у перекладі.

Риси «перекладацького психоаналізу» проглядають у деяких аспектах підходу російської перекладачки Анни Блейз до тлумачення поезії ірландського символіста й містика В. Б. Єйтса, чия творчість позначається концептуальною складністю образності та смислів на тлі довершеності форм. А. Блейз, яка загалом тяжіє до перекладів езотеричної літератури, не просто проникає у складні езотерично-філософські смисли, приховані у єйтсівській поезії, а й нерідко концентрує, конкретизує, ви-*словлює* авторську думку, явлену у першотворі лише у формі натяків, гри асоціацій, вторинних значень, звукопису. Цей підхід проявляється, зокрема, у тому, як перекладачка дає собі ради із образом чи ідеєю *руху по колу*, на якій, серед іншого, будується художній світ В. Б. Єйтса.

Згідно із розробленою В. Б. Єйтсом метафізичною Системою, в основі «сакральної кінематики» всього сущого лежать Подвійні Вихори (Double Gyres) та Велике Колесо (Great Wheel) (див., зокрема [8]). Єйтсівський Вихор – це складне філософське поняття, що візуалізується образом конусоподібної спіралі. Суть та призначення Вихора окреслюються, зокрема, у коментарях поета до віршові збірки «Michael Robartes and the Dancer», де Майкл Робартс – вигаданий єйтсівський персонаж, який,

за однією з апокрифічних «історій відкриття» Системи, подорожує в компанії загадкової Танцівниці і знаходить у місті Кракові стародавній трактат, який потім буцімто потрапляє до рук Єйтса. Вустами Робартса В. Б. Єйтс говорить: «Життя – це не впорядкована еманація божественного розуму, як думають каббалісти, а гірка, жорстока ірраціональність; не статечне сходження зі сходинки на сходинку, не водоспад, а вир, вихор» (*переклад мій – Н.Ф.*) [10]. Ідея Вихора пов'язана із ідеєю Великого Колеса – кола реінкарнацій, яке візуалізується та «поетизується» в образі колеса місячних фаз.

Концепція кола, спіралі чи вихору у В. Б. Єйтса – це не просто умоглядна абстракція, а багатозначний символ, який нерідко визначає розгортання сюжету у вірші і подеколи слугує смисловою віссю твору. Він з'являється в єйтсівських поезіях на рівні повторюваних лексем та міжтекстових синонімів і антонімів та сюжетно-композиційної організації тексту, а також на рівні ситуацій і концептів, що вичитуються між рядків. Образи спіралей, кіл та кружляння раз у раз повторюються у пізніх віршах Єйтса, написаних тоді, коли він уже працював над своєю Системою, проте зустрічаються і в ранніх поезіях, що може слугувати зайвим підтвердженням важливості образу та ідеї руху по колу для Єйтсового світу. У віршах В. Б. Єйтса, що належать до пізнього періоду творчості, слово «gyre» завдяки рекурентності стає символом і вимагає уніфікованого варіанту перекладу для різних текстів, майже як термін.

Один із перших випадків вживання цього слова припадає на вірш «The Two Trees» (1893), де слово «gyre» ще не є ані терміном, ані тривким символом. Тим не менш, цю поезію, присвячену революціонерці Мод Ґонн – предметові багаторічного нерозділеного кохання поета – можна вважати такою собі передтечею тих мотивів, що отримають потужний і розмаїтий розвиток у пізніших творах поета. Зокрема, у поезії є такі рядки (поруч із фрагментами з першотвору наведено відповідні рядки із російського перекладу А. Блейз – метавірша «Два древа»):

There the Loves a circle go,
The flaming circle of our days,
Gyring, spiring to and fro
In those great ignorant leafy ways;
Remembering all that shaken hair
And how the winged sandals dart,
Thine eyes grow full of tender care:
Beloved, gaze in thine own heart.
(...)
There, through the broken branches, go
The ravens of unresting thought;
Flying, crying, to and fro,
Cruel claw and hungry throat,
Or else they stand and sniff the wind,
And shake their ragged wings; alas!
Thy tender eyes grow all unkind:
Gaze no more in the bitter glass.
[9, c.43-44]

В горящем круге наших дней
Обличья страсти вольной стаей
Кружатся меж его ветвей,
Узор неведомый сплетая
И вихрь волос, и лёт сандалий
В любовной памяти тая.
Из глаз твоих уйдут печали —
Гляди в себя, любовь моя!
(...)
Там воронье зловещей стаей
Кружит в изломанных ветвях,
Несытым клювом нас терзая,
Ввергая думы в темный страх,
Иль ветер слушая уныло,
Топорща дряхлое крыло;
О, взор твой нежный мгла укрыла —
Оставь жестокое стекло!
[1]

Мотив кружляння у першотворі проявляється на декількох текстових рівнях. На рівні мікрообразів він виражається у вживанні відповідної лексики: у першому фрагменті «...the Loves a *circle go*, // The flaming *circle* of our days, // *Gyring, spiring to and fro*...»/«Любові йдуть по *колу*, по вогняному *колу* наших днів, *звиваючись й закручуючись то в один бік, то в інший*»; у другому «...through the broken branches, *go* // The ravens of unresting thought; // Flying, crying, to and fro...»/«між зламаним гіллям [кружляють] круки невтомної думки, перелітаючи й репетуючи, *то в один бік, то в інший*» (*виділення в тексті і укр.підрядники мої – Н.Ф.*). В обох наведених епізодах подібність композиції, граматичних форм, звукопису забезпечує глибоку контекстуальну синонімію образів. У парі «the Loves a *circle go*» – «through the broken branches, *go* // The ravens of unresting thought» дієслово «go» (рухається, йде) – «основне» дієслово руху для обох фрагментів – займає акцентовану позицію на римі, чим звертає на себе увагу. Структурно-сюжетна подібність обох конструкцій і наявність у читача візуального уявлення про те, як саме «go» (рухаються) птахи у кронах дерев, дозволяють легко реконструювати в уяві вилучений автором додатковий маркер-опис конкретного різновиду руху – слово «circle» (коло) – і далі за комбінаторною та звуковою «короткою пам'яттю» слова додати до опису метафоричних круків «flying, crying, to and fro» ще один образний вимір: «gyring, spiring to and fro», утверджуючи таким чином синонімічність композиції на тлі антонімії смислів: протилежні образам любові з живого дерева, круки з мертвого дерева, втім, так само кружляють.

А. Блейз у притаманній їй манері увиразнює цю «рухову» синонімію для читача: у неї «обличья страсти *вольной стаей* // *Кружатся меж его ветвей*» – «там воронье *зловещей стаей* // *Кружит в* изломанных *ветвях*», тобто не тільки з'являється слово «кружатся» в епізоді з круками, а й «обличья страсти» уподібнюються до птахів і кружляють «*вольной стаей*». Крім того, точніше синхронізовано порівняно з оригіналом і «місце дії»: в першому епізоді все відбувається «меж (...) ветвей», у другому – «в (...) ветвях». Як перекладач-екзегет А. Блейз усвідомлює і значущість слова «gyre» для єйтсівської автоінтертекстуальності, тому у її перекладі з'являється, нехай і в складі іншого мікрообразу, слово «вихрь»: «и *вихрь* волос, и лёт сандалий...».

Наявний у вірші «The Two Trees» мотив танцю: «all that shaken hair // And how the winged sandals dart»/«оте розвіяне волосся й те, як миготіли крилаті сандалі» (*підрядник мій – Н.Ф.*), також отримає розвиток у пізніших поезіях В. Б. Єйтса, зокрема, в контексті концепції кружляння як основи світу. Єйтсова Танцівниця, про яку згадувалося вище, пов'язується із цим видом руху у вірші «The Double Vision of Michael Robartes (II)», який А. Блейз перекладає на російську мову під назвою «Двойное видение Майкла Робартса (II)». Ось фрагменти із першотвору та перекладу:

And right between these two a girl at play That it may be had danced her life away, For now being dead it seemed That she of dancing dreamed. (...)	А меж двоими — дева в вихре грез; Казалось, танец жизнь ее унес: Она и здесь, за гробовой чертой, Все грезила о пляске прожитой. (...)

Oh, little did they care who danced between, And little she by whom her dance was seen So that she danced. No thought, Body perfection brought,	Ах, нет им дела до плясуньи той, А ей — до них: в погоне за мечтой Она, танцуя, мысль обогнала И совершенством тела расцвела.
For what but eye and ear silence the mind With the minute particulars of mankind? Mind moved yet seemed to stop As 'twere a spinning-top. [9, с.168-169]	Что, как не слух и зренье, ум замкнет В кругу людских волнений и хлопот, Чтоб мысль, как заведенная юла, На острие вращаясь, замерла? [1]

У цій поезії Танцівниця – «a girl at play // That it may be had danced her life away»/«захоплена грою дівчина, яка, можливо, віддала танцю життя» (*укр.підрядник мій – Н.Ф.*) – це образ нелюдської, надприродної досконалості й самодостатності, форми безсмертя, візуалізованої образом повного місяця. В. Б. Єйтс у «Phases of the Moon» («Фази місяця») описує цей стан так: «All thought becomes an image and the soul // Becomes a body: that body and that soul // Too perfect at the full to lie in a cradle, // Too lonely for the traffic of the world: // Body and soul cast out and cast away // Beyond the visible world. // All dreams of the soul // End in a beautiful man's or woman's body» /«думка стає образом, а душа стає тілом: тіло і душа у повній фазі надто досконалі, щоб лежати в колисці. Надто самотні для метушні світу, тіло і душа вивергаються за межі видимого світу. Всі сни душі тоді виконуються у прекрасному чоловічому чи жіночому тілі» (*укр.підрядники мої – Н.Ф.*) [9, с.163].

У поезії «The Double Vision...» танець як чуттєво-тілесний стан уподібнюється до спірале- чи колоподібного руху як умоглядної основи життя: борні двох першопочатків і вічного повторення; але самозахопленість досконалої Танцівниці ототожнюється із ідеальним спокоєм розуму, нірваною: «For what but eye and ear silence the mind // With the minute particulars of mankind? // Mind moved yet seemed to stop // As 'twere a spinning-top»/«бо ж що, як не зір та слух, заглушують розум марницями роду людського? Розум рухався, але ніби й спинився – наче вершечок веретена» (*укр.підрядник мій – Н.Ф.*).

А. Блейз у своєму перекладі не лише ретельно відтворює, а й увиразнює, «опредмечує» авторські образи кружляння: у неї думка уподібнюється до «заведенной *юлы*» і «на острие вращается»; з'являється «*круг* людских волнений и хлопот»; нарешті, перекладачка знову вживає слово «вихрь», «нагадуючи» читачеві про важливість відповідного образу в Єйтсовому художньому світі. Хоча в оригіналі самого терміну «gyre» немає, але він підсвідомо виникає у читача завдяки як метатропічній схемі поезії, так і суто візуальному образі вихроподібної танцівниці.

Образ кружляння увиразнюється і в цьому уривку зі створеної А. Блейз версії програмного вірша В. Б. Єйтса «Byzantium» (поруч із перекладом наведено оригінал):

Flames that no faggot feeds, nor steel has lit, Nor storm disturbs, flames begotten of flame, Where blood-begotten spirits come And all complexities of fury leave, Dying into a dance, An agony of trance, An agony of flame that cannot singe a sleeve. [9, с.252]	Скользит огонь, без хвороста живой, Под ветром недвижимый, без кремня Рожденный — от огня: То кроверодных духов хоровод В забвении, в агонии кружит, Сжигая тлен и ярость смертных жил В огне, что рукава не обожжет. [1]

Не згаданий в оригіналі прямо, образ *сакрального кружляння* легко вичитується в самій епістрофічній структурі вірша, у дзеркалячих, відлунюючих повторах слів та звуків: варто звернути увагу, зокрема, на рядки «***f**lames* that no **f**aggot **f**eeds, *no**r*** steel has lit, // *No**r*** **st**orm di**st**u**r**bs, *flames* begotten of *flame*»/«полум'я, що його не підтримує хмиз, що його не запалило кресало; що його не задмухує буря – полум'я, народжене від полум'я»; протиставлення-синонімізацію «flames *begotten* of flame»/«полум'я, народжене від полум'я» та «blood-*begotten* spirits»/«духи, народжені з крові»; рядки «**d**ying into a ***d**ance*, // *An agony* of *trance*, // *An agony* of flame...»/«вмираючи у танці, в агонії трансу, в агонії полум'я» (*укр.підрядники мої – Н.Ф.*). Перекладачка загалом реконструює епістрофічність оригіналу в своєму російському варіанті і доповнює цю «шаманську гармонію» виведенням ідеї кружляння ще й на лексичний рівень: якщо в оригіналі «blood-begotten spirits *come*», то у перекладі «кроверодных духов *хоровод* // В забвении, в агонии *кружит*».

А от у перекладі вже згаданої поезії «Phases of the Moon» А. Блейз не опредмечує наявний в оригіналі мотив кружляння духів у темряві під час темної фази місяця, а так само, як і автор, залишає його ніби за кадром, лише імпілкуючи відповідний образ/концепт. Ось рядки із єйтсівського першотвору у зіставленні із перекладом А. Блейз:

They are cast beyond the verge, and in a cloud,
Crying to one another like the bats;
And having no desire they cannot tell
What's good or bad, or what it is to triumph
At the perfection of one's own obedience;
And yet they speak what's blown into the mind.
[9, c.164]

Тьма, как и полный свет, их исторгает
За грань, и там они парят в тумане,
Перекликаясь, как нетопыри;
Они чужды желаний и не знают
Добра и зла, не мыслят с торжеством
О совершенстве своего смиренья;
Что ветер им навеет – то и молвят.
[1]

Образ саме *кружляння* із вітром в оригіналі прямо не названий, проте домінує в наведеному уривку: духи перебувають «in a cloud // Crying to one another like the bats» (у хмарі, перегукуючись між собою, ніби кажани), а саме *кружляючи* і літають, згідно з популярними уявленнями, кажани. Домінування відповідного образу і в уяві перекладачки можна припустити на основі звукопису у перекладному вірші: «они парят в тумане, // Перекликаясь, как нетопыри; // Они чужды желаний». Літера «ж» – одна з найменш частотних у російській мові (25 місце у списку із 33 літер); вона має виразну графічну форму, але через свою неблагозвучність відповідний звук нечасто стає основою для алітеративного малюнку вірша. В наведеному уривку А. Блейз вибудовує основний алітеративний малюнок вірша на звучанні пари [п] – [р]: «**п**а**р**ят в тумане, **п**е**р**екликаясь, как нето**п**ыр**и**», але епізодична алітерація у «чу**ж**ды **ж**еланий» і синтаксична синонімія між парою структур: «они парят в тумане» – «они чужды желаний» – дозволяє припустити імплікацію альтернативного смислозвукопису: «они чу**ж**ды **ж**еланий» – «они кру**ж**ат в тумане».

Перекладацька праця А. Блейз засвідчує: хоча оригінальна система метатропів у перекладі на іншу мову зазнає неминучої руйнації, оскільки деконструкція мовної форми призводить до деформації смислу, все ж метатропіка оригіналу може бути

реконструйована – чи довільно реформована – у перекладі за умови свідомих зусиль з боку перекладача. Метатропічний код смислопородження, який транслює авторський світ у текст, може бути свідомо переосмислений уважним перекладачем та отримати нові – свідомі, виважені, вкорінені в авторській системі образів, а не випадкові – втілення в тексті перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блейз А. Уильям Батлер Йейтс [Электронный ресурс] / А. Блейз. – Режим доступа: http://www.weavenworld.ru/authors/A10
2. Лотман Ю. М. Лекции по структурной поэтике / Ю. М. Лотман и тартусско-московская семиотическая школа. – М. : Гнозис, 1994. – С. 10– 257.
3. Некряч Т. Є., Довганчина Р. Г. Айсберг в океані перекладу: Відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами. Монографія – К: Видавництво Ліра-К, 2014 – 220 с.
4. Некряч Т. Є. Муки і радощі драматичного перекладу / Т. Є. Некряч. // Од слова й до слова...: [збірник на пошану Роксолани Петрівни Зорівчак, доктора філологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України] / редкол.: О. І. Чередниченко (голова) та ін. – Львів. : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – С. 108–126.
5. Фатеева, Н. А. Поэт и проза: Книга о Пастернаке [Электронный ресурс] / Н. Фатеева. – Режим доступа: http://lib.rus.ec/b/430866/read
6. Lakoff, George. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal. About the Mind. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1987.
7. Moyal, Gabriel. Translation terminable, interminable: Freud and Schleiermacher // In Translation – Reflections, Refractions, Transformations. Edited by Paul St-Pierre and Prafulla C. Kar – Vol.71, Philadelphia, USA: John Benjamins North America, 2007. – p. 229-245.
8. Yeats, W.B A Vision: An Explanation of Life Founded upon the Writings of Giraldus and upon Certain Doctrines Attributed to Kusta Ben Luka // The Collected Works of W. B. Yeats Volume XIII: A Vision: The Original 1925 Version – Scribner, 2008 – 448 p.
9. Yeats, W. B. Collected Poems 1889-1939 [Електронний ресурс] / W. B. Yeats – Режим доступу: http://archive.org/details/WBYeats-CollectedPoems1889-1939
10. Yeats, W. B. Michael Robartes and the Dancer (1921) [Електронний ресурс] / W. B. Yeats. – Режим доступу: http://www.theotherpages.org/poems/yeats02.html

Стаття надійшла до редакції 22.10.14 р.

Ференс Н. О., асп.,
Институт филологии КНУ им. Т. Шевченка, г. Киев

ВОССОЗДАНИЕ АВТОРСКОЙ МЕТАТРОПИКИ В ПЕРЕВОДЕ НА ПРИМЕРЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЙ ПОЭЗИИ У. Б. ЙЕЙТСА АННОЙ БЛЕЙЗ

В статье идет речь о важности понимания переводчиком поэзии авторской метатропики, на которой строится уникальный художественный мир автора. На примере созданных русской переводчицей Анной Блейз версий стихов У. Б. Йейтса можно видеть, как именно возможно реконструировать и переосмыслить в переводе авторские метатропы.

Ключевые слова: *метатропы, поэтический перевод, Йейтс, Анна Блейз.*

Ferens N., PhD Student,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

RECONSTRUCTING METATROPES IN TRANSLATION OF POETRY: ANNA BLAZE'S INTERPRETATION OF W. B. YEATS'S POEMS

It is important for a translator of poetry to be at home with the original author's metatropic system, as the latter is the basis of and the key to the author's unique poetic world. Russian translator Anna Blaze's versions of W. B. Yeats's poems demonstrate a way of reconstructing and conscious altering of the original metatropes in poetry translation.

Keywords: *metatropes, poetic translations, Yeats, Anna Blaze.*

УДК81'25'42=81'322

С. Б. Фокін, доц., к. філол. н.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ПЕРЕВАГИ КОРПУСІВ МАЛОГО ОБСЯГУ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МАКРОЯВИЩ У ПЕРЕКЛАДІ

Достатній обсяг корпусу може варіюватися залежно від потреб дослідження. Під час дослідження макроявищ в оригінальних та перекладних текстах принципово треба розмежовувати такі, що: 1) не піддаються формалізації; 2) що формалізуються частково; 3) що не формалізуються. Для перших і других доречно використовувати корпуси малого обсягу, які в цьому випадку мають низку переваг.

Ключові слова: *переклад, макростилістика, корпусна лінгвістика, лінгвостатистика.*

У перекладознавчих дослідженнях дедалі частіше використовується кількісний аналіз, який, у поєднанні з досягненнями корпусної лінгвістики, здатний давати

часом несподівано цікаві результати. Втім, на терені українського перекладознавства необхідно враховувати певні поправки. По-перше, корпусною лінгвістикою, надбанням, що прийшло з Заходу, володіють радше вибрані вчені. По-друге, що є наслідком першого, чимало комп'ютерних знарядь іще не розроблені для української мови й, тим паче, для пар іноземна мова/українська. І хоча для української мови наявні корпуси з потужним знаряддям пошуку [Корпус 2014], [Український 2014], усе ще відсутній доступний лематизатор, комп'ютерний тезаурус та інші корисні знаряддя. Тому в рамках часткових теорій перекладу дослідники, що прагнуть показати кількісний або навіть статистичний аспект досліджуваного об'єкта, використовують власноруч створені корпуси. На перший погляд це незручно й для дослідника, якому самотужки доводиться опрацьовувати великі масиви текстів. До того ж, зібраний *ad hoc* дослідницький матеріал поступається своїм обсягом. Втім, менша кількість не обов'язково означає гіршу якість: у малих дослідницьких корпусів є низка переваг, розгляд яких є метою статті.

Безперечно, будь-які зусилля дослідника створити власну емпіричну базу затьмарюється кількісною перевагою потужних корпусів, розроблених на Заході. І все ж не можна заперечувати, що часом завеликий обсяг може тільки завадити дослідженню й його ускладнити. Крім того, на відміну від лінгвіста, перекладознавці працюють з кількома мовами паралельно. Для пари іспанська та українська мови, окрім зазначених українських корпусів, актуальним є використання Дослідницького корпусу української мови [Корпус 2014] та корпусу *CREA (Corpus de Referencia del Español Actual* [Corpus 2014]) Іспанської королівської академії. Втім, згідно з характеристиками корпусів, вказаними на сайтах, Дослідницький корпус української мови нараховує 13 мільйонів слововживань, а *CREA* – 160 мільйонів. Очевидно, що для дослідника, який оцінює певне явище в обох мовах, у контрастивному плані така диспропорція виявиться незручною. Власноруч створити мільйонний корпус видається справою невдячною, якщо йдеться про уточнення якоїсь дрібної деталі або ж для реалізації первинного пошуку й виявлення загальних тенденцій. Л. Боукер слушно зауважує, що часто корпус, який укладається хіба що на один-два використання, не вартий значних часових затрат [Bowker 2001: 351-352]. А втім, спочатку пропонуємо дати відповідь, коли можна й треба обходитися без мільйонних корпусів, коли цілком достатньо обійтися скромнішим обсягом.

Для початку проаналізуймо, якого порядку обсяг матеріалу пропонують використовувати різні дослідники у філологічних науках взагалі та в перекладознавстві зокрема. Скажімо, укладачі "Частотного словника української мови" і "Оберненого частотного словника української мови" – Т. О. Грязнухіна, Н. П. Дарчук, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, Л. І. Комарова, В. І. Критська, Л. В. Орлова [Частотний 1981]. У зв'язку з цим Є. А. Карпіловська відзначає: "Чому п'ятсот тисяч, – спитають мене ті, хто знає, що нині корпуси оперують уже обсягами у сотні мільйонів слововживань. А тому що лінгвостатистика уже давно довела, що не треба займатися для виконання багатьох завдань гігантоманією, а цілком досить для того, щоб одержати вірогідні характеристики частоти вживання слова в тексті – достатньо вибірки не меншої в 300 тис. слововживань. І будуть надійними ті статистичні характеристики, які ми одержали. Отже, текстового обсягу у 500 тис. слововживань

було цілком вдосталь, для того щоб визначити частоту вживань того чи іншого слова в нашому реєстрі" [Карпіловська 2011]. Додамо, що це не суперечить доцільності укладання великих мільйонних корпусів. Зокрема, в них "користувач може відібрати об'єкти збереження, які його цікавлять, з різних пошукових запитів (…) користуючись таким інструментом, дослідник може відібрати джерела певного автора, стилю чи жанру і працювати лише з цією частиною корпусу, фактично ця процедура дає можливість виділити із загального корпусу свій власний підкорпус, орієнтований на розв'язання особистих завдань" [Широков 2011: 158]. Наприклад, можна проводити пошук не в усьому корпусі, а виключно в газетно-журнальних статтях. Однак навіть у таких корпусах зі змінними параметрами є маса обмежень. Якщо, скажімо, дослідника цікавлять наукові статті з психології, а в діалоговому вікні можна вибрати лише "періодику" і "природничі науки", недостатня гнучкість параметрів корпусу теж не вирішить проблему збору матеріалу. Тому самостійний підбір матеріалу часто лишається єдиним можливим засобом забезпечити емпіричну базу дослідження. При сучасних можливостях комп'ютерів цілком можливо довести цю базу й до обсягу у 500 тисяч слововживань. Але чи завжди потрібний саме такий обсяг?

Коли ідеться про достатність півмільйонного корпусу, мається на увазі створений незмінюваний корпус для певного дослідження, як і було зроблено для укладання указаних частотних словників. Вони репрезентують українську художню прозу взагалі. Натомість, скажімо, досліднику народних казок буде потрібно складати окремий корпус текстів досліджуваного жанру, а досліднику чарівних казок – інший. Питання полягає в тому, чи потрібно досліднику прагнути обсягу 300.000-500.000, коли корпус текстів укладається не для зрізу мови взагалі, а для певної вузької мети. Виявляється, є схвальні відгуки і про корпуси ще меншого обсягу, від 20.000 до 200.000 слововживань. Зокрема, Г. Інгвел у статті "Не випадковість, а свідомий вибір: критерії укладання корпусу" ("Not chance but choice: criteria in corpus creation**")**, окрім загальних корпусів, розглядає корпуси спеціальні, в тому числі так звані "якісні корпуси". "Якісний корпус (…) розробляється з метою ширшої і більш репрезентативної вибірки досліджуваної спеціалізованої мови (…). Дійсно, в корпусній лінгвістиці те, що більше, не обо'язково краще. Дрібний, однак добре організований корпус може виявитись кориснішим, ніж більший за обсягом, але менш обміркований за змістом (...)- За свої досвідом я переконався, що корпуси від 20 000 до 200 000 слововживань виявились цілком придатними для здійснення дослідження. Більші корпуси надто довго укладаються, а менші містять недостатньо даних для належної інтерпретації" [цит. за Bowker 2001, 352]. Розвиваючи думку вченого, зауважимо, що терміни як формально виокремлювані лексичні одиниці відносно легко піддаються формалізації навіть у флективних мовах. Тому їх можна легко й безперешкодно досліджувати і в гігантських національних корпусах, а підрахунки машина здійснює за лічені секунди. Перевага малого корпусу буде в тому, що той чи інший термін дослідник зможе переглянути на власні очі й відбракувати можливі омонімічні вживання. Натомість формальний автоматизований пошук у мільйонних корпусах не дає такої змоги.

Однак значно цікавіше поглянути на проблему вибірки фактичного матеріалу очима дослідників, які досліджують явища, що лише частково піддаються формалізації

або не піддаються їй зовсім. Скажімо, майже не формалізується пошук метафор, хоча є спроба оцінки метафоричності тексту. Зокрема, хоч і опосередковано, кількісний підрахунок типових та нетипових колокацій у перекладному тексті може слугувати певною кількісною оцінкою його метафоричності. Дослідниця Б. Левандовська-Томашчик зосереджує увагу на лексико-семантичній сполучуваності іменників оригіналу на позначення емоцій [Lewandowska 2012: 20-21]. Зрозуміло, що, чим менш типовою є сполучуваність, тим більшою є метафоричність – приклад польською мовою – "кипіти від сорому" – "kipiec ze wstydu". Однак пошук колокацій доволі легко формалізується, тому цілком виправдано, що дослідниця використала у функції конкордансу оригінальні й паралельні тексти з колосальним обсягом – від 10 до 65 мільйонів слововживань. Цікаві висновки й методологічні знаряддя дослідниці корисно поширити і для співставлення оригіналу й перекладу: чи перекладається нетипова сполучуваність аналогічно екстравагантною, свіжою метафорою; варто перевірити, чи кількість нетипових колокацій у першотворі й цільовому тексті приблизно однакова, чи разюче відрізняється. Безумовно, для такого дослідження бажано укладати репрезентативний, але водночас легкоосяжний для дослідника корпус.

Розглянемо тепер, коли малі корпуси можуть виявитися корисними для дослідження таких груп явищ: 1) що не піддаються формалізації; 2) що піддаються частково формалізації; 3) що формалізації піддаються повністю.

Прикладом **явищ, що майже не піддаються формалізації**, можуть бути дисфемізми. Сукупність вживання дисфемізмів у художньому творі задає ті чи інші конотації його складовим частинам, позаяк дисфемізми виражають негативну оцінку денотата мовцем. Тому принципово важливо відстежити, чи зберігається в перекладі сукупна конотація. Завдяки широкому використанню механізмів втрат і компенсацій, а в цьому випадку йдеться про стилістичні втрати і компенсації, важливо передати не стільки кожен дисфемізм дисфемізмом, скільки "конотативний тон" узагалі. Звичайно ж, успішність розв'язання цього завдання можна оцінити тільки з залученням кількісного аналізу в макроконтексті. В окремому дослідженні ми здійснили попередню первинну розвідку щодо використання дисфемізмів у двох розділах роману А. Переса Реверте "Шкіра для барабана" у перекладі О. Леська. В аналізованому фрагменті оригіналу виявилось близько 100 дисфемізмів, щоправда, лише половина з них була відтворена стилістично зниженими одиницями. Втім, у фрагменті перекладу теж ми нарахували близько 100 дисфемізмів, тобто, на 50 втрачених стилістично знижених одиниць мовлення з'явилося приблизно 50 компенсацій у контексті. Таким чином, попри відсутність часом конотативної еквівалентності на мікрорівні, на макрорівні ця еквівалентність витримується [Фокін 2014: 464]. Цікавий цей висновок насамперед тим, що, безумовно, хоча перекладачі не проводять кількісні підрахунки дисфемізмів у першотворі і своєму перекладеному тексті, а при відтворенні конотації радше покладаються на інтуїцію, конотативна макроеквівалентність витримується. Звісно, ця попередня розвідка потребує глибшого аналізу на ширшому фактичному матеріалі, адже для глобальних висновків двох розділів роману замало. Однак оскільки дисфемізми практично не формалізуються (у них є певні не облігаторні маркери), вибірку може здійснювати виключно людина. Формальними підказками можуть бути

маркери дисфемізмів, напр., вказівні займенники, означений артикль, відхилення від норм орфографії, суфікси зневажливої семантики – [Фокін 2014: 469], а також властивість дисфемізмів розташовуватися у тексті скупчено [Фокін 2014: 470]. Більше того, оскільки аналіз конотативного рівня безумовно пов'язаний з індивідуальним сприйняттям оцінки, вибірка може бути не позбавлена певної суб'єктивності. Тому тут навіть важливо витримувати не лише єдині критерії вибірки, а й щоб її з початку до кінця здійснювала одна й та сама людина. Подібні вимоги, до речі, висуваються до деяких медичних досліджень, коли результат дослідження залежить від інтерпретації лаборанта. Такі вимоги допускаються тоді, коли має значення не стільки абсолютна кількість, скільки динаміка розвитку цієї кількості (збільшення або зменшення). Так само і в випадку роботи з дисфемізмами значущим є не стільки бездоганна арифметична точність підрахунку дисфемізмів, скільки приблизна кількість і динаміка її збільшення або зменшення в перекладі.

З огляду на це, звичайно, покладатися на формальний пошук тут неможливо й немає сенсу. Оскільки вибірка цілком лягає на плечі людини, то можна рекомендувати використовувати для початку мінімально рекомендовані корпуси у 20 000 слововживань. Для порівняння, у найдовшій п'єсі В. Шекспіра "Гамлет" нараховує приблизно 30 000 слів. Іншими словами, переклад твору, співвідносного за обсягом з "Гамлетом", можна вважати вже в певному сенсі мірилом приблизно мінімального стартового корпусу, якщо не досліджується явище, що потребує сукупності текстів, які б репрезентували мову взагалі. Для початку це могли б бути навмання відібрані фрагменти у 5 000 слововживань з чотирьох різних художніх творів. За умов досягнення у першому наближенні ствердних результатів емпіричну базу доцільно розширювати. Під час строгих математичних розрахунків для перевірки достовірності корпусу слід використовувати вже наявні лінгвостатистичні знаряддя [Носенко 1981: 69], [Перебийніс 1985: 57]. Практика свідчить, що матеріал порядку сотень тисяч слововживань показує надійні критерії достовірності [Фокін 2011: 207].

Явища, що частково формалізуються. В іншому окремому дослідженні ми проводили пошук герундіальних перифраз в іспаномовному перекладному тексті, які слід розглядати формальними мовними одиницями. Тим не менші, окрім власне того, що наявні знаряддя пошуку не дозволяли вести пошук двослівних комбінацій зі змінюваним першим словом, скажімо "fue creciendo" – програма з лематизатором мала б знайти усі форми дієслова "ir". І навіть якби й була така можливість, в окремих випадках тільки в контексті можна з'ясувати, чи йдеться справді про перифразу, чи дієслово перед герундієм вжито у своєму прямому значенні ("va llorando"). Тож, корисно й доречно виявилося переглянути кожен приклад на власні очі.

Таким чином, новітні й несподівані результати можна отримувати за допомогою відносно невеликих корпусів текстів оригіналу й відповідних перекладів. Зокрема, тільки невеликий обсяг може опрацювати дослідник, коли явище не піддається формалізації, якщо вчений має самостійно прочитати й проаналізувати тексти. Однак трапляються випадки, коли на малому корпусі приголомшливо несподівані висновки отримають навіть для **явищ, що цілком формалізуються**. Зокрема, згадаймо дослідження А. Б. Кутузова (викладача Тюменського університету, РФ). Розраховуючи

індекс TTR (частку від кількості словоформ на кількість слововживань, що опосередковано дозволяє виміряти ступінь лексичного багатства тексту), дослідник виявив, що індекс розбіжний в цільовому тексті й першотворі. Однак динаміка його змін від розділу до розділу становить напрочуд схожу картину і в оригіналі, і в перекладі [Kutuzov 2010]. Підкреслимо, що надзвичайно наочні й перспективні результати були отримані на матеріалі дослідження двох романів К. Воннеґута та їхніх перекладів.

Таким чином, за певних умов масштабний загальний дослідницький корпус не відповідає потребам дослідження й виявляється доцільним укладати корпус *ad hoc*. Зокрема, такі кроки слід вважати виправданими, якщо досліджуваний об'єкт не підлягає формалізації або підлягає їй лише частково. У такому випадку вибірку й кількісні підрахунки може здійснювати виключно сам дослідник. Відтак, зримим завданням може бути опрацювання корпусу малого обсягу. У перекладознавчих дослідженнях порядок малих корпусів подекуди починається з 20 000 слововживань. На наш погляд, такий обсяг доцільний під час первинної розвідки або при з'ясуванні другорядних характеристик об'єкта.

При строгому розрахунку достатності корпусу за статистичними критеріям порядок кількох сотень тисяч слововживань виявляється достатнім. Водночас це такий обсяг, аналіз якого цілком здатний подужати дослідник у процесі написання дисертаційного дослідження. Оскільки обсяги сучасних корпусів рахуються мільйонами слововживань, вважаємо справедливим називати "малими" корпуси порядку сотень тисяч слововживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Карпіловська Є. А.* Українська комп'ютерна лінгвістика сьогодні: суспільні замовлення – здобутки – проблеми [лекція] / Є. А. Карпіловська. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://polit.ua/lectures/2011/01/19/karpilovskaya.html
2. *Корпус* текстів української мови. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://www. mova.info/corpus.aspx?l1=209
3. *Носенко И. А.* Начала статистики для лингвистов / И. А. Носенко. – М.: Высш. школа, 1981. – 156 с.
4. *Перебийніс В. С.* Частотні словники та їх використання / В. С. Перебийніс, М. П. Муравицька, Н. П. Дарчук. – К.: Наукова думка, 1985. – 204 с.
5. *Український* національний корпус. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://lcorp.ulif.org.ua/virt_unlc/
6. *Фокін С. Б.* Дисфемізми в художньому перекладі: еквівалентність у мікро- та макроконтексті / С. Б. Фокін. // Мовні і концептуальні картини світу. – К.: ВПЦ "Київський університет", – Вип. 47. – Ч. 2. – С. 473-484.
7. *Фокін С. Б.* Маркери дисфемізмів у художньому тексті (на матеріалі іспанської та української мов) / С. Б. Фокін. // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – К.: Логос, 2014. – Вип. 25. – С. 462-472.
8. *Фокін С. Б.* Критерій достатності корпусу при розрахуванні фактору частотності в перекладі / С. Б. Фокін. // Вісник Харківського університету: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2011. – Вип. 68. – С. 200-207.

9. *Частотний* словник сучасної української художньої прози / за ред. Перебийніс В. С., редкол.: Н. П. Дарчук, Н. Ф. Клименко, В. І. Крітська, М. П. Муравицька, Л. В. Орлова. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 1 . – 863 с.
10. *Широков В. А*. Комп'ютрна лексикографія / В. А. Широков. – К.: Наукова думка, 2011. – 351 с.
11. *Bowker L.* Towards a Methodology for a Corpus Based Approach to Translation Evaluation / L. Bowker // Meta, 2001, 46, #2. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://www.erudit.org/revue/meta/2001/ v46/n2/002135ar.pdf
12. *Corpus* de Referencia del Español Actual. – [Електронний документ]. Режим доступу: http://www.rae.es/recursos/banco-de-datos/crea
13. *Kutuzov A.* Change of word types to word tokens ratio in the course of translation (based on Russian translations of K. Vonnegut's novels) / A. Kutuzov // International Computational Linguistic Conference "Dialog-21" – [Електронний документ]. Режим доступу: http://arxiv.org/ftp/arxiv/papers/1003/1003.0337.pdf
14. *Lewandowska-Tomaszczyk B.* Explicit and tacit. An interplay of the quantitative and qualitative approaches to translation / B. Lewandowska-Tymoszczyk / University of Łodz // Quantitative Methods in Corpus-Based Translation Studies: a practical guide / ed. By Michel P. Oakes and MendJi. – Amsterdam: John Benjamins Publishing, 2012. – P. 1-34.

Стаття надійшла до редакції 16.10.2014 р.

Фокин С. Б., к.филол.н., доц.
Институт филологии КНУ им. Т. Шевченко, г. Киев

ПРЕИМУЩЕСТВА КОРПУСОВ МАЛОГО ОБЪЕМА ДЛЯ ИССЛЕДОВАНИЯ МАКРОЯВЛЕНИЙ В ПЕРЕВОДЕ

Достаточный объем корпуса может варьироваться в зависимости от целей исследования. При исследовании макроявлений в оригинальных и переведенных текстах следует принципиально различать явления: 1) поддающиеся формализации; 2) формализируемые частично; 3) неформализируемые. Для первых и вторых целесообразно использовать корпусы малого объема, которые в данном случае имеют ряд преимуществ.

Ключевые слова: *перевод, макростилистика, корпусная лингвистика, лингвостатистика.*

Fokin S. B., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Institute of Philology, Taras Shevtchenko National University of Kyiv

ADVANTAGES OF SHORT VOLUME CORPORA FOR EXPLORING MACROPHENOMENA IN TRANSLATION

A sufficient volume of a corpus may vary according to the needs of the research. Within macrostylistic phenomena it is fundamental to differentiate: 1) non-formalizable;

2) partially formalizable; 3) formalizable ones. The first and the second group can be successfully proven on little volume corpora that can even present series of advantages in contrast to the large ones.

Keywords: *translation, macrostylistics, corpus linguistics, linguostatistics.*

УДК 811.161.2'42:164.3М.Матіос.

Харитонова Д.Д., магістрант,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ

СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ПЕРЕПОВІДНОЇ МОДАЛЬНОСТІ У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ (на матеріалі збірки оповідань "Нація" Марії Матіос)

У статті аналізується категорія переповідної модальності як форма організації тексту. Способи реалізації переповідної модальності визначено на синтаксичному рівні. Матеріалом дослідження слугувала проза Марії Матіос (збірка оповідань «Нація»).

Ключові слова: *категорія модальності, текст, предикативність, вставні слова, вставлені конструкції, ідіостиль.*

Дослідження переповідної модальності репрезентують актуальний напрямок сучасного мовознавства. Різними дослідниками поняття модальності визначається як граматична, синтаксична або семантична категорія. Так, Р. А. Будагов [4], наприклад розглядає модальність як граматичну категорію, Л. С. Єрмолаєва [9] вважає, що модальність функціонує на синтаксичному рівні й за її межами залишаються лексичні засоби. Як семантичну категорію модальність визначають В. В. Виноградов [6], Г. В. Колшанський [12], оскільки модальний зміст може бути виражений різними мовними засобами, до них зокрема відносяться граматичні (морфологічні), лексичні (модальні слова), лексико-граматичні (модальні дієслова) й інтонаційні засоби [12, с. 17]. Категорія модальності стала об'єктом дослідження й при вивченні явища предикативності. У такому аспекті її досліджували Й. Ф. Андерш [1], М. В. Мірченко [17], М. О. Вінтонів [8] та інші мовознавці. Дослідженням модальності на текстовому рівні займалися О. О. Селіванова [19], Т. А. Єщенко [10], І. М. Кочан [15] та інші.

Об'єктом нашого дослідження є категорія переповідної модальності у сучасному художньому тексті на прикладі збірки оповідань Марії Матіос «Нація».

В україністиці мовознавчі розвідки, присвячені питанню модальності, представлені такими відомими іменами, як С. О. Педченко [18], І. Р. Вихованець [5], А. П. Загнітко [11] та іншими, які розглядають модальність у семантичному, функціонально-семантичному та синтаксичному аспектах.

Категорію модальності у сучасній науці розглядають у двох площинах: 1) логіко-філософській та 2) лінгвістичній.

Логіко-філософське розуміння модальності відображено у філософії та логіці. Згідно з тлумаченням філософського словника, модальність як категорія логіки – це характеристика судження за висловлюваним у ньому твердженням: судження може бути необхідним, можливим, випадковим, неможливим тощо. «Сучасна логіка дає можливість аналізувати властивість модальності, трактуючи її як відому оцінку судження, висловлювання. При цьому розрізняють логічну та описову модальність. Логічну визначають, враховуючи винятково логічні міркування. До модальності описової належать насамперед фізичні (причинові) модальності, які залежать від того, чи виражає висловлювання щось необхідне, можливе чи випадкове через кількість фізичних законів» [21, с. 339].

Досить тривалий час класична логіка визначала модальність як категорію, яка передавала характер об'єктивних зв'язків між предметом та ознакою, суб'єктом і предикатом судження, визначаючи ступінь достовірності висловленого з позиції мовця.

У мовознавстві модальність є найсуттєвішою та базисною категорією і трактується з погляду вираження зв'язку висловлювання із реальною дійсністю.

Уперше до трактування модальності як лінгвістичної категорії звернувся Ш. Балі. Учений розглядав модальність лише як синтаксичну категорію, оскільки в її вираженні першорядну роль відігравало модальне дієслово [2, с. 44].

За В. В. Виноградовим, модальність є обов'язковою синтаксичною категорією речення. Вона виражає у представленому автором реченні відношення висловлюваного до реального факту, користуючись параметрами реальності, нереальності, ймовірності, бажаності, можливості. «Кожне речення включає в себе суттєву конструктивну ознаку, модальне значення, тобто містить у собі вказівку на відношення до дійсності» [7, с. 55].

Науковець фактично започатковує новий погляд на категорію модальності як на семантичну сутність, що виражає відношення змісту висловлювання до позамовної дійсності з позиції того, хто мовить. Згідно з таким розумінням, виразниками модальності є усе те, що пов'язано з відношенням мовцям до дійсності. І модальність тут передається всіма значеннями і відтінками, синтаксичними та аналітичним формами дієслова, а також інтонацією.

На думку О. В. Бондарка, модальність становить комплекс актуалізованих категорій, які характеризують відношення пропозитивної основи змісту висловлювання до дійсності, враховуючи його домінантні ознаки реальності/ірреальності. Будь-яке відношення до цих ознак представлено у значеннях: а) актуальності/потенційності (можливість, необхідність, гіпотетичність), б) оцінки достовірності, в) комунікативної настанови висловлювання, г) ствердження/заперечення, ґ) засвідченості (переказування/непереказування) [3, с. 36].

Переповідна модальність входить до структури категорії модальності як одна з її грамем та існує поряд із достовірною, вірогідною, логічною, емоційно-оцінною, ілокутивною, бажальною, потенційною модальністю та модальностю зі значенням необхідності [13, с. 128].

Переповідність як феномен, що реалізується у тексті, у сучасному синтаксисі визначається як певне модальне значення, яке супроводжує зміст речення, де висловлювання виявляється не на базі особистого досвіду мовця чи-то його переконанням, а переказуються спостереження, висновки інших осіб [14]. І це не просто сукупність модальних ознак окремо взятих фраз, а комплексне та більш повне відображення позиції мовця, що не можливе у межах ізольованого речення.

О. С. Мельничук визначає переповідну модальність на базі її нашарувань на загальний зміст речення, «вона надає йому характеру не безпосереднього виявлення думки мовця, а непрямої передачі висловлювань інших осіб» [20, с.136].

Робочим теоретичним поняттям у статті є переповідна модальність як передача автором слів персонажів із власною оцінкою стану, дії, міри вияву емоцій тощо.

Переповідна модальність на синтаксичному рівні реалізується такими способами**:** 1) як передача чужої інформації через складнопідрядне речення з підрядним з'ясувальним; 2) як конструкція зі значенням інформування про чиєсь прохання, благання, наказ чи пораду через дієслово відповідної спонукальної семантики; 3) як достовірне джерело інформації через вставні слова та вставлені конструкції, частки.

Переповідна модальність у художньому тексті (на матеріалі твору Марії Матіос «Нація. Апокаліпсис») реалізується у непрямій мові за допомогою вставних слів, вставлених конструкцій, часток, а також у складнопідрядних реченнях із підрядним з'ясувальним. Конструкції з непрямою мовою характеризуються тим, що вони не є дослівним відтворенням чужого мовлення, проте у них зберігається загальний зміст висловлювання. Окрім того, непряма мова позбавлена індивідуальних особливостей мовлення конкретної особи і міститься після слів автора [22, с. 48].

Складнопідрядні речення зі з'ясувальною семантикою пояснюють присудок у головному реченні. Без підрядної з'ясувальної частини будова й зміст складнопідрядного речення фактично є незавершеними. Підрядне з'ясувальне з головним реченням з'єднується за допомогою сполучника **що** (*22**)**.

Роль опорних компонентів виконують слова зі значенням мовлення (*говорити, казати, розповідати*):

Я лиш хотів ***сказати, що*** *в одного чоловіка, ну бігме, не може бути все зразу: й довгі поли, й довгі руки. Але коли газда* ***каже, що*** *про це невольно говорити, то вже най буде так* [16, с. 11].

А ще люди ***кажуть, що*** *на трепеті повісився Іуда Іскаріот* [16, с. 19].

І ще ***кажуть , що*** *осику не можна брати на будівництво дому , бо від хвороб уся родина тремтітиме день і ніч , як це дерево* [16, с. 24].

Говорили, що *жодна відьма, ані чортиця, ані упирися, ні інша нечисть не залізуть уночі до корови і не зіп'ють її молока, коли у дворі є осиковий прут* [16, с. 28].

Переповідна модальність не реалізується в реченні, якщо заперечна частка **не** поєднується із дієсловом мовлення (*2):

Юр'яна тоді так і ***не*** *змогла* ***сказати, що*** *ці не допустять, щоби ліс був наш, навіть коли б народ довелося вибити* [16, с. 21]. *Ніхто в селі, навіть найкмітливіші*

---

* Кількісний показник – абсолютна частота вживання, яка показує кількість вживання у тексті описуваного явища.

люди й світові брехуни, так і ***не*** *наважилися* ***сказати*** *дідові,* ***що*** *Аннине місце – порожнє* [16, с. 66].

Переповідні конструкції зі значенням інформування про чиєсь прохання, благання, наказ, пораду чи докір репрезентовані: 1) одиничними дієсловами відповідної спонукальної семантики (*20): **просити, благати, наказувати, радити, веліти, скаржитися**; 2) моделлю **'дієслово + що'** як вказівку на предмет (*11).

Мама Естер ***просила*** *вас усіх приходити до нас на Пурім* [16, с. 45].

І ще ***радила*** *мама брати свою переберію з Маланки, бо у нас на всіх одягу не вистачить* [16, с. 45].

Якось, разом вибиваючи дерев'яними праниками визволене білля на ріці, Естер ***поскаржилася*** *Сандулячці,* ***що*** *війна не скінчилася, і рік минув по убієнному Абрамові, а нема кому поставити на його могилі надгробок* [16, с. 48].

Марія часто ***веліла*** *Естер залишати дитину в сусідів, бо таж пропадала із садовиною та іншими сметанами-молоками на винницькому торжку* [16, с. 57].

Щотижня Тимофій ***просив*** *зістарілу й згорблену Софію йти на цвинтар подивитися, чи не позаростали бур'янами могилки Марії й Анни, чи не похилилися хрести, чи не постиралися на них написи, чи поміж Марією й Анною готове місце для нього* [16, с. 67].

Тато довго ***наказував*** *Михайлайчикові,* ***що*** *він має робити, як з толоки загавкає лисиця й далі* [16, с. 73].

Переповідна модальність представлена і конструкціями зі вставними компонентами, семантико-інтонаційні характеристики яких здатні виражати суб'єктивну модальність, певну інформативність і емоційність щодо характеру висловлювання. Тут виокремлюємо конструкції, у яких вставне слово виконує

а) функцію невпевненості: **може** (*6), **мабуть** (*2), **певно** (*1):

А у селі люди казали: Бог усе рахує. Ото, ***певно****, він спустив на них кару* [16, с.15].

Шепчуть люди, що то, ***може****, через те око тепер і стало каліцтвою* [16, с. 16].

Але Пурім, ані звичайний, ані малий, Машталери більше ніколи чомусь не святкували. Казали, ***може****, через те, що старіли вже, або через постійну хвилю статків-нестатків* [16, с. 31].

Дуся говорила, що Дідушенко, ***мабуть****, й не захоче Юр'яну взяти, але вона буде просити* [16, с. 31].

б) функцію підтвердження: **власне** (*1), **ясна річ** (*1)

І кажуть, і знають, що важко було встежити за його логікою; та, ***власне****, вона й не намагалася* [16, с. 103]

На все село потім голосили, що усе те, ***ясна річ****, робилося в повній тиші й темряві, оскільки ні про яку свічку чи інше світло не могло йти мови* [16, с. 112].

Автор художнього твору вдається і до використання вставлених конструкцій як одних із головних засобів вираження переповідної модальності з метою необхідності введення засобу об'єктивно-суб'єктивної модальності, таким чином, наближаючи реально існуюче відношення до певної події, ситуації. Вставлені компоненти (*10), репрезентовані у «Нації. Апокаліпсис», мають доповнювально-уточнювальний характер. Більше того, вставлені конструкції є вказівкою на джерело інформації:

Вони знають, що Уласій, ***як кажуть у їхньому селі****, не має ні дві, ні три ні з ким нічого* [16, с. 28].

Воно як на життя, ***як казала колись її мама в далекому Омську****, – то на життя аби де* [16, с. 32].

Як казало все село*, Сандуляк побував на тому світі; і в Тисовій Рівні не мала сумніву навіть мала дитина, не те що замшілі праведники, визнані знахарі, а також викінчені злодії й обліковані дурисвіти* [16, с. 37].

Після того, ***що і як далі переказували охочі переказувати чужі гаразди і біди****, в м'якої людини волосся бралося догори, а в твердої – на очі наверталась сіль* [16, с. 37].

Та така висиченна, що коли б вилізти на її верх, ***казали старі люди,*** *звідти можна вздріти корону Чорногори* [16, с. 40].

А Петро Шандро, ***той що на нього кажуть Хромий****, відкупився* [16, с. 70].

У творі «Апокаліпсис» конструкції з частками представлені одним прикладом. Частка **начебто** маркує відношення висловлювання і до дійсності (об'єктивна модальність), і як ставлення мовця до змісту висловлювання (суб'єктивна модальність).

Казали, вона ще тоді кров'ю сходила, а він ***начебто*** *був зроблений із каменю сліз* [27 с].

Таким чином, оповідання збірки «Нація» засвідчує, що категорія переповідної модальності слугує одним із яскравих стилістичних прийомів ідіостилю автора. За кількісним співвідношенням переважають складнопідрядні речення зі з'ясувальною семантикою (*22), переповідні конструкції зі значенням інформування на базі одиничного дієслова (*20) та моделі **'дієслово + що'** (*11), вставні слова (*11), вставлені компоненти (*10). Феномен переповідності не функціонує в реченні, якщо у ньому заперечна частка **не** поєднується з дієсловом мовлення (*2), оскільки мовленнєвий акт передачі чужого мовлення відсутній.

Визначені способи реалізації переповідної модальності несуть у собі форму контамінації та скороченості подання інформації із суб'єктивно-об'єктивним пластом нарації. За допомогою них автор-мовець здатен розв'язати певні комунікативні завдання: виявити своє ставлення до повідомлюваної інформації; виразити впевненість чи невпевненість у фактах об'єктивної дійсності; оцінити ситуацію з погляду можливості; встановити контакт зі співрозмовником; указати на джерело інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андерш Й. Ф.* Реченнєві структури з дієслівно-ад'єктивними предикаторами в українській мові / Й. Ф. Андерш // Ucrainica II. Současná ukrajinistika. Problémy jazyka, literatury a kultury : sborník článků; 3. Olomoucké sympozium ukrajinistů, 24–26 srpna 2006. – Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. – 1 část. – С. 9–14.
2. *Балли Ш.* Общая лингвистика и вопросы французкого языка / Ш. Балли. – М.: Нзд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
3. *Бондарко А. В.* Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность [Текст] / [А. В. Бондарко, Е. И. Беляева, Л. А. Бирюли; под ред. А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1990. – 262, [1] с.

4. *Будагов Р. А.* Проблема гипотетической модальности / Р. А. Будагов. – М.: Сов. Россия, 1957. – 345 с.
5. *Вихованець І. Р.* Теоретична морфологія української мови [Текст] / І. Р. Вихованець (ред.), К. Г. Городенська. – К. : Університетське видавництво «Пульсари», 2004. – 398с.
6. *Виноградов В. В.* Исследования по русской грамматике / В. В. Виноградов. – М. : Наука, 1975. – 559 с.
7. *Виноградов В. В.* О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды Института русского языка АН СССР – 1950. – Т.2. – С. 38–79.
8. *Вінтонів М. О.* Актуальне членування речення і тексту: формальні та фунукційні вияви : [монографія] / М. О. Вінтонів. – Донецьк: Донец. нац. ун-т, 2013. – 327 с.
9. *Ермолаева Л. С.* Очерки по сопоставительной грамматике германських языков / Л. С. Ермолаева. – М. : Высшая школа, 1987. – с. 128.
10. *Єщенко Т. А.* Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 264 с.
11. *Загнітко А. П.* Теоретична граматика української мови. Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 383 с.
12. *Колшанский Г. В.* К вопросу о содержании языковой категории модальности / Г. В. Колшанский // Вопросы языкознания. – 1961. – № 1. – С. 94–98.
13. *Костусяк Н. М.* Грамемна структура категорії лексико-граматичної модальності / Н. М. Костусяк // Науковий журнал.– 2014. – № 1 – С.127–139.
14. *Костусяк Н. М.* Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.].
15. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. / І. М. Кочан [2-ге вид., перероб і доп.]. – К. : Знання, 2008. – 423 с.
16. *Матіос Марія.* Нація / Марія Матіос. – Львів: ЛА «ПІРАМІДА», 2010. – 256 с.
17. *Мірченко М. В.* Структура синтаксичних категорій: [монографія] / М. В. Мірченко. – [2-е вид., переробл.]. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – 392 с.
18. *Педченко С. О.* До проблеми лінгвістичного дефінування модальності / С. О. Педченко // Рідний край: [науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах]. – Полтава: Полтавський державний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – 2007. – № 2 (17). – С. 59–63.
19. *Селіванова О. О.* Лінгвістика тексту // Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. / О. О. Селіванова – Полтава: Довкілля-К, 2008. – С. 482–550.
20. *Сучасна українська літературна мова: Синтаксис* / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1972. – 515 с.
21. *Философский словарь* / [под. ред. И. Т. Фролова] – 7-е издание, переработанное и допол. – М.: «Республика», 2011. – 720 с.

22. *Шульжук К. Ф.* Синтаксис української мови: підручник / Шульжук К. Ф. – К.: Вид. центр «Академія», 2004. – 366 с.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014 р.

Харитонова Д. Д., магистрант,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

СПОСОБЫ РЕАЛИЗАЦИИ КАТЕГОРИИ ПЕРЕСКАЗЫВАТЕЛЬНОЙ МОДАЛЬНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ
(на материале сборника рассказов «Нация» Марии Матиос)

В статье анализируется категория пересказывательной модальности как форма организации текста. Способы реализации пересказывательной модальности определены на синтаксическом уровне. Исследование выполнено на материале художественной прозы Марии Матиос (сборник рассказов «Нация»).

Ключевые слова: *категория модальности, текст, предикативность, вводное слово, вставные конструкции, идиостиль.*

Kharytonova D. D., Master Student,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

WAYS OF REALIZATION THE CATEGORY OF TRANSFERRING MODALITY IN MODERN NOVEL
(Based on the collection of novels «Nation» by Maria Matios)

The category of transferring modality is the focus of our attention. The modern point of view about it as the form of text organization is clearly described. The ways of its realization on the syntactical level are also clarified. The investigation is based on the literary prose by Maria Matios (the collection of novels «Nation»).

Keywords: *category of modality, text, predicativity, parenthesis, inserted clause, author's style.*

УДК 811.1

Чаус С. В., асп.,
НПУ ім. М. П. Драгоманова, м. Київ

ЖАНР «ДОПИТ» В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ (НА МАТЕРІАЛІ НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ)

У статті описано жанр «судовий допит», на матеріалі Нюрнберзького процесу охарактеризовано жанрову організацію мовлення судового дискурсу. Розглянуто стратегії та тактики мовленнєвої взаємодії учасників судового допиту. Проаналізована мовна сторона жанру «судовий допит».

Ключові слова: *мовленнєвий жанр, судовий допит, судовий процес, комунікант, комунікативні стратегії та тактики.*

Судовий розгляд – це, по-суті, розмова, діалог, сукупність діалогів, основною формою якого є допит – опосередкована форма звернення зі своєю оповіддю до аудиторії [1. С.240] . У процесі соціальної взаємодії в судовому дискурсі важливу роль відіграє жанрова організація мовлення, що впливає на соціальну орієнтацію комунікантів. Цінність дослідження судового дискурсу у сфері лінгвістики полягає в тому, насамперед, що, маючи чітку регламентацію, учасники допиту розв'язують ряд завдань, пов'язаних з вибором стратегій мовленнєвої поведінки, яка в умовах змагальності процесу визначає особливі риси мовленнєвої взаємодії комунікантів. Жанр судового допиту привертав увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників, в західній літературі досить докладно вивчалися різні аспекти мовної взаємодії учасників судового процесу в ході допиту. В юриспруденції допит являє собою процесуальну дію, яка полягає «в отриманні та фіксації у встановленому процесуальному порядку свідчень свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених про відомі для них факти, що мають значення для вірного вирішення справи» [6. С.133]. Судовий допит та його взаємодія з іншими жанрами судового дискурсу не отримали належного висвітлення у роботах з юрислінгвістики та жанрології.

Судовий допит є обов'язковим елементом судового процесу. Необхідність судового допиту обумовлена тими функціями, які він виконує в процесі здійснення правосуддя. Жанр допиту у великій мірі впливає на подальший розвиток судового процесу і його результат. Дослідник судової комунікації О. С. Олександров говорить про допит: «З цілковитою підставою можна сказати, що саме допити визначають рішення суду у справі» [1. С. 317].

Кожен учасник допиту виконує певну роль: юрист, який проводить допит, задає питання свідкові, свідок відповідає на них, інша сторона може відхилити питання, якщо воно не відповідає вимогам чинного законодавства (прим. у дослідженні – Устав Нюрнберзького процесу). На відміну від інших учасників допиту, чиї функціональні обов'язки досить очевидні, роль і мовний внесок в допит судді заслуговують окремої уваги. Суддя може ставити питання свідку на будь-якому етапі допиту. Питання, які складають жанр судового допиту, мають не тільки тактичне, але й стратегічне значення для формування в судовому процесі судових фактів. За допомогою вміло поставлених питань особа, яка веде допит, може контролювати хід свідчень, корегувати, надавати власну версію справи від імені допитуваного. Саме через питання учасники судового процесу отримують нові уточнюючі свідчення.

Судді як адресанту належить головуюча позиція в мовленнєвому жанрі судового допиту, спрямована на досягнення комунікативної мети за допомогою використання ефективних комунікативних стратегій і тактик.

Головуючим для ведення судового допиту в Нюрнберзі був обраний член трибуналу від Великобританії лорд-суддя Джеффрі Лоренс. Його репліки звучали англійською мовою, отже наша доповідь основана на англомовному матеріалі.

(1)THE PRESIDENT (Lord Justice Sir Geoffrey Lawrence): *I have three announcements to make.*

First, to avoid unnecessary translation, Defense Counsel shall indicate to the Prosecution the exact passages in all documents which they propose to use, in order that the Prosecution may have an opportunity to object to irrelevant passages.

Second, the Tribunal has received an application from Dr. Nelte, counsel for the Defendant Keitel…

Third, cases have arisen where one defendant has been giving leave to administer interrogatories to or obtain an affidavit from a witness who will be called to give oral evidence on behalf of another defendant. [10.Testimony of Karl Bodenschatz. 08.03.1946].

Даний фрагмент допиту німецького військового діяча та генерала авіації Карла Генриха Боденшатца (1890-1979), який виступив на Міжнародному військовому трибуналі в Нюрнберзі в ролі свідка захисту демонструє реалізацію суддею таких стратегій та тактик як: слідування регламенту судового процесу, обмеження, нагадування про обов'язки і забезпечення прав, дотримання норм поведінки, контроль змісту показань, уточнення та внесення корективів, визначення кола тем, вказівка на (не) правдивість показань, стимулювання висновків, прямий запит інформації, роз'яснення правових категорій, кваліфікація дій з точки зору права.

Роль судді в ході судового допиту не можна назвати основною, але мовленнєва участь судді в цьому жанрі досить значна за обсягом. Суддя є ініціатором мовленнєвого спілкування, йому належать репліки на початку судового процесу. Навіть короткі зауваження суддів чинять відчутний вплив на хід судового допиту, коректуючи мовну поведінку учасників, які проводять допит:

(2) THE PRESIDENT: *Stand up. Will you state your name?*

WITNESS: *Rudolf Franz Ferdinand Hoess. Did you wish to say something?*

(3)THE PRESIDENT: *Dr. Kauffman, will you kindly put questions to the witness?*

DR. KAUFFMAN: *Yes.* [11.Testimony of Rudolf Hoess 15.04.1946].

Допит на Нюрнберзькому процесі обов'язково проводився через перекладача та під стенограму. Гостро стояла проблема підбору перекладачів, яких обирали дуже ретельно та довго. Вперше на Нюрнберзькому процесі був застосований синхронний переклад. Будь-яке слово в суді могло вплинути на весь процес і, нерідко, вирішити долю обвинуваченого. Це розуміли і синхроністи, тому вони намагались забезпечити «граничну точність перекладу» [8. С.107]. З вагомих питань стенограма велась одночасно російською та німецькою мовами. Розшифрована німецька стенограма наступного дня надавалась для підпису допитуваному і, таким чином, ставала офіційним протоколом допиту, який мав силу судового доказу.

Основним мовленнєвим актом в допиті Нюрнберзького процесу є інтеррогатив. Суддя аналізує справу з різних точок зору та оперує двома видами питань:

1) **уточнюючі** – в ході всього допиту:

(4)SUZKEVER (Witness): *I must say that the mass extermination of the Jewish people in Vilna began at the moment when District Commissar Hans Fincks arrived…On 31 August, under the direction of District Commissar Hans Fincks and Muhrer…*

JUDGE: *Which year?*

SUZKEVER: *1941.*

JUDGE: *Go on*[11].

2) **контрольно-резюмуючі** – після допиту свідка обома сторонами [7. С.55].

(5)JUDGE: *Does any member of the defendants` counsel wish to ask any questions? No? Then the witness can retire.* [The witness left the stand][11].

Жанр судового допиту є складним комплексним жанром, де є декілька учасників, кожен з яких переслідує свої приватні цілі. У кожному окремому допиті беруть участь адвокати, свідок і суддя.

Допит підсудних на Міжнародному трибуналі свідчить про те, що всі обвинувачені на Нюрнберзькому процесі користувалися процесуальними гарантіями. За місяць до початку процесу кожному з них було вручено обвинувальний акт німецькою мовою, кожен обвинувачений мав захисника – німецького адвоката, в більшості випадків обраного за його волею. Деякі захисники були в минулому членами нацистської партії. Підсудні користувалися можливістю надавати пояснення Трибуналу, клопотати про виклик свідків та представлення документів, допитувати свідків обвинувачення, представляти докази у свій захист, виступати перед судом з останнім словом.

(6)THE PRESIDENT: *Perhaps the defendant could tell what the signature is.* [The document was shown to the defendant.]

SPEER: *I do not know the man. Yes, he must be one of the smaller officials in the offices of the Plenipotentiary for Labor, because I knew all the immediate associates of Sauckel personally no; I beg your pardon, the document comes from the Regierungsprasident in Koblenz, as I see here. Then it is an assistant in the Government District of Koblenz, whom of course I did not know.* [11.Testimony of Speer 21.06.1946].

Як бачимо, мовлення допитуваних чітке, організоване, не містить інверсій, повторів, слів емоційного забарвлення, характеризується формалізованістю висловлювань.

В Нюрнберзькому процесі судовий допит займає центральне місце під час судового слідства. Допит є багатоплановою та складною дією, яка логічно обумовлена парадигмою мовленнєвих жанрів в судовому дискурсі.

Кожна зі сторін судового процесу наполягає на своєму баченні подій, тому вміле використання мовних засобів під час допитів є необхідною умовою відтворення об'єктивності картини. Мовна сторона жанру «судовий допит» виступає в сукупності з прагматичними характеристиками ситуацій мовної взаємодії судді з різними учасниками судового процесу. Ефективність допиту визначається поєднанням певних мовленнєвих актів з відповідним лексико-граматичним оформленням.

Ритуальність або церемоніальність судового допиту як стадії судового засідання зобов'язує комунікантів дотримуватись морально-етичних норм в залі судового засідання, а саме підтримувати загальну культуру судового процесу: культуру поведінки та культуру мовлення (не перешкоджати веденню суду, не говорити без дозволу, звертатись до суду "Your Honour" – «Ваша честь» і т. ін.), враховувати процесуальні норми, будувати свій виступ на основі загальноприйнятих виразів.

Учасники проведення судового допиту – суддя, захисник та обвинувач повинні продумати свою промову, щоб вона була чіткою, об'єктивною та доступною для сприйняття. Чіткість мовлення передбачає вживання слів у прямому значенні, використання професіоналізмів та кліше, відіменних та віддієслівних прийменників. Об'єктивність судового допиту досягається відсутністю суб'єктивних

переконань учасників процесу та униканням оціночної лексики, використанням безособових речень.

(7) THE PRESIDENT: *The Tribunal has made an order with respect to futher proceedings on the charge against organizations and the applications of members thereof. I do not propose to read that order, but the order will be posted on the Defense Counsels information board and will be communicated to them and to the Prosecution.* [10.Testimony of Albert Kesserling 13.03.1946].

Мова захисту характеризується емоційністю, експресивністю, більш формальною і змістовною нерегламентованістю. Доступність полягає в використанні зрозумілих та близьких допитуваному засобів.

(8) DR. LATERNSER: *I have an objection. I object to the earlier and to this present question put to the witness, because they are irrelevant, and secondly because they do not refer to facts but opinions. The witness is here to testify to facts.* [10.Testimony of Albert Kesserling13.03.1946].

На лексичному рівні відмічається використання: 1) лексики, яка містить звернення до учасників судового процесу: Mr. President, Your Honour, Tribunal; 2) іменників, що називають учасників судового допиту: President, Defense Counsel, Prosecution, Defendant, Witness; 3) слів, що містять сему «процесс»: process, proceeding; 4) лексики, яка включає юридичну термінологію: accuse, cross-examine, sentence.

Морфологічний рівень представлений 1) формами дієслів у мовленнєвих фразах "*you are testified", "do you find", "you assume responsibility for*" і презентують інформацію як факт, який не підлягає обговоренню; 2) модальна конструкція "*must say"* приписує свідкові певні обов'язки; 3) за допомогою імперативів *" stand up", "will you state your name", " will you repeat", " will you sit down", "will you remember"* суддя дає послідовні інструкції. В іншій ситуації суддя привертає увагу свідка, коли той відволікається, додатковою імперативною конструкцією: THE PRESIDENT: *Now, a question concerning you personally. From whom did you received your orders for the liquidation of the Jews and so forth? And in what form?; 4)* використання модальних дієслів "may" та "can", які пом'якшують зобов'язання, роблячи їх менш категоричними: DR. STAHMER: May the witness continue, Mr. President. [10. Testimony of Hermann Goering 22.03 1946].

На синтаксичному рівні стандартна, повторювана структура судового допиту Нюрнберзького процесу сприяє використанню: 1) готових мовленнєвих формул: " *I ask to have your attention called to… " did you wish to say something?*", " *what was your question about?"*, " *you cannot answer for the cross-examination"*, " do you wish *to re-examine?"*, " *the Tribunal will adjourn";*

2) Прийомів закріплення дій словами: *«Хотел бы подчеркнуть»*, *«Напоминаю вам»*, *«Продолжаем судебное заседание»*, *«Обращаю ваше внимание»*, «*Заканчиваю этим цитату*», що виконує важливу прагматичну функцію зміни ролі говорячий/слухаючий, а також є засобом привернення уваги до викладеної інформації.

Судовий допит не є ізольованим жанром. Він являє собою одну з ланок судового розгляду і пов'язаний з іншими жанрами, які можуть впливати на зміст судового допиту або, навпаки, визначатися цим змістом. Якщо говорити про жанри, що

передують судовому допиту хронологічно, то допит під час досудового слідства перегукується із допитом судовим.

Учасники судового дискурсу Нюрнберзького процесу застосовують різні комунікативні стратегії та тактики: обвинувачення, захисту, самозахисту.

Комунікативними тактиками стратегії обвинувачення є: негативна характеристика підсудного, констатація фактів, які доводять винуватість підсудного, дискретизація показань свідків захисту, підсудного і доводів адвокату, перебільшення тяжкості скоєного злочину, тактика цитування. Комунікативні тактики стратегії захисту: позитивна характеристика підсудного, повне або часткове заперечення вини, дискредитація свідчень сторони обвинувачення, пом'якшення тяжкості скоєного злочину, тактика цитування.

Перераховані тактики орієнтовані на допомогу учасникам допиту у створенні мовних виступів, які відповідають інституційним нормам, а також на регулювання взаємодії між учасниками допиту.

Таким чином, допит у Нюрнберзькому процесі є реалізацією мовленнєвого жанру «судовий допит».

Перспективною виглядає можливість більш детального дослідження інших складових судового дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров А. С. Введение в судебную лингвистику. — Нижний Новгород: Нижегородская правовая академия, 2003. — 420 с.
2. Дубровская, Т .В. Судебный дискурс : Речевое поведение судьи: автореф. дис. … д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Татьяна Викторовна Дубровская. – Саратов, 2010. – 40 с.
3. Звягинцев А. Г. Нюрнбергский набат. Репортаж из пришлого, обращение к будущему / А. Г. Звягинцев. – М.: ОЛМА Медиа Групп, 2006.
4. Звягинцев, А. Г. Нюрнбергский процесс. Без грифа « Совершенно секретно». – М. 2010. – 54 с.
5. Ивакина, Н. Н. Профессиональная речь юриста : учеб. пособие. – М. : Норма, 2008. – 448 с.
6. Иссерс, О. С. Коммуникативные стратеги и тактики русской речи / Оксана Сергеевна Иссерс. – М. : КомКнига , 2006. – 288 с.
7. Красовская О. В. Судебная коммуникация.- Киев: Реферат, 2007, с.55.
8. Ступникова Т. С. Ничего кроме правды. Нюрнбергский процесс. Воспоминания переводчика. – 2-е изд. / Т. С. Ступникова. М. : Возвращение, 2003. – С. 107.
9. Энциклопедия Третьего рейха [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.com/book/voropaev_sergey/entsiklopediya_tretego_reyha.html.
10. Documents from Yale University's Avalon Project. Vol.9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http: //www.avalon.law.yale.edu/subject_menus/imt.asp.
11. Nuremberg Trial, Famous World Trials [Електронний ресурс]. – Режим доступу:htpp://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/nuremberg/nuremberg.htm.

Дата надходження рукопису 09.10.2014 р.

Чаус С. В., асп.,
НПУ имени Н. П. Драгоманова, г. Киев

ЖАНР «ДОПРОС» В СУДЕБНОМ ДИСКУРСЕ (НА МАТЕРИАЛЕ НЮРНБЕРГСКОГО ПРОЦЕССА)

В статье описан жанр «судебный допрос», на основе материала Нюрнбергского процесса охарактеризована жанровая организация речи судебного дискурса. Рассмотрены стратегии и тактики речевого взаимодействия участников судебного процесса. Проанализована языковая сторона жанра «судебный допрос».

Ключевые слова: *речевой жанр, судебный допрос, судебный процесс, коммуникант, коммуникативные стратеги и тактики.*

Chaus S. V., PhD Student,
National Pedagogical Dragomanov University, Kyiv

GENRE "INTERROGATION" AT JUDICIAL DISCOURSE (ON NUREMBERG TRIAL MATERIAL)

The article describes "judicial interrogation" genre, characterizes genre-organizing language of judicial discourse on Nuremberg Trial base. Language strategies and tactics of trial participants are considered. Linguistic aspects of "judicial interrogation" genre are analyzed.

Keywords: *speech genre, interrogation, trial, communicant, communicative strategies and tactics.*

УДК 81'1:[165.194::316.752]

Черненко Г. А., к.філол.н., н. с.,
Інститут філології КНУ імені Т. Шевченка, м. Київ

ЦІННІСНИЙ ТЕЗАУРУС У ДОСЛІДЖЕННЯХ З АКСІОЛОГІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Статтю присвячено проблемі створення ціннісного тезауруса. Автор розглядає труднощі, з якими стикаються дослідники аксіології під час каталогізації ціннісних концептів. Запропоновано основні принципи укладання такого тезауруса для лінгвістичних студій. Наведено аргументи на користь використання ціннісних систем, які вже знайшли широке застосування в соціологічних працях.

Ключові слова: *аксіологічні дослідження, ціннісний концепт, аксіологічний тезаурус.*

Будь-яке дослідження з аксіології, у тому числі мовознавче, передбачає необхідність визначитися з переліком цінностей, які будуть реєструватися, досліджуватися, порівнюватися. Коли ми говоримо про лінгвістичні дослідження, вочевидь, це повинен бути тезаурус, що містив би ціннісні концепти та засоби їхньої вербалізації. На сьогодні такого тезаурусу, який можна вважати універсальним і використовувати для дослідження будь-яких текстів, а тим більше будь-якої мови, не існує. Хоча про актуальність його створення писали не лише мовознавці [Бессонова 2003, с. 2], [Бартминськи 2005], [Березович, Зубов и др. 2000-2001], а й соціологи [Ганжуров], [Костенко 1993].

Метою цієї розвідки є визначення основних принципів побудови такого тезаурусу для мовознавчих студій. Маючи у своєму розпорядженні низку напрацювань з аксіологічної лінгвістики, здійснених вченими різних країн (у першу чергу Росії, України, Польщі, Франції, США) за останні кілька десятиріч, автор отримала можливість узагальнити ці доробки, чого наразі зроблено не було. Накопичений і проаналізований досвід дозволив виявити певні закономірності створення аксіологічних тезаурусів, типові проблемні ділянки, що виникають у процесі ціє роботи, і, врешті, запропонувати орієнтовні принципи каталогізації ціннісних концептів у лінгвістичних працях. За приклад наведено тезаурус цінностей політичного дискурсу українських ЗМІ, укладений автором на основі матеріалу україномовних та російськомовних ЗМІ України за 2002-2010 рр.

Досліджуючи аксіологічні аспекти мови і мовлення, мовознавці часто задовольняються власними спостереженнями за аналізованим текстом і довільно формують список цінностей, за допомогою якого систематизують мовний матеріал. Такі суб'єктивно укладені та імпровізовані списки мають свої переваги і свої вади.

Перевагою можна вважати уважне ставлення до мовного матеріалу. Йти за текстом, за мовними явищами, які розкриваються в ньому, означає дотримуватися емпірично орієнтованого підходу. Завдяки йому вчений отримує шанс зафіксувати мовну реальність та виявити дійсно існуючі феномени.

Плин думок і організація матеріалу від спостереженого факту до узагальнення – це те, що дозволило, наприклад, Житвонану Ярукану зробити цікаве спостереження: про те, що деякі лексеми французької мови (зокрема *antique*, *moderne, chaud*) набувають ціннісного забарвлення лише в туристичному дискурсі [Jitwongnan 2004, с. 74]. Забігаючи наперед, можемо сказати, що цей висновок однаково вірний для будь-якого типу дискурсу. В кожному будуть присутні загалом нейтральні лексеми, які, увійшовши до текстів цього дискурсу, отримують конотативне навантаження. Лексеми *перерва*, *дванадцять, хвороба* (нелюбого вчителя) стануть позитивно оцінними у шкільному дискурсі; *сесія* – негативно оцінною в студентському; *звичайний* – негативно оцінною в рекламі і т. д.

З іншого боку, на укладача аксіологічного тезауруса чинить тиск його власна система цінностей, культурні традиції, будова досліджуваної мови, зміст тексту. Усі ці чинники є складовими дослідницького суб'єктивізму, що виявляє себе у різних формах: текстоцентризмі, лінгвоцентризмі, егоцентризмі [Черненко 2014].

Найпоширенішими його наслідками, коли йдеться про каталогізацію цінностей, стає надмірна деталізація, розщеплення одного ціннісного концепту на два під

упливом часто вживаних синонімів (наприклад, перелік як однопорядкових концепту та його гіпероніму: ХВОРОБА, ЕПІДЕМІЯ або БРЕХНЯ І ФАЛЬСИФІКАЦІЯ)[1] або ж навпаки – непомічання деяких з реально присутніх ціннісних концептів в разі, якщо вони не мають свого унікального засобу вербалізації (ігнорування імпліцитного концепту БАГАТСТВО в рекламних текстах). Доволі поширеним є змішування власне цінностей, таких як *доброта, здоров'я, багатство, краса* тощо, з категоріями оцінного ставлення: *любити, поважати, вважати поганим/хорошим* тощо. Наприклад в [Martin, White 2005] ми знаходимо поділ оцінних слів на ті, які співвідносяться з раціональними (тип оцінного ставлення), емоційними (тип оцінного ставлення) та естетичними оцінками (власне цінності). Інший варіант такого змішування представлений в дихотомічній класифікації цінностей, де в окрему категорію виділено «плач» і «сміх» [Байрамова 2011]. В основному своєму значенні вони можуть лише позначати оцінне ставлення: емоційне негативне (плач) або ж позитивне (сміх) чи контроверзійне (іронічний, саркастичний сміх). Ще в деяких випадках спостерігається довільний вибір «особливо важливих» концептів: «суперморальних» (В. І. Карасик зараховує до них біблійні норми [Карасик 2002]), "священних" (Л. К. Байрамова називає такою цінність БАТЬКІВЩИНА [Байрамова 2011]), "трансцендентних" [Puzynina 1991]. Останні Я. Пузиніна обмежує сакральними, виключаючи з їх числа цінності естетичні, з чим можна подискутувати. Естетичні цінності ж бо мають не лише матеріальний, але й духовний бік: згадаймо профітичну функцію мистецтва, екстатичні натхнення, теорію катарсису і т. п.

Шляхів подолання таого суб'єктивізму може бути два. Перший – це шлях суворої рефлексії власних ціннісних уподобань і вміння відфільтрувати їх від текстової інформації. До цього слід додати ще прискіпливість у процесі узагальнення та категоризації виявлених у тексті ціннісних концептів. Інший шлях – не множити аксіологічні тезауруси, а взяти за основу один зі створених кимось раніше. Особливо, якщо зважати на слова Л. Боукера про те, що часто корпус, який укладається хіба що на один-два використання, не вартий значних часових затрат [Bowker 2001].

Серед уже існуючих тезаурусів – словник Лассуела [Lasswel, Namenwirth 1968], яким до цього часу користуються соціологи при контент-дослідженнях текстів на політичну тематику [Костенко 1999]. Ця праця разом зі словником Роберт Вебера «Harvard IV Dictionary" [Harvard IV Dictionary 2014] лягли в основу виконаного на початку 2000-х рр. в Гарвардському університеті масштабного проекту "The General Inquirer", який пропонує програмне забезпечення контент-досліджень англомовних текстів [The General Inquirer 2001]. Хоча назвати виключно аксіологічними ці словники не можна. Категорія "позитивне – негативне" (версія 2001 р. [Descriptions of Inquirer Categories 2001]) або ж GOOD та EVIL (2014 р.) входять до складу ширшого списку, який включає і назви частин тіла, і одяг (у той час, між іншим, як окремим рядками зазначено категорію STATUS CONNOTATIONS, яка також є аксіологічною, коли розглядати дихотомію "низький соціальний статус" / "високий соціальний статус").

[1] Джерела прикладів дослідницького суб'єктивізму в працях з аксіологічної лінгвістики не вказано з етичних міркувань.

Щодо класичного вже словника цінностей самого Ласуела, у 1987 р. Р. П. Вебер та Дж. З. Наменворз зауважували певну асиметричність у його структурі. Не всі ціннісні категорії (СИЛА, БАГАТСТВО, ГАРНЕ САМОПОЧУТТЯ та ін.) мали однаковий перелік субкатегорій (ВТРАТА, НАБУТТЯ, УЧАСНИКИ та ін.). Коментатори пояснювали це особливістю мовної системи: мовляв, відсутність якихось субкатегорій пояснюється відсутністю або незначною кількістю відповідних лексем [Namenwirth, Weber 1987]. Можливо, урахування того факту, що деякі концепти вербалізуються сполученням лексем, а не окремими лексичними одиницями, допомогло би уникнути цієї асиметрії?

Серед слов'янських мов найбільш розробленим є аксіологічний тезаурус польської мови. Він, однак, створювався швидше як лінгвокультурологічне, довідкове видання, ніж як основа для кількісних досліджень. Праця над словником цінностей польської мови розпочалася ще у середині 1980-рр. (див про це в [Бартминськи 2005]). Тоді мовознавець Єжи Бартмінський розіслав своїм колегам анкету, в якій просив перелічити цінності, на їхню думку, найважливіші для польської культури. Так було укладено список ціннісних категорій, які мають бути описані в цьому словнику: 1) назви абстрактних понять, напр. ДОБРЕ, ПОГАНО, КРАСА, ПОТВОРНІСТЬ, ПРАВДА, БРЕХНЯ; 2) назви людських взаємин: ЛЮБОВ, НАДІЯ, ВІДЧАЙ; 3) назви соціальних станів і ситуацій: СВОБОДА, РАБСТВО, ТОЛЕРАНТНІСТЬ; 4) назви типів індивідуальної і колективної поведінки: РЕВОЛЮЦІЯ, БОРОТЬБА, ПРАЦЯ; 5) назви політичних, соціальних і культурних інституцій: ДЕРЖАВА, ЦЕРКВА, МОВА; 6) назви осіб та об'єктів, які передають цінності і звичайно сприймаються як цінності: МАТИ, БАТЬКО, ДИТИНА, ДОМІВКА, ХЛІБ, ГРОШІ; 7) назви об'єктів, які сприймаються як символи цінностей: ХРЕСТ, ОРЕЛ.

Працю над цим проектом, наскільки нам відомо, не завершено, хоча на сьогодні в його межах вже виконано масштабну науково-дослідну роботу. За майже двадцять років досліджень було підготовлено кілька десятків лексикографічних статей. Серед них – статті, присвячені концептам БАТЬКІВЩИНА, ЦІННІСТЬ, СКРОМНІСТЬ, ГОРДІСТЬ, ПРАВДА, МИЛОСЕРДЯ, ТЕРПІННЯ, ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ, МУДРІСТЬ, КРЕАТИВНІСТЬ, ПРАЦЯ, СВОБОДА, ПАТРІОТИЗМ, ГРОМАДЯНИН, ДЕРЖАВА, НАРОД, ВІРИТИ, ПОЛЬЩА. Статті включають в себе, зокрема, дефініцію, опис понять, що регулярно виступають разом із заголовним словом, опозити, цитати, коментарі, дані про перший випадок вживання, етимологічні відомості. Вагомим досягненням в реалізації поставлених планів стала книга за редакцією Є. Бартмінські та М. Мазуркевич-Бжозовської „Назви цінностей" [Nazwy wartości 1993].

В 2000-2001 рр. було задекларовано амбітний проект аксіологічного слов'янського словника, який містив би також етимологічну й історико-культурну інформацію [Березович. Зубов и др. 2000-2001]. На жаль, інформації про успіхи в реалізації цього задуму, автору знайти не вдалося.

Внеском в опис ціннісних концептів української культури, стали, зокрема, монографія В. І. Кононенка [Кононенко 1997] та колективна праця фахівців Прикарпатського університету ім. В. Стефаника «Духовні цінності українського народу» [Духовні цінності], хоча віднести їх до зразків всеохопного тезауруса не можна, оскільки увагу дослідників зосереджено на специфічних етноконцептах.

Серед ціннісних тезаурусів слов'янських мов особливої уваги заслуговує книга Ю. С. Степанова „Константы: Словарь русской культуры" (1997) [Степанов 2004]. Це епохальне по-своєму видання стало своєрідним зразком для наступних поколінь мовознавців, які взялися за подальше вивчення культурних концептів, поглиблюючи і розширюючи матеріал, вміщений у ньому. Словник не було названо аксіологічним, однак ми можемо включити його до огляду спроб побудувати ціннісний тезаурус, зважаючи на те, що в концепції самого Ю. С. Степанова культурний концепт містить аксіологічний компонент, а у програмній статті „Концепт", що є передмовою до словника „Константы: Словарь русской культуры" в одому із фрагментів він прямо вживає термін *концепт* як контекстуальний синонім до словосполучення „духовні цінності": „До семантичного складу концепту входить також і вся прагматична інформація мовного знака, пов'язана з його експресивністю та ілокутивною функцією, що цілком узгоджується з інтенсивністю **духовних цінностей.** Ще одним факультативним, але, попри те, високоймовірним компонентом семантики мовного концепту є „етимологічна", вона ж „когнітивна пам'ять слова" – смислові характеристики мовного знака, пов'язані з його первинним призначенням, національним менталітетом і системою **духовних цінностей** мовців"[Степанов 2004]. Але список концептів, включених до цього словника був, по-перше, неповним. Великий обсяг статей дозволив представити лише незначну частину культурно та ціннісно значущих концептів російської культури. По-друге, сам відбір відбувався знову ж таки на суб'єктивній основі – як результат особистого рішення автора. Крім того, особливістю словника є домнування опису смислового наповнення концепту над описом форм його реалізації.

Суттєвим внеском у справу аксіологічної лексикографії стали аксіологічні словники фразеології французької, російської та німецької мов Л. К. Байрамової [Байрамова 2011], [Байрамова 2011(2)] та ін. Авторка розподіляє матеріал за слотами, на які розпадаються десять виокремлених нею цінностей та антицінностей: Вітальні цінності й антицінності ЖИТТЯ – СМЕРТЬ; ЗДОРОВ'Я – ХВОРОБА; Гедоністична / духовна цінність і її антицінність ЩАСТЯ – НЕЩАСТЯ; Священна / свята цінність і її антицінність БАТЬКІВЩИНА – ЧУЖИНА; Соціально-утилітарна цінність і антицінність ПРАЦЯ. ВІДПОЧИНОК – НЕРОБСТВО. ЛІНЬ; Матеріальна цінність і антицінність БАГАТСТВО – БІДНІСТЬ; Інтелектуально-когнітивна цінність і антицінність: РОЗУМ – ДУРІСТЬ; Морально-етична цінність і антицінність: ПРАВДА – БРЕХНЯ; Емоційна цінність і антицінність: СМІХ – ПЛАЧ; Релігійні цінності й антицінності: РАЙ – ПЕКЛО.

Проблематичним видається коректність віднесення, наприклад, ЩАСТЯ / НЕЩАСТЯ водночас і до гедоністичних, і до духовних цінностей. Чи не вказує це на те, що щастя – не стільки цінність, скільки емоційна реакція на володіння цінностями – і духовними, і матеріальними? Що це – своєрідний денотат знаку оцінки, який на рівні мовних знаків буде виражатися оцінними предикатами «погано»/»добре»? Власне, те саме можна сказати про СМІХ та ПЛАЧ, хіба що сприймати їх як символічні, але не основні позначення цінності й антицінності ОПТИМІЗМ VS ПЕСИМІЗМ. Викликає також питання категорія "священні цінності", особливо при наявності категорій цінності "морально-етичні" та "релігійні". Попри ці зауваги, плідною у словниках

Л. К. Байрамової, на нашу думку, є ідея спиратися на найзагальніші аксіологічні категорії, звівши їх до осяжної кількості, а також слотова структура побудови.

Схожий принцип опису ціннісних концептів було запропоновано і проілюстровано нами на прикладі концептів КОНТРОЛЬ та СТРАХ, зафіксованих в українських ЗМІ початку 2000-х рр. Концепти було описано за такою схемою (детальніше див. [Черненко 2003], [Черненко 2004]).

1. Категоризація концепту у відповідності до обраних ціннісних типологій.
2. Визначення мовних засобів вираження відповідного концепту.
3. Семантичне обмеження таких мовних засобів – формулювання їхніх своєрідних форматів смислу (фактично те саме, що слотова структура, але у вигляді синтагматично розгорнутих моделей).
4. Обґрунтування аксіологічного знаку відповідного концепту шляхом логічного умовиводу (з елементами психологічної та історико-культурологічної інформації).

У пункті 1 слід наголосити на тому, що категоризацію пропонується здійснювати відповідно до вже існуючих, узагальнюючих класифікацій. Таким чином вдасться, по-перше, уникати збільшення кількості вже існуючих ціннісних систем без вагомих на те підстав. По-друге, приведення до єдиного категоріального знаменника ціннісних концептів, виявлених мовознавцями в досліджуваних текстах, значно полегшило би завдання і самих мовознавців, і представників інших дисциплін, які могли би зацікавитися результатами розвідок у сфері аксіологічної лінгвістики. В першу чергу, це можуть бути соціологічні та історичні, а саме контент-дослідження з метою розкрити ціннісні орієнтири суспільства на певному етапі розвитку, ціннісні настанови, що їх прагнуть накинути суспільству певні мас-медіа тощо; психологічні дослідження індивідуальних систем цінностей через вивчення текстів та ідеостилю. Це суттєво підвищило би практичну значущість мовознавчих напрацювань. Намагання категоризувати аналізовані аксіологічні концепти в термінах однієї з поширених ціннісних систем спростило би процес порівняльних лінгвокогнітивних та лінгвокультурологічних досліджень, які набувають все більшої популярності ([Голубовська 2002], [Байрамова 2011(2)]).

Існування такого аксіологічного tertium comparationis дозволило би проводити не лише міжмовні паралелі, але й дало б опору для розмов про семантичні відмінності різних дискурсів між собою, зокрема в тому, що стосується їхніх аксіологічних домінант. Адже вже зараз низка спроб створити ціннісний тезаурус для дискурсів різного типу засвідчує, що вони неминуче будуть мати зони неперетину, особливо в тому, що стосується засобів вербалізації певних концептів. Такий висновок можна зробити, порівнюючи, приміром вже згадуваний тезаурус туристичного дискурсу Я. Житвонана та бізнес-дискурсу К. Жана-Франсуа і Т. Уелльоффа [Jean-François,Wellhoff 2011]. Примітно, що обидва – видані у Франції, країні, чий внесок у розробку теорії дискурсу неможливо переоцінити.

Вибір поміж уже існуючих ціннісних систем, проте, виявляється не таким простим. Список благ в «Нікомаховій етиці» Аристотеля – тільки один із перших переліків вартостей, цінностей, чеснот, яких безліч було укладено з того часу переважно філософами і соціологами, до яких, можемо констатувати, вже встигли приєднатися

мовознавці. В різний час і у різний спосіб цінності прагли каталогізувати: Аристотель, М. Шеллер, Дж. Локк, Р. Б. Перрі, Г. Х Врігт, А. Маслоу, Ш. Шварц, мовознавці Я. Пузиніна, Л. К. Байрамова та ін. (див також огляд критеріїв оцінки в [Космеда 2000]). Перед завданням віддати перевагу одній із уже запропонованих класифікацій відступив був навіть визнаний у лінгвістичній аксіології авторитет Рей Джекендофф. «Одна річ, на яку я не наважуюся тут, – це вирішити, яку ціннісну систему нам варто прийняти», – написав він [Jackendoff 2001, с. 376].

На нашу думку, обираючи ціннісну систему для категоризації концептів, виявлених за допомогою лінгвістичного аналізу в досліджуваних текстах, доцільно зупинитися на тій, яка на сьогодні має найбільш попит серед науковців, що проводять практичні дослідження, при чому не лише в галузі лінгвістики, а й за її межами. Останнє важливо, зважаючи на все зростаючий інтерес до міждисциплінарних досліджень і на перспективи використання здобутків мовознавства фахівцями інших галузей.

Такими системами, на нашу думку, є система вартостей Абрахама Маслоу, який поділяє цінності на: вітальні, цінності безпеки, любові/приналежності, визнання та самореалізації [Maslow 1950]; а також порівняно „молода" система цінностей Шолома Шварца [Schwartz 1990], [Schwartz 2001]. Остання примітна тим, що її найчастіше беруть за основу порівняння ціннісних орієнтирів різних геополітичних суб'єктів і наіоналних культур ([Семків 2008], [Магун В. С. Руднев 2007], [Kalmus 2002] та ін.). Базовими для системи, розробленої Ш. Шварцем, є десять цінностей, поділених на дві групи – індивідуалістські та колективістські.

До першої групи належать такі цінності.

1) Влада (Power): соціальний статус і престиж, контроль і домінування над людьми та ресурсами, 2) Досягнення (Achievement): особистий успіх та його демонстрація через досягнення і здібності, що відповідають соціальним стандартам, 3) Гедонізм (Hedonism): власне задоволення і чуттєва насолода, 4) Враження (Stimulation): Життя, насичене гострими відчуттями, новизною і складними завданнями, 5) Саморозвиток (Self-direction): незалежність у мисленні і прийнятті рішень, творчість, пізнання.

До другої групи належать:

1) Універсалізм (Universalism): розуміння, висока оцінка і захист благополуччя усіх людей, а також природи; толерантність, 2) Доброзичливість (Benevolence): збереження і покращення благополуччя тих, з ким людина часто спілкується, 3) Традиція (Tradition): повага і прийняття звичаїв та ідей, які походять від традиційної культури і релігії, відданість їм, 4) Конформність (Conformity): уникання дій, схильностей і намірів, які могли би засмутити інших людей або зробити їм шкоду, а також порушити соціальні вимоги та норми, 5) Безпека (Security): безпека, гармонія та стабільність суспільства, взаємин з людьми і самої людини.

З огляду на систему Ш. Шварца, наприклад, унікальні, на думку Я. Житвонана [Jitwongnan 2004, с. 74], для франкомовного туристичного дискурсу *antique* та *modern* перегукуються із каталогізованими в аксіологічному бізнес-словнику К. Жана-Франсуа та Т. Уелльоффа [Jean-François,Wellhoff 2011] цінностями *Ancrage territorial* (місцеве коріння) та *Créativité.* Смисловим аксіологічним знаменником для них можуе бути конверсивна пара цінностей ТРАДИЦІОНАЛІЗМ – САМОРОЗВИТОК.

Керуючись зазначеними принципами і спираючись на аксіологічні системи А. Маслоу та Ш. Шварца, ми здійснили пілотне дослідження ціннісних концептів в українських ЗМІ за період 2000-2010 рр. Джерело мовного матеріалу було обрано з огляду на те, що мас-медійні тексти, з одного боку, відображають аксіологічні настанови суспільства, а з іншого – формують їх або принаймні намагаються це робити. Аналіз сучасних мас-медійних текстів дасть можливість тримати в полі зору актуальну для сьогодення систему цінностей мовців. Окрім того, це – багатий мовний матеріал, необхідний для каталогізації засобів вираження концептів.

Аналіз російськомовних, україномовних та англомовних текстів політичної тематики ЗМІ України за період 2001-2010 рр. дав можливість виділити такі ціннісні концепти (до переліку включалися лише ті концепти, кількість реалізацій яких (подано в дужках) була не менше 10): активність, визнання, відповідальність, вміння справляти враження, впевненість, вчасність, гідність, демократичність, доброта, емоційність, ентузіазм, законність, значущість, колегіальність, контроль, креативність, молодість, мораль, освіта, патріотизм, послідовність, потенціал, працьовитість, професійність, результативність, релігійність, родина, розум, сила, соціальна спрямованість дій, справедливість, субординація, талант, удача, успіх, фінансова успішність, чесність, щедрість, якість роботи.

Безумовно, розширення текстової та тематичної бази може відкоригувати цей список: до нього можуть додатися нові концепти або вже зафіксовані будуть інтегровані в один (таку ймовірність ми, наприклад, зберігаємо для концептів ПОТЕНЦІАЛ і ТАЛАНТ).

Розподіл названих ціннісних концептів за класифікаціями А. Маслоу та Ш. Шварца дав такі результати.

1. Вітальні: вчасність, молодість, фінансова успішність.
2. Безпеки: законність, контроль, послідовність, сила.
3. Приналежності: доброта, колегіальність, мораль, патріотизм, родина, соціальна спрямованість, справедливість, субординація, щедрість, чесність, релігійність.
4. Визнання: визнання, вміння справляти враження, гідність, значущість, професійність, успіх, якість роботи.
5. Самореалізації: активність, відповідальність, впевненість, демократичність, емоційність, ентузіазм, креативність, освіта, потенціал, працьовитість, результативність, розум, талант, удача.

Можуть дискутуватися: РЕЛІГІЙНІСТЬ (альтернативний варіант розподілу – цінність приналежності), ПРОФЕСІЙНІСТЬ (альтернативний варіант – цінність самореалізації). Остаточний вибір має ґрунтуватися на результатах лінгвокультурологічного аналізу й, бажано, асоціативного експерименту.

Розподіл ціннісних концептів за класифікацією Ш. Шварца відбувся таким чином.

1. Влада: субординація, фінансова успішність.
2. Досягнення: вміння справляти враження, гідність, професійність, результативність, успіх, якість, роботи.
3. Гедонізм: молодість.
4. Враження: активність, емоційність, удача.

5. Саморозвиток: ентузіазм, креативність, освіта, потенціал, розум, талант.

6. Універсалізм: демократичність, мораль, соціальна спрямованість, справедливість.

7. Доброзичливість: відповідальність, доброта, патріотизм, родина, чесність, щедрість.

8. Традиція: релігійність.

9. Конформність: законність, колегіальність, працьовитість.

10. Безпека: визнання, впевненість, вчасність, значущість, контроль, послідовність, сила.

Можуть дискутуватися: ПРАЦЬОВИТІСТЬ. Альтернативною категорією для цього концепту є цінності саморозвитку.

Керуючись наведеною схемою і спираючись на укладений тезаурус, ми проаналізували дискурс політичної реклами під час парламентських виборів 2006 р. В процесі аналізу ми фіксували ціннісні концепти, присутні у текстах, визначали їхню категоріальну приналежність і частотність. У підсумку було укладено перелік ціннісних концептів, які презентували кожну партію в дискурсі політичної реклами 2006 р. Це – своєрідний аксіологічних портрет, який, між іншим, далеко не завжди узгоджувався з головним брендом партії – її назвою. Отже, за результатами нашого аналізу, цінності, які транслювали суб'єкти виборчого процесу своїм виборцям через тексти політичної реклами в 2006 р., були такими (для скорочення обсягу статті наведемо за спадною дані лише для партій, які в результаті пройшли до Парламенту): **Партія регіонів –** добробут, креативність, стабільність, результативність, контроль, субординація, колегіальність, патріотизм, чесність, активність, законність, демократичність, життя, справедливість, сила, потенціал, професійність. **БЮТ:** активність, справедливість. **„Наша Україна"**: законність, свобода, визнання, потенціал, патріотизм, колегіальність, прогрес. **Соціалістична партія України:** безпека, добробут, законність, розум, життя, результативність, прогрес, професійність, відповідальність. **Комуністична партія України:** креативність, активність, свобода, визнання, хоробрість, талант.

Серед представлених ціннісних концептів (усього – 33), домінують: патріотизм (найбільше – у блоку Костенка-Плюща), добробут (найбільше – у Партії регіонів), безпека і порядок (найбільше – у СПУ), колегіальність (найбільше – у блоків Литвина, Путіна), активність, законність (найбільше – у НСНУ, блоку Кармазіна), демократичність (найбільше – у блоку Н. Вітренко, Не так), креативність (найбільше – у Партії Регіонів), розум (найбільше – у партії Віче).

За типологією А. Маслоу в рекламі переважають цінності приналежності (27%) та самореалізації (23%). Далі за спадною: визнання (18%), вітальні (17%), безпеки (15%). **Вітальні** домінували в рекламі партій: Регіонів (27%), Пори-ПРП (33%, разом з визнанням), Зелених (50%, разом з приналежністю), НДП (50%). **Безпеки** – у СПУ (32%), „Соц. Захисту" (50%). **Приналежності** – у БЮТ (50%, разом с самореалізацією), Віче (50%), Путіна (43%), Кармазина (60%). **Визнання** – у Не так (29%), Третьої сили (100%). **Самореалізації** – НСНУ (40%), КПУ (85%), Відродження (60%).

За типологією С. Шварца індивідуалістські цінності переважали над колективістськими (self-transcendence + security): відповідно 56% і 44%. Ця перевага присутня в рекламі: Регіонів, НСНУ, СПУ, КПУ, Пора-ПРП, Не так, Відродження, НДП. У БЮТ і Зелених співвідношення 50%:50%, проте однозначний візуальний символ (серце – 'любов') схиляє ваги для БЮТ у бік колективістських цінностей.

Ці результати дають можливість висловити гіпотезу, що рекламна кампанія загалом була орієнтована на громадян із колективістським типом свідомості (цінності приналежності) та задоволеними вітальними потребами, тобто на середній та вище середнього і креативний клас (цінності самореалізації). На сегмент населення із незадоволеними вітальними потребами (соціальні питання) – орієнтувалися Партія Регіонів, Пора-ПРП, Зелені. Протиставлення індивідуалістських та колективістських цінностей корелює із протиставленням традиціоналістських суспільств із плановою економікою та суспільств західного типу із ринковою економікою [Kalmus 2002]. Тож отримані результати дають підстави припустити, що більшість політичних суб'єктів, за винятком БЮТ, націлені на відносно ліберальний економічний режим. Висловлені припущення мають бути підтверджені (чи спростовані) даними детальніших соціологічних досліджень.

Таким чином, видається перспективним застосовувати в лінгвістичних дослідженнях з аксіології ті ціннісні системи, які вже було апробовано, у тому числі й за межами мовознавства. Якщо йдеться про окремі ціннісні концепти, то для них теж варто знайти відповідну аксіологічну категорію у вже існуючих системах. Це дасть змогу: – не збільшувати кількість вже існуючих ціннісних систем; – спростити використання результатів лінгвістичних розвідок фахівцями-аксіологами з інших наукових галузей; – забезпечити аксіологічні дослідження різних дискурсів та культур спільним знаменником – tertium comparationis. Усе це, в свою чергу, полегшить процедуру укладання масштабного аксіологічного тезауруса окремих лінгвокультур, коли для цього буде накопичено достатньо мовознавчих даних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрамова Л. К. Аксиологический фразеологический словарь русского языка. Словарь ценностей и антиценностей / Л. К. Байрамова. – Казань : Центр инновационных технологий, 2011 (1). – 372 с.
2. Байрамова Л. К. Аксиологический французско-русский фразеологический словарь /Л.К. Байрамова, Д. Р. Москалева. – Казань : ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ, 2011 (2). – 123 с.
3. Бартминськи Е. Проект и общие принципы аксиологического словаря // Бартминськи Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике. – М. : Индрик, 2005. – С. 116-130.
4. Березович Е. Л., Зубов Н. И., Plas P., Юдин А. В. Проект «Славянского аксиологического словаря» [Електронний документ] // http://www.kapija.narod.ru/Axiology/index.htm.
5. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивні і ґендерні аспекти / Автореф. дис. ... доктор. філол.. наук: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2003. — 39 с.

6. Ганжуров Ю. Контент-аналіз у політичних дослідженнях преси // Український центр політичного менеджменту. Режим ел. доступу : http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=26&c=354.
7. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира. – К. : ВПЦ «Київський університет”, 2002. – 293 с.
8. Духовні цінності українського народу / С. М. Возняк, В. І. Кононенко, І. В. Кононенко та ін.; Прикарпат. ун-т ім. В. Стефаника. – К. ; Івано-Франківськ : Плай, 1999. – 293 с.
9. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке / Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград : Перемена, 2002. – С.166-205.
10. Кононенко В. І. Етнолінгводидактика: національно-культурні цінності. – Ів.-Фр. : Вид-во Прикарпатського ун-та ім. В. Стефаника, 1997. – 52.
11. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. – 350 с.
12. Костенко Н. В. Ценности и символы в массовой коммуникации. – К. : Наукова думка, 1993. – 129 с.
13. Магун В. С. Руднев М. Г. Жизненные ценности населения Украины в европейском контексте. Статья первая [Ел. документ] // http://www.polit.ru/research/2007/07/16/10values.html.
14. Медиа в выборах: между политикой и культурой (контент-анализ политической прессы) /ред. Н. Костенко. – К. : ИС НАНУ, 1999. – 218 с.
15. Семків І. І. Поляки та українці у ціннісно-нормативному вимірі суспільства [Ел. документ] //http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppp/2008_8/46%20-%20Semkiv.htm.
16. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры: 3-е изд. – М. : Академический проект, 2004. – 990 с.
17. Черненко Г. А. Проблема дослідницького суб’єктивізму в аксіологічній лінгвістиці // Dialog der Sprachen – Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht. Munchen. 3-6 November 2013 / Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier. — Verlag Otto Sagner : Munchen – Berlin – Washington, 2014. – С. 263-271.
18. Черненко Г. А. Концепт «контроль» як мотив мовної оцінки з критерієм «сила» в політичному дискурсі 2002-2003 рр. // Вісник Київського міжнародного університету. Журналістика. Медіалінгвістика. Кінотелемистецтво. Вип. 2. – К. : КиМУ, 2003. – С. 123-131.
19. Черненко А. А. «Сила» как доминирующий критерий оценки в современном политическом дискурсе // Актуальные проблемы вербальной коммуникации: Язык и общество. Сб. научных трудов. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2004. – С. 109-115.
20. Bowker L. Towards a Methodology for a Corpus Based Approach to Translation Evaluation / L. Bowker // Meta, 2001, 46, #2. – [Ел. документ] // http://www.erudit.org/revue/meta/2001/ v46/n2/002135ar.pdf.
21. Descriptions of Inquirer Categories and Use of Inquirer Dictionaries [Ел. документ] // http://www.wjh.harvard.edu/~inquirer/homecat.htm.

22. Jackendoff R. The peculiar logics of Value // Journal of Cognition and Culture. – 2001. – № 3-4. – С. 375-407.
23. Jean-François C. Wellhoff T. L'entreprise en 80 valeurs: Dictionnaire des valeurs d'entreprise Broché /Claude Jean-François. Wellhoff. – Editions Liaisons, 2011. – 232 p. ISBN-10: 2878808452.
24. Jitwongnan J. L'analyse des adjectifs axiologiques dans les ouvrages touristiques sur laThailande. Linguistics / Jarukan Jitwongnan. – HAL Id : dumas-01084118,_2014. Режим ел. доступу від 10.10.2014: http://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-01084118.
25. Kalmus V. Socialisation to values: collectivism and individualism in the ABC-books of the 20th century Estonia // TRAMES : Tartu. – №2. – 2002. – С. 120-136.
26. Laswsell H. D., Namenwirth J. Z. The Lasswell Value Dictionary. 1-3. – New Haven : CTMimeo, 1968. – 550 p.
27. Martin, J.R. and White, P.R.R. The Language of Evaluation. Appraisal in English. London : Palgrave Macmillan, 2005. – 278 c. – ISBN-10: 140390409X.
28. Maslow A. H. A Theory of Human Motivation // Psychological Review. – 1950. – P. 370-396.
29. Namenwirth J. Z. Weber R. P. Lasswell Dictionary // *Dynamics of Culture.* Boston : Allen and Unwin, 1987. – P. 46 – 53.
30. Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne I. / Bartmiński J., Mazurkiewicz-Brzozowska M. (red.). – Lublin : UMCS, 1993. – 276 s.
31. Puzynina J. Jak pracować nad językiem wartości? // Język a kultura: Zagadnienia leksykalne i aksjologiczne. Ed. Jadwiga Puzynina and Jerzy Bartmiński. – Wrocław : Wydawnictwo Wiedza o Kulturze, 1991. – P. 129–137.
32. Schwartz Sh. H., Bilsky W. Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross-Cultural Replications // Journai of Personality and Social Psychology. – 1990. Vol. 58. – No. 5. – P. 878-891.
33. Schwartz Sh H., Melech G., Lehmann A., Burgess S., Harris M., Owens V. Extending the Cross-Cultural Validity of the Theory of Basic Human Values with a Different Method of Measurement // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2001. – № 32: 519. – Ел. ресурс: http://jcc.sagepub.com/content/32/5/519.
34. The General Inquirer. режим ел. доступу: http://www.wjh.harvard.edu/~inquirer/3JMoreInfo.html. Weber Robert P. Harvard IV dictionary [Ел. документ] //http://textanalysis.info/pages/category-systems/general-category-systems/harvard-iv-dictionary.php.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014 р.

Chernenko H.A., Cand.Philoi.Sci, Research Staff Member,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

VALUE CONCEPTS THESAURUS IN STUDIES OF AXIOLOGICAL LINGUISTICS

The article is devoted to the issue of compiling the value concepts thesaurus. The author considers the obstacles which recearchers of axiological problems face doing the value concepts lists. Core principles for compiling such thesaurus studies are proposed for linguistic studies. The fruitfulness of using the values systems, widly accepted in sociology, is argued.

Keywords: *axiological studies, value concept, axiological thesaurus.*

Черненко А.А., к.филол.н., н.с.,
Институт филологии КНУ им. Т. Шевченко, Киев.

ЦЕННОСТНЫЙ ТЕЗУРУС В ИССЛЕДОВАНИЯХ ПО АКСИОЛОГИЧЕСКОЙ ЛИНГВИСТИКЕ

Статья посвящена вопросам, сязанным с созданием ценностного тезуруса. Автор рассматривает трудности, с которыми сталкиваются исследователи аксиологических проблем при каталогизации ценностных концептов. Предлагаются основные прнципы составления такого тезауруса для лингвистических исследований. Приводятся аргументы в пользу использования систем ценностей, которые уже нашли широкое применение в трудах по социологии.

Ключевые слова: *аксиологические исследования, ценностный концепт, аксиологический тезаурус.*

Черненко Н.А., асп.,
Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ *ДОБРОЧЕСНІСТЬ* У МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ СИСТЕМАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

У статті розглянуто особливості вербалізації концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ як феномену моральної системи, відображеної у французькій та англійській мовах, котрі засвідчують лінгвокультурну специфіку семантичного наповнення концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ у французькому та англійському світоглядно-ціннісному просторі.

Ключові слова: *телеономний концепт, лінгвокультура, мораль, чеснота, доброчесність, цнота, цнотливість.*

Унікальність концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ полягає в тому, що він, з одного боку, існує в ментальному просторі певної лінгвокультури як втілення уявлень мовців про те, яким чином слід влаштовувати своє життя відповідно до загальноприйнятих моральних норм, а з іншого, переважно латентно присутній у наївній картині світу носіїв мови, вербалізуючись унаслідок цілеспрямованих пошуків людиною сутності доброчесності. Це зумовлює належність концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ до елітарної інтелектуально-духовної сфери, а його вербалізація найбільш повно реалізується у філософському та художньому дискурсах. Поняття доброчесності вже упродовж кількох тисячоліть є предметом дослідницького інтересу найвидатніших мислителів. Той факт, що саме доброчесне життя є критерієм реалізації людського духовного і громадянського потенціалу, доводить винятковий характер цієї моральної категорії.

Висока номінативна щільність концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ свідчить про його актуальність для лінгвокультур, обраних для дослідження, оскільки «номінативна щільність тієї чи іншої тематичної групи слів, деталізація найменування, виокремлення смислових відтінків постають сигналом лінгвістичної цінності позамовного об'єкта…» [Карасик 2004, с. 117]. Це також є ознакою древності концепту, адже «чим різноманітнішим є потенціал знакового вираження концепту, тим древнішим виявляється концепт і тим вищою є його ціннісна значимість у межах даного мовного колективу» [Слышкин 2000, с. 18].

Слід зазначити, що більшість європейських мов зберегли ім'я концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ із дуже незначними змінами: французька – vertu, іспанська – virtud, італійська – virtu, португальська – virtude, англійська – virtue, що можна пояснити не лише спільним романським походженням зазначених мов (за винятком англійської), а й самою ціннісною значимістю поняття доброчесності, його винятковим багатоаспектним смисловим навантаженням. Не викликає сумніву, що лат. virtus постала настільки об'ємним світоглядним конструктом, що новітні європейські мови фактично не потребували його аналогу, а лише по-новому відтворювали й осмислювали сутність поняття, втіленого в virtus.

Незважаючи на велику кількість студій, присвячених доброчесності, філософія так і не знайшла її вичерпного тлумачення, оскільки ця моральна категорія є надзвичайно соціально та історично детермінованою. Не можна не погодитися із думкою Аласдера Макінтайра, який стверджує, що «…в області моралі ми маємо лише фрагменти концептуальної схеми, уривки, які за відсутності контексту позбавлені значення. Насправді у нас є лише видимість моралі, і ми продовжуємо використовувати багато з ключових її формулювань. Однак ми втратили – якщо не цілковито, то здебільшого – розуміння моралі як теоретичне, так і практичне» [Макинтайр 2000, с. 7].

Незважаючи на те, що в наш час доброчесність як етичний ідеал відійшла на другорядні позиції в МКС, людство все одно продовжує розмірковувати щодо сутності понять моралі, таких як добро і зло, правда, гідність, справедливість, порядність тощо, оскільки «наше використання мови моралі, яке спрямовує моральний роздум, здатність визначати в термінах моралі наші стосунки з іншими людьми, займають центральне місце в наших поглядах про самих себе, і тому припущення щодо радикальної неспроможності використання мови моралі вимагало б настільки

кардинальної зміни поглядів на те, хто ми такі і що ми робимо, що вона навряд чи була б здійсненною» [Макинтайр, 2000, с. 7].

Якщо А. Макінтайр, розвиваючи свою теорію моралі, вирішує її проблеми у суто філософському руслі, прагнучи «сконструювати істинний історичний наратив, в якому рання стадія моральної аргументації буде значно відрізнятися від нинішньої» [Макинтайр, 2000, с. 20], то ми в своєму дослідженні переслідуємо схожу мету – за допомогою аналізу семантико-когнітивного ядра концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ у французькій та англійській мовах, віднайти ті риси, котрі увиразнюють його етноспецифіку та демонструють світоглядні особливості представників даних лінгвокультур. **Об'єктом** даного дослідження є концепт ДОБРОЧЕСНІСТЬ як категорія моралі, **предметом** – семантико-когнітивні особливості вербалізації концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ в англійській та французькій мовах. **Актуальність** аналізу зумовлюється відсутністю лінгвокультурологічних досліджень доброчесності як специфічного морального феномену.

У даній розвідці ми зосереджуємо особливу увагу на специфіці семантичної еволюції імен концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ у французькій та англійській лінгвокультурах – vertu та virtue, котра виразно демонструє їх зв'язок із латинською virtus як понятійним базисом концепту в обраних мовах, а також відтворює особливості осмислення поняття доброчесність як морального феномену даних лінгвокультур.

У Середньовічному французькому узусі номен vertu здебільшого актуалізує сему «сила, властивість, здатність», що свідчить про послаблення зв'язків із семантикою латинської virtus, для якої такі значення знаходилися на периферії. Водночас, зв'язок із латинським семним складом зберігається у значенні фр. vertu через семантичні ознаки сміливості, енергії, а також у стійкому протиставленні vertu та vice – чесноти і пороку. Варто зауважити, що семантичні відтінки vertu як моральної чесноти, гідності, достоїнства, котрі в наступні епохи стали її визначальними рисами, за Середньовіччя знаходилися на периферії семантичної сфери цього концепту.

Аналіз дискурсивної вербалізації концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ у текстах французької літератури XVII-XIX століть засвідчує, що номен vertu експлікується як чеснота, одна з багатьох позитивних рис поведінки, схвалених суспільною практикою. Класифікація чеснот, сформована у руслі багатовікових моральних роздумів та релігійної етики, на межі XVIII-XIX століть зазнає значної трансформації, висуваючи на перший план буржуазні достоїнства. Таким чином, суто моральний компонент у розумінні чесноти не зникає, однак поступається своїми позиціями перед тими рисами, котрі продиктовані новими соціоекономічними реаліями. Тому не викликає подиву, що номен vertu у значенні доброчесності як морального ідеалу життя людини, починаючи з цього часу, функціонує у французькому узусі зі значно меншою частотністю.

Якщо в I виданні Dictionnaire de L'Académie française фіксується вживання номена vertu у якості характеристики як чоловіків, так і жінок (Dictionnaire de L'Académie française, 1st Edition (1694)), то його дискурсивна реалізація демонструє виразну культурну специфіку в розумінні vertu як гендерного поняття. Vertu осмислюється як «цнотливість», «порядність» жінки, її «достоїнство», жіноча «доброчесність», постаючи чи не найголовнішою моральною характеристикою дами: Son père était mort

jeune, et l'avait laissée sous la conduite de madame de Chartres, sa femme, dont le bien, la vertu et le mérite étaient extraordinaires (Madame de Lafayette, La princesse des Clèves p. 7). Її батько помер молодим, і вона залишилася на піклуванні мадам де Шартр, його дружини, чия доброта, доброчесність і гідність були надзвичайними.

Варто зауважити, що ґендерна складова семантики фр. vertu суттєво відрізняється від латинської virtus. Так, virtus сформувалася як гендерна чеснота чоловіка-воїна, сама внутрішня форма номена виразно підкреслювала цей семантичний акцент. Лексема virtus майже ніколи не вживалася для характеристики жінок, упродовж тривалого часу втілюючи ідеал мужності, сміливості, витривалості. Еволюція *virtus* як багатовимірного морального феномену дещо згасила цю «маскулінність» значення, оскільки латинська *virtus* перетворилася на конструкт давньоримської моральної теорії, на світоглядний ідеал, аксіологічність якого була абсолютною, а сам ґендерний компонент перестав бути детермінуючим у семантичному просторі концепту VIRTUS.

Слід зазначити, що ґендерна домінанта значення *vertu* «цнота», «доброчесність» жінки розвивається поступово, паралельно до її більш загального етичного наповнення як доброчесності, моральної чесноти. Незважаючи на те, що I видання Dictionnaire de L'Académie française містило згадку про *vertu* як цноту, однак лише в шостому виданні Dictionnaire de L'Académie française (1832-1835) це значення *vertu* отримує окреме тлумачення. Аналіз маніфестації *vertu* як жіночої цноти у дискурсі художньої літератури засвідчує своєрідну двоплановість її розуміння: з одного боку, *vertu* як цнота, порядність, розважливість жінки розцінюється як безперечна позитивна риса, причому розуміння цноти виходить далеко за межі фізичної цнотливості, а виступає синонімом порядності, високої моральності жінки. З іншого боку, *vertu* як «цнотливість», «порядність», «доброчесність» жінки набуває певних семантичних відтінків, котрі демонструють зниження її аксіологічності. Так, у багатьох текстових реалізаціях фр. *vertu-цнота* виявляється рисою, що протистоїть, чинить перешкоди коханню та емоційним поривам. Відтак, цнота, доброчесність виявляє раціональність поведінки жінки, постаючи стримуючим механізмом на противагу афективним проявам: *Vous l'avez fait par une vertu austère, qui n'a presque point d'exemple ; mais cette vertu ne s'oppose plus à vos sentiments, et j'espère que vous les suivrez malgré vous* (Madame de Lafayette, La princesse des Clèves p 78). *Ви вчинили в силу суворої доброчесності, яка не має собі рівних; однак, ця доброчесність (обов'язок) більше не суперечить вашим почуттям, і я сподіваюся, що ви слідуватиме за ними всупереч самій собі.*

Незважаючи на те, що згідно з загальновизнаною аксіомою (котра бере витоки з давньоримської етики), чеснота є нагородою сама в собі, *vertu* в сенсі жіночої порядності постає позбавленою смислу: *... ses envies de volupté qui se dispersaient, ses projets de bonheur qui craquaient au vent comme des branchages morts, sa vertu stérile, ses espérances tombées, la litière domestique, elle ramassait tout, prenait tout, et faisait servir tout a rechauffer sa tristesse.* (Flaubert Madame Bovary p 254)*... її прагнення до насолоди, які розпорошилися, її плани на щастя, які тріснули, мов гілки на вітрі, її безплідна (стерильна) цнота (доброчесність), її повалені надії, дім, вона зібрала все, прийняла все, і змусила все це розігріти її смуток;* Під тиском пристрастей цнота, доброчесність часто виявляються доволі слабкими, хиткими: *Car elle se raccrochait*

de sa vertu chancelante. (Flaubert Madame Bovary, p 496) *оскільки вона знову вхопилася за свою хитку доброчесність (порядність, чесноту)….* Для французької лінгвокультури характерною є іронічність в оцінці *vertu* як жіночої чесноти: *Qu'une femme est à plaindre, quand elle a tout ensemble de l'amour et de la vertu* ! (La Rochefoucauld Maximes, p 105) *Слід пожаліти жінку, якщо вона поєднує в собі любов і цноту!* Очевидно, що вже у XVII столітті звичаї і норми поведінки французького суспільства зазнали таких змін, що поєднання романтичних почуттів і жіночої цноти видавалося дуже малоймовірним.

Важливим є те, що *vertu* часто здобуває конотації нещирої поведінки, вдаваної чесноти, такої собі «маски», яку жінка вдягає задля досягнення певної мети, зокрема зваблення чоловіка: *Elle allait venir tout a l'heure, charmante, agitée, épiant derrière elle les regards qui la suivaient, – et avec sa robe a volants, son lorgnon d'or, ses bottines minces, dans toute sorte d'élégances dont il n'avait pas goûté, et dans l'ineffable séduction de la vertu qui succombe.* (Madame Bovary p 493). *Вона прийшла саме вчасно, чарівна, збуджена, готова зустріти погляди, які за нею слідували – і в своїй леткій сукні, зі своїм золотим моноклем, в своїх мініатюрних черевиках, елегантна в усіх смислах, чого він ще не зустрічав, вбрана в невимовну звабливість цноти, яка знемагає.* Без сумніву, доброчесна поведінка жінки розцінювалася як така, що отримує схвалення оточуючих і створює відповідне враження про неї, захищає від амурних пригод: *Elle lui parut donc si vertueuse et inaccessible, que toute espérance, même la plus vague, l'abandonna* (Madame Bovary p. 220) *Вона здалася йому настільки доброчесною і недоступною, що він облишив усі надії, навіть туманні.* Отже, *vertu* у сенсі жіночої цноти і порядності є неодмінною складовою образу доброчесної жінки, котра виявляється радше поміркованою, аніж емоційною, для якої благопристойна поведінка є важливішою за кохання. Проте, семантичне наповнення фр. *vertu* у сенсі жіночої цноти демонструє конотації цього поняття як нещирого, несправжнього, такого, що є засобом для досягнення корисливої мети. Відтак, образ доброчесної жінки доволі часто осмислюється як хибний і такий, що не відповідає справжнім намірам дами.

Характеризуючи значимість концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ як морального еталону англійської світоглядної системи, слід зазначити, що важко знайти твір художньої англійської літератури, який би так чи інакше не торкався питання сутності або ознак доброчесності, або ж окремої чесноти – *virtue*, що вже й казати про праці англійських філософів, які розвивали теорію доброчесності та надзвичайно ретельно досліджували її сутність.

Згідно зі словниковими даними, центральним значенням *virtue* є «поведінка, яка демонструє високі моральні стандарти» (Oxford Dictionaries). Сема «діяльність», «поведінка» є визначальною для розвитку семантики *virtue*: *We must now take leave of Arcadia, and those amiable people practicing the rural virtues there, and travel back to London,… зараз ми повинні залишити Аркадію, і цих милих людей, котрі практикують сільські чеснот, і повернутися до Лондона* (Thackeray, Vanity Fair, p. 207). Слід зазначити, що поняття доброчесності в англійському лінгвокультурному просторі здобуває надзвичайно розлогої вербалізації, що проявляється як у частотності використання імені концепту – *virtue*, так і в широкому розгортанні синонімічних

зв'язків, а також утворенні дериватів. Синонімія характеризується наявністю великої кількості лексем, що втілюють специфічну етичну наповненість семантики *virtue* і демонструють схильність англійців до роздумів над моральними питаннями, їх інтерес до етичної проблематики, а також таку рису національного характеру, як любов до моралізаторства.

Так, синонімами поняття «доброчесність», «чеснота» виступають численні номени, котрі виявляють у своїй семантиці такі семи: 1) «етичність», «відповідність моральним принципам»: *virtuousness* – доброчесність (абсолютний синонім), *ethicalness* – етичність, *principles* – моральні норми, *high principles* – високі моральні норми, *ethics* – етика, *morality* – мораль (рос. нравственность); 2) «честь», «чесність»: *dignity* – гідність, достоїнство, *integrity* – відвертість, *honesty* – чесність, *honourableness* – благородство, великодушність, *honourability* – благородство, шанованість, honour – честь, слава; 3) «достоїнство», «цінність»: *worthiness* – вартісність, достоїнство, *worth* – цінність, достоїнство, *trustworthiness* – надійність, достовірність, *meritoriousness* – характеристика, що заслуговує на всіляку похвалу і схвалення, *merit* – заслуга, достоїнство, якість; 4) «чистота», «незаплямованість»: *purity* – чистота, непорочність, *pureness* – непорочність, чистота, незаплямованість, *lack of corruption* – відсутність розбещеності, зіпсованості, *blamelessness* – бездоганність, невинність, irreproachableness – бездоганність; 5) «благородство», «знатність»: *nobility* – знатність, *nobility of soul/spirit* – благородство душі/духу, *nobleness* – благородство, великодушність, знатність; 6) «пристойність», «належна поведінка»: *probity* – чесність, *propriety* – пристойність, виконання норм поведінки і моралі, *decency* – благопристойність, люб'язність, *respectability* – респектабельність; 7) «правда», «правильність», «стійкість»: *rectitude* – чесність, правота, правдивість, честь, *incorruptibility* – непідкупність, *righteousness* – праведність, справедливість, *uprightness* – чесність, *upstandingness* – стійкість, витривалість; 8) «добро», «благо»: *goodness* – великодушність, доброта, *good* – благо, добро. Найбільша кількість лексем експлікують ідеал доброчесності як честі, чистоти, спрямованості до правильної, правдивої, належної поведінки. Очевидно, що для англійців визначальним у розумінні доброчесності є спрямованість до правильного морального вибору, правдивості вчинків. Промовистою є й наявність численних понять, що детермінують доброчесність як благородство, знатність, аристократичність поведінки, думок і почуттів. Для англійців важливо, щоб їх поведінка та взаємодія з оточуючими здійснювалася в межах загальноприйнятих норм пристойності та респектабельності.

Вербалізуючи концепт ДОБРОЧЕСНІСТЬ як діяльнісну характеристику поведінки людини, англійська лінгвокультура демонструє риси, що свідчать про актуальність і значимість моралі та доброчесності. Дискурсивна маніфестація концепту показує, що *virtue* виступає органічною складовою суспільного та індивідуального життя. Припускаємо, що *virtue* слугувала для англійців одним із тих понять, які не лише відображали своєрідність морального світогляду, але й обґрунтовували modus vivendi англійського соціуму. Англійці розвивали й осмислювали ідею доброчесності, розцінюючи її як складову національної світоглядної парадигми. Актуальності доброчесності у низці інших категорій моралі сприяли й ті культурно-історичні процеси,

що потребували надійної опори в моральній ідеології. Йдеться, передусім, про вікторіанську мораль, адже саме в епоху правління королеви Вікторії моральна сфера набуває надзвичайного значення у житті суспільства.

Для англійців чеснотами є ті риси характеру і поведінки людини, які детермінують її зв'язок із суспільством, зумовлюють цінність індивіда як члена соціуму: *philanthropy – філантропія, public-spirited [virtue]- чеснота, що полягає в прагненні бути суспільно-корисним, charity – благодійність*. Поруч із чеснотами, що визначають загальнолюдський аспект моралі, сформований в руслі християнської аретології, чеснотою саме англійської моралі постає вишуканість, витонченість поведінки і думок. Безперечною цінністю виступає раціональність мислення і поведінки, яка, на нашу думку, є однією з визначальних рис англійського національного характеру.

Дискурсивне функціонування *virtue* як цноти, жіночої цнотливості в англійській мові демонструє більшу кількість її позитивних конотацій порівняно з французькою. Однак, жіноча цнота як категорія вікторіанської моралі набула досить гіпертрофованих форм в аспекті обмеження жінки у її стосунках з оточуючими, особливо з чоловіками. Незважаючи на те, що в своєму розумінні цноти англійці вікторіанської епохи виявилися великими пуританами, втім, *virtue* як жіноча цнота, була фактично заідеалізованою англійцями, слугуючи для створення образу доброчесної жінки: *'You, forsooth, must give yourself airs of virtue, while my wife, who is an immaculate saint, as everybody knows, and never did wrong in her life, has no objection to meet my young friend Mrs. Crawley. – Ви, без сумніву, повинні постаратися сповнитися доброчесності (показати себе доброчесною), тоді як моя дружина, сама святість, як всі це знають, ніколи не чинила неправильно в своєму житті, не заперечує проти зустрічі з моїм другом місіс Кроулі* (Thackeray, Vanity Fair p 973).

Система норм і принципів поведінки британського суспільства завжди була соціально заангажованою. *Virtue* як висока моральна чеснота стала, серед іншого, і виразником аристократичності, вишуканості, рафінованості представників вищих прошарків англійського суспільства: *He walked rapidly to one of those small West End streets where Polteed's and other firms ministered to the virtues of the wealthier classes. – Він швидко крокував до однієї з тих маленьких вулиць Вест-Енду, де Полтідс та інші фірми служили задля респектабельності (вигоди) заможних класів* (Forsyte saga p 592). Виразною в семантичному просторі англ. *virtue* є кореляція між поняттями доброчесності та репутації. Багато в чому репутація певної особи базувалася саме на визнанні її *spotless virtue – незаплямованої доброчесності,* а тому заслужити репутацію порядної, доброчесної особи, особливо жінки, було одним із пріоритетів для представників вищих верств населення.

Важливою дистинктивною рисою семантики концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ в англійській лінгвокультурі є також його щільний зв'язок з ідеєю громадянського обов'язку. Так, англійська *virtue* осмислюється як така, що має слугувати на користь суспільства, тобто бути, окрім решти, ще й *social virtue* – громадською, суспільною чеснотою: *...enabling Coavinses to bring up these charming children in this agreeable way, developing these social virtues – даючи можливість…виховувати цих чарівних дітей у такий милий спосіб, розвиваючи ці суспільні чесноти (достоїнства)* (Dickens,

Bleak house, p. 208). Розрізнення *familiar virtues*, *domestic virtues*, *social virtues* розвиває семантичний обшир *virtue* як чесноти, достоїнства, увиразнюючи цінність поведінки людини як члена соціуму.

На основі аналізу вербалізації концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ в англійському лінгвокультурному просторі можна стверджувати, що англійці доволі глибоко осмислили ідею доброчесності, адже поняття *virtue* стало виразником раціональності мислення, потужним поведінковим стимулом, символом англійської національної моральної ідеї.

Спільною рисою семантики концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ у французькому та англійському лінгвокультурному просторі є не лише осмислення понять *vertu/virtue* як моральної чесноти, доброчесності, жіночої цноти, а й як поняття соціально детермінованого. Слід зазначити, що зв'язок між поняттям доброчесності, чеснот людини та суспільного визнання, репутації зумовлює той факт, що доброчесність, цнота часто асоціюється з лицемірною поведінкою. Особливо виразними такі конотації поняття доброчесності постають у просторі французької лінгвокультури.

Заслуговують на подальшу дослідницьку увагу особливості вербалізації концепту ДОБРОЧЕСНІСТЬ в інших лінгвокультурах, зокрема неєвропейських.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Cambridge Dictionaries online/доступ до ресурсу: dictionary.cambridge. org/dictionary/british/virtue
2. Dictionnaire de L'Académie française/Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales/Les dictionnaires anciens/доступ до ресурсу: www.cnrtl.fr/dictionnaires/anciens/
3. Dictionnaire du Moyen Français (1330-1500)/доступ до ресурсу: www.atilf.fr/dmf/
4. The Victorian dictionary/ доступ до ресурсу: www.victorianlondon.org/index-2012.htm
5. Oxford Dictionaries/доступ до ресурсу: www.oxforddictionaries.com
6. Charles Dickens. Bleak house.//freeclassicebooks.com/charles_dickens.htm
7. Gustave Flaubert. Madame Bovary. La bibliothèque électronique du Québec. Collection Á tous les vents. Volume 715 : version 2.01
8. François de La Rochefoucauld. Réflexions ou sentences et maximes morales (1664)/http://www.ebooksgratuits.com/
9. Madame de Lafayette, La princesse des Clèves. Édition eBooksFrance/www.ebooksfrance.com
10. Stendhal. Le Rouge et le Noir. La bibliothèque électronique du Québec. Collection Á tous les vents. Volume 776 : version 1.0
11. The Forsyte Saga by John Galsworthy. London: William Heinemann, 1922 – 1104 p.
12. William Makepeace Thackeray. Vanity Fair/http://www.planetpdf.com/
13. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. – Волгоград, Перемена, 2002.-477 с. ISBN 5-88234-552-2
14. Макинтайр А. После добродетели: Исследования теории морали / Пер. с англ. В. В. Целищева – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2000. – 384 с. – ISBN 5-8291-0084-3 («Академ. Проект») – ISBN 5-88687-067-9 («Деловая книга»).

15. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты и метаконцепты: Монография. Волгоград: Перемена, 2004. 328 с.

Стаття надійшла до редакції 20.10.2014 р.

Chernenko N. A., PhD student
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

THE SPECIFIC CHARACTER OF THE CONCEPT VIRTUE VERBALIZATION IN MORAL SYSTEMS OF ENGLISH AND FRENCH LANGUAGES AND CULTURES

The article is focused on the specific character of the concept VIRTUE verbalization in French and English. The main purpose of the following investigation is to display the semantic development of the names of VIRTUE concept which is considered to be a morally, genderly and socially engaged notion.

Keywords: *culture, morality, virtue, chastity, excellence, verbalization, semantics.*

Черненко Н. А., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, г. Киев

ОСОБЕННОСТИ ВЕРБАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПТА ДОБРОДЕТЕЛЬ В МОРАЛЬНО-ЦЕННОСТНЫХ СИСТЕМАХ ФРАНЦУЗСКОЙ И АНГЛИЙСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУР

В статье рассматриваются особенности вербализации концепта ДОБРОДЕТЕЛЬ во французском и английском языках, которые свидетельствуют о семантической эволюции добродетели как морального, гендерного и социального понятия.

Ключевые слова: *концепт, телеономный концепт, мораль, мировоззрение, вербализация, добродетель, честность, целомудрие.*

УДК 811.133.1’22:659.4

Чернова А. О., аспірант
Інститут філології КНУ ім. Тараса Шевченка, м. Київ

ПРОБЛЕМА ЗНАКА І ЗНАЧЕННЯ У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Статтю присвячено дослідженню семіотичного виміру французького соціального рекламного дискурсу, який ілюструється конкретними прикладами рекламних

повідомлень. Особливу увагу було приділено загальній характеристиці семіотики як науки про знаки і знакові системи та розмежуванню понять знак, символ, симулякр. Також, у статті розглядаються типологія знаків та їх значень, а саме, проблема їх співвідношень в межах знакової системи рекламного повідомлення.

***Ключові слова**: знак, знакова система, значення, семіотика реклами, симулякр, соціальна реклама, французький рекламний дискурс.*

Кожне рекламне повідомлення становить специфічну знакову систему, що дозволяє нам звернути окрему увагу на семіотичний вимір французького рекламного дискурсу. Багато гуманітарних наук та дисциплін досліджують знаки та знакові системи. Це такі науки як філософія, логіка, психологія, лінгвістика, однак особливе місце у цьому ряду займає семіотика. Семіотика – це наука про знаки та їх об'єднання у знакові системи. У перекладі з давньогрецької «semion» – це знак. Отже, семіотика вивчає особливості створення, будови та функціонування знаків та їх систем, а також, способи, завдяки яким у знаковій системі закріплюється та передається інформація.

Говорячи про методологію гуманітарних наук, варто відзначити, що семіотика відіграє в ній дуже помітну роль, оскільки основними поняттями цієї дисципліни є знак, знакова система, символ, мова, текст. Особливу увагу в рамка дослідження семіотики приділяють таким аспектам, як закономірності будови та функціонування знакових систем, проблемам співвідношення знаків та їх значень, а також особливостям інтерпретації цих значень.

Семіотику поділяють на теоретичну та гуманітарну. Вчених-дослідників теоретичної семіотики цікавлять переважно логіко-математичні принципи побудови штучних мов, а от прихильники гуманітарної семіотики надають перевагу дослідженню особливостей будови та функціонування конкретних знакових систем, до яких відносять семіотику мистецтва, кінематографу, і , відповідно, семіотику реклами.

Відповідно до розподілу семіотики на теоретичну та гуманітарну, сформувались два основні напрями семіотичних досліджень: логічний та лінгвістичний. Представники логічної парадигми (Ч. Пірс, Ч. Моріс, та ін.) більше уваги приділяють вивченню семіотики знака, його значенню, проблемам відношення знака до адресата, а представники лінгвістичної парадигми (послідовники Ф. де Соссюра та структуралісти) зосереджені на дослідженні сутності мови, специфіки функцій знаків.

У межах семіотики дослідники виокремлюють два рівня повідомлень: денотативний та конотативний. Денотативний рівень – це фактичне повідомлення, його пряме значення, а конотативний – додаткове, соціокультурно обумовлене значення, символічне забарвлення тексту. З приводу цих двох рівнів і по сьогодні відбуваються наукові дискусії. Прихильники лінгвістичної парадигми досліджують переважно денотативний рівень повідомлення, не беручи до уваги його символічного навантаження. Такий підхід в рамках семіотичних досліджень має назву *семіотика комунікації*.

Інші дослідники об'єднались навколо проблематики *семіотики сигніфікації*, їх цікавлять питання наповнення семіотичного базису повідомлення конкретним соціокультурним змістом. Найбільш відомим представником цього напряму є французький семіотик **Ролан Барт** (1915 – 1980 рр.). Вчені, представники цього напряму,

акцентували увагу не на передачі інформації, а на процесах продукування смислу, досліджували проблематику прихованих смислів в текстах [Ділі, с. 60-61].

Саме Р. Барт був одним із перших, хто застосував структурно-семіотичний метод до аналізу реклами. У центрі уваги його досліджень логічно постала проблема інтерпретації рекламного тексту [Лотман, с. 112].

Основною одиницею будь-якої мови є знак. **Знак** – матеріальний, чуттєво сприйманий предмет (явище, подія), який в процесі спілкування виступає представником якогось іншого предмету, властивості предмету, відношення між предметами, суб'єктивного утворення та використовується для отримання, збереження і передачі інформації.

У комунікації знак виконує роль інтерсуб'єктивного посередника, без якого неможливо передати інформацію, налагодити соціальну взаємодію в суспільстві та організувати будь-які види діяльності людей. Іншою властивістю знака є те, що він, будучи матеріальним об'єктом, використовується для позначення чогось іншого. Знак і певний предмет, який позначено цим знаком, згідно з класичною концепцією референції, не є тотожними. Знак буде виконувати роль медіатора (посередника). Якщо знак є посередником, представником чогось іншого (існує правило, що знак не може позначати самого себе), то він має певне значення. Не існує знаків, які не мають значення, але значення знаків з плином часу можуть змінюватися [Данилова, с. 74].

Щоб з'ясувати, яке значення має знак, необхідно встановити типи значень знаку. Кожен знак має значення, тобто щось позначає. Розрізняють три основних типи значень знаку: *предметне, смислове* і *експресивне*.

У якості *предметного значення* (денотату) виступає певний об'єкт, що позначається даним знаком. Під об'єктом розуміють окремі предмети, чи класи предметів, явища, процеси, властивості предметів та відношення між ними. Слід наголосити, що знаки, які вказують на один і той самий об'єкт, тобто такі, що мають однакове предметне значення, не обов'язково повинні мати однакове смислове значення.

Смислове значення знака (смисл) визначається як зміст знака, який засвоюється у процесі його розуміння. Зміст знака складає сукупність суттєвих рис, властивостей, характеристик предмета, який позначається даним знаком. Знак обов'язково має смислове значення.

Вирізняють власний смисл знака (характеристика позначуваного предмета виражена в структурі знака) і конвенціональний смисл (характеристика позначуваного предмета, яку конвенційно асоціює зі знаком деяка спільнота людей).

Під *експресивним значенням* знака (експресивний смисл) розуміють позначені за допомогою цього предмету почуття, емоції, бажання людини, яка застосовує його в спілкуванні [Данилова, с. 75].

Розуміння значення знаків спирається на поняття *семіозису*. Семіозис – процес, в якому будь-що функціонує як знак. Інша назва семіозису – знаковий процес. Він має чотири основні компоненти: *знаковий засіб* (те, що виступає знаком), *значення* (те, на що вказує знак), *інтерпретатор* (той, хто сприймає знак), *інтерпретант* (реакція, поведінка того, хто сприймає знак). Велику роль в з'ясуванні значення знаку відіграють знання, інтуїція, психологічний стан інтерпретатора та ситуація, в якій відбувається інтерпретація.

Сукупність знаків, упорядкованих за певними правилами, утворює знакову систему. Інформаційні можливості знакової системи значно ширші, ніж можливості окремих її елементів. Поєднання знаків у систему ґрунтується на декількох критеріях: спільності функцій, схожості форм і подібності структур [Ділі, с. 145].

Відносини, які існують між знаками в знаковій системі, називаються *парадигматичними*. Серед найважливіших парадигматичних відносин – синонімія, омонімія та ін. Разом з парадигматичними відношеннями між знаками існує і інший тип відношень – *синтагматичні*. Синтагматичні називаються відношення між знаками, виникаючі в процесі їх комбінування. Саме синтагматичні відношення забезпечують існування тексту – результату дії знакової системи в процесі комунікації.

Говорячи про соціальний рекламний дискурс, ми можемо стверджувати, що кожне рекламне повідомлення становить специфічну знакову систему, для якої не важливо значення кожного знака окремо, а важлива цілісність знакової системи, те значення, яке утворюють всі її елементи в сукупності. Лише тоді, коли існує чітка структура знаків, знакова система рекламного повідомлення може виконувати свою основну функцію – функцію впливу на потенційного споживача.

Далі розглянемо деякі концепції сучасної філософсько-естетичної думки, в яких аналізується проблема знака і значення, їх співвідношення та існування в сучасному рекламному дискурсі.

Видатний російський філософ О. Ф. Лосєв в своїх дослідженнях проблеми знака і значення розмежовує такі поняття як знак і символ. Знак, за Лосєвим, – це єдність означника та означуваного, він моносемантичний, в ньому внутрішнє значення (смисл) відірване від зовнішнього носія. А символ – це тотожність означника та комплексу означуваних, він полісемантичний, в ньому внутрішні значення нерозривно пов'язані із зовнішнім носієм.

Формулюючи аксіоми знакової теорії мови, мислитель приходить до висновку, що в сучасному мистецтві за знаком може нічого взагалі не стояти, він може бути знаком, за яким стоїть симулякр значення [Лосєв, с. 106].

Розглянемо детальніше проблему симулякрів. Теорії «симулякрів» були розроблені головним чином Ж. Дельозом і Ж. Бодрійяром у рамках філософії постструктуралізму. Своїм народженням симулякри зобов'язані сучасному суспільству з його нескінченною рекламою, лавинами теленовин і агресією нових технологій. Ми, не усвідомлюючи, довіряємо плакату на пришляховому щиті, ролику на екрані або зображенню на дисплеї вже набагато більше, ніж реальності, а виходить, давно живемо в симулятивному світі.

Симулякр – це копія, що замінює собою оригінал. В своїй теорії симулякра («Система речей», «Символічний обмін та смерть», ін.) Бодрійяр розглядає чотири історичних етапи перетворення знака в симулякр, що змінили один одного від Відродження до сучасності: знак, що означає реальність (підробка); знак, що спотворює, маскує реальність (виробництво); знак, що маскує відсутність реальності (симуляція); знак-фікція, що не зв'язана ніяк з позначуваною реальністю.

Сучасність для Бодрійяра — це ера тотальної симуляції, він усюди виявляє симуляційний характер всіх сучасних соціальних і культурних феноменів: влада лише

симулює владу, що ж стосується інформації, то вона не робить ніякого змісту, а лише «грає» його, оскільки підмінює комунікацію симуляцією спілкування, що й породжує специфіку світовідчуття сучасного масмедійного стану суспільства й суспільної свідомості. «Сучасна епоха – це особливий код, і емблемою його служить реклама» [Бодрійяр, с. 174].

У результаті, на думку Бодрійяра, люди мають справу не з реальністю, а з гіперреальністю, що сприймається набагато реальніше, ніж сама реальність. Споживання, за Бодрійяром, це діяльність систематичного маніпулювання знаками. Тобто ми «споживаємо» не машину, годинник або пральний порошок, а - у цьому наша відмінність від предків – знаки речей. Для того, щоб стати об'єктом споживання, річ повинна стати знаком, вказує Бодрійяр [Бодрійяр, с. 214].

Отже, можна зробити висновок, що сучасна рекламна індустрія маніпулює саме знаками, які насправді є симулякрами, тобто за якими практично нічого вже не стоїть.

Одним з перших до семіотичних моделей французької реклами звернувся французький семіотик Ролан Барт. У 1964 р. він зробив аналіз рекламного плаката фірми «Пандзані», що вважається сьогодні класичним. На ньому з розкритої сітки для провізії видніються: дві пачки макаронів, банка з соусом, помідори, цибуля, перці, печериці та інші продукти. Якщо самі продукти були в жовто-зелених тонах, то фоном їм служив червоний колір [Барт, с. 325].

Основне денотативне повідомлення цього плакату виражене природною мовою: це написи на плакаті та етикетках товарів. Інше конотативне значення ми можемо трактувати як похід на ринок. На нього нас наштовхують зображення свіжих овочів та зелені. Ще одне конотативне значення, яке нам намагається продемонструвати рекламодавець, – це комплексний підхід до виробництва продуктів харчування фірми «Пандзані», оскільки поряд із свіжими овочами на своєму постері вони зобразили консерви. Ще одне конотативне значення створює кольорова палітра плакату: це кольори італійського прапору, які символічно втілюють італійське бачення якісних продуктів харчування.

Таким чином, ми бачимо, що один рекламний плакат може містити незлічену кількість повідомлень, кожне з яких матиме власне значення. Ці повідомлення створюються завдяки поєднанню іконічних знаків та знаків вербальних, а отже, ми можемо стверджувати, що рекламне повідомлення становить знакову систему, виходячи із її визначення.

Р. Барт, відштовхуючись від відомого феномена полісемізму (багатозначності), вважає, що кожне суспільство має виробляти технічні засоби зупинки подібного плаваючого ланцюжка значень. «Написи під малюнками, зроблені на природній мові, дозволяють зупинити багатозначність та задати вірний рівень сприйняття. На практиці ми все одно спочатку читаємо зображення, а не текст, який його сформував: роль тексту в кінцевому рахунку зводиться до того, щоб змусити нас вибрати одне з можливих значень» [Барт, с.330].

При цьому, є інша думка італійського дослідника У. Еко, яка ніби суперечить вищенаведеному: «Цікаво відзначити, що реклама завжди користується візуальними знаками з усталеним значенням, провокуючи звичні асоціації, які відіграють роль

риторичних передумов, тобто ті, що виникають у більшості». Наприклад, зображення молодої подружньої пари з дитиною наштовхує нас на думку «немає нічого прекраснішого за сімейне щастя», а отже, на аргумент «якщо це щасливе сімейство користується цим продуктом, то чому цього не робите ви?» [Еко, с. 114]

Умберто Еко вважає, що малюнок має у своїй основі певний семіотичний код, згідно якого митець фіксує реальність. Дослідник співвідносить процес малювання з процесом кодування, жорстко виключаючи з цього ряду фотографування, оскільки фотографія не наслідує дійсність, а тільки копіює її. І лише малюнок здатен продемонструвати різницю між значущими та другорядними елементами семіотичних кодів.

Професор Мідлсекського університету Джудіт Уїльямсон вважає, що соціальна реклама виконує функцію, яку виконують також мистецтво і релігія. Це створення структур значень. У числі іншого, вона пояснює це тим, що недостатньо брати до уваги лише характеристики рекламованих об'єктів, а необхідно звертати увагу й на те, що ці значення значать для нас. «Реклама швидше задає структуру, яка може трансформувати мову об'єктів в мову людей, і навпаки» [Ділі, с. 276].

Наприклад, рекламне повідомлення, на якому зображено військову гранату, вкриту шоколадною глазур'ю. Таке поєднання абсолютно різних за своєю природою знаків має певним чином шокуючий ефект, дія якого підсилюється написом: **«Bien emballés, tout ausssi meurtriers.»** Рекламодавець хоче донести до потенційних споживачів думку, що головне не обкладинка, а саме те, що в середині [12].

Дж. Бігнел, аналізуючи підхід Джудіт Уїльямсон, говорить, що реклама виступає в ідеологічній площині трактування себе і світу. В якості свого підтвердження даного спостереження він наводить той факт, що соціальна реклама не спрямована на купівлю товару. «Метою соціальної реклами є включення нас в її структуру значень, спонукання нас до участі в декодуванні її лінгвістичних і візуальних знаків з метою отримання задоволення від цієї діяльності декодування» [Bignell, с. 243].

Соціальна реклама, яка бореться проти вбивства тварин для створення хутрових виробів, зображує живого ведмедя з тіла якого наполовину зняли скальп. Таке криваве видовище не залишить байдужою жодну людину і змусить кожного добре обміркувати всі за і проти перед наступною покупкою шуби із натурального хутра [13].

Інший приклад, рекламне повідомлення яке пропагує безпеку дорожнього руху. На ньому зображено розбите авто та кров на лобовому склі. Ці знаки наштовхують нас на думку, що це авто збило на смерть людину. Це припущення підтверджується написом: **«Vous roulez juste un peu vite, vous l'avez juste un peu tué.»** Цей напис має дуже іронічне значення, оскільки не можливо трохи вбити або сильно вбити, так як і не можливо бути трохи мертвим [14].

Шлях декодування лежить в ідентифікації знаків реклами, у визначенні соціальних міфів, пов'язаних за допомогою конотації з даними знаками, і переходу від міфічних значень до рекламованого продукту. Потім йде пошук відповідності міфічного значення і розуміння нашого світу за межами реклами [Бенуас, с. 420].

Дж. Уїльямсон говорить у цьому випадку, що техніка соціальної реклами полягає у створенні кореляції між почуттями, відчуттями і матеріальними об'єктами, тобто недосяжне прив'язується до досяжного. Наприклад, жіноче здоров'я або краса

пов'язуються з непалінням. Тобто, можливий шлях створення подібної реклами йде від зворотного – від встановленого соціологами списку «заважаючих» людям якостей [Ділі, с. 278].

Іншим цікавим прикладом трактування значень знаків соціальної реклами є реклама, яка пропагує здоровий спосіб життя та позбавлення від такої шкідливої звички як паління. на цьому постері зображено типове офісне приміщення, яке на одну четверту завалене сигаретними недопалками. Цей іконічний знак, суть якого на перший погляд може видатися не зрозумілою, доповнюється вербальним: **«Ici, un non-fumeur a fumé 52 858 cigarettes»**. У нижньому правому кутку це рекламне повідомлення супроводжується текстовим поясненням: **«Quand, vous fumez à côté d'un non-fumeur, il fume aussi»** [15].

Дж. Уїльямсон акцентує увагу на двох специфічних особливостях рекламного повідомлення. По-перше, воно передбачає відсутність людей. а по-друге, відсутній об'єкт зазвичай символізується людьми. Дослідниця вбачає в цьому типовий для реклами обмін, оскільки, на її думку, будь-яке рекламне повідомлення має на меті символічний обмін, обмін чогось наявного на щось відсутнє.

Іншим яскравим прикладом французької соціальної реклами є реклама, яка бореться з вживанням алкоголю серед підлітків. На цьому рекламному постері зображено два келиха пива і одну склянку молока, біля якої намальовано плюс. Це зображення супроводжується написом: **«A peine adolescents, deux enfants sur trois ont déjà consommé de l'alcool.»** В даному випадку значення іконічного знаку окремо не мало б такого впливу на людську свідомість як із вербальним доповненням [16].

Таким чином, ми бачимо, що рекламний текст відтворює свій варіант світу, який не повторює характеристики реального світу, а посилює їх. Значення кожного об'єкта рекламного повідомлення має численні конотації, варіативність яких залежить лише від людської уяви. Знак у рекламі полісемантичний, він надає рекламному повідомленню не тільки смислове. а й експресивне забарвлення.

Отже, проаналізувавши проблему знака і значення у французькому соціальному рекламному дискурсі, ми можемо сказати, що неможливо зрозуміти сенс рекламного повідомлення, сприймаючи значення кожного знака окремо. Для нас важливий той смисл, який створюється сукупністю значень у цілому, та досягається лише за умови взаємодії невербальних знаків з вербальними.

Таким чином, ми прийшли до висновку, що система знаків рекламного повідомлення створює цілу низку конотацій, які можуть суттєво відрізнятися у осіб, які відносять себе до різних соціальних груп. Кінцевий смисл всіх значень рекламного повідомлення виконує функцію впливу, тобто змушує потенційного споживача повірити у цей смисл і, як наслідок, придбати рекламований товар. Реклама не робить нас успішними, а змушує повірити у власний успіх, вона не змушує нас купувати, але змушує повірити в унікальні якості рекламованого товару. Щоб рекламований товар став успішним на ринку рекламодавець повинен передбачити можливі значення рекламного знака, який він буде використовувати у своєму рекламному повідомленні, знати наперед всі його можливі конотації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика: Пер. с фр. / Ролан Барт Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова.— М.: Прогресс, 1989.—616 с.
2. Бенуас Люк. Знаки, символы и мифы / А. Калантаров (пер.). — М.: АСТ, 2004. — 160с.
3. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр; [пер. с фр. Зенкина С. Н.]. – М.: Добросвет, 2000. – 387 с.
4. Бодрийяр Ж. Система вещей / Жан Бодрийяр; [пер. с фр. Зенкина С. Н.]. – М.: Рудомино, 2001. – 220 с.
5. Данилова Н. Знаки субъекта в дискурсе. — Самара: Самарский университет, 2001. — 225 с.
6. Ділі Дж. Основи семіотики. – Львів, 2000.
7. Зигуненко С. Знаки и символы. — М.: АСТ, 2004. — 463с.
8. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство / Лосев А. Ф. – 2-е изд., испр. — М.: Искусство, 1995. — 320с.
9. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. — М.: «Языки русской культуры», 1996. — 496с.
10. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / Умберто Эко; [пер. с ит. Серебряный С.]. – М.: Симпозиум, 2007. – 510 с.
11. Bignell J. Media semiotics. An introduction. – Manchester etc., 1997.
12. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.grenier.qc.ca/ nouvelles/519/ bien-emballes-tout-aussi-meurtriers-nouvelle-campagne-de-de-facto.– Назва з екрана.
13. Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://cegepsherbrooke.qc.ca/ graphisme/ blog/category/categories/publicite/page/22/.– Назва з екрана.
14. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.al-kanz.org/2007/10/17/ securite-routiere/. – Назва з екрана.
15. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sante.public.lu/ publications/ rester-bonne-sante/tabac-dependances/affiche-bureau-campagne-fumez.pdf.– Назва з екрана.
16. Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://educalcool.qc.ca/wp-content/2011/12/ Guide_Parents-Enfants.pdf.– Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 9 жовтня 2014 р.

Чернова А. А., аспирант
Институт филологии КНУ им. Тараса Шевченко
01601, г. Киев, бул. Т. Шевченко, 14

ПРОБЛЕМА ЗНАКА И ЗНАЧЕНИЯ В ТЕКСТАХ СОВРЕМЕННОЙ ФРАНЦУЗСКОЙ СОЦИАЛЬНОЙ РЕКЛАМЫ

Статья посвящена исследованию семиотического измерения французского социального рекламного дискурса, которые иллюстрируется конкретными примерами рекламных сообщений. Особое внимание было уделено общей характеристике семиотики

как науки о знаках и знаковых системах и разграничению понятий знак, символ, симулякр. Также, в статье рассматриваются типология знаков и их значений, а именно, проблема их соотношения в пределах знаковой системы рекламного сообщения

Ключевые слова: *знак, знаковая система, значение, семиотика рекламы, симулякр, социальная реклама, французский рекламный дискурс.*

Anastasia Chernova, PhD student
Institute of Philology Taras Shevchenko Kyiv National University
14, blv. T. Shevchenko, Kyiv, Ukraine 01601

THE PROBLEM OF SIGNS AND THEIR MEANINGS IN TEXTS OF MODERN FRENCH ADVERTISING

The article studies the semiotic dimension of French social advertising discourse, which is illustrated by specific examples of advertisements. Particular attention was paid to the general characteristics of semiotics as the science of signs and sign systems and the distinction between the notions of sign, symbol and simulacrum. Also, this article describes the typology of signs and their meanings, namely, the problem of their relations within the sign system of the advertising message.

Keywords: *sign, sign system, meaning, semiotics of advertising, simulacrum, public advertising, French advertising discourse.*

УДК: 821.133.1:81’255

Шаргай І. Є., к.філол.н., доц.,
Поваліхіна Н.К, асист.,
Запорізький національний університет

ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ПЕРЕКЛАДІ З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ РОМАНУ Ж.-М.Г. ЛЕКЛЕЗІО « DÉSERT »

У статті досліджено мовну репрезентацію авторської картини світу в оригіналі і перекладі французького роману Ж.-М.Г.Леклезіо « Désert ». Через зіставний аналіз оригіналу і перекладу проаналізовано реалізацію принципу опозиції на текстовому рівні.

Ключові слова: авторська картина світу, ідіостиль, опозиція, антитеза.

У сучасній лінгвістичній науковій парадигмі поняття «картина світу» вживається дедалі частіше через антропоцентричну спрямованість науки про мову. Антропоцентричність мови, її орієнтація на людину, що нею володіє, виявляється на

всіх рівнях мовної системи – фонетичному, лексичному, граматичному – і пов'язана з вибором засобів для інтерпретації смислів мовних одиниць в межах як однієї, так і різних мов. Це означає, що людина як особистість, що пізнає світ і говорить певною мовою, наділяється активною роллю у формуванні значень мовних одиниць, у виборі мовних засобів для опису тієї або іншої ситуації та в розумінні мотивів цього вибору [1]. Існуюче на сьогоднішній день розрізнення понять «мовна картина світу», «національна картина світу», «індивідуально-авторська картина світу» сприяє розвитку досліджень цього явища в різних наукових сферах – в психології, соціології, лінгвістиці, етнології, перекладознавстві.

Метою даної роботи є вивчення засобів репрезентації авторської картини світу в оригіналі і перекладі роману відомого французького письменника сучасності Жана-Марі Гюстава Леклезіо «Désert» («Пустеля»).

Об'єктом виступає ідіостиль Ж.-М.Г.Леклезіо як засіб актуалізації його авторської картини світу на прикладі роману «Désert».

Предметом дослідження є опозиція як засіб вербальної репрезентації авторської картини світу в романі Ж.-М. Г. Леклезіо «Désert» та способи її відтворення в перекладі, запропонованому Ю. Я. Яхніною.

Творчість класика сучасної французької та маврикійської літератури, лауреата Нобелівської премії з літератури 2008 року Ж.-М.Г.Леклезіо стає предметом уваги все більшої кількості дослідників (О. О. Бровко, А. В. Квачек, В.В.М'ястківська, Б. В. Сафронова та ін.), але, втім, у сучасному українському перекладознавстві бракує робіт, присвячених вивченню специфіки перекладу його творів, саме це і обумовило **актуальність** нашого дослідження.

Нами було констатовано, що одним зі способів вербалізації індивідуально-авторської картини світу письменника в рамках художнього твору є авторський ідіостиль – поняття, що описує ті характерні риси, які відрізняють мовлення однієї мовної особистості від іншої. Ми дослідили також, що характерною особливістю роману «Désert», а також одним із проявів авторського ідіостилю Ж.-М.Г.Леклезіо є «гра» на контрасті. Автор використовує численні опозиції «день/ніч», «земля/небо», «волога/засуха», «холод/спека», «пустеля/місто», «мусульманська культура/християнська культура», намагаючись якомога яскравіше показати контраст між ними. Контраст в тексті роману «Désert» виступає і як засіб художнього відображення протиріч, властивих об'єкту зображення, тобто внутрішньому та навколишньому світу персонажів твору, а також як окремо взятий образний засіб, що слугує для підкреслення тих або інших його сторін. Опозиція, як спосіб організації тексту в цілому, вербалізується на лексичному рівні за допомогою використання автором антонімів, на синтаксичному – через паралельні конструкції, а на стилістичному виражається через антитезу. Вважаємо, що антитезу як стилістичний прийом варто відрізняти від простого протиставлення за тим принципом, що поєднання непоєднуваного в рамках антитези повинно викликати у читача певні асоціації, а також вказувати на різкий контраст між двома сутностями, що співставляються, для акцентування окремих рис обох явищ. Що стосується протиставлення, то воно може й не мати образного характеру.

Як свідчить дослідження, антитеза в тексті роману Ж.-М.Г.Леклезіо може містити у собі індивідуально-авторські тропи, які, комбінуючись, створюють ще глибший контраст через їхню подвійну основу. Наявність опозицій та їх виразників на текстовому рівні пояснюється тим, що Ж.-М.Г.Леклезіо в своєму творі змальовує людей, які належать до культури, далекої від Європейської цивілізації. Представники таких культур ще зберігають зв'язок з природою, вони від неї залежать, на відміну від представників західної культури. Вони усвідомлюють, що світ складається із дзеркальних протилежностей – «ніч» та «день», «прохолода» та «спека», «верх» та «низ». Такі «первинні» опозиції обумовлювали весь процес створення картини світу представника «наївної» культури. Згодом з'явилися й інші опозиції для опису природних явищ, людських якостей, тощо, наприклад, опозиції «добре/погане», «чоловік/жінка», «своє/чуже» та інші.

В цьому контексті розглянемо декілька прикладів, що ілюструють опозиції різної тематики, виражені за допомогою антитези, а також ускладнені образними «надбудовами»:

Ils étaient devenus, depuis si longtemps, muets comme le désert, pleins de lumière quand le soleil brûle au centre du ciel vide et glacé de la nuit aux étoiles figées. [4, p.8]	*Они давно уже сами стали безмолвными, как пустыня, сгорая под лучами солнца, пылающего посреди пустынного неба, и дрожа от холода ночью, под недвижними звёздами. [3, с.1]*

У наведеній репліці наявною є опозиція «день/ніч», представлена конструкціями «le soleil brûle/ glacé de la nuit», що підсилена водночас протиставленням понять «спека/холод». Виокремлені мовні засоби утворюють в даному контексті антитезу, яка «слугує виключно яскравим засобом зображення і характеристики осіб, предметів, подій шляхом їх зіставлення з протилежними особами, подіями так само, як у живописі світлі фарби отримують яскравість на тлі темних». [2]

Загальновідомо, що одна з головних функцій антитези в художньому творі полягає у тому, щоб показати контраст двох протилежностей, які, тим не менш, пов'язані між собою певною діалектичною єдністю. Наведені нижче приклади підтверджують цю тезу:

Ils avaient suivi les routes du ciel entre les vagues des dunes. [4, p.12]	*Они следовали дорогой, указанной звёздами среди песчаных волн...[3, с.1]*

У цьому прикладі ми можемо констатувати наявність однієї з «первинних» опозицій «небо/земля», представлену антитезою, що ускладнена метафорою. Люди, що йдуть пустелею без компаса, замість карти мають зоряне небо; саме тому мандрівники пустелі навчають своїх дітей орієнтуватися за зорями (як батько Нура, головного персонажа роману Ж.-М.Г.Леклезіо, вчив свого сина іменам та розташуванню зірок на небі) – такий спосіб орієнтування на місцевості не дає людям заблукати між дюнами. В тексті перекладу Ю. Я. Яхніній вдається адекватно відтворити елементи, що утворюють антитезу, через реметафоризацію та метонімічний переклад («les routes du ciel» – «дорогой, указанной звёздами», «les vagues des dunes» – «песчаных волн»).

Аналізуючи текст роману « Désert », ми дійшли висновку, що антитеза може будуватися не тільки на основі протиставлення понять, але й базуючись на переліку ознак,

елементів та характеристик цих понять. Наступний обраний нами приклад унаочнює цю тезу:

Mais c'était leur vrai monde. Ce sable, ces pierres, ce ciel, ce soleil, ce silence, cette douleur, et non pas les villes de métal et de ciment, où l'on entendait le bruit des fontaines et des voix humaines. [4, p.23]	*Но оно-то и было их настоящим миром. Песок, камни, небо, солнце, безмолвие, страдание, а вовсе не города из железа и бетона, где слышалось журчание фонтанов и человеческие голоса. [3, с.2]*

У цій репліці Ж.-М.Г.Леклезіо протиставляє два світи – світ пустелі та світ мегаполісу із властивими їм умовами життя. Перша частина опозиції представлена переліком елементів, властивих пустелі, як сутності («Ce sable, ces pierres, ce ciel, ce soleil, ce silence, cette douleur»), що протиставляється місту («les villes de métal et de ciment»). До того ж, в першій частині антитези відчувається присутність алітерації, яка була втрачена при перекладі: звук [s] нагадує шум вітру в пустелі. Таким чином, антитеза, що репрезентує в оригіналі опозицію «пустеля/ місто», передається в перекладі з частковими втратами.

Проведене дослідження дозволяє констатувати, що існуюча в романі « Désert » опозиція «пустеля/ місто» обумовлює побудову тексту роману в цілому, і це дає нам право стверджувати, що еквівалентна та адекватна передача у перекладі цієї опозиції слугує повноцінному відтворенню авторської картини світу в тексті перекладу, про що свідчать нижче наведені приклади, перший з яких – фрагмент опису пустелі, другий – опису міста.

Au-dessus de Smara le ciel était sans fond(1), glacé, aux étoiles noyées par la nuée blanche de la lumière lunaire(2). [4, p.23]	*Небо над Смарой было бездонным (1), холодным, звезды утонули в светлой дымке лунного света(2). [3, с.4]*
Ils vont vers les villes noires(2), vers les ciels bas(1), vers les fumées, vers le froid, la maladie qui déchire la poitrine. [4, p.223]	*Их ждут закопченные города(2), низкое небо(1), дым, холод, болезнь, разрывающая грудь. [3, с.34]*

Обидва приклади містять у собі образні метафори, які можна віднести як до класу індивідуально-авторських, так і до класу сталих, або конвенційних метафор. Ми вважаємо, що, з огляду на значну кількість засобів створення образності в творі, для відтворення опозиції «пустеля/місто», що є організуючою для тексту роману «Désert» в цілому, в перекладі необхідно якомога точніше передати як змістовну частину тропів, так і їх функціональний потенціал. Для цього проаналізуємо кожну складову образу, що міститься в вищенаведених прикладах.

У кожному прикладі ми виділили по одній конвенційній метафорі та по одній індивідуально-авторській. Розглянувши переклад конвенційних метафор, позначених цифрою (1), ми дійшли висновку, що під час їх відтворення в обох виділених нами прикладах були підібрані повні еквіваленти: вираз «le ciel était sans fond» був перекладений як «небо … было бездонным»; вираз «les ciels bas» – як «низкое небо». Такий спосіб відтворення конвенційних метафор є цілком обґрунтованим, адже, як зазначає П. Ньюмарк, під час перекладу конвенційних метафор у мові-реципієнті

необхідно підшукувати їх загальновживаний аналог [5, с.104-113], що ми і бачимо на прикладі виділених метафор в оригіналі та перекладі роману «Désert».

Говорячи про переклад індивідуально-авторських метафор, позначених цифрою (2), ми можемо констатувати, що в обох прикладах перекладач використав трансформації для збереження образності вислову. У випадку фрагменту опису пустелі («étoiles noyées par la nuée blanche de la lumière lunaire» – «звезды утонули в светлой дымке лунного света»), перекладач вдався до підбору контекстуальних відповідників одиницям «blanche» – «светлая» та «nuée» – «дымка». У випадку опису міста спостерігаємо ту саму перекладацьку стратегію – підбір функціонального відповідника одиниці оригіналу («noires» – «закопченные»). Якщо аналізувати запропоновані варіанти перекладу цих даних окремих метафор, то вони є цілком виправданими – образність висловів збережено.

Отже, ми пересвідчились, що в процесі художнього перекладу важливим є відтворення індивідуальних рис, якими письменник наділяє художній твір. Направленість перекладу на максимальну трансляцію його ідіостильових особливостей забезпечує еквівалентність та адекватність перекладу художнього твору та сприяє збагаченню виражальних можливостей мови-реципієнта.

Перспективним вбачається дослідження перекладу інших творів автора, для створення повнішого уявлення про його індивідуальну мовну картину світу та особливості її відтворення в перекладі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Болдырев Н. Н. Антропоцентричность языка с позиций разных культур [Електроний ресурс] / Н. Н. Болдырев // Материалы III-й международной конференции «Филология и культура»: в 3ч. – Тамбов: Изд-во ТГУ, 2001. – С.15-20. – Режим доступу: http://www.boldyrev.ralk.info/dir/material/108FilKul01.pdf.
2. Гвоздев А. Н. Очерки по стилистике русского языка / А. Н. Гвоздев. – М.: Учпедгиз, 1955. – 462 с.
3. Леклезио Ж.-М.Г. Пустыня [роман] [Електронний ресурс] / Ж.-М.Г.Леклезио; перевод с франц. Ю. Я. Яхнина. – СПб.: Амфора, 2009. – 55с. – Режим доступу: http://www.rulit.net/books/pustynya-download-free-72655.html.
4. Le Clézio J. M.G. Désert: [роман] / J.M.G.LeClézio. – Malesherbes : Gallimard, 2008. – 439 p.
5. Newmark P.A. A Textbook of Translation / P. Newmark. – New-York/ London: Phoenix ELT, 1995. – 292 p.

Стаття надійшла до редакції 09.10.2014 р.

Chargai I., Cand.Phil.Sci., Associate Professor,
Povalikhina N., Assistant Professor
Zaporijjia national university,

RECONSTRUCTION OF THE AUTHOR'S WORLDVIEW IN THE TRANSLATION OF THE NOVEL BY J.-M.G.LE CLÉZIO «DÉSERT» FROM FRENCH INTO RUSSIAN

The article is dedicated to the study of the verbal representation of the author's worldview in the French novel by J.-M.G.Le Clézio «Désert» and its translation. The realisation of the principle of opposition on the textual level is studied on the base of comparative analysis of the original novel and its translation.

Keywords: *author's worldview, idiostyle, opposition, antithesys.*

Шаргай И. Е., к. филол. н., доц.,
Повалихина Н. К., ассист.,
Запорожский национальный университет, г.Запорожье

ВОССОЗДАНИЕ АВТОРСКОЙ КАРТИНЫ МИРА В ПЕРЕВОДЕ С ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА НА РУССКИЙ РОМАНА Ж.-М.Г.ЛЕКЛЕЗИО «DÉSERT»

В статье представлены способы актуализации авторской картины мира в оригинале и русскоязычном переводе французского романа Ж.-М.Г.Леклезио «Désert». С помощью сопоставительного анализа оригинала и перевода проанализировано реализацию на текстовом уровне принципа оппозиции.

Ключевые слова: *авторская картина мира, идиостиль, оппозиция, антитеза.*

УДК 81- 112

Шевченко Ю. О., здобувач
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ДЕСКРИПЦІЇ ДІЄСЛОВА В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ ПОРІВНЯНО З ДАРІ-КАБУЛІ

У статті розглядаються особливості дослідження дієслова в сучасній перській граматиці порівняно з вивченням цієї частини мови в дарі-кабулі. З розпадом перської імперії на її руїнах виникли нові незалежні держави, серед яких – сучасний Іран та Афганістан. Колись єдина мова, обмежена кордонами новоутворених країн під впливом внутрішніх чинників, сформованих саме на їх теренах, дала поштовх для розвитку кількох національних мов, у тому числі перської і дарі-кабулі. З огляду на

це почався процес набуття ними, притаманних саме їм особливих відмінностей: фонетичних, лексичних і граматичних. Унаслідок чого виникла необхідність у розробці нових наукових підходів для вивчення тих чи інших аспектів граматики, у нашому випадку дієслова, з урахуванням специфіки кожної з представлених мов.

Ключові слова: *дієслово, граматична категорія, масдар, допоміжне дієслово, інфінітив, просте дієслово, складне дієслово.*

Постановка проблеми й завдань дослідження. У процесі нашого дослідження ми розглянемо ключові розбіжності в науковому підході щодо вивчення дієслова в граматиці сучасної перської та дарі. Нашим науковим завданням є проведення зіставного аналізу дослідження цієї частини мови в представлених мовах.

Аналіз останніх публікацій і актуальність дослідження. Дієслово, як частина мови, уже розглядалося іраністами, як у перській мові, так і в дарі, зокрема, у країнах Заходу і Сходу та на теренах колишнього СРСР. Варто зазначити, що над проблемою вивчення дієслова в представлених мовах займалася ціла низка лінгвістів, серед яких Вільям Джонс, Едвін Лі Джонс, Майкл М. Т. Хендерсон, Хессам Табаян, Мухаммед Дабір-Мукаддам, а також Ю. А. Рубінчик, Л. М. Дорофєєва, В. І. Миколайчик й інші. Утім, ця граматична одиниця залишається все ще недостатньо вивченою в сучасній перській та дарі-кабулі.

Мета дослідження. Мету нашого дослідження становить виявлення та співставлення розбіжностей у науковому підході щодо вивчення дієслова складу в сучасній перській та дарі-кабулі, а також розкриття відмінних граматичних особливостей дієслів вище зазначених мов.

Об'єкт і предмет дослідження. Об'єктом дослідження слугують граматичні праці з дослідження дієслівного складу перської і мови дарі таких лінгвістів: Мухаммед Дабір-Мукаддама, Л. М. Дорофєєвої, В. І. Миколайчика і Ю. А. Рубінчика. Предмет дослідження становить дієслівний склад сучасної перської і дарі-кабулі.

Основний матеріал і наукові результати дослідження. Слід зауважити, що дієслівний склад зазначених мов є недостатньо вивченим аспектом у східній лінгвістиці, особливо з огляду співставлення підходів до його студіювання, а також специфічних граматичних властивостей дієслів цих мов. Одним із визнаних авторитетів у галузі вивчення дієслівного складу сучасної перської мови на теренах колишнього СРСР справедливо вважається Юрій Аронович Рубінчик (1923-2012), оскільки, на відміну від своїх закордонних колег, представив найбільш повну концепцію з дослідження перського дієслова, яка актуальна і в наш час.

Загальновизнано, що на важливість вивчення дієслова як частини мови та на його специфіку вказав свого ще часу видатний російський учений В. В. Виноградов. На його думку, "дієслово − найскладніша й найбільш ємна граматична категорія" [Виноградов 1972, 337]. Розглядаючи цю частину мови, Юрій Рубінчик перш за все концентрує свою увагу на її визначенні й характеризує її наступним чином: "дієслово – частина мова, в основі семантики якої лежить позначення процесу" [Рубинчик 2001, 197]. Окрім цього, він наголошує на тому, що "у сучасній перській мові дієслово посідає важливе місце серед інших частин мови й вирізняється не лише різноманітністю

значень, а й різними формами″ [Рубинчик 2001, 197]. Згідно його класифікації дієслівний склад сучасної перської мови складається з наступних структурних типів дієслів: простих, префіксальних та складних. До простих відносяться лише дієслова перського походження, сформовані на основі середньо перських дієслівних лексем, наприклад: guftän ″говорити″, āmōxtän ″учити″, kärtän ″робити″, dōxtän ″шити″. На підставі наших досліджень однієї з небагатьох уцілілих пам'яток лексикографії давнього Ірану, а саме Frahang i pahlavik ″Словник пехлеві″, ми можемо стверджувати, що до арабської експансії цей структурний тип дієслів становив більшість серед дієслівного складу середньо перської мови, відомої ще як пехлеві або пехлевійська мова.

Натомість дослідники дарі, яку ще називають дарі-кабулі, фарсі-кабулі або кабулі, серед першочергових наукових пріоритетів виносять на перше місце історичний розвиток дієслівного складу цієї мови. З огляду на це, один із знавців кабулі – Л. Дорофєєва – зазначає, що ″історична еволюція дієслівного складу фарсі-кабулі, починаючи з мови класичного періоду, відбувалася (як і в таджицькій і частково перській) у напрямку подальшого розвитку аналітичних форм″ [Дорофеева 1960, 45]. Так, у дарі з'явилася низка часових форм з допоміжним дієсловом räftän ″йти″. Проте, існують й нові форми утворення дієслів, характерні також для перської і таджицької, утім мають місце і застарілі форми, що сходять до мови класичного періоду, частково збережені в таджицькій, але втраченій у перській, зокрема форма давноминулого і простого минулого часу, наприклад: kärdä mībūd ″він робив″, guftämē ″я казав″. Крім цього, як зазначає Л. Дорофєєва, деякі дієслівні форми виникли під впливом інших мов, зокрема пушту і властиві лише дарі, наприклад конструкція майбутнього доконаного часу: kärdä xāhäd būd ″він зробить″.

Також, граматисти перської, окрім визначення структурних типів дієслів цієї мови, дають їм чітку граматичну характеристику. Так, на думку Юрія Рубінчика, однією з особливостей простих дієслів сучасної перської є те, що кожна дієслівна лексема представленого класу має дві основи – теперішнього і минулого часу, які вказують на лексичне значення дієслова і на час виконання дії. Основа, або корінь минулого часу визначається шляхом відкидання закінчення інфінітиву än від основи дієслова: boridän ″різати″ borid, räftän ″ходити″ räft, āmädän ″приходити″ āmäd, dādän ″давати″ dād. Однак, отримання основи теперішнього часу простого дієслова становить певні труднощі, оскільки принцип її визначення недостатньо висвітлюється в працях вітчизняних й закордонних лінгвістів і залишається актуальним питанням у перській лінгвістиці. Окрім цього, розгляд цієї проблематики відсутній і в давніх рукописах. Так, з дослідження нами деяких стародавніх лексикографічних пам'яток, зокрема вищезгаданого словника Frahang i Pahlavīk ″Словник пехлеві″, ми з'ясували, що його дієслівний склад подається вже з презентною основою: vicārtän, vicär ″відокремлювати″, brītän, brīn ″відрізати″. Про принцип її утворення ми можемо дізнатися з лінгвістичних досліджень Юрія Рубінчика – одного з небагатьох філологів, який займався розробкою цього питання. Розглядаючи просте дієслово Юрій Рубінчик дає чітку граматичну характеристику цьому структурному типу дієслів. Так, за його визначенням ″прості дієслова складаються з одного слова, у формі інфінітива вони утворюються з двох морфем – основи минулого часу та суфіксу *-än-*″ [Рубинчик 2001,

205]. За граматичною будовою прості дієслова поділяються на похідні та непохідні, і, на думку Юрія Рубінчика, їх слід розглядати окремо, оскільки вони мають чітку морфемну структуру та живі афікси, які утворюють претеріальну основу, а саме, *id, d*. До складу похідних дієслів він відносить відіменні, вторинні і каузативні. Відіменні дієслова за його визначенням походять від похідних і утворюються за моделлю ім'я + основотворчий суфікс *-id-* + суфікс *-än-*. Роль іменної частини цих дієслів можуть виконувати іменники, прикметники, звуконаслідувальні слова: nām ″ім'я″ – nāmidän ″називати″, torš ″кислий″ – toršidän ″прокисати″, järäng ″дзвін″ – järängidän ″дзвеніти″. Також, у ролі основи теперішнього часу можуть вживатися імена арабського і в меншій кількості тюркського походження: fähm ″розуміння″ fähmidän ″розуміти″, kuč ″кочівля″ kučidän ″кочувати″, ghāp ″хапання″, ghāpidän ″хапати″. Групу вторинних дієслів становлять прості дієслівні одиниці, утворені від коренів теперішнього часу неправильних дієслів зі спільним значенням: xābidän ″спати″ від основи теперішнього часу xāb ″сон″ дієслова xoftän, gärdidän ″котитися″ від кореня теперішнього часу gärd ″круглий″ дієслова gäštän. Як зазначає Юрій Рубінчик, уся група вторинних дієслів формується так же само, як і правильні дієслова. Їх основи претериту утворюються додаванням до кореня теперішнього часу суфіксів *-id-* або *-d-*. Зараз у сучасній перській мові нараховується невелика кількість простих дієслів, що мають одночасно неправильну і правильну форму, із яких перша є первинною, а друга – вторинною. При цьому, правильна форма є найбільш уживаною, наприклад: xābidän, xoftän ″спати″, mālidän, moštän ″натирати″. Однак, у сучасній перській зберігається певна кількість простих дієслів, неправильна і правильна форма яких одночасно вживаються як у письмовій, так і у розмовній мові, наприклад: kuftän, kubidän ″ударяти″, tāftän, tābidän ″сяяти″. Утім, деякі вторинні дієслова отримали статус основної форми, тоді як первинна, архаїстична вийшла з ужитку, наприклад: застаріла säxtän і sänjidän ″обмірковувати″, застаріла leštän і lisidän ″лизати″. Також Юрій Рубінчик указує на те, що деякі основи теперішнього часу не можуть слугувати для утворення вторинних дієслів, наприклад: zädän, zän ″бити″, dāštän, dār ″мати″. Окрім того, за його класифікацією до групи непохідних належать каузативні дієслова, які утворюються від кореня теперішнього часу як непохідних, так і похідних дієслів, каузативного суфікса *-ān-* і основотворчих суфіксів *-id-*, *-d-*, унаслідок чого неперехідні дієслова стають перехідними, наприклад: dävidän ″бігти″, dävāndän ″примушувати бігти″, ″гнати″, а похідні отримують спонукальне значення, наприклад: xordän ″їсти″, xorānidän ″примушувати їсти″, ″годувати″. Проте, на думку Юрія Рубінчика, каузативні дієслова не можуть розглядатися як граматичні форми наказового способу, оскільки утворюються від основ теперішнього часу лише певної кількості дієслів, такі дієслова як dāštän ″мати″, geristän ″плакати″ та інші не можуть утворювати каузативну дієслівну форму. Також, при утворенні каузативних дієслів нерідко спостерігається змінення їх семантики, наприклад: bär-gäštän ″вертатися″ в каузативній формі bär-gärdānidän має значення ″перекладати″. Непохідні ж Юрій Рубінчик визначає, як дієслова, ″що вже існують у новітню мовну добу як вже готові одиниці і не є новоутвореннями″ [Рубинчик 2001, 212]. Вони становлять правильні, подібноправильні та неправильні дієслова. Правильними дієсловами є такі, у яких основа минулого часу є похідною

від основи теперішнього часу, яка утворюється шляхом додавання до неї основотворчого суфікса *-d-* або *-id-* й інфінітивного суфікса *-än-*: rān – основа теперішнього часу + *-d-* = rānd – основа минулого часу + *-än-* – інфінітивний суфікс = rāndän "гнати", kub – основа теперішнього часу + *-id-* = kubid – основа минулого часу + *-än-* – інфінітивний суфікс = kubidän "бити", nuš – основа теперішнього часу + *-id-* = nušid – основа минулого часу + *-än-* – інфінітивний суфікс = nušidän "пити", xär – основа теперішнього часу + *-id-* = xärid – основа минулого часу + *-än-* – інфінітивний суфікс = xäridän ″купляти″. Подібно правильні дієслова містять суфікси *-ād-*, *-est-*, *-t-*, *-oft-* та *-st-*, на які закінчуються основи теперішнього часу: istādän ″стояти″, dānestän ″знати″, šekoftän ″розквітати″, päziroftän ″приймати″. Неправильні дієслова становлять групу дієслівних лексем, у яких основа теперішнього часу утворюється відкиданням інфінітивного суфікса *-tän-* або *-dän-* та відбувається чергуванням звуків, які передують цим суфіксам: sāxtän ″будувати″ – інфінітивний суфікс *-än-*, звук x переходить у z = основа теперішнього часу sāz, āmixtän ″змішувати″ – інфінітивний суфікс *-än-*, звук x переходить у z = основа теперішнього часу āmiz, färmudän ″наказувати″ – інфінітивний суфікс *-dän-*, звук u переходить в ā = основа теперішнього часу färmā. Утім, існує низка неправильних дієслів, у яких при утворенні основи теперішнього часу спостерігається чергування як голосних, так і приголосних: nešästän, nešin ″сидіти″, xāstän, xiz ″вставати″. Також, в окрему групу Юрій Рубінчик відносить неправильні дієслова, у яких основа теперішнього часу закінчується на сонорний n, відсутній в основі минулого часу: zädän, zän ″бити″, āfäridän āfärin ″створювати″. Крім цього, виокремлює групу неправильних дієслів, у яких основа теперішнього і минулого часу походять від різних коренів, до таких дієслів він відносить: didän – did – bin ″бачити″, āmädän – āmäd – ā(y) ″приходити″. Префіксальні дієслова утворюються за допомогою префіксу, який додається до простого дієслова. За структурою і способом творення префіксальні дієслова поділяються на три види: 1) дієслова з морфологічно невіддільним префіксом, наприклад: ā – āmädän ″приходити″; 2) дієслова з морфологічно віддільним префіксом, наприклад: āmädän – **bär**āmädän ″підійматися″; 3) складні дієслова, які складаються з імені й компонувального дієслова, наприклад: kār kärdän ″працювати″. Однак, низка лінгвістів розглядає префіксальні дієслова разом зі складними і наголошує на тому, ″що для отримання різноманітних відтінків значення перська мова вдалася до поєднання основних форм дієслів, зокрема з префіксами″ [Бертельс 1926, 67].

Натомість дієслово дарі-кабулі розглядається мовознавцями у значно вужчому ракурсі. За способом словотворення їх поділяють на прості, префіксальні та складні і відносять до групи похідних дієслів. Для простих похідних дієслів ″характерне закінчення īdän і вони утворюються від іменних та дієслівних основ″ [Дорофеева 1960, 45]. До таких дієслів можна віднести наступні: nāmidän "називати", утворене від іменника nām ″ім'я″, gärdīdän ″перетворюватися″, походить від кореня теперішнього часу gärd вихідного дієслова gäštän з тим же значенням. Також, серед простих дієслів виокремлюють значну кількість каузативних і перехідних дієслів з інфіксом än, утворених не лише від основ теперішнього часу, що можна спостерігати у перській і таджицькій, наприклад: kunānīdän "примушувати робити" від kärdän "роботи"

з основою теперішнього часу kun, а й від основи минулого часу, за умови, якщо вона закінчується на *-t*, наприклад: guzäšt – guzäštāndän ″проводити″ від guzäštän ″проходити″. Префіксальні дієслова утворюються додаванням префіксів bär, där, fär й низки інших, переважно до дієслів на позначення руху. Зокрема, шляхом додавання префіксу fär, який вказує на рух униз до дієслова āmädän ″приходити″, утворюється нове дієслово färāmädän “спускатися”. Слід зауважити, що увесь клас простих дієслів дарі також походить від дієслівного складу середньоперської мови і з огляду на це, має ті самі граматичні особливості, що й перські прості дієслова. Однак, у граматиці дарі відсутній розподіл простих дієслів на правильні, подібноправильні і неправильні, не розглядається група непохідних дієслів, принципи утворення презентної основи простих дієслів, їхні семантичні особливості. Варто зазначити, що граматичний поділ дієслів, а саме на правильні і неправильні має місце і в деяких європейських мовах, зокрема в англійській і німецький, з єдиною відмінністю – правильність і неправильність дієслів визначається за принципом утворення ними форм минулого часу.

Серед структурних типів дієслів сучасної перської мови найбільше поширення отримали складні дієслова, які можуть складатися з двох, трьох і навіть кількох компонентів. У ролі іменної частини складного дієслова може виступати ціла низка лексем, що мають одне або кілька значень і за походженням можуть бути як перськими, так і запозиченнями з інших мов, наприклад: pišpärdāxt kärdän ″авансувати″, molhägh kärdän ″анексувати″, äsfālt kärdän ″асфальтувати″. У ролі іменної частини цих дієслів можуть виступати іменники, прикметники, дієприкметники, прислівники та інші категорії слів і зазвичай, вона є носієм семантики всього дієслівного словосполучення, наприклад: käf zädän ″аплодувати″, fäghir šodän ″бідніти″, särzäde āmädän ″ввалюватися″. На думку Юрія Рубінчика найбільшу групу становлять складні дієслова, роль іменної частини яких виконують іменники, зокрема абстрактні, конкретні та інші їхні розряди. Серед абстрактних до складу складних дієслів найчастіше входять іменники арабського і перського походження, що означають дію: estefāde ″використання″ – estefāde kärdän ″використовувати″, xāheš ″прохання″ – xāheš kärdän ″просити″. Натомість конкретні, представлені в складних дієсловах в ролі іменної частини іменниками, що означають частини тіла людей, тварин, інструменти, предмети побуту за допомогою яких виконується дія: pā ″нога″ – pā šodän ″підійматися″, nok ″дзьоб″ – nok zädän ″дзьобати″, ärre ″пилка″ – ärre kärdän ″пиляти″, ghofl ″замок″ ghofl kärdän ″замикати″. Разом з тим, як зазначає лінгвіст, хоча іменна частина складних дієслів представлена різними розрядами іменників, не всі з них утворюють ці дієслова, до таких відносять іменники, які позначають людей, тварин і рослин. Складні дієслова, іменна частина яких виражена прикметником, становлять значно меншу кількість, ніж ті, іменна частина яких представлена іменником. У якості компонувальних дієслів, які сполучаються з прикметниками, виступають такі дієслівні лексеми: kärdän ″робити″ – bozorg kärdän ″збільшувати″, šodän ″ставати″ – sorx šodän ″підсмажуватися″. Однак, не всі компонувальні дієслова можуть вживатися і з іменниками і прикметниками, як, наприклад, дієслово kärdän ″робити″. За визначенням Юрія Рубінчика існують і такі, що поєднуються лише з прикметниками, зокрема sāxtän ″будувати″ сполучається лише з іменною частиною, вираженою цією

частиною мови: āgāh ″поінформований″ – āgāh sāxtän ″інформувати″, і слугує еквівалентом дієслова kärdän ″робити″. Також, у сучасній перській мові наявна певна кількість дієслів, іменна частина яких виражена дієприкметником минулого часу простих, префіксальних і складних дієслів: berešte ″підсмажений″ – berešte kärdän ″смажити″, bärāvärde ″здійснений″ – bärāvärde kärdän ″здійснювати″, ābdide ″загартований″, ″підмочений″ – ābdide kärdän ″загартовувати″ від дієслова āb didän ″відсиріти″. Крім цього, іменна частина складних дієслів може бути представлена арабськими дієприкметниками, перськими інфінітивами, вигуками, звуконаслідуваннями, європейськими запозиченнями, наприклад: mähdud ″обмежений″ – mähdud kärdän ″обмежувати″, didän ″бачити″ – didän kärdän ″відвідувати″, vāy “ох” – vāy kärdän ″охати″, ghughulighu ″кукурікання″ – ghughulighu kärdän ″кукурікати″, sānsur ″цензура″ – sānsur kärdän ″піддавати цензурі″.

Дієслівна ж частина складного дієслова виконує роль показника дії і тією чи іншою мірою формує його загальне значення і може виражатися простими, префіксальними і складними дієсловами. Дієслова, ″що входять до складу стійких двочленних дієслівних словосполучень, отримали назву компонувальних″ [Рубинчик 2001, 221]. Натомість у західній лінгвістиці багатьма вченими, замість терміну ″компонувальне дієслово″, уживається термін ″просте дієслово″ [Moghaddam 1997, 28]. За своїми ознаками складні дієслова належать до фразеологічних одиниць з граматичною спрямованістю. Згідно з їхніми семантико-граматичними властивостями вони можуть бути перехідними і неперехідними, як і прості дієслова, але на відміну від останніх пасивне значення перехідних складних дієслів виражається не граматичним способом, а лексичним, оскільки компонувальні дієслова, які надають складному дієслову перехідне значення, як наприклад: kärdän ″робити″, dāštän ″мати″, dādän ″давати″, можуть постійно замінюватися неперехідними компонувальними дієсловами, до них відноситься невелика кількість дієслів, зокрема šodän ″ставати″. Таким чином, перехідні складні дієслова можуть отримати неперехідне значення, наприклад: montäšer kärdän ″публікувати″ – montäšer šodän ″публікуватися″, ebrāz dāštän ″проявляти″ – ebrāz šodän ″проявлятися″, änjām dādän ″закінчувати″ – änjām šodän ″закінчуватися″. Разом із цим, Юрій Рубінчик наголошує, що компонувальне дієслово šodän ″ставати″ в деяких складних дієсловах надає їм перехідне значення: motäsäref šodän ″оволодівати″. Також, в сучасній перській мові крім дієслова šodän можуть вживатися й деякі інші: yāftän ″знаходити″, xordän ″їсти″, які мають неперехідне значення і сполучаються з іменниками, надаючи неперехідність складним дієсловам з компонувальним дієсловом dādän ″давати″: edāme dādän ″продовжувати″ – edāme yāftän ″продовжуватися″, čärx dādän ″обертати″ – čärx xordän ″обертатися″. За структурно-семантичною типологією ″складні дієслова сучасної перської мови поділяються на модельовані та немодельовані″ [Рубинчик 2001, 222]. У модельованих складних дієсловах іменна частина повністю зберігає своє лексичне значення, а компонувальне дієслово може також зберігати його, частково послаблювати або повністю змінювати. При цьому змінення значення компонувального дієслова може відбуватися регулярно. Модельовані складні дієслова, залежно від того, чи зберігає компонувальне дієслово своє значення, чи змінює його, поділяються на мотивовані й частково мотивовані. Як компонувальні

дієслова з мотивованим значенням часто вживаються дієслова kärdän “робити”, dādän “давати”, yāftän “знаходити” та інші. Таким чином утворюються такі дієслова: ejrā kärdän “виконувати”, entešār dādän “публікувати”, edāme yāftän “тривати”. Натомість до компонувальних дієслів із частково мотивованим значенням належать прості дієслова з конкретним лексичним значенням: sāxtän “будувати”, nemudän “показувати”, zädän “бити”, fārmudän як ввічлива форма дієслова, kärdän “робити” та деякі інші. Ці компонувальні дієслова утворюють такі складні дієслівні словосполучення: rowšān sāxtän “освітлювати”, fekr nemudän “думати”, häds zädän “припускати”. На відміну від модельованих складних дієслів, у немодельованих компонувальне дієслово втрачає службово-формальну функцію, яку воно виконує в модельованих складних дієсловах. За своєю кількістю вони значно поступаються модельованим дієсловам.

Як і в перській і таджицькій, основну більшість дієслівного складу дарі становлять складні дієслова, які складаються з імені та дієслова, утворюючи єдине лексичне ціле, наприклад; gäp zädän “говорити” від gäp “слово” і zädän “бити”. Іменна частина складних дієслів може бути представлена не лише іменниками, а й прикметниками, дієприкметниками, дієслівними основами перського походження та запозиченнями. Розглядаючи складні дієслова Дорофєєва також концентрує свою увагу на утворюючих дієсловах (нагадаємо, що в перській, зокрема Рубінчиком вживається термін компонувальні дієслова), найбільш уживаними з яких є: kärdän “робити” і його синоніми kunānīdän, gärdāndän, nämūdän, а також dādän “давати”, zädän “бити”, dāštän “мати” та інші. Іншу групу утворюючих дієслів складають: šudän “робитися” і його синоніми gāštän і gärdīdän, окрім них, також būdän “бути”, dīdän “бачити”, kāšīdän “тягнути”. При цьому, “основне семантичне навантаження у цих дієсловах несе іменна частина, а утворюючі дієслова позначають лише стан, перехідність і неперехідність” [Дорофеева 1960, 46]. Зокрема, перша група наведених вище дієслів належить до перехідних, друга до неперехідних. Утім, “якщо іменна частина складного дієслова – масдар (арабське ім’я дії) або арабський дієприкметник, станове значення часто виражає іменна частина, а не утворююче дієслово” [Дорофеева 1960, 46]. До таких складних дієслів належать: fäut kärdän “померти”, mutäzäkkir šudän “згадувати” та інші. Разом з цим, утворююче дієслово може впливати і на семантику складного дієслова, оскільки може мати місце одна й та сама іменна частина, але з різними утворюючими дієсловами, які дають різне значення складного дієслова, наприклад: xōš kärdän “обрати”, але xōš dāštän “любити”. Окрім цього, розглянемо шляхи поповнення дієслівного складу дарі. Перш за все, його збільшення відбувається за рахунок зростання кількості складних дієслів, яке спостерігається і в інших сучасних іранських мовах. Зокрема, Л. М. Дорофєєва вважає цей процес особливим у дарі, а також таджицькій, оскільки ″він характеризується тією особливістю, що замість простих дієслів переважно вживаються складні дієслова, утворені від відповідного простого дієслова, які мають аналогічну семантику″ [Дорофеева 1960, 47]. У цьому випадку роль іменної частини складного дієслова може виконувати основа або дієприкметник відповідного простого дієслова, наприклад: основа теперішнього часу: käš kärdän ″тягнути″ замість kāšīdän; основа минулого часу: äfzūd gärdīdän ″збільшуватися″ замість äfzūdän; старий дієприкметник теперішнього часу з закінченням на ān: nigärān būdän ″дивитися″

замість nigärīstän; дієприкметник минулого часу на ä: bästä kärdän ″зачиняти″ замість bästän. Таку ж думку поділяє й інший дослідник дарі, зокрема В. І. Миколайчик, який зазначає, що ″низка дієслів, які є простими в перській мові, у дарі вживаються у двох варіантах – у вигляді простого дієслова і у вигляді складного дієслова, яке зазвичай утворюється від простого за стандартною моделлю: дієприкметник минулого часу + компонувальне дієслово″ [Миколайчик 2004, 17 – 18]. Принцип утворення складного дієслова від простого можна спостерігати на наступному прикладі: nävištän, nävištä kärdän ″писати″. Однак, ми схильні до думки, що вище згадані шляхи поповнення дієслівного складу властиві і перській мові. Так, у відповідності персько-російського словника Юрія Рубінчика, має місце утворення складних дієслів за однією з моделей, наведеної дослідником дарі-кабулі Л. Дорофєєвою відносно дієслів дарі, а саме: основа теперішнього часу + компонувальне дієслово. За такою схемою в сучасні перській мові утворене, наприклад, дієслово ferib dādän ″обманювати″ від простого дієслова feriftän з тим же значенням.

Висновки. Розгляд перського дієслова, як частини мови в сучасних граматичних працях вирізняється більш ґрунтовним підходом до його вивчення. Зокрема, чітко і розгорнуто визначається, що таке дієслово, з урахуванням його граматичних особливостей, які воно має у перській мові. У значно ширшому ракурсі розглядаються структурні типи дієслів, їх підкласи та семантика. Натомість дескрипція дієслова дарі-кабулі значною мірою вирізняється своєю поверховістю, зокрема щодо визначення дієслова як частини мови, його розподілу на групи та підгрупи, значна кількість з яких залишається поза увагою дослідників цієї мови.

Перспективи подальших досліджень. У нашій статті ми розглянули лише частину проблем щодо дескрипції перського дієслова та мови дарі і, зважаючи на те, що зазначений комплекс проблем є недостатньо вивченим та дискусійним, ці та інші аспекти представлених мов, зокрема структурний тип неправильних дієслів, стануть об’єктами нашого подальшого дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Бертельс Е. Э.* Грамматика персидского языка. / Е. Э. Бертельс. – Л.: Издание Института живых восточных языков, 1926. – 124 с.
2. *Виноградов В. В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове / В. В. Виноградов – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1972. – 616 с.
3. *Дорофеева Л. Н.* Язык фарси-кабули / Л. Н. Дорофеева. – М.: Издательство восточной литературы, 1960. – 83 с.
4. *Миколайчик В. И.* Основные особенности языка дари по сравнению с современным персидским языком (Методическая разработка для лиц, владеющих персидским языком) / И. В. Миколайчик – М.: 2004 – 27 с.
5. *Рубинчик Ю. А.* Грамматика современного персидского литературного языка. / Ю. А. Рубинчик. – М.: Восточная литература, 2001. – 584 с.
6. *Рубинчик Ю. А.* Персидско-русский словарь в 2 томах / Ю. А. Рубинчик. – Т.: Издательство Иран – Советская Энциклопедия, 2001. – 1632 с.

7. *Dabir-Moghaddam M.* Compound verbs in Persian. / Dabir-Moghaddam M. Allameh Tabataba'i University. Studies in the Linguistic Sciences. Volume 27, Number 2, 1997. – 59 p.
8. *Nyberg H. S.* Frahang i Pahlavik / Nyberg H. S. Edited with transliteration, transcription and commentary from the posthumous papers of Henrik Samuel Nyberg by Bo Utas with the collaboration of Christopher Toll. – Wiesbaden: Harrassowitz, 1988. – 175 p.

Стаття надійшла до редакції 16.10.14

Шевченко Ю. А., соиск.,
Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

ОСОБЕННОСТИ ДЕСКРИПЦИИ ГЛАГОЛА В СОВРЕМЕННОМ ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ В СРАВНЕНИИ С ДАРИ-КАБУЛИ

В статье рассматриваются особенности исследования глагола в современной персидской грамматике в сравнении с изучением этой части речи в дари-кабули. С распадом персидской империи на её осколках возникли новые независимые государства, среди которых современный Иран и Афганистан. Когда-то единый язык, ограниченный границами новых стран под влиянием факторов, сформировавшихся именно на их территории, дал толчок для развития нескольких национальных языков, в том числе персидского и дари-кабули. Учитывая это, начался процесс формирования у них, присущих именно им особых различий, а именно: фонетических, лексических и грамматических. Вследствие чего возникла необходимость в разработке новых научных подходов для изучения тех или иных аспектов грамматики, в нашем случае глагола, с учётом специфики каждого из представленных языков.

Ключевые слова: *глагол, грамматическая категория, масдар, вспомогательный глагол, инфинитив, простое глагол, сложное глагол.*

Shevchenko Y. A., *Researcher,*
Institute of Philology, National Taras Shevchenko University of Kyiv

This article describes the peculiarities of the study of the verb in modern Persian grammar in comparison with the study of this part of speech in Dari. As *a result of historical processes in Persian and Dari under the influence of internal factors we can see now phonetic, lexical and grammatical differences in these languages. As a consequence, there was a need to develop new scientific approaches to the study of the verb, taking into account the specificity of each language.*

Key words: *verb, grammatical category, masdar, auxiliary verb, infinitive, simple verb, compound verb.*

УДК 811.161.2

Шуляк С. А., к. філол. н., доц.,
Уманський ДПУ імені Павла Тичини

СЛОВЕСНА ФОРМУЛА ВІДСИЛАННЯ-ВИГНАННЯ У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ

У статті розглянуто функціонування словесної формули відсилання-вигнання в українських замовних текстах. Проаналізовано зв'язок досліджуваної формули з елементами пригощання, прохання, наказу, відлякування. Визначено, що і дія, і словесна формула однаково залежать від уявлення про хворобу.

Ключові слова*: словесна формула відсилання-вигнання, українські замовляння, текст.*

Замовляння є одним із найдавніших видів обрядового фольклору. Вони виконують домінантну функцію, адже завдяки їм можна впливати на навколишній світ. Слово, яке було рівноцінне дії, збільшувало можливість досягнення бажаного результату. Вивчення словесного оформлення замовлянь є перспективним завданням для мовознавців, виконання якого дозволяє впритул наблизитися до витоків культури українського народу, адже «мова в багатстві своїх форм і значень містить ключі до таємниць розумового універсуму певної культури, до пізнання способу мислення народу, особливостей менталітету його носіїв» [Голубовська 2011, с. 85].

Дослідження О. А. Остроушко дозволило йому зробити припущення, що «максимальною чіткістю, стійкістю й прозорістю структури в межах української магічної традиції характеризуються окремі словесні магічні формули; відповідно, найстійкішими є однофразові тексти замовлянь; кількафразові ж замовляння є часто поєднанням кількох рівноправних у функціональному відношенні структурно-смислових частин, утворенням, що реалізується переважно на рівні дискурсу; виконавець може змінювати обсяг тексту за рахунок розширення його чи скорочення, може варіювати порядок розташування окремих висловлень у складі цілісного магічного тексту» [Остроушко 2002, с. 8].

А. І. Темченко вважає, що «заглиблення у внутрішню сутність замовного тексту – контексту можливе через детальний аналіз його структурної будови: звукової, словесної, синтаксичної організації, а також поетики, ритміки і тоніки, що дозволяє уявити текст як цілісну систему, прослідковуючи його зв'язки з ритуалом» [Темченко 2003, с. 8].

Об'єктом дослідження О. А. Соляр є «українська заклинальна традиція у трьох комунікаційних виявах: словесному (обмін інформацією), предметному (обмін добром) та акціональному (обмін силою); аналіз охоплює як вербальні, так і невербальні компоненти ритуалів заговорювання, що виконуються в контексті народної медицини та обрядового циклу» [Соляр 2005, с. 3].

В. Петров зазначає, що «формула відсилання-вигнання є основною словесною формулою в замовляннях від хвороби» [Петров 1996, с. 89] та «поруч з двочленними

формулами порівняння трапляються також інші, які мають одночленний характер: формули звернення, прохання, наказу, вигнання і т. д.» [Петров 1996, с. 86].

Мета нашої розвідки – описати особливості семантики та функціонування словесної формули відсилання-вигнання у текстах українських замовлянь. Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: проаналізувати зв'язок досліджуваної формули з елементами пригощання, прохання, наказу, відлякування; визначити зв'язок дії і словесної формули залежно від уявлення про хворобу.

Для календарно-сезонних заговорів характерні формули звернення-закликування, адже у зміст обряду включається також пригощання [Петров 1996, с. 86]. Замовляння можуть починатися формулою звернення, яке доповнюється формулою запрохування-закликання, або ж формули звернення, заклику в заговорах од хвороби сполучаються в більшості випадків з формулою прохання або наказу, щоб хвороба вийшла з хворого [Петров 1996, с. 87], наприклад: *Добривечір вам, плаксивиці!* ***Просять*** *вас крякавки на вечорниці.* ***Йдіть*** *собі, де люди не ходять, де вітер не віє, де сонце не гріє, на ліса-лісниці, там ваші сестриці, там вам бувати, лісом ламати, плаксивицями не брати* [Замовляння 2007, с. 24].

Досить часто формули вигнання сполучаються в заговорах з частуванням, пригощанням. Годилося приобіцяти хворобі щось доброго, смачного, горілки, яблука, меду, вареників, щоб вона вийшла з хворого. Ми обертаємося в сфері суто побутових, звичайно життєвих взаємин [Петров 1996, с. 88].

Формули вигнання можуть з'єднуватися в заговорах із вказівкою на річ, тварину, рибу, рослину і т. д., на яку має перейти хвороба [Петров 1996, с. 88], наприклад, віск: *В череп'яну миску наливають воду, куди кладуть навхрест палички з віниччя. Розтоплений віск наливають у миску, яку тримають над головою. Вичитують:* ***Виходь*** *всяка болість із людини: / З кості, з жил, із суставів, / З крові, з шпигу. / Де вітер не віє, / Де сонце не гріє, / Де глас Божий не заходить, / Де престоли не стоять, / Де дзвони не дзвонять, / Де собака не бреше, / Де дівка коси не чеше – / Там вам волю мати…*[Ви, зорі-зориці 1991, с. 16]; *Як топиться віск на грані, як сіль на воді, як розходяться хмари на небі, то так ця бола має* ***пропасти*** *від (Віри) хрещеної.* ***Щезни, пропади*** *від (Віриної) крови, від тіла білого, від (Віриного) ім'я* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 14]; ***Вийди****, пристріт, переляк, навій, сквозняк, / Віхор, віхриця, сквозняк, сквозниця, / Навій, навійниця, лунатік, параліч, / З лому, з щему, з глуху. /* ***Зійдіте****, всякі хвороби, / Які є захворювані,* ***на віск вийдіть****: / Від огня, від меча, / Від нашествія Духа святого* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 17].

Щоб хвороба вийшла, її лякали, див. наприклад замовлянні від укусу змії чи гадюки: *– Гадине-царице, повиймай зуби, бо буде тобі те, що тій жінці, що проти неділі у суботу прала, муку придбала, та буде ж тобі те, що тому чоловікові, що проти неділі у суботу рубає дрова* [Замовляння 2007, с. 101]; *Скажи і прикажи, / І винную віддай, / А якщо не прикажеш, / То я піду до Господа Бога / Ісуса Христа Бога нашого, / Попрошу огненного меча. / Мечем висічу, / Огнем висмолю* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 292]. Щоби хвороба вийшла з хворого, її били, але, власне, били не її, а натомість хворого [Петров 1996, с. 88].

Відлякувальну функцію в замовляннях виконували не лише словесні формули, а й вогонь, що має очищувальну символіку: «*…у замовлянні від стисків у дитини розводили на припічку вогонь і казали: – Йшла я кісними вулицями / Та зостріла два чоловіки; / Дали мені (вони) хліба-соли, / А я їм – стиски-стиски, – / Вітрянії, водянії, супротивнії, / Подумані, погадані, / Наслані, наказані, примовлені…»* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 196].

Всі словесні формули в замовляннях, а так само й супровідні дії безпосередньо пов'язані з відповідними уявленнями про хворобу. Словесна формула може бути лише поясненням дії, але і дія, і словесна формула однаково залежать від уявлення про хворобу. В якому б зв'язку в кожному окремому випадкові не стояли дія і словесна формула, все ж таки і перша і друга однаково підпорядковані уявленню [Петров 1996, с. 89]. Хвороба може уявлятися одягом, який можна зняти, а тим самим позбутися немічі: *– Мати Божа, заступнице, /* ***Зніми*** *з мене сухоти й гризоти, / З легень, з печень, / Із серця, з-під серця, / Із білих рук, з босих ніг* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 15].

Якщо хвороба приходить, то щоб позбутися хвороби, треба її відіслати, вигнати [Петров, 1996, № 3 – 4, с. 89]: ***Виганяю*** *зло: з голови, з-під голови, / В голові буйності не бувати, / Глухотою, німотою, сліпотою / Не чути, не знати* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 19]. Спостерігаємо функціонування дієслова ***перекидатиме***, яке має значення переміщення від предмета, як-от: *Ротом говоритиме, а губами здуватиме,* ***через тин перекидатиме****, щоб зосталось чисте, як молоко та золото* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 12].

Тексти зі словесною формулою *відсилання-вигнання* вирізняються значенням наказу і вимоги та мають у своєму складі дієслова ***відсилаю***, як-от: *Я тебе, скусо, в Чорне море* ***відсилаю****, там іди в чорні води купатися, у каміння перебиратися, в камінні колишися, від (Віри) хрещеної щезни, пропади* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 13]; *Я на тебе, скусо, силу маю, я тебе за дев'яту межу* ***відсилаю****. Аби ти щезла, пропала, аби ти сили не мала. Аби ти моці не мала біле тіло сушити, червону кров пити* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 13]; ***вийдіть***, ***зійдіть***: ***Вийдіть****, всякі хвороби, / Які не є захворовані. /* ***Вийдіть*** *– задумані, зачаровані, / Заспані, наслані, / З охоти, з роботи. /* ***Вийдіть*** *– котячі, собачі, / Волячі, курячі, овечі, / Дівочі, парубочі. /* ***Зійдіте****, всякі хвороби, / Які є захворювані, на віск* ***вийдіть*** [Ви, зорі-зориці 1991, с. 18].

Хвороби відсилають не тільки на віск, а й викачують яйцем, наприклад: «Хвороба, що називається підвієм (параліч), буває, за народним віруванням, від підсіювання хворого вітром, а особливо вихором. Від неї може пособити тільки баба, викачуючи хворого яйцем… Нічний, північний, полуденний, сходовий, нудний і сердешний; я ж тебе **вимовляю**, водою виливаю, яйцем викачую, на пущи і на сухий ліс **одсилаю**… Три рази баба плює, затим яйце, яким викачувався хворий, треба віддать собакам» [Замовляння 2007, с. 64–65].

Процес вмивання є також елементом вигнання хвороби, наприклад: *Умиваються водичкою гори і долини, і* ***вмиваю*** *(Віру) хрещену від цієї скуси, умити її до життя до веселого і тихого спання* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 13]. У подібних замовляннях словесна формула є словесним вираженням дії, як-от: *Коли хтось нагле захворіє, а видат, що то від уроків, бо тоді хворому дуже течут сльози із очей, то тоді ідут до баби, до такої, котра знає баяти від уроків, берут із собов кусок хліба, часник і не*

кланяються, передают бабі. Баба бере кусок хліба, часник і над ним говорит…Далі приносять ті річі, тоді хворого ***обмивают****, і тим часником пошутруют части тіла хворого. Хворий за тим має три рази плюнути в ту* ***воду****, а ту* ***воду*** *тоді* ***виливают*** *на західноє місце* [Замовляння 2007, с. 33-34]. Зауважимо, що «слина (плювок) часто застосовується в магії всіх народів та епох (порівн. плювок як засіб відігнати «нечисть» або мазь із слини, змішаної з землею, як чудесний лік від сліпоти в Євангелії); тут зустрічаємо магію за аналогією: як слина пропадає в землі, так повинна пропасти напасть» [Українські замовляння 2003, с. 261].

Залежно від кількості перерахованих місць, з яких виганяють хворобу і куди її відправляють, замовляння може бути або коротким або поширеним, наприклад, у замовлянні бешихи цій хворобі пропонується ***розійтися*** в різні місця: ***Розійдися*** *і по полям, і по морям, і по лісам, де люди не ходять, де вітер не віє, де собаки не брешуть, по лугам, по очеретам, де хати пусті і де замки пусті* [Замовляння 2007, с. 58], а в замовлянні більма хворобу виганяють з багатьох місць організму людини: *Я* ***ізгоняю*** *більмо од хрещеного раба Божого Івана, виговорюю з костей, з мощей, з тісних плечей, з синіх печеней, із буйної голови, з чутких ушей, із щирого живота, із ретивого серця, з гарячої крові, з жовтих костей, з солодкого мозгу: у раба Божого Івана* ***сльоза із ока, і більмо із ока****!* [Замовляння, с. 59], порівн.: ***Відтинаю****,* ***відсікаю****, / усе, що було, вже не буде, / а що нове прийде, / на здоров'я вийде* [Замовляння 2007, с. 18].

З персоніфікованим уявленням про хворобу пов'язаний текст наступного замовляння: *Їхав Юрій маленькими ослятами / З молодими дівчатами – / Зілля копати, жовни замовляти. /* ***Вийдіть****, жовни, де ви єсть: / З серця, з печінок, / З м'яса, з кісток;* ***Наверх вийдіть і замріть****. / Тут вам не бувати, / Тут вам не гуляти, / Червоної крові не пити, / жовтої кости не ломити, / І м'яса не в'ялити. / Я вас замовляю, / Я вас заклинаю / І на тем вічний / Ножем зарубаю* [Замовляння 2007, с. 69], в якому хворобі наказується вийти наверх і завмерти.

У замовлянні хвороби вказано один із способів позбавлення від чогось поганого, відсилаючи зло далеко, а можливо, й на той світ: ***Щезни****,* ***пропади****, /* ***Від миру відійди****, / А моя молитва до святої висоти* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 17].

Закликування-запрохування бурі, морозу, вовків виконується рівнобіжно з аналогічним обрядом закликування родителів, померлих батьків, включаючись таким чином в загальний цикл обрядового закликування дідів на кутю, як вступної початкової частини свята, і становлячи в ній окремий епізод [Петров 1996, с. 87]. А от у замовлянні від граду вказується на те, що його вже запрошували на гостину, але якщо не прийшов тоді, то й зараз нехай не приходить: *Я тебе кликав на св. вечір, ти не приходив! Тепер ти не маєш сили іти до мене гуляти, пити. Іди, рознесися, як вітер по світі! Іди на сині моря, на широкі поля; куди коні недоіржують, де котюги не побріхують, корови не доричують, вівці не доблевують, кури не допівають, де християнського гласу не чути, іди там, набувайся!* [Ви, зорі-зориці 1991, с. 299].

Отже, словесна формула відсилання-вигнання є найуживанішою у замовляннях від хвороби, проте зустрічається також у календарно-сезонних текстах. Загальне значення досліджуваної формули в українських замовляннях конкретизується як наказ, прохання, пропозиція, пригощання, відлякування. Словесна формула

відсилання-вигнання, а також відлякувальні засоби (вогонь, вода, віск) однаково залежать від уявлення про хворобу. Перспективним видається дослідження інших словесних формул, що входять до складу замовлянь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ви, зорі-зориці…Українська народна магічна поезія: (Замовляння)* / упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук ; передм. М. Г. Василенка. – К. : Молодь, 1991. – 336 с.
2. *Голубовська І. О.* Актуальні проблеми сучасної лінгвістики : курс лекцій / І. О. Голубовська, І. Р. Корольов. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 223 с.
3. *Замовляння* / упоряд., передмова, примітки М. К. Дмитренка. – К. : Видавець Микола Дмитренко, 2007. – 124 с. (Серія «Народна творчість». – Кн. 9).
4. *Остроушко О. А.* Семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь / Оксана Андріївна Остроушко: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01 / Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2002. – 24 с.
5. *Петров В.* Український фольклор: заговори, голосіння, обрядовий фольклор народно-календарного циклю // Берегиня, 1996, № 3 – 4, С. 86 – 101.
6. *Соляр О. А.* Українські народні замовляння: питання походження і поетики: Автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.01.07 / Львівський національний університет імені І. Франка. – Л., 2005. – 16 с.
7. *Темченко А. І.* Українські лікувальні замовляння: вербально-акціональні універсалії, символіка та семантика : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук : 07.00.05 / НАН України ; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського / Андрій Іванович Темченко. – К., 2003. – 17 с.
8. *Українські замовляння* / упоряд. Н. М. Москаленко ; автор передмови та коментаря М. О. Новикова. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.

Стаття надійшла до редакції 09.10.14 р.

Шуляк С. А., *к. филол. н., доц.,*
Уманский ГПУ имени Павла Тычины

СЛОВЕСНАЯ ФОРМУЛА ОТСЫЛАНИЯ-ИЗГНАНИЯ В ТЕКСТАХ УКРАИНСКИХ ЗАГОВОРОВ

В статье рассматривается функционирование словесной формулы отсылания-изгнания в украинских заговорных текстах. Проанализирована связь исследуемой формулы с элементами угощения, просьбы, указа, отпугивания. Делается вывод о том, что и действие и словесная формула одинаково зависят от представления о болезни.

Ключевые слова*: словесная формула отсылания-изгнания, украинские заговоры, текст.*

Shulyak S.A., Cand. of Philol. Sc., Assoc. Prof.,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

VERBAL FORMULA OF DISPATCHING AND BANISHMENT IN THE TEXTS OF UKRAINIAN SPELLS

The author analyzes the functioning of verbal formula of dispatching and banishment in Ukrainian spells. It shows the connection between the investigated formula and the elements of treatment, begging, command, and frightening. It's concluded that the action and the verbal formula equally depend on the illness imagination.

Keywords: *verbal formula of dispatching and banishment, Ukrainian spells, text.*

ЗМІСТ

Александрук І. В.
КОНЦЕПТУАЛЬНА КАТЕГОРІЯ ПРОСТІР МОЖЛИВОГО СВІТУ У ТВОРАХ ФЕНТЕЗІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ ТА БРИТАНСЬКИХ АВТОРІВ)..... 3
Андрійченко Ю. В.
ЛІНГВАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИРАЖЕННЯ МАЧИЗМУ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ.....11
Антонов О. В.
ВПЛИВ СІМЕЙНИХ РОЛЕЙ НА КОМУНІКАТИВНИЙ СТИЛЬ ПЕРСОНАЖІВ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ ДРАМИ).....15
Аршиннікова М. В.
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ НОВЕЛ ТОМАСА МАННА З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ УКРАЇНСЬКОЮ.....22
Афанасьєва О. М.
ОБРАЗ МОВЦЯ В СТРУКТУРІ КОМУНІКАЦІЇ.....26
Білоконь М. В.
ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК АФІКСАЛЬНИХ МОРФЕМ (ЕСАМ) СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (СУФІКС -К-).....34
Бойко І. О.
КОНЦЕПЦІЯ АПЕЛЯТИВА В КОМУНІКАТИВНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ 43
Бондар М. В.
ТУРЕЦЬКІ ВЛАСНІ НАЗВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХНЬОГО ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПЕРЕКЛАДАХ.....52
Бондаренко Л. М.
ВІДТВОРЕННЯ КАТЕГОРІЇ СТАНУ У ФРАНКОМОВНИХ ВІЙСЬКОВИХ ТЕКСТАХ ТА ЇХ ПЕРЕКЛАДІ.....61
Борбенчук І. М.
ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОЛІТИЧНИХ ЕПІГРАМ Г.В. КАТУЛА 66

Борис Д. П.
ВИЗНАЧЕННЯ СЛЕНГУ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ТА ЗАРУБІЖНІЙ
ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ТРАДИЦІЯХ 72
Борисенко Н. Д.
ОБІЦЯНКА В ДИСКУРСІ БРИТАНСЬКОЇ ДРАМИ 83
Борисов О. О.
КОМУНІКАТИВНА СИТУАЦІЯ СВАРКИ У БРИТАНСЬКОМУ
ТА УКРАЇНСЬКОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ 89
Брага І. І.
СУРЖИК У РОДИННОМУ СПІЛКУВАННІ ДІТЕЙ 96
Веклич О. А.
ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІТАЛІЙСЬКИХ РЕАЛІЙ
УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ У ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ ГРАЦІЇ ДЕЛЕДДИ
«ТРОСТИНИ НА ВІТРІ» 106
Галамага О.
ГЕНОЛОГІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ
САКРАЛЬНИХ ЛАТИНОМОВНИХ ТЕКСТІВ 112
Гнатюк Л. П.
КОРИГУВАННЯ КАРТИНИ СВІТУ ЯК РЕАЛІЗАЦІЯ МОВНОЇ ФУНКЦІЇ
ВПЛИВУ НА СВІДОМІСТЬ 119
Голубовська І. О.
ВЧЕННЯ М.Я. МАРРА ПРО МОВУ
ЯК «ВІРТУАЛЬНА РЕАЛЬНІСТЬ» 124
Гонта І. А.
КОМПОЗИТНИЙ СПОСІБ СЛОВОТВОРУ У ФОРМУВАННІ НЕОЛОГІЗМІВ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ПОЧАТКУ XXI СТ. 132
Гриценко М. В.
АДАПТАЦІЯ В СИТУАЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ
І РЕКОНСТРУКЦІЯ ОРИГІНАЛУ 144
Дем'яненко Н.Б.
ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ У ЗАСОБАХ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
(НА МАТЕРІАЛІ ПОЛЬСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ) 146
Дехтярук О.
ҐЕНДЕРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПЕРСОНАЖІВ: ВИКЛИКИ
ДЛЯ ПЕРЕКЛАДАЧА (НА МАТЕРІАЛІ КАЗОК ОСКАРА УАЙЛЬДА) 151
Дригіна А.
ЕЛЕКТРОННИЙ СЛОВНИК РИМ
ЛІНИ КОСТЕНКО ТА ІВАНА АНДРУСЯКА 158

Заєць В. Г.
ОСВІТНІ МОДЕЛІ ІНТЕГРАЦІЇ МОВНО-МОВЛЕННЄВИХ
ЗНАНЬ УЧНІВ 167
Золотаренко О. А.
ПРОДУКТИВНІСТЬ АФІКСАЦІЇ
В ЮРИДИЧНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ 168
Иванова К. А.
ПОЗИЦИЯ АВТОРА И СПОСОБЫ ЕЕ ВЫРАЖЕНИЯ
В ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ИНТЕРНЕТ-ТЕКСТАХ.....176
Калениченко М. М.
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ВЗАЄМОДІЯ ЧЛЕНІВ БЕЗОСОБОВОГО
РЕЧЕННЯ У ЧЕСЬКІЙ МОВІ 181
Карабан В. І., Карабан А. В.
ПОРІВНЯЛЬНЕ УЗУСОЗНАВСТВО 190
Киреева Т. М.
ЗВУКО-ЦВЕТОВОЙ СИМВОЛИЗМ
В ПОЭМЕ ЮРИЯ КУЗНЕЦОВА «ПУТЬ ХРИСТА».....197
Кирилова В.А.
НОВЕЛА МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «INTERMEZZO» –
ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУШІ
У ФРАНЦУЗЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ 202
Ковальчук І. С.
ГЕНЕРАЛІЗАЦІЯ ТА КОНКРЕТИЗАЦІЯ
ЯК СКЛАДОВІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ ПЕРЕКЛАДАЧА
(НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ ОПОВІДАНЬ Г. БЕЛЛЯ).....211
Козирєв Є. В.
СКЛАДНІ ВИПАДКИ ПЕРЕКЛАДУ БІБЛІЙНИХ МЕТАФОР
ЯПОНСЬКОЮ МОВОЮ 217
Комісаров К. Ю.
ГОЛОВНІ СТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ
СУЧАСНИХ ЯПОНСЬКИХ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ ТЕКСТІВ 224
Конік Г. В.
МІСЦЕ ТЕАТРАЛЬНИХ ПРАКТИК
СЕРЕД МЕТОДИК ВИКЛАДАННЯ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ 234
Касяненко Д. С., Коржик В. В.
ПЕРЕКЛАДАЧ У СУДІ: СПЕЦИФІКА РОБОТИ
ТА ВИМОГИ ДО КВАЛІФІКАЦІЇ 240
Крупко О. І.
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТУ ЛЮДИНА
В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ ЛІНИ КОСТЕНКО.....245

Куликовская Н. И.
КАША НА ЛУКУЛЛОВОМ ПИРУ
(НА МАТЕРИАЛЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА
С ГАСТРОНОМИЧЕСКИМ КОМПОНЕНТОМ) 251
Кулікова О. С.
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ БАЗИ ДАНИХ
ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ 259
Курагіна Л. П.
ФУНКЦІОНУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ТАБУ
У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ 266
Леміш Н. Є.
СЕМЕМА ЯК TERTIUM COMPARATIONIS У ДОСЛІДЖЕННІ
КАУЗАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ В РІЗНОСТРУКТУРНИХ МОВАХ 274
Литовченко Д.
СТЕРЕОТИПІЗАЦІЯ МУСУЛЬМАН
В СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ МАС-МЕДІА 283
Любченко Т. В.
АСПЕКТУАЛЬНІ КЛАСИ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ 288
Максимчук Н. М.
ДИСКУРС АНГЛОМОВНИХ БРИФІНГІВ:
СТРУКТУРНИЙ І ЛЕКСИЧНИЙ АСПЕКТИ 296
Маленький Б. І.
НІМЕЦЬКЕ ТЕЛЕВІЗІЙНЕ ТОК-ШОУ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ
ТЕМАТИКИ: ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЖАНРУ 301
Малунова Г. Д.
КОНЦЕПТ ЗНАННЯ В «АПОЛОГІЇ СОКРАТА» ПЛАТОНА:
VERBA SCIENDI З СЕНСУАЛЬНИМ ЕТИМОНОМ 310
Меленевська А. Р.
ПОНЯТТЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ
ТА ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ ЕЛЕМЕНТІВ 319
Мельник М. В.
РУССКО-АНГЛИЙСКИЕ ЛЕКСИЧЕСКИЕ ДИВЕРГЕНТЫ
В ВИРТУАЛЬНОМ ДИСКУРСЕ 324
Михайлець В. А.
КООПЕРАТИВНЕ ТА КОНФЛІКТНЕ СПІЛКУВАННЯ:
УЗАГАЛЬНЕННЯ ТЕОРЕТИЧНОЇ БАЗИ 329
Мяснікова В. В.
АВТОМАТИЧНА ФОНЕТИЧНА ТРАНСКРИПЦІЯ
ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ТЕКСТУ 336

Нестеренко О. О.
ОСОБЛИВОСТІ СИНОНІМІЧНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ВИГУКІВ
СУЧАСНОЇ КИТАЙСЬКОЇ МОВИ.....344
Олешко Ю. Л.
КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ І ТАКТИКИ
СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ ПРОПОВІДІ XVII СТ.....351
Орєхова О. І.
ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО КІНОТРИЛЕРУ
З ПОЗИЦІЙ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА:
ХАРАКТЕРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ 357
Пасічник Г. П.
ІНФОРМАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОПИСУ ПЕЙЗАЖУ
В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ 366
Пилипенко А. В.
ТЕМАТИЧНА ПАРАДИГМА
ТУРЕЦЬКИХ ПРИСЛІВ'ЇВ ТА ПРИКАЗОК 373
Письменна Ю. О.
ЕТНОКУЛЬТУРНА СПЕЦИФІКА ЛЕКСЕМ ЯК ПРЕДМЕТ
ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У XX – НА ПОЧАТКУ XXI СТ. 379
Підгрушна О. Г.
ГУМОР В АСПЕКТІ ПЕРЕКЛАДНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ).....386
Плющ Б. О.
ПЕРЕКЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ПОСТКОЛОНІАЛЬНОЇ ПРОЗИ
В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: КОМПЛЕКС ПЕРЕЖИТОГО 393
Пономаренко О. В.
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЗАПОЗИЧЕННЯ
В ДИПЛОМАТИЧНОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ ІТАЛІЙСЬКОЇ МОВИ) 400
Приблуда Л. М.
ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ
У МОВОТВОРЧОСТІ ВОЛОДИМИРА ЛИСА 409
Приходько И. Г.
ЛИЧНОСТНЫЕ НАИМЕНОВАНИЯ ЭЛИТЫ
В УКРАИНСКИХ СМИ: ТЕНДЕНЦИИ И ДИНАМИКА.....414
Радчук О. В.
КОНКРЕТИЗАЦІЯ ОБРАЗУ: ЗАТЕКСТ І ТЕЗАУРУС.....423
Ракітіна М. І.
МОТИВНО-ОБРАЗНА ПАРАДИГМА НАРОДНИХ ПІСЕНЬ «ШИЦЗІНУ».....429

Романовська Т. І., Левчук Л. О.
ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТЕХНІЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ
ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ 435
Руда Н. В.
ДЕМІНУТИВІЗОВАНІ ПРИСЛІВНИКИ І ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ
ТА ЛАТИНСЬКОЇ МОВ (ЗІСТАВНИЙ АСПЕКТ) 438
Рудницька Н. М.
МАНІПУЛЮВАННЯ ІДЕОЛОГЕМАМИ
У РАДЯНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....443
Саволоцька А. А.
РІЗДВЯНА ФІЛОСОФІЯ Ч. ДІККЕНСА
КРІЗЬ ПРИЗМУ ПЕРЕКЛАДУ.....451
Сандига Л. О.
АНГЛОМОВНІ НЕОЛОГІЗМИ
У СУЧАСНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ
Семашко Т. Ф.
ВЕРБАЛЬНА ОБ'ЄКТИВАЦІЯ ПОНЯТТЄВОЇ СФЕРИ
«ПЕРЦЕПТИВНЕ СПРИЙНЯТТЯ».....465
Синявская О. Е.
РУССКИЕ КОММЕРЧЕСКИЕ НАИМЕНОВАНИЯ
СОВЕТСКОГО ПЕРИОДА В АСПЕКТЕ ПРАГМАЛИНГВИСТИКИ 472
Сировець А. Ю.
ВІДТВОРЕННЯ ІНШОМОВНОГО КОМПОНЕНТА
В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ТВОРІВ А. ПЕРЕСА–РЕВЕРТЕ.....480
Ситар Г. В.
ФУНКЦІЇ ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНИХ РЕЧЕНЬ У МОВЛЕННІ.....488
Сірук О. Б., Держанський І. О.
ЗАЯЧІ НАЗВИ В БОЛГАРСЬКІЙ І УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ БОТАНІЦІ.....497
Скрипник Ю. С.
РОЛЬ НОМЕНА MORBUS В ЛАТИНСЬКОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ
ПРОСТОРІ.....510
Совтис Н. М.
ПОЛЬСЬКОМОВНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА –
СПІЛЬНА КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА УКРАЇНСЬКОГО
ТА ПОЛЬСЬКОГО НАРОДІВ.....515
Смущинська І. В., Стародубцева О. А.
КІНЕМА ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 529

Сукаленко Т.М., Чужа К.В.
ПРОЦЕС ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
МАЙБУТНЬОГО ФІНАНСИСТА 531
Сыромля Н. Н.
ЭЛЕКТРОННО-СЕТЕВЫЕ ИЗДАНИЯ
КАК НОВЫЙ СЕГМЕНТ ДЕТСКОЙ ПЕРИОДИКИ.....538
Телешун К. О.
ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА
В СТРУКТУРІ ТУРЕЦЬКОЇ ФАХОВОЇ МОВИ ТОРГІВЛІ 544
Тесленко В.
ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ РЕЧЕННЯ ЯК ОСОБЛИВИЙ ТИП
СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ 550
Титаренко М. В.
ЗНАКИ, ПЕРЕДАЮЩИЕ СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС
(НА МАТЕРИАЛЕ РУССКОГО, АНГЛИЙСКОГО
И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ) 555
Третяк Ю. Ю.
ІМПЛІЦИТНІ СТРАТЕГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ РЕСПОНДЕНТА
В ЖАНРІ ФРАНЦУЗЬКОГО ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОГО ІНТЕРВ'Ю 561
Тригуб А. М.
РЕЦЕНЗІЙНЕ МИСТЕЦТВО ВОЛОДИМИРА МИТРОФАНОВА.....567
Уманець Р. С.
ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ РІШЕННЯ ПРИ ВІДТВОРЕННІ УКРАЇНСЬКИХ
РЕАЛІЙ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ
(НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДУ РОМАНУ МАРІЇ МАТІОС
«СОЛОДКА ДАРУСЯ») 576
Ференс Н. О.
ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ МЕТАТРОПІКИ У ПЕРЕКЛАДІ
(НА ПРИКЛАДІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ПОЕЗІЇ В. Б. ЄЙТСА АННОЮ БЛЕЙЗ) 583
С. Б. Фокін,
ПЕРЕВАГИ КОРПУСІВ МАЛОГО ОБСЯГУ
ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ МАКРОЯВИЩ У ПЕРЕКЛАДІ.....590
Харитонова Д. Д.
СПОСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ПЕРЕПОВІДНОЇ МОДАЛЬНОСТІ
У СУЧАСНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРКИ ОПОВІДАНЬ "НАЦІЯ" МАРІЇ МАТІОС).....597
Чаус С. В.
ЖАНР «ДОПИТ» В СУДОВОМУ ДИСКУРСІ
(НА МАТЕРІАЛІ НЮРНБЕРЗЬКОГО ПРОЦЕСУ).....603

Черненко Г. А.
ЦІННІСНИЙ ТЕЗАУРУС
В ДОСЛІДЖЕННЯХ З АКСІОЛОГІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ.....609
Черненко Н. А.
ОСОБЛИВОСТІ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ ДОБРОЧЕСНІСТЬ
У МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ СИСТЕМАХ ФРАНЦУЗЬКОЇ
ТА АНГЛІЙСЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР 621
Чернова А. О.
ПРОБЛЕМА ЗНАКА І ЗНАЧЕННЯ У ТЕКСТАХ СУЧАСНОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ
СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ 629
Шаргай І. Є.
ВІДТВОРЕННЯ АВТОРСЬКОЇ КАРТИНИ СВІТУ В ПЕРЕКЛАДІ
З ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ РОМАНУ Ж.-М.Г. ЛЕКЛЕЗІО « DÉSERT » 637
Шевченко Ю. О.
ОСОБЛИВОСТІ ДЕСКРИПЦІЇ ДІЄСЛОВА
В СУЧАСНІЙ ПЕРСЬКІЙ МОВІ ПОРІВНЯНО З ДАРІ-КАБУЛІ
ОСОБЕННОСТИ ДЕСКРИПЦИИ ГЛАГОЛА В СОВРЕМЕННОМ
ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ В СРАВНЕНИИ С ДАРИ-КАБУЛИ.....651
Шуляк С. А.
СЛОВЕСНА ФОРМУЛА ВІДСИЛАННЯ-ВИГНАННЯ
У ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯНЬ 652

Наукове видання

Мовні і концептуальні картини світу

Випуск 51

Макет і комп’ютерне верстування: *Є. Нестеренко*

Підписано до друку 07.04.2015 р.
Формат 60 х 84 $^{1}/_{16}$. Папір офсетний. Гарнітура «Тип Таймс».
Обл.-вид. арк. 36,06. Ум.-друк. арк. 28,83. Наклад 300 прим. Зам. № 1439.

Видавничий дім Дмитра Бураго
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 2212 від 13.06.2005 р.
04080, Україна, м. Київ-80, а/с 41
Тел./факс: (044) 227-38-48, 227-38-28; e-mail: conf@burago.com.ua
www.burago.com.ua